ఓం తత్సత్.

శ్లో- దంతులూర్యన్వయ క్షీరవారిరాశి హిమాంశునా।
నారాయణగజపతిరాజ్ఞేయం రచితా ముదా।
ఆహ్నికాచారవిషయా చతుర్వర్గ ఫలప్రదా।
మన్వాదిస్మృతివిఖ్యాత శాస్త్రసారేణ యోజితా।
సంబోధినీ సత్క్రియాణాం మునిభావసుబోధినీ।
తద్రాజవర్యాదత్తస్వాతంత్ర్యం పరిగృహ్ణతః।
విన్నకోట్యన్వయోత్పన్న నరసింహాఖ్యశ్రేష్ఠినః।
శారదాముకుటాఖ్యాయాం మమ వై శాఖపట్టణే।
౪ శ్రీముద్రాక్షరశాలాయాం జయనామకవత్సరే।
౫ మాఘమాసి సితే పక్షే ద్వితీయాభానువాసరే।
వెంపరాలాన్వయోద్భూత శ్రీజగన్నాథశాస్త్రిణా।
౬ సమ్యక్సంశోధయిత్వా వై ధీమతా బుధసేవినా।
సుష్ఠు ముద్రాపయిత్వాతు ప్రచురీక్రియతే మయా॥

శ్రీమన్నారాయణభూరమణపుత్రులును
శ్రీబుచ్చివేంకయాంబా గర్భశుక్తి ముక్తామణులునగు
శ్రీదంతులూరి నారాయణగజపతి రాజశిరోమణులచేత
మన్వాది ధర్మశాస్త్రములనుండియు, తదితరగ్రంథములనుండియు
ఆహ్నికాచారాద్యశేషవిశేషంబుల సంగ్రహించి
తత్తద్గ్రంథానీత శ్లోకవాక్యంబులకు తెలుగుపదంబుల స్పష్టతరంబగు
భావంబులం దెలిపి రచింపబడిన

మునిభావబోధిని

తద్రాజశిరోమణులవలన స్వాతంత్ర్యమును పొందిన
విన్నకోట అప్పల నరసింహులుగారిచేత
స్వకీయ శ్రీశారదాముకుట ముద్రాక్షరశాలలో
ముద్రింపించి ప్రచురింపబడియె.

VIZAGAPATAM:
Printed by A. VENKATAREDDI, at the S. S. M. Press. 27-1-95

మునిభావబోధిని ప్రథమాధ్యాయము విషయసూచిక.

ఉపోద్ఘాతము.

ఈగ్రంథము, శ్రుతాధ్యయనసంపన్నులకును, వేదాంతులకును, భోగరాగాదులయందాసక్తిగలవారికిని, కృషివాణిజ్యాదికార్యములయందభిరుచిగలవారికిని, ఐహికాముష్మికములను గోరువారికిని, శరీరారోగ్యాది సంరక్షణలయందపేక్షగలవారికిని, గృహారామాదిసమస్తస్థితుల నభివృద్ధిచేయుటయందు వేడుకగలవారికిని, పండితులు పామరులు మొదలగు ప్రపంచమందలి సర్వజనులకు నావశ్యకంబైన ప్రతియంశము నితరగ్రంథాపేక్షలేకుండ మన్వాద్యష్టాదశ ధర్మశాస్త్రములనుండియు, సష్టాదశపురాణేతిహాసాదులనుండియు, చరకసుశ్రుత వాహటాది వైద్యగ్రంథములనుండియు, నానావిధ జ్యోతిష గ్రంథములనుండియు నింకననేకేతర గ్రంథములనుండియు మిగులశ్రద్ధతోను జాగ్రతతోను సంగ్రహింపబడినశ్లోకంబులకును వాక్యంబులకును మృదుశైలితో బాలబోధకంబగునటుల తెలుగుటీక జేర్చి శ్రీ దంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజశేఖరులచే రచియించి మొదట ముద్రింపించి ప్రచురింపంబడినది.

ఇదిపైని వివరించినప్రకార మనేకోపయుక్తాంశంబులుండుటచే మొదటికూర్పు పుస్తకములన్నియు నచిరకాలములో విక్రయమయినవి.

పిదప నీగ్రంథమందత్యాసక్తిగలవారనేకులు పదేపదేకోరగా నీగ్రంథకర్తలగు నారాజశ్రేష్ఠు లితరవ్యాపారములచేత తిరిగి ముద్రింపించుటకు నవకాశములేకయును మాకృతముగనైనయెడల గ్రంథము జగద్విశ్రాంతిగ ప్రచురమగునని యునెంచి మాయందలి దయచేత నేతద్గ్రంథస్వాతంత్ర్యమును మాకొసగినందున మేమదిగైకొని సంతసముతో రెండవపర్యాయము విషయసూచికా సహితంబుగ లేఖక ప్రమాదజనితదోషంబు లపనోదింపించి ముద్రింపించి ప్రచురించడమైనది.

దీనివెల అంచెకూలిసహా రు 3-0-0 లు.

చిన్నకోట అప్పలనరసింహులు,
శ్రీశారదామకుట ముద్రాక్షరశాల ప్రొప్రయిటరు.

శ్రీ గ ణే శా య న మః.

——(౦)——

శ్రీ ర స్తు.

——౦——

ము ని భా వ బో ధి నీ.

——(౦)——

యేనేదం నిర్మితం విశ్వం తద్విశ్వముపజీవితుం । అంతఃప్రవిష్టశ్చాత్మా యస్సవిష్ణుశ్శరణం మమ॥ * * * * *

ఎవనిచే నీపరిదృశ్యమానప్రపంచము నిర్మింపబడినదో ఆజగత్తును బ్రవర్తింపజేయుట కంతర్యామియగుచు నెవఁడు నియామకుఁడై యుండెనో, అట్టివ్యాపకుడగువాడు నాకు రక్షకుడని గ్రంథకర్తయనును.

ధర్మశాస్త్రార్థ సంఘాతవిమర్దవిశదీకృతం । యస్యచేతో విధిసతీ వినోదమకురాయతే॥ సోయంనారాయణగజపతిరాణ్మునిభావబోధినీంధర్మ్యాం। యశసేఽదధాత్యేతాం బహుమునికృత శాస్త్రపద్ధతిం దృష్ట్వా॥

ధర్మశాస్త్రార్థశాస్త్రములయొక్క సంఘర్షణముచేత నిర్మలముగ జేయబడినదై యెవనిచిత్తముసరస్వతికి విలాసార్థమగు శద్దమువలె నుండునో, అట్టి నారాయణగజపతిరాజు, ధర్మమునెడబాయకుండునటుల మునిభావబోధినియను గ్రంధమును, ఋషులచే జేయబడిన శాస్త్రమార్గమునుజూచి, తనకు కీర్తిని శాశ్వతముగ నుంచుటకు రచించుచుండెను.

పృథువిరచితమేతద్ధర్మశాస్త్రం మునీంద్రైస్తదను లఘుమయేదంతత్ప్రదిష్టార్థమేవ। కృతమిహహి సహేతుజ్ఞాపకం నోక్తపూర్వం యది నసదిదముక్తం సజ్జనైః క్షమ్యతాం తత్ ॥

మునులచేతను విస్తృతముగ ధర్మశాస్త్రములురచించబడెను. వారిమతములననుసరించి సంగ్రహముగ పూర్వమందనుక్తమైన హేతువులనునాచేజెప్పబడెనట్టి యుక్తులలో నయుక్తములుండిన నది సత్పురుషులచే క్షమించబడుగావుత.

ఇహఖలు పాణినామాయురారోగ్యైశ్వర్యాది ప్రాపణాయనిష్కామనయానిత్యనైమిత్తికకర్మాచరణేన దురితక్షయద్వారాజ్ఞానినః కర్తుం మోక్ష

సామ్రాజ్యం ప్రాపయితుంచ సర్వజ్ఞాస్సకలనిగమాగమశాస్త్రజ్ఞాస్త్రికాలజ్ఞాస్సకలకళావిదో మునయః పరమకారుణికా జగత్ప్రవృత్తయే ధర్మాననూచురితి వదామః ప్రత్యక్షాగమానుమానైః ॥

ప్రాణులకాయురారోగ్యైశ్వర్యములనొందించుటకును, విధిచోదితులై పరమేశ్వరారాధన బుద్ధిచేతను సంధ్యాపంచయజ్ఞాది నిత్యకర్మములను వ్రతపూజాదినైమిత్తిక కర్మములను, జేయుటచేత పాపనివర్తనపూర్వకముగా జ్ఞానవంతులను జేసి, మోక్షరూపపూజ్యరాజ్యమునొందించుటకు, సర్వనిగమాగమములను దెలసినవారలగుటచే, సర్వజ్ఞులు, భూతభవిష్యద్వర్తమానములను దెలసినవారలు, సకలవిద్యావేత్తలతిదయాళులు, మననశీలురగు ఋషులచే నీప్రపంచమును నడపించుటకు నిశ్చయముగా ధర్మములు జెప్పబడెనని ప్రత్యక్షశబ్దప్రమాణోక్తులచేత నీగ్రంథమందున జెప్పుచున్నారము.

అథజీవాత్మా నిరూప్యతే-

పృథివ్యాది మహాభూతాని సత్యాని ప్రమాణగమ్యత్వాత్తథాత్మాపి సత్యఇతి సూక్ష్మదృష్టయోమన్యంతాం । అన్యథా యది బుద్ధీంద్రియవ్యతిరిక్తో జ్ఞాతా ధ్రువోనస్యాత్ । తర్హ్యేకేన నేత్రేంద్రియేణ దృష్టం త్వితరేణ స్పర్శనేంద్రియేణ కో విజానాతి । యమహమద్రాక్షం తమహం స్పృశామీతి తథా కస్యచిత్పురుషస్య వాచం పూర్వం శ్రుత్వా పునశ్శ్రూయమాణాం వాచం తస్య వాగియమితి తత్ప్రత్యభిజానాతి । తస్మాజ్జ్ఞానేంద్రియవ్యతిరిక్తోజ్ఞాతా నిశ్చిత ఇతి సిద్ధం । ఉత । యద్యాత్మా ధ్రువో నస్యాత్తర్హ్యనుభూతార్థగమ్యాస్మృతిః పూర్వానుభవభావిత సంస్కారోద్బోధనిబంధనా కస్య భవేన్నహ్యన్యేన దృష్టే వస్తున్యన్యస్య స్మృతిరుపపద్యతే । తథా కస్స్వస్వజ్ఞానస్య కారకః । నహీంద్రియాణాముపరతవ్యాపారాణాం తత్కారకత్వం । తథాహమేవాభిజనత్వాది సంపన్న ఇత్యేవం విధానుసంధాన ప్రత్యయః కస్య భవతి । స్థిరాత్మవ్యతిరిక్తస్య తథా శబ్దస్పర్శాది విషయోపభోగ సిద్ధ్యర్థముద్యోగం మనోవాక్కాయైః కః కుర్యాత్తస్మాదపి బుద్ధీంద్రియ వ్యతిరిక్తాత్మాస్థితః । అపిచ మమేదంశరీరమిత్యాది దేహాతిరిక్తాత్మానుభవైః జన్మమరణాభ్యాంజన్మాంతరానుష్ఠిత ధర్మనియతాభ్యాం దేహాతిరిక్తాత్మానుమానంజన్మాంతరగతకర్మానుష్ఠాతృనియతతయా తథాగమనాగమనాభ్యాంజ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నాధారనియతాభ్యామపి భౌతికదేహాతిరిక్తాత్మానుమానంతథాశుభకర్మానుష్ఠానాశుభకర్మపరిత్యాగైశ్చ జ్ఞాననియతైర్దేహాతిరిక్తాత్మానుమానం భూతం

పశకునజ్ఞానగ్రహాదిసంయోగజఫలైశ్చ నక్షత్రసంచారజాగరావస్థాజన్యసచ్ఛిద్రావిత్యాదిదర్శనైశ్చ స్వప్నజైః ఖరవరాహాదియుక్తరథారోహణాది జ్ఞానైశ్చ సాక్షాత్పరంపరయావా ఆత్మనోద్యోతకాని దృశ్యంతే తస్మాదస్తి దేహాతిరిక్త ఆత్మేతి సిద్ధం॥

ఈపైని జీవాత్మను నిరూపింతుము.

భూమిమొదలైనమహాభూతపంచకము సత్యము- ప్రమాణముచేత నగపడుటవలన ఆలాగుననే ఆత్మయును సత్యమని సూక్ష్మదృష్టిగలవారలు తలచవలెను. ఆలాగునగానుండిన బుద్ధీంద్రియములకంటె వేరైన జ్ఞాత లేకపోవును- అయితే ఒకటియగు నేత్రేంద్రియముచే జూడబడిన వస్తువితరమగు స్పర్శేంద్రియముచేత నెవడు తెలుసుకొనును- ఎవడు నాచే జూడబడినాడో వాడు స్పృశింపబడినాడనియును ఆలాగుననే పూర్వమొక పురుషునిమాట విని కాలాంతరమందున తిరుగ నిను నామాటను మొదట వినినవానిగా తెలిసికొనును గనుకను జ్ఞానేంద్రియాదులకు వ్యతిరిక్తుడగు జ్ఞాత నిత్యుడని చెప్పగలము. ఇంతియెకాదు ఒకవేళ ఆత్మ నిత్యుడు గానట్లైతే అనుభూతమగు ప్రయోజనమును గోచరించు స్మృతి పూర్వమనుభవించుటచేత నూహించబడిన వాసనచేతను స్ఫురించడముయొక్క- సంబంధమెవ్వానికయ్యెను- ఇతరునిచేత జూడబడిన వస్తువునందు మరియొకనికతిశార్థము గోచరించిన జ్ఞానము సంభవించదు. ఆప్రకారముగానే స్వప్నవిషయజ్ఞానమును బుట్టించువాడెవడు- వ్యాపారశూన్యమైన చక్షురాదీంద్రియములకు స్వప్నమును బుట్టించుట సంభవించదు- నేనే కులము ధనము గలుగువాడనను అనుసంధానజ్ఞానమెవనికవుచున్నది. నిత్యుడగు నాత్మకంటె వేరగు నెవనికి శబ్దస్పర్శాద్యనుభవసిద్ధికొరకు ప్రయత్నము మనోవాక్కాయకర్మములచే నెవడొనర్చును- ఈ హేతువులవలనను బుద్ధీంద్రియములకంటెను వేరైన ఆత్మ గలడు- భౌతిక దేహము లింద్రియములు బుద్ధి మొదలగునవియాత్మ కాదని- అణుస్వరూపము, స్వల్పము కానిది, కురచ కానిది, హస్తపాదములు లేనిది యాత్మయని వేదప్రమాణములచేతను ఇది నాశరీరమను మొదలగు దేహముకంటె వేరైన ఆత్మానుభవములచేతను జన్మాంతరమందు చెయ్యబడిన ధర్మము నియామకముగాగలిగిన జన్మమరణముల వలన దేహాతిరిక్తాత్మానుమానము జన్మాంతరమును బొందినట్టువంటి కర్మను జేయుటకు నియామకమగుటచేతి నాప్రకారముగానే జ్ఞానము ఇచ్ఛ ప్రయత్నమాధారముగాగల గమనాగమనములచేతను పృథివ్యాదిభూతవికారమైన దే

హముకంటె వేరగువాడాత్మయని యనుమానము. * * *

ఆ ప్రకారముగానే జ్ఞానముచేత నియమించబడిన శుభకర్మముల నాచరించుటయు నశుభకర్మముల బరిత్యజించుటచేతను దేహముకంటె భిన్నమైన ఆత్మానుమానము- భూకంపము శుభాశుభసూచక శకునజ్ఞానము- శుభారిష్టగ్రహముల సంయోగవియోగములవలనగలుగు ఫలములచేతను నక్షత్రగమనములవలన వచ్చెడి యనిష్టము నిష్టమును జాగ్రదవస్థలయందుత్పన్నములయ్యెడి ఛిద్రయుక్తమైన సూర్యదర్శనముచేతను స్వప్నమందునబుట్టు గర్దభవరాహాదులను బూన్చిన యరదమందధివసించిన జ్ఞానముచేతను స్వతహా లేక పరంపరచేతనైనను ఆత్మయొక్క స్థితిని సూచనజేసినవియై జూడబడుచున్నవి గనుక దేహాతిరిక్తుడును సర్వవ్యాపియునగు నాత్మ కలడని స్పష్టము.

హతం జ్ఞానం క్రియాహీనం హతాస్త్వజ్ఞానతః క్రియాః । అపశ్యన్నంధకో దగ్ధః పశ్యన్నపిచ పంగుకః ॥

ఆచరణకు దేకుండిన తెలివియును, తెలివిలేక జేసినదియును వ్యర్థము. చూడక గుడ్డినాడును, చూచి నడువలేక కుంటివాడును గాలునింటిమంటచే మంటినంటును.

ఆధాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః

ఇదం ధర్మలక్షణమసూత్రయత్। చోదనాలక్షణార్థో ధర్మ ఇత్యుభయం చోదనయా లక్ష్యత ఇతి జైమినిః॥ శ్రేయస్సాధనం ధర్మః ప్రత్యవాయసాధనమధర్మ ఇతి సూత్రార్థః॥ తత్ర ధర్మోద్వివిధః పరోఽపరశ్చ। అత్ర పరమధర్మో నిరూప్యతే। ఆత్మజ్ఞానమేవ పరమధర్మః। తదుక్తం యోగీశ్వరేణ॥ అయంతు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమితి॥

ఆత్మసద్భావే కింప్రమాణమితిచేత్తన్నిరూప్యతె। తథాచ శ్రుతిః॥ యతోవా ఇమాని భూతాని జాయంతే। యేన జాతాని జీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి। తద్విజిజ్ఞాసస్వ। తద్బ్రహ్మేతి॥ 'జగదుత్పత్తిస్థితిలయోపాదానత్వం బ్రహ్మణో లక్షణం॥ ఏతదాత్మలక్షణమనుమానసిద్ధమపి॥

నిర్విఘ్నపరిసమాప్తికొరకు మంగళాచరణమొనర్చి గ్రంథారంభప్రయోజనమును జెప్పి యనంతరము ధర్మమునుం బల్కెదము.

శ్రేయస్సాధనము ధర్మమనియు, ప్రత్యవాయజనకమగునది యధర్మమనియును జైమినిసూత్రము.

ధర్మము పరమనియు నపరమనియు రెండు విధములు. ఈపైని పరమధర్మము నిరూపింపబడును. ఆత్మను తెలిసికొనుటయే పరమధర్మము. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి యుపాయముగా నాత్మను దర్శించుటయే పరమధర్మమనిబల్కెను.

ఈ ప్రపంచనిర్మాణపాలన లయములకు కారణమగుటయే బ్రహ్మలక్షణమని శ్రుతి.

అట్టిబ్రహ్మమును బొందించుటకు హేతువగు నాత్మజ్ఞానమే స్వరూపముగాగల పరమధర్మము. ఈఆత్మలక్షణము శబ్దప్రమాణముగాక ననుమానసిద్ధమును.

నను ఆత్మనః స్వకాశాదేతజ్జగత్కథముత్పన్నమిత్యాకాంక్షాయామాహ యథాహి కుంభకారః చక్రమృత్స్నాదికం కరణజాతం స్వీకృత్య కరక శరావాదికం నానావిధం ద్రవ్యజాతం రచయతి యథా వా వర్ధకిః వాసమృత్పాద్యైః పరస్పరసాపేక్షైః గృహాదికం కార్యం కరోతి। యథా వా స్వర్ణకారకః కేవలం హేమాద్యుపాదాయ కటకమకుటాదికార్యముత్పాదయతి। యథా వా కీటవిశేషో నిజలాలయా ఆత్మబంధనం కోశాఖ్యమారభతే। తథాత్మాపి పృథివ్యాదీని సాధనాని పరస్పరసాపేక్షాణి తథాకరణానిచ శ్రోత్రాదీని స్వీకృత్య అస్మిన్ సంసారే తాసు తాసు సురాదియోనిషు స్వయమేవాత్మానం స్వకర్మబంధబద్ధం శరీరతయా సృజతి॥

యద్యపి - ఈశ్వరః స్వరూపేణ సత్యజ్ఞానానంద లక్షణస్తథాప్యవిద్యాసమాపన్నకామ క్రోధరాగాదిభావైరనుభూయమానో నానాహీనయోనిజననసాధనం మానసాది త్రివిధం కర్మనిచయమాచరతి తేనచాంత్యాది హీనయోనిషూత్పద్యతే ॥తథాచమనుః॥ పరద్రవ్యేష్వభిధ్యానంమనసానిష్టచింతనం। వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధంకర్మ మానసం। పారుష్యమనృతంచైవ పైశున్యంచాపిసర్వశః। అసంబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయం స్యాచ్చతుర్విధం। అదత్తానాముపాదానం హింసాచైవావిధానతః। పరదారోపసేవాచ శారీరంత్రివిధంస్మృతం। మానసం మనసైవాయముపభుంక్తే శుభాశుభం। వాచావాచాకృతంకర్మ కాయేనైవచ కాయికం।శరీరజైఃకర్మదోషైర్యాతిస్థావరతాంనరః। వాచికైఃపక్షిమృగతాం మానసైరంత్యజాతితాం।వాగ్దండోథ మనోదండః కాయదండస్తథైవచ।యస్యైతేనిహితాబుద్ధౌత్రిదండీతిసఉచ్యతే॥ త్రిదండమేతన్నిక్షిప్య సర్వభూతేషుమానవః। కామక్రోధౌతు సంయమ్య తతస్సిద్ధింనియచ్ఛతీతి॥

ఆత్మవలన సకలమగునీజగమేరీతిని బుట్టినదని శంకించుకొని బల్కుచున్నారము.

కుమ్మరి మన్ను, చక్రము మొదలగు పరికరములను బరిగ్రహించి నానావిధమృత్పాత్రల నెట్లు రచించునో, ఒడ్డరి గడ్డి, కఱ్ఱలు, మృత్తిక మొదలగు నన్యోన్యాపేక్ష గలవాటిచేతను గృహనిర్మాణ మెట్లొనర్చునో, బంగరు పనివాడొకే బంగారమును మాత్రమే గ్రహించి కడెయను కిరీటము మొదలగు నలంకారకార్యముల నెట్లు బుట్టించుచున్నాడో, కీటవిశేషమెటులటునిటులగ దలకనుండక తనచే నొంగచే నారంభించినకోశమును దనబంధమును జేయునో ఆరీతి నాత్మయును నన్యోన్యాపేక్షితములగు పృథివ్యాదిసాధనములను శ్రోత్రాదీంద్రియములను స్వీకరించి యీసంసారమందాయాయి సురనరాదియోనులందు తానే దనకర్మబంధమువలనబద్ధుడై శరీరమును సృజించుకొనును. ఆలోచించగా నీశ్వరుడు సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడైనప్పటికిని మాయాసమావేశమువలన మోహరాగాదిచేష్టలచేతను బరస్పరులై యనేకవిధములైన హీనయోనులందు జనించుటకు కారణమైన మనోవాక్కాయకర్మములను జేయుచున్నాడు. పరద్రవ్యాభిలాష, ఇతరులకనిష్టచింతనము, దేహాత్మభ్రమయు, నీమూడువిధములగు మానసకర్మయును పరుషము, అనృతము, కొండెము, వ్యర్థప్రలాపము యీనాలుగువిధములగు వాగ్వ్యాపారమును- దొంగలించుట, వేదబోధితముగానిహింస, పరదారాగమనము యీమూడువిధములగు శారీరకర్మములు- నీయడుగున వివరించురీతి ననగా, మానసికకర్మము మనస్సుచేతను, వాక్కృతము వాగ్వ్యాపారముచేతను, శారీరము శరీరముచేతను శుభాశుభములను దేహియనుభవించును. శరీరముచే జేయబడు కర్మలచేతను స్థావరత్వమును, వాచకముచేతను పక్షిమృగత్వమును, మానసికముచేత సంత్యజత్వమును నరుడొందును.

వాగ్దండమనోదండ కాయదండములనగా, సత్యప్రియవచనశీలతయును, అసత్యసంకల్పశూన్యతయును, నిషిద్ధవ్యాపార రాహిత్యమెవని బుద్ధియందుండు నట్టివాడు త్రిదండియనంబడును. త్రిదండమును సర్వభూతములకు నుపచరించునటుల జేసి యనగా మనోవాక్కాయదమనమును జేసి క్రోధనియమనమొనర్చి, మోక్షసిద్ధిసాబరిశుద్ధుడొందగలడని మనువచనములు.

నను ప్రాకృతికప్రళయసమయె మహదాద్యఖిల వికారనాశే కర్మణో నాశాత్కథం తన్నిబంధనః ప్రథమపిండపరిగ్రహ ఇత్యాశంకాయాం బ్రూ

మః । మనోహంకారౌ సంసరణహేతుభూతో దోషరాశిశ్చ । కర్మఫలం లింగాత్మకం శరీరంచ బ్రహ్మసాక్షాత్కారం వినా న ముచ్యతే । అతః బ్రహ్మసాక్షాత్కారాదయమాత్మా ముచ్యతే॥

ప్రాకృతిక ప్రళయ సమయమున మహదాది సకల వికారములకును వినాశముకలుగుచుండగా కర్మములకును నాశము కలుగుచున్నది. ప్రథమపిండపరిగ్రహమునకట్టి కర్మములు లేకున్ననెట్లు మొదటిపిండ సంగ్రహమగుచున్నదని శంకించుకొని జెప్పుచున్నారము.

మనోహంకారములు, సంసరణకు కారణమైన దోషరాశియు, కర్మఫలమైన లింగశరీరము బ్రహ్మసాక్షాత్కారము లేకుండిన విడువబడవు.

నను ప్రాగ్జన్మనీయజ్ఞానస్యాప్యాత్మప్రకాశత్వాత్తస్య చ స్వతస్సిద్ధిత్వాన్నానుపలంభో యుక్త ఇత్యాశంక్య యోగీశ్వరేణోక్తం॥ మలినోహి యథాదర్శో రూపాలోకస్య న క్షమః। తథాఽవిపక్వకరణఅత్మజ్ఞానస్య న క్షమః। కటుకాయాం యథా పక్వా మధురస్సన్ రసోపి న। ప్రాప్యతేహ్యాత్మని తథా నాపక్వకరణేజ్ఞతా। సర్వాశ్రయాం నిజే దేహే దేహీ విన్దతి వేదనాం। యోగముక్తశ్చ సర్వాసాం యో న చాప్నోతి వేదనాం॥ యథా పుర్స్యదేహీ దేహాభిమానయుక్తః సర్వాత్మికామాధ్యాత్మికాది రూపాం వేదనాం స్వకర్మార్జిత ఏవ దేహం ప్రాప్నోతి । దేహాంతరంగత భోగాయతనారంభాదృష్ట వైలక్షణ్యాద్దేవ యస్తు యోగీ ముక్తో ముక్తాహంకారాదిః సకలక్షేత్రజ్ఞగతానాం సుఖదుఃఖాది సంవిదాం వేత్తా భవతి పరిపక్వకరణత్వాత్॥

ప్రాగ్జన్మజ్ఞాన మాత్మను ప్రకాశింపజేసెదవుటవలన నది స్వతస్సిద్ధమైనందువలన, నిందయుక్తము కాదని శంకించుకొని యోగీశ్వరునిచేతను జెప్పబడినది.

మలినమగునద్దములో రూపమును జూచుటకుపయోగించదు. అలాగుననే ఇంద్రియజయము లేనివాడు ఆత్మజ్ఞానమునకసమర్థుడు. చేదుదోసకాయయందు మధురరసము మొదటనుండును గాని పండనిది మధురరసమగపడదు. అలాగుననే ఆత్మయందు అపక్వేంద్రియుడగుటవలన నజ్ఞానుడై యుండును. వాడు దేహాభిమానయుక్తుడై ఆధ్యాత్మికాది రూపమైన నానావిధపీడను దనప్రాగ్జన్మకర్మచే నార్జించబడిన యాదేహమందుననే బొందును. దేహాంతరమును బొందినటువంటి సుఖదుఃఖములకు సాధనమైన శరీరమునకు జనక

మైన యదృష్టవిశేషమువలన విడువబడిన యహంకారముగల ముక్తుడైన యోగియైతే సమస్తజీవులను బొందినట్టి సుఖదుఃఖాది జ్ఞానమును, పరిపక్వమైన ఇంద్రియములు గలవాడౌటవలన జ్ఞానము గలవాడగును.

నన్వేకస్మిన్నాత్మని దేవమనుష్యాది శరీరేషు భేదప్రత్యయోనఘటత ఇత్యాశంక్య వదామః॥

యద్వైకమేవ వియత్కూపకుంభాద్యుపాధిభేదం నానేవానుభూయతే। యథావైకో విభాకరో విభిన్నేష్వాపకభాజనేషు కరక మణిక మల్లికాదిషు నానేవానుభూయతే। తథైకో ప్యాత్మా అంతఃకరణోపాధిభేదేన నానా ప్రతీయతే। కించాత్మనస్సర్వాత్మకత్వదర్శనేన రాగద్వేషాభావా దధర్మనివృత్తిరూపం దృష్టఫలంచ దృశ్యతే॥ సర్వమాత్మని సంపశ్యన్నాధర్మే కురుతే మన ఇతి మనుః।

ఒకడగు నాత్మయందు దేవమనుష్యాది శరీరభేదజ్ఞానము సంభవించదని శంకించుకొని బల్కెదము. ఒకటియైన యాకాశము, నుయ్యి, కుండ మొదలగు నుపాధిభేదమందనేకాకాశములవలె నగుపడురీతి, సూర్యుడొకడే నానావిధములైన కమండలము, కాగు, మండిగ మొదలగు జలపూరితపాత్రలందనేక సూర్యులవలె గోచరుడగునో ఆప్రకారముగా నొకడగు నాత్మయంతఃకరణోపాధి భేదములవలన ననేకాత్మలుగా ప్రతీయమానమగును- సకలమాత్మగా జూచుటచే సమత గలిగి యధర్మమును జేయకుండును గానదీనిచే దృష్టఫలంబును గనబడుచున్నదని మనువు.

చతుర్వింశతితత్త్వాని క్షేత్రమితి పంచవింశకో జీవః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి యోగీశ్వరేణోక్తం ॥తద్యథా॥ బుద్ధీంద్రియాణి సార్థాని మనః కర్మేంద్రియాణిచ। అహంకారశ్చ బుద్ధిశ్చ పృథివ్యాదీని చైవహి। అవ్యక్తమాత్మా క్షేత్రజ్ఞః క్షేత్రస్యాస్య నిగద్యత ఇతి॥

ఇరువది నాలుగు తత్త్వములు క్షేత్రమనియు నిరువదైదవవాడు జీవుడు క్షేత్రజ్ఞుడనియును యోగీశ్వరునిచేతను జెప్పబడెను. అది యెట్లనిన, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణములైదును జ్ఞానేంద్రియములు. వాటివిషయములగు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములైదు మనంబొకటి వాక్పాణిపాదపాయూపస్థలైదు కర్మేంద్రియములు. అహంకారము, బుద్ధియును, రెండు-పృథివ్యాపస్తేజోవాయ్వాకాశములైదు, నవ్యక్తమొకటి- యీ యిరువదినాలుగును క్షేత్రమనబడును. క్షేత్రజ్ఞుడిరువదైదవవాడు.

నను దేహేంద్రియవ్యతిరిక్తాత్మసద్భావేసత్యాధిభౌతికాధ్యాత్మికాధిదైవికదుఃఖ మనుభవామీతి పురుషః కథంమన్యతే। వస్తుతోఽపి తథైవదుఃఖం సుఖంచానుభూతఇవ దృశ్యతేచ తస్మాదస్మాద్దేహాద్వ్యతిరిక్తః క్షేత్రజ్ఞఇతి కథంమన్యామహే ఇత్యాశంక్యవదామః॥

సత్యజ్ఞాననిర్మలనిర్వాణమయోప్యాత్మా సుఖదుఃఖాజ్ఞానాదయోధర్మాః ప్రకృతివికృతయఏవ యథా స్థాల్యగ్నిసంపర్కాత్తద్గతోదకస్యశబ్దోద్రేకాదయోధర్మాస్పృశ్యంతే। తద్వత్ప్రకృతిసంసర్గాదహంభావాది దూషితః ప్రాకృతాన్ధర్మాన్భజతివభాతి। అవ్యయస్సపురుషో గగనేభ్రఇవ నిర్లేపశ్శరీరే తిష్ఠతీత్యవగంతవ్యం॥

తథాచ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ నిర్వాణమయఏవాయమాత్మాజ్ఞానమయోఽమలః। దుఃఖాజ్ఞానమయాధర్మాః ప్రకృతేస్తేతు నాత్మనః। జలస్య నాగ్నిసంసర్గస్థాలీసంగాత్తథాపిహి। శబ్దోద్రేకాదికాన్ధర్మాన్సంకరోతి యథానృప। తథాత్మా ప్రకృతేస్సంగాదహంమానాదిదూషితః। భజతే ప్రాకృతాన్ధర్మానన్యస్తేభ్యోహిసోఽవ్యయ ఇతి॥

దేహేంద్రియములకంటె వేరైనవాడాత్మైనట్లైతే భూతములు నిమిత్తముగా జేసికొనునట్టియది యాధిభౌతికమనబడు ననగా మృగములు మొదలగువాటివలన గలుగు దుఃఖము. ఆత్మను దేహాదికమును నిమిత్తముగ జేసికొనివచ్చేదాధ్యాత్మికము. రోగాదులను, కామక్రోధాదులను, కేవలము దైవమునే నిమిత్తముగా జేసికొనివచ్చేది యాధిదైవికము. శీత వాతాదులచే బుట్టినవి. ఈదుఃఖములననుభవించుచున్నాడనని పురుషుడేలతలచును. నిజముగా సుఖదుఃఖములననుభవించువానివలె గనబడుచున్నాడు. గాననీదేహముకంటె వేరైనవాడు క్షేత్రజ్ఞుడని మేమెట్లుదలచెద మీలాగునశంకించుకొని జెప్పుచున్నారము.

సత్యజ్ఞాన నిర్మలకైవల్యస్వరూపుడాత్మ. సుఖదుఃఖాదిధర్మములు మాయాకార్యములు స్థాలికగ్నిసంపర్కము గలుగుటచేతను దానియందుండు నుదకమునకు పొంగుట, కాగుటచే బుట్టుశబ్దము మొదలగు ధర్మములెట్లుగలుగుచున్నవో, అటువలెనే ప్రకృతిసంబంధమువలన యహంకారమమకారములచేతను దూషితుడై మాయాజనితకృత్యములను బొందుచు నున్నవాడువలెనుండును. నిత్యుడగు నాపురుషుడు, ఆకాశమందు మేఘునివలె నిర్లిప్తుడై శరీర

ముందుండు నిందువిషయమై వ్రాసిన విష్ణుపురాణ వచనములను జూడుడు.

అపిచ ననుజాగ్రద్దశాయామనుభూత శీతోష్ణాదిరూప సుఖదుఃఖాదికంచానుభూత నదనదీ పురపల్లి పర్వత సురనర సరీసృప మృగ కీట పక్ష్యాద్యఖిల జీవకోటీశ్చ, బాల్య యౌవన వృద్ధత్వాద్యవస్థాశ్చ, స్వర్గనరకాద్యనుభూతీశ్చ, కథం విస్మృత్యేంద్ర జాలికావస్థావద్భ్రమయే ధారయామ ఇతిచేద్బ్రూమః యథాస్వప్నానుభూత పూజ్య రాజ్య లలిత వనితాస్రక్చందనాద్యఖిలభోగ్యాని జాగ్రద్వేళాయామసత్ప్రతీతిరేతదితి మన్యామహే తద్వద్దృశ్యమాత్రధిషణావస్థాయామేతజ్జాగ్రదపి సర్వం మనఃపరిణామ ఏవ॥ తథాచ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ మనఃప్రీతికరస్స్వర్గో నరకస్తద్విపర్యయః। నరకస్స్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యోద్భవాయ చ। కోపాయచ యతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకం కుతః। తదేవప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయజాయతే। తదేవకోపాయచ పునఃప్రసాదాయచ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకంనాస్తి నచకించిత్సుఖాత్మకం। మనసఃపరిణామోయం సుఖదుఃఖాదిలక్షణః। జ్ఞానమేవ పరంబ్రహ్మ జ్ఞానం బంధాయ నేష్యతే। జ్ఞానాత్మకమిదంవిశ్వం నజ్ఞానాద్విద్యతేపరం। విద్యావిద్యేచ మైత్రేయ జ్ఞానమేవోపధారయేతి॥ శ్రీభాగవతేపి॥ మనోమయత్వాత్సర్వథా స్వప్నజాగరయోస్సమా ఇతి॥ * * * * * * *

ఇంతియేకాదు- జాగ్రదవస్థయందనుభవింపబడు శీతోష్ణాదిరూప సుఖదుఃఖములనుభూతములైన పురములు పల్లియలు పర్వతములు సురనరనదీనదసరీసృపపశుపక్ష్యాదికమగు జీవసముదాయమును బాల్యయౌవనవార్ధకావస్థలను స్వర్గనరకములననుభవించుటయును మేమెట్లుమరచి యింద్రజాలికావస్థలవలె దలంచెదమని శంకించి సమాధానమును జెప్పుచున్నారము.

స్వప్నమందనుభవింపబడిన పూజ్యరాజ్య రమారమణీపరిగ్రహము పరవనితాస్రగ్దామచందనాద్యఖిలభాగ్యైశ్వర్యములును జాగ్రద్దశయందలి యాస్థియును మాయాజనితములని దలంచినటులనే యాత్మానుభవసమయమున నీజాగ్రదవస్థయును దలంపబడునుగాన సుఖదుఃఖాద్యఖిలమును మనోవికారములేను. * * * * *

శ్రీవిష్ణుపురాణవచనములిందుకుప్రమాణములు- స్వప్నజాగరాను

ఘూతిన కల్యార్థములును మనంబుచేసగునుగాన స్వప్నజాగ్రదవస్థలకు భేదములే దని తెలియవలెను. * * * *

శ్రు॥ య ఏనం విదురమృతాస్తే భవంతీతి బ్రహ్మవిత్ప్రశ్నాక్షణే చ యదుక్తం తత్స్వనదీకరోమి యే పురుషా ఏనం పరమాత్మానం ఏకాగ్రేణ మనసా విదుః సాక్షాత్కుర్వంత్యపరోక్షజ్ఞానినో భవంతి తే పురుషా అమృతా మరణరహితా భవంతి దేహాత్ప్రాణానాముత్క్రాంతిర్మరణం తచ్చ తత్త్వవిదాం నాస్తి న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామంత్యత్రైవ సమవలీయంత ఇతి శ్రుతేః॥ ఘటాశ్రితాకాశో విభిన్నే ఘటే మహాకాశే యథైకత్వమాపద్యతే తద్వత్ బ్రహ్మాతీతి బ్రహ్మ తద్వేత్తీతి బ్రహ్మవిత్ విదజ్ఞానే తస్మిన్వ్యాపకే బ్రహ్మణి తత్ప్రతిబింబచైతన్యాని వ్యాప్యాన్యేకీభవంతీత్యర్థః॥

ఎవనియాత్మను ఏకాగ్రమగు మనంబుచేతను సాక్షాత్కారమునర్చి కొనుదురో వారలు మోక్షము నొందుదురని బ్రహ్మను దెలిసినవాడు బ్రహ్మ మునొందునని జెప్పిన శ్రుత్యర్థములను స్పష్టపరచుచున్నారము- దేహమువలన ప్రాణములు బయలు దేరుట మరణము- అది తత్త్వమును దెలసినవారలకు లేదు. ముక్తిని ప్రాణములకుత్క్రమణము లేదు. అచటనే అంతర్యామియందణగును. ఘటమందగునాకాశమాఘటమునకు విఘాతమైన మహదాకాశమం దెటులణగున మగునో అటువలెనే బ్రహ్మశబ్దమునకు విస్తృతమర్థమట్టివ్యాపకమైన బ్రహ్మ మందున నాబ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబచైతన్యము లేకమగుచున్నవి.

సాంఖ్యయోగాదయో ఉపాసనావిధయశ్చ గాంధర్వాదయశ్చ విద్యా స్సకలాశ్చైతైః కాగ్రతాముపపాదయంతశ్చోత్పన్నా ఇతి వదామః॥

సాంఖ్యా నిరీశ్వరాః కేచిత్కేచిదీశ్వరదేవతాః। పంచవింశతితత్త్వానాం వివేకేనాత్మదర్శనం। యస్మిన్భవతి తత్సాంఖ్యం వదామస్స్మృతిబోధనాత్। సాక్షాన్నారాయణో వ్యాస స్స్వస్మృతావుక్తవానిదం। శుద్ధాత్మతత్త్వవిజ్ఞానం సాంఖ్యమిత్యభిధీయత ఇతి॥ సమ్యఖ్యాయతే అనయేతి సంఖ్యా సంఖ్యాయాః భవం సాంఖ్యం యోగ్యయయాబుద్ధ్యా తత్త్వాని విమృశ్య తత్సాక్షిత్వేన ప్రకాశమానమాత్మానమహమితి నిశ్చినోతి సజీవన్ముక్తో భవతి తథా చ శ్రుతిః జీవః పంచవింశకః స్వకల్పితచతుర్వింశతితత్త్వం పరిత్యజ్య షడ్వింశకపరమాత్మాహమితి నిశ్చయాజ్జీవన్ముక్తో భవతీతి॥ ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞోయం సంయుక్తః ప్రాకృతైర్గుణైః। తైరేవ విగతశ్శుద్ధః పరమాత్మా నిగద్యత ఇతి శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే॥

సాంఖ్యము, యోగము, ఉపాసనావిధులు, గాంధర్వాది సకలవి ద్యలును చిత్తైకాగ్రతను గలుగజేయుటకు నుత్పన్నమైనవని జెప్పగలము.

నిరీశ్వరసాంఖ్యులనియును, సేశ్వరసాంఖ్యులనియును ద్వివిధనాం ఇరువదైదుతత్త్వములయొక్క వివేకముచేత నాత్మదర్శనమెనర్పడము చేనియ దగుచున్నదో అదియే సాంఖ్యమని వ్యాసులవారు తమస్మృతియందు చెప్పడ ముచేతను శుద్ధమగు నాత్మతత్త్వవిజ్ఞానమే సాంఖ్యమని జెప్పుచున్నారము. దీని చేతను తెస్సగా జెప్పబడుగాన సాంఖ్యమనబడును. సంఖ్యవలనబుట్టేది సాం ఖ్యమనబడు నెవడు నిష్క్రియాత్మికమైన బుద్ధిచేతను తత్త్వవిచారణనుజేసి వాటి కి సాక్షియగుటచేతను ప్రకాశమానుడైన యాత్మ దానని నిశ్చయముకలవాడ గునో వాడు జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు.

ఇరువదైదవవాడగు జీవుడు తనచేతను గల్పించబడిన యిరువదినా లుగు తత్త్వములను త్యజించి యిరువదారవవాడగు పరమాత్మ దానను నిశ్చ యముచవలన జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడని శ్రుతిప్రమాణము. ప్రకృతిగుణములతో గూడినయాత్మ క్షేత్రజ్ఞుడనబడును. ప్రకృతిగుణముల నొందని బరిశుద్ధాత్మ పర మాత్మయని విష్ణుధర్మోత్తరమునందుండెను.

చిత్తవృత్తేర్విషయాంతరతిరస్కారేణాత్మని స్థైర్యం యోగః॥ యోగ శ్చిత్తవృత్తినిరోధఇతి పాతంజలం సూత్రం॥

శ్రీవిష్ణుపురాణేపి॥ ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టాయా మనోగతిః। త స్యాఃబ్రహ్మణిసంయోగో యోగఇత్యభిధీయతఇతి॥ అస్యార్థః॥ ఆత్మనః ప్రయ త్నో యమనియమాదివిషయః। తత్సాపేక్షా। తదధీనావిశిష్టా। సత్త్వమయీ। మనసోవృత్తిః। తస్యాః బ్రహ్మణ్యేవ సంయోగో యోగః॥

చిత్తవ్యాపారమునకు నితరవ్యాపారస్పర్శనములేక నాత్మయందే నిశ్చలమైయుండుట యోగము. చిత్తవృత్తినిరోధమే యోగమని పాతంజలసూ త్రము. యమనియమాదియత్నముచేతను తదధీనమైన సత్త్వవృత్తిగలమనంబును బ్రహ్మయందునగూర్చుటయే యోగమని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయేభ్యో మనోబుద్ధిస్మృతీంద్రియాణి ప్రత్యాహృత్య ఆత్మైకవిషయాణి కృత్వా ఆత్మా ధ్యేయః యోసౌ ప్రభుర్నివాతస్థదీపవద్దేదీ ప్యమానో నిష్ప్రకంపో హృది తిష్ఠతి। ఏతదేవ తస్య ధ్యేయత్వం। యశ్చిత్త వృత్తేర్బహిర్విషయావభాసతిరస్కారేణాత్మప్రవణతానామ శరావసంపుట నిరుద్ధప్రభాప్రతానప్రసరస్యేవ ప్రదీపస్యైకనిష్ఠత్వం తథాచ యోగీశ్వరః॥ అన

స్వవిషయంకృత్వా మనోబుద్ధిస్మృతీంద్రియం ధ్యేయ ఆత్మాస్థితో యోసౌహృదయే దీపవత్ప్రభుంతి॥ * * * *

ఆత్మకంటె వేరైనవిషయములవల్లనుండిసంకల్పవికల్పాత్మికయగుమనంబును, నిశ్చయాత్మికయగు బుద్ధిని, వ్యతీతవిషయికజ్ఞానముగల స్మృతిని, ఇంద్రియములను మళ్లించి యాత్మను గోచరించునటులజేసి ధ్యానగోచరునిగ జేయవలెను. ఏయీజగదుదయస్థితిలయకర్త వాతరహితస్థలదీపమువలె నచలుడై దహరాకాశమందుండును. * * *

మనోవ్యాపారమునకు ప్రాపంచికవిషయములందున స్ఫురించకుండ మళ్లించి ఆత్మయందుఁ గూర్చుటనగా నభిముఖముగ జోడించబడిన రెండగు మూకుడులమధ్యను వెలగు దీపదీప్తిప్రసారమువలె నితరమునందు వ్యాపించక నిశ్చలముగ విశేషదీప్తిగలుగుటదియే యట్టి యాత్మను ధ్యానించదగుట యోగీశ్వరుండగు యాజ్ఞవల్క్యర్షి యిటులనెను.

మంతారం త్రాయత ఇతి మంత్రాః మంత్రాస్సర్వే బ్రహ్మైక్యానుసంధానచణాఏవ మహావాక్యానుబోధేన తదుపాసకాన్బ్రహ్మీభూతాన్కృత్వా సంసారార్ణవాత్త్రాయంతె తథాచ శ్రుతిః॥ నమస్త్వమర్థో విజ్ఞేయో రామస్తత్పదముచ్యతె। అసీత్యర్థే చతుర్థీస్యాదేవంమంత్రేషుయోజయేదితి॥

నన్వఖిలవాఙ్మయబీజభూతపంచాశద్వర్ణపఠనేనాశేషవైశేషికాముష్మికాది ఫలదాయినో మంత్రాస్సర్వే జపితా ఇతి మన్యామహా ఇతిచేత్తన్నసదితి సదృష్టాంతం బోధయామః॥ * * *

క్షారగంధకాంగారకా యథాభాగమేళనేన బహువిధాగ్నిబాణా భవంత్యేవ సఏవ భాగమేళనమనాదృత్యైకీకృత్యాగ్నినా దహ్యతేచేత్కిమపి వైచిత్రిం నరచయతి తద్వత్పంచాశద్వర్ణాః నిగమాగమోక్తరచనేన మంత్రీభూతా జపకర్తృణాం ఫలదాభవంత్యేవ నకేవలమఖిలవర్ణపఠనేన॥

మననముజేయువానిని రక్షించునది గాన మంత్రములనబడును. అట్టి మంత్రములన్నియును బ్రహ్మైక్యబోధకములగుట ప్రసిద్ధములయ్యున్నవి. మహావాక్యానుసంధానమువలన నట్టి యుపాసకులను మంత్రములు బ్రహ్మీభూతులను జేసి సంసారార్ణవమును దరింపజేయుచున్నవి.

నమః యనుశబ్దము త్వమనియెడిపదమునకర్థము. రామః యనునది తత్పదవాచ్యము. చతుర్థీవిభక్తి యసియనుబదార్థబోధకము. ఈరీతి నన్నిమం

త్రములయందు సర్థసందర్భమెనుసర్చుమని శ్రుతి. ... ...

నిఖిలశబ్దములకు మూలమైన పంచాశద్వర్ణపఠనమువలన సకలమగు నిహపరఫలముల నిచ్చుననియును మంత్రములన్నియు జపించినవాడగునని యనుశంకించి యదియుక్తము గాదని దృష్టాంతయుక్తముగ బోధించెదము.

గంధకము సూరాకారము, బొగ్గును వాటివాటి పాళ్లచొప్పున మేళనచేసిన తుపాకిమందు, మహతాబ్, చక్రములు, బుడ్లు, బువ్వాలు, నైజవము, రవ మనేకచిత్రవిచిత్రవరవర్ణములుగలవయ్యెగపడును. అవి యేభాగాతిక్రమమైనను బ్రత్యేకమైన నట్టిగుణమేమియును బుట్టించవు. అటువలెనే పంచాశద్వర్ణములు నిగమాగమోక్తరీతిని గూర్చిన మంత్రములై జపితలకు ఫలములనిచ్చును గాని యఖిలవర్ణములు పఠించుమాత్రముచేత నేమియును గార్యకారులు గావు. * * * * *

గాంధర్వవిద్యాచణస్తు తదనువిద్ధబ్రహ్మోపాసనతయా తాలాదిభంగభయాచ్చిత్తవృత్తేరాత్మైకాగ్రతాయాం సుకరత్వాదల్పాయాసేనైవముక్తిపథం నియచ్ఛతి తథాచయోగీశ్వరేణోక్తం॥ వీణావాదనతత్వజ్ఞశ్శ్రుతిజాతివిశారదః। తాలజ్ఞశ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛతీతి ॥

గాంధర్వవిద్యావేద్యుడైతే దానితోగూర్చబడిన బ్రహ్మోపాసనగలవాడాటచేతను తాలరాగాదిభంగభయమువల్లనుండి చిత్తవృత్తికి ఆత్మయే ముఖ్యస్థానముగాగలుగుటయందును సాధ్యమైనదాటవల్లనుండి యల్పశ్రమచేతను ముక్తిమార్గమునుబొందుచున్నాడని యాజ్ఞవల్కిచే జెప్పబడెను.

అవిద్యాయాస్స్వరూపజ్ఞానేసతి విద్యావిర్భావో భవతీత్యాశయేన తత్స్వరూపం వివృణ్మహే॥ * * *

అర్థమృతే యత్ప్రతీయేత ఆత్మని యన్నప్రతీయేత తదాత్మనో మాయామితి వింద్యాత్ యథా ద్విచంద్రాదిప్రతీతిరసతోపి సదితిభ్రాంతౌ దృష్టాంతః యథా గ్రహమండలే రాహుస్థితోపి నదృశ్యతే ఇతి సతోప్యసత్ప్రతీతౌ దృష్టాంతః తథాచ పాతంజలంసూత్రం॥ అవిద్యావిపర్యయరూపాయా అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యేతి॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే పి॥ అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా చాస్వే స్వమితి యామతిః। సంసారతరుసంభూతిబీజమేతద్ద్విధాస్థితమితి॥ * * * *

అవిద్యను నిరూపించుటచేత విద్యాసంపత్తియగునని మాయాస్వరూపమును జెప్పుచున్నారము. * * *

వాస్తవము వినాగా నేది తోచబడుచున్నదో సత్యమగునాత్మయందేదితోచబడదో అది ఆత్మయొక్క మాయనుగా దెలిసికొనదగును. ప్రతిబింబాదికమువలన రెండవచంద్రుడున్నటులదోచుట లేనిది యున్నట్లుగ పడుటకు దృష్టాంతము. గ్రహమండలమున రాహువుండియు తమోమయుడైనందున యగపడకనుండుట సత్యవస్తువుయందయథార్థజ్ఞానము గలుగుటకు నిదర్శనము. విపర్యయముగ స్ఫురించుట స్వరూపముగాగలదియు నశాశ్వతము. దుఃఖదాయియు నిత్యవస్తువందు విపరీతభావనలను బుట్టించునదియును మాయయని పాతంజలసూత్రము. శ్రీవిష్ణుపురాణమునందునగూడ నీరీతినే జెప్పబడెను.

అష్టాదశసు పురాణేషు సర్గాదిపంచకోక్తి హేతుః కిమిత్యాశంక్య వదామః॥ * * * *

సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంచేతి లక్షణానాంతు పంచకం॥ పంచలక్షణాన్యస్యేతి పంచలక్షణం ॥ పురా పూర్వస్మిన్భూతమితి పురాణం॥ యథోక్తం మాత్స్యే॥ పురాణం సర్వశాస్త్రాణాం ప్రథమం బ్రహ్మణా స్మృతం। అనంతరంతు వక్త్రేభ్యో వేదాస్తస్య వినిర్గతాః। పురాణమేకమేవాసీచ్ఛతకోటిప్రవిస్తరమితి॥ ధర్మసంహితాయాంచ॥ బ్రహ్మమేవకృతంచాద్యం పురాణం శ్రుతిసంమితం। అష్టాదశవిధంతచ్చ శతకోటిప్రభేదతః। తస్మాత్త్రేతాయుగే ప్రోక్తం శతమేకాదశోత్తరం। పురాణసంహితాకర్తా ద్వాపరే వ్యాసఏవహీతి॥ పునర్మాత్స్యే॥ తదర్థోత్ర చతుర్లక్షైస్సంక్షేపేణ నివేశితః। పురాణాని దశాష్టౌచ సాంప్రతంతదిహోచ్యతఇతి॥ సర్గస్సృష్టిః॥ ప్రతిసర్గఃప్రళయః॥ ఉభయమప్యారోపాపవాదాభ్యాం సర్వదా కేవలం బ్రహ్మైవావశిష్యతఇతి బోధయితుముక్తం తథాచశ్రీమద్భాగవతే॥ అహమేవాసమేవాగ్రే నాన్యద్యత్సదసత్పరం। పశ్చాదహంయదేతచ్చ సోవశిష్యేతసోస్మ్యహమితి॥ కళాకాష్ఠాదికాలనిర్ణయ భూర్భువస్సువ మహర్జనస్తపస్సత్యలోకాదిసంస్థితిశ్చ మన్వంతరాద్యనువర్ణనంచ వేదతదంగస్మృతిపురాణేతిహాసాద్యశేషవాఙ్మయంచాత్మని సర్వాత్మకత్వదృష్టిదార్ఢ్యాయ తచ్ఛక్తికాలరూపేణచ తత్సృష్టలోకరూపేణచ తత్తల్లోకస్థభూతరూపేణచ తద్బోధకశబ్దబ్రహ్మరూపేణచ చతుర్ధోపాసనార్థముచ్యతఇత్యవగంతవ్యం॥ వంశో మనుపుత్ర పృథు ప్రియవ్రత వంశానువర్ణనం వంశానుచరితం సూర్య చంద్ర

వంశీయరాజానుచరితకథనం వంశవంశానుచరితస్యోక్తిః తైరాశ్యోత్పాదనార్థంచ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ భగీరథాద్యాస్సగరః కకుత్థ్సో దశాననో రాఘవలక్ష్మణౌచ। యుధిష్ఠిరాద్యాశ్చ బభూవురేతే సత్యం నమిథ్యా క్వనుతే నవిద్మ॥ యేసాంప్రతం యేచనృపాభవిష్యాః ప్రోక్తామయా విప్రవరోగ్రవీర్యాః। ఏతే తథాన్యేచ తథాభిధేయాస్సర్వేభవిష్యంతి యథైవ పూర్వే॥ ఏతద్విదిత్వానవరేణకార్యో మమత్వమాత్మన్యపి పండితేన। తిష్ఠంతి తావత్తనయాత్మజాయా క్షేత్రాదయో యేచ శరీరిణోన్యే ఇతి॥

తస్మాత్సృష్ట్యాత్మజ్ఞానం పరమోధర్మఇతి॥

పదునెనిమిదిపురాణములయందును సర్గాది పంచకకథనమొనర్చుటకు హేతువేమియని శంకించి చెప్పుచున్నారము.

ఐదులక్షణములుగలదియైనందున పంచలక్షణమనిపురాణమునకు పేరు. వేదములకంటెను పూర్వమునందావిర్భూతమైనందున పురాణమనియును. శతకోటిగ్రంథమైన పురాణమును ముందుగా బ్రహ్మ చెప్పినాడనియును దరువాత నతని ముఖములనుంచి వేదములావిర్భూతములైనవనియును మత్స్యపురాణమందును, పురాత్యర్థమును దెలుపునట్టి బాహుళ్యమను సంజ్ఞకలదియై మొదట శతకోటివిస్తృతమై పదునెనిమిదివిధములను జెప్పబడినదనియును, విస్తారమగుటవలన త్రేతాయుగమున నూటపదునొకలక్షగ్రంథమునుగానది జెప్పబడెననియును ధర్మసంహితలోను జెప్పబడెను. ఆయర్థమును నాలుగులక్షల సంఖ్యకలదిగా సంగ్రహమొనర్చి త్రేతాయుగమున పదునెనిమిది పురాణములనుగా వేదవ్యాసమహర్షి యొనర్చుచున్నారని తత్కాలకృతమగు మాత్స్యమున దిరుగ వివరించబడెను. సర్గమనగా సృష్టి. ప్రతిసర్గమనగా ప్రళయము. ఇవి రెండును శుక్తియందురజితమువలె నారోపించడమువల్లను నట్టిభ్రాంతి నశించడముచేత నెల్లప్పుడొకబ్రహ్మమే మిగిలియుండునని బోధించుటకొరకు చెప్పబడెను. సృష్టికంటెను బూర్వము స్థూలసూక్ష్మములకును వాటికి కారణమగు ప్రధానమునకును పరుడగు తనకంటె వేరగునదిలేక తానే యుంటిననియును సృష్ట్యనంతరమందు నీదృశ్యమగు ప్రపంచమే స్వరూపముగా గలవాడనైయుంటిననియును ప్రళయానంతరమవశేషించినవాడనై యుంటిననియును శ్రీమద్భాగవతమున భగవంతునిచేతను జెప్పబడెను. ఈలాగగుటచే ఆద్యంతములులేక నద్వితీయుడగుటవలన పరిపూర్ణుడని తెలియవలయును. కళయు కాష్ఠయు మొ

దలగు కాలనిర్ణయమును, భూర్భువస్సువర్మహర్జనస్తపస్సత్యలోకముల స్థితి యును, మన్వంతరాదులును, వేదములును, వాటికవయవభూతములగు మన్వాదిస్మృతులు, బ్రాహ్మ్యాది పురాణములు, భారతాదీతిహాసములు మొదలగు నఖిలవాఙ్మయమును, ఆ యాత్మయొక్క కాలరూపకమగు శక్తివలన నా యాత్మచే సృజింపబడిన లోకరూపముచేతను, ఆయాలోకములందుండు భూతములయొక్క రూపము చేతను, ఆ యాత్మను బోధించు వేదాది రూపము చేతను ఆత్మయందు సర్వస్వరూపుడను దృష్టి దార్ఢ్యముకొరకు నాలుగు విధముల నుపాసననిమిత్తమై జెప్పబడెనని తెలియవలయును.

వంశమనగా మనుపుత్రులగు పృథు ప్రియవ్రతాదుల వంశవర్ణనము. వంశానుచరితమనగా సూర్యచంద్రవంశీయులగు రాజన్యుల చరిత్రను జెప్పుట యివి రెండును వైరాగ్యమును బుట్టించుటకు జెప్పిరి. భగీరథులు, సగరకకుత్థ్సులు, దశాననుడు, రామలక్ష్మణులు, యుధిష్ఠిరాదులగు నధికబలశాలురు పూర్వ ముండిరను నది నిజమదియసత్యముకాదు. వారిపుడెచటనుండెనదియును దెలి యదు. ఇపు రెవరుండిరో ముందెవరు కాగలరో వారలందరును బూర్వులవలె నే కాగలరు. ఈ సంగతిని దెలిసికొని తన శరీరమందును, బుత్రకళత్ర వైభవములందును, జీవితమందును మమత్వాద్యభిమానముంచకూడదని శ్రీ విష్ణు పురాణమందున జెప్పబడె నిందువలన నాత్మజ్ఞానము పరమధర్మమని యోగ్యముగ మాచేతను జెప్పనైనది.

అపరఃపంచవిధః। తథాచ భవిష్య పురాణే॥ ధర్మశ్శ్రేయ స్సముద్దిష్టం శ్రేయోభ్యుదయలక్షణం। సతుపంచవిధః ప్రోక్తో వేదమూలస్సనాతనః॥ అస్య సమ్యగనుష్ఠానాత్స్వర్గో మోక్షశ్చ జాయతే। ఇహలోకేసుఖైశ్వర్య మతులం చఖగాధిపఇతి॥ శ్రీమహాభారతేస్య వివరణంకృతం॥ ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనంకృతం। ధారణాద్ధర్మ మిత్యాహుర్ధర్మో ధారయతేప్రజాః। యస్మాద్ధారణ సంయుక్త స్సధర్మ ఇతినిశ్చయః॥ అహింసాసత్యవచనం సర్వభూతాను కంపనం। శమోదానం యథాశక్తి గార్హస్థోధర్మ ఉత్తమః॥ పరదారేష్వసంసక్తో న్యాసస్త్రీపరిరక్షణం॥ అదత్తాదానవిరమోమధుమాంసస్యవర్జనం। ఏషపంచ విధోధర్మో బహుశాఖ స్సుఖోదయః। దేహిభిర్ధర్మపరమైః కర్తవ్యో దేహసంభవ ఇతి॥

అపరమైన ధర్మమైదువిధములు. ధర్మమనగా శ్రేయమది యభ్యుదయము స్వరూపముగాగలదది యైదువిధములై వేదము దానికి మూలము

అది యనాదియనియును, దాని జక్కఁగ నాచరించుటచేతను స్వర్గము, మోక్షము నీ లోకమునందమిత్తైశ్వర్యమును బొందునని భవిష్యోత్తర పురాణము॥ భూతహితార్థము ధర్మము జెప్పబడెను. ప్రజలను ధరించునది గనుక ధర్మమనబడును. అహింస, సత్యవచనము, భూతదయ, ఇంద్రియనిగ్రహము, యథాశక్తి దానము నివి గృహస్థధర్మములు. పరదారయందనాసక్తి, రిక్షణార్థముంచబడిన స్త్రీని సంరక్షించుట, దొంగలించమి, మద్యమాంసత్యాగము నీ యైదు విధములగు ధర్మము ధర్మేచ్ఛగల వారలచే నాచరింపదగినదని శ్రీ మహాభారతోక్తి.

ననుధర్మప్రతిపాదక వేదోప బృంహకత్వేన బ్రహ్మ విద్యాస్థానే ష్వాంతర్భూత పురాణేషు- సర్గప్రతిసర్గ రామకృష్ణాద్యవతార రాజవంశాది ఘట్టేషు వివిధవిచిత్ర చరితేషు భేదాభిధానాత్పురాణ సంహితాయాం కథం ప్రత్యయం ప్రాప్నువామ ఇత్యుచ్యతే చే త్తద విమర్శక పౌరాణిక జల్పాకత్వమితిబ్రూమః॥

తథాహి కల్పభేదేన సర్గప్రతిసర్గాదయో భిన్నభిన్నతయా పురాణ సంహితామష్టాదశధా విభజ్య భగవతా నారాయణాంశ సంభూతేన వేదవ్యాసార్యేణ ప్రకటీకృతాః॥ తదుక్తంమాత్స్యే॥ బ్రహ్మణాభిహితం పూర్వం యావన్మాత్రం మరీచయే। బ్రాహ్మంతద్దశ సాహస్రంపురాణంపరికీర్త్యతే। ఏతదేవచవైబ్రాహ్మం పాద్మకల్పేజగద్ధితం। పాద్మం తత్పంచపంచాశత్సహస్రాణి నిగద్యతే॥ వరాహకల్పవృంత్తాంత మధికృత్యపరాశరః। యాన్ప్రాహధర్మానఖిలాన్తద్యుక్తంవైష్ణవంవిదుః। విష్ణ్వాఖ్యమష్టసాహస్రంతత్పురాణంవిదుర్బుధాః। శ్వేతకల్ప ప్రసంగేన ధర్మాన్వాయు రివాబ్రవీత్ । యత్రతద్వాయవీయంస్యాద్రుద్రమాహాత్మ్య సంయుతం। చతుర్వింశత్సహస్రాణి పురాణం శైవముచ్యతే॥ యత్రాధికృత్యగాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధోయత్రతద్భాగవత ముచ్యతే॥ సారస్వతాయమునయె యచ్ఛుద్ధ్యేయు ర్నరామరాః। అష్టాదశ సహస్రాణి తద్భాగవత ముచ్యతే। యత్రాపినారదోధర్మాన్బృహత్కలాశ్రయాణిహ। పంచవింశత్సహస్రాణినారదీయంతదుచ్యతే। యత్రాధికృత్యశకునేర్ధర్మం ధర్మవిచారణాత్ । తద్వాత్రింశత్సహస్రంవై మార్కండేయమిహోచ్యతే। శాపావసానే భృగుణాఋషిణా సంప్రకాశితం। చయనానాం సముత్పత్తి రిష్టకాగణనంతథా । క్రతు సంఖ్యాదితః కృత్వా హ్యాగ్నేయంతదిహోచ్యతే। ఆగ్నేయం చాష్టసాహస్రం సర్వక్రతుఫలప్రదం। శతానీకేనపృష్టేనవ్యాసశిష్యేణ ధీమతా। సారాధర్మావిశేషేణవ్యాఖ్యాతాస్తు సు

మంతునా । ఏకత్రింశత్సహస్రాణిభవిష్యాఖ్యం సుభాషితం। యత్ర వై వైష్ణవా ధర్మా వశిష్ఠేన మహాత్మనా। అంబరీషస్యవై ప్రోక్త స్సర్గో బ్రాహ్మ స్తదైవచ। పురాణం బ్రహ్మకైవర్తం తద్వాదశ సహస్రకం॥ యత్తదీశానకల్పస్య వృత్తాంతమధికృత్యచ। నందినాలైంగ్యమిత్యుక్తమేకాదశసహస్రకం। మహావరాహస్యవపుర్మాహాత్మ్యమధికృత్యచ। విష్ణునాభిహితం క్షోణ్యా స్తద్వారాహమిహోచ్యతే॥మానవస్యప్రసంగేనకల్పస్యమునిసత్తమాః।చతుర్వింశత్సహస్రాణి తత్పురాణ మిహోచ్యతే॥ యత్రమాహేశ్వరాన్ధర్మా నధికృత్యచ షణ్ముఖః। కల్పేతత్పురుషేరుద్రచరితేఉపబృంహితం।స్కాందంనామపురాణంతత్సహస్రశతసంమితం॥ త్రివిక్రమస్యమాహాత్మ్యమధికృత్య చతుర్ముఖః । త్రివర్గంచత్రిదైవత్యంవామనంపరికీర్త్యతే॥చతుర్దశసహస్రాణి శ్వేతకల్పానుగంశివం।యత్రధర్మార్థకామానాం మోక్షస్యచరసాతలే। మాహాత్మ్యంకథయామాసకూర్మరూపీ జనార్దనః। ఇంద్రద్యుమ్న ప్రసంగేన ఋషిభ్యశ్శక్రసన్నిధౌ। కౌర్మం తత్షట్సహస్రాణిఅగ్నికల్పానుషంగికం। శ్రుతీనాంయత్రకల్పాదౌప్రవృత్త్యర్థంజనార్దనః।మత్స్యరూపీచమనవెనరసింహోపవర్ణనం। అధికృత్యాబ్రవీత్స ప్తకల్పవృత్తంసహస్రతం। తన్మాత్స్యమితిజానీధ్వంసహస్రాణి చతుర్దశ॥ యథాచగారుడేకల్పే విశ్వాండంగారుడోద్భవం। అధికృత్యాబ్రవీద్విష్ణుర్గారుడంతదిహోచ్యతే। తత్షోడశసహస్రాణిన్నప తేత్విహపఠ్యతే।బ్రహ్మబ్రహ్మాండమాహాత్మ్యమధికృత్యాబ్రవీత్పునః।తచ్చద్వాదశ సాహస్రం బ్రహ్మాండం ద్విశతాధికం। భవిష్యాణాంచ కల్పానాం శ్రూయతె యత్రవిస్తరః। తద్బ్రహ్మాండ పురాణంతు బ్రహ్మణాసముదాహృతే మిత్యాది॥

ధర్మమును విస్తృతమొనర్చి ప్రతిపాదించెడి వేదార్థములను జెప్పుటచేతను బ్రహ్మవిద్యకు స్థానములగు నాటిలో నంతర్భూతములగు పురాణములందున విచిత్రచరిత్రములైన సృష్టి ప్రళయ రామకృష్ణాద్యవతార రాజవంశముల నచటచటను భేదముగ జెప్పుటచేతను పురాణసంగ్రహితయందు మేమెటువంటుల విశ్వాసమును బొందగలమని శంకించిబలికినట్లయితే యది విమర్శించబడని పౌరాణిక వచనములు గలుగువారగుటయని జెప్పుదుము- అదియే జెప్పుచున్నారము. నారాయణాంశముచేత నవతరించిన వేదవ్యాసభట్టారకులచేతను పురాణసంగ్రహిత నష్టాదశవిధముగ విభజించి సృష్టిస్థితిలయములను జెప్పుటలో కల్పభేదముననుసరించి వేరువేరు ప్రకారములను ప్రచురపరచబడెను. మత్స్యపురాణమందటుల జెప్పబడినది. పూర్వము బ్రహ్మచేతను మరీచికొరకు పదివేల సంఖ్య గలదిగా నేదిచెప్పబడినదో యదియే బ్రాహ్మ్యపురాణము.

పాద్మకల్పవృత్తాంతమనుసరించి యేదిజగదుత్పత్తికొరకే బడినయె దువేలసంఖ్యగలదిగ జెప్పబడినదో యది పద్మపురాణము. పరాశరులవారు వరాహకల్పవృత్తాంతమనుసరించి సకలధర్మముల నష్టసహస్రసంఖ్యతో జెప్పినదియే విష్ణుపురాణమని పెద్దలు తెలుసుకొనుదురు.

శ్వేతకల్పమును జెప్పెడి ప్రసక్తి చేతను వాయుదేవుడు రుద్రమహిమను ధర్మములతో నెచట జెప్పెనో యది యిరువది నాలుగు వేల సంఖ్య గలదియైన శైవపురాణమగు వాయుపురాణమని చెప్పబడుచున్నది. గాయత్రిను ద్దేశించి యచట ధర్మములు విస్తృతముగ వర్ణించబడుచున్నవో, వృత్రాసుర వధకథన మెచట కలదో, సారస్వతమునికొరకు జెప్పబడిన దేని శ్రవణ పఠనములచే సురనరులు శుద్ధులగుదురో పదునెనిమిది వేలసంఖ్యగల యది శ్రీమద్భాగవతమని పలుకబడుచున్నది. బృహత్కల్పము నాశ్రయించబడిన ధర్మముల నెచట నారదునిచే జెప్పబడినదో యిరువదైదు వేల సంఖ్యగలయది నారదీయమని చెప్పబడుచున్నది. ధర్మవిచారణవలన బక్షులెచట జైమినినుద్దేశించి ధర్మములను జెప్పినవో యది ముప్పదిరెండువేల సంఖ్యగల మార్కండేయమని యిచట జెప్పబడుచున్నది.

శాపాంతమునందు భృగుమహర్షిచేతను జైనములయొక్క పుట్టుగయు, నిష్టకలగణనయును, క్రతుసంఖ్యయును మొదలుగ జేసుకొని యెనిమిది వేల సంఖ్యగలదియైన సకల క్రతుఫలముల నిచ్చునది యాగ్నేయను-

ప్రశ్నను జేసినశతానీకునితో వ్యాసశిష్యుడును సుబుద్ధియునగు సుమంతునిచేతను సారములగు ధర్మముల జెప్పబడిన ముప్పదియొక వెయ్యిసంఖ్యగలది భవిష్యమను బురాణము. బ్రహ్మసర్గవృత్తాంత మంబరీషునికొరకు వైష్ణవధర్మములను మహాత్ముడగు వశిష్టునిచేతను జెప్పియున్నది. బ్రహ్మకైవర్తమను బురాణము పదియరు రెండువేలు. ఈశానకల్పవృత్తాంత మనుసరించి నందిచే పదకొండువేల సంఖ్యగలది లింగపురాణమని జెప్పబడినది.

మహావరాహమూర్తి మాహాత్మ్యముననుసరించి భూదేవికొరకు విష్ణుదేవునిచేతను మానవకల్పవృత్తము నిరువదినాలుగువేల సంఖ్యగల గ్రంధముచేతను జెప్పునది వారాహమని పలుకబడుచున్నది. మాహేశ్వర ధర్మముల నుద్దేశించి కుమారస్వామిచేతను తత్పురుషకల్పమందలి రుద్రచరిత్రమును విస్తరింపజేసి నూరు వేల గ్రంధమును జెప్పినయది స్కాందమను బురాణము.

వామనమూర్తిమహిమననుసరించి బ్రహ్మప్రోక్తము, ధర్మార్థకామప్రదము, త్రిమూర్తి దేవతాకము, శ్వేతకల్పముననుసరించినదియు, మంగళప్రదమును పదునాలుగు వేలసంఖ్యగలదియు వామనపురాణమని చెప్పబడుచున్నది.

ఇంద్రసన్నిధి నింద్రద్యుమ్నప్రసక్తిచేతను ఋషులవలన ధర్మార్థకామమోక్షములయొక్క మహిమను పాతాళమందగ్నికల్పముననుసరించిన చరిత్రలు గలుగునటులగాను కూర్మరూపముగల విష్ణువుచేత నారువేల సంఖ్యతో జెప్పబడినది కౌర్మమనుపురాణము. భగవంతునిచేతను గల్పాదిశ్రుతులయొక్క ప్రవర్తనకొరకు నరసింహమహిమానువర్ణనమనుసరించి యారునొక కల్పముల వృత్తమును వ్రతములతోగూడ పదునాలుగు వేలసంఖ్యగలదిగా మత్స్యమూర్తిచేతను మనువుకొరకు జెప్పబడినది మాత్స్యపురాణమని దెలసికొనుడు. గరుడకల్పమందు గరుడునిచే సృజించబడిన బ్రహ్మాండముననుసరించి పదారు వేలసంఖ్యగలదిగా విష్ణువుచే జెప్పబడినది గారుడమని బలుకబడుచున్నది. భవిష్యకల్పవృత్తమెచటవిస్తారముగ వినబడునో యది పదిరెండువేలనిన్నూరుసంఖ్యగలిగి బ్రహ్మచేతను బ్రహ్మాండమాహాత్మ్యమనుసరించి జెప్పినది బ్రహ్మాండపురాణము. * * * * * *

నను మహీయం పంచాశత్కోటివిస్తారేతిశతకోటివిశాలేతిచ పురాణే షూక్తం సూర్యసిద్ధాంతాదిషు భూకర్ణోషోడశశతమిత్యాచుఃఏతద్విరోధపరిహారో కథమనూన్యస్తుశోభూపరిమితిః కియతీతి వ్యవస్థా ఇష్యతఇతిచేత్ ॥ పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీమహామునే। సహైవాండకటాహేన సద్వీపాబ్ధిమహీధరేతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సూర్యాండగోళయోర్మధ్యే కోట్యస్స్యుఃపంచవింశతిరితి శ్రీమనుక్తః॥

భూమండలంతు శతకోటివిస్తారం సాండకటాహమితి వారాహే॥కోటిద్వయం త్రిపంచాశల్లక్షాణిచ తతఃపరం। పంచాశచ్చ సహస్రాణి సప్తద్వీపాస్ససాగరాః। తతో హిరణ్మయీభూమిర్దశకోట్యో వరాననే। దేవానాం క్రీడనార్థాయ లోకాలోకస్తతఃపరం। పర్వతో వలయాకారో యోజనాయుతవిస్తృతః। తస్మాద్బాహ్యం తమోఘోరం దుష్ప్రేక్ష్యం జీవవర్జితం। పంచత్రింశత్సృతాకోట్యో లక్షాణ్యేకోనవింశతిః। చత్వారింశత్సహస్రాణి యోజనానాం వరాననే। సప్తసాగరమానస్తు గర్భోదస్తదనంతరం। కోటియోజనమానస్తు కటాహశ్చ వ్యవస్థితఇతి స్కాందే శివరహస్యేచ॥ కల్పభేదాదిభిః న్యూనాధికభేదోక్తిరితి శ్రీధరాచార్యాదికృత విష్ణుచిత్తీయాది టీకాకారాదిభిరుక్తం॥ క్వచిత్పురాణేషు విరోధో యదిలక్ష్యేతే కల్పభేదాదిభిస్తత్రవ్యవస్థా

షడ్భిరిష్యత ఇతి॥ యోజనానాం శతాన్యష్టౌ భూకర్ణో ద్విగుణానితు। తద్వర్గతో దశగుణాత్పదంభూపరిధిర్భవేదితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ భూకర్ణో భూమధ్యసూత్రం॥ పరిధిర్వలయాకారరేఖా॥ అథ శాస్త్రీయయోజన క్రోశ హస్త వితస్తి సంఖ్యానిర్ణయం బ్రూమః॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టావూర్ధ్వావా వ్రీహయస్త్రయః। ప్రమాణమంగుళస్యోక్తం వితస్తిర్ద్వాదశాంగుళా॥ హస్తో వితస్తిద్వితయం దండో హస్తచతుష్టయం। తత్సహస్రద్వయంక్రోశో యోజనం తచ్చతుష్టయం॥ హూణమైల్సు త్రితయషష్ట్యుత్తరవితస్తయో హిందూక్రోశో భవతి॥ అశీత్యుత్తరద్విశతాధికపంచసహస్రవితస్తయో మైలితి హూణాః॥ తస్మాన్నేన భూకర్ణో ద్వాదశోత్తర నవశతాధికసప్తసహస్రమైల్సవః॥ సూర్యసిద్ధాంతోక్త్యా ద్విసప్తత్యుత్తర చతుశ్శతాధికైకాదశసహస్రమైల్సవశ్చ చత్వారింశదుత్తర ద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్తయశ్చ తస్మిన్ హూణశాస్త్రీయ భూకర్ణ ద్వాదశోత్తరనవశతాధికసప్తసహస్రమైల్సవో హరేచ్చేత్ షష్ట్యుత్తరపంచశతాధికత్రిసహస్రమైల్సవశ్చ చత్వారింశదుత్తరద్విశతాధిక దశసహస్రవితస్తయశ్చ జ్యోతిశ్శాస్త్రీయ భూకర్ణాదధికమితి ప్రతిభాతి॥ లోకాలోకాద్రిం మేరోరభితస్స్థితాచ। కర్మలోకాఖ్యా భూశ్చ తమోగర్భోదాచ। తామసభూతావాసభూతా।సగర్భోదస్తమసః పరస్తాత్ పరితః ప్రతిదిశమండకటాహాదర్వాక్। మహాపురుషనివాసభూతో శ్రీవైకుంఠలోకః। తతః కటాహ ఇతిజ్ఞేయం॥ శ్రీభాగవతే హరివంశేచ బ్రాహ్మణపుత్రానయనప్రస్తావె భగవత్స్థానస్య తతోవర్ణితత్వాత్। ఏవమూర్ధ్వాధః కటాహావధిశ్చాండ ఉచ్ఛ్రాయాది ఇద్ధం సంహృత్య పంచాశత్కోటిభూవిస్తార ఇత్యవగంతవ్యమ్॥

శంకరభగవత్పాదైస్సర్వజ్ఞైర్వ్యాసైః కిమన్యథా ప్రతిపాదిత మిత్యుక్త్వా పంచాశత్కోటివిస్తారా సేయముర్వీతి నిఖిలపురాణేతిహాసస్మృత్యాది వ్యాసైర్వ్యాసైర్యదుక్తం తన్మహాభూరాదికం సంహృత్యేతి బోధ్యం॥ తదుక్తం॥ దివాకరరశ్మయోయత్ర ప్రభాం తన్వంతి నాతపం। శశినశ్చ నశీతాయ నిశిద్యోతాయ కేవలం। యత్ర నజ్ఞాయతే లోకా గతోపి దనుజాదిభిరితి కాశీఖండే॥ ఉత పురాణకారస్య వైరాగ్యోత్పాదన భగవన్మాహాత్మ్యజ్ఞాపనేచ తాత్పర్యాన్నలోకసంఖ్యాగణితత్వాదర ఇతిజ్ఞేయం తథాచ సూర్యసిద్ధాంతే॥ పంచాశత్కోటివిస్తీర్ణం కేవలం కల్ప్యతే మహీ। అల్పరాజ్యమదాంధానాం విషాదాయ విరక్తయేతి॥

ఈభూమి యేబదికోట్ల విస్తారము గలదనియును నూరుకోట్లవిశా

ఆమైనదనియును పురాణములయందున జెప్పియున్నది. సూర్యసిద్ధాంతము మొదలగు జ్యోతిశ్శాస్త్రములందున భూమియొక్క మధ్యకొలత పదారువందలామడయని జెప్పియున్నది. పురాణజ్యోతిశ్శాస్త్రములకిట్లుకలిగిన విరోధపరిహారమెట్లగుననియును నిజముగ భూమెంతవిస్తృతముగలదనియును తర్కించి వ్యవస్థాపూర్వకముగ విరోధపరిహారమొనర్చుచున్నారము.

ఈపృథివి యేబదికోట్లనియు నాప్రకారముగా సముద్రములు పర్వతములు ద్వీపములతో నండకటాహముకలదని విష్ణుపురాణము. సూర్యునకును డగోళమునకును మధ్యమందిరువదియైదుకోట్లని శుకోక్తి. అండకటాహముతో భూమండలము నూరుకోట్లవిస్తారముకలదని వారాహపురాణము. రెండుకోట్ల యేబదిమూడులక్షల యేబదివేలయోజనముల సంఖ్యగలది సప్తసముద్రద్వీపములతోనుండిన భూమి యటుపైని స్వర్ణభూమి పదికోటులు. దేవతలకు విహారయోగ్యమైనది. అపైని లోకాలోకపర్వతమదికడియమువలె పదివేలామడ విస్తృతముకలదై యుండును. దానికి వెలుపల జీవరహితమునగమ్యమునగు ఘోరమగు తమస్సు ముప్పదైదుకోటుల బందొమ్మిదిలక్షల నలుబదినాలుగువేల యోజనములు ప్రమాణముకలిగియుండును. అటుతర్వాత గర్భోదము సప్తసాగరసంఖ్యగలదియైయుండును. అండకటాహము కోటియామడ కలదియైయున్నదని స్కాందమందును శివరహస్యమందును జెప్పియున్నది. కల్పభేదాదికమువలన సంఖ్యాభేదోక్తియని శ్రీధరాచార్యులవారును విష్ణుచిత్తీయమను విష్ణుపురాణటీకాకారులును జెప్పిరి.

ఇటుపైని శాస్త్రీయమగు యోజన క్రోశ హస్త వితస్తి పరిమాణములను జెప్పుచున్నారము.

అడ్డగనుంచబడు యవోదరము లెనిమిదియైనను నిడువుగనుంచబడు యవలు మూడైన యంగుళమునకు ప్రమాణము జెప్పబడెను. అట్టియంగుళములు పది రెండు వితస్తియగు. వితస్తిద్వితయము హస్తమగు. నాలుగుహస్తములు దండమగు నట్టిదండములు రెండువేలు క్రోశమగు. క్రోశచతుష్టయము యోజనమనబడును. హూణమానముచే మూడుమైల్సులపైని నూటయిరువదియడుగుల కొలగలది హిందూక్రోశమగుచున్నది. అయిదువేల రెండువందల యెనబదేనడుగులు మైలుకు పరిమాణమని హూణనిర్ణయము. ఈపరిమాణముచే భూమధ్యసూత్ర మేడువేలతొమ్మనూటపదిరెండు మైల్సులగును. సూర్యసిద్ధాంతోక్తిచే పదకొండువేల నన్నూట డెబ్బది రెండు మైల్సులపైని పదివే

లయిన్నూటనలుబదియడుగులు హూణశాస్త్రీయ భూమధ్యసూత్ర పరిమాణమగు యేడువేల తొమ్మన్నూట పన్నెండు మైల్సులు తీసివెయ్యగా మిగిలిన మూడువేలయేనూట యిరువదిమైల్సులపైని పదివేల యిన్నూటనలుబది యడుగులు జ్యోతిశ్శాస్త్రీయభూమధ్యసూత్రపరిమాణముకంటె నధికమగపడుచున్నది. లోకాలోకాద్రియు మేరుగిరియొక్క యావత్ప్రదేశము కర్మలోకమను పేరుగల యీభూమియు తమఃప్రదేశము గర్భోదము తామసభూతములకు నివాసభూతమైన గర్భోదముతోనున్న తమస్సుకు వెలపలను ప్రతిదిక్కునందు నంతట నండకటాహమునకు లోపలను శ్రీమహాపురుషస్థానమైన శ్రీవైకుంఠలోకమూపైనియండకటాహమని దెలియదగును. భాగవతము హరివంశమునందును బ్రాహ్మణపుత్రులను దెచ్చిన కథను జెప్పుటలో వైకుంఠము నటుల వర్ణించుటచేత నీప్రకారముగా నండకటాహముయొక్క మీదుక్రిందు లవధియు నండోఘ్రియమును గలిపి యేబదికోటులు భూవిస్తారమని దెలియతగినది.

పూజ్యులగు శంకరాచార్యులవారిచేతను సర్వమును దెలసిన వ్యాసులవారిచేతను వాస్తవముగ జెప్పబడినదాయనిన నట్లులేదని బల్కి పంచాశత్కోటివిస్తారమీభూమియని సకలవేదపురాణేతిహాసస్మృతులను విస్తృతియొనర్చిన వ్యాసులవారిచేత నేదిచెప్పబడినదో యది సర్వభూమియు నండకటాహాదికమును గలసినదని దెలియదగును. పగటియందు సూర్యకిరణము లెచటయండను గాంతిని జేయవో దనుజాదులచేతనైన నేప్రదేశమందున గతమగు కాలమును దెలియబడదో అట్టి తమస్సని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. ఇంతియకాదు- పురాణకారులు వైరాగ్యముదయించుటకు భగవన్మహిమను దెల్పుటకొఱకును తాత్పర్యము గలవారలై జెప్పిన భూసంఖ్యగాని లోకసంఖ్యను గణించుటయందాదరముగలవారలై గాదని దెలియదగును. అల్పరాజ్యముచే నంధులగువారికత్యంతవిరాగము విషాదముదయించుటకై పంచాశత్కోటి విస్తీర్ణముగా భూమిని గల్పింతురని సూర్యసిద్ధాంతమునందున జెప్పబడెను.

ఇంగ్లాండుభూపభూగోళశాస్త్రేస్మిన్నుక్తవానిదం। మృత్పాషాణమయాస్సర్వే గ్రహాణాం మండలా ఇతి ॥ ఇమంభ్రమం ప్రమృజ్యామి పశ్యంతు శ్లక్ష్ణబుద్ధయః। అప్తేజోమండలేష్వేతచ్చంద్రభృగ్వాదికేషుచ। దూరదర్శనయంత్రేణ పశ్యంతి ప్రతిబింబితం। ప్రతిబింబితమూర్ధ్వస్థముకురే పర్వతాదికం। సత్యంచేన్మృత్తికాశైలాస్సత్యాస్స్యుర్గ్రహమండలే॥

ఇంగ్లాండురాజులభూగోళశాస్త్రమునందున గ్రహమండలములన్ని

యు మృత్పాషాణమయములని చెప్పబడెను. ఈభ్రమ నివారణను జేసెదను. సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు చూడవలెను.

అగ్న్యుదకమయములగు చంద్రశుక్రాదిమండలములందు ప్రతిబింబితమైన భూపర్వతాదికమును దూర్బినులవలనను జూచుచున్నారు. ఉపరిభాగమందుండిన యద్దమున ప్రతిబింబితమగు పర్వతభూములు సత్యముగ నందుండిన గ్రహమండలమున మృచ్ఛిలలుండుట నిజము.

ఘన వర్ష గర్జన విద్యు దింద్రధను రశనీ హిమ ప్రస్రవ
ణాదీనా ముత్పత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥

చండ చండకిర కర తాపవశా జ్జలం పృథివ్యా ఉద్ధితం సల్లఘుతయా వియన్మండలె తిష్ఠేత్ బాష్ప మతిసూక్ష్మమదృశ్యంచ అర్ద్రాజలీయ పరమాణుర్వ్యాకాశే సముత్తిష్ఠతి యదాచ సంభూయ సంకీర్ణస్సందృశ్యో భవతి తదా మేఘఇత్యభిధీయతె॥ తదుక్తం॥ యదా బాష్పైర్వాయురీదృక్పూర్ణో భవతి యదాన్యత్కిమపి ధారయితుం నశక్నోతి తదా సంభూయ కృత్స్నం బాష్పం స్వస్వగురుత్వేన కర్ణికాకారైః పతేత్ తస్యాఖ్యా వృష్టిరితి కణికారూపేణ వృష్టేఃపతనే ఈశ్వరస్య కీదృశాభిజ్ఞతా ప్రకాశతే యది కరికరవత్ ధారయా వృష్టిః పతేత్ తదా పృథ్వీ ప్రణశ్యేత్ ఇత్యనేనరూపేణ జగతాం మహతీ హానిర్జాయేతఇతి తథావ శ్రూయతే స్మర్యతేచ॥ యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్షతీతి॥ ఆదత్తే రశ్మిభిర్యత్తు క్షితిసంస్థం రసంరవిః। తముత్సృజతి భూతానాం పుష్ట్యర్థం సస్యవృద్ధయఇతి॥ ధూమజ్యోతిస్సలిలమరుతాం సన్నిపాతఏవ ఘనఇతి ఘనశాస్త్రజ్ఞా వదంతి॥

మేఘాభ్యంతరే యద్వహ్నిమయంవస్త్వస్తి తద్వహ్నిమయం వస్త్వేకస్మాన్మేఘాదపరమేఘం ప్రవిశతి తదా విద్యుదుపపద్యతే॥

ఏవంమేఘాంతరప్రవేశమాత్రేణ గంధకముఖ్యవస్తువత్ప్రజ్వలన్మహాంతంశబ్దంకరోతి తదేవ మేఘగర్జనమిత్యభిధీయతే సా విద్యుద్బాధాజనక బాష్పం నాశయతి సమీరణంచేతస్తతశ్చాలయతి యేన వాయుర్నిర్మలస్స్యాత్ ఏవం వృష్టిముత్పాదయతి గ్రీష్మస్య చాల్పత్వం విదధాతిచ లవణవిశేషగంధకమయవస్తునోర్బాష్పం ఖరకరతాపేన పృథివ్యా ఉద్ధాయ యదా మేఘేన యుక్తం భవతి తదా తస్మిన్మేఘే జ్వలిత్వా ఛిన్నభిన్నతాంగతే తద్గర్జనముపజాయతే కారణాంతరంచ యదా తటిద్బిర్వాయుమయం వస్తు ఛిన్నభిన్నతాం యాతి తదా తేనాపి మేఘగర్జనం భవతి ప్రతిధ్వనినా కఠోరత్వం తస్యజాయ

తే శబ్దగుణకాకాశే వాయోర్గత్యా ప్రతిధ్వనిరుత్పద్యతే యతోహి యది వ
యురుచ్చైర్భిచభిత్తిపర్వతాదీనా ముపరి నిపతతి తదాసౌ ప్రతిధ్వనిజనిర్భ
తీత్యవగంతవ్యమ్॥

వృష్టిర్యదానిపతతి తత్కాణాసుచ రశ్మయః। లగంతీనస్య తద్వ్రశ్యేద్ధన
రాకృతివద్ధ్రువం॥ ఉత్పద్యంతే యాస్తుజలకణికాసు రవేఃప్రభాం।ప్రవిశ్యతా
స్సరంత్యో దృశ్యంతే లోహితప్రభాః। కణేషుయేషు దృశ్యంతే రశ్మయోఽ
ప్రభానిభేః। నిర్గచ్ఛంతి ప్రవిశ్యాశు సాభా నీలా ప్రదృశ్యతే। అనేకవర్ణా
హుధా జాయంతే కణికాస్ఫుటం। సఏవేంద్రస్య ధనురిత్యుచ్యతే భువనేజనైః
పర్జన్యనాధో దేవేశస్తస్మా దేతదితీర్యతే॥ సూర్యస్య వివిధావర్ణాః పవనేన
ఘట్టితాః॥ కరాస్సాభ్రే వియతి ధనుస్సంస్థానా యేదృశ్యంతే తదింద్రధనుః।

కేచిదనంతకులోరగనిశ్వాసోద్భూతమాహురాచార్యాః॥ ఇతిప్రవద
తి సంహితాయాం వరాహమిహిరాచార్యేణ॥

దృశ్యంతే యాబహువిధా మేఘే శుక్లాదికాఃప్రభాః। కరాస్త్వినస్య
తేపోక్తాస్సూరిభిస్తత్వవేదిభిః॥ దివాకరస్య నికటే స్వర్ఘనే బహుధావిభా
వాయునా చలితో మేఘో దృశ్యతే వివిధాకృతిః॥

యచ్ఛీతేనాంబుకణికా స్సంకీర్ణభూయుతేంబరే। తత్పతేత్కరకాకా
రా కఠినాదృతశీతలా॥

శీతంహిమశ్చ సమయేష్వఖిలేషు వాయో రాయాతి తత్రచ విశేషత
ఔత్తరాత్తై। ఆధిక్యతస్తదుభయోరుపకారఏవ లోకస్యసంభవతి తచ్ఛృణుతే
హ వక్ష్యే॥ విధాయదేహం పరసంతు నీరసం తతోబలం తేష్వధికం వితన్వతః।
ధరాంసమస్తాం సఫలాంచకుర్వతో ఘ్నుతశ్చతౌ శీతహిమౌ కుకీటాన్॥ తథా
చ సుశ్రుతే॥ దక్షిణాయనం వర్షాద్దేమంతేషూత్తరోత్తరం సర్వప్రాణినాం
బలంవర్ధత ఇతి॥

సూర్యాహృతం యదవనీరసబాష్పమభ్రే సంతిష్ఠతేత్రచ వసత్యనిలో
యతోతః। భానోఃకరస్య గగనేఖిలవర్ణభాజ స్సందృశ్యతేచ శితిమాభ్రమతో
వినీలం॥

రవ్యాహృతాఖిలపదార్థసుబాష్పయుక్తవహ్న్యంశలేశనిచయాః ఖగ
తాస్తఏవ। వాయోర్వశేన విధుతాః క్వచిదాపతంతి నక్షత్రపాతనమితి ప్రవ
దంత్యతజ్ఞాః॥

యదాయదాద్వౌ బలవత్సమీరనౌ పరస్పరం సమ్ముఖవర్తినౌ స్తః। త

ధాధవా సుస్థిర వాయువిస్తరేప్యధః పతత్యాశ్వశనిస్తతస్తతః॥ మేఘేషుయల్ల వణగంధకవస్తునీ స్తః శుష్కేయదాచ లఘునీ గగనోర్ధ్వభాగే। తద్యోగతో జ్వలతి విద్యుది మేగురుత్వాన్నిర్ఘాతమావహతఆర్త్రిక్రృదుర్విగానాం॥

సంమూర్ఛితా రవీంద్వోః కిరణాః పవనేన మండలీభూతాః। నానావర్ణాకృతయస్త్వన్యభ్రే వ్యోమ్ని పరివేషాః॥

మేఘము, వర్షము, ఉరుము, మెరుపు, నింద్రధనస్సును, పిడుగును, మంచుబడుటయునివి మొదలగువాటియుత్పత్తిని జెప్పుదుము.

తీక్ష్ణమగు సూర్యకిరణ తాపమువలన జలము భూమివలనపైకి నాకర్షించబడినదై చులకనిదవుటచేత నాకాశమందు నిలిచియుండునదియే యుబ్బగావున నతిసూక్ష్మమై యదృశ్యమైయుండి యాకాశమందలి జలసూక్ష్మాంశములొకప్పుడీ యుబ్బలతో కలసినందున నది దిట్టమైకనపడును. దానిని మేఘమనిబల్కుదురు. ఎప్పుడీయుబ్బలతో నిట్టివాయువులు పూర్ణములగునో యపుడు దీనిని వేరొకటి ధరించలేకుండునో యపుడాకలసిన యుబ్బంతయు తమతమబరువుచేత కణికాకారములై భూమియందుబడు నిదియే వృష్టియనబడును. కణికారూపముచే వర్షము గురియుటయందీశ్వరునకేమి తాత్పర్యమనిన నేనుగతుండమువలె వర్షధారలు పడినభూమి నశించునందువలన జగంబులకధికమగు హానియగునని పరమేశ్వరుడు కణికారూపముగా జలమునువర్షించుటకు సంకల్పించెనని. ఇందుకు ప్రమాణము. ఏ కిరణములచే సూర్యుడుతపించు నాకిరణములచే పర్జన్యుడై వర్షించునని శ్రుతి- సూర్యుడు కిరణములచే భూమియందలి యేరసము నాకర్షించునో మరల నారసమును భూతములయొక్క వృష్టికొరకు సస్యాభివృద్ధియగుటకు వర్షించునని విష్ణుపురాణవచనము. పొగయును, జ్యోతిస్సును, జలమును, గాలియును వీటిమేళనమే మేఘమని ఘనశాస్త్రజ్ఞులు బలుకుదురు,

మేఘమందలి వహ్న్యంశంభేదిగలదది మేఘాంతరమున బ్రవేశించునప్పటిప్రకాశమే మెరుపనదగును.

ఇటులొకమేఘము భేదించుకొని రెండవమేఘమును బ్రవేశించునత్తు గంధకాదివస్తువులవలె వెలింగి యొకమహాధ్వనిని బుట్టించు నదియే మేఘగర్జనమనబడును.

మెరుపుపీడనుజేసే యుబ్బును బోగొట్టును- మెరుపువలన గాలినిర్మ

లమై యిటునటుకదల్చబడు నిందువలన వర్షమును కలిగించును. వేసవిని స్వల్పముగాజేయును.

మరియును భూగతమైన లవణవిశేష గంధకమయములైన వస్తువులయొక్క ఉబ్బ సూర్యకిరణ తాపముచేత భూమినుండి పైకి నాకర్షించబడినదై యెప్పుడు మేఘముతో గూడుకొనునో, యప్పుడా మేఘమందు ప్రజ్వలించితునకతునకలైనపుడు పుట్టినధ్వని గర్జనమందురు- మరియు నెపుడు మెరుపులచేత మేఘగతమగువాయువు భేదించబడునో యందుచేబుట్టినధ్వనియును గర్జనంబనబడు నది ప్రతిధ్వనిచే కఠోరత్వమునుబొందును. శబ్దగుణకమైనయాకాశమందు వాయువుయొక్క గమనముచేతను ప్రతిధ్వని బుట్టించబడును.ఉన్నతస్థలమునుండి వాయువు కిందుగా నున్న పర్వతములు మొదలగువాటిపైని బడుచున్నపుడందువలన బ్రతిధ్వని గలుగుచున్నదని యిందుచేదెలుసుకొతగినది.

వర్షము గురుయునపుడా జలకణములందు సూర్యకిరణములు ప్రసరించినందున నింద్రధనురాకృతిగ నగపడును. వర్ష జల కణములయందు సూర్యకాంతులు ప్రవేశించి బయలుదేరుటవలన యెర్రనికాంతులును మరికొన్ని కణములందున గనుపడు సూర్యప్రభనల్లనైదోచును- వర్ష జల కణిక లనేకవర్ణములుగలవై యుండడమువలన యాయాయి సంపర్కంబువలనసూర్యప్రభనానావర్ణములుకలదై యేదగుపడునో యదియింద్రధనువని చెప్పబడును- పర్జన్యుడనని౦ద్రుడన భేదములేనందున యాసంబంధముచే నింద్రధనువందురు. మరియును సూర్యుని నానావిధవర్ణములగు కిరణములు మేఘయుక్తమగు నాకాశమందుధనురాకారముగా నేవి కనపడునో, యవి యింద్రధనువందురు. కొందరనంతుని వంశ్యులగు నాగవరుల నిశ్వాసమువలన నింద్రధనురాకృతిగ వల్మీకమార్గమువలన బయలుదేరునని పలుకుదు రాచార్యులని వరాహమిహిరాచార్యుల వారిచేతను సగ్హితయందున జెప్పబడెను.

మేఘమందునదెలుపు మొదలగుననేక విధములగు కాంతులేవిచూడబడునో యవిమేఘలగ్నసూర్యకరప్రభలని తత్వవేదులగు విద్వజ్జనులచేజెప్పబడెను. మరియుసూర్యసన్నిధిని మేఘమందనేక కాంతులుచూడబడును. వాయువుచేగదల్చబడు మేఘములు నానాకృతులైచూడబడును.

ఆకాశమందు మేఘములనుండు జలముతో సంపర్కముగల మంచుగట్టిపడి ఘుటికాకారములై చల్లని ప్రస్రావము కలవైపడునవి వడగళ్లందురు.

చల్లనిమంచు నానాసమయములందనగా ప్రచురముగా నుత్తరవాయువులచేత నాకర్షించబడి భూమియందు ప్రసరించు నది లోకమున నుపకార

మగు నిందునుగూర్చి చెప్పెదము వినుండు. మంచును,చలియును నీరసమగుశరీర మును రసయుక్తముగ జేయును. బలమునువర్ధిల జేయును. సమస్తభూమినిఫలిం పజేసును. కీటకములనునశింప జేయును. సుశ్రుతమునదక్షిణాయనమందలి వర్ష రుతువుకంటె శరదృతువు దానికంటె హేమంత దినములందంతకంతకు సకల ప్రాణులకును బలవృద్ధియగునని.

సూర్యునిచేభూమివలన నాకర్షించబడు నీరసమాకాశమందుండు నో యందు గాలియును వసించు నిందువలన నానావర్ణముగల సూర్యకిరణము నకు నాకాశమందు నీలిమ సంభవించినందువలన నాకాశమును నీలిమని యం దురు.

సూర్యునిచే నాకర్షించబడు సకల పదార్థములయందుగల యుబ్బ తోగూడిన వహ్న్యంశ లేశములాకాశమందుండును. వాయువుచే నొకప్పుడవి చిమ్మబడి తేజోరూపములై పడును. ఇది తెలియనివారు నక్షత్రములు బడునం దురు.

ఎప్పుడెపుడు ప్రతికూలములగు వాయువులు పరస్పరాభిముఖములై వర్తించునో,లేక స్థిరవాయువును గొట్టినందుననో, ఆవాయుగతమగువహ్న్యం శమతివేగముగ బడు నది పిడుగనబడును.

సూర్యచంద్ర కిరణములొకప్పుడు వాయువశముచే మండలాకార ములై నానావర్ణములై కనబడు నవి గగనమందు పరివేషము లనబడును.

గ్రహణోత్పత్తి కారణాని.

నను భగవంతౌ పుష్పవంతౌ పర్వణి రాహుకేతుభ్యాం గ్రస్తౌ భవత ఇతి శ్రుతిపురాణేతిహాసాగమేషు శ్రూయతే । సూర్యాది సిద్ధాంతగ్రంథేషు గభస్తిమాలినం శశీ శశినం భూఛాయాచాచ్ఛాదయతీత్యుక్తం॥

శ్రుతిస్మృతిపురాణానాం విరోధోయత్రజాయతే। తత్ర శ్రౌతం ప్ర మాణంతుతయోర్ద్వైధే శ్రుతిర్వరేతి స్మరణాచ్ఛ్రుతింప్రతిశ్రుతిరేవ ప్రమా హేతుస్తదన్యచ్ఛ్రుతిమాత్రమితి మన్యామహఇత్యాశంకాయాం నిశ్శంకముప పాదయిష్యామః॥

ఛాదకోభాస్కరస్యేందురధస్థోఘనవద్భవేత్ । భూచ్ఛాయాం ప్రా జ్ముఖశ్చందో్రవిశత్యస్యభవేదసావితి సూర్యసిద్ధాంతే॥ యత్వాసూర్యస్వర్భా నుస్తమసా విధ్యదాసురః। అత్రేత్రవిద్యధాముగ్ధో భువనాన్యదీధయురితి శ్రు

తిః ॥ అస్యార్థః ॥ యత్త్వాసూర్యేతి॥ సూర్యః హేసూర్య సర్వస్య ప్రేరక త్వాత్త్వాం యత్ యదా౽సురః అసురస్యపుత్రస్స్వర్భానుసంజ్ఞకః తమసా మాయానిర్మితేన అవిధ్యత్ ఆవృణోత్ తదా భువనాని త్రిభువనం తత్రత్యా లోకా లక్ష్యంతె సర్వేపిజనాః తథా అధీధయుః దృశ్యంతె యథా అక్షేత్ర విత్ ముగ్ధః నక్షేత్రంవేత్తీత్యక్షేత్రవిత్ స్వస్థానమజానన్ యథా ముగ్ధోమూ ఢోభవతి తథా ఆసన్నిత్యర్థః॥

పురాణవేదినా యతో మూర్త్తమా నాగ్రహురిత్యుపగమ్యతె తదసత్ చందోగ్రపరాగస్య సర్వగ్రాసమయె వృక్షచ్ఛాయాంతర్గతపురుషవద్భూచ్ఛా యాంతర్గతశ్చంద్రమా దృశ్యతె తస్మాచ్చంద్రస్య భూచ్ఛాయైవాచ్ఛాదికా॥ తత్రైవోక్తం॥ త్రిలోకైకదీపాద్విధోర్భార్ధసంస్థాద్దినేశాన్మహీవృత్తశకోగ్రప్రభాయాం। ప్రవిష్టేవిధౌ పర్వణీహప్రసిద్ధం వృథా రాహుణా గ్రస్తమిత్యుక్తమన్యైః॥ లంకాయాం నతురామసేతునికటే సప్తాంశకోర్క గ్రహశ్శ్రైశైలే దశలిప్తికా వసుకలా శ్రీకాళహస్తీస్థలె। తతావంతిపురేర్ధమానమమరావత్యాంచ కేదారకే తస్యాసౌ గ్రహణస్య హేతురితిచే త్స్వర్భానవ స్తేకతీతి దైవజ్ఞాభరణె వశిష్ఠః॥ ఉద్భూతాఖిలధరణీ ఛాయా ఛాదయతి చంద్రముపరిస్థం। స్థగయతి రవిముపరిస్థం పశ్చాదాగత్య శీఘ్రగశ్చంద్రః॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతె॥ ఛాదకోధస్థితశ్చాద్యముపరిస్థం శశీ రవిం। ఛాదకాధస్థితా రాజ్ఞో భూచ్ఛాయా మునిసత్తమ॥ స్ఫుటశశిమాసాంతేర్క౦పాతాసన్నో యదా ప్రవిశతీందుః। భూచ్ఛాయాం పక్షాంతె తదాదికోసౌ గ్రహణమధ్యం॥ ఇత్యుక్తవద నైర్గణ్యతె॥ చంద్రపాతస్తు విక్షేపమాత్రహేతుః నాచ్ఛాదకః తథాపి బలాద్వ్యభిచారమాపాదయంతీతి తత్సంహితా పురాణవేదినః చంద్రగ్రహణె రాహుర్భూచ్ఛాయామాశ్రిత్యార్కగ్రహణె శశినమాశ్రిత్య గ్రసతీత్యుక్తే సర్వాగమానా మవిరోధస్స్యాదిత్యుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ॥ దిగ్దేశకాలావరణాది భేదాన్నాచ్ఛాదకో రాహురితిబ్రువంతి। యన్మానినః కేవలగోళవిద్యా తత్సంహితా వేదపురాణబాహ్యం॥ రాహుః కుభామండలగశ్శశాంకం శశాంకమాచ్ఛాదయతీ నబింబం। తమోమయశ్శంభువరప్రసాదాత్సర్వాగమానా మవిరుద్ధమేతత్॥

గ్రహణములు గలుగుటకు హేతువులు.

ఓయీ పూజ్యులగు సూర్యచంద్రులు పర్వమందు రాహుకేతువులచే మ్రింగబడుదురని శ్రుతిపురాణేతిహాసములయందు వినబడుచున్నది. సూ

ర్యసిద్ధాంతాదిగ్రంథములయందు సూర్యమండలమును చంద్రబింబము చంద్రుని భూచ్ఛాయయు నాచ్ఛాదించునని జెప్పబడియున్నది. శ్రుతిస్మృతి పురాణములకు విరోధమేవిషయమందగపడునో యచట శ్రుత్యుక్తము ప్రమాణము. స్మృతిపురాణములకు విరోధమగునపుడు స్మృతిప్రమాణమనుటచేతను శ్రుతులకు శ్రుతియే ప్రమాణము. దీనికంటె నన్యము భ్రమమాత్రమని దలచెదను. ఇటుల శంక గలుగుచునుండ నిశ్శంకముగనుపపాదించెదము. చంద్రుడు దిగువనుండి మేఘమువలెను రవి నాచ్ఛాదించును. చంద్రుడు పూర్వాభిముఖముగ భూచ్ఛాయయందు బ్రవేశించును. ఇవి వీరలకు గ్రహణములని సూర్యసిద్ధాంతము. * * * * * *

సర్వజగత్ప్రేరకుడైన ఓసూర్యుడా నిన్ను నెవుడసురబుత్రుడగు స్వర్భానుడను పేరుగలవాడు తనమాయానిర్మితమగు చీకటిచేతను గప్పెనో అపుడు భువనస్థజనులు తమస్థలమునే గుర్తెరుగక మూఢుడగు జనునివలెను యథార్థము నెరుగకుండిరని ఋగ్వేదశ్రుతి.

పురాణవేదులచే రాహువుస్వరూపముగలవాడని జెప్పబడు నది గాదు. చంద్రగ్రహణమునకు సర్వగ్రాసమందు వృక్షచ్ఛాయను బ్రవేశించిన పురుషునివలె భూచ్ఛాయనుబ్రవేశించి చంద్రుడగపడును. దీనివలన జందురుని కాచ్ఛాదకము భూచ్ఛాయయేయని జెప్పబడును.

త్రిలోకదీపమగు చంద్రునకు నేడవరాశియందున్న సూర్యునివలన బ్రవృత్తమగు భూగోళచ్ఛాయను పర్వమందు చంద్రుడు ప్రవేశింపుచుండ చంద్రగ్రహణమగు నివి సుప్రసిద్ధమన్యులచే రాహువు చంద్రుని గ్రసించునని వృథాగా బలుకబడును.

ఎప్పుడు లంకయందు గ్రహణమగుపడదప్పుడు రామసేతుప్రాంతమందు సూర్యగ్రహణమేడంశలగపడును. శ్రీశైలమందు పదిలిప్తలును కాళహస్తియందెనిమిది కళలు నవంతీపురమందు సగమమరావతియందును కేదారమందును బూర్ణముగ సూర్యగ్రహణమగపడును. ఇట్టిగ్రహణమునకు రాహువు కారణమైనయెడల రాహువులెందరుందురని దైవజ్ఞాభరణము. భూచ్ఛాయ బయలుదేరి పైనియున్న చంద్రుని గప్పుననియును పైనియున్న సూర్యునివెనకనుంచి శీఘ్రగతిగల చంద్రుడాచ్ఛాదించునని వశిష్ఠముని జెప్పెను. ఇటువలెనే బ్రహ్మసిద్ధాంతమందును జెప్పబడెను. ఇట్లు వచనములచే బ్రమాణముగ జెప్పబడెను. * * * * *

చంద్రపాతమైతే విక్షేపమాత్రమునకు హేతువుగాని యాచ్ఛాదకముగాదు. అలాగైనప్పటికీ బలాత్కరించి వ్యభిచారమును జెప్పుచున్నారు. అయిన పురాణవేదులు చంద్రగ్రహణమందు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించియు సూర్యగ్రహణమందు చంద్రునాశ్రయించియు గ్రసించుననిఁ బలికిన సకలశాస్త్రములకు విరోధము లేదని జెప్పబడెను.

సిద్ధాంతశిరోమణియందును దిక్కు, దేశము, కాలము, ఆవరణము మొదలగు భేదమువలన రాహువాచ్ఛాదకుడుకాడని జెప్పుచున్నారు. ఇది కేవలగోళవిద్యాభిమానులు వేదపురాణవిరోధముగ జెప్పినమాట యిక నేమంటే- తమోమయుడగు రాహువు భూచ్ఛాయనాశ్రయించి చంద్రుని చంద్రునాశ్రయించి సూర్యుని శివవరప్రసాదమువలన నాచ్ఛాదించునని సర్వశాస్త్రావిరుద్ధముగానిట్లు జెప్పబడెను.

చంద్రకళానాం వృద్ధిక్షయద్యోతనే కారణమ్.

కళానాథస్య కళానామేవ వృద్ధిక్షయా నతు క్షపానాథమండలస్యేతి సహేతుకం బ్రూమః॥ అప్యమండలశ్చంద్రమాః॥ తేజోమండలశ్చండరశ్మిః॥ తయోరేకనక్షత్రావస్థానేన దృశ్యతే శశీ చక్షుషాం మార్తాండమండలేన సమదేశస్థితేన వ్యవధానాత్ సా అమావాస్యా॥ అథ షష్టినాడికాభిశ్చంద్రమా నక్షత్రాంతరం గచ్ఛతి అరుణకిరణస్తు త్రయోదశభిరహోరాత్రైః అతః ప్రతిపదమారభ్య విషమస్థితస్యాదిత్యమండలస్య పంచదశోభాగః అప్యమండలె ప్రతిబింబతో దృశ్యతె సా కళేత్యుచ్యతె ఏవంపంచదశేహ్ని త్రయోదశభిర్నక్షత్రైరంతరమితి రాశిచక్రస్యసప్తవింశతినక్షత్రాత్మకస్యమధ్యే సమ్ముఖౌ శశిశిరఖరమయూఖౌ యదా తిష్ఠతః తదా సంపూర్ణప్రతిబింబం భూచ్ఛాయాలాంఛితం దృశ్యతే సాపూర్ణిమా తస్యాం పౌర్ణిమాస్యాం సంపూర్ణప్రతిబింబేన షోడశకళశ్చంద్రఇత్యుపచర్యతె తతః పునః ప్రతిపదమారభ్య మండలయోర్విషమభావాత్కళాహ్రాసఇతి జ్ఞేయం॥ తథాచ స్మర్యతె॥ సలిలమయే శశిని రవేర్దీధితయో మూర్ఛితాస్తమోనైశం। క్షపయంతి దర్పణోదరనిహితాఇవ మందిరస్యాంతః॥ తరణికిరణసంగా దేషపియ్యూషపిండో దినకరదిశి చంద్రశ్చంద్రికాభిశ్చకాస్తి॥ తదితరదిశి బాలాకుంతల శ్యామలశ్రీర్ఘటఇవనిజమూర్తిశ్ఛాయయైవాతపస్థః॥ తేజసాంగోళకస్సూర్యో గ్రహర్క్షాణ్యంబుగోళకఇతిభాస్కరాచార్యః॥

చంద్రకళలకు వృద్ధిక్షయములుగలుగునట్లగపడుటకు కారణము.

చంద్రునియందగపడు కళలకే వృద్ధిక్షయములుగాని చంద్రునికవి లేవని సహేతుకముగ జెప్పెదము.

చంద్రుడు జలమయుడు సూర్యుడు తేజోమయుడు వీరిరువురు నేకతారయందున్నతరిని చంద్రుడగపడడు. సూర్యచంద్రమండలములు సమముగానున్నందున క్రిందిప్రజలకు చంద్రుడు కనపడని దినమమావాస్య. ఇందుకు హేతువరువదిగడియలకు చంద్రుడొకనక్షత్రము నతిక్రమించును. పదమూడు దినములకు సూర్యుడొకనక్షత్రము నతిక్రమించు నిందువలన పాడ్యమి మొదలు జలమయుడగు చంద్రుడు విషమస్థితుడైనందున సూర్యుని పదేనవభాగము ప్రతిబింబించి కనబడునపుడు చంద్రుడేకకళావంతుడై యగపడు నిటులొక్కొ-దినమందొక్కొ-కకళ ప్రతిబింబితమగుచు నధికముగా గనబడును. ఇటులు పదియేనవదినమందు సప్తవింశతినక్షత్రాత్మక రాశిచక్రమధ్యగతులై చంద్రసూర్యులన్యోన్యముఖముగ నుండునపుడు సంపూర్ణ చంద్రబింబమగపడును.

అథాతస్సదాచారం వ్యాఖ్యాస్యామః

సతాం సాధూనా మపగతకిల్బిషాణాం య ఆచారస్సదాచారః తం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణాభిధాస్యామః॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ సాధవః క్షీణదోషాస్తు సచ్ఛబ్దస్సాధువాచకః। తేషామాచరణంయత్తు సదాచార స్స ఉచ్యతఇతి॥

సదాచారనిరూపణము.

ద్వివిధధర్మాదినిరూపణానంతరమందు గతపాపులగు సత్పురుషుల యాచారమును జెప్పుచున్నారము. * * * *

సాధువులనగా క్షీణదోషులగువారు. సచ్ఛబ్దము సాధువులందున వర్తించును. వారాచరించునది సదాచారమనబడునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

త్రివిధకర్మలక్షణమ్.

కర్మాణి త్రివిధాని దృష్టఫలజనకానిచ కానిచి దృష్టాదృష్టఫల జనకానిచ యథామతి తాన్యుపపాదయిష్యామః॥

కర్మములు మూడువిధములు దృష్టఫలమునుబుట్టించునవియు నదృష్టఫలమునుబుట్టించునవియును కొన్నిదృష్టాదృష్టఫలజనకములును వాటిని మాపరిజ్ఞానముకొలది ప్రతిపాదనము జేసెదము.

బ్రాహ్మీముహూర్తే చతుర్వర్గవిచారణమ్.

బ్రాహ్మేముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థౌచానుచింతయేత్ । కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్వేదతత్త్వార్థమేవచేతి మనుః॥ బ్రాహ్మీముహూర్తో రాత్రేస్సంధ్యాపూర్వదండద్వయాత్మకః కాలః తత్రబోధో అభ్యనుజ్ఞాతః। ధర్మార్థౌచ పరస్పరావిరోధేనానుష్ఠానార్థ మవధారయేత్ । తథా । ధర్మార్జనహేతూన్కాయక్లేశాన్నిరూపయేత్।యదిమహాన్కాయక్లేశోల్పశ్చ ధర్మోర్థోవా తదాతంపరిహరేత్। వేదస్యతత్త్వార్థం బ్రహ్మకర్మాత్మకం నిశ్చినుయాత్। తస్మిన్సమయే బుద్ధిప్రకాశాత్తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే స్వస్థేచ మానసేమతిమాన్నృపః । విశుద్ధశ్చింతయేద్ధర్మమర్థంచాస్యావిరోధినం । అపీడయా తయోః కామముభయోరపి చింతయేత్॥ వాహటస్తు॥ బ్రాహ్మేముహూర్త ఉత్తిష్ఠేత్స్వస్థోరక్షార్థమాయుష ఇత్యుక్తత్వాత్। నైశే చతుర్థశేముహూర్తే ప్రబోధనమాయుర్వృద్ధికరమిత్యవగంతవ్యం। స్వస్థఇతి తన్ముహూర్తే ప్రతిబుద్ధజనవిశేషణం । తస్మిన్ముహూర్తే సమదోషస్సమాగ్నిస్సమధాతుర్భవతీతిచగమ్యతే॥ తథాహుః॥ సమదోషస్సమాగ్నిశ్చసమధాతుమలక్రియః। ప్రసన్నాత్మేంద్రియమనస్స్వస్థఇత్యభిధీయత ఇతి॥ ధర్మార్థకామయోరవిరోధేన సేవనం శ్రేయఇతి మన్వాదయోవదంతి తయోరన్యోన్యపీడనే కాపీడా అసేవనే కింస్యాదిత్యాకాంక్షాయాం వదామః॥ ధర్మార్థావుచ్యతే శ్రేయః కామార్థౌ ధర్మఏవచ। అర్థఏవేహవా శ్రేయస్త్రివర్గ ఇతితుస్థితిః॥ ధర్మార్థౌ శ్రేయోవిధీయేతే కామహేతుత్వాదితి కేచిదాచార్యా మన్యంతే అన్యేత్వర్థకామౌ సుఖహేతుత్వాత్ శ్రేయోభిధీయేతే ధర్మఏవేత్యపరే అర్థకామయోరప్యుపాయత్వాత్ అర్థఏవేహలోకే శ్రేయఇత్యన్యే ధర్మకామయోరపి సాధనత్వాత్ సంప్రతి స్వమతమాహ ధర్మార్థకామాత్మకః పరస్పరావిరుద్ధః త్రివర్గఏవ పురుషార్థతయా శ్రేయఇతి వినిశ్చయః ॥ తదుక్తం ॥ పరిత్యజేదర్థకామౌ యౌ స్యాతాం ధర్మవర్జితౌ। ధర్మమప్యసుఖోదర్కం లోకవిక్రుష్టమేవచేతిమనుః॥ విక్రుష్టం లోకానాంవిక్రోశం॥ ధర్మార్థకామాస్సమమేవ సేవ్యా యోహ్యేకసక్తస్సనరో జఘన్యఇతిచ॥ ధనానితు యథాశక్తి విప్రేభ్యః ప్రతిపాదయేత్ । వేదవిత్సు వివిక్తేషు ప్రేత్య స్వర్గం సమశ్నుతఇతి మనుః॥ అస్యార్థః ధనాని గోభూహిరణ్యాదీని శక్త్యనతిక్రమేణ బ్రాహ్మణేషు వేదజ్ఞేషు వివిక్తేషు పుత్రకళత్రాద్యవసక్తేషు ప్రతిపాదయేత్తద్వశాచ్చ స్వర్గప్రాప్తిర్భవతీతి॥

నను ధనాని ప్రతిపాదయేదిత్యుక్తం తదార్జనోపాయాశ్చ అర్జితేద్ర

న్యా ధర్మార్థకామేషు కియత్పరిపాట్యా ప్రజ్ఞాపాటవేన వ్యయః కర్తవ్య నోక్తమితిచేద్బ్రూమః॥

అలబ్ధమీహేద్ధర్మేణ లబ్ధం యత్నేన పాలయేత్। పాలితం వర్ధయేన్నీత్యా వృద్ధం పాత్రేషు నిక్షిపేదితి యోగీశ్వరః॥ అస్యార్థః॥ అలబ్ధలాభాయ ధర్మశాస్త్రానుసారేణ యతేత తల్లబ్ధంతు స్వయమపేక్షయా రక్షేత్ పాలితం నీత్యా వాణిజ్యాదికయా వృద్ధింనయేత్ వృద్ధంచ పాత్రేషు ధర్మార్థకామయుక్తేషు త్రివిధేషు నిక్షిపేద్దద్యాదితి॥

ధర్మేణార్థస్సమాహార్యో ధర్మలబ్ధం త్రిధాధనం। కర్తవ్యం ధర్మపరమం మాసవేన ప్రయత్నతః॥ ఏకేనాంశేన ధర్మార్థా కర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా। ఏకేనాంశేన కామార్థమేకమంశంవివర్ధయేదితి శ్రీమహాభారతే ఆనుశాసనికపర్వణి॥ కచ్చిదాయస్యచార్ధేన చతుర్భాగేనవాపునః। పాదభాగై స్త్రిభిర్వాపి వ్యయస్సంశోధ్యతే తవేతి సభాపర్వణి కచ్చిత్సర్గే॥ అస్యార్థః॥ సుభిక్షసామ్యదుర్భిక్షేషు ఆయస్య పాదేన పాదాభ్యాం త్రిభిః పాదైర్వా వ్యయస్సంశోధ్యతేత వేతి కచ్చిత్కామప్రవేదనం॥

యావద్విత్తస్య వృద్ధాచ జీవనం పుత్రపౌత్రయోః। తావద్ధనం స్థాపనీయం శేషద్రవ్యంప్రదాపయేదితి వృద్ధమనుః॥ వృద్ధాచ మాతాపితరౌ భార్యా సాధ్వీ సుతశ్శిశుః। అప్యకార్యశతంకృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీత్॥ శక్తః పరజనేదాతా స్వజనే దుఃఖజీవినీ। మధ్వాపాతో విషాస్వాద స్సధర్మప్రతిరూపకః॥ భృత్యానాముపరోధేన యత్కరోత్యౌర్ధ్వదైహికం। తద్భవేదసుఖోదర్కం జీవతశ్చ మృతస్యచేతి మనుః॥

మాతాపితా గురుర్భార్యా ప్రజా దీనస్సమాశ్రితః। అభ్యాగతోతిథిశ్చాపి పోష్యవర్గఉదాహృతః॥ భరణం పోష్యవర్గస్య ప్రశస్తం స్వర్గసాధనం। నరకఃపీడనే యస్మాత్తస్మాద్యత్నేన సంభరేత్॥ జ్ఞాతిబంధుజనక్షీణ స్తథానాథస్సమాశ్రితః। అన్యోపిధనయుక్తస్య పోష్యవర్గఉదాహృతఇతి దక్షః॥ మాతాపితృషు యద్దత్తం భ్రాతృషు శ్వశురేషుచ। జాయాపత్యేశ్చ యో దద్యాత్సోనంతస్స్వర్గసంక్రమః॥ పితుశ్శతగుణందానం సహస్రం మాతురుచ్యతే। భగిన్యాం శతసాహస్రం సోదరే దత్తమక్షయమితి వ్యాసస్మృతిః॥

న కేవలం బ్రాహ్మణానాం దానం సర్వత్ర శస్యతే। భగినీభాగినేయానాం మాతులానాం పితృష్వసుః। దరిద్రాణాంచ బంధూనాం దానంకోటిగు

ణం భవేదితి భవిష్యోత్తరపురాణే॥ సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే। సహస్రగుణమాచార్యే అనంతం వేదపారగ ఇతిమనుః॥

విత్తకామస్సమమతి ర్దాతు రాయవ్యయా వీక్ష్య విహింసన్న్యాచేతేతి నియమ అరణ్యకపర్వణి కుంభసంభవోపాఖ్యానే ఖ్యాతః॥

అగస్త్యః॥ విత్తకామావిహప్రాప్తౌ విద్ధ్యావాం పృథివీపతే। యథా శక్త్యవిహింస్యాన్యాన్సంవిభాగం ప్రయచ్ఛనః॥ లోమశ ఉవాచ॥ తత ఆయవ్యయా పూర్ణా తాభ్యాం రాజా న్యవేదయేత్। తతోజ్ఞాత్వాతు గృహీతం యదత్ర వ్యతిరిచ్యతే॥ తత ఆయవ్యయా దృష్ట్వా సమా సమమతిర్ద్విజః। సర్వథా ప్రాణినాం పీడా ముపాదానాదమన్యతేతి॥

ఇష్టాపూర్తకర్మణా మధికారిణం ధనినం ప్రతిపాదయతిమనుః॥ యస్య త్రైవార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికంవాపి విద్యేత ససోమం పాతుమర్హతి। అతస్స్వల్పీయసిద్రవ్యే యస్సోమం పిబతిద్విజః। సపీతసోమపూర్వోపి నతస్యాప్నోతి తత్ఫలమితి ॥ కామసేవనేపి నియమస్స్మర్యతే॥ తద్యథా॥ సేవేత విషయాన్కాలే ముక్త్వా తత్పరతాం వశీ। సుఖంహి ఫలమర్థస్య తన్నిరోధే వృథా శ్రియః॥

కామాదీనామాచరణే కాలం దర్శయతిదక్షః॥ పూర్వాహ్ణే చాచరేద్ధర్మం మధ్యాహ్నేర్థముపార్జయేత్। సాయాహ్నే చాచరేత్కామ మిత్యేషా వైదికీశ్రుతిరితి॥

ధర్మకామార్థసిద్ధిశ్చ భృత్యాదీనాం భరణం మిత్రప్రాప్తిః కోశాదేవ భవేదితి స్మర్యతే॥ భృత్యానాం భరణం దానం భూషణం వాహనక్రయః। స్థైర్యం పరోపజాపశ్చ దుర్గసంస్కారఏవచ। సేతుబంధోవణిక్కర్మ ప్రజామిత్రపరిగ్రహః। క్షీణప్రజాశ్చ మిత్రాణి కోశేనైవచ గృహ్యతే॥ ధర్మకామార్థసిద్ధిశ్చ కోశాదేవ ప్రవర్తత ఇతి॥

ఉత్థాయ పశ్చిమే యామే శాంతమానసో వినీతనిద్ర స్సతివిరోధే తం త్యక్త్వా నోచేత్తత్ర సంస్థిత స్సమా ప్రాణాపానౌ ధృత్వా దివాకరం సముద్ధాప్య దివాకరేణ ప్రోత్ఫుల్లితే పద్మే మానసం హంసం సమాశ్రమే దంగుష్ఠమాత్రం పురుషం పరాపరం జ్యోతీరూపమాలోక్యదివ్యం దివ్యేనచక్షుషా యథాలాభముషఃకాలే స్థిత్వా స్తోత్రైరనేకధా స్తుత్వేతి గౌతమప్రగీతమార్గేణ ధ్యాత్వా ధర్మార్థకామచింతనం కుర్వంత్వితి వదామః॥

భూప్రార్థనా విధిః

సముద్రవసనే దేవి పర్వతస్తనమండలే। విష్ణుపత్ని నమస్తుభ్యం పాదస్పర్శం క్షమస్వ మే ఇతి భూదేవిం ప్రార్థయేదితి॥

వేదతత్త్వార్థచింతనప్రపంచోఽత్ర న విస్తృతః ప్రకరణాంతరే ప్రకటితత్వాత్॥ * * * * * * *

బ్రాహ్మీముహూర్తమున చతుర్వర్గవిచారణము.

ప్రాతస్సంధ్యాకాలమునకు పూర్వమగు రెండుగడియల వేళకు బ్రాహ్మ్యముహూర్తమని పేరు. అట్టిసమయమున నిద్రించకుండ లేచుటకు మనువుగారిచే ననుజ్ఞ జేయబడెను.

ఒకదానిచే నొకదానికపాయము లేకుండ ధర్మార్థార్జనోపాయములను వాటికి హేతువులగు శరీరాయాసమును నిరూపించుకొని ధర్మార్థలాభమల్పము శరీరాయాసమధికము నైకృత్యము జేయుటచే నగు నాకర్మను జేయరాదు. బ్రహ్మమునందత్యంతప్రీత్యుపాయభూతములగు కర్మలను ప్రతిపాదించుటస్వరూపముగాగల వేదతత్త్వమును నిశ్చయించుకొనదగును.

ముందు కాదగు మేలుకీళ్లను దెలిసి మెలగు పరిశుద్ధుడు దనమానసమున ధర్మమునకు బాధలేని యర్థము నర్థమునకు విరోధమగుపడని ధర్మమును ధర్మార్థములను లోపింపజేయని కామపురుషార్థమును దానొనర్చుకొరకు బ్రాహ్మీముహూర్తవేళ చిత్తమునకు ప్రసన్నత కలిగియుండును గాన నాలోచించదగునని బ్రహ్మపురాణవచనము-

రాతిరి పదునైదుభాగములొనర్చిన యందు పదునాల్గవభాగము బ్రాహ్మ్యముహూర్తమనబడు నందాయుర్వృద్ధికొరకు స్వస్థుడగుచు నిద్రమేల్కొనదగునని బాహటుండనెను. స్వస్థుడనుశబ్దము బ్రాహ్మ్యముహూర్తమందున లేచినమనుజునకు విశేషణము. ధాతువులు త్రిదోషము లగ్నియును సమత కలిగి యింద్రియము లాత్మయు మనంబును ప్రసన్నమైయుండువాడు స్వస్థుడని జెప్పబడుచున్నదని వచనము.

మన్వాదులు ధర్మార్థకామములలో నొకదానికొకటి బాధకముగాకుండ సేవనమధికశ్రేయమని జెప్పుచునున్నారు. ఇతరేతరబాధవలన గలిగెడి లోపమేది యది సేవించకుండిన నేమగునను నాకాంక్షను జేసి చెప్పెము. ధర్మార్థములు రెండును కామమునకు హేతువులగుటవలన శ్రేయములని గొంద

రాచార్యులచేత విధించబడుచున్నది. అర్థకామములు సుఖమునకు కారణమగుటవలన శ్రేయమని కొందరిమతము. అర్థకామముల కుపాయభూతమైనందున ధర్మమొకటే సేవించతగునని గొందరందురు. ధర్మకామసాధనమగుటచేత సర్థార్జనమే శ్రేయోర్థమని మతాంతరము. పరస్పరవిరోధములేకుండ నన్నియును పురుషార్థములగుటవలన శ్రేయములని మామతమనుచుమనువచనముగలదు.

ధర్మవర్జితములగు నర్థకామముల సేవించకూడదు. ధర్మమును ముందు బాధకమొనర్చునది లోకనిందితమును గ్రాహ్యముకాదని మనువచనము.

ధర్మార్థకామములను సమముగ సేవించక నొకదానియందుమాత్రమాసక్తుడధముడని స్మృత్యంతరమును జెప్పుచున్నది.

గోవులు భూమియు స్వర్ణము మొదలగునవి తన శక్తి నతిక్రమించకుండ వేదవేత్తలు కుటుంబవంతులు బీదలునగు బ్రాహ్మణులకు దానమొనర్చి యాసుకృతమున స్వర్గమునొందుదురని మనుస్మరణముండుటవలన ద్రవ్యదానమొనర్చుట విధిగా విధించబడెను. అవి ఆర్జించునుపాయము నట్టి యార్జితద్రవ్యమును ధర్మార్థకామములకెంతమట్టుకు తనప్రజ్ఞచేసి వ్యయమును జేయవలసినదో యవి చెప్పలేదని శంకించిరట్లాయనా స్పష్టముగ నట్టివిధులను జెప్పుదుము.

తనకు లబ్ధముగాని యర్థలాభమునకు ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి యత్నమును జేయవలయు నట్టిధర్మలబ్ధము నత్యంతయత్నపరుడై రక్షణమొనర్చి వర్తకాదికముచేతను వృద్ధినొందించి యావృద్ధమగు నర్థమును ధర్మార్థకామయూపపాత్రమందున వ్యయమునర్చుమని యాజ్ఞవల్క్యవచనము.

ధర్మముచే నర్థము నార్జించి యాన్యాయలబ్ధమును మూడుభాగములొనర్చి యందునొకటి ధర్మార్థములను సంపాదించుకొరకును రెండవపాలు కామపురుషార్థలాభముకొరకును వ్యయమొనర్చి మూడవపాలు దాచి వృద్ధినొందించవలయునని శ్రీమహాభారతమందలి యానుశాసనికపర్వశాసనము.

తనకువచ్చునాదాయములో సుభిక్షకాలమున నొకపాలును సమకాలములో రెండుపాళ్లను దుర్భిక్షములో మూడుపాళ్లను ధర్మార్థకామములందు వ్యయమొనర్చి మిగిలినద్రవ్యమును దాచియుంచవలెనని భారతసభాపర్వమందలి కచ్చిత్సర్గలోని నారదవచనము.

ఎంతద్రవ్యముయొక్క వృద్ధిచేతను దనపుత్రపౌత్రులకు జీవనమగునో

అంతధనముంచి మిగిలినద్రవ్యమును ధర్మార్థకామపాత్రమందు వ్యయమొనర్చు మని వృద్ధమనువచనము.

వృద్ధులగు తలిదండ్రులను బతివ్రతయగు భార్యను నిసువగు ననుతుల్యుడగు తనశిశువును సేయదగని నూరుకార్యములైనను జేసి బోషింపుమని భాషించెను మనువు. మరియును పరజనమునకు దాతయై స్వజనమును గష్టముగ జీవింపజేయువానికి ధర్మము ప్రతికూలమైనదై తత్కాలమందు తేనెవలె తీపను జూపి విషమునాస్వాదింపజేయును. భృత్యభరణమొనర్చక నాముష్మికము కొరకు నెవడు వ్యయమొనర్చునో వాడిహపరములయందు నుత్తరకాలమున సౌఖ్యమునొందడనియును మనువు చెప్పెను.

తలిదండ్రులు గురువు దీనులైన తనసంతతి భార్యయు నాశ్రితులతిథులు నభ్యాగతియును బోష్యవర్గమని జెప్పబడెను. వీరలను బోషించుట స్వర్గసాధనము. పీడించుటవలన దనకు నరకపీడ గలుగు నదికారణమువలన యత్నముచేతను జక్కగ బోషింపవలయును.

ధనికొనకు క్షీణించిన జ్ఞాతి, బంధువు, తననాశ్రయించిన యనాథయును బోష్యవర్గములోవారలని దక్షవచనములు. తల్లికిని దండ్రికిని భ్రాతలకు నత్తమామలకు భార్యకు దనసంతతికిచ్చునది యనంతమై స్వర్గప్రాప్తికి హేతువగును. తండ్రికిచ్చునది శతగుణము. తల్లికిచ్చునది సహస్రగుణము. భగినికిచ్చునది లక్షగుణము. సోదరునకిచ్చునది యక్షయమునగునని వ్యాసస్మృతి.

బ్రాహ్మణమాత్రునకిచ్చునది ప్రశస్తమని దలంచకూడదు. దరిద్రులగు బంధువులకును భగినీభాగినేయమాతులపితృవ్యులకు నిచ్చుదానము శ్రేయస్సాధనమని భవిష్యోత్తరపురాణము.

బ్రాహ్మణేతరునకిచ్చిన దానము ధనముమాత్రముకే ఫలదాయియగును. బ్రాహ్మణమాత్రునకిచ్చిన దానము ద్విగుణఫలము. ఏకశాఖాధ్యాయికిచ్చునది సహస్రగుణము. రెండుమూడు వేదములు జదివినవానికిచ్చునది యనంతమగునని మనువచనము. * * * * *

ద్రవ్యమును యాచించువాడు దాను సమర్థుడై యిచ్చువానియాదాయవ్యయములను జూచి హింసించక యాచించుట యారణ్యపర్వమందలి యగస్త్యోపాఖ్యానమున విధించబడెను. అగస్త్యులవారొక రాజునడుగుటలో ద్రవ్యకాంక్షచే నిచటకేవచ్చినవారలనుగా మమ్మున దెలిసికొనవలెను. నిత

రులకు హింస కలుగకుండ మీశక్తికొలది చక్కగ విభజించి మాకివ్వవలయు ననిరి. ... ...

రాజు తన యాదాయవ్యయములు సమముగానున్నవని దెలియజే యుటవలన నారాజునుం దోడ్కొని మరియొకరాజువద్దికి వెళ్లి యతని నగస్త్యులవారు యాచించిరి. యా రెండవరాజుయొక్కయు సమముగు నాదాయ వ్యయములనుజూచి సమమతిగల యగస్త్యముని సమస్తప్రకారములచేతను ద్రవ్యస్వీకారమువలన ప్రాణులకు పీడకాగలదని మళ్లినట్లు లోమశమహాముని యుధిష్ఠిరులకు జెప్పెను.

ఎవనికి భృత్యాదులతోగూడ మూడుసంవత్సరములకు సరిపడనన్నమునకు తగిన యామద్రవ్యమైన నధికమైన గలదో వాడు సోమమునుపానమొనర్చదగును. స్వల్పమగు ద్రవ్యముగల ద్విజుడు సోమపానమొనర్చినను నందుల ఫలమునొందడని మనువచనము.

కామసేవనమునకు నియమము స్మరించబడుచున్నది.

ఇంద్రియజయముగలవాడై శాస్త్రానుజ్ఞాతములైన కామములను కాలమందున సేవించవలయును. అర్థార్జనకు సుఖమే ఫల మందుకు నిరోధను కలిగిన సంపదలు వ్యర్థము. * * * * *

పూర్వయామమున ధర్మము మధ్యాహ్నమున నర్థము సాయంకాలమున గామమునాచరించవలయునని వేదమువలన గనబడుచున్నదని దక్షవచనము. ... ...

ధర్మకామార్థసిద్ధియు స్వజనభృత్యాదిభరణమును మిత్రప్రాప్తియు మొదలగునన్నియును ద్రవ్యమువలన గలుగును గాన ద్రవ్యార్జన మావశ్యకమని జెప్పబడెను. * * * *

రాత్రిచరమభాగమున మేల్కొని ప్రసన్నచిత్తుడై విగతనిద్రుడగుచు శయ్యయందుండియైన నది వివిక్తస్థలముగాకుండిన విడచి ప్రాణాపానవాయువులను సమముగ ధరించి సూర్యప్రబోధభావనచేతను హృదయపద్మవికాసమునొనర్చి యందు మానసహంసయును పరాత్పరుడును దివ్యుడు నంగుష్ఠమాత్రుడునగు పురుషుని జ్ఞానదృష్టిని దర్శించి ధ్యానగోచరుడగునంతమట్టుకు ధ్యానించుచు నుషఃకాలమందుండి యనేకస్తోత్రములచే స్తుతి యొనర్చుమను

గౌతమసూత్రప్రకారముగ ముందొనర్చి యనంతరమున ధర్మార్థకామచింతన మొనర్చుట శ్రేయప్రదము. ... ...

భూమిని ప్రార్థించువిధి.

సముద్రములు వస్త్రములుగాగలిగినటువంటియు, పర్వతములు స్తనమండలములుగా గలిగిన విష్ణుపత్నివగు ఓ భూదేవీ నీకొరకు నమస్కారము. నా పాదస్పర్శమును సహించుమని భూదేవిని ప్రార్థించవలెను.

వేదతత్త్వార్థప్రపంచము ప్రకరణాంతరమున ప్రకటించుటవలన నిచట విస్తరించబడలేదు.

మూత్రపురీషోత్సర్జనవిధిః

తతశ్చావశ్యం కర్తుం నైఋతిం దిశమాశ్రయేత్। గ్రామాద్ధనుశ్శతం గచ్ఛేన్నగరాచ్చ చతుర్గుణమితి కాశీఖండే॥ తతః కల్యం సముత్థాయ కుర్యాన్మూత్రం నరేశ్వర। నైఋత్యామిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికం భువః। దూరాదావసథాన్మూత్రం పురీషంచ విసర్జయేదితి విష్ణుపురాణే॥ అస్యార్థః॥ కాల్యముషసి మైత్రం మిత్రదేవతాధిష్ఠితపాయుకృత్యం మలోత్సర్గకర్మ శయనస్థానాన్నైఋత్యాం తదసంభవే శయనస్థానాద్దూరం మూత్రాద్యుత్సర్గం కుర్యాత్ నైఋతో రాక్షసః నిఋతిదిక్ప్రదర్శనం తస్యాః విశేషేణ దేవతాంశాధిష్ఠితత్వాదితి గమ్యతే॥ రాక్షసః కోణపః క్రవ్యాత్ క్రవ్యాదోఽస్రప ఆశరః। రాత్రించరో రాత్రిచరః కర్బురో నికషాత్మజః। యాతుధానః పుణ్యజనో నైఋతో యాతు రక్షసీత్యమరః॥ గ్రామనగరాదారాన్మూత్రపురీషోత్సర్జనేన తత్రత్యజనస్య రోగహేతుర్హేయత్వం జననికటతాంచ నస్యాదిత్యాలోచ్య దూరాదుత్సృజేదిత్యుక్తవంతః॥

శుష్కైస్తృణైస్తథా కాష్ఠైః పత్రైర్వేణుదళేన వా। మృణ్మయైర్భాజనైర్వాపి అంతర్ధాయ వసుంధరామితి వాయుపురాణే॥ తృణైః కుశాదివ్యతిరిక్తైః। తృణమయాజ్ఞికం కాష్ఠమిత్యాపస్తంబవచనాత్। అత్ర హేతుర్గౌతమేన దర్శితః। కేశవస్యాఙ్గనా భూదేవీ జగద్ధాత్రీ వసుంధరా విశ్వంభరా యతస్తస్మాత్తామాచ్ఛాద్య మలంత్యజేదితి॥ మూత్రోచ్చారసముత్సర్గం దివాకుర్యాదుదఙ్ముఖః। దక్షిణాభిముఖో రాత్రౌ సంధ్యయోశ్చ యథా దివేతి మనుః॥ సూర్యచంద్రసప్తర్షిధ్రువాద్యభిముఖం న తిష్ఠేదిత్యేవమర్థమ్॥

ఉత॥ ఛాయాయామంధకారేవా రాత్రావహనివా ద్విజః। యథాసుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధాభయేషు చేతిమనుః॥ అనేన స్వస్థస్యైవ శాస్త్రోక్తక్రమనియమోపష ఇతి గమ్యతే॥ సభోపి మూత్రదిక్సంధ్యాగ్న్యాదిత్యగోఽప్రసిద్ధదేవతాభిముఖో మూత్రపురీషే నవిసృజేత్పథి గోవిప్రాంత్యుపయోగి ఛాయాయాం నవిసృజేత్స్వంతు ఛాయాయా మపమేహన్నసోపానన్మూత్రపురీషే కుర్యాత్కృష్టేప్సుచేతి గౌతమః॥ సభః అన వరణ్యసహ॥ తదుక్తం వాయుపురాణే॥ యదాకాశస్స్వతోఽభిమస్తస్మాన్నాసంవృతేక్వచిత్, కుర్యాన్మూత్రపురీషంవా నభుంజీత పిబేన్నవేతి॥ పిణ్మూత్రాభిముఖో నతిష్ఠేదితియదుక్తం తత్ అమేధ్యాఘ్రాణేన రోగాద్యుపద్రవసంభవస్స్యాదితి॥ చంద్రాగ్న్యర్కాగ్నినామభిముఖమేహనే ప్రజ్ఞానాశోభవేదితి॥ తథాచమనుః॥ ప్రత్యగ్నిం ప్రతిసూర్యంచ ప్రతిసోమోదకద్విజాన్। ప్రతిగాం ప్రతివాతంచ ప్రజ్ఞానశ్యతి మేహతఇతి॥ పథి విసృజన్పురందండ్యోభవతి॥ తథాచ మనుః॥ సముత్సృజేద్రాజమార్గే యస్త్వమేధ్యమనాపది। సద్వౌకార్షాపణౌ దద్యాదమేధ్యంచాశు శోధయేత్। ఆపద్గతోఽథవా వృద్ధో గర్భిణీబాలఏవవా। పరిభాషణమర్హంతి తచ్చ శోధ్యమితిస్థితిరితి॥ కార్షాపణో పణద్వయం పరాటికానాం దశకద్వయం యత్నా కాకినీ తాశ్చ పణశ్చతస్రఇతి లీలావత్యాం॥ గోవిప్రాంత్యుపయోగి ఛాయాయాం స్వచ్ఛాయాయాంచాదృష్టార్థహానిస్స్యాదితి॥ సపాదకోత్సర్జననిషేధస్తు తయోః విణ్మూత్రసంపర్కో నస్యాదితి॥ కృష్టక్షేత్రే యద్యవమేహేత్తు తత్ర నిష్పన్నానాం యవాదీనాం భక్షణేరోగస్స్యాదితి॥ విజ్ఞానినభక్షయేదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అభక్ష్యాణి ద్విజాతీనా మమేధ్యప్రభవాని చేతిమనుః॥ అప్సుమేహనే లోకస్య స్నానపానాదీనామననుకూలోభవేదితి॥ అమేధ్యాదకం పరిహరేదితి శంఖలిఖితౌ॥ తథాచ వైద్యకే॥ విణ్మూత్రతృణసీలికా విషహాతం తప్తం ఘనం ఫేనిలం చంద్రార్కాంశుతిరోహితంచ నపిబేన్నీరం సదా పండితఇతి॥ దక్షిణకర్ణోపవీతవాన్నివీతం పృష్ఠతఃకృత్వేతి గౌతమోక్తిః॥ కుక్షిస్థ మలమూత్రాదివిసర్జనే కుక్షిసంపర్కోనభవేదితి॥ ఘ్రాణాస్యం వాససావేష్టయిత్వా మృద్పాత్రీం కంఠే సమాసజ్య దక్షిణబాహుపార్శ్వే కమండలుమాదాయేతి హారీతః॥ శిరః ప్రచ్ఛాద్య కుర్వీత శకృన్మూత్రవిసర్జనమితియమః॥ మృద్పాత్రీం మృత్తికాపాత్రం॥ మనురపి॥ నియమ్య ప్రయతోవాచంసంవీతాంగోవకుంఠితఇతి॥ ఘ్రాణాస్యయోరాచ్ఛాదనం విణ్మూత్రగంధాఘ్రాణవాక్ప్రవృత్త్యోః ప్రతిబంధార్థం అమేధ్యస్థాననిష్ఠీవనేన కంఠనాళే రోగముత్పద్యతే తన్నివృత్త్యర్థంచ సంవృతాంగత్వశిరోవేష్టనే మలసంసర్గవత్కీటాదిసంపర్కో గే

హావస్తకయోర్న స్యాదితి॥ అనుజ్ఞాగస్త్యశ్చైః పాయుమలమృత్స్యజేదితి గౌతమః॥ అనుజ్ఞాంగస్త్యజేనోత్సర్జనం తత్సంపర్కదర్శాదినా ప్రమాదాద్యస్థివినియోగోన స్యాదిత్యేతదర్థం। మృజ్జలశౌచాత్పూర్వమేతదాచరణబోధకం। కేవలంతత్సంపర్కజలమృత్స్నయోర్న స్యాదితిజలమృత్పూజార్థమిత్యవగమ్యం॥

మూత్రపురీషోత్సర్జన విధి.

అనంతరమున మూత్రపురీషోత్సర్జనముకొరకు నైఋతిదిశ నాశ్రయించవలెను. గ్రామముకంటె నూరువిల్లు పెట్టును పైకి వెళ్లవలెనని కాత్యాయనము. దూరముగ విణ్మూత్రములను విడువ్రమని విష్ణుపురాణము. నైఋతిదిక్కునందు విడువ్రమనుట నాసికను విశేషముగ దేవతలుండరని జెప్పినటుల దోచుచున్నది. గ్రామనగరములకు సమీపమున మూత్రపురీషోత్సర్గముచే నచటిజనులకు రోగహేతువు నసహ్యము జనసాన్నిధ్యమునగునని యాలోచించి దూరమున విడువవలయునని జెప్పిరి.

ఎండినగడ్డి లేక కాష్ఠములు, పర్ణములు, వేణుదళములు, మృణ్మయపాత్రలు వీనియందువేటిచేతనైనను భూమినాచ్ఛాదించి విణ్మూత్రవిసర్జనమొనర్చుమని వాయుపురాణము. యజ్ఞార్హములగు తృణకాష్ఠములు పైకినిత్తమునకు వినియోగపరచకూడదని యాపస్తంబవచనము.

విష్ణుప్రియయయు జగత్తుకు తల్లియు ధనమును ధరించినదియు విశ్వమును ధరించినదియును గావున భూమినాచ్ఛాదించి మలోత్సర్గమును జేయుమని గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను.

మలమూత్రోత్సర్జనము పగలు సంధ్యల నుత్తరాభిముఖుడయ్యును, రాత్రిరి దక్షిణాభిముఖుడగుచును జేయవలయునని మనువు. సూర్యచంద్రనక్షత్రధ్రువాదులకభిముఖముగనుండగూడదని యటుల జెప్పుటకు హేతువు. మరియు ఛాయయందు, చీకటిరాత్రులను, ప్రాణబాధకమగు భయము సంభవించునపుడును, దివారాత్రులయందును జెప్పబడిన దిజ్నియమమును మాని యథాసుఖముఖుడై యుండవచ్చునని మనువచనము. దీనిచే స్వస్థముగనున్నవానికే శాస్త్రాతిక్రమణదోషమని దోచుచున్నది.

ఆకాశమునకు, మలమూత్రములకు, జందురునకు, అగ్నికి, సూర్యునకు, గోవులకు, విప్రులకు, స్త్రీలకు, దేవతలకు నభిముఖుడై మార్గమందు, గోవులుండు నీడను, దననీడను, పాదుకులనుదొడగియు, దున్నినభూమిని, జలమునను విణ్మూత్రముల విడువదగదని గౌతమవచనము.

ఆకాశమునకనగా ననావరణస్థలమందని యర్థము. ఎందువలన నాకాశము భయంకరము మనదో అందువలన ననావరణస్థలమందెవడును మూత్రపురీషోత్సర్జనమును భోజనమును పానమును సేయదగదని వాయుపురాణము.

విణ్మూత్రాభిముఖముగ నుండగూడదనుట నమేధ్యాఘ్రాణముచే రోగాద్యుపద్రవములు బుట్టునని చంద్రాగ్న్యాదులను జూడగూడదనుట ప్రజ్ఞ నశించుననియు మార్గమందుగూడదనుట దండార్హుడగుననియును తెలియదగును.

రాజమార్గమందాపదలేనివాడు మలవిసర్జనమును జేసినవానివలన రెండుకార్షాపణములను దండముగ బుచ్చికొని యమేధ్యమును వానిచేతను శోధించవలెననియు నాపన్నుడు, వృద్ధు, గర్భిణి, బాలుడు నట్లొనర్చిన వారు దండార్హులగుదురనియు వారలచే నమేధ్యమును శోధించుమనియును మనువచనము.

ఇరువదిగవ్వలు కాకిణియనబడునవి నాలుగైన పణమది డబ్బు కీలాపతి. * * * * * * *

గోవిప్రమచ్ఛాయయందున స్వచ్ఛాయను తొగదనుట యదృష్టఫలహానియగునని గోవులు పూజ్యములనుటచే దానగౌరవము నొందగూడదని సపాదుకుడై కూడదనుట పాదుకలకు విణ్మూత్రసంపర్కమగునని దున్నిన భూమిని గూడదనుట యందుబుట్టిన యవాదికములను భక్షించినరోగమగునని.

ద్విజాతులకు నమేధ్యభూములను బుట్టిన ధాన్యాదిక మభక్ష్యమని మనువచనము. జలమందునగూడదనుట స్నానపానాదులకాజలమనర్హమగునని యమేధ్యోదకమును బరిహరించుమని శంఖలిఖితులును మలము మూత్రము- తృణము, నీలి, విషము వీటిచే దుష్టమైనను తపించి చిక్కబడినను నురుగుగలిగినను చంద్రసూర్యకిరణములు తగులకుండ నాచ్ఛాదము గలిగిన నీయుదకమును బుద్ధివంతుడు పానము సేయగూడదని వైద్యశాస్త్రము.

దక్షిణకర్ణమందుపవీతమును దగిల్చి నివీతముగ పృష్ఠభాగమునందుంచి మలమూత్రవిసర్జనమును జేయవలసినదని గౌతమవచనము. ఇట్లనుట కుక్షియందున్న మలమూత్రములు విసర్జించువేళ కుక్షిసంపర్కంబుపవీతంబున కుండదగదని. ... ...

నాసికయు నాస్యంబును వస్త్రముచే నాచ్ఛాదించి శౌచార్థమానీతంబగు మృత్తికను కంఠమునంగట్టి దక్షిణబాహువుచే జలపాత్రను ధరించి

వెళ్లవలయునని హారీతుడు. శిరోవేష్టనమునుంచి శకృన్మూత్రములను విసర్జించవలెనని యముడు. ... ...

మాటలాడకుండవలెను వస్త్రముచే శరీరమును శిరమును గప్పుకొని మలమూత్రవిసర్జనమొనర్చుమని మనువు. ఘ్రాణాస్యముల యాచ్ఛాదనము విణ్మూత్రగంధాఘ్రాణము వాగ్వ్యాపారమును లేకుండుటకని హేతువు. మరియును నమేధ్యస్థానమందుమిసిన కంఠనాళమందున నొప్పిపుట్టును నది గాకుండ నాస్యబంధమును శిరము శరీరమును గప్పుట మలసంపర్కముగల మక్షికాదుల సంపర్కము లేకుండుటకు. ... ...

యజ్ఞీయములుగాని తృణములచే పాయుస్థానమలనును తుడువవలయునని గౌతములు. అయజ్ఞాంగములనుట మలసంపర్కముగల దర్భలు ప్రమాదముచే యజ్ఞమందు వినియోగమగునేమోయని మృజ్జలములచేనగు శౌచముకంటె ముందు తుడచుట కేవలమలసంపర్కము పూజ్యములగు మృజ్జలములకు కాగూడదని. ... ...

శౌచవిధిః.

గృహీతశిశ్నశ్చోద్ధాయ మృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః । గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతంద్రితఇతి యోగీశ్వరః॥ అనంతరం శిశ్నం పాణినాగృహీత్వోద్ధాయాధఃకాయె మూత్రబిందుర్నపతేదిత్యేవమర్థె శిశ్నగ్రహణం॥ వామేన పాణినా శిశ్నం ధృత్వోత్తిష్ఠేత్ప్రయత్నవానితి కాశీఖండే॥ శౌచవిధిర్దక్షిణం హస్తం నాధశ్శౌచే నియోజయేదితి దేవలవచనాచ్చ వామవిశేషణం॥ ఉద్ధృతాభిరద్భిర్వక్ష్యమాణలక్షణాభిర్మృద్భిశ్చ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాదనలసః॥ ఉద్ధృతాభిరద్భిరితి జలాంతశ్శౌచనిషేధః తథాకృతే మలమూత్రసంపర్కజలేన జనాదీనాం పానాద్యనుపయోగస్స్యాదితి అతఏవ గౌతమేన శౌచంకమండలుకైస్తోయైరాచరేదిత్యుక్తం॥ దక్షిణబాహుపార్శ్వే కమండలుమాదాయేతి హారీతోప్యాహ॥ అత్ర గంధలేపయోః క్షయకరమితి సర్వాశ్రమిణాం సాధారణమిదం శౌచం। మృత్సంఖ్యాదినియమస్త్వదృష్టార్థఇతి విజ్ఞానేశ్వరః॥ ఏకాలింగే గుదే తిస్రస్తథైకత్ర కరే దశ। ఉభయోస్సప్త దాతవ్యా మృదశ్శుద్ధిమభీప్సతా । ఏతచ్ఛౌచంగృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణాం। త్రిగుణం స్యాద్వనస్థానాం యతీనాంతు చతుర్గుణమితిమనుః॥ మూత్రపురీషోత్సర్గేసతి శుద్ధిమభీప్సతా మృద్వార్యా దేయమర్థవిదిత్యుక్త్వాజ్జలసహితా మృదేకాలింగె దాతవ్యా। గుదే తిస్రోమృదః। తథైకస్మిన్కరే వామే। ఏకైకం

పాదయోర్దద్యాదితి కాశీఖండే॥ శౌచవిద్దక్షిణంహస్తం నాధశ్శౌచే నియోజ
యేత్। తత్రైవ వామహస్తేన నాభేరూర్ధ్వం నశోధయేదితి దేవలవచనాత్త
స్యైవాధశ్శౌచసాధనత్వాత్తత్రైవ దశమృదో దాతవ్యాః। తత ఉభయోః కర
యోస్సప్త దాతవ్యాః యదాతూక్తశౌచేనాపి గంధలేపక్షయో నభవతి తదా
యావన్నాపైత్యమేధ్యాక్తాదితివచనాదధికసంఖ్యాఅపి మృదో దాతవ్యాః। ఏ
తద్విషయాణ్యేవ మునీనామధికమృత్సంఖ్యావచనాని॥

మృత్పరిమాణమాహ దక్షః॥ మృత్తికాతు సమాదిష్టా త్రిపర్వా పూ
ర్యతేయయా॥అయంచపరిమాణవిధిర్గుదంవినాయ బోద్ధవ్యః॥ ద్వితీయాచ తృతీ
యాచ తదర్ధార్ధాప్రకీర్తితేతి। దక్షిణగుదే పరిమాణాంతరవిధానాత్॥ శౌచం
చద్వివిధంప్రోక్తం బాహ్యమాభ్యంతరంతథా। మృజ్జలాభ్యాం స్మృతంబాహ్య
భావశుద్ధిస్తథాంతరమితి॥ దివావిహితశౌచాచ్చ రాత్రావర్ధం సమాచరేత్।
రుజ్వర్ధంచ తదర్ధంచ పథిచోరాదిబాధితే। తదర్ధంయోషితాంచాపి స్వస్థేన్యూ
నం నచాచరేత్॥ అపిసర్వనదీతోయైర్మృత్కూటైశ్చాప్యగోత్రమైః। ఆపాత
మాచరన్శౌచం భావదుష్టోనశుద్ధిభాగితి కాశీఖండే॥ రాత్రౌతు పురుషాణా
ముక్తశౌచార్ధగ్రహణం తత్కాలస్య వైదికకర్మానుష్ఠానానర్హత్వాత్ అపి
చాస్తమితే ఆదిత్యే బహిర్గ్రామాన్మూత్రపురీషేకుర్యాదిత్యాపస్తంబః॥ తదా
అంతర్గ్రామేపి గృహస్య దూరతోపి నకుర్యాత్ దృష్టార్థోయంప్రతిషేధః చో
రవ్యాఘ్రాదిశంకయా నిర్భయదేశే నాయంప్రతిషేధఇత్యాహ హరదత్తమి
శ్రః॥ స్త్రీణాంతు గంధలేపక్షయకరమాత్రశౌచమేవాలం యత స్త్రియస్స్వ
భావతఏవ మేధ్యాః। పాకాగ్నిపతిశుశ్రూషాఏవ తాసాం ముఖ్యకర్మాణి య
స్మాదేవం తస్మాన్మృత్సంఖ్యాదిపరిమాణాదికం నోక్తం స్వభావమేధ్యత్వం
యోగీశ్వరేణోక్తం। సోమశ్శౌచం దదాస్త్రీణాం గంధర్వశ్చ శుభాం గిరం।
పావకస్సర్వమేధ్యత్వం మేధ్యావై యోషితోహ్యత ఇతి॥ స్వస్థే న్యూనం నచా
చరేదిత్యనేన గృహస్థస్యాతీవ కార్యవ్యగ్రత్వాచ్ఛౌచాల్పత్వం వానప్రస్థయతి
భ్యాం బ్రహ్మచారిణః గుర్వగ్నిపరిచర్యాదికర్మకలాపాధికత్వేన తయోరల్పం
గృహస్థస్యాధికం యతేరల్పత్వం వానప్రస్థస్యాపి తద్వైవేతిబోధ్యం॥

వసాశుక్రమసృఙ్మజ్జామూత్రవిట్కర్ణవిణ్ణఖాః। శ్లేష్మాశ్రుదూషికాస్వే
దోద్వాదశైతేనృణాంమలాఇతిమనుః॥ వసా కాయస్నేహః। మజ్జా శిరోమధ్య
పిండితస్నేహః॥ ఆదదీతమృదోపస్సు షట్సుపూర్వేషుశుద్ధయే। ఉత్తరాసుచ
షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుధ్యతీతి దేవలః॥ దౌర్గంధ్యనివారణాయపూర్వషట్క
శౌచే మృద్గ్రహణం॥

అన్యోన్యమృదం సమాదద్యాజ్జంతుశర్కరవర్జితాం। విహాయ మూషకో
త్ఖాతాం శౌచోచ్ఛిష్టాంచ నాకులామితి కాశీఖండే॥ ఆహరేన్మృత్తికాం విప్రః
కూలాత్ససికతాం తథేతి యమః॥ విప్రఇతి శౌచకర్తృమాత్రోపలక్షణం। కూ
లాదితిచ శుద్ధదేశోపలక్షణం। శౌచాచారే విహీనస్య సమస్తాః క్రియానిష్ఫలా
ఇతి గౌతమః॥ జంతుమయమృద్గ్రహణే ప్రాణిహింసాస్యాదితి। శర్కరాయు
క్తా లింగపాయ్వాదిస్థానశ్లక్ష్ణచర్మబాధకరీభవేదితి॥ మూషకాదిఖాతామృద
పవిత్రేతి। శౌచోచ్ఛిష్టాన్యశౌచోచ్ఛిష్టా ఉచ్ఛిష్టేతిచనగార్హ్యేత్యుక్తం॥ శౌ
చానంతరం హారీతః। గోమయేన మృదావా కమండలుం పరిమృజ్య పూర్వవ
దుపస్పృస్యాదిత్యమగ్నింవా వీక్షేత। అత్ర దివాదిత్యం రాత్రౌ సోమ ముభ
యోరభావేగ్నిమితి బోద్ధవ్యం॥ బ్రహ్మపురాణే॥ పాదయోర్ద్వే గృహీత్వాచ
సుప్రక్షాళితపాణినా। త్రిరాచమ్య తతశ్శుద్ధస్స్మృత్వా విష్ణుం సనాతనం॥ అత్ర
శంఖలిఖితౌ ఆచమ్యేశానం మనసా ధ్యాయేత్॥ వ్యాసః॥ శౌచంకృత్వామూ
త్రోచ్చారం నపశ్యేత్॥ దృష్ట్వాదిత్యమగ్నింసోమంవా పశ్యేత్। ఆదిత్యాదిదర్శ
నం పవిత్రార్థం॥ శిరఃపరివేష్టనంప్రథమం। నివీతం ద్వితీయం। దిశావలోకనం
తృతీయం। అంతర్ధానం చతుర్థం। మౌనంపంచమం। పురీషగ్ షష్ఠం। మృత్తికా
గ్రహణగ్ సప్తమముదకమష్టమ మేతదష్టకమిత్యాచక్షతఇత్యాపస్తంబః॥ ప్రక్షా
ళనాత్పాదయోర్దృష్టఫలం దర్శయతి సుశ్రుతే॥ పాదప్రక్షాళనం పాదమలరో
గశ్రమాపహమితి॥

శౌచవిధి.

లింగము నెడమచేతబట్టుకొని లేచి మృత్పిండములచేతను గంధలేప
క్షయకరమగునట్లు తంద్రలేకుండ శౌచమాచరింపవలయునని యాజ్ఞవల్క్య.

మేహనగ్రహణము నూరువులు మొదలగువాటియందు బడకుండుట
కు వామహస్తముచే లింగగ్రహణమని కాశీఖండోక్తమునకు హేతువు. శౌచ
వేళ దక్షిణహస్తముచే నధఃకాయశౌచము జేయగూడదను దేవలవచనమువల
న వామహస్తమని జెప్పుట. పాత్రముచే దెచ్చిన జలములచేతను శౌచము జే
యుమనుట తటాకాదులందు పాయుప్రక్షాళననిషేధమునకు నటులజేసిన నా
జలము జనమునకు పానాద్యనర్హమగునని- ఇందువలననే గౌతములవారు క
మండలజలము శౌచముజేయవలయునని జెప్పిరి. దక్షిణబాహుపార్శ్వమందు
కమండలువును ధరించుమని హారీతుడును జెప్పెను. ఇచట గంధలేపక్షయకరమ
నుట సకలాశ్రమములవారికిని దిసామాన్యమగు శౌచము. మృత్పిండసంఖ్యాదిని
యమమదృష్టార్థమని విజ్ఞానేశ్వరుడనెను. లింగమందొకటిని పాయువందు

మూడును వామకరమందు పదియును రెండుహస్తములందు నేడును మృత్పిండములు శుద్ధినిగోరువానిచే శౌచార్థమై గ్రహించవలయునని జెప్పబడెను.

ఇది గృహస్థులకు దీనికి ద్విగుణము బ్రహ్మచారులకు త్రిగుణము వానప్రస్థులకు చతుర్గుణము యతులకును శౌచముగావలయునని మనువు. మూత్రపురీషోత్సర్గానంతరమున శుద్ధినిగోరువానిచే మృజ్జలములు గ్రహించదగునని జెప్పబడుటవలన జలసహితమగు మృత్పిండము లింగమందొకటియును గుదమందు మూడును వామహస్తమందు మూడును రెండుహస్తములందు పాదములందొకొకటియని కాశీఖండమందు జెప్పబడెను. దక్షిణహస్తముచే నాభికంటె నధఃకాయమునందు శౌచము సేయకూడదటుల వామహస్తము నాభికూర్ధ్వభాగమునకుపయోగించనను దేవలవచనమువలన నధఃకాయశౌచసాధనమగు వామహస్తమందు పదిమృత్పిండములచే బ్రక్షాళన గావలయు నటుపైని యుభయకరంబుల నేడుమృత్పిండకములు పయోగపరచవలెను. ఇటులైనను గంధలేపక్షయము గాకుండిన జెప్పిన సంఖ్యకు నధికమైనను గంధలేపక్షయమగు పర్యంతంబు మృత్పిండంబులచే శౌచము సేయదగును. ఇందునిమిత్తమే మృత్సంఖ్యాదికమును జెప్పిన మునివచనములు ఎంతమృత్తికచే హస్తపర్వంబులు మూడు పూరించబడు నంతమృత్తికొకమృత్పిండమని దక్షునిచే జెప్పబడెను. ఈపరిమాణవిధి పాయుస్థానమును విడచియని దెలియదగును. చెప్పినపరిమాణములో రెండవవంతైనను మూడవవంతైన నందు సగంబైనను పాయుస్థానశౌచమునకుపయోగపరచమని దక్షునిచే పరిమాణాంతరముచెప్పబడెను- మృజ్జలములచే బాహ్యశౌచమనియు భావశుద్ధియే యాంతరశౌచమనియు శౌచము రెండుప్రకారములుగ జెప్పబడెను. పగలువిధించబడు శౌచములో సగము రాత్రియందాచరించవలయును.- అందు సగము రోగమందును చోరాదిబాధితమార్గములందందుసగంబును స్త్రీలకందులోసగంబును విధించబడెను. స్వస్థుడై శౌచమును తగ్గించ రాదు.

సర్వనదులందుదకములచే బర్వతతుల్యమృత్పిండములచేనైనను శాస్త్రోక్తశౌచమొనర్చినను సంశయగ్రస్తుడు పరిశుద్ధుడు గాడని కాశీఖండము. పురుషుడు రాత్రియందున బగలులోని సగముశౌచమొనర్చుమనుటకు హేతువు- వైదికకర్మాధికారము పగలువలె రాత్రిలేనందున ఇంతియేకాదు సూర్యాస్తమయానంతరమున గ్రామసమీపమున మలమూత్రములను విడువుడని యాపస్తంబులు.

చోరవ్యాఘ్రాద్యుపద్రవనివారణకొఱకు గ్రామమధ్యమునందున్న
ను రాత్రి గృహమునకు ద్వారము గలయూరి మూలను విడువకూడదని దృష్ట
ఫలములను బోధించుచు హారీదత్తమునులవారు చెప్పిరి- స్త్రీలకు గంధలేపము
లు లేనిమట్టుకే శౌచముచాలును- స్నానమువారలు శుచిగలవారౌటవలన వా
రలకుపతిపరిచర్యయును పాకాగ్నిహోమము మంత్రము ముఖ్యకర్మములు గాన నా
రీ మృత్సంఖ్యానకము ముఖ్యము కాదు చంద్రుడు శుద్ధిని మధురవచనరచనల
ను గంధర్వుడగ్ని దేవుడు పవిత్రత్వమును స్త్రీలకొసంగిరి గావున పవిత్రులని
యాజ్ఞవల్క్యులు.

స్వస్థుడగువాడు శౌచమును తక్కువ నొనర్పరాదనుటచేతను గృ
హస్థుడధిక కార్యపరుడౌటవలన శౌచాల్పమును జెప్పుట వానప్రస్థయతులకం
టె బ్రహ్మచారికి గుర్వగ్ని పరిచర్య వేదాభ్యాసము లధికమగుటచేతను వారికం
టె తక్కువవానప్రస్థయతులకల్పము- యతికంటె వానప్రస్థుకు తక్కువశౌచ
మును జెప్పుటయు నటువలెనని తెలియదగును.

క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, గులిమి, మూత్రము, విష్ఠ,
చిమిడి, శ్లేష్మము, కన్నీరు, కంటిపుసి, చెమటయుననివి పండ్రెండు విధములు
పూర్వషట్కమునకు మృత్తికయు నుదకముచేతను ద్వితీయషట్కమునకు కేవ
లోదకముతో శుద్ధియని దేవల వచనము- పూర్వషట్క శౌచమందు దుర్గంధ్య
నివారణకొఱకు మృత్తికతోనొనర్పుమనుట కీటములును కంకరయును మొలక,
పందికొక్కు,ముంగియును ద్రవ్వినదియు నితరులొనర్చమిగిలినమన్నును శౌచా
ర్థము తేగూడదని కాశీఖండము- విప్రుడు నద్యాది తటమువలనయిసుకతో గూ
డిన మృత్తికను దేవలయుననని యముడు చెప్పెను- విప్రుడనుటచేతను శౌచకర్తకు
పలక్షణము- కూలమనగ బరిశుద్ధదేశమునకుపలక్షణము- శౌచాచార విహీనున
కు సకల కర్మములును వ్యర్థములని గౌతములవారు చెప్పిరి- జంతువులతో గూడి
న మృత్తిక గ్రహించిన యెడల పాపిహింసయగునని- మూషకాదికము చే త్ర
వ్వబడిన మృత్త పవిత్రమని- శౌచశిష్టము చ్ఛిష్టమగునవియు గ్రహించతగద
నుట- గోమయముచేత లేక మృత్తికచేతను బాత్రను శుద్ధియొనర్చి యాచమ
నము జేసి సూర్యునైన నగ్నినైన జూడవలయు నచట పగటియందు సూర్యు
ని రాత్రిచంద్రుని యుభయులు లేనియెడల నగ్నిని జూడవలయునని తెలియవ
లయును. ప్రక్షాళనమొనర్చిన హస్తములచే పాదములను స్పృశించి ముమ్మా
రాచమనమొనర్చిద్విజులు పుండరీకాక్షుడైనవిష్ణువునుస్మరించి శుద్ధుడౌనని బ్రహ్మపు

రాఁగము. ఆచమనమొనర్చి యీశ్వరధ్యానము జేయవలయునని శంఖలిఖితులు- శౌచమొనర్చి మూత్రోత్సర్గమును జూడతగదని వ్యాసులు- అట్లు మూత్రోత్సర్గమును జూచినట్లైతే సూర్యాగ్నిని జందురునైనను జూచి శుద్ధుల గుదురని వ్యాసులు- సూర్యాదిదర్శనము పవిత్రతకొరకు.

మొదటిది శిరోవేష్టనము- యజ్ఞసూత్రము నివీతముగనుంచుట రెండవది- దిశావలోకనము మూడవది- ఆచ్ఛాదనము నాల్గవది- మౌనమైదవది- పురీషోత్సర్జనమారవది- మృత్తికనుగ్రహించుట యారునొకటి- యుదకస్వీకారమెనిమిదవది- ఇట్లు శౌచమష్టాంగమని యాపస్తంబులు. పాదప్రక్షాళనము పాదములందు గలిగిన మలినము పోవుననియు రోగనివారణయును శ్రమనివర్తకము నగుననియు సుశ్రుతము.

ఆచమనవిధిః

అథాచమనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి మృత్తికాశౌచానంతర్యే ఆచమనవిధిం ఆచమ్యతె ఉదకమత్రేత్యాచమనం చము అదనే తస్యవిధిం వివేచయిష్యామః॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతోముఖం। ఖాని చైవ స్పృశేదద్భిరాత్మానం శిరఏవ చేతిమనుః॥ పూర్వం ప్రక్షాళితచరణకరో బ్రహ్మాదితీర్థేన జలగండూషత్రయం పిబేత్॥ బ్రహ్మతీర్థాదిలక్షణం యోగీశ్వరేణోక్తం॥ కనిష్ఠాదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రంకరాణిచ। ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాదితి॥ అత్ర విశేషో దక్షోక్తః॥ ప్రక్షాళ్యపాదౌ హస్తౌ చ త్రిః పిబేదంబువీక్షితం। సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విః ప్రమృజ్యేత్తతోముఖం। సంహతాభిస్త్రిభిః పూర్వమాస్యంతు సముపస్పృశేత్। అంగుష్ఠవిప్రదేశిన్యా ఘ్రాణం పశ్చాదనంతరం। అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చక్షుశ్శ్రోత్రే పునఃపునః। కనిష్ఠాంగుష్ఠతోనాభిం హృదయంతు తలేనవై। సర్వాభిస్తు శిరస్స్పశ్చాద్బాహూచాగ్రేణ సంస్పృశేదితి॥ త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విరున్మృజ్య ఖాన్యద్భిస్సముపస్పృశేత్। అద్భిస్తు ప్రకృతిస్థాభిః హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైరితి యోగీశ్వరః॥ అద్భిర్ద్రవ్యాంతరాసంస్పృష్టాభిః। పునరద్భిర్గ్రహణమూర్ధ్వకాయగతమాషికాశింఘాణశింబూషలాలాదిశోధనాయ ప్రతిచ్ఛిద్రముదకస్పర్శార్థం పునస్తా ఏవ విశినష్టి ప్రకృతిస్థాభిః గంధరూపరసస్పర్శానంతరమప్రాప్తాభిః ఫేనబుద్బుదరహితాభిరుపస్పృశేత్॥ నరసింహపురాణె॥ దక్షిణంతుకరంకృత్వా గోకర్ణాకృతివత్పునః। త్రిః పిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యం ద్విః పరిమార్జయేదితి॥ వీక్షి

తం జలఫేనబుద్బుదరహితమేవాంబు స్వీకృత్యాచమనం కర్తవ్యం మాషమగ్నజలంపిబేదిత్యాచమనజలపరిమితిరుక్తా మాషం నామ హస్తమధ్యస్థరేఖా। న కేవలం పిబేత్ । తత్రోత్సర్జనానంతరమేవాచమనం భుక్త్వాద్యఖిలనిమిత్తేష్వావశ్యకమితి దర్శయంతి ఋషయః॥ సుప్త్వా క్షుత్వాచ భుక్త్వాచ నిష్ఠీవ్యోక్త్వానృతాని వచః। పీత్వా౾ధ్యేష్యమాణస్స్యాదాచామేత్ప్రయతో౾పిసన్॥ సంవర్తః॥ చర్మాణం రజకం వేణుం ధీవరం నటమేవచ। ఏతాంత్స్పృష్ట్వా ద్విజో మోహదాచామేత్ప్రయతో౾పిసన్॥ బ్రహ్మపురాణే॥ అధమస్పృశ్యం దాహాదిః॥ వాయుపురాణే॥ నిష్ఠీనేతథాభ్యంగే తథా పాదావనేచనే। ఉచ్ఛిష్టస్యచ సంభాషాదశుచ్యుపహతస్యచ। సందేహేషుచ సర్వేషు శిఖాం ముక్త్వా తథైవచ॥ పైఠీనసిః॥ కలిలం కాశ్యపాగమే రథ్యాచత్వరశ్మశానాన్యాక్రమ్యాచాంతః పునరాచామేత్॥ కలిలం కఠినశ్లేష్మా శ్వానశ్చాత్ర వికృత॥ యమః॥ సకర్దమేతు వర్షాసు ప్రవిశ్య గ్రామసంకరం। జంఘాభ్యాం మృత్తికాస్తిస్రః పద్భ్యాం ద్విర్గుణాస్స్మృతా॥ సుషుప్తిసమయే లాలాదూషికాశింఖాణకింజూషాం స్రావో భవతీత్యాచమనమనుమతం భవతి। క్షుతే తు లాలాశింఖాణస్రావస్స్యాదితి॥ పీత్వా మధుకటుకషాయాదీని పీత్వాస్య సౌష్ఠవార్థం॥ అధ్యేష్యమాణో కంఠగతశ్లేష్మశోషనేనకురిత స్వరో విశుద్ధస్సన్పఠేదితిచ రజకాదిహీనకర్మకరాదీనాం ప్రాణివధోపజీవినాం ధీవరాదీనాం స్పర్శనే చండాలభాషణేఽనృతవాదే ప్రత్యవాయీ స్యాదితి జ్ఞాపయితుం మేధ్యాపస్పర్శన తదంగవిష్ణుస్మరణాదిత్యదర్శన విప్రభాషణాదినా పూతో భవతి। పాపకారిణా మసకృద్దర్శన స్పర్శన సహావస్థానాదినా తత్సంయోగిచ పంచమ ఇతి స్మృత్యుక్త మహాపాతకీ నస్యాదితి। చండాలదర్శనే జ్యోతిషాం దర్శనం। చండాలభాషణే బ్రాహ్మణసంభాషణమిత్యాపస్తంబః॥ రథ్యాచత్వరగమనే పతితసంభాషణస్పర్శనాదిక నిమిత్తం స్మశానే స్థ్యంగారచితిభస్మస్పర్శనప్రయుక్తాఽశుచినివారణాయ గ్రామసంకరకర్దమస్పృష్టే తత్ప్రక్షాళనాచమనాది భావిరుగ్వనర్థప్రతీకారాయ శుద్ధ్యర్థమర్థజ్ఞాః కరిష్యంతి। తస్మిన్కర్దమే గ్రామస్థ మనుష్య కుక్కుర కుక్కుట మార్జారాది విణ్మూత్ర సంపర్కాదికమస్త్యేవేతిచ ప్రాగే తత్ప్రక్షాళనమనంతరమాచమనమితి బోధ్యం॥ తైలాభం ఫేనిలం స్నిగ్ధం పురాణోదకమిశ్రితమిత్యాదీనుపక్రమ్య తత్కార్యాత్స్నానపానాభ్యాం తృష్ణాధ్మానోదరజ్వరాన్। అర్శ భగంధర గ్రంధి శోభ పాండు హలీమకాన్। కామావసాదాభిష్యంద కండూ గండాదికాన్దదానిత్యాయుర్వేదే॥ భుక్తోత్తరే తథా ఉషస్యుదకాచమనేన దృష్ట ఫలజనకం దర్శయంతి వాహటాదయః॥ పీతంవారినిశావసానసమయే సర్వామయధ్వంసనం భు

క్త్వా నానాక్షయసుఖశ్చ పుష్టిజననం పాశ్చీనపక్షేమతం। యచ్చాం జాతగవహ్నిస్తా టవకరం పథ్యంచ భుక్తోత్తరే॥ అత్యంబుపానాదపిపక్వకంచ మధ్యాంబుపానాచ్చ సపవదోషః। తస్మాన్నరో వహ్నివివర్ధనాయ ముహుర్ముహుర్వారి పబేదభూరి॥ యత్పానీయం పిబతి శిశిరం స్వాదు నిత్యం నిశీథే ప్రత్యూషేవా పిబతి యదివా ఘ్రాణరంధ్రేణ ధీరః। సోయంసద్యః తగపలితవ్యర్థిత నేత్రశక్త్యా స్వర్గాచార్యం ప్రహసతి ధియా ద్వేష్టి దస్రౌచతన్వా॥

ఆచమనవిధి.

శౌచప్రకరణమును జెప్పితిమి యాచమనవిధిని జెప్పుచున్నారము. ఉదకమీకర్మమునందు పానము జేయబడును గాన నాచమనమనబడును.

ముందుగనుదకము మువ్వారాచమనమునర్చి ముఖమును రెండుపర్యాయములు తుడచి యటుపైని నేత్రాదీంద్రియములను శిరస్సునుదకముతో స్పృశించి ముందుగ హస్తపాదములను గడిగి బ్రహ్మతీర్థముచే మువ్వారు జలమును పానము చేయవలయును. కనిష్ఠికామూలమునుంచి ప్రజాపతితీర్థమననగా ఋషితీర్థమనియు తర్జనీమూలమునుంచి పితృతీర్థమనియు నంగుష్ఠమూలమునుంచి బ్రహ్మతీర్థమనియు- హస్తాగ్రమునుంచి దేవతీర్థమనియు యోగీశ్వరులచే జెప్పబడెను. ఈవిషయమై దక్షునిచే విశేషము చెప్పబడెను. హస్తపాదప్రక్షాళనము చేసి పరిశోధితజలమును మువ్వారు పానముజేసి యంగుళములను ముడిచి యంగుష్ఠమూలముచే నాస్యము రెండుమార్లు తుడచి మూడువ్రేళ్లు దగ్గిరబట్టి వాటిచే ముందుగ నాస్యమును స్పృశించి తర్జన్యంగుష్ఠములచే ఘ్రాణము నంగుష్ఠానామికములచే చక్షుశ్శ్రోత్రములను కనిష్ఠాంగుష్ఠములచే నాభిని. కరతలముచే హృదయమును, వ్రేళ్లచే శిరస్సును, యంగుళాగ్రములచే బాహువులను స్పృశించవలయునని దక్షుడు- స్వచ్ఛములై ఫేనబుద్బుదరహితములైన యుదకములచే నాచమించవలయునని యాజ్ఞవల్క్య. ఈవచనమందుమరలమగలన పశ్నబ్ధప్రయోగమూర్ధ్వకాయస్థసింఘాణాది మలమోచనమునకు జలయుక్తముగ స్పృశించవలయునని- ప్రకృతిస్థములనగా నితరగంధాదిస్పర్శరహితములని- గోకర్ణాకృతిగల దక్షిణహస్తముచే చూడబడిన జలము మువ్వారుపానముసేయుమని నరసింహపురాణము. చూడడము జంతుఫేనబుద్బుదరహితమగు జలము స్వీకార్యమని.

మాషమగ్నజలము నాచమించవలెనని విధియందు జలపరిమితి జెప్పబడెను. మాషమనగా హస్తమధ్యరేఖ యదిమునుగునంత జలమని- ఈవచనము

మలమూత్రోత్సర్గనానంతరమే గాదు. నిద్రలేచి, తుమ్మి, భుజించి, యుమిసి, యనృతము బలికి, పానముజేసి, యధ్యయనారంభమందును నియమముగ నుండినను నీవేళల నాచమించవలయును. చర్మకారుని, రజకుని, సేదరిని, జాలరిని, నటుని, యధములగు చండాలాదులను వీరల నజ్ఞానముచే జూచిన నాచమించవలయునని సంవర్తుడును, బ్రహ్మపురాణమును.

స్నానముజేసి పదములుగడగి యుచ్ఛిష్టజనముతో సంభాషించి యశుచిస్పర్శనముజేసి మరియు నేసందియముగలిగినను శిఖముడివిడినను శ్లేష్మస్రావముకలిగినను కాసశ్వాసలైనను వీధులను చత్వరములను శ్మశానములను మట్టినవాడు మంచాచిమించినను మరల నాచమించవలయునని పైఠీనసి. వర్షకాలమందు గ్రామ్యకర్దమమున నడచి పదములు గడుగునపుడు మూడైన నాలైన మృత్పిండములతో గడుగవలయునని యముడు.

నిద్రాంతమందు తుమ్మియు లాలాశింఘాణాది స్రావదోషనివృత్త్యర్థమును భోజనానంతరమందుచ్ఛిష్టశోధనార్థమును నిష్ఠీవనమందు శ్లేష్మశోధనముకొరకును అమ్లకటుకషాయాదికమును పానముజేసి ముఖసౌష్ఠవనిమిత్తము నధ్యయనము సేయబోవునపుడు కంఠగతశ్లేష్మశోధనముచే స్వరశుద్ధియగునని రజకాదులు హీనకర్మకరులు ధీవరాదులు ప్రాణిహింసకరులు వీరల జూచిన భాషించిన నన్నృతము బలికినను బ్రత్యవాయమగుననియు నాచమనముచితము. విప్రసంభాషణవిష్ణుస్మరణరవిదర్శనములచే పవిత్రుడగును. పాపకారులతోటి మాటిమాటికి దర్శన స్పర్శన భాషణ సహవస్థానాదికము గలుగుటవలన మహాపాతకులతోగూడినవాడై అయిదవవాడగుననువచనమువలన మహాపాతకుడగునని నీచసంపర్కమంచాచమించుట సూచించబడెను. చండాలదర్శనమైన జ్యోతిర్దర్శనమును చండాలభాషణమైన విప్రభాషణమును జేయవలయుననియాపస్తంబులు. వీధులనడచిన పతితులతో భాషణ స్పర్శనములగుననియు శ్మశానమందస్థ్యంగారాద్యశుచిస్పర్శనమగుననియు గ్రామసంకరకర్దమస్పర్శచేననంతరమునననగు రోగాదినివృత్తికొరకును పాదప్రక్షాళనాచమనాదికములు విధించబడెను. గ్రామమంలి యాబురదయందు నర శూర్కర కుక్కుట మార్జారాది విణ్మూత్రసంపర్కము కలిగియుండునని ముందుగా బురదను గడిగి యనంతరమాచమనమని దెలియదగును.

చమురువలెనుండిన సురుగుగలిగిన చిక్కనైన ప్రాచినీళ్లతో గలసిన జలము స్నానపానములకు తగదను నీవచనము మొదలుకొనియుదకదోషములను దాహటుడు చెప్పుచున్నాడు.

దాహము, కడుపుపొంగు, ఉదరములు, జ్వరములు, మూలశంక, భగంధరము, గ్రంధి, పొంగు, పాండు, హలీమకములు, వీర్యహాని, బహుమూత్రము, దురద, గండమాల మొదలగురోగములను బుట్టించు గావున పూర్వోక్తమగు దుష్టజలమును విడువవలయునని యాయుర్వేదము.

భోజనోత్తరమందు నుషఃకాలమందును ఆచమనమనగా జలపానమగును గావున నది సర్వరోగములను పోగొట్టును. పుష్టిజేయును. రుచిగలిగించును. జఠరాగ్నిని దీపింపజేయును. ప్రాచీనులకుసమ్మతమై పథ్యమగుననియు నంబుపానమధికమైన స్వల్పమైన నన్నమరుగదు గావున మాటిమాటికి నించుకించుకజలమును జఠరవృద్ధికై పానముసేయవలయుననియు, చల్లని జలము నపరరాతిరియందు పానముజేసినను, ముక్కురంధ్రములనుంచి బీల్చి కపాలశోధన మభ్యసించిన నట్టినరుడు చూపు బలిమికి గరుత్మంతుని, బుద్ధికి బృహస్పతిని, శరీరసౌష్ఠవముచే యశ్వనీదేవతలను బోలుననియు బాహటాదులు చెప్పిరి.

ఆచమనానుకల్పవిధిః

అనుకల్పోకల్పాభావేవిహితత్వాత్తద్విధింబ్రూమః॥ తత్ర మార్కండేయపురాణే॥ కుర్యాదాచమనం స్పర్శం గోపృష్ఠస్యార్కదర్శనం। కుర్వీతాలంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యచ। యథావిభవతోహ్యేతత్పూర్వాభావే తతః పరం॥ నవిద్యమానే పూర్వేస్మిన్నుత్తరప్రాప్తిరిష్యతఇతి॥ పరాశరః॥ క్షుతే నిష్ఠీవనేచైవ దంతశ్లిష్టేనృతే తథా। పతితానాంచసంభాషే దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేదితి॥ అత్రబోధాయనః॥ ఆర్ద్రం తృణం భూమిం గోమయంచోపస్పృశేదితి॥తత్రాపస్తంబః॥ఆర్ద్రంవాశకృదోషధింవాభూమింవా॥ శకృద్గోమయం॥

ఆచమనానుకల్పవిధి.

అనుకల్పమనగా ప్రథమవిధానము జరగనిచోట దానికి ప్రతినిధి- గోపృష్ఠమును స్పృశించుట- సూర్యునిజూచుట- కుడిచెవినిముట్టుట- యివియాచమనసమములు. పూర్వపూర్వముసంభవించనిచోట నుత్తరోత్తరము కర్తవ్యమని మార్కండేయ పరాశరాదులు. తుమ్మిన నుమిసిన పల్లుగుట్టిన నసృతమాడిన పాతకులతో భాషించిన గుడిచెవిముట్టవలెనని పరాశరులు. ఆర్ద్రతృణమును భూమిని గోమయమునుస్పృశించవలయుననిబోధాయనులాపస్తంబులును.

దంతధావనవిధిః

దంతస్య శోధనం దంతధవనం తస్యవిధానం బ్రూమః॥ తద్దృష్టార్థం

వాదృష్టార్థమేవవేత్యాశంక్య తదుభయమభయహేత్వర్థే బ్రువయో బ్రువన్॥ తద్యథా॥ తత్రాదౌ దంతధవనం ద్వాదశాంగులమాయతం। కనిష్ఠికాపరీణాహమృజ్వగ్రంథితమవ్రణం।అయుగ్మగ్రంథి యచ్చాపి ప్రత్యగ్రం శస్తభూమిజం। అవేక్ష్యర్తుంచదోషంచ రసవీర్యంచయోజయేత్। కషాయం మధురం తిక్తం కటుకం ప్రాతరుద్ధితః। నింబశ్చతిక్తకే శ్రేష్ఠః కషాయె ఖదిరస్తథా। మధూకో మధురే శ్రేష్ఠః కరంజఃకటుకేతథా। క్షౌద్రవ్యోషత్రివర్గోక్తం సతైలంసైంధవేనచ। చూర్ణేన తేజోవత్యాశ్చ దంతాన్నిత్యం విశోధయేత్। ఏకైకంఘర్షయేద్దంతం మృదునా కూర్చకేనచ। దంతశోధితచూర్ణేన దంతమాంసాన్యబాధయన్। తద్దౌర్గంధ్యోపదేహౌతు శ్లేష్మాణంచాపకర్షతి। వైశద్యమన్నాభిరుచిం సౌమనస్యంకరోతిచ। నఖాదేర్గలతాల్వోష్ఠజిహ్వారోగసముద్భవె। అథాస్యపాకే శ్వాసేచ కాసహిక్కావమీషుచ। దుర్బలోజీర్ణభుక్తశ్చ మూర్ఛార్తో మదపీడితః। శిరోరుగార్తస్తృషితశ్శ్రాంతఃపానక్లమాన్వితః। అర్దితీకర్ణశూలీచ దంతరోగీచమానవః। జిహ్వానిర్లేఖనంరౌప్యంసౌవర్ణంవార్క్షమేవచ। తన్మలాపహరం శస్తం మృదుశ్లక్ష్ణందశాంగులం। ముఖవైరస్యదౌర్గంధ్యశోభజాడ్యహరంసుఖం। దంతదార్ఢ్యకరంరుచ్యం స్నేహగండూషధారణం। క్షీరవృక్షకషాయైర్వా క్షీరేణచవిమిశ్రితైః। భిల్లోదకకషాయేణ తద్వైవామలకస్యవా। ప్రక్షాళయేన్ముఖం నేత్రే స్వస్థశ్శీతోదకేనవా। నీలికాం ముఖశోషంచ పిండకాంవ్యంగమేవచ। రక్తపిత్తకృతాన్రోగాన్సద్యఏవ వినాశయేదితి సుశ్రుతే॥ తేజోవతీ జ్యోతిష్మతీ। క్షౌద్రబృహతీబీజాని। వ్యోషత్రికటుకం। త్రివర్గోక్తం త్రిఫలం। భిల్లో భూనింబో। ఉశీరోవా। ఏతద్దృష్టార్థమాయుర్వేదోక్తం అథాదృష్టార్థం బ్రూమః॥ తత్ర దక్షః॥ ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తె శౌచంకృత్వాయథావిధి। తతస్స్నానంప్రకుర్వీత దంతదావనపూర్వకం॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత దంతధావనపూర్వకం। ముఖేపర్యుషితేనిత్యం భవత్యప్రయతో నరః। తస్మాత్సర్వం ప్రయత్నేన భక్షయేద్దంతధావనమితి॥ వృద్ధశాతాతపేనాచమనవత్ స్వతంత్రస్యైవ శుద్ధిహేతుతయాభిధానాత్॥ దంతాన్ప్రక్షాళ్యస్నాయాదితి ఘందోగపరిశిష్టేపి॥ కాలార్థస్సంయోగః॥ ఉద్ధాయనేత్రే ప్రక్షాళ్యశుచిర్భూత్వా సమాహితః। పరిజప్యచ మంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనం॥

మంత్రస్తు॥ అన్నాద్యాయవ్యూహధ్వంసోమోరాజాయమాగమత్। సమేముఖంప్రవేక్ష్యతె యశసాచ భగేనచ॥ వ్యా॥ హేదంతాః। అన్నాద్యాయ అన్నభక్షణాయ। వ్యూహధ్వం స్థిరపఙ్క్తాః దృఢీభవత॥ యతస్సోమో రాజా స్వయంకాష్ఠరూపమగమత్। సమేముఖంప్రవేక్ష్యతి శోధయిష్యతీతి మం

తార్థః॥ ఆయురిత్యస్యమంత్రస్య ప్రజాపతిఋషిః। వనస్పతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ఛందః శాఖాభిమంత్రణే వినియోగః॥ ఆయుర్బలంయశోవర్చః ప్రజాంపశువసూని చ। బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచ మేధాంచ త్వంనోదేహివనస్పతే॥ మంత్రేణేతాన్సముచ్చార్య యఃకుర్యాద్దంతధావనం। వనస్పతిగతస్సోమస్తస్యనిత్యం ప్రసీదతీతి భక్షయేదితి దంతఘర్షణాభిప్రాయం॥ ప్రక్షాళ్యభక్షయేత్కాష్ఠం ప్రక్షాళ్యైవ తు సంత్యజేదిత్యంగిరాః॥ తతఃకాష్ఠంప్రక్షాళ్య నైఋత్యాం త్యజేత్। రాత్రుస్యాముత్సృజేత్కాష్ఠమిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్॥ ఆచాంతోప్యశుచిర్యస్మాదకృత్వా దంతధావనం। ప్రతిపద్దర్శ షష్ఠీషు నవమ్యాం రవివాసరే। దంతానాంకాష్ఠసంయోగే దహేదాసప్తమంకులం॥ ఏతేష్వశేషపర్వాదిషుదంతానాం కాష్ఠస్పర్శనేనాస్పృక్ర్హోస్యాదితి నిషేధం దర్శితం॥ అలాభేదంతకాష్ఠానాం నిషిద్ధేవాధవాసరే। గండూషాద్ద్వాదశాగ్రాహ్యా ముఖస్య పరిశుద్ధయే॥ కనిష్ఠాగ్రపరీమాణం సత్వచం నిర్వ్రణం ఋజు। ద్వాదశాంగుళమానంచ సార్ద్రంస్యాద్దంతధావనం॥ ఏకైకాంగుళహ్రస్వేన వర్ణేష్వన్యేషు కీర్తితం। ఆమ్రామ్రాతకధాత్రీణామంకోలఖదిరోద్భవం। శమ్యాపామార్గ ఖర్జూరీ శేలుశ్రీపర్ణి పీలుజః। రాజాదనంచ నారంగం కషాయకటుకంటకం। క్షీరవృక్షోద్భవంచాపి ప్రశస్తం దంతధావనమితి కాశీఖండే॥ తృణపర్ణైస్సదా కుర్యాదమామేకాదశీంవినా। తయోరపిచకర్తవ్యం జంబూప్లక్షరసాలజైః॥ ద్వాదశాంగులాదిపరిమాణోక్తిః వర్ణతారతమ్యజ్ఞాపనార్థం। యతవాగ్భక్షయేద్దంతధావనమితి విష్ణూక్తిః॥ మంత్రానుష్ఠానార్థం యతవాగ్భక్షయేదిత్యుక్తం॥ నాంగుళీభిర్దంతాన్ప్రక్షాళయేదిత్యుశనాః॥ తృణపర్ణైర్మధ్యమాంగుష్ఠైర్వా నిషిద్ధాహేపి కుర్యురితి స్మృత్యర్థసారే॥ అన్నాద్యాయేతి మంత్రాభిమంత్రితవనస్పతిభక్షణేన తద్గతసోమప్రసన్నతామాభూదిత్యంగుళీభిర్దంతాన్ప్రక్షాళయేదిత్యుక్తం॥ ఆయురిత్యాదిమంత్రోయముక్తశ్శాఖాభిమంత్రణం। తూష్ణీం వృథాస్యాద్దంతధావనమిత్యంగిరాః॥ దంతకాష్ఠభక్షణనిషిద్ధదినేష్వంగుళినా కుర్యురేవ॥ భానావభ్యుదితేనవికృతేనవినా దంతధావనంనకుర్యాత్కుర్యాచ్చేన్మునయోమంత్రా దేవాః పితరస్తత్పరాఙ్ముఖాభవంతి। పూర్వాభిముఖో ధృతి శరీరారోగ్యవాన్ దక్షిణాస్యో రోగీ పశ్చిమాస్యో నిర్ధన ఉత్తరాస్యో భోగిస్యాదితి గౌతమః॥ ఖరకరోదయానంతరదంతధావనే పశ్చాద్భావిస్నానసంధ్యాహోమాదికాలాతిక్రమస్స్యాదతఏవ మునయోమంత్రా దేవాః పితరః పరాఙ్ముఖా భవంతి యథా అకాలకృతకృషివదఫలాస్సర్వేక్రియా భవేయుః॥ దిగ్భేదేన ఫ

లభేదప్రదర్శనమదృష్టార్థమేవ॥ మంత్రోపస్థానార్థమేవ ప్రాగుత్తరముఖదంతధావనప్రశస్తశంసనం॥

దంతధావనవిధి.

ఇదిదృష్టఫలము, నదృష్టఫలమును, జేయునని ఋషివచనములు గలవు.

దంతకాష్ఠము పదిరెండంగుళముల పొడవు. కనిష్ఠికతోసమమగువలమును గలిగి తిన్ననిది గుంటులులేనిది పుప్పిలేనిది చేసిగుంటులు గలది కొత్తది మంచిభూమినిబుట్టునది ఋతువును దోషమును రసమును వీర్యమునుయోజించి గ్రహించవలెను. వగరు చేదు మధురము వట్టిన గాలకాష్ఠమునగావలెను. చేదువాటిలోకి వేపపుల్ల శ్రేష్ఠము. వగరువాటిలోకి చండ్రుపుడక- తీపులలోనిప్పపుడక- వట్రగలవాటిలో గానుగుపుడక యివిమంచివి.

వాకుడుగింజలు, శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యము, కరకతాడి, యుసిరికలు, నూనియ, సైంధవలవణము, మాలమెరికతగింజల పొడుము నివి, యన్నియు చూర్ణముచేసి దంతములనొక్కొక్కటిని వేరువేర దంతమాంసమునుబాధించకుండ చూర్ణయుక్తముగ మృదువగుకుంచిచేత దంతములను దోమిన వాటి దౌర్గంధ్యము బోవుటయేగాక శ్లేష్మమును హరించును. ముఖము విశదమగు నన్నమందు రుచిగలుగును. మనంబు స్వచ్ఛమగును. కంఠతాల్వోష్ఠ జిహ్వారోగములు శమించును. ముఖరోగము, శ్వాస, కాస, హిక్క, వమనము, నీరసము, అజీర్ణము, మూర్ఛ, బద్ధకము, శిరోరోగము, విదాహము, అలియక, పానముచేసినగుగ్లాని, కర్ణశూల, దంతరోగమివిగలవారలకు పైనిచెప్పినప్రకారము దంతధావనమారోగ్యకరము.

బంగరుబద్దతోనైన వెండిబద్దతోనైన నావృక్షసంబంధమగు బద్దతోనైన నాలుకనుగీసి యాప్రాచిని బరిమార్చవలెనది నునుపుగలదియై పదియంగుళములపొడవుగలదియై యుండవలెను. ఇందువలన ముఖమందగు నరుచియు దౌర్గంధ్యము పొంగును నశించును. పాలచెట్లుకషాయములతోనైన, నేలవేము లేక వట్టివేళ్లు, ఉసిరికపప్పు వీటికషాయములలో [illegible] గలిపి గండూషముజేసిన దంతదార్ఢ్యకరమగును. రుచిపుట్టును. ముఖమును నేత్రములు చల్లని జలముచే గడిగిన పుసియును, ముఖశోషమును, ముఖపొక్కులును, రక్తపిత్తమును హరించబడునని సుశ్రుతమందునదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

దృష్టఫలమునుజెప్పితిమి యదృష్టార్థమునిటుపైని జెప్పుచున్నారము.

ఉషఃకాలమునందు పూర్వోక్తప్రకారముగ శౌచమును జేసి దంత

ధావనమొనర్చికొని స్నానముఁ జేయుమని దక్షుఁడు. దంతధావనపూర్వకముగ స్నానమొనర్చవలెను. ముఖము పర్యుషితమైయుండిన బరిశుద్ధుఁడుగాఁడునరుఁడుగానముందుగ దంతశోధనమతిప్రయత్నముతో నొనర్చుమని యాజ్ఞవల్క్య. వృద్ధశాతాతపులవారిచేత నాచమనమువలె స్వతంత్రమైనదిగ శుద్ధిహేతువగుటచేతను జెప్పబడెను. ఛాందోగపరిశిష్టమందును దంతప్రక్షాళన మొనర్చి స్నానమొనర్చుమనియుండెను.

నిద్రాముద్రితములగు నేత్రములను గడిగి యత్యంతసమాహితుఁడైశుచియగుచు మంత్రమును జపించుచు దంతధావన మొనర్చవలెను.

మంత్రములయర్థమును వ్రాయుచున్నారము.

ఓదంతములారా అన్నభక్షణకొరకు స్థిరమగు పఙ్క్తిగలవారలైస్థిరముగనుండుఁడు. రాజగు చంద్రుఁడు స్వయమేది కారణమువలన నేవనస్పతియందు బ్రవేశించెనో అది కీర్తితో నైశ్వర్యముతోఁగూడ నాముఖమును బ్రవేశించుగాక.

ఆయుః అనే మంత్రమునకు ఋషిప్రజాపతి- దేవత వనస్పతి- ఛందస్సనుష్టుప్- శాఖాభిమంత్రణమందు వినియోగము. ఓవనస్పతీ ఆయువును, బలమును, కీర్తిని, తేజమును, ప్రజను, పశుధనాదిసంపత్తిని త్రైకాల్యగోచరమగు ప్రజ్ఞ నది నవనవోన్మేషశాలినియైన మేధయనబడు ప్రజ్ఞానమును నీవు మాకు నొసగుమని యీయర్థములుగల మంత్రములనుచ్చరించి యెవఁడు దంతశోధనమొనర్చునో వానికి కాష్ఠమందధివసించిన చంద్రుఁడు నిత్యమును బ్రసన్నుఁడగును. ఆశ్వలాయనులవారు రాక్షసదిశననగా నైఋతిదిగ్భాగమున దంతధావనకాష్ఠమును బరిత్యజించుమనిరి. బుడకను గడిగి పళ్లతోమవలెను మరల దానిగడిగి త్యజించుమని యంగిరసులు. ఆచమన మొనర్చననుదంతశోధనమును జేయకుండినయశుచియనియు, పాడ్యమి నవమవ షష్ఠి ని నవమిని యాదిత్యవాసరమందునను కాష్ఠమును దంతములకు తగల్చుటవలన దన సప్తకులములను దహించుననియును దంతకాష్ఠముదొరకకుండినను నిషిద్ధదివసమునను ముఖశుద్ధికి పదిరెండుగండూషములను జేయుమని యున్న కనిష్ఠాగ్రసమపరిమాణము త్వక్కుగలిగి గంటుతేక తిన్ననై కుచ్చికలిగియున్నదియును, వర్ణక్రమమున పదిరెండు, పదకొండు, పది, తొమ్మిది యంగుళములుపొడవైన మామిడి, అంబాలపుడసీరిక, చిట్టియంకుడు, చంద్ర, జమ్మి, ఉత్తరేణి, ఖర్జూరీ, నెరిజె, గుమ్ముడి, వరగోకిపుల్ల, పాలపుల్ల, నారంజిపుల్లలు, చేదు, వగరు, ముళ్లు, పాలుగలిగినచెట్టుపుల్లలు దంతధావనమునకు ప్రశస్తమని కాశీఖండము.

అమవసనేకాదశినిదప్ప నితరదినములను తృణపర్ణములచే దంతశోధనముజేయవలయుననియు నా రెండుదినములందును గూడ వేరేదు జువ్వి మామిడాకులతో దోమవచ్చుననియును జెప్పియున్నది. పర్వములందును నుపవాసదినములదంతకాష్ఠసంపర్కముచేతను రక్తస్రావ మగు నది యశుచిహేతువు గావున నిషేధమగపరచెను. వర్ణతారతమ్యజ్ఞానముకొరకే కైకాంగుళి ప్రాప్తిసక్తి-ప్రధానముగానుండి దంతధావనమొనర్చునది యొడి నిష్ఫలవచనము- పూర్వోక్తమంత్రానుష్ఠానముకొరకు నంగుళులచేతను దంతశోధనము గూడదని యుశనసులు.

తృణపర్ణములచేతనైన మధ్యమాంగుష్ఠములచేతనైన నిషిద్ధదినములందైనను దంతశోధనమొనర్చునని స్మృత్యర్థసారము. వనస్పతిహోమించిన చంద్రప్రసన్నతనిమిత్తము జపమొనగ. దంతశోధనము కాష్ఠములేకుండిన గాక ప్రేక్షవని యంగుళులచేతను శోధించగూడదని యుశనసోక్తికి హేతువు. అంగిరసులవారు మంత్రానుష్ఠానముజేయక దంతశోధనముజేసిన యది నిష్ఫలమనుటచేతను దంతకాష్ఠనిషిద్ధదినములయందంగుళులచేతను శోధనమొనర్చికొనవచ్చునని స్మృత్యర్థసారోక్తికి తాత్పర్యము.

రోగముచేనవశుడైయుండినతప్ప సూర్యుడుదయించినపిమ్మట దంతధావనముజేసిన మునులు మంత్రములు పితృదేవతలును పరాఙ్ముఖులగుదురనియును బూర్వాభిముఖుడై దంతధావనమొనర్చిన ధృతియు శరీరారోగ్యము దక్షిణముఖుడైయాచరించిన రోగియు పశ్చిమముఖుడై యొనర్చిన నిర్ధనుడు నుత్తరాస్యుడై శోధించిన భోగియునగునని గౌతములు.

సూర్యోదయానంతరమున దంతశోధనమొనర్చిన యనంతరమున కృదగు స్నానసంధ్యాజపహోమాదికము కాలకృతమై యఫలమగు న కాలకృతకృషివలెను గాన మంత్రములు మునులు దేవతలు పితృదేవతలు పరాఙ్ముఖులవ్యాదరనుట.

దిగ్భేదముచే ఫలభేదమగపరచుట కేవలమదృష్టార్థము. మంత్రముల జపించుకొనుటకు నుత్తరపూర్వదిఙ్ముఖుడగుచు దంతధావనమొనర్చిన శ్రేష్ఠఫలప్రాప్తియగునని జెప్పుట.

స్నా న వి ధిః

స్నాత్యనేన స్నానం। ష్ణా శౌచే। తత్తు నిత్యనైమిత్తిక కామ్యమలాపకర్షణగౌణభేదా దశార్ధం భవతి॥ అస్నాత్వా శీమలంభుంజే- అజపీప్రాయశోణి

తం। అహుత్వాశీక్రిమింభుక్త్వా అదత్వావిషమశ్నుతేఇతిపారాశరీ స్మృత్యుక్త
జపహోమాద్యనుకూలశౌచార్థమహరహః కర్తవ్యం నిత్యం గ్రహణసంక్రాం
త్యాదీనధికృత్యకృతం। శ్వకాకచండాలాదీనాం స్పర్శనే మృతజన్మాశౌచేచ।
మృతేజన్మనిసంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజన్మదినేతథా। అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవ నస్నా
యాదుష్ణవారిణేతి స్మారితనిమిత్తేనకృతం స్నానం నైమిత్తికమితిస్ఫుటం॥ దర్శ
వ్యతీపాతరథసప్తమ్యాదౌ స్నానం కార్తికమాఘస్నానాదికం చాదృష్టస్వర్గా
దికామనయా కృతం కామ్యం॥ కేవలం తనుకాంతితుష్టిపుష్ట్యర్థమభ్యంగస్నానే
నాఖిలమలమార్జనం మలాపకర్షణం॥

మంత్రైర్జలావగాహే వారుణం। భస్మనాగ్నేయం। గోరజసా వాయ
వ్య మాపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్మంత్రస్నానం । నాభేరధఃప్రక్షాళనం ఊర్ధ్వం
చార్ద్రవాససా శరీరసంమార్జనం కాపిలమవ్యయానందచిత్స్వరూపం విష్ణుచిం
తనంమానసం యత్సాతపవర్షం తద్దివ్యస్నానం। శరీరస్యాసామర్థ్యాద్దేశకాల
యోర్వైషమ్యాత్స్నానాన్యేతాని తుల్యాని। శ్రేష్ఠంమానసముచ్యతే। భేషజా
సక్తేసరుజేరాజచోరాద్యుపద్రవే మంత్రస్నాన మాపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్విధీ
యతఇతి గౌతమప్రగీతస్నానాని గౌణాని। గౌణస్నానైర్జప సంధ్యాదౌ శుద్ధి
ర్నతుశ్రాద్ధదేవార్చనాదౌ బ్రహ్మయజ్ఞేవికల్పః॥

నను సర్వకర్మాచరణానుకూలస్నానమదృష్టఫలజనకంవాదృష్టాదృష్టఫ
లజనకమేవేత్యాశంక్యాగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానాదిష్వదృష్టఫలంవినాన్యం
నపశ్యామో తద్వదశేషేషు స్నానేషు కేవలమదృష్టార్థమితివదామః ఇతిచేత్త
న్నసత్కింత్వదృష్టదృష్టఫలజనకంస్నానమితిబ్రూమోమునివచనరచనైః ప్రత్య
క్షైశ్చ॥ అలక్ష్మీకాలకర్ణీచ దుస్స్వప్నం దుర్విచింతితం। అమ్మాత్రేణాభిషిక్త
స్య నశ్యంతి ఇతిధారణేతి మార్కండేయపురాణే॥ ప్రాతస్స్నానం ప్రశంస
తి దృష్టాదృష్టకరంహితం। సర్వమర్హతి పూతాత్మా ప్రాతస్స్నాయీజపాది
కమితిదక్షః॥ అస్యార్థః॥ దృష్టం స్థూలశరీరనైర్మల్యారోగ్య మనఃప్రసన్నతాది
ఈశ్వరార్పితజపయజ్ఞదానాదిరూపం। అదృష్టం జపాదినా దురితక్షయద్వా
రా జ్ఞానినో భవతః మోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తిః। ఏతచ్చసర్వమర్హతి॥ అత్యం
తమలినఃకాయో నవచ్ఛిద్రసమన్వితః। స్రవత్యేవ దివారాత్రౌ ప్రాతస్స్నానం
విశోధనమితి మనుః॥ ప్రాతస్స్నానాద్యతశ్శుద్ధేత్కాయోయం మలినస్సదా।
ఛిద్రితోనవభిశ్ఛిద్రైస్స్రవత్యేవదివానిశం। ఉత్సాహమేధాసౌభాగ్యరూపసంప
త్ప్రవర్తకం। మనఃప్రసన్నతాహేతుః ప్రాతస్స్నానం ప్రశస్యతే। ప్రస్వేద
లాలాద్యాక్లిన్నోన్నిద్రాధీనోనరోయతః। ప్రాతస్స్నానాత్తతోర్హస్స్యాన్మం

త్రస్తోత్రజపాదిషు। తతః ప్రాతస్తు యత్స్నానం సంజాతే చారుణోదయే। ప్రాజాపత్యసమం ప్రాహుస్తన్మహాఘవిఘాతకృత్। ప్రాతస్స్నానం హరేత్పాపమలక్ష్మీం గ్లానిమేవచ। అశుచిత్వంచ దుస్స్వప్నం తుష్టిం పుష్టిం ప్రయచ్ఛతి॥ నోపసర్పంతి వై దుష్టాః ప్రాతస్స్నాయిజనం క్వచిత్। దృష్టాదృష్టఫలం యస్మాత్ప్రాతస్స్నానం సమాచరేదితి స్కాందే కాశీఖండే॥ ఉభేసంధ్యేచ స్నాతవ్యం బ్రాహ్మణైర్గృహమాగతైః। తిసృష్వపిచసంధ్యాసు స్నాతవ్యంచ తపస్వినేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥

విష్ణుర్ధర్మేయతిప్రాతస్స్నానవేళాం॥ ప్రాతస్స్నాయ్యరుణకరగ్రస్తాం ప్రాచీమవలోక్య స్నాయాదితి॥

అభ్యంగో మార్దవకరః కఫవాత నిరోధనః । ధాతూనాం పుష్టిజననో మృజావర్ణబలప్రదః। సేకశ్శ్రమఘ్నోఽనిలహృద్భగ్నసంధిప్రసాధకః । క్షతాగ్నిదగ్ధాభిహతవిఘృష్టానాం రుజాపహః। జలసిక్తస్య వర్ధంతే యథా మూలేంకురాస్తరోః। తథా ధాతువివృద్ధిర్హి స్నేహసిక్తస్య జాయతే। శిరాముఖై రోమకూపైః ధమనీభిశ్చ తర్పయేత్ । శరీరబలమాధత్తే యుక్తస్స్నేహోఽవగాహనే। తత్రప్రకృతిసాత్మ్యర్తుదేశదోషవికారవిత్। తైలం ఘృతంవా మతిమాన్యుంజాదభ్యంగసేకయోః। కేవలంసామదోషేషు నకథంచనయోజయేత్। తరుణజ్వర్యజీర్ణీచ నాభ్యక్తవ్యౌ కథంచన। తథావిరిక్తోవాంతశ్చ నిరూఢో యశ్చమానవః। పూర్వయోఃకృచ్ఛ్రతావ్యాధేరసాధ్యత్వమథాపివా । శేషాణాం తదహఃప్రోక్తాః అగ్నిమాంద్యాదయోగదాః। ఉద్వర్తనంవాతహరంకఫమేదోవిలాపనం। స్థిరీకరణమంగానాం త్వక్ప్రసాదకరంపరం। సిరాముఖ వివిక్తత్వం త్వక్స్థస్యాగ్నేశ్చతేజనం। ఉద్ఘర్షణోత్సాదనాభ్యాం జాయేయాతామసంశయం। ఉత్సాదనాద్భవేత్స్త్రీణాం విశేషాత్కాంతిమద్వపుః। ప్రహర్షసౌభాగ్యమృజా లాఘవాదిగుణాన్వితం। ఉద్ఘర్షణంతు విజ్ఞేయం కండూకోఠానిలాపహం। ఊరోర్వ్యస్సంజనయత్యాశు ఫేనకస్థైర్యలాఘవే। కండూకోఠానిలస్తంభమలరోగాపహశ్చసః। తేజనంత్వగ్గతశ్చాగ్నేశ్శిరాముఖవిరేచనం।ఉద్ఘర్షణంత్విష్టకయాకండూకోఠవినాశనం। నిద్రాదాహశ్రమహరం స్వేదకండూతృషాపహం। హృద్యంమలహరంశ్రేష్ఠం సర్వేంద్రియవిశోధనం । తంద్రాపాపోపశమనం తుష్టిదం పుంస్త్వవర్ధనం। రక్తప్రసాదనంచాపి స్నానమగ్నేశ్చదీపనం । ఉష్ణేనశిరసస్స్నానమహితశ్చక్షుషస్తథా। శీతేనశిరసస్స్నానశ్చక్షుష్యమితి నిర్దిశేత్। శ్లేష్మమారుతకోపేతు జ్ఞాత్వా వ్యాధిబలాబలం। కామముష్ణం శిరస్స్నా

నం భైషజ్యార్థం సమాచరేత్। అతిశీతాంబుశీతే చ శ్లేష్మమారుతకోపనం। అ
త్యుష్ణముష్ణకాలే చ పిత్తశోణితవర్ధనం। తచ్చాతిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తి
షు। ఆధ్మానరోచకాజీర్ణభుక్తవత్సు చ గర్హితమితి సుశ్రుతే॥ అస్నాతస్య శరీర
స్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః। స్నానే నైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం స
మాచరేదితి వాహటః॥ స్నానం సర్వాంగశుద్ధిర్మలినశుచికరం దేహకాంతిం క
రోతీ కండుఘ్నం స్వేదహారి శ్రమకరణహరం పైత్త్యదాహాదిమేహాన్। దీప్తాగ్ని
ర్ధాతువృద్ధిస్సుఖతరమపి సంస్తంభకృత్పావనం చ నానారోగోపశాంతిర్హృత
కరణకరం చిత్తశుద్ధిం కరోతీతి చరకే॥ నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సు
చ। స్నానం సమాచరేన్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషు చేతి కూర్మపురాణే॥ ఉత్తమం
తు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం స్మృతం। కూపే స్నానం తు సామాన్యం భాం
డస్నానం తథైవ చ। నదీషు దేవఖాతేషు ప్రాతస్స్నాయాద్దినే దినే। తదభావే
తటాకే వా కూపే వా స్నానమాచరేత్। నదీం గంతుమశక్తశ్చేద్గృహే వా స్నా
నమాచరేత్। స్వయం వైవాథ శిష్యైర్వా పుత్రైర్వోద్ధృతవారిణేతి విష్ణుః॥ న స్నా
యాచ్ఛూద్రహస్తేన నైకహస్తేన వా తథా। ఉద్ధృతాభిరపి స్నాయాదాహృతా
భిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః॥ ప్రభూతే విద్యమానే తు విమలే తు మనోహరే। నా
ల్పోదకే ద్విజస్స్నాయాన్నదీం చోత్సృజ్య కృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ పం
చ పిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్పరవారిణి। నిపానకర్తుస్స్నాత్వా తు దుష్కృ
తాంశేన లిప్యత ఇతి మనుః॥ పంచ పిండానితి సేతుకూపవ్యతిరిక్త జలాశయో నిరు
ద్ధాసు చ మృత్పిండాన్కూపాత్త్రీన్ఘటాంస్తథేతి బోధాయనదర్శనాత్। త
త్ర ప్రాంచః అప్రతిష్ఠితమాత్రే తు పిండోద్ధారస్తస్యైవ పరకీయత్వాదిత్యా
హుస్తన్నేతి హరిహరాదయః అప్రతిష్ఠితజలత్వేన తత్ర స్నానాభావాత్ పర
స్వోపయోగే చౌర్యాపత్తేర్న్యాదౌ పరకృతస్వరూపం పరకీయత్వావగమా
చ్చ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్పరవారిషు। అన్యథా ఫలమాప్నోతి
స్నానస్యార్థం తటాకినామితి స్కాందే ధర్మఖండే॥ ధనుస్సహస్రాణ్యష్టౌ చ గ
తిర్యాసాం న విద్యతే। న తా నదీశబ్దవహా గర్తాస్తాః పరికీర్తితా ఇతి ఛందోగపరిశి
ష్టే॥ ధనుర్హస్తచతుష్టయం। పయ్యద్వయం శ్రావణాది సర్వా నద్యో రజస్వలాః।
తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాః। ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే ప్రే
తస్నానే తథైవ చ। చంద్రసూర్యగ్రహే చైవ రజోదోషో న విద్యత ఇతి ఛందోగ
పరిశిష్టే॥ అగ్రాహ్యా అగతా ఆపో నద్యాః ప్రథమవేగికాః। ప్రక్షోభితాశ్చ కేనా
పి యాశ్చ తీర్థాద్వినిస్సృతా ఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ గంగాది ప్రవాహవిచ్ఛి
న్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు న స్నాయాద్వైకదా చ నేతి కూర్మపురాణే॥ పూర్వ

నం భైషజ్యార్థంసమాచరేత్। అతిశీతాంబుశీతేచ శ్లేష్మమారుతకోపనం। అత్యుష్ణముష్ణకాలేచ పిత్తశోణితవర్ధనం। తచ్చాతిసారజ్వరిత కర్ణశూలానిలార్తిషు। అధ్మానరోచకాజీర్ణ భుక్తవత్సుచ గర్హితమితి సుశ్రుతే॥ అస్నాతస్యశరీరస్య వహ్నిస్సర్వాంగగోచరః। స్నానేనైకత్వమాపన్నం తస్మాత్స్నానం సమాచరేదితి వాహటః॥ స్నానంసర్వాంగశుద్ధిర్మలినశుచికరం దేహకాంతిం కరోతీకండుఘ్నం స్వేదహారిశ్రమకిరణహరం పైత్యదాహాదిమేహాన్। దీప్తాగ్నిర్ధాతువృద్ధిస్సుఖతరమపి సంస్తంభకృత్వావనంచ నానారోగోపశాంతిర్హితకరణకరం చిత్తశుద్ధింకరోతీతి చరకే॥ నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సుచ। స్నానంసమాచరేన్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషుచేతి కూర్మపురాణే॥ ఉత్తమంతు నదీస్నానం తటాకే మధ్యమం స్మృతం। కూపేస్నానంతుసామాన్యం భాండస్నానం తథైవచ। నదీషుదేవఖాతేషు పాత్రస్నాయాద్దినేదినే। తదభావే తటాకేవా కూపేవా స్నానమాచరేత్। నదీంగంతుమశక్తశ్చేదగ్రహేవాస్నానమాచరేత్। స్వయంవైవాథశిష్యైర్వా పుత్రైశ్చోద్ధృతవారిణేతివిష్ణుః॥నస్నాయాచ్ఛూద్రహస్తేన నైకహస్తేనవాతథా। ఉద్ధృతాభిరపిస్నాయా దాహృతాభిర్ద్విజాతిభిరితి పరాశరః॥ ప్రభూతే విద్యమానేతు విమలేతుమనోహరే। నాల్పోదకేద్విజస్స్నాయాన్నదీంచోత్సృజ్యకృత్రిమేతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిణి। నిపానకర్తుస్స్నాత్వాతు దుష్కృతాంశోనలిప్యతఇతిమనుః॥ పంచపిండానితి సేతుకూపవ్యతిరిక్తజలాశయోనిరుద్ధాసుచమృత్పిండాన్సముద్ధృత్య త్రీన్ఘటాంస్తథేతి బోధాయనదర్శనాత్। తత్రపాంచః అప్రతిష్ఠితమాత్రేతు పిండోద్ధార స్తస్యైవ పరకీయత్వాదిత్యాహుస్తన్నేతి హరిహరాదయః అప్రతిష్ఠితజలత్వేనతత్రస్నానాభావాత్ పరస్యోపయోగాచార్యాపత్తేర్మన్వాదౌ పరకృతస్వరూపం పరకీయత్వాదగమాచ్ఛ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య నస్నాయాత్పరవారిషు। అన్యథా ఫలమాప్నోతి స్నానస్యార్థం తటాకినామితి స్కాందే ధర్మఖండే॥ ధనుస్సహస్రాణ్యష్టౌచగతిర్యాసాంనవిద్యతే। నతానదీశబ్దవహాగర్తాస్తాఃపరికీర్తితాఇతి ఛందోగపరిశిష్టే॥ ధనుర్హస్తచతుష్టయం। పవ్యద్వయంశ్రావణాది సర్వానద్యోరజస్వలాః। తాసు స్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వా సముద్రగాః। ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే ప్రేతస్నానేతథైవచ। చంద్రసూర్యగ్రహేచైవ రజోదోషోనవిద్యతఇతి ఛందోగపరిశిష్టే॥ అగ్రాహ్యత్రగతాఆపోనద్యాః ప్రథమవేగికాః। ప్రక్షోభితాశ్చ కేనాపి యాశ్చతీర్థాద్వినిసృతాఇతి యోగియాజ్ఞవల్క్యః॥ గంగాది ప్రవాహవిచ్ఛిన్నాః పంకిలేషు నిఖాతేషు నస్నాయాద్వైకదాచనేతి కూర్మపురాణే। పవ్యే

మాసశ్శ్రావణాదీ ద్వౌమాసౌ శ్రావణాషాఢౌ సర్వానద్యోరజస్వలాః రజ
స్త్వాసామితిరజస్వలాః వర్షాసు ప్రథమవేగికా అపః పంకిలాస్తాస్స్నానపానే
నాపాయో శరీరస్య భవేదితి నిషేధంతి తదుక్తం వైద్యకే నద్యః ప్రావృషిజా
స్తు పీనసకఫశ్వాసాదికాసప్రదాః॥ క్రిమికీటకపత్రపంకశంఖతృణలూతావిష
దుగ్ధసంగమంచ। నపిబేన్మతిమాన్నజాతుతోయం యదిపీతం విదధాతిరోగమా
శు॥ పానవిషేధే నైవస్నానమపి॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజ
స్వలాః। తాసుస్నానం నకుర్వీత వర్జయిత్వామహానదీః। గంగాచయమునాచైవ
వప్లక్షగాచసరస్వతీ। గోదావరీకృష్ణవేణీ మహానద్యః ప్రకీర్తితా ఇతి స్కాందే
ధర్మఖండే॥ సముద్రగానద్యోగంగాద్యాః పరమపావనాస్సదా ఇతి దర్శయి
తుం చంద్రసూర్యోపరాగాద్యావశ్యకకాలేషు నదీస్నానాదరణార్థ మదోషో
క్తిరిత్యవగమ్యం॥ అస్పృశ్యస్పర్శనేవాంతఅశ్రుపాతేక్షురేభగే। స్నానం నైమి
త్తికంకార్యం దైవపిత్ర్యవివర్జితమిత్యాపస్తంబః॥ నిత్యం నైమిత్తికంకామ్యం త్రి
విధంస్నానముచ్యతే। తర్పణంతుభవేత్తస్యఅంగత్వేన ప్రకీర్తితమితి బ్రహ్మపు
రాణవచనాత్సామాన్యతః ప్రసక్తస్య తర్పణస్యచ వ్యావృత్తిః॥ అజీర్ణేభ్యుది
తే వాంతే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే। దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శే స్నానమాత్రం వి
ధీయతఇతియమః॥ అభ్యుదితే అశుద్ధఆహారాదినాభివ్యక్తేపి తచ్ఛోత్తరకాల
స్నానప్రాప్త్యర్థం అజీర్ణావస్థాయాం నిషేధాత్ అభ్యుదితేవాంతే ఇతి సం
బంధే పర్యుషితవాంతఇతి విశేషః సద్యోవాంతే ఆచమనమాత్రమేవ॥ శ్వపచ
మూషకప్రేతహారకశవాస్సంస్పృశ్య దేవీరాపఇత్యేతాభి రంతర్జలే స్నాతః
పూతోభవతి అజీర్ణవాంతే శ్మశ్రుకర్మాయోనిశుచివా మైథునేచేతి హారీతో
క్తేః॥ దుర్జనోత్రచండాలాదిః మాత్రపదేన సగ్రావంగవ్యావృత్తిః తస్మాదప్రా
యత్యనిమిత్తేస్నానే మజ్జనమాత్రేణ శుద్ధిః గౌతమః పతితచండాల సూతికోద
క్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుపస్పర్శనే సచేలోదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధో భవతి అత్ర
చశవస్పర్శనశ్చ స్పర్శే స్నానవిధానాత్।ఉపస్పృశ్యాశుచిస్పృష్టం తృతీయం
వాపిమానవః। హస్తౌపాదౌచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుధ్యతీతి దేవలవచ
నం।పతితాదిస్పర్శి స్పర్శే సంకోచనీయం తత్స్పృష్టిపదంపతితాదిస్పర్శినోప్యా
హేంతి కేచిత్ తదయుక్తం ద్వంద్వద్వయగౌరవాత్ ఏకద్వంద్వేచ సన్నిహిత
పరత్వమేవభేదః। ఉదకోపస్పర్శనం స్నానం। సచేలో యద్వస్త్రధరస్సన్ స్పృ
ష్టస్తద్వస్త్రధరఇత్యర్థః। ఏకాంశాఖాం సమారూఢశ్చండాలాదిర్యదా భవేత్।
బ్రాహ్మణస్తత్రఆసీనస్స్నానేన శుచితామియాదిత్యాపస్తంబః॥ భాసవానర
మార్జారఖరోష్ట్రాణాం శునాం తథా। సూకరాణా మమేధ్యంచ స్పృష్ట్వా

స్నాయాత్సచేలకమితి వ్యాసః। శ్వవిష్ఠాంకాకవిష్ఠాంవా కంకగృధ్రనరస్యచ।
అధోచ్ఛిష్టంతుసంస్పృశ్య సచేలోజలమావిశేదితి లఘుహారీతః॥ అధోచ్ఛిష్టం
మూత్రోత్సర్గేణాశుద్ధః॥ శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం
గ్రామయాజకం యూపం చితిం చితికాష్ఠం మద్యం మద్యభాండం సస్నేహం
మానుషాస్థిశవస్పృష్టం రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేల
మంభోవగాహ్య ఉత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశేద్గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్। ఘృతం
ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా త్రిరాచామేదితి చ్యవనః। అగ్నిస్పర్శనాది కామకృతే
స్మృత్యంతరే స్నానవిధానాత్। అయోనిదివాపశుమైధునేచ స్నాయాదితి। అ
నుదకమూత్రపురీషకరణే స్నాయాదితిసుమంతుః। ఆతురస్నానసంప్రాప్తౌ ద
శకృత్వస్త్వనాతురః। స్నాత్వాస్నాత్వాస్పృశేత్క్షిప్రం తతశ్శుద్ధేత్సఆతురఇ
తియమః॥ అస్తంగతే యదాసూర్యే చండాలంపతితంస్త్రియం। సూతికాంస్పృ
శతశ్చైవ కథంశుద్ధిర్విధీయతే। జాతవేదాస్సువర్ణంచ సోమమార్గం తథైవచ।
బ్రాహ్మణానుమతేచైవ దృష్ట్వాస్నాత్వాచ శుధ్యతి। ఆచాంతమనుగర్తంవా
నిశిస్నానంనవిద్యతే। స్నానమాచమసంప్రోక్తం దివోద్ధృతజలేనచ। జాతవే
దాః అగ్నిః సోమమార్గం ఆకాశం బ్రాహ్మణానుమతే స్నాత్వా అగ్న్యాది
కం స్పృష్ట్వా శుధ్యతీత్యర్థః। ఆచాంతమాచమనం అనుగర్తం జలాశయం ప్ర
విశ్య నిశీత్యుభయత్రయోజ్యం। స్నానమగ్నేశ్చదీపనమితి సుశ్రుతోక్త్యాజీర్ణా
వస్థాయాం పర్యుషితవాంతే స్నానమనుమతమేవ దృష్టఫలజనకత్వేన। శ్మశ్రు
కర్మణి లోమనఖకృంతనరక్తస్రావోభవేత్తదర్థం। వ్యాయామే స్నానంహితమితి
దృష్టఫలం దర్శితం సుశ్రుతే। స్నానంసవ్యజనంస్వప్నో వ్యాయామంతేహితాని
త్వితి। పశుయోనావయోనౌ దివామైధునేనాతీవానర్థం దర్శయతి సఏవ। క్షుధి
తఃక్షుబ్ధచిత్తశ్చ మధ్యాహ్నేతృషితోబలః। స్థితస్యహానిం శుక్రస్య వాయోః
కోపంచవిందతి। తిర్యగ్యోనావయోనౌచ దుష్టయోనౌ తథైవచ। ఉపదంశస్త
థావాయోః కోపశ్శుక్రస్యచక్షయఇతి। స్నానేనదుస్స్వప్నశమనం భవతీతి కాశీ
ఖండోక్తముక్తమేవపూర్వం। పతితసంసర్గేణ పతితోభవన్పంచమహాపాతకీభ
వతీత్యేతన్నివారణార్థమస్పృశ్యోక్తిరిత్యాచమనప్రకరణేభిహితం। భాసవానర
మార్జార ఖరోష్ట్ర శున సూకర కాక కంక గృధ్రాః అభక్ష్యభక్షణత్వాచ్చా
స్పృశ్యహీనజంతుత్వాచ్చ తేషాంవిష్ఠాపి శిష్టాస్పృశ్యత్వేసతిస హేతుకంస్నా
నం ప్రేతధూమ మనారోగ్యకరం॥ దేవద్రవ్యోపజీవికాదయో దేవద్రవ్యాణి
వంచనయా పంచత్వపర్యంతం భక్షయంతి। దేవార్పిత దీపాన్నమయఘృత తై
లాదీనపి గ్రహిష్యంత్యర్చనాదిష్వనాదృత చర్యా భవంత్యేతేఽతీవ పాపినఇతి।

గ్రామయాజినో ప్యాజీవిత మతిలౌల్యాద్దుర్జానదురన్నాదీనాదత్తేయ శౌండిక రజకాదిభ్యోపి యాజనాధ్యయనదానాని స్వస్నేవినాచరంత్యేతేఽస్పృశ్యాః పాపినఇతి దర్శయన్దుర్వృత్తాన్నివారయితు మాత్మనిక్యాన్మనయో బ్రువన్। యూపస్యాస్పృశ్యత్వహేతుర్వైదికకర్మవ్యప్యశేష జంతుహింసా సాధనస్య హేయత్వబోధనార్థంమద్యంపృాద్యమనవద్యమితి యేసేవితారస్సృతిర్మతిబుద్ధివిభ్రమేనతే విహితానుష్ఠానవిందితాచరణాస్సంతోఽసంతస్సతఃపతతీతిమ ద్యత త్వాత్రస్పర్శనమప్యశుచికారణత్వేన చ్యవనోవదన్నసర్థజం నివారయతీత్య వగమ్యం। నరవిష్ఠాన్యనరవిష్ఠా। మానుషాస్థివసావిష్టామార్తవంమూత్రరేతసీ। మజ్జానంశోణితంవాపి పరస్యయదిసంస్పృశేత్। స్నాత్వా విమృజ్యలేపాదీనాచమ్యశుచితామియాత్। తాన్యేవ స్వానిసంస్పృశ్య పూతస్యాత్పరిమార్జనాదితి దేవలవచనాత్। అనుదకమూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానందృష్టఫలమేవ యస్మాత్సంపర్కాస్యాదక్షాళితపాయూపస్థావస్థాయాంవస్త్రధారణేతస్మింస్థలే లేపస్స్యాదితి। శ్వపాకంపతితంవ్యంగ్యమున్మత్తశవహారక(సూతికాం సూయికాం నారీం రజసాచపరిప్లుతాం। శ్వకుక్కుటవరాహాంశ్చ గ్రామ్యాన్సంస్పృశ్యమానవః। సచేలంసశిరస్నాత్వా తదానీమేవశుధ్యతీతి దేవలః॥ శ్వాదిభిశ్శిరస్పర్శేస్నానం। గాత్రాంతరస్పర్శే క్షాళనాచమనమాత్రం॥ తథాచ శాతాతపః॥ రజకశ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలోపజీవినౌ। చేలనిర్ణేజకశ్చైవ నటశ్శైలూషకస్తథా। ముఖేభగస్తథాశ్వాచ వనితా సర్వవర్ణగా। చక్రీధ్వజీ వధ్యఘాతీ గ్రామకుక్కుటసూకరౌ॥ ఏభిర్యదంగం సంస్పృష్టం శిరోవర్జయిత్వా ద్విజాతిషు। తోయేనక్షాళనంకృత్వా ఆచాంతశ్శుచితామియాత్। చక్రీ తైలికః ధ్వజీ శౌండికః॥

అమేధ్యోదకంపరిహరేత్ తథానసముద్రోదక మవగాహేదితి శంఖలిఖితౌ॥ చంద్రసూర్యోపరాగ సోమాదిత్యవారయుక్త పూర్ణిమాదర్శ కృష్ణాంగారకచతుర్దశ్యాదిపర్వాణిచ సింధౌస్నాయాదేవాదృష్టఫలావాప్తిదర్శనాత్। తద్వ్యతిరిక్తదినేషు నస్నాయాద్దృష్టఫలవిరుద్ధత్వాత్ తథా బోధాయనచరకౌ అథాతస్సముద్రస్నానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో తామ్రాదా[illegible]ంవా స్నాయాన్నాన్యతిథిషు॥ మందాంగారకవారాణాం కర్త్యేషు లవణాంభసి। సంతానకామో నస్నాయాత్ ప్రాహిహారన్యత్ర దర్శనాత్। తత్రకుజవారేసనివారే వా సంతత్యభివృద్ధినస్నాయాత్। పర్వదినేషు సుస్నాయాత్। కృష్ణాంగారకపర్వయుక్తే సముద్రస్నాతస్య జన్మసహస్రార్జితపాపం నశ్యతి। ప్రాహ్మణః

పూతో భవతీత్యాహ భగవాన్బోధాయనః॥ బలపాప్రమకారిణ్యా స్యాగరాంభ స్త్రిదోషకృదితి చరకః॥

అథాశ్వత్థజలస్నానమాదిత్యపురాణోక్తంవదామః॥ గురువారేత్వమాయాంవై అశ్వత్థచ్ఛాయవారిణి। స్నానంప్రయాగసదృశం సర్వపాతకనాశనం। పారిజాతే॥ అశ్వత్థీయోదకేస్నాయాద్గజచ్ఛాయేతి సోచ్యతే। అమాగురుసమాయోగాత్సూర్యపర్వశతాధికః। తత్ర ప్రార్థనామంత్రః॥ జీవోబృహస్పతిస్సూరిరాచార్యోగురురంగిరాః। వాచస్పతిర్దేవమంత్రీ శుభంకుర్యాత్సదామమ। ఏతైర్నామభిరష్టాభిర్గురుంవై ప్రార్థయేత్తతః॥

అభ్యంగేచైవమాంగళ్యే గృహేచైవతు సర్వదా। శీతోదకేన నస్నాయాన్నధార్యం గోపిచందనం। ఆపస్స్వభావతో మేధ్యాః కింపునర్వహ్నిసంయుతాః। అతస్సంతః ప్రశంసంతి స్నానముష్ణేనవారిణా॥ సంక్రాంతౌ గ్రహణేచైవ హ్యమావాస్యార్కపర్వసు। గృహేవాపిప్రకుర్వీత స్నానం శీతోదకేనచ॥ గృహే అభ్యంగమాంగళ్యాదివ్యతిరిక్తోష్ణోదక స్నానబోధకాన్యేతద్వచనాన్యశక్తస్నానవిషయాణి॥ తథాచయమః॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతం పునఃపూతంచవహ్నినా। అస్నాతమాతురస్నానే నశస్తం శీతలోదకం॥ తద్విధిశ్చ॥ పాత్రేశీతోదకంప్రక్షిప్య తదుపరి ఉష్ణోదకేనాపూర్య శంనోదేవీ అభీష్టయే తంతు ద్రుపదాదివేతి ఋతంచ ఆపోహిష్ఠేతి పంచభిరుగ్భిరభిమంత్ర్యేమంమ ఇత్యాదినా తీర్థానిస్మరన్ స్నాయాత్॥ గృహస్నానే సంకల్పఆచమనం అఘమర్షణంచన। అంతేఆచమనం మార్జనంచకార్యం। తదుక్తంధర్మఖండే॥ సంకల్పసూక్తపఠనం మార్జనంచాఘమర్షణం। దేవాదితర్పణంచైవ గృహేపంచ వివర్జయేదితి। నద్యాదౌ స్నాత్వా దేవర్షిపితృతర్పణాధికారీభవత్యన్యథానభవేదితి నద్యాదిస్నానమహరహః కారయితుముపదిశ్య దృష్టఫలముపపాదయితుమద్యతా ఋషయోబ్రూయురితి వదామః। అభ్యంగమాంగళ్యాదిషు తైలఘృతాది మాలిన్యముష్ణేనవారిణా సులభేన నివార్యతఇతి చోపదేశవంతః॥

సంక్షేపస్నానవిధిః

నద్యాదౌగత్వా శిఖాంబధ్వా జానూర్ధ్వజలే తిష్ఠన్నన్యథాతూపవిశ్యాచమ్య మమకాయికవాచికమానసికదోషనిరసనపూర్వకం సర్వకర్మసు శుద్ధిసిద్ధ్యర్థం ప్రాతస్స్నానంకరిష్యఇతి సంకల్ప్య జలంనత్వా ప్రాఙ్ముఖః ప్రవాహాభిముఖోవా త్రిరవగాహ్యాంగాని నిమృజ్య స్నాత్వా ద్విరాచమ్యాపోహిష్ఠేతిమార్జనంకృత్వా ఇమంమేగంగఇతి త్రిష్టుభాలోచ్యాఘమర్షణే త్రిరావృ

తేన ఋతంచేతి సూత్రేణ కాత్యాయనైర్స్పపఠేతి ఋచా జలే నిమగ్నతయా కృత్వాష్టత్వావమ్య జలతర్పణం కుర్యాత్। ఉపవీతీ। బ్రహ్మాదయో యే దేవా స్తాన్ దేవాంస్తర్పయామి- భూర్దేవాంస్తర్పయామి- భువర్దేవాగ్ స్తర్పయామి- స్వర్దేవాంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వర్దేవాంస్తర్పయామి- నివీతీ। కృష్ణద్వైపాయనాదయో యే ఋషయః తాన్ ఋషీంస్తర్పయామి- భూఋషీంస్తర్పయామి- భువఋషీంస్తర్పయామి- స్వఋషీంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వఋషీంస్తర్పయామి। ప్రాచీనావీతీ। సోమఃపితృమాన్యమో ఽఙ్గిరస్వానగ్నిష్వాత్తాః కవ్యవాహనాదయో యే పితరః తాన్పితౄంస్తర్పయామి భూఃపితౄంస్తర్పయామి- భువఃపితౄంస్తర్పయామి- స్వఃపితౄంస్తర్పయామి- భూర్భువస్స్వఃపితౄంస్తర్పయామి॥ విధిస్నానసిద్ధా శరీరే మృద్గోమయలేపన తిలదర్భాదిక మధికమితిబ్రూమః। తథాచస్కాందే కాశీఖండే॥ విధిస్నానం యతః ప్రాహు స్నానాచ్ఛతగుణోత్తరం। విశుద్ధాంమృదమాదాయ బర్హీంషి తిలగోమయం। శుచౌదేశే పరిస్థాప్య స్నానమాచరేత్। ఉరుం హి రాజేతిమంత్రేణ తోయమావర్తయేత్పృష్టతః। ఏతేన తం తతో జప్త్వా తోయస్యామంత్రణాయచ। సుమిత్రియాన ఇతిమంత్రేణ పూర్వం కృత్వా జలాంజలిం। క్షిపేద్ద్వేష్యం సముద్దిశ్య జపన్దుర్మిత్రియా ఇతి। ఇదంవిష్ణురితిమంజప్త్వా లింపేదంగాని మృత్స్నయా। మృదేకయా శిరఃక్షాళ్యం ద్వాభ్యాం నాభేస్తథోపరి। నాభేరధస్తిసృభిః పాదౌషడ్భిర్విశోధయేత్। మజ్జేస్ప్రవాహాభిముఖ ఆపో అస్మానిమంజపన్॥ వ్యా॥ ఆపో అస్మాన్మాతరశ్శుంధయంతు। ఉదిదాభ్యశ్శుచిరితి మంత్రే ఉన్మజ్జనేమతః। మానస్తోక ఇమంజప్త్వా లింపేద్గాత్రే గోమయైః। ఇమం మేవరుణేత్యాది మంత్రైస్స్నాత్వాభిషేచనం। తత్వాయామి తథోత్పన్నస్స్యేన్న శ్చామ్య వ త్తమం। ధామ్నోధామ్నా హ ఓషధీరితి సంజపేత్। యదాప ఖరఘ్న్యా చంతు మేతి చావభృదేతిచ। అబ్దేవతా ఇమేమంత్రాః ప్రోక్తాస్స్నాత్వాభిషేచనే। ప్రణవేన తతో విప్రో మహావ్యాహృతిభిస్తతః। ఆత్మానంపావయేద్విద్వాన్ గాయత్ర్యాచతతఃస్మృతీ। అపోహిష్ఠేతి తిసృభిః ప్రత్యృచం పావనంపరం। ఏతేపిపావనామంత్రా ఇదమాపః ప్రవహతేతి। దేవీరాపఆపో దేవాదృపదాదివసంజ్ఞకః। శంనో దేవీరభిష్టయే హిరణ్యవర్ణాః పునంతుమేతిచ పావమాన్యః ప్రకీర్తితాః। తతోఘమర్షణంజప్త్వా ద్రుపదాంచ తతో జపేత్। ప్రాణాయామంచవిధివదథవాంతర్జలంజపేత్। ప్రణవం త్రిర్జపేద్వాపి విష్ణుంవాసంస్మరేత్సుధీరితి॥

అథపద్మపురాణేఽస్నానవిధిః తత్ర పద్మపురాణం। నైర్మల్యం భావ

శుద్ధిశ్చ వినాస్నానం నజాయతే। తస్మాన్మనోవిశుద్ధ్యర్థం స్నానమాదౌ విధీయతే। అనుద్ధృతైరుద్ధృతైర్వా జలైస్స్నానంసమాచరేత్। తీర్థం ప్రకల్పయేద్విద్వాన్ మూలమంత్రేణ మంత్రవిత్। ఓం నమోనారాయణాయేతి మూలమంత్రఉదాహృతః। దర్భపాణిస్తు విధినా హ్యాచాంతః ప్రయతశ్శుచిః। చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః। ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగామేభిర్మంత్రైర్విచక్షణః॥ ఓం విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుపూజితా। పాహి నస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాంతకాత్। తిస్రః కోట్యర్ధకోటీచ తీర్థానాంవాయురబ్రవీత్। దివిభువ్యంతరిక్షేచ తానితేసంతి జాహ్నవి। నందినీత్యేవ తేనామ దేవేషు నళినీతిచ। బృందాచ పృథ్వీ సుభగా విశ్వకాయా శివా సితా। విద్యాధరీసుప్రసన్నా తథాలోకప్రసాదనీ। క్షేమ్యాచ జాహ్నవీచైవ శాంతా శాంతిప్రదాయినీ। ఏతానిపుణ్యనామాని స్నానకాలే ప్రకీర్తయేత్। భవేత్సన్నిహితాతస్య గంగాత్రిపథగామినీ।సప్తవారాభిజప్తేన కరసంపుటయోజితం। మూర్ధ్నికుర్యాజ్జలం త్రిశ్చతుఃపంచచ సప్తవా। స్నానంకుర్యాన్మృదాతద్వదామంత్ర్యచవిధానతః। అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే। మృత్తికేహరమేపాపం యన్మయాదుష్కృతంకృతం। ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేనశతబాహునా। ఆరుహ్యమమగాత్రాణి సర్వంపాపం వ్యపోహయ। నమస్తేసర్వలోకానాం ప్రభవారిణి సువ్రతే॥ ఆదౌ సంధ్యాతర్పణాదీనామితి శేషః। సప్తవారాభిమంత్రితేన పూర్వోక్తమూలమంత్రేణ ఏకవచననిర్దేశాత్ మూలమంత్రంవినా నిర్దేశస్యానార్థకత్వాచ్చ నత్వేభిర్మంత్రైరిత్యుపక్రమ్యోక్థితానాంమంత్రాణాం గ్రాహక ఇతి భ్రమః కార్యః స్నానంకుర్యాదితి అగ్రిమమంత్రేణ మృదమామంత్ర్య తయాగాత్రాణ్యాలిప్య మజ్జనం కుర్యాదిత్యర్థః అయంచస్నానవిధిః సర్వశాఖిసాధారణ స్సర్వవర్ణసాధారణశ్చ సంకోచే ప్రమాణాభావాత్పురాణశ్రవణే సర్వాధికారశ్రవణాచ్చ అనధీతవేదంప్రతిచాయమేవస్నానవిధిః ప్రశస్తః వేదమంత్రశూన్యత్వాత్ స్నానకాలేగాత్రలేపనం గోమయేన దృష్టఫలజనకమితి దర్శితం చరకే॥ అలక్ష్మీహరణం గోవిట్లేపకర్మణి శస్యతే। సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్తమున్మాదరోగిణామితి॥ ఉపగ్రహీ బద్ధపరికరః ధృతవస్త్రస్స్నానార్థం॥

నద్యాదిజలగుణాని॥

గంగాదిపుణ్యసరితామంభః పాపాదిభంజకః। శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాల్లోకాచ్చదృశ్యతే। ఉత ప్రత్యక్షతో బ్రూమో పుణ్యగిర్యాదినిర్ఝరాః।

సకుంభాస్థిన్యాంభసంగాత్కారయంత్యయనాచ్ఛిలాః । ప్రత్యేకం సరితా మంభోగుణానూచ ర్మహర్షయః । తద్వైద్యశాస్త్రరచనాం దర్శయామోను మోదతాం॥

తత్రభాగీరథ్యాయధా। శీతంస్వాదుస్వచ్ఛమత్యంతరుచ్యం పథ్యం పాక్యం పాచనం పాపహారి। తృష్ణామోహధ్వంసనం దీపనంచ ప్రజ్ఞాం ధత్తే వారిభాగీరథీయం॥ తధా॥ స్వాదుపాకరసంశీతం త్రిదోషశమనంలఘు। పవిత్రమతిపథ్యంచ గాంగంవారి మనోహరం॥ యమునాయాయధా ॥ పిత్తదాహశమనం శ్రమాపహం స్వాదువాతజననంచపావనం। వహ్నిదీపనకరంచ రోచనం యామునంజలమిదం బలప్రదం॥ నర్మదాయాయధా॥ సలిలం లఘు శీతలం సుపథ్యం కురుతేపిత్తకఫప్రకోపనంచ।సకలామయమర్దనంచరుచ్యం మధురంమేకలకన్యకాసముద్ధం॥ సరస్వత్యాయధా॥ సరస్వతీజలంస్వాదు పూతంసర్వరుజాపహం। రుచ్యందీపనకృత్పథ్యం దేహకాంతికరం లఘు॥ చంద్రభాగమధుమత్యోర్యధా॥ చంద్రభాగసలిలంసుశీతలం దాహపిత్తశమనంచవాతదం। చాంద్రభాగగుణసామ్యదంజలం యచ్చమాధుమతమగ్నిదీపనం॥ చంద్రభాగామధుమతీ కాశ్మీరే ప్రసిద్ధా॥ శతద్రు విపాశాసింధూనాం యధా॥ శతద్రుర్విపాశాచ సింధుస్త్రియాణాం సుశీతంలఘు స్వాదుసర్వామయఘ్నం। జలం నిర్మలం దీపనంపావనంచ ప్రదత్తేబలం బుద్ధిమేధాయుషంచ॥ శోణభద్రస్యయధా॥ శోణస్యాపిజలంపరంరుచికరం సంతాపశోషాపహం పథ్యం వహ్నికరంతధాచ బలదం క్షీణాంగపుష్టిప్రదం॥ తాపీవేత్రవత్యోర్యధా॥ తాపీవేత్రవతీ జలం సుమధురం కాంతిప్రదం పుష్టిదం వృష్యం పావనదీపనం బలకరం పానే ప్రశస్తం నృణాం॥ పయోష్ణ్యాయధా॥ పయోష్ణీసలిలంరుచ్యం పవిత్రం పాపనాశనం। సర్వామయహరంసౌఖ్యం బలకాంతిప్రదంలఘు॥ వితస్తాయాయధా॥ వితస్తాసలిలంస్వాదు త్రిదోషశమనంలఘు । ప్రజ్ఞాపుష్టిప్రదం పథ్యం తాపజాడ్యహరంపరం॥ వితస్తాకాశ్మీరె॥ సరయ్వాయధా॥ సరయూసలిలంస్వాదు బలపుష్టిప్రదాయకం॥ గోమత్యాయధా॥ గోమతీసలిలంస్వాదు బల్యంపిత్తకరం గురు॥ గోదావర్యాయధా॥ పిత్తార్తిరిక్తార్తిసమీరహారి పథ్యంపరం దీపనం పాపహారి। కుష్ఠాదినానామయదోషహారి గోదావరీవారి తృషాపహారి॥తధా॥ కండూకుష్ఠప్రశమనం వహ్నిసందీపనంపరం। పాచనంవాతపిత్తఘ్నం వారి గోదావరీభవం॥ కృష్ణాయాయధా॥ కృష్ణంజాడ్యకరంస్వాదు పూతంపిత్తాస్రకోపనం॥ కృష్ణవేణ్యాజలంస్వస్థం రుచ్యందీపనపాచనం॥ తుంగభద్రాయాయధా॥ తుంగభద్రాజలంస్నిగ్ధం నిర్మలం స్వాదుదంగురు। కటుపిత్తాస్రదంపాత్రియః స్వా

నె శైత్యకరంపరం॥ కావేర్యాయథా॥ కావేరీసలిలంస్వాదు శ్రీమఘ్నం లఘు దీపనం। దద్రుకుష్ఠాదిదోషఘ్నం మేధాబుద్ధిరుచిప్రదం॥ పూర్వదేశోద్భవా నద్యః సర్వేవాతకఫప్రదాః। పశ్చిమేపిత్తలాస్సర్వే కఫవాతవినాశనాః॥ పశ్చిమోదధిగాశ్శీఘ్రం వహంయాశ్చామలోదకాః। పథ్యాస్సమస్తాస్తానద్యో విపరీతాస్తతోన్యథా॥ ఉపలాస్ఫాలనాక్షేపవిక్షేదేఖేదితోదకాః। హిమవన్మలయోద్భూతాః పథ్యాస్తాఏవచస్థిరాఇతి॥ తత్రనద్యఃపశ్చిమాభిముఖాఃపథ్యాలఘూదకత్వాత్ పూర్వాభిముఖాస్తు నప్రశస్యంతె గురూదకత్వాత్ దక్షిణాభిముఖానాతిదోషలాస్సాధారణత్వాదితి సుశ్రుతే॥

పారిస్రవణం బలమమలం స్వచ్ఛం లఘు మధురరోచనం దీపం ॥ పానీయంఖలుపర్వతోపరిగతం తశ్లేష్మవాతప్రదం హృద్యం స్వాదుసశైత్యతిక్తహరణం దుర్గంధికం పిచ్ఛలం॥ కించిజ్జలం శుక్లవివర్ధనంచ సుఖప్రదం శైత్యకఫానిలఘ్నం। సత్వప్రదం తాపతృష్ణాపహంచ సందీపనం స్వచ్ఛతరం లఘూష్ణం॥

తాటాకమంభోమధురంవిశేషం నిహంతిశైత్యం కఫవాతహారి । ప్రాణప్రదంశాంతికరాతిరుచ్యం వృష్యంమనోహారి సమస్తరోగ॥ ఉష్ణంశ్లేష్మ మరున్నివారణకరం కాయాగ్నిసందీపనం కుర్యాత్త్రైత్యవినాశనంచ కథితం వాపీభవం జీవనం॥ కూపోదకం త్రిదోషఘ్నం లఘుత్వంచబలప్రదం। సర్వకాలేషు పానార్హం రోగఘ్నందీపనంపరమితి॥ యథాదృష్టఫలంతద్వదదృష్టముపపద్యతె। సర్వజ్ఞాస్సత్యవచనామునయస్సంశితవ్రతాః। ప్రతిపత్తిస్తుకర్తవ్యాహ్యాదృష్టఫలకేష్వపి। తస్యహేతుస్తీర్థగణె కాశీఖండేబ్రవీదిదం॥

భౌమానామపితీర్థానాం పుణ్యత్వేకారణం శృణు। యథా శరీరస్యోద్దేశాః కేచిన్మేధ్యతమామతాః॥ ప్రభావాదద్భుతా భూమేస్సలిలస్యచ తేజసా। పరిగ్రహాన్మునీనాంచ తీర్థానాం పుణ్యతాస్మృతేతి॥

స్నానవిధి.

దంతధావనానంతరమున స్నానవిధిని విశేషముగ జెప్పుచున్నారము.

దీనిచేతను శుచినొందుదురుగాన స్నానమనబడు నది నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము, మలాపకర్షణము గౌణమనియు నైదువిధములు. స్నానజపహోమదానములొనర్చక భుజించిన మలమును, దుర్గంధరక్తమును, క్రిములను, విషమును వరసగ భుజించుననినపారాశరీస్మృత్యుక్తమగు జపతపాదులకనుకూలమగు శుచిత్వార్థమాచరించుస్నానము నిత్యము, గ్రహణసంక్రాం

తులయందున, శునకకాకచండాలాది స్పర్శనముచేతను, మృతజన్మాశౌచనిమిత్తమును జేయుస్నానము నైమిత్తికమది యుష్ణోదకముతో జేయరాదు.

అమవస, వ్యతీపాతయోగము, రథసప్తమి, కార్తిక, మాఘముమొదలగు నదృష్టస్వర్గాదికామముచే నొనర్చు స్నానము కామ్యము, శరీరకాంతి, తుష్టి, పుష్టి, మలమార్జనముకొరకును జేయుస్నానము మలాపకర్షణమనబడును. మంత్రములచేతను జలావగాహనను వారుణము భస్మలేపనమాగ్నేయమనబడును. గోపరాగము వాయవ్యము మంత్రజలములచేతను మార్జనము మంత్రస్నానము నాభికిదిగువను ప్రక్షాళనమొనర్చి నూర్ధ్వశరీరమునుం దడిచేలముచే చాలనమొనర్చిన కాపిలమనబడును. అవ్యయుడానందుడు చిత్స్వరూపుడునగు విష్ణునిజింతించుట మానసము. ఆతపములో వర్షించునపు డొనర్చునది దివ్యస్నానము. శరీరసామర్థ్యములేనపుడును, దేశకాలముయొక్క వైషమ్యము వలన నీస్నానములు తుల్యములు. మానసస్నానము శ్రేయను. ఔషధసేవాసక్తుడై రోగమున రాజచోరాద్యుపద్రవమున ఆపోహిష్ఠాదిమంత్రముల మార్జనస్నానము విధించబడెను. గౌతములవారిచే జెప్పబడిన స్నానములు గౌణములు. గౌణస్నానములచే జపసంధ్యాదికమందు శుద్ధియగును గాని శ్రాద్ధదేవతార్చనలయందుపయోగించదు బ్రహ్మయజ్ఞమందు వికల్పము.

ఓయీ సకలకర్మములనాచరించుట కనుకూలమగు స్నానమదృష్టఫలమా దృష్టఫలమా దృష్టాదృష్టఫలమా యనిశంకిం యాగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానాదులయందదృష్టఫలముదక్కనన్యముజూడమటువలెనే సకలస్నానములయందును కేవలమదృష్టార్థఫలదమె యంటిరా యదిగాదు. మరియేమనినస్నానము దృష్టాదృష్టార్థఫలదమని మునివచనములచేతను, ప్రత్యక్షముచే జెప్పెము.

అలక్ష్మియు, కాలకర్ణియు, దుస్స్వప్నమును, దుర్విచారమును, మంత్రరహితమైనను జలమాత్రస్నానముజేయువానికి కీడుసేయవని మార్కండేయపురాణము. కాలకర్ణియనగా ననాచారులకు బాధకురాలగు రాక్షసి. ప్రాతస్స్నానము దృష్టాదృష్టకరమై హితమనియు దీనిచే పూతాత్ముడగువాడన్నికర్మములకర్హుడనియును దక్షుడు. దృష్టఫలమనగా స్థూలశరీరనైర్మల్యారోగ్యములును మనఃప్రసన్నతయు నదృష్టఫలమనగా నీశ్వరార్పితజపయజ్ఞదానాదికము. వాటిచే నిష్పాపుడై జ్ఞానియగు నంత మోక్షసామ్రాజ్యప్రాప్తి యగునను నిందకుప్రమాణములు- నవరంధ్రములవలనదివారాత్రములుమలములను స్రవించునత్యంతమలినమగు కాయము ప్రాతస్స్నానముచే పరిశుద్ధమగునని మనువు.

ప్రాతస్స్నానమువలన నవచ్ఛిద్రితమై మలినమగు నీ దేహము పరిశుద్ధమగుట యేగాక ఉత్సాహము, మేధ, సౌభాగ్యము, రూపసంపదను, మనఃప్రసన్నతను గలిగించును. ప్రాతస్స్నానము అధికమగు చొంగ చెమట మొదలగువాటిచే నిద్రాధీనుడగు పురుషుడు తడపబడినను వానిని బరిశుద్ధునిజేయు నట్టుపైని మంత్రస్తోత్రజపాదులకర్హుడగును. గావున నరుణోదయకాలమున జేయు స్నానము సకలపాపనివర్తకమగు ప్రాజాపత్యసమమని పెద్దలు జెప్పిరి.

ప్రాతస్స్నానము పాపము నలక్ష్మిని గ్లానతను అశుచిత్వమును దుస్స్వప్నమును నశింపజేయును. తుష్టి పుష్టి మొదలగువాటినిచ్చును. దుష్టములగు నెవ్వియును ప్రాతస్స్నానముజేయువారిని నెచ్చటను స్పృశించవు. దృష్టాదృష్టఫలదంబుగావున ప్రాతస్స్నానమావశ్యకమని కాశీఖండము. ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికస్నానముల గృహస్థుడును, తపస్వి త్రిసంధ్యలను జేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్య.

అభ్యంగస్నానము శరీరమార్దవమును జేయును. కఫవాతములను బోగొట్టును- ధాతువృద్ధిని జేయును. నలుగుబెట్టుటచే శరీరకాంతి బలమును గలుగును. శ్రమను, చమటను, వాయువును శమింపజేయును. భగ్నమగు సంధులను బాగుజేయును. నరుకుచే కాల్పుచే క్షతుడగువాడును, శరీరము చితికినవాడును వీరిపీడను బోగొట్టును. జలముచే తడచిన వృక్షమునందంకురములు బొడమునట్లు శరీరమందు ధాతువులు చమురురాయుటచే వృద్ధినొందును. నాడులు, రోమకూపములు, పెద్దనాడులు వీటివెంబడిని శరీరమునరాయు చమురు లోపలికి ప్రవేశించి స్నానమగుచుండ బలమును బుట్టించు నందుశరీరప్రకృతియు పరిణామము ఋతుభేదము దేశము వీటివలన బొడము దోషము వికారములును దెలసినబుద్ధిమంతుడు నభ్యంగాదికమందు తైలమైనను ఘృతమైన నుపయోగముజూచి శరీరమున రాయించవలయును. కేవలమామదోషమునందు తరుణజ్వరమందు నజీర్ణమందును విరేచనములగువాడు వమనములగువాడును నిరూఢుడును ముందురోగముయొక్క కష్టతయు నసాధ్యముగలిగిన స్నేహాలేపము తగదు. మిగిలినయగ్నిమాంద్యాదిరోగములు దీనిచేతను శమించును.

శరీరమందునలుగుబెట్టిన కఫము, వాతము, మేదస్సును క్షీణించును. అవయవములు దృఢమగును. చర్మము నున్నబడును. నాడీముఖములు స్పష్టమగును. చర్మమందలి పిల్లనరములు, జఠరాగ్నియు తేజమునొందును. స్నేహమర్దనముచేతను నలుగుచేతను బూర్వోక్తగుణములగును. స్త్రీలశరీరమునకు నలుగధికకాంతిప్రదము, సౌభాగ్యము, సంతోషము, నున్నదనము, లఘుత్వము మొ

దలకు గుణములును శరీరమునకు గలిగించును. మర్దనమైతే కండూతియు పాకకోశమందలి వాయువును హరించును. తొడలకు తృప్తియును స్థైర్యమును లాఘవమును గలిగించును. స్తంభించిన పాకకోశమందలి వాయువును శమింపజేయును. మలరోగములమాన్పును. చర్మగతమగు నగ్నినలరించును. నాడీముఖములరక్తము లెస్సనడచును. దద్రికండ్వాదిరోగములుగలవానికి నిష్టకతో తుష్టిగ మర్దనాజేసిన యవిశమించును. నిద్రాదాహ శ్రమ స్వేదకండూత్యాదులను హరించును. సకలేంద్రియములును బరిశుద్ధములగు గావున మలాపహరమైహృద్యమగును. తంద్రాతాపములు శమించును. పుంస్త్వమును వృద్ధినొందించును. రక్తమును స్వచ్ఛముగ జేయును. ఇదిమర్దనోద్వర్తనములనగుఫలము.

వేడినీళ్లతో శిరస్స్నానము నేత్రములకు హితకరము. చల్లనినీళ్లతో శిరస్స్నానము నేత్రములకు హితమగును. కఫవాయువులు ప్రకోపించునపుడు రోగబలమును దెలిసివైద్యుడుష్ణోదకముచే శిరస్స్నానము జేయింపవలయును. మిక్కిలీ చల్లనగుజలము శ్లేష్మవాయువులను బ్రకోపింపజేయును. మిక్కిలీ వేడినీరు వేసవిని పైత్యరక్తమును వృద్ధినొందించును. ఆయుష్ణోదకస్నానము జ్వరము, నతిసారము, కర్ణరోగము, వాతరోగము, కడుపుపొంగు, అజీర్తియు గలిగినను, భోజనముజేసినబిమ్మటను జేయతగదని సుశ్రుతులు.

స్నానముసేయని శరీరముయొక్క సకలావయవముల వేడి స్నానముచే సమతనొందును గావున స్నానముసేయవలయునని బాహటుడు.

స్నానము సర్వావయవములను శుద్ధినొందించి మలినమును బోగొట్టి దేహకాంతిని జేసును. కండూతిని, స్వేదమును, శ్రమను, పైత్యదాహమోహములనుశమింపజేసును. జఠరాగ్నిదీపనమును, ధాతువృద్ధిని, స్తంభనమును, పవిత్రమును, సకలరోగశాంతిని, హితవును, చిత్తశుద్ధిని జేయునని చరకము. నదనదీదేవఘాతతటాకసరోగర్త్మనిర్ఝరములలో నిత్యము స్నానమాచరించవలయునని కూర్మపురాణము.

నదీస్నానముత్తమము. తటాకమున మధ్యమము. కూపోదకము కుంభములతో దెచ్చినదియును సామాన్యము. ప్రాతస్సమయమున ప్రతిదినమును నదుల దేవఘాతములను స్నానమొనర్చవలయును. అటుల సంభవించకుండిన తటాకమున లేక నూతినీరులను స్నానముజేయదగును. నదికి వెళ్లుటకశక్తుడైన గృహమందు స్వయమైన భృత్యులు లేకశిష్యులచేతను దోడినసీళ్లను స్నానముసేయవలెనని విష్ణు.

శూద్రహస్తముచేతనైన నేకహస్తముచేతనైన నుద్ధృతమగు జలమున స్నానమొనర్చగూడదు. ద్విజులచేతను దేబడినయుదకమున స్నానముసేయదగునని పరాశరులవారు.

మనోహరము నిర్మలము నధికమునగు నదీజలముగలిగియుండగ కృత్రిమజలముల స్నానముసేయరాదని యోగియాజ్ఞవల్క్యులు.

పరులచేత్రవ్వబడిన జలాశయముననైదుమృత్పిండములనుదీసి వెలుపలవేసి స్నానమునుజేయవలె నటులైన ద్రవ్వించబడినవాడొనర్చు పాపముపొందదు లేకుండిన బొందునని మనువచనము.

అయిదుపిండములనుదీయుట కూపసేతువ్యతిరిక్త జలాశయమునందు కూపమున మూడుఘటముల జలమునుదీసి భూమిపైబోసి యాపైని స్నానమును జేయుమని బోధాయనులవారిచే జూపించబడెను. ఆయర్థమందు ప్రతిష్ఠనుజేయని జలాశయమునమాత్రము పంచపిండోద్ధృతిగాని ప్రతిష్ఠితమందు సర్వజనోపయోగముకొరకు విడువబడినది గాన పరకీయమనబడదని ప్రాచీనులుగొందరనిరి. అదియుక్తముగాదని హరిహరమిశ్రాదులు. ఎందుచేతననిన ప్రతిష్ఠనుజేయని జలము స్నానయోగ్యముగానిదౌటవలననుపయోగమెకాదు. పరద్రవ్యానుభవము కలుగుచునుండగా దొంగలించుటయ్యేను. పరులచేతను జేయబడుటే పరకీయమని దెలియబడుటయని మన్వాదిస్మృతులందుండెను. గాన ప్రతిష్ఠితజలాశయమందున బంచపిండోద్ధృతి యావశ్యకము. పంచపిండోద్ధృతినిజేయకనితరులజలమున స్నానమొనర్చినసందలి సగముఫలము జలాశయమును గల్పించువానికి గలుగునని స్కాందమందలి ధర్మఖండము.

హస్తచతుష్టయము ధనస్సు అట్టిధనస్సులెనిమిది వేలమట్టుకుగమనమొనర్చనది నదియనబడదు. అది గర్తమనబడునని ఛాందోగపరిశిష్టము.

శ్రావణాషాఢమాసములందున సముద్రిగాని నదులన్నియును రజోదోషముగలిగియుండును. ఉపాకర్మోత్సర్జనములయందు ప్రేతస్నానము చంద్రసూర్యగ్రహణములయందునుదప్ప స్నానమును జేయగూడదు. నదులందు ప్రథమమునవచ్చిన వరదనీటిని కలకనొందిననీరులలో గంగమొదలగు ప్రవాహాదులచే విచ్ఛిన్నములగు వాటిలో స్నానము జేయరాదని యోగియాజ్ఞవల్క్య. పంకిలములగు నిఖాతములయందొకప్పుడును స్నానముజేయరాదని కూర్మపురాణము. సింహకర్కటమాసమధ్యమమున సర్వనదులును రజోదోషము గలవగును. గంగా యమునా ప్లక్షగా సరస్వతీ గోదావరీ కృష్ణవేణియు మ

హోషదులు వీటియందునదప్ప నితరనదులను స్నానము చెయ్యరాదని స్కాంద మందలి ధర్మఖండము.

వార్షికదినములలోని మొదటివరదలో స్నానమొనర్చిన శరీరాపాయమగునని ఋషులచే నిషేధించబడెను. ప్రావృట్కాలమందలి నదీజలము పీనసకఫశ్వాసకాసలనుబుట్టించుననియును, క్రిమియు, కీటములును, పత్రములు, పంకమును, శంఖాదిగుల్లలు, తృణము, పట్టులుండినదియు, విషమార్గములనుంచివచ్చునదియునగు జలమును మతిగలిగినవాడు పానమును జేయరాదొకవేళజేసిన శీఘ్రముగ రోగియగునని వైద్యశాస్త్రము. పాననిషేధముచేతనె స్నానము నిషేధించబడెను. గంగాదిసముద్రగాములగు నదులు సర్వదా పవిత్రములని జూపించుటకును చంద్రసూర్యోపరాగాద్యావశ్యక కాలములయందు నదీస్నానమునంతాదరముచేతను రజోదోషములేదని మునులనిరని దెలియదగును. * * * * * *

అస్పృశ్యస్పర్శనమున, వాంతియు, నశ్రుపాతము, క్షౌరమందు నైమిత్తికస్నానము దేవపితృతర్పణములేకుండ జేయదగునని యాపస్తంబులు. నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదమున మూడువిధములై స్నానముచెప్పబడెను. వీటికవయవముగ తర్పణమన్యోనను బ్రహ్మపురాణమువలన సామాన్యముగ ప్రసక్తమగు తర్పణమునకు నివృత్తియని దెలియుడు. అజీర్ణమువలన పర్యుషితాహారవమనమునందును క్షౌరమొనర్చికొనియును మైధునమున దుస్స్వప్నమున దుర్జనస్పర్శమగునపుడు స్నానమును జేయుమని యముడు. తత్కాలాహారవాంతియందాచమనమాత్రమె జేయదగును. చండాలుని, మూషకము, శవవాహకుని, శవమునుస్పృశించియును, అజీర్ణవాంతమున, క్షౌరమొనర్చికొని, అయోనిమైధునమున, ఋతుకాలమైధునమున నవగాహనస్నానమొనర్చి దేవీరాపయనుమంత్రమునుబఠించిన బరిశుద్ధుడగునని హారీతుడు. గౌతములు పతితుని, చండాలుని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, సూతికాస్త్రీని, రజస్వలాస్త్రీని ముట్టినవాడు కట్టినబట్టలో స్నానముజేసిన బవిత్రుడగుననెను. శవాదిస్పర్శనమొనర్చిన వానినిముట్టిన వానిముట్టిన మూడవవాడు హస్తపాదములను గడగి యాచమించినబవిత్రుడగునని దేవలుడు. చండాలాదులతోనొకశాఖ నధివసించిన బ్రాహ్మణుడు స్నానమొనర్చి శుద్ధినొందునని యాపస్తంబులు.

కుక్కుటము, వానరము, మార్జారము, గాడిద, లొటిపిట, శునకము, సూకరము వీటియొక్క విష్ఠనంటిన గట్టినబట్టతో స్నానమొనర్చుమని

ర్గాసులు. శ్వ కాక కంక గృధ్రాదులవిష్ఠను మూత్రోత్సర్గమొనర్చి శౌచము నుజేయనివానిని స్పృశించిన సచేలస్నానమును జేయవలెనని లఘుహారీతులు. శ్వానమును, శ్వపాకుని, ప్రేతధూమము, గ్రామయాజకుని, దేవద్రవ్యముచే జీవించువాని, యూపమును, చితిని, చితికాష్ఠమును, మద్యము, నదియుంచుపాత్రను, పచ్చిదగుమనష్యాస్థిని, శవమును, దానిస్పృశించువానిని, రజస్వలను, మహాపాతకిని స్పృశించిన సచేలుడై యవగాహనస్నానమొనర్చి యగ్నినిస్పృశించి గాయత్ర్యష్టశతజపమును జేసి ఘృతప్రాశనమాచరించి దిరుగ స్నానమును జేసి ముమ్మారాచమించి బవిత్రుడగునని చ్యవనుడు. కామకృత్యమందగ్నిస్పర్శనగాయత్రీజపాదికము గూడ గావలయు నకామకృతమున స్నానమాత్రము జేయవలెనని యనుపైస్మృతివచనములకు తాత్పర్యము. అయోని పశు దివామైథునముల నుదకము లేనిచో విణ్మూత్రోత్సర్జన మొనర్చిన స్నానమొనర్చుమని సుమంతుడు. * * * * *

రోగియైనవాడు నైమిత్తికస్నానమొనర్చవలసినపుడు మరివకరు పదిస్నానములు జేసి యతనిబదిమారులు స్పృశించుచువచ్చిన యారోగి శుద్ధుడగునని యముడు. ... ...

సూర్యుడస్తమించినబిమ్మట, చండాలుని, పతితుని, సూతికాస్త్రీని స్పృశించిన యగ్నిని సువర్ణమును వియత్పథమును బ్రాహ్మణానుమతిచే జూచుట స్నానముజేసుటచేతను శుద్ధుడగును. రాతిరి జలాశయమున స్నానము జేయరాదు. పగలు తెచ్చియుంచిన నీళ్ల నాచమనమును జేయదగును. స్నానము గ్నిదీపనమను సుశ్రుతోక్తివలన నజీర్ణావస్థయందగు పర్యుషితవాంతియందు స్నానము దృష్టఫలమును బుట్టించేవాటచేత ననుమతమేను. క్షౌరకర్మను నఖకృంతమున రక్తస్రావమయ్యెనుగాననందుకొరకు స్నానము. మైథునానంతరమున స్నానము, విసర్జించుకొనుట, నిద్రించుట హితమగునని దృష్టఫలము సుశ్రుతమున జూపించబడెను. మరియును బశుయోనిని, రజస్వలగానియోనిని, దుష్టయోనిని మైథునమొనర్చిన పాండు, శ్వాస, అరోచక, వమన, హిక్కా, నాడీరోగ, కాస, హృద్రోగములకు ఉపదంశమనే సంజ్ఞ యదిబుట్టును, ఇంతియెకాదు. వాయుప్రకోపము వీర్యక్షయమునగును. దివామైథునమున తృష్ణ తృపాసలు మనఃక్షోభయు బుట్టును. బలము శుక్రము నశించును. వాతవృద్ధియగునని సుశ్రుతులు. స్నానముచేతను దుస్స్వప్ననాశనమగునను కాశీఖండోక్తమును బూర్వమగపరచియుంటిమి. పతితసంసర్గవలన పంచమహాపాతకుడగునుగాన నదలేకుండుటకస్పృశ్యోక్తియని యాచమనప్రకరణమునబ్రకటించితిమి.

కుక్కుట మార్జారోష్ట్రశునకకాకకంకగృధ్రము లభక్ష్యమాంసాదులనుభక్షించునస్పృశ్యతుచ్ఛజంతువులు గానవాటివిష్ఠయుశిష్టులచేముట్టరానిదగుటవలనస్నానమునకు హేతువు. ప్రేతధూమమనారోగ్యమును జేసును. దేవద్రవ్యోపజీవి దేవద్రవ్యములనువంచనగాదనజీవితమువరకనుభవించును. దేవునికర్పించినదీపములార్పి ఘృతతైలములగ్రహింతురర్చనజేయుటయందాదరులుగారు గానవీరలతిపాపులనియు- గ్రామయాజి యాజీవితమత్యాశను దుర్దానదురన్న దుష్ప్రతిగ్రహములను శౌండికరజకాదులవలన జేసి యాజనాధ్యయనదానములను స్వప్నమందైన నాచరించరుగాన వీరలస్పృశ్యులు మహాపాపులని జూపించుచు దుర్వృత్తమువలన నివారించుటకు మునులు బల్కిరి. యూపమునుముట్టరాదనుట వేదచోదిత కర్మలయందైన జంతుహింసాసాధనములకును హేయమగుటను బోధించుటకు. మద్యమతిహృద్యము దోషహేతువు కాదనియెవరు సేవించుదురో వారికి మతిస్మృతిబుద్ధులకు భ్రాంతికలవారలైహికహితాచరణమొనర్చక నిందితకర్మలను శేయుచు పతితులగుదురు గావున మద్యము దానినుంచినబాత్రయును స్పృశించుట యశుచిహేతువని చ్యవనులు చెప్పి మద్యపానమువలనబుట్టిన యనర్థమునువారించు నిచ్ఛకలవారలైరని దెలియదగును. మలస్పర్శనమనగా నన్యనిమలమును స్పృశించిన స్నానమని గ్రహించదగును. ఇతరమనుజుని యస్థి, క్రొవ్వు, మూత్రము, ఆర్తవము, మలము, రేతస్సు, నెదడు, రక్తమును స్పృశించిన యదిగడగికొని స్నానమొనర్చి యాచమించి శుచినొందుననియు నవి తనవి స్పృశించిన గడగికొనుటచే బవిత్రుడగుననియును దేవలవచనము.

ఉదకములేనిస్థలమున మూత్రపురీషోత్సర్జనమొనర్చినవాడు సచేలస్నానమును జేయుమనుటకు క్షాళనములేకుండ వస్త్రచ్ఛాదనమువలన వాటిసంపర్కము గలుగునని యది దృష్టఫలము. రజక, చర్మకార, వ్యాధ, జాలోపజీవులు, రంగులువేయువాడు, నటువు, వేషములువేయువాడు, ముఖభగుడు, సర్వవర్ణములవాళ్లతో వ్యభిచరించుస్త్రీ, తెలుకులవాడు, శౌండికుడు, వధించవిధించినవాని జంపువాడు, ఊరపంది, కోడి వీరలు శిరస్సుగాక మరియేఅవయవమును స్పృశింతురో ఆయవయవమును గడగి యాచమనమొనర్చిన శుద్ధుడగునని శాతాతపులు. శిరమును స్పృశించిన స్నానమొనర్చవలయును.

అమేధ్యోదకము సముద్రోదకము స్నానయోగ్యముకాదని శంఖలిఖితులు. చంద్రసూర్యోపరాగములను సోమాదిత్యవారయుక్తములగు పున్నమ యమవసలను కృష్ణాంగారకచతుర్దశి మొదలగు పర్వములను సముద్రస్నా

నమదృష్టఫలావాప్తి కొరకు జేయవలయు నీదినములుతప్ప నితరదినములనుస్నానముజేయ రాదు. అమవసను సోమసూర్యోపరాగములను కృష్ణాంగారక చతుర్దశిమొదలగుపర్వములను సముద్రస్నానమొనర్చెడివాని జన్మదుష్కృతము నశించుననియును శనికుజవారములనుదయవేళ నితర దినముల స్నానమును సంతతినిగోరువాడు జేయ రాదని బోధాయనులు. సముద్రోదకము త్రిదోషముల ను బలపౌరుషములను గలిగించునని చరకులు.

ఆదిత్యపురాణోక్తమగు నశ్వత్థజలస్నానమును జెప్పుచున్నారము.

గురువారమున దర్శను రావిచెట్టుఛాయను స్నానము జేసిన ప్రయాగస్నానతుల్యమై సకలపాతకముల నశింపజేసును. పారిజాతమను గ్రంథమందశ్వత్థచ్ఛాయ గజచ్ఛాయయని జెప్పబడును గాన అమాగురువారసంయోగము నూరుపర్వములకంటెనధికము.

బృహస్పతిప్రార్థన మంత్రార్థమును జెప్పుచున్నారము. జీవః బృహస్పతిః సూరిః ఆచార్యః గురుః అంగిరాః వాచస్పతిః దేవమంత్రిః నాకెల్లప్పుడును శుభమును జేసుగాత. ఈ నామను లెనిమిదిచేతను స్నానానంతరమున బ్రార్థించవలయును.

అభ్యంగమునందును మంగళస్నానమొనర్చునపుడును సర్వదా గృహమున శీతోదకస్నానము జేయరాదు. గోపీచందనధారణము కూడదనియు నుదకములు స్వయము పవిత్రములగ్నిసంపర్కముగలిగిన యతిపవిత్రములదికారణమువలన సత్పురుషులుష్ణోదకమును శస్తముగ స్నానమునకు ప్రశంసింతురు. సంక్రాంతిని గ్రహణమున దర్శను బర్వముల గృహమందైనను శీతోదకస్నానమె జేయవలయును. అభ్యంగమాంగళ్యవ్యతిరిక్తోష్ణోదకవ్యతిరిక్త స్నానబోధకములగు పైవచనములశక్తవిషయములని తెలియదగును. సూర్యకిరణములచేతను దిరుగనగ్నిచేతను బవిత్రితములగునుదకములు రోగి స్నానమొనర్చుటకు ప్రశస్తములు- శీతలోదకములుగావని యముడు.

ఆతురుడుష్ణోదకస్నానమునుజేయువిధిని జెప్పేము. పాత్రయందు నశీతోదకముంచి దానిలోనుష్ణోదకమునుబోసి శంనోదేవీ, ఆఘాయుతంతు, ద్రుపదాదివ, ఋతంచ, ఆపోహిష్ఠా అనునైదురుక్కులచే నభిమంత్రించి ఇమంమేగంగేయనుమంత్రములచే తీర్థస్మరణజేసి స్నానమొనర్చదగును. గృహమున సంకల్పమాచమనాఘమర్షణతర్పణములు లేవు. స్నానానంతరమందాచ

మనమార్జనములొనర్చవలె. సంకల్పసూత్రపఠనము మార్జనము నఘమర్షణము దేవర్షి పితృతర్పణము నీవైదును గృహస్నానమునలేవని ధర్మఖండము.

నద్యాదికమున స్నానముజేసి జపతపస్తర్పణాధికారి యగునని యు లేకుండినగాడనియు నిత్యమును నదీతటాకనిర్ఝరాదికమున స్నానముజేయుమ ని దృష్టాదృష్టఫలమును సంపాదనజేసుటకొరకు మునులుపదేశమును జేసిరని జెప్పుచున్నారము. అభ్యంగమాంగళ్యాదులందున తైలఘృతాదిక ముష్ణోదక ముచేత నతిసులభముగ బోవునని యుష్ణోదకస్నానోపదేశమును జేసిరి.

సం క్షే ప స్నా న వి ధి.

నది మొదలగు జలాశయమునుగూర్చి వెళ్లి శిఖనుముడివేసి జానువుల లోతుకమించిన జలమందు నిలువబడి యంతకుతక్కువజలమున గూర్చుని యా చమించి శరీరముచేతను వాక్యములవలన సంకల్పముతో జేయబడినదోషము ని వర్తనపూర్వకముగ సకలకర్మలయందున శుద్ధిసిద్ధించుకొరకు ప్రాతస్స్నాన మును జేసెదనని సంకల్పమునుజేసి యుదకమునకు నమస్కరించి నదియందు ప్రవాహాభిముఖుడై సరస్తటాకాదుల సూర్యాభిముఖుడైముమ్మారుములిగి య వయవములదోమి దిరుగస్నానమొనర్చి రెండాచమనములను జేసి యాపోహి ష్ఠామయనుమంత్రమునమార్జనమొనర్చి ఇమంమేగంగేయను మంత్రముచ్చరించు చు జలను ముమ్మారుగలిపి త్రిరావృత్తాఘమర్షణము యాజుషులు, ఋతంచ యనుసూక్తమాశ్వలాయనులు, ద్రుపదయను ఋక్కుచేతను కాత్యాయనులు మార్జనముచేసి జలపర్యంతము శిరస్సును వంచి యవగాహనమొనర్చి యాచ మించి జలతర్పణమాచరించవలెను.

ఉపవీతియై బ్రహ్మాదులగు నేసకలదేవతలుగలరో వారలందరికిని తర్పణమునుజేయుచున్నానని భూలోకదేవతలను, భువర్లోకదేవతలను, స్వ ర్లోకదేవతలను, భూర్భువస్స్వర్లోకదేవతలను ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణము లకు, పత్నులకును, పుత్రులకును, పౌత్రులకును తర్పణమొనర్చెదనని, నివీతియై కృష్ణద్వైపాయనులు మొదలగు నేసమస్తఋషులుగలరో వారినందరికిని తర్ప ణమును జేయుచున్నానని భూలోకఋషులను, భువర్లోకఋషులను, స్వర్లోక ఋషులను, భూర్భువస్స్వర్లోకఋషులను తర్పణమొనర్చుచున్నానని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకును, ప్రాచీ నావీతియై సోముడు, పితృమంతుడు, యముడు, నంగిరసుడు, అగ్నిష్వాత్తు డు, కవ్యవాహనుడు మొదలగు నేపితృదేవతలుగలరో ఆపితృదేవతలను తర్ప

ణమొనర్చుచున్నానని భూలోకపితృదేవతలను, భువర్లోకపితృదేవతలను, స్వర్లోకపితృదేవతలను, భూర్భువస్స్వర్లోకపితృదేవతలను తర్పణమొనర్చుచున్నానని ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ వీరిగణములకు, పత్నులకు, పుత్రులకు, పౌత్రులకు తర్పణమొనర్చవలెను.

విధిస్నానమున శరీరమందు మృద్గోమయలేపనము తిలతర్పణాదిక మధికమని జెప్పుచున్నారము. శుద్ధమగు మృత్తు దర్భలును తిలలు గోమయమును దెచ్చి శుభ్రస్థలమునందుంచి యాచమించి స్నానమాచరించవలెను. నడుముకుగట్టి శిఖముడివేసి జలమధ్యమునొంది ఊరుంవైహీయను మంత్రముచే నుదకమును హస్తముచేచుట్టుగదీసి యటుపైని ఏతేశతమను మంత్రజపము నుదకప్రార్థనకొరకు జపమొనర్చి సుమిత్రియానో యనుమంత్రముతో నుందుగా జలాంజలియొనర్చిదుర్మిత్రియాయనుమంత్రమునుజపించుచు శత్రువునుగూర్చియా జలము నూర్ధ్వముఖముగా విడువవలయును. ఇదంవిష్ణురనుమంత్రమును జపించి మృత్తికచేత నవయవలేపనమొనర్చవలెను. ఒకపర్యాయము మృత్తికచే శిరమును, రెండుపర్యాయములు నాభికిపైని, నాభికిదిగువున మూడుమారులు, పాదములనారుమారులును మృచ్ఛౌచమాచరించదగును. ప్రవాహాభిముఖుడగుచు నాపోఅస్మాననుమంత్రమును జపించుచు ఉదిదాభ్యశ్శుచియనుమంత్రమున్మజ్జనమున సమ్మతము మానస్తోకమనుమంత్రమునుబఠించుచు గోమయముచే గాత్రలేపనమొనర్చవలెను. ఇమంమేవరుణయనుమంత్రములచేతను స్నానమొనర్చి యభిషేకమును జేసికొనవలెను.

తత్వాయామితధోత్పన్నః సత్వాన్నశ్చాప్యుదుత్తమం। ధామ్నోధామ్నా। అపామోషధీః। యదాపొరఘ్న్యాముంచంతు। మేతించావబృదా అనునీమంత్రములు ఆత్మాభిషేచనమందు వినియోగములై చెప్పబడెను. అటుపైని వేత్తయగు బ్రాహ్మణుడు మహావ్యాహృతులతోగూడ ప్రణవముచేతను దననుబవిత్రునిజేసికొనదగు నటుమీద నేర్పరియగునతడు గాయత్రిచేతను ఆపోహిష్ఠామయనుమూడుమంత్రములచేత నభిషేచనమొనర్చికొనవలె. ప్రతిబుక్కు నతిపవిత్రము. ఇదమాపోహావిమ్మతీ। దేవీరాప। ఆపోదేవా। ద్రుపదాదివ। శంనోదేవీ। ఆపోదేవీ। అపాంహిరసం। పునంతుమే। ఈమంత్రములు పావమాన్యములని జెప్పబడు నాపైని యఘమర్షణము ద్రుపదాయనునది యాబిమ్మట విధినతిక్రమించకుండ ప్రాణాయామము లేనియడల నంతర్జలమందు జపముజేయువలెను. లేక ప్రణవము ముమ్మారు జపించవలెను. లేక విష్ణువును స్మరించవలెనని కాశీఖండము.

అధీత వేదులగువారొనర్చు స్నానవిధిని జెప్పి వేదమంత్రములందధికార ములేనివారికనురూపమగు పద్మపురాణోక్త స్నానవిధినిగూడ జెప్పుచున్నారము.

భావశుద్ధియు నైర్మల్యము స్నానమును జేయునివానికి బుట్టవు. గాన స్నానము మొందుగా జెప్పబడెను. తోడితెచ్చినయుదకమందైన లేక జలాశయమందవగాహనస్నానమైనను జేయదగును. మంత్రవేత్త అష్టాక్షరీమూలమంత్రముచే తీర్థమును గల్పించుకొనవలెను. నియమముగలవాడగు శుద్ధుడు దర్భపవిత్రధారియై యాచమించి నాలుగుహస్తములు చతురముగల ప్రదేశమును గల్పించి చెప్పబోయ్యెడి మంత్రములచే నేర్పరి గంగనావాహనను జేయదగును. విష్ణుపాదమునందుంబుట్టితివి విష్ణుసంబంధురాలవు విష్ణువుచేగౌరవము జేయబడినదానవు. జన్మ మొదలు మరణపర్యంతమును నేజేసిన పాపములవలన రక్షించుము. జహ్నుపుత్రీ నాయు దేవునిచే జెప్పబడిన దివిభూమ్యంతరిక్షముల యందుండిన మూడుకోట్లనేబదిలక్షలతీర్థములు నీయందుగలవు. దేవతలయందు నందిని, నలినయని, బృందా, పృథ్వీ, శుభగా, విశ్వకాయా, శివా, సీతా, విద్యాధరీ, సుప్రసన్నా, లోకప్రసాధనీ, క్షేమ్యా, జాహ్నవీ, శాంతా, శాంతిప్రదాయినీయనియు నీపుణ్యనామములను స్నానకాలమున స్మరించినవానికిమూడురూపములై స్వర్గమర్త్యపాతాళములను బ్రవహించిన గంగ సాన్నిధ్యమును జేసును. హస్తసంపుటమందారునొకమారభిమంత్రించిన జలమును మూడైన నాల్గైన నైదైన యారునొకటియైన బర్యాయములు శిరమున సేచనమొనర్చదగును. విధానముచొప్పున మృత్తికనభిమంత్రించి యారీతిని స్నానమును జేయవలయునని మృత్తికాభిమంత్రణమును జెప్పుచున్నారము. ఓమృత్తికా శుద్ధిహేతువగు గుర్రపుపాదములచే నాక్రమించబడియును, రథసంచరణముచేతను త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుపాదముచే స్పృశించబడియును, శుద్ధురాలవై సర్వధనములను ధరించుచున్న నీవీస్నానకర్మయందు నాశిరముచే ధరించబడినదానవై నాచేజేయబడిన పాపములను హరించుము. ఓమృత్తికా నీవు కృష్ణవర్ణము నూరుబాహువులునుగల వరాహావతారమునొందిన విష్ణువుచేతను బూర్వముద్ధరించబడితివి. నాశరీరమునధివసించి సకలపాపములను బోగొట్టుమా యోగ్యమగు వ్రతురాలా సర్వలోకోత్పత్తికిజననురాలా మీకొఱకు నమస్కారమౌగాక.

మూలమంత్రమున కేకవచనముగా నిర్దేశించుటచేతను ఆమంత్రము లేకుండ నుద్దేశమునకు సార్థకములేకపోవుటనుంచియు వారునొకమారభిమం

త్రించినయజ్ఞాస్థి విభూతిచేతనుగూడ స్నానముచేయవలెగాని తదితరమంత్రములు మాత్రమె గ్రహింపదగునని భ్రమనొందరాదు. మొదటిమంత్రముచేతను మృత్తునభిమంత్రించి యదిశరీరమున లేపనమొనర్చి యవగాహనస్నానమొనర్చవలెను. పురాణశ్రవణాధికారమన్నివర్ణములవారికిని గలుగుటచేతను కొందరికి మాత్రమె కలదనుప్రమాణము లేకుండుటనుంచియు నన్నిశాఖలవారికన్నివర్ణములకు నీస్నానవిధిసాధారణమైనది. వేదాధ్యయనములేనివారికి మంత్రాధికారములేనందున నీస్నానవిధిప్రశస్తము. గోమయలేపనముస్నాదరోగులకు ప్రశస్తమనియు నలక్ష్మీపరిహారమనియు శుద్ధికరము పుణ్యమనియు చరకమునదృష్టఫలముగూడ నగపరచెను. నదుముగట్టి స్నానముజేసుటచే గట్టినవస్త్రము జారకుండును, ... *

గంగాదిపుణ్యనద్యుదకములు పాపము రోగములు మొదలగువాటిని బోగొట్టునని శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములవలన లోకవ్యవహారముచేతను గనపడుచున్నది. ఇంతియె కాదు- పుణ్యగిరిమొదలగు ధారలు అస్థులతోనున్న మృణ్మయపాత్రలనుదమజలములచేత నారునెలలకు శిలలనుజేయుచున్నవి. ఇది ప్రత్యక్షమువలన జెప్పుచున్నారము. ఆయాప్రదేశముల జలములయందనేకగుణములు గలిగియున్నవి.

నద్యాదిజలగుణములు.

నద్యాదులగుణములను ప్రత్యేకము మహర్షులుచెప్పిరి. అట్టివైద్యశాస్త్రరచనను జూపించుదుమనుమోదింతురుగాత.

గంగోదకము శీతము స్వచ్ఛమతిరుచిప్రదము పథ్యమగ్నిదీపనము పాపమును తృష్ణామోహములను బోగొట్టు నాహారపాచనమొనర్చును. ప్రజ్ఞనుగలిగించును. త్రిదోషములనుగొట్టును. లఘువయుండును. మనోహరము.

యమునానద్యుదకము పైత్యదాహశ్రమనివారకము, పాచనరోచనములను, వహ్నిదీపనమును, బలమును జేయును. వాతమును బుట్టించును.

నర్మదోదకము పిత్తకఫములను బుట్టించును. చులకనై, శీతలమై, రుచిగలదై, మధురమై, పథ్యమై యుండును.

సరస్వతీనదీజలము స్వాదు పవిత్రము రుచియును దీపనమును దేహకాంతియును జేయును. లఘువై సర్వరోగములను శమింపజేయును.

చంద్రభాగయమునానద్యుదకము కలుషితగుణసామ్యమునిచ్చును. శీతలము

డాహపిత్తములణచును వాతమును జేసును. మధుమత్యుదకమగ్నిదీపనము. ఈ నదియును చంద్రభాగయు కాశ్మీరదేశీయములు.

శతద్రు, విపాశ, సింధు- ఈమూడునదులయుదకములును శీతలము, లఘువు, స్వాదు, నిర్మలము, దీపనము, పాచనము. సర్వరోగములనుబోగొట్టును. బుద్ధిని మేధను బలము నాయువు నిచ్చును.

శోణభద్రయనునద్యుదకమత్యంతరుచినిజేయును. సంతాపమును, శోష ను శోషింపజేయును. వహ్నిదీపనము, పథ్యము. క్షీణించినశరీరమునకు పుష్టి నిజేసి బలమునిచ్చును. ... ...

తాపీవేత్రవతులనునదులయుదకములు కాంతిని తుష్టినిపుష్టిని యగ్నిదీప నముపాచనమును జేసును.మధురమైయుండును.మనుజులపానమునకుప్రశస్తము.

పయోష్ణియనునదీజలము రుచియు, పవిత్రము, లఘువు. పాపములను, సర్వరోగములను బోగొట్టును. బలకాంతులనిచ్చును.

వితస్తయనునద్యుదకము త్రిదోషములను తాపజాడ్యమును గొట్టును. ప్రజ్ఞను పుష్టిని బుట్టించును. లఘువు పథ్యమునై యుండును. ఈవితస్తయనునది కాశ్మీరదేశమందుండెను. ... ...

సరయూనదీజలము స్వాదై బలమును పుష్టియునిచ్చును.

గోదావర్యుదకము పైత్యరక్తపీడలను పాపమును తృషను కుష్ఠు దుర దలు మొదలగురోగములను బోగొట్టును. వహ్నిదీపనమును పాచనమునుగలి గించును. ... ...

కృష్ణానద్యుదకము పైత్యరక్తప్రకోపమును జాడ్యమును జేసును. పవి త్రము స్వాదునయ్యుండును.

కృష్ణవేణీజలము దీపనము పాచనము రుచ్యము స్వస్థమునయ్యుండును.

తుంగభద్రోదకము తరుచుగ స్నానమొనర్చెడివారలకు శైత్యముజేసు ను.కటుపిత్తరక్తమునుగలిగించును. స్నిగ్ధమైనిర్మలమైగురువై స్వాదయ్యుండును.

కావేరీజలము శ్రమను దద్రుకుష్ఠాదిరోగములను బోగొట్టును. మేధ ను బుద్ధిని రుచిని దీపనమును జేయును. స్వాదును లఘువునై యుండును.

పూర్వదేశమునబుట్టిన నదులన్నియును వాతకఫములను జేసును. పశ్చి మదేశోద్భవములు కఫవాతములను బోగొట్టును. పిత్తమును జేసును. నిర్మలోద

కములు శీఘ్రముగ నడచునవియును పశ్చిమసముద్రగాములునగు సకలనదులును పథ్యములు. ఇందుకు విపరీతములు రోగమును జేయును. రాతినిదగిలి యొరసిపడు నుదకములును హిమాచల మలయాచలముల బుట్టినవియునగు నదులు పథ్యములని చరకులు. ... ...

పశ్చిమాభిముఖములగు సకలనదులును తేలికగు నుదకములగుటచేతను పథ్యములు. పూర్వాభిముఖములు బరువగునుదకములగుటచేత ప్రశస్తములు గావు. దక్షిణాభిముఖములు సాధారణములగుటవలన విశేషదోషమును జేయవని సుశ్రుతము. ... ...

ప్రస్రవణోదకములు నిర్మలములు లఘువును మధురమునై రోచనమును దీపనమును జేయును. ... ...

పర్వతాగ్రమునందుండు నుదకము శ్లేష్మవాతములను జేయును. దుర్గంధమును పిచ్ఛలమును జేయును. పైత్యతిక్తములను హరించును. ఇంచుకంతయయుండుజలము శుక్లవృద్ధియు సుఖము దీపనము బలము లఘూష్ణమును జేయును. పైత్యకఫానిలములనుబోగొట్టును. * * * *

తటాకోదకము పైత్యమును కఫవాతములను శమింపజేయును. మధురము సమస్తరోగములందును మనోహరము. బలమును కాంతిని రుచిని బుట్టించును. మధురమయ్యుండును. ... ...

వాపియందుండునుదకము శ్లేష్మవాతములను పైత్యమును బోగొట్టును. శరీరాగ్నిని దీపింపజేయును. ... ...

కూపోదకము లఘువై దీపనమై బలప్రదమైయుండును. త్రిదోషములను వాటివలనబుట్టు సకలరోగములనుబోగొట్టును-సర్వకాలములందును పానార్హము.

ఆయా ప్రదేశజలముల జలకమాడిన దృష్టఫలమెటులగునటు లదృష్టఫలమును బుట్టును. సర్వజ్ఞులు సత్యవంతులు నియతవ్రతులు మునులు వారుచెప్పిన యదృష్టఫలములందును నమ్మకముంచవలెను. దీనికి హేతువు కాశీఖండమునందీయడుగున వ్రాసినటుల జెప్పబడెను.

భూమియందగు తీర్థములకు పుణ్యముగలుగుటకు హేతువును విను. శరీరమందగు కొన్నియవయవములకు పవిత్రతగలుగునని యటులసమ్మతింతురో అటువలెనే ఆయాభూప్రభావమువలన అద్భుతమునుంచి యుదకముయొక్క తేజముచేతను మునీంద్రులపరిగ్రహమునుండి తీర్థములకు పుణ్యత జెప్పబడినదని.

వస్త్రధారణవిధిః

అథాతో వస్త్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ స్నానానంతరం వస్యతే అనేనాంగమితి వస్త్రం వసఆచ్ఛాదనే తస్య ధారణప్రకారం బ్రూమః॥ స్నాత ఏవ సోష్ణీషే ధౌతవాససీ బిభృయాదితి విష్ణుః। ఉష్ణీషధారణం శిరోజలప్రచ్యవార్థమాచమనాత్ప్రాక్॥ శీతవాతోష్ణసంత్రాణం లజ్జాయా రక్షణం వరం। దేహాలంకరణం వస్త్రమితో ధార్యం సదా జనైః॥ దక్షిణోత్తరయోః కట్యోః కక్ష్యాం బధ్నాతి వై ద్విజః। నాభౌ చ వామకుక్షౌ చ పృష్ఠే చైవ యథాక్రమం॥ అష్టహస్తం నవం శ్వేతం సదశం ధౌతమంబరం। శుష్కం చ ధారయేద్విద్వాంత్సర్వకర్మసు పావనమితి వశిష్ఠః॥ నగ్నః కాషాయవాసాః స్యాన్నగ్నః కౌపీనకేవలః। నగ్నస్సంధితవస్త్రశ్చ నగ్నో నిర్దశవస్త్రక ఇతి హారీతః॥ దగ్ధం శీర్ణం చ మలినం మూషకోపహతం తథా। ఖాదితం గోమహిష్యాద్యైస్తత్త్యాజ్యం సర్వదా ద్విజైరితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అష్టహస్తం ద్వాదశాంగుళవితస్తిద్వితయపరిమితహస్తాష్టకదైర్ఘ్యం తద్ధారయితుం నాతివిస్తారం నతను రిత్యేవమర్థం। నవం ఛిద్రరహితమవయవాచ్ఛాదకం దర్శనీయం చ భవత్యేవ। శ్వేతవస్త్రధారణేనాతివదృష్టఫలమనువదంతి చరకాదయో మునయః॥ శ్వేతం దుకూలం మజ్జాసృగోజోబలవివర్ధనం। కఫకృత్పిత్తశమనం శ్రమతృడ్దాహనాశనం॥ సదశమచ్ఛిన్నవస్త్రధారణనియమం దర్శయితుం। ఉత వాససోదశాంఛి[illegible]ధాత్రీతి పిండసమర్పణే దశచ్ఛేదనమన్యేషు సదశస్యైవ ధారణమనుజ్ఞాతం। ధౌతం మలిననిరాసార్థం। శుష్కమార్ద్రవస్త్రధారణేన రుగ్ణో భవేదితి। కాషాయవసనాని యతీనాం న తు గృహిణాం। తస్మాదవిధినా కృతమకృతప్రాయత్వాన్నగ్నత్వం కేవలకౌపీనాచ్ఛాదికో అనాచ్ఛాదితకట్యాదిర్భవేదితి। కట్యతే ఆవ్రియతే వస్త్రాదినేతి కటిః। కట్యా వస్త్రావరణయోః। తస్మాదనావృతజఘనవాన్నగ్న ఏవ। సంధితవస్త్రం నామ కర్తయిత్వా సూత్రేణ సంధితం పాజామేతి పఠంతి తురుష్కాదయః। యోంతర్వస్త్రమనాదృత్య తదేవ కేవలం ధృత్వా దర్శయత్యదర్శనీయ్యావయవమితి నగ్నత్వగ్రహణం॥ దగ్ధ శీర్ణ మలిన మూషకోపహత గోమహిష్యాదిఖాదితధారణేన ద్రష్టౄణామరమ్యం చావయవదర్శనం దారిద్ర్యాదిసూచనం చ భవేదితి॥ ఏకవస్త్రో న భుంజీయాన్న కుర్యాద్దేవతార్చనం। న కుర్యాత్పితృకర్మాణి దానహోమజపాదికమితి స్కాందే॥ వికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చాతంత్ర ఏవ చ। శ్రౌతస్మార్తం తథా కర్మ న నగ్నశ్చింతయేదితి భృగుః॥ ఉత్తరీయధారణేన శీతవాతోష్ణత్రాణ దేహాలంకరణం చ స్యాదితి॥ న రక్తముల్బణం వాసో న నీలం చ ప్రశస్యతే। మలాక్తం చ దశాహీనం వర్జయేదంబరం బుధ ఇతి నరసింహపురాణే॥ నీలరక్తం తు

యద్వస్త్రం దూరతఃపరివర్జయేత్ । స్త్రీణాంక్రీడార్థసంయోగే శయనీయే న దూష్యతీతిముద్గలః॥ ఉల్బణంవ్యక్తం ఏతచ్చ రక్తవిశేషణం తేనాత్యంతరక్తమి త్యర్థః। రక్తవస్త్రధారణనిషేధమగవోభవేదితి॥ తదుక్తంచరకే॥ తృష్ణాశోష విభేదనంధృతికరం కాంతిప్రదం శ్లేష్మలం క్షౌమంశుక్లమతీవహృద్యమమలం పి త్తామయధ్వంసనం। మాంజిష్ఠంచ విదాహికంచ కఫకృచ్చోష్ణంచవాతామయ ధ్వంసార్హం రుచిరం సుఖంచకురుతే శ్లేష్మాపహంచస్మృతం ॥ బ్రాహ్మణస్య సితంవస్త్రం నృపతేరక్తముల్బణమితి భృగూక్తస్య గతిః కిమిత్యుచ్యంతేచే త్త ద్యుద్ధసన్నద్ధయోధానాం రక్తవస్త్రధారణానుజ్ఞాపరమితి వదామః॥ రక్తాం బరధరాస్సర్వే రక్తమాల్యానులేపనాఇతి శ్రీమహాభారతోక్తేః॥ క్షతాసృక్స్రా వేన నదృక్పథం గచ్ఛేచ్ఛోణితమేకవర్ణత్వాత్। శ్వేతాదివస్త్రేషుతు రక్తస్రా వేన భీభత్సంభవతీతి॥ నీలవస్త్రధారణేన విరహవిరామోభవేదిది మేఘసందే శటీకాయాం దృష్టం॥ తస్మాద్విరహిణామౌషధవత్తద్వస్త్రస్వీకరణ మనుజ్ఞాత మన్యత్రతునధార్యమేవ॥అథరాత్ర్యాంవ్యతీతాయాం రాజా చండాలతాం గ తః।నీలవస్త్రధరోనీలఃపరుషోధ్వస్తమూర్ధజఇతిశ్రీమద్రామాయణేచండాలధా రణయోగ్యత్వందర్శితం।తస్మాన్నీలీవస్త్రధారణమనుపపన్నంచాతుర్వర్ణ్యస్య॥

వస్త్రధారణవిధి.

స్నానవిధినిజెప్పి శరీరమునాచ్ఛాదించునదివస్త్రమనబడును దాని ధ రించెడిప్రకారమును జెప్పుచున్నారము.

స్నానమొనర్చి శిరోజలమునొత్తివేయుటకు నాచమించుటకు ముం దు శుభ్రవస్త్రముచే శిరోవేష్టనమొనర్చికొనుమని విష్ణువు.

శీతవాతోష్ణములు శరీరమునంటకుండజేయును. లజ్జావహమగు నవయ వములనాచ్ఛాదించును. దేహమలంకరించును గానవస్త్రధారణమావశ్యకము.

దక్షిణోత్తరకటులను కచ్చముగట్టి యటుపైని నాభిని వామకుక్షిని వె నుకను క్రమముగ చేలము చెంగులరంగుగగట్టుడు- వస్త్రమష్టహస్తము ధవళ ము జీర్ణముగానిది బద్దెలోనున్నది యుతకబడినది యెండించబడినదియును స కలకర్మలయందున ధరించవలె నదిపవిత్రమని వశిష్ఠుడు.

కాషాయవస్త్రమును గట్టువాడు కేవలకౌపీనధారి కూర్చబడిన వస నాచ్ఛాది బద్దెలేనివస్త్రమును ధరించినవాడును వస్త్రమును గట్టనివాడగునని హారీతుడు. కాలినదియు శిథిలము మలినము యెలుకకొరకినది ఆవు గేదె మొ

కలుగునవి నవిలినదియునగు వస్త్రము ద్విజులచే ధరింపరాదని యాజ్ఞవల్క్య. పదియు రెండంగుళములోకవితస్తి యది రెండగునదిహస్తమట్టిహస్తము లెనిమిది నిడువుగలిగిన వస్త్రముధరించుటకతివిస్తారము నతికోంచేము కాదను హేతువు, శిథిలముకానిదవయవములవాచ్ఛాదించును. చూపరులకు రమ్యమైయుండును.

శ్వేతవస్త్రధారణముచేతను మజ్జయు రక్తము ఓజస్సనగా పైత్యయు క్తహృదయరక్తము బలమును వృద్ధినొందించును. కఫమునుజేసును. పైత్యము ను భ్రమను తృష్ణాహాములను శమింపజేసునని చరకులు.

బద్దెను ఛేదించకుండ ధరించుమనుట ఛిన్నముగాని వస్త్రమును.ధరించ వలయునని దెల్పుటకు ఇంతియె కాదు పిండసమర్పణమున బద్దెనుదీసిన వస్త్ర ము నితరశుభకర్మలను బద్దెతోనున్నవస్త్రధారణము ననుజ్ఞాతమయ్యున్నది. ఉతకబడినవస్త్రమనుట మలినముగాకుండవలెనని- ఎండినదైయుండవలెనను టార్ద్రవస్త్రధారణముచే రోగియగునని- కాషాయవస్త్రధారణము యతు లకుగాని గృహస్థులకుగాదది హేతువుచేతను అవిధినాకృత మకృతప్రాయమ గునని నగ్నుడగుటను కాషాయవస్త్రధారికి జెప్పబడెను.

కేవలకౌపీనధారి కటిప్రదేశము మొదలగునవి గప్పకుండునని యొప్ప కుండుట- వస్త్రాదికముచే గప్పబడుప్రదేశమునకు కటియనిపేరు. అట్టిస్థలమా చ్ఛాదితముగాకుండు కౌపీనధారి నగ్నుడౌను. కూర్చబడినవస్త్రమనగా పా జామా మొదలగునది యెవరులోపలవస్త్రమునుంచక ప్రత్యేకము పాజామా మొదలగుకూర్చబడినవస్త్రమునుధరింతురో వారలుచూపరానియవయవమును జూపుదురుగాననగ్నులనిజెప్పుట. కాలిచినదియుచిరిగినదియుమూషకోపహత ముగోమహిష్యాదిఖాదితమునగునదిధరించడముచేజూపరులకరమ్యమునవయవ దర్శనము దారిద్ర్యాదిసూచనమునన్యోను. ఉత్తరీయములేకనుభుజించుట పి తృకర్మనొనర్చుట దానహోమాచరణయును గూడదని ధర్మఖండము. కచ్ఛను గట్టక నుత్తరీయములేక శ్రౌతస్మార్తకర్మలను జేయదగదని భృగువు. అత్యం తరక్తవస్త్రము నీలీవసనము మలినమైనది బద్దిలేనిదియు ధరించకూడదని నర సింహపురాణము. నీలరక్తాంబరము దూరముగ త్యంజించవలెను. స్త్రీక్రీడనిమి త్తము శయ్యను దూషింపబడదని ముద్గలులు. కౌసుంభాదిరక్తవస్త్రధారణము దాహమును కఫమును వేడినిజేసును. వాతరోగనివారకము కాంతి సుఖము ని చ్చును. శ్లేష్మమునుబోగొట్టును. తెల్లనిపట్టవస్త్రము తృష్ణను శోషను శ్లేష్మ మునుశమించును. ధైర్యమునుకాంతియు నిచ్చును. శుక్లవస్త్రము మనోహరము శోషరహితము. పిత్తరోగములను బోగొట్టును. బ్రాహ్మణునకు శ్వేతవస్త్ర

ము క్షత్రియునకత్యంతరక్తవస్త్రము ధారణయోగ్యమగు భృగూక్తి కేనింగళియు నిరేసి యుద్ధసన్నద్ధులగు యోధులకు వస్త్రధారణపరమని జెప్పుచున్నారము. సకలయోధులును రక్తవస్త్రధారులు రక్తమాల్యానులేపనులని శ్రీమహాభారత మునం జెప్పుటనుంచి క్షతరక్తస్రావమగునప్పుడు రక్తవస్త్రము తడచుటచే నొకవర్ణమైనందునదృష్టికిభయంకరముకాదని- శ్వేతవస్త్రమైనయతిబీభత్సమగును.

నీలవస్త్రధారణమున విరహశాంతి యగునని మేఘసందేశకావ్యటీక యందున జూడబడె నందువలన విరహులకౌషధమువలె ననుజ్ఞ జేయబడెను. ఇతరులకదిధరించనర్హముకాదు. వశిష్ఠశాపమువలన త్రిశంకుడు నీలవస్త్రధరుడును నల్లనివాడును కఠినమైనవాడును శిరోజములు ముడచనివాడునునై చండాలత్వమునొందెనని శ్రీమద్రామాయణమున చండాలధారణయోగ్యము నీలవస్త్రమని జెప్పుటచేత నాలుగువర్ణములవారికిని తగదు.

ధూపవర్గః

పాపదౌర్గంధ్యనాశాయ ధూపవర్గో నిరూప్యతే। దశాంగధూపేన శిరోరుహాణాం గాత్రస్యవా ధూమనిషేవనేన। భంగంజయేన్మూర్ధ్ని ముఖాక్షిరోగాన్సపీనసాన్వర్ధితకర్ణరోగాన్॥ అగరుంచ జటామాంసి కృష్ణంచ నఖకుందరుం। పంచాంగంధూపయేత్సార్ధం సితయా దివ్యగంధియత్॥ మాసీగుగ్గులుదేవధూపవిజయాతుల్యాచతుర్భిర్ఘనం భాగైర్ద్వాదశభిర్గుడం సముదితం కుష్ఠంతదర్ధంభవేత్। శైలేయంత్రిగుణం ద్విభాగముదితా లాక్షానఖంపంచభిస్సర్వంసమ్మిళితం వదంతివిబుధా ధూపందశాంగాహ్వయం॥

ధూపవర్గము.

దశాంగధూపముచేతను శిరోరుహములు భిన్నముగాకుండును. శరీరారోగ్యముజేసును. శిరోరోగ ముఖరోగాక్షిరోగ కర్ణరోగ పీనసములు నశించును. శ్వేతాగరు కృష్ణాగరు జటామాంసి నఖచిప్ప సాంబ్రాణి యివియైదును పంచదారతోగలిపి ధూపమునువేసిన దివ్యగంధముగలదైయుండును.

జటామాంసిగుగ్గులము సాంబ్రాణి విజయ యివితుల్యభాగములు నాలుగుపాళ్లు కర్పూరము పదియునురెండుపాళ్లు బెల్లము చెంగల్వకోష్ఠ మూడుపాళ్లు శిలాజితు మూడుపాళ్లు రెండుపాళ్లు లక్క నఖచిప్పైదుపాళ్లివియన్నియును గలిపివేసిన ధూపము దశాంగమనిపెద్దలందురు.

తిలకవిధిః

అథాతోతిలకవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః అథ వస్త్రధారణానంతరమాచ

ష్యా తిలకం తిలతి స్నిహ్యతీతి తిలకం తిలస్నేహానే తస్యవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణవదామః॥

లలాటేతిలకం కుర్యాన్మృదాకాపిచ భస్మనా । తదభావేతు తోయేన చందనేనాపివాద్విజః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం మృదాశుభ్రం లలాటే యస్య దృశ్యతే। సచండాలోపిశుద్ధాత్మా పూతఏవనసంశయఇతి సత్యవ్రతః ॥ విష్ణుపాదాకృతింవాపి వేణుపత్రాకృతింతథా। పద్మస్యముకుళాకారం తథైవ కుముదస్యచ॥ పర్వతాగ్రేనదీతీరే ధర్మక్షేత్రే విశేషతః। సింధుతీరేచవల్మీకే తులసీమూలకే పిచ। మృదఏతాస్తు సంగ్రాహ్యా వర్జయేదన్యమృత్తికాః॥ శ్యామం శాంతికరం ప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్। శ్రీకరం పీతమిత్యాహుర్వైష్ణవం శ్వేతముచ్యతఇతి॥ జాహ్నవీతీరసంభూతాం మృదంమూర్ధ్నా బిభర్తియః। బిభర్తిరూపంసూర్యస్య తమోనాశాయకేవలమితి బ్రహ్మాండపురాణే॥ దర్భపాణిఃప్రకుర్వీత భ్రూమధ్యాదివదీపవత్। శ్రీకామఃపుష్టికామోవా యథేష్టంతిలకం చరేత్। స్నాత్వాపుండ్రంమృదాకుర్యాద్ధోమంకృత్వాతు భస్మనా॥ అభ్యంగోత్సవకాలేతు కస్తూరీచందనాదినా। జపోహోమస్తథాదానం స్వాధ్యాయః పితృతర్పణం। వ్యర్థంభవతితత్సర్వమూర్ధ్వపుండ్రం వినాకృతం। లలాటే తిలకం కృత్వా కుర్యాత్సైవాశ్చవైష్ణవాః। తర్పణంచాపివైశ్రాద్ధమన్యథానిష్ఫలంభవేదితి స్మృతిసారసముచ్చయే॥ ఏతద్భాగవతానాం॥ ఉత। ఓం ఆప్యాయంత్వితి శాంతిః॥ ఓం నమస్కృత్య భగవాన్నారదస్సర్వేశ్వరం వాసుదేవం పప్రచ్ఛ। అధీహిభగవన్నూర్ధ్వపుండ్రవిధిం ద్రవ్యమంత్రస్థానాదిసహితం మేబ్రూహీతి। తగ్ హోవాచభగవాన్వాసుదేవః। వైకుంఠస్థానాదుత్పన్నం మమప్రీతికరం మద్భక్తైర్బ్రహ్మాదిభిర్ధారితం విష్ణుచందనం మమాంగప్రతిదినమాలిప్తం గోపీభిః ప్రక్షాళనాద్గోపీచందనమాఖ్యాతం। మదంగలేపనం పుణ్యం చక్రతీర్థాంతస్థితం చక్రసమాయుక్తం పీతవర్ణం ముక్తిసాధనం భవతి। అథగోపీచందనం నమస్కృత్యోద్ధృత్య॥ గోపీచందనపాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ। చక్రాంకితనమస్తుభ్యం ధారణాన్ముక్తిదోభవ॥ ఇమంమేగంగేతిజలమాదాయ విష్ణోర్నుకమితి మర్దయేత్। అతోదేవాఅవంతు ఇత్యేతైర్మంత్రైర్విష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదినామభిర్వాధారయేత్। బ్రహ్మచారీ వానప్రస్థోవా లలాటహృదయకంఠబాహుమూలేషు వైష్ణవగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామభిర్వా ధారయేత్ ఇతిత్రివారమభిమంత్ర్య॥ శంఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత। గోవింద పుండరీకాక్ష రక్షమాంశరణాగతమితి ధ్యాత్వా గృహస్థో లలాటాది ద్వాదశస్థానేషు

అనామికాంగుల్యా వైష్ణవగాయత్ర్యా కేశవాదినామభిర్వా ధారయేత్। బ్రహ్మచారీ గృహస్థో లలాటహృదయకంఠబాహుమూలేషు వైష్ణవగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామభిర్వా ధారయేత్। యతిస్తర్జన్యా శిరోలలాటహృదయేషు ప్రణవేనైవ ధారయేత్। బ్రహ్మాదయస్త్రయోమూర్తయస్తిస్రోవ్యాహృతయస్త్రీణి ఛందాంసి త్రయోఽగ్నయఇతి జ్యోతిష్మంతస్త్రయఃకాలాస్తిస్రోఽవస్థాస్త్రయ ఆత్మానః పుండ్రాస్త్రయఊర్ధ్వా అకార ఉకార మకార ఏతే ప్రణవమయోర్ధ్వపుండ్రాస్తదాత్మా సదేతదోమితి- తానేకధాసమభవతి। ఊర్ధ్వమున్నమయత ఇత్యోంకారాధికారీ। తస్మాదూర్ధ్వపుండ్రంధారయేత్। పరమహంసో లలాటే ప్రణవేనైకమూర్ధ్వపుండ్రంవాధారయేత్। తత్వప్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానం పశ్యన్యోగీమత్సాయుజ్యమవాప్నోతి। అథవా న్యస్తహృదయపుండ్రమధ్యేవా హృదయకమలమధ్యేవా తస్యమధ్యే వహ్నిశిఖా అణీయోర్ధ్వావ్యవస్థితః। నీలతోయదమధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవభాస్వరా। నీవారశూకవత్తన్వీ పరమాత్మా వ్యవస్థితఇతి। అతఃపుండ్రస్థం హృదయపుండరీకేషు తమభ్యసేత్। క్రమాదేవంస్వాత్మానంభావయేన్మాంపరంహరిం। ఏకాగ్రమనసాయోమాం ధ్యాయతే హరిమవ్యయం। హృత్పంకజేచస్వాత్మానం సముక్తో నాత్రసంశయః। మద్రూపమద్వయం బ్రహ్మ ఆదిమధ్యాంతవర్జితం। స్వప్రభం సచ్చిదానందం భక్త్యాజానాతి చావ్యయం। ఏకోవిష్ణురనేకేషు జంగమస్థావరేషుచ। అనుస్యూతో వసత్యాత్మా భూతేష్వహమవస్థితః। తైలం తిలేషు కాష్ఠేషు వహ్నిః క్షీరే ఘృతం యథా। గంధఃపుష్పేషుభూతేషు తథాత్మావస్థితోహ్యహం। బ్రహ్మరంధ్రే భ్రువోర్మధ్యే హృదయేచిద్రవింహరిం। గోపీచందనమాలిప్య తత్ర ధ్యాత్వాప్నుయాత్పరం। ఊర్ధ్వదండోర్ధ్వరేతాశ్చ ఊర్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వయోగవాన్। ఊర్ధ్వంపదమవాప్నోతి యతిరూర్ధ్వం చతుష్కవాన్। ఇత్యేతన్నిశ్చితంజ్ఞానం మద్భక్త్యాసిధ్యతిస్వయం। నిత్యమేకాగ్రభక్తిస్స్యాద్గోపీచందనధారణాత్। బ్రాహ్మణానాంతుసర్వేషాం వైదికానామనుత్తమం। గోపీచందనవారిభ్యామూర్ధ్వపుండ్రం విధీయతే। యో గోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికాం। ముముక్షుర్ధారయేన్నిత్యమపరోక్షాత్మసిద్ధయే॥ అతిరాత్రాగ్నిహోత్ర భస్మాగ్నేర్భసితమిదం విష్ణుస్త్రీణిపదేతి మంత్రైర్వైష్ణవగాయత్ర్యా ప్రణవేనోద్ధూళనంకుర్యాత్। ఏవంవిధినాగోపీచందనంధారయేత్। యస్త్వధీతేవా సర్వపాతకేభ్యఃపూతోభవతి పాపబుద్ధిస్తస్యనజాయతె ససర్వేషుతీర్థేషుస్నాతోభవతి ససర్వయజ్ఞైర్యాజితోభవతి ససర్వైర్దేవైఃపూజ్యోభవతి శ్రీమన్నారాయణే మయ్యచంచలాభ

క్తశ్చభవతి ససమ్యజ్ఞానంచలబ్ధ్వా విష్ణుసాయుజ్యమవాప్నోతి నచపునరావర్త తే నచపునరావర్తతఇత్యాహభగవాన్వాసుదేవః యస్త్వేతద్వాధీతే సోప్యే వమేవ భవతీత్యోంసత్యమిత్యుపనిషత్ ఓంఆప్యాయంత్వితిశాంతిరితివాసుదేవో పనిషత్॥ అథవరాహోపనిషత్॥ శ్రీవరాహఉవాచ॥ శ్వేతమృత్తికాం దేవీం। మృత్తికేహనమేపాపమితినమస్కృత్య। ఓంబలమితి హస్తేనోద్ధృత్య గంధద్వా రేతిజలమాదాయ। అశ్వక్రాంతేత్యాదిభిఃప్రార్థయేత్। ఇమంమేగంగేతి జలం నిక్షిప్య విష్ణోర్నుకమితిమర్దయేత్। మధ్యేమూలమంత్రం లిఖిత్వా। అతోదేవా అవంతునః। ఇత్యాదిభిర్విష్ణుగాయత్ర్యాచ త్రివారమభిమంత్ర్య॥ శ్వేతమృద్దేవి పాపఘ్ని విష్ణుదేహసముద్భవే। చక్రాంకితేనమస్తేస్తు ధారణాన్ముక్తిదాభవ॥ శ్రీచూర్ణం శ్రీకరందివ్యం శ్రియశ్చాంగసముద్భవం। పుండ్రద్వయస్య మధ్యేతు ధార్యం మోక్షార్థిభిర్నరైః॥ అథకాత్యాయనోపనిషత్॥ తదుత్పన్నేద్వేశాఖే తత్రైవమధ్యవకాశోంగుళాదన్యూనః। సశ్రీఃప్రతిష్ఠాయై। శ్రీహరిద్రాయతశ్శ్రీ మాన్భవతి। భరద్వాజః॥ ఆచమ్యధారయేత్పుండ్రాన్సదా శుభ్రేణపూర్వవ త్। నాసికామూలమారభ్య కేశాంతంపరికల్పయేత్। తతోదివ్యంచ హారిద్రం సామోదంతులసీదళం। మంత్రేణధారయేచ్చూర్ణం లలాటే మస్తకేతథా॥ అ త్రిః॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమధ్యేతు రజనీచూర్ణముత్తమం। లక్ష్మీరూపంధరేన్నిత్యమ న్యద్రవ్యం నధారయేత్॥ సనత్కుమారః॥ విలోక్యదర్పణం విద్వానూర్ధ్వపుం డ్రం మనోహరం। కుర్యాన్మంగళమాకాంక్షీ హరిద్రాచూర్ణసంయుతం॥

అథస్మార్తానాంతు విశేషం వదామః। ఊర్ధ్వపుండ్రం త్రిపుండ్రంవా బాహ్యైస్తైః కర్మకర్తృభిః। వర్జయేత్తిలకం ఫాలే శ్రాద్ధేచైవతు తర్పణే॥ అ భ్యంగే సూతకేచైవ వివాహేపుత్రజన్మని। మాంగళ్యేషుచ సర్వేషు నధార్యం గోపిచందనమితిశాకలః॥ ఓం అథకాలాగ్నిరుద్రం భగవంతం సనత్కుమారః పప్రచ్ఛ అధీహిభగవంస్త్రిపుండ్రవిధిం ససత్వం కింద్రవ్యం కియత్స్థానం కతిప్ర మాణం కారేఖాః కేమంత్రాః కాశక్తిః కిందైవతం కఃకర్తా కింఫలమితిచ తగ్ హోవాచ భగవాన్కాలాగ్నిరుద్రః యద్ద్రవ్యం తదాగ్నేయం భస్మ సద్యో జాతాదిపంచబ్రహ్మమంత్రైఃపరిగృహ్యాగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ ఖమితి భ స్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మేత్యనేనాభిమంత్ర్య మానస్తోకఇతి సముద్ధృత్య మానోమహాంతమితిజలేనసంసృజ్య త్రియాయుషమితి శిరోలలాటవక్షస్కంధే షు త్రియాయుషైస్త్ర్యంబకైస్త్రిశక్తిభిస్తిర్యక్తిస్రోరేఖాః త్రియాయుషం జ మదగ్నేఃకశ్యపస్యత్రియాయుషం యద్దేవానాంత్రియాయుషంతన్మేఅస్తుత్రియా యుషం త్ర్యంబకంయజామహే సుగంధింపుష్టివర్ధనం ఉర్వారుకమివ బంధనా

న్మృతిర్గృహ్యశ్రీయదూమ్యరాత్। ప్రకుర్వీత। ఏతదేతచ్చాంభవం సర్వేషువే దేషువేదవాదిభిరుక్తంభవతి తస్మాత్సమాచరేన్ముముక్షుర్నపునర్భవాయేతి కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్॥ శ్రుతిస్మృతిభ్యామూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణేనాతివాదృష్టఫలందర్శయా మోదతమాలపత్రతిలకచిత్రాణివిశేషకమిత్యమరకోశే తిలకపర్యాయేష్వశేషేషుచలలాటశోభాతిశయద్యోతనార్థో లక్ష్యతే॥ అపిచ చరకాదయోగోపీచందనభస్మధారణేనాతివదృష్టఫలమనువదంతీదం॥

గోపీచందనమగ్నిదీప్తిజననం పైత్యస్యశాంతిప్రదం నానాక్లేశనివారణాయ జనితం లక్ష్మీనివాసాస్పదం। పాపానాంవినిహంతి వాంతిశమనం శోకస్యవిచ్ఛేదనం పుణ్యైఃపూర్వకృతైర్విశిష్టమనుజైర్యత్నాత్సదాలభ్యతే॥ పుణ్యాం గోమయభస్మభాగ్యజనితం శ్లేష్మాణమున్మీలయద్వాతఘ్నం కిల జూర్తివేగశమనం రక్తస్యశాంతిప్రదం। ప్రీతింలోకగురుస్తనోతి నితరాం పాషండసంజీవనం భీతింహంతి పిపీలికాదివిహితాం తచ్ఛీతపైత్యాపహం॥ జూర్తివేగశమనం జ్వరవేగశమనమిత్యర్థః॥ అథజ్వరోజూర్తిరిత్యమరః॥

ననుత్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రయోర్గ్రాహ్యమేకమేవ స్యాన్నద్వయమపీత్యాశంక్యోచ్యతే। శ్రుతిద్వైధంతు యత్ర స్యాత్తత్రధర్మావుభౌస్మృతావితి స్మరణాత్స్మృత్యనుగ్రాహకోర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణరూపధర్మం తుల్యబలమేవ స్యాత్తత్రాపి వృద్ధాచారో బలీయాన్॥ తదుక్తం॥ సర్వజనపదేష్వేకాంత సమాహితమార్యాణాంవృత్తం సమ్యగ్వినీతానాం వృద్ధానామాత్మవతామలోలుపానామదాంభికానాం వృత్తసాదృశ్యం భజేతైవముభౌ లోకావభిజయతీత్యాపస్తంబః॥ సమయశ్చైవసాధూనాం ప్రమాణంవేదవద్భవేదితిచ॥

తి ల క వి ధి.

వస్త్రధారియైన ధూపమునువేసికొనినబిమ్మట తిలకమునుంచుకొనువిధిని జెప్పుచున్నారము.

మెరుగైయుండునదిగనుక తిలకమనబడును. మృత్తిచేతను భస్మముతో జలముతోడ చందనముచేనైన ద్విజుడు తిలకము లలాటమందుంచవలెను. శుభ్రమగునూర్ధ్వపుండ్రమెవనిలలాటమందగపడునో వాడు చండాలుడైనను శుద్ధాంతఃకరణగలవాడై సంశయములేకను బవిత్రుడగునని సత్యవ్రతుడు.

విష్ణుపదాకృతియైన వేణుపత్రాకృతిగాని పద్మముకుళాకారము లేక కలువముకుళమువలె పర్వతాగ్ర నదీతీర ధర్మక్షేత్ర సింధుతీర వల్మీక తులసీ

మూలమృత్తికలచే తిలకముంచవలె నితరమృత్తికలు గ్రహించదగినవి కావు. శ్యామమృత్తిక శాంతికరము. రక్తమృత్స్న వశ్యకరము. పచ్చనగునది శ్రీకరము. శ్వేతము వైష్ణవమని జెప్పబడుచున్నది. ఎవడుగంగానదీతీరమృత్తికను ఫాలమందుధరించునో వాడు సూర్యరూపమును ధరించునని బ్రహ్మాండపురాణము. ధర్భపాణియై భ్రూమధ్యము మొదలగునటుల ప్రకృష్టదీపమువలె శ్రీకాముడును పుష్టికాముడును యథేచ్ఛగా తిలకముంచవలెను. స్నానమొనర్చి మృత్తికచే హోమమొనర్చి భస్మతో నభ్యంగోత్సవకాలముల కస్తూరితోడ పుండ్రముంచవలెను. జపము హోమము దానము స్వాధ్యాయము పితృతర్పణమును పుండ్రములేక జేసిన వ్యర్థమగును. లలాటమునతిలకముంచి వైష్ణవులును శైవులును తర్పణమును జేయవలెను. లేకుండిన శ్రాద్ధము నిష్ఫలమగునని స్మృతిసారసముచ్చయము. భాగవతులవశ్యమిదియాచరణకు దెత్తురు.

ఇంతియెకాదు వాసుదేవోపనిషత్తుయందు శ్రీవాసుదేవులు నారదుల కోరకుపదేశించుటలో వైకుంఠమందుత్పన్నమై భగవంతులకు ప్రీతికరమై బ్రహ్మాదిభక్తులచే ధారితమై శ్రీవిష్ణుదివ్యశరీరమున ప్రత్యహము ధరించబడినదియై గోపికలచే జేయబడు నభిషేకమువలన గోపీచందనాఖ్యనొంది పవిత్రమై చక్రతీర్థాంతమందుండి చక్రముతోగలసినదియై పచ్చనిరంగుగలిగి ముక్తిహేతువగుచున్నది. గోపీచందనమును నమస్కరించి యెత్తి ఓగోపీచందనమా విష్ణుదేహమునంబుట్టినదానా పాపములనుబోగొట్టుదానా చక్రముచేనంకితమైనదానా ధారణచేముక్తినిచ్చుదానవుగావలెను. ఇమంమేగంగయనుమంత్రముచేతను జలమునుస్వీకరించి విష్ణోర్నుకమను మనువునుజపించుచు గోపీచందనము గలిపి అతోదేవాఅవంతనెదు మంత్రములతో విష్ణుగాయత్రిచేతను లేక కేశవాదినామములతోడనైన ధరించవలెను. శంఖచక్రగదల హస్తముచేధరించిన నాశరహితుడైన ఓద్వారకావాసీ తెల్లతామరపూలదళములవంటినేత్రములుగలవాడా గోవిందుడా నినుశరణునొందిననురక్షించుమని ధ్యానమునుజేసి గృహస్థు లలాటము మొదలు పన్నెండుస్థలముల ననామికాంగుళిచేతను వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కేశవాదినామముల చేతనైన ధరించవలెను. బ్రహ్మచారి వానప్రస్థును లలాటకంఠబాహుమూలములయందు వైష్ణవగాయత్రిచేతనైన కృష్ణాదినామములచేతనైన ధరించవలెను. యతి తర్జనితో లలాటహృదయములయందు ప్రణవముచేతను ధరించవలెను. గోపీచందనాభావమందు తులసీమూలమృత్తికను ధరించవలె నపరోక్షాత్మసిద్ధికి ముముక్షువని యుపనిషదనుగ్రాహకమైయున్నది. మంత్రములుపనిషదర్థరహస్యములును దేశభాషాగ్రంథములచేవ్రా

సుటాచారములేనందున యెందరిరహస్యార్థముల దెనుగించక దిక్మాత్రప్రదర్శన మొనర్చితిమి. ... ...

వరాహోపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికారూపమగు దేవినిమృత్తికే హనమేపాపమనుమంత్రముచేతను నమస్కరించి ప్రణవయుక్తమగు బలమను మంత్రముచేతను హస్తముతోదీసి గంధద్వారమనెడిమంత్రముచేతను జలమున గ్రహించి యశ్వక్రాంతమనుమంత్రముల చేతను ప్రార్థించవలెను. ఇమంమేగం గయనుమంత్రముచేతను జలమునుబోసి విష్ణోర్నుకమను మంత్రమును బఠించుచు మర్దించవలెను. మృత్తికమధ్యను మూలమంత్రమును వ్రాసి అతోదేవాఅవంతు నః అనుమంత్రమును విష్ణుగాయత్రిని ముమ్మారువచించి దేవతాస్వరూపిణియైన ట్టి ఓ శ్వేతమృత్తికా పాపములనుబోగొట్టేదానా విష్ణుదేహమునుంచి పుట్టిన దానా చక్రముచేతను చిహ్నితమైనదానా నీకొరకు నమస్కారమౌగాక ధా రణవలనముక్తినిచ్చుదానవౌగాక యనిబఠించి మోక్షార్థులచేత పుండ్రద్వయ మధ్యమందు లక్ష్మీకరము దివ్యమునగు శ్రీలక్ష్మీశరీరమువలనబుట్టిన శ్రీచూర్ణము ను ధరించదగునని జెప్పియుండెను.

కాత్యాయనోపనిషత్తుయందు శ్వేతమృత్తికవలనరచించిన రెండు రేఖలమధ్యమందగుళముకంటెతక్కువగానియవకాశముంచవలెనదిశ్రీహరిద్రా స్వరూపముగాన లక్ష్మీసంపన్నుడౌను. హరిద్ర లక్ష్మీరూపమని జెప్పి యది శ్వేత మృద్రచితోర్ధ్వపుండ్రద్వయమధ్యమున నూర్ధ్వరేఖాకారముగా నుంచవలెనని జెప్పబడెను. ... ...

ఆచమనమొనర్చి శుభ్రమగు మృత్తుచే పుండ్రద్వయమును నాసి కామూలమునుంచి కేశములపర్యంతమునుంచి వాటిమధ్యను తులసీదళయుక్తమ గు దివ్యమైన హరిద్రాచూర్ణమును మంత్రయుక్తముగ లలాటమున శిరమున ధరించుమని భరద్వాజులు. ... ...

ఊర్ధ్వపుండ్రముయొక్క మధ్యమమున శ్రేష్ఠమును లక్ష్మీరూపమున గుహరిద్రాచూర్ణమునుధరించవలెను.మరియొకద్రవ్యముధార్యముకాదనియత్రి.

వేత్తయగువాడద్దమునుజూచి మంగళమునుగోరుచున్నవాడై మనో హరమగు నూర్ధ్వపుండ్రమును హరిద్రాచూర్ణముతో నుంచుకొనుమని సన త్కుమారులు. ... ...

స్మార్తులకు విశేషమును జెప్పెము.

కర్మను జేయు బ్రాహ్మణుల చేతను శ్రాద్ధమందున తర్పణమందైన నూర్ధ్వపుండ్రము లేక త్రిపుండ్రమును ఫాలమందుంచరాదు. అభ్యంగన మొనర్చికొని సూతకమున బుత్రజన్మమందున మంగళావహమగు సకలకర్మలను గోపీచందనమును ధరించరాదని శాకలుడు.

సనత్కుమారులకు కాలాగ్నిరుద్రులు త్రిపుండ్రవిధిని కాలాగ్నిరుద్రోపనిషద్రూపమున నుపదేశించిరి. ఆగ్నేయమగు భస్మను సద్యోజాతాది పంచబ్రహ్మమంత్రముల చేతను గ్రహించి అగ్నిరితిభస్మ వాయురితిభస్మ ఖమితిభస్మ జలమితిభస్మ స్థలమితిభస్మ యనుమంత్రములచే నభిమంత్రించి మానస్తోకేయనుమంత్రముచే నుద్ధృతమొనర్చి మానోమహాంతమనుమంత్రముతో జలమువేసి గలపి త్రియాయుషమనెడి మనువుచే శిరోలలాటవక్షస్స్కంధములందు త్రియాయుషైస్త్ర్యంబకైస్త్రిశక్తిభిరనుమంత్రములతో నడ్డుగా మూడురేఖలనుంచవలెను. ఈశానసంబంధమగు నీవ్రతమును సకలవేదములందును వేదవాదులచే జెప్పబడెను. గాన మోక్షకాంక్షగలవాడాచరించవలె దిరుగజన్మనొందకుండుటకని శ్రుతిస్మృతులవలన నూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రధారణముచే నత్యంతాదృష్టఫలమునుజూపి యటుపిమ్మట తమాలపత్రతిలకము విచిత్రక విశేషకమీశబ్దములు సమార్థకములని యమరుడు. తమాలపత్రమువలెనుండునది, మెఱుగైయుండునది, చిత్రమైయుండునది, ఒప్పిదముతోగూడియుండునది యని తిలకనామములకర్థముగాన లలాటశోభార్థము తిలకధారణమని గానబడుచున్నది. ఇంతియొకాదు- గోపీచందనధారణము లక్ష్మీనివాసాస్పదము పైత్యశాంతి నిజేసు నగ్నిదీప్తిని బుట్టించు వాంతిని పాపములను కష్టములను దుఃఖములను బోగొట్టును. పూర్వకృతపుణ్యముగల శిష్టజనముచే యత్నమున సర్వదా లభించును. గోమయభస్మము రక్తశాంతిని శ్లేష్మమును బుట్టించును. వాతమును జ్వరవేగమును చీమలుమొదలగు కీటబాధను శీతపైత్యములను బోగొట్టును. ప్రీతిని సకలలోకేశ్వరుడు జేయును- పాషండులకు జీవనమయ్యెందుననియును చరకులు దృష్టఫలముగ పరచిరి.

ఓయీ త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రములలో గ్రహించదగునది యొకటయ్యేను రెండునుగావని శంకించి బలుకబడును.

శ్రుతులు ద్వివిధముగ జెప్పినపుడవి రెండును ధర్మములని జెప్పబడినవనుమనుస్మరణమువలన శ్రుతులచేనను గ్రహించబడిన త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్ర

ధారణము స్వరూపముగాగల పరమధర్మము సమానబలమెయగును. అందు లోను వృద్ధాచారము బలమైనది యిట్లు జెప్పబడెను.

సకలదేశములందు నత్యంతనియమముగల పెద్దలవ్యాపారముగలిగి జక్కగశిక్షితులైనట్టియు వృద్ధులాత్మవేత్తలచంచలులు దంభశూన్యులునగు వారలయొక్క వృత్తసామ్యమును బొందినవారలిహపరములను జయింతురని యాపస్తంబులు. ... ...

సాధువులసంకేతము వేదోదితమువలె ప్రమాణమగుననియును.

అంజనవిధిః

అథాంజనవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథవస్త్రతిలకధారణానంతరం అం జనస్య సౌవీరాంజనస్య విధిం ధారణప్రకారం వదామః॥ యథాచమనుః॥ మైత్రప్రసాధనంస్నానం దంతధావనమంజనం। పూర్వాహ్ణఏవ కుర్వీత దేవతానాంచపూజనమితి॥ మన్వనుజ్ఞాతాంజనం దృష్టఫలజనకమేవ॥ తథాచసుశ్రుతే॥ సుఖంలఘునిరీక్షేత దృఢంపశ్యతి చక్షుషా। మతంశ్రోతోంజనం శ్రేష్ఠం విశుద్ధం సింధుసంభవం। దాహకండూమలఘ్నంచ దుష్టిక్లేదరుజాపహం। అక్ష్ణోరూపావహంచైవ సహతే మారుతాతపౌ। ననేత్రరోగాజాయంతే తస్మాదంజనమాచరేదితి॥ ఆశ్వలాయనగృహ్యసూత్రే అశ్మనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహీతి చక్షుషీ ఆంజయీతేతి మంత్రముక్తం। సవ్యంనేత్రం పూర్వమాంజయిత్వా తతోదక్షిణమాంజయీత॥ సవ్యంమనుష్యాఅంజతే ప్రథమమితిశ్రుతేః॥

అంజనవిధి.

వస్త్రతిలకధారణమును జెప్పి సౌవీరాంజనముయొక్క ధారణప్రకారమును జెప్పుచున్నారము. ... ...

మిత్రదేవతాకమగు మలోత్సర్జనకర్మయు నలంకారము స్నానము దంతధావనమంజనము దేవపూజయును పూర్వాహ్ణమందాచరించుమనిమనువు.

ఈఅంజనధారణము దృష్టఫలమునే బుట్టించునటుల సుశ్రుతమున జెప్పబడెను. ... ...

సింధుసంభవము శుద్ధమునగు సౌవీరాంజనమువలన సుఖము సూక్ష్మమునగునట్లు దృఢముగ జూచును. దాహము దురద వుసి దుర్గ్రిగములు క్లేదమును బోగొట్టును. నేత్రమునకు కాంతిని దెచ్చును. వాతాతపములను సహించును గాన యంజనధారణమావశ్యకమని.

ఆశ్మనస్తేజోసి చక్షుర్మేపాహి యని మంత్రోచ్చారణతో నంజన ధారణమును జేయుమని యాశ్వలాయనులు. సవ్యనేత్రమందున కాటుకనుంచి యటుపైని కుడినేత్రమందుంచుమని శ్రుతి.

సంధ్యావిధిః

అథాతోసంధ్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ స్నానాద్యనంతరం సంధ్యావిధిం సమ్యక్ ధ్యాయంత్యస్యామితి సంధ్యా। ధ్యైచింతాయాం తస్య విధానం బ్రూమః॥ యద్వా సంధాభవాసంధ్యా। ఉపాస్తే సంధివేళాయాం నిశాయాం దివసస్యచ। తామేవసంధ్యాం తస్మాత్తు ప్రవదంతి మనీషిణఇతివ్యాసః॥ సంధ్యానామార్కబింబాభివ్యక్తాదిత్యశబ్దవాచకా పరబ్రహ్మరూపా చిచ్ఛక్తిరేవ సంధ్యాదేవ తేత్యుక్తం॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయన్కుర్వన్బ్రాహ్మణో విద్వాంత్సకలం భద్రమశ్నుతేసావాదిత్యోబ్రహ్మేతి బ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతియఏవంవేదేతిశ్రుతిః॥ అస్యార్థః॥ వక్ష్యమాణ ప్రాణాయామాదికర్మకుర్వన్సంధ్యావాచ్యమాదిత్యం బ్రహ్మేతి ధ్యాయన్ ఐహికాముష్మికం సకలంభద్రమశ్నుతే। యఏవముక్తధ్యానేన శుద్ధాంతఃకరణో బ్రహ్మసాక్షాత్కురుతే। సపూర్వమపిబ్రహ్మైవసన్। అజ్ఞానాజ్జీవత్వంప్రాప్తః తత్సాక్షాత్కారేణ జ్ఞానావగమె బ్రహ్మైవప్రాప్నోతీతి॥ యాసంధ్యాసాజగత్సూతిర్మాయాతీతాహినిష్కలా। ఈశ్వరీకేవలాశక్తిస్తత్వత్రయసముద్భవా। ధ్యాత్వార్కమండలగతాం సావిత్రీంవై జపేద్బుధఇతివశిష్ఠః॥ తత్రతావత్సంధ్యావందనం నిత్యం అహరహస్సంధ్యాముపాసీతేతి శ్రుతౌ వీప్సావశాత్। అర్ధమాసేఅర్ధమాసేప్రవృజ్యతే। వసంతేవసంతె జ్యోతిషాయజేతేత్యాదౌ తథాదర్శనాత్॥

అథసంధ్యాకాలోవిచార్యతే॥ తత్రముఖ్యకాలఉక్తః॥ ఛాందోగ్యే। సంధౌసంధ్యాముపాసీత। జ్యోతిషాజ్యోతిషాదర్శనాత్సంధిరితి అస్యార్థః। అత్ర జ్యోతిఃపదం సూర్యనక్షత్రవాచికం। తథాచ।జ్యోతిషాదర్శనాదర్ధాస్తమితసూర్యదర్శనకాలమారభ్య నక్షత్రోదయపర్యంతం యఃకాలస్ససంధిః। తత్ర సాయంసంధ్యాముపాసీతా। విదధీత। తదుక్తం॥ అర్ధాస్తమితకాలాద్యస్సంధిరాతారకోదయాత్। తత్రసంధ్యాముపాసీత సాయంకాలె సమాహితఇతి॥జ్యోతిషోదర్శనాన్నక్షత్రకాలమారభ్య సూర్యదర్శనకాలాద్యస్సంధిః తత్ర ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత॥ అహోరాత్రస్య యస్సంధిస్సూర్యనక్షత్రవర్జితః। తత్ర

సంధ్యాముపాసీత సాయంప్రాతస్సమాహితఇతి॥ ఉదయాత్ప్రాక్తనీసంధ్యా ఘటికాత్రయముచ్యతే। సాయంసంధ్యాత్రిఘటికా అస్తాదుపరి భాస్వతః॥ ఏతాదృశముఖ్యకాలాసంభవె అనుకల్పస్యాపి విహితఇతి న్యాయేన మధ్యమాధమకాలేప్యావశ్యకమాచరితవ్యమేతత్కర్మేత్యాచుర్మునయః। తద్యథా॥ ఉత్తమాసూర్యసహితా మధ్యమానుదితతారకా। అధమాతారకోపేతా సాయంసంధ్యాత్రిధామతా॥ ఉత్తమాతారకోపేతా మధ్యమా లుప్తతారకా। అధమాసూర్యసహితా ప్రాతస్సంధ్యాసమాహితా॥ ఏవంభూతోపి ముఖ్యకాల ఏవ। తస్మింస్త్రివిధేకాలే యస్తు సంధ్యాం నానుతిష్ఠతి బ్రాహ్మణో నభవతి॥ ద్వాదశాహమనగ్నేస్తు సంధ్యాకాలోవిపర్యయః। పతితాఖిలవేదోపి శూద్రఏవ నసంశయఇతి శాతాతపః॥ కాలేతువందితా సంధ్యా స్వర్గమోక్షప్రదాయినీ। అకాలేవందితాసంధ్యా సాచవంధ్యావధూరివేతి గౌతమః॥

సంధ్యావిధి.

స్నానవస్త్రధారణాంజనానంతరమునసంధ్యావిధినిజెప్పుచున్నారము. ఈకర్మయందునజక్కగధ్యానముజేయబడును. గానసంధ్యయనబడును. లేకదిన పూర్వాపరమధ్యాహ్న సంధుల నుపాసనజేయునదిగాన సంధ్యయనబడునని యును వ్యాసులు. ... ...

సంధ్యయనగా సూర్యబింబమందభివ్యక్తమగు నాదిత్యశబ్దమునకర్ధమగు పరబ్రహ్మవాచకమైన చిచ్ఛక్తికి పేరు. సర్వముపేదికారణమువలన స్వీకరించునో యదికారణముచే నాదిత్యుడనబడునని యుపనిషద్వ్యుత్పత్తిచేత నశేషవిషయభోక్తాదిత్యుడని యర్ధము.

సధ్యావాచ్యుడగునాదిత్యుని బ్రహ్మమనిధ్యానమొనర్చి వైమెహికాముష్మికరూపమగు సకలమంగళములనొందుచునగ నీధ్యానమున శుద్ధాంతఃకరణుడై బ్రహ్మమును సాక్షాత్కారమొనర్చికొనునని శ్రుతి.

సంధ్యయనగా జగత్కారణమును సర్వనియామక మాయాతీత నిష్కళవస్తువదియర్కమండలమునధ్యానమొనర్చి గాయత్రీమంత్రమును జపించుమని వశిష్ఠులు. ... ...

సంధ్యావందనమునకుత్తమమధ్యమాధమకాలములను జెప్పుచున్నారము

సూర్యాస్తమయ సమయము మొదలు నక్షత్రదర్శనావధి యుత్తమకాలము సాయంసంధ్యకు. నక్షత్రాస్తమయాదసూర్యోదయపర్యంతము ప్రా

తస్సంధ్యాకాలము. సూర్యనక్షత్రవర్జితమైన దినరాత్రుల మధ్యమమగు కాలము సంధ్యోపాసన ముఖ్యకాలమనియును. సూర్యోదయమునకు ముందును సూర్యాస్తమయమునకువిమ్మటను మూడేసిగడియలు ప్రాతస్సాయంసంధ్యోపాసనకు ముఖ్యకాలములు. నక్షత్రోదయమగుచునుండుకాలము మధ్యమము. నక్షత్రోదయమైనపైని యధమకాలము. ముఖ్యకాలమందాచరించుటకనుకూలించకుండిన మధ్యమాధమకాలములయందాచరించవలెననియును. పన్నెండుదినము లగ్న్యుపాసనజేయక కాలమున సంధ్యనొనర్చకుండిన యఖిలవేదపఠన మొనర్చిన బ్రాహ్మణుడైనను నిస్సంశయముగ శూద్రుడగునని శాతాతపులు. కాలమందాచరితమగుసంధ్య స్వర్గమోక్షములనిచ్చును. అకాలసంధ్య వంధ్యాస్త్రీవలెవ్యర్థమనిగౌతములు. ... ...

ఆ చ మ న వి ధిః

ఆచమనంత్రివిధం। శ్రౌతం స్మార్తం పురాణంచేతి॥ తత్ర ప్రత్యక్షశ్రుతిచోదితం శ్రౌతం। సూత్రోక్తంస్మార్తం। కేశవాద్యైస్త్రిభిఃపీత్వేతి వచనోక్తంపురాణం। తత్రాద్యంబ్రహ్మయజ్ఞాంగతశ్చాశ్వలాయనానామపికర్తవ్యం ద్వితీయంపునస్సంధ్యాదికర్మాంగం। తృతీయం శౌచాద్యంగం పూర్వోక్తమితి వివేకః॥ సంధ్యాంతేచ తథాపానె స్పృష్టాస్పృష్టిపరిసర్పణె। పౌరాణాచమనంకుర్యాన్నామభిఃకేశవాదిభిరితి స్మృతిషుదర్శనాత్। విశేషేణ శ్రౌతాచమనం షట్కర్మచంద్రికాయాముక్తం॥ దేవ్యాఃపాదైస్త్రిభిఃపీత్వా అబ్లింగైర్మార్జయేత్ ... భిస్పృశేత్। సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తా గాయత్రీత్రిపదాశిరః॥ ఏతేనాస్యాచమనస్య చతుర్వింశతిః మంత్రాభవంతీతి శేషాణాంవినియోగః. కేశవాదీనామివ ద్రష్టవ్యః। శ్రౌతాచమనం దర్శపూర్ణమాసాంగం। తథాఆశ్వలాయనః। ప్రాగుదగావహనీయమవస్థాయ ప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్యాచమ్యేతి।అత్రవృత్తికారః। ఆచమ్యేత్యత్ర ఆచమనవిధానం శ్రౌతాచమనప్రాప్త్యర్థమితి। గాయత్రీజపకాలె శ్రౌతాచమనంకృత్వా ప్రాణానాయమ్య గాయత్రీంజపేత్ । శ్రుత్యాచమనం స్మృత్యంతరే కథితం॥ తదోంకారేణాచమనం యద్వావ్యాహృతిభిర్భవేత్। సావిత్ర్యావాపికర్తవ్యస్సర్వపాపాపనుత్తయఇతి॥

ఆ చ మ న వి ధి.

ఆచమనము శ్రౌతమని స్మార్తమని పురాణమని త్రివిధము. ప్రణవపూర్వకమగు వ్యాహృతులతో త్రిపదయగు గాయత్రి నిరువదినాలుగుమంత్రములను గావేసి యాచమించుట శ్రౌతాచమనమని షట్కర్మచంద్రిక. ఈయాచమ

నము దర్శపూర్ణిమ బ్రహ్మయజ్ఞ గాయత్రీజపాంగమని దెలియవలెనిది యాప స్తంబులు నాశ్వలాయనులునుగూడ జేయదగును.

స్మార్తాచమనము శౌచప్రకరణమందుదాహరించుటచే నిచట వ్రాయలేదది సంధ్యాదికర్మాంగము. కేశవాది పౌరాణిక నామలచే సంధ్యాంతమున ఉదకపానానంతరమున అస్పృశ్యస్పర్శనమున యాచమించవలెను.

ప్రాణాయామవిధిః

అథప్రాణాయామంవ్యాఖ్యాస్యామః॥ భూర్భువస్స్వర్మహర్జనస్తపస్సత్యం తథైవచ। సప్తచోంకారసంయుక్తాస్తథాతత్సవితుఃపదం॥ ఓమాపోజ్యోతిరేతచ్ఛిరఃపశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । త్రిరావర్తనయోగాత్ప్రాణాయామస్సశబ్దితఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అర్థంవాసిసాధయిషురితి ప్రాణాయామకర్తవ్యతాప్రతిపాదకమాపస్తంబసూత్రం। తత్రవృత్తికారః। ప్రయోజనంతచ్చదృష్టమదృష్టంవా సిసాధయిషు స్సాధయితు మిచ్ఛుస్సన్ । అతమిత ఆశరీరగ్లానేః ప్రాణాయామశ్చేత్ త్రివారం ప్రాణాయామం కుర్యాదితి॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సంధ్యాపాసనమాచరేత్। స్నానేదానేజపేహోమేఅశక్తావేకమేవవేతిస్మృతిరత్నాకరే॥ పూరకఃకుంభకోరేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రిలక్షణః। నాసికాకృష్టఆశ్వాసోధ్మాతఃపూరకఉచ్యతే। కుంభకోనిశ్చలశ్వాసోరేచ్యమానస్తురేచకః॥ ప్రాణాయామాభ్యాసశ్చాస్త్రోక్తమార్గేణ విశేషేణకృతే సిద్ధోభవన్నతీవదృష్టఫలముపపద్యతఇతి శ్రీమద్భాగవతే దర్శితం। తద్యథా। అనూర్మిమత్త్వం దేహేస్మిన్దూరశ్రవణదర్శనం। మనోజవః కామరూపం పరకాయప్రవేశనం। స్వచ్ఛందమృత్యుర్దేవానాం సహక్రీడానుదర్శనం। యథాసంకల్పసంసిద్ధిరాజ్ఞాప్రతిహతాగతిః। త్రికాలజ్ఞత్వమద్వంద్వంపరచిత్తాద్యభిజ్ఞతా। అగ్న్యర్కాంబువిషాదీనాం ప్రతిష్టంభోపరాజయః । ఏతాశ్చోద్దేశతః ప్రోక్తాయోగధారణసిద్ధయఇతి॥

అత్రప్రాణాయామోద్వివిధస్సగర్భోఽగర్భశ్చేతి తత్రాగర్భం ప్రథమం ప్రవదామః॥ హకారేణబహిర్యాతి సకారేణ ప్రవిశేత్పునః। హంసహంసేత్యముంమంత్రం జీవోజపతిసర్వదా। శతానిషడ్దివారాత్రం సహస్రాణ్యేకవింశతిః। ఏతత్సంఖ్యాన్వితంమంత్రం జీవోజపతి సర్వదా। అజపానామ గాయత్రీ యోగినాం మోక్షదాసదా। అస్యాస్సంకల్పమాత్రేణ సర్వపాపైఃప్రముచ్యతఇతి ధ్యానబిందూపనిషత్॥ నిరోధస్సర్వవృత్తీనాం ప్రాణాయామస్సఉచ్యతే। నిషేధనం ప్రపంచస్య రేచకాఖ్యస్సమీరితః। బ్రహ్మైవాస్మీతియావృత్తిః పూర

కోవాయురుచ్యతే। తతస్తద్వృత్తినైశ్చల్యం కుంభకం ప్రాణసంయమః॥ అ
యంచాపిప్రబుద్ధానామజ్ఞానాం ఘ్రాణపీడనమితి తేజోబిందూపనిషత్॥ పూర
కరేచకయోరావర్త్యమానయోర్హంసస్సోహమిత్యనులోమతశ్చ అభివ్యజ్యమా
నేన అజపామంత్రేణ తత్త్వం పదార్థైక్యం వ్యతిహారేణ భావయంతీత్యర్థః॥

అథసగర్భసంధ్యాంగప్రాణాయామం యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తమాత్రే
తావద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అత్ర ఓంభూరిత్యాది సువరోమిత్యంతో మంత్రోఽగం
తథాచామృతనాదోపనిషది శ్రూయతే॥ సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం
శిరసాసహ। త్రిఃపఠేదాయతః ప్రాణః ప్రాణాయామస్సఉచ్యత ఇతి- అవతిసం
సారసాగరాదితి- ఓం యేపురుషాః నిత్యనైమిత్తికకర్మభిః ఫలానభిసంధీకృతైః
పరమేశ్వరం నిత్యమారాధయంతి తేభ్యస్స్వాత్మత్వం ప్రతిపాద్య [illegible]
సంసారసాగరాత్తారయతీతి తాత్పర్యార్థః॥

తారయతీతి తస్మాదుచ్యతే తారమితి శ్రుతేః। నమస్తారాయేత్యత్ర భా
ష్యకృద్భిస్తథావ్యాఖ్యాతత్వాత్। అతఏవప్రణవపర్యాయేషు తారపదప్రయో
గం పశ్యామః। యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యత ఇతి తస్యానుగ్రహస్యైవ సాక్షా
త్కారహేతుత్వమితి తదనుకంపితఏవ శోకం తరతీతి తాత్పర్యం॥ రూపనిష్ప
త్తిస్తు అవరక్షణ ఇతి ధాతోరవతేష్టిలోపశ్చేత్యౌణాదికసూత్రేణ మన్ప్రత్యయో
విహితః। తస్యజ్వరత్వరేత్యాదినా ఊఠ్ తతో గుణః తతశ్శిష్టోచ్చారణమితి ప్రక్రి
యయా ఓమితినిష్పన్నం। అకారఉకారమకార ఇతి। తానేకధానుభవస్తదోమి
తినిష్పన్నం శ్రుతేః॥ ఓంకారస్సర్వదేవానాం సారభూతః ప్రకీర్తిత ఇతి వచనా
త్। ప్రణవస్సర్వవేదేష్వితి గీతావచనాచ్చ। ఓమితివైదైవం సర్వమితిశ్రుత్యాచ।
సర్వవేదసారభూతత్వాత్సర్వమయత్వశ్రవణాచ్చ। వేదాభ్యాసః ప్రణవాభ్యా
స ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం॥ న్యాయార్జితధనస్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠోఽతిథిప్రియః। శ్రా
ద్ధకృత్సత్యవాదీచ గృహస్థోపి విముచ్యత ఇతి యోగీశ్వరేణాత్మలాభః పరమశ్రే
య ఇతి శ్రూయతే। తత్రప్రణవం జపతః తదర్థం భావయతశ్చిత్తైకాగ్ర్యద్వారా
తల్లాభస్సిధ్యతీతి లోకానుజిఘృక్షయా ప్రథమతస్తన్నిర్దేశః కృతః॥ భూర్భూ
లోకః ఓంప్రణవాత్మకః ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మాభిన్న ఇత్యర్థః। శబ్దయోస్సామా
నాధికరణ్యమేకార్థమితి వాచ్యం తథాచ ప్రణవాభిధేయబ్రహ్మైవ భూలోకాదీ
నామర్థః పర్యవసన్నః। బ్రహ్మసత్తావ్యతిరేకేణ భూలోకాదిప్రపంచస్య పృథ
క్సత్తానంగీకారాదితి భావః। వస్తుతస్తు భూరితి భూలోకాభిమానినీ దేవతా
ఓమిత్యంగీకృతావిత్యత్ర ఓంప్రశ్నేంగీకృతావితికోశదర్శనాత్। భూలోకా

భిమానిదేవతా సుకృతమాహ్నికమంగీకరోత్వితి తత్తల్లోకాభిమానిదేవతాభ్యస్స్వకృతమాహ్నికం సమర్పయన్ ప్రార్థయత ఇత్యర్థః। ప్రతిపదం ప్రణవకీర్తనమతిదార్ఢ్యమితిబోధ్యం॥ తదుక్తం॥ సప్తవ్యాహృతయస్సప్త లోకా భూరాదయఃక్రమాత్। ప్రత్యేకం ప్రణవాదిత్వాత్తన్మయా ఇతిసూచ్యతే॥ బ్రహ్మాదిశ్చ తురీయంచ ప్రణవస్యార్థ ఈరితః॥ ఓమాపోజ్యోతిరితి గాయత్ర్యాశ్శిరః తస్యాయమర్థః। ఆపఃజలం ఓం బ్రహ్మైవేత్యర్థః। ఆపస్త్రిభూమ్నితికోశాత్। జ్యోతిః సౌరాదిక తేజః ఓం బ్రహ్మ। తేజస్తేజస్వినామహమితిగీతావచనాత్। రసః ఆనందస్వరూపః అమృతం అమరణధర్మకం బ్రహ్మ దేశతః కాలతోవస్తుతశ్చ అనవచ్ఛిన్నం। భూర్భువస్స్వరోమితి ప్రాణానాం భూలోకాదీనాముపలక్షణం సర్వం పూర్వవత్ ఓంబ్రహ్మ। యద్వాబ్రహ్మశబ్దస్య పరబ్రహ్మేత్యర్థః। తథా। ఓంకారవాచ్యం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మేత్యర్థః। శేషం సుగమం॥

ప్రాణాయామవిధి.

ఆచమనానంతరమున ప్రాణాయామమును జెప్పుచున్నారము.

సప్తవ్యాహృతులను ప్రణవపూర్వకములనుగాను గాయత్రితో నాపోజ్యోతిరను శిరమును ద్రిరావృత్తమాచరించిన నది ప్రాణాయామమని యోగయాజ్ఞవల్క్యులు.

స్నానదానజపహోమములయందశక్తుడొక ప్రాణాయామమె జేయవచ్చునని స్మృతిరత్నాకరము. పూరకమనియు కుంభకమనియు రేచకమనియు ప్రాణాయామము మూడులక్షణములుగలది. నాసారంధ్రముచే నాకర్షించబడిన వాయువ పూరకమనిపించుకొనును. శ్వాసను నిశ్చలమొనర్చుట కుంభకమనబడును. మరలనావాయువును విడుచుట రేచకమనబడును. శాస్త్రోక్తమార్గమున ప్రాణాయామాభ్యాసమధికముగ జేసిన సిద్ధుడగుచు నధికదృష్టఫలమనుభవించునదియెట్టులనిన- శోక మోహంక్షుత్పిపాసాజరామృత్యులతని దేహమునకు గలుగవు. దూరశ్రవణదర్శనములు మనోజవ కామరూప పరకాయప్రవేశనములును స్వచ్ఛందమృత్యువును దేవతలతో క్రీడనగపరచుట సంకల్పసిద్ధి అప్రతిహతగమనము భూతభవిష్యద్వర్తమానములను పరచిత్తములను దెలసియుండుట సూర్యాగ్న్యుదకవిషాద్యుపద్రవములనొందకుండుట మొదలగునవి యోగధారణసిద్ధునకు గలుగునని శ్రీమద్భాగవతము.

ప్రాణాయామము సగర్భకమని యగర్భకమని రెండువిధములందు నగర్భమును మొదట జెప్పుచున్నారము. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసవాతము హంకారసకా

రోచ్చారణము జేయుటవలన హంసయనుమంత్రమును సర్వ.. దినరాత్రు లు జీవుడు జపించు నిరువదియొకసహస్ర మారునూరు విధి యజపాగాయత్రి. యోగులు ప్రతిశ్వాసోచ్ఛ్వాసమున బ్రహ్మైక్యబోధకముగ నీమంత్రార్థ భావనాపరులై సకలపాపములను బోగొట్టుకొనుదురని ధ్యానబిందూపనిషత్॥

సకలవృత్తినిరోధము పూరకప్రాణాయామమనియును ప్రపంచనిషేధను రేచకమనుపేరుగలదనియును పూర్వము బ్రహ్మమైయుండిన తానజ్ఞానముచే జీవత్వమొందినవాడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారముచే జ్ఞానమునొందగానే దిరుగ జీవాధ్యారోపము నివర్తించి బ్రహ్మాకారవృత్తినొందుట పూరకవాయువనియును బిమ్మట నట్టివృత్తితో నిశ్చలముగనుండుట కుంభకమను ప్రాణనిరోధమనియు నిటులప్రబుద్ధులగువారిప్రాణాయామమాత్మలాభమును జేయుననియును, అజ్ఞులప్రాణాయామము నాసికాపీడనుతప్ప వేరొకకార్యకారి కాదనియును తేజోబిందూపనిషత్॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్తమగు సగర్భమగుసంధ్యాంగప్రాణాయామమంత్రమిటుపైని జెప్పబడును.

ఏపురుషులు ఫలమును గోరని నిత్యనైమిత్తికకర్మలచేతను బరమేశుని నిత్యమారాధించుదురో వారలను స్వాత్మీయులనుగా ప్రతిపాదించి దుస్తర సంసారసాగరమువలన తరింపజేసునదిగాన తారమనిప్రణవమునకు పేరని శ్రుతి. అకారఉకారమకారములనొకటిజేయుప్రణవమగు నదిసర్వదేవవేదమయమని శ్రుతులు గాన నది యభ్యసించుటచే వేదము లభ్యసించినవాడగునని విజ్ఞానయోగి. ... ...

న్యాయముగనార్జించబడిన ధనముగలవాడును తత్వజ్ఞాననిష్ఠుడతిథిప్రియుడు శ్రాద్ధమొనర్చెడివాడు సత్యవాదియునగు గృహస్థుడును సంసారబంధముచేత విముక్తుడగుననియు నాత్మలాభము పరమశ్రేయమని యోగీశ్వరుచే జెప్పబడెను. ... ...

ప్రణవమునుజపించుచు దానియర్థభావనను జేసి చిత్తైకాగ్రతమూలముగ నాత్మలాభసిద్ధినొందుననని లోకానుగ్రహముకొరకు మొదటప్రణవనిర్దేశము జేయబడెను. ... ...

భూలోకము ప్రణవవాచ్యమగు బ్రహ్మముకంటె వేరగునదికాదని ప్రణవపూర్వకమగు ప్రథమవ్యాహృతికర్థము. మరియును ప్రశ్నయందున సం

గీకృతమందును ప్రణవమునకర్థమని యమరకోశమునఁజూచుటవలన భూలోకాభిమానినియగు దేవత నాచేజేయఁబడు నాహ్నికము నంగీకరించుగాక యనియర్థముగనఁబడుచున్నది. ఈలాగుననె భువస్సువర్మహర్జనస్తపస్సత్యలోకముల న్నియును బ్రహ్మముకంటె వేరగునవి గావనియు నాయాయిలోకాభిమానినిలగు దేవతలందరును నాచే జేయు నాహ్నికమంగీకరించురు గాకయని యర్థము.

గాయత్రి శిరమునకర్థమును జెప్పుచున్నారము. ఆపఃఅనేపదమునకు విస్తారమఁదిదర్థమనియు రసమానందస్వరూపము- అమృతము మరణధర్మరహితము తపస్సును బ్రహ్మము- తేజమనగా సూర్యాది తేజస్సు. తేజస్వులగువారి తేజము తానను భగవద్వచనమువలన బ్రహ్మము. అనగా అప్తేజోమృతములు బ్రహ్మవ్యతిరిక్తములు గావనియర్థము.

భూర్భువస్సువరోమనునది పూర్వమె వ్యాఖ్య యొనర్చబడెను.

ప్రశస్తముదకంబ్రహ్మముఖాఖ్యేనాభిమంత్ర్యచ । ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మంత్రైర్దర్భైశ్శిరసిమార్జయేదితి। బ్రహ్మముఖోయం మనునా నిరుక్తః॥ ఓంకారపూర్వికాస్తిస్రోమహావ్యాహృతయోవ్యయాః। త్రిపదాచైవగాయత్రీవిజ్ఞేయం బ్రహ్మణోముఖమితి। ఆపోహిష్ఠేతితిస్సృభిర్దర్భైర్మార్జనమాచరేత్ । పదేపదేక్షేపేన్మూర్ధ్ని ప్రతిప్రణవసంయుతం। తిసృభిః ఋుచైర్నవభిఃపదైరిత్యర్థః । పదేపదఇతిలింగాత్। ప్రతిపదం ప్రణవసంయుతమిత్యర్థః । మార్జనస్య ఫలమాహవ్యాసః। రజస్తమోమోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్। వాఙ్మనఃకాయజాన్దోషాన్నవైతాన్నవభిర్దహేత్॥

ప్రణవపూర్వకమగు మహావ్యాహృతులు మూడును త్రిపదయగు గాయత్రియును వేదమునకు ముఖమని యాపోహిష్ఠామయను ఋుక్కులుమూడును తొమ్మిదిపదములవిప్రణవపూర్వకముగ దర్భలతో శిరమందున ప్రశస్తమగుజలమును మాటిమాటికిని సూటిగ మార్జనమొనర్చదగును. రజస్తమోమోహములు జాగ్రిత్స్వప్నసుషుప్తులు వాఙ్మనఃకాయములును నీతొమ్మిదివలన బుట్టిన దోషములీతొమ్మిదిమంత్రములచే నగు మార్జనమునబోవునని వ్యాసులు.

శ్లోకరూపసంధ్యామంత్రభాష్యం.

అధసంధ్యామంత్రభాష్యం లిఖ్యతె శ్లోకరూపతః। దృష్టాదృష్టఫలోత్పత్తిస్తస్మిన్నేవ ప్రదృశ్యతె॥

సత్యస్య సృష్టిస్థితినాశహేతో రీశస్య చోపాసన మాత్రమేవ । నమూత్రమాంగాదిషు మార్జనాదినా క్రియావిశేషేణ ఫలంకిము స్యాత్ । ఇత్యాశంక్య వదామీదం పశ్యంతు శ్లక్ష్ణబుద్ధయః॥ అరబస్థానే జలాల్పత్వమింగ్లాండే శీతజంభయం। తస్మాచ్ఛౌచం న కుర్వంతి స్నానాదికకథా కుతః। కుర్వంతి ధ్యానమేవాత్ర కిం స్తోష్ఠితధరోద్భవాః। తాన్దృష్ట్వా చోదితం వేదైర్దృష్టాదృష్టఫలప్రదం। నత్యాజ్యం కర్మదేశేస్మిన్ స్నానాచమనమార్జనం। శ్రుతిర్వదత్యపాంమేధ్యం ప్రత్యక్షం చాపి దృశ్యతే। తద్విస్తృతం స్నానవిధౌ తస్మాదత్ర నవిస్తృతం॥

ప్రాణాయామమును జెప్పి సంధ్యాభాష్యము శ్లోకరూపముగ మాచేవ్రాయబడుచున్నది. అందువలన నగు దృష్టాదృష్టఫలము శ్లోకములందు జెగానబడును. ... ...

ఓయీ సత్యుడును సృష్టిస్థితినాశములకు కారణుడునగు సర్వలోకనియామకుని యుపాసనము స్వీకరించదగినదేను. శిరము మొదలగువాటియందు మార్జనాదిక్రియలొనర్చుటచే నేమిఫలమయ్యెనని శంకించుకొని జెల్పుచున్నారము సూక్ష్మబుద్ధిగలవారలు జూతురుగాక.

అరబస్థానమున జలమల్పము ఇంగ్లాండున శీతమువలన బుట్టుభయమునగునందువలన నచటివారు మలమూత్రశౌచమునైన జేసికొనరు. స్నానాదికమెటులొనర్చుకొనుదురు. వేదచోదితకర్మలేని యాభూమిని బుట్టినవారలు సర్వేశుని ధ్యానమును మాత్రమె జేయుదురు. వారలను జూచి దృష్టాదృష్టఫలమునిచ్చునదియు వేదములచే జెప్పబడినదియునగు స్నానాచమనమార్జనాదికము నీకర్మదేశమునందు విడువదగదు. శ్రుతి యుదకములు పవిత్రములని జెప్పుచున్నది. ప్రత్యక్షమువలనగూడ గనబడుచున్నదది స్నానవిధియందున విస్తరించబడెను గాన యిచట విస్తరించబడదు.

అథమార్జనమంత్రార్థః కథ్యతే॥ ఆపస్సుఖకరా నిత్యం యూయం తాదృతన్నోశనం। రమ్యభూరిదృశే స్మాకం అక్షం తేనపివర్ధతే॥ యోరసో వశ్శుభతమః తంప్రార్థయత చేహనః। స్తన్యంవత్సాన్ పాయయంతి మాతరో వత్సలాయథా। తస్మైతత్సిద్ధయేయుష్మానలంగచ్ఛేమసాదరం॥ యూయం యద్వాసతః ప్రీతా ఆపోజనయతస్ఫుటం॥ అభోజనాపేయాది దుష్టవస్తుసంసర్గకరణనిబంధనముదరకృతం పాతకమస్తి తస్యకేననివృత్తిస్స్యాత్తస్మాదనేకేషాం పాపానాం సత్వేకథముత్తరేకర్మణి నిశ్శంకమధికారస్స్యాదిత్యాశంక్య సర్వకల్మషనివర్తకం జలపానమాచరణీయమితి తేనాంతర్బహిశ్చ నిష్కంటకా శుద్ధిర్భవతీతి తద్వినియు

క్తం మంత్రంచాహ॥ అగ్నిశ్చేతి॥ అనేనమంత్రేణ సాయంజలపానం కర్తవ్యం। సూర్యశ్చేతిమంత్రేణ ప్రాతః। ఆపః పునంత్వితి మధ్యాహ్నే। తదుక్తం॥ సాయమగ్నిశ్చ మేత్యుక్త్వా ప్రాతస్సూర్యేత్యపః పిబేత్। ఆపః పునంతు మధ్యాహ్నే తత ఆచమనంచరేదితి॥

యోమామగ్నిశ్చ మన్యుశ్చ రాగద్వేషాదయస్తథా। మన్యుకారితపాపేభ్యో రక్షంతాం సర్వదేవతాః। కృతవానస్మి యత్పాపం ప్రాతరారభ్య లుంపతు। దేవతాహ్నాస్తుతత్పాపం మానసం దుష్టచింతనం। అప్రియానృతవాగ్దోషం హస్తం స్తేయవధాదికం। శిష్టగోస్పర్శనం దుష్టస్థానగం పాదజంతథా। అభోజ్యాపేయపానాద్యమగమ్యాగమమేధ్రజం। అబుద్ధికృతజం చాపి కర్మకృత్యాశ్రయలింగినం। మాంసత్యేకారణేవహన్యా జుహోమి హుతమస్త్వితి॥

సూర్యోమన్యుశ్చ మామన్యుపతయో మన్యుజాదఘాత్। ముంచంతు హస్తపద్భిశ్చ మనోవాగుదరైరపి। రాత్ర్యమకార్షం పాపం యద్రాత్రిరేనావలుంపతు। అబుద్ధికృతమప్యేనో యత్కించిద్దురితం మమ। తచ్ఛాంత్యై మామహం సూర్యే జుహోమి జ్యోతిషి స్వయం। ప్రక్షిప్యామృతయోనౌ మాం ముంచేయం మృత్యుబంధనాత్॥ ఆపః పునంతు పృథివీం సాంతత్పూతా పునాతు మాం। తాః పునంతు బ్రహ్మణస్పతిం వేదః పూతాః పునాతు మాం। యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యం చ యద్వా దుశ్చరితం మమ। సర్వస్మాదంహసోస్మాన్మాయుసతాంచ ప్రతిగ్రహాత్। పునంత్వాప ఇతిధ్యాత్వా స్వాహేత్యుక్త్వా జలంపిబేత్॥

దధిక్రావిర్విహ్నిర్దధిక్రామతియజ్జగత్। జయవ్యాప్తిజవైర్యోగాత్ స్తోతవ్యస్య వాజినః। అకారిషంస్తుతిం కుర్యాం తస్యసంబంధినీం తథా। సురభీణి సుశుద్ధాని ముఖానిసకరోతునః। ప్రతారిషత్ప్రదద్యాచ్చ పూర్ణాన్యాయూంషి సంప్రభు

హిరణ్యవర్ణాస్స్వచ్ఛాశ్చ శుచయః పూతలక్షణాః। ఏతాదృశాయాస్సిద్ధంతి పావకాః పావనార్థకాః। యాస్వప్సు కశ్యపశ్చర్వా కశ్యపః పశ్యతీతిచ। భవేత్సాక్షిజగచ్చక్షుర్వర్ణాద్యంతవిపర్యయాత్। శ్రుతిస్తథైవ వదతి ఇంద్రస్సాక్షాత్సురేశ్వరః। సచాప్సుజాతో యా ఆపః విరూపా వివిధాకృతీః। అగ్నిర్బాడబమిత్యాహుర్దధిరే గర్భజంతువత్। యాసాం శ్రీవరుణో రాజా జానంత్సత్యానృతే నృణాం। యాతిగచ్ఛతి నోస్మాకం శంచస్యాత్సుఖహేతవః। స్యోనాశ్శహా సుఖజనికాశ్చ భవంత్వితి। యామధుమ్యా ఇత్యత్ర అమృతస్రావిణో ఇతి। యాసాం దివి యా దేవా అపాం కుర్వంతి భక్షణం। భవంతి యస్యాంతరిక్షే

లోకానుగ్రహలిప్సయా। యా ఆపో బహుధా పృథ్వీం ఉందంతి క్లేదయంతి చ। శు
క్రాః శుభ్రా ఆప ఇతి చ ఋగర్థః ప్రతిపద్యతే। పూర్వాం పశ్యత మా ఆపశ్శివేన సుఖ
రూపిణా। చక్షుషా కరుణార్ద్రేణ ఉపస్పృశత మే త్వచం। శివయా తనువా భద్ర
మూర్త్యాపో యూయమిత్యపి। యుష్మాకం చాప్యప్సుషదో సర్వానగ్నీన్ జలస్థితాన్।
ఆహ్వయామి హువే బ్రూమః కిమర్థమితి చేద్వయం। దీప్తిర్వర్చో మయి బలం శక్తి
రోజస్తథైవ చ। నిధత్త మయి తత్సర్వం స్థాపయంత్వితి మార్జయన్। గృహీత్వా
పాణినా వారి స్వశాఖోక్తాం జపేదృచం। ఉద్ధృత్య దక్షిణే హస్తే జలం గోకర్ణ
వత్కృతే। నిధాయ నాసికాగ్రే తు సంస్మరన్ పాపపూరుషం। బిభ్రియాన్నాసి
కాయాం తు నిరుద్ధప్రాణమారుతః। వామే వక్షిప్య మేదిన్యాం తజ్జలం నావలో
కయేత్। కర్మసాక్షీ జగచ్చక్షూ రేనసో మాం చ ముంచతు। పాదకీలిత కాష్ఠాద్వా
చోరం ముంచత్యధీశ్వరః। స్నాత్వా స్నాత్వా స్వేదమలాత్పూతం సంస్కృతమా
జ్యవత్। ఆపశ్శున్ధంతు మాం పాపాదితి భాష్యేషు దర్శితం॥

ఇష్టం హి విదుషాం లోకే సమానవ్యాసధారణమిత్యుక్తత్వాత్ హగ్ంసే
తి మంత్రో సంక్షేపవిస్తరాభ్యాం వ్యాఖ్యాయతే॥

భాసతే బ్రహ్మరూపేణ జగదేతచ్చరాచరం। జ్ఞానినం ప్రతిబోద్ధవ్యమితి
హగ్ంసేతి మంత్రతః॥ హగ్ంసః పరమాత్మా స శుచౌ శుద్ధే చ మండలే। శుచిషదిద
తీత్యస్మిన్ జగన్నివసనాద్వసుః। వాయుస్తద్రూపవానోంతరిక్షే తిష్ఠన్నితి శ్రుతేః॥
సీదతీత్యంతరిక్షే సదంతరిక్షసదుచ్యతే। హోమనిష్పాదకో హోతా వేద్యాం
సదతి వేదిషత్। అథవా దేవదూతత్వాదగ్నిర్హోతేతి చోచ్యతే। అతిథిస్సద్దురోణే
షు బ్రహ్మాండాఖ్యగృహేషు చ। తిష్ఠతీతి చ యో దేవస్స దురోణసదుచ్యతే। వై
శ్వానరస్యరూపేణ నృషు యో వసతి ప్రభుః। నృషదిత్యుచ్యతే సద్భిస్తథాగి తేషు
పఠ్యతే। వరే శ్రేష్ఠే ద్వారవత్వాదా క్షేత్రేఽర్చ్యారూపతో వసన్। వరసద్వాచ
కో దేవో దర్శనాత్సర్వపాపనుత్। యజ్ఞనిష్పాదకత్వేన ఋతసత్యస్య కర్మణి।
వ్యోమ్ని సూర్యాదిరూపేణ తిష్ఠన్ వ్యోమసదుచ్యతే। అప్సు తిష్ఠన్నితి శ్రుతే రబ్జా
జలజవాచకాః। గోష్వంతర్యామిరూపేణ యో దేవో వసతే సదా। అథవా క్షీర
రూపేణ గోజా ఇతి చ ఈరితః। ఋతం తు సత్యవచనం ధర్మరూపం విదుర్బుధాః।
తస్మాజ్జాయంత ఇతి చ ఋతజాః పరికీర్తితాః। యస్సర్వేషు చ భూతేషు తిష్ఠన్ని
తి శ్రుతేర్విభుః। అద్రిభ్యో జాతవృక్షాద్యాస్స్యాన్నితా అద్రిజా ఇతి। ఋతం తు ఈ
దృశం సత్యం బృహద్వృద్ధా ప్రకీర్తితం। శేషోఽహ్యశేషయజ్ఞాని ఈశో నిష్పాద
యంత్వితి॥

అథార్ఘ్యప్రక్షేపవిధింబ్రవీమి స్మృత్యుక్తమార్గేణ ద్విత్రైర్విధాతుం। కాలాతిపత్తౌతు తత్రైకమర్ఘ్యంత్రయంతు కాలే ఉదయేస్తగేచ। అత్రైత స్మృతివాక్యాని దర్శయిష్యామి పశ్యతాం। ప్రాగ్జ్యోతిస్సలితంవిప్రస్సంధ్యావందనమాచరేత్। అర్ఘ్యప్రక్షేపణంకుర్యాదాదిత్యాభిముఖోద్విజః। ప్రాతఃప్రహ్వఃక్షిపేదప్సుమధ్యాహ్నే ఋజుసంస్థితః। అర్ఘ్యప్రక్షేపణంకుర్యాత్సాయంతూపవిశన్భువి॥ ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంసమయేష్వర్ఘ్యదానే ప్రహ్వాన ఋజూపవేశన సంస్థితిస్సవిత్రుమండలసమ్ముఖతయాస్థితోదద్యాదిత్యేవమర్థం॥ పాణిభ్యాం జలమాదాయ గాయత్ర్యాచాభిమంత్రితం। గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలం క్షిపేత్॥ జలేత్వర్ఘ్యంప్రదాతవ్యం జలమధ్యేతు సంస్థితే। సంప్రోక్ష్య వారిణా సమ్యక్కుర్యాదర్ఘ్యం యథావిధి॥ గోశృంగమితియత్ప్రోక్తం తదూర్ధ్వమధ్యం ప్రచక్షత ఇతి॥

మధ్యాహ్నే చాంజలిక్షేపం సకృదేవసమాచరేత్॥ యత్ప్రదక్షిణంప్రక్రమంతి తేనపాప్మానమవధూన్వంతీతిశ్రుతేస్సంధ్యాత్రయేపికార్య ముద్యంతమితిమంత్రస్తుపూర్వమేవవ్యాఖ్యాతః। క్రమాత్సంధ్యాంచగాయత్రీంబ్రాహ్మీంచ నిమృజేంతథా॥ తర్పయామీతివక్తవ్యం చతస్రో దేవతాఃప్రతి॥ ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మేత్యేతద్హృదయముచ్యతే। గాయత్ర్యాస్త్రిపదాత్త్వాదౌ జపకర్మ సమాచరేదితి శౌనకః॥ తదిదానీం వ్యాఖ్యాయతే। ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతిగీయతే। వేదాంతప్రతిపాద్యత్వాదగ్నిరంగతిగచ్ఛతి। ఇతివ్యుత్పత్తితో బ్రహ్మ దేవతాగ్నిరుదాహృతా। బ్రహ్మణస్యాస్యతారస్య అగ్నిరాత్మాధిదేవతా। ఋషిరార్షంపరబ్రహ్మ బ్రహ్మేతిప్రతిపాద్యతే। గాయత్రీప్రోచ్యతే తస్మాద్గాయంతంత్రాయతేయతః। తద్గాయత్రీఛందఇతి తదభివ్యక్తినిష్ఠతః। పరమాత్మాదేవతాయం మోక్షార్థేవినియుజ్యతే। అస్మత్ప్రకాశమాయాతు వరదాభీష్టదాయినీ। దేవీప్రకాశనీనిత్యా సమ్యగ్వేదాంతనిశ్చితం। అక్షరంనాశరహితం త్వమేవబ్రహ్మఉచ్యతే। అశేషవేదజననీ గృహాణేదంతపోమమ॥ వేదస్త్వం తపోబ్రహ్మేత్యూచుస్సర్వేమహర్షయః। అథవా వరదాదేవీ ప్రమాణేన సునిశ్చితం। ఉపదేష్టుంపరంతత్త్వమాగచ్ఛత్వితిప్రార్థయేత్। కురుతేహ్నాతు యత్పాపం తదహ్నాత్ప్రతిముచ్యతే। యద్రాత్ర్యాదితివ్యాఖ్యాతే మథప్రార్థయతే పునః। మహాదేవీపరంజ్యోతిర్గాయత్ర్యఖిలరూపిణీ। సర్వవర్ణేతి సంబుద్ధిస్త్వమోజోసి సహోసిచ। ఇంద్రియాణాం శక్తిరసి తథాదేర్ద్రమనేషుచ। శరీరబలరూపాసి దీప్తిరూపాసి దీప్తిషు। అగ్నీంద్రాదికదేవానాం ధామతేజో యదస్తితత్॥ నామాసిచాథవాధామ దేవానాంవాసభూరసి। విశ్వం సర్వజగద్రూపం

త్వమేవాసీతి ప్రార్థయేత్ । విశ్వాయుస్థ్సావరాదీనాం సత్తాభవసి సర్వదా।
యద్వాతమసిపూర్ణాయుర్నిఖిలం జంగమాదికం। త్వంసర్వమసి సర్వాయురసి
త్వం ప్రాణధారణం। ఆవాహయామిమనసి గాయత్రీం తాదృశీంమయి। సర
స్వతీంచ సావిత్రీం తత్రైవావాహయామ్యహం । సవితృద్యోతనాత్సైవ సావి
త్రీపరికీర్తితా। జగతశ్చ పవిత్రీవా వాగ్రూపత్వాత్సరస్వతీ। ఛందాంసి గాయ
త్ర్యాదీని విశ్వామిత్రాదికాన్ఋషీన్। త్రయం త్వేతాం చేతిలక్ష్మీశ్రీశబ్దేనాభిధీయ
తే। ఆవాహయామిచ తథా ఛందర్షీనథ దేవతా। స్వరూపం దర్శయతిచ శిష్టం
తత్స్పష్టమీరితం। నాగః కృకరకూర్మశ్చ దేవదత్తోధనంజయః । ఏతైస్సహోప
ప్రాణైశ్చ ప్రాణాద్యైః పంచకైస్తథా। యుక్తాం శ్వేతాదివర్ణైరిత్యుపలక్షణ
లక్షితా। గాయత్రీతు భవేద్రక్తా సావిత్రీ శుక్లవర్ణికా। సరస్వతీ తథా కృష్ణా
ఉపాస్యేతిచదర్శనాత్। సాంఖ్యాయనోనామఋషిః తస్యగోత్రేణసాసమా।
సాంఖ్యాయనసగోత్రేతి వ్యాఖ్యాతం వేదవేదిభిః। వర్ణానిసంఖ్యయా యస్యాశ్చ
తుర్ద్విద్వదశసాభవేత్। చతుర్వింశత్యక్షరేతి ఋగ్యజుస్సామరూపిణీ। త్రిపదాత్ర
యః పాదాయస్యాస్సాపరికీర్తితా। షట్కుక్షిరూర్ధ్వాధరేద్వే ప్రాచ్యాదిదిక్చ
తుష్టయం। శిక్షావ్యాకరణంకల్పో నిరుక్తం జ్యోతిషంతథా। పంచశీర్షాణి య
స్యాస్సా పంచశీర్షేతి కథ్యతే। వేదాభ్యాసార్థమాచార్యసమీపనయనాయవై।
మౌంజీబంధాదికంయత్త దేవోపనాయనం॥ వటుర్గర్భాష్టమేవర్షే వసంతే విన
యాన్వితః। ఉపానయస్వమాత్మానమితిబ్రాహ్మణసన్నిధౌ।బ్రూయాదుద్బోధా
యనమతాద్యత్త దేవోపనాయనం। వినియోగోభవేదస్మిన్కర్మణీతిచ శాసనం॥

అథ గాయత్రీజపవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః .

కుశబృస్యాంసమాసీనః కుశోత్తరాయాంవా కుశపవిత్రపాణిః పశ్చిమ
ముఖస్సూర్యాభిముఖోవా అక్షమాలామాదాయ దేవతాంధ్యాయన్గాయత్రీజ
పంకుర్యాదితిశంఖః॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యేసమాహితః। శుచౌ దే
శేజపన్జప్యముపాసీతయథావిధి। పూర్వాంసంధ్యాంజపేత్తిష్ఠన్సావిత్రీమార్క
దర్శనాత్। పశ్చిమాంతుసమాసీనస్సమ్యగార్క్షవిభావనాదితిమనుః॥

తథామధ్యాహ్నసంధ్యాయామాసీనఃప్రాఙ్ముఖోజపేత్। తిష్ఠన్నపి జ
పేద్దేవీమాదిత్యాభిముఖోద్విజఇతి। మునీనామాసనంబృసీత్యుక్తత్వాజ్జపే మా
నాంగీకారత్వాత్పవిత్రత్వాచ్చాదృష్టఫలజనకం బృస్యాసనం ధృతవస్త్రస్వచ్ఛ
తార్థం దృష్టఫలజనకమపి కుశాసనం భవతి। సూర్యాభిముఖత్వ సమాసీనోపవి
ష్టత్వహేతుః పూర్వముదాహృతఏవ। అసంఖ్యాతంతుయజ్జప్తం తత్సర్వంస్యా

న్నిరర్థకం। కృత్వా చ బ్రహ్మచారీ శతమష్టోత్తరం జపేత్। సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం। గాయత్రీం ప్రజపేన్నిత్యం సర్వకల్మషనాశనీ మితి వచనాత్ సోత్తరత్వాత్సంఖ్యార్థమక్షమాలాధారణం। తదభావే పర్వభిః కర్త వ్యమితి వ్యాసః। పర్వభిస్తు జపేద్దేవీమన్యత్ర నియమస్స్మృతః। గాయత్ర్యా వేదమూల త్వాద్వేదః పర్వసు గీయతే। అనామికామధ్యమాయాస్తు మధ్యమపర్వణి క్రమాత్। తర్జనీమూలపర్యంతం జపేద్దశసు పర్వసు। మధ్యమాంగులిమూలేతు యత్పర్వ ద్వితయం భవేత్। తద్వై మేరుం విజానీయాజ్జపేత్తం నాతిలంఘయేత్॥

శ్లోకత్రయేణ గాయత్రీమంత్రార్థస్సముదాహృతః। విద్యారణ్యేన ముని నా సంక్షేపవ్యాఖ్యానరూపతః। ఉదాహ్రియంతే తే శ్లోకాః ప్రత్యగ్బ్రహ్మైక్య బోధకాః॥

యో దేవస్సవితాస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాః। ప్రేరయేత్తస్య యద్భ ర్గస్తద్వరేణ్యముపాస్మహే॥

తదిత్యవాఙ్మనోగమ్యం ధ్యేయం యత్సూర్యమండలే। సవితుస్సకలోత్ప త్తిస్థితిసంహారకారిణః। వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం జగత్॥ భ ర్గస్స్వప్రకాశత్వాద్విద్యాతత్కార్యయోర్దాహకం। దేవస్య ద్యోతమానస్య తస్యాసంసారిణః ప్రత్యగాత్మనః। ధీమహ్యహం స ఏవేతి తేనైవాభేదసిద్ధయే॥ ధియోऽం తఃకరణవృత్తీశ్చ ప్రత్యక్ప్రవణచారిణీః। యశ్చాగ్రిమం కర్తృత్వం యత్సర్వజ్ఞానాది బంధనం। నోऽస్మాకం బహూనాం ధ్యాయినాం స్వస్వవేదవ్యక్తాంతరాత్మనా। ప్రచోదయాత్ప్రే రయతు ప్రత్యగ్బోధాభిముఖ్యతః॥

ధీమహీత్యత్ర ధ్యాయేమ తద్భావోऽహమితి స్ఫుటం। నోऽస్మాకం బుద్ధివృ త్తీః ప్రచోదయాత్ప్రేరయత్వితి। విశిష్టాద్వైతద్వైతానాం మేషపంథానుసా రతః। అస్మాభిరుపనామ్యాఖ్యా వ్యాఖ్యావిస్తారతోऽధికం కృతం॥

అథ సాయముపస్థానమంత్రార్థో లిఖ్యతే మయా। ధారుణ్యజవరణే త స్మిన్నస్యర్షిర్బ్రహ్మైవ వహి। వృషభోऽస్మాంత్రైలోక్యగత్ వరుణః పరికీర్తితః। వృషభో ద్యోతమానో లోకత్రితయవరుణస్స్మృతః। ఇమం మే వారుణ ఇత్యారూపమాహాత్మ్యేనం పా వయుజ్యతే। అన్యా స్మృతిశ్చ సా మహద్భాగ్యం మృడయ మోచయ। సంసారబంధ నాచ్చేతి వ్యాసునస్మరధ్యతే। అన్యనాగకృతే వస్తువస్త్వరపరికీర్తితః। అవి క్షిత్వా యామిత్వాం తత్తస్మై రక్షణాయచ। బ్రహ్మణా సామర్థ్యాద్భర్త్వంద మానోऽస్తు వన్దనాం। తత్త్వాయామి ప్రపద్యే త్వాం యతస్త్వం భక్తపాలకః।

త్వామాశాస్తే పాత్రీభూయతే యష్టాజ్యాదిసమర్పితైః । అహోదమావో దశగ్
సమంతాన్నిరోధిశ్యాతేధునా। ఉదారికీర్తేపదసంక్షతిసంబుద్ధిఃకీర్తిబల। అనావరమను
ర్వాంతహమత్కర్తృకాంస్తుతిం। బోధిమన్యస్య నోస్మాకం. జీవితంమాప్రజా
శయ। యదిచిద్ధిత్యవ్యయమోర్థ్వితః యం వాస్పూరణం। హేదేవేతి స్వప్రకా
శదోషతనాధోసగద్యతే। యత్త్వావోపాసనప్రతం గస్యవిద్యాని ప్రత్యాహం౧ మని
మసిప్రకక్షేణతర్కయామోవిశేయథా । ప్రజానాథ స్తవ్యాహారం తర్క
యంతివతద్వత్। హేవరదనేతిచానంబుద్ధిర్దేవలోకేవర్తిన్ని దేవ గత్యాదంశసం
భూతె జనేఽభిదోహమల్పకః। యస్మింఽభిదధికంపూవి వరాం స్పృచరామసి।
అచిత్యాచిత్తి దేహవావహంభా ... ... వయం స్వవిగుణ దుర్ధర్మలో
పరూపాపరాధవం । ... పుంమోపిమ ... । తస్మా
దస్మాన్మారిరిపోర్మాహాంగ్ సిద్ధనోఽత॥ హేదేవేతిసంబుద్ధి ... మ
సీపుభిః। కవవానకింబేస్మూర్త్యాస్వాస్వప్రసాధనతత్పరాః॥ రిరిపుర్మాదిశేవంతో యు
త్కర్త్మాంగం బుత్త్వాజోస్మాకం। యుద్ధ్యాయివానుం ... పం సత్త్వామచక్షాంక్ష
తమవజ్ఞతయా॥ ఉత అపిచ ... । ...
ర్వాత్స్వానాంసి విష్ణ్వవిశేషణశిధిరేవ। ... ప్రియా
పహాసహితః। ప్రియాంభవేమప్రక్క్యత్వదుపాభ్యాయుష ప్రియాస్యామ॥

అథ పాత్రీభూతరూపప్రస్థానమంత్రోవ్యాఖ్యాయతే యా। సర్వేసు ...
జేవో ముద్యతిస్నిహ్యతీతిచ। మిత్రస్య ... । ... శ్రుతి। చ
ర్షణీస్సుజాస్తినాం ధృతోధారక ... । తస్యమిత్రస్య ... తే ఆ
తిథ్యోప్రవశ। స్తామిత్ర ... । సానసింధ్య ...
రం సత్యంనిత్యమిత్యర్థః॥ చిత్రం ... । ... శ్రవ
ణం। ... । ... యజామిహ
ఇతి ... । జీవత్వ ... ప్రక
ర్షతస్యమిత్రస్య। ... । యో
వయతికర్మణో ... । ... సా
ద్రాఘ్రాంధృతవానితి। అని ... । కృష్టీఃకర్మ
వతో మనుష్యానభిచష్టే పశ్యతి। యత్సర్వోంజగ ... । ...
దిత్యేతి సంబుద్ధిర్వ్యత్యయేన ... । ...
తు। మిత్రేతిసంబోధనార్థః ... । ప్రయతస్వాన్ నస్తు ...
ఫలయుక్తోభవేదితి। తో ... ప్రహాన్య తే । ...
నానపీడ్యేత జీయాతేవస్రావైరిభిః। ఉతత్యాద్రుహుతం ...

ౖగతః। నాశ్నోతినైవప్రాప్నోతి దూరాన్నవ్యాప్నుయాదితి॥

మధ్యాహ్నేచోర్ధ్వబాహుస్సన్నేవంపశ్యన్జపేన్మనుం। తదుపస్థానమం త్రాణామర్థోప్యత్రవిలిఖ్యతే॥

ఆసత్యేనేతిమంత్రస్య హిరణ్యఋషిరీరితః। త్రిష్టుప్ఛందశ్చ సవితా దేవ తా పరిపఠ్యతే। సత్యేన దేవలోకేన రజసా మానవేనచ। సవితా సూయతే తేన జగదిత్యవగమ్యతే। సవర్తమానో దేవానామమృతంచనివేశయన్। మర్త్యం మ నుష్యలోకస్థజనానాంచనివేశయన్। హిరణ్యయేనస్వర్ణేన రథేనాయాతి వై వి భుః॥ ఆసమంతాద్యాత్యటతి భువనా భువనానివై। విపశ్యన్నభితోపశ్యన్నీదృ శం తముపాస్మహే॥

మంత్రస్యోద్వయమిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిస్స్మృతః। ఛందోనుష్టుప్పదం జ్యోతిర్దేవతా పరికీర్తితా। తమసస్పరివర్తంతం ప్రపంచాదుపరిస్థితం। ఉత్తరం చోత్కృష్టతరంజ్యోతీరూపం తముత్తమం। దేవత్రసర్వదేవేషు దేవం సూర్యం స్థితంవయం। పశ్యంతోపాసనబలాజ్జ్యోతిస్సూర్యంపరాత్పరం॥ ఉచ్చైరతిశయే నచ ఆగన్మ ప్రాప్నువామవై। కేతవోస్యాస్తం ప్రసిద్ధం జాతీర్జగదితీరితం। వే త్తీతివేత్తా సర్వజ్ఞో జాతవేదాఇతిస్మృతం। తం దేవంద్యోతమానంచ కేతవో రశ్మయోపిచ। ఉదుత్యమిత్యూర్ధ్వముచ్చైర్వహంతి ప్రాపయంతిచ। దృశేవి శ్వాయవిశ్వస్మైప్రాణినాందర్శనాయచ। కృతార్థతాం లభంతే తేసర్వేలబ్ధ్వా

తుదర్శనం॥ మంత్రస్యచిత్రం దేవానామిత్యస్యాంగీరసాత్మజః। కృత్స్నోనామా ఋషిస్త్రిష్టుప్ఛందస్సూర్యస్తుదేవతా। దేవానాం దేవతానాంతు చిత్రమగ్రిమ ముచ్యతే। అనీకంబలమిత్యాహుః ఉదగాదిత్యుదేతివై। కీదృశం తదనీకంచేన్మి త్రోహరభిమానికః। నిశాభిమానీవరుణోద్వ్యభిమాన్యగ్నిరుచ్యతే। తేషాం చ క్షుః ప్రకాశంతదనీకముదితోరవిః। జగతో జంగమస్యాపి తస్థుషస్స్థావరస్యచ। ఆత్మానియామకస్సూర్యః ద్యావాద్యాం పృథివీమిలాం। అంతరిక్షం నభశ్చా ప్రాప్యానుభిః పూరయత్యసౌ॥ తచ్చక్షురాదిమంత్రస్య వశిష్ఠఋషిరుచ్యతే। ఛం దోనుష్టుప్దేవతాస్యభాస్కరః పరికీర్తితః। మంత్రేణానేనతచ్ఛూర్యసంజ్ఞబ్రహ్మ ఉపాసతే। తత్తస్యసర్వజగతశ్చక్షుర్ఖ్యాతం సనాతనం। దేవానాంచహితం దే వహితమాహుర్మనీషిణః। పురస్తాత్పూర్వహరితి శుక్రంశుద్ధస్వరూపకం॥ తదు చ్చరచ్చోదితసూర్యరూపం బ్రహ్మప్రపశ్యేమవయంశతంసమాన్। నందామ త ద్వత్పుత్రపౌత్రవృద్ధిభిర్మోదామహృష్టాశ్చ భవామతద్వత్॥ భవామ తద్వత్పరి వృద్ధిమంతస్స్యామేతి తద్వచ్ఛృణవామలోకే। ప్రియాశ్చవాచశ్శృణవామతద్వ

త్తత్ప్రబ్రహ్మప్రియయాస్మినశ్చ । వయం భవామేతి తథాప్యజీతాస్యామాభి లంచాయురిహాప్నవామ॥ జ్యోక్ప సూర్యం దృశేకాలం చిరం సూర్యస్వరూపి తత్। బ్రహ్మద్రష్టుమిహాశాస్మ హే వయంచే[illegible] ఫణ్యాతె। మహాతశ్చాధికాదర్శ వాదర్శేరుపరిప్రభుః । యస్సూర్యఉదగాదద్యద్రశ్యతేచ చరాచరైః । సరిర స్యాంభసోమధ్యాన్మధ్యేఇత్యుచ్యతే బుధైః। విభ్రాజమానస్సందీప్యమానఇత్య భిధీయతే। విద్వాన్విపశ్చిదిత్యస్య వృషభో ఘనవర్షకః । లోహితాక్షో లోహి తాంశుస్సూర్యోమనసాదరాత్। మామాప్రనాత్వవతువాప్యనుగృహ్ణాతువా తథా॥సంధ్యాత్రయేపిప్రాచ్యాదిదిగ్దేశాద్యభివందనం।పృథక్కర్తవ్యమిత్యన్యే వదంత్యత్ర మనీషిణః। కశ్యపేనదిశాదిక్ష్వ దేవతాద్యభివందనం। సంధ్యయోరు భయోరేవేత్యుక్తంతద్వత్ప్రవర్తతే॥

తత్రమంత్రనమః ప్రాచ్యైదిశ ఇత్యన్వయోభవేత్। ఏతస్యాం దేవతా యాస్తు ఏతాభ్యస్తు నమస్త్వితి। ఇతిసర్వత్ర యోజ్యం స్యాత్సృష్టార్థ ఇతినోచ్య తే। కామఃకామాభిమానీయోదేవోకార్షీత్కరోతిసః। నాహంకర్తేతియస్మిష్టే త్కుర్వన్నపి నలిప్యతే। ఇతిధ్యాత్వా నమస్కుర్యాత్కామాయచ సమన్యవే। పృథివ్యాదీనిభూతాని యానితేభ్యోనమోస్త్వితి॥ మంత్రేషు పంచమాయాత్ర సాంభాందసఇతిస్మృతః॥ ఓంకారవాచ్యోయోదేవస్సమగ్రైశ్వర్యవాన్విభుః।వా సుకిత్సఖిలంహ్యస్మిన్వసంత్యస్మిన్వసత్యయం। ఇతివాసుపదార్థస్యాత్సచాసౌదే వఇత్యతః। వాసుదేవఃపరంబ్రహ్మ తస్మైనమఇతిబ్రువన్॥

చరస్థిరాణిభూతాని యాంనమస్యంతి దేవతాం। సాయంప్రాతశ్చసా సంధ్యాత్వభిరక్షతుమామితి। అతఊర్ధ్వంశివాయేతి శ్లోకమారభ్యచోత్తమె।శి ఖరేఇతిపర్యంతం పురాణం స్పష్టమర్థతః॥ భూమ్యాంస్థితః పర్వతోయో మేరు నామాస్యమూర్ధని। ఊర్ధ్వభాగే తథాజాతే విద్యమానేత్రచోత్తమె। ఉత్కృ ష్టశిఖరేశృంగె శిఖరాకారమందిరె। స్థాతుమాకాంక్షితపదం బ్రాహ్మణేభ్యో నిరంతరం। ఉపాసకేభ్యోవిప్రేభ్యోభ్యనుజ్ఞాతాయథాసుఖం॥ హేదేవి హేభ గవతి త్వమస్మాంస్త్వదుపాసకాన్। అనుగృహ్యాయథాకామం గచ్ఛేతి విస్ర జేచ్ఛివాం॥ శిష్టంస్పష్టమిదంధ్యాత్వేత్యనేన మనునాద్విజః । స్వరక్షణార్థం ప్ర స్తౌతి ద్యావాభూమ్యౌ సమాహితః। మంత్రార్థస్తు పితర్మాతర్మేద్యులోకమ హీతలం। ద్యావాపృథివ్యాపితరావితీయంవైశ్రుతిర్జగౌ। వాంయువాంప్రతియ ద్వాక్యమిహకర్మణ్యుపబ్రువె॥ హేద్యావాపృథివీద్యావాపృథివ్యావితి చోచ్య తే॥ అత్రద్వివచనాభావశ్ఛాందసః పరికీర్తితః। ఇదంమదీయం వచనం సత్యమ

స్తు ఋతంభవేత్। తత్కింవచనమిత్యుక్తే భూతమిత్యాదినోచ్యతే। అహోభిర స్మదీయరక్షణైరితిచోచ్యతే। ఇదంతుసర్వభూతానాముపలక్షణమూహ్యతే।అ వమే రక్షకేపోత్రే యువామితితు శేషవాక్। భూతంభవతమిత్యుక్తం తదర్థ స్త్వాయుముచ్యతే। అస్మదాదికదేవానాం రక్షకేభవతంత్వితి॥ వచనం యదిదం సత్యమస్త్విత్యన్వయఊహ్యతే। భవత్ప్రసాదాద్వయమశ్యేషమన్నమిదంహ్యా పి। వృజనంవాపరహితం జీరదానుమితీరితం। జీవనస్యచదాతారం విద్యామే తి లభేమహి॥

శ్రీదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవర్యరచితమిదం। సంధ్యావందన భాష్యం వితనోతు ముదం సదా విదుషాం॥

ఔపాసనహోమవిధిః

అథౌపాసనహోమవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ ఓం అథ సంధ్యానంతర మౌపాసనహోమప్రకారంవదామః॥ సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయంహో మో విధీయతే। స్వయంహోమే ఫలం యత్స్యాత్తదన్యేన నలభ్యతే। హో మేయత్ఫలముద్దిష్టం జుహ్వతస్స్వయమేవ తం॥ హూయమానం తదన్యేన ఫల మర్థం ప్రపద్యతే॥ ఋత్విక్పుత్రోగురుర్భ్రాతా భాగినేయోథవిట్పతిః। ఏతైరప హుతంయస్మాత్తద్ధుతం స్వయమేవత్వితి దక్షః॥ విట్పతిర్జామాతా ఋత్విగాది హోమేపి యజమానసన్నిధానేన భవితవ్యమితి కాత్యాయనః॥ అసమక్షంతు దంపత్యోర్హోమస్స్యాన్నిర్త్విగాదినా। ద్వయోరప్యసమక్షంతుభవేద్ధుతమనర్థక మితి॥ అతఏవ క్వచిత్ప్రవాసానుగమస్తేనైవదర్శితః। నిత్యేష్ట్యగ్నిం స్వదారేషు పరికల్ప్యర్త్విజంతథా। ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రఇతిచ ॥ రాత్రేష్షోడశభాగే తు గ్రహనక్షత్రభూషితే। కాలేత్వనుదితేప్రాతర్హోమంకుర్యాద్విచక్షణః। య థాప్రభాతసమయే నష్టనక్షత్రమండలే। రవిర్యావన్నదృశ్యేత సమయాధ్యుషి తస్స్మృతః। రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత రశ్మిభిస్తు సమన్వితః। ఉదితంతంవిజానీయా త్తత్రహోమం ప్రకల్పయేదితి వ్యాసః॥ ఆశ్వలాయనస్త్వనుకల్పాంతరమా హ॥ ఆసంగవాంతం ప్రాతరితి। ముహూర్తానాం త్రయః ప్రాతస్తావానేవచ సంగవఇతిస్మృతేః॥ ద్వాదశఘటికాపర్యంతం హోమకాలఇత్యనువర్తతే॥అథ గృహ్యాగ్నౌ సాయంప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోర్వ్యాం హోతా రం గచ్ఛేత్కథంకుర్యాదిత్యాహగోభిలః॥ సాయమాహుతిః ప్రాతరాహుతే ర్నాత్యేతి ప్రాతరాహుతేస్సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసో నాత్యేతి ఆపౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి బోధాయనోపి॥ ఆసాయంకర్మణః ప్రాతరాప్రాతస్సాయంకర్మణః ఆహుతిర్నాపద్యేత పార్వణంపార్వణాంత

గాదితి ఆపస్తంబస్తు పక్షహోమంకుర్యాత్ తథామరీచిరపి శరీరాపద్యపేద్య త్ర భయాద్వార్తిం ప్రపద్యతే। తథాన్యాస్వవిచాపత్సు పక్షహోమోవిధీయ త ఇతి పక్షహోమమధ్యే ఆపన్నివృత్తౌ తథాప్రభృతి పునర్హోమఃకర్తవ్యః॥ ప క్షహోమానథోక్తత్వాగత్వాతస్మాన్నివృత్తిఃతః। హోమఃపునస్తథాక్తత్వా నచాసౌదోషభాక్స్యాదితి దర్శపూర్ణమాసహోమేన పిత్ర్యాన్యేషాంశ్చాప్యా యయంతీత్యేవ తస్మాదహరహర్హోమాకరణప్రత్యవాయోనభవతీతి గోభిలాది వాక్యాన్యతీవ సహేతుకాన్యేవ తథాచశ్రుతిః॥ తస్మాదహరహర్మనుష్యా అ శసమిచ్ఛంతేర్ధమాసా దేవా ఇజ్యంతే మాసి పితృభ్యః క్రియతఇతి॥

హోమద్రవ్యమాహ శౌనకః॥ హవిష్యేచ యవాముఖ్యాస్తదనువ్రీహ యస్మృతాః। అభావే వ్రీహియవయోర్దధ్నావాపయసాపివా।తదభావే య వాగ్వావా జుహుయాదుదకేనవా। యథోక్తవస్త్వసంపత్తౌ గ్రాహ్యం తదను సారిచ। యవానామివగోధూమాన్వ్రీహీణామివశాలయః। ఆజ్యం హవ్యమనా దేశే జుహోతీతి విధీయతే। మంత్రస్యదేవతాపతిరితి స్థితిరితి॥ ఆహుతిపరిమా ణమాహబృహస్పతిః। ప్రస్థధాన్యం చతుష్షష్ఠిరాహుతిఃపరికీర్తితం। తిలానాం తుతదర్ధంస్యాద్యవస్యస్యాపి। స్వగృహ్యోక్తేనవిధినా హోమంకుర్యాద్యథావి ధీతి గృహ్యపరిశిష్టే॥ బహుశుష్కేంధనేచాగ్నౌ సుసమిద్ధే హుతాశనే। వి ధూమే లేలిహానేచ హోతవ్యం కర్మసిద్ధయే। యోనర్చిషి జుహోత్యగ్నౌ అం గారేచైవమానవః। మందాగ్నిరామయావీచ దరిద్రశ్చ ప్రజాయతఇతి॥ జప హోమరతానాం మంగళాచారాభ్యాం యుక్తానాం నిత్యం శుచీనాం జలా గ్నిపవనరూపదైవోపద్రవో మానుషోపద్రవశ్చ నజాయతేతి మనురాహ త ద్యథా॥ మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మనాం। జపతాం జు హ్వతాంచైవ వినిపాతో నవిద్యతే॥

ఔపాసనహోమవిధి.

సంధ్యానంతరమందౌపాసనహోమవిధిని జెప్పుచున్నారము. సంధ్యా కర్మనాచరించి యటుపైని స్వయము హోమమాచరించవలె నన్యుడొనర్చిన పూర్ణఫలదము కాదు. స్వయమొనర్చిన హోమములోని సగముఫలమునుమా త్రమిచ్చును. ఋత్విక్పుత్ర గురుర్భ్రాతృభాగనేయజామాతులచే జేయించిన స్వయమాచరించిన ఫలమునే జెందునని దక్షుడు.

ఋత్విగాదులచే జేయించిన హోమము భార్యాభర్తలలో నొకరిస మక్షమైనను గాకుండిన ఫలదముగాదు, గాన కర్మరుడు విప్రుడు తనభార్యలు

కఠీనమగ్నినిజేసి ఋత్విక్కుని హోమాచరణకు నియమించి గార్హ్యాస్థ్యమై ప్రవాసమును జేయుమని కాత్యాయనులు.

రాత్రిలోపదియారవభాగమున గ్రహనక్షత్రములచే నాకాశమలంకృతమైయుండగ సూర్యోదుదయగిరి నలంకరించకముందును హోమమును వేత్తగునతడాచరించుమనియును సూర్యుడు రశ్ములతోగూడి రేఖామాత్రమగపడిన యది ఉదితమనియును హోమకాలమనియును వ్యాసులు.

ఆశ్వలాయనులవారనుకల్పవిధిని జెప్పుటలో నారుగడియలు ప్రాతః కాలము నంతవేళయే సంగవమనియును పన్నెండుగడియలమట్టుకును హోమకాలమనిరి.

సాయంసమయాహుతి ప్రాతస్సమయాహుతిని ప్రాతరాహుతిరా సాయము దర్శయందగు హవ్యము పౌర్ణమాసిపర్యంత మతిక్రమించదనియును గోభిలుడు.

పక్షహోమమును జేయుమని బోధాయనులాపస్తంబులును జెప్పిరి.

రోగము భయమార్తియును మొదలగు సకలాపదలందును పక్షహోమమును జేయవలె నాపక్షమధ్యమునందాపదమళ్లిన దిరుగ ప్రత్యహహోమమాచరించదగునందువలన ప్రత్యవాయము లేదని మరీచి.

దర్శపూర్ణమాసహోమమున దేవపితృతృప్తియగును గాన ప్రత్యహహోమాకరణప్రత్యవాయములేదను మునివచనములు సహేతుకములని శ్రుతివలన గనపడుచున్నది. మనుజులు ప్రతిదినమశనమపేక్షింతురర్ధమాసమున దేవతలును మాసమున పితృదేవతలును యజనము జేయబడుదురని. హవిస్సుకు యవలు ముఖ్యములు వ్రీహులనుకల్పములు. యవవ్రీహులు దొరకనియెడల పెరుగు, పాలు, గంజియు నుదకమును యథాసంభవముగా హోమమాచరించదగును. యవలకు గోధూమలు వ్రీహులకు శాలులు హవిస్సుకాజ్యమును విధ్యుక్తాసంభవమున హోమమొనర్చదగును.

మంత్రమునకును దేవతకును బ్రహ్మాయనుట మర్యాద. కుంచెడుధాన్యమున కరువదినాల్గాహుతులు దానిలోసగము తిలలు స్వగృహ్యోక్తవిధిచేతను యథావిధిగా హోమమొనర్చవలెనని గృహ్యాపరిశిష్టము.

ఎండినబహ్వింధనములందగ్నిమండుచు మెండుగ జ్వాలలుండ నిర్ధూమ

మున గర్మసిద్ధికై హోమము జేయదగును. జ్వాలలు లేని యగ్న్యంగారమున హోమము మొనర్చినమనుజుడు మందాగ్నియు నామరోగియు దరిద్రుడు నగును.

జపహోమాసక్తులకు మంగళాచారవంతులకు నిత్యము శుచులై యుండువారలకు జలాగ్నినాయురూపద్రవోపద్రవమును మానుషోపద్రవము ను గలుగదని మనువు. ... ...

అభివాదనవిధిః

ఉపగమ్య గురూంత్సర్వాన్ స్వాత్రిష్ఠే ద్వాభివాదయేదితి వామనపురాణే॥ ఉపాధ్యాయాద్దశాచార్య ఆచార్యాణాం శతంపితా। సహస్రంతు పితుర్మాతా గౌరవేణాతిరిచ్యతఇతి మనుః। మాసాన్దశోదరస్థంయా ధృత్వా శూలైస్సమాకులం। వేదనావివిధైర్దుఃఖైః ప్రసూయేత విమూర్ఛితా। ప్రాణైరపి ప్రియాంపుత్రాన్మన్యతే సుతవత్సలా। కస్తస్యా నిష్కృతిం కర్తుం శక్తో వర్షశతైరపీతివ్యాసః॥ ఉపాధ్యాయః పితాజ్యేష్ఠో మాతా చైవమహీపతిః। మాతులశ్శ్వశురస్త్రాతా మాతామహపితామహా। వర్ణజ్యేష్ఠపితృవ్యశ్చ పుంస్యేతే గురవస్స్మృతాః॥ మాతా మాతామహీ గుర్వీ పితృమాతృస్వసాదికాః। శ్వశ్రూః పితామహీజ్యేష్ఠాధాత్రీచ గురవస్త్రియఇతి॥ అత్ర పితృమాతృగ్రహణం తద్వ్యాన్యా ఏతే ఇత్యేతదర్థం। మాతామహో మాతులాశ్చ పితృవ్యశ్శ్వశురోగురుః। పూర్వజస్స్నాతకశ్చర్త్విజ్జ్యాన్యాశ్చ గురవస్సదా॥ మాతృష్వసా మాతులాని శ్వశ్రూర్ధాత్రీపితృష్వసా। మాతామహీ పితృవ్యస్త్రీ గురుస్త్రీ మాతృవచ్చరేదితివ్యాసః॥పితృవత్పాలయేత్పుత్రాన్ జ్యేష్ఠో భ్రాతా యవీయసః। పుత్రవత్తేపివర్తేరన్ యజ్ఞైవపితరం తథా। గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృత్తిమాచరేదితిమనుః॥ బ్రాహ్మణసమవాయే ప్రథమం కస్యాభివాదనమిత్యాకాంక్షాయామాహమనుః। లౌకికం వైదికంవాపి తథాధ్యాత్మికమేవవా। అవధీశయతోజ్ఞానం తంపూర్వమభివాదయేత్॥ ఏకహస్తేనాభివాదనం నిషేధతి విష్ణుః॥ జన్మప్రభృతి యత్కించిచ్చేతసా ధర్మమాచరేత్। సర్వంతు నిష్ఫలంయాతి ఏకహస్తాభివాదనాదితి। ఏకహస్తవందనే నమ్రీభావం నభవతీతి మత్వా త్యంతవినయేన పాదావుపస్పృశ్యాభివాదయేదితి నియమార్థముక్తం॥ తథా చమనుః॥ వ్యత్యస్తపాణినాకార్యం ఉపసంగ్రహణంగురోః। సవ్యేనసవ్యస్ప్రష్టవ్యో దక్షిణేనతు దక్షిణఇతి॥ కామంతు గురుపత్నీనాం యువతీనాం యథాభువి। విధివద్వందనంకుర్యాదసావహమితిబ్రువన్ ॥ విప్రోష్య పాదగ్రహణమన్వహంచాభివాదనం। గురుదారేషు కుర్వీత సతాంధర్మమనుస్మరన్నితిమనుః॥త

త్రహేతుస్తేనైవోక్తః ॥ గురుపత్నీతు యువతీ నాభివాద్యాహి పాదయోః। పూర్ణవింశతివర్షేణ గుణదోషావిజానతః। అభ్యంగనం స్నాపనంచ గాత్రోద్వాహనమేవచ। గురుపత్న్యానకార్యాణి కేశానాంచ ప్రసాధనమితి॥ అభివాదనేవర్జానాహ ఆపస్తంబః॥ నసోపానద్వేష్టితశిరా అవహితపాణిర్వాభివాదయీతేతి॥ శంఖోపి॥ నోదకుంభహస్తోభివాదయేత్॥ భైక్షం చరన్నపుష్పహస్తో నాశుచిర్జపన్దేవపిత్రుకార్యాణి కుర్వన్నశయానమితి॥ అపస్తంబోపి॥ విషమగతాయగురవే నాభివాద్యం తథాఽప్రీతాయాప్రియశ్చ నప్రత్యభివదేత్। సమిత్పుష్పకుశాజ్యాంబుమధ్వన్నాక్షతపాణికః। జపం హోమంచ కుర్వాణో నాభివాద్యస్తథాద్విజః।పాషండపతితంవ్రాత్యంమహాపాతకినంశఠం। నాస్తికంచకృతఘ్నంచ నాభివాద్యాత్కృధంచన।ధావంతంచప్రమత్తంచమూత్రోచ్చారకృతంతథా।భుంజానమాతురంనార్తం నాభివాద్యాద్విజోత్తమః।వమంతంజృంభమాణంచకుర్వంతందంతధావనం। అభ్యక్తశిరసంచైవస్నాస్యంతంనాభివాదయేత్। స్వకర్మాణిక మవిజ్ఞాతమశక్తంరిపుమాతురం। యోగినంచ తపస్సక్తం కనిష్ఠం నాభివాదయేత్॥ శాతాతపోపి॥ ఉదక్యాంసూతికాంనారీం భర్తృఘ్నీం గర్భఘాతినీం। అభివాద్యద్విజో మోహాదహోరాత్రేణ శుధ్యతీతి॥

ప్రత్యభివాదనమాశిషంవాకర్తుం కర్మవ్యగ్రత్వేనాశక్తోయస్తిష్ఠతి। నమస్కుర్వతః శ్రేయోనాభివాంఛతి యస్తస్యాభివాదనం నకుర్యాదితి మునయో బ్రువన్॥ తథాచభవిష్యపురాణే॥ అభివాద్యే కృతోయస్తు నకరోత్యభివాదనం। ఆశిషంవా కురుశ్రేష్ఠ సయాతినరకాన్బహూనితి॥ యమోపి॥ అభివాదేతుయః పూర్వమాశిషంనప్రయచ్ఛతి। యద్దుష్కృతంభవేత్తస్య తస్మాద్భాగం ప్రపద్యతే॥ అపిచ॥ ప్రభాతేసంగవేచైవ ప్రసావే దంతధావనే। స్నానభోజనకాలేతు మౌనంషట్సువిధీయతే॥ షట్స్వేతిసంఖ్యామౌనకాల దిక్ప్రదర్శనార్థం నత్వియత్తాగణనార్థం॥ అన్యేషు జపహోమదేవపూజాదిష్వపి మౌనం విధీయతే। ఉషఃకాలేహరిధ్యానపరాయణస్సన్మౌనేన వస్తవ్యత్వాత్। సంగవే అనుష్ఠానకాలత్వాత్। ప్రసావే రేతోత్సర్జనకాలె మౌనంవిధ్యుక్తత్వాత్॥ సంస్మృత్య పరమాత్మానం పత్న్యాజంఘేప్రసారయేత్। యోనింస్పృష్ట్వాజపేత్సూక్తం విష్ణుంయోనింప్రజాపతేః। రేతస్సించేత్తతోయోన్యాం తస్మాద్గర్భం బిభర్తిసా। దంతధావనే ఆయుర్బలమితి మంత్రజపార్థం। స్నానభోజనజపహోమార్చనకాలేష్వపి తత్తన్మంత్రానుష్ఠానార్థం మౌనముక్తం తస్మాదేతాదృశ నియమకాలేష్వపి ననమస్కార్యం। గుర్వాదిసమవాయే అభివాదనక్రమం దర్శయతి జ్ఞానవాశిష్ఠే॥ ప్రథమంపితరంపశ్చాన్మునీమాన్యైకమానితౌ। తతో విప్రాంస్త

తోబంధూన్ప్రణామ తతోగురూన్। గురూణామపిసర్వేషాం పితా పరమకో గురురితి। ప్రథమం పితుఃప్రణామః। తతః వశిష్ఠవిశ్వామిత్రయోస్సర్వమునిమాన్యత్వాత్। తతోన్యేషాంమునీనాం తతః బంధూనాం తతఃవిప్రవ్యతిరిక్తానాం విద్యాగురూణామితి న్యాయవిదామయంప్రణామక్రమః॥

అభివాదన విధి.

సకలగురువులకును విప్రులకు నభివాదనమొనర్చ్పమని వామనపురాణము. ఉపాధ్యాయులకంటె నుపనయనాదిసంస్కారములొనర్చిన యాచార్యులు పదిరెట్లెచ్చు. ఆచార్యులకంటె శతాంశమువెచ్చుతండ్రి యతనికంటె తల్లి సహస్రాంశమధికము గౌరవముచేతననిమనువు.

పదినెలలు గర్భమున శిశువును భరించి శూలములతో బొడచినట్లగు నతివేదనలను సహించి విశేషముగ మూర్ఛితురాలై శిశువును గని యాసుతునిప్రాణముకంటె నతిశయునిగాదలంచి ప్రేమతో పెంచునట్టి తల్లియొక్క ఋణము ననేకశతవర్షములధిక సేవనాచరించినను దీర్చజాలడని వ్యాసులు.

ఉపాధ్యాయులు, తండ్రి, జ్యేష్ఠభ్రాత, తల్లి, ప్రభువు, మేనమామ, మామ, తననాపదనుంచి రక్షించినవాడు, మాతామహుడు, పితామహుడు, తనకంటెనధికవయస్సుగల పినతండ్రి, వీరలు పురుషునకు గురువులు.

జననియు, మాతామహి, గురుపత్ని, పితృమాతృసోదరీలు, అత్త, పితామహీ, జ్యేష్ఠభగినీ, పెంచినతల్లియు, స్త్రీలలో గురువులు. తల్లిని దండ్రిని గలిపి వీరలనుజెప్పుట వారివలె వీరినిగూడ గౌరవమొనర్చుడనుటకు.

మాతామహుడు, మాతులులు, పితృవ్యుడు, మామ, గురువు, అగ్రజుడు, స్నాతకవ్రతుడు, ఋత్విజుడు, వీరలుసర్వదామాన్యులగు గురువులు.

మాతృపితృసోదరీలు, మేనమామభార్యా, అత్త, మాతామహీ, పితృవ్యపత్నీ, గురుస్త్రీ వీరలను తల్లివలె గౌరవమొనర్చమని వ్యాసులు.

తండ్రివలె జ్యేష్ఠభ్రాతను తమ్ములాశ్రయించి యతనియాజ్ఞ ననుసరించవలెను. జ్యేష్ఠభ్రాత తనతమ్ముల తండ్రివలె పాలించవలెను.

గురువుయొక్క గురువువచ్చునపుడు గురువునుజేయు గౌరవమొనర్చవలెననియును. బ్రాహ్మణులలో లౌకిక వైదికాధ్యాత్మిక జ్ఞానము గలవానికి ముందుగ నమస్కరించమని మనువు.

మనంబుచే జన్మమొదలాశ్రయించిన సుకృతమంతయు నొకహస్తముచే జేసిన యభివాదమువలన నశించునని విష్ణువు.

ఏకహస్తాభివందనముచేత నమ్రీభావము లేకుండునని దలంచి యత్యంతవినయముతో పాదములను స్పృశించి వందనమొనర్చు నియమము కొఱకు చెప్పబడెను. ... ...

గురువుల పాదములను వ్యత్యస్తహస్తముల స్పృశించవలెననగా కుడిపాదమును కుడిచేత నెడమపాదము నెడమచేతను బట్టి నమస్కరించుమనియును, గురుపత్నుల పాదస్పర్శను జేయక సమీపభూస్పర్శన మొనర్చి తన నామోచ్చారణజేసి నిత్యము సదాచారానుసారిమై నమస్కరించుమని మనువు. అందుకు హేతువేదనిన- గుణదోషములను దెలిసిన పిన్నవయసువాడగు నిరువదివర్షముల శిష్యునిచేతను గురుపత్ని పాదస్పర్శనమొనర్చి నమస్కరించబడతగదు. శిష్యునకు తైలాదికముచేతను దేహాభ్యంగనము స్నానముజేయుంచుట నలుగుబెట్టుట కేశములను దువ్వి పుష్పములచేత నలంకరించుటయును గురుపత్ని జేయరాదు.

పాదుకలు దొడగియుండి వేష్టితశిరుడై పనిజేయడముచేతను చేతులు స్వాధీనములేకను నమస్కరించతగదని యాపస్తంబులు.

ఉదకుంభహస్తుడై భైక్షమును జేయుచు పుష్పహస్తుడై అశుచిగనుండి జపించుచు దేవపితృకర్మలనుజేయుచు నమస్కరించతగదు. విషమగతుడైయున్న గురువుకు విరోధికిని మిత్రుడైనను ప్రత్యభివాదనమొనర్చనివానికిని నమస్కరించరాదు. సమిధలు, పుష్పములు, దర్భలు, ఘృతము, ఉదకము, తేనె, అన్నము, అక్షతలును జేతనున్నవాడు జపహోమాచరితుడును జేయరాదభివాదనమనియు. పాషండునకు పతితునకు విధ్యుక్తకర్మాచరణలేని వ్రాత్యునకు, బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకునకు, శఠునకు, కృతఘ్నునకు, పరుగిడుచున్నవానికి, ప్రమత్తునకు, మూత్రోత్సర్జనమును జేయుచున్నవానికి, ఆతురునకు, వమనము ఆవలింత దంతధావనము స్నానమును జేయుచున్నవానికి, స్పృక్పాణికి నపరిచయున కశక్తునకు శత్రువున కాతురునకు తపమొనర్చెడి యోగికి కనిష్ఠునకభివాదనము జేయరాదని యాపస్తంబులు.

ప్రసవమైనదానికి రజస్వలమైనదానికి భర్తనుజంపినదానికి గర్భమును దించుకొనుదానికి మోహముచే నభివాదనమొనర్చినవాడొక రాత్రియు పగలుచేతను శుద్ధినొందునని శాతాతపులు. ప్రత్యభివాదనములేకాశీర్వచనము

ను జేయు నేరని లేక వేరొకకర్మ నాచరించుచు హస్తములాపనినుంచువానికి మౌనమునుండువానికి నమస్కరించినవాని శ్రేయమును గోరనివానికిని నమస్కరించ రాదని మునులు బల్కిరి. అభివాదనమందున బూర్వమాశీర్వచనము జేయకుండినవాడు విశేషనరకములనొందునని భవిష్యపురాణము. మరియునట్టివాడు నమస్కరించిన వానిదురితములో భాగమొందునని యముడు.

ప్రభాత సంగవ దంతధావన రేతోత్సర్జన స్నాన భోజనకాలములను మౌనముగనుండుమనుట మౌనకాలములను జూపించుటకు గాని నీయారు కాలములందుమాత్రమె మౌనమని జెప్పుటకాదితరములగు జపహోమ దేవపూజాదికమందును మౌనము జెప్పబడుచున్నది.

ఉషఃకాలమున హరిధ్యానము సంగవమున సంధ్యాహోమాదులు రేతోత్సర్జనమున పరమాత్మను స్మరించడము దంతధావనమున మంత్రజపము స్నానజపహోమభోజనకాలములయందాయాయి మంత్రపఠనవిధినుంచియుమౌనముజెప్పబడెను గాననిట్టినియమకాలములయందునమస్కరించతగదు.

ముందు తంత్రికి బిమ్మట మాన్యులగు వశిష్ఠవిశ్వామిత్రాదుల కనంతరము బ్రాహ్మణులకు బంధువుల కటుపైని విద్యాగురువులకును శ్రీరామచంద్రులవారు నమస్కరించినారని జ్ఞానవాశిష్ఠము గాన గురువులుమొదలగువారి సమవాయమున నమస్కారక్రమమిటులని గ్రహించదగును.

మంగళద్రవ్య వీక్షణ ప్రకారః

దివసస్యాద్యభాగేతు కృత్యముక్తం సమాసతః। ద్వితీయేచ తృతీయేచ చతుర్థే పంచమె తథా। షష్ఠేచ సప్తమేచైవ అష్టమేచ పృథక్పృథక్। భాగేష్వేతేషు యత్కర్మ తత్ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః॥ దేవకార్యం తతఃకృత్వా గురుమంగళవీక్షణమితి దక్షః॥ దేవకార్యం హోమః॥ మంగళమాదర్శాదిత్యాహ మాధవాచార్యః॥ శ్రోత్రియం సుభగాంగాంచ అగ్నిమగ్నిచితిం తథా। ప్రాతరుద్ధాయ యఃపశ్యేదాపద్భ్యస్సవిముచ్యతె। తథా॥ పాపిష్ఠం దుర్భగాం మద్యం నగ్నముత్కృత్తనాసికం। ప్రాతరుద్ధాయ యఃపశ్యేత్తత్కలైరుపలక్షణమితి। ఛందోగపరిశిష్టె। ఆచాంతశ్చ తతః కుర్యాత్పుమాన్కేశప్రసాధనం। ఆదర్శ్యంజనమంగళ్యదూర్వాద్యాలంభనానిచేతి విష్ణుపురాణె॥ యతీనాందర్శనంచైవ స్పర్శనం భాషణం తథా। కుర్వాణఃపూయతేనిత్యం తస్మాత్పశ్యేత్తు నిత్యశః॥ అగ్నిచిత్కపిలాసత్రీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః। దృష్టమాత్రాత్పునం

త్యేతే తస్మాత్పశ్యేత్తు నిత్యశ ఇతి భార్గవేయో యమోపి॥ సత్రీ అన్నాదిశీలః కృతసత్రయాగ ఇత్యేకే॥ భిక్షుర్యతిః। శ్రీమహాభారతే॥

జ్ఞానసిద్ధాంస్తపస్సిద్ధాన్ దృష్ట్వా పాపాత్ప్రముచ్యతే॥ స్వమాత్మానం ఘృతే పశ్యేద్యదిచ్ఛేచ్చిరజీవితుమితి॥ ఆత్మానం శరీరం॥ లోకేస్మిన్మంగళాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణాగౌర్హుతాశనః। హిరణ్యం సర్పిరాదిత్య ఆపో రాజా తథాష్టమః। ఏతాని సతతం పశ్యేన్నమస్యేచ్చార్చయేచ్చయః। ప్రదక్షిణం చ కుర్వీత తదాస్యాయుర్నహీయత ఇతి నారదః॥ కృత్వా శిరస్స్నానమథాహ్నికం చ సంపూజ్య తోయేన పితౄన్సదేవాన్। హోమం చ కృత్వా లభనం శుభానాం తతో బహిర్నిర్గమనం ప్రశస్తం॥ దూర్వాం దధిం సర్పిరథోదకుంభం ధేనుం సవత్సాం వృషభం సువర్ణం। మృద్గోమయం స్వస్తికమక్షతాని రాజా మధు బ్రాహ్మణకన్యకాశ్చ॥ శ్వేతాని పుష్పాణి తథా శమీం చ హుతాశనం చందనమర్కబింబం। అశ్వత్థవృక్షం చ సమాలభేత అతస్తు కుర్యాన్నిజజాతిధర్మం। దేశానుశిష్టం కులధర్మమగ్ర్యం స్వగోత్రధర్మం నహి సంత్యజేచ్చ ఇతి వామనపురాణే॥ ఆహ్నికమహస్స్నానం॥ ఏతచ్చాభ్యుదయాదౌ॥ అరుద్ధివాచరేత్స్నానమహ్నః ప్రాగ్విశేషత ఇతి వశిష్ఠవచనాత్। యది త్వాహ్నికం సర్వమహఃకృత్యముచ్యేత। తదా సంపూజ్యేత్యాదివ్యర్థస్స్యాత్। సంపూజ్య తోయేనేతి తర్పణపరం। ఆలంభనం స్పర్శనం। శుభానాం వక్ష్యమాణదూర్వాదీనాం స్వస్తికో భవనప్రభేదః। అర్కబింబసమాలంభనం నిరీక్షణపర్యవసితం॥

మంగళద్రవ్యవీక్షణప్రకారము.

పగటి మొదటిభాగకృత్యమును సంగ్రహముగ జెప్పి ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ పంచ మ షష్ఠ మ సప్తమాష్టమ భాగములయందాచరించు కర్మలను వేరు వేరు విస్తృతముగ వివరించెదము.

సంధ్యాహోమాచరణానంతరమున గురుమంగళవీక్షణమును జేయుమని దక్షుడు. దేవకార్యమనగా హోమము మంగళమనగా ఆదర్శాది దర్శనమని మాధవాచార్యులు.

శ్రోత్రియుని శోభనమగు గోవును అగ్ని నగ్నిచితిని ప్రాతఃకాలమునం దెవరు జూతురో వారలాపదవలన విడవబడుచున్నారు. ఆప్రకారముగానె పాపిష్ఠుని దుష్టస్త్రీని మద్యమును వస్త్రహీనుని నాసికలేనివాని ప్రాతఃకాలమందు జూచిన నాదినమునందగు నశుభద్యోతకము జేయుకాలముగా దెలియదగునని ఛందోగపరిశిష్టము.

ఆచమించి యనంతరమున బురుషుడు శిరమును దువ్వుకొని యద్ద మును జనులకు మంగళమగు దూర్వాదులను పొందవలసినదని విష్ణుపురాణము.

యతుల దర్శన స్పర్శనభాషణములను జేసి పవిత్రుడగును గాన ని త్యమును యతులను జూడవలెననియు అగ్నిచితి కపిలగోవు సత్రియనగా అ న్నాదిసత్రములను వేయువాడు సత్రయాగమొనర్చినవాడును జెప్పబడుదురు. వారలు రాజు యతి సముద్రము వీరందరు చూచుటమాత్రముచేతనే పవిత్రు లను జేయుదురు గాన నిత్యమును వారలను జూడవలెనని భాగలేయుడు య ముడు. విధ్యుక్తముగ యజ్ఞమొనర్చువాని యిష్టాన్నదుడగు సత్రిని శతాయు వును ధర్మేచ్ఛగలవారిని శుచియగువానిని జ్ఞానసిద్ధులను తపస్సిద్ధులను మను జులు చూచి పాపమువలన విముక్తులగుదురని శ్రీమహాభారతము. చిరకాలజీ వితేచ్ఛగలవాడు తనశరీరమును ఘృతమందున జూడవలెను. బ్రాహ్మణుడు గోవు అగ్ని స్వర్ణము ఘృతము సూర్యుడు ఉదకము రాజు లోకమున నీయెని మిదియును మంగళప్రదము. వీటినెల్లప్పుడును జూచి నమస్కరించి ప్రదక్షిణ మొనర్చదగునట్టివానికాయువృక్షీణించదు. శిరస్నానమునుజేసి యాహ్నికమొ నర్చి యుదకముతో దేవపితృతర్పణమును హోమమునుజేసి మంగళవస్తువుల యొక్క సేవనానంతరము పైకిబయలుదేరుట ప్రశస్తము.

దూర్వములను దధియును ఘృతము నుదకుంభమును వత్సతోనుండి న ధేనువును వృషభమును సువర్ణమును మృత్తిక గోమయమును కళ్యాణమంట పమును అక్షతలను రాజును మధువును బ్రాహ్మణకన్యకను శ్వేతపుష్పములను జమ్మిని అగ్నినిరీక్షణమును చందనమును సూర్యబింబదర్శనమును అశ్వద్ధవృక్ష మును స్పృశించి యటుపైని స్వవర్ణదేశ శిష్టపూర్వులాచారములతిక్రమించకుం డజేయదగినకృత్యములనాచరించదగునని వామనపురాణము.

యోగక్షేమార్థం రాజాదిదర్శనవిధిః

దేవతామభిగచ్ఛేత్తు ధార్మికాంశ్చద్విజోత్తమాన్। ఈశ్వరంచైవరక్షా ర్థం గురుమేవచపర్వసు॥ ఉపేయాదీశ్వరంచైవ యోగక్షేమార్థసిద్ధయఇతియో గీశ్వరః ॥ ఈశ్వరమభిషేకాదిగుణయుక్తమన్యంవా శ్రీమంతమకుత్సితం యోగ క్షేమార్థం అలబ్ధలాభోయోగః లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః తదర్థముపేయాత్ ఉ పాసీత- ఉపేయాదిత్యనేన సేవాంప్రతిషేధతి। వేతనగ్రహణేన అజ్ఞాకరణం సేవా తస్యాః శ్వవృత్తిత్వేన మనునా నిషేధాత్॥ అక్షత్రియప్రసూతస్య రా జ్ఞోధనం నప్రతిగృహ్ణీయాత్। క్షత్రియస్యాపి కృపణస్య శాస్త్రోల్లంఘనేన ప్ర

వర్తమానస్య ప్రతిగ్రహో నరకహేతుత్వాద్భయానక ఇత్యాహ మనుః॥ నరాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః। యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః। సపర్యాయేణ యాతీమాన్నరకానేకవింశతమితి॥

ననుసమ్యగుపక్రాంతం కార్యమేతి విపర్యయం। అనుపక్రాంతకార్యోపి ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియం। తస్మాద్వ్యర్థైవేశ్వరస్య యోగక్షేమార్థసిద్ధయే॥ దర్శనం చోదితంచార్థశాస్త్రజ్ఞైర్విమృశ్యకైః॥ ఇత్యాశంక్య వదామీదంతన్నిరాకరణక్షమం॥

దైవ పౌరుష విమర్శః

దైవేపురుషకారేచ కర్మసిద్ధిర్వ్యవస్థితా। తత్ర దైవమభివ్యక్తం పౌరుషం పౌర్వదైహికం। కేచిద్దైవాత్స్వభావాచ్చ కాలాత్పురుషకారతః। సంయోగే కేచిదిచ్ఛంతి ఫలంకుశలబుద్ధయః॥ యథాహ్యేకేన చక్రేణ రథస్యనగతిర్భవేత్। ఏవంపురుషకారేణ వినాదైవంనసిధ్యతీతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అస్యార్థః॥ కర్మసిద్ధిఃఫలప్రాప్తిరిష్టానిష్టలక్షణా సానకేవలం దైవే వ్యవస్థితా॥ అపితు పురుషకారేపి లోకే తథాదర్శనాత్। చికిత్సాది శాస్త్ర వైయర్థ్యాచ్చ। అపిచ పురుషకారాభావే దైవమేవనాస్తీత్యాహ। యతః పూర్వదేహార్జితం పౌరుషమేవ దైవముచ్యతే॥ అల్పపురుషకారానంతరం మహాఫలోదయాదభివ్యక్తం పౌరుషం పౌర్వదైహికం కర్మ। తస్మాత్పురుషకారాభావేన దైవమస్తీతి పురుషకారోయత్నో విధాతవ్యః। కేచిదితిమతాంతరాణ్యాహ కేచిదిష్టానిష్టలక్షణం ఫలం దైవాదేవేచ్ఛంతి। కేచిత్స్వభావాత్స్వయమేవభవతి నకారణమపేక్షత ఇతి కేచిత్కాలాత్కేచిత్పురుషకారత ఏవేతి స్వమతమాహ। సంయోగ ఇతి దైవాదీనాం సంయోగే సముచ్చయే ఫలం భవతీతి కుశలబుద్ధయోమన్వాదయోమన్యంతే। ఏకైకస్మాత్ఫలం నభవతీత్యత్ర దృష్టాంతమాహ యథేతిస్పష్టోర్థః॥ భార్గవోప్యాహ। ప్రాక్కర్మఫలభోగార్హా బుద్ధిస్సంజాయతే నృణాం। పాపకర్మణి పుణ్యేవా కర్తుం శక్యోనచాన్యథా। బుద్ధిరుత్పద్యతే తాదృక్యాదృక్కర్మఫలోదయః। సహాయాస్తాదృశాఏవ యాదృశీభవితవ్యతా। ప్రాక్కర్మవశతస్సర్వే భవత్యేవేతి నిశ్చితం। తదోపదేశావ్యర్థాస్యుఃకార్యాకార్యేప్రబోధకాః। ధీమంతో వంద్యచరితాః మన్యంతే పౌరుషంమహత్। అశక్తాః పౌరుషం కర్తుం క్లీబాదైవముపాసతే। దైవేపురుషకారేచ ఖలుసర్వంప్రతిష్ఠితం। పూర్వజన్మకృతంకర్మేహార్జితంతద్ద్విధాకృతం। బలవత్ప్రతికారస్య దుర్బలస్యసదైవహి। సబలాబలయోర్జ్ఞానం ఫలంప్రాప్త్యాన్యథానహి। ఫలోపలబ్ధిఃప్రత్య

తు హేతునానైవదృశ్యతే। ప్రాక్కర్మహేతుకీసాతు నాన్యథైవేతి నిశ్చయః। యజ్ఞాయతేల్పక్రియయా నృణాంవాపి మహత్ఫలం। తదపిప్రాక్తనాదేవ కేచిత్ప్రాగిహకర్మజం। వదంతీహైవ క్రియయా జాయతే పౌరుషన్నృణాం।స్నేహవర్తిదీపస్య రక్షావాతాత్ప్రయత్నతః। రాజసేవావినాద్రవ్యం విపులంనైవ జాయతే। రాజసేవాతిగహనా బుద్ధిమద్భిర్వినానసాఇతి॥ కచ్చిత్పురుషకారంచ దైవంచప్రతిపద్యతఇతి శ్రీమద్రామాయణే॥

యోగక్షేమార్థము రాజాదిదర్శనవిధి.

ధార్మికులగు ద్విజులను దేవతాదర్శనమును జేయవలయును. పర్వములయందు గురువును సేవించవలెను. అభిషేకాదిగుణయుక్తుడగు ప్రభువును కుత్సితుడు గాని సంపన్నుని పొందపడని యర్థసంపాదనయోగము లబ్ధార్థపరిపాలనక్షేమము వీటికొరకాశ్రయించదగును. జీతమును బుచ్చికొని యాజ్ఞానుసారముగ వారిపనులనుజేయుట సేవ యదిశ్వవృత్తియని మనువుచే నిషేధించబడెను. తర్జన భర్జన ఛీయనుట మొదలగు నవమానమును శునకమును జేయునటులజేయుదురు గాన సేవజేయదగదు. క్షత్రియుడుగాని నృపుని ధనమును గ్రహించరాదు. క్షత్రియుడైనను శాస్త్రోల్లంఘనమొనర్చి కృపణుడై కృపలేనివాని ప్రతిగ్రహముగూడ నేకవింశతినరకహేతువగుటచే భయావహమని బల్కె మనువు. ... ...

ఓయీ చక్కగనుపక్రమించినకార్యము విపర్యయమొందును. అందువలన యోగక్షేమార్థసిద్ధికొరకు ప్రభుదర్శనమొనర్చుటకు విమర్శించని యర్థశాస్త్రజ్ఞులచే జెప్పబడెనదివ్యర్థమని శంకించుకొని యీయడుగున దాని నిరాకరించుటకు తగినయుక్తులను వ్రాయుచున్నారము.

దైవ పౌరుష విమర్శ.

దైవమందును బురుషకారమందును కర్మసిద్ధి యుంచున్నది. అందులో పూర్వజన్మదేహమందాచరించబడిన పౌరుషము దైవమని స్ఫుటమయ్యెన్నది.

కొందరు దైవమువలన ప్రపంచస్వభావమువలన పౌరుషమువలన కాలమువలన ప్రత్యేకము కర్మఫలమగుచున్నదని జెప్పుచున్నారు. కుశలబుద్ధులగు మన్వాదులు వీటియన్నిటిసమవాయమువలన ఫలము నిశ్చయించుచున్నారు.

రథగమనమునకు చక్రద్వయము లేకుండిన ప్రతిబంధము కలుగునటుల బురుషకారము వినాగా దైవమువలన సిద్ధి కానేరదని యాజ్ఞవల్క్యులు.

పురుషకారమునంగీకరించనియెడల వైద్యశాస్త్రమునకు వైయర్థ్యమే కలుగును. పురుషకారములేకుండిన దైవమే లేకుండును. ఎందుచేతననిన- దైవమనియు దిష్టమనియు భాగధేయమనియు భాగ్యమనియు నియతియనియు విధియనియు బూర్వజన్మకర్మజన్యమగు నదృష్టమునకు సమానార్థములని యమరుడు. ప్రాక్కర్మఫలమనుభవించుటకు దగినబుద్ధిమనుష్యులకు బుట్టుచున్నది. అందుకు వ్యతిరేకముగ బాపకర్మమునైనను బుణ్యకర్మమునైనను జేయజాలడు. ప్రాగ్జన్మకర్మఫలోదయమెటులుండునటుల బుద్ధియును సహాయమునుగలుగును. ప్రాగ్జన్మకర్మమననుసరించి సర్వమునగుననుట నిశ్చయము. కార్యాకార్యమును బోధించు నుపదేశములు వ్యర్థమగును. శ్లాఘ్యమగు చరితముగల బుద్ధిమంతులు పౌరుషమునకధికమగునదిగా దలంచుచున్నారు. పౌరుషమొనర్చుట కశక్తులగువారలు దైవోపాసనమాత్రమె చేయుదురు. దైవమున బురుషకారమున సర్వము ప్రతిష్ఠితమైయున్నది. బలమగునటుల మల్లించదగినవానికిని దుర్బలునకును సర్వదా కర్మ పూర్వజన్మార్జితమనియు వర్తమానజన్మకృతమనియు ద్వివిధము. సబలునియొక్క యబలునియొక్క జ్ఞానము ఫలప్రాప్తిలేకుండ గలుగదు. ఫలమునొందుట ప్రత్యక్షకారణముచే జూడబడదు. అదియైతే ప్రాగ్జన్మకర్మకారణముగాగలది యన్యముకాదని నిశ్చయము. అల్పముగ జేయబడిన కార్యక్రియచేతను మనుజులకు మేగొప్పఫలప్రాప్తియగుచున్నదో యదిప్రాగ్జన్మకర్మవలననైనదియౌ. కొందరు ప్రాక్కర్మవలన నిపుడుజేసినకర్మవలన గూడ నగునందురు. ఈజన్మమందైనకర్మచేతనే పౌరుషము మనుజులకగునని గొందరందురు. అది చమురందున్నవర్తిగలదీపమునకు వాతమువలన బ్రయత్నపూర్వమగు రక్షవంటిదనియు- రాజసేవలేకను విస్తారమగు ద్రవ్యము కలుగదు. ఆసేవ బుద్ధిమంతులకుతప్ప నితరులకతిగహనమైనదనియు భార్గవులు. పురుషకారము దైవము నీచేబొందబడుచున్నదిగదాయని భరతులనుగూర్చి శ్రీరామచంద్రులనిరి.

రాజాశ్రయణవిధిః.

అథ రాజాశ్రయణవిధింవ్యాఖ్యాస్యామః॥ యానంవస్త్రమలంకారం యచ్చాన్యత్సంప్రయచ్ఛతి। తదేవధారయేన్నిత్యమేవంప్రియతరోభవేదితి శ్రీమహాభారతే॥ యానంగజరథాశ్వాందోళికాదికం। వస్త్రంరాంకవాది। అలంకారం నవరత్నఖచితకుండల హారాంగదాంగుళీయకటకకటిసూత్రాది యచ్చాన్యం వస్తు దదాతి రాజా తత్సర్వంధృత్వా తన్నికటంగచ్ఛేత్ ఏవంకుర్వన్రాజప్రియో భవేత్॥

తత్ర గజాశ్వశకటవృషాః రత్నాశ్చ శుభలక్షణలక్షితాఏవ లక్ష్మీప్రదాస్తస్మాత్తచ్ఛుభాశుభలక్షణజ్ఞాభవేరన్నితి తల్లింగాని వదామః॥

గజారోహణఫలాని.

తత్రగజారోహణేనాతీవదృష్టఫలమనువదంతి చరకాదయః॥ మాంగళ్యమోజోబలవర్ధనంచాప్యాయుష్కరం దేహదృఢత్వకారి। మేధాశ్రమఘ్నం లఘుదీపనీయమారోహణంభద్రమతంగజస్య॥ పైత్త్యానిలకరో హస్తీ లక్ష్మీపుష్టివివర్ధనం। అంగభంగకరోన్నృణాం శ్వేదార్శోధయశస్కరః॥ ఆరోహణం కుంజరపుంగవస్య సామ్రాజ్యలక్ష్మీనిలయం వదంతి। అభంగకీర్తేరపి హేతుభూతం మేదోనిలఘ్నం జఠరాగ్నికారీ॥

గజలక్షణాని.

గజలక్షణాన్యాహ భార్గవః॥ నీలతాలుర్నీలజిహ్వో వక్రదంతోహ్యదంతకః। దీర్ఘద్వేషీ క్రూరమదస్తథాపృష్ఠవిధూనకః॥ దశాష్టోననఖో మందో భూమిశో ధనపుత్రకః। ఏవంవిధో౽నిష్టగజో విపరీతశ్శుభావహః॥ భద్రో మంద్రో మృగోమిశ్రో గజోజాత్యాచతుర్విధః॥ మధ్వాభదంతస్సబల స్సమాంగో వర్తులాకృతిః। సుముఖోవయవ శ్రేష్ఠో జ్ఞేయోభద్రగజస్సదా॥ స్థూలకుక్షిస్సింహదృక్చ బృహత్త్వగ్గలశుండకః।మధ్యమావయవోదీర్ఘకాయో మంద్రగజస్స్మృతః॥ తనుకంఠోదంతకర్ణ శ్శుండస్థూలాక్షఏవహి। సుముఖాధరమేఢ్రస్తు వావగో మృగసంజ్ఞకః॥ ఏషాంలక్ష్మైర్విమిలితో గజోమిశ్రఇతిస్మృతః। భిన్నభిన్నంప్రమాణంతు త్రయాణామపికీర్తితం। గజమానేహ్యంగుళంస్యాదష్టభిస్తుయవోదరైః। చతుర్వింశత్యంగుళైస్తైఃకరఃప్రోక్తోమనీషిభిః। సప్తహస్తోన్నతిర్భద్రోహ్యష్టహస్తఃప్రదీర్ఘతా॥ పరిణాహోహ్రస్వకరః ఉదరస్య భవేత్సదా। ప్రమాణంమంద్రమృగయోర్హస్తహీనం క్రమాదతః। కథితందైర్ఘ్యసామ్యంతు మునిభిర్భద్రమంద్రయోః॥ బృహద్భ్రూగండఫాలస్తు ధృతశీఘ్రగతిస్తథా।గజశ్రేష్ఠస్తు సర్వేషాం శుభలక్షణసంయుతః। శతమాయుర్మనుష్యాణాం గజానాం పరమంస్మృతం॥ మనుష్యగజయోర్బాల్యం యావద్వింశతివత్సరం। నృణాంహి మధ్యమం యావత్షష్టివర్షం వయస్స్మృతం। అశీతివత్సరం యావద్గజస్యస్యాన్మధ్యమంవయఇతి॥

అథ బృహత్సంహితోక్తగజలక్షణాని బ్రూమః॥ మధ్వాభదంతాస్సువిభక్తదేహానచోపదిగ్ధాశ్చ కృశాః క్షమాశ్చ గాత్రైస్సమైశ్చాపసమానవం

శా వరాహతుల్యైర్హ్రస్వైశ్చ భద్రాః। వక్షోఽథ కక్షావళయశ్లథాశ్చ లంబోద
రస్త్వగ్బృహతీగలశ్చ। స్థూలా చ కుక్షిస్సహ పేచకేన సైంహీ చ దృగ్మంద్రమ
తంగజస్య। మృగాస్తు హ్రస్వాధరవాలమేఢ్రాస్తన్వంఘ్రికంఠద్విజహస్తకర్ణాః।
స్థూలేక్షణాశ్చేతి తథోక్తచిహ్నైస్సంకీర్ణనాగా వ్యతిమిశ్రచిహ్నాః। పంచోన్న
తిస్సప్తమృగస్య దైర్ఘ్యమష్టౌ చ హస్తాః పరిణాహమానం। ఏకద్వివృద్ధావథ మ
న్ద్రభద్రౌ సంకీర్ణనాగోఽనియతప్రమాణః। భద్రస్య వర్ణో హరితో మదస్య మం
ద్రస్య హారిద్రకసన్నికాశః। కృష్ణో మదశ్చాభిహితో మృగస్య సంకీర్ణనాగస్య మ
దో విమిశ్రః॥ తామ్రోష్ఠతాలువదనాః కలవింకనేత్రాః స్నిగ్ధోన్నతాగ్రదశ
నాః పృథులాయతాస్యాః। చాపోన్నతాయతనిగూఢనిమగ్నవంశాస్త్వేకరో
మచితకూర్మసమానకుంభాః। విస్తీర్ణకర్ణహనునాభిలలాటగుహ్యాః కూర్మోన్నతి
ద్వినవవింశతిభిర్నఖైశ్చ। రేఖాత్రయోపచితవృత్తకరాస్సువాలా ధన్యాస్సుగం
ధిమదపుష్కరమారుతాశ్చ॥ దీర్ఘాంగుళి రక్తపుష్కరాస్సజలాంభోదనినాద
బృంహణాః। బృహదాయతవృత్తకంధరా ధన్యా భూమిపతేర్మతంగజాః॥ నిర్మ
దాభ్యధికహీననఖాంగాన్కుబ్జవామనకమేషవిషాణాన్। దృశ్యకోశఫలపుష్క
రహీనాన్ శ్యావనీలశబలాసితతాలూన్॥ స్వల్పవక్త్రరుహమత్కుణషండాన్హ
స్తినీంచ గజలక్షణయుక్తాం। గర్భిణీంచ నృపతిః పరదేశం ప్రాపయేదతివి
రూపఫలాస్తే॥ క్షీరకాకర్షకముఖోంకుశో గజవినిగ్రహే। హస్తిపైశ్చ గజహ
స్తేన వినేయస్సుగమాయశ్రీతి శాలిహోత్రే॥ కృష్ణతాలురసనారదనా స
న్నతైశ్చ విషమైర్నఖైర్యుతాః। వక్రపుచ్ఛకటిదృష్టిసంయుతాః కుంజరా ఇహ
న వాహనోచితాః। ఆదిశేద్భయదగర్భదర్శనాత్పార్థివస్య సకలం కులక్షయం।
సౌమ్యలగ్నతిథిభాదిభిశ్శుభం వర్ధతే శుభమతోఽన్యథా పరం॥ గజాయుర్వేదే॥
మతంగజాస్సప్తదశావరైర్నఖైర్యుతా భవంత్యామయదుఃఖపీడితాః। అల్పా
యుషో యుద్ధగతేషు పత్యురనిష్టదాశ్చేతి వదంతి తజ్జ్ఞాః॥ ఉచ్చపృష్ఠైస్స్వాత్మ
ముఖైర్నఖైస్సప్తదశాధికైః। సమైరేవ గజశ్శ్రేష్ఠో గజీ తు విషమైరపి। భద్రమం
ద్రమృగమిశ్రదంతినాం శ్వేతరక్తకనకోపమాసితాః। భూమయో ద్విరదపుష్టి
వృద్ధిదా భూభుజామపి యశస్సుఖావహాః॥ పూర్వాభిముఖ్యాశ్చ నిబధ్యతే యః
క్షిప్రంచ సిద్ధిం సకరోతి భర్తుః। ప్రాప్నోతి తుష్టిం చిరజీవితంచ సంగ్రామకాలే
ష్వపరాజయంచ॥ గజగీతాధ్యాయే॥ దంతస్య మూలపరిధిం ద్విరాయతం ప్రక
ల్పయేచ్ఛేషం। అధికమనూనపచరాణాం న్యూనం గిరిచారిణాం చ తత్॥ శ్రీవత్సవ
ర్ధమానచ్ఛత్రధ్వజచామరానురూపేషు। ఛేదేష్విహ దృష్టేష్వారోగ్యవిజయధ
నవృద్ధిసౌఖ్యాని। ప్రహరణసదృశేషు జయో నద్యావర్తే ప్రణష్టదేశాప్తిః॥ లోష్టే

తు లబ్ధపూర్వస్య భవతిహి దేశస్యసంప్రాప్తిః॥ స్త్రీరూపేశ్వవినాశో భృంగారేభ్యుద్ధితే సుతోత్పత్తిః। కుంభేనధనప్రాప్తిర్భ్యాతాద్విఘ్నంచదండేన। కృకలాసకపిభుజంగేష్వసుభిక్షవ్యాధయోఽశుచిత్వంచ। గృధ్రోలూకశ్యేనాకారేషు జనస్యమరణకరః। పాశేతు కంఠదేశే నృపమృత్యుస్స్యాద్వివృష్ఛకేరక్తే।శ్యామేకృష్ణేరూక్షే దుర్గంధేచాశుభోభవతి। శుక్లస్సమస్సుగంధిస్స్నిగ్ధశ్చ శుభావహోభవతిహ భేదః॥ గలనమ్లానఫలానిచ దంతస్య సమానభంగేన। స్యాద్దక్షిణావదనస్యబంధో జీవస్యనాశాయ భవేద్గజస్య। పశ్చాన్ముఖోబంధనముపైతిచేత్సాన్యస్మిత్యంగజో రోగనిపీడితాంగః॥ నాశంచవిత్తస్యకరోతిరాజ్ఞస్తస్మాత్ప్రయామ్యాపరిదిగ్వివర్జ్యః॥ దిక్షైర్ర్యశాన్యాం బంధనార్థంద్విపానాంస్తంభో రాజ్ఞశ్శ్రియసే దంతినశ్చ। శ్రేష్ఠోదశోచ్ఛ్రోనవమధ్యమశ్చ స్తంభోష్టహస్తఃకథితఃకనీయాన్॥ సర్వేనిఖాతాశ్చతురస్రహస్తమానాధికోనాశ్చ శివాయనస్యుః। శ్రేష్ఠాశ్చతుర్వింశతిహస్తశాలాద్విమ్యాని తేమధ్యజఘన్యశాలే॥ విస్తారతస్తశ్చ ద్విగుణాశ్చదీర్ఘాస్తంభశ్చ విస్తారసముచ్ఛ్రితాస్యుః।ప్రవేశనంవారిణి వారణస్యగ్రాహంకృతోత్తరణంనృపస్య। జయప్రదంస్యాదపిచక్రమోచ్చం కుంభస్థలం వృద్ధికరంచభర్తుః॥

రాజాశ్రయణవిధి.

రాజు నాశ్రయించుటకు హేతువును జెప్పి అందులవిధిని జెప్పుచున్నారము.

గజరథాశ్వాందోళికాదివాహనములువస్త్రములలంకారములు మొదలగు రాజిచ్చినవి యె ధరించుకొని రాజసన్నిధికి వెళ్లినయాశ్రితుడతనికిప్రియుడగును. వాటిలో గజాశ్వములు శకటవృషభరత్నములును శుభలక్షణముల్లై గానబడినవె లక్ష్మీప్రదములు. అది హేతువువలన వాటిశుభాశుభలక్షణములను జెలసినవారలు గావలెనని వాటిలక్షణములను జెప్పెము.

అందుగజారోహణము మంగళావహము. పిత్తముతో హృదయమందుండు రక్తమునకు ఓజస్సనిజెప్పబడుచున్నదదియు బలమునాయువునువృద్ధినొందించును. దేహమునకు లాఘవమగ్నిదీపనము దృఢత్వమును జేసును. శ్రమనుబోగొట్టును. పైత్యవాతరోగములవృద్ధిజేసును. శరీరమందగుసంధులుకదలి నొప్పిని వాటికిబుట్టించును. సామ్రాజ్యలక్ష్మికి నివాసభూతమై యుండుననియును చరకాదిమునులు దృష్టఫలమును విశేషముగ జెప్పుచున్నారు.

తాలువు జిహ్వయు నల్లనై దంతములు వంకరై లేక నవిలేకనుండుట పగనిలకడగానుండుట క్రూరమగుమదము పృష్ఠమును విశేషముగ విసరు

చుండుట పదునెనిమిదిగోళ్లుకలదియై మందమై భూమియందీడ్చుచు నడచు వాలముకలదియైయుండు గజమునిష్టములనధిపతికిచ్చునివిలేని గజము శుభములనిచ్చును. భద్రము మంద్రము మృగము మిశ్రమనియును గజములు జాతిచే నాలుగు విధములు. దంతములు తేనెరంగుగలవై బలముగలిగి సమశరీరము వర్తులాకృతి మనోహరమగు ముఖముకలదియై శ్రేష్ఠావయవములతోనుండిన గజము భద్రజాతియని దెలియదగు. కడుపుపెద్ద సింహదృష్టి చర్మము కంఠము తుండమును విస్తారమైయుండునది మధ్యమమగునవయవములు దీర్ఘశరీరముగలదియును మంద్రగజమందురు. కంఠము దంతములు కర్ణములు తుండమును సూక్ష్మమైయుండి నేత్రములు స్థూలమై ముఖమునధరము మేఢ్రమును జక్కగనుండి రమ్యగమనముగలదైనయది మృగజాతిగజమని జెప్పుదురు. ఈత్రివిధలక్షణలక్షితమైన గజము మిశ్రజాతియని జెప్పబడినది. త్రివిధమగు గజములప్రమాణము వేరువేరుగవివరించబడినది. గజమానాంగుళ ప్రమాణమెనిమిది యవలుదరము లొకయంగుళములవియిరువదినాల్గొకహస్తమని విద్వాంసులందు రట్టియెనిమిదిహస్తములదైర్ఘ్యమారునొకహస్తము లున్నతియు వెడల్పు నుదరమునకు తక్కువగు తుండమునుగలది భద్రగజము. మంద్రమృగజాతిగలగజములొకడానికొకటి హస్తప్రమాణము తక్కువమైయుండును. దైర్ఘ్యమున భద్రమంద్రగజములొకటియని మునులందురు.

అధికమగుబొమలు గండస్థలఫాలమును గలదియై శీఘ్రగమనము గల గజము శ్రేష్ఠము- శుభలక్షణములతోనుండును. మనుజులకు గజములకు నూరేళ్లాయువు. ఇరువదివత్సరములమట్టుకునుబాల్యము మనుజులకిరువదివత్సరములు మధ్యమవయస్సు- గజములకెనబదివర్షములు మధ్యమ వయసని భార్గవులు. భార్గవోక్త గజలక్షణములనుజెప్పి యటుపైని బృహత్సంహితోక్త లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

తేనెరంగుగలదంతములు చక్కగనేర్పడినయవయవములు ముణుగురులుబడని దేహముగలదై కృశమైయుండినను భారవహన క్షమమై సమగాత్రముతోనుండి ధనురాకృతివెన్నుముల్లును పందిపిరుందులువంటి పిరుదులు గలది భద్రగజము. ... ...

వక్షస్థలముపళులు చంకలును మృదువయ్యుండును- లంబోదరము దళసరి చర్మవిస్తారమగు గళము కడుపును తోకమొదటి చర్మమును స్థూలముగనుండును. సింహదృష్టివలె దృష్టిగలిగినది మంద్రగజము.

కురచగునధరము, వాలము, మేహనము, సూక్ష్మములగు పాదములు, కంఠము, దంతములు, చెవులును, స్థూలములగు నేత్రములును గలది మృగగజము. ... ...

ఈమూడుజాతుల లక్షణములును గలసియుండునది మిశ్రగజము.

మృగగజోన్నతి పంచహస్తములు. దైర్ఘ్యమారునొకహస్తము- విశాలమెనిమిదిహస్తములు- మంద్రగజమొకహస్తమును భద్రగజము రెండుహస్తములు నధికమయ్యుండును. సంకరగజమునకు ప్రమాణనియమములేదు. భద్రగజమదము పచ్చనది- మంద్రగజమదము పసపురంగుగలది- మృగగజమదమునలుపుసంకీర్ణజాతిమదము మిశ్రవర్ణమయ్యుండును.

యెర్రనిపెదవులు తాలువలు పిచ్చికకళ్లవంటి కన్నులు స్నిగ్ధములై యున్నతాగ్రములగు దంతములు కలిగి విస్తారమగు ముఖము ధనస్సువలెనున్నతమై యణగియుండిన వెన్నుముల్లును సూక్ష్మములైన యొక్కొక్కరోమకుదురును తాబేలుపృష్ఠమువంటి కుంభస్థలమును విశాలమగు చెవులు దవడలు నాభిఫాలము గుహ్యమునుగలిగి కూర్మములవలెనున్నతములైన పందొమ్మిది యిరువది గోళ్లు కలదియై మూడురేఖలు గలిగి నట్రువగనున్న తొండము మంచివాలము సుగంధముగల మదమును తుండాగ్రరంధ్రమునుంచివచ్చు వాయువునుగలది దీర్ఘమునగునంగుళములు యట్టినితుండాగ్రము వార్షికమేఘగర్జనమువలె గంభీరము శ్రావ్యమునగు బృంహణమును విస్తారమగు కంఠమునుగల మదాపళము రాజయోగ్యము.

మదములేకుండి యధికము లేక తక్కువయునగు నఖములవయవములును పొట్టివై వక్రములై గొఱ్ఱికొమ్ములవలె కొమ్ములుండి యండకోశతుండాగ్రరంధ్రములల్పమై నలుపు ఎఱ్ఱన మిళితవర్ణము కేవలనీలవర్ణము కృష్ణవర్ణమునుగల తాలువులు స్వల్పమగువక్త్రరోమములుకలది దంతములులే క్లీబప్రకృతికలది పురుషలక్షణలక్షితమగు స్త్రీగజము గర్భిణియగునదియును రాజును బరదేశమునకంపు నత్యంతదుష్టఫలములనిచ్చును.

ప్రేరణజేసుటకొకటియు నాకర్షించుటకొకటియునగు ముఖములు కలదియైన యంకుశమును చేతబూని మావంతు గజమును సుగమవ శిక్షించునని శాలిహోత్రము.

నల్లనితాలువులును నాలుకయును కొమ్ములును గలిగి విషమనుల్లము లగు గోళ్లు వంకరగు తోక వక్రము త్రిప్పు పృష్ఠను విషమదృష్టి యునుగల గజ

మువాహనమునకు దగదు. స్త్రీగజగర్భదర్శనమువలన రాజునకు కులక్షయరూపభయమును జెప్పవలెను. లగ్నము తిథి నక్షత్రము మొదలగునవి సౌమ్యములైన శుభమగుననియును బల్కవలెను.

గజములు పదియేడుగోళ్లకు తక్కువై యున్నయెడల రోగదుఃఖమునల్పాయుర్దాయమును గలవగును. యుద్ధతలమున భర్తకనిష్టమునిచ్చునని గజశాస్త్రమును దెలసినవారలందురనియు నున్నతమగు పృష్ఠములు సూక్ష్మములగు ముఖములు పదియేడుకంటెనధికము సమసంఖ్యయుగల నఖములుండిన గజము శ్రేష్ఠము. స్త్రీగజమునకు విషమనఖములైనను శ్రేష్ఠమనియు- భద్రమంద్రమృగమిశ్రజాతిగజములను గట్టుటకు వరుసగా తెల్లని యెఱ్ఱని పచ్చని నల్లని ఘూషములు శ్రేష్ఠములందుండినగజములకు పుష్టిని జేయును రాజుకు కీర్తిని సుఖమును గలిగించుననియును- ప్రాఙ్ముఖముగ నేనుగునుగట్టిన యజమానికి సిద్ధిని శీఘ్రముగ జేసును. పుష్టియు చిరజీవనము యుద్ధమున జయమును బొందుననియును గజాయుర్వేదము.

దంతమూలముయొక్క చుట్టుకొల్తను రెండుపర్యాయములు కొలచి కొమ్మునిలువుకొల్తను జేసిన యుదకమందుండు గజమునకు విస్తారము- పర్వతములందుండు గజమునకు తక్కువయు గలిగియుండును. యది పంకమందగు గజపదమునకు మిగిలియుండినను శ్రీవత్సవర్ధమానఛత్రపతాక చామరములవలె గజశరీరమందు చిహ్నలగపడిన యారోగ్యవిజయధనవృద్ధిసౌఖ్యములు నిశ్చయముగనగుననియు ప్రహరణమువలెనుండిన జయము నదివలె సుడియుండిన నష్టమగు దేశమును రాజునొందుననియు నోష్ఠమునందుండిన పూర్వములభించని రాజ్యము లభించును. స్త్రీరూపమువలె సుడియుండిన యశ్వములకు నాశమగును. ఝూరీవలెనుండిన పుత్రోత్పత్తి కలశవలెనుండిన ధనప్రాప్తి దండమువలెనుండిన యాత్రావిఘ్నము- తొండవలె కోతిభంగి సర్పరీతి నావర్తములుండిన దుర్భిక్షము రోగము దుఃఖమునగును. గెద్ద గుడ్లగూబ డేగవలె రేఖలుండిన జనమునకు మరణమును జేసును. కంఠమందున పాశమువలెనుండినను మొండితోక కలదియైనను యజమానికి మృత్యువును గలిగించును. రచనలు రక్తశ్యామ కృష్ణవర్ణములు గరియును గలిగి దుర్గంధమయ్యుండిన యశుభమగును. శ్వేతవర్ణమై సమము నునుపును గలిగి సుగంధముగ నుండిన యా రేఖలు శుభావహములు.

దంతముయొక్క సమానభంగముచేతను జారుట కాంతిహీనమగుటయును ఫలమగును. ... ...

దక్షిణముఖముగ గట్టిన గజమునకు హానియును రాజునకు ధనహానియును నగును. పశ్చిమముఖముగ గట్టిన రోగముగలుగును. ఈశాన్యదిశను బంధన స్తంభస్థాపనజేసిన రాజునకును గజమునకును శ్రేయముగును. పదిహస్తముల పొడవుగలస్తంభము శ్రేష్ఠము. తొమ్మిదిహస్తములుగలది మధ్యమము. ఎనిమిదిహస్తములున్నతమైనకనిష్ఠము నాలుగుహస్తముల లోతుకు తక్కువెక్కువయును లేకుండ పాతవలె నటులగాకుండిన మంగళముగాదు.

ఇరువదినాలుగుహస్తముల విశాలముగలశాల శ్రేష్ఠము. రెండుమూడుహస్తములు తక్కువమైన మధ్యమకనిష్ఠ శాలలనబడును. స్తంభోచ్ఛ్రయముకంటెను ద్విగుణముగ శాలపొడవును విశాలమును గలిగియుండవలెను.

పీరణలేకనె యుదకమంజేనుగ ప్రవేశించి మునిగి లేచి వడ్డుపైకి వచ్చిన రాజుకు జయమిచ్చును. క్రమముగ కుంభస్థలము వృద్ధిగనుండిన యజమానికి వృద్ధిని జేసును.

అశ్వలక్షణ తదారోహణవిధిః

అథాశ్వలక్షణ తదారోహణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అశ్వారోహణే న యద్దృష్టఫలం జాయతే తదనువదతి చరకః॥ అశ్వారోహణమగ్నిమాంద్యశమనం తేజోవయస్థాపనం మేదోఘ్నం కఫశోభశోషణకరం స్వేదోద్గమం మోదనం। ఓజః కాంతివివర్ధనం తనుభృతాం కీర్తిప్రదం శ్రీకరం నోశస్తంచ నృణాం భగంధరవతాం పైత్యాశ్మరొగ్ణాజుపామితి॥ అశ్వలక్షణాన్యాహ భార్గవః॥ పంచపంచాంగులేనైవ వాజిమానం పృథక్స్మృతం। చత్వారింశాంగుళముఖో వాజీ యశ్చోత్తమోత్తమః। షట్త్రింశదంగుళముఖోహ్యుత్తమః పరికీర్తితః। ద్వాత్రింశదంగుళముఖోమధ్యమ స్సముదాహృతః। అష్టావింశత్యంగుళోయో ముఖో నీచః ప్రకీర్తితః। వాజినాం ముఖమానేన సర్వావయవకల్పనా। ఔచ్ఛ్యంతుముఖమానేన త్రిగుణంపరికీర్తితం। శిరోమణింసమారభ్య పుచ్ఛమూలాంతఏవహి।తృతీయాంశాధికందైర్ఘ్యం ముఖమానాచ్చతుర్గుణం। పరిణాహస్తూదరస్య త్రిగుణస్త్ర్యంగులాధికః। శ్మశ్రుహీనముఖః కాంతప్రగల్భోత్తుంగనాసికః। దీర్ఘోద్ధతగ్రీవముఖోహ్రస్వకుక్షిఖరశ్రుతిః। తురప్రచండవేగశ్చ హంసమేఘసమస్వనః। నాతిక్రూరో నాతిమృదుర్దేవసత్వో మనోరమః। సుకాంతిగంధవర్ణశ్చ సద్గుణభ్రమరాన్వితః। భ్రమరస్తు ద్విరావృత్తో వామదక్షిణభేదతః। పూర్ణోపూర్ణః పునర్ద్వేధా దీర్ఘోహ్రస్వస్తథైవచ। స్త్రీపుందేహే వామదక్షయథోక్తఫలదౌక్రమాత్। నతథావిపరీతౌతు శుభాశుభఫలప్రదౌ। నిచోర్ధ్వ

విద్యుజ్జ్వలితః శుభదో భవేత్తయోః। శంఖచక్రగదాపద్మవేదిస్వస్తికసన్నిభః।
ప్రాసాదతోరణధనుస్సుపూర్ణకలశాకృతిః। స్వస్తికస్రగ్మీనఖడ్గశ్రీవత్సాభశ్శు
భో భ్రమః। నాసికాగ్రే లలాటే చ శంఖే కంఠే చ మస్తకే। ఆవర్తా జాయతే ఏ
షాం తే ధన్యాస్తురగోత్తమాః। హృదిస్కంధే గళే చైవ కటిదేశే తథైవ చ। నా
భౌ కుక్షౌ చ పార్శ్వాగ్రే మధ్యమాస్సంప్రకీర్తితాః। లలాటే యస్య చావర్తద్వి
తయస్య సముద్భవః। మస్తకే చ తృతీయస్య పూర్ణహర్షో యముత్తమః। పృష్ఠ
వంశే యదావర్తో యస్యైకస్సంప్రజాయతే। స కరోత్యశ్వసంఘాతాన్ స్వా
మినస్సూర్యసంజ్ఞికః। త్రయో యస్య లలాటస్థా ఆవర్తాస్తిర్యగుత్తరాః। త్రికూ
టస్స పరిజ్ఞేయో వాజివృద్ధికరస్సదా। ఏవమేవ ప్రకారేణ త్రయో గ్రీవాం సమా
శ్రితాః। సమావార్తాస్స వాజీశో జయతే నృపమందిరే। కపోలస్థా యథావర్తా
దృశ్యతే యస్య వాజినః। యశోవృద్ధికరా ప్రోక్తా రాజ్యవృద్ధికరా మతా। ఏకో
వాథ కపోలస్థో యస్యావర్తః ప్రదృశ్యతే। సర్వనామస విఖ్యాతస్స ఇచ్ఛేత్స్వామి
నాశనం। గండసంస్థో యదావర్తో వాజినో దక్షిణాశ్రితః। స కరోతి మహాసౌ
ఖ్యం స్వామినం క్షిచసంజ్ఞికః। నహృద్వామాశ్రితః క్రూరః ప్రకరోతి ధనక్ష
యం। ఇంద్రాక్షౌ తావుభౌ శస్తౌ నృపరాజ్యవివృద్ధిదౌ। కర్ణమూలే యదావ
ర్తౌ స్తనమధ్యే తథాపరౌ। విజయాఖ్యా ఉభౌ తౌ తు యుద్ధకాలే యశప్రదౌ।
స్కంధపార్శ్వే యదావర్తా సభవేత్పుణ్యలక్షణః। కరోతి వివిధాన్పుణ్యాన్స్వా
మినస్సతతం సుఖం। నాసామధ్యే యదావర్త ఏకో వా యది వా త్రయం। చక్రవ
ర్తీస విజ్ఞేయో వాజిభూపాలసంజ్ఞకః। కంఠే యస్య మహావర్తో ఏకశ్శ్రేష్ఠః ప్ర
జాయతే। చింతామణిస్స విజ్ఞేయశ్చింతితార్థసుఖప్రదః। శుక్లాఖ్యాఫాలకంఠస్థా
ఆవర్తా వృద్ధికీర్తితా। యస్యావర్తా వక్త్రగతా దృశ్యంతే వాజినో యది। సన్యా
నంమృత్యుమాప్నోతి కుర్యాద్వా స్వామినాశనం। జానుసంస్థో యదావర్తః
ప్రవాసక్లేశకారకః। వాజిమేఢ్రే యదావర్తో విజయశ్రీనివాసనః। త్రికసంస్థో
యదావర్తస్త్రివర్గస్య ప్రణాశనః। పుచ్ఛమూలే యదావర్తో ధూమకేతురనర్థ
కృత్। గుహ్యపుచ్ఛత్రికావర్తీ సకృతాంతభయప్రదః। మధ్యదండా పార్శ్వగ
మా సైవ శతపదీకచే। అతిదుష్టాంగుష్టమితా దీర్ఘాదుష్టా యథాయథా। అశ్రు
పాతహనూగండహృద్గలప్రోథవస్తిషు। కటిశంఖజానుముష్కకకున్నాభిగుదే
షు చ। దక్షకుక్షౌ దక్షపాదే త్వశుభో భ్రమరస్సదా। గలమధ్యే పృష్ఠమధ్యే ఉ
త్తరోష్ఠే ధరే తథా। కర్ణనేత్రాంతరే వామకుక్షౌ చైవ తు పార్శ్వయోః। ఊరూ
షు చ శుభావర్తో వాజినామగ్రపాదయోః। ఆవర్తా సాంతరే ఫాలే సూర్య
చంద్రౌ శుభప్రదౌ। మిలితాశ్చా మధ్యగతా వ్యతిలగ్నాస్తు దుష్ఫలా। ఆవర్తత్రి

తయంఫాలే శుభంచోర్ధ్వంతుసాంతరం। అశుభంచాతిసంలగ్నమావర్తద్వితయంతథా। త్రికోణత్రితయంఫాలే ఆవర్తానాంతు దుఃఖదం। గళమధ్యే శుభస్త్వేకస్సర్వాశుభనివారణః। అధోముఖశ్శుభః పాదే ఫాలేచోర్ధ్వముఖభ్రమః।
నచైవాత్యశుభాపృష్ఠముఖాశతపదీమతా। మేఢ్రస్యపశ్చాద్భ్రమరిస్తనీవాజీ స
చాశుభః। భ్రమఃకర్ణసమీపేతు శృంగీచైకస్సనిందితః। గ్రీవార్ధపార్శ్వేభ్రమరీ
హ్యేకరశ్మిసమైతః। పాదోర్ధ్వముఖభ్రమరీ కీలోత్పాటీసనిందితః। శుభాశు
భా భ్రమాయస్మిన్సవాజీమధ్యమస్స్మృతః। ముఖపాదసితఃపంచకళ్యాణోశ్వ
స్సదామతః। సఏవ హృదయేస్కంధే పుచ్ఛశ్వేతోష్టమంగళః। కర్ణే శ్యామ
శ్శ్యామకర్ణస్సర్వత్రైకవర్ణభాక్। తత్రాపి సర్వతశ్శ్వేతో మేధ్యఃపూజ్యస్స
దైవహి। వైడూర్యసన్నిభే నేత్రే యస్యాస్తోజపమంగళః। మిశ్రవర్ణస్త్వేకవర్ణః
పూజ్యస్స్యాత్సుందరోయది। కృష్ణపాదో హయోనింద్య స్తథా శ్వేతైకపాదపి।
రూక్షోధూసరవర్ణశ్చ గర్దభాభోపినిందితః। కృష్ణతాలుః కృష్ణజిహ్వః కృష్ణోష్ఠ
శ్చ వినిందితః। సర్వాంగకృష్ణవర్ణోస్తు పుచ్ఛశ్వేతస్తు నిందితః। ఉచ్చైశ్శిపదం న్యా
సగతిర్ద్విపవ్యాఘ్రగతిశ్చయః। మయూరహంసతిత్తిరపా రావతగతిశ్చయః। మృ
గోష్ట్రవానరగతిఃపూజ్యోవృషగతిర్హయః। అతిభుక్తశ్రమితో పిపాసాదిసపీడ్య
తే। శ్రేష్ఠగతిస్తుసాజ్ఞేయా సశ్రేయస్సురగోత్తమః। సుశ్వేతఫాలతిలకో విద్ధోవ
ర్ణాంతరేణచ। స. జీదళభంజీతు యస్యసైవాతినిందితః। సంహత్యాద్వర్ణజా
న్దోషాన్స్నిగ్ధవర్ణోభవేద్యది। బలాధిక్యశ్చ సుగతిర్మహాన్సర్వాంగసుందరః। నా
తికూరస్సదాపూజ్యోభ్రమాద్యైరపిదూషితః। వాజినామత్యవహనాత్సదో
షాస్సంభవంతిహి। కృశోవ్యాధిపరీతాంగో జాయతేత్యంతవాహనాత్। అవా
హితోభవేన్మందస్సర్వకర్మసు నిందితః। అపోషితో భవేత్క్షీణో రోగీచాత్యంత
పోషణాత్। సుగతిర్దుర్గతిర్నిత్యం శిక్షకస్యగుణాగుణైః। జాన్వధశ్చలపాదస్యా
దృజుకాయస్థిరాసనః। తులాధృతఖలీనస్యాత్కాలేదేశే సుశిక్షకః। మృదునా
నాతితీక్ష్ణేన కశాఘాతేన తాడయేత్। తాడయేన్మధ్యఘాతేన స్థానేష్వశ్వం
సుశిక్షకః। హేషితేకక్షయోర్హన్యాత్స్ఖలితే పక్షయోస్తథా। భీతే కర్ణాంతరే
చైవ గ్రీవాసూన్మార్గగామినీ। కుపితేబాహుమధ్యేచ భ్రాంతచిత్తే తథోదరే।
అశ్వేసంతాడ్యతే పార్ష్ణిభిర్నాన్యస్థానేషు కర్హిచిత్। అథవా హేషితేస్కంధే
స్ఖలితే జఘనాంతరే। భీతేవక్షస్థలంహన్యాద్వక్రమార్గభ్రమేపిచ। కుపితే పుచ్ఛ
సంఘాతే భ్రాంతేజానుద్వయం తథా। నాసకృత్పీడయేదశ్వమకాలేచ విదేశ
కే। అకాలస్థానఘాతేన వాజీదోషాన్వితస్సతే। తావద్భవతితేదోషాయావజ్జీ

పేత్యసౌహయః। దుష్టదండేనాభిభవేన్నారోహేద్దండవర్జితః॥ అశ్వదండనే దే
శకాలాని భోజభూభుజో ప్యాహ॥ మృదునైకేనఘాతేన దండకాలేషు తాడ
యేత్। తీక్ష్ణంమధ్యం పునర్ద్వాభ్యాం జఘన్యంనిష్ఠురైస్త్రిభిః। ఉపవేశేచ నిద్రా
యాం స్ఖలితే దుష్టచేష్టితే, బడబాలోకనాత్పుక్ష్యే ముహుర్హ్రేషితహేషితే। సం
త్రాసేచదురుద్ధానే విమార్గగమనే భయే। శిక్షాత్యాగస్యసమయే సంజాతే
చిత్తవిభ్రమే। దండఃప్రయోజ్యోవాహానాం కాలేషుద్వాదశస్వపి॥గ్రీవాయాం
భీతమాహన్యాత్క్రోస్తంచైవచమేహనే। విభ్రాంతచిత్తమధరే త్యక్తచిత్తంచ
తాడయేత్। ప్రహేషితంస్కంధబాహ్వోర్బడబాలోకినం తధా । ఉపవేశే
చనిద్రాయాం కటిదేశేచ తాడయేత్। దుశ్చేష్టితంముఖేహన్యాద్దుర్మార్గప్రస్థి
తంతధా। జఘనేస్ఖలితంహన్యాన్నేత్రేనూగ్రేమరుద్ధితం। యఃకుంతప్రకృతిర్వా
జీ తంసర్వత్రైవతాడయేత్। గత్యేత్షోడశమాత్రాభిస్తత్ర మోక్షోధనుశ్శతం।
యధాయధాన్యూనగతిరశ్వోహీనస్తధాతధా। సహస్రచాపపరిమితం మండ
లంగతిశిక్షణే। ఉత్తమోవాజినోమధ్యం నీచమర్ధంతదర్ధకం। అల్పం శతతధనుః
ప్రోక్తమత్యల్పంచతదర్ధకం। శతయోజనగంతా స్యాద్దినైకేన తధాహయః। గ
తింసవర్ధయేన్నిత్యం తధామండలవిక్రమైః। సాయంప్రాతశ్చహేమంతే శిశిరే
కుసుమాగమే। సాయంగ్రీష్మేతుశరది ప్రాతరశ్వంవహేత్సదా। వర్షాసునవ
హేదీవత్తధావిషమభూమిషు। సుగత్యాగ్నిర్బలందార్ఢ్యమారోగ్యంవర్ధతేహ
యైః। భారమార్గపరిశ్రాంతశ్శనైశ్చక్రామయేద్ధయం। స్నేహం సపాయయే
త్పశ్చాచ్ఛర్కరాసక్తుమిశ్రితం। హరిముద్గాంశ్చమాషాన్వా భక్షణార్ధమకుట్ట
కాన్। శుష్కాన్నార్ద్రాంశ్చమాషాని సూక్షితాని ప్రదాపయేత్। యద్యత్రస్ఖ
లితంగాత్రం తత్రదండంప్రపాతయేత్। ఆవర్తారితపల్యాణం హయంమార్గ
సమాగతం। దత్వాగురాంసలవణం బలసంరక్షణాయచ। గతస్వేదస్య శాంత
స్యసుదూరముపతిష్ఠతః। ముక్తపృష్ఠాదిబద్ధస్య ఖలీనమవతారయేత్। మర్దయి
త్వాతుగాత్రాణి పాంసుమధ్యేవివాసయేత్। స్నానపానావగాహైశ్చ తత
స్సమ్యక్ప్రపోషయేత్। సర్వదోషహరోశ్వానాంమద్యజాంగలగోరసం। శక్త్యా
సంపాదయేత్క్షీరం ఘృతంవా వారియుక్తకం। అన్నంభుక్త్వా జలంపీత్వా తత్క్ష
ణాద్వాహితోహయః। ఉత్పద్యంతే తదాశ్వానాం కాసశ్వాసాదికాగదాః।యు
వాశ్చచణకాశ్శ్రేష్ఠా కుళుత్థామధ్యమాస్మృతా। మసూరముద్గానీచాశ్చ భోజ
నార్థేతువాజినః। గతయష్షడ్విధాధారాస్కందితం రేచితంప్లుతం। ధౌరితకం
చ వలితం తాసాంలక్ష్మపృధక్పృధక్। ధారాగతిస్స్యావిజ్ఞేయా యాతి వేగత
రామతా। పార్ష్ణితాడాతినుదితో యస్యాంభ్రాంతోభవేద్ధయః। ఆకుంచితా

గ్ర పాదాభ్యాముత్ప్లుత్యాప్లుత్య యా గతిః । ఆస్కందితా చ సా జ్ఞేయా గతివిద్భిస్తు వాజినాం । ఈషదుద్ధగమన మఖండం రేచితంహి తత్। పాదైశ్చతుర్భి రుత్ప్లుత్యగమనం స్యాత్ప్లుతాగతిః । అసంవలితపద్భ్యాంతు సువ్యక్తగమనం తురం ! ధారీతకంచ తత్ జ్ఞేయం రథసంవాహనే వరం । ప్రసంవలితపద్భ్యాం యో మయూరోద్ధృత కంధరః । డోలాయిత శరీరార్ధకాయో కధ్యతవల్గితం॥ రేచితం వలితం ప్లుతం॥ వలితం ప్లవనం ప్లుతమితిచ పాఠభేదేనామరకోశే వలితం వల్గితమితి రూపద్వయం గృహీతం॥ భోజభూజానిరప్యాహ॥ తేజోనిసర్గజం సత్వం వాజినాం స్ఫురణం రజః । క్రోధస్తమఇతి జ్ఞేయా త్రయోవి సహజా గుణా ఇతి ॥ తచ్చ ద్వివిధం సతతోద్ధితం స్ఫురితం చేతి॥ ధారాసుయోజితానాంయన్నిసర్గాత్ప్రేరణంవినా। అవిచ్ఛిన్నమివాభాతి తత్తేజస్సతతోద్ధితం। కశాపార్ష్ణ్యాదిఘాతైర్యత్సాధ్వసంస్ఫురితంహి తత్। శతార్ధార్ధక్రమాద్దూనైర్మండలాయితవల్గితైః। ఉన్ముఖస్యాశ్వముఖ్యస్య గతిరర్ధపులాయితం। ప్లుతాంప్లవంగికామాహుర్యాధారా పులనాభిధా। పునరేవాంచడోలాయాం పులామిత్యాహ దేశికః॥ క్షిపతి సమమశేషా నుత్క్షిపన్యత్ర పాదాన్ప్రసరతిపురతోశ్వస్సార్ధధారాపులాఖ్యా। విలసతి సమపాదోత్క్షేపణాకుంచనానాం కరణమిహగతిజ్ఞాః ప్రాహురస్యై పులాఖ్యాం॥ పార్ష్ణిప్రహారం ప్రవిధాయ గాఢం వల్గాం ప్లథీకృత్య వహేత్పులాయామితి॥ ఖలీనస్యోర్ధ్వఖండౌ ద్వౌ పార్శ్వగౌ ద్వాదశాంగులౌ । తత్పార్శ్వాంతర్గతాభ్యాంతు సుదృఢాభ్యాం తథైవచ। వారకాకర్షఖండాభ్యాం రజ్వగ్ధవలమైర్యుతౌ। ఏవంవిధఖలీనేన వశీకుర్యాత్తు వాజినం। చతుస్త్రింశద్వర్షాణామశ్వస్యాయుః పరంస్మృతం। పంచవింశతివర్షాహి పరమాయుర్వృషోష్ట్రయోః । బాల్యమశ్వవృషోష్ట్రాణాం పంచసంవత్సరంమతం। మధ్యంయావత్షోడశాబ్దం వార్ధక్యంతు తతః పరం। దంతానాముద్గమైర్వర్ణైరాయుర్జ్ఞేయం వృషాశ్వయోః। అశ్వస్యషట్సితా దంతాః ప్రథమాబ్దేభవంతిహి । కృష్ణలోహితవర్ణాస్తు ద్వితీయేబ్దే హ్యధోగతాః।తృతీయేబ్దేతుసదంశౌక్రమాత్కృష్ణౌషడబ్దతః।నవమాబ్దాత్క్రమాత్పీతౌ తౌసితౌ ద్వాదశాబ్దతః। దశపంచాబ్దతస్తౌతు కాచాభౌ క్రమతస్స్మృతౌ । అష్టాదశాబ్దతస్తౌహి మధ్వాభౌ భవతఃక్రమాత్ । శంఖాభౌ చైకవింశాబ్దాచ్చతుర్వింశాబ్దతస్సదా। ఛిద్రం సచలనంపాతో దంతానాంచ త్రికేత్రికే। ప్రోద్ధే సువలయస్త్రిస్రఃపూర్ణాయుర్యస్యవాజినః। యథాయథా తుహీనాస్తాహీనమాయుస్తథాతథా॥ జానూత్పాతాత్వోష్ఠవాదోర్ధ్య ధూఃపృష్ఠే జలాసనః । గతి

మధ్యాసనః పృష్ఠపాతీ పశ్చాద్గమోర్ధ్వపాత్ ।సర్పజిహ్వశ్చక్షుకాంతిరశ్వస్యా చ్చాతినిందితః॥ ఆవర్తసామ్యాదావర్తో రోమసంస్థానమంగినాం । శుభాశుభ ఫలానాంచ తన్నిదానంవిదుర్బుధా ఇతిహయలీలావత్యాం॥ ఇదంతు ప్రాయో భిప్రాయం శాలిహోత్రే॥ సరిదావర్తగోలోమీ కరికాలీఢశుక్తివత్ । రోమ జాస్తురగానాంస్యురితో అన్యాదృశా అపి॥ తత్రైవ దశధృవస్థానాని॥ ద్వౌపుర స్యౌ శిరస్యౌ ద్వౌ ద్వౌద్వౌరంధ్రోపరంధ్రయోః। ఏకః ఫాలఅపానేచదశావ ర్తాధృవాస్మృతాః॥

హాలాస్యఖండేతు॥ ఉరసిద్వౌశిరసిద్వౌవా స్యేద్వౌనాసికేద్వయః।లలా టమధ్యేత్వేకశ్చ పాయావేకః ప్రకీర్తితః। ఏతేదశధృవావర్తాప్రశస్తాస్సర్వవా జినాం। ఏతైర్విరహితాఅశ్వాః ప్రోక్తాదుర్లక్షణా ఇతి॥ ఆవర్తోనిగళే యేషాం సదేవమణిరీరితః। స్వామిన్యేతే ప్రయచ్ఛంతి హయస్సర్వాశ్చసంపదః। శ్రీవ త్సో వక్షసిప్రోక్తో స్వావర్తైః పంచభిర్భవేత్॥ మధ్యమేవ చతుర్భిస్తు సంభూ తైస్సప్రదక్షిణైః॥ శ్రీవృక్షకీతురంగస్తు భర్తుస్సర్వార్థసాధకః। భవేతాంయస్య చాశ్వస్య ద్వావావర్తౌ లలాటకే। రిపూన్జయతి తత్స్వామీ ధనధాన్యసుపుత్ర వాన్। లలాటేత్రిభిరావర్తైర్యస్యాశ్రేణిరస్తిహి। లభతే వాజినాతేనధనధాన్య జయాన్నృపః। సవ్యావర్తైశ్చతుర్భిస్తు లలాటస్థైస్తురంగమః। కురుతేస్వామినం సద్యః పుత్రవంతం మహీపతిం। ఆవర్తావృషభాఖ్యాతుకర్ణమూలముపాశ్రితౌ। భవేతాంయస్యతత్స్వామీ లభతేభూషణానిచ। ఏవమాదిశుభావర్తైరంకితా అశ్వపుంగవాః॥హయలీలావత్యాం॥వక్షోభవావర్తచతుష్టయస్యకంఠేభవాయ స్యచ రోచమానః। శ్రీవృక్షకీనామహయస్సభర్తుస్సత్పుత్రపౌత్రార్థవివృద్ధయే స్యాత్। వక్షస్థాన్శుక్తయస్తిస్రో ఊర్ధ్వరోమాజయావహాః। ఆవర్తోరోచమా నస్తు స్వామినోజయవర్ధనః। ఆవర్తోరోమజోదేవమణిశ్చాపినిగాళజః। పార్శ్వ భాగావలంబేషు పత్యుస్సౌభాగ్యవర్ధనః॥ గారుడే॥ వాజినాం కంఠదేశేతు వి పులశ్శుక్తికాకృతిః। రోచమానఇతిఖ్యాతో భర్తుర్వైరిజయప్రదః। యద్వాజి నాం ముఖేవృత్తాస్తిస్రోతాగ్వ్యకృతికాస్త్రియః। రోమజాస్సంతితత్స్వామీ స మరేష్వపరాజయీ। యశ్చాశ్వానాం గళోద్దేశే భిన్నశుక్తిపుటాకృతిః। సవై దేవమణిర్నామ తద్భర్తుస్సర్వసంపదః॥ కంఠపార్శ్వేతురంగాణాం వక్త్రేశ్చం ద్రకనామకః। రోమజోయదితస్మిన్త్స్యాం సకలాభీష్టదాయకః। ప్రోథాగ్రేతు తు రంగాణాం ప్రఫుల్లకమలాకృతిః। రోమజోయదితత్స్వామీ సకలాభీష్టభాగభు క్। అపాంగవర్తినౌ ద్వౌతు వాజీనాం చామరాకృతీ। ధనధాన్యచిరాయుష్య

కీర్తిపుత్రప్రదాన్నృణాం। యశ్చాశ్వానాం ముఖావర్తో విస్తీర్ణః పంకజాకృతిః।
తేనస్వామీభవేన్నూనం సర్వభూమండలాధిపః। గంగావర్తసమాకారో వా
జినాంగర్భసంస్థితః। గంగావర్తఇతిఖ్యాతః పత్యుస్సంక్లేశనాశకః॥ యన్నాభి
నికటేచోక్తస్తదదూరే ధ్రువోభవా। త్రివేణీసంగమంనామ తద్భర్తా సతతం
సుఖీ। అల్పాయుషోధ్రువస్యానా ధ్రువపూర్ణాచిరాయుషః।కంఠదేశేతురంగా
ణాం జాజీకోరకసన్నిభాః। కంఠమూలాభవేద్భర్తుస్సర్వసౌభాగ్యవృద్ధయే॥
శాలిహోత్రే॥ బాహావర్తాస్తువాహానాం మేఘలాకృతయోయది। దిశంతి ప
త్యుర్విజయం భూషణానిచభూరిశః॥ హాలాస్యఖండే॥ ఆవర్తాగలమధ్యస్థా భ
ర్తుః క్షుద్దుఃఖమృత్యుదా। చతుర్థంఘోద్భవావర్తాభయబంధసదుఃఖదా॥ స్వా
మినోమాతరంహంతి వ్యావర్తస్త్వధరోష్ఠజః। కక్షావర్తాస్తురంగాణాం ఘ్నంతి
స్వామినమాహవే। ఘోణావర్తోజనయతి కశ్మలంమృత్యుమేవచ। గండావర్తో
భయగదజనకస్స్వామినోభవేత్। జాన్వావర్తఃక్షపయతి సకలంస్వామినోధ్రు
వం। ఏవమాద్యశుభావర్తైస్సహితాశ్చహయాధమాః॥ గారుడే॥ యస్యగేహే
వసేద్వాజీ హృదయావర్తసంయుతః। ఘోణావత్యపివాతస్యమృత్యుః కింప్ర
యోజనం॥ వాజినాంబిజదేశేతు సదంశోరోమజోభవేత్। స్వామినంనిగళైర్బ
ద్ధం సకుర్యాన్నాత్రసంశయః। వాజినాంతుగళేతిర్యగావర్తచ్ఛురికాహ్వయః।
సస్వామినోగళచ్ఛేదం కుర్యాదేవనసంశయః । కరుదావర్తసహితః పృష్ఠావ
ర్తయుతోపివా। సకుర్యాన్నాత్రసందేహః కుబేరమపినిర్ధనం। యస్యత్రికే ధూ
మకేతూ రోహితోవాపిరోమజః। సహన్యాత్స్వామినంక్షిప్రం సపుత్రబలవా
హనం। జంఘాదేశే తురంగాణాం రోమజఃపాశసన్నిభః। అయశో మహదా
ప్నోతి తద్భర్తుర్బంధనంధ్రువం। జఠరోపరి కక్ష్యాఖ్యా మధస్యాద్ద్విజసన్ముఖః।
గోలోమికాఖ్యసప్తీనాం పత్యుశ్చింతాభివృద్ధిదః॥ భోజః॥ అబ్జచామరకతోమ
రచక్రాద్యర్ధకోరకమణీందుసకాశాః। శంఖవజ్రకలశాంకుశఖడ్గోల్లోచమత్స్యక
లమాకృతయశ్చ। రోమజాఅపిచ శుక్తిసమానా వాజినాం ధ్వజనదీభ్రమతు
ల్యాః। పత్యురిష్టఫలదాశ్చ సదాతే ప్రాపయంతి పరమాయురథాశ్వాన్॥ ని
ధానే॥ వామేవామావర్తా దక్షిణభాగే దక్షిణా వర్తాః। పత్యుశ్శుభాయతేస్యు
ర్విపరీతాయదిభవంతి విపరీతాః॥ కేశాంతేతురగాణా మభిసర్పసర్పిణీసమా
కారః। పతి మతిరుగ్ణం కురుతే తద్వల్లాంగూలశూలమపి। పృష్ఠే జానుని వస్తౌ
స్కంధేగండేభ్రువోరుపరి। తురగాణామావర్తాః పత్యుర్దారిద్ర్యహేతవో ని
త్యం। హృదయేగలమధ్యే తలే నాభ్యాం కోశేషుపాతేచ । ఆవర్తాస్తురగా
ణాం పత్యుర్దుఃఖప్రదాస్సతతం। అన్యావర్తయుతానాం మస్తకహీనాస్సదా

త్యాజ్యాః। దక్షిణకుక్షౌ కంఠే చంచౌ శంఖే నిగాళేచ। ఆవర్తాన్నృపతీనాం జయసంపత్కీర్తివర్ధనాః కథితాః॥ అథవర్ణలక్షణాని హాలాస్యఖండే॥ శ్వేతాశ్శోణాశ్చపీతాశ్చ కృష్ణామిశ్రాస్తురంగమాః। వర్ణభేదాపంచవిధా భవంతిపృథివీతలే। హారక్షీరశశాంకశంఖరజతప్రాలేయవర్ణాశ్శితా ఆలక్తద్యుతిదాడిమీ సుమసదృగ్రక్తాశ్చ శోణాశ్శుభాః। కృష్ణస్త్వంజనకోకిలాంబుదనిభా భృంగాంగనాంగోపమాః హేమాభాహరయః ప్రదీప్తహుతభుగ్గోరోచనాభాశ్శుభాః॥ యేవర్ణభేదసంమిశ్రాఅశ్వామిశ్రాఃప్రకీర్తితాః। సర్వేవర్ణాఃప్రశస్తాస్స్యుశ్శ్వేతవర్ణేనసంయుతాః। అన్యవర్ణయుతాశ్వేతా అశ్వానామప్రశస్తకాః। అశ్వస్తు కృష్ణశ్శ్వేతోవా కుక్షౌవక్షసివారుణః। భర్త్రేదదాతిసౌభాగ్యం జయంచాపిరణాంగణే। అశ్వస్తుకృష్ణశ్శోణోవా కుక్షివక్షశ్శిరస్సితః। సహివైజయకోనామ భర్తుస్సర్వార్థసాధకః॥ అశ్వస్తు జఠరేశ్వేతః పుత్రం భర్త్రే దదాతిచ। ఆనందంవక్షసిశ్వేతో గ్రీవాయాం పాండురోధనం। ముఖేశుక్లస్తువిజయంసౌఖ్యంపృష్ఠేచ పాండురః। వామపార్శ్వే సితోదారాసన్యదక్షవలక్ష్మవాన్।యస్యాస్యపృష్ఠవాలాస్తు శ్వేతాస్సోశ్వోజయప్రదః। సైన్యస్య పురతో నేయో జయార్థంపృథివీభుజా। శ్వేతాశ్వస్యశ్వేతతరం శిరోయస్యతు లక్ష్యతే। భర్తుస్సర్వార్థకృత్సస్యాత్సూర్యకాంతాభిధానకః। అశ్వస్య నాభిమారోప్య పూర్వార్థం బాలభానువత్। అపరార్ధంపాండురంచేతద్ధివైజయికోహి సః॥ హయలీలావత్యాం॥ శ్వేతాస్యుర్బ్రాహ్మణాశ్శోణాః క్షత్రియాః పింగళావిశః। కృష్ణవర్ణాస్తు శూద్రాస్స్యుర్మిశ్రవర్ణాస్తు సంకరాః। సర్వాంగధవళఃకర్కశ్శోణస్సర్వాంగలోహితః। సర్వాంగకృష్ణోహేమాఖ్యస్సర్వపీతస్తు పింగళః। సర్వశ్వేతోజయకరస్సర్వకృష్ణో భయావహః। సర్వగాత్రేణాన్యవర్ణః పదేనైకేన పాండురః। విషపాదీతిసఖ్యాతః పత్యుర్నిత్యం భయప్రదః। మార్జాల కాక పాషాణఘూకవర్ణాభయావహాః। మయూరతిత్తిరశుకపక్షిశ్యామిశ్రాశ్శుభావహాః। శ్యామాశ్శోణిటలేయస్తు శ్వేతపుండ్రేనసంయుతః। ఏకాశితశ్శ్యామకర్ణశ్శ్రేష్ఠ ఏషాం పరఃపరః। సర్వాంగపాండురోవాజీ కర్ణయోర్లోహితద్యుతిః। సవైలోహితకర్ణాఖ్యస్సర్వగంధర్వపూజితః॥ అశ్వనిదానే॥ యఃకోవా వర్ణేవ శ్వేతేన చ పుండ్రమండలేనయుతః। పతిమత్యంతంవాజీ సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నం। పంకజచామరకలశఛత్రేందువితానకోరకాకృతిభిః। పుండ్రైంకుజతే పత్యుస్సకలమభీష్టం చిరాయురశ్వస్య॥

అశ్వః పాదైకస్సితో విషపాదీ త్రైస్త్రిభి ర్ముసలీ। పుచ్ఛేనైకేన సితో విషపుచ్ఛః పత్యురిష్టరిపహోమీ॥ ప్రసంగరత్నావళ్యాం॥ కర్ణపుచ్ఛపథకేసరకృ

ష్ఠో యోస్యాంసస్తు కలధౌతసవర్ణః। ఇంద్రనీలఇతివిశ్రుతనామా భూభృతాం వి
తనుతే శ్రియమశ్వః॥ అథఅవయవలక్షణాని వరాహసంహితాయాం॥ దీర్ఘ
గ్రీవాక్షికూటస్త్రికహృదయపృథుస్తామ్రతాల్వోష్ఠజిహ్వః సూక్ష్మత్వక్కేశ
వాలస్సుశఫగతిర్ముఖోహ్రస్వకర్ణోష్ఠపుచ్ఛః। జఘాజానూరువృత్తః సమసితద
శనశ్చారుసంస్థానరూపో వాజీ సర్వాంగశుద్ధో భవతి నరపతేశ్శత్రునాశాయ
నిత్యం॥ హాలాస్యఖండే॥ వక్షోలలాట జఘనం హయానాం త్రీణి ప్రశస్తానిపృ
థూనివిద్యాత్। పృష్ఠంచకర్ణావథకుక్షినాసం చత్వారి హ్రస్వాని శుభాని వి
ద్యాత్। వాలంచ రోమాణిచ కేసరాశ్చ త్రీణి ప్రశస్తాని మహాంతివిద్యాత్।గ
ళంచ నేత్రేచ శిరో హయానాం త్రీణిప్రశస్తాని మహాంతి విద్యాత్। ఓష్ఠౌచ జి
హ్వాస్యథసక్థిణీవ త్రీణిప్రశస్తాని తనూని విద్యాత్॥ శ్రీమహాభారతే॥ త్రిషుదీ
ర్ఘస్త్రిష్వదీర్ఘస్త్రిషువృత్తోరుణస్త్రిషు। త్రిషుకృష్ణస్త్రిషు శ్వేతో హయస్సర్వత్ర
పూజ్యతఇతి॥ ప్రసంగరత్నావళ్యాం॥ యస్మిన్ పక్షే వైకముష్కం సస్తనో
స్యానదంతకః।దంతాధికః కరాలస్స్యాత్తందూరంపరివర్జయేత్॥ కక్ష్యోరుమూ
లగుదమేఢ్రతలే వలీభిస్స్థూలాభిరంచితవపుస్తురగః ప్రశస్తః। తద్వచ్చ చంద్రతుల
యా ముఖరేఖయాచ యుక్తః పృషద్భిరసితైరనిబద్ధయాశ్వః॥ హయలీలావ
త్యాం॥ ఆరుణ్యశ్చంద్రకాకారో మేఢ్రంచసముపాశ్రితః। స్తనాంకురఇవాశ్వా
నాం పతివంశవినాశకః। కర్ణాలంబో పురోవక్త్రే స్థూలోప్యోష్ఠోబృహచ్ఛిరః।
వక్త్రేన్యూనాధికాదంతాః కృష్ణాశ్చమలినంగతాః। ముఖంవానరమార్జాలవ్యా
ఘ్రాఖుసదృశంతథా। అమాంసలశ్చాస్థిసంధిః పృష్ఠవంశశ్చ బంధురః। వర్ణేన
భిన్నేనయనే పింగళే వాపి శేషతః। ఏతేదోషాస్తురంగాణాంహత్యాస్తేషాంచదుః
ఖదాః॥ అథజ్వలనలక్షణం వరాహసంహితాయాం॥ ఉత్సర్గాన్నశుభదమా
సనాపరస్థం వామేచ జ్వలనమతఃపరంప్రశస్తం। సర్వాంగజ్వలనమవృద్ధిదంహ
యానాం ద్వేహ్యబ్దే దహనకణాశ్చ ధూపనంవా॥ అతఃపరం నాశముపైతి మే
ఢ్రకోశత్క్షయస్స్యాదుదరే ప్రదీప్తే। పాయౌచ పుచ్ఛేచ పరాజయస్స్యాద్వక్త్రో
త్తమాంగజ్వలనేజయశ్చ॥ స్కంధాంసనాంసజ్వలనం జయాయ బంధాయ
పాదజ్వలనంప్రదిష్టం। లలాటవక్షోక్షిభుజేషు ధూమః పరాజయాయ జ్వలనం
జయాయ॥ నాసాపుటప్రోథశిరోశ్రుపాతనేత్రేషు రాత్రౌజ్వలనంజయాయ।
పాలాశతామ్రాశితకర్బురాణాం నిత్యంశుకాభస్యశితస్యచేష్టం॥ తత్రైవ హే
షాలక్షణం॥ క్రౌంచవద్రిపువధాయ హేషితం గ్రీవయాత్వచలయాచ సోన్ము
ఖం। స్నిగ్ధముచ్చమనునాదిహృష్టవద్గ్రాసరుద్ధవదనైశ్చ వాజిభిః। పూర్ణపాత్రద
ధివిప్రదేవతా గంధపుష్పఫలకాంచనాదిప। ద్రవ్యమిష్టమథవా పరంభవేద్ధేష

తాంయది సమీపతోజయః॥ వామైశ్చపాదైరభితాడయంతో మహీం ప్రవేశాయ
భవంతిపత్యుః।సంధ్యాసుదీప్తామవలోకయంతో హేషంతిచేద్బంధపరాజయా
య। అతీవ హేషంతి కిరంతివాలాన్నిద్రారతాశ్చ ప్రవదంతియాత్రాం। రోమ
ప్యజోదీనఖరస్వనాశ్చ పాంసూన్గ్రసంతశ్చ భయాయదృష్టాః। ముహుర్ముహు
ర్మూత్రశకృత్కరోతి నతాడ్యమానోప్యనులోమయాయి। అకార్యభీతోశ్రువి
లోచనశ్చ శివంనభర్తుస్తురగో విధత్తె। సముద్గవద్దక్షిణపార్శ్వశాయినః పాదం
సముద్ధృత్యచ దక్షిణంస్థితాః। జయాయ శేషేష్వపి వాహనేష్విదం ఫలం య
థాసంభవమాదిశేద్బుధః॥ ఆరోహతి క్షితిపతౌ వినయోపపన్నో యాత్రాను
గోన్యతురగంప్రతిహేషదేచ। వక్త్రేణతుస్పృశతిదక్షిణమాత్మపార్శ్వం యోశ్వ
స్సపత్యురచిరాత్ప్రతనోతి లక్ష్మీం॥ ప్రద్వేషోయవసాంభసాం ప్రపతనం స్వే
దోనిమిత్తాద్వినా కంపోవావదనాచ్చ రక్తపతనం ధూమస్యవాసంభవః। అ
స్వప్నశ్చ నిశీథిరాత్రిషు దివా నిద్రాలసధ్యానితా సాదోదుర్మనసాం విచేష్టిత
మిదం నేష్టంస్మృతంవాజినాం॥ అవరోహణమన్యవాజినాం పల్యాణాదియుత
స్యవాజినః। ఉపవాహ్యతురంగమస్యవాకల్యప్త్యేవవిపన్నశోభనా॥ హాలాస్య
ఖండే॥ పాతేకందుకవద్ధిస్తౌచగిరివద్దేషారవేమేఘవన్నేత్రేనీరజవజ్జవేపవనవ
చ్చాస్ఫాలనే సింహవత్। విన్యాసే నటవన్ముఖేకులవధూవక్త్రాబ్జవద్వాజినాం
యేషాంతే భువిరాజవాహనపదే సంభావనీయాస్సదా॥ ఉపచితబలశోభాస్స
త్వసారైరుపేతాస్సురభితకుసుమాభాశ్శంఖమేఘాభినాదాః। బహువిధశుభవ
ర్ణాస్సంహతాంగాస్సురూపాశ్శుభగతిజవయుక్తావాహపర్యాస్సునేత్రాః॥ జీ
మూతవద్ఘోషనమేఘహేషిత స్స్యాద్వాస్యగంధో గజసింహగామీ। ప్రియశ్చ
మాత్స్యశ్చ విలేపనేచ సోప్యశ్వరాజో నృపవాహనస్స్యాత్॥ నిదానే॥ యద్గే
హాంగణభాగే హేషంతి హయాస్తు నిత్యశోమధురం। తద్గేహేనివసంతి శ్రీః కీ
ర్తిః పుష్టిరాయుశ్చ॥ క్రౌంచద్విపహారిఘనవద్ధేషంతి హయా రిపోర్వినాశాయ।
సౌభాగ్యాయచ సతతంశంఖవదంభోధివత్కీర్త్యై॥ గర్దభవద్వాయసవన్మార్జా

లవదుష్ట్రవచ్చకౌశికవత్। హేషంతివాజినో యది పత్యుర్నిత్యం భయంగదశ్చ
స్యాత్। మధురం క్రమోచ్చమద్ధృతవదన మవిస్పష్టదంతమనునాది। హేషితమి
హనాషణాంమచ్ఛిన్నం సకలసిద్ధిదంభర్తుః। కటుహీనతరమనిత్యం ఛిన్నమధో
ముఖమనాదివివృతాస్యం। పత్యురనిష్టదమాహు ర్యదపి స్యాదశ్రుకంప ధూమ
యుతం॥ సాదిలక్షణమాహ శాలిహోత్రః॥ దృఢాసనోర్ధతత్వజ్ఞో జితముష్టి
ర్నిరాలసః। అవిరాగీస్థిరశ్చాపి షడ్గైతేవాజివాహకాః। చిత్తంయోనైవజానా
తి తురగస్య సమాసతః। నవహంతి హయస్తస్య దండపాతేన తాడితాః। శనై

స్తువాహమేతత్పూర్వం పశుతుల్యంసమావిశేత్ । నవక్రో నచచోత్తానో నకు బ్జో నాప్యధోముఖః। నభవేత్సన్నగాత్రస్తు సభవేదశ్వవాహకః। స్థిరో యుధిర పాదశ్చ స్థిరోన్నతశిరాసనః। దక్షిణాదితురగస్య చాసనేద్భృశకస్సదా। అశ్వ వాహాస్సమాఖ్యాతాశ్శేషాస్స్యుర్భారదాయకాః॥ ఉత్క్షిప్తా శిథిలా తథోత్తర వతీ మందాచవైహాయసీ విక్షిప్తైకకరార్ధకం ధరసమోత్కృష్టావిభక్తా తథా।

అత్యుత్క్షిప్తతలోద్ధృతేఖలుతథావ్యాగూఢగోకర్ణకే వాహానాం కథితాశ్చతుర్ద శవిధా వల్గాప్రభేదా అమీ॥ ప్రేరణలక్షణం॥ వాహానాంప్రతివాహానాం షడ్వి ధం ప్రేరణంవిదుః। రాగవల్గకశాపార్ష్ణిప్రతోదరవభేదతః॥ స్రక్వాధరోష్ఠసిత

ఫేనలవాభిరామం ఫూత్కారవాయుపదమున్నతకంధరాగ్రం। నత్వోపకుంచి తముఖం నవరోహసాధ్యమశ్వంచతుష్కసమయే ముఖసిద్ధమాహుః॥ లఘ్వీమ ధ్యాచ దీర్ఘాచ జ్ఞాత్వైతా యోజయేత్క్రమాత్। వీధ్యస్తిస్రోధధారాణాం లఘ్వీమధ్యోత్తమాఃక్రమాత్। తాసాంస్యాద్ధనుషాంమానమశీతిర్నవతిశ్శతం। శ్రేష్ఠమధ్యోత్తమానంచ వాజినాం వీధికాస్స్మృతాః। నవాన్యాఃకథితా వీధ్యో దుష్టానాంక్రమణక్రమే। అన్యేషామపిసర్వత్ర గతిబాధ్యాత్సమీరితాః॥ సమో న్నతానా విషమాంబుకీర్ణాశుద్ధానతాగాత్రతృణవీరుహాఢ్యాం। స్థానుప్రకీర్ణోప లసంప్రకీర్ణాపాంస్వోన్నతోత్తానపదేతి వీధ్యః॥ సర్వవీధిషు యో వాజీ దృష్టశి క్షామశంకితః। తేనరాజారణేనిత్యం మృగయాయాంముదంవ్రజేత్॥ ఉరశ్చారీ శిరశ్చారి పృథులోబద్ధమానసః। ఆలీఢశ్శోభనైరంగైః ప్రత్యాలీఢస్తథాపరః॥ చలకిసలయపాదః కర్ణమష్ట్యేకదృష్టిశ్చలతి కటిదేశస్థానకే సంస్థితశ్చ। హ యహృదయమతిజ్ఞస్స్వానదండావపాతీ సఖలు తురగయోగ్యః పూజ్యతే పార్థి వేంద్రైః॥ హాలాస్యఖండే॥ ద్వాత్రింశదాయురశ్వానాం దశాశ్చ కథితా దశ। త్రిణివర్షాణిమాసౌద్వౌ దినానిద్వాదశైవహి। ఆయుషోదశమోభాగో దశాః ప్రోక్తాఃక్రమాద్దశ। మధ్యస్థాస్తత్ర షట్చైవ ప్రశస్తాస్స్యుర్దశాః క్రమాత్॥ ద శాస్వేతాస్వనురూపేణ ఫలమేషాంశుభాశుభం॥ జలధిమథనయోగం జగ్ముషఃప ద్మయోనేశ్శ్రీమజలకణసంఘాః ప్రోద్యతామారుతేన। ప్రచలదనలమధ్యంప్రా ప్తితాస్తే బభూవుర్హయఇహహి తేవై సంస్కృతావహ్నిజాతాః॥ కురుదేశ సముద్భవాహయాస్సమదక్రౌంచరవాస్సముచ్ఛ్రితాః। అతిదూరగతిక్షమాకృ శాస్సమదంతాఃకమలాచ్ఛలోచనాః॥ అతివేగయుతాసురూపవర్ణాబహుసాం ద్రయుతవాలకేసరాః। అతిచంచలపాదపల్లవా అపికాశ్మీరసముద్భవా హ యాః॥ పృథుపృష్ఠయుజామహాశనాః ఘనగంభీరరవానువాదినః। మృగరాజగ

మా బహుక్షమా ఇహబాహ్లీకభవా స్తురంగమాః॥ అతిదీర్ఘాయాః కంధ
రాఘనవాదాః కృశకుక్షిటాంఘ్రయః। బహుభారసహాశ్వ ప్రయా జవనా
ఘూర్జరదేశజాహయాః॥ ఘనశౌర్యయుజశ్చ చారువక్షః పరిణాహాః పృథుమస్త
కాస్స్యశాః। చపలాశ్చ చతుష్కగామినో భువి కాంభోజసముద్భవా హయాః॥
వినయోపచితామహాబలాః పతిభావానుగతా జవాన్వితాః। సమరేష్వవికంప
నా భువి పాంచాలసముద్భవా స్తురంగమాః॥ అసమాన గతి ప్రక్లృప్తిశీలాస్స
మగాత్రాః పృథుచంచలేక్షణాః। పతిరక్షణతత్పరామ్బుధే తనువాలా యవనో
ద్భవాహయాః॥ గతిషుస్వత ఏవశిక్షితాః పృథుకాయాఘనసింహనాదినః। అతి
దీర్ఘకృశోల్పకేసరాస్సితవక్త్రాశ్చ వనాయుజా హయాః॥ కుపితాస్స్వత ఏవ
తీవ్రభాగాః కలిఘోషాః పటవస్సముచ్ఛ్రితాః। ఉపకారవిదశ్చ రూపవంతో
భువి మేహాణసముద్భవాహయాః॥ సువిభక్తశరీరసంభవోరవణీయాశ్చసుల
జ్జితానవాః।మృదునాదయుజోతి వేగవంతో హయస్సింధుమహీతలోద్భవాః॥
జవసత్వయుతామహోదరాః పృథువక్త్రాః కరిరాజగామినః।అసితాఋజుదృ
ష్టయోపి తే హరయో మేతు సువీరదేశజాః॥ మధురస్వరనాదినో మహా జవస
త్వా బహుసూక్ష్మమస్తకాః। తనుదీర్ఘపదాః ప్రశస్తరూపా భువిసౌరాష్ట్ర
హయాస్సురోమజాః॥ అతిభీరయుతాశ్చ మాంసలాస్సదృశః కామవశంవదా
స్సదా। బహుభారభృతో మహాబలా భువి కాళింగహయామహోద్ధతాః॥ కు
టిలద్విజదృష్టిపృష్ఠవాలావికటత్వ్మాంగలధావనక్షమాః। పతిసౌఖ్యకృతో ఘనార
వా భువినేపాలమహీభవాహయాః॥ పటువేగయుతాస్సమున్నతాః పృథుకా
యాస్సమరేష్వకంపనాః। అతిమారగతిక్షమా హయాః ప్రధితా మాళవదేశ
సంభవాః॥ శతాంగుళసముచ్ఛ్రేదముత్తమాశ్వస్యకీర్తితం। తతష్షోడశభాగూ
నం ప్రమాణం మధ్యమస్యతు। మధ్యమాదష్టభాగూనం ప్రమాణంస్యాత్క
నీయసః। లలాటే పంకజంప్రోక్తం మూర్ధ్నిద్వావృషభౌస్మృతౌ। చామరౌ
పార్శ్వయోరుక్తౌ తౌధ్వజాఉపపార్శ్వయోః। శంఖావక్షసివిజ్ఞేయౌ ప్రోథా
గ్రేతు మణిస్స్మృతః।ఏతానిహదశావర్తనామాని మునయోవిదుః॥ అన్యలక్షణ
హీనోపి యఉక్తధ్రువసంయుతః। సవాజీ పూజ్యతేలోకే ధ్రువముచ్చైశ్శ్రవా
యథా। సర్వలక్షణయుక్తోపి యస్సిరోవృషవర్జితః। సపతిం పాతయేదాశు వి
ప్లవేనాత్రసంశయః। సర్వలక్షణయుక్తా యే యత్రతిష్ఠంతివాజినః। తస్యరాజ్ఞో
యశోలక్ష్మీర్విజయో విభవోధ్రువాః। రణేఖడ్గఖణత్కారభీషణైః పతిమవ్రణం।
స్వయంవృణోతి వీర్యశ్రీశుభ్రయా కీర్తిమాలయా॥

అశ్వావర్తాది లక్షణములును వాటియారోహణాదివిధియును.

గజలక్షణ లక్షితానంతరమునం దశ్వలక్షణారోహణాదికమును జెప్పుచున్నారము. ... ...

అశ్వారోహణముచేతను దేజము వయస్సును స్థైర్యమగును. జఠరాగ్ని ప్రదీపించును. దుర్మాంసమును బుట్టనివ్వదు. కఫశోఫరోగములను శోషింపజేయును. చమటను బుట్టించును. సంతోషమును జేయును. హృదయమందుండు పైత్యయుక్తరక్తమునకు ఓజస్సని పేరది యును గాంతియు నధికమగును. మనుజులకు కీర్తియును లక్ష్మీకరమగును.

భగంధర మూలశంక పైత్య మూత్రకృచ్ఛ్రరోగులకశ్వారోహణము ప్రయోగముకాదని చరకులు. ... ...

ఏబదైదంగుళములు మొదలుకొని గుఱ్ఱములప్రమాణమును వేరువేరుగ వివరించబడును. ... ...

నలుబదియంగుళముల ముఖపునిడువుగల గుఱ్ఱముత్తమోత్తమము. ముప్పదియారంగుళముల ముఖముగల గుఱ్ఱముత్తమము. ముప్పదిరెండంగుళముల ముఖముగలది మధ్యమము. ఇరువదెనిమిదంగుళముల ముఖముగలది నీచమని చెప్పబడుచున్నది. ... ...

గుఱ్ఱముల ముఖప్రమాణముచేతను సకలావయవముల ప్రమాణమును గల్పించబడును. ముఖముకొలతను త్రిరావృత్తముచర్చిన యౌన్నత్యమగపడును. శిరోమణిమొదలు పుచ్ఛమూలమువరకు కొలచిన ముఖమానముకంటె నాలుగురెట్లెచ్చియుండును. ఉదరముయొక్క చుట్టుకొలత ముఖమానముకంటె మూడురెట్లును మూడంగుళములధికముగనుండును. మీసములేనిముఖముగలదై మనోహర గంభీరోత్తుంగమగు నాసికయు పొడవునున్నతమును మెడయు ముఖమును- పొట్టిదియగు కుక్షియును వంగకనిలచియుండు చెవులును- శీఘ్రము తీక్ష్ణమునగు వేగమును- హంసవలె మేఘమువలె మనోహరరవము గలిగియతిమాత్రమునతిమృదువునుగాక విశేషబలమును మనోహరముచక్కని కాంతియు గంధమువర్ణమునుగలిగి శుభఫలమునిచ్చు సుళ్లుగలదియై యుండవలెను.

ఎడమకుడిభేదముచేతను సుడులు రెండువిధములు- తిరుగనవి పూర్ణాపూర్ణభేదముచే రెండువిధములు- ఆప్రకారముగానే దీర్ఘమని హ్రస్వమనియువియె రెండువిధములు. ఆడగుఱ్ఱముయొక్క మొగగుఱ్ఱముయొక్క దేహ

మన యెడమకుడి భేదమువలన చెప్పబడిన ఫలమును క్రమముగనిచ్చును. అవి కుడిని యాడుగుఱ్ఱమునకు మొగగుఱ్ఱమునకు యెడమను శుభాశుభఫలము నివ్వవు. అసుడులయొక్క ముఖములు క్రిందున మీదున అడ్డముగానుండిన ఫలభేదము గలిగియుండును. శంఖచక్రగదాపద్మ వేదిస్వస్తికప్రాసాదతోరణధనస్సులవలెను సర్వతోభద్రచక్రమువలె పుష్పమాల మత్స్యఖడ్గశ్రీవత్సములవలెనున్న సుడులు సుఖమును సుగమముగనిచ్చును. నాసికాగ్రమున లలాటమందగు యముకను కంఠమందు శిరమున సుడులు పుట్టిన గుఱ్ఱముత్తమము. హృదయమున భుజశిరముల గళమున పిరుదులను నాభిని కుక్షిని పార్శ్వాగ్రము లందున సుడులుండిన మధ్యమాశ్వమనబడును. ఫాలమున రెండుసుడులును శిరమున మూడుసుడులును బుట్టినగుఱ్ఱము పూర్ణ మగు హర్షమును జేసును. వెన్నుపూసయందు వకసుడి పుట్టినట్టాయనా ఆగుఱ్ఱమునకు సూర్యుడని పేరు. ప్రభువునకు అనేకగుఱ్ఱములను సంపాదింపజేసును. ఫాలమునం దెగుఱ్ఱమునకు మూడుసుడులు అడ్డుగాను ఉత్తరముగానుండునో యది త్రికూటసంజ్ఞకలదియై గుఱ్ఱముల వృద్ధి బొందించును. ఈప్రకారముగానే మూడుసుడులు కంఠమందు సమముగనుండిన యాగుఱ్ఱము రాజగృహమందున శ్రేష్ఠమైనదైయుండును. యేగుఱ్ఱము యొక్క గండస్థలములయందు రెండేసిచొప్పున సుడులుండునో దానిప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధియును గీర్తియును గలుగును. కపోలమందొకసుడిమాత్రముండిన యశ్వము సర్వనామము కలదియై స్వామిని నశింపజేసును. కుడిచెక్కిలియందు సుడియుండిన క్షేమనేసంజ్ఞకలదియై ప్రభువుకు సౌఖ్యమొనర్చును. హృదయవామభాగమందాశ్రయించిన సుడి కూరమైనదై ధనక్షయమొనర్చును. వక్షస్థలముయొక్క రెండుభాగములనూ సమముగనుండు సుడులు యింద్రికములని పేరుగలిగి ప్రభువుకు రాజ్యవృద్ధిని జేసును. కర్ణమూలమున స్తనమధ్యమున సమముగ రెండావర్తములుండిన యవి విజయాఖ్య కలవియై యుద్ధకాలమున ప్రభువునకు ప్రకృష్టయశమునిచ్చును. భుజపార్శ్వములందావర్తములుండిన యదిపుణ్యాలక్షణసంజ్ఞకలదియై నానావిధ పుణ్యములను సుఖమును సతతము స్వామికి గలిగించును.

ముక్కుమధ్యను మూడైన యొకటియైన సుడులుండిన చక్రవర్తియనే పేరుగలదియై గుఱ్ఱము భూపాలమనుపేరనబిలువబడును. కంఠమునందొకసుడి శ్రేష్ఠముగబుట్టిన యిష్టసుఖములనిచ్చునదియె చింతామణి దీనికి దేవమణియనియును పేరొందును.

కంఠమునను ఫాలమున సవ్యముగనుండిన సుడులు శుక్లమనుపేరుగ

లవై వృద్ధిని గీర్తిని గలిగించును. అచటనే వక్రగతికలవియై గనబడిన నిశ్చయముగ స్వామిని నశింపజేసును. లేక దానైనజచ్చును.

జానువందుండిన సుడి ప్రవాసాయాసమును ప్రభువునకిచ్చును. గుర్రముయొక్క మెహానమందు సుడియుండిన ప్రభువుయొక్క సంపదకును జయమునకును నాశముదెచ్చును. పాయుస్థలమునకు పైని వెన్నుయముకకు చివర పృష్ఠభాగముయొక్క యముకలు రెండును కలసియుండిన స్థలమునకు త్రికమని పేరు. యచటసుడియుండిన ధర్మార్థకామములను నశింపజేసును. పుచ్ఛమూలమందుండు సుడికి ధూమకేతువయనిపేరు. ప్రభువునకనర్థమును జేసును.

పూర్వోదాహృతమైన త్రికమందును, గుహ్యమందును, పుచ్ఛమందును, ఆవర్తములుండిన యముని భయమును గలిగించును. పార్శ్వమందుండు సుడి మధ్యదండమనబడును. అదియె కేశపాశమందుండిన శతపదియనబడును. అంగుళప్రమాణమైన యతిదుష్టము అంగుళాధికమైనకొలది దుష్టతయు నధికమగును. కన్నీళ్లుపడుస్థలమున దవడలందు, చెక్కిళ్లందు, హృదయమందు, మెడను, పొత్తికడుపున, పిరుదులను, ఫాలాస్థి నందములను, మూపురమున, నాభిని, పాయుస్థలమున, దక్షిణకుక్షిని, కుడికాలున, సుడులుండిన యశుభము. గళమధ్యమున, పృష్ఠమధ్యమున, ఓష్ఠమునందు, కర్ణాంతమున, నేత్రాంతమున వామకుక్షియందూరువుల, ముందటికాళ్లయందును నుండు సుడులు శుభములు. ఫాలమందు వేరువేరుగా రెండు సుడులుండిన యవి చంద్రసూర్యసంజ్ఞ కలవియై శుభమిచ్చును. యవి పికాస లేకుండిన సుస్వఫలములు. రెండుసుడులును గలసియుండిన దుష్టఫలమిచ్చును. ఫాలమందావర్తత్రితయము కలసియుండక నూర్ధ్వాభిముఖమైయుండిన శుభమిచ్చును. గలసి రెండుసుడులుండినను దుష్టఫలమిచ్చును. ముకోణముగ ఫాలమందు సుడియుండిన దుఃఖమిచ్చును. శుభావర్తము గళమధ్యమునందొకటియుండిన సకలాశుభముల నివారించును. ఫాలమందధోముఖముగనూర్ధ్వముఖముగనుండు సుడులు శుభములు. స్తనమునకభిముఖముగనున్న సుడి శతపది యనగా జెరియది యత్యంతాశుభము. మెహానముయొక్క పశ్చాద్భాగమునందు సుడియుండినను స్తనములుండినను యశుభమగును. చెవివద్దనుండిన యొకసుడికి శృంగియనిపేరదినిందితము. కంఠమధ్యముయొక్క పార్శ్వమునదొకసుడియుండిన గుర్రమేకరశ్మియనబడును. పాదమందూర్ధ్వముఖముగనుండిన సుడిగల గుర్రము కీలోత్పాటియనబడునదియు నిందితము. శుభాశుభములగు సుడులొకగుర్రమునకే గలిగిన యది మధ్యమనబడును. ముఖము పాదములును తెల్లగనుండిన పంచకళ్యాణియందు రదియె

హృదయము భుజపార్శ్వములు పుచ్ఛము తెలుపైన యష్టమంగళమందురు. చి
త్రవర్ణము పచ్చని నల్లని వర్ణము నల్లని కర్ణములు కలదియైనను అంతటా వ
కృవర్ణమే కలదియైనను యాగుర్రము శ్రేష్ఠము. అందులోనంతట తెల్లనివర్ణ
ముగలది పవిత్రమైనదియు పూజ్యమైనదియునగును. వైడూర్యములవంటి నేత్ర
ములుకలదియై యున్నగుర్రము జపమంగళియనబడును. మిశ్రవర్ణమైన నొకవ
ర్ణమైన గలిగినను యతివికృతిలేక సుందరమై యగపడిన పూజ్యమగును. నల్లని
పాదములుగల గుర్రమును ఒకపాదముమాత్రము తెలుపుగలిగియుండినను నిం
ద్యము. పరుషమై కొంచెపు తెలుపగునదియును గాడిదెరంగు కలదియును నిం
ద్యము. తాలువులు జిహ్వయు ఓష్ఠము నల్లనైయుండినను శరీరమంతయు నల్ల
నిదై తోకమాత్రము తెల్లగనుండినను నిందితము. పాదమున్నతముగ నెత్తి
యుంచబడిన గమనముగలదియై మదగజవ్యాఘ్రమయూరహంసతిత్తిరపారా
వతమృగోష్ట్రవానరవృషభములవంటి గమనము గలిగిన యశ్వము శ్రేష్ఠము.
బాగుగమేసి శ్రమనొందిన హయము పిపాసాదికముచే పీడితముగాకుండిన శ్రే
ష్ఠగమనము గలిగినతురగోత్తమమని దెలియదగును. దీనికి తెల్లనితెలుకము ఫాల
మందుండి మరియొకరంగుగల దేహముగలదగునో ఆగుర్రము దళభంజియను
పేరుగలదియై యది విశేషనిందితము. రంగువలనబుట్టిన దోషములతో గూడి
యుండినను నునుపైనవర్ణము బలాధికమును శ్రేష్ఠగమనమును సుందరావయ
వములును గలిగి యతికౄరముగాకుండి సుడులుమొదలగువాటిచే దూషిత
మైనను సర్వము పూజింపబడును.

గుర్రము విశేషసవారీచేతను క్షీణించును- రోగములొందును- స
వారీలేకుండిన మందమై యందము చెడి సకలకర్మములందుండును- పోషణలో
తక్కువైనయుక్కుచెడును. అతిపోషణచే రోగియగును. గానమితముగపోషిం
పవలెను. శిక్షకుని నేర్పుకొలది సుగమన దుర్గమనములు గుర్రమునకుగలుగును.

జానువులక్రిందగు పాదాగ్రముమాత్రము చలింపుచు మరినేఅవ
యవములను జలింపకుండ స్థిరముగ దిన్నని శరీరముగలవాడై గూచుని త్రో
సువలె సమముగ బాగులను బట్టి తగినకాలములయందాయాయి ప్రదేశముల
నతితీక్ష్ణముగాకుండ కొల్లాదెబ్బలచే శిక్షించదగును. అరచిన కక్షములందున
త్రొట్రుపడిన పార్శ్వములందున భయపడిన కర్ణాంతములందు మార్గము త
ప్పించినడచునపుడు మెడయందు క్రోధయుక్తమైన బాహుమధ్యమున భ్రాం
తచిత్తముగలదైన యుదరమున యశ్వమును బాణ్ణులచే గొట్టబడు నితరస్థాన

ములందున గొట్టగూడదు. మరియును మతాంతరమును జెప్పుచున్నారము.

అరచిన భుజశరీరముల, తొట్రుపడిన పిరుందుల, భయపడునపు డును మార్గముతప్పినడచునపుడును వక్షస్థలమున, క్రోధమగపడునపుడు పుచ్ఛసమీపమున, భ్రాంతియందు జానుద్వయమునను గొట్టవలెను. గుర్రమును మాటిమాటికిని గొట్టుటచేత నకాలమున స్థలమును దప్పించియును గొట్టినందున విశేషముగ దోషములను జేయుచున్నది. ఆదోషములు గుర్రము జీవించువరకును విడువకుండును. దుష్టదండనమువలన దిరస్కృతుడగును. దండించకుండిన యవరోహణమే లేకపోవునని భార్గవులు. దండించుకాలమున మృదువగు నొక దెబ్బను గొట్టవలెను. మధ్యమాశ్వమును తీక్ష్ణముగ రెండుదెబ్బలు గొట్టవలెను. అధమాశ్వమును తీక్ష్ణమగు మూడుదెబ్బలు గొట్టవలెను. కూర్చుండబోయిన నిద్రయందున స్ఖలనమున దుష్టచేష్టయందు ఆడగుర్రమును జూచు నిచ్ఛగలిగినపుడు మాటిమాటికిరచుటందు భయములేక మొద్దైనపుడు శిక్షితమగు నడకను విడచిన చిత్తభ్రమబుట్టునపుడు గుర్రములకు నీపన్నెండుకాలములను గొట్టవలెను. భీతిగనుండిన మెడను భయపడునపుడు మేహనమున విభ్రాంతచిత్తముగలదగునపుడధరమున అరచునపుడును ఆడగుర్రమును జూచి వికృతి గనపరచినను భుజశిరముల భుజములందును నిద్రయందును గూర్చుండబోవునపుడును తుంట్లపైని దుశ్చేష్టలందును మార్గముదప్పినను ముఖమందున స్ఖలితమందున పిరుందులకు ముందు దుష్టముగ లేచినపుడు నేత్రసమీపమున మస్తాగుర్రము నన్నిస్థలములందును గొట్టవలెను.

పదాఱుపర్యాయములు గుర్రమును బలుకించుచు నన్నూరు మూరలుమట్టుకు బాజీజేసినది యుత్తమాశ్వము. ఇంతకంటె తక్కువగమనముగల గుర్రము హీనమైనది. గతిని శిక్షించుటలో నాలుగువేలమూరల పరిమితిమట్టుకు కావాత్రిప్పుట యుత్తమము. అందున సగము మధ్యమము. అందునసగము నీచము. నాలుగువందలమూరలు అల్పము. రెండువందలమూరలమట్టుకు కావా అత్యల్పము. కావా బాజీ మొదలైన గతులను నిత్యమును క్రమముగ వృద్ధినొందించిన యొకదినమునకు నూరామడనడచునటుల నుత్తమాశ్వమును తరిబీయతును జేయదగును. హేమంతర్తువున సాయంప్రాతఃకాలములందును వసంతశిశిరర్తువులను సాయంసమయమున గ్రీష్మశరదృతువుల ప్రాతఃకాలములందును సర్వదా గుర్రపుసవారీని జేయవలయును. వార్షికకాలమందును నిమ్నోన్నతభూములందును కొంచమైనను గుర్రపుసవారీని జేయగూడదు. గు

ర్రిముయోగ్యగమనము గలదియైన జఠరాగ్నియు బలము దార్ఢ్యము ఆరోగ్యము వృద్ధినొందును.

భారమువహించినట్టియు మార్గపరిశ్రమనొందినట్టియు గుర్రమును నింపాదిగా నడపించి సత్తుపిండియును పంచదారయును నేతిలో గలిపి తాగించవలయును. పచ్చపెసలైనను మినుములైనను దంచనివి నానబెట్టినవైన యుండినవైన దినుపింపవలయును. శరీరమెచట స్ఖలితము నొందినదో అచటను కొట్టవలెను. మార్గాయాసమునొందివచ్చినగుర్రముయొక్క సామానును విప్పి బలమును వృద్ధిబొందించుటకు ఉప్పునువేసిన గంజిని తాగించి చమటఆరేలాగున తలాయించి తరువాతను టంగును సామానును విప్పి కళ్లెమును తీసి బాగా మాలీషును జేసి పరాగముచేతను మెత్తనైయున్న స్థలమందున కట్టివెయ్యావలెను. తరువాత స్నానపానావగాహనములచేత జక్కగపోషించవలెను. అశ్వమునకు కల్లును అడవిగోవుల పాలును తాగించిన సర్వదోషముల హరించును. శక్తికొలది పాలునైనను ఉదకముచేతను కడగివేసిన నేతినైనను తాగించవలెను. నీళ్లుతాగించి దానాపెట్టి తత్కాలమందే సవారీచేసిన గుర్రమునకు శ్వాసకాసాదిరోగములు బుట్టును. గుర్రపుదానాకు యవలును శనగలును శ్రేష్ఠములు. ఉలవలు మధ్యమము. శిరిసెనగలు పెసలును నీచము.

ధారయని స్కందితమని రేచితమని ప్లుతమని ధారీతకమని వల్గితమనియు గుర్రపుగమనములారువిధములవి వేరు వేరుగ వివరించబడును తెంపులేక తేజముతో నడచు తేజగమనము ధారాగతియనియు మడమలచే యిషారాచేయబడి జల్దిగలదై దేనియందు గుర్రము భ్రాంతమై యగ్రపాదములచేతను మాటిమాటికి సూటిగ దాటిదాటి నడచుగమన మాస్కందితమనియు నించుకంతెగురుచు నడచునది యఖండరేచితమనియు నాలుగుపాదములచేత నెగురుచు నడచునది ప్లుతగతియనియు కాళ్లు మీదికి కదలించక వ్యక్తమౌనట్టుగాను శీఘ్రముగ నడచునది ధారీతకమనబడు నది రథ్యవహనమందు శ్రేష్ఠము. విశేషముగ చలింపజేయబడిన పాదములచేతను నెమలివలె యెత్తబడిన కంఠముకలదియై ఉ-ష్ట్యాలవలె నొప్పుచుండిన శరీరార్ధముగల గమనము వల్గితమనబడును వలితమనియు వల్గితమనియును పాఠభేదము కలదు. గుర్రముయొక్క స్వభావముచేసెనగు బలము తేజమనబడును. అదిరిపడుచుండుట కురజమనిపేరు. క్రోధమునకు తమస్సనిపేరు. ఇవిమూడును సహజగుణములు. ప్రేరణవినాగా శిక్షితమగు నగమనములందును తెంపులేక పెంపుగనడచిన యది సతతోద్ధితతేజమందురు. ... ...

కళ్లాయను కోళ్లాదెబ్బలు మడమపోటులు మొదలగు ప్రేరణచే బుట్టిన భయము స్ఫురితమనబడును. శతధనురర్ధశతధనుఃపరిమాణముచే నంత కంతకు తక్కువస్థలములో మెడయెత్తి కావాను తిరుగు నశ్వశ్రేష్ఠముయొక్క గతికి నర్ధపులాయితమని పేరు. నాలుగుకాళ్లతో యెగసి నడచిన యాగతికి ప్లవంగికయని జెప్పుదురు. తిరుగ దానినె ఉయ్యాలవలె నూగి నడచిన పులయందురు. సమముగ నాలుగుకాళ్లను యెత్తి ముందరకశ్వముగెంతినటులైన యది యర్ధధారయనియును పులయనియును జెప్పుదురు. పాదములను యెత్తి వంచి ముందరకుదాటక నొకస్థలమందుండినగతిని పులయని గొందరందురు. పులయందు మడమలచేతను గాఢప్రహారమొనర్చి బాగులు వదులుచేసి గుర్రమును సవారీకావలెను. ... ...

రెండునిడుపులోహశలాకలును పార్శ్వమున పన్నెండంగుళముల ప్రమాణముగల శలాకలు రెండును వాటిని గలిసియుండిన లోహకడియముల లోనుంచి దృఢములగు బాగులు ప్రేరణకు నాకర్షించుటకునుంచిన యది కళ్లే మనబడును. దానిచేత గుర్రమును వశమొనర్చికొనవలెను.

ముప్పదినాలుగువత్సరములశ్వములకు పరమాయువు. వృషభోష్ట్రములకు నిరువదైదువత్సరములు పరమాయువు. అశ్వోష్ట్రవృషభములకు బాల్యదశైదువత్సరములు- షోడశాబ్దపర్యంతము మధ్యవయస్సు- అపుని వృద్ధదశ- దంతోత్పత్తివలన వాటిరంగులనుబట్టియును వయస్సును దెలియదగును. గుర్రమునకు మొదటివత్సరమునం బారుదంతములు తెల్లగనుండును. ఎరుపునలుపును గలిగి దిగువదంతములు బొడమును.

మూడవవత్సరమున సదంశసంజ్ఞగల దంతములు రెండు బొడమి క్రమంబున నారవవత్సరమునకు నల్లబడును. తొమ్మిదివత్సరములకు పచ్చనగును. పన్నెండేళ్లకు తిరుగ తెల్లబడును. పదిహేనుదువత్సరములకు క్రమంబున గాజువలె గారబట్టును. పదునెనిమిదివత్సరములకు తేనెవలె పింగళవర్ణమగును. నిరువదొకవత్సరము మొదలిరువదినాలుగువత్సరములవరకు శంఖమువలె నుండును. అది మొదలిరువదేడువత్సరములవరకు ఛిద్రత బొడము నదియాదిగ ముప్పదేళ్లవరకు కదులుటొందవును. ముప్పదిమూడువరకు దంతపాతమగును. ముకురంధ్రమంధ్యమునందేగుర్రమునగు మూడుసుడులుండునో యదిపూర్ణాయువు గలదగును. అవితక్కువైన పూర్ణాయువు సంఖ్య తగ్గును.

వెనుకకాళ్లను విసరుట పెదివెలను వాయించడము పృష్ఠమును క

దల్చుట నీళ్లలోపడియుండుట నడచుచు పరుండుట వెనకకు నడచుట ముందర పాదములెత్తినిలచుట పామునాలుకవలె నాలుకను పైకిదీసుట వెలుగుబంటి వంటి రంగుగలుగుట నుదుటిబొట్టు ఛిద్రముగనుండుటయును గల్గు గుర్రము ను సంపాదించిన నింద్యులనుగా జేసును. గుర్రములవయవములందుదకమంద గు సుడులవలె రోమములుండిన వాటికి శుభాశుభఫలములను జెప్పుచున్నార మని శాలిహోత్రులు. గుర్రములకు రోమములవలన నదియందగు సుడులవలె జటామాంసివలె నల్లగన్నేరుపువ్వువలె ముత్తియపు చిప్పవలె బుట్టుచున్నవి. మరియు నితరాకృతులైగూడ బుట్టగలవు. వక్షస్థలమున రెండు శిరమున రెండు ముఖమున రెండు నాసారంధ్రముల రెండు నుదుటనొకటి పాయుస్థలమందొక టియును దశధృవావర్త్తములని శాలిహోత్రులు. మరియును హాలాస్యఖండ మున నీదశావర్త్తములను జెప్పి యివి సకలాశ్వములకును ప్రశస్తము లివిలేకుం డిన దుర్లక్షణములుకలవని జెప్పబడెను.

ఏగుర్రముయొక్క కంఠమందావర్త్తముండునో యది దేవమణియని జెప్పబడును. యజమానికి సంపదలనిచ్చును. వక్షస్థలమునందు నలుదిక్కులనా లుగు సుడులును మధ్యమందొకటియును సప్రదక్షిణముగనున్నసుడులు శ్రీవత్స మనబడు నట్టిగుర్రము రాజుకు సర్వార్థముల సాధించును. ఏగుర్రముయొక్క ఫాలమున రెండుసుడులుండునో ఆగుర్రమును సవారగు రాజు ధనధాన్యపు త్రవంతుడై శత్రువులను జయించుచుండును. నిచ్చెనమెట్లవలె నేగుర్రపుఫాలప ట్టికను మూడుసుడులుండునో ఆగుర్రముగల రాజు ధనధాన్యములుగలవాడై శత్రువులను జయించును. సవ్యమగు నాలుగావర్త్తములు లలాటమందుండిన గు ర్రము రాజును శీఘ్రముగ బుత్రవంతుని జేసును. రెండుకర్ణములందును సుడు లుండిన యవి వృషభములనుబేరుగలవగు నాగుర్రపు యజమానికి యలంకార ములనిచ్చును. ఇటువంటిశుభావర్త్తములచే చిహ్నితములగునవి యశ్వశ్రేష్ఠము లనబడును. ... ...

హయలీలావతియందున జెప్పినలక్షణము లీపైని జెప్పుదుము.

వక్షస్థలమునందున బుట్టిన యావర్త్తచతుష్టయము కంఠస్థమగు రోచ మానమునుగల గుర్రమునకు శ్రీవృక్షకియనిబేరు. అది యజమానునకు పుత్రపౌ త్రాభివృద్ధిని జేసును. ఊర్ధ్వరోమములుగల ముత్తియపు చిప్పలవంటి మూడు సుడులును రోచమానమను సుడియు నధిపతికి జయము గలిగించును. దేవమణి యను కంఠస్థమగు రోమావర్త్తమును పార్శ్వభాగములందుండు సుడులును యజమానికి సౌభాగ్యవృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణమున గుఱ్ఱపుకంఠదేశమున ముత్తియపుచిప్పవలె విస్తారమై యున్న సుడికి రోచమానమని పేరు. ఆగుఱ్ఱపుయజమాని దనశత్రువులను జయించునని జెప్పబడెను. ఏగుఱ్ఱముల ముఖమున త్రిశాఖ్యాకృతివలె మూడుసుడులుండునో ఆగుఱ్ఱపువారు యుద్ధమందు పరాజయమొందరనియును, అశ్వగళప్రదేశమున విడువబడిన ముత్తియపుచిప్పవలె సుడియుండిన సకలసంపదలనిచ్చుననియును, నాసారంధ్రమధ్యమున వికసించినపద్మమువలె సుడియుండిన గుఱ్ఱపుయజమాని సకలాభీష్టములననుభవించుననియును, [illegible] పార్శ్వమున చంద్రకళవలె వక్రమై సుడియుండిన చంద్రికమని దానికి పేరు. అదిసకలాభీష్టములనిచ్చుననియును, గుఱ్ఱపునేత్రాంతములందు [illegible] యుండు సుడులు ధనధాన్య చిరాయుష్య కీర్తి పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిని [illegible] యును, ఏగుఱ్ఱముయొక్క ముఖమందగు సుడి పద్మమువలె విశాలముగనుండునో దానినవారు నిశ్చయముగ సకలభూమండలమునకధికారియగుననియు. గుఱ్ఱపుగర్భమున గంగావర్తమువలె బుట్టిన రోమజాలమునకు గంగావర్తమని పేరు. అది యజమానికి దుఃఖమును బోగొట్టుననియు నాభిసమీపమున దానికి [illegible] గాకుండ సుడులుండిన త్రివేణీసంగమమని పేరు. ఆగుఱ్ఱపువారు సతతము సుఖులైయుండుననియును గుఱ్ఱమునకు దశధృవులను తక్కువుండిన యల్పాయువు పూర్ణముగనుండిన పూర్ణాయువగుననియును, గుఱ్ఱపు [illegible] మూలమున జాజిమొగ్గవలె సుడియుండిన యజమానికి సకలసౌభాగ్యప్రాప్తియగుననియును జెప్పబడెను. ... ...

గారుడపురాణలక్షణములను జెప్పి దిరుగ శాలిహోత్రోక్తమును దెల్పుచున్నారము. ... ...

గుఱ్ఱపుబాహువులసుడులు మొలనూలువలెయుండిన యజమానికనేకాలంకారములును విజయమునిచ్చును. ... ...

హేలాస్యఖండమునందు దిరుగజెప్పబడినదేమనగా గళమధ్యమందుండి రెండుసుడులుగల గుఱ్ఱము దానియజమానికి క్షుద్దుఃఖములనిచ్చును. జంఘలయందు బుట్టిన నాలుగు సుడులు భయము బంధము మొదలగు విశేషదుఃఖములనిచ్చును. అధరోష్ఠమందుండావర్తము యజమానితల్లిని నశింపజేసును. గుఱ్ఱపుచంకలందుండు సుడులు యజమానిని యుద్ధమందున జంపును, ముక్కునందుండావర్తముముక్కుజెరచి మృత్యువునొందించును.

గండస్థలమందావర్తము భయమును రోగమును బుట్టించును. జాను

వులందుండావర్తము యజమాని సకలధనమును బోగొట్టును. ఇట్టియశుభావర్తములతోనుండినయశ్వములధమములని జెప్పబడును.

గారుడపు ణమందనువదించునవి విరుగవచించెదము. హృదయావర్తమైన సికయుందావర్తమైననుండిన గుర్రమెవరిగృహమందుండునో వారికి మృత్యుదేవతచే బనిలేకుండనదియె మరణమును జేసును. గుర్రపుబీజములందు జోమ్మిటీగతో సుడియుండిన యజమానికి సంకెళ్లను వేయించును. గుర్రపుగళమునందడ్డుగా ఛూరీవలె సుడియుండిన యజమానికత్తికను కోయించును. మూపురమున పృష్ఠమునందావర్తముండిన కుబేరునివంటి ధనికునైన నధనునిజేసును. ఏగుర్రముయొక్క వెన్నుముల్లును పృష్ఠమందెముకలును గలసినది త్రికమనబడును. దానియందుండు సుడికి ధూమకేతువువలె లేకకోరదువలె సుడియుండిన యజమానియొక్క బలమును బుత్రులను వాహనములను నశింపజేసును. జంఘలయందు పాశమువలె సుడియుండిన యాగుర్రపుయజమానికి కీర్తినాశను బంధనమును గలుగును. జఠరముపైని శత్య్యమను సుడియును జటామాంసివలె తిన్నగా జఠరమునకభిముఖముగ నుండిన యాగుర్రము యజమానికి దుఃఖాభివృద్ధిని జేసును. పద్మచామరచక్రతోమరదర్పణముకుళమణిచంద్రసదృశములును, శంఖవజ్రకలశాంకుశఖడ్గోల్లాభమత్స్యకలమ మంజరులవలె ముత్తియపుచిప్పరీతి ధ్వజము నదీభ్రమణనుభంగి నుండిన గుర్రమున కాయుర్వృద్ధియును యజమానికిష్టార్థమునుగూడ నిచ్చును. వామభాగమునందు వామావర్తము దక్షిణభాగమున దక్షిణావర్తమునుండిన గుర్రపు యజమానికి శుభమగును. విపరీతముగనుండిన విపరీతఫలమిచ్చును.

గుర్రములయొక్క కేశాంతమందు పాకుచుండిన సర్పమువలె సుడియుండిన భర్తను రోగినిజేసును. అలాగుననే లాంగూలశూలమును రోగిని జేసును. పృష్ఠమున జానువుల పొత్తికడుపున భుజశిరముల కనుబొమలపై చెక్కిళ్లనుండు గుర్రపుసుడులు దానియజమానికి దారిద్ర్యమిచ్చును.

హృదయమున గళమధ్యప్రదేశమున నాభిని బీజముల కన్నీళ్లుపడుస్థలముల గుర్రమునకు సుడులుండిన దానిభర్తకు మృత్యువునిచ్చును. జంఘలను కటిని పాయువునందు కర్ణమునందధరోష్ఠమున చంకలను సుడులుండిన గుర్రపుభర్తకు సతతము దుఃఖమునిచ్చును. మస్తకములు లేక నితరావర్తములుండినను ఆగుర్రమును యెల్లప్పుడును విడువదగును. దక్షిణకుక్షిని కంఠమున ముట్టెని లలాటాస్థిని మెడముడినిగల సుడులు పుడమిరేళ్లకు జయసంపత్కీర్తులభివృద్ధిని జేసును. ... ...

హాలాస్యఖండమునందు జెప్పిన వర్ణవిశేషముల జెప్పుచున్నారము.

శ్వేత రక్త పీత కృష్ణ మిశ్రవర్ణములైదు భేదములచే పృధివినశ్వము లుండును. ... ...

ముక్తాహారక్షీరశంఖచంద్రరజతతుషారములవలె శ్వేతాశ్వములుండును. లత్తుక దాడిమపుష్పసదృశములై రక్తవర్ణాశ్వములుండును. ఆడతుమ్మెద కోకిల నీలమేఘాంజనసదృశమై కృష్ణవర్ణాశ్వములుండును. దీప్తాగ్నివలె గోరోచనరీతి సువర్ణవర్ణాశ్వములుండును. ఈచెప్పబడు వర్ణములు గలసియుండినయశ్వములు మిశ్రవర్ణములనబడును.

అన్యవర్ణముగలగుర్రమునకు శ్వేతవర్ణము గలిగిన ప్రశస్తము. గుర్రము తెలుపైనను నలుపైనను కడుపుయందైన వక్షస్థలమునందైన యర్రనిరంగుగలిగిన ప్రభువునకు సౌభాగ్యమును యుద్ధమున జయమునిచ్చును. నల్లనిగుర్రమైనను యర్రనిగుర్రమైనను కడుపుయందు వక్షమున శిరమున సితవర్ణముగలిగిన యదివైజయికమనిపేరుగలదై ప్రభువునకుసకలకార్యసిద్ధియొనర్చును.

ఏరంగుగలగుర్రమైనను కడుపుయందు తెల్లనిరంగుగలిగిన బుత్రలాభమొనర్చును. వక్షస్థలమున దెల్లనిరంగుండిన గుర్రము దానిప్రభువుకు సంతోషము గలిగించును. కంఠమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము ధనమునిచ్చును. ముఖమున శ్వేతవర్ణముగలగుర్రము విజయములనిచ్చును.

పృష్ఠమందు ధవళిమగలగుర్రము సౌఖ్యమిచ్చును. వామపార్శ్వమందున నేత్రములందు నితరస్థలమున దెల్లనిరంగుగలగుర్రము కళత్రప్రాప్తిని జేసు నేగుర్రముయొక్క ముఖము పృష్ఠము వాలమును దెల్లనిదై యెల్లరకు దెల్లమిగనుండిన జయమిచ్చు నాగుర్రమును జయముకొరకు సేనాగ్రమందు నడపించదగును. ... ...

ఏతెల్లనిగుర్రముయొక్క శిరమత్యంతధవళమై గనపడునో యాగుర్రము సూర్యకాంతమనుపేరొంది ప్రభువునకు సర్వార్థములను సమకూర్చును. గుర్రముయొక్క నాభిమొదలుకొని యధోభాగను బాలసూర్యునివలెనుండి తదిరభాగము ధవళిమైనదియునైన వైజయికమనుపేరుగలదగును.

హయలీలావతియందు రంగుయొక్క భేదమువలన జాతిభేదమును జెప్పుచున్నారదియటులనిరేని- శ్వేత రక్త పీత కృష్ణమిశ్రములగు రంగులుగల గుర్రములు క్రమముగ బ్రహ్మ క్షత్ర వైశ్య శూద్ర సంకరజాతులని.

సకలావయవధవళమగు గుర్రము కర్కమనబడును. సకలావయవములు రక్తిమకలిగియుండిన గుర్రము శోణమటుల నల్లనిది హేమమనబడును. పీతవర్ణమంతటనుగలిగిన పింగళయనబడును. సర్వావయవములును దెల్లనైయున్న గుఱ్ఱము జయప్రదము. సర్వావయవములును నల్లనైయుండిన భయమిచ్చును. పాదమొకటి దెల్లనైయుండి తదితరగాత్రము వేరొకరంగుగనుండిన విషపాదియందురు విభర్తకు నిత్యము భయమిచ్చును. పిల్లివలె కాకిభంగి పాషాణరీతి గుడ్లగూబతో సరియగురంగుగల గుఱ్ఱము పాలకునకు భయమిచ్చును. నెవలి తీతిక చిలుకలవంటి మిశ్రరంగులుగల గుర్రములు శుభమును బొందించును. శ్యామలవర్ణముగల గుర్రముయొక్క ముఖమున దెల్లనిపుండ్రముగలదైన శ్రేష్ఠము. దెల్లనిగుర్రమునకొకచెవి నల్లగనుండిన యధికశ్రేష్ఠము. సకలావయవములును దెల్లనై చెవులెర్రనైన గుర్రము లోహితకర్ణమను బేరొంది సర్వాశ్వములలో నధికపూజ్యమగును. అశ్వనిదానమను గ్రంథమందున జెప్పిన లక్షణములను జెప్పుదుము. ఏరంగగు గుర్రమైనను ముఖమున శ్వేతపుండ్రముండిన సర్వార్థసౌఖ్యసంపన్నుని జేసును. పద్మ చామర కలశ ఛత్ర చంద్రోల్లాభముకుళాకృతిగల పుండ్రముండిన యశ్వమునకు చిరాయువై భర్తకు సకలాభీష్టముల నిచ్చును. ... ...

ఒకపాదముమాత్రము తెలుపైన విషపాది మూడుపాదములు తెల్లనముసలి తోకమాత్రము శ్వేతమైన విషపుచ్ఛము. కర్ణ పుచ్ఛ పద కేసరములు నల్లనై మిగిలిన గాత్రమంతయును స్వర్ణచ్ఛాయగలగుఱ్ఱమింద్రనీలమని పేరై రాజులకు సంపత్తిని విస్తరింపజేసునని ప్రసంగరత్నావళియను గ్రంథము. కంఠము నేత్రస్థానమును పొడవు పృష్ఠమునుంచు మొముకలు వెన్నుముల్లును వక్షస్థలమును విశాలము తాలువులు పెదివెలు నాలుకయు యెర్రనై చర్మము కేసరములు వాలము మృదువై యోగ్యమైన డెక్కల గతియును ముఖమును గలిగ చెవులు పెదివెలు తోకయును కురచై పిక్కలు తొడలును వర్తులాకృతియై ధవళమై సమమైన పఙ్క్తిగలిగిన దంతములుండి సుందరావయవసంధులుగలరూపముతోనుండిన గుర్రము శత్రుజయమును రాజుకిచ్చునని వరాహసంహిత.

వక్షస్థలము లలాటము పిరుదులును విస్తారముగను పృష్ఠ కర్ణ కుక్షి నాసికలు హ్రస్వముగ వాలములోమములు కేసరములు నధికముగ గళ నేత్ర శిరములు గొప్పవిగాను, పెదివెలు జిహ్వాయు శెలివెలును సూక్ష్మముగనుండిన గుర్రము ప్రశస్తమైనదని హాలాస్యఖండము. మూడవయవములు దీర్ఘములై

మూడుచోటులు పొట్టివై మూడుస్థములు వర్తులమై మూడుచాయలెర్రనివై మూడుయిుక్కలు నల్లనివై మూడు తెల్లనివై యుండిన గుర్రమంతటయునుఖూజ్యమని శ్రీమహాభారతమున.

ఏగుర్రమునకు మూడైన యొకటైనను యండకోశములుండిన స్తనములుండినను దంతములెక్కువతక్కువగలిగినను భయావహాముఖమైననుదూరముగ త్యజించదగును. చంకల నూరువుల పాయుమూలమున మేహనమున స్థూలములగు మడతలతోనొప్పునశ్వము ప్రశస్తము. అలాగుననే చంద్రాక్రుతిగలదియై నల్ల నెర్రిసిబిందువులతో ముఖపట్టాయుండకుండిన గుర్రము శ్రేష్ఠము. అరుణమైన చంద్రాకృతి మేహనమందున స్తనాంకురమువలె నశ్వముకుండిన దానియధికారి వంశాంకురమును తుంచివేసును. చెవులు ముందరికి వక్రములై వేర్లాడుట పెదివ పెద్ద శిరమధికమై వక్రములై తక్కువెక్కువై నల్లనివై మలినమగుదంతములును, కోతి పులి పిల్లి యలుక ముఖములవంటి ముఖమును యస్థిసంధులు మాంసములేనివై వెన్నుముల్లు దట్టమై పచ్చని రంగు విశేషముగలేని నేత్రములును దోషములివిగల గుర్రము యజమానికిని దనకును గష్టము గలిగించును. ... ...

గుర్రముయొక్క జ్వలనలక్షణమనగా మొకమల్‌యొక్క వున్నిచమకువలె చకచకలాడునది అట్టి జ్వలనము పాయుస్థానమునందు బైతకుస్థలమున కలిగినయడల శుభముకాదు. వామదక్షిణ పార్శ్వములయందట్టిజ్వలనముండిన బ్రశస్తము. అది సర్వావయవములందుండగూడదు గాని యీజ్వలనబిందువులను నల్లని చెమకను సర్వావయవములయందుండిన హర్షమొనర్చును. మేహనబీజములందుండు జ్వలనము క్షయమొనర్చును. ఉదరపాయువాలములందుండిన పరాజయమొదవును. ముఖమున శిరమున భుజశిరముల నాసికను జ్వలనముండిన జయమగును. పాదజ్వలనము ప్రభువుకు బంధనమొనర్చును. లలాటవక్షనేత్రభుజములందు ధూమమువలెనుండు చమకు పరాజయమగును. ఈస్థలములందు నేజ్వలనముండిన జయమగును. నాసాపుటమున యానాసికక్రిందున శిరమున నేత్రముల వాటికొలకులను రాత్రిజ్వలనమగపడిన జయమిచ్చును. పచ్చనెర్రనల్లని ధూమ్రవర్ణములలో చిలుకవంటి పచ్చనిరంగుగల జ్వలనముమాత్రము శ్రేష్ఠము. ... ...

హేషారవమనగా గుర్రపరుపు దానిలక్షణమును జెప్పుచున్నారము.

కొంగవలెనరచిన గుర్రపరుపు శత్రువువలె బాధించును. యజమానిక

భిముఖముగ మెడగదల్చక సాంద్రముగ సంతోషయుక్తమగునటుల మేసి గాి సకబళముతోనుండి యరచిన పూర్ణపాత్రయు పెరుగును. బ్రాహ్మణదేవతా చందనహేమఫలపుష్పముల శకునమువలె నిష్టద్రవ్యఫలాప్తి మొదలగునవి గలు గుటయే గాక జయము శీఘ్రముగ నగును.

ఎడమపాదములచే భూమిని దున్నుచు నరచినగుర్రము దానియజమా నిని మట్టిని గలపును. సంధ్యారాగములనుజూచుచు నరచు గుర్రము బంధము ను పరాజయమును పతికి గలిగించును. విశేషముగ నరచుచుండినను తోకను ద ర్పు గదల్చినను నిద్రనుండదత్యంతమాసక్తమైననుబతికిబ్రవాసమునుబ్రకటించును.

రోమములునూడ్చుచుండినను దీనస్వరమైనను తీక్ష్ణస్వరమైనను ధూళిని గ్రసించినను యజమానికి భయమును జూపించును. మాటిమాటికి మూత్రము లద్దియు వేయుచుండినను కొట్టిన వెనుకకు నడచినను కారణములేకనే భయ మొందిన యశ్రుపాతము గలిగిన యశ్వము దానియజమానికి మంగళమును జే యదు. కుడిపక్కను బరుండి యడముకాళ్లు ముడిచి దక్షిణపాదమునెత్తినటులై న యజమానికి జయమగును. మిగిలినవాహనములకు నీరీతినే దెలియదగును.

ఎజమాని సవారికావడమునకు వచ్చినపుడు నమ్రత కలిగి ముందునడు వనభిలాషకలదైయె నురివకగుర్రమును జూచి యరచినను ముఖముచేత తనకు డిపార్శ్వమును స్పృశించినను యట్టియశ్వము దానిభర్తకు శీఘ్రముగ సంప త్తిని గలిగించును. గడ్డి మేయ నీళ్లుద్రావ ద్వేషించిన బడుచుండిన గారణములే కనె చమటగలిగిన పలాకిన ముఖమునుండి రక్తము స్రవించిన ధూమము పుట్టిన ను నిశీథమందైనగూడ నిద్రలేకుండిన బగటిని బరుండిన యలసతగలిగి ధ్యానిం చుచుండినటుల నటించినను యట్టిగుర్రపుయజమానికనిష్టమగును. ఒకగుర్రపు సరంజామొక దానికిని కల్లైమనటులదగిలించిన యాపదను గలిగించును.

హాలాస్యఖండమున దియగజెప్పిన హయలక్షణములనగపరచెదము.

ఎగురుటలో బంతివలె, నిలుచుటలో స్థైర్యముచే పర్వతమువలె నర ుటందు గంభీరధ్వనిగల మేఘగర్జనమువలె, నేత్రములు పద్మదళములవలె, వేగమున వాయుగమనమువలె, కశాఘాతాది ప్రేరణముచే సింహమువలె, బాజీయందు నటునివలె, ముఖశోభయందు పద్మమువంటి కులస్త్రీముఖమువలె నుండిన యశ్వములీలోకమున రాజవాహనార్హములగుచు నెల్లప్పుడును రాజి ల్లును. వృద్ధిబొందించబడిన బలమును శోభయును తేజముయొక్క సారమును గలవై పరిమెళముగల పుష్పమువంటి కాంతిగలిగి శంఖ మేఘధ్వనివంటినాధము

నానావిధశుభవర్ణములును యథావస్థితావయవరూపశోభయును శుభగమనము జవమును జక్కని నేత్రములుండిన యవి శ్రేష్ఠాశ్వములు. మేఘవర్ణమును సాంద్రఘనగర్జనమును శ్రేష్ఠగంధమును గజమువలె సింహమువలె నడకయు నితరగంధాది లేపనమొనర్చినను మాత్స్యగంధముగల గుర్రము నృపయోగ్యమగును. ... ...

ఎవనిగృహాంగణమున నిత్యము మధురముగ గుర్రమరచిన యాతనికి సంపదయు కీర్తియును తుష్టియు పుష్టియును నష్టిలేక నిత్యముండును. క్రౌంచవలె గజముభంగి మేఘసింహములకీతిని గుర్రమరచిన శత్రుజయమగును. శంఖధ్వనివలె యరచిన సౌభాగ్యము. సముద్రఘోషవలె యరచిన కీర్తియును గలుగును. గాడిదె కాకి పిల్లి లొట్టిపిట గుడ్లగూబలవలె యరచిన గుర్రపు యజమానికి భయమును రోగమునగును. మధురమగునటుల క్రమముగ నధికధ్వనిని స్పష్టముగ దంతములగపడకుండ ముఖమెత్తియరచిన గుర్రము దానియజమానికవిచ్ఛిన్నసంతతినిచ్చును. తీక్ష్ణముగ హీనమగునటుల తెంపుగ నధోముఖముగలిగి నోరుదెరచి కన్నీళ్లతో కంపము కలిగి యరచిన గుర్రము దానియజమానికనిష్టముజేయునని యశ్వనిదానము.

శాలిహోత్రమందగు సవారుయొక్క లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

దృఢముగగూర్చుండువాడు, నడపించు నేర్పరి, వాగులుబట్టుటెరుగువాడు, అలసతలేనివాడు, విరాగములేనివాడు, స్థిరుడు వీరలు గుర్రమును సవారగుటకర్హులు. గుర్రముయొక్క హృదయమును దెలయనిసవారు శిక్షించినగుర్రమతనికి సవారీనివ్వదు. మొదట శిశువునువలె ముందుగ మెల్లమెల్లన నడపించదగును. వంకగానైన చాతానువెనుకకువిరచియైన వంగియైన నధోముఖుడైగాని డీలాగానైన గూర్చుండనివాడశ్వములను సవారగుటకు సమర్థుడు. కదలకుండ వంచని పాదములుకలవాడై స్థిరముగ ఛాతా యెత్తి దృఢముగ నుత్తమ గుర్రముపైని గూర్చుండువాడు వాహకుడు మిగిలినవాళ్లు గుర్రమునకు భారమాత్రులు కాని సవారులుగారు.

వాగులు మీదికి చిమ్మియును వదులుగాను మీదికి సమముగ బట్టియును సామాన్యముగబట్టుటయును బాజీనిమిత్తము పైకిబట్టుటయును వకనాతనె చిమ్ముట మెడయొక్క సగమునకు సమముగబట్టుట వేరువేరుగా నొక్కొక్కటెబట్టుట మిక్కిలియును జిమ్ముటర చేతనుయెత్తిబట్టుట ముఖమువంచుటకు దిగువ్వనకుబట్టుట గోకర్ణాకృతిగ బట్టుటయునను పదునాలుగువిధములనుగా వాగు

లపట్టులు దెలియదగును. అశ్వశిక్షకవిగీబట్టుట కోళ్లానుగొట్టుట హుంకరించుట మడమజేసుట గిలకను ధ్వనిజేసియును కళ్లెముచే ప్రేరణజేసుటయు నను నారువిధములచే ప్రేరణజేయదగును.

చెలివెల నధరమున శ్వేతఫేనబిందువుల విడచుటచే సుందరము ఫూత్కారవాయువు కలదియును మెడ మీదికెత్తి శిరము ఝుకాయించుచుండెడి ముఖమును కొత్తసవారు సవారీకి దతుప్పధమున సాధ్యమగు నశ్వమునకు ముఖసిద్ధాశ్వమని పేరు.

తొమ్మిదివిధములశ్వగమనవీధులని గొందరిమతము. దుష్టాశ్వశిక్షకావశ్యకమితరాశ్వములకునుగమనదార్ఢ్యార్థమని జెప్పుచున్నారు. అవియెట్టివనినసమమై యున్నతప్రదేశము నిమ్నోన్నతప్రదేశము నుదకపూర్ణము పాషాణాదిరహితమును నిమ్నమైన యగ్రప్రదేశము కలదియును పార్శ్వములందున్నతమగునదియు నెత్తుగాగలదియును సకలవీధులందెగుర్రము దృఢశిక్షితమందు నిశ్శంకగనుండునో ఆగుర్రము రాజులకు వేటయందును రణమందును సంతుష్టిని జేసును. ... ...

శోభనమగునవయవములచేతను వక్షస్థలము నేలకు తగులునటుల నడచునది శిరమును నేలకుతగులునటులనడచునది యున్నతముగ శరీరమును బెంచినడచునది వంగినడచునదియు నాలీఢమనియు సామాన్యగమనము ప్రత్యాలీఢమనియును జెప్పబడును.

పల్లవమువంటి పాదమును చెలింపజేయుచు నశ్వముయొక్క కర్ణమధ్యమందున బ్రసరింపజేయు దృష్టికలవాడును నడుముమీదకదలకుండ దృఢముగ గూర్చుండువాడును గుర్రపు హృదయము దానికిగల ముందుతలంపును స్థానమెరిగి కోళ్లాను జేసువాడును గుర్రపు సవారీకి తగినవాడు వానిని రాజన్యులు పూజింతురు. ... ...

గుర్రములకు ముప్పదిరెండువత్సరము లాయుర్దాయము పదియవస్థలు అవస్థ ౧కి వత్సరములు 3 మాసములు ౨ దినములు ౧౨ వీటిలో మధ్య నారు దశలు ప్రశస్తమైనవి. క్షేత్రానుసారముగ వీటికి శుభాశుభఫలమగును.

పూర్వము సముద్రమథనకాలమందరవిందభవుని శ్వేదబిందుసందోహము వాయువుచే దెలించుచున్న వహ్నిమధ్యమందు పొందించబడి యశ్వములై జన్మించెను. ఇందువలన హయములు వహ్నిసంభవములని చెప్పబడును.

కురుదేశమందుబుట్టిన గుర్రములు మదించినక్రౌంచములవంటి ధ్వని గ లిగి యతిదూరగమనమందు సామర్థ్యము శరీరమందు కార్శ్యము సమదంతత్వ ము తాబేళ్లవంటి కన్నులు కలవై యొప్పును.

కాశ్మీరదేశోద్భవములగు హయములు మిక్కిలి వేగము మంచిరూపము వర్ణము గలిగి సాంద్రమగు వాలము కేసరములును మిక్కిలి చంచలమగు పాద ములును గలవయ్యొప్పును.

బాహ్లీకదేశోత్పన్న హయములకు విస్తారము పృష్ఠభాగము కలుగును. అధికమగునాహారమును గంభీరమగు హేషాధ్వనులును సింహసమానమగు గమ నమును మిక్కిలి సహనమును గలిగియుండును.

ఘూర్జరదేశమందు జన్మించిన ఘోటకములతిదీర్ఘమయినారసమకంఠము లును, మేఘగంభీరధ్వనులును, కృశించి కుక్కుటసమానపదములును, అధికమ గు భారమును సహించునవియును, ప్లుతగతియందు ప్రియము గలిగి వేగవంత ములైయుండును. ... ...

కాంభోజదేశసంభవములగు వాహములు ఘనమగు శౌర్యము సుందర మగు వక్షము నధికమగు పొడవును గొప్పశిరస్సును చాంచల్యమును చతుర్విధ గమనములును గలిగి విలసిల్లును. ... ...

పాంచాలదేశజాతములగు హయములు నయవంతములై బలవంతము లగుచు పతిభావానుగతములై జవయుక్తములై యుద్ధమందు కంపములేక సొంపుమీరియుండును. ... ...

యవనదేశభవములగు గాంధర్వము లతులితగతిరచనాశీలములును స్వ ల్పవాలములును సమగాత్రములు నతిచంచలనేత్రములును సమరమునందు భ ర్తృరక్షణతత్పరములునై తేజరిల్లును.

వనాయువను దేశోత్పన్నమగు వాజులు తమంతట తాము శిక్షితములు విస్తారమగు శరీరము ఘనసింహనాదమువంటి హేషయు దీర్ఘములగు నేత్ర ములు స్వల్పమగు కేసరములు హాసభాసలగు వాస్యము గలిగి యుల్లసిల్లును.

హూణదేశభవములగు నశ్వములు కోపయుక్తములును స్వభావముచే తీవ్రగమనముగలవియును మనోహరమగు హేషలును దార్ఢ్యము సౌన్నత్యము నుపకారజ్ఞానమును సురూపమును గలిగి చెలంగును.

సింధుదేశసంభవములగు సైంధవములు సకలావయవసౌందర్యయుక్తములును యించుకవంచిన ముఖము గలిగి మృదునాదయుక్తమై యతివేగవంతములగును. ... ...

సౌవీరదేశభవములగు తురగములు జవము బలము గొప్పకడుపును విస్తారమగు ముఖమును గజరాజగమనమును నలువుగలిగి తిన్ననగుకన్నులును గలిగి యలరారును. ... ...

సౌరాష్ట్రదేశోత్పన్నములగు సప్తులు మధురస్వరనాదములు బహుజవసత్వవంతములతిసూక్ష్మమస్తకములాయతశరీరము నతిప్రశస్తరూపములై చూపరులకాహ్లాదముగనుండును. ... ...

కళింగదేశభవములగు రథ్యములతిభీతియుక్తమును స్థూలశరీరము నతికాముకములు బహుసంచారసహములును మహాబలయుక్తములై యొప్పును.

నేపాలదేశీయములగునశ్వములు వక్రములగు దంతములును దృష్టి వాలము పృష్ఠమును గలిగి నిమ్నోన్నతస్థలమందు పరుగిడుటకు సమర్థములై తమ ప్రభువుకు సౌఖ్యముజేయుచు మేఘగంభీరధ్వనులై తనరును.

మాలవదేశోద్భవములగు ఘోటములతివేగవంతము లత్యున్నతము లతిదృఢదేహము లకంపితము లతిదూరగమనసమర్థము లతిప్రసిద్ధములై కుతుకము జేయును. ... ...

ఉత్తమాశ్వములకు నూరంగుళములపొడవునందు పదియారవపాలు తక్కువగలవి మధ్యమాశ్వములందులో నెనిమిదిపాలు తక్కువగలది కనిష్ఠమని చెప్పబడెను. ... ...

సకలసులక్షణయుక్తములగు తురగము లేరాజుచెంగటమెలగు నారాజుకు కీర్తి లక్ష్మి విజయ విభవాతిశయములు ధ్రువములైయుండు రణమందు ఖడ్గఖనత్కారభీషణములగు వాద్యఘోషములతో వీర్యవిజయలక్ష్ములచే నతుతుండగు నాక్షితిపతిని శుభ్రమగు కీర్తిమాలికచే నలంకరించి స్వయమువరించును.

వృషభలక్షణాదయః

పరిణాహోవృషముఖాదుదరేతు చతుర్గుణః। సకకుస్త్రిగుణోచ్ఛంతు సార్ధత్రిగుణదీర్ఘతా। సప్తతాలోవృషఃపూజ్యోగుణైరేభిర్యుతోయది। తస్యాపీనచలైర్మందస్నవో ధాహ్యాంగసుందరః। జాతిరూక్రస్సువృష్ట్యశ్చ వృషభశ్శ్రేష్ఠ

ఉచ్యతే। త్రింశద్యోజనగంతా వా ప్రత్యహం భారవాహకః। నవతాలశ్చ సుదృఢస్సుముఖోష్టః ప్రశస్యతే। వృషస్యాష్టౌ సితా దంతా చతుర్ద్ధర్భైఃఖిలాస్స్మృతా। ద్వావంత్యౌ పతితోత్పన్నౌ పంచమే బ్దేహితస్య వై। షష్ఠే తు యాంత్యౌ భవతస్సప్తమే తత్సమీపగౌ। అష్టమే పతితోత్పన్నౌ మధ్యమౌ దశనాఖలు। కృష్ణపీతసితారక్తశంఖాభాశ్చ ద్వికే ద్వికే। క్రమాదబ్దే చ భవతశ్చలనం పతనం తతః। ఉష్ట్రైస్స్వోక్తప్రకారేణ వయోజ్ఞానం తు వా భవేత్। నాసికాకర్షరజ్వా తు వృషోష్ట్రం వినయేద్భృశం॥ తీక్ష్ణాగ్రియస్సప్తఫాలస్స్యాదేషాం మలశోధనే। సుతాడనైర్వినేయా హి మనుష్యాః పశవస్సదా। సైనికాస్తు విశేషేణ సతతైర్వై ధృతదండతః। గజోష్ట్రవృషభాశ్వాః ప్రాక్ శ్రేష్ఠాస్సంభారవాహనే। సర్వేభ్యశ్చ శకటా శ్రేష్ఠా వర్షాకాలం వినా స్మృతాః॥ పరాశరః ప్రాహ బృహద్రథాయ గోలక్షణం యత్క్రియతే తతోఽయం। మయా సమాసశ్శుభలక్షణాస్తాస్సర్వాస్తథాప్యాగమతోఽభిధాస్యే॥ సాస్రావిలరూక్షాక్ష్యో మూషకనయనాశ్చ నశుభదా గావః। ప్రచలచ్చిపిటవిషాణాః కరటాః ఖరసదృశవర్ణాః। దశ సప్త చతుర్దంత్యః ప్రలంబముండాననా వినతపృష్ఠాః। హ్రస్వస్థూలగ్రీవా యవమధ్యా దారితఖురాశ్చ। శ్యావాతిదీర్ఘజిహ్వా గుల్ఫైరతితనుభిరతిబృహద్భిర్వా। అతికకుదాః కృశదేహా నేష్టా హీనాధికాంగ్యశ్చ। ఋషభోఽప్యేవం స్థూలాతిలంబవృషణశ్శిరాతతక్రోడః। స్థూలాశిరాచితగండస్త్రిస్థానం మేహతే యశ్చ। మార్జారాక్షః కపిలః కరటో వా న శుభదో ద్విజస్యేష్టః। కృష్ణోష్ఠతాలుజిహ్వః శ్వసనో యూథస్య ఘాతకరః। స్థూలశకృన్మణిశృంగస్సితోదరః కృష్ణసారవర్ణశ్చ। గృహజాతోఽపి త్యాజ్యో యూథవినాశావహో వృషభః। శ్యామకపుష్పచితాంగో భస్మారుణసన్నిభో బిడాలాక్షః। విప్రాణామపి నశుభం కరోతి వృషభః పరిగృహీతః॥ యే చోద్ధరంతి పాదాన్పంకాదివ యోజితాః కృశగ్రీవాః। కాతరనయనా హీనాశ్చ పృష్ఠతస్తేన భారసహాః॥ మృదుసంహతతామ్రోష్ఠాస్తనుస్ఫిజస్తామ్రతాలుజిహ్వాశ్చ। తనుహ్రస్వోచ్చశ్రవణాస్సుకుక్షయస్స్పృష్టజంఘాశ్చ। ఆతామ్రసంహతఖురా వ్యూఢోరస్కా బృహత్కకుదయుక్తాః। స్నిగ్ధశ్లక్ష్ణతనుత్వగ్రోమాణస్తామ్రతనుశృంగాః। తనుభూస్పృగ్వాలధయో రక్తాంతవిలోచనా మహోచ్ఛ్వాసాః। సింహస్కంధాస్తన్వల్పకంబలాః పూజితాస్సుగతాః। వామావర్తైర్వామే దక్షిణపార్శ్వే చ దక్షిణావర్తైః। శుభదా భవంత్యనడు

జంఘాభిశ్చైణకనిభాభిః। వైడూర్యమల్లికాబుద్బుదేక్షణాః స్థూలనేత్రవర్త్మాణః। పార్ష్ణిభిరస్ఫుటితాభిశ్చ స్తాస్సర్వేఽపి భారవహాః। ఘ్రాణోద్దేశే సవలి

ర్మార్జారముఖస్సితశ్చ దక్షిణతః। కమలోత్పలలాక్షాభస్సువాలధిర్వాజితుల్యజ వః। లంబైర్వృషణైర్మేషోదరశ్చ సంక్షిప్తవంక్షణాక్రోడః। నేయోభారాధ్వస హూ జవేశ్వతుల్యశ్చ శస్తఫలః। సితవర్ణః పింగాక్షః స్తామ్రవిషాణేక్షణోమ హావక్త్రః। హంసోనామశుభఫలో యూధస్య వివర్ధనః ప్రోక్తః॥ ఘూస్పగ్వా లధిరాతామ్రవంక్షణో రక్తదృక్కకుద్మీచ। కల్మాషశ్చస్వామినమచిరాత్కురు తే పతింలక్ష్మ్యాః। యోవాసితైకచరణో యథేష్టవర్ణశ్చ సోపి శస్తఫలః। మిశ్ర ఫలోపిగాత్రేస్యా యదినైకాంతప్రశస్తోసి॥ గావోదీనాః పార్థివస్యాశివాయ పాదైర్భూమింకుట్టయంతశ్చరోగాన్।మృత్యుంకుర్వన్త్యశ్రుపూర్ణాయతాక్ష్యః పత్యుర్భీతాస్తస్కరా నారువంత్యః॥ అకారణే క్రోశతిచేదనడ్వాన్ భయాయ రాత్రౌ వృషభశ్శివాయ। భృశంనిరుద్ధాయదిమక్షికాభిస్తదాశువృష్టిం సరమా త్మజైర్వా॥ ఆగచ్ఛంత్యో వేశ్మబంభారవేణ సంసేవంత్యో గోష్ఠవృద్ధ్యా గవాం గాః। ఆర్ద్రాంగ్యోవా హృష్టరోమ్ణః ప్రహృష్టా ధన్యాగావ స్స్యుర్మహిష్యో పి చైవం॥

వృషభలక్షణాదులు.

అశ్వలక్షణలక్షితానంతరమునవృషభలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

వృషభముఖమానముకంటె చతుర్గుణముదరముయొక్క చుట్టుకొలత ముఖమానముయొక్క త్రిగుణము ముందరిడెక్కమొదలు మూపురమువర కు నెత్తుసాపు ముఖముయొక్క మూడున్నర గలిగియుండును. ఆరునొక్క డుగున్నతమైనను పైనిచెప్పినలక్షణములు కలిగియుండినను బొడ్డుయొక్క చల నముచేతను మందగమనముగలదియు బరువు బాగుగ మోయునదియు సుంద రావయవములు గలదియును యితరవృషభముల ధిక్కరించునదియు బలసిన దియునగు వృషభశ్రేష్ఠము పూజ్యమునగు. ముప్పదియోజనములు ప్రతిదినము ను బరువుతోనడచునదియును తొమ్మిదడుగులుపొడవుగలదియు మిక్కిలి దృఢ మైనదై యోగ్యమగు ముఖమును పెదెవలును గల వృషభము ప్రశస్తము. వృ షభముయొక్క దంతములెనిమిది- సంవత్సరములు నాలుగయ్యేవరకు పూర్తి యగును. ఐదవసంవత్సరమునకడలూడివచ్చును. ఆరవవర్షమున వాటిదగ్గిరదం తములూడివచ్చును. ఆరునొకవత్సరమునవాటిదగ్గిరవి రాలివచ్చును. ఎనిమిదవ వత్సరమున వాటిమధ్యదంతములూడి దిరుగ వచ్చును.

నల్లని పచ్చని తెల్లని యెఱ్ఱని రంగులు క్రమమున నాల్గవసాలుమొ దలుగలిగి రెండేసిపళ్లూడివచ్చును. లోటివిటమును పైనిజెప్పిన వృషభమువతె

నే వయస్సును తెలియదగును. వృషభోష్ట్రములను ముకుదాడు బొడిచి శిక్షించదగును. తీక్ష్ణమైన యినుముచేరచించిన యారునొకమూళ్లుగల దంతివచేత ను వీటిమలమును ప్రతిదినము దీసి యవికట్టెడి స్థలమును శోధించదగును. మనుష్యులను పశువులను దెబ్బలచేతను శిక్షించవలెను. సైన్యమందుండు గజాశ్వవృషభోష్ట్రములు నిత్యమును శిక్షించకుండిన పూర్వాభ్యాసమును మరచిపోవును. గజోష్ట్రవృషభాశ్వములు భారవహనమందు మొదటినుంచి శ్రేష్ఠములని గ్రహించవలెను. శకటము విశేష బరువు నేయుట కనుకూలము వర్షేతర కాలములందు. ... ...

పరాశరులవారు బృహద్రిసురికొరకు గోలక్షణములను జెప్పియుండిరి. వాటిసంక్షేపముగ జెప్పుచున్నారము. శిల్లోకను రక్తముగలిగిన నేత్రములుగలవియును మొలుకకళ్లవంటికళ్లు గలగిన యావులు శుభమునివ్వవు. కదులుచుండెడు కొమ్ములును సూక్ష్మముగను గలదియు కాకిగాడెదవంటి రంగు గలదియు నాలుగో కటికినాలుగుదంతములు గలవియును వంగినముఖమును కొమ్ములేనివియును నిమ్నమైనపృష్ఠభాగముకలవియును పొట్టిగవలము కలిగినకంఠమును సూక్ష్మముగునపుమును బద్ధలైనదెక్కలును కపిలవర్ణముతీక్ష్ణముగల జిహ్వయును కాలుగుత్తులు మిక్కిలియున్నను విశేషవలముగ మూత్రమును దేహము చిక్కియుండిన యు ప్రమాణముకంటె హీనాధికశరీరముగలగోవులు శ్రేష్ఠములు కావు. వృషభములకును పైలక్షణములు కూడను.

స్థూలములును వేలాడువృషణములును వృషభములకు గూడవు. ముందర జబ్బలమధ్యను నరములగపడుట యును గండస్థలములందు నరములుబయలుపడియుండుటయును మేహనమును మూడుగుంపులుగలగియుండినను పిల్లికళ్లు కపిలవర్ణములగు కళ్లు నల్లనిరంగుగల వృషభము ద్విజులకు కూడదు. నల్లనైపెదవియును తాలువుయును నాలుకయును గలవియు విశేషనిట్టూర్పు నిచ్చు వృషభము మందుమందను నశింపజేసును. విశేషముగ పేడకడెని వేయునదియును కొమ్ములచివరనుండలవలెనుండునది తెల్లనిరంగుగల కడుపును మిగిలినశరీరము నల్లనైనిరంగుగలిగియుండునది యునగు వృషభము స్వగృహోత్పన్నమైనను మందను నశింపజేయును గాన త్యజించదగును.

నల్లని లేక భస్మమువలెను లేకనరుణిమయును గల పూతపూసినదియును పిల్లికండ్లుకలదియునగు వృషభము ప్రతిగ్రహలబ్ధమై బ్రాహ్మణునివద్దనుండినను శుభమివ్వదు. కాడినైన బండినైన బూన్చినవృషభములు బురదనుంచి

కాళ్లుత్రోసినటులనడచినను పొట్టిమెడయును భయభ్రాంతనేత్రములు గలవైనను వెన్నుముల్లు మీదికగపడిన నట్టివి భారవహనయోగ్యములుకావు. మృదువై కలసియుండిన మెరసినగు పెదివెలును సూక్ష్మమగు పొత్తికడుపును మెరసిన దవడలును జిహ్వయును గలవి సన్నమై మృదువై వాలకుండ మీదికుండిన చెవులును మంచికడుపును స్పష్టమగుపిక్కలును కలిసియుండి మెరసినైన డెక్కలు గలవియును విశాలవక్షమును గొప్పమూపురమును నునుపై మృదువై సూక్ష్మమైయుండిన చర్మమును రోమములును మెరసినై సూక్ష్మమైన కొమ్ములును సన్నమై భూమినితగులుచున్న తోకయును రక్తిమగల నేత్రాంతముగలిగి గొప్ప నిట్టూర్పునిచ్చినవియు సింహమువంటిభుజశిరములును సూక్ష్మమును దళసరలేనిదియునగు గంగడోలును మంచినడకగలిగినదియునగు వృషభము పూజించబడును. వృషభమున కెడమవైపున దిరిగియుండి సుడు లెడమపార్శ్వమునందుండిన శుభమిచ్చును- లేడిపిక్కలవంటి పిక్కలుకలవియును శుభమిచ్చును.

వైడూర్యమల్లికాపుష్పబుద్బుదసమనేత్రములును స్థూలమగు రెప్పలును బద్దలుగాని మడమలును ఈచెప్పబడినలక్షణములన్నియునుగల వృషభము భారవహనయోగ్యము. నాసికమీద మడతలుండినను పిల్లిముఖమువంటిముఖము గలిగినను ఆముఖముయొక్కకుడివైపు తెల్లగనుండినను కలువలు కమలములు లక్కతోతుల్యమగురంగును మంచితోకయును గుఱ్ఱమువలె పరుగిడునదియునగు వృషభము శ్రేష్ఠము. మేకవంటికడుపు వ్రేలాడుబీజములు సంక్షిప్తమైన వక్షస్థలముకలదియును బరువుమోయుచు మార్గమును గుఱ్ఱమువలె జవముగలిగి నడచును. తెల్లనిరంగును పచ్చనికన్నులును మెరసినికొమ్ములు రక్తమగునేత్రాంతములు పెద్దముఖమునుగల వృషభమునకు హంసయనిపేరు. దానియజమానికి శుభమిచ్చును- మందను వృద్ధినొందించును. భూమినిస్పృశించువాలము వక్షమునకు దిగువముందర కాళ్లమధ్యనుండుస్థలమును కళ్లును మూపురమును యెఱ్ఱని దిగనున్నదగు వృషభము దానియజమానికి లక్ష్మీప్రాప్తిని జేసును.

ఏవృషభమొకకాలు తెల్లనై దేహమంతయు మరియొకవర్ణము కలదై యుండునో యావృషభము మంచిఫలమిచ్చును. బాగుగ తెల్లనిరంగుండగ మిశ్రవర్ణమైనను ప్రశస్తమగును. గోవులు దీనములైన రాజునకమంగళమును జేసును. పాదములచేతను భూమిని త్రవ్వుచుండిన దానియజమానికి రోగమును మృత్యువును జేసును. భయముగలవై కన్నీరులుగల కన్నులతోనుండిన తస్కరబాధను గలిగించును. కారణములేక రాత్రియందరచిన భయమగును. అటుల వృషభమరచిన శుభమగును. ఈగలచే శునకములచే నత్యంతమరికట్టబడినను

వృష్టిని జేసును. గృహమునుగూర్చి గోవులు బంభారవములచే వచ్చిన గోవృ ద్ధియగును. తడచినశరీరములందు పులకరించిన రోమములు గలిగి సంతోషయుక్తములైన గోవులు ధన్యములు. గేదెలును యిదేప్రకారము.

ఉష్ట్రారోహణ దుర్గుణాః

ఉష్ట్రారోహణమంగజోదయహరం సౌభాగ్యనిర్నాశనం సర్వాంగీణ రుజోపధాన నిలయం కష్టం కలిప్రేరణం। శ్లేష్మాటోపనివారణం గుదగదాప్రోద్వర్తనాయోగదం కుర్యాత్పైత్యవిజృంభణం జ్వలనకృత్స్వప్నేపి నో శస్యతే॥

లొటిపిటను సవారగుటచే రేతఃపతనమగును. సౌభాగ్యమును నశింపజేసును. సకలావయవములకు పీడజేసును. కలినిప్రేరణజేసును. శ్లేష్మమును బోగొట్టును. మూలశంకరోగమును గలిగించును. పాయుస్థానమందు మృదాదిలేపనమునకనర్హముజేసును. పైత్యరోగవృద్ధిని తాపమునుజేసును. గాన స్వప్నమందైన సవారీకాకూడదు.

శిబికారోహణగుణాః

సౌభాగ్యవర్ధనీ హృద్యా శిబికా రాజపూజితా। వాతపైత్యహరా చైవ నష్టవహ్నివివర్ధనీ। రాజరాజపదప్రాప్తేర్హేతుస్సర్వగుణాన్వితా॥ ఆందోళికారోహణమగ్నిదీప్తేర్వివర్ధనం కాంతికరం శ్రమఘ్నం। సముద్రపుత్రీనిలయం వదంతి కీర్తిప్రదం పుష్టివివర్ధనంచ॥

సౌభాగ్యవృద్ధినిజేసును. హృద్యము, రాజపూజితము, వాతపైత్యహరము, కృశించినజఠరాగ్నిని వృద్ధినిజేసును. రాజరాజపదప్రాప్తికి హేతువగును. సకలగుణములతోగూడియుండును. కాంతినిజేసును. శ్రమను బోగొట్టును. లక్ష్మీనివాసము, కీర్తికరము, దేహపుష్టిని జేసును. గావున శిబికారోహణము ప్రశస్తము.

రథారోహణ గుణాః.

మాంగళ్యం హృదయాహ్లాది శ్వేదనందీపనం సుఖం। వాతపైత్యహరం రూక్షం స్యందనారోహణం స్మృతం॥

రథారోహణము మాంగళ్యప్రదము- హృదయమును వికసింపజేసును. చెమటను బుట్టించును. జఠరోద్దీపనము సుఖమును జేసును. వాతపైత్యములను బోగొట్టును. దేహమునకు నునుపుజేసును.

బలీవర్దవహన శకటయాన దుర్గుణాః

అథ బలీవర్దవాహ్యా శకటగుణాన్బ్రువే॥ విశేషాచ్ఛకటాద్యానమంగభంగకరం స్మృతమితి॥

గుఱ్ఱములను బూన్చిన యరదము గుణములను జెప్పితిమి- ఎడ్లనుబూన్చిన శకటారోహణగుణములను జెప్పుచున్నారము.

శకటారోహణముచేతను విశేషముగ నవయవములకు నొప్పిగలుగును.

శిరోవేష్టనగుణాః

పవిత్రం కేశ్యముష్ణీషం వాతపరజోపహం। వర్షానిలరజోఘర్మహిమాదీనాం నివారణమితి సుశ్రుతే॥

శిరసుందుంచు పాగా మొదలైనవి వాతము నెండను పరాగమును బోగొట్టును. వర్షమును మంచు మొదలగువాటిబాధను వారించునని సుశ్రుతము.

ఛత్రి దండ పాదత్ర ధారణ గుణాః.

పుణ్యం నేత్రహితం ఛత్రం వాతవర్షాతపాపహం। సౌభాగ్యకరణం లక్ష్మీప్రధానసిలయంభవేత్॥ స్యాత్పట్టవస్త్రావృతరవ్యఛత్రం మనోహరం కాంతికరం బలప్రదం। లక్ష్మీప్రియం నాతఃధూళివాతవినాశనం పట్టసహీశయోగ్యమితి చరకః॥ వర్షాతపాదిషు ఛత్రీ దండీ రాత్ర్యటవీషుచ శరీరత్రాణకామోవై సోపానత్కస్సదాచరేదితి విష్ణుపురాణే॥ శునస్సరీసృపవ్యాలవిషాణిభ్యోభయాపహం। శ్రమస్ఖలనదోషఘ్నం స్థవిరేవ ప్రశస్యతే॥ చక్షుష్యంచ తథాపథ్యం శ్రీకరం శోభనం మహత్। ఆయుష్యంచ యశస్యంచ పాదుకం సర్వదా శుచి॥ మాంగళ్యం సర్వదోషఘ్నం తుష్టిపుష్టియశస్కరం। చక్షుష్యమాతపంహంతి పాదత్రాణంచ జాయతే॥ చర్మావృతాంఘ్రిరక్షశ్చ కంటకాదిభయాపహః। తిమిరాతపపాషాణపీడాపరిహారిస్త్వధేచరకః॥ పాదరోగహరంవృష్యం రక్షోఘ్నం ప్రీతివర్ధనం। సుఖప్రచారమోజస్యం సదా పాదత్రధారణం। అనారోగ్యమనాయుష్యం చక్షుషోరుపఘాతకృత్। పాదాభ్యామనుపానద్భ్యాం సదా చంక్రమణం నృణామితిసుశ్రుతే॥

ఛత్రిదండపాదత్రిధారణగుణములు.

ఛత్రధారణము పవిత్రము నేత్రములకు హితము వాతవర్షాతపముల వారించును. సౌభాగ్యమునుజేసును. లక్ష్మికి ప్రధానస్థానము. పట్టవస్త్రావృతరమ్యఛత్రము మనోహరము, కాంతిదము, బలమిచ్చునది, లక్ష్మికి ప్రియము,

ఎండతోగూడిన ధూళివాయువును బోగొట్టును. పట్టుపురాజుకు తగినదైయుం డునని చరకులు.

వర్షాతపములందు ఛత్రమును రాత్రియందటనము జేయుటలో దండ మును శరీరరక్షణేచ్ఛగలవాడు సర్వదా పాదుకలను ధరించి నడచునని విష్ణు పురాణము. తమకిచ్ఛగుతరహా పాదుకలు విశేషశోభనము, నాయుష్కరము, కీర్తికరము, శుచియొనర్చును. మాంగళ్యము సకలదోషములను బోగొట్టును. తు ష్టిని బుష్టిని జేయును. దృష్టికనుకూలము యెండబాధనుబోగొట్టును. చర్మావృ తపాదుకలు ముళ్లుమొదలగుబాధలను చీకటి యెండ రాళ్లవల్ల వచ్చు బాధల ను బోగొట్టుననిచరకులు. పాదత్రము పాదరోగములను బోగొట్టును. సర్పా దిదుష్టకీటమృగములకు భయమొనర్చును. పిశాచాదిపరిహారము సంతోషకరము సుఖముగ నడువనర్హము తేజమిచ్చును గాన సర్వదాధరించుమనియును జోడు లేకనడచుటచేనాయు రారోగ్యదృష్టులకులోపమును జేసుననియునుసుశ్రుతులు.

రత్నాద్యలంకారధారణగుణా స్తద్రత్నలక్షణ తత్ఫలానిచ.

రత్నాలంకృతిధారణం రతికరం లక్ష్మీవిలాసాస్పదం మాన్యం కామఫ లప్రదాయి సుభగం మాంగళ్యమాయుష్కరం। ఓజఃకాంతియశఃప్రభావజన నం దోషఘ్నమత్యుజ్వలం భూతోన్మాదభయప్రమక్లమవిషఘ్నేంద్రియత్వాప హం॥ క్రమేణ నవగ్రహప్రీతికరాణి రత్నాన్యాచ్యంతె॥ ఆదిత్యస్యతుపద్మరాగ మమలం ముక్తాఫలం శీతగోర్మాహేయస్యతు విద్రుమం మరకతం సౌమ్యస్య గారుత్మతం। దేవేజ్యస్యతు పుష్యరాగ మసురామాత్యస్య వజ్రం శనే ర్నీలం నిర్మలమన్యయోస్తు కధితే గోమేధవైడూర్యకే॥ మహాంబురాశౌ సరితి పర్వతే కాననేపివా। రత్నానామాకరంప్రాహు స్థానమాధేయగౌరవాత్॥ సింహళే తు భవేద్రక్తం పద్మరాగమనుత్తమం। అరుణపద్మవద్రాగో యస్య పద్మరా గః॥ పీతకాలపురోద్భూతం కురువిందమితిస్మృతం। అశోకపల్లవచ్ఛాయం మ ద్రేసౌగంధికంభవేత్। తుంబురుచ్ఛాయయానీలం నీలగ్రంధిచకీర్తితం॥ ఉత్తమం సింహళోద్భూతమధమం తుంబురూద్భవం। మధ్యయోర్మధ్యమం జ్ఞేయం మా ణిక్యం క్షేత్రభేదతః॥ ద్విచ్ఛాయం ద్విపదం భిన్నం కర్కశం లశునప్రభం। స మలంచ జడం ధూమ్ర మిత్యష్టౌ పరికీర్తితాః। ఛాయాద్వితయసంబంధం ద్వి చ్ఛాయం బంధునాశనం। ద్విరూపం ద్విపదం తేన మాణిక్యస్య పరాభవః। సం భేదం భిన్నమిత్యుక్తం శత్రుఘాతవిధాయకం। కర్కశం శర్కరాయుక్తం ప శుబంధువినాశనం। దుగ్ధేనేవ సమాయుక్తమశనం లశునప్రభం। మలబంధ్య మాయుక్తం సమలం సర్వదోషకృత్। రాగహీనం జడంప్రోక్తం ధాన్యం...

పరాధకృత్। ధూమ్రిం ధూమ్రిసమాకారం వైద్యుతం భయమావహేత్। ఏవం దోషయుతా నింద్యా మణయో మాల్యవర్జితాః। ఛాయాతుపద్మరాగస్య రక్తకోకనదప్రభాః। ఖద్యోతాగ్నిచకోరాక్షి కోకిలాక్షిసుసన్నిభా। స్నిగ్ధంగురుర్మాత్రియుక్తం రిక్తం స్వచ్ఛం సమాంశుపింగంచ। ఇతి కురుతే కళ్యాణం మాణిక్యం ధారయేద్యస్తు। మాణిక్యం మధురం స్నిగ్ధం వాతపైత్యప్రణాశనం। రత్నప్రయోగేషు వరం రసాయనకరం పరం॥

పద్మరాగమణిగుణాః.

పద్మరాగగుణగణానామధకరోమి శ్రీగారుడోక్తం॥ సౌగంధికోక్తాఃకురువిందజాశ్చ మహాగుణాస్స్ఫాటికసంప్రసూతాః। బంధూకగుంజాస్సకలేంద్రగోపజపాశశాసృక్సమవర్ణశోభాః। భ్రాజిష్ణవో దాడిమబీజవర్ణాస్తథాపరే కింశుకపుష్పభాసః। సిందూరపద్మోత్పలకుంకుమానాం లాక్షారసస్యాపి సమానవర్ణాః। సాంద్రేతు రాగప్రభయాయుతా వై భవంతి లక్ష్యాస్స్ఫుటమధ్యశోభాః। భాగైశ్చ భాసా మనువేధయోగ మాసాద్య రశ్మిప్రకరేణ దూరం। పార్శ్వాణి సర్వాణ్యనురంజయంతి గుణోపపన్నాస్స్ఫటికప్రసూతాః। చకోరపుంస్కోకిలసారసానాం నేత్రావభాసాశ్చ భవంతి కేచిత్॥ అన్యే పునర్నాతి విపుష్పితానాం తుల్యత్విషః కోకనదోత్తరాణాం। ప్రభావకాఠిన్య గురుత్వయోగ్యైః ప్రాయస్సమానాస్స్ఫటికోద్భవానాం। ఆనీలరక్తోత్పలచారుభాసః సౌగంధికోత్థా మణయో భవంతి। కామంతు రాగం కురువిందజేషు సైవేహయాదృక్స్ఫటికోద్భవేషు। నిరర్చిషోంతర్బహులాభవంతి ప్రభావయంతోపి నతైస్సమస్తైః। యేవా రావణగంగాయాం జాయంతే కురువిందకాః। పద్మరాగసమం రాగం బిభ్రాణాస్సుస్ఫుటార్చిషః। వర్ణానుయాయిన స్తేషామనుదేశే తథాపరే। నజాయంతేపి యే కేచిన్మందవేగమవాప్నుయుః। తత్రైవ స్ఫటికోద్భానాం దేశే తుంబురసంజ్ఞికే। కాధర్మాణః ప్రజాయంతే స్వల్పమూల్యాహి తే స్మృతాః॥ వర్ణాధికం గురుత్వంచ స్నిగ్ధతా సమతాశ్రితా। అర్చిష్మత్తా మహత్తాచ మణీనాం గృహసంగ్రహాః॥ యే కర్కరాస్సిద్ధఘనోపయుక్తా దేశేషు జాతాః పరుషావివర్ణాః। న తేప్రశస్తా మణయో భవంతి సనాతనో యాతి గుణైస్సమస్తైః। దోషోపసృష్టంతు మణిం ప్రమాదాద్బిభర్తి యః కశ్చన కించిదేవ। తంశోకచింతామయమృత్యువిత్తనాశాదయో దోషగుణా భజంతే॥ కామం చారుతరాః పంచజాతీనాం ప్రతిరూపకాః। విజాతయః ప్రయత్నేన విద్వాంస్తానుపలక్షయేత్॥ కలశపురోద్భవసింహళతుంబురుదేశోద్భవముక్తపాణీయాః। శ్రీవర్ణ

కాశ్చ సదృశాః ద్విజాతయః పద్మరాగాణాం॥ తుషోపసర్గాత్కలశాభిధానమాతామ్రప్రభావాదపితుంబురుశ్చ। కార్ష్ణం తథా సింహళదేశజాతం ముక్తాభిధానం నభసస్స్వభావాత్॥ శ్రీపర్ణకం దీప్తివినాకృతత్వాద్ద్విజాతిలింగాశ్రయ ఏవ భేదః। యస్తాపికాం పుష్యతి పద్మరాగో యోగాత్తుషాణామివపూర్ణమధ్యః। స్నేహప్రదిగ్ధః ప్రతిభాతియశ్చ యోవామలో నప్రజహాతి దీప్తిం। ఆక్రాంతమూర్ధావ తథాంగుళీభ్యాం యఃకాళికాం పార్శ్వగతాం బిభర్తి॥ సంప్రాప్యచోత్క్షేపపదానువృత్తిం బిభర్తి యస్సర్వగతాం తథైవ। తుల్యప్రమాణస్యచ తుల్యజాతో యోవాగురుత్వేన భవేత్తుతుల్యః। ప్రాప్యాపి వజ్రాకరజాం స్వజాతిం లక్షేద్గుణత్వేన గుణేన విద్వాన్॥ అప్రణస్యతి సందేహే శిలాయాం పరిలేఖయేత్। స్వజాతకసముద్ధేన లిఖేద్వాపి పరస్పరం। వజ్రంవా కురువిందంవా సూచ్యతే నేన కేనచిత్॥

రత్నధారణగుణములు, నవరత్నముల లక్షణములు, ఆభరణ
ములు ధరించుటచేనగు ఫలములు మొదలగునవి.

రత్నాద్యలంకారములు ధరించుటచే దృష్టాదృష్టఫలములగునని చరకాదిమునులు చెప్పుచున్నారు. ... ...

రత్నాలంకారధారణము ప్రీతికరము లక్ష్మీప్రాప్తిహేతువు. పూజ్యము. సూర్యాద్యధిదేవతలవలన నిష్టప్రాప్తియు ననిష్టవారకమునగును. సౌభాగ్యము మంగళముల నాయుర్వృద్ధిని తేజమును కీర్తిని నోజస్సు సామర్థ్యమును బుట్టించును. దోషములనణచును. విశేషప్రకాశమును జేసును. భూతములవలన బుట్టెడి యున్మాదభ్రమను నలవిక విషభయక్షీణేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

సూర్యునకు పద్మరాగము, స్వచ్ఛమగు మౌక్తికము చంద్రునకు, కుజునకు పవడము, బుధునకు పచ్చ, గారుత్మతము గురునకు, శుక్రునకు వజ్రము, శనికి నీలము, గోమేధిక వైడూర్యములు రాహుకేతువులకు ప్రీతికరములు.

సముద్రమందు నదులందు గిరుల నరణ్యముల రత్నముల ఖనులుండును.

పద్మమువలె రక్తిమగలది పద్మరాగము సింహళద్వీపమున, పీతకాలమను పట్టణమందున కురువిందను, అశోకముయొక్క చిగురువంటిది సౌగంధికము మద్రమున, నల్లనితళుకుగలిగి తుంబురుచ్ఛాయయనుస్థలమున నీలగ్రంధి యనునదియును నాలుగుజాతులుకలవై బుట్టును. అందుత్తమము పద్మరాగము. అధమము తుంబురుయందుత్పన్నము. సౌగంధికకురువిందములు మధ్యమములు. స్థానభేదముచే నుత్తమాధమ మధ్యభేదములు వీటికి గలిగినవి. రెండురంగులును

రెండుస్థానములును గలవి భిన్నమైనవి గరుకుగలవి తెల్లయుల్లికాంతివలె నుం డునవి మలినయుక్తములు తళుకులేనిది ధూమ్రవర్ణముకలదయుననునీ యెనిమి దియును దోషములు.

రెండురంగులుగలది బంధునాశనము జేసును. రెండుస్థానములుకలది పరాభవమొనర్చును. బద్దలగునది శత్రువలన బాధనొందించును. గరుకు గలది పశువులను బంధువులను నశింపజేసును. తెల్లవుల్లికాంతివంటిది యశుభ మిచ్చును. మలినము సకలదోషములనుజేసును. తళుకులేనిది ధాన్యహానిని యప రాధమునుగూడ జేసును. ధూమ్రవర్ణము భయమునొందించును. ఈదోషముల తోనున్నమణులు మూల్యహీనములును నింద్యములును. పద్మరాగమణియొక్క ఛాయ రక్తపద్మమువలె మెరుగుడువురుగుభంగియు నగ్నిరీతి చకోర, కోయి ల, నేత్రములవలెనుండును.

సాంద్రమై బరువై వర్తులమై దోషరహితమై నిర్మలకాంతియంతటను జేయునదియైయుండిన మాణిక్యము మనోహరమును ధరించువారలకు మంగళ మగును. మాణిక్యము మనోహరము నునుపుగలది వాతపైత్యములను బోగొ ట్టును. రత్నప్రయోగములందు శ్రేష్ఠమత్యంతరసమృద్ధిని జేసును.

గారుడపురాణోక్తమగు పద్మరాగగుణములు.

సౌగంధికము కురువిందమును విశేషగుణములు కలవి. స్ఫాటికమందు బుట్టినవి మంకెనపువ్వువలె నెట్టగులివిందగింజరీతి నార్ద్రవురుగుభంగి చెవులవి ల్లిరక్తముతో సరియైె దాడిమబీజవర్ణమై మోదుగపువ్వువలె సిందూరము ప ద్మముత్పలము కుంకుమలత్తుకలతో తుల్యమై సాంద్రమగు రక్తిమతోగూడి స్ఫు టమైన మధ్యశోభ కలవి లక్ష్మీనివాసయోగ్యములు.

రత్నమధ్యమందగు రంధ్రమందునగూర్చిన సూత్రమంతటనురత్నకాంతి ని గలిగించి పార్శ్వమందుండు వస్తువులకు ప్రకాశను జేసెడి స్ఫటికోద్భవము లును చకోర పుంస్కోకిల సారసపక్షుల నేత్రతుల్యవర్ణములు గలవై కొన్ని యుండును. కొన్ని విశేషవికాసలేనివి రక్తోత్పలకాంతి కలిగియుండును. స్ఫటి కోద్భవములు బరువు కఠినముచేతను స్ఫటికసమములై యుండును. ఇంచుకన లుపుగలిగి మొట్టికలువలవలె నలరునవి సౌగంధికోద్భవములగుచున్నవి. స్ఫటి కోద్భవములయందెట్టి రాగమలరునో కురువిందజములం దట్టిరాగముల్లసిల్లును. పైకి కాంతి తక్కువగలిగి లోపలనధికమగు కాంతులతోనొప్పును. రావణగం

గయనుచోటవుట్టిన కురువిందకములు పద్మరాగసమరాగమును వహించి స్ఫుటకాంతులై యుండును. ఆయాదేశప్రాంతములందగునవి తద్దేశీయ రత్నకాంతులకు నించుకతక్కువగు రూపముగలవగుటవలన నించుకమూల్యమును తక్కువగును. వర్ణాధిక్యము గురుత్వము నునువు ఛాయలుగలుగుట రత్నములకు జన్మస్థానములనుబట్టి సమతగలిగియుండును.

ఏరత్నములొకచోటగరుగుగలిగియుండి నునువువిస్తారముండెనేని యాదేశీయములు శ్రేష్ఠములు. పరుషములై వర్ణహీనములై యుండునవి ప్రశస్తములుగావు. సనాతనమైన గుణముతో నాయాదేశరత్న మెడబాయకుండును. దోషయుక్తమగురత్నమును ప్రమాదముతోనెవడైన ధరించినవానికి శోకచింతామయమృత్యుశోకములు సంభవించును.

ఐదుజాతులగు పద్మరాగములలో కృత్రిమములు సుందరములై యుండును. గానలక్షణజ్ఞుడు ప్రయత్నముచే విజాతీయములనుపలక్షించి పరిత్యజింపదగును. కలశపుర సింహళ తుంబురు ముక్తాపాణి శ్రీవర్ణకమను నీనైదుదేశములందుత్పన్నములగునవి పద్మరాగములకు సమములై విజాతీయములై యుండును. కలశపురసంభవరత్నమధ్యమందుముకవంటిచిహ్నగలిగియుండును. తుంబురుదేశీయమందగునవి బరువుగలిగియుండును. సింహళదేశమందగునవి నలుపుగలిగియుండును. ముక్తాపాణికాకాశవర్ణముగలిగియుండును. శ్రీవర్ణకము దీప్తిలేకుండును. గాన నీచిహ్నములచే నివి విజాతీయములని తెలియవలెను.

ఏపద్మరాగమధ్యమందుముకకలిగినటుల చిహ్నమును ధరించినను నునుపుగలిగి నిర్మలమైన దీప్తిని విడిచిపెట్టినదయ్యెను రెండువ్రేళ్లచే రత్నోపరిభాగమాక్రాంతమయ్యుండిన దనకాళిమను పార్శ్వములయందేదిధరించునో నేది స్థలాంతరమునకు చిమ్మబడి మొదటనుండిన స్థలము మొదలనుసరించి సర్వగతమగు కాంతిని ధరించునో యేది జాతిరత్నముతో సమమగు దళము వెడల్పును బరువును గలిగియుండునో యదిజాతిరత్నమని తెలియదగును.

వజ్రఖనియందుంబుట్టినదానిగా సజాతీయగుణములు కలగినందున బోల్చదగును. అప్పటికిని సందియము దీరకుండిన శిలయందైనను సజాతీయముతోనైన నరుగదీయవలయును. వజ్రమైనను కురువిందమైనను పైనిచెప్పిన లక్షణములలో దేనిచేతనైన నిష్కర్ష జేయబడును.

ముక్తాఫలధారణవిధిః

అథముక్తాఫలధారణమనువదంతి చరకాదయో మునయః॥ మౌక్తికం

తు మధురంసుశీతలం దృష్టిరోగశమనం విషాపహం। రాజయక్ష్మ పరికోపనా శనం భేదకంభవతి వీర్యవృష్టిదం॥ శుక్త్యాముక్తైవమౌక్తికం ముచ్ఛుమోక్షదం।

చక్షుష్యం పవనాస్రపైత్యవిషజిత్సర్వేంద్రియాహ్లాదనం తృడ్దాహజ్వరమేహశోకశమనం శీతంశ్రమఘ్నంహితం। ధన్యంమంగళముత్తమం రతికరం సౌభాగ్యకాంతిప్రదం ముక్తాహారవిభూషణం తదఖిలం మూలంశశిప్రీతయే॥ నతు తామ్రభంశుద్ధమత్యంతముక్తం స్నిగ్ధంస్థూలం నిర్మలం నిర్వ్రణంచ। యస్తైధత్తె గౌరవం యత్తులాయాం తజ్జాతీయం మౌక్తికం సౌఖ్యదాయి॥ వ్రణరేఖాసమాయుక్తం విచ్ఛాయం స్ఫటికం యథా। తద్ధారణేన దారిద్ర్యం లక్ష్మీకీర్తిప్రణాశనం॥ వజ్రాణామివ మంజులసంజ్ఞాం విజ్ఞాయమౌక్తికానామస్యాః। సంఖ్యాయాస్సంవర్గం త్రిపదఘ్నం మణివిభాజితంచేచ్ఛవయః॥ అస్యార్థః॥ ఆదౌ గుంజాత్రయం మంజుళమితి వజ్రాణామివ విజ్ఞాయ తద్వర్గం కృత్వా త్రీణిపదాని త్రిపదం తేనఘ్నం వర్ధయిత్వా మణివిభాజితం మౌక్తికసంఖ్యాయా భాగహరణలబ్ధం యత్తచ్ఛవిరితి బోధ్యం॥

ద్విపభుజగశుక్తిశంఖాభ్రవేణు తిమిసూకరప్రసూతాని। ముక్తాఫలాని తేషాం బహుసాధుచ శుక్తిజంభవతి॥ సింహళక పారశీకిక సౌరాష్ట్రిక తామ్రపర్ణి పారశవాః। కౌబేరపాండ్యవాటకహైమాఇత్యాకరాహ్యష్టౌ॥ బహుసంస్థానాస్స్నిగ్ధాహంసాభాస్సింహలాకరాస్థూలాః। ఈషత్తామ్రాశ్శ్వేతాస్తమోవియుక్తాశ్చ తామ్రాఖ్యాః॥ కృష్ణాశ్శ్వేతాఃపీతాస్సశర్కరాః పారశీకికావిషమాః। నస్థూలానాత్యల్పానవనీతనిభాశ్చ సౌరాష్ట్రాః। జ్యోతిష్మంతశ్శుభ్రాగురవోతిమహాగుణాశ్చపారశవాః। లఘుజర్జరం దధినిభం బృహద్ద్విసంస్థానమపి హైమం। విషమంకృష్ణంశ్వేతం లఘుకౌబేరం ప్రమాణతేజోవత్।నింబఫలత్రిపుటధాన్యకచూర్ణాస్స్యుః పాండ్యవాటభవాః। అతసీకుసుమశ్యామం వైష్ణవమైంద్రం శశాంకసంకాశం। హరితాళనిభం వారుణమసితం యమదైవతంభవతి। పరిణతదాడిమగుళికాగుంజాతామ్రంచ వాయుదైవత్యం। నిర్ధూమానలకమలప్రభంచ విజ్ఞేయమాగ్నేయం॥ ఐరావతకులజానాం పుష్యశ్రవణేన్దుసూర్యదివసేషు। యేచోత్తరాయణభవాగ్రహణేర్కేందోశ్చ భద్రేభాః। తేషాంకిలజాయంతె ముక్తాఃకుంభేషు సరదకోశేషు। బహవో బృహత్ప్రమాణా బహుసంస్థానాఃప్రభాయుక్తాః। సుతవిజయారోగ్యకరామహాపవిత్రాధృతా రాజ్ఞాం। దంష్ట్రామూలేశశికాంతిసప్రభం బహుగుణంచవారాహం। తిమిజం మత్స్యాక్షినిభం బృహత్పవిత్రం బహుగుణంచ। వర్షోపలవజ్జాతం వాయు

స్కంధాశ్చ సప్తమాద్భ్రిష్టం। హ్రియతేకిల ఖాద్రిర్వైద్యుస్త్రిదివ్యప్రిభం మేఘసంభూతం। తక్షకవాసుకికులజాః కామగమాయేచ పన్నగాస్తేషాం। స్నిగ్ధా నీలద్యుతయో భవంతి ముక్తాఫలాస్యాంతే। శస్తేఽవనిప్రదేశే రజతమయే భాజనే స్థితేచయది। వర్షతి దేవోఽకస్మాత్తత్ జ్ఞేయం నాగసంభూతం। అపహరతి విషమలక్ష్మీం క్షపయతి శత్రూన్ యశోవికాసయతి। భౌజంగంన్నృపతీనాం ధృతమకృతార్ఘం విజయదంచ। కర్పూరస్ఫటికనిభం చిపిటం విషమంచ వేణుజం జ్ఞేయం। శంఖోద్భవం శశినిభం వృత్తం భ్రాజిష్ణురుచిరంచ। శంఖతిమివేణువారణవరాహభుజగాభ్రిగాణ్యావేధ్యాః॥ అమితగుణత్వాచ్చైషా మర్ఘశ్శాస్త్రేన నిర్దిష్టః॥ ఏతానిసర్వాణిమహాగుణాని సుతార్థసౌభాగ్యయశస్కరాణి। రుక్శోకహంతౄణిచ పార్థివానాం ముక్తాఫలానీప్సితకామదాని॥ సురభూషణం లతానాం సహస్రమష్టోత్తరంచతుర్హస్తం। ఇంద్రచ్ఛందో నామ్నా విజయచ్ఛంద స్తదర్ధేన। శతమష్టయుతంహారో దేవచ్ఛందో హ్యశీతి రేకయుతా। అష్టాష్టకోర్ధహారో రశ్మికలాపశ్చ నవషట్కః। ద్వాత్రింశతాతుగుచ్ఛోవింశత్యా కీర్తితేర్ధగుచ్ఛాఖ్యః। షోడశభిర్మాణవకో ద్వాదశభిశ్చార్ధమాణవకః। మందరసంజ్ఞోష్టభిః పంచలతాహారమిత్యుక్తం।సప్తావింశతిముక్తాహారో ముక్తానక్షత్రమాలేతి॥అంతరమణిసంయుక్తా మణిసోపానం సువర్ణగుళికైర్వా। తరళకమణిమధ్యం తద్విజ్ఞేయం చాటుకారమితి॥ ఏకావళీ నామయథేష్టసంఖ్యా హస్తప్రమాణా మణివిప్రయుక్తా। సంయోజితాయా మణినాతుమధ్యే యష్టీతు సా భూషణవిద్భిరుక్తా॥ నవదోషాగుణాష్షట్చ ఛాయాచత్రివిధామతా। చత్వారోస్యమహాదోషా స్సామాన్యం పంచకంస్మృతం। మౌక్తికస్యాపి రత్నస్య దోషాన్నవపరీక్షయేత్। జఠరంతు దరిద్రత్వం చార్పటం మరణం ధృవం। అవర్ణం విషమం రూక్షం భగ్నం విషమరంధ్రికం। నవర్ణకర్కశంచాపి మౌక్తికం పరివర్జయేత్। త్రికోణం విద్రుమచ్ఛాయం నీలచ్ఛాయం యథాకృతి॥ చర్పటం శుక్తిలగ్నంచ మౌక్తికం మృత్యుదంస్మృతం। సుసుగ్గురుశ్చ సుస్నిగ్ధం సువృత్తం నిర్మలం స్ఫుటం। పఠ్యంతే రత్నశాస్త్రేషు మౌక్తికస్యేవ షడ్గుణాః। మధుపీతసితత్వంచ ఛాయాచ త్రివిధామతా। సుశుక్లత్వం సువర్ణంచ ఋజు సూక్ష్మసుగంధ్రతా। సుకాంతిత్వంచ శస్యంతే ముక్తానాం సుమహాగుణాః। సితంవృత్తం గురుస్థూలం ప్రాణ రేఖావివర్జితం।ముక్తాఫలంసుతారం యచ్ఛుభంతద్ధారణాద్భవేత్॥

ముక్తాఫలలక్షణ తద్ధారణఫలాని.

పద్మరాగగుణగణానంతరమున ముక్తాఫలలక్షణ తద్ధారణఫలములను జెప్పుచున్నారము.

మౌక్తికము మనోహరము శీతలము దృష్టిరోగవిషములను శమింపజేయును- క్షయరోగమునునశింపజేయును. బలపుష్టివివర్ధనము. శుక్తివలనముక్తమగునదిగావున మౌక్తికమనబడెను. ముచ్లుధాతువుకు మోచనమర్థము.

ముక్తాఫలము నేత్రారోగ్యకరము- వాతమును రక్తపైత్యమును విషమును పిపాసను దాహమును జ్వరమును మేహమును శోకమును శ్రమను శాంతింపజేయును. ఇంద్రియాహ్లాదకరము మంగళమురతికరమును సౌభాగ్యకాంతులను జేయును- చంద్రప్రీతికరము. నక్షత్రముభంగిని శుద్ధమై నునుపుగలిగి స్థూలమై నిర్మలమై గంట్లులేక బరువుగలిగినది జాతీయమగు మౌక్తికమది ధరించువారికి సౌఖ్యమిచ్చును.

గంట్లును రేఖలునుగలిగి కాంతిలేక స్ఫటికమువలెనుండు దాని ధరించిన లక్ష్మీకీర్తులు నశించి దరిద్రులగుదురు. వజ్రములకువలెను మంజులసంజ్ఞను దెలియదగును- మంజులమనగా గుంజాత్రితయపరిమితము దాని నాలుగింటగుణించిన యెడ్డు మూడుపాదములచే హెచ్చవేసి మౌక్తికమంజులములచే భాగముగొనినలబ్ధము చౌలగును. గజభుజంగ శుక్తి శంఖాభ్రవేణు మత్స్యారణ్యసూకరములవలన ముత్తియములు బొడము నందుశుక్త్యుద్భవము బహుళము శ్రేష్ఠము. సింహళ పారసీకసౌరాష్ట్రతామ్రపర్ణి పారశవ కౌబేర పాండ్యవాటకహైమములను నెనిమిదిముత్తియముల కాకరములు గొప్పవి నునుపు కలవి హంసలవలె భాసిల్లునవి సింహళసంభవములు. ఇంచుక యెరుపు గలిగి తెల్లనివై నలుపులేకనుండునవి తామ్రపర్ణిసంభవములు.

నల్లనివి తెల్లనివి పచ్చనివి యిసుకగలిగి నిమ్నోన్నతములై యుండునవి పారసీకభవములు. స్థూలములత్యల్పములునుగాక వెన్నవలెనున్నవగునవి సౌరాష్ట్రభవములు. ఛాయలుగలిగి శుభ్రములై బరువై మంచిగుణములు కలవి పారశవభవములు. చులకనై గరుగుగలిగి పెరుగువలె బరగి యురువుకలిగికలసి రెరడు ముత్తియములుగానుండునవి హైమములు. నిమ్నోన్నతములై కృష్ణశ్వేతవర్ణముగలిగి చులకనై తేజము గొప్పయును గలుగునవి కౌబేరములు. వేపకాయలవలె కోలనై మూడుజాయలుగలిగియును ధనియాలభంగినుండు చూరుముత్తియములు పాండ్యవాటభవములు. అగసిపువ్వువలె నల్లనగునది వైష్ణవము. చంద్రునివలెనలరునది మైంద్రము. హరిదళమువలె నొప్పునది వారుణము. కేవలము నలుపుగలుగునది యమదైవతము. పరిపక్వదాడిమబీజ గుంజాతామ్రమగునది వాయుదైవత్యము, పొగలేనివహ్నివలెను పద్మోదరమువలెనొ

ష్పునది యాగ్నేయము. ఐరావతవంశీయములై పుష్యశ్రవణర్క్ష యుక్తరవివారములందుత్తరాయణమున సూర్యచంద్రగ్రహణసమయముల జన్మించు గజకుంభములందును దంతకోశములందును ముత్తియములు బొడమునవి గొప్పప్రమాణములై మిక్కిలికాంతిగలిగియుండును. వీటినిధరించు రాజన్యులకారోగ్యమును పుత్రవిజయములనిచ్చు నతిపవిత్రములు. అడవిపందికొమ్ము మొదలబుట్టు ముత్తియములు చంద్రకాంతిగలిగి బహుగుణములై యుండును. మత్స్యములందు పుట్టినవి చేపకన్నువలె చెన్నుమీరి గొప్పవై పవిత్రమై బహుగుణమై యొప్పును. వడగండ్లవలె సప్తమవాయుస్కంధమువలన ముత్తియములు పుట్టును. మెరుపురంగుగలుగునామేఘజాతములగు ముత్తియములను గగనమందసురులపహరింతురు. తక్షకవాసుకి వంశీయులగు పన్నగులు కామగమనులు. వీరలవలన బుట్టినముత్తియములు నునుపు నలుపుగలిగియుండును. ప్రశస్తములగు భూమియందు రజతపాత్రనుంచిన వర్షించునపుడు దైవవశమువలన నందుపడు ముత్యములు బొడమిన యవి నాగసంభవములని తెలియదగును. ఇవి ధరించువారికి విషదారిద్ర్యశత్రుక్షయ మగుటయే గాక నక్షత్రార్థమైన యశోవిభవవంతుని జేయును.

మేఘోద్భవములగు మౌక్తికములు కర్పూరమువలె స్ఫటికమువలెను తెల్లనై బల్లపాటుగలిగి నిమ్నోన్నతములై యుండును. శంఖసంభవములు చంద్రునివలె కాంతిగలిగి వర్తులములై ప్రకాశించును. శంఖమత్స్యవేణుగజవరాహభుజగాభ్రములవలన బొడము మౌక్తికములు తెలియశక్యములుగాని బహుగుణములు గలవగుటవలన విలవబలుక నలవిగాదు. శాస్త్రములందున్ను నిర్ణయించబడలేదు.

ఈసకలమౌక్తికములును మహాగుణములు, ధనసంతాన సౌభాగ్యకీర్తికరములు. దుఃఖశోకములను హరించును. ఈముత్తియములను ధరించురాజులకు కోర్కెలు జేకూరును. అష్టోత్తరసహస్రసరములుగల ముక్తాహారము నాలుగుమూరలపొడవుగలది- దేవతలకలంకారమై యింద్రఛందమనియు నిందులో సగము విజయఛందమనియు జెప్పబడును. అష్టోత్తరశతసరములుగల హారము దేవఛందమనబడును. ఎనబదియొక్కసరములుగలది దేవఛందము. అరువదినాలుగుగలది యర్ధహారమనబడును. ఏబదినాలుగుసరములుగలది రశ్మికలాపమనబడును. ముప్పదిరెండుగలది గుచ్ఛమనబడును. ఇరువదిగలదియర్ధగుచ్ఛమనబడును. పదియారుగలది మాణవకమనబడును. పన్నెండుగలది యర్ధమాణవకమనబడును. ఎనిమిదిసరములుగలది మందరమనబడును. అయిదుసరములు గల

దియును హారమనబడును. ఇరువదియేడుముత్తియములుగలది నక్షత్రమాలయ నబడును. మధ్యమధ్యనితరములతోగూడినది మణిసోపానమనబడును. సువర్ణ గుళికాయుక్తమగునదియైన మణిసోపానమనబడును. గొప్పమణి మధ్యనుగల ది చాటుకారమనబడును. యథేష్టసంఖ్య మూరప్రమాణముగలది యితరమణు లు లేకనుండిన నేకావళియనబడును. మధ్యమణితోగూడుకొనిన ముక్తాహారము భూషణవేత్తలచే యష్టియనబడును. ముక్తామణులకు దోషములు తొమ్మిది-గు ణములారు. ఛాయలు మూడువిధములు. వీటికి మహాదోషములునాలుగు. ము క్తారత్నములకు సామాన్యదోషములగు తొమ్మిదింటిని బరీక్షించవలయును. జ ఠరమనెడుదోషము దారిద్ర్యకరము- చార్పటమనెడుదోషము మరణకరము. అ వర్ణము, విషమము, రూక్షము, భగ్నము, విషమరంధ్రకము, వివర్ణము, క ర్కశము ఈదోషములు గల మౌక్తికము పరిహరించదగును. ముక్కోణమై పగడపుఛాయగలిగి నల్లనిదై లేక బుట్టినట్లుండిన బల్లపాటుగలిగి శుక్తినంటిన మౌక్తికములు మృత్యుప్రదమని జెప్పబడును.

చక్కనికాంతి, బరువు, నునుపు, వట్రువనము, నైర్మల్యము, స్ఫుటత యీయారును రత్నశాస్త్రమందు మౌక్తికమునకు గుణములనుగా జెప్పబడె ను. తేనెవంటిరంగు, పచ్చనిరంగు, తెల్లనిరంగు నీఛాయలు మూడువిధములని చెప్పబడెను. మిక్కిలి తెలుపుగలిగి ఋజువై చిన్నరంధ్రముతోనుండి మంచిఛా యగలిగిన మౌక్తికము ప్రశస్తము. ఇవి మహాగుణములు. ధవళమై వృంతమై బరువుగలిగి స్థూలమై ప్రాణరేఖలు లేక మంచినీరుగలముత్తియమును ధరించి న శుభము సంభవించును.

విద్రుమలక్షణాదయః

అథవిద్రుమలక్షణాని తద్ధారణగుణానిచ బ్రూమః॥ విశిష్టోద్రుమః వి ద్రుమః। మణ్యతే స్తూయతఇతిమణిః మణశబ్దే॥ శారాంగం దంతురం రూక్షం సూక్ష్మవక్త్రం సకోటరం। రూక్షకృష్ణం లఘు శ్వేతం ప్రవాళమశుభం త్యజేత్॥ ప్రకృష్టంవలతేప్రవాళం వలసంచరణే॥ పక్వబింబఫలాభాసం జపాకుసుమస న్నిభం। శుకతుండసమచ్ఛాయం ప్రవాళమతిశోభనం। శుద్ధంఘనంద్రుఢంవృత్తం స్నిగ్ధగాత్రం సురంగకం। సమంగళం శిరాహీనం ప్రవాళం ధారయేచ్ఛుభం॥ బాలార్కకిరణరక్తా సాగరసలిలోద్భవా ప్రవాళలతా । యా నత్యజతి రుచిం నిర్దోషాఘృష్టాత్సాస్మృతా జాత్యా॥ ప్రవాళో మధురామ్లశ్చ వాతపైత్యస్య దోషజిత్। వీర్యకాంతికరం స్త్రీణాం ధృతోమంగళదాయిచ॥ అతఏవధార్యం తే స్త్రీభిర్గళే॥ తత్రప్రధానం శశలోహితాభం గుంజాజపాపుష్పనిభం ప్రవి

ష్టం। సానీలకం దేవకరోమకంచ స్థానాని తేషాం ప్రభవంసురాగం॥ అన్యత్ర జాతంచ నతత్ప్రధానం మూల్యంభవేచ్ఛిల్పివిశేషయోగాత్॥ నిరతం ప్రవాళ రత్నం తులితంయది సార్ధసప్తసక్తైర్గుంజైః। ఖనిజంస్యాదిదమేకం విదితం నిష్కస్యమానమంఘ్రిత్రితయైః॥ అస్యార్థః॥ సార్ధద్విచత్వారింశద్గుంజతులితం ప్రవాళరత్నం ఖనిజమితిసంజ్ఞా తదంఘ్రిత్రితయం త్రిపాదభాగ త్రితయైః నిష్కమానంభవేత్॥

విద్రుమమణిలక్షణాదులు.

ముక్తామణిధారణగుణములను వాటిలక్షణములను గనపరచి యనంతరమునవిద్రుమమణిధారణగుణములనుశుభాశుభలక్షణములనుజెప్పుచున్నారము.

విశిష్టమగు ద్రుమమగుటచే విద్రుమమనబడును. స్తోత్రము జేయబడునది గాన మణియందురు. మణధాతువు శబ్దమందు వర్తించును.

చిత్రవర్ణము, నిమ్నోన్నతము, పరుషము, సూక్ష్మమగురంధ్రము, బొజ్జ, కారునలుపు, చులకన, తెల్లనిమచ్చలును గలుగు ప్రవాళమశుభము గావున త్యజించదగును.

ఆరబండిన దొండపండువలె నలరి మందారపువ్వువలె చిలుకముక్కువలె నుక్కుమీరి యేకరంగుగల పవడము పరమశ్రేయమిచ్చును.

పరిశుద్ధము చిక్కనది దృఢమగునది కుదురగునది నునుపుగలిగి మంచిరంగుగలిగి నరములువలె రేఖలులేక జూడదగినపవడము ధరించదగినదగును.

తరుణతరణికిరణములవలె నరుణమై యబ్ధిసముద్భవమగు ప్రవాళలత నరగదీసినయరుణిమచెడకుండునది నిర్దుష్టము.

ప్రవాళము మధురామ్లరసములుగలిగి వాతపైత్యదోషహారము దృష్టినిగాంతిని జేయును. ధరించుస్త్రీలకు సౌభాగ్యమునుగూడనిచ్చును. గానస్త్రీలవశ్యము గళమున ధరించుదురు.

చెవులపిల్లిరక్తమువలె గురివిందగింజలవలె మందారపుష్పమువలె సెరపురంగుగలప్రవాళము ప్రధానము వీటికి ప్రభవస్థానములు, దేవకము, నీలకము, రోమకమునందుబుట్టినవి మెరుపుగలిగి యొప్పు నితరస్థానములందుబుట్టినవి ప్రధానములుగాకున్నను శిల్పవిశేషమువలన మూల్యము గలుగును.

ఆరున్నర యేడున్నర గురివిందగింజలయెత్తుగల ప్రవాళము ఖనిజమని దెలియదగుననుచునొకమతము. నలుబదిరెండున్నరగురివిందగింజలెత్తులో మూ

దుపాదము లెత్తు సిప్పర్మనబడును. దీనికే ఖనిజమని పేరనుచు రెండవమతము.

మరకతరత్నలక్షణాదయః

అథ మరకతరత్నలక్షణాని తద్ధారణఫలంచవదామః॥ మరంమరణం విషనివారణే సతకత్యనేనేతి మరకతం వర్ణవ్యత్యాసేన తకహనహసనయోః। రమతేస్మిన్మనఇతి రత్నం॥ కల్మాషవర్ణశబలమస్నిగ్ధం శర్కరాయుతం। స్ఫుటితం రాగహీనంచ త్యజేన్మరకతం బుధాః॥ యచ్చైవాల శిఖండకోత్పలహరిత్కాన్తైశ్చభాసచ్ఛదైః ఖద్యోతేనచ బాలకీరవపుషా శైరీషపుష్పేణచ। ఛాయాభిస్సమతాందధాతి తదిదం నిర్దిష్టమాప్తోదితం జాత్యంరత్నవిధిః ప్రయత్నచతురం గారుత్మతం రంజయేత్॥ క్షిత్యంతరేతలేచైవ భాస్కరాభిముఖే స్థితం। రంజయేదాత్మనఃపార్శ్వం మహామరకతం స్మృతం॥ ఆమపైత్యహరం రుచ్యం పుష్టిదం భూతనాశనం। విషఘ్నం మధురం శీతం యుక్తం మరకతం బుధైః॥ జ్వరచ్ఛర్ది విషశ్వాసన్నిపాతాగ్నిమాంద్యనుత్। దాహకుష్ఠప్రశమనం దీపనం లఘుపాచనం॥ రచితోగరుడోద్గారమణిర్యస్యవిభూషణం। స్థావరంజంగమం తస్య విషంనిర్విషతాంవ్రజేత్॥ గారుడంగరుత్మతోజాతం మరకతమణేర్విషహారణహేతుర్గారుడపురాణేభిహితం॥ తద్యథా॥ దానవాధిపతేఃపిత్తమాదాయభుజగాధిపః। ద్విధాకుర్వన్నివవ్యోమ సత్వరం వాసుకిర్య్యయౌ॥ దానవాధిపతేర్బలాసురస్య తస్యావయవాఏవ సర్వం రత్నాన్యభవన్నితి గారుడాదిపురాణప్రసిద్ధిః॥ సతదా స్వశిరోరత్నప్రభాదీప్తేనభోంబుధౌ। రాజితస్సుమహానేకః ఖండసేతురివాంబుధౌ॥ తతఃపక్షనిపాతేన సహరన్నివరోదసీ। గరుత్మాన్పన్నగేంద్రస్య ప్రహర్తుముపచక్రమే॥ సహసైవ ముమోచ తత్ఫణీంద్ర స్సురసాయాం బహురత్నపాదపాయాం॥ మలయాచలగంధవాసితాయాం వరమాణిక్యగిరేరుపత్యకాయాం॥ తస్యపరిపాతసమనంతరకాలమేవ తద్భూఘనాన్మలయరత్నగిరేస్సమీపే। స్థానంక్షితే రుపపయోనిధిమేఖలం తత్ప్రీత్యప్రియం మరకతత్వమథాజగామ॥ తత్రైవకించిత్పతతస్తుపీతాముపేత్యజగ్రాహతతోగరుత్మాన్। మూర్ఛాపరీతస్సహసైవ ఘోణారంధ్రద్వయేనైవ ముమోచసర్వం॥ చకారాంగగర్భశుకకంఠశిరీషపుష్పఖద్యోత పృష్ఠనవశాద్వల శైవలానాం। వంశాంకురోత్పలభుజంగభుజాంచ తత్ర పాప్తత్విషో మరకతాశ్శుభదా భవంతి॥ పరిధమంశైవలాభంతు శంఖాభమపరంభవేత్। శిరీషకుసుమాభంచ చతుర్థం శుద్ధవర్ణకం। హరితచ్ఛవిమధ్యేతు కృష్ణచ్ఛాయా హ్యశోభనా। బ్రాహ్మణక్షత్రియోవైశ్యశ్శూద్రశ్చేతిచతుర్విధా। ఛాయాభేదాచ్చ విజ్ఞేయాచాతుర్వర్ణ్యక్రమేణతు॥ శంఖాభం నారీహస్తకాచకంకణవర్ణం॥ తత్రత్ర భోగీంద్ర భుజావి

ముక్తం పపాత పిత్తం దితిజాధిపస్య। తస్యాకరస్యాతిభవాంశదేశే దుఃఖోపలభ్యశ్చ గుణైశ్చ యుక్తః॥ తస్మిన్మరకతస్థానే యత్కించిదుపజాయతే। తత్సర్వంవిషవేగానాం ప్రశమాయ ప్రకీర్త్యతే॥ సర్వమంత్రౌషధగణైర్యన్న శక్యం చికిత్సితుం। మహాహిదంష్ట్రాప్రభవం విషం తేన ప్రశామ్యతి। తాన్యత్ర వ్యాప్య క్షేత్రే తత్ర యద్దేశే రూపవర్జితం। జాయతే తత్పవిత్రాణాముత్తమంపరికీర్తితం॥ అత్యంతహారితవర్ణం కోమలంచ విభేదజటిలంచ। కాంచనచూర్ణస్యాంతః పూర్ణమివ లక్షయేచ్చ యుక్తం। సంస్థానగుణైస్సమరాగం గౌరవేణ చవిహీనం।సవితుస్సకలం స్పర్శాచ్ఛాదయతి సర్వాశ్రయం తస్య॥ హిత్వాచ హారితభావం యస్యాంతర్విహితాభవేద్దీప్తిః। అచిరప్రభాప్రభాహతనవశాడ్వలసన్నిభా భాతి। యచ్చ మనసః ప్రసాదం విదధాతి నిరీక్ష్యమాణమతిమాత్రం। తన్మరకతం మహాగుణమితి రత్నవిదో మనోవృత్తిః। వర్ణస్యాతిబహుళత్వాద్యస్య స్యాంతస్స్వచ్ఛకిరణపరిధానం। సాంద్రస్నిగ్ధవిశుద్ధం కోమలబర్హప్రభాది సమకాంతి। చపలోజ్జ్వలయాకాంత్యా సాంద్రాకారో విభాసయా భాతి। తదపిచ గుణవత్సంజ్ఞామాప్నోతిహి యాదృశీపూర్వం। సకలకచోరం మలినం రూక్షం పాషాణశర్కరోపేతం। దగ్ధంచశిలాజతునాం మరకతమేవం విగుణం వదంతి శుద్ధాః॥ యత్సంబంధి శేషిత రమ్యం యన్మరకతాద్భవేత్। శ్రేయస్కామైర్న తద్ధార్యం క్రేతవ్యంహి కథంచన॥ భల్లాతకంపుత్రికాపత్త్రత్వంతు సమయోగతః। మణేర్మరకతస్యైతా లక్షణీయా విజాతయః। క్షౌమేణవాససా ఘృష్టాం దీప్తింజయతి పుత్రికా। మర్షణేనైవకాచస్య శక్యా కాచిద్విభావనా॥ కిస్యాచిదనేకరూపైర్మరకతమనుగచ్ఛతోపి గుణవర్ణైః। భల్లాతకరసానాంతు వైశద్య

ముపైతి వర్ణస్య॥ వర్ణానిముక్త్వా సంత్యన్యే యేచ కేచిద్విజాతయః। తేషాం సప్రతిబద్ధానాం ప్రభవస్త్యూర్ధ్వగామినీ। ఋజుత్వాచ్చైవ కేషాంచిత్కథంచిదుపజాయతే। తిర్యగాలోచ్యమానానాం సద్యశ్చైవప్రణశ్యతి। స్నానాచమనజప్యేషు హోమమంత్రక్రియావిధౌ। వరర్ధిగోహిరణ్యాదిమహద్భిస్సాధనాని చ। దేవపిత్రాతిథేయేషు గురూణాం పూజనేషుచ। బాధ్యమానేషు విషస్తద్దోషజాతైర్విషోద్భవైః। దోషైర్హీనం గుణైర్యుక్తం కాంచనప్రతియోజితం। సంగ్రామే విచరద్భిశ్చ ధార్యం మరకతం బుధైః॥ సంగ్రామే విచరద్భిర్బుధైః రత్నశాస్త్రజ్ఞైర్విద్వద్భిః మరకతం విషనివారణేనమరణనివారకం గారుడమణిం

కూటయోధిభిర్యదిసమరే విషలిప్తశస్త్రప్రయోగే తన్నివారణార్థం ధార్యమితి దర్శితం॥ తులయాపద్మరాగస్య యన్మూల్యముపజాయతే। లభతేప్యధికం త

స్మాద్గుణైర్మరకతం యుతం॥ యథాచ పద్మరాగాణాం దోషైరూల్యం ప్రహీయతే। తతోస్యాప్యధికాహానిర్దోషైర్మరకతో భవేదితి ॥ గుంజాద్వితయేన తులాతులితం యన్మరకతంభవేద్రతికః నిష్కపరిమాణమేతదరిత్యష్టద్వితయాకేన సంజాతం॥ గుంజాద్వయతులితం మరకతం రతికః షోడశరతికో నిష్కసమతులితం భవతి॥

మరకతరత్నలక్షణాదులు.

పవడపుగుణములను జెప్పి మరకతరత్నలక్షణములను దానిధరించువారికగుఫలమును జెప్పుచున్నారము.

విషహాతులగువారిమరణమును నివారించునదిగావున మరకతమనబడును. తక ధాతువు హననార్థకము వర్ణవ్యత్యాసముచే శబ్దము నిష్పన్నమాయెను. దేనియందు సంతోషింతురో యదిరత్నము చిత్రవర్ణమైనునుపులేక యిసుకగలిగి పగుళ్లుగలిగి రాగములేని మరకతము విడువదగును. నాచు, నెమలిజుత్తు, ఉత్పలము, పచ్చరెల్లు, భాసమనుపక్షి రెక్క, మెరుగుపుపురుగు, చిలుకపిల్లశరీరము, శిరిశపుపువ్వు వీటితో సమానమగు కాంతులుగల మరకతము జాతియగురత్నమని పెద్దలచే జెప్పబడును. అరిచేతినైన భూమియందైన యీమరకతమును సూర్యాభిముఖముగనుంచిన యాభాగమంతయు రంజింపజేయునది మహామరకతమనబడును. ఈమరకతమందు పైత్యహరము రుచికరము పుష్టిప్రదము భూతనాశము విషఘ్నము మధురము శీతలము జ్వర వమనసన్నిపాత అగ్నిమాంద్య దాహకుష్ఠరోగములను శాంతింపజేయును. పాచనము- మరకతమన్నిశుభములను జేయును. ఎవరుగరుడపచ్చతోయుక్తమగు నలంకారమును ధరింపుదురో వారికి స్థావర జంగమవిషములు బాధించకుండును. గరుడపచ్చయనగా గరుత్మంతునివలన జాతమగునది. మరకతము విషహారమగుటకు గరుడపురాణమందు జెప్పబడెను. దాని వివరింపుచున్నాము. బలాసురుడను రాక్షసాధిపతి చేతికట్టును తీసికొని వాసుకి యాకాశమార్గమున నతివేగముగా జనుచున్న యతనిశరీరముచే నపుడాకాశము రెండుగా జేయబడెనట్లు కనబడెను. అప్పుడు వాసుకి శిరోరత్నముచే కాంతియుక్తమగు గగనము సముద్రమువలె నందు వాసుకి శరీరము కొంతమేర రచించిన సేతువువలె జూడబడెను. గరుత్మంతుడాసమయమున తనరెక్కలగాలిచే రెక్కలతో నాకాశము జక్కడుచునట్లు వేగముగా నేతెంచి యావాసుకియను పన్నగేంద్రుని దన్నునుపక్రమించెను. ఆదెబ్బలకు నిబ్బరములేక నారాక్షసుని పిత్తమును మలయాచలగంధముచే నలరారు మాణిక్యపర్వత ప్రాంతభూమియందనేకరత్నతరుసంకులమగు సుర

నయను ప్రదేశమందు విడిచిపెట్టెను. ఆచేదుకట్టు పడినకాలమందే మాణిక్యమలయ పర్వత ప్రాంతసముద్రతీరభూమిగుణమువలన మరకతత్వమును బొందెను. ఆపిత్తము పడునపుడు గరుత్మంతుడు కొంత తానపహరించి యందువలనమూర్ఛితుడై యది ముక్కున గ్రక్కున గ్రక్కుకొనెను. ఇందువలనపుట్టిన మరకతము గరుడపచ్చలనబడును. గరుత్మంతునిసంబంధముచే నీరత్నము బొడముటవలన నీవిషము నిర్విషముగా జేయుటకేమిసందియము.

చక్రవాకగర్భము శుకకంఠము శిరీషపుష్పము పచ్చికబట్టలను మెరుగుదుపురుగు పృష్ఠము నాచు పీటిభంగని రంగుగల మరకతములు శుభప్రదములు. నాచువలె రంగుగల మరకతముత్తమము. శంఖమువలె కాంతిగలది యనగా స్త్రీలుధరించు పచ్చగాజువంటిది రెండవతరము. శిరీశపుపువ్వువలె నుండునది మూడవది. కేవలము తెలుపుగలది నాలగవది. మధ్యయందు నల్లనిఛాయ లేకుండవలెను. ఈచెప్పిననాలుగుప్రకారములు బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రజాతులనబడును. ఛాయలును యీనాలుగువర్ణముల భేదములును దెలియవలెను.

ఆవాసుకిచేవిడువబడిన రాక్షసుని పిత్తమువలన పుట్టిన మరకతఖనులయందలి రత్నములు దుర్లభములు. ఆఖనులకు సమీపమున నేదిజన్మించిన నవియన్నియు విషశాంతికుపయోగించును. ఆఖనియందలి రత్నము సకలమంత్రౌషధములచేత నతిచికిత్సితమగు ఘోరసర్పములవిషమునయినను శాంతింపజేయును. ఆస్థానమందుబుట్టిన మరకతము రూపహీనమైనను విషశాంతిని జేయును. మిక్కిలి పచ్చనివర్ణము గలిగి బంగారుచూర్ణము లోపలికి బోసినట్లు పైకిపూతబూయుచు నితరగుణములుగలిగి యేకరంగుగలదై బరువులేక సూర్యకిరణస్పర్శమువలన కాంతిని వ్యాపింపజేయునది సర్వోత్తమము. ఆకుపచ్చరంగు లేకరత్నములో ఛాయలు దీప్తికలిగి తొలకరిమెరుపుకాంతిచే వ్యాప్తమగు పచ్చికబట్టవలె నొప్పునదియును మనస్సుకు చూచినమాత్రాన సంతోషముగలుగజేయునదియును మహాగుణమగు మరకతమని రత్నశాస్త్రవేత్తలు జెప్పిరి. అధికవర్ణము కలుగుటచే లోపలవెలపల కాంతిప్రసారముకలది నునుపును నిర్మలమును చిక్కనయును మృదువైన నెమలిపింఛముతో సమమగు కాంతియునుగల మరకతము శ్రేష్ఠము. చపలకాంతికలది గుణహీనసంజ్ఞకలదగును. కచోరంపుటాకువలె నంతటా కాంతికలదియు మలినమైనదియు పరుషమైనదియు నిసుకపాషాణముతో నుండునదియు కాలిపోయినదియు శిలాజితువంటి కాంతికలదియును ధరించరాదు.

మరకతమణికి జీడిబూసి కడగినతరువాత కనుపాపవలె రత్నమందగ

పించును. బొమ్మ రత్నవైపుల్యానుగుణమనుసరించి సజాతీయవిజాతీయలక్షణ ములనూహించవలెను. శుభ్రవస్త్రముచే తుడచిన నాబొమ్మ దీప్తి నొందును. కాచవిశేషమైతే శిలయందరగదీసిన యరుగును. గుణవర్ణా[illegible] రూపములచే మరకతముననుసరించిన దానికి జీడిరాసి కడిగితే జా[illegible]ను నిర్మలమ య్యుండు నితరము కాంతిహీనమగును. అకృత్రిమరత్న[illegible]చే కాంతిపో కయుండినను నిలువగాజూచిన కాంతి యడ్డుగా జూడబ[illegible]ను తగ్గిపోవును.

స్నానాచమనజపహోమమంత్రానుష్ఠానవిధులందును దేవపితృతిథిగు రుపూజలందును భూహిరణ్యాదులతోగూడ నీమరకతములుగూర్చిన మిగుల ఫ లమునిచ్చును. విషసంభవదోషజాలములచే విషమమగునపుడును యుద్ధమందు ను దోషములను బోగొట్టి గుణమునొందించు మరకతమును స్వర్ణమందు స్థా పించి ధరించినమేలగును. యుద్ధమందుధరించుట కూటయోధులు విషలిప్తబా ణములేసినందున నందువలన బీడరాకుండుకొరకని తెలియదగును.

సకలగుణములుగల మరకతము పద్మరాగమెత్తుగలది యాపద్మరాగ ముకంటె నధికమూల్యముకలదగును. దోషయుక్తమగు పద్మరాగమునకు మూ ల్యమెటులతగ్గునో మరకతము దోషయుక్తమైన నంతకధికమూల్యము తగ్గును. మరకతము రెండుగురివిందగింజలెత్తు రతియనబడును. పదియారురతులు ని ష్కమనబడును.

పుష్యరాగమణిగుణాదయః

అథ పుష్యరాగమణిగుణాన్ధారణఫలంచ వదామః॥ సుచ్ఛాయపీత గురుగాత్రసురంగసుద్ధం స్నిగ్ధంచ నిర్మలమతీవసువృత్తపీతం। యః పుష్యరాగ శకలం కలయేదభిజ్ఞః పుష్యత్యసౌ విశదకీర్తిమతీవ శౌర్యం॥ కృష్ణం బిన్ద్వంకి తం రూక్షం ధవళం మలినం లఘు। ద్విచ్ఛాయం శర్కరాగారం పుష్యరాగస్య దోషజం॥ భూషణం పుష్యరాగోద్ధం వాతజిద్దీపనం పరం। ఆయుశ్శ్రియంచ ప్రజ్ఞాంచ వీర్యం తత్కురుతే నృణాం॥ షట్కోణతా లఘుత్వంచ సమాష్టద ళతా తథా। తీక్ష్ణాగ్రత్వం నిర్మలత్వమిమేపంచగుణాస్స్మృతాః॥ స్వచ్ఛం వి ద్యుత్ప్రభం స్నిగ్ధం సౌగంధ్యం లఘురేఖనం। షడ్ధారం తీక్ష్ణధారంచ సుసౌ మ్యారం శ్రియంవదితి చరకః॥

అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ ఆపీతపాండురుచిరాః ప్ర మాణతఃపుష్యరాగసంజ్ఞాస్తు। కారుండవనామ స్యాత్సఏవ యది లోహితోపే

తః॥ ఆలోహితస్తుపీతః పృచ్ఛకజస్సాధకస్సఏవోక్తః। ఆనీలశుక్లవర్ణః స్నిగ్ధస్సౌస్నానికస్సుగుణః॥ అత్యంతలోహితోయస్సఏవఖలు పద్మరాగస్స్యాత్। అపిచేత్సునీలవర్ణస్సఏవకథితశ్చ నీలస్సన్॥ మూల్యంవైదూర్యమణేరివ కథితం రత్నశాస్త్రవిదా। ధారణఫలమపి తద్వత్కింతుస్త్రీణాం శుభప్రదో భవతి॥

పుష్యరాగలక్షణాదులు.

మరకతరత్నగుణ తద్ధారణఫల లక్షణలక్షితానంతరమున పుష్యరాగ గుణ తద్ధారణఫలములను జెప్పుచున్నారము. పుష్యరాగము పచ్చనై మంచి కాంతిగలిగి శుద్ధమగు ఛాయలచే స్నిగ్ధమై వర్తులమగు కలశమును ధరించిన విశదమగు కీర్తిని శౌర్యమును బోషించును.

నల్లచుక్కలుగలిగి పరుషమై ధవళమై మలినమై చులకనై రెండురంగులుగలిగి యిసుకగలిగిన పుష్యరాగము దోషయుక్తముగావున విడువదగును.

పుష్యరాగభూషణమును ధరించిన దీపనమగును. ఆయుశ్శ్రీప్రజ్ఞా వీర్యములు వృద్ధినొందును. ఆరుకోణములు గలుగుట చులకనగుట నునుగునై మిడిదళముల్గలుగుట వాడిగల మొనలగుట నైర్మల్య మీయైదును పుష్యరాగమునకు గుణములని చెప్పబడెను. స్వచ్ఛమగు మెరుపుకాంతిగలిగి చులకనై చిన్నరేఖగలిగి సౌమ్యములగు నారంచులుగల పుష్యరాగము సంపత్తిఁజేయును.

ఈపైని గారుడపురాణోక్తపుష్యరాగలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

ఇంచుక పసపురంగుగలిగి పాండువర్ణముచే రుచిరమగునది పుష్యరాగమనబడును. అది యెర్రనికాంతికలదైన కౌరుండవనామకమగును. ఇంచుకంత మెరుపుగలిగి పచ్చనగునది పృచ్ఛకసంభవము సాధకమని చెప్పబడును. ఇంచుకనలుపుగలిగి తెల్లనై నున్ననై సుగుణముగలిగిన సుస్నానికమనబడును. మిక్కిలి యెర్రనగునదియే పద్మరాగమనబడును. కేవలము నలుపుగలుగునది నీలమని చెప్పబడును. మూల్యమును ధారణఫలమును వైదూర్యమణికివలెను పుష్యరాగమునకును రత్నశాస్త్రవేత్తలచే జెప్పబడెను- గాని స్త్రీలకు ధారణమువలన విశేషశుభమగును.

వజ్రలక్షణాదయః

అథ వజ్రలక్షణాని తద్ధారణఫలానిచ ప్రవదామః॥ యత్పాషాణతలే నికాషకషణోత్సంఘర్షణే నిష్ఠురే యచ్చాన్యోన్యోపలలోహముద్గరముఖై రేఖాన యత్యాహతం। యచ్చాన్యం నిజశీలనేన దళమేద్వజ్రేణవాభిద్యతే తజ్జాత్యం

తులితంవదంతి విబుధాచార్ఘ్యం మహానర్ఘ్యకం॥ చతుర్విధవజ్రగుణాన్యుచ్యం తే॥ విప్రస్సోపి రసాయనేషు బలవానష్టాంగపుష్టిప్రదో రాజన్యస్తు సృణాంవలీపలితజిన్మృత్యుంజయేదంజసా॥ ద్రవ్యాకర్షణసిద్ధిదస్తు సుతరాం వైశ్యోథ శూద్రోఽథవేత్సర్వవ్యాధిహరస్తదేషకథితో వజ్రస్యవర్ణైర్గుణః॥ వజ్రంచ సద్గుణోపేతం సర్వరోగాపహారకం। సర్వార్థసిద్ధిదం సౌఖ్యం దేవతావశ్యముత్తమం॥ గుంజాత్రయేణ యద్వజ్రం తులాయాం తులితంయది। మంజుళం నిష్కమానస్య తదేకాదశకం భవేత్॥ అస్యార్థః॥ గుంజాత్రితయతులితంవజ్రం మంజుళమితి రత్నశాస్త్రజ్ఞావదంతి। తదేకాదశం మంజుళం నిష్కకం భవతి॥

అథ గారుడపురాణోక్తలక్షణాని ప్రదర్శయామః॥ మహాప్రభావం విబుధై ర్యస్మాద్వజ్రముదాహృతం। వజ్రం పూర్వంపరీక్ష్యేయం తతోస్మాభిః ప్రకీర్త్యతే॥ హిమమాతంగసౌరాష్ట్రాః పౌండ్రకాళింగకోసలాః। వేణీతటాశ్చ సౌవీరా వజ్రస్యాష్టవిధాకరాః॥ ఆతామ్రా హిమశైలజాశ్చ శశిభా వేణ్యాస్తటోద్భాశ్శుభాః సౌవీరాస్తు సితాబ్జమేఘసదృశాస్తామ్రాశ్చ సౌరాష్ట్రజాః। కాళింగాః కనకావదాతరుచిరాః పీతప్రభాః కోసలా శ్శ్యామా పుండ్రభవా మతంగవిషయే నాత్యంతపీతప్రభాః॥ అత్యంతం లఘువర్ణతశ్చ గుణవత్పార్శ్వేషు సమ్యక్సమం రేఖాబిందుకళంకకాకపటలైస్త్రాసాదిభిర్వర్జితం। లోకేస్మిన్పరమాణుమాత్రమపి యద్వజ్రం క్వచిద్దృశ్యతే తస్మిన్నేవ సమాశ్రయో హ్యవితథశ్శ్రియోహ్యుదారంయది॥ వజ్రేషువర్ణయుక్తో దేవానామపి పరిగ్రహః ప్రోక్తః। వర్ణేభ్యశ్చ విభాగః కార్యో వర్ణాశ్రయాదివ ప్రోక్తః॥ హరిత సిత పీతపింగశ్యామాస్తామ్రాస్సుచ్ఛాయకారుచిరాః। హరివరుణశక్రహుతవహ పితృపతిమరుతాం శుభవహాః॥ విప్రస్యశంఖకుసుమస్ఫటికావదాతస్స్యాత్క్షత్రియస్య శశిరుద్రవిలోచనాభః। వైశ్యస్యకాలకదళీదళసన్నికాశశ్శూద్రస్య ధౌతకరవాలసమానదీప్తిః॥ ద్వావేవవర్ణౌ పృథివీపతీనాం సద్భిఃప్రదిష్టౌయదిసార్వజన్యౌ। యస్యాబ్జపావిద్రుమభంగశోణో యోవా హరిద్రావరసన్నికాశః॥ ఈశత్వాత్సర్వచిహ్నానాం గుణవత్సార్వవర్ణికం। కామతోధారయేద్రాజానత్వజోన్యః కథంచన॥ అథరోత్తరవృత్త్యాహి సాదృశ్యాద్వర్ణసంకరః। తతఃకష్టతరోవజ్రవర్ణానాం సంకరోమతః॥ నచ మార్గవిభాగమాత్రవృత్త్యా విదుషా వజ్రపరిగ్రహో విధేయః। గుణవద్గుణసంపదాంవిభూతిర్విపరీతో వ్యసనోదయస్యహేతుః॥ ఏకమపి యస్యశృంగం విమలితమవలోక్యతే విశీర్ణం। గుణవదపి తన్నధార్యం వజ్రం శ్రేయోర్థిభిర్భవనే॥ స్ఫుటితాశ్చ విశీర్ణశృంగదేశామలవర్ణైః పృషతైరుపేతమధ్యాః నహివజ్రభృతోపి వజ్రమాశు శ్రియమన్యాశ్ర

మలాంరిసాంచ కుర్యాత్॥ యస్త్వైకదేశక్షతజావభాసో యద్వా భవేల్లోహిత వర్ణచిత్రం। నతత్రకుర్యాద్విషమాణమూశు స్వచ్ఛందమృత్యోరపి జీవితాంతం॥ కోట్యఃపార్శ్వానిధారాశ్చ షడష్టౌ ద్వాదశేతిచ। ఉత్తుంగస్సమతీక్ష్ణాగ్రో వజ్రస్యాకరజాగుణాః॥ శతకోటిశుద్ధమమలం స్ఫుటతీక్ష్ణధారవర్ణాన్వితం లఘు సుపార్శ్వమతీతదోషం। ఇంద్రాయుధాం సువిస్తృతిస్ఫురితాంతరాళమేవంవిధం భువిభవేత్సులభం నవజ్రం॥ తీక్ష్ణాగ్రం విమలమపేతసర్వదోషం ధత్తే యత్ప్రియతతనుస్సదైవ వజ్రం। వృద్ధిస్తం ప్రతిదినమేతి యావదాయుశ్శ్రీసంపత్సుతధనధాన్యగోపశూనాం॥ వ్యాళవహ్ని విషవ్యాఘ్రతస్కరాది భయానిచ। దూరాత్తస్య నివర్తంతే కర్మాణ్యాథర్వణానిచ॥ యత్తు సర్వగుణైర్యుక్తం వజ్రం భవతి వారిణి। రత్నవర్గేసమస్తేపి తస్యధారణమిష్యతే॥ అణునాపిహిదోషేణ లక్ష్యాలక్ష్యేణ దూషితం। నశూన్యాద్దశమంభాగం వజ్రంభవతి వాసవ। ప్రకటానేకదోషస్య స్వల్పస్య మహతోపివా। సశూన్యా శతశోభాగో వజ్రస్యనవిధీయతే। అల్పదోషమలంకారే వజ్రంయద్యపి దృశ్యతే। రత్నానాంపరికర్మార్థం శూన్యం తస్య భవేల్లఘు॥ ప్రథమంగుణసంపదాహ్యుపేతం ప్రతిరత్నం సముపైతియచ్చదోషం। అమలాభరణేపి తస్యరాజ్ఞో గుణహీనోపి మణిర్నదూషణాయ॥ నార్యావజ్రమధార్యం గుణవదపిసుతప్రసూతిమిచ్ఛంత్యా। అన్యత్రదీర్ఘచిపిటత్రిశ్రాశ్చ గుణైర్విముక్తాశ్చ॥ ఆయసాపుష్యరాగేణ తథాగోమేధికేనచ। వైడూర్యస్ఫటికాభ్యాంచ కాచైశ్చాపి పృథగ్విధైః। ప్రతిరూపాణి కుర్వన్తి వజ్రస్యకుశలానరాః। పరీక్షా తేషుకర్తవ్యా విద్వద్భి స్సుపరీక్షకైః। క్షురోల్లేఖనశాలాభిస్తేషాంకార్యం పరీక్షణం। పృథివ్యాం యానిరత్నాః యేచాన్యే లోహధాతవః। సర్వాణి విలిఖేద్వజ్రం తచ్చతైర్నవిలిఖ్యతే। గురుతా సర్వరత్నానాం గౌరవాధారకారిణి। వజ్రతాం వైపరీత్యేన సూరయః పరిచక్షతే॥ జాతిరజాతిం విలిఖతి జాతిం విలిఖంతి వజ్రకురువిందాః। వజ్రో వజ్రం విలిఖతి నాన్యేన విలిఖ్యతే వజ్రం॥ సౌదామినీ విస్ఫురితాభిరామం రాజాయధోక్తం కులిశం దధానః। పరాక్రమోపాత్తపరప్రతాప స్సమస్తసామంతభువం భునక్తి॥

వజ్రలక్షణాదులు.

ఇటుమీద వజ్రలక్షణమును తద్ధారణఫలమును జెప్పుచున్నారము.

పాషాణమందైన గీటురాయిపైనైన రాశిన యరగక నితరరత్నములచేనైన లోహముచేనైన గీసిన రేఖపుట్టకను సమ్మెటచే గొట్టిన భిన్నముగా

కుండినదియు సజాతీయముచేమాత్రము భేదింపబడునది విలువ నిర్ణయింపశక్యములేని వజ్రమని పెద్దలందురు.

చతుర్విధవజ్రలక్షణములను జెప్పెదము. బ్రహ్మజాతివజ్రము రసాయనములందు మిక్కిలి పుష్టిని జేయును. క్షత్రజాతివజ్రభస్మమును సేవించిన వార్ధకముచేనగు వలీపలితాదికమును జేయక నపమృత్యువును దొలగించును. వైశ్యజాతి ద్రవ్యాకర్షణసిద్ధిని జేయును. శూద్రజాతి సకలవ్యాధులను హరించును. సుగుణవజ్రము సర్వరోగాపహరము సర్వార్థసిద్ధిదము సౌఖ్యకరము దేవతావశీకరము. మూడుగురివిందగింజలెత్తు మంజుళమనబడు నివి పదునొకండైన నిష్కమనబడును.

ఇటుపైని గారుడపురాణోక్తలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

వజ్రము మహాప్రభావముకలదని పెద్దలచే జెప్పబడుటవలన ముందుగ వజ్రపరీక్షను జెప్పుచున్నారము. హిమవంతము మతంగపర్వతము సౌరాష్ట్రము పౌండ్రకము కళింగము కోసలదేశము వేణీతటము సౌవీరము నీ యెనిమిదియును వజ్రములకాకరములు. హిమశైలసంభవములించుకెరుపుగలిగి యుండును. వేణీతటోద్భవములు శశిప్రభచే శుభప్రదములగును. సౌవీరజములు పుండరీకములవలెనుండును. సౌరాష్ట్రజములు మెరపైయుండును. కాళింగములు బంగారువలె రంగుమీరును. కోసలజాతములు పచ్చనై యుండును. పుండ్రభవములు శ్యామాభములు. మతంగజాతములత్యంతపీతములు.

మిక్కిలిచులకనై వర్ణము గుణముసుగలిగి పార్శ్వములందు సమతచే లెస్సగనుండి రేఖాబిందుకళంకకాకపటలత్రాసాది దోషరహితమైనది యణుమాత్రమగు వజ్రమీలోకమందు సంభవించినను సకలశ్రేయములను గలుగజేయును. వజ్రములందు వర్ణయుక్తమగునది దేవతలకును పరిగ్రహయోగ్యమగును. వర్ణములవలన నీవిభాగము జెప్పబడును. ఆకుపచ్చనగునది సూర్యునకు తెల్లనిది వరుణునకు పసపుపచ్చనదింద్రునకు పింగళవర్ణమగ్నికి శ్యామలము యమునకు నెఱ్ఱనిది సకలదేవతలకు నిటులర్పించిన శుభావహమగును.

బ్రహ్మజాతి శంఖపుష్పస్ఫటికములవలె తెల్లనైయుండును. క్షత్రజాతి చంద్రాగ్నులభంగి తెల్లనై తీక్ష్ణమై యుండును. వైశ్యజాతి నల్లని పత్రములవలె నుండును. శూద్రజాతి ధౌతఖడ్గమువలె దీప్తమైయుండును.

క్షత్రియులకు మందారపుష్పమువలె నెఱ్ఱనగునదియును పసపువలె పచ్చనగునదియు నీరెండువర్ణములును ధార్యములని సజ్జనులచే జెప్పబడెను. స

ర్వచిహ్నములకును ప్రభువులగుటవలన గుణవంతములగు సన్నిరంగుల వజ్రములను యథేచ్ఛగా రాజులు ధరించదగు నితరులకట్లుధగదు.

ఉత్తమాధమవృత్తిచే సామాన్యమువలన వర్ణసంకరమగును గాన వజ్రవర్ణసాంకర్యము తగదు. సంపత్తి నడువడిమాత్రముచే వర్ణభేదము తెలియక వజ్రపరిగ్రహము జేయదగదు. వర్ణగుణానురూపమగు వజ్రమును ధరించిన మైశ్వర్యమగును. విపరీతమైన యశుభమిచ్చును. ఒకశృంగముగల వజ్రము నిర్మలమైనను శిథిలముగ గనుపడిన మిగులనెన్నిగుణములుండినను దాని ధరింపరాదు. పగిలి చిటిలిన మొనగలిగి మలినమగు చుక్కలు మధ్యమందున్న వజ్రమును ధరించిన లక్ష్మిబోవును. ఏవజ్రమునకొకపార్శ్వమందు నెరువుగలగినను నెట్టిని దానియందు చిత్రవర్ణముండినను దానిధరించినవారు స్వచ్ఛందమరణులగును మృత్యువాసన్నమగును.

అంచులుమొనలుదారలారైన నెనిమిదైన పన్నెండైన నుండి యున్నతసమతీక్ష్ణాగ్రముగలిగిన వజ్రముత్తమఖనిజమని దెలియదగును. పరిశుద్ధమై స్ఫుటతీక్ష్ణధారణమై వర్ణముగలిగి చులకనై సుపార్శ్వయుక్తమై దోషవిముక్తమై యిందుద్రనివజ్రచ్ఛాయలవలె లోపలచాయలుగలిగిన వజ్రము భూలోకమందు దుర్లభము తీక్ష్ణాగ్రము నిర్మలము నిర్దుష్టమునగు వజ్రము నెల్లప్పుడు ధరించువారలకు శ్రీసంపత్సుతధనధాన్యపశుసమృద్ధి యావజ్జీవముదినదినప్రవృద్ధమానమగును. సర్పవహ్నివిషవ్యాఘ్రతస్కరాదిభయము దూరమగును. అభిచారికములు శాంతించును. సర్వగుణయుక్తమగు వజ్రము సకలరత్నవర్గమందును ముఖ్యముగ ధరించదగును. దోషమణుమాత్రమైన గనుపడిన దశమభాగమైన వజ్రమందు వజ్రత్వముండదు. అనేకదోషములు కలిగినది గొప్పవజ్రమైనను శతాంశమైన వజ్రత్వ దానియందుండదు.

యోగ్యానేకరత్నాలంకృతియందల్పదోషవజ్రముండిన నాయలంకృతి శూన్యమై లాఘవమును దెచ్చును. గుణయుక్తమగువజ్రముతో గుణహీనమగు నితరరత్నములు స్థాపించబడిన యలంకారమును ధరించిన రాజుకు వజ్రగుణమువలన నితరరత్నదోషముల శుభమునివ్వజాలవు. పుత్రోత్పత్తినిగోరు స్త్రీచే గుణయుక్తవజ్రమైనను ధరించతగదు. వజ్రపుఅడ్డబాసమాత్రము స్త్రీ ధరించదగును.

గుణహీనులగు స్త్రీలు వజ్రములను ధరించవచ్చును. లోహము, పుష్యరాగము, గోమేధికము, వైడూర్యము, స్ఫటికము, కాచము వీటిచే నేర్పరులు

వజ్రిపత్రిశిరూపములను జేతురు. వీటియందు పరీక్షకులు తుకోల్లేఖనాదులచే జాగరూకులై పరీక్షించి కనుపెట్టదగును. భూమియందుగల సకలరత్నములు లోహములును వజ్రముచే తెగును. వజ్రము దేనిచేనైనను తెగకుండును. ఆ న్నిరత్నములకును గౌరవము బలువుచే గలుగును. వజ్రిము చులకనై గౌరవ మొందును.

ఏరత్నములైనను జాతిని జాతీయరత్నము గోసివేసును. వజ్రకురివింద ములు తమజాతిని గోసును. వజ్రమును వజ్రముమాత్రమే గోసివేసును.

మెరుపుభంగిని స్ఫురితమగు యథోక్తవజ్రమును ధరించురాజు పరాక్ర మముచే నితరరాజప్రతాపమపహరించి సర్వభూమండలము నేలును.

నీలరత్నలక్షణాదయః

అథ నీలరత్నలక్షణాదీన్వదామః॥ గురుత్వం స్నిగ్ధకాంతిత్వం సురంగం పార్శ్వరంజనం। తృణగ్రాహిత్వమిత్యేతే గుణాః పంచ ప్రకీర్తితాః॥ పటలం శర్కరామిశ్రం భేదత్రసరసంయుతం। మృత్తికాగర్భమిత్యేతే దోషా నీలస్య చోదితాః॥ నీలంసతిక్తకోష్ణంచ కఫపైత్త్యాసిలాపహం। యో దదాతి శరీరస్య శౌర్యమంగళదో భవేత్॥ అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ అత్రైవసిం హళవధూకరపల్లవాగ్రవ్యాలూనబాలలవలీకుసుమప్రభాణి। దేశేపపాతదితిజ స్య నితాంతకాంతం ప్రోత్ఫుల్లనీరజసమద్యుతినేత్రయుగ్మం॥ తత్సంపపాత భ యశోభనవీచిభూషా విస్తారిణీ జలనిధే రుపకంఠభూమిం॥ తద్భిన్న కేతకవ నప్రతిమానరేఖా సాంద్రేంద్రనీలవరరత్నవలీవిభాతి। తత్రాసి తోభహలభృ ద్వసనాసిభృంగశార్ఙ్గాయుధాంగహరకంఠకలాయపుష్పైః॥ శుక్లేతరైశ్చకుసు మైర్గిరికర్ణికాయాస్తస్మిన్భవంతి మణయస్సదృశావభాసః। అన్యే ప్రసన్నపయ సఃపయసాంవిధాతురత్యిషశ్శిఖిగళప్రతిమాస్తథాన్యే। నీలీరసప్రభవబుద్బు దభాశ్చ కేచిత్కేచిత్తథాసమదకోకిలతుల్యభాసః॥ ఏకప్రకారవిస్పష్టవర్ణశో భనభాషిణః। జాయంతే మణయస్తస్మిన్నింద్రనీలామహాగుణాః। మృత్పాషాణ శిలావజ్రశర్కరాత్రాససంయుతాః। అభ్రికాపటలచ్ఛాయావర్ణదోషైశ్చదూ షితాః। తతఏవహిజాయంతేమణయస్తత్రభూరిశః। శాస్త్రసంబోధితధియస్తా న్సాశంసంతిసూరయః॥ ధార్యమాణస్య నేదృష్టాః పద్మరాగమణేర్గుణాః।ధా రణాదింద్రనీలస్య తానేవాప్నోతి మానవః॥ యథాచపద్మరాగాణాం జాతిక త్రితయంభవేత్। ఇంద్రనీలేష్వపి తథా ద్రష్టవ్యమవిశేషతః। పరీక్షాప్రత్యయే యైశ్చ పద్మరాగః ప్రకీర్తితః। తఏవప్రత్యయాదృష్టాః ఇంద్రనీలమణేరపి।యా

వంతంచక్రమేదగ్నిం పద్మరాగప్రయోగతః। ఇంద్రనీలమణిస్తస్మాత్క్రిమేతమ మహత్తరం। తథాపి నపరీక్షార్థం గుణానామితి శుద్ధయే। మణిరగ్నౌ నమాధే యః కథంచిదపి కైశ్చన। అగ్నిమాత్రపరిజ్ఞానే దాహదోషశ్చ దూషితః। సో నర్థాయ భవేద్భర్తుర్గ్నికర్తుః కారయేత్తథా॥ కాచోత్పలకరవీరస్ఫటికాస్తైవ పాబుధైస్సవైడూర్యాః। కథితావిజాతయఇమే సదృశా మణినేంద్రనీలేన। గురుభార తింభారా దేతేషాం నిత్యమేవ విజ్ఞేయా। కశ్చిద్యథావ దుత్తరవివర్ధ మానో విశేషేణ॥ ఇంద్రనీలో యథాకశ్చిద్భర్త్యోస్తామ్రివర్ణభం। రక్షుని యూ యథా తామ్రి కరవీరోత్పలావుభౌ। యస్యమధ్యగతాభాతి నీలాస్సేంద్రాయుధప్రభాః। తదింద్రనీలమిత్యాహుర్మహార్ఘం భువిదుర్లభం॥ యస్యవర్ణస్యభూయస్త్వే క్షీరే శతగుణే స్థితః। నీలతాభం భజేత్సర్వం మహానీలస్సఉచ్యతే॥ యత్పద్మరాగస్య మహాగుణస్య మూల్యంభవేన్మాషసమున్నితస్య। తదింద్రనీలస్యమహాగుణస్య సువర్ణసంఖ్యాతులితస్య మూల్యం॥ దశార్ధగుంజపరివదంతి మాష॥

నీలరత్న లక్షణాదులు.

ఇటుమీద నీలరత్న గుణదోష ధారణఫలాదులను జెప్పుచున్నారము.

గౌరవమునున్నకాంతి చమకు పార్శ్వములను దనకాంతిచే బూయుట తృణమును బట్టుట నీరైదును నీలమునకు గుణములు. పటలము నిసుకగలుగుట పగులుట త్రాసముగలుగుట లోపలచెత్తయుండుటయును దోషములు. నీలభస్మము చేదు వేడి జేసును. త్రిదోషములను శమింపజేసును. శౌర్యమును సకలశుభములను జేయును.

గారుడపురాణోక్తనీలలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. సింహళదేశకాంతాహస్తపల్లవాగ్రగలూనములగు లవలీకుసుమసమకాంతములై బలాసురుని నీలోత్పలకాంతములగు నేత్రములాదేశమందు బడెనవి సముద్రతరంగప్రసాదితములై తత్ప్రాంతభూతములందాకరములాయెను. ఆనేత్రములవలన కేతకీవనపఙ్క్తులవలె సాంద్రములగు నింద్రనీలరేఖలుత్పన్నములాయె నందు బలరాముని వస్త్రము, ఖడ్గము, తుమ్మెద, హరిశరీరము, హరకంఠ కలాయ పుష్పములు వీటిభంగి నీలకాంతిగలిగి రత్నములుత్పన్నములాయెను.

మరియు కొన్ని నీలపర్వతము నీలకంఠకంఠము నీరీరసమందగు బుడగ కోకిల వీటితోసమమగు కాంతులుగలవి బుట్టెను. స్పష్టమగు నేకవర్ణము చేభాసిల్లునవి నింద్రనీలములు యివి విశేషగుణవంతములు.

మృత్తిక పాషాణము శర్కరమగు నిసుక త్రాసము మేఘమువంటి పొర యివి ఛాయాదోషములును వర్ణములును గావున వీటిచేదూషితములై కొన్ని మణులచట విశేషముగ బుట్టును. శాస్త్రజ్ఞులగు విద్వాంసులు వీటినెన్నిక జేయరు.

పద్మరాగమును ధరించిన నేమిఫలమో యింద్రనీలము ధరియించిన న దియే యగును. పద్మరాగమునకువలె నీలమునకును జాతులు మూడు. పరీక్ష యును పద్మరాగమునకువలె జెప్పబడెను. అగ్నియందు పరీక్షార్థమై పద్మరా గమునూవలె నింద్రనీలమును జూడదగును గాని యటులొనర్చరాదు. దాహ దోషదూషితమగు నారత్నమును ధరించినవారికి నటులబరీక్షించిన వారికి నన ర్థమగును. ఉత్పలములవంటి కాచమును నల్లగన్నేరువంటి స్ఫటికములు నై దూర్యములు నింద్రనీలములతో సమముగ విజాతీయములై యుండును. భారము కాఠిన్యము నీలములకు ముఖ్యములని తెలియదగును. ఈ రెంటిలో బరువువిశేష ముగ నుండుట శ్రేష్ఠము.

ఈషత్తామ్రమును కరవీరోత్పలసన్నిభమునగు నింద్రనీలము ధరించద గును. ఏనీలముమధ్యనింద్రధనుః కాంతులు నీలరంగుతో జూడబడునో యది యిం ద్రనీలము దానివిలువకు కొలలేదు. భూమియందదిదుర్లభము. రత్నము స్వల్ప మై కాంతిచే శతగుణము గొప్పదిగ గనుపడుచుండి సంపర్కముగలవాటిని ద నరంగుచే నాచ్ఛాదించునది మహానీలమనబడును. మహాగుణమగు మాషమాత్ర పద్మరాగమునకు విలువ యెంతయగునో రెండుతులములయిరువది చిన్నము లుగల యింద్రనీలమున కంతవిలువ. మాషమనగా అయిదుగురువిందలెత్తు.

గోమేధికమణిగుణాదయః

అథ గోమేధికమణిగుణగణం కరిష్యామః॥ గోమేధికోమ్లముష్ణంచ వాతకోపవికారజిత్। దీపనం పాచనంచైవ కురుతే పాపనాశనం॥ కురంగం శ్వేతకృష్ణాంగం రేఖాత్రాసం క్షతం లఘు। ద్విచ్ఛాయం కర్కశాకారం గో మేధం తద్బుధస్త్యజేత్॥

గోమేధికమణిగుణాదులు.

నీలరత్నగుణములనుజెప్పి గోమేధికరత్నగుణాదులను జెప్పుచున్నార ము. గోమేధికభస్మము పుల్లనై వెట్టగలిగి వాతప్రకోపహరమై దీపనమొనర్చి పాచనమును జేయును. దీనిధరించిన పాపక్షయమగును. శ్వేతకృష్ణ కాంతులు రేఖలు త్రాసము క్షతములు గరుగును గలిగిన గోమేధికము ధరించతగదు.

వైడూర్య రత్న లక్షణాదయః.

అథ వైడూర్యరత్నలక్షణాదీన్ వ్యాఖ్యామః॥ నీలాభ్రధూమసంకాశమీష
త్కృష్ణం శితంచయత్। వైడూర్యముత్తమం ప్రోక్తం రత్నశాస్త్రవిశారదైః॥
వైడూర్యమామ్లముష్ణంచ కఫమారుతనాశనం।గుల్మశూలప్రశమనం భూషణం
చ శుభావహమితి చరకః॥ అథ గారుడపురాణోక్తం దర్శయామః॥ వైడూర్య
పద్మరాగాణాం కథ్యతే లక్షణం కోవిదైః। పరీక్షాం బ్రహ్మణా ప్రోక్తాం వ్యా
సేన కథితా ద్విజాః॥ కల్పాంతకాల క్షుభితాంబురాశి నిర్హ్రాదకల్పా ద్దితిజ
స్య నాదాత్। వైడూర్యముత్పన్నమనేకవర్ణశోభాభిరామద్యుతివర్ణజీవం॥ అవి
దూరే విదూరస్య గిరేరుత్తుంగరోధసః। కామభూతికసీమాన తేనతస్యాకరో
భవేత్। తస్యనాదసముద్ధేన హ్యాకరస్సుమహాగుణః। అభూదుత్తరితో లోకే
లోకత్రయవిభూషణం॥ తస్యైవ దానవపతేర్నినదానురూప ప్రావృట్పయోద
రవదర్శితచారురూపాః। వైడూర్యరత్నమణయో వివిధావభాసాః తస్మాత్స్ఫు
లింగనివహాఇవ సంబభూవుః॥ పద్మరాగముపాదాయ మణేర్వర్ణాహి మేక్షి
తౌ। సర్వాంస్తాన్వర్ణశోభాభిర్వైడూర్యమనుగచ్ఛతి॥ తేషాంప్రధానం శిఖికం
ఠనీలంయద్వాభవేద్వేణుదళప్రకాశం। ఆతామ్రపద్మప్రతిమం శ్రియో మే ధన
ప్రదాస్తామణిశాస్త్రవిద్భిః॥ గుణవాన్వైడూర్యమణిర్యోజయతి స్వామినం వ
రైర్భాగైః। దోషైర్యుక్తాందోషాస్తస్మాద్యత్నాత్పరీక్షణం కార్యం। గిరిషు శిలా
జితాకాచస్ఫటికాశ్చ ధూమనిర్భిన్నాః। వైడూర్యమణేరేతే విజాతయ స్సన్ని
భాస్సంతి। విఖ్యాతంత్వాకోచం లఘుభారాభైస్తుషాలకం వింద్యాత్। గిరికా
చమదీప్తిత్వాత్స్ఫటకరవర్ణోజ్జ్వలత్వేన॥ యథేంద్రనీలస్య మహాగుణస్యసువర్ణ
సంఖ్యాకలితస్య మూల్యం। తదేవ వైడూర్యమణేః ప్రదిష్టం పలద్వయోన్మా
పితగౌరవస్య। జాత్యాస్తుసర్వే విమణిస్తుయాదృగ్విజాతయస్సంతిసమానవర్ణాః।
తథాపినానాకరణానుమేయః భేదప్రకారః పరమఃప్రదిష్టః। సుఖోపలక్ష్యశ్చ
సదావిచార్యోహ్యయంప్రభేదైర్విదుషానరేణ। స్నేహప్రభేదో లఘుతా మృ
దుత్వం విజాతిలింగంఖలు సర్వజన్యం॥ కుశలైశ్చ పూజ్యమానాః ప్రతిబద్ధాః
ప్రతిసత్క్రియాప్రయోగైః। గుణదోషసముద్భవం లభంతే మణయోంధాంతర
మూల్యమేవభిన్నాః। క్రిమశస్సమతీతవర్తమానాః ప్రతిబద్ధా మణయోనుకేన
యత్నాత్। యదినామభవంతి దోషహీనాః మణయ స్సద్గుణ మాప్నువంతి
మూల్యం॥ పలస్య దశమోభాగః ధరణః పరికీర్తితః। ఇతిమానవిధిఃప్రోక్తో ర
త్నానాం మూల్యనిశ్చయఇతి॥

వైదూర్య లక్షణాదులు.

గోమేధికలక్షణలక్షితానంతరమందు వైదూర్యలక్షణాదులను జెప్పుచున్నారము. నీలాభ్రముతో ధూమముతో సమమై యించుకనలుపుగలిగి తెల్లనగు వైదూర్యముత్తమమని రత్నశాస్త్రవేత్తలచే జెప్పబడినది. వైదూర్యభస్మము పుల్లనై వెట్టజేసి కఫవాయువులను గుల్మశూలాదుల నిర్మూలనమొనర్చును. భూషణమందుంచి ధరించిన శుభపోషణమగునని చరకులు.

ఇటుమీదట గారుడపురాణోక్తవైదూర్యలక్షణవిచక్షణులమయ్యెదము. వైదూర్యపద్మరాగములవిషయమై బ్రహ్మచే జెప్పబడి వ్యాసులచే బ్రకటింపబడినదానిని రత్నలక్ష్మకోవిదులచే జెప్పబడెను.

ప్రళయకాలక్షుబ్ధాబ్ధిధ్వనిసమమగు బలాసురుని కంఠనాదమువలన ననేకవర్ణశోభలచే నభిరామమగు వైదూర్యముత్పన్నమాయెను. విదూరగిరికదూరముగా నున్నతమగు ప్రదేశమున ముందుగ నారాక్షసుని నాదమువలన లోకత్రయభూషణమై వైదూర్యముత్పన్నమాయె నిప్పటికిని తన్నాదానుకారి మేదురమేఘనాదమువలన ప్రతివార్షికసమయమందును మిణుగురులవలె మణులు భూమిని భేదించుకొని నానాకాంతులు కలవై యంకురించును.

పద్మరాగము మొదలగు నన్నిరత్నముల నెన్నికగలరంగుల నీవైదూర్యమనుసరించునందులో ప్రధానములు నెమలికంఠమువలె నీలమగునదియు వెదురాకురంగుగలదియును యించుకెఱ్ఱనగు పద్మమువలెనుండునదియు ధనప్రదాయకములుగావున నిట్టివైదూర్యము ధరించదగునని శాస్త్రజ్ఞులచే జెప్పబడెను.

గుణయుక్తమగు వైదూర్యమును ధరించిన స్వామి కగణితభోగములు గలుగును. దోషయుక్తమైన దోషించునుగాన యత్నముచే నీరత్నమును బరీక్షించదగును. శైలములందు శిలాజిత్కాచస్ఫటికములు ధూమమువలె శ్యామములై బాడము నివి వైదూర్యమునకు విజాతీయములు. యోగ్యరత్నవైపుల్యానుగుణలఘుభారప్రభలచేతను తుషాంకాదిదోషములవలనను విజాతీయములను దెలిసికొనదగును. గిరికాచము దీప్తిలేనిదగుటవలన స్ఫుటమగు కిరణప్రభలచే ప్రజ్వలించదుగాన నిటులపరీక్షించి పరిత్యజించదగును.

సువర్ణపరిమాణమహాగుణేంద్రనీలమునకు నిర్దిష్టమగు మూల్యము పణద్వయపరిమాణవైదూర్యమునకు నిర్ణయించదగును. జాత్యములగు సకలరత్నములును స్వసమానవర్ణములగు విజాతీయరత్నములతో గలసినను విమణిత్వమునొందవు. నానాసాధనములచే బోల్చదగిన భేదప్రకారము చక్కగ జెప్ప

బడెను. కుశలులగు విద్వాంసులచే నెల్లప్పుడు విచారణజేసిన సుఖముగ నిరీక్షించదగియున్నది. జీవిక గలుగుటయొక్క భేదము చులకదనము కోమలత్వమునన్ని విజాతీయములకిచ్చిచిహ్నము. కుశలులచేస్వజాతీయవిజాతీయములేర్పరుచబడుటవలన దెలియవలెను గాని రచనావిశేషముచే వీటిగుణదోషములు దెలియశక్యముగాక నన్నియు సత్కారము నేకరీతిని బొందుచుండును. మూల్యవిధియందు సదసన్మణులు విభిన్నములగును. రత్నములు వాడుకలో జేరియును నూతనముగ దేబడియును ధరింపబడుచుండును. యత్నమువలన నీటురీక్షను కుశలుడెవుడు జేయునో యపుడు సన్మణిగౌరవమును మూల్యమునొందును.

రత్నములకు మూల్యము నిర్ణయించునపుడు పలములోని దశమాంశము ధరణమనబడును.

శక్త్యానురూపం విదధీతధీమాన్భూషావిధిం విశ్వవిమోహనీయం । సువర్ణరత్నైః కలధౌతముక్తాఫలప్రవాళప్రముఖైర్ధనాఢ్యః॥ నిత్యంభూషణమంగళం రతికరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం క్షీరాంభోనిధికన్యకావిలసితం క్రీడాపరోచ్చాలయం। ధార్యం మౌక్తికపద్మరాగమణిభి స్సన్నద్ధకుంభత్ప్రభావ్యాలిప్తాహతదిగ్వధూముఖతమస్తోమం సురాణాం ప్రియం॥ అలంబనీయస్య నరస్య కంఠే సందృశ్యతే కుందతుషారగౌరా। ఏకావళీహర్షితరోమసంఘా తనోతిలక్ష్మీమపి కాంతివృద్ధిం॥ ముక్తాఫలైరూర్జితశక్రనీలై ర్వ్యధోచితైర్నిర్మిత హారయష్టిః। సమీరపైత్యప్రశమం తనోతి నిత్యప్రసాదం నయనోత్సవంచ॥ సువర్ణరుద్రాక్షకృతామనోజ్ఞా మాలా మలానామపకర్షణాయ । హిరణ్యపద్మాక్షకృతా తథైవ ముక్తిప్రదా సంతతధారణేన॥ సువర్ణసూత్రం వితనోతి కాంతిమాయుఃపరార్ధ్యం విమలాం శ్రియంచ। భూతగ్రహక్షోభనివారణంచ వినిర్మితం మారుతపైత్యఘాతి॥ కర్ణాభరణమత్యంతం కామినీజనరంజనం। దాహహారిమనోహారి మనోభవనికేతనం। పవిత్రం పుణ్యజననమంగుళీయకధారణం। పవిత్రకరణం నృణామానందసుఖదాయకం। సైవ స్యాంగుళిముద్రాచ సర్వకాంతిం ప్రయచ్ఛతి। కామినీచిత్తసంమోహిన్యస్తముద్రాలిపిర్యతః। లావణ్యకాంతిజనకం సామ్రాజ్యపదముత్తమం। లావణ్యపోషణంకుర్యాద్విన్యస్తాపాదముద్రికా। సౌభాగ్యజననీదోషశోషణీ మనసః ప్రియా॥ మేఖలా నాభిమూలస్థా కింకిణీరత్నశోభితా। పైత్యమారుతయోర్మధ్యే సీమాసూత్రమివస్థితం॥ ముక్తావళీవిరచితాభినవైవధార్యా హారావళీ వితనుతేనిలరోగనాశం। దాహాదివృద్ధిశమనం వితనోతి పైత్యం హన్యాద్ద్వరం నయనయోరపిదోషజాతం॥ సమీక్ష్యసమ్యక్శిరసఃప్రమాణ మష్టాంగుళోచ్ఛేదకృతం కిరీటం। నవాంగుళింవా భు

వి భూపతీనాం శస్తంచ వక్ష్యామ్యథ తద్విధానం॥

తదర్ధవిస్తారకృతం ప్రశస్తం మాంగళ్యమేవంవిధినాకృతంస్యాత్। తదర్ధమానేనతువా నృపాణాం సద్భూషణానామయమేవమార్గః॥ సంపూజ్య రత్నాని నవగ్రహాంశ్చ శచీపతిం విశ్వసృజం బలీంద్రం। అగస్త్యమగ్నిం గజవక్త్రమగ్రే మాంకారయేద్రత్నవిభూషణాని॥ వజ్రైర్ముక్తైః పద్మరాగైశ్చ వజ్రైర్నీలైర్వజ్రైః పద్మరాగైశ్చ వజ్రైః। ఏకాకారాన్తిర్యగూర్ధ్వక్రమేణ లింగంత్వగ్రే శంకరం శోభనంతత్॥ రత్నాభరణమత్యంతంలక్ష్మీక్రీడాసరోవరం। కామ్యం సౌభాగ్యదం వృష్యం మాంగళ్యం రాజపూజితం॥

శక్త్యనురూపముగ ధనాఢ్యులు సువర్ణయుక్తముక్తాప్రవాళాది రత్నములతో నలంకారము సర్వజనాహ్లాదముకొరకు ధరించదగును. నిత్యమలంకారము మంగళరతిశ్రేయఃకాంతిలక్ష్మీకరత్వావహము గావున మౌక్తికపద్మరాగాదిమణిప్రభాపటల నిర్ధూతదిగంగనాముఖ తమస్తోమములగు మాణిదామాద్యలంకృతుడైన దేవతలకతిప్రియుడగును.

మల్లెమొగ్గలవలె నుల్లసిల్లు ముక్తాసరమొకటి యెవనికంఠమందు లంబమానమగునో ముక్తాసంపర్కరోమాంచకంచుకితుడగునతడు లక్ష్మీకాంతుల నొందును.

ముక్తాఫలేంద్రనీలములచే యథోచితముగ రచించినహారమును ధరించిన వాతపైత్యములుద్ధూతములగును. నేత్రోత్సవము మనఃప్రసన్నతయును గలుగును.

సువర్ణరుద్రాక్షకృతమగు మాలికను ధరించిన పాపనాశమగును. సువర్ణపద్మాక్షకృతమాలికనెల్లప్పుడును ధరించిన ముక్తిగలుగును. కేవలసువర్ణసూత్రమును ధరించిన నాయుఃకాంతిలక్ష్మీలాభములగును. భూతగ్రహక్షోభ వాతపైత్యదోషముల శోషించును.

కర్ణాలంకారము కామినీమనోరంజనము రతికరము దాహమణచును. అంగుళీయకధారణము పవిత్రము పుణ్యజనకము. పవిత్రాకారముగ ధరించిన యానందసంధాయకము. లిపిముద్రాంకితమగు నంగుళీయకము కాంతికరము- సామ్రాజ్యప్రదము. భగవత్పాదాంకిత ముద్రికైహికాముష్మికముల నిచ్చును.

చిరిఘంటలుగల మేఖల సౌభాగ్యమిచ్చును దోషములనణచును మనఃప్రీతిని జేసును. పైత్యమునకును వాయువునకును సీమాసూత్రమువలె సీమంతి

సులకుండును. ముక్తాహారము నవీనమే ధరించదగును- వాతరోగమును, దాహము, వాపులు నివిశమింపును- శైత్యమును జేయును- నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

శిరః ప్రమాణమునుగొలచి యెనిమిదియైన తొమ్మిదియైన యంగుళములపొడవుగలకిరీటము భూపతులకు ప్రశస్తము దీనివిధానముజెప్పుచున్నారము.

పొడవులోసగమైన నందులోసగమైన విస్తృతిగల యంతరములు గలుగునట్లు రాజభూషణములకు జేయుట విధ్యుక్త మీమార్గము మంగళకరము.

రత్నములకు తదధిదేవతలగు నవగ్రహముల నిందుని బ్రహ్మను బలిం దునగస్త్య నగ్నిని వీరికిముందు గజవక్త్రుని భూషణారంభమున బూజించవలయును. వజ్రము గారుడము పద్మరాగము వజ్రము నీలము వజ్రము పద్మరాగము వజ్రము తిర్యగూర్ధ్వ క్రమముచేజతగూర్చిన రత్నపట్టికలు గలుగునట్లుగున రచించిన కిరీటముయొక్క యగ్రము లింగచిహ్నముగనుండిన యది సుఖప్రదము శోభనమగును.

రత్నాలంకారము లక్ష్మీక్రీడాసరోవరము కామ్యకరము సౌభాగ్యప్రదము మాంగళ్య వీర్య రాజపూజ్యతలనిచ్చును.

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిథ్యాదివిధిఫలాని- శకునఫలానిచ.

శ్రీజనార్దనో భగవా న్కాలరూపీ పూర్వాదృష్టవశా ద్భవిష్యం మనుష్యాంస్తత్తదనుసరణకాలమేవ తదనురూపకర్మాచరితుం ప్రేరయతి దర్శయతి భావిభవశుభాశుభఫలం తదాజ్ఞాతుం మునయో బ్రువన్నాస్త్రిం జ్యోతిషం నామ వేదాంగం తజ్ఞాః రాజ్ఞాం ప్రియాస్స్యురితి సంక్షేపేణ తద్వదామః॥

గారుడే శ్రీమహాపురాణే షష్టితమోధ్యాయే సూతః॥ జ్యోతిశ్చక్రం భువోమానముక్త్వాప్రోవాచ కేశవః। చాతుర్లక్షజ్యోతిషస్య సారంయద్రాయ సర్వదః॥ శ్రీభగవానువాచ॥ కృత్తికాచాగ్నిదేవత్యా రోహిణీబ్రహ్మణస్మృతాః। ఇల్వలా సోమదేవత్యా రౌద్రం చాంద్ర ముదాహృతం। పునర్వసూస్తథాదిత్యం తిష్యశ్చగురుదైవతః। ఆశ్లేషాసర్పదైవత్యా మఘాచ పితృదేవతా। ఆర్యాశ్చపూర్వఫల్గున్య అర్యమ్ణశ్చ తథోత్తరాః। సావిత్ర్యశ్చ తథాహస్తా చిత్రాస్త్వాష్ట్రాః ప్రకీర్తితాః। స్వాతిశ్చవాయుదైవత్యం నక్షత్రం పరికీర్తితం। ఇంద్రాగ్నిదేవతాః ప్రోక్తా విశాఖా వృషభధ్వజ। మైత్రమృక్ష మనూరాధా జ్యేష్ఠా శాక్రీ ప్రకీర్తితా। తథానిబుతిదేవత్యో మూలస్తజ్జైరుదాహృతః। ఆ

వ్యస్తాషాఢపూర్వాతు ఉత్తరావైశ్వదేవతా। బ్రాహ్మీచైవాభిజిత్ప్రోక్తా శ్ర
వణో వైష్ణవస్స్మృతః। వాసవంతు తథా ఋక్షం ధనిష్ఠా ప్రోచ్యతే బుధైః। త
థా శతభిషం ప్రోక్తం నక్షత్రం వారుణం శివం। అజం భాద్రపదా పూర్వా అహి
ర్బుధ్న్యం తథోత్తరా। పౌష్ణంచ రేవతీ ఋక్షం అశ్వయుక్త్వాశ్వదైవతం। భ
రణ్యశ్చ తథా యామ్యాః ప్రోక్తాస్తే ఋక్షదేవతాః॥ బ్రహ్మాణీ సంస్థితా పూ
ర్వే ప్రతిపన్నవమీతిథౌ। మాహేశ్వరీ చోత్తరే చ ద్వితీయా దశమీతిథౌ। స్థితా
గ్నేయే చ కౌమారీ తృతీయైకాదశీతిథౌ। నారాయణీ చ నైఋత్యాం చతుర్థీ
ద్వాదశీతిథౌ। పంచమ్యాంచ త్రయోదశ్యాం వారాహీ దక్షిణే స్మృతా। ష
ష్ఠ్యాంచైవ చతుర్దశ్యాం ఇంద్రాణీ పశ్చిమే స్థితా। సప్తమ్యాం పౌర్ణమాస్యాం
చ చాముండా వాయుగోచరీ। యోగినీ సంముఖేచైవ గమనాది ప్రకాశయేత్।
అశ్వనీ మైత్రరేవత్యా మృగమూలపునర్వసూః। పుష్యం హస్తా తథా జ్యేష్ఠా ప్ర
స్థానే శ్రేష్ఠముచ్యతే। హస్తాదిపంచఋక్షాణి ఉత్తరత్రయమేవ చ। అశ్వనీ రో
హిణీ పుష్యా ధనిష్ఠా చ పునర్వసూ। వస్త్రప్రావరణే శ్రేష్ఠా నక్షత్రాణాం గ
ణస్స్మృతః। కృత్తికా భరణ్యాశ్లేషా మఘా మూలా విశాఖయోః। త్రీణి పూర్వా
తథా చైవ అధోవక్త్రాః ప్రకీర్తితాః। ఏషు వాపీతటాకాని కూపభూమిత్రణాని
చ। దేవాగారస్య ఖననం నిధానఖననం తథా॥ గణితం జ్యోతిషారంభం ధనీబి
లప్రవేశనం। కుర్యాదధోగతాన్యేవ అన్యాని చ వృషధ్వజ। రేవతీ చాశ్వనీ చి
త్రా స్వాతీ హస్తా పునర్వసూ। అనూరాధా మృగా జ్యేష్ఠాః ఏతే పార్శ్వము
ఖాస్స్మృతాః। గజోష్ట్రాది బలీవర్ద దమనం మహిషస్య చ। బీజానాం వపనం కు
ర్యాద్గమనాగమనాదికం। చక్రయంత్ర రథానాంచ నాగాదీనాం ప్రవాహనం।
పార్శ్వేషు యాని కర్మాణి కుర్యాదేషు చ తాన్యపి। రోహిణ్యార్ద్రా తథా పు
ష్యా ధనిష్ఠా చోత్తరాత్రయం। వారుణం శ్రవణంచైవ నవచోర్ధ్వముఖాస్స్మృ
తాః। ఏషు రాజ్యాభిషేకంచ పట్టబంధంచ కారయేత్। ఊర్ధ్వముఖాన్యభి
తాని సర్వాణ్యేషు చ కారయేత్। చతుర్థీ చాశుభా షష్ఠీ చాష్టమీ నవమీ తథా। అ
మావాస్యా పూర్ణిమా చ ద్వాదశీ చ చతుర్దశీ। సశుక్ల ప్రతిపచ్ఛ్రేష్ఠా ద్వితీ
యా చంద్రసూనునా। తృతీయా భూమిపుత్రేణ చతుర్థీ చ శనైశ్చరే। గురౌ శు
భా పంచమీ స్యాత్షష్ఠీ మంగళశుక్రయోః। సప్తమీ సోమపుత్రేణ అష్టమీ కుజభా
స్కరౌ। నవమీ చంద్రసౌరేణ దశమీ తు గురౌ శుభా। ఏకాదశ్యాం గురుశ్శు
క్రో ద్వాదశ్యాంచ పునర్బుధః। త్రయోదశీ శుక్రభౌమౌ భానౌ శ్రేష్ఠా చతు
ర్దశీ। పౌర్ణమాస్యాత్వమావాస్యా శ్రేష్ఠా చైవ బృహస్పతౌ। ద్వాదశీం దహతే
భానుశ్శశీచైకాదశీం దహేత్। కుజో దహేచ్చ దశమీం నవమీంతు బుధో ద

హేత్। అష్టమీం దహతే జీవ స్సప్తమీం భార్గవో దహేత్। సూర్యపుత్రో ద హేత్షష్ఠీం గమనాద్యాసు నాస్తివై। ప్రతిపన్నవమీష్వేవం చతుర్దస్యష్టమీషు చ। బుధవారేణ ప్రస్థానం దూరతః పరివర్జయేత్। మేషకర్కటకే షష్ఠీ కన్యాయాం మిధునేష్టమీ। వృషేకుంభే చతుర్థీచ ద్వాదశీ మకరేతులే। దశమీవృశ్చికేసింహే ద్వా ధనుర్మీనే చతుర్దశీ। ఏకాదశ్యాం నవప్తవ్యం బీజాదికీలమానవైః। విశాఖాత్రయమాదిత్యే పూర్వాషాఢాత్రయశ్శశీ। ధనిష్ఠాత్రయ భౌమేతు బుధేవై రేవతీత్రయం। రోహిణ్యాదిత్రయంశుక్రే శనౌ పుష్యత్రయం శివం। గురువారే వర్జయేచ్చ ఉత్తరాఫల్గునీత్రయం। మేషయోగేషు చోత్పాతః మృత్యురోగాదికంభవేత్। మూలేర్కశ్రవణేచంద్రః ప్రోష్ఠపద్యుత్తరే కుజః। కృత్తికాసు బుధశ్చైవ గురౌ రుద్రపునర్వసూ। పూర్వాఫల్గుణి శుక్రేచ స్వాతిచైవ శనైశ్చరే। ఏతేచామృతయోగాస్స్యుస్సర్వకార్యప్రసాదకాః॥ విష్కంభే ఘటికాఃపంచ శూలేసప్తప్రకీర్తితాః। షడ్గండేచాతిగండేచ నవవ్యాఘాతవజ్రయోః। వ్యతీపాతపరీఘేచ వైధృతేచ దినేదినే। ఏతేష్వృత్యుసుతాహ్యేషుసర్వకర్మాణివర్జయేత్। హస్తేర్కశ్చ గురుఃపుష్యే అనూరాధా బుధే శుభా। రోహిణీచ శనౌ జ్యేష్ఠా సౌమ్యం సోమేనవై శుభం। శుక్రేచ రేవతీజ్యేష్ఠా అశ్వనీమంగళే శుభా। ఏతేతు సిద్ధయోగావై సర్వదోషవినాశనాః। భార్గవే భరణీచైవ సోమే చిత్రా వృషధ్వజ। భౌమేచైవోత్తరాషాఢా ధనిష్ఠాచ బుధే హర। గురౌ శతభిషద్రుద్రీ శుక్రేవై రోహిణీతథా। శనౌచ రేవతీ శంభో విషయోగాః ప్రకీర్తితాః॥ పుష్యః పునర్వసూచైవ రేవతీ చిత్రయాసహ। శ్రవణంచ ధనిష్ఠాచ హస్తాశ్విని మృగస్తథా। కుర్యా చ్ఛతభిషాయాంచ జాతఃకర్మాణి మానవః। విశాఖాచోత్తరాత్రీణి మఘార్ద్రా భరణీతథా। ఆశ్లేషా కృత్తికారుద్రప్రస్థానే మరణప్రదాః॥ అజోక్షనక్రకన్యాఖ్యానకర్కి మత్స్యతులాః క్రమాత్। రవ్యాదితుంగానీచంతు తత్తత్సప్తమమాచరేత్। సింహస్యాధిపతిస్సూర్యశ్చంద్రఃకర్కటకేశ్వరః। వృషవృశ్చికయోర్భౌమః కన్యామిధునయోర్బుధః। ధనుర్మీనద్వయోర్మంత్రీస్తులావృషభయోర్భృగుః। మకరస్య ఘటస్యాపి నాయకస్సూర్యనందనః। కన్యారాహుగృహంప్రోక్తం కేతోశ్చ మిధునంతథా॥ మృగాహికపిమార్జాలశ్వానసూకరపక్షిణః। నకులో మూషకశ్చైవ యాత్రాయాం దక్షిణే శుభాః॥ భల్యాలాపఫలంవహ్న్యే లభే త్పూర్వే మహాఫలం। ఆగ్నేయే మోహసంతాపౌ మృష్టాన్నంచైవ పశ్చిమే। యామ్యేరోగమవాప్నోతి నైఋతౌ కలహాభవేత్। ఈశాన్యే మరణం ప్రోక్తం ఏతద్భల్లీఋతేః ఫలం॥ జంబుకోష్ట్రీశరాద్యాశ్చ యాత్రాయాం వామకే శుభాః। విప్రకన్యా శ

ఘోరరుద్ర శంఖభేరీవసుంధరా। దినస్త్రీపూర్ణకుంభానాం యాత్రాయాం దర్శనం శుభం॥ కార్పాసౌషధతైలంచ పంగ్వాంగారభుజంగమాః। ముక్తకేశో రక్తమాల్యం నగ్నాద్యశుభమీక్షణం। కృత్తికాదౌతు పూర్వేణ సప్తఋక్షాణి కేవ్రజేత్। మఘాదౌ దక్షిణే గచ్ఛేదనూరాధాదిపశ్చిమే। ప్రశస్తాచోత్తరే యాత్రా ధనిష్ఠాదిషు సప్తసు। అశ్వినీ రేవతీచిత్రా ధనిష్ఠాసమలంకృతా। మృగాశ్వచిత్రాపుష్యాశ్చ మూలహస్తౌ శుభాస్సదా। కన్యాప్రదానేయాత్రాయాం ప్రతిష్ఠాదిషుకర్మసు॥ శుక్రచంద్రౌచ జన్మస్థౌ శుభదౌచ ద్వితీయకౌ। శశాంకశుక్రజీవాశ్చ రాశౌచాథతృతీయకే। భౌమమందశశాంకార్కా బుధశ్శ్రేష్ఠశ్చతుర్థకే। శుక్రజీవౌ పంచమౌచ చంద్రః కేతుసమన్వితః। మందార్కేందుకుజాష్షష్ఠే గురుచంద్రౌచ సప్తమే। శుక్రజ్ఞావష్టమే శ్రేష్ఠౌ నవమస్థో గురుశ్శుభః। అర్కార్కిచంద్రాదశమే ఏకాదస్యఖిలాగ్రహాః। బుధోథద్వాదశేచైవ భార్గవస్సుఖదోభవేత్॥ సింహేనమకరశ్శ్రేష్ఠః కన్యాయాం మేషఉత్తమః। తులయాసమమీనస్తు కుంభేనసహకర్కటః। ధనుషావృషభశ్శ్రేష్ఠో మేషేణసహ వృశ్చికః। ఏతత్షడష్టకంప్రీత్యై భవత్యేవ నసంశయః॥ అభిషేకోగ్నికార్యంచ సూర్యవారే ప్రశస్యతే। సోమేతురంగోపయానం కుర్యాచ్చైవ గృహాదికం। సేనాపత్యం చౌర్యయుద్ధం శస్త్రాభ్యాసః కుజేస్మృతః। సిద్ధికార్యంచ మంత్రశ్చ యాత్రాచైవ బుధేస్మృతా। పఠనం దేవపూజాచ వస్త్రాద్యాభరణం గురౌ। కన్యాదానంగజారోహశ్శుక్రస్యాత్సమయస్త్రియః। స్థాప్యం గృహప్రవేశశ్చ గజబంధశ్శనౌ శుభః॥

సుముహూర్త దుర్ముహూర్త తిథి నక్షత్ర లగ్న భేదముచే నాయాయి
కర్మలొనర్చుటవలన గలుగు ఫలములు- శకునఫలములున్ను.

కాలరూపియగు శ్రీజనార్దనుడు సకలభూతములకును పూర్వాదృష్టవశమువలన శుభాశుభములగుటకు ప్రేరణజేసును. భావిశుభాశుభఫలములును జూపించును. దానిని దెలిసికొనుటకు మునులు వేదాంగమగు జ్యోతిషశాస్త్రమునుంబలికిరి. తజ్ఞులగు దైవజ్ఞులు రాజులకత్యంతప్రియులగుదురని సంక్షేపంబుగా నిచట బ్రశంసించెదము.

గారుడపురాణమందలి యరువదగు నధ్యాయమందు జ్యోతిశ్చక్రమును భూమానమును జెప్పి చాతుర్లక్షగ్రంథమగు జ్యోతిశ్శాస్త్రమందలి సారమును కేశవుండీశానునకుం జెప్పినదిచట జెప్పుదుము.

కృత్తికకగ్ని, రోహిణికి బ్రహ్మ, మృగశీర్షకు చంద్రుడు, ఆర్ద్రకీశు

డు, పునర్వసుకదితి, పుష్యమికి గురుడు, ఆశ్లేషకు సర్పములు, మఘకు పితరులు, పూర్వఫల్గునికి భగనామకుడు, ఉత్తరకర్యముడు, హస్తకు రవి, చిత్తకు త్వష్ట, స్వాతికి వాయువు, విశాఖకింద్రాగ్నులు, అనూరాధకు మిత్రుడు, జ్యేష్ఠకింద్రుడు, మూలకసురులు, పూర్వాషాఢకంబువులు, ఉత్తరాషాఢకు విశ్వేదేవతలు, అభిజిత్తుకు బ్రహ్మ, శ్రవణమునకు విష్ణువు, ధనిష్ఠకు వసువులు, శతభిషమునకు వరుణుడు, పూర్వాభాద్రకజపదము, ఉత్తరాభాద్ర కహిర్బుధ్న్యుడు, రేవతికి పూష, అశ్వినికశ్వినులు, భరణికి యముడు ఇట్లు నక్షత్రాధిపతులు వీరినామములానక్షత్రములకు చెల్లును.

ప్రతిపన్నవమి తిధులను బ్రహ్మాణి పూర్వదిశనుండును. ద్వితీయాదశములనుత్తరమందు మాహేశ్వరి, తృతీయేకాదశుల నాగ్నేయమున కౌమారి, చతుర్థీద్వాదశులను నైఋతియందు నారాయణి, పంచమీత్రయోదశులను దక్షిణమున వారాహి, షష్ఠీచతుర్దశులను పశ్చిమమందింద్రాణి, సప్తమీపూర్ణిమలను వాయుకోణమందు చాముండ ఆయాయి దేవతలకు సంముఖముగ గమనము యోగ్యము.

అశ్వన్యనూరాధా రేవతీమృగశీర్షామూలాపునర్వసూ జ్యేష్ఠా పుష్యహస్తానక్షత్రములు ప్రయాణయోగ్యములు. హస్తాదిపంచక ముత్తరత్రయ మశ్వని రోహిణీ పుష్యధనిష్ఠాపునర్వసులు వస్త్రధారణయోగ్యములు. కృత్తికాభరణ్యాశ్లేషా మూలావిశాఖా పూర్వత్రయములధోముఖనక్షత్రములు వీటియందు వాపీకూపతటాకతృణచ్ఛేదన దేవాగార నిధానఖనన గణిత జ్యోతిషారంభ ధనసంగ్రహ బిలప్రవేశములు చేయదగును.

రేవత్యశ్వని చిత్రాస్వాతీ హస్త పునర్వస్వనూరాధా మృగశీర్ష జ్యేష్ఠా నక్షత్రములు పార్శ్వముఖములు వీటియందు గజోష్ట్రమేష వృషభ మహిషశిక్షలును బీజావాపన గమనాగమన చక్రయంత్ర గజరథారోహణములు నింక పార్శ్వములందు జేయదగిన గర్మలన్నిటికిని యోగ్యములు.

రోహిణ్యార్ద్రధనిష్ఠోత్తరత్రయశతతారాశ్రవణములూర్ధ్వముఖనక్షత్రములు వీటియందు రాజ్యాభిషేకమును పట్టబంధమును ఊర్ధ్వముఖముగ నెత్తదగిన గార్యములన్నియును జేయదగును.

చతుర్థి, షష్ఠి, అష్టమి, నవమి, అమావాస్య, పూర్ణిమ, ద్వాదశి, చతుర్దశి యీతిధులశుభప్రదములు.

పాడ్యమీశుక్రవారము, విదియాసోమవారము, తదియామంగళవారము, చవితీశనివారము, పంచమీగురువారము, షష్ఠీకుజశుక్రవారములు, సప్తమీబుధవారము, అష్టమీకుజభానువారములు, నవమీసోమశనివారములు, దశమీ గురువారము, ఏకాదశీగురుశుక్రవారములు, ద్వాదశీబుధవారము, త్రయోదశీకుజశుక్రవారములు, చతుర్దశీభానువారము, పూర్ణిమా అమావాస్యా గురువారము ఈచెప్పినప్రకారము తిధివారములు గలసిన శుభకరము.

ఆదివారము ద్వాదశీ, సోమవారమేకాదశీ, కుజవారముదశమి, బుధవారము నవమి, గురువారమష్టమి, శుక్రవారము సప్తమి, శనివారము షష్ఠియు నిట్లుగలసిన దగ్ధయోగమగును. దీనియందు గమనాదులు వర్జింపవలయును. పాడ్యమి, నవమి, చతుర్దశి, అష్టమియు నీతిధులు బుధవారముతోగూడిన ప్రయాణము కూడదు.

షష్ఠియందు మేషకర్కటకములు, అష్టమియందు కన్యామిధునములు, చవితియందు వృషభకుంభములు, ద్వాదశియందు మకరతులలు, దశమియందు వృశ్చికసింహములు, చతుర్దశ్యేకాదశులయందు ధనుర్మీనములు బీజావాపనమునకనుకూలములుకావు.

విశాఘాత్రితయములాదివారమందు, పూర్వాషాఢాత్రయము సోమవారమందు, ధనిష్ఠాత్రయము కుజవారమందు, రేవతీత్రయము బుధవారమందు, ఉత్తరాఫల్గునీత్రయము గురువారమందు, రోహిణీత్రయము శుక్రవారమందు, పుష్యత్రయము శనివారమం దిట్లుగూడిన నుత్పాతయోగము లివి మృత్యురోగకరములు.

మూలార్కవారములు, శ్రవణేందువారములు, పూర్వాభాద్రోత్తరాకుజవారములు, కృత్తికాబుధవారములు, ఆర్ద్రపునర్వసు గురువారములు, పూర్వఫల్గునీ శుక్రవారములు, స్వాతీశనివారములు గూడిన నమృతయోగములు సర్వకార్యశుభప్రదములు.

విష్కంభమందైదుగడియలు, శూలమందేడుగడియలు, గండాతిగండములయందారు, వ్యాఘాత వజ్ర వ్యతీపాత పరిఘ వైధృతులయందు తొమ్మిది ఈగడియలు సర్వకర్మములయందును వర్జింపవలయును.

హస్తయునాదివారమును పుష్యమీ గురువారము ననూరాధయు బుధవారమును రోహిణీ శనివారమును జ్యేష్ఠాబుధసోమవారములు రేవతీశుక్రవా

రము జ్యేష్ఠాశ్వినులు మంగళవారము లిట్లు గలసిన యోగము సకలదోషముల నశింపజేయును.

శుక్రవారమున భరణి, సోమవారమున చిత్త, కుజవారమున నుత్తరాషాఢ, బుధవారమున ధనిష్ఠ, గురువారమున శతతార, శుక్రవారమున రోహిణి, శనివారమున రేవతి ఇవి విషయోగములు.

పుష్య పునర్వసు రేవతి చిత్తా శ్రవణ ధనిష్ఠా మృగాశ్విని హస్తా శత తారలయందు జాతకర్మను జేయదగును- విశాఖోత్తరాత్రయమఘార్ద్రాభర ణ్యాశ్లేషకృత్తికలయందున ప్రస్థానమొనర్చిన మరణమగును.

రవికి మేషము, చంద్రునకు వృషభము, కుజునకు మకరము, బుధునకు కన్య, గురునకు కర్కాటము, శుక్రునకు మీనము, శనికి తుల ఇవి యుచ్చస్థానములగుచున్నవి- వాటికారునొకటి నీచస్థలమని తెలియదగును.

సింహమునకు రవి, కర్కాటమునకు చంద్రుడు, మేషవృశ్చికముల కంగారకుడు, కన్యామిధునములకు బుధుడు, ధనుర్మీనములకు గురుడు, తులావృషభములకు శుక్రుడు, మకరకుంభములకు శనియు నధిపతులగుచున్నారు- రాహువుకు కన్య, కేతువునకు మిధునమును గృహములని తెలియదగును.

లేడి, పాము, కోతి, పిల్లి, శ్వానము, సూకరము, పక్షులు, ముంగి, యలుక ఇవి కుడివైపుకు నడచిన యాత్రయందు శుభమగును.

తూర్పుదిక్కున బల్లియరచిన మహాఫలము, ఆగ్నేయమున మోహాసంతాపములు, యామ్యమున రోగము, నైఋతియందు కలహము, పశ్చిమమున మృష్టాన్నప్రాప్తి, వాయవ్యమున భోజనసుఖము, ఉత్తరమున కలహనాశనము ఈశాన్యమున మరణము.

నక్క, లొటిపిట, గాడిద యాత్రయందివి యెడమకేగిన శుభమగును.

బ్రాహ్మణకన్యక, శవము, శంఖఘోషధ్వనులు, మృత్తిక, వారాంగన, పూర్ణకుంభములు ఇవి యాత్రయందగపడిన శుభమగును.

ప్రత్తి యౌషధమును, నూనె, చొట్టవాడు, బొగ్గులు, పాము, తలవిరియబోసికొనినవాడు, ఎఱ్ఱని పువ్వులను ధరించినవాడు, దిగంబరుడు, ప్రయాణమందగపడిన యశుభమగును.

కృత్తికాదిగనేడునక్షత్రములు ప్రాగ్దిశకును, మఘాదిసప్తర్క్షములు ద

ష్టిణదిశకు, అనూరాధాదిసప్తతారకములు పశ్చిమమునకును, ధనిష్ఠాదిసప్తక ముత్తరమునకు ప్రయాణమొనర్చిన శుభమొసంగును.

అశ్వనీ రేవతీ చిత్తా ధనిష్ఠ లలంకారధారణమునకు ప్రశస్తము. మృగశీర్షా చిత్ర పుష్య మూల హస్తా నక్షత్రములు కన్యాప్రదాన యాత్రాప్రతిష్ఠాకర్మలయందు శ్రేష్ఠములు.

జన్మమున ద్వితీయ్యమునను శుక్రచంద్రులు, చంద్రశుక్రగురులు తృతీయరాశిని, కుజ శని చంద్రార్క-బుధులు చతుర్థమందు, శుక్రగురులు చంద్రకేతువులును పంచమమందు, శని రవి చంద్ర కుజులు షష్ఠమమందు, గురుచంద్రులు సప్తమమందు, బుధశుక్రులష్టమమందు, గురుడు నవమమందు, రవి శని చంద్రులు దశమమందు, ఏకాదశమందన్నిగ్రహములును, బుధశుక్రులు ద్వాదశమందిట్లుండిన శుభమిత్తురు.

సింహముతో మకరము, కన్యతో మేషము, తులతో మీనము, కుంభముతో కర్కటకము, ధనస్సుతో వృషభము- మేషముతో వృశ్చికము యీషష్ఠాష్టకములు ప్రీతినిచ్చును- సందియములేదు.

అభిషేకమగ్నికార్యమును భానువారమందుత్తమము. సోమవారమందశ్వారోహణము- గృహప్రవేశము, సేనాపత్యము- యుద్ధము- చౌర్యము- శస్త్రాభ్యాసము- కుజవారమందు, సిద్ధికార్యము- మంత్రము- యాత్ర- బుధవారమందు, పఠనము- దేవపూజారంభము- వస్త్రాద్యాభరణము- గురువారమందు, కన్యాదానము- గజారోహణము- స్త్రీసమయము- శుక్రవారమందు, స్థాప్యము- గృహప్రవేశము- గజబంధము- శనివారమందును జేసినశుభమగును.

శ్రుత్యుక్తముహూర్తాన్యథబ్రూమః॥ సమానస్యాహ్నః పంచ పుణ్యాని నక్షత్రాణి చత్వార్యశ్లీలాని తాని నవ॥ అస్యార్థః॥ ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః। పుణ్యాహస్య హ్నోనవధావిభక్తస్యాయుజో భాగాః। ప్రాతస్సంగవమధ్యందినాపరాహ్ణసాయంశబ్దవాచ్యాః॥ పుణ్యనక్షత్రపరపర్యాయాః పంచ। సమానస్యాహ్నః పంచపుణ్యాని నక్షత్రాణి॥ మిత్రస్య సంగవః తత్పుణ్యం తేజస్ప్రహారితి శ్రుతేః॥ యుగ్మాస్త్వశ్లీలాని। చత్వార్యశ్లీలానీతి శ్రుతేః॥ కేచిత్కృత్తికాదివిశాఖాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహాః। యాన్యేవ దేవ నక్షత్రాణి తేషు కుర్వీత। పుణ్యాహమేవకురుత ఇతి శ్రుతేః॥

అస్మిగ్ స్యాముష్మిగ్శ్చ యాంకామయేత దుహితరం ప్రియాస్యాదితి। తాం నిష్ట్యాయాం దద్యాత్। ప్రియైవభవతి। నేవతు పునరాగచ్ఛతి॥ అస్యా

ర్థః॥ నిష్ట్యాశబ్దః స్వాతీనక్షత్రం తస్మిన్నక్షత్రే దత్తా దుహితా పత్యుః పిత్రేమైవ భవతీత్యస్తి కశ్చిదర్థోవిశేషః పత్యుర్గృహే పునర్నాగచ్ఛతి నేయంనక్షత్ర నిందా। కింతు ప్రశస్త్యతిశయప్రదర్శనేన నక్షత్రస్తుతిరేవ॥

అభిజిన్నామనక్షత్రం ఉపరిష్టాదషాఢానాం। అవస్తాచ్ఛ్రోణాయై దేవాసురాస్సంయత్తా ఆసన్ తే దేవా తస్మిన్నక్షత్రే న్యజయన్తదభిజితో భిజిత్వం యంకామయేతానపజయ్యంజయేదితి। తమేతస్మిన్నక్షత్రే యాతయేత్। అనపజయ్యమేవ జయతి పాపపరాజితమివతు॥ ప్రజాపతిః పశూనసృజత। తేనక్షత్రం నక్షత్రమనుపాతిష్ఠంత। తే సమావంత ఏవాభవన్ తే రేవతీ ముపాతిష్ఠంత తే రేవత్యాం ప్రాభవన్। తస్మాద్రేవత్యాం పశూనాం కుర్వీత॥

ఇటుమీద వేదోక్తముహూర్తములను జెప్పుచున్నారము.

ఉత్తరాయణమందు శుక్లపక్షములో పగటిప్రమాణము తొమ్మిదిభాగములొనర్చి ౧- ౩- ౫- ౭- ౯ యీబేసిభాగములు పుణ్యనక్షత్రసంజ్ఞికములు- సకలశుభకార్యములకును యోగ్యములు. ౨- ౪- ౬- ౮ యీసరిభాగములన్నీ లసంజ్ఞికములిపి శుభకార్యములకర్హములు కావు.

కొందరు కృత్తికాది విశాఖాంతమువరకు దేవనక్షత్రములనియు పుణ్యాహములని యును బల్కుదురు.

విహితకామ్యకర్మలను గోరువారు స్వాతీనక్షత్రమందు కన్యాదానమును జేసిన యాకన్యయు భర్తకప్రియురాలై మగల పుట్టినింటికి రాదలంచదు. ఉత్తరాషాఢాచరమభాగమును శ్రవణపూర్వభాగమును గలసి యభిజిన్నక్షత్రమగును. దీనియందు దేవతలసురులతో దలపడి జయించిరి- గావునయభిజిన్నక్షత్రమున యుద్ధయాత్రజేసిన యతేయుండగువాడైన జయించుతురు.

బ్రహ్మ పశువులను రేవతీనక్షత్రమందున సృజించెను. గాన పశుసంగ్రహము రేవతీనక్షత్రమున జేసిన యభివృద్ధినొందును.

జాతక ప్రకరణమ్.

అథాతోస్య మునేర్నేన జాతకనిరూపణస్థాన ఫలాదీని వ్యాఖ్యాస్యామః॥

తిర్యక్పంచతతోర్ధ్వగాశ్చ లిఖితా రేఖాశ్చ రాశ్యాత్మకం చక్రం స్యాత్పురుహూతదిగ్గృహముఖాల గ్నాదిరాశిగ్రహాన్। సంలిఖ్యోదయచంద్రకారకపదార్థయాథాత్మ్యహోరా ఘటీద్రేక్కాణా నవ ప్రోక్తలగ్నకవశా త్తత్తత్ఫలం పశ్యతి॥

అడ్డుగీతలై దును నిడువుగీతలై దును లిఖించిన ద్వాదశరాస్యాత్మకంబగు చక్రంబగును నందు పూర్వోక్తగ్రహంబాదిగ మేషాదిరాసుల గ్రహంబుల లిఖింపవలయును. లగ్నకుండలి, వంశకుండలి, ఆరూఢకుండలి హోరాకుండలి, చంద్రకుండలి, ద్రేక్కాణకుండలులును వీటిచే నాయాయి ఫలములను జెప్పవలెను.

తన్వారోగ్యధనస్వసోదరజనన్యాందోళికాఘోటకక్షేత్రారామతటాకమందిరసుఖగాత్రీమాప్తబుధ్యాత్మజాః। ప్రజ్ఞాజ్ఞానసరస్వతీమతియశోరోగక్షయారిక్షతం జాత్యుద్వాహకళత్రరోగనిధనవ్యాధ్యాయురిష్టార్థయః॥

ద్రవ్యజ్ఞానపితృక్రియౌషధమనస్సౌభాగ్య దేవార్చనా జ్ఞారాజన్యక్రతు పుణ్యతీర్థసకలోద్యోగప్రతాపశ్రుతిః। క్షాంతిస్థానఫలాపవర్గవిభవానేకప్రతిష్ఠాశ్రమ ద్రవ్యస్వర్గఫలప్రభావ శయనీ పాపిబ్ధపుణ్యానిచ॥

జననలగ్నము తనుభావము నారోగ్యభావమనబడును. ద్వితీయము ధనభావము- తృతీయము సోదరభావము- చతుర్థము జననీ, వాహన, క్షేత్ర, మందిర, సుఖభావము- పంచమము బుద్ధి, పుత్రీ, జ్ఞాన, కీర్తిభావము- షష్ఠము రోగము, క్షయము, క్షతము, శత్రుభావమును- సప్తమము వివాహ, కళత్ర, భోగభావము- అష్టమము ఆయుర్మరణవ్యాధ్యరిష్టభావము- నవమము పితృసౌభాగ్యౌషధభావము- దశమము రాజ్య దేవార్చన క్రతు పుణ్యతీర్థాజ్ఞోద్యోగ ప్రతాపభావము- ఏకాదశము లాభభావము- ద్వాదశము వ్యయభావము.

రుద్రాత్రిత్మా సవితా పితాచ జననీశక్త్యాత్మకోచంద్రమా భౌమేందూగ్భవజీవశుక్రరవిజాస్తత్పంచభూతోద్భవాః।సత్వాజ్జీవకవీ దుజాశ్చ రజసో భౌమస్తమోజశ్శని స్సూర్యేందూ నతుమారకౌ నహితపౌ రంధ్రాధిపత్యేర్తితౌ॥

సూర్యుడు పితృకారకుడు, చంద్రుడు మాతృకారకుడు, భౌమ బుధ గురు శుక్ర శనులు పంచభూతకారకులు, గురుశుక్రబుధులు సత్వగుణకారకులు, అంగారకుడు రజోగుణకారకుడు, శని తమోగుణకారకుడు- బ్రహ్మయొక్క నేత్రమువలన సూర్యుడు, మనంబువలన చంద్రుడు, పంచభూతాంశలచే కుజ బుధ గురు శుక్ర శనులు బుట్టిరని సూర్యసిద్ధాంత గోళాధ్యాయము. సూర్యచంద్రులష్టమాధిపతులైనను మారకులును బాధకులును గారు.

సర్వే ద్వాదశ రాశయ స్సముదితా లగ్నాదిషట్కం తను ర్వామ్యాం పంచ తను స్త్రియా స్తదితరే షట్పోత్తరాంగం భవేత్। లగ్నం ప్రాణమయ

శ్చశిస్థభవనం దేహాంతయో స్తత్ఫలం భావాద్భావపతేశ్చ కారకవశా త్తత్త త్ఫలం నిశ్చితం॥

లగ్నము మొదలారు రాశులపర్యంతము పూర్వాంగమనియును మిగిలిన యారు రాశులునుత్తరాంగమనియునుసంకేతము- లగ్నము ప్రాణము- చంద్రుడున్నగృహము దేహము లీప్రాణదేహములయొక్క శుభాశుభములు భావభావాధిప భావకారకులవలనను చంద్రలగ్నాధిపతులవలనను గూడ జూడవలెను.

పూర్ణం పశ్యతి భానుజ స్త్రిదశమే భేపాదదృష్ట్యేతరే జీవోధీ నవమే ర్ధయా తదితరే భౌమశ్చతుర్థేష్టమే। సర్వే పాదవిహీనయాఖిలదృశా పశ్యంతి సర్వేస్తభం విత్తాయవ్యయవైరిణో నదదృశః ఖేటస్థితస్థానతః॥

శని తనకు తృతీయ దశమస్థానములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. మిగిలిన గ్రహములు పాదదృష్టిని జూతురు. గురుడు పంచమ నవమములను పూర్ణదృష్టిని జూచును ఇతరగ్రహములర్ధదృష్టిని జూతురు. కుజుడు చతుర్థాష్టమస్థానములను పూర్ణదృష్టిని జూచును. ఇతరగ్రహములు త్రిపాదదృష్టిని జూతురు. సకలగ్రహములు సప్తమస్థానమును సంపూర్ణదృష్టిని జూతురు. ద్వితీయ వ్యయ లాభషష్ఠస్థానముల నేగ్రహములును జూడరు.

కేంద్రేత్రికోణగృహస్థితాః కవిగురుజ్ఞాఃపూర్ణమాయుర్బలం మధ్యాయుష్యమతోధనేచ సహజే లాభే దిశంతి స్థితాః। షష్టాష్టవ్యయభేషు సంస్థితఖగాస్స్వల్పాయు రన్యే తతః పాపాః కేంద్రసుతాష్టగా నశుభదా జాతస్య పుంసస్సదా॥

లగ్నచతుర్థసప్తమదశమములు కేంద్రసంజ్ఞితములు- పంచమనవమములు కోణసంజ్ఞితములు వీటియందు బుధ గురు శుక్రులుండగ జన్మించిన దీర్ఘాయువగును. ద్వితీయతృతీయలాభస్థానములందు వీరలుండగ జన్మించిన మధ్యాయువగును. వీరు షష్టాష్టమవ్యయములందుండిన యల్పాయువగును. రవి కుజ శని రాహుకేతువులు కూరులు వీరు కేంద్ర పంచమాష్టమములయందుండిన శుభము నివ్వరు.

స్వోచ్చస్వర్క్షసుహృత్త్రికోణగృహగాః కేంద్రోత్తమాంశాన్వితాస్స్వామ్యైర్వీక్షితయుక్తమధ్యమగతా మూలత్రికోణాశ్రితాః। భావారోహణ ఖేచరాశ్శుభకరాః కేంద్రత్రికోణాధిపా స్సంబంధేన పరస్పరం సుమశసం కుర్వంతి రాజోత్తమం॥

స్వోచ్చస్వక్షేత్ర మిత్రక్షేత్రకోణములయందును కేంద్రోత్తమాద్యంశలయందునుండి సౌమ్యగ్రహములచే జూడబడినను గూడినను సౌమ్యగ్రహమధ్యగతములైనను మూలత్రికోణములయందుండిన నుచ్చభావము నారోహించుచుండినను గ్రహమునకు బలమని చెప్పవలెను. కేంద్రకోణాధిపతులు పరస్పరసంబంధము గలిగియుండగ జన్మించిన రాజయోగమగును. మూలత్రికోణములనగా సూర్యునకు సింహము, చంద్రునకు వృషభము, అంగారకునకు మేషము, బుధునకు కన్య, గురునకు ధనస్సు, శుక్రునకు తుల, శనికి కుంభము.

నీచస్థాశ్చ పరాజితాస్త్వరిగతాః పాపేక్షితాః క్రాంత యుగ్మధ్యస్థాస్తగతాశ్చ వక్రవికలస్వర్భానుసంసర్గగాః। భావాంతస్థిత ఖేచరాశ్చ విబలాషష్ఠాష్టరిప్ఫాధిపాః కేంద్రాధీశ్వరకోణపేశ్వరయుతాస్తద్యోగభంగప్రదాః॥

నీచస్థానములయందున్న నస్తంగతులైనను శత్రుస్థానగతులైనను పాపేక్షితపాపయుక్తమధ్యగతులైనను వక్రపరాజితరాహుయుక్త లగ్నాంతస్థితులైనను షష్ఠాష్టవ్యయాధిపతులైనను గ్రహములు బలహీనులగుదురు. కేంద్రకోణాధిపతులతో విరుగలసిన యోగభంగమును జేతురు.

స్వోచ్చేదీప్తగృహేస్థితస్స్వభవనే వర్గోత్తమాంశే శుభో మిత్రస్థో ముదితస్సమేత్వతిసమే మూలత్రి[illegible]ణే సుఖీ। హీ[illegible]యుద్ధపరాభవశ్చ కుటిలో క్రూరశ్చ వక్రంగతో భీతి స్స్యాద్దత[illegible] రిపుగృహే ఖేటో [illegible] శ్చాస్తగః॥

దీనో నీచగతో భయా[illegible] ఇత్యేతావస్థాః క్రమాద్వ్యాః శా సూర్యేణాస్త మునుస్సమాగమఖగ [illegible] యుద్ధోన్ము[illegible]। ఖలా[illegible] [illegible] ముఖో ఖేటస్తు మృత్యుప్రదః పాపో[illegible] బలయుక్త[illegible] శుభం దృష్టం శుభో దుర్బలః॥

ఉచ్చయందు దీప్తావస్థ, స్వక్షేత్రవర్గోత్తమాంశ శుభ మిత్రక్షేత్రములందుండిన ముదితావస్థ, సమాతిసమక్షేత్రమూలత్రికోణములయందుండిన సుఖావస్థ, యుద్ధపరాభవవక్రక్రూరక్షేత్రములందైన హీనావస్థ, అతిచార శత్రుక్షేత్రములందుండిన భీతావస్థ, అస్తంగతుడనగా సూర్యయుక్తుడైన మృతావస్థ, నీచగతుడైన దీనావస్థ, ఇటుల పన్నెండవస్థలు చెప్పబడెను. సూర్యయుక్తుడును చంద్రకుజులతో యుద్ధోన్ముఖగ్రహమును రాహుకేతుయుక్తగ్రహమును మృత్యుప్రదులు. పాపగ్రహమైనను బలయుక్తుడైన శుభంబొనర్చు

ను. శుభగ్రహామైనను దుర్బలుఁడైలే దుష్టఫలమిచ్చును.

దుస్థానాని గతోఽరినీచగృహగశ్చాస్తంగతో వాపియద్భావేశోఽశుభయోగదృష్టిరహితే కూరైరాదియుక్తేక్షితః । నీచార్యంశగతః పరాజయహ్వత శ్చేత్తాతయానిద్యుతిస్త ద్భావస్య వినాశనం నిగదితం లగ్నాదిభావానాంక్రమాత్॥

ఏభావాధిపతిగాని దుస్థానగతుఁడైన శత్రునీచగతుఁడైన నస్తంగతుఁడైన శుభగ్రహయోగదృష్టిరహితుఁడై క్రూరగ్రహయోగదృష్టియుక్తుఁడగుచు నీచార్యంశగతుఁడై పరాజితుఁడైయుండిన నాభావమునకు నాశము చెప్పవలెను. తనుభావాదిభావములకు క్రమము.

యద్భావపతిస్త్రికోణగృహగః కేంద్రత్రిలాభాశ్రితో మిత్రోచ్చస్వగృహాంశయో ర్బలవతోత్పత్తో స్థిత స్సౌమ్యయోః। మధ్యస్థోపతిసోచ్చగేన నశుభైర్యుక్తస్థితో వా గ్రహ స్తత్తద్భావఫలస్య వృద్ధి మతులాం శీఘ్రం కరోతి క్రమః॥

ఏభావాధిపతి కేంద్రకోణధనలాభ తృతీయస్థానములందుండి మిత్రక్షేత్రోచ్చస్వక్షేత్రస్వాంశలయందుండి బలవచ్ఛుభగ్రహమధ్యగతుఁడై యుచ్చాదిబలయుక్తమగు శుభగ్రహములతో గూడుకొనియుండిన నాభావమునకు వృద్ధిగలుగు నిటులనన్నిభావములకును జూడదగును.

భావోభావపతిశ్చ కారకఖగస్సే పాపమధ్యస్థితాః పాపైశ్చాంకిభి రన్వితాశ్చ విబలా స్సౌమ్యైరయుగ్వీక్షితాః। తేషాం భాగ్యసుతాష్టధీవ్యయగతాః పాపాస్తదంశర్క్ష పాస్తద్భావే రిపునీచమూఢవిజితాశ్చేద్భావహానింవదేత్॥

ఏభావముగాని భావాధిపతిగాని కారకుడుగాని పాపమధ్య పాపయుక్తిగలిగి బలహీనులై సౌమ్యగ్రహదృష్టివీక్షణములులేక నీభావభావాధిపతులకు పంచమనవమవ్యయములందు పాపగ్రహములుండిన తత్తద్భావాధిపతులు శత్రునీచపరాజితులై తద్భావములందుండిన నాభావమునకు హాని గలుగును.

స్వక్షోచ్చాదిసుహృత్త్రికోణనిజతరాశ్యంశేషువర్గోత్తమే సౌమ్యైస్సాక్ష్యకరోథపాపఖచరోఽప్యేవం విధత్తే శుభం। యద్భేశస్థిత భాంశపాబలయుతాశ్చేద్భావపో లాభకృద్యత్రస్వర్క్ష గతో బలీ హితఖగస్సౌమ్యోపి తస్యార్థదః॥

ఏభావాధిపతిని సర్గపాపుఁడైనను స్వోచ్చక్షేత్రమిత్రకోణవర్గోత్తమములయందుండి సౌమ్యయుక్తుఁడైనశుభమును జేయును. ఏభావాధిపతియుండిన రాశ్యధిపతిగాని యంశాధిపతిగాని బలవంతులైన నాభావమునకు లాభము

గలుగును- లేక భావాధిపతి స్వక్షేత్రిమందుండి బలవంతుడైనట్టులైన వాడు నైసర్గికశుభుడుగాని పాపుడుగాని శుభమునే జేయును.

భాగ్యేకర్మణి తత్పతీ నివసతో వేక త్రవా వ్యత్యయే నాన్యోన్యార్ధ గతౌ నిరీక్షితయుతౌ తౌ రాజయోగప్రదౌ। ధీజాయాధనబంధుపైశ్చ సహితే తత్పద్గృహే సంస్థితౌ సంపత్సౌఖ్యకరౌ తయోర్నిధనలాభక్షాధిపత్యంవినా॥

భాగ్యరాజ్యాధిపతులు భాగ్యస్థానమందైన రాజ్యమందైన నొకచోట గూడినను వీరలు వ్యత్యయముగనైనను క్రమముగనైన నీస్థానములందుండినను నితరేతరాన్యగృహములందుండినను అన్యోన్యవీక్షితులైయుండినను రాజయోగమును జేతురు. మరియును వీరలు పంచమ సప్తమ ధన వాహన స్థానములందుండిన నీస్థానాధిపతులతో కూడుకొనినను సంపత్సౌఖ్యమును జేతురు. ఈ భాగ్యరాజ్యాధిపతులష్టమలాభాధిపతులైన యోగభంగమగును.

బాలోవృద్ధఖగోస్తగశ్చ విజితా పశ్య న్నపశ్యత్యసౌ శుక్లాశుక్లదినైశ్శుభాశుభదినైః పూర్వోన్ముఖాద్యుక్రమాత్। ప్రత్యగ్దృష్టియుతో దృశా సురగురుర్మందాయుతా శక్తిమాన్ మూర్ధస్థోపి భృగుశ్శనిశ్చ బలవా న్భౌమారిభేవా బలీ॥

గ్రిహము బాలుడు వృద్ధు పరాజితుడు నస్తంగతుడునై చూచినను జూడనట్టుల నిష్ఫలము. గురుడు శుక్లపక్షమందు వృద్ధత్వమునొందినను కృష్ణపక్షమునందు బాలత్వమునొందినను శుభప్రదుడగును. బలవంతులగు శుక్రశనులు మూర్ధస్థులైనను బలహీనులు కారు. అంగారకుడు శతృస్థానమందుండినను బలహీనుడుకాడు.

భావానాం ఫలకారకశ్చ విముఖా నైసర్గికాచ్ఛాదయ ద్భావై రన్వితభాంశపాపవితథా తద్భావతత్కారకౌ। యద్యత్కారకరాశిపోశుభఖగస్తత్ఫలధ్వంసకస్తద్వత్కారకయుక్తభావనివహం స్వల్పంఫలం కారయేత్॥

భావాధిపతి శుభుడగునపుడు ఛాదకసంబంధమువలన దోషుడైనప్పటికిని భావఫలమునిచ్చును. ఆభావమున కారకులును ఫలవిముఖులగుదురు- ఆభావకారకులలో నేయేకారకరాశ్యధిపతి పాపగ్రిహమైన యాయాయికారకఫలధ్వంసను జేసును- అలాగుననే కారకుడున్న భావములన్నియు స్వల్పఫలమును జేసును.

పూర్ణేంద్విజ్యశనిర్ధ్వజాస్స్వయుతభార్ద్విర్ద్వాదశచ్ఛాదకాదుష్టశ్చేద్ధిష

ణోపి రిప్పుభవనే శేషాః పురచ్ఛాదకాః। దృష్ట్వా క్షేత్రిగతేనవాశనిరుజా వ న్యోర్క్ష యుక్తేనవాసర్వేభావపభావకారకఖగా శక్తాః క్రమా ద్వ్యక్తదాః॥

పూర్ణచంద్రుడును, గురుడును, శని, కేతువులును, దమరున్నరాశికిద్వితీయ ద్వాదశరాసుల నాచ్ఛాదింతురు. గురుడు పాపుడై వ్యయమందుండినను మిగిలిన మూడుగ్రహములు ముందురాశినిమాత్రమాచ్ఛాదించెదరు. శనికుజులు క్షేత్రస్థునిచేగాని యన్యక్షేత్రస్థునిచేగాని జూడబడిరేనిబలవంతులగుదురు. సర్వభావాధిపతులు కారకులును బలవంతులైరేని జెప్పబడిన ఫలమిచ్చెదరు.

యద్భావధనర్క్ష సంస్థితఖగస్త్వచ్ఛాదకాఖ్యా స్మృతాస్త ద్భ్రాతృస్థలగోపి వేధకఖగస్తద్బంధుకో బంధకః। తద్రంధ్రే ప్రతిబంధకోత్ర సహితశ్చే ద్రంధ్రవృద్ధిక్షయే యద్భావధనాస్తభద్వయపతి స్తన్మారకాఖ్యా క్రమాత్॥

ఏభావమునకుగాని ద్వితీయమందున్నగ్రహము ఛాదకుడని చెప్పబడును. భావమునకు తృతీయమందున్న గ్రహము వేధకుడనబడును. భావమునకు చతుర్థమందున్న గ్రహము బంధకుడనబడును. భావమున కష్టమమందున్న గ్రహము ప్రతిబంధకుడనబడును. అష్టమస్థానముయొక్క వృద్ధిక్షయములం దేభావముయొక్క ద్వితీయ సప్తమాధిపతు లష్టమమందుండిరేని మారకులని జెప్పబడుదురు.

లగ్నాద్భాగ్యపకర్మపౌ యదితథా తద్భాగ్యకర్మాధిపౌ మానాద్భాగ్యపకర్మపౌ వరసమస్వల్పాధికారాః క్రమాత్। సంబంధత్రయసంస్థితౌ యదిబలావన్యోన్యకేంద్రాశ్రితౌ లగ్నాధీశ్వర రాశినాయకయుతౌ జాతో ధనీ భూపతిః॥

లగ్నముమొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును, భాగ్యముమొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును, రాజ్యముమొదలు భాగ్యరాజ్యాధిపతులును క్రమముగానుత్తమ మధ్యమస్వల్పాధికారములుగలవారు, వీరలు సహావస్థాన దృష్టిస్థాన సంబంధములు గలవారై పరస్పరమును కేంద్రములయందున్నవారై లగ్నరాశ్యధిపతులతో గలుసుకొనిరేని జాతకుడు ధనియును భూపతియగును.

జన్మర్క్షాగమనాడికా విఘటికా తత్తద్దశా త్తాడితా నాడ్యా షష్ఠిహతా యుతా విఘటికా తచ్ఛేద్యరాశిర్భవేత్। చాద్యంతాస్థితనాడికా విఘటికా బి భాజితో వత్సరాశ్శేషం ద్వాదశభిర్ధినైః ఖరుతుభిర్నిఘ్నంతుమాసాదికం॥

జన్మనక్షత్రముయొక్క శేషఘడియల నరువదింట గుణించి విఘటికలం

దుగలవి కృత్తికాది యిరువదియేడునక్షత్రములు తొమ్మిదింట పాల్గొనగా వచ్చిన శేషమున కొకటిమొదలు తొమ్మిదివరకు ౬ సూర్య- ౧౦ చంద్ర- ౭ కుజ- ౧౮ రాహు- ౧౬ జీవ- ౧౯ శని- ౧౭ బుధ- ౭ కేతు- ౨౦ శుక్రదశలగును. ఈరీతి నానక్షత్రదశావర్షములచేత నామొత్తమును గుణించి దాని నక్షత్రాద్యంతఘటికావిఘటికలయొక్క మొత్తముచేతను బాల్గొనగ వచ్చిన లబ్ధము వత్సరములగును- ఆ శేషము పన్నెండింటగుణించి తిరుగ నక్షత్రాద్యంతముచేతనే బాల్గొనగా వచ్చినది మాసములగును- ఆ శేషము దినములచేగుణించి బాల్గొనగా దినములు నీరీతినే ఘటికలచే విఘటికలచేతను గుణించి బాల్గొనగా ఘటికావిఘటికలు వచ్చును.

తత్త్వ్తేటదశాదశావినిహతా మాసాః పురోంకాభవే దత్యాంకం త్రిగుణం దినానిచ తథా వక్ష్యంతి చాంతర్దశాః। తద్భుక్తిస్తు దశాహతాచగస్త్రభిర్భక్తా దినాని క్రమాత్ ॥

ఏగ్రహముయొక్క మహాదశకంతర్దశకట్టవలెనోయామహాదశావర్షములంతర్దశావర్షములచేత గుణించ మొదటివి మాసములగును. కొసయంకెమూడింటగుణించగా దినములగును- ఆయంతర్దశామానమును దశావర్షములచే గుణించ నాల్గింట పాలుగొనగా వచ్చిన లబ్ధము విదశాదినములగును- శేషమురువదిచే గుణించి నాల్గింటపాలుగొనగావచ్చిన లబ్ధము ఘడియలగును.

తద్వర్గైర్నిహతా దినాని ఘటికా ద్వాభ్యాం విభక్తం ఫలం నాడ్యశ్శేషమతోథషష్టినిహతం చార్ధోయుతం తద్వతు। ద్వాభ్యాం భక్తఫలం వినాడ్యరభవం సూక్ష్మదశాభుక్తయస్త్వేవం ప్రాణదశా క్రమేణ విదితా స్సిద్ధాంతవిజ్ఞానిభిః॥

విదశాఘడియలను దశావర్షములచే గుణించి రెండింట పాల్గొనగా వచ్చిన లబ్ధము సూక్ష్మదశాఘడియలగును- శేషఘడియలరువదిచే గుణించి రెంటపాల్గొనగా విఘడియలు వచ్చును- ఈరీతినే సిద్ధాంతవేత్తలచేతను ప్రాణదశను దెలసికొనదగును.

కేంద్రాధీశ్వరకోణనాయకదశా శ్చాంతర్దశాశ్శోభనా స్సామాన్యాశ్చ ధనత్రిలాభభవనాధీశగ్రహాణాం దశాః। షష్ఠాష్టవ్యయ భావనాయక దశా కష్టా భవేయుస్సదా నేతుర్లగ్నమపేక్ష్య తత్తదధిపో తత్తద్దశాభుక్తిషు॥

కేంద్రకోణాధిపతులయొక్క దశలును వారియంతర్దశలును శుభప్రద

ములు- ధనతృతీయ లాభాధిపతులయొక్క దశాంతర్దశలు మధ్యఫలములు షష్ఠాష్టమవ్యయాధిపతులయొక్క దశలు కష్టఫలములు నగునని యడిగినవారి లగ్నమునబట్టి యాయాయి దశాభుక్తులందు జెప్పవలెను.

రాజాశ్రయణ ధర్మాః.

వినాజ్ఞయా విశంతంతు ద్వార్థస్సమ్యఙ్నిరోధయేత్ । నిర్దేశకాయవిజ్ఞాప్య తేనాజ్ఞప్తః ప్రమోచయేదితి భార్గవః॥ ప్రయాణకాలేచ గృహప్రవేశే వివాహకాలేపిచ దక్షిణాంఘ్రిం। కృత్వాగ్రతశ్శత్రుపురప్రవేశే వామం నిదధ్యాచ్చరణం నృపాలఇతి బృహస్పతిః॥ ప్రవిశ్య నగరీం లంకాం కపిరాజహితంకరః। చక్రేథ పాదం సవ్యంచ శత్రూణాం సతుమూర్ధనీతి శ్రీమద్రామాయణే॥ తస్మాద్రాజద్వారప్రవేశే దక్షిణపాదమాదౌ నిధాయ గచ్ఛేత్॥

రాజాజ్ఞలేకను బ్రవేశించువాని నెవనినైన ద్వారపాలకుడు రాజద్వారప్రవేశమును జేయనివ్వరాదు- తనపైయధికారికి దెలియజేసి వాని యాజ్ఞవలన విడువదగునని భృగువచనము.

ప్రయాణకాలమందు గృహప్రవేశమందు వివాహమందును దక్షిణాంఘ్రిని ముందుంచవలెను. శత్రుపురప్రవేశమున వామపాదము నుంచవలెనని బృహస్పతి,

శ్రీఆంజనేయులవారు లంకాపురప్రవేశమందు ముందుగ వామపాదన్యాసమును జేసిరది శత్రువులశిరమందుంచుటయని శ్రీమద్రామాయణమది గావున రాజద్వారప్రవేశమందు దక్షిణపాదమునుంచి నడువవలయును.

రిక్తహస్తేన నోపేయాద్రాజానం దైవతం గురు మిత్యాది వచనప్రమాణ్యాద్రాజదర్శనార్థం ఫలాన్యాదాయైవ గంతవ్యం॥ తత్ర గ్రాహ్యాగ్రాహ్యఫలాని వక్ష్యామః॥ తదుక్తం స్కాందె ధర్మఖండే॥ ఉపాయనాని సంగృహ్య జంబీరాదిపురస్సరం। జంబీరాత్కార్యసిద్ధిస్స్యాన్నారికేళాత్ఫలాధికం। ఃసిద్ధం కార్యనాశాయ పుష్పకరముకజాలకాః। ఉర్వారుకంచఖర్జూరం తిందుకం కదళీం త్యజేదితి॥

రాజును, దైవతమును, గురువును రిక్తహస్తముతో జూడబోగూడదు- గావున రాజదర్శనార్థము ఫలములను బట్టుకొని వెళ్లవలయునీవిషయమై గ్రాహ్యాగ్రాహ్యఫలములను జెప్పుచున్నారము.

కానుకగా నిమ్మపండ్లుమొదలగునవి స్వీకరించవలయు నందు నిమ్మపం

దు కార్యసిద్ధికరము. కొబ్బరిపండధికఫలప్రదము. వెలగపండు కార్యనాశము. పుష్పములు, పోకపండు, మొగ్గలు, దోసపండు, ఖర్జూరపుకాయలు, తుమ్మికపండు, అనటిపండు వీటినిత్యజించవలయునని స్కాందమందగు ధర్మఖండము.

తత్ర కృద్ధం రాజానంవా రాజతోషణార్థం తదాజ్ఞయా వివాదేకృతే ప్రత్యర్థినంవా శాంతియుక్తం కర్తు మాపస్తంబోక్తజపవిధిం వక్ష్యామః॥

సంవాదదేశంగత్వా ప్రత్యర్థినం ప[…]స్నాత్త రాంజపేత్॥ మంత్రః॥ తే వాచమాస్యాద్దద ఆమనస్యాగ్ హృదయాదధి యత్రయత్ర తే వా క్నిహితా తాం తతఆదధే॥అస్యార్థః॥ తేవాచం ఆస్యాత్। అసావిత్యనేన ఛాందసో లింగవ్యత్యయః। యద్వా తే వాచ ఆస్యం బధ్నాదితి। ఆమనస్యాం మనసిభవాం మనస్యాం మనసి వివక్షితాం ఆదధే। హృదయాదధి హృదయోపరియావాక్సా దధే। అన్యతోఽపి యత్రయత్ర తే వాగ్విహితస్తతస్తస్మాత్త్వదీయావాచం ఆదధే అపిదధామీత్యర్థః। ఇహచ సంబుధ్యా నామనిర్దేశః ప్రత్యర్థినఏవ॥ కృద్ధముత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత విక్రోధో భవతి యది కృద్ధప్రత్యర్థీవా వ్యవహారద్రష్టాతునతో క్రోధశాంతింబాసావిచ్ఛతి తదాఉత్తరాభ్యామభిమంత్రయేత్॥ మంత్రః॥ యాతఏషరరాట్యాతనూర్మన్యోర్మృధ్రస్యనాశనీ। తాం దేవాబ్రహ్మచారిణో వినయంతు సుమేధసః॥ ౧ ॥ యత్తఏతన్ముఖేమతగుంరరాటముదివవిధ్యతి ఏతేక్రోధన్నయామసి గర్భమశ్వతర్యాఇవ॥ ౨ ॥ ఏతయోరర్థః॥ యాతఇతి॥ తేయాఏషారరాట్యా లలాటే భ్రూమన్యోస్తనోః క్రోధవేషః। భ్రుకుటిః వక్రత్వాదిః ఆతామ్రనేత్రత్వాదిః కపటగర్వత్వాది ర్మృధ్రస్య మృదునామైతతు తవ ప్రధానభూతం యన్మృదుత్వం తస్యనాశనీ। కృద్ధాహి మృదుత్వం జహాతి తాం మన్యోస్తనూదేవా బ్రహ్మచారిణః బ్రహ్మణి నేత్రేచ ప్రతిపాద్యంతే। దేవాః అపనయంతు। సుమేధసః సుప్రజ్ఞాః తథాచ కథంకారమేతేషాం యదత్ర తే వపుషి ముఖం అంతరే లలాటమధ్యే ఉద్విధ్యతివా కృద్ధం యమ్భ్రూం లలాటే నాడీనాంచ స్ఫురణం తదభిప్రాయమేతత్ యచ్ఛబ్దశ్రుతేస్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారః। తం తేక్రోధం వినయామసి వినాశయామః। గర్భమశ్వతర్యాఇవ అశ్వతరీణాం గర్భగ్రహణం మరణహేతుః తతో వినేతవ్యఇత్యుపమానాదరః। ఏవంకృతే విక్రోధో భవతి। ఇత్యేతాభ్యాం కృద్ధమితరంవాభిమంత్రయేత అనేనచాభిమంత్రణేనకృద్ధో విక్రోధో భవతి। ఫలవిధిశ్చాయం నార్థవాదమాత్రం సూత్రకారేణ బద్ధత్వాత్॥

కోపయుక్తుడగు రాజునైన, రాజసంతోషార్థమై వారియాజ్ఞచే వివా

దయగుచుండ ప్రత్యర్థినైన శాంతియుక్తునిగా జేయుకొఱకు ఆపస్తంబోక్తము గు జపవిధిని వ్రాయుచున్నాము.

సంవాదస్థలమునకు వెళ్లి ప్రతిపక్షిని జూచుచు తేవాచ మనుమంత్రమును జపించవలయును. ప్రతిపక్షి కోపయుక్తుడైన యాతఏష యనునదియు, యత్త్రఏతస్మ్యఖేయనునదియు నభిమంత్రించిన కృద్ధులు విక్రోధులగుదురు.

ఈమంత్రములు ఫలవిధాయకములు గాని యర్థవాదమాత్రములుగావు. అటులగుటనే సూత్రకారునిచే నిర్ణయించబడెను.

యత్నేనోపచరేన్నిత్యం నాహమస్మీతి చింతయేత్। సమర్థయంశ్చ తత్పక్షం సాధుభాషేత భాషితమితి భార్గవః॥ ప్రవిశ్య సానురాగస్య చిత్తంచిత్తజ్ఞసమ్మతః। సమర్థయంశ్చ తత్పక్షం సాధుభాషేత భాషితం। తన్నియోగేనవా బ్రూయాదర్థం సుపరినిశ్చితం। సుఖప్రబంధగోష్ఠీషు వాదేవా వాదినాం మతం॥ విజానన్నపి మేధావీ భర్తుః క్షిప్తోత్తరం వచః। ప్రవీణోపిహి మేధావీ వర్జయేదభిమానితామితి కామందకే॥ ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాత్యయేషుచ। అపృష్టోపిహి తాన్వేషీ బ్రూయాత్కళ్యాణభాషితం। ప్రియం తథ్యంచ పథ్యంచ వదేద్ధర్మార్థకం వచః। సమానవార్తయాచాపి తద్ధితం ప్రగ్గయేత్సదేతి భార్గవః॥ దాక్షిణ్యయుక్తమశఠం సత్యం జన మనోహరం। అల్పాక్షరమనేకార్థం వాక్యం బ్రూహి మహామత ఇతి బ్రహ్మోత్తరఖండే॥ సత్యం బ్రూయాత్ప్రియంబ్రూయాన్నబ్రూయాత్సత్యమప్రియం। ప్రియంచ నానృతంబ్రూయాదేషధర్మస్సనాతనః॥ వాచ్యర్థానియతాస్సర్వే వాఙ్మూలావాగ్వినిస్సృతాః॥ తాంతుయస్తేనయేద్వాచం ససర్వస్తేయకృన్నరఇతి మనుః॥ నముఖ నేత్రయోర్వాపి లలాటేచ భ్రువోస్తథా। అన్యేష్వపిచగాత్రేషు దోషస్సంవిదితః క్వచిత్॥ అవిస్తరమసందిగ్ధ మవిలంబిత మద్రుతం। ఉరస్థం కంఠగం వాక్యం వర్తతే మధ్యమే స్వరే॥ సంస్కారక్రమసంపన్నా మద్రుతా మవిలంబితాం। ఉచ్చారయతి కళ్యాణీం వాచం హృదయహారిణీం। అనయాచిత్రయా వాచా త్రిస్థానవ్యంజనస్థయా। కస్యనారాధ్యతే చిత్తముద్యతాసేరరేరపీతి శ్రీమద్రామాయణే శ్రీరామచంద్రేణాజ్ఞాపితం॥ నశిరః కంపయేద్గాత్రం భ్రువౌ చాప్యక్షిణీతథా। తైలపూర్ణమివాత్మానం తత్తద్వర్ణే ప్రయోజయేత్॥ శంకితం భీతముద్ఘుష్ట మవ్యక్త మనునాసికం। కాకుస్వరం శీర్షగతం తథాస్థానవివర్జితం। విస్వరం విరసంచైవ విశ్లిష్టం విషమాన్వితం। వ్యాకులం తాలుభిన్నంచ పాఠదోషాశ్చతుర్దశ॥ మాధుర్యమక్షరవ్యక్తిః పదచ్ఛేదస్తథాత్వరా। ధైర్యం

లయసమర్థ్వంచ షడేతే పాఠకాగుణాఇతి శిక్షాయాం॥ ప్రవృత్తవాక్చిత్రకథః ఊహావాన్ప్రతిభానవాన్। ఆశుగ్రంథస్య వక్తాచ సవై పండితఉచ్యతే॥ అస్యార్థః॥ ప్రవృత్తవాక్। అకుంఠితవచనః। చిత్రకథో లోకకథాభిజ్ఞః। ఊహాతర్కః। ప్రతిభానం తత్కాలస్ఫూర్తిః॥ వాక్సంయమోహి నృపతే సుదుష్కరతమోమతః। అర్థవచ్చ విచిత్రంచ నశక్యం బహుభాషితుం॥ అభ్యావహతి కల్యాణం వివిధం వాక్సుభాషితా। సైవదుర్భాషితా రాజన్ననర్థాయోపపద్యతే। రోహతే సాయకైర్విద్ధం వనం పరశునాహతం। వాచాదురుక్తం బీభత్సం నసంరోహతి వాక్క్షతం॥ కర్ణినాళీకనారాచాన్నిర్హరంతి శరీరతః। వాక్శల్యస్తు ననిర్హర్తుం శక్యో హృదిశయోహిసః॥ వాక్సాయకా వదనాన్నిష్పతంతి యైరాహతశ్శోచతి రాత్ర్యహాని। పరస్యానామర్మసు తేపతంతి తాన్పండితోనావసృజేత్పరేభ్యః॥ నసాసభాయత్రనసంతివృద్ధా నతేవృద్ధా యేనవదంతిధర్మం। నాసౌధర్మో యత్ర నసత్యమస్తి నతత్సత్యం యచ్ఛలేనాభ్యుపేతం॥ సువర్ణపుష్పాం పృథివీం చిన్వంతి పురుషాస్త్రయః। శూరశ్చ కృతవిద్యశ్చ యశ్చజానాతి సేవితుం॥ అవ్యాహృతం వ్యాహృతాచ్ఛ్రేయ ఆహుస్సత్యంవదేద్వ్యాహృతం తద్ద్వితీయం। ప్రియంవదేద్వ్యాహృతం తత్తృతీయం ధర్మ్యంవదేద్వ్యాహృతం తచ్చతుర్థమితి శ్రీమహాభారతే॥ అస్యార్థః॥ అవ్యాహృతం మౌనం తతోపి శ్రేయః। సత్య వచనం సత్యమపి ప్రియంచేత్ తతోపి శ్రేయః తతోపి ధర్మ్యానుగతంచేత్ శ్రేష్ఠమిత్యర్థః॥ హిరణ్యభూమిలాభేభ్యో మిత్రలబ్ధిర్వరాయతః। అతోయతేత తత్ప్రాప్తౌ రక్షేత్సత్యం సమాహితఇతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ సత్యవచనాన్మిత్రలబ్ధిరితి వశిష్ఠః॥ అసత్యాస్సత్యసంకాశాస్సత్యాశ్చాసత్యసంనిభాః। దృశ్యంతే భ్రాంతిజనకాస్తస్మాద్యుక్తం పరీక్షణమితి నారదః॥ సత్యంచ అప్రాణిహింసాకరమేవ ప్రాణిహింసాకరం సత్యమప్యసత్యప్రాయమేవ ధారణాద్ధర్మమిత్యాహుస్సత్యం ధారయతే ప్రజాఇతి విశేషస్మరణాత్ అపిచ॥ ఓమితి॥ సత్యంనేత్యనృతం తదేతత్పుష్పం ఫలంవాచో యత్సత్యం సహీశ్వరో కళ్యాణకీర్తిర్భవితా ఇతిశ్రుతిః॥ తిష్ఠేతిరాజా చుక్రోశ యాహియాహీతి రాఘవః। సుమంత్రస్య బభూవాత్మా చక్రయోరివచాంతరా॥ నాశ్రౌషమితి రాజానముపాలబ్ధోపి వక్ష్యసి। చిరందుఃఖస్య పాపిష్ఠ మితిరామస్తమబ్రవీదితి శ్రీమద్రామాయణే॥ అస్యార్థః॥ పునరాగమనానంతరం రాజా కిమర్థం మద్వాక్యేన స్థితోసీతి నిందితోపి నాశ్రౌషం తద్వచనమితి వక్ష్యసి కిమర్థమేవ మసత్యవచనం। తత్రాహ। చిరమితి దుఃఖస్య ఇదానీమనుభూయమానదుఃఖస్య చిరం విళంబః పాపిష్ఠం అతిదుస్సహమితి। ప్రాణినాముపకారాయ యథైవేహ

పరత్రచ। కర్మణామనసావాచా తదేవ మతిమాన్వదేదితి విష్ణుపురాణే॥ ననర్మ యుక్తమనృతంవదంతి నస్త్రీషురాజన్నవివాహకాలే। నగుర్వర్థే నాత్మనో జీవితార్థే పంచానృతాన్యాహురపాతకానీత్యుక్తం తస్మాదేవ శ్రీమహాభారతే॥ అలమతిప్రసంగేన వాగనుశాసనార్థేన॥

యత్నముచే నిత్యమును రాజును సేవించవలయును. తనకది నిత్యము గాదని తలంచవలెను. రాజవలంబించు పక్షమునే తానును స్థాపనము జేయ దగును. రాజు పలికిన పలుకును బాగున్నదనవలెనని భార్గవులు.

రాజసన్నిధిని బ్రవేశించి యనురాగయుక్తులగు వారిచిత్తమును దెలసి వారికి సమ్మతుడై వారివాక్యమును స్తుతిజేయుచు వారి యాజ్ఞచేతనైన లేక వారిపలుకునకు సముత్తరముగానైన నిశ్చితార్థమగు వాక్యమును బలుకదగును.

సుఖార్థమగు ప్రబంధగోష్ఠులయందైనను వాదమందైనను వాదిమతమును దెలసి తెలసినవాడైనను ప్రభువుచే నాక్షేపించబడి బుద్ధిమంతుడగు వాడుత్తరమిచ్చుటకు బ్రవీణుడైన నభిమానమును విడచి యాప్రభువునకు బ్రతికూలముగ బలుకదగదని కామందకము.

ఆపదవచ్చునపుడును రాజు చోరుచేమార్గమును దప్పునపుడును జేయదగినపనికి సమయమతిక్రమించునపుడు రాజుహితమును గోరినవాడు తన్నడుగకుండినను శుభకరమగు వాక్యమును బలుకదగును.

విననిష్టమగునట్టియు, సత్యమగునట్టియు, ముందుపయోగమగునట్టియు ధర్మార్థములను సమకూర్చు వాక్యమునే పలుకవలెను. సామాన్యమగు వార్తచేతనైనను రాజహితమును గోరవలసినదని భార్గవులు.

దయాయుక్తము, నబాధకము, సత్యము, జనమనోహర మల్పాక్షరములు గలిగి యనేకార్థములు గలదియునగు వాక్యమును బుద్ధిమంతులు పలుకవలెనని బ్రహ్మోత్తరఖండము.

సత్యమునుబలుకవలె నది ప్రాణిహితమై యుండవలెను. సత్యమైనను ప్రాణిహితముగానిది పలుకరాదు. ప్రియమైన నసత్యమును బలుకరాదనియు నిది ప్రాచీనధర్మమనియు మనువు.

ముఖమందు, నేత్రములందు, ఫాలమందు, కనుబొమలందితరావయవములయందును మాటలాడునపుడును వికృతిని గనుబరచకూడదు.

సందిగ్ధముగాకుండ సంక్షేపముగ నాలస్యములేకను త్వరలేకను వ్యా

దయమును కంఠమును బొందిన వాక్యమును మధ్యమస్వరమున బలుకవలెను.

వ్యాకరణయుక్తముగ త్వరయు నాలస్యము లేక మంగళప్రదమైన మనోరంజనము నర్పడి హృదయకంఠవాక్కులయందు బలుకదగిన చిత్రమగు వాక్యముచేతను తల్వారిచే నరకవచ్చినవాని చిత్తమైన హస్తమగాకుండజేసెదరి శ్రీరామచంద్రవాక్యము.

శిరమును శరీరమును కనుబొమలను నేత్రముల కదలింపజేయరాదు. ఘటములపూర్ణమగు ఘటమువలె తొణుకులేక నణకువచే శరీరమును యథాయోగ్యవర్ణముల బ్రయోగించి మాటలాడదగును.

శంకనుబొందుచు భీతినొందుచు కేకలుబెట్టుచు స్పష్టము గాకుండను ముక్కుతో మాట్లాడుట కాకోక్తి శీర్షగతముగ స్థానమును దప్పించి యుచ్చారణము చేయడము స్వరహీనముగ రసములేక ద్విత్వములు విడదీసియు విడదీయవలసినవి సంయుక్తము జేసియును విషమముగను బలుకుట తొలుప్పలను గదల్చుట యివి పదునాలుగువచనదోషములు.

మధురముగ నక్షరముల స్పష్టముగను పదవిభాగమొనర్చి త్వర లేక ధ్వనితాళయనుసరించి బలుకదగునవి యారుగుణములు.

మొరవబోవని వాక్యముగలవాడు లోకకథలను దెలిసినవాడు ఊహయు తత్కాలస్ఫూర్తియును గలవాడును గ్రంథముయొక్క శీఘ్రవక్తయును బండితుడనబడును.

వాక్సంయమమతిదుష్కరము. విచిత్రమును బ్రయోజనకారియునగు వాక్యమును విశేషముగ బలుకుట కష్టము. అలంకృతమైన బహువిధమగు వాక్యము మంగళమొనర్చును. దుష్టమగువాక్య మనర్థమునొందించును. బాణక్షతమగు కూడిపోవును, గొడ్డలిచేగొట్టబడిన వనము దిరుగ నభివృద్ధమగును- భయంకరమగు దుష్టోక్తులచేనగు క్షతము మానక మానవంతుని మనంబున కతిదుఃఖమునర్చును.

దేహముపైనినాటిన చిల్లకోలలను దీయవచ్చును- దుర్వాక్యరూపమగు ములుకులు గుండెను నాటుటచే దీసివేయవల్ల లేదు.

ముఖమునుంచిబయలుదేరి పరులమర్మములందునాటి వేటిచేత కొట్టబడి రాత్రిబగలును దుఃఖింపుదురో అట్టివాగ్బాణములను లౌకికవైదికజ్ఞానముగలవాడు పరులకొరకు బలుకరాదు.

వృద్ధులులేకయుండిన సదిసభగాదు. ధర్మమును బలుకనివారు వృద్ధులుగారు. సత్యములేనిది ధర్మముగాదు. ప్రమాదయుక్తమగునది సత్యము గాదు.

శూరుడు విద్యగలవాడు సేవాధర్మము దెలిసినవాడు ఈముగ్గురును సువర్ణపుష్పములుగల దానినిగాను పృథివిని వెదకుచున్నారు.

మొదటిది- పలుకుటకంటె మౌనము శ్రేయము. రెండవది- సత్యమును బలుకుట శ్రేష్ఠము. మూడవది- సత్యమును ప్రాణిహితముగ బలుకుట శ్రేయము. నాల్గవది- ప్రాణిహితమైన ధర్మమును బ్రియముగనుండబలుకుట పరమశ్రేయమని శ్రీమహాభారతము.

హిరణ్యలాభ భూలాభములకంటె మిత్రలాభమధికమనియు నది సత్యవచనముచే లభించుననియును యాజ్ఞవల్క్యులు. సత్యవచనముచే మిత్రలాభమగునని వసిష్ఠు.

కొన్నియసత్యములు సత్యప్రాయములై సత్యములసత్యములై భ్రాంతిజేయుచు గనపడును గాన బరీక్షించుట యుక్తమని నారదులు.

ప్రాణిహింసాకరము గానిదియె సత్యము. ప్రాణిహింసాయుక్తమగు సత్యమసత్యప్రాయమగును. ప్రజలను ధరించునదియైనందున ధర్మమనియు సత్యము ప్రజలనుధరించుననియు విశేషస్మృతులు గలవు.

సత్యమాడుచో వచ్చుకష్టము బోవునపుడు బద్ధమాడిన యసత్యదోషము లేదేమియనిన- ఆత్మ వృక్షమువంటిది దానిమూలమును జెరిపిన సత్యమానము ములగు పుష్పఫలములు జెడును. అసత్యమాడినదైన మూలమనుబడుచుండ రక్షించినఫలపుష్పములుగలిగివృక్షమువర్ధిల్లును- తానువృద్ధిబొందినకీర్తియుయును గళము సత్యరక్షణమునగునని బహ్వృచశ్రుతితాత్పర్యము- ఇంతియెకాదు- రథమును నిలుపుమని దశరథులు. వెళ్లువెళ్లుమని రామచంద్రులాజ్ఞనిచ్చుటచే సుమంత్రుని యొక్కమనంబు చక్రమధ్యమునబలె చంక్రమణమొనర్చదాయెను. అట్టిసమయమున శ్రీరామచంద్రులనిరి- నీవు తిరుగవచ్చినతరువాత దశరథులు మావాక్యప్రకారము నడువలేదనిరేని దమవాక్యము వినబడలేదని జెప్పవచ్చును గానరథము బోనిమ్ము- ఎందుకిటులబద్ధమాడుమని బోధించుటయనిన యిపుడనుభవించు దుఃఖమునకు తోడుగ రథమునిలుపుట యతిదుస్సహమనిరి. శ్రీమదయోధ్యాకాండమును జూడుడు.

ప్రాణులకుపకారముకొఱకు మనోవాక్కాయకర్మలచే నిసూపరముల

కనుకూలించు వాక్యమును మతిగలవాడు బలుకుమని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

హాస్యముకొఱకు, స్త్రీరక్షణమునకు, వివాహమొనర్చుటకు, గురుహితార్థము, తనజీవికకు హానికలుగునపుడు నీయైదుకాలముల నన్నృతమాడినను దోషముకలుగదని శ్రీమహాభారతమునందనుటకిది యొకారణము.

వాఙ్నియమబోధకార్థమై విశేషమునీపై జెప్పుటకుబనిలేదని చాలించితిమి.

ననర్మసచివైస్సార్ధం కించిదప్యప్రియం వదేత్। తేహిమర్మాణ్యభిఘ్నంతి ప్రహాసేనేవ సంసది॥ నైషాం దారేషు కుర్వీత మైత్రీం ప్రాజ్ఞః కదాచన। అంతఃపురచరాయేచ ద్వేష్టియానహితాశ్చయే। విదితేచాస్యకుర్వీత కార్యాణి సులఘూన్యపి। ఏవంవిచరతా రాజ్ఞి నక్షతిర్జాయతే క్వచిత్॥ గచ్ఛన్నపి పరాంభూమి మపృష్టో హ్యనియోజితః। జాత్యంధఇవ మన్యేత మర్యాదా మనుచింతయన్। నహిపుత్రం ననప్తారం నభ్రాతరమరిందమాః। సమతిక్రాంతమర్యాదం పూజయంతినరాధిపాః। యత్నాచ్చోపచరేదేనమగ్నివద్దేవవత్విహ। అనృతేనోపచీర్ణోహి హన్యాదేవ నసంశయః। యద్యద్భర్తానుయుంజీత తత్తదేవానువర్తయేత్। ప్రమాదమవలేపంచ కోపంచపరివర్జయేత్। సమర్థనాసు సర్వాసు హితంచ ప్రియమేవచ। సంవర్ణయేత్తదేవాస్య ప్రియాదపి హితం వదేత్॥ అనుకూలోభవేచ్చాస్య సర్వార్థేషు కథాసుచ। అప్రియంచాహితం యత్స్యాత్తదస్మైనానువర్ణయేత్। నాహమస్యప్రియోస్మీతి మత్వాసేవేతపండితః। అప్రమత్తశ్చ సతతం హితంకుర్యాత్ప్రియంచయత్। నాస్యానిష్టాని సేవేత నాహితైస్సహసంవిశేత్। స్వస్థానాన్నవికంపేత సరాజవసతిం వసేత్। అసూయంతిహి రాజానో నరాననృతవాదినః। తథైవ చావమన్యంతే నరాన్పండితమానినః। శూరోస్మీతి నదృప్తస్స్యాద్బుద్ధిమానితినాపునః। ప్రియమేవాచరన్ప్రాజ్ఞః ప్రియోభవతి భోగవాన్। ఐశ్వర్యంప్రాప్య దుష్ప్రాప్యం ప్రియం ప్రాప్యచ రాజతః। అప్రమత్తోభవేత్ప్రాజ్ఞః ప్రియేషుచ హితేషుచ। నచోష్ఠౌ నభుజౌ జానూ నచవాక్యం సమాక్షిపేత్। సదావాతంచ వాతంచ ష్ఠీవనంవాచరేచ్ఛనైః। హాస్యవస్తుషు చాప్యస్య వర్తమానేషు కేషుచిత్। నాతిగాఢం ప్రహృష్యేత నచాప్యున్మత్తవద్ధసేత్। నచాతిధైర్యేణచరేద్గురుతాంహి వ్రజేత్తతః। స్మితంతు మృదుపూర్వేణ దర్శయేదప్రమాదజం। లాభేన దర్శయేద్యస్తు నవ్యథేద్యోవమానితః। అసంమూఢస్య యోనిత్యం స రాజవసతిం వసేత్। రాజానం రాజపుత్రంవా సంవర్ణయతి యస్సదా। అమాత్యః పండితో భూత్వా సచిరం తిష్ఠతే ప్రియః। ప్రగృహీతశ్చ యోమాత్యో నిగృహీతశ్చ

కారజ్ఞైః। ననిర్వదతి రాజానం లభతే సంపదం పునః। ప్రత్యక్షంచ పరోక్షంచ గుణవాదీ విచక్షణః। ఉపజీవీ భవేద్రాజ్ఞో విషయేయోపివాభవేత్। యోవై గృహేభ్యః ప్రవసన్ ప్రియాణాం నానుసంస్మరేత్। దుఃఖేన సుఖమన్విచ్ఛేత్సరాజవసతిం వసేదితి ధౌమ్యః॥ రాజ్యసంబంధినః పూజ్యా స్సుహృదశ్చయథార్హతః। నృపాహూతస్తురంగచ్ఛేత్త్యక్త్వా కార్యశతంమహత్॥ మిత్రాయాపి నవక్తవ్యం రాజకృత్యం సుమంత్రితమితి భార్గవః॥ యద్యల్ప్యమైశ్చర్యేజానీయాన్నీచైస్తదపి కీర్తయేత్। కర్మణా తస్య వైశిష్ట్యం కథయేద్వినయాన్వితః। పరార్థం దేశకాలజ్ఞో దేశేకాలేచ సాధయేత్। స్వార్థంచ స్వార్థకుశలః కుశలేనార్థకారిణా। వేషభాషానుకరణం నకుర్యాత్పృథివీపతేః। సంపన్నోపి నమేధావీ స్పర్ధేత్తదనుతద్గుణైః। రాగాపరాగౌ జానీయాద్భర్తుః కుశలకర్మకృత్। ఇంగితాకారలింగాభ్యాం ఇంగితాకారతత్వవిత్। దృష్ట్వాప్రసన్నో భవతి వాక్యం గృహ్ణాతిచాదరాత్। దిశత్యాసనమభ్యాసే కుశలం పరిపృచ్ఛతి।వివిక్తదర్శనస్థానే రహస్యేచ నశంకతే। తదర్థాం తత్కృతాంచోచ్చైరాకర్ణయతి సత్కథాం। శ్లాఘ్యతే శ్లాఘనీయేషు శ్లాఘ్యమానంచ నందతి। కథాంతరేషు స్మరతి పృష్ఠ్యాప్తః కీర్త్యతే గుణాన్। సహతే పథ్యముక్తస్స న్ననిందామనుమన్యతే। కరోతివాక్యం తద్రక్తః తద్వచో బహుమన్యతే। వృద్ధౌప్రసన్నో భవతి వ్యసనే పరితప్యతే। రక్తస్యవా గుణాః ప్రోక్తా భృత్యేషు పృథివీపతేః। ఉపకారేషుమాధ్యస్థ్యం దర్శయత్యద్భుతేష్వపి। తత్కృతంకర్మచాన్యేన కృతమిత్యభిభాషతే। విపక్షముత్థాపయతి వినాశంచాప్యుపేక్షతే। కార్యేసంవర్థయత్యాశాం ఫలేచ కురుతేన్యథా। యద్వాక్యంమధురంకించిత్తదప్యర్థేన నిష్ఠురం। ఆచరత్యాత్మశంసాసు పరివాదంచ కేవలం। కోపోపి నసకోపాభః ప్రసాదోపిహినిష్ఫలః। హసత్యకస్మాత్త్యజతి రూక్షంచ సముదీక్షతే। విజ్ఞాప్యమానో వృత్త్యర్థం సహసోత్థాయగచ్ఛతి। ఆఘట్టయతి కర్మాణి శుచిర్నబహుమన్యతే।ఆపాదయతిమర్మాణిగుణాన్నబహుమన్యతే। సంభావయతి దోషేణ వృత్తిచ్ఛేదం కరోతిచ। సాధూక్తమపి యద్వాక్యం సమర్థయతిచాన్యథా। అపర్వణి కథాభంగం కరోతి విరసీభవన్। ఉపాస్యమానశ్శయనే సుప్తలక్షేణ తిష్ఠతి। యత్నేనారాధ్యమానోపి సుప్తవచ్చ విచేష్టతే। ఇత్యాదిచానురక్తస్య విరక్తస్యచ లక్షణాః॥

రాజుయొక్క రహస్యమంత్రులతో నేమియు నప్రియములు వలుకతగనటుల బల్కిన వారలునవ్వుచునె సభలయందు మర్మములనుగొట్టుచున్నారు.

ప్రాజ్ఞుడగువాడొకానొకప్పుడును రాజభార్యలతో మైత్రిని జేయరాదు. మరియు నంతఃపురచరులతో మైత్రియును ద్వేషమునుగూడ జేయరాదు. రాజు ద్వేషించినవానితో రాజుపైని ద్వేషముగ నున్నవానితో మైత్రి జేయతగదు. మిక్కిలి స్వల్పమగు గార్యమైనను రాజనుజ్ఞ నొందక నే జేయరాదిట్లు చరించినవాని కొకప్పుడును హాని గలుగదు.

ఉత్కృష్టస్థానమునకు వెళ్లినవాడైనను రాజు ప్రశ్న జేయక నియమించకయుండినపుడు మర్యాద నాలోచించి పుట్టుగ్రుడ్డివానివలె తన్ను దలంచుకొనవలెను.

శత్రునాశకుడగు రాజు మర్యాదనతిక్రమించి తన పుత్రపౌత్రభ్రాతలపైనను గౌరవమొనర్చరు గాన యత్నముచే నగ్నివలె దేవునివలె నుపాసన జేయదగును. అనృతముచేతను వృద్ధినొందినవానిని నిస్సంశయముగ గొట్టదగును.

ప్రభువే కార్యమందు దన్ను నియోగించునో ఆకార్యమందనువర్తించవలెను. ప్రమాదము గర్వము కోపమును విడువదగును.

రాజు సమర్థించు సకలకార్యములందును ప్రియమును హితమును వర్ణించదగును. అదియే రాజునకత్యంతప్రియమగుచున్నది. సకలప్రయోజనములందును రాజునకనుకూలుడగును. రాజుకొరకహితము నప్రియమునగునది వర్ణించకూడదు.

రాజునకు నేను ప్రియుడనుగానని సర్వదా తలంచుచు సేవించవలెను గాని వారియనుగ్రహమున్నదని ప్రమత్తుడైయుండరాదు. రాజునకేదిప్రియము హితమునగునది యాచరించదగును. రాజునకనిష్టమును సేవించరాదతనిశత్రువులతో గలసికొనకూడదు. తనస్థానమునుంచి చెలించగూడదిటులాచరించు నేర్పరి రాజునాశ్రయించవలెను.

అనృతవాదులనుగూర్చి రాజులసూయతపడుదురు. పండితాభిమానముగల మనుజులనుగూడ నవమానింతురు. శూరుడననిగాని బుద్ధిమంతుడననిగాని గర్వించగూడదు. రాజునకు ప్రియమాచరించుచు యతనికి ప్రియుడై భోగముల ననుభవించును.

పొందశక్యముగాని యైశ్వర్యమునొంది రాజునకు ప్రియుడై యతని ప్రియమందును హితమందును నప్రమత్తుడై యుండవలెను.

పెదవెలను, భుజములను, పిక్కలను, వాక్యమును చెలింపజేయరాదు,

ఉమియు నధోవాతమును వృథావాక్యమును సభయందాచరించరాదు. దేహ ప్రతిబంధముచే నాచరించవలసివచ్చినపైకివచ్చి మెల్ల మెల్లనయాచరించవలెను.

హాస్యవస్తుదర్శనాదికమందునుగూడ వెఱ్ఱివానివలె నధికధ్వనితో నవ్వరాదు. విశేషధైర్యముతో సంచరించరాదటులుండిన గౌరవమొందును. ప్రమాదమును బుట్టించని మృదువగు మందహాసమును హాస్యవస్త్వాదిదర్శనమున గనపరచవలెను.

లాభమందున సంతుష్టియు నవమానమున వ్యథయును గనపరచక మూఢుడుగాక యెవడుండునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలె. రాజునుగాని రాజపుత్రునిగాని సర్వదా వర్ణనజేయువాడు మంత్రియు పండితుడునై చిరకాలము ప్రియుడై యుండును.

మంత్రి తనను పరిగ్రహించినను నిగ్రహించినను నిందించక రాజహితమును గోరుచుండిన దిరుగ సంపద నొందును. ప్రత్యక్షపరోక్షములందు రాజగుణములను నేర్పరితనమున స్తుతియొనర్చువాడతనిచే బోషింపబడును.

ఎవడు దనగృహమును విడచి దననారిని దలచక కష్టపడుచు సుఖేచ్ఛగలవాడగునో వాడు రాజాశ్రయుడు గావలెనని ధౌమ్యుడు. రాజుయొక్క స్నేహితులు నౌకరులు మొదలగువారిని వారివారిదర్జానుసరించి గౌరవమును జేయదగును. రాజాజ్ఞ కాబడునపుడు నూరుగొప్ప ప్రయోజనములుండినను విడచి శీఘ్రముగ వెళ్లదగును.

చక్కగ నాలోచించి నిశ్చయించిన రాజకృత్యమును దనమిత్రులతోనైనను బలుకరాదని భార్గవులు. తానధికజ్ఞానముగలవాడైనను వినయముచే స్వల్పజ్ఞుడనని మనవినిజేసి తనతెలివిని దానొనర్చు ప్రయోజనమందే కనపరచవలెను.

దేశకాలములను దెలసి పరులకార్యములను సాధించునతడు కుశలుడై మంచిసమయమందు మనవినిజేయవలెను. తనకార్యమును మిక్కిలి కుశలుడగు రాజవల్లభునిచే నెరవేర్చుకొనవలయును.

తానెంతసంపన్నుడైనను రాజుననుసరించిన వేషమును భాష నవలంబించకూడదు. బుద్ధిమంతుడైనవాడు రాజగుణములతో స్పర్ధను దానుజేయదగదు.

కుశలములగు బనులుసేయుచు రాజుయొక్క రాగమును విరాగము

నింగితాకారచిహ్నలచే దెలియుచుండవలెను. భృత్యులయందనురక్తులగు ప్రభువులాభృత్యులను జూచి ప్రసన్నులగుదు రతనిపలుకు నాదరముచే గ్రహింతురు. సమీపమందునఁగూర్చుండ నాజ్ఞాపింతురు. కుశలమునడుగుదురు. వివిక్తస్థలమందును రహస్యములందున నాభృత్యుడుండుటకు శంకించరు. వాడు జేయుపనులను వాని గార్యములను నందరువినుచుండ స్వయముగ గొనియాడుదురు. అన్యులు గొనియాడిన యామోదింతురు. కథాంతరములందతని స్మరించుదురు. తత్కాలమందప్రియమైనను పథ్యమగువాక్యమును సహింపుదురు. వానిని నిందించిన యంగీకరించరు. వానియందనురక్తులుగావున వాడుజెప్పిన మాటను జేసి బహూకరింతురు. వానికి వృద్ధిగలిగిన సంతుష్టులగుదురు. కష్టము గలిగిన బరితపించుదురు. ఇట్లింగితాకారములచే రాజదయను దెలియవలెను.

విరక్తులగుప్రభువులగుణములు. భృత్యులద్భుతములగు నుపకారములు జేసినపుడును మాధ్యస్థ్యము గనబరచెదరు. వానిచే జేయబడు కార్యమన్యుడు జేసినట్లు బలుకుదురు. శత్రుత్వమును బ్రకటింతురు. వానికి వినాశమైన నుపేక్షింతురు.

కార్యమందాశను వృద్ధిబొందింతురు. ఫలకాలమందన్యథాజేతురు రోకప్పుడు మాటమధురమైన నర్థముచే నిష్ఠురమగునట్లు బల్కుదురు. తమ్ము స్తుతిజేసికొనునపుడు వాని నింద నగపరచెదరు. కోపమైన కోపమువలె నగపరచరనుగ్రహమైన నిష్ఫలముగ జేతురు. నిష్ప్రయోజనముగ నవ్వుదురు. ఎట్టబారి జూతురు. జీవనముకొరకు విజ్ఞాపనముజేయుచుండ శీఘ్రముగ లేచిపోదురు.

భృత్యుడొనర్చిన లోపభుసనుల నుద్ఘాటనముజేతురు. మంచిపనులను బహూకరించరు. మర్మములను బ్రకటింతురు. గుణముల నెన్నరు. దోషము నాపాదించెదరు. వృత్తిచ్ఛేదమును జేతురు. మంచిమాటలబలికిన నన్యథా సమర్థింతురు. ఆశ్రితుడుపన్యసించు కథలో నసమయమందు విరసులై రసభంగమును జేతురు. వానిచే నుపాసించబడుచు శయనమందు నిద్రించినట్లుండుదురు.

యత్నముచే నారాధించబడుచుండియు నిద్రితునివలె చేష్టింతు రివిమొదలగువాటిచే విరక్తప్రభులగుణములను దెలియవలెను.

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధిః.

కుసూలకుంభధాన్యోవా త్ర్యాహికాశ్వస్తనావపి। జీవేద్వాపి శిలోంఛేన శ్రేయానేషాంపరఃపర ఇతి॥ కుసూలాదయో యద్యప్యనవస్థితప్రమాణాః త,

ధాపి స్వకుటుంబపోషణే ద్వాదశాహపర్యాప్తధాన్యః। కుసూలధాన్యః। ష డహఃపర్యాప్త ధాన్యః కుంభధాన్యః। వల్లరీగ్రహణం శిలం। కణోపాదాన ముంఛకమితి పారిజాతాదౌ స్థితం। యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం స్వైఃకర్మభి రగర్హితైః। అక్లేశేన శరీరస్య కుర్వీతధనసంచయం। ఋతామృతాభ్యాం జీవేత్తు మృతేనప్రమృతేనవా। సత్యానృతాభ్యామపివానశ్వవృత్త్యాకదాచన॥ ఋ తముంఛశిలంజ్ఞేయమమృతంస్యాదయాచితం। మృతంతుయాచితంభైక్షంప్రమృ తం కర్షణంస్మృతం। సత్యానృతంతువాణిజ్యం తేనచైవాపిజీవ్యతే। సేవాశ్వ వృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాంపరివర్జయేత్॥ కుసూలధాన్యకోవాస్యాత్కుంభీ ధాన్యకఏవవా। త్ర్యైహైహికోవాపిభవేదశ్వస్తనికఏవవా॥ చతుర్ణామపి చైతే షాం ద్విజానాం గృహమేధినాం। జ్యాయాన్పరః పరోజ్ఞేయో ధర్మతో లోక జిత్తమ ఇతిమనుః॥

సత్యానృతంతువాణిజ్యం శ్వవృత్తిర్నీచసేవనం। వర్జయేత్తాంసదా వి ప్రో రాజన్యశ్చ జుగుప్సితాం॥ సర్వవేదమయోవిప్రస్సర్వదేవమయోనృపఇతి శ్రీమద్భాగవతేసప్తమస్కంధే॥ యాత్రేతి॥ యాత్రాప్రాణస్థితిః। శాస్త్రీయ కుటుంబసంవర్ధన నిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వక ప్రాణస్థితిమాత్రార్థం నభోగా ర్థం। స్వసంబంధితయా శాస్త్రవిహితార్జనరూపైః కర్మభిః ఋతాదివక్ష్యమా ణైః కాయక్లేశంవినా అర్థసంగ్రహంకుర్యాత్। కైః కర్మభిరిత్యత్రాహ। ఋ తామృతాభ్యామితి। అనాపదీత్యనువర్తతే। ఋతాదిభిరనాపది జీవేత్। సేవ యాత్వనాపదికదాచిన్న వర్తేత॥ అప్రసిద్ధత్వాదృతాదీనివ్యాచష్టే॥ ఋతమితి। అబాధితస్థానేషు పథివా క్షేత్రేషువా ప్రతిహతావకాశేషు యత్రయత్రౌష ధయోవిద్యంతే తత్రతత్రాంగుళీభ్యామేకైకంకణం సముంఛయిత్వేతి బోధా యనదర్శనాత్। ఏకైకధాన్యాదిగుడకోచ్చయస్సముంఛః। మంజర్యాత్మకానే కధాన్యోచ్చయనం శిలః ఉంఛశ్చ శిలశ్చేత్యేకవద్భావః। తత్సత్యసమాన ఫల త్వాదృతమిత్యుచ్యతే।అయాచితోపస్థితమమృతమివ సుఖహేతుత్వాదమృతం। ప్రార్థితంపునర్నిత్యం భిక్షాసమూహరూపం మరణపీడాజనకం స్మృతం। త థాచోక్తం॥ గతిర్భ్రంశోస్వరోహీనో గాత్రస్వేదోమహద్భయం। మరణేయా నిచిహ్నాని తాని చిహ్నాని యాచక ఇతి॥ ఏతచ్చ సాగ్నేర్గృహస్థస్య భైక్షమప క్వతండులాదిరూపం నతు సిద్ధాన్నం పరాగ్నిపక్వేన స్వాగ్నౌ హోమాన ర్హత్వాత్। కర్షణంచభూమిగతప్రచురప్రాణిమరణనిమిత్తత్వాత్ బహు దుః ఖఫలకం ప్రకర్షేణమృతమివ ప్రమృతం। సత్యానృతంత్వితి॥ ప్రాయేణ సత్యా

నృతవ్యవహారసాధ్యత్వాత్సత్యానృతం వాణిజ్యం కుసీదే అనాపదీత్యనువృత్తేరప్యయం కృతాన్యేతాని బోద్ధవ్యాని। యదాహ గౌతమః॥ కృషివాణిజ్యే స్వయంచాకృతే కుసీదంచేతి. సతు వాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యానృతాద్యనుజ్ఞాతం। తేనచైవాపి జీవ్యత ఇతి చశబ్దేన వాణిజ్యకృషిసమవశిష్టత్వాత్కుసీదమపి గృహ్యతే। పూర్వశ్లోకోక్తా కృషి రేతచ్ఛ్లోకేచ వాణిజ్యం। సేవాతు దీనదృష్టిసందర్శన స్వామిగర్జన నీచక్రియాది ధర్మయోగాత్ శ్వ ఇవ వృత్తి రత శ్వవృత్తిరుక్తా తస్మాత్తాం ప్రకృతో బ్రాహ్మణస్త్యజేత్ శ్రుతిరోపి కుసూలధాన్యక ఇతి। కుసూలో వ్రీహ్యాగారం స్యాదిత్యభిధానికాః। ఇష్టకాసన్నిర్మితాగార ధాన్యసంచయో భవేత్ తేన నిత్యనైమిత్తికధర్మకృత్యపోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యావతా ధాన్యాదిధనేన వర్షత్రయం సమధికంవా నిర్వాహో భవతి తావద్ధనః కుసూలధాన్యక ఉచ్యతే। వర్షనిర్వాహోచిత ధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః। ఈహా చేష్టా తస్యాంభవమైహికం త్ర్యహః పర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యస త్ర్యైహైహికః। తథావా స్యాత్। శ్వోభవంశ్వస్తనం భక్తం తదస్యాస్తీతి మత్వర్థీయ ఠక్ కృత్వా సఞ్ సమాసః। తథావా భవేత్॥ యస్య త్రైహార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికం వాపి విద్యేత స సోమం పాతుమర్హతీతి మనుః॥ ప్రాత్యహికః క్రియాకుర్యాత్యస్యాన్నం వార్షికం భవేదితి యాజ్ఞవల్క్యః। ఏతత్ కార్ష్ణికా ర్థం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతుర్ణామపీతి। ఏషాంచతుర్ణామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృహస్థానాం మధ్యేయోఽనుత్తోఽపేక్షితః సశ్రేష్ఠో జ్ఞాతవ్యః యతోసౌ వృత్తిసంకోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోకజిత్తమో భవతి॥

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధి.

కుసూలధాన్యుడు కుంభీధాన్యుడు త్ర్యాహికుడు అశ్వస్తనికుడు శిలోంఛవృత్తివంతుడునై జీవించవలెను. పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము. కుసూలాములకు పరిమాణము లేకపోయినను పన్నెండుదినములనుట్టుకు తనకుటుంబపోషణపర్యాప్తధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యుడు. ఆరుదినములకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యుడు. త్ర్యాహికుడనగా త్రిదినపర్యాప్తధాన్యుడు. అశ్వస్తనికుడనిన నేకదినపర్యాప్తధాన్యుడు. శిలోంఛవృత్తివంతులనగా శిలము వెన్నులేరుట. ఉంఛమనగా గింజలేరుట. ఇట్లు బ్రతుకువారికి క్షేరన్ని పారిజాతాదిగ్రంథములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు ననింద్యకర్మలచేగన నాయా సనుగ ధనసంచయమును జేయదగు నిందుకు మనువుగారును శిలోంఛవృత్తుల చేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగును గాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇటులధనమార్జించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవర్ధన స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణస్థితిమాత్రమునకు గాని భోగార్థము గాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపద యందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కాయక్లేశములేనిదా గా సద్యసంగ్రహమును జేయవలయును. ఒకరియావరణలేనిచోట రాలినగింజలు వెన్నులేరికొనుట సత్యసమగుటచే ఋతమని సంజ్ఞ- యాచింపకనే సంభవించునది యమృతమువలె సుఖకరము గావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిమాంద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమంతను నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమనగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్నము కాదు, పరాగ్నిపక్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని పేరు. వాణిజ్యమందు సత్యానృతములుండును గాన సత్యానృతసంజ్ఞ కలదు.

అనాపదయందనుటచేత కృషివాణిజ్యములన్యులవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హిరణ్యాము వడ్డీకిచ్చుట గాన భేదము.

నీచసేవ, దీనదృష్టి జేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగమువలనను శునకముపలెను ఛీఛీ యని తనకనిష్టకృత్యమందున భర్జనను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణుడు దేవమయుడగు క్షత్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు- శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యుడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిక్షేపనై మిత్తిక భృత్యాదిపోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకు గాని యధి

నృతవ్యవహారసాధ్యత్వాత్సత్యానృతం వాణిజ్యం కుసీదే అనాపదీత్యనువృత్తే
రస్వయం కృతాన్యేతాని బోద్ధవ్యాని। యథాహ గౌతమః॥ కృషివాణిజ్యే స్వ
యంచాకృతే కుసీదం చేతి- నతు వాణిజ్యే శాస్త్రేణ సత్యానృతాద్యనుజ్ఞాతం।
తేనైవాపి జీవ్యత ఇతి చశబ్దేన వాణిజ్యకృషి సమవశిష్టత్వాత్కుసీదమపి గృహ్య
తే। పూర్వశ్లోకోక్తా కృషి రేతచ్ఛ్లోకే చ వాణిజ్యం। సేవాతు దీనదృష్టిసందర్శ
న స్వామితర్జన నీచక్రియాది ధర్మయోగాత్ శ్వ ఇవ వృత్తి రత శ్వవృత్తిరు
క్తా తస్మాత్తాం ప్రకృతో బ్రాహ్మణస్త్యజేత్ [illegible]యోపి కుసూలధాన్యక ఇతి।
కుసూలో వ్రీహ్యాగారం స్యాదిత్యభిధానికాః। ఇష్టకాదినిర్మితాగార ధాన్యసంచ
యో భవేత్ తేన నిత్యనైమిత్తికధర్మకృత్యపోష్యవర్గసహితస్య గృహిణో యా
వతా ధాన్యాదిధనేన వర్షత్రయం సమధికం వా నిర్వాహో భవతి తావద్ధనః
కుసూలధాన్యక ఉచ్యతే। వర్షనిర్వాహోచిత ధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః।
ఈహః చేష్టా తస్యాం భవమైహికం త్ర్యహైః పర్యాప్తమైహికం ధనం యస్యాస
త్ర్యహైహికః। తథా వా స్యాత్। శ్వోభవం శ్వస్తనం భక్తం తదస్యాస్తీతి మత్వ
ర్థీయమికం కృత్వా నఞ్ సమాసః। తథా వా భవేత్॥ యస్య త్రైవార్షికం భక్తం
పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికం వాపి విద్యేత స సోమం పాతుమర్హతీతి మ
నుః॥ ప్రాక్సౌమికీః క్రియాః కుర్యాద్యస్యాన్నం వార్షికం భవేదితి యాజ్ఞవల్క్యః।
ఏతత్కర్మాధికారార్థం కుసూలధాన్యకుంభీధాన్యసంగ్రహ మనుజ్ఞాతం చతు
ర్ణామపీతి। ఏషాం చతుర్ణామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృ
హస్థానాం మధ్యే యో యః శేషే పఠితః స శ్రేష్ఠో జ్ఞాతవ్యః యతోసౌ వృత్తిసం
కోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోకజిత్తమో భవతి॥

కుసూలాది బ్రాహ్మణజీవికావిధి.

కుసూలధాన్యుడు కుంభీధాన్యుడు త్ర్యాహికుడు అశ్వస్తనికుడు శిలోంఛవృత్తివంతుడునై జీవించవలెను. పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము. కుసూలాదులకు పరిమాణము లేకపోయినను పన్నెండుదినములకు తనకుటుంబపోషణపర్యాప్తధాన్యముగలవాడు కుసూలధాన్యుడు. ఆరుదినములకుతగిన ధాన్యముగలవాడు కుంభధాన్యుడు. త్ర్యాహికుడనగా త్రిదినపర్యాప్తధాన్యుడు. అశ్వస్తనికుడనిన నేకదినపర్యాప్తధాన్యుడు. శిలోంఛవృత్తివంతులనగా శిలము వెన్నులేరుట. ఉంఛమనగా గింజలేరుట. ఇటులఁ బ్రతుకువారికి శ్రేష్ఠ్యమని పారిజాతాదిగ్రంథములందుండెను.

శరీరయాత్రామాత్రసిద్ధికి స్వకీయములగు ననింద్యకర్మలచేతనాయా సముగ ధనసంచయమును జేయఁదగు నిందుకు మనువుగారును శిలోంఛవృత్తుల చేనైన, నయాచితముగనైన, యాచనచేనైన, కృషిచేనైన, వాణిజ్యముచేనైన పూర్వపూర్వాభావమందుత్తరోత్తరముచే బ్రతుకదగును గాని సేవాజీవనము తగదు.

ఇటులధనమార్జించుట శాస్త్రీయ కుటుంబ సంవర్ధన స్వకర్మానుష్ఠాన ప్రాణస్థితిమాత్రమునకు గాని భోగార్థముగాదు. పైనిచెప్పిన వృత్తుల నాపద యందని సర్వత్ర జూచికొనవలెను.

కాయక్లేశముచే నాగా సస్యసంగ్రహమును జేయవలయును. ఒకరియా వరణలేనిచోట రాలినగింజలు వెన్నులేరికొనుట సత్యసమనుటచే ఋతమని సంజ్ఞ- యాచింపకనె సంభవించునది యమృతమువలె సుఖకరముగావున యది యమృతము.

యాచకునకు గతిమాంద్యము స్వరము హీనము శరీరమందు చెమట భయాధిక్యము గలుగును. గానమరణమందును నీచిహ్నము లుండుటచే యాచనకు మరణసంజ్ఞ తగును.

ఈవృత్తులు సాగ్నికుడగు గృహస్థునకు గావున భైక్షమనగా తండులాదికముగాని సిద్ధాన్నముకాదు, పరాగ్నిపక్వాన్నము స్వాగ్నియందు హోమానర్హము.

కృషిచే భూమియందనేకజంతుమృతియగు గావున ప్రమృతమని పేరు. వాణిజ్యమందు సత్యానృతములుండును గాన సత్యానృతసంజ్ఞ కలదు.

ఆపాపదయందనుటచేత కృషివాణిజ్యములన్యులవలన జేయించదగునని గౌతములు. కృషివాణిజ్యములకంటె నితరము కుసీదము గావున కుసీదశబ్దమును వచనమందున వేరె జెప్పిరి. వాణిజ్యమనగా ధాన్యవస్త్రాదివిక్రయము. కుసీదమనగా హిరణ్యము వడ్డీకిచ్చుట గాన భేదము.

నీచసేవ, దీనదృష్టి చేజూచుట, నీచక్రియాది నియోగమువలనను శునకమువలెను ఛీఛీ యని తనకనిష్టకృత్యమందున భర్జనను భర్త చేయుటనుంచియును శ్వవృత్తియని దీనికిపేరది వేదమయుడగు బ్రాహ్మణుడు దేవమయుడగు క్షత్రియుడీవృత్తిని బరిహరించదగునని మనువు- శ్రీమద్భాగవతమును.

కుసూలధాన్యుడనగా నిష్టకానిర్మితమగు కొట్టు దానియందు నిర్వాహైకత్రైమాసిక భృత్యపోషణ పర్యాప్తధాన్యము మూడుసంవత్సరములకు గాని యధి

కముగగాని గలవాడు- కుంభీధాన్యుడనగ నొకసంవత్సరమునకు తగినధాన్యము గలవాడు.

ఎవనికి మూడుసంవత్సరములపర్యంతమైన నధికమైన భృత్యజీవనపర్యాప్తధాన్యముండునో వాడె సోమపానమునకర్హుడని మనువు.

ఒకసంవత్సరమునకైన దగిన యన్నము గలవాడగ్నిష్టోమము జేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్యులు. ఇట్లు యాజ్ఞకర్మాధికారముకొరకు కుసూలధాన్య కుంభిధాన్య సంగ్రహ మనుజ్ఞజేయబడెను.

కుసూలధాన్యుడు మొదలైన నలుగురిలో పైపైవాడు శ్రేష్ఠుడు వృత్తి సంకోచముచే ధర్మాభివృద్ధియగుటవలన స్వర్గాదిలోకములను జయించును.

చాతుర్వర్ణ్యానామాపద్వృత్తికథనం. కృషిశ్చ.

అథాపద్వృత్తింవదామః॥ సీదంశ్చేత్ప్రతిగృహ్ణీయా ద్బ్రాహ్మణేభ్యస్త ధాన్యపాత్। తతోపి వైశ్యశూద్రేభ్యశ్శంఖస్యవచనంతథే॥ అత్రబ్రాహ్మణేభ్యో న్యూనాచారేభ్యోపి ఆపదిప్రతిగృహ్ణీయాదితి తాత్పర్యం॥ అయాచితాహృతం గ్రాహ్యమపి దుష్కృతకర్మణః। అన్యత్ర కులపాషండపతితేభ్యస్తథాద్విషఇతి॥ క్షత్రియాదేస్తు యుద్ధాదయః ఆర్జనోపాయాః తథాచ గౌతమః॥ స్వామీరిక్థక్రయసంవిభాగపరిగ్రహాధిగమేషు బ్రాహ్మణస్యాధికంలబ్ధం విజితం క్షత్రియస్య నిర్విష్టం వైశ్యశూద్రయోః॥ మనురపి॥ సప్తవిత్తాగమా ధర్మ్యా దాయోలాభః క్రయోజయః। ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహఏవచేతి॥ దాయోన్వయాగతం ధనం లాభో నిధ్యాదేః మైత్ర్యాదిలబ్ధస్యచ క్రయః ప్రసిద్ధః। ఏతేత్రయః చతుర్ణామపివర్ణానాం ధర్మ్యాః। జయధనం విజయత్వేన క్షత్రియస్య ధర్మ్యః॥ ప్రయోగోవృద్ధ్యర్థం ధనప్రదానం। కర్మయోగః కృషిర్వాణిజ్యంచ। ప్రయోగో వైశ్యస్యైవ। సత్ప్రతిగ్రహో విప్రస్యైవ॥ షట్కర్మసహితోవిప్రః కృషికర్మచకారయేదితి పరాశరః॥ షట్కర్మాణియాజనాదీని తైస్సహితోవిప్రః శిశూద్రకైశ్యాద్యైః కృషించకారయేత్। విప్రగ్రహణేనక్షత్రియస్యాప్యభ్యనుజ్ఞాతం॥ క్షత్రియోపి కృషింకృత్వా దేవాన్విప్రాంశ్చపూజయేదితి పరాశరేణోక్తత్వాత్। నచ యజనాదీనాం జీవనహేతుత్వాత్కథమనయాకృష్యేతినాచ్యం। కలౌజీవనపర్యాప్తయాజనాదీనాం దుర్లభత్వాత్॥ యత్తుమనునోక్తం॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవంస్తు బ్రాహ్మణః క్షత్రియోపివా। హింసాప్రాయాం పరాధీనాం కృషింయత్నేన వర్జయేత్॥ కృషింసాధ్వితిమన్యంతె సా

వృత్తిస్సద్విగర్హితా। భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హంతి కాష్ఠమయోముఖమితి॥ తత్స్వయంకృతాభిప్రాయం। అన్యథామనోస్స్వవచనవిరోధాత్ స్వేనైవహి కృషిరభ్యుపగతా॥ ఉభాభ్యామప్యజీవంస్తు కథం స్యాదితి చేద్భవేత్। కృషిగోరక్షమాస్థాయ సజీవేద్వైశ్యజీవికామితి॥ నను కూర్మపురాణే స్వయం కృషిరభ్యుపగతా॥ స్వయంవాకర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవా కుసీదకం। తేనపాపీయసీంవృత్తిం కుసీదంచవివర్జయేదితి తదసత్। అస్యవచనస్య కుసీదనిందాపరత్వాత్। అతఏవ నారదః॥ ఆపత్స్వపిచకష్టాసు బ్రాహ్మణస్య నవార్ధుషికమితి॥ నను బృహస్పతిస్స్వయంకృషిమంగీచకార॥ కుసీదకృషివాణిజ్యం ప్రకుర్వీత స్వయంకృతం। ఆపత్కాలే స్వయంకుర్యాన్నైనసాయుజ్యతేద్విజఇతిబాఢం॥ కారయితురశక్తస్య తత్కర్తృకమాపత్కాలఇతివిశేషితత్వాత్। నను కారయితృత్వమప్యాపద్విషయమేవ అధర్మత్వాత్। విప్రస్య యాజనాదినా క్షత్రియస్య విజయదండాదినాచైవ ముఖ్యజీవనహేతుత్వాత్॥ హారీతస్తు॥ అశక్తస్తు భవేద్రాజా పృథివ్యాః పరిపాలనే। జీవేద్వాపి విశాం వృత్త్యా శూద్రాణాంవా యథాసుఖం॥ కృషిర్భృతిః పాశుపాల్యంసర్వేషాం ననిషిధ్యతఇతి॥ ఏవంతర్హ్యాపత్తారతమ్యేన వ్యవస్థా। విప్రక్షత్రియాణా మల్పాపది కారయితృత్వం అధికాపది కర్తృత్వమితి॥ ద్విజాతేః పరమోధర్మో వచనాని నిబోధత। గృహస్థోద్వివిధోజ్ఞేయస్సాధకశ్చాప్యసాధకః। అధ్యాపనం యాజనంచ పూర్వస్యాహుః ప్రతిగ్రహం। కుసీదకృషివాణిజ్యాః ప్రకుర్వీతస్వయంకృతం। కృషేరభావే వాణిజ్యం తదభావే కుసీదకం। ఆపత్కాల స్స్వయం జ్ఞేయః పూర్వోక్తోముఖ్యఇష్యతే। స్వయంవా కర్షణంకుర్యాద్వాణిజ్యంవాకుసీదకమితికూర్మపురాణే॥ అథవా యుగభేదేన వ్యవస్థాప్యతాం। యుగాంతరేషు కారయితృత్వమాపద్ధర్మః। కలౌ ముఖ్యధర్మః ప్రాధాన్యేనోపక్రమ్య పరాశరేణోక్తత్వాత్॥

కృషావర్జ్యాన్బలీవర్దానాహ॥ క్షుధితం తృషితం శ్రాంతం బలీవర్దంన యోజయేత్। హీనాంగం వ్యాధితం క్లీబం వృషం విప్రోనవాహయేత్॥ క్షుదాదయస్తల్లింగైరవగంతవ్యాః॥ హీనాంగం పాదవికలం। క్లీబం పుంస్త్వరహితం। కీదృశస్తర్హి బలీవర్దః కృషౌ యోజ్యతఇత్యతఆహ॥ స్థిరాంగంవిరుజం తృప్తం సునర్ధం షండవర్జితం। వాహయేద్దివసస్యార్ధం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేదితి॥ స్థిరాంగం పాదాదివైకల్యరహితం। నిరుజో వ్యాధిరహితః క్షుత్తృష్ణాభ్యామపీడితః। సునర్ధః అహింసకః తృప్తః దర్పశ్రమరహితఇతి యావత్। షండఇతిభావప్రధానోయం నిర్దేశః। షండత్వవర్జితః। పుంస్త్వోపేతః శక్తఇతి

యావత్। దివసస్యార్ధం యామద్వయం పశ్చాత్స్నానం సమాచరేత్। బలీవర్దాన్ స్నాపయేదిత్యర్థః॥ తథాచహారీతః॥ స్నాపయిత్వానడుహోలంకృత్య బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ వాహనే విశేష అశ్వమేధికే దర్శితః॥ వాహయేద్ధుం కృతేనైవ శాఖయావాసపత్రయా। నదండేన నయస్త్యావా నపాశేనచవా పునః। క్షుత్తృష్ణాశ్రమిణం శాంతం నావాహయేద్వికలేంద్రియం। సుతృప్తిషితు భుంజీయాత్పిబేత్పితేషుచోదకం। అహ్నాపూర్వం ద్వియామంవా ధుర్యాణాం వాహనంస్మృతం। విశ్రామ్యేన్మధ్యభాగేనా భాగేవాంతేయథాసుఖం। యాత్రయాత్వరయానిత్యం సంశ్రమో యత్రవాధ్వని। వాహయేత్తత్ర ధుర్యాంస్తు నసపాపేనలిప్యతే। అన్యథావాహయన్నాజన్మాయుతం యాతిరౌరవం॥ రుధిరం వాహయంస్తేషాం యస్తుమోహాన్నరాధమః। భ్రూణహత్యాసమంపాపం తస్యస్యాత్పాండునందనఇతి॥ కార్యగౌరవాద్భాగవహనేన శ్రాంతాన్ క్షుధితాదీన్బలీవర్దాన్ కఠినతాడనేన కర్మణి పునఃపునఃప్రేరణేనాతీవపీడాంకరిష్యంతీతి తన్నివారణాయ రౌరవాదినరకప్రాప్తిర్భవేదితి భూతదయయాదర్శితం॥

బలీవర్దస్నానానంతరకర్తవ్యమాహ। వ్యాసః॥ జప్యందేవార్చనంహోమంస్వాధ్యాయంచైవమభ్యసేత్। ఏకద్విత్రిచతుర్విప్రాన్భోజయేత్స్నాతకాన్ద్విజః॥ యథాబలీవర్దశ్రాంతికృతదోషాపనయనాయ స్నాపనం ప్రాణ్యుపఘాతదోషాపనోదాయ యథాశక్తి జపహోమస్నాతకాదివిప్రభోజనమాజ్ఞాపితం॥

కృషౌ ఫలితధాన్యస్య వినియోగమాహ॥ స్వయంకృష్టే తదాక్షేత్రే ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః। నిర్వపేత్పంచయజ్ఞాంశ్చ క్రతుదీక్షాంచకారయేదితి॥ లబ్ధలాభః పితౄన్దేవాన్బ్రాహ్మణాంశ్చాపి పూజయేత్। తేతృప్తాస్తస్యతద్దోషం శమయంతి నసంశయఇతి కూర్మపురాణే॥ వృక్షాంశ్ఛిత్వా మహీంభిత్వా హత్వాతు క్రిమికీటకాన్। కర్షకః ఖలయజ్ఞేన సర్వపాపైః ప్రముచ్యతఇతినారదః॥ భూమింభిత్వౌషధీశ్ఛిత్వా హత్వా కీటపిపీలికాః। పునంతిఖలయజ్ఞేన కర్షకానాత్రసంశయః॥ యూపోయం విహితోమధ్యే మేదిర్నామహి కర్షకైః। తస్మాదతంద్రితో దద్యాదత్ర ధాన్యాదిదక్షిణాం। యోనదద్యాద్ద్విజాతిభ్యో రాశిమూలముపాగతః। సచోరస్సచపాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నంతం వినిర్దిశేదితి॥ కర్షకస్య యజ్ఞః ఖలయజ్ఞో నిత్యం కామ్యమితి వచనద్వయబలాదవగమ్యతే। అకరణే ప్రత్యవాయాన్నిత్యత్వం। భేదనాదిజన్యపాపనివర్తకత్వాత్కామ్యత్వం॥ ఖలయజ్ఞస్య నిత్యత్వం శివపురాణే దర్శితం॥ అదత్వా కర్షకో దేవి యస్తుధాన్యం ప్రవేశయేత్। తస్యతృష్ణాభిభూతస్య దేవి పాపం బ్రవీమ్య

హం। దివ్యవర్ష సహస్రంతు దురాత్మా కృషికారకః। మరుదేశేభవేద్వృక్షస్స పుష్పఫలవర్జితః। తస్యాంతేమానుషోభూత్వా కదాచిత్కాలపర్యయాత్। దరిద్రో వ్యాధితో మూర్ఖః కులహీనశ్చ జాయతఇతి॥ దీనాంధకృపణపంగ్వాది పోషణార్థమాన్యశంసోక్తిరితి జ్ఞేయం॥

దాతవ్యస్య ధాన్యస్యపరిమాణమాహ॥ రాజ్ఞే దత్వాతు షడ్భాగం దేవానాంచైకవింశతిః। త్రింశద్భాగంతు విప్రాణాం కృషిం కుర్వన్నదోషభాగితి- శ్రీమహాభారతే శాంతిపర్వణిచ॥ షణ్ణామేకాం పిబేద్ధేనుం శతాచ్చమిథునం హరేత్। లబ్ధాచ్చసప్తమం భాగం తథాశృంగే కలాఖురే। సస్యాని సర్వబీజానా మేషసాంవత్సరీభృతిరితి॥ అస్యార్థః॥ షణ్ణాం ధేనూనాం రక్షకో ఏకస్యాః క్షీరం స్వవేతనం హరేత్॥ శతస్యరక్షకో వత్సై ఏకం గోవృషమిథునం వేతనం హరేత్॥ వాణిజ్యేతు లబ్ధాత్ సప్తమం ధనికాద్ధరేత్॥ సస్యానామపి సప్తమ మేవాంశం హరేత్॥ విద్యాశిల్పం భృతిస్సేవా గోరక్షా విపణిః కృషిః। ధృతిర్భైక్షం కుసీదంచ దశజీవన హేతవఇతిమనుః॥ అస్యార్థః॥ ఆపత్ప్రకరణా జ్జీవన హేతవఇతినిర్దేశాత్ ఏషాంమధ్యే యయావృత్త్యా యస్యానాపదిన జీవనం తస్యాపద్యభ్యనుజ్ఞాయతె యథాబ్రాహ్మణస్య భవతి సేవాది ఏవం శిల్పాదావపి జ్ఞేయం। విద్యా వేదవిద్యావ్యతిరిక్తా వైద్యతర్కవిషాపనయనాది విద్యా సర్వేషామాపది జీవనార్థం నదూష్యతి। శిల్పం గ్రంథయుక్త్యాదికరణం। భృతిః ప్రేష్యభావేన వేతనగ్రహణం। సేవా- పరాజ్ఞాసంపాదనం। గోరక్షా- పశుపాల్యం। విపణిః- వణిజ్యా। కృషిః- స్వయంకృతా। ధృతిః- సంతోషః తస్మిన్సది అల్పకేనాపి జీవ్యతే। భైక్షం- భిక్షాసమూహః। కుసీదం- వృద్ధ్యా ధనప్రయోగః స్వయంకృతోపి ఇత్యేభిః దశభిరాపది జీవనీయం॥ ఆపత్ప్రతీకారార్థం కృషి కుసీద భృత్యాదయోపి ధర్మత్వేనోక్తత్వాత్సర్వమనవద్య మితి వేద్యం॥

చాతుర్వర్ణ్యమునకు పద్వృత్తికథనము- కృషియును.

ఇటుపైనియాపద్వృత్తిని జెప్పుచున్నారము. దరిద్రుడై బ్రాహ్మణాది నాల్గువర్ణములవలనను బ్రతిగ్రహించవలయునని శంఖుడీశ్లోకమందు బ్రాహ్మణశబ్దగ్రహణమాపదయందాచారహీనులగుబ్రాహ్మణులవలనను బ్రతిగ్రహించవచ్చునని తాత్పర్యము.

అయాచితమైనను పాషండపతిత శత్రువులవలన గ్రహించరాదు. వీరలకంటె నితరులెట్టివారైన నయాచితముగ నిచ్చిన గ్రహించవచ్చును. క్షత్రియాదులకు యుద్ధాద్యార్జనోపాయములు గౌతములచే జెప్పబడెను. సప్త

బంధదాయము- క్రయము- అప్రతిబంధదాయము- పరిగ్రహము- నిధ్యాది ప్రాప్తి వీటియందున బురుషుడధికారి యగును.

ఇందున బ్రాహ్మణునకు ప్రతిగ్రహలబ్ధమధికము- క్షత్రియునకు విజయలబ్ధమధికము- వైశ్యశూద్రులకు గోపాలన భృతి సేవా భృతులవలన లబ్ధమధికము- మనువు నిటుల జెప్పెను.

సత్కర్మసహితుడగు బ్రాహ్మణుడాపదయందు కృషిని జేయించవలయునని బరాశరులు. షట్కర్మములనగా యజనాదులివిగలుగు బ్రాహ్మణుడు తుశూద్రషకులగు శూద్రులచే కృషిని జేయించవలయును. విప్రగ్రహణముచే క్షత్రియులకు ననుజ్ఞ జేయబడెను. క్షత్రియులును కృషిచే ధనమార్జించి బ్రాహ్మణులను బూజించవలెనని బరాశరులు.

యాజనాదిజీవనోపాయముగల బ్రాహ్మణునకు కృష్యనుజ్ఞ యెటుల జేయబడెననిన కలియందు జీవనపర్యాప్తయాజనాదికము దుర్లభమగుటవలన కృషికనుజ్ఞ జేయబడెను.

బ్రాహ్మణుడైనను, క్షత్రియుడైనను వైశ్యవృత్తిచేతను జీవించినను హింసాప్రాయమును పరాధీనమునగు కృషిని యత్నముతో విడువదగుననియును, నాగలిముఖమందుండు నక్కు భూమిని పెల్లగించి దానియందుండు కీటపిపీలికాదులను జంపును గాన కృషియోగ్యముగాదీవృత్తి సత్పురుషులచే నిందించబడినదనియును మనువుగారిచే నిషేధించబడె నిది స్వయంకృత కృషివిషయముగాని శూద్రులచే జేయించగూడదనిగాదటులైతే ఋతామృతములచే జీవించలేనివాడెట్లు జీవించవలెననిన కృషి గోరక్షణలను జేసి వైశ్యవృత్తిచేతను జీవించుమని మనువుగారు తిరుగ నాజ్ఞాపించిరి. ఓయీ కూర్మపురాణమున కృషి స్వయముజేయుటకంగీకరించబడినదిగదా- స్వయమె హాలకర్మమునైనను వాణిజ్యమైనను జేయుదగునుగాని విశేషపాపజనకమైన వృద్ధిజీవనము విడువవలెనని అదిమంచిదికాదు- ఈవచనము వృద్ధిజీవననిందాపరమైనదౌటవలన- నదిగాననే నారదులు కష్టమగు నాపదయందును బ్రాహ్మణునకు వృద్ధ్యుపజీవనము గూడదనిరి.

ఓయీ బృహస్పతి స్వయంకృషి నంగీకరించెను. వృద్ధియును, కృషియును, వాణిజ్యము నాపత్కాలమందు స్వయముగ జేసినను పాపయుక్తుడు గాడని యంగీకరించబడెను.

కృషినొనర్చుటకశక్తుడగువానికి నాపత్కాలమందు స్వయముగజేయుటకు విశేషానుజ్ఞ జేయబడెను. ఓయీ కృషిని జేయించుటయు నధర్మమగుటవ

లన నాపద్విషయమె బ్రాహ్మణునకు యాజనాదికమును, క్షత్రియునకు విజ యదండాదికమునుజీవన హేతువులగుటవలన- హారీతుడైతే భూపరిపాలనమం దశక్తుడగురాజు వైశ్యశూద్రవృత్తులచే యథాసుఖముగ జీవించవలయునని యును కృషియును, భృతియును పశుపాలనము నందరికి నాపత్కాలమందు నిషేధించబడదనియును జెప్పెను.

ఇటులైతే ఆపదతారతమ్యముచేత బ్రాహ్మణక్షత్రియులకు వ్యవస్థ జే యబడె నెటులనిన యల్పాపదయందు కృష్యాదికమును జేయించుటయును, అ ధికాపదయందున జేయుటయునని దెలియదగును.

బ్రాహ్మణజాతికి పరమధర్మమును దెలియజేయు వచనములనువినుడు.

గృహస్థు రెండుప్రకారములు సాధకుడనియు నసాధకుడనియు- అ ధ్యాపనము, యాజనము, ప్రతిగ్రహమును, సాధకునకును- స్వయముజేయువృ ద్ధియును, కృషివాణిజ్యములు, కృష్యభావమందు వాణిజ్యమును తదభావమం దు వృద్ధ్యుపజీవనమాపత్కాలమందిటులపూర్వపూర్వము ముఖ్యమని యసాధ కునకు జెప్పబడెను.

స్వయముగ కృషియైనను వాణిజ్యమైనను వృద్ధియైనను జేయవచ్చునని కూర్మపురాణము. ఇటులగాకయున్న యుగభేదముచేతనైన వ్యవస్థజేయ వచ్చును.

యుగాంతరములయందాపదలో కృష్యాదికము నితరులచే జేయించు టయును కలియుగమున స్వయముజేయుటయునని బరాశరులవారిచే కృషిప్ర ధానముగ జెప్పబడెను.

కృషియందు విడువదగు వృషభములను జెప్పుచున్నారము. క్షుత్పిపా సలయలయికనును, హీనమగుపాదములుగలదియు, రోగముతోనున్నయదియు, పుంస్త్వములేనిదియును దున్నరాను. ఎట్టివృషభములను కృషియందుంచవలెన నిరేని జెప్పుదుము. దృఢావయవములుగలిగి రోగములేక నీరుద్రావి మేతమేసి నవియు, రంకెలువేయుచు పుంస్త్వముగలిగినవియును రెండుయామములమట్టు కు దున్నవలెను. తరువాత వాటిని గడిగి యలంకరించి నిత్యశ్రాద్ధనిమంత్రితా ధిబ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలయునని హారీతులు.

హుంకారముజేయుచు గాని ఆకులతోనున్న జువ్వతోనైనశాశించిదున్న వలెగాని కర్రతో కొట్టి మునకాలుతో పొడచి త్రాడుతో త్రాసమొనర్చియు ను దున్నరాదు.

క్షుత్పిపాసలచేతను శ్రమనొందినది యలసినదియు నింద్రియహీనమై నదియును దున్నరాదు. ఎద్దులకు మేతవేసి నీరులు డాగించిన దరువాతను దా ను భుజించి పిపాసయును దీర్చుకొనవలెను. పగటి రెండుయామములమట్టుకే దున్నవలెను. మధ్యాహ్నమందైనను సాయాహ్నమందైనను మరల బనిజేయిం చకవిడువదగును.

త్వరితముగజేయుయాత్రకొరకు బండిని బూన్చిన బలీవర్దముల రెండు పూటలనడపించినను పాపమొందదు. అటులగాక రెండుపూటలను వహింపజే సిన రౌరవనరకమునకు వెళ్లును. వృషభములకు రక్తస్రావమగునట్లు కొట్టి వ హింపజేసిన భ్రూణహత్యతో సమమగు పాపము నొందునని యాశ్వమేధిక పర్వము.

క్షుత్పిపాసలుగలిగి శ్రమనొందినవృషభములను గార్యగౌరవముచే క ఠినమగు దెబ్బలవలన తిరిగిగిరిగి విశేషముగ పీడించుదురని దానినివారించుటకు రౌరవాదినరకప్రాప్తివారలకగునని భూతదయచే భయము గనబరచబడెను.

వ్యాసులవారు వృషభములను గడిగినతరువాతకృత్యమును జెప్పిరి. జ పము, దేవార్చనము, హోమము, స్వాధ్యాయపఠనము, ఒక రిద్దరిని ముగ్గురి నిగాని స్నాతకులగు బ్రాహ్మణులను భుజింపజేయుదగు. బ్రాహ్మణుడు వృష భములవలయికనొందించిన దోషనివారణకొరకు వాటినికడిగి సుఖింపజేయుమ నుట. భూమిని దున్నుటచే జచ్చు కీటపిపీలికాదులవలనవచ్చుపాపనివారణకు ద నశక్తికొలది జపహోమవిప్రభోజనాదికమాజ్ఞాపించబడెను.

ఇటులజేయు కృషిచే ఫలించిన ధాన్యమునకు వినియోగమును జెప్పు చున్నారము. తాము స్వయమును గృషియొనర్చి పండించినధాన్యమువలన పం చయజ్ఞములను క్రతుదీక్షను జేయదగును. పొందబడినయధికలాభముగలవాడు పితృదేవతలను బ్రాహ్మణులను బూజింపవలెను. వీరలు తృప్తులై కృషికృత జంతుహింసాదోషమును వారింతురని కూర్మపురాణము.

వృక్షములనుగొట్టి భూమిని భేదించి క్రిమికీటాదులను జంపిన కర్షకుడు కళ్లమందగు యజ్ఞమున సకలపాపములచే విడువబడునని కూర్మపురాణము. నారదస్మృతియు నిటులుండెను.

దున్నువారికి నాగలిమధ్యనుండు మేడి యూపమని జెప్పబడుచున్నది. అ దికారణముచే ధాన్యాదిదక్షిణను జాగరూకుడగుచు నివ్వవలెను. పండించిరా

శిబోసినవానివద్దికి వచ్చిన బ్రాహ్మణులకెవడివ్వడో వాడు చోరతుల్యుడును పాపిష్ఠుడు బ్రహ్మఘ్నుడునని దెలియదగును.

కర్షకునియజ్ఞము ఖలయజ్ఞమనబడు నేదిగున వ్రాసిన వచనద్వయమువలన నీయజ్ఞము నిత్యకామ్యకర్మగా దెలియబడుచున్నది. ఖలయజ్ఞము నిత్యమని శివపురాణమున జూపించబడెను. పండించిన ధాన్యమెవరికినివ్వక నత్యాశచే దనగృహమున నెవ్వడుబోసునో వాని పాపమును జెప్పెదమని యీశానుడు పార్వతికి నానతిచ్చెను.

దురాత్ముడగు నాకృషికారకుడు నిర్జలస్థలమున పుష్పఫలశూన్యవృక్షమై దివ్యవర్షసహస్రముండి యటుపై కాలక్రమమువలన దరిద్రుడును మూర్ఖుడు వ్యాధియుక్తుడు కులహీనుడునగు మనుజుడై బుట్టును.

ఇటులనుట దీనులు, గుడ్డివాళ్లు, చొట్టవాళ్లు, దరిద్రులు మొదలగువారిపోషణకొరకు దయచేసెనని దెలియుదగును.

ఇవ్వదగిన ధాన్యపరిమాణమును జెప్పుచున్నారము. రాజుకారవపాలు, దేవతలకిరువదియొకపాలు, ముప్పదింటనొకపాలు బ్రాహ్మణులకును వినియోగమొనర్చి మిగిలినది దనకుటుంబాది నిమిత్త ముపయోగింపజేయువాడు కృషిజేసి పాపమొందడని కూర్మపురాణము.

ఆరావుల సంరక్షించువానికొకధేనువుపాలును, నూరావులనుంగాచిన గాపుకొకవత్సరమునకొక గోవృషమిథునమును జీతముకొరకివ్వదగుననియును- వాణిజ్యమొకనిచే జేయించునపుడు వచ్చినలాభములో నారునొకపాలు ధని వానికివ్వవలెననియును- అటులనె కృషినిజేయు పాలికాపులకును బండించిన పంటలో నారునొకభాగమె సంవత్సరజీతమనియును శ్రీమహాభారతమందలి శాంతిపర్వమున.

వేదవిద్యకంటె నితరమగు వైద్యతర్క-విషనివారకవిద్యలు సకలవర్ణములకు నాపదయందు జీవికకుపయోగింపజేసుటచే పాపమొందరు. గ్రంథములచ్చుగూర్చుట, కవిత్వమొనర్చుట మొదలగు శిల్పమువలన- రాజుమొదలైనవారినాశ్రయించి వేతనమును బుచ్చికొనుటచే-నితరులాజ్ఞను చలాయించి జీవించుట- పశుసంరక్షణజేసి- వర్తకమొనర్చి- స్వయముజేసినకృషివలన- యథాలాభసంతుష్టినొంది- భిక్షువలన- వృద్ధ్యుపజీవనమువలన నీదశవిధవృత్తులచే నాపదయందు జీవించవలెను.

ఇందునొకదానిచే జీవనముగాకుండిన రెండవవృత్తి నవలంబించదగున

నిమనువు. ఆపన్నివారణకొరకు కృషికుసీద భృత్యాదుల నవలంభించుట ధర్మ మని జెప్పుటవలన పైగ్రంధమంతయు దోషరహితమని దెలియవలయును.

పంచయజ్ఞ విధిః.

అథ మధ్యందినకృత్యం॥ తన్మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిశ్చ ప్రాగేవోక్తః॥

అథాహరహఃకర్తవ్య పంచమహాయజ్ఞవిధి రుచ్యతే॥ తేషాం స్వరూపమాహ గృహ్యకారః॥ అథాతః పంచయజ్ఞాః। బ్రహ్మయజ్ఞో దేవయజ్ఞో భూతయజ్ఞో పితృయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞశ్చేతి॥ యత్స్వాధ్యాయమధీతే స బ్రహ్మయజ్ఞః। యదగ్నౌ జుహోతి స దేవయజ్ఞః। యద్బలింకరోతి సభూతయజ్ఞః। యత్పితృభ్యోదదాతి స పితృయజ్ఞః। యన్మనుష్యేభ్యో దదాతి స మనుష్యయజ్ఞః। తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేతి॥

యజదేవపూజాసంగతికరణదానేషు-మహాఫలయజ్ఞత్వాన్మహాయజ్ఞాః పంచచతే మహాయజ్ఞాః పంచమహాయజ్ఞాః॥ అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞఇతి కాత్యాయనేనోక్తత్వాద్వ్యాజనం। ప్రతిగ్రహాధ్యాపనోపయోగి స్వాధ్యాయావిస్మరణం దృష్టఫలం॥ స్వాధ్యాయేనార్చయేదృషీనితి మనూక్తమదృష్టఫలం॥

ప్రత్యహం వైశ్వదేవేన స్థావరజంగమరూపవిషాన్నప్రమాద్యైరన్నితి దృష్టఫలం॥ భోజ్యమన్నం పరీక్షార్థం ప్రదద్యాత్పూర్వ మగ్నయె। వయోభ్యశ్చ తతోదద్యాత్తతోలింగాని లక్షయేత్॥ ధూమార్చిర్నీలతావహ్నే శ్శబ్దస్ఫోటశ్చ జాయతే। అన్నేనవిషదిగ్ధేన వయసాం మరణంధ్రువమితి కామందకోక్తం ద్రష్టవ్యం॥

వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్తయఇతి శాతాతపః॥ పంచసూనాస్తు॥ ఖండనీపేషణీ చుల్లీ ఉదకుంభీవ మార్జనీ। పంచసూనా గృహస్థస్య తాభిస్స్వర్గంనవిందతి॥ హోమైర్దేవాన్యథావిధీతిమనుః॥ పంచసూనాపనోదన దేవతాప్రీతిరదృష్టఫలం॥

పంచయజ్ఞవిధానము.

రాజధర్మానంతరమున మధ్యాహ్నకాలకృత్యమును జెప్పుచున్నారము. మాధ్యాహ్నికసంధ్యావిధి పూర్వమె జెప్పబడెను. ఇటుపైని ప్రతిదినముజేయదగు పంచమహాయజ్ఞవిధి జెప్పబడును. స్వాధ్యాయాధ్యయనము బ్రహ్మయజ్ఞమనియు, అగ్నియందున హోమమొనర్చునది దేవయజ్ఞము, బలినిజేజేయునది భూతయజ్ఞమనియు, పితృదేవతలకిచ్చునది పితృయజ్ఞమనియు, మ

నుష్యులకతిథిపూజజేయునది మనుష్యయజ్ఞమనియు నీయైదుయజ్ఞములును ప్రతిదినమొనర్చుమని గృహ్యకారకులు.

అధికఫలమిచ్చు యజ్ఞములౌటవలనమహాయజ్ఞములనబడును. యజధాతువు సంగతియందున సాధనమందున దానమందున వర్తించును. ఐదగు మహాయజ్ఞములౌటచేత పంచమహాయజ్ఞములనబడును. అధ్యాపనము బ్రహ్మయజ్ఞమని కాత్యాయనులు జెప్పుటవలన యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములకుపయోగమగు స్వాధ్యాయమును మరచిపోకుండుట దృష్టఫలము- స్వాధ్యాయముచే ఋషులనర్చించవలెనని మనువుజెప్పినది యదృష్టఫలము.

స్థావరజంగమరూపవిషమువలన ప్రమాదమును బొందకపోయెదరని వైశ్వదేవము దృష్టఫలముకొరకును జెప్పబడినది. ముందగ్నిలో భోజనమునర్చేడి పదార్థమును హోమముజేయవలెను. ధూమముగ జ్వాలలగబడి యగ్ని నల్లనిరంగుగలదై పెళపెళశబ్దములు బుట్టిన విషాన్నమనిగ్రహించదగుననియును, బలిహరణముకొరకు పక్షులకు వేసినయన్నమును దిని యవిజచ్చిన విషాన్నమని గ్రహించదగునని కామందకమందున జెప్పబడినది దానిజూడదగును.

కూరనుగోయుటచే నిళ్లుమొదలగునవి యలకుటచే పొయిలో కర్రలను గాల్చుటచే ఉదకములో- తుడుచుటచే కీటపిపీలికాదులు జచ్చును గాన యది పంచసూనమను దోషము గృహస్థునొందు- నందుచే స్వర్గమొందడనియు నీపంచసూనదోషనివారణకు వైశ్వదేవమును జేయవలయుననియును శాతాతపులు. విధినతిక్రమించక హోమముచేత దేవతులనారాధించుమని మనువు. పంచసూనదోషనివారణయును, దేవతాప్రీతియు నదృష్టఫలము.

బలిహరణప్రకారః

బలిహరణప్రకారమాహ శౌనకః॥ అథబలిహరణమేతాశ్చైవ కేవలాభ్యోద్భ్య ఓషధివనస్పతిభ్యో గృహాయ గృహదేవతాభ్యో వాస్తుదేవతాభ్యః ఇంద్రాయ ఇంద్రపురుషేభ్యో యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణపురుషేభ్య స్సోమాయ సోమపురుషేభ్య ఇతి బ్రహ్మణే బ్రహ్మపురుషేభ్య ఇతి ప్రతిదిశం వాస్తుదేవతాభ్య ఇతి దివానక్తంసంచారిభ్యనక్తంరక్షోభ్య ఇత్యుత్తరతః। స్వధాపితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతి శేషందక్షిణాయాందిశి నినయేదితి॥ దేవామనుష్యాః పశవోవయాంసి సిద్ధాస్సయక్షోరగదైత్యసంఘాః। ప్రేతాఃపిశాచాస్తరవ స్సమస్తా యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాప్రదత్తం॥ పిపీలికాః కీటపతంగకాద్యా బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః। ప్రయాంతుతే తృప్తిమిదం

మయాన్నం తేభ్యోనివిష్టం సుఖినోభవంతు॥ యేషాం నమాతా నపితా నబంధుర్నైవాన్యసిద్ధిర్నతదాన్నమస్తి। తత్తృప్తయేన్నం భువిదత్తమేతత్తేయాంతు తృప్తిం ముదితాభవంతు॥ భూతానిసర్వాణి తథాన్నమేతద్దేహంచ విష్ణుర్నతతోన్యదస్తి। తస్మాదిదం భూతహితాయ భూమావన్నం ప్రయచ్ఛామి భవాయతేషాం॥ చతుర్దశాలోకగణా యఏష తత్రస్థితా యేఖిలభూతసంఘాః। తృప్త్యర్థమన్నంహి మయావిసృష్టం తేషామిదం తే ముదితా భవంతు॥ ఇత్యుచ్చార్య నరోదద్యాదన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః। భువిభూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయోయత ఇతివిష్ణుపురాణే॥ వైశ్వదేవ ప్రకరణోదాహృతార్థ శాస్త్రీయ విషాన్నజ్ఞానార్థమాదౌ కాకాదిబలినా దృష్టఫలజనకమపి దృశ్యతే॥ వాస్తుదిక్పత్యాదయో దేవాశ్చ సర్వే భూతగణాస్తృప్తింగతాస్సంతోగృహిణం శ్రేయోభిముఖం కుర్వంతీత్యదృష్టఫలజనకంచ బ్రూమః॥

బలిహరణ ప్రకారము.

శౌనకులవారు బలిహరణప్రకారమును జెప్పుచున్నారు. కేవలోదకములకొరకు, సముద్రముకొరకు, ఓషధులకొరకు, వనస్పతులకొరకు, గృహములకొరకు, గృహదేవతలకొరకు, వాస్తుదేవతలకొరకు, ఇంద్రునికొరకు, నింద్రపురుషులకొరకు, యమునికొరకు, యమపురుషులకొరకు, వరుణునికొరకు, వరుణపురుషులకొరకు, సోమునికొరకు, సోమపురుషులకొరకు, బ్రహ్మకొరకు, బ్రహ్మపురుషులకొరకు, ప్రతిదిక్కునను న్న వాస్తుదేవతలకొరకు, పగటియందున రాత్రిచరించుదేవతలకొరకు, నటుపైని రాత్రిచరులగు రాక్షసులకొరకని ప్రాచీనావీతి గా స్వధాకారముతో పితృదేవతలకొరకు బలులనిచ్చి శేషమును దక్షిణదిశయందున వేయవలయును.

దేవతలు, సిద్ధులు, మనుష్యులు, పశువులు, పక్షులు, యక్షులు, సర్పములు, దైత్యులు, ప్రేతలు, పిశాచములు, కీటములు, ఎగురుచుండుపురుగులు, వృక్షములు, మొదలగు సర్వజంతువులు కర్మబంధబద్ధులై యాకలితోనుండి యన్నమునుగోరువారలు నాచేనుంచబడిన యన్నమును ననుభవించి తృప్తి నొందవలెనని వచించవలె.

ఇంతియెకాదెవరికితల్లియు, తండ్రియు, బంధువులు నన్నసిద్ధియు లేకున్నదో వారలకు నాచేనీయన్నము భూమియందుంచబడెనని కొంతయన్నముంచి దీనిచేవారలు తృప్తినొందుదురుగాక యనవలె- సర్వభూతములీయన్నము దేహము విష్ణువ్యతిరిక్తములుగావు. గాన భూతహితముకొరకన్నమును భూ

మియందు వాటిసంభవార్థముంచబడెను. పదునాలుగుభువనములందుండుభూతములతృప్తికై నాచేతనన్నముంచబడినవి. సంతుష్టిని భూతములొందుగాకయని యుచ్చరించి మనుష్యుడతిశ్రద్ధతో భూమియందన్నమివ్వవలెను. సర్వభూతములకాశ్రయుడు గృహస్థుడగుటవలనయని విష్ణుపురాణము.

వైశ్వదేవప్రకరణమునందుదాహరించిన యర్థశాస్త్రీయవిషాన్నమును దెలసికొనుటకు మొదట కాకబలిచేతను దృష్టఫలోత్పత్తికనబడుచున్నది. వాస్తుపురుషుడు దిక్పతులు మొదలగు దేవతలును సర్వభూతగణములును తృప్తినొందినవారలై గృహస్థుని శ్రేయమునకభిముఖునిజేతురని యదృష్టఫలోత్పత్తియును జెప్పుదుము.

నిత్యశ్రాద్ధవిధిః

ఏకంతుభోజయేద్విప్రం పితౄనుద్దిశ్యచోత్తమః । నిత్యశ్రాద్ధం తదుద్దిష్టం పితృయజ్ఞోగతిప్రదఇతి కూర్మపురాణే॥ నిత్యంతావత్ప్రవక్ష్యామి అర్ఘ్యావాహనవర్జితం। అదైవంతద్విజానీయాత్పార్వణె తద్ధికీర్తితమితిమత్స్యపురాణె॥ నిత్యశ్రాద్ధేషు గంధాద్యైర్ద్విజానభ్యర్చ్య శక్తితః। సర్వాన్పితృగణాన్సమ్యక్సహైవోద్దిశ్య భోజయేత్। ఆవాహనస్వధాకారపిండాగ్నౌకరణాదికం। బ్రహ్మచర్యాదినియమో విశ్వేదేవాస్తథైవచ। నిత్యశ్రాద్ధే త్యజేదేతా న్భోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్। దత్వాతు దక్షిణాం శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేదితి ప్రచేతాః॥ శ్రద్ధయాదీయతే అనేనేతి శ్రాద్ధం। నిత్యమహరహఃకర్తవ్యశ్రాద్ధంనిత్యశ్రాద్ధమిత్యుచ్యతె॥ నను నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన శ్రాద్ధం పిత్రాద్దేశేనావశ్యం పుత్రాద్యైః కర్తవ్యతా మకర్తౄణామధికప్రత్యవాయశ్చ । తత్కర్మణా పితౄణాం స్వర్గాదిప్రాప్తి స్తృప్తిశ్చ । కర్తౄణా మైశ్వర్యారోగ్యపుత్రపౌత్రస్వర్గాదిగతిశ్చాజ్ఞాపయంతి శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాః॥ పితృపితామహప్రపితామహాదయః ప్రాప్తస్వీకశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకౌప్రాప్నువంతి వసురుద్రాదిత్యరూపాన్ తానుద్దిశ్య పుత్రాదిభిర్బ్రాహ్మణానామంత్ర్య దత్తైరన్నపానవస్త్రహిరణ్యాద్యైర్బ్రాహ్మణాఏవ తృప్యంతి నపితాదయో నవసురుద్రాదిత్యాః। అస్తు సంభవేపి స్వయమనీశానాః కథంస్వర్గాదిఫలం తదాచరితానాం ప్రయచ్ఛంతీత్యాశంక్య తన్నిరాకరణపటూని వచనాని వదామః। ఏవంవిద్వాన్పితౄన్యజతె వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవంతీతి పైఠీనసిః। నహ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణి సంప్రదానభూ

తాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యంతే। కింత్వధిష్ఠాతృవస్వాదిదేవతా సహితాఏవ యథా దేవదత్తాదిశబ్దైర్న శరీరమాత్రం। నాప్యాత్మమాత్రం। కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యంతే। ఏవమధిష్ఠానసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యంతే అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్రాదిభిర్దత్తేనాన్నపానాదినా తృప్తాస్సంతా స్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయంతి కర్తౄంశ్చ పుత్రాదీన్ఫలేనసంయోజయంతి యదామాతా గర్భపోషణాయాన్యదత్తేన దౌహృదాన్నపానాదినా స్వయముపభుక్తేనతృప్తాసతీ స్వజఠర పితరగత మపత్యం తర్పయతి దౌహృదాన్నాదిప్రదాయినశ్చ ప్రత్యుపకారఫలేన సంయోజయతి తద్వద్వసవో రుద్రా అదితిసుతా ఆదిత్యా ఏతేపితరః పితృ పితామహ శబ్దవాచ్యా నకేవలం దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధదేవతాః శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః కింతు మనుష్యాణాం పితౄన్దేవదత్తాదీన్స్వయం శ్రాద్ధేన తర్పితాస్తర్పయంతి జ్ఞానతృప్త్యాతిశయయోగేన కించ నకేవలం పితౄం స్తర్పయంతి అపితు శ్రాద్ధకారిభ్య ఆయుఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షంరాజ్యం సుఖాని స్వయం ప్రీతాః పితామహాః వస్వాదయః ప్రయచ్ఛంతి। తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః। ప్రీణయంతి మనుష్యాణాం పితౄన్ఛ్రాద్ధేన తర్పితాః॥ ఆయుఃప్రజాంధనంవిద్యాం స్వర్గం మోక్షం సుఖానిచ। ప్రయచ్ఛంతి తథారాజ్యం నృణాంప్రీతాపితామహాః॥ దేవోయది పితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః। తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యనుగచ్ఛతి। మర్త్యత్వేభోజ్యరూపేణ పశుత్వేచ తృణంభవేత్। శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేతూపతిష్ఠతి। పానంభవతి యక్షత్వే గృధ్రత్వేచ తథామిషం। దనుజత్వే తథామాంసం ప్రేతత్వే రుధిరోదకం । మానుషత్వేన్నపానాది నానాభోగకరం తథేత్యాదిత్యపురాణే॥

నిమంత్రితబ్రాహ్మణేషు నిజపిత్రాదయోవసురుద్రాదిత్యరూపేణానాహ్యా ధ్యేయాః తేన సర్వాంతర్యామీ పితృరూపీ శ్రీజనార్దనః ప్రీతస్సన్ప్రియచ్ఛతి ఫలం పూర్వోక్త మదృష్టమితి నిర్దిష్టం శ్రుతిస్మృతిమతేన నిర్దుష్టం కృతం నాస్తికమతావలంబినాం దురుక్తిజ సంశయం సదుక్తిప్రత్యక్షప్రమాణానుమానైః॥

నిత్యశ్రాద్ధవిధానము.

పితృదేవతలనుద్దేశించి యొకబ్రాహ్మణునకు నిత్యమును భోజనమును

జేయించుట నిత్యశ్రాద్ధమని జెప్పబడును. పితృయజ్ఞము గతినిగలిగించునని కూ
ర్మపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమునకు అర్ఘ్యావాహనములు వసురుద్రాదిత్య దేవతలను జె
ప్పుటయునుబనిలేదు. పార్వణమందన్నియును గలుగవలెననిమత్స్యపురాణము.

నిత్యశ్రాద్ధమందున గంధపుష్పాదులచేతను దనశక్తికొలది సకలపితృగ
ణములనుద్దేశించి బ్రాహ్మణభోజనమొనర్చదగును. ఆవాహనము, స్వధాకా
రము, అగ్నౌకరణము, పిండదానము, బ్రహ్మచర్యముమొదలగు నియమము వి
శ్వేదేవారాధనయును, నిత్యశ్రాద్ధమున విసర్జించి భోజనార్హవస్తువులచే భు
జింపజేయవలెను. యథాశక్తి దక్షిణనిచ్చి నమస్కరించి బ్రాహ్మణుని బం
పించవలెనని ప్రచేతసులు.

శ్రద్ధచేనిచ్చునది గాన శ్రాద్ధమనబడును. నిత్యము ప్రతిదినమొనర్చదగు
శ్రాద్ధము నిత్యశ్రాద్ధమనిజెప్పబడును.

ఓయీ నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదముచేతను శ్రాద్ధమును పితృదేవతలను
ద్దేశించి పుత్రాదులచేతను జేయవలెనని జేయనివారికధికప్రత్యవాయమనియు
నాకర్మచే పితృదేవతలకు స్వర్గాదిలోకప్రాప్తియు తృప్తియు శ్రాద్ధకర్తలకు
నైశ్వర్యారోగ్యపుత్రపౌత్రస్వర్గాదికప్రాప్తియును శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహా
సములాజ్ఞాపించుచున్నవి.

తండ్రి, తాత, తాతతండ్రియు మొదలగువారు ప్రత్యేకము వారుజే
యు శుభాశుభకర్మలననుసరించి స్వర్గనరకములొందుదురు. వసురుద్రాదిత్య
రూపులగు పితృపితామహప్రపితామహులనుద్దేశించి బ్రాహ్మణులను బిలచి
పుత్రాదులచే వారికిచ్చు నన్నపానవస్త్రధనములచే బ్రాహ్మణులుమాత్రమే
తృప్తినొందుదురు గాని పితృపితామహప్రపితామహాదులుగాని వసురుద్రాది
త్యదేవతలుగాని తృప్తినొందరు. ఒకవేళ వారలకు తృప్తి సంభవించినను తా
ము స్వయమె స్వర్గాదిలోకములొందుటకు తృప్తులగుటకు నశక్తులగుటచేత త
మ్మునుద్దేశించి కర్మమును జేయువారలకు స్వయమెటుల పుత్రపౌత్రారోగ్యై
శ్వర్యస్వర్గాదికమివ్వగలరని శంకించి యాశంకను నివారించుటకు తగినవచన
ములను జెప్పుచున్నారము.

పూర్వోక్తమగు పితృదేవతలను బూజించినవారలకు వసురుద్రాదిత్యు
లు ప్రసన్నులగుదురని పైఠీనసులు.

ఈశ్రాద్ధకర్మమునందు పితృపితామహప్రపితామహాదులుమాత్రమే ము

ఖ్యులు గారు. ఇక నేమనిన వారలకధిష్ఠాతలగు వసురుద్రాదిత్య దేవతలతో గూడి యున్నవారలు ముఖ్యులు. ఎటులనిన పితృపితామహప్రపితామహ శబ్దములచే తను శరీరమాత్రము, ఆత్మమాత్రమును గాదు. మరియేమనిన శరీరములతో గూడిన యాత్మలకు జెప్పబడును. ఈప్రకారముగానే అధిష్ఠాన దేవతలగు వసురుద్రాదిత్యులతో గూడిన పితృపితామహ ప్రపితామహాదులు పితృశబ్దముచేతను జెప్పబడుదురు. అదిహేతువుచేతను పితృపితామహప్రపితామహాదుల కధిష్ఠాతృదేవతలగు వసురుద్రాదిత్యులు పుత్రాదులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదికముచేతను తృప్తులైనవారై పితృపితామహప్రపితామహాదులను తృప్తి నొందింతురు. కర్తలగు పుత్రాదులకుగూడ నిహాముత్రఫలమునిచ్చెదరు. ఎటులనిన తల్లి గర్భిణియగునపుడు బంధుసుహృజ్జనులచే నివ్వబడిన యన్నపానాదిక మనుభవించి తానుతృప్తినొంది దనగర్భస్థజంతువునకును గూడ తృప్తినిజేయును. గర్భిణియగు తనకు నన్నాదులనిచ్చినవారలకు ప్రత్యుపకారమును జేయును. ఆలాగుననే వసురుద్రాదిత్యపితృదేవతలు తృప్తినొంది శ్రాద్ధకర్తల పితృపితామహాదులను జ్ఞానతృప్త్యతిశయయోగముచేతను తృప్తినొందించుటయేగాక శ్రాద్ధమునుంబెట్టినవానికినాయువును, సంతానమును, ధనమును, విద్యయును, రాజ్యసుఖమును, స్వర్గమును, మోక్షమునుగూడ నిచ్చెదరని యాజ్ఞవల్క్యులు.

శుభకర్మమును జేసి మృతుడైనతండ్రి దేవత్వమునొందినయడల శ్రాద్ధాన్నమమృతమగును. మనుజుడైబుట్టిన శ్రాద్ధాన్నము భోజ్యపదార్థరూపమై మరియునకేకభోగకరమై, పశుత్వమున తృణమై, సర్పశరీరమొందిన వాయువై, యక్షుడైన పానమై, గద్దైన రాక్షసుడైన మాంసమై, ప్రేతత్వమున రుధిరోదకమై తృప్తులను గావించునని యాదిత్యపురాణము.

నిమంత్రితబ్రాహ్మణులందు శ్రాద్ధకర్త తన పితృపితామహులను వసురుద్రాదిత్యరూపముచేతను ఆవాహనమును జేసి ధ్యానమును జేసినటులైన సర్వాంతర్యామియు పితృరూపియునగు శ్రీజనార్దనులు ప్రసన్నులై పూర్వోద్వాహృతమగు నదృష్టఫలమిచ్చునని శ్రుతిస్మృతిమతముచే నిర్దేశించబడెను.

నాస్తికమతావలంబులయొక్క దుష్టోక్తులచేబుట్టిన సంశయమును సదుక్తులుగల ప్రత్యక్షప్రమాణానుమానములచే దోషరహితమై జేయబడెను.

దేవపూజావిధిః.

అథాతో పరమపురుషస్యాహరహఃపరిచర్యావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథమాధ్యాహ్నికస్నానసంధ్యాబ్రహ్మయజ్ఞతర్పణానంతరమహరహః ప్రతి

దినం పరమపురుషస్య విష్ణోః పరిచర్యావిధి మారాధనప్రకారం క్రియాయోగం వ్యాఖ్యాస్యామః విశేషేణాభిధాస్యామః॥ తదుక్తమాగ్నేయపురాణే॥ అర్చనం సంప్రవక్ష్యామి విష్ణోరమితతేజసః। యత్కృత్వా మునయస్సర్వే పరం నిర్వాణమాప్నుయుః॥ అప్స్వగ్నౌ హృదయే సూర్యే స్థండిలే ప్రతిమాసు చ। ఏష్వేతేషు హరేస్సమ్యగర్చనం మునిభిస్స్మృతం॥ అగ్నౌ క్రియావతాం దేవో దివా దేవో మనీషిణాం। ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాం హృదయే హరిః॥ తస్య సర్వగతత్వాచ్చ స్థండిలే భావితాత్మనామితి॥

తథాచ కూర్మపురాణే॥ నవిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మ వైదికం। తస్మాదనాదిమధ్యాన్తం నిత్యమారాధయేద్ధరిం। తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూక్తేన పురుషేణ తు। నైతాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్తశ్చతుర్ష్వపి। నివేదయిత్వా చాత్మానం విష్ణావమితతేజసి। తదాత్మానస్తత్ప్రశాంతస్తద్విష్ణోరితిమంత్రతః॥ అథవా దేవమీశానం భగవంతం సనాతనం। ఆరాధయేన్మహాదేవం భావయిత్వా మహేశ్వరం। మంత్రేణ రుద్రగాయత్ర్యా ప్రణవేనాథవా పునః। ఈశానేనాథవా రుద్రైస్త్ర్యంబకేన సమాహితః। పత్రైః పుష్పైరథాద్భిర్వా చందనాద్యైర్మహేశ్వరం। అథో నమశ్శివాయేతి మంత్రేణానేన పూజయేదితి॥

శ్రీరామచంద్రః॥ మమ పూజావిధానస్య నాంతోఽస్తి రఘునందన। తథాపి వక్ష్యే సంక్షేపాద్యథావదనుపూర్వశః। స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణ ద్విజత్వం ప్రాప్య మానవః। సకాశాత్సద్గురోర్మంత్రం లబ్ధ్వా మద్భక్తిసంయుతః। తేన సందర్శితవిధిర్మామేవారాధయేత్సుధీః। హృదయే వానలే వాపి ప్రతిమాదౌ విభావసౌ। సాలగ్రామశిలాయాం వా పూజయేన్మామతంద్రితః। ప్రాతస్స్నానం ప్రకుర్వీత ప్రథమం దేహశుద్ధయే। వేదతంత్రోదితైర్మంత్రైర్మృల్లేపనవిధానతః। సంధ్యాదికర్మ యన్నిత్యం తత్కుర్యాద్విధినా బుధః। సంకల్పమాదౌ కుర్వీత సిద్ధ్యర్థం కర్మణాం సుధీః। స్వగురుం పూజయేద్భక్త్యా మద్బుద్ధ్యా పూజకో మమ। శిలాయాం స్నాపనం కుర్యాత్ప్రతిమాయాం ప్రమార్జనం। ప్రసిద్ధైర్గంధపుష్పాద్యైర్మత్పూజా సిద్ధిదాయకా। అమాయికోఽనువృత్త్యా మాం పూజయేన్నియతవ్రతః। ప్రతిమాదిష్వలంకారః ప్రియో మే రఘునందన। అగ్నౌ యజేత హవిషా భాస్కరం స్థండిలే యజేత్। భక్తేనోపహృతం ప్రీత్యా శ్రద్ధయా మమ వార్యపి। కింపునర్భక్ష్యభోజ్యాదిగంధపుష్పాక్షతాదిభిః। పూజాద్రవ్యాణి సర్వాణి సంపాద్యైవ సమారభేత్। చేలాజినకుశైస్సమ్యగాసనం పరికల్పయేత్। తతః ప్ర

విశ్య దేవస్య సంముఖేశుద్ధమానసః। తతోన్యాసంప్రకుర్వీత మాతృకాం బహి
రంతరాం। కేశవాదీంస్తతఃకుర్యాత్తత్త్వన్యాసం తతఃపరం। మన్మూర్తిపంజర
న్యాసం మంత్రన్యాసం తతో న్యసేత్। ప్రతిమాదావపితథా కుర్యాన్నిత్యమ
తంద్రితః। కలశంస్వపురోవామే క్షిపేత్పుష్పాణి దక్షిణే। అర్ఘ్యపాద్యప్రదా
నార్థం మధుపర్కార్థమేవచ। తథైవాచమనార్థంతు న్యసేత్పాత్రచతుష్టయం।
హృత్పద్మే భానువిమలాం మత్కళాం జీవసంజ్ఞితాం। ధ్యాయేత్స్వదేహ మఖి
లం తయావ్యాప్తమరిందమ। తామేవావాహయేన్నిత్యం ప్రతిమాదిషుమత్క
ళాం। పాద్యార్ఘ్యాచమనీయాద్యైస్స్నానవస్త్రవిభూషణైః। యావచ్ఛక్త్యోప
చారైర్వా హ్యర్చయేన్మామమాయయా। విభవేసతి కర్పూరకుంకుమాగరుచం
దనైః। అర్చయేన్మంత్రవిన్నిత్యం సుగంధకుసుమైశ్శుభైః। దశావరణపూజాం
వై హ్యాగమోక్తాంప్రకారయేత్। నీరాజనైర్ధూపదీపైర్నైవేద్యైర్బహువిస్త
రైః। శ్రద్ధయోపహరేన్నిత్యం శ్రద్ధాభుగహమీశ్వరః। హోమం కుర్యాత్ప్ర
యత్నేన విధినామంత్రకోవిదః। అగస్త్యేనోక్తమార్గేణ కుండేనాగమవిత్తమః।
జుహుయాన్మూలమంత్రేణ పుంసూక్తేనచవా బుధః। అథవౌపాసనాగ్నౌవా
చరుణా హవిషాథవా। తప్తజాంబూనదప్రఖ్యం దివ్యాభరణభూషితం। ధ్యా
యేదనలమధ్యస్థం హోమకాలే సదాబుధః। పార్షదేభ్యోబలిం దత్త్వా హో
మశేషం సమాపయేత్। తతోజపం ప్రకుర్వీత ధ్యాయేన్మాం యతవాక్స్మరన్।
ముఖవాసంచ తాంబూలం దత్త్వాప్రీతిసమన్వితః। మదగ్రే నృత్తగీతాదిస్తుతిపా
ఠాదికారయేత్। ప్రణమేద్దండవద్భూమౌ హృదయేమాంనిధాయచ। శిరస్యా
దాయమద్దత్తం ప్రసాదం భావనామయం। పాణిభ్యాం మత్పదే మూర్ధ్ని గృ
హీత్వా భక్తిసంయుతః। రక్షమాంఘోరసంసారాదిత్యుక్త్వా ప్రణమేత్సుధీః।
ఉద్వాసయేద్యథాపూర్వం ప్రత్యగ్జ్యోతిషి సంస్మరన్। ఏవముక్తప్రకారేణపూ
జయేద్విధివద్యది। ఇహాముత్రచ సంసిద్ధిం ప్రాప్నోతిమదనుగ్రహాత్। మద్భక్తి
యుక్తోయదిమామేవంపూజాం దినే దినే। కరోతి మమ సారూప్యం ప్రాప్నో
త్యేవనసంశయఇత్యాధ్యాత్మికరామాయణే॥

నను సర్వగతస్యాశరీరస్య ప్రతికృతిం లోహమృచ్ఛిలాకాష్ఠాదిభిః కృ
త్వార్చయిత్వా ధ్యాత్వా ఇహాముత్ర సంసిద్ధిం సారూప్యంచ లభేతేత్యుక్తం।
తద్విరుద్ధంప్రతిభాతీత్యాశంక్య నిరాలంబం నిష్కళమతీంద్రియం నిశ్చలమానసే
న ధ్యాతుం నసమర్థాభవంత్యహంమమేతి భ్రాంతా జనాః। సాలంబమనంతక
ళ్యాణగుణగణవిశిష్టం భక్తానుగ్రహార్థమంగీకృతలీలాగృహీత కోటికందర్పలా

వణ్యాం స్థిత్యుద్భవ ప్రళయహేతుమశేషజగదాశ్రయం ధ్యాత్వాభ్యర్చ్యహుత్వానన్యగేనమనసా తదాకారపరిణమితేన యుగపజ్జనిత విరక్తివివేకాభ్యాం తరంతి భవాంబుధిమిత్యాదా సాధనం శ్రుతిస్మృతిభ్యాముక్తం॥

యంసర్వేదేవానమంతి ముముక్షవో బ్రహ్మవాదినశ్చేతి మోక్షార్థినో బ్రహ్మవాదినశ్చ మర్త్యాస్సర్వే దేవాశ్చ లీలయా విగ్రహంకృత్వా భజంతి జగత్కారణమితి సర్వజ్ఞైశ్శంకరభగవత్పాదైర్వ్యాఖ్యాతా శ్రుతిః॥

అణోరణీయాన్మహతోమహీయా నాత్మాగుహాయాం నిహితోస్య జంతోః। తమక్రతుంపశ్యతి వీతశోకో ధాతుఃప్రసాదా న్మహిమాన మీశమితిశ్రుతిః॥ ప్రళయేఖిలవిశ్వతరో ర్బీజభూత మణీయా న్బ్రహ్మాండ లక్షకోటయోధిష్ఠానమభిప్రేత్య సృష్టేరనంతరం మహీయానాత్మా॥ తదుక్తం శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ న్యగ్రోధస్సుమహానల్పే యథాబీజే వ్యవస్థితః। సంయమేవిశ్వమఖిలం బీజభూతే తథా త్వయి। బీజాదంకురసంభూతో న్యగ్రోధస్సుసముత్థితః। విస్తారంచ యథాయాతి త్వయాసృష్టం తథాజగదితి॥ అస్య సురనరాదిరూపస్య జంతోర్హృదయపుండరీకమధ్యే విద్యయోపలభ్యమానం నియామకం తం సంకల్పరహితం శమాదిగుణయుక్తోపురుషః తస్య జగద్విధాతృప్రసాదాత్సాక్షాత్కృత్య జన్మమరణాదిశోకరహితో భవతీతి విద్యారణ్యైర్వ్యాఖ్యాతా॥ చిన్మయస్యాద్వితీయస్య నిష్కళస్యాశరీరిణః। ఉపాసకానాంకార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనేతి రామతాపనీయోపనిషత్॥

భక్తిఃపరేశానుభవో విరక్తిరన్యత్రచైషత్రికఏకకాలః। ప్రపద్యమానస్య యథాశ్నతస్స్యుస్తుష్టిఃపుష్టిః క్షుదపాయోనుఘాసం॥ దురధిగమాత్మతత్త్వనిగమాయతవాత్తతనోశ్చరితమహామృతాబ్ధిపరివర్తపరిశ్రమణాః। నపరిలషంతి కేచిదపవర్గమపీశ్వర తే చరణసరోజహంసకులసంగవిసృష్టగృహాఇతి శ్రీమద్భాగవతే॥

దేవపూజావిధానము.

మాధ్యాహ్నిక స్నానసంధ్యా బ్రహ్మయజ్ఞతర్పణానంతరమున ప్రతిదినమాచరించదగు విష్ణ్వారాధనక్రియాయోగమును జెప్పుచున్నారము.

ఏవిష్ణ్వర్చనమొనర్చి సకలజనులును మోక్షమొందుచున్నారో దానిక్రమమును జెప్పుచున్నారమనియు నుదకమున యగ్నిని హృదయమున సూర్యునియందు స్థండిలమున ప్రతిమను వీటిలో దనకిష్టమగు దేనియందైన హరిభావ

నను జేసి యర్చింపుడని మునులచే జెప్పబడెననియు, అగ్నియందు హోమకి్రి యావంతులకును, విద్వాంసులకు రవియందును, ప్రతిమయందల్పబుద్ధులకును, యోగులకు హృదయమున, భావనేచ్ఛగలవారికిస్థండిలమున బంధహారియగుప రమేశుడుసర్వగతుడౌటవలనభావించియర్చించవలెననియాగ్నేయపురాణము.

విష్ణ్వారాధనముకంటెనధికమగు వైదికము లేనందున దినాదిని మధ్యాహ్నమునన నిత్యమారాధించవలెహరిననియును, లేక సర్వలోకనియామకుడును, సనాతనుడును, షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడునగు మహాదేవుని భావనజేసి పూజించవలెననియును, తద్విష్ణోరనుమంత్రముచేతనైన, పురుషసూక్తముచేతనైన విష్ణ్వారాధనజేయవలె నీమంత్రములతో సమమగునవి నాలుగు వేదములందు లేవు, తద్విష్ణోరనుమంత్రమువలన తదాత్మయు తత్ప్రశాంతుడునగుచు నమితతేజస్సుగలవిష్ణువునకు తనయాత్మను సమర్పించుమనియు, లేకుండిన ప్రకాశకుడు నియామకుడు షడ్గుణైశ్వర్యసంపన్నుడు సనాతనుడు మహాదేవుడునగు మహేశ్వరుని భావనజేసి రుద్రగాయత్రీమంత్రము, ప్రణవము, రుద్రత్ర్యంబకము పంచాక్షరీమంత్రములచేతనైన నిశ్చలచిత్తుడైబిల్వాదిపత్రములచేత పుష్పములచేత నుదకముచేతనైన చందనము మొదలగువానిచే బూజించవలెనని కూర్మపురాణము.

శ్రీరామచంద్రులవారు లక్ష్మణులకుపదేశించిన పూజావిధి యధ్యాత్మరామాయణమున జెప్పబడినది జెప్పితిమి.

విష్ణ్వారాధనవిధి యమితమైయున్నది యైననది సంక్షేపించి విధినతిక్రమించకుండ జెప్పుదుము.

స్వశాఖోక్త ప్రకారముగ నుపనయనాదిసంస్కారములనొందిన ద్విజుడు సద్గురునివలన విష్ణుమంత్రోపదేశమునొంది భక్తిగలవాడై గురూపదిష్టమార్గముచేతను భగవంతుని సుబుద్ధిగలవాడారాధించవలెను.

హృదయమున నగ్నిని ప్రతిమను సూర్యుని సాలగ్రామశిలయందైనను తంద్రలేనివాడై హరిభావనజేసి పూజించవలెను. ముందుగ దేహశుద్ధికి వేదమంత్రములచే మృల్లేపనవిధానమువలన ప్రాతస్స్నానముజేసి నిత్యమగు సంధ్యాదికర్మను యధావిధిగ విద్వాంసుడు జేయదగును. అటుపైని కర్మసిద్ధికి సంకల్పమును మొదటజేసి గురుపూజను బరమేశభావనచే జేయవలెను.

సాలగ్రామాదిశిలలందు స్నపనము, ప్రతిమలందు మార్జనము, ప్రసిద్ధములగు గంధపుష్పాదులచే జేయు బూజ సిద్ధియొనర్చును.

ఉండియములేక నియమముచే భక్తిశ్రద్ధలుగలిగి భగవంతుని బూజించవ లెను. ప్రతిమలందలంకారము ప్రియము- హవిస్సుచేనగ్నిని, సూర్యుని స్థండిల మున బూజించవలె- భక్తిచేనుదకమర్పించిన బ్రసన్నుడగును. భక్ష్యభోజ్యగంధధూపపుష్పాక్షతలచే నర్చించిన సుప్రసన్నుడగునని జెప్పనేల.

పూజాద్రవ్యములన్నిటిని సంపాదించి ప్రారంభించవలె. దర్భాసనము మొదట, పైని వ్యాఘ్రకృష్ణాజినములలోనొకటి, దానిపైని వస్త్రమును వేసి దేవునికభిముఖముగ గూర్చుని నిర్మలాంతఃకరణుడై బహిరంతర్మాతృకలు నటుపై కేశవాదిన్యాసము, తత్వన్యాసమూర్తిపంజరమంత్రన్యాసములు దనయందును ప్రతిమాదికమందును నిత్యమును సావధానుడై జేయదగును.

తనకుముందు కలశమును వామభాగమున,పుష్పములను దక్షిణభాగమందుంచదగును. అర్ఘ్యపాద్యమధుపర్కాచమనములనిమిత్తము నాలుగుపాత్రలుంచవలెను.

జీవసంజ్ఞకలిగి సూర్యునివలె తేజోవంతమైన భగవత్కళను హృత్పద్మమున దనదేహమంతటను వ్యాపించునదిగాను ధ్యానించవలెను- అట్టి పరమేశుని కళనె నిత్యమును ప్రతిమాదులందావాహనజేయనగును. పాద్యార్ఘ్యాచమనస్నానవస్త్రవిభూషణాదులచేతను దనశక్తికొలది నమాయకుడై యుపచారములచేనర్చించవలెను. విభవముగలిగిన కర్పూరకుంకుమాగరు చందన బుష్పాదికము మంత్రములచే నిత్యమర్పించదగును.

ఆగమోక్తమగు దశావరణపూజను జేయువలెను. నీరాజన దీప ధూపములు నానావిధ భక్ష్యభోజ్యలేహ్యచోష్యములచే శ్రద్ధగలిగి యర్పింపదగు. శ్రద్ధచేనర్పించిన బరమేశుడనుభవించును.

అగస్త్యోక్త ప్రకారముగ నాగమజ్ఞుడగ్నిని కుండమందున మూలమంత్రముచే లేక పురుషసూక్తముతో హోమమాచరించవలె. లేక నౌపాసాగ్నియందు చరువు లేక హవిస్సుతోడను హోమము జేయదగును.

హోమకాలమున విద్వాంసుడగ్నిమధ్యమందు పన్నెండవవన్నెగలబంగరురంగుగల రంగని దివ్యాభరణభూషితుని ధ్యానించవలె. భగత్పార్షదుల కొరకు బలినిచ్చి హోమశేషమును సమాప్తిజేయదగు నటుపైని మౌనివై మంత్రమును జపించుచు దేవుని ధ్యానమొనర్చవలెను. తాంబూలాదికమిచ్చి సంతుష్టుడై నృత్తగీతస్తుతిపాఠాదికమును దేవసన్నిధిని జేయించదగును.

దండమువలె భూమినిబడి దండమర్పించి హృదయమున దేవుని ధ్యానిం

చి భావనామయుడగు దేవదత్తప్రసాదమును శిరమున ధరించి హస్తములచే భగవత్పదముల శిరమున గ్రహించి భక్తియుక్తుడై ఘోరమగు సంసారమువలన రక్షించుమని బలికి నమస్కరించవలెను.

పూర్వమువలె భగవత్కళను దనహృదయారోపణ జేయుటచేత నుద్వాసన జేయవలెను.

ఈప్రకారము శాస్త్రానుసారముగ బూజించిన నైహికాముష్మిక సిద్ధిని దైవానుగ్రహమున బొందును. భక్తియుక్తుడై శ్రీరామచంద్రుల నిత్యము బూజించిన నిస్సంశయముగ సారూప్యముక్తి నొందును.

ఓయీ సర్వాంతర్యామియు నశరీరుడునగు బరమేశుని బ్రతికృతిని లోహము, మృత్తిక, దారువులచే నొనర్చి ధ్యానించి నైహికాముష్మికసిద్ధియును సారూప్యమును బొందునని జెప్పబడెను. ఇది విరుద్ధముగ నగపడుచున్నదియని శంకించుకొని ఇంద్రియగోచరుడు గాక కళారహితుడై యాలంబనముకు రాని దేవుని నిశ్చలమనంబుచే ధ్యానము జేయుట కహంకారమమకారములచే భ్రాంతులగు జనులు సమర్థులుగారు.

హద్దులేని మంగళగుణసముదాయముగలిగి భక్తులననుగ్రహించుట కంగీకరించిన లీలచే గ్రహించబడిన కోటిమన్మథుల సౌందర్యము గలవాడును ప్రపంచపాలనసృష్టినష్టులకు కారణుడును సకలజగదాశ్రయుడునగు సాలంబనమూర్తి ధ్యానార్చనలను జేసి హోమమొనర్చి యతని యాకారముగ బరిణమించి యితరమ నొందని మనంబుచే నొకమారెబుట్టిన విరక్తిజ్ఞానమువలన దరించును సంసారార్ణవమునని శ్రుతిస్మృతులచే మొదటిసాధనము జెప్పబడెను.

మోక్షేచ్ఛగలబ్రహ్మవాదులును, సకలదేవతలును లీలచేతను విగ్రహమును జేసి భజించుచున్నారని శ్రుతికర్థమును సర్వజ్ఞులగు భాష్యకారులయిన శంకరాచార్యులవారానతిచ్చిరి.

ప్రళయమందఖిలప్రపంచవృక్షమునకు బీజభూతుడై యణుమాత్రమగుచు సృష్ట్యనంతరమున బ్రహ్మాండలక్షకోటులు విరాడ్రూపమున దాల్చె మహత్తులకు మహత్తరుడగునాత్మ- ఎటులనగా విష్ణుపురాణమందున జెప్పిన సాదృశ్యము జెప్పుదుము. సూక్ష్మమగు మఱ్ఱిగింజయందఖిలమగు వృక్షమణగియుండినట్లును, అబీజమంకురించి యధికమగు వృక్షమైనట్లును అట్టి సర్వజగన్నియామకుని సంకల్పరహితుని దేవమనుష్యరూపమగు జంతువుల హృదయపద్మమందు జ్ఞానముచేతబొందబడినవాడై యాజగన్నిర్మాణకుని యనుగ్రహముచేత

సాక్షాత్కారమొనర్చికొని జన్మమరణాదిదుఃఖరహితుడగుచున్నాడని యాజ్ఞికోపనిషద్వాక్యమునకర్థమును చెప్పిరి.

చిన్మయుడద్వితీయుడు నిష్కళుడశరీరియగు బ్రహ్మకు రూపమును కల్పించుట యుపాసకులయొక్క కార్యముకొరకని రామతాపనీయోపనిషత్.

ఈశ్వరునకు దేహబుద్ధిచే దాసుడను, జీవబుద్ధిచే నతనియంశము నేను ఆత్మబుద్ధిచే నతడే నేనని నాయొక్క నిశ్చలమతియని యుపనిషత్.

భక్తియు నీకానుభవమును విరక్తియు ప్రేమలక్షణభక్తిగలిగినవానికి మూడొందగలరెటువలెననిన, భోజనమొనర్చువానికి ప్రతిముష్టియందు నాకలి, దప్పిక, యవయవదార్ఢ్యము, సాకమారగునటులయనియు, కష్టముచేనైన బొందశక్యముగాని దేహాత్మతత్వముగలదో అనగా నేనీయొక్క యాథార్థ్యజ్ఞానముగలదో వానిని పరికాశింపజేసి ప్రాణులను తరింపజేయుటకు రామకృష్ణాద్యవతారములనంగీకరించిన నీయొక్క చరిత్రలనెడు విశేషామృతసముద్రపగాహనేముచేత పోగొట్టుకొబడిన యాధ్యాత్మికాది తాపత్రయశ్రమలు గలవారలు ఓయీశ్వరుడా నీయొక్క పాదపద్మసరస్సంబంధులగు హంసలనగా పరమహంసలు వారిసంగమువలన విడువబడిన దేహగేహాద్యనురాగముగలవారలై మోక్షమునైన గోరరని సుకృతులు భగవంతుని స్తుతి జేయుచున్నవని శ్రీమద్భాగవతము.

అతిథిపూజావిధిః.

అథాతిథిపూజాపరనామకో మనుష్యయజ్ఞో నిరూప్యతే॥ ఆతిథ్యస్య మనుష్యయజ్ఞత్వమాజ్ఞాపయతి శ్రుతిః॥ యద్బ్రాహ్మణేభ్యోన్నందదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞస్సంతిష్ఠత ఇతి॥ అతిథిలక్షణమాహ మనుః॥ ఏకరాత్రంతు నివసన్నతిథిర్బ్రాహ్మణస్స్మృతః। అనిత్యంహి స్థితో యస్మాత్తస్మాదతిథిరుచ్యత ఇతి॥ అస్యార్థః॥ ఏకరాత్రిమేవ పరగృహే నివసన్ బ్రాహ్మణోతిథిర్భవతి॥ అనిత్యావస్థానాన్నవిద్యతే ద్వితీయాతిథిరస్యేతి అతిథిరుచ్యతే॥ నైకగ్రామీణమతిథిం విప్రం సాంగతికం తథా। ఉపస్థితం గృహేవిద్యాద్భార్యా యత్రాగ్నయోపి వా॥ ఏకగ్రామనివాసినం లోకేషు విచిత్రపరిహాసకథాదిభిః సంగత్యా వృత్త్యర్థినం భార్యాగ్నియుక్తే గృహే వైశ్వదేవకాలోపస్థితమపి నాతిథిం విద్యాత్। ఏతేన భార్యాగ్నిరహితస్య ప్రవాసినోతిథిత్వమితిబోధితం॥ అప్రణోద్యోతిథిస్సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినా। కాలే ప్రాప్తస్త్వకాలేవా నాస్యానశ్నన్గృహే వసేత్॥ సూర్యేస్తమితే గృహస్థేనాతిథిర్నప్రత్యాఖ్యేయః। సూ

ర్యేణోఽథః ప్రాపితః। రాత్రౌ స్వగృహాగమనాశక్తేః ద్వితీయ వైశ్వదేవకాలే ప్రాప్తః। అకాలేవా సాయంభోజనే నివృత్తేపి నాస్యగృహే అతిథిరనశ్నన్ వసేత్- అవశ్యమస్మైభోజనందేయం ప్రత్యాఖ్యానే ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాద్ధోయమారంభః। అతిథిర్దివాన్యగ్రామమన్యగృహంవా గంతుం సమర్థోభవేత్తథా రాత్రిర్గమనాసంభవాదావశ్యం దేయం॥

అతఏవ విష్ణుపురాణే॥ దివాతిథౌతు విముఖే గతే యత్పాతకంనృప। తదేవాష్టగుణంప్రోక్తం సూర్యోఢే విముఖేగత ఇతి॥ ఆసనావసథౌ శయ్యా మనువ్రజ్యాముపాసనం। ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాద్ధీనే హీనం సమే సమం॥ యదిత్వతిథిధర్మేణ క్షత్రియో గృహమావ్రజేత్। భుక్తవత్సుచ విప్రేషు కామంతదపి భోజయేత్॥ వైశ్యశూద్రావపి ప్రాప్తౌ కుటుంబే తిథిధర్మిణౌ। భోజయేత్సహభృత్యైస్తౌ వానృశంస్యం ప్రయోజయన్॥ అదత్త్వాతు యఏతేభ్యః పూర్వం భుఙ్క్తే విచక్షణః। సభుంజానో నజానాతిశ్వగృధ్రైర్జగ్ధిమాత్మనః॥ దేవాన్నృషీన్మనుష్యాంశ్చ పితౄన్గృహ్యాశ్చ దేవతాః। పూజయిత్వా తతఃపశ్చాద్గృహస్థశ్శేషభుగ్భవేత్॥ మనుష్యయజ్ఞ మహరహఃకర్తవ్యతావశ్యక మకరణే ప్రత్యవాయంచ కథయిత్వా దృష్టఫలమదృష్టఫలం కథయంతి మన్వాదయః॥ విద్యాతపస్సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు। నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ మహతశ్చైవ కిల్బిషాత్॥ ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం చాతిథిపూజనమితి మనుః॥ అస్యార్థః॥ విద్యాతపస్తేజస్సంపన్నవిప్రాణాం ముఖాని హోమాధికరణత్వేనాగ్నితయా నిరూపితాని హవ్యకవ్యాదిప్రక్షిప్తమిహలోకే దుస్తరాద్వ్యాధిశత్రురాజపీడాదిభయాన్మహతశ్చ పాపాదముత్ర నరకాత్త్రాయతే। ధనాయహితం ధనస్యనిమిత్తంవా ధన్యం ఏవం సుకీర్తిశ్చిరజీవనాదయోప్యాతిథిపూజనేన లభేదితి॥

అస్కన్నమవ్యథంచైవ ప్రాయశ్చిత్తైరదూషితం। అగ్నేస్సకాశా ద్విప్రాగ్నౌ హుతం శ్రేష్ఠమిహోచ్యత ఇతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ అస్యార్థః॥ అగ్నేస్సకాశాదగ్నిసాధ్యాద్భూరిదక్షిణాద్రాజసూయాదేరపి విప్రాగ్నౌహుతం శ్రేష్ఠముచ్యతే। ఏతదస్కన్నం క్షరణరహితం అవ్యథం పశుహింసారహితం ప్రాయశ్చిత్తైరదూషితం ప్రాయశ్చిత్తాయాసరహితం యథాన్నపానదానేనప్రాణినామతీవ పుష్టిస్తుష్టిస్సృష్టానష్టిశ్చభవతి। తథైవ భూహిరణ్యాంబరభూషణగజాశ్వరథకన్యాదానైర్నభవతీతి ప్రత్యక్షం॥ అన్నంహి భూతానాం జ్యే

ష్టం తస్మాత్సర్వౌషధముచ్యతే అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాన్యన్నేన వర్ధంతఇతిశ్రుతేరన్నదః ప్రాణదఇతి దృఢంవదామః॥ యత్పృథివ్యాంవ్రీహియవంహిరణ్యంపశవస్త్రియః। ఏకస్యాపినపర్యాప్తమిత్యాదిప్రమాణాన్యపిసంతి॥

వైశ్వదేవానంతరం ముహూర్తస్యాష్టమభాగ ప్రతీక్షణ మతిథ్యాగమనార్థమకృత్వా నభోక్తవ్యమిత్యుక్తమతిథియజ్ఞకరణావశ్యకద్యోతనార్థం మార్కండేయపురాణే॥ వైశ్వదేవంహి నామైతత్సాయంప్రాతరుదాహృతం। ఆచమ్యచ తతఃకుర్యాత్ప్రాజ్ఞో ద్వారావలోకనం॥ ముహూర్తస్యాష్టమం భాగముదీక్ష్యోహ్యతిథిర్భవేత్॥ అతిథిం తత్రసంప్రాప్త మన్నాద్యేనోదకేనచ। సంపూజయేద్యథాశక్తి గంధపుష్పాదిభిస్తథేతి॥

అతిథిపూజావిధానము.

దేవపూజానంతరమునందతిథిపూజయను రెండవపేరుగల మనుష్యయజ్ఞము నిరూపించబడుచున్నది.

బ్రాహ్మణులకొరకన్నమునిచ్చుట మనుష్యయజ్ఞమాచరించుటయని శ్రుతి యాజ్ఞనిచ్చుచున్నది.

ఒకతిథిమాత్రమితరునిగృహమందుండు బ్రాహ్మణు డతిథియనబడునని యు నేకగ్రామవాసియగువాడు లోకమందగు విచిత్రపరిహాస కథాప్రసంగ సంగతిచేతను వృత్తినిగోరి భార్యయు, నగ్నియును గలవాడై వైశ్వదేవకాలమందితరుని యింటికి వచ్చినను యతిథియనబడడని మనువు.

భార్యయు, నగ్నియును సమీపమునలేక మరియొకగ్రామమునుంచివచ్చినవాడుమాత్రమె యతిథియని తాత్పర్యము. సూర్యాస్తమయమైనబిమ్మట వచ్చు నతిథికవశ్యమును భోజనము జేయించవలెను. పగలన్యగ్రామమైన మరియొకగృహమునకైన బోగలడు. రాత్రి వెళ్లజాలడు. పగటియందతిథి విముఖుడై గృహస్థునిచే నిరాకరించబడిపోవుటచేత వచ్చుపాపముకంటె నెనిమిదిరెట్లు రాత్రి నిరాకరించు గృహస్థునకు వచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురాణము.

శయ్యాసనస్థలాదికమొసగుటలో నుత్తమ సమాధమ తారతమ్యములననుసరించి జరుపదగు- బ్రాహ్మణగృహమునకతిథిధర్మముతో క్షత్రియుడు వచ్చినటులైన యాగృహదంపతులు వెనుకకునుండి దనయింటికివచ్చిన బ్రాహ్మణులకు ముందు భుజింపచేసి యటుపైని క్షత్రియుని భుజింపచేయదగును. వైశ్యశూద్రులు బ్రాహ్మణకుటుంబమునకతిథిధర్మముగలవారై వచ్చిన బ్రాహ్మణక్షత్రియభోజనానంతరము దంపతులభోజనమునకుం బూర్వము భృత్యులతో

గూడ భుజింపజేసెదగు- గృహస్థుడు దయాళుడై పైనజెప్పిన యతిథి మొదలు భృత్యులవరకు భుజింపజేయక వారలనతిక్రమించిన దోషమును దెలియనివాడగుచు ముందుగ గృహస్థుడే భుజించినటులైన నాని నరకమున గెద్దలును కుక్కలును దినును.

పితృదేవర్షి మనుష్యగృహదేవతారాధనజేసి గృహస్థుడు శేషమును భుజింపవలెనని పంచయజ్ఞావశ్యకత్వమును మనువు జెప్పిరి. మనుష్యయజ్ఞమనుదినము జేయుట యావశ్యకమనియు నది జేయకుండిన ప్రత్యవాయి యగుననియును దృష్టఫలమదృష్టఫలమును మన్వాదులు జెప్పుచున్నారు.

విద్యాతపస్సులుగలిగిన బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యము లిచ్చినవాడు దనకష్టముల వ్యాధిశత్రుపీడరాజదండనలవలనగొప్పదోషములనుంచి తరించుచున్నారనియు- కీర్తికరము, అయుర్వృద్ధిప్రదము, స్వర్గదాయి, ధనప్రీతము,నతిథిపూజనమని మనువు.

విశేషదక్షిణగలిగిన రాజసూయాదియాగములకంటెను విద్యాతపస్సులుగల బ్రాహ్మణులకు హవ్యకవ్యములిచ్చుట శ్రేష్ఠము. ఎందుచేననిన- అతిథిపూజనమునందు పశుహింసాధికము లేదు. ఉరణరహితము విధినతిక్రమించినదను ప్రాయశ్చిత్తములు లేవనియును యాజ్ఞవల్క్యర్షి.

ప్రాణులకన్నపానదానములిచ్చుటచేనగు పుష్టియు, తుష్టియు, తృష్ణానష్టియును, భూమియు, స్వర్ణాంబర భూషణగజరథాశ్వ కన్యాదానముల గాదు- వాటిచే దృప్తినొందక యధికమునకాసింతురు.

భూతములకన్నమన్నిపదార్థములకంటె నతిశయమది హేతువుచే నన్నము సర్వౌషధమనబడును. అన్నభక్షణచేతనే శుక్లశోణితములై భూతోత్పత్తియగు నందువలనె దిరుగ శరీరాభివృద్ధియగునని యుపనిషత్తు. అటులగుటచే నన్నమిచ్చువాడు ప్రాణమిచ్చువాడని దృఢముగ మేము బల్కుదుము.

భూమియందుండన్నిపశువులు ధాన్యాదికము ద్రవ్యము స్త్రీలు నొకనికిచ్చునను దృప్తి లేదు. భోజనవస్తువులు దనపొట్టబట్టుటకంటె నధికమిచ్చినను బుచ్చుకొనజాలడు.

వైశ్వదేవానంతరమున ముహూర్తములో నెనిమిదవభాగము మట్టుకతిథివచ్చిన బిలచి యర్చించుటకు దనద్వారమున నిరీక్షించుమనియు నతనియన్నోదకగంధపుష్పాదులచే దనశక్తికొలది బూజించక గృహస్థు భుజించగూడదనియును మార్కండేయపురాణము.

భోజనవిధిః.

అథాతో భోజనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ భోజనం భుక్తిః- భుజపాలనాభ్యవహారయోః- తస్యవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దక్షః॥ పంచమేచతథాభాగే సవిభాగో యథార్హతః। దేవపితృమనుష్యాణాం కీటానాంచోపదిశ్యతే। సంవిభాగం తథాకృత్వా గృహస్థశ్శేషభుగ్భవేదితి॥ సంవిభాగోవిభజ్యప్రదానం॥

సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనా మశనం దేవనిర్మితం। నాంతరాభోజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిరితి మనుః॥ తస్మాద్విరహ్నామనుష్యేభ్యఉపహ్రియ్యతే ప్రాతశ్చసాయంచ తస్మాత్త్రిరహ్నః పశవః ప్రేరతే ప్రాతస్సంగవే సాయమితి యాజుషశ్రుతిః॥ అనడ్వాన్బ్రహ్మచారీచ ఆహితాగ్నిశ్చ తేత్రియః। అశ్నంతఏవ సిద్ధ్యంతి నైషాంసిద్ధిరనశ్నతాం॥ దివాచనభుంజీతాన్యత్రఫలమూలేభ్యఇత్యాపస్తంబః॥ భారవహనవేదాధ్యయన గురుశుశ్రూషాగ్నిపరిచర్యాక్షమార్థం క్రమాదేతే తుష్ట్యాశ్నంతః పుష్టాభవేయు రిత్యనుజ్ఞాతం॥ ఋషిభిర్ద్విరశనముక్తం విప్రాణామప్రవాసినాం। సతతం నిత్య మహనిచ తథా తమస్విన్యాసార్ధప్రహరయామాంతం॥ అహనీతి॥ సతిసంభవే పంచమభాగపరం దక్షదర్శనాత్॥ తమస్విన్యాం రాత్రౌ సార్ధప్రహరయామాంతః। అర్ధప్రహరసహితప్రథమప్రహరే। ఏవంచ మన్వాదావపి సాయంప్రాతశ్శబ్దౌ తదనుసారావ్యాఖ్యేయౌ॥ చరకస్తు॥ యామాదర్వాఙ్నభుంజీత యామయుగ్మం నలంఘయేత్। రాత్రియామాంతరే భుక్త్వా స్వపేద్యామద్వయం సుధీతి॥ దినప్రహరమధ్యే పూర్వోక్తప్రకృష్టకర్మాచరణప్రవచనేనప్రబోధితత్వాదుత అహన్యేవ పునర్బుభుక్షా జాయతేతిచ। యామద్వయాత్పూర్వంభోజనే సతి త్రియామాయాః పూర్వయామే భోక్తుం క్షుధా నోత్పద్యతఇతిచ। రజన్యాః ద్వితీయప్రహరకృతభోజనేన నిద్రాసమయస్యాజీర్ణంచ యామద్వయస్వపనాసంభవశ్చ। ఏతైరకాలకృతకృత్యైరుత్పద్యంతే వివిధారుజఇత్యాహారనిద్రావేళానియమం దర్శితవాన్॥ తదుక్తం సుశ్రుతే॥ సుఖముచ్చైస్సమాసీనస్సమదేహోన్నతత్పరః। కాలేసాత్మ్యం లఘుస్నిగ్ధంక్షిప్రముష్ణం ద్రవోత్తరం॥ బుభుక్షితోన్నమశ్నీయాన్మాత్రావద్విగతాగమః। కాలే భుక్తం ప్రీణయతి సాత్మ్యమన్నం నబాధతే। లఘుశీఘ్రం వ్రజేత్పాకం స్నిగ్ధోష్ణం బలవహ్నిదం। క్షిప్రం భుక్తం సమంపాకం యాత్యదోషం ద్రవోత్తరం। సుఖం జీవతి మాత్రావద్ధాతుసామ్యం కరోతిచ। అతీవాయతయామస్తు క్షపాయేష్వృతుషు స్మృతాః। తేషుతత్ప్రత్యనీకాఢ్యం భుంజీతపితరేవతు। యేషుచాపి భవేయుశ్చ ది

వసా భృశ [illegible] షుతత్కాలవిహితమపరాహ్ణే ప్రశస్యతే । రజ న్యో దివస [illegible] చాపి సమాస్మృతాః । కృత్వా సమమహోరాత్రం తేషు భుంజీ [illegible] ప్రాప్తాతీతకాలంవా హీనాధికమథాపివా । అ ప్రాప్తకాలే [illegible] రేహ్యాలఘావరః । తాంస్తాన్వ్యాధీనవాప్నోతి మర ణంవా నియచ్ఛతి । [illegible] కాలే భుంజానో వాయునోపహతేఽనలే । కృఛ్రాద్వి పచ్యతే భుక్తం [illegible] ంచ నకాంక్షతి । హీనమాత్రమసంతోషం కరోతిచ బ లక్షయమితి॥

భోజనవిధానము.

దేవపూజానంతరమునందు భోజనవిధానమును జెప్పుచున్నారము. భుజధాతువునకు పాలనమును తినడమును అర్థము. దానివిధానమును విశేష ముగా తెలియఁజేయుచున్నాము. భోజనమునకై సిద్ధపరచిన యన్నమందైదవ భాగము దేవపితృమనుష్యకీటకాదులకు తదనుగుణముగా పంచిపెట్టుట సంవి భాగమనిపించుకొనును- గావున దేవాదులకు విభజించి గృహస్థు శేషించినప దార్థము ననుభవించవలయునని దక్షుఁడు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు ద్విజులకు రెండుమార్లు దేవతలచే నిర్మించబడినది. మరల మరల భుజించగూడదు. ఇటుల జరిగించిన భోజనమగ్ని హోత్రముజేయుటతో సమమైనవిధియని మనువు.

సాయంప్రాతఃకాలములయందు మనుష్యులకును ప్రాతస్సంగవసా యంకాలములయందు పశువులకును భోజనమని యాజుషశ్రుతి. వృషభమును బ్రహ్మచారియు నాహితాగ్నియు నీముగ్గురును దృఢముగ భుజించుచుండిన యుపయోగములేకుండిన గార్యమునకుపయోగించరు. పగలుభోజనమొకప ర్యాయమెతప్ప నితరకాలములయందు కందమూలఫలములకంటె నన్నము భ క్షించగూడదని యాపస్తంబులు.

వృషభము బరువుమోయుటకును బ్రహ్మచారి గురుశుశ్రూష జేయుట కాహితాగ్ని వహ్నిపరిచర్యనొనర్చుటకును తుష్టిగా భుజించినపుష్టిగలిగి యు పయోగించెదరని యనుజ్ఞ జేయబడెను.

ప్రవాసములేని బ్రాహ్మణులకు రెండుమారులు భోజనములు ఋషుల చే జెప్పబడెను. ఎల్లప్పుడును పగటియందును రాత్రియందును జామున్నరప ర్యంతము భోజనమునకు సమయమని నిర్ణయించబడెను- మన్వాదిస్మృతుల యందు సాయంప్రాతశ్శబ్దములకు దీనిననుసరించి వ్యాఖ్యానము సేయుదగును.

పగలు జామునకు లోనుగ భోజనముసేయుతగదు. రెండుజాముల నతిక్రమించదగదు. రాత్రియందు యామములోగా భుజించి పైని రెండుయామములు నిద్రించిన సుఖియగునని చరకుడనుఋషి. పగలుజామునకు లోనుగ భోజనముసేయుతగదనుట పూర్వోక్తమగు సత్కార్మాచరణమునకు వ్యవధి కలుగదనియును పగటియందె తినుగ నాకలి కలుగుననియును రెండుజాములకుపైని భుజించతగదనుట రాత్రి జామునకులోనుగ భుజించుటకు యాకలి కలుగదనియును రాత్రి రెండవజామున భుజించిన నిద్రజాలక యజీర్ణ ముత్పన్నమగుననియు నిట్లు సుప్తకాలభోజనాదులవలన నానారోగము లుత్పన్నమగునని యాహారనిద్రలకు కాలము నియమించబడెను.

ఇందుకు సుశ్రుతమందును జెప్పబడెను. సుఖముగ నున్నతాసనమందు సమదేహుడై కూర్చుండి యుక్తకాలమందు క్షుధానుసారముగ చులకదనము గలిగి చమురుగలిగి వేగముగజీర్ణించునట్టి వేడిగలుగు నన్నాదికమును ద్రవద్రవ్యముత్తరమందు గలుగునట్లుగ నాకలిగలవాడై మోతాదుగా పైనిజెప్పినశాస్త్రనియమితకాలము నపేక్షించక తత్కాలానుగుణముగ భుజించవలయునని జెప్పబడెను.

కాలమునందు భుజించునది ప్రీతినిబుట్టించును. సామ్యముగునన్నము బాధించదు. లఘుపదార్థము శీఘ్రముగ జీర్ణమగును. చమురుగలిగినది బలమును, వేడిగలుగునది జఠరమును వృద్ధిబొందించును. వేగముగ భుజించిన సమముగ పచనమగును. ద్రవోత్తరమైన దోషముగలుగకుండును. మోతాదువలన సుగమముగ జీర్ణించి సమధాతువును జేయును. రాత్రి యధికమగు కాలమందున ప్రాతఃకాలమందు భుజించవలయును. పగలధికమగు కాలమందరాహ్ణామందు భుజించవలయునని జెప్పుట స్వవ్యతిరిక్తఫలాదికమును భుజించిన యాచారకాండకు బాధించదు. అహోరాత్రములు సమమగుకాలమందు కాలమును విభజించి భుజించవలయును. ఆకలిలేకుండిన మిగుల నాకలిసహించినపిమ్మట భుజించుట అప్రాప్తకాలభోజనమనుపించుకొనునందువలన శరీరమందు లాఘవములేక ననేకవ్యాధులను బొందించును. లేక మృతినిబొందించును. ఉక్తాతీతకాలమందు భుజించిన వాయువుచే జఠరము గొట్టబడి కష్టమువలన నన్నమును జీర్ణింపజేయును. మరలభోజనము నపేక్షించకుండును. తుష్టిపుష్టులులేక బలమును క్షయింపజేయును.

పుణ్యగంధశ్శస్తమాల్యధారీచైవ నరేశ్వర। నైకవస్త్రధరో ధౌతపా

ణిపాదోమహీపతే। విశుద్ధవదనఃప్రీతో భుంజీతనవిదిఙ్ముఖ ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణేభి హితత్వాదనులేపనపుష్పధారణగుణానితల్లక్షణానిచవిశేషేణాభిధాస్యామః॥

చందనభేద తల్లేపనగుణాశ్చ.

చందనం ఘుసృణోపేత మీషత్కస్తూరికాయుతం। ఆదావుద్వర్తయే దంగం పశ్చాత్తంచ ప్రలేపయేత్॥

చందయతీతి చందనః చదిఆహ్లాదనే । కేస్తూయతఇతి కస్తూరీ ష్టుఞ్ స్తుతౌ॥ శ్రీఖండేన విలేపనం తనుభృతా మంగేష్వనంగోద్భవం క్రీడాలంపటచేతసా మతితరా మానందకందాంకురం। కక్షోరస్థల కంఠనాళ విగళద్దుర్గంధ నిర్నాశనం వర్ణ్యం వాతకఫాస్రపైత్యశమనం సౌభాగ్యదం మోహనం॥

లేపం చందనకర్దమేనరచితం సౌభాగ్యసంపత్కరం పుష్టిం సంతనుతే విసర్పకహరం పైత్యాస్రశోపంహరేత్। దాహోదేహగతిం నభిత్తి తరసా తత్తద్గుణం తద్గుణం శుద్ధైః పూర్వకృతై ర్విశిష్టమనుజైర్యుక్తం వినాలభ్యతే॥

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ఋతుకాలానులేపనం। భోగినాం సౌఖ్యజననం దుఃఖదారిద్ర్యనాశనం॥ హిమాంబుసిక్తేన సుపేషితేన జాతీప్రసూనాద్యధివాసితేన। పాటీరపంకేన కృతప్రలేపో ప్రశస్యతే శారదదోషశాంత్యై॥ వసంతకాలే ఘుసృణేనయుక్తం కస్తూరికాచందనచారులేపః । అవాసితంచేన్నవమల్లికాభిస్త్రిదోషజిన్మన్మథజన్మభూమిః॥ హిమసలిలవిఘృష్టం చందనంచంద్రయుక్తం సురభితమతిహృద్యైర్మల్లికాద్యైః ప్రసూనైః। అపహరతిజనానాం తాపమాలేపమాత్రాన్నిఖిలమపి నిదాఘే కామసౌఖ్యం తనోతి॥ కృష్ణాగరుస్నేహవిమిశ్రితేన కస్తూరికాకర్దమమర్దితేన । కాశ్మీరపంకేన కృతప్రలేపో హైమంతికానాశు నిహంతిదోషాన్॥ వికృష్ణకృష్ణాగరుకుంకుమాద్యం కస్తూరికాచందనచారులేపః। పుష్పైస్సుధూపైఃపరివాసితంస్యా ద్వర్షాసు వాతాదినివారణాయ॥ చందనేన సహసూక్ష్మపేషితం కుంకుమం సమృగనాభిసాంకవం। లేపయేదగరుతైలవిమిశ్రం శీతకాలభవదోషశాంతయే॥

చందనం దేశభేదేన చతుర్విధముదాహృతం। శ్రేష్ఠంమలయజంతత్రమధ్యమం యవనోద్భవం। అధమం బర్బరోద్భూతం దుష్టం పాంచాలసంభవం॥ చతుర్విధలక్షణాన్యుచ్యంతే॥ మధువర్ణం కటుశీతలం మలయజం శ్రేష్ఠంచ తద్గ్రంధికం॥ ఆపీతచ్ఛవితిక్తశీతలగుణం తద్యావనం మధ్యమం॥ శ్వేతంచాద్రకవర్ణ తాంకలయతే తచ్చాధమం బర్బరం॥ దుష్టం క్లిష్టమగంధముష్ణమధురం పాంచాలదేశోద్భవం॥ యస్యచ్ఛేదేరుణస్స్నిగ్ధం ఖాదే తిక్తం సుగంధిచ। పీతంఘర్షేసి

తంశోషేతచ్ఛ్రేష్ఠం చందనం స్మృతం॥ ఖాదేతిక్తం కసేపీతం ఖండేరక్తం తు లాఘవః। గ్రంథికోటరసంయుక్తం షడ్విధం గంధముత్తమం॥ దుష్టలక్షణాని వదామః॥ నిస్సారం బర్బరం రూక్షం శ్వేతంలఘుశిలాతలే। నిర్గంధ మగ్నితోయాభ్యాం క్లిష్టం తద్దుష్టచందనం॥ పునశ్చందనగుణాన్బ్రూమః॥ శ్రీగంధం మేహకుష్ఠం క్రిమివిషనిచయం శ్లేష్మకండూనిహన్యాచ్ఛ్రమశ్వాస్యం దాహపైత్యప్రదర మరుచికం హంతి వాంతివ్రణఘ్నం। శ్రీఖండంస్స్వాదుతిక్తం శ్రమరుధిరహరం తీవ్రతాపజ్వరఘ్నం లక్ష్మీవాసం విసర్పిభ్రమమదశమనం శీతలం రాజపూజ్యం॥ దుష్టచందనమతీవపైత్యళం ప్లీహపాండు మదదాహకారిణం। తిక్తమల్పకటుచామ్లపైత్యకృద్వాతనాశనకరం బలహీనం॥

రక్తచందనమప్యాహుస్స్వాదుతిక్తం సుశీతలం। రక్తోద్రేకహరం హంతి పైత్యకోపం సుదారుణం॥

*చందనభేదములు వాటిలేపనగుణములు.

పవిత్రమగు గంధపుష్పమాలికలను ధరించి హస్తములను పాదములను గడిగి పరిశుద్ధముఖుడగుచు భుజింపవలయుననియు ఏకవస్త్రధరుండును అగ్న్యాదిదిదిజ్ముఖుండునై భుజించదగదనియు విష్ణుపురాణమందు జెప్పబడుటవలనచందనపుష్పధారణగుణములను లక్షణములనువిశేషముగ జెప్పుచున్నారము.

కుంకుమతోగలసిన చందనములో నించుకకస్తూరిగలిపి ముందుగ శరీరమున నలుగుబెట్టి యనంతరమందా చందనమును బూయవలెను. ఆహ్లాదమును గలిగించునదియని చందనశబ్దమునకర్థము- స్తుతిజేయబడునదియని కస్తూరీశబ్దమునకర్థము.

శరీరధారులకవయవములయందు చందనలేపనము మన్మథోద్దీపకమును రతిలంపటులకు మిగులనానందకరమును- బాహుమూలోరుమూలకంఠనాశములవలన గలుగు దుర్గంధముల నశింపజేయును. వాతమును, కఫమును, రక్తపైత్యమును శమింపజేయును. సౌభాగ్యప్రదమును, మోహకరమును, పుష్టికరమును, విసర్పాదిరోగకరమును, దేహతాపాపనోదమును. ఋతుభేదమువలన గుణవిశేషము గలిగించు నిట్టిచందనము పూర్వపుణ్యము గలుగు నుత్కృష్టులచే ననుభవింపబడును.

ఇంకఋతువులననుసరించి గంధలేపనవిశేషములను వ్రాయుచున్నారము. ఇది భోగవంతులకు సౌఖ్యజనకమును దుఃఖదారిద్ర్యవినాశనమును.

శరదృతువునందు పన్నీటితో గంధమురీసి జాజిపువ్వులు మొదలగువా

టిచే వాసితమగు మంచిగంధము పూయుట ప్రశస్తము.

వసంతర్తువున కుంకుమ కస్తూరియును గలిపి మల్లెపువ్వులచే వాసితమగు చందనపంకము బూసిన త్రిదోషశాంతినిజేసి మన్మథోత్పత్తిని జేయును.

గ్రీష్మర్తువునందు పన్నీటితో గంధమదీసి కర్పూరముగలిపి రక్తోత్పలాది కుసుమములచేత వాసితమైన చందనము ఆలేపనమాత్రముచేత జనులయొక్క నిఖిలమగు తాపమున్ను హరించి మన్మథసౌఖ్యమును జేసును.

హేమంతఋతువునందు కృష్ణాగరుసంబంధమగు నత్తరవుతో మిశ్రితమై కస్తూరీ కుంకుమపువ్వు వీటిచే మర్దితమగు చందనము బూసిన సకలదోషములను శోషింపజేయును.

వర్షర్తువునందు కృష్ణాగరుగంధమును కస్తూరీకుంకుమాదులతో గలిపి పువ్వులచేతను మంచిధూపములచేతను వాసితమగునది పూసిన వాతాదినివారణమగును.

శైశిరర్తువునందు హేమంతర్తూక్త చందనమందించుకంత జవ్వాది గలిపి బూసిన తత్కాలదోషశాంతికరమగును.

దేశభేదముచే జందనము నాల్గువిధములందు మలయజము శ్రేష్ఠము. యవనదేశోద్భవము మధ్యమము- బర్బరదేశసంభవమధమము. పాంచాలదేశజాతము దుష్టము. ఈనాల్గింటికి లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

తేనెరంగు చేదు చల్లదనమును గలుగునది మలయజమిది శ్రేష్ఠము. గుంపులును గలిగియుండవలయును.

పచ్చదనముచేదుగలిగిచల్లదనముగలయదియవనదేశభవముమధ్యమము.

తెల్లనిదియు నలుపురంగుగలదియు బర్బరదేశసంభవ మధమము.

వాసనలేక పరుషమై యుష్ణమై మధురమైయుండు చందనము పాంచాలదేశీయమిది దుష్టము.

ఏచందనకాష్ఠము ఛేదించిన నెరుపు చమురును గలిగియుండునో తినిన చేదుగలిగి సుగంధయుక్తమై యరగదీసిన పచ్చనై యుండిన తెల్లనై యొప్పు చందనము శ్రేష్ఠము.

మరియును తూచిన బరువుగలిగి గ్రంధికోటరయుక్తమగు చందనము త్తమమింకదుష్టలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

చేవలేక గరుగుగలిగి పరుషమై తెల్లనై చులకనై యగ్నియందు వేసిన యుదకముతో రాసిన నిర్గంధమై క్లిష్టమై యుండునది దుష్టచందనము.

మరియు చందనగుణములను జెప్పుచున్నారము. శ్రీగంధము పేహతు ష్ఠమును క్రిమివిషాదులను శ్లేష్మమును దురదలను పోగొట్టును. నేత్రములకు చల వజేయును. దాహము పైత్యము రక్తస్రావము అరోచకము వాంతి వ్రణము వీటిని శాంతింపజేయును. శ్రమను దుష్టరక్తమును తాపజ్వరమును బోగొట్టు ను. లక్ష్మీకరము శీతలము రాజపూజ్యము. దుష్టచందనముబూసిన పైత్యము స్త్రీ హపాండు మదదాహములను గలిగించును. తీక్ష్ణమై యించుక చేదు కలిగినది యామ్లపైత్యములను బుట్టించును. వాతమును బలమును బోగొట్టును.

రక్తచందనము స్వాదు, చేదు, చల్లదనమును గలిగి రక్తదోషమును, పైత్యప్రకోపమును బోగొట్టునని చెప్పబడును.

జవాదీగుణాస్తల్లేపనవిధిశ్చ.

అధ జవాదిగుణాంస్తల్లేపనవిధించ వివిచ్యామః॥ శుద్ధా రాజకుమార భోగసుఖదా సౌభాగ్యపుష్టిప్రదా హృద్యా స్వేదమలాదిమోచనకరీ లావ ణ్యసంధాయినీ। దోషఘ్నీ శ్రమకుష్ఠదుర్మతిహరా కాంతామనోరంజనీ భూా తప్రేతపిశాచదర్పశమనీ శ్రేష్ఠా జవాదీస్మృతా॥ స్నిగ్ధోష్ణోమధురస్సతిక్తలవ ణస్స్యాందోః గురుః పిచ్ఛల స్స్వచ్ఛశ్శుక్లవివర్ధనో విషహరః కేశ్య స్సుగంధీశు భః। కండూకుష్ఠకఫానిలః క్రిమిహరః కాంత్యావహః పుష్టికృద్వశ్యో వర్ణబల ప్రదో మృగమదస్సౌభాగ్యలక్ష్మీకరః॥ జవాదిలేపనంకుర్యా ద్దేమంతే ప్రబలేపి చ। దాహమూలే శ్రవణయోర్నాభికంఠస్థలేషుచ। ఉత్తమాంగోత్తరోష్ఠేచ పాదాంగుష్ఠే ప్రలేపమేత్॥

జవాదిలేపనవిధియు గుణములును.

జవాదిగుణములను దానిబూయురీతిని వివేచనము జేసెదము. జవాది పరిశుద్ధమైనది రాజులకు భోగసౌఖ్యమును జేయును. సౌభాగ్యపుష్టిప్రదమగు నది- మనోహరమగునది చెమటమొదలగు మాలిన్యములను బోగొట్టును. లా వణ్యమును జేయును. శ్రమ కుష్ఠ బుద్ధిజాడ్యము మొదలగు దోషములను నశిం పజేయును. స్త్రీమనోరంజకమై యుచి భూతప్రేతపిశాచాది దర్పములను శాం తింపజేయును. శ్రేష్ఠము. మరియును చమురుగలిగి వేడిమి మాధుర్యతిక్తరస ములును గలిగి చిక్కనై బరువుగలిగి కరడుగట్టి పరిశుద్ధమై శుక్లవృద్ధిని జేయు ను. విషహరము కేశసంస్కారయోగ్యము మంచిగంధముగలదై దురదలను శ్లేష్మమును వాతమును క్రిములను హరించును- కాంతిని జేయును.

ప్రబలమగు హేమంతఋతువునందు బాహుమూలముల కర్ణముల నాభి ని [illegible] [illegible]నందు తర్వాత ఓష్ఠమున పాదాంగుష్ఠమున జవాది పూయవలయును.

కస్తూరీలక్షణ తద్గుణాశ్చ.

అథ కస్తూరీగుణాదీన్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ కేలికా తిలకా తద్వత్కుళు ద్ధా పిండికాపిచ। నాయికాచేతి నిర్దిష్టా కస్తూరీ పంచధాబుధైః॥ క్రమేణ లక్షణాన్యాసాం [illegible]॥ కేలికా చూర్ణరూపస్యాత్తిలకాతిలసన్నిభా।కుళుద్ధాచ కుళుద్ధాభ పిండకాతు తతోధికా। తతోపి నాయికా స్థూలా శ్రేష్ఠా తాసుయథోత్తరం॥ కామరూపోద్భవా శ్రేష్ఠా నేపాళోద్భాచ మధ్యమా। కాశ్మీరదేశ సంభూతా కస్తూరీ త్రివిధాస్మృతా॥

కామరూపే కృష్ణవర్ణా నేపాళే లోహితప్రభా। కాశ్మీరే కపిలాచ్ఛాయా కస్తూరీ పరికీర్తితా॥ యా గంధం కేతకీనాం వహతి పరిమళాద్వర్ణతః పింజరాభా భాసే తిక్తా కటూష్ణా లఘుపరిమళతా వర్తితా చిక్కణం స్యాత్। దగ్ధాసా యాతిచాస్మిన్చిమిచిమి కురుతే చర్మగంధం హుతాశే సాశుద్ధా శోధనీయా వరిస్మృగతనుజా దేవభూపాలయోగ్యా॥ యా స్నిగ్ధా ఘ్రాణగంధంవహతి విసహితా పావకేపచ్యమానా నిశ్చేష్టాయాతిపిష్టా భవతి హుతవహే భస్మతాం నైతి సద్యః। యాచన్యస్తా తులాయాం కలయితి లఘుతాం మర్ద నేరూక్షతాంచ జ్ఞేయా కస్తూరికేయం ఖలుకృతిమతిభిః కృత్రిమా నైవసేవ్యా॥ గుర్వీమాంసలరక్తాభా రూక్షవర్ణాచ నిష్ఠురా। పాకే నష్టరజోగంధా కస్తూరీనప్రశస్యతే॥ యాస్థాపితా భస్మతలేసతోయా ముహూర్తమాత్రం పరిచింతనీయా। పీతోదకా రక్తసమానవర్ణా కస్తూరికా కృత్రిమజాతిరేషా॥ కరతల జలమధ్యే స్థాపయిత్వా మృగోత్థం పునరపి తదవశ్యం చింతనీయం ముహూర్తం। యదిభవతి జలస్థం తజ్జలం పీతవర్ణం నభవతి మృగనాభీ కృత్రిమేతిప్రసిద్ధా॥ క్రమేణ పంచవిధకస్తూరీగుణా వివిచ్యంతే॥ కస్తూరీ సకషాయతిక్తకటుకా క్షారః కటుష్ణో లఘుస్స్నిగ్ధా బద్ధమలాదిదోషశమనీ బల్యా మృదుః కేలికా। వాతాసృక్కృమిదోషశోభవమథు స్వేదగ్రోష విస్సర్పిజి త్కండూ కర్కశకార్శ్యఘోరపిటకా క్షీణేంద్రియత్వాతహా॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యా సుగంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభవా యశస్కరవతీ వశ్యాత్పరం బృంహణీ। శ్యామా కాంతికరీ త్రిదోషశమనీ సౌభాగ్యసంపత్కరీ జంతుఘ్నీ తిలకా సతిక్తకటుకా పాపియస్సదా శోభనీ॥ సౌఖ్యం సంతనుతే యశోదయకరీ నేత్రోత్స

వోత్పాదినీ॥ కస్తూరీకఫవాతరక్తశమనీ హృద్యాసుగంధప్రదా సౌభాగ్యప్రభ వా యశస్కరవతీ వశ్యా పరం బృంహణీవృష్యాకాంతికరీ శుభాశుభకరీలా వణ్యాలక్ష్మీకరీ యత్స్మాశోథవిషాపహా శ్రమహరా తిక్తా కుళుద్ధా సదా॥ కస్తూరీమదనోదయే మదకరీ వశ్యాపరం పిండికా వాతోస్రుక్కఫపైత్య పిత్త పిటకా కండూస్సదాహారిణీ। చేతఃకాంతిహరీ విషజ్వరహరీ కాంతామనోహారిణీ శ్రీ సౌభాగ్య యశస్కరీ మలహరీ లక్ష్మీకరీభూభుజాం॥ కస్తూరీ సురభిః కఫార్తి పిటకా కండూతివిధ్వంసినీ సౌభాగ్యామలదోష మోచనకరీ వృష్యా గురుః బృంహణీ। తేజఃకాంతివివర్ధనీ విషహరీ చేతోవికారాపహా వాల్యంపుష్టి యశస్కరీ జ్వరహరీ సౌలభ్యసంధాయికా॥ కస్తూరీ స్మరమందిరేచవసతిం ఫాలే గళే వక్షసి స్యాద్వాహ్వోః కుచమండలేచ కురుతే శోభాం కురంగీదృశాం। తద్వత్కుక్షికుచాక్షిసంధిషు పునస్సౌఖ్యార్థమేవంభజేత్తాంస్యాత్సర్వరుజాపహా న్నృపజనై ర్నిత్యం ముహుస్సేవ్యతే॥ కస్తూర్యండోతిసురభిః ప్రీతిపుష్టిబలావహః। వృష్యశ్శ్రిమక్లమహరః కఫానిలహరంపరం। మృగనాభిభవస్స్నిగ్ధశ్చ శికస్తూరికాన్వితః। మూర్ఛామదభ్రిమాలక్ష్మీ వాతపైత్యకఫార్తిజిత్॥ సుశీతంవాతఘ్నం క్రిమివ్రణహరం కుష్ఠశమనం సుగంధం పూత్యండం సుబలమసనోత్కాంతిమధికం। మనోజ్ఞోయంకండూశ్శమయతి పరం శుక్లమధికం శ్రియంకీర్తిం తేజః ప్రియమపి తనోత్యాశు విషనుత్॥

పంచవిధకస్తూరీలక్షణములు వాటిగుణములును.

ఇటుపైని కస్తూరియొక్క గుణములు మొదలగువాటిని జెప్పుచున్నారము.

కేళికా- తిలకా- కుళుద్ధా- పిండకా- నాయికా యని యైదువిధములు కస్తూరి. క్రమముగా వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము.

కేళికయను కస్తూరి పూర్ణరూపమైయుండును. తిలకయనునది తిలలవలె నుండును. కుళుద్ధయనునది ఉలవలవలెనుండును. పిండకయనునది యులవలకంటె పెద్దపెద్దయుండలుగలిగియుండును. నాయికయనునది నింతకంటె పెద్దయుండలుగలదైయుండును. వీటిలో పూర్వపూర్వముకంటె నుత్తరోత్తరము శ్రేష్ఠము.

కామరూపదేశమందుబుట్టిన కస్తూరి నలుపుగలిగియుండును- ఇది యుత్తమము. నేపాళదేశమందు బుట్టినయది మెరుపుగలిగి యుండు నది మధ్యమము. కాశ్మీరదేశీయము కపిలవర్ణమదియధమము.

ఏకస్తూరి మొగలిపువ్వులవాసన పింజరవర్ణమును గలిగి చేదు, వగ్ర, వేడి, చులకదనము, మర్దించినపైని నునుపుగలిగి నిప్పుమీద వేసిన చిమిచిమిధ్వనితో కమురువాసనగలిగియుండునో యదిమంచివృగములవలన బుట్టినట్టిది శ్రేష్ఠమనియు దేవతలకు రాజులకును యోగ్యమనియు జెప్పబడెను.

ఏకస్తూరి చమురులేక పొగవాసనగలిగియుండునో యదియగ్నియందు వేసిన పిండివలెనుడికి యప్పుడే భస్మమగునో త్రాసుయందువేసిన చులకదనము ను మర్దించిన గరుగుగలిగియుండునో యది కృత్రిమమని జెప్పబడును. బుద్ధివంతులచే నది విడువదగినది.

బరువు, చిక్కన, రక్తవర్ణము, కరుకు, నిష్ఠురవర్ణముగలిగి వహ్నియందుంచిన భస్మమైనను లేక కాలిపోయినను కస్తూరి ప్రశస్తము గాదు. ఏకస్తూరి యుదకముతో గలిపి భస్మస్థలమందుంచి ముహూర్తమాత్రముజూచిన యుదకమును హరించి మెరుపుగలదైయుండిన నాకస్తూరి కృత్రిమజాతియని తెలియదగను. హస్తతలమందు జలముంచి యందు కస్తూరివేసి ముహూర్తమాత్రమైనపిమ్మట నాజలము పచ్చనదిగాకపోయిన యది కృత్రిమమని ప్రసిద్ధము.

అయినవిధములగు కస్తూరిగుణములను జెప్పుచున్నారము. కస్తూరి వగరు, చేదు, యుప్పన గలిగి యించుకంత వేడి, చులకదనము, నునుపు గలిగి మలబంధాదిదోషహారియై బలకరమై మృదువైయుండునది కేళియను కస్తూరి. ఇది వాతము, రక్తదోషము, క్రిమిదోషము, శోభరోగము, వమనము, విసర్పి మొదలగు చర్మదోషము, దురదమొదలగు దద్రుదోషములను, కృశత్వమును, క్షీణేంద్రియత్వమును బోగొట్టును.

కఫవాతరక్తములను శమింపజేయును- హృద్యము, మిక్కిలిగురుత్వమును జేయునది- శ్యామలకాంతినిజేయును- త్రిదోషహరము- సంపత్కరము- క్రిమినాశనము- చేదు, వగ్ర గలుగును. ఇదితిలకయనుకస్తూరి- సౌఖ్యమును, కీర్తిని, దయను, నేత్రోత్సవమును జేయును.

కిఫవాతరక్తములను బోగొట్టి మనోహరమై, సుగంధమై, సౌభాగ్యప్రదమై, కీర్తికరమై, వశీకరమై, గురుత్వముసేయునదియై, బలకరమై, కాంతిప్రదమై, శుభాశుభముల జేయునదియై శరీరశోభను గలిగించి కుష్ఠుశోభవిషాదులను హరించి శ్రమహరమై, చేదుగల కస్తూరి కుళుద్ధయనబడును.

పిండకయను కస్తూరి మదనోదయమందు మదకరము- వశంకరము- వాతరక్తకఫపైత్యపిటకకండూదిదోషములను హరించును. మనస్సునకు ప్రసన్నతనిచ్చును. విషజ్వరములను పోగొట్టును. స్త్రీలకు మనోహరము, సౌభాగ్యకీర్తి

కరము- మలనాశకము- రాజులకు లక్ష్మీకరమై యుండును. తేజఃకాంతులను జేయును- విషమునణచును- మనోవికారములమూరపరచును- యశఃపుష్టులను జేయును- జ్వరమును హరించును- సౌభాగ్యమునుగూర్చును- పిండయను కస్తూరి పరిమళముగలిగి కఫమును, దురదను, మాలిన్యదోషములను పోగొట్టును. సౌభాగ్యప్రదము- తుష్టికరము- విషహరము- తేజఃకాంతులను వృద్ధిబొందించును.

నాయికయను కస్తూరి పుష్టిని కీర్తిని ఆరోగ్యమును జేయును. లలాటమందును, గళమందును, వక్షస్థలమందును, బాహువులందును, కుచములయందును, ఊరుమూలమందును ధరించిన స్త్రీలకు శోభను జేయును. మరియును కుక్షి భ్రూమధ్యము మొదలగు స్థలములయందు ధరించు రాజులకు సుఖమును జేయును.

కస్తూరిపిల్లి పరిమళముగలిగి సంతోషమును పుష్టిని బలమును జేయును. శ్రమమును, శోషమును, కఫమును, వాయువును బోగొట్టును.

కస్తూరిచమురులో కర్పూరమును, కస్తూరియునుగలిపి సేవించిన మూర్ఛ, మదము, భ్రమము, అలక్ష్మి, త్రిదోషము మొదలగు పీడలను బోగొట్టును.

బూతిపిల్లిగడ్డ మేహవాతములను, క్రిములను, కురుపులను, కుష్ఠును శాంతింపజేయును. పరిమళముగలిగి బలమును కాంతిని బుట్టించును. శుక్లాభివృద్ధిని జేయును. తేజఃకీర్తి లక్ష్మీకరము- విషహరము.

అగరు తత్తైలగుణాస్తద్ధారణవిధిశ్చ.

కృష్ణాగ్రప్రధానమగరు మజ్జత్యంభసి లోహవత్। ఉత్తరేస్యాత్ప్రసంకాశం మధ్యమంతు విముస్వధాః॥ సుగంధం మధురం స్వేద మేదో దౌర్గంధ్యనాశనం। కటుతిక్తం గురుస్నిగ్ధం వాతఘ్నంచ కఫాపహం । శీతం నేత్రరుజం హంతి మాంగళ్యం కుష్ఠునుత్పరం॥ అగరువాతబలస్యవినాశనం కటుకతీక్ష్ణమయోష్ణమహో తిలం। ఘుస్ఫణసానుబలంచ సమీరజిత్సురుచిరం వ్రణశోధనరోపణం॥ కృష్ణాగరుశ్లేష్మహరం విష మేహహరం పరం। స్నిగ్ధం తిక్తం కటూష్ణంచ పవనామయనాశనం॥ దుర్గంధం హంతి తిక్తం సకటుకమగరు స్వేదమేదఃకఫఘ్నం శ్రోత్రే నేత్రేచ కుష్ఠే హితమనిలహరం స్నిగ్ధముష్ణం క్రిమిఘ్నం। తత్తైలం తీక్ష్ణముష్ణం సకటుకముదితం శ్లేష్మమేదోనిలఘ్నం హృద్యంకాసం నిహన్యాత్ త్రిక్రిమికులశమనం పైత్యరక్తాపహంచ॥ శశికస్తూరిసంయుక్తం శతపత్రాంబువర్ధితం । సుగంధమగరుస్నేహః కించిదుష్ణాస్రపైత్యజిత్॥ కక్షభాగే కంఠసంధౌ నాభౌ

కంఠుణయోరపి। స్వేదదౌర్గంధ్యనాశార్థమాలిపేదగరుద్రవం॥ హృష్య మాహ్లాదనం హృద్యం నిర్మలం శీతలం లఘు। గ్లానౌ పైత్యే కఫే దాహే హితం పుష్పోద్భవం జలం॥

అగరును దానితైలగుణములును ధారణవిధియును.

కృష్ణాగరు యుదకమునందు యినుమువలె మునుఁగు నది శ్రేష్ఠము. ఆకువలె తేలినయగరు మధ్యమమని పెద్దలు సెప్పెదరు. పరిమళముగల్గి మనోహరమై స్వేదాదిదుర్గంధము నణచును. చేదు, వగ్ర, బలువు, నునుపును గల్గి వాతకఫములను హరించును. నేత్రరోగమును కుష్ఠును హరించును. కృష్ణాగరు శ్లేష్మమును, విషమును, మేహమును వారించును. క్రిములను బోగొట్టును.

ఈకృష్ణాగరుతైలము వెట్టజేయును. శ్లేష్మమును, మేదస్సును, వాయువును, శ్వాసకాసలను, రక్తపైత్యమును, క్రిములను నశింపజేయును.

కర్పూరము కస్తూరియును గలపి తామరపువ్వుల మకరందముతో గూర్చిన యగరుతైలము రక్తపైత్యమును హరించును. కక్షములందు, కంఠసంధులను, నాభియందు, నూరుసంధులందును చెమటవలనబుట్టిన దుర్గంధము నణచుటకు కృష్ణాగరుద్రవమును బూయవలెను.

పన్నీరు, కేవడా మొదలగు పుష్పరసములు సంతోషమును, శరీరోల్లాసమును, నిర్మలత్వమును, చల్లదనమును గలుగజేయును. శరీరము వాడిన పైత్యకఫదాహాదులయందును మిక్కిలి హితమై యుండును.

కుంకుమభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అథకుంకుమభేదాంస్తత్తద్గుణాంశ్చవ్యాఖ్యాస్యామః॥ కుష్కాదశాయాం కుమితి కాయతే కుంకుమం॥ కుశబ్దే॥ కాశ్మీరజం బాహ్లీకసంభవంచ। నేపాళజం పారసిదేశజంచ క్రమేణ తల్లక్షణముచ్యతేథ॥

అతిరక్తం చిక్కణంచ కించిద్ధూమ్రాలాగ్రకేసరం। కల్హారగంధిసుస్నిగ్ధం శ్రేష్ఠంకాశ్మీరకుంకుమం॥ బాహ్లీకదేశసంజాతం కుంకుమం పాండువర్ణకం। మధుగంధయుతం తిక్తం మధ్యమం సూక్ష్మకేసరీ॥ నేపాళదేశసంభూతం హరిద్రాగంధికుంకుమం। అతిచిక్కణదూతామ్రమధురం సూక్ష్మకేసరం॥ ఆపాండురం ఖరంస్థూలం కేసరం మధుగంధిచ। పూర్వోక్తగుణతోహీనం పారసీకంచ కుంకుమం॥

పాకేస్వాదు రసేచతిక్తకటుకం స్నిగ్ధోష్ణతీక్ష్ణంరసం వృష్యంహృద్యతమం విషవ్రణహరం మేధ్యం త్రిదోషాపహం । ఆయుష్యం మదశోషకృఛ్రస్వనత్వగ్దృక్ఛిరోరోగజి త్కామ్యం శ్రీమతి వర్ణకాంతిబలకృ త్సౌభాగ్యదం కుంకుమం॥ కుంకుమం సురభితిక్తకటూష్ణం కాసవాతకఫకంఠరుజాఘ్నం । మూర్ధ్నిశూలవిషదోష మోచనం శోభనంచ తనుకాంతికరంచ॥ కుంకుమంజయతి పాండుమంధనం కండుకుష్ఠపిటకాదినాశనం। లింగపామరసదోషనాశనం దద్రుశోభపిటకాక్షిరుగ్రహం॥

కుంకుమపువ్వుయొక్క భేదములును వాటిగుణములును.

కుంకుమపువ్వుగుణమును జెప్పుచున్నారము. ఎండినప్పుడు కుంకుమయని పలుకునదిగాన కుంకుమయనబడును. కాశ్మీర, బాహ్లీక, నేపాళ, పారసీక దేశములయందు బుట్టిన కుంకుమపువ్వు నాలుగువిధములు కలది.

వీటిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. కాశ్మీరదేశమునందగు కుంకుమపువ్వు మిక్కిలియెరుపు చిక్కన యించుకముతక పొడవుగల కేసరములు గలిగి యెఱ్ఱగలువవాసనతో చమురుగలిగియుండునది శ్రేష్ఠము.

బాహ్లీకదేశమునందగు కుంకుమపువ్వు పాండువర్ణముగలిగి మధుగంధము, చేదు, సన్నమగు కేసరములతోనుండును. ఇదిమధ్యమము,

నేపాళదేశమునందగు కుంకుమపువ్వు పసపుగంధము గలిగి మిక్కిలి చిక్కనై యెరుపు మధురము సూక్ష్మకేసరములు గలిగి పైనిజెప్పినదానికంటె తక్కువదయ్యుండును.

పారసీకదేశమునందు బుట్టినకుంకుమపువ్వు- పాండువర్ణము, పారుష్యము, స్థౌల్యము, మధుగంధముగల కేసరములతో నొప్పునది పూర్వోక్తమైన దానికంటె హీనము.

కుంకుమపువ్వును పరిపాకమునందు పరిమళము రుచియందు వెగటును, చేదును రసమునందు నునుపును, వెట్టయును మనోహరము- బలకరము- పవిత్రము- త్రిదోషహరము- ఆయుర్వర్ధనము- మద శోష మూత్రకృఛ్రస్వనరోగములను చర్మదృష్టిశిరోరోగములను బోగొట్టును. కోరతగినది- శోభను, మతిని, దేహకాంతిని, బలమును జేయునది.

పాండు కండూ కుష్ఠ కంతులను, లింగరోగములను, గజ్జిని, రసముల వలనబుట్టినదోషములను, దద్రుపొంగు నేత్రరోగములను బోగొట్టును.

కర్పూరభేదాస్తద్గుణాశ్చ.

అనేకశాస్త్రాంతరతస్సారం సంగృహ్య యత్నతః। కర్పూరాది సుగంధానాం వర్గోత్ర సముదీర్యతే॥ కల్పతే సుఖాయ కర్పూరం। కృపూసామర్థ్యే॥

శశిప్రభం శంఖనిభం శ్యామం కృష్ణంచ పీతకం। కర్పూరం పంచధా వింద్యాత్కృతాకృతవిభేదతః॥ శాండిల్యమతే॥ పోతాశ్రయం భీమసేనం చంద్రభాసాహ్వయంతథా। ఈశావాసం రజఃపుంజం ఘనసారంచ జూటికం। హిమవాలం తుషారంచ హిమశీతలపిచ్ఛకే। ఇత్యాదీన్ప్రాహ శాండిల్యో భేదాన్కర్పూరజాన్బహూన్॥

పోతాశ్రయంతు కర్పూరం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం। తథైవభీమసేనం చ విశుద్ధం పాండురప్రభం। చంద్రవద్భాసతే యస్తు చంద్రభాసం తదుచ్యతే। ఈశావాసంతుకర్పూరమీషత్పీతం సితంరజః। రజఃపుంజసమాభాసం రజఃపుంజం తదుచ్యతే। మనశ్శిలానిభాభాసం సుశ్వేతం ఘనసారకం। జూటికాఖ్యం భవేత్తద్వజ్జూటికాసదృశప్రభం। హిమవాలుకసంకాశం కర్పూరం హిమవాలుకం। తుషారాఖ్యంతు కర్పూరం తుషారకణికాకృతి। హిమవచ్ఛీతలాభాసం ప్రశస్తం హిమశీతలం। శుద్ధస్ఫటికవచ్ఛుభ్రం కర్పూరం పిచ్ఛికాహ్వయం। ఏతత్సమస్తం జానీయాత్పూర్వంపూర్వంగుణాధికం। తత్రాప్యన్యం భవేత్క్షుద్రం స్ఫటికాభం సుదుర్లభం॥

స్వచ్ఛం భృంగాభపత్రంలఘుతరవిశదం తోలనే తిక్తకస్స్యాత్స్వాదే శైత్యంసుహృద్యంబహుళపరిమళామోదసంబంధదాయి।నిస్నేహందార్ఢ్యపత్రం శుభతరమితిచేద్రాజయోగ్యంప్రశస్తం కర్పూరంచాన్యథాచేద్బహుతరవమనస్ఫోటదాయి వ్రణస్స్యాత్॥ కర్పూరం కటుతిక్తకం సుమధురం శీతం జ్వరచ్ఛేదనం చక్షుష్యం విశదం కఫాస్రవిషజిత్తృడ్దాహకృఛ్రప్రణుత్। కండూతిక్రిమిహృత్త్వతక్షయహరం కాంతిప్రదం శ్రీకరం జిహ్వాస్తంభగళగ్రహాస్యజడతాపైచ్ఛిల్యదౌర్గంధ్యజిత్॥ పీతం పోతాశ్రయం వశ్యం భీమ ఈశానవాశ్యకం। ఘనసారంచచీనీకమిక్కిరాచాష్టధా స్మృతం॥ ఘనసారం శ్వేతవర్ణమీశావాసంచ రక్తకం। పీతంచ పీతవర్ణంచ కృష్ణం పోతాశ్రయం తథా। వశ్యం గోధూమవర్ణంచ చీనికం తోయవర్ణకం। ఇక్కిరాక్షీరవర్ణంచ భీమసేనం తథైవచ॥

హిమస్తిక్తః ప్రాయః కటుమధురకృత్పీనసకరస్తృషాదాహంవాన్త్యాన్నయనజనితవ్యాధిశమనః। హితోసౌ పైత్త్యార్తేశ్వరదిచ నిదాఘే నతుహిమే వగ్రీష్మేచ్ఛేదీవీర్యం వితరతి రుచిం శ్యామలశశీ॥ అభ్రికాహ్వయశశీ వృషప్రద

శ్లేష్మశోపశమనస్సుశీతలః। అంగదాహశమనస్తృషాపహ స్స్వాదుతిక్తకటు కోస్రపైత్యహా॥ వశ్యాఖ్యకర్పూరమతిప్రసన్నం శ్లేష్మాపహం కాంతికరం లఘు స్యాత్। క్షారాన్వితం రేచనమగ్నికారి ఛర్దిఘ్నిహన్యా త్సుభగాతిగంధీ॥ భీమసేనతుహిమాంశురుజ్వలశ్శీతలశ్చరమధాతువర్ధనః। దాహమోహవమనస్తృషాపహః ఖాదనే కటురసస్సమంజసః॥ ఈశావాసశశీమదభ్రమహరస్తృష్ణాంగదాహాపహో శ్వేదోన్మాదవికారహో బలకరః కాసంజయేత్స్రంసనః। శోషవ్యాధిహరః క్రిమిక్షయకరః సౌభాగ్యసంవర్ధనో వృష్యః ప్రీతికరో మనోమలహరః పైత్యశ్రమోయచ్ఛతి॥ మేఘసారతుహినాంశురుజ్వలః పాశ్రయశః కటుకతిక్తకషాయకః। ఛర్దిపైత్యశమనోగ్నిదీపనశ్లేష్మదోహరతి సంతతం క్షయం॥ పుష్టిః క్షుష్ణమతో మదభ్రమహరస్స్వేదాస్రపైత్యాపహం జంతూనా మపజీర్ణవాంతిశమనశ్చీనీతివాచ్యశ్శశీ। తిక్తస్త్రీవ్రసమగ్రగంధజటిలశ్శుష్కకృతు యేయోజిత స్తత్ర్రద్యాతగదే దదాతి చలనం శూలాతికాసాన్హరేత్॥ అత్యుత్తమం చిక్కరనామధేయం కర్పూరమాష్టంభజితానరాణాం। త్రిదోషవైవర్ణ్యహరం క్రిమిఘ్నం నేత్రామయఘ్నం లఘుదీపనీయం॥ దగ్ధాఖ్యకర్పూరకముష్ణవీర్యం వాతాపహం శ్లేష్మహరం లఘూష్ణం। హేమంతకాలే హితమగ్నికారీ కర్పూరమిష్టం నవవీనసేషు॥ కర్పూరస్తరుదాహజిత్కాసనజిత్కంఠ్యం కఫచ్ఛేదకృత్తిక్తః పైత్యకరః ప్రసేకశమనం పైచ్ఛిల్యదౌర్గంధ్యజిత్। అటో పారుచివహ్నిసాదశమనో దంతస్థిగత్వాపహస్తృష్ణారోచకనాశనోనిలహరః పాశ్రయః ప్రమేహోవరః॥ కర్పూరం కటుతిక్తంచ మధురం శంఖామయఘ్నం పరం కృచ్ఛ్రఘ్నం విషదోషనాశనకరం కృష్ణాస్రపైత్యాపహం। చక్షుష్యం జ్వరదాహవేగశమనంఛర్ద్యర్తినాముత్తమం రక్తేష్ఠీవనసన్నిపాతశమనం లక్ష్మీకరం దేహినాం॥ కర్పూరం కఫవర్గశోషణకరం మేదఃకరం శ్రీకరం కండుఘ్నంచ సమస్తజంతునివహప్రధ్వంసనం సంసనం। నానారోగహరం గళగ్రహగదాప్రధ్వంసనం పైత్యహం జిహ్వాస్తంభహరం సతిక్తవిశదం దౌర్గంధ్యవైకల్యజిత్॥

తైలం కర్పూజాతం ప్రబలపవనజిత్త్రైత్యకృచ్ఛ్లేష్మహారీ మేదోఘ్నం భేదిహృద్యం క్రిమిహరమరుచిం కుష్ఠమష్టాదశంచ। కుర్యాద్వానద్యమానోద్భవసకలగదాన్హంతి రోగాన్సకృచ్ఛ్రాన్ దంతానాం చంచలానాం దృఢకరమనలోద్దీపనం కాంతిదంచ॥ రత్యుత్సాహకరం విశేషకలితావాచావిశాలోద్భవం శైత్యం ప్రీతికరం మహాబలకరంషణ్మాతృదోషాపహం। వాతశ్లేష్మనికృంతనం లపనదుర్గంధం హరత్యాఖిలం కర్పూరం శకలంతు సేవితమిదం భూపైస్సదా సేవ్యతాం॥

కర్పూరం పలమాత్రంచ మృణాలరసమర్దితం। అథవోత్పలజే యానం మర్దయేత్సుద్ధిర్భవిష్యతి॥

కర్పూరభేదములు వాటిగుణములును.

సకలశాస్త్రసారమును బ్రయత్నమున సంగ్రహించి కర్పూరము మొదలగు సుగంధవర్గము నిచట జెప్పుచున్నారము. సుఖముకొరకు కల్పించబడునది గాన కర్పూరమనబడును.

చంద్రునివలె, శంఖమువలె, శ్యామలమై, కృష్ణవర్ణమై, పచ్చనై పంచవిధములుగలిగి యకృతకృతకభేదముచే నుండును.

పోతాశ్రయమనియు, భీమసేనమనియు, చంద్రభాసమనియు, నీశావాసమనియు, రజఃపుంజమనియు, ఘనసారమనియు, జూటికమనియు, హిమవాలమనియు, తుషారమనియు, హిమశీతలమనియు, పిచ్ఛకమనియు శాండిల్యమతమున కర్పూరము పదివిధములు.

స్ఫటికనిభమై పోతాశ్రయముండు నది దుర్లభము. భీమసేనము నిర్మలమై తెల్లగనుండును, చందురునిచందమున యుందమైయుండు నది చంద్రభాసము. కొంచము పచ్చనై తెల్లనిరంగుగల రజము ఈశావాసము. రజముయొక్క పుంజమువలెనుండునది రజఃపుంజము. మనశ్శిలవలెనుండి తెల్లనైనది ఘనసారము. జెటలవలె నెరసినగునది జూటికమనబడును. ఇసుకవలెనుండునది హిమవాలుకము. మంచుకణికలవలెనుండునది తుషారము. హిమమువలె చల్లనైనది హిమశీతలము. శుద్ధస్ఫటికమువలె నచ్ఛమైనది పిచ్ఛలము. మొదటినుంచి శ్రేష్ఠమును గ్రహించదగును.

నల్లనిపత్రమందుంచిన దెల్లనై, తినినతిక్తమై, తూచిన చులకనై, శీతలమై, హృద్యమై, పరిమళమిచ్చును. చమురులేక గొప్పపలుకులు గలిగినటులైన శుభదాయకము- రాజయోగ్యమును. లేకుండిన వమనమును, పొక్కులను, వ్రణములను బొడమించును.

కర్పూరము చేదై, వెగటై, మనోహరమై, శైత్యమై, తాపమును బోగొట్టును, దృష్టిప్రసాదమును జేయును. నిర్మలముగనుండును. కఫమును, కన్నీళ్లగారుటను, విషబాధను, దాహమును, మంటలను, మూత్రకృఛ్రమును, దురదలను, పురుగులను నరుకును. క్షయను బోగొట్టును. కాంతిని శోభను జేయును. జిహ్వారోగ గళరోగ ముఖవివర్ణతలను చిక్కనగు కఫదౌర్గంధ్యములను గొట్టును.

పీతము, పోతాశ్రయము, వశ్యము, భీమము, ఈశానవాశ్యకము, ఘన

సారము, చీనీకము, ఇక్కిరయు నిది యెనిమిది విధములు. ఇందులో ఘనసారము తెల్లనిది. ఎఱ్ఱనిది ఈశావాశ్యకము. పచ్చనిది పీతము. నల్లనిది పోతాశ్రియము. వశ్యము గోధూమవర్ణకము. చీనీకము జలముతో సరియగు రంగుగలది. క్షీరవర్ణకమిక్కిరయనునది. భీమసేనము పాలరంగుగలదై యుండును. దీనిగుణము చల్లదనములేదు. వఱ్ఱయు నించుక మధురిమయును గలిగి పీనసను జేయును. అతిదాహము- పిపాసను నణచును. నేత్రరోగశాంతికరము. పైత్యరోగికి హితము. శరదృతువునందును, వేసవియందును హితము. హేమంతర్తువునందహితము. వ్రణశాంతికరము. వీర్యవృద్ధిని, కాంతిని జేయును. శ్యామలవర్ణమగు కర్పూరమిట్టిగుణములనే జేయును. అభ్రికమను కర్పూరము పచ్చనై యుండును. వీర్యకరము- శ్లేష్మప్రకోపశమనము- శీతలము- శరీరతాప పిపాసారక్తపైత్యహరము. చేదు వఱ్ఱ గలిగి స్వాదైయుండును. వశ్యమను కర్పూరము మిక్కిలి పరిసన్నము. కఫహరము- కాంతికరము. లఘువు ఉష్ణమై రేచకము. వమనహరము- మనోహరమగు వాసనగలిగియుండును. భీమసేనకర్పూరము ఉజ్వలము- శీతలము- వీర్యకరము- దాహమును, మోహమును, వమనమును శమింపజేయును. కటురసముగలిగియుండును. ఇది బహుప్రశస్తము. ఈశావాస్యమను కర్పూరము మదమును, భ్రమమును, పిపాసను, తనుతాపమును, చెమటను, ఉన్మాదమును, కాసను శమింపజేయును. బలమును జేయును. శోషరోగమును, క్రిములను, క్షయను బోగొట్టును. వీర్యమును, సౌభాగ్యమును, ప్రీతిని జేసి పైత్యమును భ్రమను హరించి మలహరమగును. ఘనసారమనునది ఉజ్వలము- తెరుపుగా వఱ్ఱ, వగరు, చేదును గలిగి తృష్ణ, పైత్యము, సంతతక్షయమును హరించి శ్లేష్మమును జేయును. చీనియను కర్పూరము తృష్ణను, మదమును, భ్రమను, చెమటను, రక్తమును, పైత్యమును, అజీర్ణమును, వాంతిని, శుష్కక్షయమును, శూలను, కాసను హరించి పుష్టిని వాతచలనమును జేసి చేదుగలిగి సమగ్రతీవ్రగంధముగలిగియుండును. ఇక్కిరయనునది అత్యుత్తమము- స్తంభనకారి- త్రిదోషహారి- లఘువు- దీపనము- నేత్రరోగహరము. వైవర్ణ్యమును శమింపజేయును. దగ్ధనామక కర్పూరము వీర్యమును, వాతమును, శ్లేష్మమును జేసి లఘువై, ఉష్ణమై హేమంతఋతువునందు హితము- దీపనము- నూతనపీనసలయందుపయోగము. తరువులను కాల్చుటవలనబుట్టు కర్పూరము దగ్గును, కఫమును, మేదస్సును, దుర్గంధమును, అతిసారమును శమింపజేయును. కంఠమునందు హితమై చేదై పైత్యకరమై అరుచిని, అగ్నిమాంద్యమును, దంతములపటిమను, పిపాసావాతమును హరించు

స. మేహములందు శ్రేష్ఠము.

సామాన్యముగా కర్పూరము చేదు, వగరు, యించుక మధురము. కళిరో గహరము- మూత్రకృచ్ఛ్రమును, విషదోషమును, పిపాసారక్తపైత్యములను, జ్వరమును, తాపమును, వమనమును, రక్తష్ఠీవననామకసన్నిపాతమును శమింప జేయును. లక్ష్మీకరము- నేత్రహితము- ఉత్తమమై యుండును.

మరియును కర్పూరము కఫవర్గమును, దురిదలను, క్రిములను, నానా రోగములను, పైత్యమును, కళిగ్రహమును, జిహ్వాస్తంభనమును, దుర్గంధము ను, వైకల్యాను శమింపజేసి మేదశకరము- లక్ష్మీకరము- రేచకము- నిర్మలము- చేదు గలిగి యొప్పును.

కర్పూరతైలాదికథనము.

కర్పూరతైలము ప్రబలగు వాతములను, శ్లేష్మమును, మేదోదోషమును, క్రిములను, అరుచిని, అష్టాదశకుష్ఠులను, మనుష్యులకు బాధకమగు కృచ్ఛ్రాది సకలరోగములను బోగొట్టును. పైత్యమును జేయును. విరేచనమొనర్చును. మ నోహరమగును. కదలు దంతములను గట్టిగజేయును. జఠరదీపనమును, కాంతి ని జేయును.

కర్పూరఖండము రత్యుత్సాహమును, వాగ్వైచిత్రిని బుట్టించును. శీత లము- ప్రీతికరము- బలకరము- మూత్రదోషములనారింటినణచును. వాతశ్లేష్మ ములను, ముఖదుర్గంధాదికమును బోగొట్టును. కావున కర్పూరశకలమును రా జులు నిత్యమును సేవింపవలయును.

పలమెత్తుకర్పూరము తామరతూళ్లరసముచేనైనను నల్లకలువదుంపర సముచేనైన నొకజాము మర్దించిన శుద్ధియగును.

యక్షకర్దమాదిగుణాదికథనమ్.

శ్రీఖండమష్టాదశభాగతస్స్యాత్కర్పూరపట్టీహరవేత్రభాగాన్। ఉశీర మంభోనిధిభాగతస్స్యాత్కుష్టంచ ముస్తాద్వితయైకభాగం। కస్తూరికాకుంకు మచంపకానాం భాగార్ధతో భోగవతాం ప్రసిద్ధం। కందర్పదర్పాంకురమంగ రాగం కందర్పకోపాదినివారణాయ॥

యుంజాత్పంచమభాగికం మృగమదం చాష్టాదశం కుంకుమం త్రింశ ద్భాగయుతం తథాగరు హిమస్యాష్టాంశమేకంశశీ। కర్పూరాగరుధూపతై లమథవా భాగార్ధమేకంపృథక్స్యాంసీకుష్ఠమురా శిలోద్భవనఖస్సైకంజవాద్యం

తథా॥ పిష్టాభాతి విలేపనంచ కథితం విశ్వాదికాతంబకం నామ్నావిశ్వవిమోహనాయ వనితాభోగాయ వాతాదిజిత్॥

పూత్యండకస్య కర్షార్ధం పలం హ్రీబేరజంరజః। కర్పూరమృగనాభ్యోశ్చ నిష్కార్ధంచ పృథక్పృథక్॥ జవాదినిష్కమానంచ కేతకీరజసాసహా। మేళయేత్సర్వగాత్రేషు లేపయేచ్చందనేన వా। సంమోహనాస్త్రం కథితం నారీణాం మదనాయతే। వీర్యవాన్భవతిక్షిప్రం సర్వదోషవివర్జితం। మదమూర్ఛాభ్రమహరం స్మృత్యోజోబలవర్ధనం। శ్వేదదౌర్గంధ్యవైవర్ణ్యశ్రమఘ్నమనులేపనం। తతోవిలేపనంకుర్యాద్దేవతాభ్యో నివేదితం। చందనాగరు కర్పూర కస్తూరీకుంకుమాదిభిః। శతపత్రాంబుసంమిశ్రం లేపనంశ్లక్ష్ణపేషితం। నరశ్చందనదానేన సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే। తథాకర్పూరదానేన సర్వాన్కామాన వాప్నుయాత్। కస్తూరికాప్రదానేన యశస్వీ భువిజాయతే। చందనాగరుకర్పూరకస్తూరీకుంకుమాదికం। యక్షకర్దమఇత్యేతద్దానాత్సామ్రాజ్యమశ్నుతే॥

యక్షకర్దమే చందనాదీనాం భాగనిర్ణయస్తు॥ కస్తూరికాయా ద్వౌభాగౌ ద్వౌభాగౌ కుంకుమస్యచ। చందనస్య త్రయోభాగాశ్శశినస్త్వేకఏవహి॥

యక్షకర్దమాదుల గుణాదికథనము.

మంచిగంధము పదునెనిమిది భాగములు. కర్పూరము మూడుభాగములు. వట్టివేళ్లు నాలుగుభాగములు. చంగల్వకోష్ఠును తుంగముస్తలు రెండును నొకభాగము. కస్తూరి కుంకుమపువ్వు సంపెంగపువ్వాడి యరపాలు. ఈయంగరాగము కందర్పదర్పాంకురమని ప్రసిద్ధము. కందర్పప్రకోపాదినివారణమును జేయును.

ఐదవవంతుకస్తూరి, పదునెనిమిదవపాలు కుంకుమపువ్వు, ముప్పదవవంతు అగరు, ఎనిమిదవపాలు పన్నీరు, కర్పూరమొకపాలు, కర్పూర కృష్ణాగరులచేదీసినతైలమొకపాలైన యరపాలైన, జటామాంసి, చంగల్వకోష్ఠు, కచూరములు, శిలాజిత్తు, నఖచిప్పలు, జవాదియు ప్రత్యేక మొకొక్కపాలు. ఇవియన్నియును గల్పిన విశ్వవిమోహనమను నంగరాగమై భోగులకు రాగాస్పదము- వాతాదిరోగములనణచును.

కర్షార్ధము భూతిపిల్లిగడ్డ, పలమెత్తు వట్టివేళ్లపొడుము, కస్తూరీకర్పూరములు వేరువేరుగ నిష్కార్ధములు. జవాది నిష్కమును కేతకీరజముతో మేళనమొనర్చినదైన చందనముతో గలిపినదైన సర్వాంగవిలేపనము జేసిన సుందరీజనులకందమై కందర్పునివలెనుండును. దీనికి సంమోహనాస్త్రమని పేరు. మద

మూర్ఛాభ్రమలనణచును. స్మృతితేజోబలములను వృద్ధినొందించును. స్వేద దౌర్గంధ్యవివర్ణతలను విశేషముగ బోగొట్టును. సర్వదోషములను హరించును. వీర్యవృద్ధికరమునగుగావున చందనాగరుకస్తూరీకుంకుమాదులతో పద్మరసమిశ్రితముగు ననులేపనము దేవతానివేదితమొనర్చి యటుమీద శరీరమునందలదుకొనిన నైహికాముష్మికములు గలుగును.

చందనదానముచే సకలపాపనివర్తకుడగును. కర్పూరదానముచే కోర్కులనొందును. కస్తూరిదానముచే కీర్తివంతుడగును. చందనాగరు కస్తూరికుంకుమాదియుక్తమగు నీయక్షకర్దమదానమువలన సామ్రాజ్యపదస్థుడగును.

యక్షకర్దమమునకు చందనాదులభాగములెట్లంటిరేని కస్తూరి రెండు పాళ్లు, కుంకుమపువ్వు రెండుపాళ్లు, చందనము మూడుపాళ్లు, కర్పూరము కపాలు.

దేవయోగ్యపుష్పాణి తద్గుణాదయశ్చ.

అథసుమనోయోగ్యానిసుమాని తేషాం లక్షణధారణగుణాన్వదామః॥

కేశక్లేదశిరోరుజాం మలినసంతాపం విషాదం హరేద్దుర్గంధస్య వినాశనం భృశతరం స్వేదోదసంహారకం। చక్షుష్యం రతివర్ధనం సుఖకరం సంపద్యశోవర్ధనం పుష్పాణాం పరిధారణంచ కథితం కాంతామనోరంజనం॥

దేవయోగ్యపుష్పములు, వాటిగుణములు మొదలగునవి.

ఇటుమీద దేవతాయోగ్యములగు పుష్పవిశేషములను, వాటిలక్షణములను, ధారణగుణములను గణించుచున్నారము.

కేశక్లేదశిరోరోగమాలిన్యసంతాపదుఃఖములను హరించును. దౌర్గంధ్యమును బోగొట్టును. స్వేదదోషమణచును. నేత్రములకు హితము- రతివర్ధనము- సుఖకరము- సంపత్కీర్తులస్ఫూర్తిని జేయును. కాంతామనోరంజనముగావున పుష్పధారణమావశ్యకము.

యామార్ధం జాజిపుష్పం వహతి పరిమళం కౌటజం యామమాత్రం చాంపేయంచోత్పలంచ త్రిదినమపితథా కేతకీపంచరాత్రం। మల్లీపుష్పం ద్వియామం శతదళకుసుమం తత్త్రిరాత్రం ప్రసిద్ధం వాసంత్యా యూధికాయాసుమమపిఘటికాపుష్పభోగప్రమాణమ్॥

జాజిపువ్వు వాసన యరజాము. గిరిమల్లియలవాసన నొకజాము. సంపెగలు నల్లకలువలు వీటివాసన త్రిదినపర్యంతము. మొగలిపువ్వులవాసనైదు దినములు. మల్లెపువ్వులవాసన రెండుజాములు. పద్మములవాసన మూడు

దినములు. బండిగురివింద పుష్ప మొకగడియ నిటులన్నిటికి ననుభవముచే దెలియవలెను.

జాతిస్త్రిదోషాన్సకలాంగదాహాన్హరేత్సుగంధాతిశయా మనోజ్ఞా। సౌభాగ్యకాంతాజనమోహనీయా నివారయంతి నయనోద్ధరోగాన్॥

జాజిపుష్పము త్రిదోషహరము- సకలశరీరతాపమణచును. గంధాతిశయముచే మనోహరమయ్యుండును. సౌభాగ్యకరము. కాంతాజనమోహనీయము. నేత్రరోగముల నివారించును.

నవమాలికాప్రసూనం వాతామయహారి హృద్యమత్యుష్ణం। పైత్యప్రకోపతీక్ష్ణం యామార్ద్ధస్థాయి సౌరభస్ఫురణం॥

విరజాజియను పుష్పము వాతహరము. మనోహారి. పైత్యప్రకోపముచే మిక్కిలి తీక్ష్ణము జేయును. దీనివాసన యరజాముండును.

కేతక్యాః కుసుమం నిహంతి పవనం శ్లేష్మాణముష్మాలితం గంధంతద్వితనోతి కోపమధికం పైత్యస్యసంసేవనాత్। కాంతానాం హృదయారవిందసుఖదా సూర్యాంశుతుల్యప్రభా కందర్పోత్సవకేళికంద ఘుతులం భూపైస్సదాసేవ్యతే॥ కఫవాతామయశమనం స్నిగ్ధం శిరోరోగకండుఘ్నం। దీపితగంధస్ఫురణం యామం శుభకారి కేతకీకుసుమం॥

మొగలిపువ్వు వాతశ్లేష్మములనణచును. దీనిపరిమళముగొనుటచే పైత్యమధికమగును. కాంతాజనమనోరంజనము. తరణికిరణతుల్యప్రభ కలుగునది. మదనకదనకేళీకందము- గావున రాజులచే నందముగ సేవించబడును. మరియును కఫరోగ శిరోరోగ కండూరోగనివారణము.

నాత్యుష్ణగంధం సుఖమాతనోతి దృష్టిప్రసాదం వితనోతి శీఘ్రం। శిరోభ్రమం హంతి శరీరజాడ్యం ధృతిం విధత్తే శతపత్రపుష్పం॥

పద్మము మిక్కిలి యుష్ణగంధము గలిగియును సుఖమొనర్చి దృష్టిప్రసాదకారియగును. శిరోభ్రమియు శరీరజాడ్యముల నణచి ధైర్యమును స్థైర్యపరచును.

వీర్యంచోష్ణం మల్లికాయాః ప్రసూనం బల్యం హృద్యం దృష్టిపుష్టిం కరోతి। భూయోభూయో సేవ్యమానంప్రశస్తం నేత్రారోగ్యం రంజయేత్కేశజాలం॥

మల్లికాపుష్పము వీర్యవృద్ధికరముష్ణము- బలకరము- హృద్యము- దృష్టికి పుష్టినిజేయును. మాటిమాటికి నీపుష్పము ధరించబడిన కేశములకు ప్రసాదకరమగును.

పాటల్యాః కుసుమం మనోమలహరం పానీయదోషాపహం తృష్ణాదాహవినాశనం సుఖకరం శ్రేయస్కరం కాంతిదం। శ్లేష్మాణం తనుతే విశిష్టమతిభిస్సంసేవ్యతే సర్వదా పైత్యస్యోన్నతినాశనం సురభిళం స్త్రీసేవ్యమేతత్సదా॥ ఘనరసఘనదోషహరం తృష్ణాదాహాస్రపిత్తరోగహరం। స్నిగ్ధం శీతంచ హృద్యం సతతోద్గంధి పాటలీపుష్పం॥

పాటలీపుష్పము చిత్తమాలిన్యమును, పానీయదోషమును, పిపాసాదాహమును నశింపజేయును. సుఖమును, తేజమును, కాంతిని జేయును. శ్లేష్మము నణచును. పైత్యోద్రేకమును జేయును. బుద్ధిమంతులగువారిచే నీపుష్పము ధరింపదగును. సౌరభముగలది- గావున స్త్రీలవశ్యము ధరించవలెను.

చంపకః ప్రసవమిష్టసుగంధిం భూసురామరమహీపతియోగ్యం। వాతపైత్యశమనం ఖలు వృష్యం స్వర్ణవర్ణమపి పల్లపభూతం॥ చంపకపుష్పం చోష్ణం వాతశ్లేష్మాపహం హృద్యం। పైత్యప్రకోపతీక్ష్ణం యామాష్టకవర్తి మంజులామోదం॥

సంపెగపువ్విష్టమగు గంధము గలిగి దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకును, రాజులకును యోగ్యము. వాతపైత్యశమనము- బలకరము- స్వర్ణవర్ణము- తుమ్మెదలను జంపును. ఎనిమిదిజాములు యోగ్యమైన పరిమళముగలిగియుండును.

సౌగంధికం హిమంస్వాదు తిక్తం నేత్రప్రసాదనం। సుగంధం శ్రీకరం హృద్యం వాతఘ్నం దాహనాశనం॥

ఇంచుక యెరుపును తెలుపునుగలిగియుండు కలువకు సౌగంధికమని పేరు. అది చలవనుజేయును. స్వాదు తిక్తమయ్యుండును. నేత్రములకుమనోహరమొనర్చును. సుగంధము లక్ష్మీకరమునై యుండును. వాతమును దాహమునణచును.

కరవీరోద్భవం పుష్పం శిరఃకండూనివారణం। నేత్రరోగహరం సేవ్యమానందకరణం స్మృతం॥ సేవ్యం త్రిదోషశమనం హృద్యం నేత్రప్రసాదకృత్పైత్యం। కరవీరజప్రసూనం యామాదధికగంధసంతానం॥

గన్నేరుపువ్వు శిరమందగు దురదను నేత్రరోగములను బోగొట్టును. సుఖమొనర్చును. త్రిదోషహరము- కొంచెము పైత్యమును జేయు నొకజాముకంటె నధికముగ పరిమళముండును.

పున్నాగకుసుమంహృద్యం చిత్తవిభ్రమనాశనం। శిరోభ్రమనజాడ్యాదిమపహంతి ప్రమేహనుత్॥ మస్తకనయనవికారాన్హన్యాత్పున్నాగపుష్పమనిలఘ్నం। పైత్యామహారి హృద్యం నాత్యుష్ణం యామవిస్ఫురద్గంధి॥

పొన్నపువ్వు మనోహరము- చిత్తభ్రమలననణచును. శిరోభ్రమణజాడ్యా

దులను, నేత్రరోగములను, ప్రమేహములను బోగొట్టును. వాయువును, పైత్యమును, ఆమమును హరించును. అత్యుష్ణమునుగాదొక జాముపరిమళముండును.

సురపున్నాగకుసుమం వాతపైత్యహరం లఘు। కేశ్యంచ సౌఖ్యజననం నేత్రాణాం విషనాశనం॥

సురపున్నాగకుసుమము వాతపైత్యములను, నేత్రవిషమును బోగొట్టును. లఘువు- సౌఖ్యమొనర్చును. కేశములకనుకూలము.

వకుళద్రుమపుష్పంచ శిరోరోగవినాశనం। వాతరోగప్రశమనం కాంతిసౌభాగ్యవర్ధనం॥ వృష్యం త్రిదోషశమనం శోణిత పైత్త్యామయాపహం శీతం। హృద్యం వకుళజపుష్పం షోడశఘటికాస్థిరామోదం॥

పొగడపువ్వు శిరోరోగములను వాతరోగములనణచును. కాంతిని సౌభాగ్యమును వృద్ధినొందించును. బలవర్ధనము- శోణితపైత్యముల నణచును. మనోహరము. పదియారుగడియలు స్థిరముగ పరిమళనుండును.

మాధవీసూనమత్యంతకఫమారుతనాశనం। భ్రమగోత్సవమత్యుష్ణంనారీణాం నేత్రసౌఖ్యదం॥ యూధికాకుసుమం సేవ్యం పవిత్రం ప్రాణినాం హితం। శ్రమక్లమహరం తాపవాతరోగవినాశనం॥ పవమానపైత్యకఫజాన్రోగానపహంతి మాధవీపుష్పం। స్నిగ్ధంహృద్యం శీతంకేశ్యం యామత్రయామోదం॥ శోణితపైత్యప్రవర ప్రముఖామయహారి యూధికాపుష్పం। స్నిగ్ధంహృద్యమనుష్ణం యామార్ధం ప్రిణుమేదురామోదమితి మతాంతరం॥

బండిగురివిందపుష్పము శోణితపైత్యములు మొదలగురోగముల నణచును. నున్ననై బలకరమై యుష్ణములేక ప్రాణులకు హితమై పవిత్రమగుచు శ్రమమును వాడుదలను హరించును. యామత్రియను పరిమళముండుననియు నాలుగుగడియలు పరిమళముండుననియును మతాంతరములు.

ఉత్పలస్య కుసుమం మనోహరం మేహపైత్యవమనం శమనంచ। మూర్ఛనక్లమవిదాహనాశనం శ్రీకరం వితనుతే ముఖకాంతిం॥ శీతంస్నిగ్ధగుణాఢ్యం చక్షుష్యం దాహపైత్యజూర్తిహరం। శ్రమరుధిరపైత్యశమనం కల్హారం త్రిదనసౌరభోన్మేషం॥

నల్లకలువపుష్పము మేహపైత్యవమనశమనము. మూర్ఛబాధను విదాహమునణచును. శీతము నున్ననై విశేషగుణములుగలదియై శోభాయుక్తముగ ముఖకాంతిని జేయును. కల్హారము దృష్టిప్రసాదకము- వాతపైత్యజ్వరవేగములనణచును. మూడుదినములు పరిమళముండును.

కమలం శీతలం స్వాదు రక్తపైత్యహారం లఘు। ప్రమేహ గుల్మశూలఘ్నం దేహసంతాపనాశనం॥

శతపత్రమను పద్మజాతిని బూర్వము జెప్పితిమి. ఇపుడు సామాన్యముగ పద్మగుణగణనను జేయుదుము. కమలము శీతలము- స్వాదు- లఘువు ప్రమేహములను, గుల్మశూలలను, రక్తపైత్యములను, దేహతాపమును బోగొట్టును.

నారంగజప్రసూనం కఫమారుతహారి నాతిపైత్యకరం। సుస్నిగ్ధమీషదుష్ణం సంతతసంసక్తసౌరభస్ఫురణం॥

నారంజిపువ్వు కఫమారుతముల నణచును. విశేషపైత్యమును జేయదు. ఇంచుకయుష్ణమించుకస్నిగ్ధము- సంతతమునుసౌరభముగలిగియుండును.

ఉశీరంజ్వరదాహార్తిక్షయమేహగదాపహం। పైత్యప్రకోపశమనం సౌగంధ్యం తోయవాసనం॥ వారివాంతిశమనం తృషాపహం దాహమోహ విషమజ్వరాపహం। దీపనం లఘుకషాయశీతలం రక్తపైత్యమతిసారనాశనం॥

వట్టివేళ్లు జ్వరమును దేహపీడను క్షయమేహ పైత్యప్రకోపములనున్ను శమింపజేయును. ఉదకయుక్తమై వాసనను బుట్టించును. దీనిరసము వాంతి పిపాసా దాహ మేహవిషమజ్వర రక్తపైత్యాతిసారములను దూరము జేయును. దీపనమై లఘువై శీతలమై వగరుగలిగియుండును.

కాలేయకం సర్వవిషాపహంచ శిరోక్షిరోగాస్త్రరతిశ్రమఘ్నం। సౌఖ్యప్రదం పైత్యహారంచ వృష్యం మనోహరంచామరసుందరీణాం॥

కస్తూరిపసపఖిలవిషములను, శిరోక్షిరోగములను, శ్రమను, పైత్యములను హరించును. సౌఖ్యబలవృద్ధిని జేయును. బృందారకసుందరులకును నమందానందమొనర్చును.

మరువంకటుతిక్తోష్ణం క్రిమికుష్ఠవినాశనం। త్రిదోషశమనం హృద్యం బల్యంచ శ్రీకరం మహత్॥

మరువము కటువు, తిక్తము, ఉష్ణము, క్రిమికుష్ఠనాశనము- త్రిదోషాపహము- హృద్యము- బలలక్ష్మీకరము.

ధ్యామస్యపత్రం కఫవాతహారీ రక్తాపహం గ్రాహిబలప్రదంచ॥

పచ్చాకు కఫవాతరక్తములను హరించును. బలముజేయును.

హేమంతే శతపత్రధారణమతశ్చాంపేయకం శైశిరే కేతక్యాః కుసుమం వసంతసమయే గ్రీష్మోదయే మల్లికా। మాలాపాటలజాతిపుష్పధరణం వర్షాగమే కథ్యతే సంసేవ్యే శరదాగమేచ కథితం పున్నాగరక్తోత్పలే॥

హేమంతర్తువునందు పద్మము- శిశిరఋతువునందు సంపెంగ- వసంత

మందు కేతకీకుసుమము- గ్రీష్మమందు మల్లికాకుసుమము- పాటలీ జాతి పుష్ప మాలికాధారణము వర్షర్తువందు- పున్నాగరక్తోత్పలములు శరదృతువునంది టులధరించవలయును.

భోజనప్రకరణమ్.

సుప్రక్షాళితపాణిపాదోఽపఆచమ్య శుచౌ సంవృతే దేశే అన్నముప సంగృహ్య కామక్రోధలోభమోహానపహత్య సర్వాభిరంగుళీభి శ్శబ్దముకుర్వ న్నాశ్నీయాదిత్యాపస్తంబః॥ ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతోగృహీతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ పాణిపాదప్రక్షాళనాచమనాభ్యాం యద్ధ్రష్టఫల ముత్పాద్యతే తద్దర్శితం పూర్వమాచమనప్రకరణే॥ శుచౌ సంవృతదేశేన్నభక్షణంతు మనో హ్లాదహేతుస్తద్దృష్టిపాతనజనిత బాధానివారణకారణంచ భవేదితి- కామ క్రోధలోభమోహాయుక్తస్స న్భుంజేద్యదన్నం పరిణామమేత్యూత రుచిస్తుష్టిః పుష్టిర్గోత్పద్యతే। క్రోధాదిపరవశచిత్తస్య తస్య రుచిగ్రహణాసంభవాత్। ఈ ర్ష్యాభయక్రోధపరిక్షతేన లుబ్ధేనరుగ్దైన్యప్రద్వేషయుక్తేనచ సేవ్యమానమ న్నం నసమ్యక్పరిణామమేతితిసుశ్రుతే॥ అశ్నీయాత్తన్మయోభూత్వా పూర్వం తు మధురంరసం। లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తాదికాంస్తతః॥ ప్రాగ్ద్ర వం పురుషోశ్నన్వై మధ్యే కఠినభోజనః। అంతేపునర్ద్రవాశీస్తు బలారోగ్యే న ముంచతీతి శ్రీవిష్ణుపురాణే॥ యది సర్వాంగుళీభిరన్నకబళ మాదాయాస్యే న్య సేన్నపతేత్తత్కణజాలమితస్తతః శబ్దంకుర్వన్నశ్నణే నేతరజంతువ దేవ హా యతయా కతకభాద్యనుకరణధ్వనిరుత్పద్యతఇతిచ॥ ప్రశస్తరత్నం గారుడాది స్థావరజంగమవిషనివారణాయాంగుళ్యాం ధృత్వా ప్రాశ్నీయాత్। మరకతమ ణిగుణగణనేఽస్య వివరణంకృతం ప్రాగేవ॥

యాతుధానాః పిశాచాః క్రూరాశ్చైవరాక్షసాః అన్నస్య స్వరసగ్ హరంతి మండలేవవినా। విప్రాణాం చతురశ్రముం త్రికోణం క్షత్రియాణాం వైశ్యానాం వర్తులగ్ం శూద్రాణామర్ధచంద్రకం గోమయేన మండలంకృత్వా పుష్టికర మాయుష్య భోక్తవ్యం॥ పాలాశపద్మకుటజమధూకకదళీదళైః। పుష్టికర మాయుష్యం రం యశస్కరం। కాసశ్వాసజ్వరహరం కదళీపత్రభోజనమితిగౌతమః॥ ఉన్మా దాదిరోగనివారణాయ గోమయవిలేపనం॥ తదుక్తం చరకే॥ అలక్ష్మీహరణం గోవిట్‌లేపకర్మణి శస్యతే। సర్వశుద్ధికరంపుణ్యం శస్తమున్మాదరోగిణామితి స కలదుర్గంధపరిహారపటుత్వే నాలక్ష్మీనిరసనేన లక్ష్మీకరంభవతీతి గోమయ విలే పనం శస్యతీతి శంసతి॥ పాలాశాదిపత్రభోజనగుణ స్స్వయమేవ గౌతమేనో

క్తత్వాన్నమయా ప్రతిపాదితః॥ ఉక్తపాత్రనిహితమన్నం సర్వాంతర్యామీ వి ష్ణురితివిశేషశేమప్యాపరిణమే దపోశానంచకారయేదిత్యాహ బ్రహ్మపురాణే॥ అన్నందృష్ట్వా ప్రణమ్యాదౌ ప్రాంజలిః కథయేత్తతః। అస్మాకం నిత్యమస్త్వే తదితిభక్త్యాథ వందయేత్॥ ఆపోశానంచ గృహ్ణీయాత్సర్వతీర్థమయంచయత్। అమృతోపస్తరణమసీతివిష్ణోరన్నమయస్యచ ఇతి॥ పూజయేదశనం నిత్యమద్యా చ్చైతదకుత్సయన్। దృష్ట్వాహృష్యేత్ప్రసీదేచ్చ ప్రతినందేచ్చ సర్వదా ఇతిమ నుః॥ భోజనాత్పూర్వమపోశానేన యద్దృష్టఫలముత్పద్యతే తద్దర్శితమాచమన ప్రకరణే తస్మాదస్మాభిః పునర్నోచ్యతే॥ పీయమాన హేజల త్వం అమృతం వినాశరహితం। ప్రాణదేవతాయా ఇదముపస్తరణమసి। యథా శయానస్య పుంసః మంచకస్యోపరితనం పటాది తద్వత్ప్రాణదేవతాయాః ఇదముపస్తర ణమితి వాజసనేయినః ప్రాణవిద్యాయాం ప్రాణదేవతాయాః బ్రహ్మణ స్త త్వమామనంతి॥

భోజన ప్రకరణము.

హస్తములను పాదములను గడిగి శుద్ధాచమనముజేసి శుచియగు సా వరణస్థలమందు కామక్రోధలోభమోహరహితుడై సర్వాంగుళులతో శబ్దము లేకుండునట్లన్నమును భుజియింపవలయునని యాపస్తంబులు.

ప్రశస్తహస్తాంగుళీయకహస్తుడై నియమముతో గృహస్థుడు భుజింప వలయునని విష్ణుపురాణము.

కరపాదప్రక్షాళనాచమనములవలన నగు దృష్టఫలము నాచమనప్రకర ణమందగపరచితిమి. శుచియగు సావరణస్థలమందనుట చిత్తప్రసాద హేతువు- దుష్టదృష్టినివారణముకొరకును. కామక్రోధాదియుక్తుడై భుజియించిన యన్న ము జీర్ణించకయుండును. క్రోధాదిపరవశచిత్తుడగుటవలన రుచిగ్రహణము లే కయుండును గాన తుష్టి గాకయుండును.

ఈర్ష్యాభయక్రోధలోభదైన్యద్వేషయుక్తుడు భుజించిన యన్నము జీ ర్ణించకయుండుననియు సుశ్రుతము.

తన్మయుడై భుజింపవలయుననియును, ముందుగ మధురరసము నటు పైని మధురామ్లరసములును, కొసను కటుతిక్తాదిరసములను, ముందుగ ద్రవ యుక్తముగ్గను, మధ్యను కఠినపదార్థముల నంతమందు మరల ద్రవయుక్తము గను భుజించిన బలారోగ్యములను విడువక యుండునని విష్ణుపురాణము.

వేళ్లన్నియు జేర్చి కబలమును గ్రహించి గ్రసించుమనుట- వేళ్లన్నియు

గూర్చకయుండిన యన్నకణము లవతలవతల తూలిబడునని. శబ్దములేకయుండ భుజించుమనుట యన్నముభక్షించునపుడు కటకటయనుశబ్దము నీచజంతువుదిను నపుడువలె బొడము నది పార్శ్వవర్తులకసహ్యమైయుండును.

ప్రశస్తరత్నాంగుళీయకధారణమనగా గరుడపచ్చలు మొదలగునవి స్థాపించిన యుంగర మది ధరించుటవలన స్థావరజంగమవిషములన్నమందు గల సియుండినను దోషించకయుండునని. మరికతగుబాగణనమం దీవివరణమును జే యడమైనది.

యాతుధాన పిశాచక్రూరరాక్షసులన్నరసమును హరించుదురు గావు న దానివారించుటకు భోజనపాత్రముక్రింద మండలమునుజేయవలె నిదిబ్రాహ్మ ణులకు చతురశ్రము. క్షత్రియులకు ముక్కోణము. వైశ్యులకు వర్తులము. శూ ద్రులకర్ధచంద్రాకారమిట్లుగోమయముచే మండలము రచించి దానిపైని పా త్రముంచి భుజించవలయును. మోదుగ, తామర, అంకుడు, యిప్ప, అనటి వి టియాకులలో భుజించిన యాయుఃపుష్టియశస్కరము. కాస శ్వాస జ్వరహర మని గౌతములు.

గోమయముచేత మండలముసేయుటువల్ల నాదిరోగోత్పత్తి గాకయుం డునని- గోమయము సకలదుర్గంధములనణచును. కావున అలక్ష్మీహరము- స ర్వశుద్ధికరము- ఉన్మాదరోగశాంతికరము- పుణ్యప్రదమని చరకులు. పాలాశా దిపత్రభోజనగుణము గౌతములవారిచేతను జెప్పబడెను. కావున మాచేతను జెప్పబడలేదు.

పైనజెప్పబడెను పాత్రలయందుంచబడిన యన్నము సర్వాంతర్యామి యగు విష్ణువుయని విశేషబుద్ధిచేతను నమస్కరించి యాపోశనమును జేయదగు నని బ్రహ్మపురాణము.

అన్నమును జూచి దోసిలిబట్టి నమస్కరించి యాపోశనమును జేయద గునని బ్రహ్మపురాణము. అన్నమునుబూచి దోసిలిబట్టి నమస్కరించి మాకు ని త్యము గలుగవలయునని భక్తిచేతను బలుకవలయును.

సర్వతీర్థమయమగు నాపోశనము నమృతోపస్తరణమసి యను మనువుచే తను విష్ణోరన్నమయస్యచ అనుమంత్రముచేతను గ్రహించవలెను.

అన్నము నిత్యమును గౌరవపరచవలెను- నిందించరాదు. చూచి సంత సించి స్తుతియొనర్చదగునని మనువు. భోజనమునకుపూర్వమందాపోశనముచేత నేమిదృష్టఫలముత్పన్నమగునో యది యాచమనప్రకరణమున బ్రకటించబడె నందువలన మాచేతను దిరుగ బ్రకటించబడదు.

అమృతోపస్తరణమసి యను మంత్రమున కర్థమేమనిన- పానమొనర్చిన యోజలమా నీవు నాశరహితమగు ప్రాణదేవతకు అస్తరణమైతివి. ఎట్లుల శయనించు పురుషునకు మంచముపై యాస్తరణను వేయుచున్నారో అట్లులనే ప్రాణదేవతకు నీయాస్తరణ- అప్రకారమే వాజసనేయులు ప్రాణవిద్యయందు ప్రాణదేవతకు బ్రహ్మయొక్క తత్వమును గాను జెప్పుచున్నారు.

ప్రాణాహుతి విధిః.

అథ ప్రాణాహుతికల్పో వ్యాహృతిభి ర్గాయత్ర్యాభిమంత్ర్య ఋతం త్వాసత్యేన పరిషించామీతి సాయంపరిషించతి। సత్యంత్వర్తేన పరిషించామీతి ప్రాతరితి॥ అంతశ్చరతి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వం వషట్కార ఆపోజ్యోతీరసోమృతం। త్వంబ్రహ్మ త్వం ప్రజాపతి రుద్రః భూర్భువస్సువరోం॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యపఃపీత్వాథ దశహోతారం మనసానుద్రుత్యావదన్నగ్రస్తాయా త్ప్రాణాయస్వాహేతి గార్హపత్యమేవ తేనజుహోతి। అపానాయస్వాహేత్యన్వాహార్యపచనమేవ తేనజుహోతి। వ్యానాయస్వాహేత్యాహవనీయమేవ జుహోతి। ఉదానాయస్వాహేతి సభ్యమేవ తేన జుహోతి। సమానాయస్వాహేత్యావసథ్యమేవ తేన జుహోతీతి గోభిలః। ఏవం పంచమంత్రైః ప్రణవాద్యైః కర్తవ్యాః॥ తథాచ శౌనకః॥ ప్రణవాద్యాశ్చ స్వాహాంతాః నామ్నామంత్రైస్తునాదయేత్। జిహ్వయైవగ్రసేదన్నం దశనైర్నచసంస్పృశేదితి॥ జిహ్వయైవగ్రసనే విశేష ఆశ్వమేధికే దర్శితః॥ యథారసం నజానాతి జిహ్వాప్రాశాహుతీర్నృప। తథా సమాహితః కుర్యాత్ప్రాణాయామమతంద్రితఇతి॥ మౌనవ్రతం మహాకష్టం హుంకారేణ వినశ్యతి। తథాసతి మహాదోషస్తస్మాత్తన్నియతశ్చరేదిత్యత్రిణోక్తమౌనవ్రతం ప్రాణాహుతిపర్యంతమేవేత్యుక్తం॥ అనిందన్భక్షయన్నిత్యం వాగ్యతోన్నమకుత్సయన్। పంచగ్రాసా న్మహామౌనం ప్రాణాద్యాప్యాయనం నుహాదతి శ్రీవిష్ణుపురాణేభిహితం॥

ప్రాణాహుతులను బుచ్చికొను విధి.

వ్యాహృతులతో గాయత్రిచేత నభిమంత్రించి ఋతంత్వాసత్యేన పరిషించామి యని సాయమున- సత్యంత్వంర్తేన పరిషించామి యని ప్రాతఃకాలమున పరిషేచనమును జేయవలయును. అంతశ్చరతిభూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వంవషట్కార ఆపోజ్యోతిరసోమృతం। త్వంబ్రహ్మ త్వం ప్రజాపతిరుద్రః భూర్భువస్సువరోం। అమృతోపస్తరణమసి। యనియుద

కమును దానము జేసి దశహోత్రమంత్రము నుచ్చరించకుండ మనంబున ధ్యా నింపుచు నన్నమునైదుమారులు బుచ్చికొనవలె నదియెట్లనిన- ప్రాణాయస్వా హా యనిగ్రహించుటచే గార్హపత్యమును హోమముచే గ్రసించినవాడగును. అపానాయస్వాహా యనిన నన్వాహార్యపచనమును- వ్యానాయస్వాహాయనిన నాహవనీయమును- ఉదానాయస్వాహా యనిన సభ్యమును- సమానాయస్వా హా యనిన నవసథ్యమును హోమమును జేసినవాడగునని గోభిలుడిట్లు పంచమం త్రములను ప్రణవాదికముగ నుచ్చరింపవలెననెను.

ఆదియందు ప్రణవము నంత్యమందు స్వాహాపదమును గలుగునట్లు తత్త న్మంత్రములచే గ్రసించినయన్నమును దంతములు దగలకనుండ జిహ్వచేతనే గ్రసించవలెనని శౌనకులు.

జిహ్వచే గ్రసించునపుడు జిహ్వకాయన్నరసము తెలియకుండునట్లు జాగరూకుడై ప్రాణవాయువులను నిలిపి పుచ్చికొనవలయునని యాశ్వమేధి కపర్వము.

హుంకారమాత్రముచే వ్రతహానియగు గావున మౌనవ్రతమతికష్టము. వ్రతభంగమైన మహాదోషము గావున నియతుడై మౌనమాచరించవలయునని యతిమతము ప్రాణాహుతిపర్యంతమేయని జెప్పబడెను.

అన్నమును నిందించక వాగ్యతుడై పంచగ్రాసములచేతను ప్రాణా ద్యాప్యాయనమును జేయదగునని విష్ణుపురాణము.

భోజనకాలకృత్యాని.

భార్యయాసహ నాశ్నీయాదవీర్యవదపత్యం భవతీతి వాజసనేయకే వి జ్ఞాయతఇతివశిష్ఠః॥ బ్రాహ్మణ్యా భార్యయాసార్థం క్వచిద్భుంజీతచాధ్వని। అ సవర్ణస్త్రియాసార్థం భుక్త్వాపతతి తత్క్షణాదితి బ్రహ్మపురాణే ॥ నాశ్నీయా ద్భార్యయాసార్థమితి మనువచనస్య కుల్లూకభట్టేన ఏకపాత్రభోజననిషేధమి తివ్యాఖ్యాతం। బ్రాహ్మణీపదం సవర్ణోపలక్షణం॥ నశిశూన్నిర్భత్సయన్ నాప్ర దాయ ప్రేక్షమాణేభ్యఇతి హారీతః॥

అశ్నాతి యో భృత్యజనస్య మధ్యే ఇష్టాన్నమేకో రసగృధ్నుబుద్ధిః। దీనైః కటాక్షై రభివీక్ష్యమాణో వ్యక్తం విషం హాలహలంచ భుక్తే ఇతి యమః॥ శిశుషుదీనేష్వశనమ్మృష్టం కామయమానేష్వదత్వాజఠరపిఠరపూరణం నకర్తవ్యం పిచండిలేన। ప్రాణిష్వనుకంపావశ్యం కార్యేత్యర్థః। ఉత దుష్టదృష్టి దోషవశాద్భుక్తం నపరిణామతీతి హాలాహలవ దదత్వా భుక్తమశనం భవతీ

త్యుక్తం। నానియుక్తో౽గ్రాసనంగచ్ఛేత్। నాగ్రాసనస్థఃప్రథమమశ్నీయాత్। నాధికందద్యాత్। నప్రతిగృహ్ణీయాదితిశంఖః। అతిథిసుహృద్బంధుష్వాదరవిధే యప్రదర్శనార్థ మగ్రాసనపూర్వాశనాధికదాననిషేధమాహృతం ॥ అన్నస్య జన్మకాలుష్యం దుష్పఙ్క్తించ నకుర్వేత్। గ్రాసశేషం నచాశ్నీయాత్ పీతశే షం పిబేన్నతు॥ అన్నస్యభక్షణయోగ్యధాన్యశాకాదేః కాలుష్యం। గ్రామోద కకర్దమాదికలుషస్థానోత్పత్తిస్థానవిచారణం భోజనకాలే నకర్తవ్యం। హే యద్రవ్యభక్షణస్మరణేన తదన్నంనపరిణామమేతీత్యర్థః॥ దుష్పఙ్క్తినించాపి త థాథవత్యేవ। గ్రాసపీతశేషాదిస్వీకారేణోచ్ఛిష్టాశీ స్యాదితిచోక్తం॥ దుష్ప ఙ్క్తినిషేధం దర్శయతిగౌతమః॥ అప్యేకపఙ్క్త్యం నాశ్నీయాత్సంబంధిస్వజ నైరపి। కోహిజానాతికింతస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకంభవేత్। ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టా నాం దుష్కృతించ దురాత్మనాం।సర్వేషాంతత్సమంతావద్యావత్పఙ్క్తిర్నభి ద్యతఇతి॥ పఙ్క్తిభేదప్రకారమపి సఏవాహ॥ అగ్నినా భస్మనాచైవ స్తంభేన సలిలేనవా। ద్వారేణచైవమార్గేణ పఙ్క్తిభేదో బుధైస్మృతః॥ యమోపి॥ ఉ దకంచ తృణం భస్మ ద్వారం పంథాస్తథైవచ। ఏభిరంతరితంకృత్వా పఙ్క్తి దోషోనవిద్యతఇతి॥ కోహిజానాతీత్యాదినా పాతకసందేహే ఏకపఙ్క్త్యాం నభోక్తవ్యమిత్యుక్తం। నిర్దోషత్వేతునిశ్చితేభోక్తవ్యమేవ। భస్మస్తంభాదినాచ పఙ్క్తిభేదాభిధానేపాతకినాపిసహ ఏకపఙ్క్త్యాంభోజనేదోషో నాస్తీత్యర్థః॥

భోజనకాలకృత్యములు.

భార్యతోగూడి భుజించరాదటులైన బలహీనమగు సంతానమగునని వాజసనేయకమందు దెలియబడుచున్నదని వశిష్ఠులు.

బ్రాహ్మణులు సవర్ణస్త్రీతోగూడ మార్గమందో కానొకప్పుడు భుజింపవచ్చును- అసవర్ణస్త్రీతోభుజించినతత్క్షణమె పతితుడగునని బ్రహ్మపురాణము.

భార్యతోగూడి భుజించవలదను మనువచనమునకు కుల్లూకభట్టుచే నొకపాత్రయందు భోజననిషేధమని వ్యాఖ్యానము సేయపడెను. బ్రాహ్మణీప దమన్నివర్ణములవారికిని సవర్ణస్త్రీవిషయమై తగుననుట.

శిశువులను గసరుచు మెసవుచు వారుజూచుచుండనారలకు బెట్టకయుండదగదని హారీతులు.

భృత్యజనమధ్యమందు మృష్టాన్నమును చాపలబుద్ధియై దీనులై వారు జూచుచుండ నేదిభక్షించునో యది హాలాహలవిషమగునని వ్యక్తముగ యము డనెను.

దీనులై శిశువులు మృష్టాన్నమపేక్షించి జూచుచుండ నుదరంభరియై తానొకడే కుడువందగదనుట పాణులయందవశ్యము దయను జేయవలెనని యు నపేక్షితులగువారి దృష్టిదోషమువలన నాయన్నము జీర్ణించక విషసమ మాగునని.

ఇతరులచే కోరబడకనె తానగ్రాసనాసీనుడై యుండరాదు. ముందు భుజియించరాదు. వడ్డించువాడధికముగ బెట్టుటయును వాడుదినుటయును గూడదని శంఖస్మృతి.

అతిధులు, మిత్రులు, బంధువులు మొదలగువారికి యజమాని సేయు విశేషగౌరవముకొరకు మొదటనుగూర్చుండి ముందు భుజించుట యధికముగ గ్రసించుటయును దగదనుట.

ధాన్యాదిద్రవ్యము బుట్టిన స్థలదోషవిచారణ సంస్కారదోషములును పఙ్క్తియందుండు దుష్టవిమర్శయును భోజనార్థముగూర్చుండినతరువాత జేయ రాదు. గ్రాసపీతశేషములు బుచ్చికొనదగదు. అన్నోత్పత్తి దుష్పఙ్క్తినిందలు తగదనుట-భోజనములానర్చుచు నటులానర్చిన నాయన్నమసహ్యమై జీర్ణించ కయుండునని- గ్రాసపీతశేషస్వీకారముచే నుచ్ఛిష్టము దినువాడగునని మాను మనుట.

స్వజనసంబంధిజనులతోనైన నేకపఙ్క్తినిభుజించదగదెవనియందేమిప్ర చ్ఛన్నపాతకమున్నదోయని- ఏపఙ్క్తియందెట్టిపాతకియుండునోఆపఙ్క్తివా రందరునట్టివారగుదురు- కావున నగ్నిభస్మస్తంభజలద్వారమార్గముచే పఙ్క్తి వేరగు గావున నిటులదేనిచేనైన పఙ్క్తిభేదము జేసికొనవలెనని గౌతముని ప్ర కారమె తృణమైన నడ్డుజేసిన పఙ్క్తిదోషములేదని యముడును జెప్పెను.

ఘృ త గు ణాః.

నభుంజీతాఘృతంనిత్యం గృహస్థో భోజనద్వయం। పవిత్రమధహృద్యం చ సర్పిరాహురఘాపహమిత్యాదృష్టఫలముక్తం దేవలేన॥

చరకారదయస్తు దృష్టఫలమనువదంతీదం॥ ఆజ్యంపైత్యహరం మనోమ లహరం సర్వాగ్నిమాంద్యాపహం దోషఘ్నం జ్వరశోషణం వితనుతె వాతా పహంపుష్టిదం। మేధాతిస్మృతివర్ధనం బలకరం చక్షుష్యమాయుఃప్రదం వృష్యం కాంతికరం వయస్త్రిషుహితం వృద్ధేషుబాల్యేషుచ॥ జ్వరశోషణమిత్యత్ర పు రాణజ్వరేష్వేవ హితం నతుతరుణజ్వరేషు॥ గవ్యంఘృతం పవనపైత్యహరం నరాణాం బల్యం గుదాంకురహరం జఠరాగ్నికారి। ఉన్మాదపాండు గళశూల

విసర్పిచింతా భ్రాంతిం నిహంతి వినిహంతిచ మేహరోగాన్॥ గవ్యమాజ్యమతి ధాతువర్ధనం చాయురక్షిగదజిద్రసాయనం। క్షీణగర్భబలినాం ఉమేహితం వృష్యమత్యరుచిదోషవిషఘ్నం॥ సద్యస్తప్తం సర్వదోషాన్నిహంతి సర్పి శ్శస్త స్సర్వదేయంచ నృణాం। హృద్యం పథ్యం మేధ్యమాహు ర్గఘిష్ఠం వృద్ధేబాల్యేచాగ్నిదం కాంతికృత్స్యాత్॥

తేజోఽశితం త్రేధావిధీయతే। తస్య యస్థవిష్ఠోధాతు స్తదస్థి భవతి। యోమధ్యమస్సమజ్జా యోఽణిష్ఠస్సావాగితిఛాందోగ్యశ్రుతిః॥ తథా తేజోఽశితం। పురుషేణాశితం తేజః। తైలఘృతాది। త్రేధావిధీయతే।త్రిధాపరిణమతే। తస్యభక్షితతైలఘృతాదేః। యస్థవిష్ఠోధాతుః। స్థూలభాగః। తదస్థిభవతి। అస్థ్యుపచయంకరోతి। యోమధ్యమస్సమజ్జాభవతి। యోమధ్యమోభాగస్తదస్థ్యంతర్గతస్నేహాయుక్తమాంసవిశేషోభవతి। యోణిష్ఠస్సావాక్। య సూక్ష్మాంశస్సా వాగాప్యాయకః॥

ఘృతముల గుణములు.

గృహస్థు ఘృతములేకను రాత్రిరి బగలును భుజించరాదు. పవిత్రము పాపహరము మనోహరమని దేవలునిచేత నదృష్టఫలము జెప్పబడెను.

చరకాదులీయదుగునవివరించుప్రకారము దృష్టఫలమును జెప్పుచున్నారు.

ఆజ్యము పైత్యమును, మనోమలమును, అగ్నిమాంద్యములను, దోషములను, వాతమును బోగొట్టును. పురాణజ్వరములను శోషించును. తరుణజ్వరములకనుకూలముగాదు. పుష్టినిజేయును. జ్ఞాపకశక్తిని, మేధను వృద్ధినొందించును. బలకరము- దృష్టిప్రసాదకము- ఆయుర్వృద్ధికరము. కాంతిని జేయును. బాల్య యౌవ్వన వృద్ధావస్థలయందును హితమగును. మూలశంకను, ఉన్మాదమును, పాండురోగమును, గళశూలను, విసర్పిరోగమును, చింతను, భ్రాంతిని, మేహరోగములను బోగొట్టును. సద్యోఘృతము ధాతువులవృద్ధినొందించును. క్షీణమగు గర్భబలముగలవారికి హితము- అరుచి దోషవిషములను బోగొట్టును.

పురుషునిచే భక్షించబడిన నేయి, నూనె మొదలగునవి మూడువిధములుగా నగుచున్నవి. ఆభక్షణజేసిన నేయి, నూనె మొదలగువాటియొక్క ఏవిశేషభాగముగలదో అది ఎముకను వృద్ధినిజేయుచున్నవి. ఏదిమధ్యభాగము గలదో యది ఎముకమధ్యమందుండు మూల్గనెడి చమురుతోనుండు మాంసవి

శేషమగును. ఏసూక్ష్మభాగము కలదో యది స్ఫుటవక్త్ర్యాద్యాదికమును గలుగజేయుచున్నది.

మాహిషం ఘృతమతీవశీతలం పైత్యహారి పవనప్రణాశనం। పాండుహృత్సురుచికామిలాపహం బృహణం తదతివహ్నినాశనం॥

గేదెనెయ్యి విశేషశీతలము- పైత్యమును, వాతమును, కామిలను, పాండులను హరించును. రుచిగలిగియుండును. పుష్టిని జేయును. జఠరాగ్ని నణచును.

ఆజం సర్పిః పథ్యముష్ణం కఫఘ్నం కాసశ్వాసానోగ్రరాజం నిహంతి। పైత్యోన్మాదం వాతగుల్మోదరాణి మందాగ్నిత్వం చాతిసారజ్వరఘ్నం॥ సర్పిర్హ్యజానాం మధురంచశీతం వాతేచ పిత్తేచ హితం లఘుస్యాత్। చక్షుష్యమిష్టం కఫకారినైవ వస్తేర్విశుద్ధించ కరోతి బల్యమితి మతాంతరం॥

మేకనెయ్యి మధురము- శీతలము- వాతపైత్యములందునహితము లఘువయ్యుండును. దృష్టిప్రసాదకము- కఫమును హరించును. పొత్తికడుపునకు శోధకము- బలకరమనియును మతాంతరము.

ఆవికం ఘృత మతీవ దుర్జరం శ్లేష్మకృత్పవనకారి పిత్తళం॥ అర్శోమూత్రవిబద్ధకృద్గదహరం వాతాపహం బృంహణం బల్యం గుల్మగుదాంకురప్రశమనం నేత్రామయే పూజితం। పైత్యోన్మాదవినాశనం శుచికరం ధాతుప్రదం కాంతిదం వృష్యం పూజ్యరసాయనం స్మృతికరం సౌఖ్యం ఘృతాపోశనం॥

గొఱ్ఱెనెయ్యి శ్లేష్మమును, వాతమును, పైత్యమును జేయును- విశేషముగ జీర్ణించకయుండును.

మూలశంక మూత్రబంధ వాత గుల్మ గుదాంకుర పైత్యోన్మాదముల బోగొట్టును. బల పుష్టి నేత్రారోగ్య రుచి శుచిత్వ ధాతువృద్ధి కాంతి స్మృతి సౌఖ్యములను గలుగజేయు నిట్టిఘృతాపోశనము రసాయనమయ్యుండును.

నవనీతగుణాః.

నవనీతం నవంఘాతం సమ్యగ్విద్వాగ్నినాపచేత్। గోధూమచూర్ణతాంబూలదళంతక్రించ నిక్షిపేత్॥ పక్వం సుగంధివిశదం తద్ఘృతం చామృతోపమం॥ మదాపస్మారమూర్ఛామజ్వరకర్ణాక్షిరోగజిత్। పురాణం జయతి వ్యాధీన్ వ్రణశోధనరోపణం। పూర్వోక్తావధికంకుర్యాద్గుణాం స్తదమృతోపమం॥ ఏవంసంవత్సరాదూర్ధ్వం శతసంవత్సరావధి। యథోత్తరగుణాధిక్యం ఘృత

స్యాపరికల్పయేత్॥ నవజ్వరే కఫోద్రేకే ప్రమేహే సకలోదరే। ఆమాతిసారే ఛర్ద్యాంచ ఘృతపానం వివర్జయేదితి॥

వెన్నయొక్క గుణములు.

నవనీతమునుగడగి గోధూమపిండి తమలపాకు మజ్జిగ యందు వేసి మందాగ్నిని యందముగ గాచిన నేయి సుగంధముగలిగి నిర్మలమై యమృతమువలెనుండును. మదాపస్మార మూర్ఛామజ్వర కర్ణ నేత్రరోగములను పాతనేయి పరిహరించును. వ్రణమును గోయుటకు మాన్పుటకు నుపయోగించును. ఈ ప్రకారము సంవత్సరమునకంటెపైని నూరేళ్లమట్టుకంతకంతకు నేయి గుణాధిక్యముగలిగియుండును. జ్వరమంకురించినది మొదలుతొమ్మిదిదినములమధ్యయందును, కఫోద్రేకమందును, ప్రమేహమందును, సకలోదరములందును, ఆమాతిసారమందును, ఛర్దియందును ఘృతపానము విడువవలయును.

భోజనపరిమితిః.

అజీర్ణే భుక్తమశనం పరిణామం గతే మితం। కుర్యాత్ క్షీరాంత మాహారం నచపశ్చాత్పిబేద్దధి॥ జఠరంపూరయేదర్ధమన్నైర్భాగం జలేనచ। వాయోస్సంచరణార్థాయ చతుర్థమవశేషయేదితి బ్రహ్మపురాణే॥ జీర్ణేహితంమితంచాద్యాదిత్యాయుర్వేదే॥ భోక్తవ్యం సఘృతం సోష్ణం హితం పథ్యం మితం తథేతి వ్యాసస్మృతౌ॥ నాజీర్ణే భోజనంకుర్యాదితియమస్మృతౌ॥ అన్నం ప్రశస్తం పథ్యంచ ప్రోక్షితం ప్రోక్షణోదకైరితి (శ్రీవిష్ణుపురాణేధిహితత్వాత్ప్రోక్తస్వీకమన్నగుణాంశ్చ తదన్యోన్యమేళనేనోత్పన్నవికృతీశ్చ। తచ్ఛమనాన్నానిచ వ్యాఖ్యాస్యామః॥

భుజించుపరిమితిమొదలగునవి.

అజీర్ణమందు భక్షించినయన్నము జీర్ణమగుచునుండ మరల క్షీరాంతముగ మితాహారము జేయవలయును గాని పెరుగు కొసను బుచ్చికొనరాదు. జీర్ణమందు హితమగుదాని మితముగ భుజించవలయునని యాయుర్వేదము. తనకడుపును సగమన్నముచేత నుదకముచే పాతికయు నిండించి నాలవభాగము వాయుప్రచారముకొరకు విడువవలయునని బ్రహ్మపురాణము.

హితము మితము పథ్యము ఘృతయుక్తముగసంయుక వేడి గలిగిన పదార్థమును భుజించవలయునని వ్యాసులు. అజీర్ణమందు భుజించదగదనియముడు. ప్రశస్తమై పథ్యముగునన్నము మంత్రితోదకములచే ప్రోక్షించి భక్షించవలయు

నని విష్ణుపురాణము. కావున ప్రతిపదార్థగుణములను తదన్యోన్యమేళనోత్పన్న వికృతులను దచ్ఛాంతికరమగు పదార్థములను వివరింపుచున్నారము.

అన్నశబ్దనిర్వచనమ్.

అద్యతఇత్యన్నం। అత్తీత్యన్నమితివా॥ అద్యతేత్తి చ భూతాని తస్మాదన్నం తదుచ్యతఇతిశ్రుతేః॥ అస్యార్థః॥ అద్యతే సర్వైః ప్రాణిభిర్జీవనార్థం భక్షణయోగ్యవస్తూన్యన్నమితివదామః। సర్వాన్ప్రాణినోత్తి భక్షయతి సంహరతీత్యన్నం। సర్వేపిదేహా అన్నరసవైషమ్యాత్ప్రాదితరోగాదినా మ్రియంతఇతి లోకప్రసిద్ధం॥

అన్నశబ్ద నిర్వచనము.

తినబడుచున్నది గావునను తినుచున్నది గావున నన్నమనుపించుకొనును. అదధాతువునకు భక్షణమర్థము. ప్రాణులుజీవించుటన్నము భక్షింపుటవలననే గావున నన్నపరిణామమీశరీరము గావున నన్నముదినబడును. ఒకప్పుడన్నము విషమించి రోగాదిరూపమై ప్రాణులను సంహరించును గావున నన్నము ప్రాణులను దినుచున్నదనియును శ్రుత్యర్థము.

శాలిభేదా స్తద్గుణాశ్చ.

తత్ర శాలిగుణాన్బ్రూమః॥ శ్లాఘ్యంతే జనైరితి శాలయః। శాలృ శ్లాఘాయాం॥ కేదారావాతపిత్తఘ్నా గురవః కఫశుక్రలాః। కషాయాఅల్పవర్చస్కా- మధురాశ్చ బలావహాః॥ కృష్టక్షేత్రే కేదారే ఉత్పన్నధాన్యానామేతే గుణాః। దధాతి దేహమితిధాన్యం। డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః॥ స్థలజాస్స్వాదవఃపిత్తకఫఘ్నా వాతవహ్నిదాః। కించిత్తిక్తాః కషాయాశ్చ విపాకే కటుకా అపి॥ స్థలజాః భూమౌ అకృష్టక్షేత్రే స్వయముత్పన్నానామేతేగుణాః॥ వాపితా మధురావృష్యా బల్యాః పిత్తప్రణాశినః। శ్లేష్మలాశ్చాల్పవర్చస్కా- కషాయా గురవోహిమాః॥

రాజాన్నంతు త్రిదోషఘ్నం సుస్నిగ్ధం మధురం లఘు। దీపనం బలకృత్పథ్యం కాంతిదం వీర్యవర్ధనం॥ మహారాష్ట్రేషు రాయభోగఇతి రాజాన్నమిత్యేవారధ్రేషు ప్రసిద్ధం॥

కృష్ణశాలిస్త్రిదోషఘ్నో మధురః పుష్టివర్ధనః। వర్ణకాంతికరో బల్యోదాహజిద్వీర్యవర్ధనః॥ కృష్ణశాలిర్గోదావరీతీరే ప్రసిద్ధః॥

రక్తశాలిస్తుమధురో లఘు స్నిగ్ధో బలావహః। రుచికృద్దీపనః పథ్యః పి

త్తదాహానిలాస్రజిత్॥ రక్తశాలిర్వరస్తేషు బల్యోవర్ణస్త్రిదోషజిత్। చక్షుష్యో మూత్రకృత్పథ్యశ్శుక్రలస్తృడ్జ్వరాపహః॥

ముండశాలి స్త్రిదోషఘ్నో మధురామ్లో బలప్రదః। రుచికృద్దీపనః పథ్యోముఖజాడ్యరుజాపహః॥ నిశ్శూకోముండశాలిః॥

మహాశ్శాలిస్స్వాదుర్మధురశిశిరః పిత్తశమనో జ్వరం జీర్ణందాహం జఠరరుజమప్యాపశమయేత్। శిశూనాం యూనాంవా యదతిరజసాంవాహితకరస్సదాసేవ్యస్సర్వైరనలబలవీర్యాణి కురుతే॥

సూక్ష్మశాలిస్తు మధురో లఘుపిత్తాస్రదాహనుత్। దీపనః పచనశ్చైవ కించిద్వాతవికారజిత్॥

సుగంధిశాలిర్మధురోతివృష్యపిత్తభ్రమాస్రరుచిదాహశాంతిదః।స్తన్యశ్చగర్భస్థిరతాల్పవాతదఃపుష్టిప్రదశ్చాల్పకఫశ్చబల్యః॥ గంధిశాలిరితిప్రసిద్ధః॥

తిరపోమధురస్స్నిగ్ధశ్శీతలోదాహపిత్తజిత్।త్రిదోషశమనోరుచ్యఃపథ్యస్సర్వామయాపహః॥మాసైర్జన్యస్త్రిభిస్స్యాత్సభవతితిరపఇతితల్లక్షణంజ్ఞేయం

షష్ఠికా సరజస్సోయం జ్ఞేయో మాసద్వయోద్భవః॥ గౌరోసీలష్షష్టికోయం ద్విధాస్యాదాద్యోరుచ్యశ్శీతలో దోషహారి। బల్యః పథ్యో దీపనో వీర్యవృద్ధింధత్తేచాస్మాత్కించిదూనోద్వితీయః॥షష్ఠికామాళవేచాంధ్రేచప్రసిద్ధాః॥

వ్రీహిర్గౌరోమధురరసకః పిత్తహారీ కషాయస్స్నిగ్ధో వృష్యః కృమికఫహరస్తాపరక్తాపహశ్చ। పుష్టింధత్తే శ్రమశమనకృద్వీర్యవృద్ధింవిధత్తే రుచ్యోత్యంతం జనయతిచ ముదం వాతకృన్మేచకోన్యః॥ వ్రీహిః వృష్వరణే। వృణాతి దేహమితి వ్రీహిః। గౌరశాలిహారిద్రఇతి ప్రసిద్ధః॥

వాగ్భట్టస్తు॥ రక్తోమహాన్సకలమస్తూర్ణకశ్శకునాహృతః। సురాముఖో దీర్ఘశూకో రోధ్రశూకస్సుగంధకః। పౌండ్రకః పుండరీకశ్చ ప్రమోదో గౌరశాలికః। లాంగలో లోహవాలాఖ్యః కర్దమశ్శాంతిభీరుకః। పతంగాస్తపనీయాశ్చ యేచాన్యే శాలయశ్శుభాః। స్వాదుపాకకరా స్స్నిగ్ధా వృష్యా బద్ధాల్పవర్చసః। కషాయానురసాః పథ్యా లఘవో మూత్రలా హిమాః॥

శూకజేషు వరస్తత్ర రక్తస్తృష్ణాత్రిదోషహా। మహాం స్తస్యానుకలమస్తంబోప్యనుతతఃపరే॥

యవకాహాయనాః పాంశు బాష్పనైషధకాదయః। స్వాదూష్ణా గురవస్స్నిగ్ధాః పాకేమ్లాశ్శ్లేష్మపిత్తలాః। సృష్టమూత్రపురీషాశ్చ పూర్వంపూర్వంచ నిందితాః॥ స్నిగ్ధోగ్రాహీ లఘుస్స్వాదుస్త్రిదోషఘ్నస్స్థిరోహిమః। షా

ష్టికో వ్రీహిషు శ్రేష్ఠో గౌరశ్చాసితగౌరతః॥ తతఃక్రమాన్మహావ్రీహిశ్చ స్థూలవ్రీహిముఖాస్తతః। కుక్కుటాండకలావాఖ్యపారావాతకశూకరాః। వరకో హావకో దాలచీనశారదదర్దురాః। గంధనాః కురువిందాశ్చ గురో రల్పాంతరాస్స్మృతాః॥

స్వాదురామ్లవిపాకోన్యో వ్రీహిః పిత్తకరో గురుః। బహుమూత్రపురీషోష్మా త్రిదోషశ్చైవ పాటలఇతి॥

రక్తో లోహితః। మహాన్మహాతండులః। కలమః అంతర్వేద్యాం కలం వేతి ప్రసిద్ధః। తూర్ణక శ్శీఘ్రపాకీ- ఆశ్వయుజఇతి కార్ష్ణేరే ప్రసిద్ధః। శకునాహృతః- గరుడాపరనామా॥ ఉక్తంచ॥ ద్వీపాంతరాత్సమానీతో గరుడేన మహాత్మనా। శకునాహృతశాలిస్స్యాద్గరుడాపరనామకఇతి॥ సారాముఖః కృష్ణతుణ్డాకారం తండులం। దీర్ఘశూకః- అత్యాయతశూకః। రోధ్రశూకో రక్తశూకః। సుగంధకో గంధశాలిః। పాండ్రకః పాండురశ్శాలిః। పుండరీక శ్శ్వేతోత్పలః। ప్రమోదః ప్రస్థోదకః- కమోదకఇతి ప్రసిద్ధః। గౌరశాలికః హారిద్రః। లాంగూల శ్శీరకృష్టభూమిజః। లోహవాలః అతికఠినతండులః। కర్దమః పంకజః। శీతభీరుకః శీతమాత్రనిష్పన్నః। పతంగః ఉష్ణనిష్పన్నః। తపనీయోల్పశీతజన్యః। త్రిదోషహేతి రక్తవిశేషణం। తద్గుణో మహాన్, తదను కలమః। నైషధకాదయఇత్యాదిశబ్దేన చంపకపత్రికాసంగ్రహః। యవకాఇత్యారభ్య నిందితా ఇత్యంత ఏకోగ్రంథః॥ శేషం స్పష్టం॥

రుచ్యాః పాచనదీపనా బలకరా వృష్యాస్త్రిదోషాపహా శ్శుక్రశ్లేష్మవివర్ధనా రుచికరా స్సందీపనాస్తర్పణాః। పథ్యా స్సర్వగజేహితా శ్శ్రమహారా క్షుత్తృట్ప్రమధ్వంసిన శ్శ్రేష్ఠా వ్రీహిషు షష్టికాః కలమకా రక్తా మహాశాలయఇతి సుషేణః॥

నీవారాణాం వ్రీహివర్గే పాఠమాహ ప్రయోగపారిజాతః॥ వాగ్భట్టస్తు తృణధాన్యవర్గే॥ తత్ర పూర్వస్యావయవసామ్య ముత్తరస్య గుణసామ్యం పాఠహేతుః గుణశ్చ॥ కాషాయమధురో రూక్షో నీవారః కఫపిత్తహృత్। గ్రాహీ లఘుర్బలహరో మునీనాం దేహధారకః॥ తృణధాన్యాని నీవారఇత్యమరః॥ నితరాం వ్రియంతే నీవారాః। వృఞ్ వరణే॥

శాలిభేదములు వాటిగుణములును.

శ్లాఘించబడునుగావున శాలులనుపించుకొనును. శాలిధాతువునకు శ్లాఘనమర్థము. మడియందు పండినధాన్యము పైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వము

ను, కఫమును, శుక్లమును బుట్టించును. సువాసన కొంచెపు తేజము మధురరస ముగలిగి బలవృద్ధిని జేసును. దేహమును బోషించును కావున ధాన్యమనబడును. డుధాఞ్ అనేధాతువునకు ధారణపోషణలర్థము.

అకృష్టభూమినిబుట్టినధాన్యము రుచిగలిగి పైత్యకఫహరములై జఠరమును వృద్ధినొందించి యించుకచేదు సువాసనయు మిగులబండిన కటువులై యుండును. విత్తనముజల్లి బండించిన వెదధాన్యము మధురము- బలపుష్టికరము- పైత్యహరము- శ్లేష్మకరము- తేజస్సు- గంధగురుత్వ శైత్యయుక్తములు.

రాజభోగాన్నము త్రిదోషహరము- నునువు- మధురము- లఘువు- దీపనము- బలకాంతివీర్యవర్ధనమై యుండును. మహారాష్ట్రదేశమందు రాయభోగమనియును- ఆంధ్రదేశమందు రాజభోగమనియును బ్రసిద్ధము.

నల్లబుడమధాన్యము త్రిదోషముల నణచును. మధురము- పుష్టికాంతిబలవీర్యకరము- దాహహరము. ఇదిగోదావరీతీరమున బ్రసిద్ధము.

రక్తధాన్యము మధురము లఘువు చమురుగలిగియుండును. బలమును గలిగించును. రుచిని జేయును. జఠరదీపనము- పథ్యము. పైత్యమును దాహవాతరక్తమును బోగొట్టును. దృష్టిప్రసాదకరము. మూత్రకారి- శుక్రవృద్ధిని జేయును. పిపాసను, జ్వరమును, త్రిదోషమును హరించును.

ముండశాలియనగా ముల్లులేనిధాన్యము- అది త్రిదోషములను బోగొట్టును. మధురామ్లము- బలమొనర్చును. రుచికరము- దీపనము- పథ్యము- ముఖరోగనివారకము.

మహాశాలియనునది పరిమళముగలిగి మధురమై చలువనై పైత్యమును, జీర్ణజ్వరమును, దాహమును, జఠరరోగములను ఒకదినముననె పోగొట్టును. శిశువులకు పిన్నవయసుగలవారికి అధికరక్తముండువారికిని హితవానర్చును. అందరిచేసర్వకాలము సేవించదగును. జఠరాగ్నిని,బల వీర్యములను జేయును.

సూక్ష్మధాన్యము మధురము- లఘువు- పైత్యరక్తదాహములను బోగొట్టును. దీపనపాచనములను జేసి కొంచెము వాతవికారములనుబోగొట్టును.

సుగంధిధాన్యము మధురము- విశేషబలకరము- పైత్యభ్రమమును రక్తమును అరుచిని దాహమును బోగొట్టును. స్తన్యగర్భస్థైర్యప్రదము- ఇంచుక వాతమును, కఫమును, పుష్టిని జేయును.

తిరపధాన్యము మధురము- స్నిగ్ధము- శీతలము- దాహపైత్యములను బోగొట్టును. త్రిదోషశమనము- రుచ్యము- పథ్యము- సర్వరోగహరము- మూడుమాసములకు పండునవి తిరపధాన్యమనుపించుకొను.

అరువదిరోజులకు ఫలించునది షష్ఠికము- అది గౌరము, నీలము అని రెండువిధములు- అందు గౌరము రుచ్యము- శీతలము- దోషహరము- బలకరము- పథ్యము- దీపనము- వీర్యవృద్ధికరము. నీలషష్ఠికమింతకంటె తక్కువది. షష్ఠికములు మాళవాంధ్రదేశములందు ప్రసిద్ధములు.

ఎఱ్ఱధాన్యము- మధురము- పైత్యహరము- కషాయము- స్నిగ్ధము- ధాతువృద్ధికరము- క్రిమి కఫ తాప రక్తహరము- తుష్టికరము- శ్రమాపహము- వీర్యవర్ధనము- రుచ్యము- మోదావహము- వాతకారి. నల్లధాన్య మింతకంటె తక్కువ. వృశ్ ధాతువునకు వరణమర్థము గావున దేహము నావరించునది వ్రీహియనబడును. ఈగౌరవ్రీహికి హరిద్రాధాన్యమని ప్రసిద్ధి.

వాగ్భటుడైతే. రక్తము, మహత్తు, కలమము, తూర్ణకము, శకునాహృతము, సారాముఖము, దీర్ఘశూకము, రోధ్రశూకము, సగంధకము, పౌండ్రకము, పుండరీకము, ప్రమోదము, గౌరశాలి, లాంగలము, లోహవాలము, కర్దమము, శాంతిభీరుకము, పతంగము, తపనీయము మొదలగు శుభమగు శాలిధాన్యములు స్వాదుగలిగి వేగము పచనమై చమరుగలిగి బలకరమై అమ్లరసము కలిగి తేజస్కరములై వాసన ననుసరించిన రుచికలిగి పథ్యములై చులకనై మూత్రకరములై చలువకలిగియుండును.

ముల్లుకలిగినవాటియందు రక్తధాన్యము శ్రేష్ఠము. దాహమును, త్రిదోషముననణచును. దీనికంటెననుకలమము శ్రేష్ఠము. దీనికంటెస్తంబముత్తమము.

యవకములు, హాయనములు, పాంశువ్రులు, బాష్పములు, నౌషధములు మొదలగునవి స్వాదును, పెట్టయును, బరువును, చమురునుగలిగి జీర్ణకాలమందామ్లరసము గలిగి శ్లేష్మపైత్యకరములై మూత్రపురీషోత్సర్గకారులైయుండును. వీటియందు పూర్వపూర్వము నిందితము. సకలధాన్యములందును షాష్టికములెఱ్ఱనివి. త్రిదోషహరములు గావున శ్రేష్ఠములు. అంతకంటె మహావ్రీహి కృష్ణావ్రీహి మొదలగునవి శ్రేష్ఠము. కుక్కుటాండకలావ పారావతక శూకర వరక ఉద్దాలక దాల చీన శారద దర్దుర గంధన కురువిందములు మొదలుగాగలవి క్రమముగ నొకటికంటెనొకటి శ్రేష్ఠము. అనగా బరువైన దానికంటె చులకనగునది శ్రేష్ఠము.

స్వాదుగలిగి పాకమందున బులుసైన వ్రీహి బరువు గావున పైత్యకరము- మూత్రపురీషములధికముగ విడిపించును. త్రిదోషమును జేయును.

రక్తమన నెఱ్ఱనిది- మహత్తన పెద్దగింజగలది- కలమమన నంతర్వేదియందు కలువయని ప్రసిద్ధము- తూర్ణకము వేగముగఫలించునది- యాశ్వయు

జమని కాశ్మీరమందు బ్రసిద్ధము. శాకునాహృతము గరుడునిచే ద్వీపాంతర మువలన దేబడునదిగాన గరుడమని రెండవపేరు గలిగియుండును. సారాము ఖము తెలుపును నలుపునుగలిగిన గింజగలధాన్యము. దీర్ఘశూకము పొడవగు ముల్లు కలది. రోధ్రశూకము ఎఱ్ఱనిముల్లు కలది. సుగంధము వాసనగలది. పౌండ్రికము పాండువర్ణమగునది. పుండరీకము తెల్లనిది. ప్రమోదము సంతో షమును జేయునది. గౌరశాలికము పచ్చనగునది. లాంగలము దున్నినభూమి యందున బండినది. లోహవాలము మిక్కిలి కఠినమగు గింజగలది. కర్దమము బురదవలనబుట్టునది. శీతభీరుకము మంచుమాత్రముచే పండునది. పతంగము వెట్టచేపండునది. తపనీయము ఇంచుకశీతముచే పండునది.

రుచ్యము- పాచనము- దీపనము- బలకరము- వృష్యము- త్రిదోషహర ము- శుక్లకఫకరము- రుచికరము- తృప్తికరము- పథ్యము- సర్వరోగములయం దును హితము- శ్రమహరము- వ్రీహిజాతియందు షష్టికధాన్యము, కలమము, రక్తనామకము, మహాశాలి ఇవి ఆరోగ్యకరములని సుషేణునిచే జెప్పబడెను.

నివరధాన్యము వ్రీహివర్గులో పారిజాతగ్రంథమందు అవయవసా మ్యముచే పఠించబడెను. వాగ్భట్టుడైతే తృణధాన్యవర్గుయందు గుణసామ్య ముచే జెప్పెను. నివరధాన్యగుణము కషాయము- మధురము- వెట్ట- కఫపై త్యహరము- చులకన- బలహరము- మునీశ్వరుల దేహధారణమాత్రోపయో గము. నీవారములు తృణధాన్యమని యమరము. మిక్కిలి యావరించును గా వున నీవారమనబడెను. వృఞ్ ధాతువుకు వరణమర్థము.

గోధూమ గుణాః.

అథ గోధూమాః॥ గుధ్యతే పరివేష్ట్యత ఇతి గోధూమః॥ గుధపరివేష్టనే॥ వాగ్భట్టే॥ వృష్యశ్శీతో గురుస్స్నిగ్ధో జీవనో వాతపిత్తహా॥

గోధూమస్స్నిగ్ధమధురో వాతఘ్నః పిత్తదాహకృత్ । గురుశ్శ్లేష్మా మదో బల్యో రుచిరో వీర్యవర్ధనః। సంధానకారి మధురో గోధూమ స్థైర్య కృత్సరః॥ రాజనిఘంటౌ॥

స్నిగ్ధోన్యో లఘుగోధూమో గురుర్వృష్యః కఫాపహః। ఆమదోషక రో బల్యో మధురో వీర్యపుష్టిదః॥ వాగ్భట్టః॥

పథ్యా నాందీముఖీ శీతా కషాయా మధురా లఘుః ॥ దీర్ఘసూక్ష్మో గోధూమో నాందీముఖీ॥ భావప్రకాశే॥

గోధూమస్సుమనోపిస్యాత్త్రివిధస్సచకీర్తితః।మహాగోధూమఇత్యాఖ్యః

పశ్చాద్దేశాత్సమాగతః। మధూలీతు తతఃకించిదల్పా సా మధ్యదేశజా। నిశ్శూకో దీర్ఘగోధూమః క్వచిన్నాందీముఖాభిధః॥ శోభనం మన్యతే సుమనః। మనజ్ఞానే॥ యత్తు కఫశుక్రప్రదో బల్యఇతి గ్రంథాంతరే కఫకారిత్వముక్తం తన్నవీనవిషయం జ్ఞేయం॥

గోధూమ గుణములు.

గుధధాతువునకు వేష్టనమర్థము గావునజిగటచేజుట్టుకొనునది గోధూమమనబడును. వృష్యము- శీతము- గురుత్వకరము- స్నిగ్ధము- జీవనము- వాతపిత్తహరమని వాగ్భట్టుడు.

మధురము- వాతహరము- పైత్యదాహకరము- గురుత్వ శ్లేష్మ బలమద రుచి వీర్యవర్ధనము- సంధానకారి- స్థిరకారి- రేచకమని రాజనిఘంటు.

చిన్నగోధుములు స్నిగ్ధము- గురుత్వకారి- వృష్యము- కఫహరము- ఆమదోషకరము- బలకరము- మధురము- వీర్యపుష్టిప్రదమునని వాగ్భట్టుడు.

నాందీముఖియను గోధుములు పథ్యము- శీతము- మధురము- లఘువు. సన్నమై కోలగింజగలగోధుమము నాందీముఖియనుపించుకొనును.

గోధుమము మనోహ్లాదకరము- అది త్రివిధము- పశ్చిమదేశమందుత్పన్నము మహాగోధూమ మనబడును. అంతకల్పమగు గింజలుగలది మధూలియనబడును అది మధ్యదేశీయము. ముల్లులేనిది దీర్ఘగోధూమనుందురు- కొందరు నాందీముఖియందురు. గ్రంథాంతరమందు కఫశుక్రములను జేసును- బలకరమనిజెప్పియున్నది. అది నూతనగోధూమవిషయమని దెలియదగును.

యవ గుణాః.

అథ యవాః॥ రూక్షశ్శీతో గురు స్స్వాదు స్సరో విడ్వాతకృద్యవః। వృష్యస్థైర్యకరో మూత్రభేదః పిత్తకఫాన్జయేత్। పీనసశ్వాసకాసోరుస్తంభకంఠత్వగామయాన్॥ నిఘంటు॥

యవఃకషాయో మధురస్సుశీతలః ప్రమేహజిత్పిత్తకఫాపహారకః। అశూకముండస్తు యవో బలప్రదో వృష్యశ్చ నౄణాం బహువీర్యపుష్టిదః॥ న్యూనోయవా దనుయవఇతి వాగ్భట్టః॥

శీతః కషాయో మధురశ్చరూక్షో మేహక్రిమిశ్లేష్మవిషాపహశ్చ।పుష్టించవీర్యంచబలంచధత్తేపిత్తాపహోఽయం వేణుయవఃప్రశస్తః॥ వేణుయవఃవంశబీజం॥

యవలయొక్క గుణములు.

ఇటుపైని యవలనుగూర్చిజెప్పుచున్నారము- యవలు కఠినము- శీతల

ము- స్వాదును- గురుత్వకారియు- జారుకలవియు- మలకారులు- వాతలము, వీర్యవృద్ధియు, స్థైర్యము నొనర్చును. మూత్రభేదియు- పిత్తకఫములను బో గొట్టును. పీనస కాస శ్వాసోరువాత కంఠదర్దురాది చర్మరోగములనణచును.

యవప్రమాణాల్పమగు యవలు కషాయములై మధురముగనుండును. మిక్కిలి శీతలము- ప్రమేహపరిహారియనియు- ముల్లులేని యవ బలకారియు- పుష్టిదము- వీర్యవృద్ధికరమనియును వాగ్భట్టుడు.

వెదురుబియ్యము శీతలము- నానారుచికరము- మధురము- కఠినము- మేహములను, క్రిములను, శ్లేష్మములను, విషమును గొట్టును. పైత్యహరము- పుష్టిని, తుష్టిని, వీర్యవృద్ధినిగూడ జేయును.

యావనాల గుణాః.

ధవళో యావనాళస్తు గౌళ్యో బల్యస్త్రిదోషజిత్। వృష్యో రుచిప్రదశ్శీఘ్రః పథ్యో గుల్మవ్రణాపహః॥ తువరో యావనాళస్తు కాషాయోష్ణో విశేషకృత్। సంగ్రాహీ వాతశమనో విదాహీ శోషకారకః॥ రక్తశ్చ శారదో యావనాళస్తు శ్లేష్మలో గురుః। శిశిరో మధురో వృష్యో దోషఘ్నో బలపుష్టిదః॥

జొన్నల గుణములు.

వర్తులములగు తెల్లజొన్నలు త్రిదోషములనణచి బలమొనర్చి వీర్యవృద్ధిని రుచిని కలిగించును. గుల్మములను వ్రణముల నణచును. వేగమైనది పథ్యమైనది. పచ్చజొన్నలు కషాయముగనుండి వెట్టజేయును. మలబద్ధకారి- వాతమును బోగొట్టును. విదాహమును శోషమును జేయును. శరత్కాలమందున బుట్టెడి ఎఱ్ఱజొన్నలు శ్లేష్మమును గురుత్వమును చలవను వీర్యవృద్ధిని జేయును. మధురము- బలపుష్టికరము- దోషములనణచును.

శింబిధాన్యగుణాః.

ఉద్దాలా మధురా వృష్యా వాజినాం పుష్టికారకాః। వాతప్రకోపనా బల్యాః పిత్తఘ్నా నాగ్నిదీపనాః॥ అయం శింబిధాన్యం॥ ఉద్దాలకే మసూరాది శింబిధాన్యం విదుర్బుధాఇతి వాగ్భట్టేనోక్తత్వాత్॥

శింబిధాన్యగుణములు.

ఉద్దాలకమనగా శింబిధాన్యము అది మధురము- వీర్యకరము- గుఱ్ఱములకు పుష్టినిజేయును. వాతమును బలమును వృద్ధినొందించును. పైత్యమణచును. జఠరదీపనమును జేయదు.

ముద్గగుణా

కృష్ణముద్గస్త్రిదోషఘ్నో మధురో వాతనాశనః। లఘుశ్చదీపనః పథ్యో బలవీర్యాంగపుష్టిదః॥ ఆంధ్రే వాతలాశ్చాపథ్యాఏవ దేశవిశేషోత్పన్నాః వాతఘ్నాః పథ్యాఇతి జ్ఞేయాః॥ హరిన్ముద్గః కషాయశ్చ మధురః కఫపిత్తనుత్। రక్తమూత్రామయఘ్నశ్చ శీతలో లఘుదీపనః॥ తద్వచ్చ ధూసరోముద్గో రసవీర్యాదిషు స్మృతః। కషాయమధురో రుచ్యః పిత్తవాతవిబంధకృత్॥

పెసలయొక్క గుణములు.

నల్లపెసలు త్రిదోషములను విశేషముగ వాతమును శమించును. లఘువు- దీపనము- పథ్యము- బలమును, వీర్యమును, అవయవపుష్టిని జేసును. ఆంధ్రదేశమందపథ్యములును- వాతములును- దేశవిశేషోత్పన్నములు పథ్యములును వాతనివారకములని దెలియవలెను.

పచ్చపెసలు కషాయములు- మధురములును- రక్తకఫపైత్యరోగముల నణచును. శీతలములు కొంచెము జఠరదీప్తిని జేసును.

తెలుపును నలుపును గలసిన రంగుపెసలు పచ్చపెసలువలెనే గుణమును జేసును. విశేషించి రసవీర్యపైత్యవాతవృద్ధిని జేసును.

ఆఢకసూపగుణాః.

ఆఢకీతు కషాయాస్యాన్మధురా కఫపిత్తజిత్। ఈషద్వాతకరారుచ్యా విదలా గురుగ్రాహిణీ॥ ఆఢకీ కఫపిత్తఘ్నీ గ్రాహిణీ రక్తశీతలా। కషాయమధురా గుర్వీ జ్వరాతీసారనాశనీ। ప్రమేహఘ్నీ ఘృతే సిద్ధా త్రిదోషశమనీ లఘుః॥ సాచ శ్వేతా దోషలా లోహితాచ రుచ్యాబల్యా పిత్తతాపాపహంత్రీ॥ మధురశ్చాఢకీసూపో విష్టంభశ్శీతలో గురుః। సూపైర్వినా వృథా భోజ్యం న హృద్యం పుష్టికృన్నచ। శతశాకయుతంవాపి సహస్రరసయోగ్యపి॥

కందిపప్పు గుణములు.

కందిపప్పు మధురము- మలబద్ధకారి- శీతలము- గురుత్వకారి. పప్పులేక ననేకరసయుక్తములగు నూరుకూరలచే నోటికింపౌనర్చినను సూటిగ పుష్టియును తుష్టియును జేయదు. కషాయమై కఫపైత్యములను జ్వరాతిసారములను ప్రమేహములను త్రిదోషములను నేయితో మెదపి మెసవిన లఘువై బోగొట్టును. తెల్లకందిపప్పు త్రిదోషకారి. ఎఱ్ఱనిది రుచి- బలకరము- పైత్యతాపమణచును.

మాషగుణాః.

మాషస్స్నిగ్ధో బహుమలకరశ్శ్వసన శ్లేష్మకారీ వీర్యాణోష్ణో ఝడితి కురుతే రక్తపిత్తప్రకోపం। హన్యాద్వాతం గురుబలకరో రోచనో భక్ష్యమాణస్స్యాదగ్నిత్వం శ్రమసుఖవతాం సేవనీయో నరాణాం॥ సుఖవతామరోగిణాం॥ రాజమాషో నీలమాషో స్ఫుపమాషో వృషోచితః। కఫపిత్తహారో రుచ్యో వాతకృద్బలదాయకః॥

మినుముల గుణములు.

మినుములు చమురుగలిగి రేచకములై శోషశ్లేష్మవీర్య బలోష్ణత్వముల ను రక్తపైత్యములను శీఘ్రముగ జేయును. వాతహరము- గురుత్వము- రుచినొ నర్చును. శ్రాంతులకు అశ్రాంతమరోగులకుపయోగ్యము.

రాజమాషములనగా నలుపులేనివి- బొబ్బర్లు లేక పచ్చమినుములందురు. ఇవికఫపైత్యముల నణచును. రుచిని వాతమును బలమును జేయును. అడవిమినుములు వెట్టజేసి కషాయములై విదాహము నుపుట్టించక కఫ పైత్యములను హరించి రుచిని వాతమును బలమును జేయును.

చణకగుణాః.

చణ్యతేదీయతఇతి చణకః। చణశ్రాణనే॥ చణకో మధురోరూక్షో మేహజిద్వాతపిత్తకృత్। దీప్తివర్ణకరో రుచ్యో బల్య శ్చాధ్మానకారకః। చణకాశ్శీతలో రూక్షో పిత్తరక్తకఫాపహః। లఘుః కషాయో విషభీ వాతలో జ్వరనాశనః॥ ఆమశ్చణశ్శీతలరుచ్యకారీ సంతర్పణో దాహతృషాపహారీ। స్థౌల్యాశ్మరీదోషవినాశకారీ కషాయ ఈషత్కఫవీర్యకారీ ॥ సచాంగారేణ సంభృష్టస్తైలభృష్టస్తు తద్గుణాః। ఆర్ద్రభృష్టో బలకరో రోచనశ్చ ప్రకీర్తితః। శుష్కభృష్టోతిరూక్షస్స్యాద్వాతకుష్ఠప్రకోపనః॥ స్విన్నః పిత్తకఫంహన్యాత్సుప్తిక్షోభకరో మతః॥ కృష్ణస్తు చణకశ్శీతో మధురః కాసపిత్తజిత్। పిత్తాతిసారశమనో బల్యశ్చైవ రసాయనః॥ చణోగౌరస్తు మధురో బలకృద్రోచనఃపరః। శ్వేతో వాతకరో రుచ్యః పిత్తఘ్నశ్శిశిరో గురుః॥

సెనగల గుణములు.

చణధాతువున కివ్వబడినదనియర్థము. చణకమనగా శనగదిమధురము. గట్టివాతపైత్యములను జేసును. దీప్తిని, వర్ణమును, రుచిని, బలమును, కడుపు పొంగును జేసును. మేహమును పిత్తరక్తకఫములను, జ్వరమును బోగొట్టును.

లఘువు- కషాయము- వాతలము- పచ్చిసెనగ శీతలము- రుచికారి- సంతాప తృపలను బోగొట్టును. మిక్కిలి తృప్తినిజేసును. స్థూలమగు రాళ్లుబుట్టెడిమూత్రరోగములను బోగొట్టును. రుచికలదియు నించుకంత కఫమును వీర్యవృద్ధిని జేసును.

ఆసెనగనిప్పులవేచినను తైలముచే వేచినను పచ్చివి వేచినను బలమును రుచిని బుట్టించును. ఎండిన సెనగలు వేచిన గట్టివై వాతకుష్ఠులను, ప్రకోపనమును జేసును. తడపబడినవి పైత్యకఫములను హరించును. నిద్రను నశింపజేసును. బోడిశెనగలు శీతలములు- మధురములు- కాసను, పైత్యమును, పిత్తాతిసారమును జయించును. బలకరము- రసవృద్ధిదము- పచ్చని సెనగలు మధురము- బలమును విశేషరుచిని బుట్టించును. తెల్లసెనగలు వాతకరములు- రుచి- చలవయైన గురుత్వముకలిగియుండును- పైత్యమణచును.

కుళుద్ధగుణాః.

అథ కుళుద్ధాః॥ కషాయస్స్వాదురూక్షోష్ణాః కుళుద్ధా రక్తపిత్తలాః। గ్రాహిణో లఘవస్తీక్ష్ణో విపాకామ్లా విదాహినః। పీనస శ్వాస కాసార్శో హిక్కాధ్మానకఫానిలాన్। హంతిశుక్లాశ్మరీశకృద్ధృష్టిదోషం తథోదరం। ఏతే కృష్ణాశ్చ శుక్లాశ్చ లోహితాశ్చ త్రిరూపిణః। ఏతేసమగుణాస్సర్వే వేదితా గుణవేదిభిః॥ అనాహమేదో గుదకీలహిక్కా శ్వాసాపహా శ్శోణితపిత్తకృచ్చ। కఫస్యహంతా నయనామయఘ్నా విశేషతో వన్యకుళుద్ధఉక్తః॥

అతుపాతువిషాముద్గా సతుపాతు విషాధకా। అభర్జితావిషామాషా చణకాస్సర్వతో విషః॥ ఏవం చణకానాం సర్వతో విషత్వేతి విశేషవిధినా తత్తద్రోగోపశమనార్థం యత్రయత్రోక్తం తత్రతత్రోపయుజ్యతే॥

ఉలవలగుణములు.

ఇటుమీద ఉలవలగుణములను జెప్పుదుము. కషాయము- మధురము. గట్టివెట్ట- రక్తపైత్యమును, మలబద్ధమును జేసును. లఘువు- విశేషపాకముచేత ను పులుసు గలుగును. విదాహమునుబుట్టించును. నాసికారోగ కాస శ్వాస మూలవ్యాధులను, హిక్కారోగమును, కడుపుపొంగును, కఫమును, వాతమును వారించును. శుక్లముతో రాళ్లు మూత్రమునబడు రోగమును, మలదోషమును, నేత్రరోగ ఉదరములనుగూడ బోగొట్టును. తెల్లని, ఎఱ్ఱని, నల్లని ఉలవలు సమానగుణముగలవందురు. అడవి ఉలవలు కడుపుపొంగును నెదదునబు

ట్టినరోగములను, మూలశంకను, ఎక్కిళ్లను, శ్వాసలను, విశేషముగ నేత్రరోగములను బోగొట్టును. పైత్యశోణితమును జేయును. కఫనివారకము.

పొట్టులేని పెసరపప్పు, పొట్టుతోనుండిన కందిపప్పు, వేచనిమినపపప్పు, శనగలెట్లుండినను విషమమగును. ఇటుల శనగలు విషప్రాయమని జెప్పినను విశేషవిధులచేత నాయాయిరోగనివారణ కాగలదని యెచటనెచట జెప్పబడినదో నాయాయిస్థలములందుపయోగమగును.

అతసీ బీజగుణాః.

అథాతసీ॥ అతసీ మదగంధాస్యా న్మధురా బలకారికా । కఫవాతకరీ చేషత్పిత్తహృత్పృష్ఠశూలనుత్॥ తథా। స్నిగ్ధామాస్వాదుతిక్తోష్ణా కఫపిత్తకరీగురుః। దృక్శుక్రహృత్కటుఃపాకే తద్వద్బీజం కుసుంభజం॥ పిత్తహృత్పిత్తకృదితి మతభేదం దర్శితం॥

అవిశగింజలగుణములు.

ఇటుపైని యవిశగుణములను జెప్పుదుము. అవిశగింజలు మదగంధము- మధురము- బలకరము- కఫవాతములను జేయును. కొంచముపైత్యమును పార్శ్వనొప్పిని బోగొట్టును. చమురుగలిగి యామమును బుట్టించును. స్వాదుగలిగియుండును. చేదును- వేడిమియును, కఫపైత్యములను, గురుత్వమును జేయును. నేత్రమందుండు తెల్పురోగములను బోగొట్టును. పాకమున వెగటగును. ఇటువలెనే కుసుంభబీజగుణములను దెలియదగును. కొంచము పైత్యమణచునని యును పైత్యమొనర్చుననియును మతభేదము.

మసూరగుణాః

మసూరో మధురశ్శీతస్సంగ్రాహీ కఫపిత్తజిత్ । వాతామయకరశ్చైవ మూత్రకృచ్ఛ్రహరోలఘుః॥

మొసరపప్పు మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- కఫపైత్యములను జయించును. వాతరోగమును బుట్టించును. మూత్రకృచ్ఛ్రరోగములను గొట్టును. లఘువు.

తిలగుణాః.

అథ తిలాః॥ తిలస్స్నేహనే. తిలతి స్నిహ్యతీతి తిలః॥ ఉష్ణస్త్వచ్యో హిమస్పర్శః కేశ్యో బల్యస్తిలోగురుః। అల్పమూత్రః కటుఃపాకే మేధాగ్నికఫపిత్తకృత్। స్వాదుఃకషాయస్తిక్తశ్చ హృద్యశ్శోథవ్రణాపహః। శుక్లస్తిలశ్శ్లేష్మకృత్

త్తబలవర్ణకరో గురుః । కృష్ణస్తిలః ప్రమేహఘ్న ఆమఘ్నో దంతదార్ఢ్యకృత్॥ స్నిగ్ధో వర్ణబలాభివృద్ధిజననస్తన్యోనిలఘ్నోగురు స్సోష్ణః పిత్తకరోల్పమూత్రకరణః కేశ్యోతిపథ్యోవ్రణే। గాత్రేహి స్యాన్మధురః కషాయసహితస్తిక్తో విపాకో కటుః కృష్ణః పథ్యతమస్సితోల్పగుణదః క్షీణా స్తతోన్యే తిలాః॥ అన్యే జర్తిలాద్యాః॥ జర్తిలాతు వనోద్భవః । పిణ్యాకః కటుకో గౌర్వ్యః కఫవాతప్రకోపకృత్। గుడపాకే తిలస్స్నిగ్ధో మోదకశ్శోషణోగురుః । హృద్యం రుచికరం బల్యం వాతహం కఫపిత్తకృత్॥ తైలేనపక్వం తిలజంచ పిష్టం విష్టంభకృద్దుర్జరమగ్నిసాధనం। బల్యం కదోష్ణం కటుకం విపాకే తద్దూషణం తద్విహంతి నేత్రం॥ తస్మాత్తిలపిష్టం నసేవతేతి స్మృతిః॥

నువ్వుల గుణములు.

ఇటుమీద తిలగుణములను జెప్పుదుము. తిల స్నేహనే యను ధాతువువలన చమురుచేత తడిపేవైనందున తిలలనబడును. నూనె శరీరమందున మర్దనా జేసిన వేడిగలుగును. శిరోజములకుబట్టించిన చలువయగును. బలకారి- గురుత్వమొనర్చును. మూత్రిలము- విశేషపాకమున వెగటగును. మేహమును, పైత్యమును జేసును. స్వాదును, కషాయమును, చేదును, మనోహరమునై యుండును. తెలుపులను, వ్రణములను బోగొట్టును. తెల్లనువ్వులు శ్లేష్మ పైత్య బల కాంతులను జేసును. నల్లనువ్వులు ప్రమేహమును, మూలశంకను, ఆమమును గొట్టును. దంతములకు దృఢము జేసును. వలిశలుమొదలగు వన్యము లిట్టిగుణములొనర్చలేవు. తిలపిష్టము గురుత్వమును, కఫవాతములను, ప్రకోపమొనర్చును. శిమ్మిలి చమురుగలిగ శోషింపజేసుటయును గురుత్వమును జేయును. మనోహరము- రుచికరము- బలదము- వాతహారి- కఫ పైత్యకరము. తైలపక్వమొనర్చిన తిలపిష్టము మలబద్ధము- జఠరదోషకారి- వేడిని జేసును. బలకరము- తమోవృద్ధిని జేసును. విశేషపాకమున వెగటగునదిదోషకారి- నేత్రదోషమునుబుట్టించును. అందువలన నేతిలపిష్టముభక్షణార్హముకాదనిస్మృతులు జెప్పుచున్నవి.

సర్షపగుణాః.

అథ సర్షపాః॥ సరతిదేహంవ్యాప్నోతీతి సర్షపాః॥ ఆసురీకటుతిక్తోష్ణా వాతప్లీహార్తిశూలనుత్। దాహపిత్తప్రదో హంతి కఫపిత్తక్రిమివ్రణాన్॥ కటురసేనాసురస్త్రీవదనిష్టా ఆసురీ॥ రాజసర్షపకస్తిక్తః కటూష్ణో వా శూలనుత్। పిత్తదాహప్రదో గుల్మకండూకుష్ఠవ్రణాపహః। సిద్ధార్థః కటుతిక్తోష్ణా వాత

రక్తగ్రహాపహః। త్వగ్దోషశమనో రుచ్యో విషభూతగ్రహాపహః॥ సిద్ధః అర్థః ప్రయోజనం యస్య సిద్ధార్థః॥

ఆవాల గుణములు.

ఇటుపైని యావాలగుణమును జెప్పుచున్నారము. నల్లావాలు వెగటు, చేదు, వేడియును గలిగియుండును. వాతమును, బల్లలను, శూలను బోగొట్టును. దాహపైత్యమును బుట్టించును. కఫపైత్యమును కృములను వ్రణముల నణచును. వర్ణావాలు వాతశూలలను, గుల్మలను, కండువును, కుష్ఠవ్రణములను బోగొట్టును. తెల్లావాలు వెగటు, చేదును, వేడియును గలిగి వాతరక్తములను, గ్రహములను, త్వగ్దోషములను, విషమ్మును, భూతగ్రహములను గొట్టును. రుచింపజేసును. సిద్ధమగుప్రయోజనముగలదిగానసిద్ధార్థమని తెల్లావాలకు పేరు.

తృణధాన్యగుణాః.

అథ తృణధాన్యం॥ వాగ్భట్టః॥ కంగుకోద్రవనీవార శ్యామాకాది హిమంలఘు। తృణధాన్యం పవనకృల్లేఖనం కఫపిత్తహృత్॥ స్త్రీయాంకంగుప్రియంగూద్వే కృష్ణారక్తా సితాతథా। పీతా చతుర్విధా కంగు స్తాసాంపీతా వరా స్మృతా॥ కేన జలేన గచ్ఛత్యూర్ధ్వచ్ఛతీతి కంగుః॥ ప్రియాణ్యంగాన్యస్యసంతీతి ప్రియంగుః॥ కంగుస్తుభానసంధాన వాతకృద్బృంహణీగురుః। రూక్షాశ్లేష్మహరాతీవ వాజినాం గుణకృద్భృశం॥ చీనాకః కంగుభేదోస్తి సజ్ఞేయః కంగువద్గుణైః॥

శ్యామాకో మధురస్స్నిగ్ధః కషాయో మధుశీతలః। వాతకృత్కఫపిత్తఘ్న స్సంగ్రాహీ విషదోషనుత్॥

కోద్రవో మధురస్తిక్తః వ్రణినాం పథ్యకారకః । కఫపిత్తహరో రూక్షః మోహకృచ్ఛీతలోగురుః॥ కోరదూషస్తు కోద్రవ ఇత్యమరకోశాభిధానాత్కోరం రుధిరం దూషయతీతి కోరదూషః। దువవైతుమ్యే॥ వ్రణినాం రక్తాధిక్యే పూయశోణితాదికంభవతీతి తన్నివారణపటుఃకోద్రవః। తస్మాద్వ్రణినాం తద్భక్షణావశ్యకతాదర్శనాయ వ్రణినాం పథ్యకారకఇత్యుక్తం॥

వరకోమధురోరూక్షఃకషాయోవాతపిత్తకృత్।భగ్నసంధానకృత్కాందూబృంహణో గురుదీపనం॥ తుంగపిప్రియంగుర్మధురోబృంహణో వాతపిత్తకృత్॥ ప్రీణాతీతి రోగహరణేన ప్రియంగుః ప్రీఞ్తర్పణే॥

తృణధాన్యగుణములు.

ఇటుపైని తృణధాన్యగుణములను జెప్పుచున్నారము. కొఱ్ఱలు నివ్వరధాన్యము అళ్లు సామలును చలవగలవియును లఘువైనవి. తృణధాన్యము వాతమును జేయును. లేహనము- కఫపైత్యములనణచును.

కొఱ్ఱలు నలుపు, తెలుపు, పచ్చన, ఎఱ్ఱన నాలుగువిధము లిందులో పచ్చనివి శ్రేష్ఠములు. తేజమును, సంధానమును, వాతమును, వృద్ధిని, గురుత్వమును, వేడిని జేయును. కఫమును గొట్టును. గుర్రములకు విశేషముగ గుణమును జేసును. కొర్రలలో చీనాకమనే జాతి గలదు అది కొర్రలవలె గుణమునర్చును.

సామ మాధుర్యము చమురు కషాయము చలవయునుగలిగి వాతమును జేయును. కఫపైత్యవిషదోషముల నణచును. మలబద్ధమును జేసును.

అళ్లు మాధుర్యమును చేమనుగలికి వ్రణరోగికి పథ్యమై కఫపైత్యముల నణచి కట్టిగలిగి మోహమును గురుత్వమును చలవను జేయును. వీటికి కోద్రవములనియు కోరదూషకములనియు పేరు. కోరమనగా రక్తము దానిని హరించునది కోరదూషకము గావుననే వ్రణరోగికి రక్తవృద్ధిలేకుండిన చీముపట్టకుండును. కావున వానికివి పథ్యమని జెప్పుదురు.

వరగలు మాధుర్యము- కాఠిన్యము- కషాయము- వాతకారిత్వమును గలిగియుండును. పెద్దకొఱ్ఱలు విరిగినవానినతుకుట- వృద్ధి- గురుత్వము- దీపనము- దురద- మాధుర్యము- వాతపైత్యకారిత్వమును గలిగియుండును.

వాపితాదిధాన్యవిశేషగుణాః.

ధాన్యం వాపితముత్తమం తదఖిలం భిన్నోద్భవం మధ్యమం జ్ఞేయంయద్యదవాపితం తదధమం నిస్సారదోషప్రదం। దగ్ధాయాంభువిచోప్యతేపి విపినేయేవాపితాస్థాలయో యేచఛిన్నభవాభవంతి ఖలుతో విణ్మూత్రబంధప్రదాః॥ క్షారోదకసముత్పన్నధాన్యం సర్వరుజాపహం। స్వాదుశుభ్రోదకేజాతం ధాన్యం సర్వరుజాపహం॥ సుస్నిగ్ధమృత్తికోద్భూతం ధాన్యమోజోబలప్రదం। బలపుష్టిప్రభావఘ్నం వాలుకామృత్తికోద్భవం॥ నవధాన్యమభిష్యంది లఘుసంవత్సరోచితం। హ్యబ్దోషితం లఘుతరం త్రివర్షమబలంభవేత్॥

చణకాయవగోధూమాస్తిలా మాషా నవాహితాః। పురాణావిరసారూక్షా అహితాదుర్జరాబలాః॥ వాగ్భటః॥ నవంధాన్యమభిష్యంది సేవ్యం కే

దారజంచయత్॥ అభిష్యందీత్యన్వయః॥ లఘువర్గోషితం దగ్ధభూమిజం స్థలసంభవం। శీఘ్రజన్మతథాసూప్యసిస్తుషం యుక్త్యా భర్జితమితి॥

వెద ఊడుపు మొదలగు ధాన్యవిశేషములయొక్క గుణములు.

వెదధాన్యములన్నియు నుత్తమములు. ఊడుపుధాన్యములన్నియు మధ్యమములు. విత్తనములు చల్లక పండిన ధాన్యములు నిస్సారములు గావున నవి యధమములు. అడవికాల్చినభూమియందును, కొర్నుభూమియందును, కోసివేసినతరువాత తిరిగిచిగిర్చిపండిన ధాన్యము మలమూత్రబంధదోషమును జేయును. ఉప్పునీటివలనఁబుట్టినధాన్యము సర్వరోగకరము. తియ్యనీటివలనఁబుట్టినధాన్యము సర్వరోగహరము. చిక్కనిభూమియందుత్పన్నధాన్యము తేజోబలప్రదము. ఇసుకభూమినిబుట్టినధాన్యము బలపుష్టిప్రభావములను బోగొట్టును. సంవత్సరములో బుట్టినధాన్యము లఘువై చిమిడిపోవును. వత్సరమునిలవగనుండినధాన్యము లఘుతరమై పథ్యమగును. మూడుసంవత్సరములుండిన ధాన్యములు బలహీనములగును.

సెనగలు యవలు గోధూమములు తిలలు మినుములు కొత్తవి పథ్యకరములు. పాతవి రసహీనములు. గట్టిపడియుండినజీర్ణము బలహీనమునొనర్చును. కావున హితములుకావు. వాగ్భట్టుడు కొత్తధాన్యము మడిలోబండినప సేవించిన చిమిడిపోవుటచేత నపథ్యమనెను. సంవత్సరముపాతగిలినధాన్యమును, గాలినభూమియందునబండినవియును, మెట్టునపండినవియును, వేగముబండినవియును, విత్తనముచల్లకపుట్టినవియును, మిక్కిలి యుమకలేనివియును, వేచబడునవియును లఘువులై యుండును.

భృష్టధాన్యగుణాః.

యేకేచిద్వ్రీహయోభృష్టాస్తేలాజాఇతిసంజ్ఞితాః॥ ఉపలక్షణమేతత్॥ యేషాంస్యుస్తండులాస్తాని ధాన్యానిసతుషానిచ। భృష్టానిస్ఫుటితాన్యాహుర్లాజాఇతిమనీషిణఇత్యభిధానాత్॥ లాజాస్స్యుశ్ఛర్ద్యతీసారమేహమేదఃకఫచ్ఛిదః। కాసపిత్తోపశమనా దీపనా లఘవోహితాః॥ లాజాశ్చ యవధాన్యాశ్చ తర్పణీ పిత్తనాశనీ। గోధూమయావనాలోస్యాత్కించిదూష్ణాశ్చ దీపనాః॥ జవాస్తు నిస్తుషాభృష్టాస్స్ఫుటితాధానాఇతిస్త్రియాం। ధానాస్తు దుర్జరారూక్షాస్తృట్ప్రదా గురవశ్చ తాః। తథామేదకఫచ్ఛర్దినాశిన్యస్సంప్రకీర్తితాః। ధానాని భ్రాష్ట్రభృష్టాని యంత్రపిష్టాని సక్తవః॥ తత్ర॥ యవజాస్సక్తవశ్శీతా దీపనాల

ఘవస్సరాః। కఫపిత్తహరారూక్షా లేఖనాశ్చప్రకీర్తితాః। తేపిత్తా బలదావృష్యా బృంహణా భేదనాస్తథా। సర్పిణా మధురా రుచ్యాః పరిణామే బలావహాః। కఫపిత్తశ్రమక్షుత్తృడ్వ్రణనేత్రామయాపహాః। ప్రశస్తా ఘర్మదాహార్త్యధ్వవ్యాయామార్తశరీరిణాం॥

నిస్తుషైశ్చణకైర్భృష్టైస్తుర్యాంశైశ్చ యవైఃకృతాః। సక్తవశ్శర్కరాసర్పియుక్తాగ్రీష్మేతి పూజితాః॥ సక్తవశ్శాలిసంభూతా వహ్నిదా లఘవోహిమాః। మధురాగ్రాహిణో రుచ్యాః పథ్యాశ్చబలశుక్రదాః॥ అన్యాస్తత్తద్ద్రవ్యగుణాన్ఘనూనిశ్చించిద్విశేషతః। యావనాళాదిసంభూతాస్స్యజానీయాద్విచక్షణః॥ శాలయస్సతుషా ఆర్ద్రా భృష్టా అస్ఫుటితాశ్చ తాః। కుట్టితాశ్చిపిటాస్సమ్యక్తేస్మృతాః పృథుకాఇతి। పృథుకాగురవోవాతనాశనా శ్లేష్మలా అపి। సక్షీరా బృంహణా వృష్యాబల్యాభిన్నసరాహితే। అర్ధపక్వైర్యవైశ్చమీధాన్యైస్తృణభృష్టైశ్చ హోలాకః। హోలకోల్పానిలో మేదః కఫదోషత్రయాపహః। ముంజ త్వర్ధపక్వాయాయవగోధూమయోర్భవేత్। తృణాని లేనసంభృష్టా బుధైః ఉంబలి సాస్మృతా॥

వేపుడు ధాన్యగుణములు.

వ్రీహులు వేచబడిన పేలాలగును. అవి వాంతికి నతిసారమునకు మేహమునకు కొవ్వునకు కఫమునకు దగ్గుకుపైత్యమునకును శాంతికరములు. ఆకలిని లఘుత్వమును గలుగజేయును. యవలాజలు తృప్తికరములు- పైత్యహరములు. వేచిన గోధుమములు జొన్నపేలాలు నించుకంత వేడిజేసి యాకలిని బుట్టించును. వేపుడుధాన్యము అజీర్తికరములు- కఠినములు- దాహమును బుట్టించి గురుత్వమును జేయును. కొవ్వు కఫము వమనమును శాంతింపజేసును. బియ్యము మంగలమునవేచి తిరగటిని విసరిన సక్తుపిండియగు నందు యవలచేనగు పిండి శీతలము. దీపనము- లఘువు. రేచకము- కఫపైత్యహరము- వేడిజేసి యుదక విరేచనములకును. ఆసక్తుపిండి పైత్యకరము- బలప్రదము- వీర్యవృద్ధికరము నురవగు రేచకము- తృప్తికరము- మధురము- రుచికరము- జీర్ణమైనపైని బలావహము. కఫపైత్యమును, శ్రమను, క్షుత్పిపాసలను, వ్రణములను, నేత్రరోగములను హరించును. వేసవిచేనగు దాహమును మార్గాయాసమునొదలగు నార్తిగలవారికి హితము.

పొట్టులేకుండు శనగలు మూడువంతులు- యవలు నాలవపాలును వేచి విసరినపిండిలో నేయి, పంచదారయును గలపి మెసవిన వేసవిని విశేషహితవును జేసును. తెల్లనిబియ్యమునువేచి విసరినపిండి జఠరవృద్ధికరము. రుచికర

ము- లఘువు- శీతలము- మధురము- మలబద్ధకారి- పథ్యము. బలమును, శుక్లమును జేయును. మిగిలినజొన్నలు మొదలగు ధాన్యముల సక్తుపిండి వాటివాటి గుణములను జేయును గానియించుకంత లఘుత్వముగలిగియుండును. శాలిధాన్యము వానబెట్టి వేచి దంపిన యవి యటుకులనబడును అవి గురుత్వమును శ్లేష్మమును జేయును. వాతమునుహరించును. వీటిని పాలతో బుచ్చికొనిన నురువుగలిగి వీర్యవృద్ధిని, మలబద్ధమును జేయును. సగముపండిన శింబిధాన్యము గడ్డికాల్చిన మంటలో వేచినవి హొలకమనబడు నిది మేహవాతము గొవ్వును, కఫమును, శ్రమను హరించును. సగముపండిన యవలయొక్క గోధూమముల యొక్క వెన్నులు తృణాగ్నిచే వేచిన యవి రుంబీలనబడును.

సిద్ధాన్న ప్రకరణం.

భక్తం లఘు పురాణస్య శాలేస్తచ్చిపిటో గురుః। క్వచిద్యోగప్రభావేన గుణాంతరమపీష్యతే॥ సుధౌతాంస్తండులాన్స్ఫీతాన్తోయంపంచగుణోపచేత్। తప్పకం ప్రస్రుతంచోష్ణం విదాహం గుణవత్తరం। భక్తం వహ్నికరం పథ్యం తర్పణం రోచనం లఘు॥ అధౌతమస్రుతం శీతం గుర్వరుచ్యం కఫప్రదం॥ ఉష్ణోదనశ్శ్రమదాహయ రక్తపిత్తమేహప్రదః పవనకృల్లఘుదీపనశ్చ॥ జలే చతుర్దశగుణే తండులానాం చతుఃపలం। విపచేత్స్రావయేన్మండం సభక్తోమధురో లఘుః। రసోదనోజ్వరహరో బల్యోవాతనిబర్హణః॥ స్థూలభక్తం హిమం స్వాదు హృద్యం పాచనదీపనం। ఆమశూలగ్రహణ్యర్శో హరం పుష్టిరుచిప్రదం॥ తండులాదావిసంయుక్తా లవణార్ద్రకహింగుభిః। యుక్తాశ్చ సలిలే సిద్ధా కృసరా కథితాబుధైః॥ కృసరాశుక్లాబల్యా గురుపిత్తకఫప్రదా। దుర్జరా బహువిష్టంభమలమూత్రకరీస్మృతా। మిశ్రైశ్శూకశ్శింబిధాన్యైరోదనో మిశ్రకోమతః॥ ఘృతే హరిద్రాసంయుక్తం మాషాణాం భర్జయేద్వటీః। తండులాశ్చాపి సిద్ధాంతాన్నైవపరివర్తయేత్। సిద్ధియోగం జలంతత్ర నిక్షిప్యకుశలః పచేత్। లవణార్ద్రకహింగుమాత్రయాతత్ర వినిక్షిపేత్। ఏషా సిద్ధిం సమాయాతా ప్రోక్తా తాపహరా బుధైః। భవేత్తాపహరీబల్యా వృష్యా శ్లేష్మాణమాచరేత్। బృంహణీ తర్పణీ రుచ్యా గుర్వీ తత్త్వగుణాస్మృతా॥ క్రియాసారే॥ నివేద్యకరణే ప్రోక్తా శ్రేష్ఠా ఆఢకతండులాః। తాంశ్చ నిర్ణిజ్య నిష్పీడ్య ప్రోక్షాంభః క్షాళయేద్బుధః। సార్ధాఢకప్రమాణంతు తండులానాం జలంస్మృతం। శుద్ధైస్సూక్ష్మైస్తారుభిశ్చ సుదీప్తైః పరిపాచితం। కేవలాన్నమితిప్రోక్తమిదమన్నం మునీశ్వరైః॥

పరమాన్నం హరిద్రాన్నం దధ్యన్నం కృసరోదనం। గుడోదనంచ ముద్గాన్నమిత్యన్నం షడ్విధం స్మృతం॥ తండులం త్రిగుణం దుగ్ధం దుగ్ధార్ధం జీవనీయకం। తదర్ధం గుడచూర్ణంతు పరమాన్నమితిస్మృతం॥ సంపక్వంతం మధితం గవ్యం తండులానాం చతుర్గుణం। ఈషద్ధరిద్రయాయుక్తం మరీచీజాతిసంయుతం। ఏతదుక్తం హరిద్రాన్నం సుపక్వం పాచితం తథా॥ మధురామ్లేనగోదధ్నా శుద్ధాన్నంతువిమిశ్రితం। తండులాద్విగుణేనైవ మరీచిక్షోదసంయుతం। లవణార్ద్రకసంయుక్తమేతద్దధ్యోదనం స్మృతం॥ తండులార్ధం ముద్గమిశ్రంవారిణా సహసంపచేత్। యుక్తం మరీచిచూర్ణేన తిలచూర్ణం వినిక్షిపేత్। ఇదం కృసరనామాన్న మిత్యాఖ్యాతం మునీశ్వరైః॥ పూర్వోక్తపాయసైర్వ్యంజాద్దుగ్ధార్ధం గుడఖండకం। తదర్ధమాజ్యం మోచాయాః ఫలమేతద్గుడోదనం॥ పూర్వోక్తపాయసవత్ తండులం త్రిగుణం దుగ్ధదుగ్ధార్ధజలయోగే దుగ్ధార్ధగుడం యోజయిత్వా పచేత్। ఇతరథా గుడోదనమితి సంజ్ఞానుపపత్తేః॥ తండులస్య త్రిభాగైకముద్గఖండేన మిశ్రితం। పక్వం యదేతన్ముద్గాన్న మాఖ్యాతంచ చతుర్ముఖ। వినాశుద్ధాన్నమన్యేషాం ప్రదద్యాద్భ్రాంతిణంబుధః। గుణానేషాం యథాయోగం విజానీయాద్విచక్షణః॥ భూతౌదనో దధినిశా సక్తులాజతిలాన్వితః। భూతాపహరణేయోగ్య మేనంప్రాహవిచక్షణః॥

అథక్షీరీ॥ శుద్ధేర్ధపక్వే దుగ్ధేతు ఘృతాక్తాంస్తండులాన్ క్షిపేత్। తేసిద్ధాక్షీరికాఖ్యాతా సాసితాజ్యయుతోత్తమా॥ క్షీరికాదుర్జరా బల్యా ధాతుపుష్టిప్రదాగురుః। విష్టంభినీ హరే చ్ఛీతా రక్తపిత్తాగ్నిమారుతాన్॥ నారికేళం తనూన్కృత్వా ఛిన్నం పయసి గాఃక్షిపేత్। సితాగవాజ్యసంయుక్తా తత్పచేన్మృదువహ్నినా। నారికేళోద్భవా క్షీరీ స్నిగ్ధా శీతాతిపుష్టిదా। గుర్వీసుమధురా వృష్యా రక్తపిత్తానిలాపహా॥

చమసీభర్జికాకృత్వా సుసూక్ష్మాస్తంతుసన్నిభాః। శుష్కాః క్షీరేణసంసాధ్యా భోజ్యా ఘృతసమన్వితాః। సేవికా తర్పణీబల్యా గుర్వీ పిత్తానిలాపహా। గ్రహణీ సంధికృద్రుచ్యా తాంఖాదేన్నాతిమాత్రయా॥ చమసీ పిష్టవర్తికేతి వామనః॥

సిద్ధాన్నప్రకరణము.

పాతబియ్యపుఅన్నము లఘువు. అటుకులు గురుత్వమును జేసును. ఇవి వస్త్వంతర మేళనముచే గుణభేదమును గలిగించును. తెల్లనిబియ్యము కడిగివేసి మైనుపాల్లు నీళ్లుబోసి యుడికించి వార్చిన గంజి విదాహమణచి విశేషగు

ణమును జేసును. అన్నము జఠరవర్ధనము- పథ్యము- తృప్తిని రుచిని గలిగించు ను. కడగనిబియ్యముడికించి వార్చని యత్తెసరు చలవను, గురుత్వమును, రుచి ని, కఫమును జేయును. వేడియన్నము శ్రమను, మదహానిని, రక్తపైత్య మేహ ములను, వాతమును జేయును. లఘువు- దీపనము. నాలుగుభాగముల బియ్య ము, పదునాలుగువంతుల నీళ్లను వేసి వండి వార్చిన యన్నము మధురము- ల ఘువు. జావ జ్వరహరము- బలకరము- వాతనాశకము. పఘూళీయన్నము చ లువను, రుచిని, జీర్ణమును, దీపనమును, తృప్తిని జేసి యామశూలగ్రహణీమూ లశంకలను హరించును. బియ్యమును పప్పును గలిపి తగుమాత్ర ముప్పు నల్ల ము నింగువయును గూర్చి యుదకమందుడికించినది పులగమనబడును. ఇదిబలక రము- గురుత్వకరము- పైత్యకఫప్రదము- శీఘ్రముగ జీర్ణముగాక కడుపులో బరువుగనుండి విశేషమలమూత్రములను జేయును. వరిబియ్యము పెసర మొదల గు పప్పులును గలిపిజేసినయన్నము మిశ్రకయనబడును. పసపు మినపపప్పు లోవేసి రుబ్బి వటుకములు జేసి కడిగినబియ్యముతో కలిపి నేయినివేచి యవి పచనమగుటకు తగిననీళ్లనుబోసి యుప్పు అల్లము యింగువయును వేసి వండిన యది తాపహరమనబడును. బలమును, వృద్ధిని, శ్లేష్మమును, వీర్యవృద్ధిని, తృ ప్తిని, రుచిని, గురుత్వమును జేయును. శ్రేష్ఠములగు బియ్యము కుంచెడు ప దునారుమార్లు గడిగి వడచి ఆరుమానికెలనీళ్లను యసరుబెట్టి పరిశుద్ధమగు తృణముచే కట్టెలచే నగ్నిని ప్రజ్వరిల్ల జేసి వండిన యది కేవలాన్నమనబడును, ఇది దేవతానివేదనమునకు శ్రేష్ఠమని చెప్పబడెను.

పరమాన్నము, హరిద్రాన్నము, దధ్యన్నము, కృసరాన్నము, గుడా న్నము, ముద్గాన్నమనియును అన్నము ఆరువిధములు. ఇందులో బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలువేసి పాలలోసగము నీళ్లువేసి యందులో సగము బెల్లము వేసి చేసినది పరమాన్నము. సంస్కరించబడిన యావుమజ్జిగ బియ్యమునకు నాలుగురెట్లు యించుక పసపుతో కలిపి మిర్యములు జాపత్రిపొడుముగలిపి వం డిన హరిద్రాన్నమనబడును. మధురమగు నావుపెరుగించుక పులియబెట్టి పరి శుద్ధమగు నన్నముతో బియ్యమునకు రెండురెట్లుకలిపి యల్లమును మిరియముల గుండయు నుప్పునుగూర్చిన దధ్యన్నమనబడును. బియ్యము రెండువంతులు పె సరపప్పువకవంతును గలిపి యుదకముతో పచనముజేసి యందు మిర్యములపొ డి నువ్వులపొడియును గలపిన కృసరాన్నమనబడును. మొదటజెప్పిన పరమా న్నముతో పాలకుసగము బెల్లము దీనికిసగము నేయి యనటిపళ్లనుగలిపిన నద్ది

గుడోదనమనబడును. మొదటిదగుపరమాన్నము బియ్యమునకు మూడురెట్లు పాలును పాలకుసగము నీళ్లును నీళ్లకుసగము బెల్లమును గాక పాలకుసగమధికము వేసి పచనముజేసిన గుడాన్నమనబడును. ఇటులగాకున్న గుడాన్నసంజ్ఞ గాకపోవునని దెలియదగును. బియ్యమునకు మూడురెట్లు పెసరపప్పు వేసి చేసినది ముద్గాన్నము. విద్వాంసుడు శుద్ధాన్నముకంటె నితరాన్నములను దేవపిత్రతిథి నివేదనజేయకొకడును భుజింపరాదు. వీటిగుణములాయాయివస్తుమేళనమునుబట్టి గుణములనుదెలియదగును. పెరుగు, పసపు, సక్తుపిండి, పేలాలు, నువ్వులును గలిపినయన్నము భూతాపహరణయోగ్యమై భూతాన్నమనబడును.

పాలుసగము మరగనిచ్చి యందుననేయితోవేచిన బియ్యముబోసి పంచదార నేయి గలిపి పచనముజేసినది క్షీరికయనబడును. ఇది యజీర్తిని, బలమును, ధాతుపుష్టిని, గురుత్వమును, మలబద్ధమునుజేసి వాతమును, రక్తపైత్యమును, జఠరాగ్నిని హరించును. కొబ్బరికాయ సన్నముగకోరి యావుపాలలోవేసి పంచదార ఆవునేయియును గలిపి చిన్నమంటను వండినది నారికేళక్షీరియనబడును. ఇదివిశేషచలవను బుష్టిని గురుత్వమును వీర్యవృద్ధినిజేసి మధురమై రక్తపైత్యవాతములను హరించును.

పిండి నీళ్లనుగలిపి దారములవలె సన్నముగజేసి యండించి పాలలోవేసి నేయినిగలపి వండినది సేవికయనబడును. ఇది తృప్తిని, బలమును, గురుత్వమునుజేసి పైత్యమును హరించును. రుచికరము- సంధానకారియైనను గ్రహణిని బుట్టించును గాన యధికమును భుజించరాదు. దీనికి చమసీపిష్టవర్తికయనిగూడ నామాంతరము కలదు.

అథ సూపపచనప్రక్రియాం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ దాలీతుసలిలేసిద్ధాలవణార్ద్రకహింగుభిః। సంయుక్తాసూపనామ్నిస్యాత్కథ్యంతే తద్గుణాస్సథ॥ సూపోవిష్టంభకోరూక్షశ్శీతస్తు సవిశేషతః। నిస్తుషో భృష్టసిద్ధస్తు లాఘుపంసుతరాంవ్రజేత్॥ వాగ్భట్టః॥ విశేషాదాఢకీసూపస్స్యాదుర్విష్టంభకృద్గురుః॥ప్రక్షిప్తేద్ఘృతంతస్మిన్సాచితం భక్షయేన్నరః॥ బల్యంస్యాదాఢకీసూప మితిచ॥ సారంభోజనసారం సారం సారంగలోచనాధరతః। పిబఖలువారంవారం నోచేన్మృథాభవతిసంసారః॥ పిత్తజ్వరార్తిశమనం లఘుముద్గయూషం సంతాపహారి తదరోచకనాశనంచ। రక్తప్రసాదనమిదం యదిసైంధవేన యుక్తంసదా పిబతు సర్వరుజాపహారి॥ వనముద్గోద్గయూషస్తు శిరోభ్రమణపిత్తకృత్। కుళు

ద్ధయూషశ్శ్లేష్మఘ్నం చామాదం శూలనాశనం॥ యూషః కృష్ణకుళుద్థోద్ధం లఘుః పాషాణభేదకృత్। రోచనం కఫవాతఘ్నం పిత్తకృత్క్రిమిశూలహా॥ నిష్పావయూషో విషహృత్తస్య స్యాత్పిత్తకృద్గురుః॥ చణస్య యూషం మధురం కషాయం కఫాపహం వాతవికారహంతృ। శ్వాసోర్ధ్వకాసామయపీనసానాం కరోతినాశం బలదీపనంచ॥ అసితచణకయూషం దాహనాశం విధత్తే ప్రబలమహితలోద్ధం సర్వమేహప్రణాశం। దహనమరిచియోగా ద్వాతరోగాపహారీ విదళమతివిపక్వం సర్వదోషాపహారీ॥

ఇటుపయిని సూపపచనప్రక్రియను జెప్పుచున్నారము. పప్పు నీళ్లతో నుడికించి యందుప్పు నింగువ నల్లమును గలపిన నది సూపమనబడును. దీనిగుణము మలబద్ధము, కడుపులోగట్టి చలువయును జేసును. పొట్టుదీసినదియు వేచినదియు మిక్కిలి లాఘవమునుజేయును. కందిపప్పు రుచి- మలబద్ధమును గురుత్వమును జేయును. ఈపప్పుయందు నావునేయి గలపి పచనముజేసి యది పుచ్చికొనవలెను. ఇది నీరువలె పలచగాజేసిన కట్టనబడును. ఇది భోజనసారము- సారంగలోచనల యధరముకంటె సారమై రుచిగలిగించును. కావున ప్రతిదినమందును బుచ్చికొనుము- లేకుండిన నీసంసారము నిస్సారము. పెసరకట్టు లఘుతరమై పైత్యజ్వరము నార్తిని సంతాపము నరుచినిశమింపజేయును. రక్తమును బాగొనర్చును. దీని సైంధవలవణముతోగూర్చి బుచ్చికొనిన సకలరోగములను హరించును. అడవిపెసలకట్టు శిరోభ్రమణమును పైత్యమును జేయును. ఉలవకట్టు శ్లేష్మమును, ఆమమును, శూలలను కొట్టును. నల్లఉలవకట్టు లఘువు- పాషాణభేది- రుచికరము- కఫవాతనాశకము- పైత్యకారి- క్రిమిశూలహారి. అనపకట్టు విషమునుహరించును. పైత్యగురుత్వకారి. సెనగకట్టు మధురము- కషాయము- కఫవాతవికారహరము- శ్వాస, కాస, పీనసనాశనము- బలదీపనకరము. నల్లసెనగకట్టు దాహహరము- సకలమేహములనణచును. చిత్రమూలము మిరియమును గలపిన సకలరోగములను హరించును. వీటిగుగ్గిళ్లు సకలదోషనివారకము.

గోధూమాధవళాఢ్యాతా కుట్టితాశ్శోషితాస్తతః। పోక్షితాయంత్రనిష్పిష్టా శ్చాలితాస్సమితాస్మృతాః॥ వారిణా కోమలంకృత్వా సమితాం సాధుమర్దయేత్। హస్తలాలనపాతస్య ల్లోప్త్రి సమ్యక్ప్రసారయేత్ ॥ లోప్త్రి ఉండాఇతిభాషయా॥ అధోముఖఘటస్యైతాం విస్తృతాం ప్రక్షిపేద్బహిః। మృదునా వహ్నినా సాధ్యా సిద్ధోమండకఉచ్యతే। దుగ్ధేన సాజ్యఖండే

న మండకం భక్షయేన్నరః। అథవా సిద్ధమాంసేన సతక్రవటకేనవా। మండ
కో బృంహణో వృష్యో బల్యో రుచికరో భృశం। పాకేపి మధురో గ్రాహీ
లఘుర్దోషత్రయాపహః॥

సమితాం సర్పిషాభృష్టాం శర్కరా పయసి క్షిపేత్। తస్మిన్ఘనీకృతే
న్యస్యేల్లవంగమరిచాదికం। సిద్ధైషా లప్సికాఖ్యాతా గుణానస్యా వదామ్య
హం। లప్సికా బృంహణీవృష్యా బల్యాపిత్తానిలాపహా। సిద్ధా శ్లేష్మకరీ గుర్వీ
రోచనీ తర్పణీపరా॥

శుష్కగోధూమచూర్ణేన కించిత్పుష్టాంచ పోలికాం। తత్పచేత్స్వేదయే
త్కృత్వా భూయోంగారేపి పాచయేత్। సిద్ధైషాపోలికాప్రోక్తా గుణా
నస్యాఃప్రచక్ష్మహే। రోటికాబలకృద్రుచ్యా బృంహణీధాతువర్ధనీ। వాతఘ్నీ
కఫకృద్గుర్వీ దీప్తాగ్నీనాం ప్రశస్యతే॥

శుద్ధగోధూమచూర్ణంతు సాంబు గాఢం విమర్దయేత్। విధాయ వటు
కాకారం నిర్ధూమాగ్నౌ శనైఃపచేత్। అంగారకర్కటీహ్యేషా బృంహణీ
శుక్రలాలఘుః। దీపనీకఫకృద్బల్యా పీనసశ్వాసకాసజిత్। అంగారపోలికా శ
స్తా విధూమాంగారపాచితాః। లఘ్వ్యో బలకరా వృష్యా దోషఘ్నా వహ్ని
దీపనాః। తావద్గర్జతివగ్గోత్ర భక్ష్యాణాం శ్లాఘ్యతేధికం। ఉష్ణోష్మసర్పిషాభు
క్తా యావన్నాంగారపోలికా॥

యవజా రోటికారుచ్యా మధురావిషదాలఘుః। మలశుక్రానిలకరీ బ
ల్యా హంతి కఫామయాన్। పీనసశ్వాసకాసాంశ్చ గుదో మేహగలామయాన్॥

చూర్ణం యచ్ఛుష్కమాషాణాం చమసీసాభిధీయతే।చమసీరచితారో
టీ కథ్యంతెబలభద్రికా।రూక్షోష్మావాతలాబల్యాదీప్తాగ్నీనాం ప్రయోజితా॥

మాషాణాం దాలయస్తోయస్థాపితాస్త్యక్తకంచుకాః। ఆతపే శోషి
తా యంత్రపిష్టాస్తాధూమసీస్మృతాః। ధూమసీంచితాసైవ ప్రోక్తా ఝర్ఝరి
కాబుధైః। ఝర్ఝరీ కఫపిత్తఘ్నీ కించిద్వాతకరీ స్మృతా॥

చాణక్యా రోటికా రూక్షా శ్లేష్మాపిత్తాస్రసద్గురుః। విష్టభిన్నాచ చ
క్షుష్యా తద్గుణా తిలశష్కులీ॥

దాలీ సంస్థాపితా తోయే తతోపహృతకంచుకా। శిలాయాం సాధు
సంపిష్టా పిష్టికాకథితాబుధైః। మాషపిష్టికయాపూర్ణగర్భా గోధూమచూర్ణ
తః। రచితా రోటికాసైవ ప్రోక్తా వేఢణికాబుధైః॥ గోధూమచూర్ణఘనవేష్టి

తమూషముద్గపిష్టం సుపక్వ మతివేఢణికం వదంతి। తంభక్షయే దతిబలం లభతే మనుష్య స్తైలేనవాధ సుఘృతేన సుగంధినావా॥ భవేద్వేఢణికాబల్యా వృష్యా రుచ్యానిలాపహా। ఉష్మా సంతర్పణీ గుర్వీ బృంహణీ శుక్రలాపరం। భిన్నమూత్రమలాస్తృప్త మేదఃపిత్తకఫప్రదా।గుదకీలార్దితశ్వాసంపక్తిశూలానినాశయేత్। ఘృతేన వాలితా సైవ వటోరీతి ప్రకథ్యతే । వటోరీ తద్గుణా కించి ల్లఘ్వీచ రుచికృత్పరా॥

తెల్లని గోధూమములు కడగి దంచి యండించి తిరిగీకడగి యండించి విసరి కోడిన యది సమితమనబడును. ఆసమితను నేయివేసి నీరుబోసి మర్దించి చేతులతో వుండజేసి యగిరించిన లోప్తియనబడు ననగా వుండ యది కుండబోర్లించి దానిపైనుండజేసి మృద్వగ్నిచేతను పాకమొనర్చిన పచనమై మండకమనబడును. దానిని నేయి పాలతో గలిపి భక్షించవలెను. లేక వండిన మాంసముతోనైన మజ్జిగతోనైన బుచ్చికొనదగును. మండకము పుష్టివీర్యవృద్ధికరము- బలకారి- విశేషరుచికరము- పాకమైనను మధురము- మలబద్ధకారి- లఘువు- దోషత్రయనివారకము.

సమితను నేయితోవేచి పంచదారగలపిన పాలలోవేసి యది గట్టిపడినపిమ్మట నందులో లవంగములు మిర్యమును వేసి పచనమొనర్చిన లప్తికయనబడును. ఇది వృద్ధిని వీర్యమును బలమును జేసును. పైత్యవాతహరము. శ్లేష్మమును, గురుత్వమును, రుచిని, తృప్తిని గలిగించును.

ఎండిన గోధూమపిండి తడిపి పలచగా రొట్టెజేసి పెనముమీద కొంచము వెచ్చజేసి నిప్పులమీద పచనముజేయవలెను. ఇది పోళికారోటికయనబడును. బలమును, రుచిని, వృద్ధిని, ధాతుపుష్టిని, కఫమును, గురుత్వమునుజేసి వాతమును హరించును. ఇవివిశేషజఠరముగలవారికి ప్రశస్తము.

పరిశుద్ధమగు గోధూమపిండి నీళ్లతోగలపి గట్టిగమర్దించి వడియముల వలె జేసి పొగలేని నిప్పులపై నునచి పచనముజేసిన యంగారకర్కటి యనబడునిది వృద్ధిని, శుక్లమును, లఘుత్వమును, దీపనమును, కఫమును, బలమును జేసి పీనస శ్వాస కాసరోగములను జయించును. పొగలేని నిప్పులపైని గాల్చినరొట్టె ప్రశస్తము- లఘుత్వమును, బలమును, వీర్యమును, జఠరమును జేసి దోషములను హరించును. ఈయంగారపోలిక వేడినేయిలో ముంచి యెంతపర్యంతము భక్షించడంతపర్యంతమే సకలభక్ష్యముల శ్లాఘనమొనర్చును.

యవపిండిరొట్టె రుచ్యము- మధురము- గళరోగ మేహ కఫ పీనస శ్వాస కాస మద విషహరము. లఘువు- మల శుక్ల వాత బలకరము.

మినుములు యండించి విసరిన పిండి చనుసియనబడును. దీనిచే జేసినరొట్టె బలభద్రికయనబడు నిది గట్టిని, వేడిని, వాతమును, బలమును, దీపనమును జేయును.

మినపపప్పు నీటిలోవేసి మాటిమాటికి నూటిగ పొట్టుబోగడగి యండించి తిరగటని విసరిన యది ఘామసియందురు. దీనిచే నొనర్చిన రొట్టిక ఝర్ఝరికందురు. ఇది పైత్యహారి- కించిద్వాతకారి.

సెనగరొట్టియ గట్టి శ్లేష్మమును రక్తపైత్యమును బోగొట్టి గురుత్వమును, మలబద్ధమును, నేత్రహితమును జేయును. నువ్వులువేసి జేసిన చక్కిలము నీగుణమునే జేసును.

మినపపప్పు నానబెట్టి పొట్టుబోగడగి రాతిమీద నూరినది పిష్టికయనబడు నది పూర్ణమువలె లోపలనుంచి గోధూమపిండి పైనిపొదిగించి జేసిన రొట్టె వేఢణికయందురు. ఇటువలెనే పెసరపప్పు మినపపప్పును పూర్ణముంచిన రొట్టికతివేఢణికమనబడు నిది బలకరము. నేయితోనైన నూనెతోనైన బుచ్చికొనిన రుచి వీర్యోష్మ తృప్తి గురుత్వ వృద్ధులను జేసి వాతమును గొట్టి మలమూత్ర మోచనమొనర్చి కొవ్వునణచి పైత్యకరమై మూలశంక శ్వాస శూలముల నశింపజేయునిది నేయితో వేచిన వటోరయనబడి లాఘవమును రుచిని జేయును.

ధూమసీరచితాహింగుహరిద్రాలవణైర్యుతా। జీరకాస్వర్జితాభ్యాంచ తమాకృత్యచ వేల్లితాః। పర్పటాస్తే సదంగారభ్రిష్టాః పరమరోచకాః। దీపనాః పాచనారూక్షాగురవఃకించిదీరితాః। ముద్గాన్నైతద్గుణాఃప్రోక్తా విశేషాలఘవస్మృతే। చణకస్యగుణైర్యుక్తా పర్పటాశ్చణకోద్భవాః। స్నేహభ్రిష్టాశ్చతేసర్వే భవేయుస్మృత్యనాగుణైః। లఘవః పర్పటామ్రచ్యాః కఫఘ్నా శాలిసంభవాః॥

మాషాణాం పిష్టికాం యుక్తాం లవణార్ద్రకహింగుభిః। కృత్వా విదభ్యాద్వటికా స్తాస్తైలె విపచేచ్ఛనైః। విఘుషా-వటికాబల్యా బృంహణాపిష్యవర్ధనాః। వాతామాపహారారుచ్యా విశేషాచ్ఛర్దితాపహాః। విబంధభేదినశ్లేష్మ కారిణోత్పన్నిపూజితాః। సంచూర్ణ్యనిక్షిపేత్తత్రైభృష్టహింగుచజీరకం। లవణం తత్రై వటుకాన్నకలానపి మజ్జయేత్। శుక్రిలస్తత్రైవటుకో బలకృద్రో

చకోగురుః। విబంధహృద్విదాహీచ శ్లేష్మలః పవనాపహః॥ తక్రేంపిష్టమరీచి హింగుమిళితం కుస్తుంబరీసంయుతం యుక్త్యావఘ్ఞితమర్ధశేషమపరే భాండే సుధూపావృతే। పక్వ్యావతత్రి మనోహరాంశ్చ వటుకాస్తేషాం రుచిర్మార్దవం స్వాదుత్వంచ సుసౌరభం గుణగణం వేత్తిస హి విశ్వేశ్వరః॥ కాంజికేషు వినిక్షిప్యవటుకామాషసంభవాః। వాతఘ్నారోచనాహృద్యాః కఫపిత్తప్రకోపనాః। ఆమ్లికాం స్వేదయిత్వాతు జలేనసహమర్దయేత్। తన్నీరే కృతసంస్కారే వటుకాన్మజ్జయేత్కృతీ। ఆమ్లికావటుకాస్తేషు రుచ్యా వహ్నిప్రకోపనాః॥ చించాతోయే విమిశ్రా గుడలవణయుతాః పిత్తమేతే నిహంతి తృష్ణా మూర్చ్ఛాభిఘాతజ్వరజఠరహరాః క్షుద్రరోగాపహాశ్చ। లాజీచూర్ణేన మిశ్రాః కఫపవనహరా రోచకా దీపనాస్స్యు ర్మందాగ్నిధ్వంసకాశ్చానిలవిషశమనా భుక్తమన్నంపచంతి॥ మాషాణాంపిష్టికాహింగులవణార్ద్రకసంయుతాః। తథా విరచితా వస్త్రే వటుకాస్సాధుశోషితాః। తలితాస్తప్తతైలేవా ఘృతేవాసుప్రలోహితాః। వటుకస్యగుణైర్యుక్తా జ్ఞాతవ్యా రుచిదా భృశం॥ కూష్మాండార్ద్రకమరీచైర్జీరకసింధూద్ధమేధికాసహితైః। పిష్టై ర్మాషదళోద్ధైర్విహితావటుకాశ్చ యోగిభిస్సత్యాః॥ కూష్మాండకవటీ జ్ఞేయా పూర్వ్వవద్వటుకాగుణాః। విశేషా పిత్తరక్తఘ్నీ లఘ్వీచ కథితా బుధైః॥ నిస్తుషైర్ముద్గమాషైశ్చ కూష్మాండమజ్జసంయుతైః। శుష్కాశ్చవటుకాః పక్వా రుచ్యారోచకనాశనాః॥

ఆర్ద్రకరామఠసైంధవజీరకయుక్తమహాకృతికాస్సతిలాః। అంబుజబంధుకరైః కఠినా తిలతైలభృతా రుచిదావటుకాః॥ కూష్మాండమజ్జామిళితైస్సత్వక్సితైస్సజీరకైః॥ పటుభిశ్శుష్కరలవటుకాశ్శుద్ధాంగారవిపాచితాలఘవః। ఆర్ద్రకజీరకరామఠధనికాభ్యాం శ్లేష్మనాశనా రుచ్యాః॥ కృతాశ్చ నింబకుసుమైస్సతిలైః పటుసంయుతైః। వటుకాః కఫపిత్తఘ్నా కృమివ్రణవినాశినః॥ కృతాశ్చవజ్రవల్లీ తిలరామఠలవణజీరకైర్వటుకాః। స్పష్టపురీషా సద్యోర్శోఘ్నా గుల్మవహ్నిమాంద్యహరాః॥ ఏవంసూరణవటుకాం కుర్యాత్ తద్గుణాంస్తద్వత్। పక్వామలకఫలానాం పిష్టాన్ప్రిష్టతండులైస్సతిలైః। చూర్ణకృతైశ్చలవణైస్సహింగుభిశ్శాకబింబసంసృష్టైః। లఘువశ్చకృతాస్తు వటుకాః పిత్తహరం త్వాపహరంతి మేహంచ। చక్షుష్యాస్తిరుచ్యా వృష్యా దోషఘ్నజరరాగ్నికరాః॥ కదళీకుసుమక్షోదే జీరకైస్తిలమిశ్రితైః। మరీచిక్షోదలవణై రేకధ్యాం వటుకాః కృతాః। తైలభ్రష్టా రుచికరాః పిత్తలా వాతనాశనాః॥ శాలిపిష్ట దధిఖండసంయుతా దధ్నఏవ వటుకాస్తథాకృతాః। ఘూరవాతశమనా రుచిప్రదాః

పిత్తరోగమపహంతి దారుణం॥ ముద్గానాం వటికాస్తద్వద్రచితాస్సాధితాస్తథా। పథ్యారుచ్యాస్తతో లఘ్వ్యో ముద్గసూపగుణాస్స్మృతాః। దుర్జరాలఘవో రుచ్యా చణకాదికృతా అపి। స్థాల్యాం ఘృతేవా తైలేవా హరిద్రాహింగుభర్జయేత్। అవలేహనసంయుక్తం తక్రం తత్రైవ నిక్షిపేత్। యేషా సిద్ధా సమరిచా కధితా కధికాబుధైః। కధికా పాచనీరుచ్యా లఘ్వీ వహ్నిప్రదీపనీ।కఫానిలవిబంధఘ్నీ కించిత్పిత్తప్రకోపినీ॥ అతిపక్వాఘవ్యంతాకఫలైశ్చ తిలమిశ్రితైః। మరీచిక్షోదలవణైర్హింగుజీరకమిశ్రితైః। పైత్యలావటుకారుచ్యా స్నేహభ్రిష్టాశ్చదీపనాః॥ దాలయశ్చణకానాంతు నిస్తుషా యంత్రపేషితాః। తచ్చూర్ణం వేశనంప్రోక్తం పాకశాస్త్రవిశారదైః॥ వటుకావేశనస్యాపి కధికాయాం నిమజ్జితా। రుచ్యావిష్టంభజననీ బల్యా వృష్టికరీ స్మృతా॥ ఏవమన్యేపి యేకేచిద్భృష్ట్యావేశనసంభవాః। తద్గుణాస్తేపి బోద్ధవ్యా యుక్త్యా పాకవిశారదైః॥

మినపచాయపప్పుపిండిలో నింగువ పసపు ఉప్పు జీలకఱ్ఱ సజ్జాకారమును నీళ్లతోగలపి పలచగా వత్తినవి పర్పటములందురు- ఇవి మంచినిప్పులపైని గాల్చిన మిక్కిలి రుచిని దీపనమును పాచనమును గురుత్వమును జేసును. పెసరపిండితోజేసిన పర్పటములు పైనిజెప్పిన గుణమునుజేసి లఘుత్వమును జేయును. సెనగపిండి పర్పటములు సెనగగుణమునే జేయు నివి యన్నియును చమురునవేచిన మధ్యమగుణములు. బియ్యపుపిండితో జేసిన పర్పటములు రుచిని లఘుత్వమునుజేసి కఫమునుహరించును. వీటికాంధ్రభాషలోనప్పడములందురు.

మినపపిండిలో నుప్పు నల్లము నింగువయును గలపి పెట్టిన వడియములు యండనెండించి చమురులో మెల్లనవేచి బుచ్చికొనిన బలవృద్ధివీర్యములను శ్లేష్మమును జేసును. వాతామవమనతాపములను హరించును. విరేచనకారి- విశేషజఠరాగ్నిగలవారలకు హితము. వేచిన యింగువ జీలకఱ్ఱయు నుప్పును గలపిన మజ్జిగలో వేచినవడియములుంచి బుచ్చికొనిన శుక్లవృద్ధి బలమును రుచిని గురుత్వమును రేచనమును దాహశ్లేష్మములనుజేసి వాతమునుహరించును. సెనగపిండి మిర్యము యింగువ కొతిమిరియును గల్పిన మజ్జిగను విరిగిపోకుండ సగముగ మరిగించి రెండవకుండలో పోగిచి దీనిలో ప్రశస్తమగు వేచిన వడియములు వేసిన యావడియముల రుచిని మార్దవమును పరిమళిగుణములను విశ్వేశ్వరుడే దెలసికొనవలెను. కాంజికమందునవేసిన మినపవడియములు వాతహారము- రుచికరము- హృద్యము- కఫపైత్యప్రకోపము. చింతపండు వెచ్చజేసి కలపి పెట్టిన పులుసులో వడియములు వేచి పోగచినవి యామ్లికావటుకములు రుచి జఠరవృద్ధికరములు. బెల్లము నుప్పును గలసినబులుసులోని వడియ

ములు పైత్యపిపాసమూర్ఛాజ్వరమును జఠరమును క్షుద్రరోగములను హరించును. పేలపిండితో గలపిన వడియములు వాతము నరుచి నగ్నిమాంద్యమును విషమును హరించి భుజించినయన్నమును జీర్ణింపజేయును. మినపపిండి యల్లము నింగువయు నువ్పును గలపి వస్త్రమందు వడియములుంచి యెండించి మరగిన నేయినైన నూనెనైన నెట్లగవేచిన యవి పైనిజెప్పినగుణములనే జేయును. బూడిదగుమ్మడికోరు అల్లము మిర్యపకాయలు జీలకఱ్ఱయు నుప్పు మెంతులును నానబెట్టి పొట్టుదీసిన మినపపప్పుతో కలపి రుబ్బి జేసిన వడియములు రోగులచే భక్షించదగు నివియును పైనిజెప్పిన గుణమునే జేయును. శాంతికరము- పైత్యరక్తహరము- లఘుకరము- అటువలెనే చాయపెసరపప్పుతో కలపిపెట్టిన గుమ్మడివడియములు రుచికరములు- అరుచినిగొట్టును.

అల్ల మింగువ సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱయు గలపి పొట్టుతీసిననువ్వుల పిండి తాళేలులవలెవడియములుబెట్టి యెండించి వేచిబుచ్చికొనిన యవిరుచికరములు. బూడిదగుమ్మడుత్వక్కు, బీజములు, కోరును, జీలకర్ర, యింగువ, అల్లము, ఉప్పును గలపి వడియములుబెట్టి యెండించి నిప్పులపై గాల్చిన యవి లఘుకరములు. అల్లము జీలకర్ర యింగువ వేపపువ్వు నువ్వులును గలపిపెట్టిన వడియములు కఫపైత్యక్రిమివ్రణశాంతికరములు. నువ్వులు యింగువ యుప్పును జీలకర్ర గలపి నల్లేరు రుబ్బి పెట్టినవడియములు రేచకములు మూలశంక గుల్మ మందాగ్ని యనువాడె నశించును. ఈప్రకారముగానే కందతోకలపిపెట్టినవడియములు పైనిజెప్పినగుణముతే జేయును. పండినయుసిరికాయలు వేచి నబియ్యము నువ్వులు చూర్ణముజేసి యుప్పు నింగువయును గలపి చంద్రబింబాకృతిగబెట్టినవడియములు లఘుకరములు- పైత్యమును మేహమును హరించును. నేత్రహితము- రుచి- వీర్యజఠరాగ్నికరములు- దోషహరములు. అనటిపువ్వు రుబ్బి జీలకర్రయు నువ్వులు మిరియపకాయలును నూరినముద్దయు నుప్పును గలపిపెట్టినవడియములు నూనెలోవేచి బుచ్చుకొనిన రుచినిబుట్టించి పైత్యమును బెంచి వాతమణచును. వరిపిండి పెరుగువిల్లలతోకలపి పెట్టినవడియములు ఘోరవాతపైత్యములనుగొట్టి రుచినిబుట్టించును. అటువలెనే పెసరపిండితో బెట్టిన వడియములు పథ్యము- రుచ్యము- లఘువునై పెసరపప్పుగుణమునే జేయును. సెనగపిండిమొదలగువాటితో జేసినవడియములు లఘువై అజీర్ణమును జేయును. కిలముబట్టని తపేలాయందు నూనెతో లేకనేయితో పసపు నింగువయును గలపి వేచి చిక్కని మజ్జిగబోసి మిర్యమువేసి గాచినది కధికయనబడు నిధిషా

చకము- రోచకము- లఘువు- దీపనము- కఫవాత మలబంధహారము. ఇందుక
పైత్యమును జేయును. మిక్కిలిపండిన వంగపండు తరిగి నువ్వులు నిర్యపముద్ద
యు నువ్వు నింగువ జీలకర్రయును గలపిరుబ్బి పెట్టినవడియములు పైత్యలము
లనబడు నివి చమురుతోవేచిన దీపనములు- రుచ్యములు- సెనగచాయపప్పు వి
సిరినపిండి వేశనమనబడును. దీనివడియములు కధికలోవేసిన రుచ్యము- మల
బంధబలపుష్టికరము- ఈపిండితో జేసిన భక్ష్యములన్నియు నితరవస్తుమేళనము
చే గుణవిశేషమును దెలియదగును.

సమితాంమర్దయేదాజ్యే జలేనాపిచసన్నయేత్। తస్యాస్తు వటుకం కృ
త్వా పచేత్సర్పిషి నీరసం। ఏలాలవంగకర్పూరమరీచాద్యైరలంకృతాం। మజ్జ
యిత్వా సితాపాకే తతస్తంచ సముద్ధరేత్। అయంప్రకారస్సంసిద్ధో మంట
ఇత్యభిధీయతే। మంటస్తు బృంహణోవృష్యో బలస్సుమధురోగురుః। పిత్తానిల
హరోరుచ్యో దీప్తాగ్నీనాం సుపూజితః। సమితాశర్కరా సర్పిర్మిశ్రా అప
రేపియే। ప్రకారాఅమునాతుల్యాస్తేపిచైతద్గుణాస్మృతాః॥ అపరే శంఖపా
లాదయః॥ తల్లక్షణముచ్యతే॥ మర్దవస్సమితాంసిద్ధాం కృత్వా కుర్యాచ్చ పోలి
కాం। శృంగాటాకృతికాం కుర్యాత్ఖండశస్తాం పచేద్ఘృతే। మజ్జయేచ్చ సితా
పాకే తతస్తేతు సముద్ధృతాః। శంఖపాలఇతిప్రోక్తాః పాకశాస్త్రవిశారదైః॥
గోధూమపర్పటాస్సాజ్యసమితాఘృతభర్జితాః। కుట్టితాశ్చాలితా శ్శుద్ధశర్క
రాభిఃమిశ్రితాః। తస్మింశ్చాన్తేక్షిపేదేలాలవంగమరిచానిచ। నారికేళం సక
ర్పూరం చారబీజాన్యనేకశః। ఘృతాక్తసమితాపుష్టరోటికా రచితాతతః। త
స్యాంతత్పూరణం న్యస్య కుర్యాన్ముద్రాం దృఢాం సుధీః। సర్పిషిప్రచురేతాం
తు సుపచేన్నిపుణోజనః। ప్రగారజ్ఞైః ప్రకారోయం సంయావఇతి కీర్తితః।
మంటకేన సమోజ్ఞేయస్సంయావోపిగుణైర్జనః॥ ఘృతాఢ్యయా సమితయా కృ
త్వాలంబపుటం తతః। లంబగోషణకర్పూరయుతయా సితయాయుతం। ప
చేదాజ్యేనసిద్ధైషా జ్ఞేయా కర్పూరనాళికా। సంయావసదృశీచైవ గుణైః క
ర్పూరమాలికా। సంయావసదృశీరుచ్యో గుణైఃకర్పూరనాళికా॥ లఘురపిచక
ర్త్రీ ఫేనికాతిప్రశస్తా బలవతిలఘుజీర్ణా ఛర్దినాశంకరోతి। విదలతిముఖధర్మం
చామ్లపిత్తం విదాహం జఠరభరణయోగ్యాగోధుమైస్సంప్రయుక్తా॥ గుర్వ్యో
తిబృంహణాస్స్నిగ్ధా బల్యా శుక్లకరాస్మృతాః। స్త్రీషు హర్షం ప్రయచ్ఛంతి
మాషపిష్టకసంభవాః॥ సమితావేశనేజీరకహింగుమరీచియోజతే। ఘృతాక్తేజ
లసంయుక్తే పీరస్యోపరివేష్టితే। ఘృతేనవాథతైలేన భర్జితా పూరికా భవేత్।

పూరికాబృంహణాస్స్నిగ్ధావృష్యాపిత్తానిలాపహాః॥ ఘృతపాచితఇత్యర్థాత్।
మధురాస్తైలపాకిన్యో గుర్వ్యశ్లేష్మానిలాపహాః। ఇత్యుత్తరత్రవిధానాత్॥
మాషముద్గాదిచూర్ణైశ్చ మాషపిష్టైశ్చసంభృతా। జలేఘూపరిసంపక్వా సు
రూపాస్యురవంతికాః॥ ఇయమేవ స్నేహపాకే చండారికేత్యుచ్యతే॥ తద్గుణా
శ్చ॥ వృష్యారోచనదీపనీ బలకరా గుర్వ్యభిష్యందినీ సద్యస్తర్పణకారిణీ
రసవతీ శ్లేష్మప్రవృద్ధిప్రదా। ఘూరాదాహవిబంధగుల్మశమనీ పిత్తాస్రవిచ్ఛే
దినీ స్నేహేనాపి సుపూరితాచసతతం భక్ష్యాచచండారికా॥ ఘృతపూరంబల
కరం వృష్యం మధురశీతలం। హంతివాతం రక్తపిత్తం శ్లేష్మలంచ విశేషతః॥ స
మితాయా ఘృతాక్తాయాం లోప్త్రీంకృత్వావవేల్లయేత్। ఆజ్యేతాంభర్జయే
త్సిద్ధాం శష్కులీఫేణివద్గుణాః। శష్కులీమధురా స్నిగ్ధా రుచ్యా శ్లేష్మవివ
ర్ధనీ। వాతఘ్నీ బృంహణీగుర్వీ వీర్యేణోష్ణావిదాహినీ॥ అత్యుచ్ఛ్రితాస్తు గో
ధూమగోలకాః పరిపాచితాః। వాతఘ్నా మధురాస్నిగ్ధా వృష్యా బలవతాం
హితాః॥ రుచ్యావాతహరాబల్యా మాషాపూపాస్తు బృంహణాః। శుక్లవృద్ధి
కరాస్నిగ్ధా శస్తావ్యాయామశాలినాం। స్థూలాస్స్యుర్వర్తులాఃకుబ్జాస్సచ్ఛిద్రా
స్స్నేహపాచితాః। పిష్టాపూపారుచికరా గురవః కఫపుష్టిదాః॥ ముద్గానాం
ధూమసీసమ్యగ్గోలయేన్నిర్మలాంబునా। కటాహస్య ఘృతస్యోర్ధ్వం సఝ్ఝరం
స్థాపయేత్తతః। ధూమసీంతుద్రవీభూతాం ప్రక్షిపేజ్జర్ఝరోపరి। పతంతీబింద
వస్తస్మాత్తాంసుపక్వాం సముద్ధరేత్। సితాపాకేన సంయోజ్య కుర్యాదుక్తేన
మోదకాన్। లఘుగ్రాహీ త్రిదోషఘ్నస్స్వాదుశీతరుచిప్రదా। చక్షుష్యో జ్వర
హృచ్ఛల్యస్తర్పణో ముద్గమోదకః। ఏవంప్రకారకాంకుర్యాద్బేసవేనాపిమోద
కాః। తేబల్యా లఘువశ్శీతాః కించిద్వాతకరాస్తథా। విష్టంభినో జ్వరఘ్నాశ్చ
పిత్తరక్తకఫాపహాః। ఏవమేవప్రకారేణ మాషజాఅపి మోదకాః। కించిత్సమ
గుణామాషైః రత్నమోదకసంజ్ఞికాః॥ ఘృతాక్తయాసమితయా కృత్వాసూ
త్రాణి తానితు। నిపుణోభర్జయేదాజ్యే ఖండపాకేనయోజయేత్। యుక్తేన
మోదకాన్కుర్యాత్తేగుణైర్మంటకాయథా॥ నూతనంఘటమాదాయ తస్యాం
తఃకుశలోజనాః। ప్రస్థార్ధపరిమాణేన దధ్నామ్లేన ప్రలేపయేత్। ద్విప్రస్థాం
సమితాంతత్ర దధ్యమ్లం ప్రస్థసంమితం। ఘృతమర్ధశరావంచ ఘోలయిత్వా
ఘటేక్షిపేత్। ఆతపే స్థాపయేత్తావద్యావద్యాతి తదమ్లతాం। తతస్తత్ప్రక్షి
ప్యత్వాతేసచ్ఛిద్రేభాజనేనతత్। పరిభ్రామ్యపరిభ్రామ్య తత్సంతప్తేఘృతేక్షి
పేత్। పునఃపునస్తదావృత్య విదధ్యాన్మండలాకృతిం। తాంసుపక్వాం ఘృతా

స్నిత్వా సితాపాకే తనుద్రవే। కర్పూరాదిసుగంధేన శ్రపయిత్వోద్ధరేత్తతః।
ఏషామండలినీ నామ్నా పుష్టికాంతిబలప్రదా। ధాతువృద్ధికరీవృష్యారుచ్యా చేం
ద్రియతర్పణీ। ఏషైవ గోలాకృతికా భవేత్సథివటీస్మృతా॥ తైలేవిపక్వా వటుకా
శ్చశాలిజాస్సుసర్జరా రోచనస్సమాశ్చ। కఫప్రకోపం జనయంతిసద్యో విశే
షతః కృశారవటాశ్చ జీర్ణాః॥ ఏతద్గుణైస్తైవ శండాకీ ప్రోచ్యతే గుణవిత్తమైః। కిం
చిల్లఘుగుణా అప్యుక్తాముండసముద్భవాః। సమితాయామనుష్ణమితం ఘృతం
క్షిప్త్వాతిభర్జయేత్। వహ్నౌక్షాత్యాయతాయామవదవతారాన్వృథక్షిత్తే। సమితాయా
స్తృతీయాంశం సితాం తత్ర నియోజయేత్। ఏలాలవంగమరిచం యథాయో
గ్యం వినిక్షిపేత్। లడ్డుకాతస్య పిత్తఘ్నా మోదకాః కామవివర్ధనాః। సమితా
మోదకా నామ ఘృతసిద్ధస్సువిశేషితాః। సమితాయాం సమ్మితాయాం సమ్యగ
కృక్యం పయోఘృతం। తథాయోజ్యం తథాతత్ర సమ్యక్స్యాద్ర్రీవకోద్గమః। భ
ర్జయేదర్ధపాకే స్యాద్ఘృతంయోజ్యం యథామతి। సమ్యక్పాకేధసంపన్నే శీత
స్థానే నిధాపయేత్। సమభాగాం సితాం దద్యాన్మోదకాః పూర్వవద్గుణైః।
కథ్యతే జాలికానామ ఘృతసిద్ధైః పాకకోవిదైః॥ ప్రక్షాళితావహత తండుల
పిష్టమిష్టపాకేనిధాయ సుగుడస్య పచేచ్చయుక్త్యా। తుల్యస్యతస్య లలనాకర
లాలితస్య లోప్త్రీం సుధాంశుసదృశీం విపచేద్ఘృతాదౌ। పిత్తాపహా నతిర
సాస్ప్రవదంతి తజ్ఞాస్తానేవ కించిదధికద్రవతస్త్వపాలాన్॥ పూరీ చండారికా
పూపవటికావటకాదయః। వృష్యాశ్చరోచనాబల్యాగురవస్స్నిగ్ధదాముతా।
గోధూమచణపిష్టాభ్యాం భావితాభ్యాంఘృతాదినా। పిండితాభ్యాంఘృతేనా
పి పాచితాభ్యాం ఘృతాదిషు। కనకాభాస్సుజాయంతేతథ్యేతేకటకర్ణకాః।
బృంహణామధురాస్స్నిగ్ధాస్సోష్ణాఃకటుకపాకినః। తప్తతైలఘృతేపాత్రే గోల
కాస్విన్స్తృతాన్ క్షిపేత్। ఉత్తానాః పాకసంసిద్ధాః భృష్యస్సుశ్లోద్ధాత్రికాస్మృ
తాః। ఏతాబల్యా విదాహిన్యశ్లేష్మఘ్నాః పిత్తలాః పరం॥ తాఏవ॥ చంద్ర
మండలసంకాశా వర్తులాభాత్రిస్తపాచితాః। వాతపిత్తహరాబల్యా వృష్యాదృ
ష్టిప్రసాదనాః॥

ఇదానీం సాధారణ్యేన గుణానాహ॥ గుడగోధూమసంమిశ్రతైలప
క్వాన్నభక్షణాత్। కరోతిపిత్తం శ్లేష్మాణం చక్షుర్మారుతనాశకం। విదాహి
నస్తైలకృతా గురవఃకటుపాకినః। ఉష్ణా మారుతదృష్టిఘ్నాః పిత్తలాస్త్వగ్రుచి
దూషణాః॥ భక్ష్యాఃక్షీరకృతాబల్యా వృష్యా హృద్యాస్సుగంధినః। విదాహి
నఃపుష్టికరా దీపనాః పిత్తనాశనః। బృంహణా వాతపిత్తఘ్నా భక్ష్యా బల్యా

శ్చ సామిషాః। గురవః స్నిగ్ధా భక్ష్యా వీర్యోష్ణాః కఫపిత్తలాః। కుకూలకర్పరభ్రాష్ట్రకన్ద్వంగారవిపాచితాన్। ఏకయోనీన్ లఘూన్విద్యాదపూపానుత్తరోత్తరం। యథాయథా భవేత్పాకే సంస్కారోగ్నేస్తథాతథా। భక్ష్యాణామేకజాతీనాం లాఘవం వైద్య ఆదిశేత్॥ కుకూలం గోవరమితి కేచిత్॥ భ్రాష్ట్రకారముత్తానం కర్పరం। కుకూలమిత్యన్యే। తదేవ కర్పరం। తదేవ సచ్ఛిద్రం భ్రాష్ట్రం। లోహమయం కందు అంగారపూర్ణపాత్రీం హసంతీ వా॥ కపాలాంగారపక్వాస్తు లఘవో వాతకోపనాః। సుపక్వాస్తనవస్త్వేవ భూయిష్ఠా లఘవో మతాః॥ కపాలం కర్పరం తత్ర పక్వా మండకాః। అంగారపక్వాస్తు హసంత్యాం [illegible] పక్వా ఇతి వ్యాఖ్యాతారః॥ స్విన్నభక్ష్యాశ్చ యే కేచిత్సూపకారోద్భూమభావితాః। భిషక్తేషాం యథాద్రవ్యమాదిశేద్గురులాఘవం॥ సూక్ష్మముష్మాసనస్థం వా గురువిద్యాద్యథోత్తరం॥ మోదకా గురవస్తేషాం వృష్యా [illegible] పాకకారకాః। మండమాశుజనయంతి [illegible] మాషమోదకవరా బలప్రదాః॥ మోదకా గురవో వృష్యాః శ్లేష్మలాః స్థిరపాకినః॥ మందాగ్నిం చ ప్రయచ్ఛంతి గోధూమస్య విశేషతః॥ శమయతి బహుపిత్తం శ్లేష్మకోపం కరోతి జనయతి జఠరాగ్నిం వాతరోగం నిహంతి। [illegible] దేవహన్యాదవ్యతఫలను దారం [illegible]॥

క్షీరం కటాహే తాపేన ఘనీభూతే నిధాయ తే। ఏలాలవంగమరిచం యథాయోగ్యం వినిక్షిపేత్। పిండ[illegible] [illegible] పిత్తనాశనాః। [illegible] విశేషేణ [illegible]। [illegible] తాన్ పిండకాన్ [illegible]। [illegible] పండకా [illegible]॥ [illegible] పాకశాస్త్రవిశారదాః॥ [illegible] సాధిత్వాని [illegible] బలావహాః। [illegible] [illegible] మోదకం। సగుడం పిత్తవాతఘ్నం [illegible]। [illegible] గుడపిండము [illegible]। [illegible] గోధూమగోలకాః పరిపాచి [illegible]। [illegible] గురుతరామతాః। ఏవమేవ విజానీయాత్తు [illegible]॥ [illegible] మధురామ్లం చ పిత్తకృ[illegible] [illegible]। కఫప్రకోపణం [illegible]॥ దుర్జరం బలకృద్వృష్యం వహ్నిమాంద్యకరం గురు। [illegible] విద్యాన్మాషాదిపూరితం॥ ఆదిశబ్దో రాజమాషాదిసంగ్రహార్థః॥ పోలికా పూర్ణగర్భా

ష్టు గుర్వీ స్యాద్గుడదాండితః। మృదుపాకాశ్చ యే భక్ష్యా స్థూలాశ్చ కఠినాశ్చ యే। గురవస్తే త్వతిక్రాంతపాకాః తృప్తిబలప్రదాః। భక్ష్యాస్సుధాపరో నామ్నా వృష్యః పిత్తానిలాపహః। రోచనో బృంహణస్స్వాదుర్లఘుర్దృష్టిప్రసాదనః॥ ఏతత్ప్రకారస్తు సమితారవకాన్ఘృతార్ద్రావకాన్వానిసూక్ష్మాన్సంగృహ్య తత్సమపరిమాణాన్సితాంచాతిఘనం ఘృతపంచసమకే క్షేప మేలయిత్వా సంమర్ద్యామలకప్రమాణాన్గోలకాన్రజతపాత్రే ... ఘాంగారేషు పాత్రం సంస్థాప్య తదుపర్యన్యదాప్రితం పిధాయయావత్ప్రధానతాపం సంస్థాపయేత్తత్ర స్థాన్గోలకాన్ ... కసితే వస్త్రే మాల్యసన్ని ... స్థాపయేత్। తాన్సుధాపరానాహుః॥ ప్రక్షాళ్య ... ఖలే। సమయా సితయా యోజ్యం మర్దయేత్ ... పండీభవేన్నష్టం తథా లోప్త్రీం విధాయ చ। విశేషు ... పురసారితాంస్తాన్ సుఘృతే పాచయేత్సువిచక్షణః। భవంతి తేపసునాః రసికానాం సుఖావహాః। కుండలిన్యాస్సమగుణాస్స్వల్పేదపి ... వృష్యాః పరం పిత్తహరాస్తర్పణా రుచితారకాః॥

మంచిగోధూమపిండిలో యాలకులు లవంగములు పచ్చకర్పూరము మిర్యపుపొడి మొదలగునవి నేయి ... వేసి ... వుండలుజేసి నేయి నివేచి పంచదారపాకములో వేసి ... మంటు ... మిమంటము బ్రాహణము- వీర్యవర్ధనము- మధురము- గురుస్వాదనము- పైత్యవాతహరము- అధికజఠరముగలవారికనుకూలము. గోధూమపిండి పంచదార నేయి కలపిజేసిన యితరమగు నేపక్వాకభక్ష్యమైనను ప్రాగుక్తగుణము ... జేయును. ఇతరములనగా సిద్ధముగ గోధూమపిండి ... పాళవలగోస ... వేరుగ ముక్కలు నేయిలో వేచి పంచదార పాకమందుంచిన ... సంఖపాకములనబడును. గోధూమపిండి నేయి కలిపి అప్పడములవలె జేసి నేయినివేచి గుండజేసి పంచదారకలపి యందులో యాలకులు లవంగములు మిరియములపొడి కొబ్బరికోరు కర్పూరము సారపప్పు మొదలగునవి కలపి నేయితో ముద్దజేసి గోధూమపిండ దళసరిరొట్టెజేసి ... ంములో ... పూర్ణముగానుంచి ... ట్టిగాపొదిగి నేయినివేచిన నిది సంయావమనబడును- ... ముతో సమానగుణముగలదని తెలియవలెను. గోధూమపిండి నేయినిగలపి ... గ దోస్నెవలెజేసి మిశ్రము పచ్చకర్పూరము పంచదారయును మెదపి ... నింపుంచి మణచి నేయితో పచనమొనర్చిన యది కర్పూరనాళికయనబడును- సంయావసదృశగుణము రుచియును గలుగ కర్పూరమాలికయను నామాంతరముతోనుండు

ను. ప్రశస్తమగు ఫేనిక చులకనమైనను విశేషరుచిని బలమును జీర్ణమును జేసి ఛర్ధిని ముఖదోషమును ఆమ్లపిత్తవిదాహమును బోగొట్టి గోధూమపిండితో జేసిన యవి జఠరపితరభరణకరణయోగ్యమైయుండును. మినపపిండితో జేసినవి గురుత్వము వృద్ధిని శరీరమునకు మెరుగును బలమును శుక్లమును జేసును. స్త్రీకి హర్షమును జేసును. మంచిగోధూమపిండిలో జీలకఱ్ఱ ఇంగువ మిర్యములపొడి నేయి జలమును బోసి కలపి పీటమీద పలచగనొత్తి నేయితోనైన నూనెతోనైన వేచినదానిపూరికయందురు ఇది వృద్ధిని మెరుగును శుక్లవృద్ధిని జేసి పైత్యములను హరించును- మినపపిండినైనను నీళ్లనుగలపి వాసినమీదనుంచి పచనముజేసిన యవంతికయనబడు నిదియె చమురునవేచిన చండారికయందురిది వీర్యవృద్ధిని రుచిని దీపనమును బలమును గురుత్వమును విరేచనమును తత్కాలతృప్తిని శ్లేష్మమును జేసి విదాహమును మలబంధమును గుల్మమును రక్తపైత్యమును బోగొట్టును. నూనెతోపూరితమైనను నీచండారిక యిట్టిగుణమును చేయును. నేయితో జేసినది శుక్రవృద్ధికరము- మధురము- శీతలము- వాతపైత్యరక్తహరము- శ్లేష్మకరము. గోధూమపిండి నేయితో కలపి యుండజేసి యదిచక్కిలముగజుట్టి నేయిలో వేచినది శష్కులియందురు- ఫేణీవలెగుణము జేయు నీశష్కులి మధురము- స్నిగ్ధము- రుచ్యము- శ్లేష్మకరము- వాతకరము- వృద్ధికరము- గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని దాహమును జేయును. ఈగోధూమపిండియుండలు నేయితో వేచినవి వాతహరము- మధురము- వీర్యవృద్ధికరము- బలవంతులకుహితము. మినపపిండియప్పడములు రుచిని వాతనాశనమును బలమును జేయును- అలసినవారికి ప్రశస్తములు. మినపపిండి వర్తులముగ మధ్యను రంధ్రముంచి చేయునవి చమురులో వేచిన గారెలందురు- ఇవి పూర్వోక్తగుణమునే జేయును. [illegible] ములు రుచిని గురుత్వమును కఫమును పుష్టిని జేయును. పెసరపిండినెయ్యితో కలపి కళాయిలో నేయిబోసి దానిపైని లావుగాలచట్రముంచి యందుపైని పిండిబోసి కళాయియందుచునగొట్టిన పూసలవలె నేయిలోబడును- అవివేచి పంచదారపాకమందునబోసి యుండలు జేసిన మోదకములనబడు నివి లఘువు- త్రిదోషహరము- స్వాదు- శీతలము- రుచ్యము- నేత్రారోగ్యకరము- జ్వరహరము- బలతృప్తికరము- ఈరీతిని సెనగపిండితో జేసిన మోదుకములు బల్యము- లఘువు- శీతలమించుక వాతమలబద్ధకరము- జ్వరపిత్తరక్తహరము. ఇదియేరీతిని మినపపిండితో జేసిన మోదకమనగా లడ్డుకములించుకసమగుణమును జేయును. వీటిని రత్నలడ్డుకములందురు. గోధూమపిండి నేయితోగలపి సూత్రములవలె జేసి నెఱ్ఱని నేయినివేచి పంచదార

వృండలద్యోపాకములోగలపి యుండలు జేసిన యవి మంటకమువలె గుణమును జేసును.

కొత్తకుండలో రెండుమానికెల వ్రల్లనిపెరుగును నేర్పునగానీ దానిలో రెండుకుంచములగోధూమపిండియును కుంచెడు వ్రల్లనిపెరుగును రెండుమాని కెలఘృతమును గలపి యాకుండలో బోసి యంతలో పులుసగుమట్టుగు నుండజేసి మధ్యనురంధ్రముగల కిలముబట్టని పాత్రలోనుంచి మెరకగు పాత్రతో ఘృతమును మగిగించి యందులో చుట్టుగ త్రిప్పి వేచి తిరగవేసి యదితెరుగవేచి తీసి కర్పూరము యాలకులపొడుమును పంచదారపొడుములోబోసి లేపాకముగా గాచి యందుముంచితీసిన నది కుండలినియనబడు ననగా జిలాబి యిది పుష్టిని గాంతిని బలమును ధాతువృద్ధిని వీర్యవృద్ధిని రుచి నింద్రియతృప్తిని జేయును. ఇదియె వృండవలెనొనర్చిన దధివటీయనబడును. ఇట్లు వరిపిండితో జేసి నూనెతో వేచిన యుండలజీర్ణమును కఫమును జేయును. విశేషించి గట్టివైయుండును. గుణముదెలసినవారిచే శండాకియు నీగుణమునే జేయునని జెప్పబడెను. వెన్నతోగలపిజేసినయుండలు గురుత్వమును జేయకుండును. గోధూమపిండిలో సగము ఘృతమందులో వస్త్రాంతమువచ్చువరకును వేచి యది దీసి యేలకులు లవంగములు మిర్యముల పొడియును మోతాదుచొప్పన పిండిలోని మూడవవంతు పంచదారపాకమునందుగలపి లాడూలు జేసిన పైత్యమును గొట్టి గట్టిగనుండి కామవృద్ధిని జేసును. సమితామోదకములని ఘూర్జరులు విశేషముగ జేతురు. గోధుమపిండితో సమమగు పాలు ఘృతమును గలపి వండినద్రవము బుట్టునది ఘృతమునందు సగముమట్టుకు పాకమొనర్చి యటుపైని చల్లార్చిదానితో సమమగు పంచదారలోవేసి కలపి లాడూచేసిన యది పైనివ్రాసిన గుణములు కలిగియుండు నిది ద్రావకలాడూలని పాకపునేర్పుగల ఘూర్జరులందురు. కడిగినబియ్యాముదంచినపిండి పంచదారపాకమందున వేసి యరసెలపాకమును దెచ్చి స్త్రీహస్తముచే సమముగనుండలు చంద్రమండలములవలె వర్తులముగ వత్తి ఘృతాదిపాకములో పచనమొనర్చిన యది యతిరసమనబడు పైత్యమును హరించును. అవియె కొంచము లేతపాకముచేతను పచనమొనర్చిన యప్పాలందురు. గారెలు చండారిక యపూపములు వడియము జవుట్లు మొదలగునవి వీర్యవృద్ధి బల రుచి గురుత్వకరములు. గోధూమపిండియును ఘృతముదకముబోసి మర్దించి ఘృతముచేత నుండలుజేసి ఘృతములో పచనము జేసిన యవి స్వర్ణవర్ణకములై కటకర్ణములనబడు నవి మధురములు-వృద్ధికరములు-వేడిమిని జేసును. శరీరమునకు నిగనిగ గలుగించును. విశేషపాకమున చేదగును.

గోధూమపిండియును సెనగపిండియును నేయి నీళ్లును గలిపిజేసినయుండలు నేయిలోనైన నూనెలోనైన వేచినవి దాత్రికలనబడు నివి బల్యము. విదాహము ను శ్లేష్మమును పైత్యమును జేసును. ఈ యుండలు చంద్రమండలమువలె పత్రులముగ వత్తి యొత్తి వేచిన నివి వాతపైత్యహరము. బలవీర్యవృద్ధిని దృష్టిప్రసాదకమును జేయును.

ఇటుపైని సామాన్యముగ గుణములను జెప్పుచున్నారము.

బెల్లము గోధూమపిండియును గలిపిజేసిన తైలపక్వములు పైత్యశ్లేష్మ విదాహగురుత్వములను జేసి నేత్రములకు జబ్బును వాతనివారణమును జేసును. ఇంచుక కనలై యుండును. వేఫిజేసి యరుచిని బోగొట్టును. పాలతో జేసినభక్ష్యము బలకరము. వీర్యవర్ధనము. మంచిపరిమళముచే హృద్యమై విదాహము ను తృప్తిని దీపనమును బుట్టించి పైత్యమణచును. మాంస...తో గూడినభక్ష్యము వృద్ధిని గురుత్వమును జేసి పైత్యమును గొట్టును. పిండితో జేసినభక్ష్యము గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని వేడిని కఫపైత్యములను జేసును. అప్లెపెనము లోతుగల బూర్లెమూకుడు మంగళము లోహశలాకలతో జేసిన పంచిల కుంపటి నిప్పులు వీటిపైని పచనముజేసినవి యొకరీతివి. ఒకదానికంటెనొకటి లఘుత్వమును జేయును. ఒకరీతిభక్ష్యములకు పచనకాలమందగ్నిసంబంధమెంతెంతగలిగిన నంతంత లఘుత్వముండునని దెలిసికొనవలెను. రెండుభాగములందున పెంకులైనను తావాలైనను వుంచి వాటికి నిప్పులవేడి తగిలించి పచనమొనర్చునవి కుంపటి మొదలయిననిప్పులమీదను గాల్చినవియును చులకనై వాతప్రకోపమును జేయును. పలచనై తెస్సగా పక్వమగునవి లఘుతరములు. ఆవిచేత పక్వమగు పప్పు గోధూమములు మొదలగువాటిభక్ష్యము లాయాయి ద్రవ్యానుగుణముగ లఘుత్వమును దెలసికొనవలెను. పప్పుసంబంధమైనదానికంటె వులిసినవి వీటికంటె వులియనవియు నుత్తరోత్తరమధికగురుత్వకారులు. లాడూలు గురుతరములు. వీర్యశ్లేష్మకరములు. వేగము జీర్ణముగాకుండును. మినపపిండి లాడూలు బలమును జేయును. కడుపులో నగ్నిమాంద్యము జేయును. గోధూమపిండిచే లేక వరిపిండిచేజేసిన లాడూలు గురుత్వము వీర్యవృద్ధిశ్లేష్మమును జేసి వేగముగ జీర్ణించకుండును. ఈలాడూలు పైత్యమును వాతరోగమును సురతశ్రమనుశమింపజేసును. శ్లేష్మమును జఠరాగ్నిని వృద్ధినొందించును గావున అమృతఫలమునుగా దీనిని స్తుతియొనర్తురు.

పాలు కళాయిలోబోసి కోవాచేసి పంచదారయు నేలకులు లవంగములు మిర్యము ననుగుణముగ వేసిన ఫేడాలగు నివి తృప్తిని బలమును వీర్య

మును పైత్యవాతశాంతిని శ్రమనివారణమును జేయును- పెసరపిండిలో సమ
మగు పంచదార నేయియును బోసి గలపి యాలకులు మొదలగునవిగూడ వేసి
యుండలుజేసిన నివి వేసవియందు వాడవిను పయోగించును. పాకశాస్త్రజ్ఞు
లు దీనిముద్గదళమందురు. వేచిన నువ్వులు బెల్లపు పాకములోవేసి యుండలు
జేసిన తిలమోదకములందురివి రుచికరములు బలమును వాతమునుగొట్టి త్వగ్దో
షమును నేత్రరోగమును జేయును. నువ్వులపప్పు దంపి బెల్లముతోజేసినయుం
డలు పైత్యవాతములను హరించును. వీర్యమును బుష్టినిజేయును. నువ్వులు బెల్ల
ము వేసి మత్తగదంచి యుండజేసిన చిమ్మిలి గుడపిండమందురు. హృద్యమై
మందాగ్నిని పుష్టిని కఫమును జేయును. పెసరపూర్ణముగల గోధూమపిండితో
జేసిన బూరెలు గురుత్వమునుజేయును- ఇటువలెనే సెనగపప్పు మొదలయినవి
పూర్ణముగల బూరెలగుణములు దెలియదగును. సెనగపూర్ణముగలవి మధు
రమై పైత్యమును వాతమును కఫమును జేయును. మినపపూర్ణమజీర్ణమును బ
లమును వీర్యవృద్ధినగ్నిమాంద్యమును గురుత్వమును రుచిని పైత్యశాంతిని జే
యును. రాజమాషములు మొదలగు పూర్ణములట్టిగుణమునే జేయును. బెల్లము
గలసిన పూర్ణముగల మృదుపాకముతో జేసిన యప్పములు కఠినములు పాకము
ముదిరిన పుష్టిని బలమును జేయును- సుధాపరనామకమగు భక్ష్యము వీర్యవృ
ద్ధిని వాతపైత్యశాంతిని రుచిని వృద్ధిని పరిమళమును శరీరకాంతిని దృష్టిప్రసాద
మును జేయును. దీనిజేయుప్రకారం మెటులంటిరేని గోధూమరవఖర్జూరపు సూ
క్ష్మరవయును సమము వీటికిసరి పంచదార దీనికితుల్యము గట్టినేయి- ఇవియ
న్నియు నొకపాత్రయందున గలపి మర్దించి యుశిరికాయలవంటి యుండలుజే
సి వెండితబుకులో నొకటినొకటియంటకుండగ నమర్చి మంచినిప్పులపైని పా
త్రనుంచి వేరొకరజతపాత్రను దీనిపైమూసి పైపాత్రమందు వేడిగనుపదువ
రకు నుంచి తీసిన నాయుండలు వికసితమల్లికాకుసుమములవలె నుండు నవియె
పైనివ్రాసిన సుధాపరనామములు.

కడగినబియ్యము రోటను బిండిగొట్టి యాపిండికిసమము పంచదార గ
లపి యుండపదునుగా మర్దించి పలచగనొత్తి నువ్వులపప్పుననైన గసగసముల
నైన నంటించి నేయిలోవేచిన రసనములనబడు నివి రసికరసనామోదకరము
లు కుండలినీభక్ష్యముతో సమగుణములైన నించుక గురుత్వమును వీర్యవృద్ధిని
పైత్యశాంతిని తృప్తిని రుచిని జేయును.

శాకప్రకరణమ్.

అథ శాకప్రకరణం॥ తచ్చ॥ మూలపత్రకరీరాగ్ర ఫలకాండా విరూఢ

కాః। త్వక్పుష్పంకవకంచేతి శాకందశవిధంస్మృతం॥ తత్రమూలంద్వివిధం।మూలంకందశ్చ।పత్రంప్రసిద్ధం। కరీరంప్రథమాంకురః। విరూఢకా ఇత్యపి।త్వక్పుష్పే ప్రసిద్ధే।కవకంఛత్రాకం।సచాత్రపదార్థమాత్రస్య శాకమితి సభ్రమితవ్యం।వ్యంజనతయా ప్రసిద్ధేష్వేవ ప్రవర్తనాత్। పంచభూతాని కాలది గాత్మమనాంసినవద్రవ్యాణి। పృథివ్యాదినవద్రవ్యవాచితయా ప్రయుక్తస్యాపి ద్రవ్యశబ్దస్య ద్రవ్యవాన్యైవ ఇత్యాదౌ స్వర్గాదివత్తపవోపస్థితివత్॥ ఉక్తంచ॥ శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమాన కోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహారతశ్చ। వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతస్సిద్ధపదస్యవృద్ధా ఇతి॥ అతశ్చ నశాకవ్రతాదౌ ద్రవ్యమాత్రత్యాగఇతిబోధ్యం॥ కేపదేవస్తు॥ శాకంచతుర్విధం పుష్పం పత్రకం చ ఫలాఖ్యకమితి చాతుర్విధ్యమాహ। భావప్రకాశే॥ పత్రం పుష్పం ఫలం నాళం కందం తస్యేదితం తథా। శాకంషడ్విధముద్దిష్టం గురువిద్యా ద్యథోత్తరమితి॥

అథ శాకసామాన్య గుణాః॥ ప్రాయశ్శాకాని సర్వాణి విష్టంభీని గురూణిచ। రూక్షాణి బహువర్చాంసి సృష్టవిణ్మారుతానిచ॥ శాకం భినత్తి వపురస్థినిహంతి నేత్రం వర్ణం వినాశయతి రక్తమథాపి శుక్రం। ప్రజ్ఞాక్షయంచ కురుతే పలితంచ నూనం హంతి స్మృతిం గతిమితి ప్రవదంతి సంతః॥ శాకేషు సర్వేషు వసంతిరోగాస్తే హేతవో దేహవినాశనాయ। తస్మాద్బుధశ్శాకవివర్జనస్తు కుర్యాత్తథామ్లేషు సఏవదోషః॥ శూలగుల్మోదరే ప్లీహకుష్ఠమందాగ్నివాతకే। ఉన్మాదే క్రిమిరోగేచ శాకజాతంవివర్జయేత్। సర్వం శాక మచక్షుష్యం చక్షుష్యం శాకపంచకం। వాస్తుకం చక్రమత్స్యాక్షీ మేఘనాదఃపునర్నవా। సూరణః కటురుష్ణశ్చ పాచనః కృమివాతహా। శ్వాసకాసకఫాన్హంతి పరం దుర్నామనాశనః। గుల్మశూలవమిఘ్నశ్చ గురురస్రవికారనుత్॥ రక్తసూరణగుణా న్యేతాని॥ శ్వేతస్సూరణకారుచ్యః కటూష్ణః క్రిమినాశనః। గుల్మశూలాది దోషఘ్నస్సర్వరోచకహారకః। బల్యః కదళ్యాః కందస్స్యాత్కఫపిత్తహరో గురుః। వాతలో రక్తశమనః కషాయోరూక్షశీతలః। స్వాదుర్మధురసశ్చైవశిశిరఃపిత్తనాశనః। రుచికృద్వాతకృచ్చైవ దాహశోషతృషాపహః। కదూష్ణో వాతకఫహా పిండాలుః పిత్తవర్ధనఇతి వాగ్భటః॥ ఇహతుమధురశ్శీతఇతి। పిత్తఘ్నత్వం తేనైవోక్తంభవతి। చరకేతు త్రిదోషకరత్వం ఇతిమహాన్విరోధః। మైవం। వాగ్భటోక్తిః పత్రవిషయా చరకోక్తి రపక్వకందవిషయా। మధురత్వాద్యుక్తిస్తు పక్వవిషయేతి నకోపి విరోధః॥ పిండాలుర్మధురశ్శీతో మూత్రకృచ్ఛ్రామయాపహః। దాహశోషప్రమేహఘ్నో వృష్యస్సంతర్పణో గురుః॥ రక్తపిం

డాలుకశ్శీతో మధురామ్లశ్శ్రమాపహః। పిత్తదాహాపహో వృష్యో బలపుష్టి
కరో గురుః। కాసాలురక్తకండూతివాతశ్లేష్మమయాపహః। అరోచకహర
స్స్వాదుపథ్యోదీపనకారకః । ఘోడాలుశ్లేష్మవాతఘ్నః కటుస్ణో దీపనీయకః।
పానియాలు స్త్రిదోషఘ్నస్సంతర్పణకరః పరః। నీలాలుర్మధుర శ్శీతః పిత్తదా
హశ్రమాపహః। కమాస్ణో మహిషీకందః కఫవాతామయాపహః। ముఖజాడ్య
కరో రుచ్యో మహాసిద్ధిః రశ్శీతః। హస్తికందః కటుష్ణస్స్యాత్కఫవాతామయా
పహః। త్వగ్దోషశ్రమశోకఘ్న విషవీసర్పనాశనః। కోలకందః కటుశ్చోష్ణో కృమి
దోషవినాశనః। వాంతిపిత్తఘ్నో విషదోషవినాశనః। వారాహీ తిక్తకటు
కో విషపిత్తకఫాపహః। కుష్ఠమేహాకృమికరో వృష్యోబల్యోరసాయనః। విష్ణు
కందస్తుమధురో శిశిరః పిత్తనాశనః। దాహశోషహరో రుచ్యస్సంతర్పణకరః ప
రః। మధురో ధరణీకందః కఫపిత్తామయాపహః। రక్తదోష శమనః కుష్ఠకం
డూవినాశనః। నాకులీయుగళం తిక్తం కంమోష్ణస్సం త్రిదోషజిత్। అనేకవిష
విధ్వంసి కించిచ్ఛ్రిష్టం ద్వీపీయకం। మాలాకందస్తు తీక్ష్ణస్స్యాద్గండమాలావినా
శనః। దీపనోగుల్మహారీచ వాతశ్లేష్మవికోపకృత్। విదారీమధురా శీతా గురు
స్నిగ్ధాచపిత్తనుత్। శ్లేయాచ కఫకృత్పుష్టిబలవీర్యవివర్ధని। మధురశ్శాల్మలీకం
దో మలసంగ్రహరోధజిత్। శిశిరః పిత్తదాహాగ్నిశోకసంతాపనాశనః। చాం
డాలకందోమధురః కఫపిత్తవిదోషనుత్। విషభూతాదిదోషఘ్నో విజ్ఞేయశ్చ
రసాయనః। త్రిపర్ణీ మధురా శీతా శ్వాసకాసవినాశనీ। పిత్తప్రకోపశమనీ విష
వ్రణహరాపరా। లక్ష్మణామధురా శీతా స్త్రీవంధ్యాత్వవినాశనీ। రసాయన
కరీబల్యా త్రిదోషశమనీపరా। కుముదోత్పలపద్మానాం కందా గుణకరా మ
తాః। మధురాశ్చ కషాయాశ్చ పిత్తాసృగ్దాహనాశనాః। చివికందః కటుః పా
కే గురుశ్శ్లేష్మానిలాపహః। అతిసారక్రిమిహరో బహుమూత్రో రుచిప్రదః।
ఆర్ద్రకంతమోణంరుచ్యం వాతలంకఫరక్తజిత్। సగుడార్ద్రం మతం బల్యం వాత
శ్లేష్మఘ్నమగ్నిదం। విడ్భేదిహృద్యమత్యుష్ణం శోషణం స్వరసాదనుత్। కదుష్ణ
మార్ద్రకంరుచ్యం వృష్యంపాకే హిమంలఘు। మూత్రలం బృంహణం కంఠ్యం
దీపనంపాచనంభవేత్। గుల్మానాం దాహకృత్తందాశూలార్శశ్శోషపీనసాన్।
కాసశ్వాసజ్వరహరఛర్దిహృద్ధ్వాసలానిలాన్। ఆర్ద్రకస్వరసస్సద్యః పూరణాక
ర్ణశూలనుత్॥ మహార్ద్రహరితంహితం భ్రమణశోభవిధ్వంసనం ప్రమేహశమ
నం ప్రహరతి ప్లీహశూలోదరం। అసాధ్యతరసంధికప్రశ్రమమస్రపైత్యాంత
కం నిహంతి కఫమారుతం జ్వరమరోచకధ్వంసనం॥ శ్లేష్మాపహం రుచికరంవి
నిహంతివాతం నాసాస్యకంఠగత రోగహరంచ హృద్యం। గుల్మోదరాన్సకల

పాండుగదాన్నిహంతి జంబీరసీరలవణాన్విత శృంగిబేరం॥ హరిద్రాకటుతిక్తోష్ణాం కఫవాతాస్రకుష్ఠనుత్। మేహకంహూవ్రణాన్హంతి హేమవర్ణవిధాయినీ॥ నతుశాకస్య వర్ణవిధాయినీమాత్రమేవ త్రైలింగకర్నాట పాండ్యద్రవిడమాళవ చోళాదిదేశేష్వామ్లభక్షణప్రాదుర్యాత్తదుత్పన్న వికార నివారణాయ శాకేషు నిశాచూర్ణప్రయోగప్రయోజనమితి విశేషః॥ తదుక్తం విషప్రతీకారే॥ దుత్తూరస్యవికారస్య జంబూ జంబీరజీరకాః। తింత్రిణ్యాస్తు నిశాచూర్ణం తండులోదకమేవవేతి॥ కచూరఃకటుతిక్తోష్ణః కఫకాసవినాశనః। ముఖవైశద్యజననో గలగండాదిదోషనుత్॥ శృంగాటకశ్శీతపిత్తహారీమధుస్సరోవృష్యతమో విశేషాత్। త్రిదోషహంత్రీభ్రమతాపహారీ రుచిప్రదో మేహనదార్ఢ్యహేతుః। హంత్యమ్లపిత్తమరుచిం వమిదాహమోహతృష్ణామదక్లమహరం చ సుశీతలంచ। కంఠస్యశోషశమనం గురువాతరక్తే క్షీణేచపథ్యమతిచారు కసేరుకంస్యాత్॥

శాకప్రకరణము.

ఇటుమీద శాకప్రకరణమును జెప్పుచున్నారము. ఆశాకము- మూలము, పత్రము, కరీరము, అగ్రము, ఫలము, కాండము, విరూఢకము, త్వక్కు, పుష్పము, కవకము నిట్లు పదివిధములందు మూలము వేళ్లు, దుంపలునన రెండువిధములు. పత్రమనగ నాకులు. కరీరమన వెదురుమొలక. అగ్రమన చిగురు. విరూఢకమనగా సంజాతాంకురితము. త్వక్కు పుష్పము ప్రసిద్ధము. కవకమనగా పుట్టకొక్కు. ఇచట పదార్థమాత్రమును శాకమని భ్రమనొందదగదు. అన్నభక్షణమునకు సాధనమై శాకమని దేనికి ప్రసిద్ధము గలదో యదియె శాకమెటులనిన- ద్రవ్యశబ్దము పృథివ్యాది భూతకాలదిగాత్మమనోవాచకమైనప్పటికిని ద్రవ్యవంతుడనుపదము ధనవంతునికె వ్యవహారముకలదు. శబ్దార్థమును దెలియుట, వ్యాకరణముపమానము, నిఘంటు నాప్తవాక్యము, వ్యవహారము, వాక్యశేషము, వ్యాఖ్యానము, సాన్నిధ్యము వీటివలన పదములకర్థనిర్ణయమును జేయవలయునని బెద్దలందురు. ఇవిగావున శాకవ్రతమునునవుపుద్రవ్యమాత్రమునకు త్యాగము సంభవించదు.

శాకము నాలుగువిధములు పుష్పము, కందము, పత్రము, ఫలము. భావప్రకాశమందు పత్ర పుష్ప ఫల నాళ కందాంకురము లారువిధము లిందు పైపైది గురుత్వమును జేయునని యున్నది.

ఇటుమీద శాకసామాన్యగుణములను జెప్పుచున్నారము.

తరుచుగా శాకములు మలబద్ధమును గురుత్వమును గట్టిని తేజస్సును

మలవృద్ధిని వాతాధిక్యమును జేయును. శాకము శరీరమును యెముకలను నేత్రమును శరీరకాంతిని రక్తమును శుక్లమును బుద్ధిని స్మృతిని గతిని క్షయింపజేసి వేగముగ లోమముల నెరియ జేయును. శాకములందు సకలరోగములుండును గాన దీనియందెవడు గోరును. బుద్ధిమంతుడు శాకమును వర్జింపవలయును. పులుసులయందును నిట్టిదోషమె కలదు. శూలగుల్మోదరప్లీహక్షయమందాగ్ని వాతోన్మాదరోగములందు శాకములను విడువదగును. సకలశాకములును నేత్రారోగ్యకరములుగావు గాని నైదు శాకములుమాత్రము నేత్రరోగికుపయోగము. చక్రవర్తికూర, దొగ్గలికూర, పొన్నగంటికూర, చిట్టికూర, గలజరికూరయును. కంద వజ్రగలిగి వేడిజేసి పాచకమై క్రిమి వాత శ్వాస కాస కఫ దద్రు గుల్మశూలవమనరక్తవికారములనణచును. గురుత్వమును జేయును. ఇవియన్నియు కందగుణములు. తెల్లనికందైతే రుచిగలిగి యరోచకమును హరించి యట్టికంద గుణమునే జేయును.

అనటిదుంప బలమును కఫపిత్తనాశమును గురుత్వమును వాతమును రక్తశాంతిని జేసి వగరు శీతలము గట్టియును గలిగియుండును. పెండలము స్వాదు మధురము శీతలము పైత్యహరము రుచి వాతకారి దాహ శోష పిపాసాహరమించుక వేడి పైత్యము గలిగి వాతకఫములను హరించునని వాగ్భటుడు. ఇందులో మధురము శీతలము పైత్యహరమని జెప్పబడియున్నది- చరకమందు త్రిదోషకరత్వమని జెప్పుటవలన నధికవిరోధమగపడుచున్నదట్లుగాదు- వాగ్భటుడు జెప్పినది పక్వవిషయము- చరకోక్తియపక్వవిషయము గావుననే మధురత్వాదికము పక్వవిషయముగావున నేమియు విరోధములేదు. తెల్లపెండలము మధురము- శీతలము- మూత్రకృఛ్రహరము- దాహ శోష ప్రమేహశాంతికరము- వీర్యవృద్ధిని, తృప్తిని, గురుత్వమును జేయును. కాసాలుదుంప రక్తదోషమును, దురదలను, వాతశ్లేష్మరోగములను, అరుచిని హరించి స్వాదుకలిగి పథ్యమై దీపనము జేయును. ఘోడాలుదుంప శ్లేష్మవాతహరమై యించుక వేడిజేసి దీపనము జేయును. పానీయాలుదుంప త్రిదోషహరము- తృప్తికరము- నీలాలుదుంప మధురము- శీతలము- పైత్యదాహశ్రమాపహము.

మహిషీకంద కించిదుష్ణమై కఫవాతశాంతిజేయును. ముఖరోగకరము- రుచ్యము- సిద్ధికరమై ధవళమైయుండును. హస్తికందము కించిదుష్ణము- కఫవాతత్వగ్దోషశ్రమకుష్ఠవిషవిసర్పినాశనము. కోలకందము కటువై కించిదు

మై క్రిమిదోషమును, వాంతిని, దోశలను, విషదోషమును హరించును. నేల తాడిదుంప చేదు- కటువు- విషపైత్యకఫహరము- కుష్ఠమేహక్రిమికరము- వీర్య బలకరమై రసాయనమగును.

విష్ణుకందము మధురము- శీతలము- పైత్య దాహ శోభాహారమరుచి- తృప్తికరము. ధరణీకందము కఫపిత్తరక్తదోషకుష్ఠకంఠహాహారము. నాకులీయు గము తిక్తమై దురదను వేడిని త్రిదోషములను హరించు నిది మొదటిది- రెండవ దనేకవిషవిధ్వంసియై యుంచుకంత శ్రేష్ఠమై యుండును. మాలాకందము తీక్ష్ణమై గండమాలాహరమై దీపనమై గుల్మహరమై వాతశ్లేష్మ ప్రకోపనమును జేయును. నేలగుమ్మడుదుంప మధురమై శీతలమై గురుత్వకారియై నున్నదై పైత్యమును హరించును. బూరుగతేగలు మలబద్ధహరము- శీతలము- పిత్త దాహ శోకసంతాపహరము. చాండాలకందము మధురము- కఫపైత్య విషభూతాది దోషహరము- రసాయనము. త్రిపర్ణికందము మధురము- శీతలము- కాసశ్వాసపిత్తప్రకోపవిషవ్రణహరము. లక్ష్మీపంజికందము మధురము- శీతలము- గొడ్డుతనమును బోగొట్టును- రసాయనకరము- బల్యము- త్రిదోషహరము. తెల్ల కలువ, నల్లకలువ, తామరదుంపలు, గుణకరములు- మధురములు- వగరుగలవి- పైత్యరక్తదాహనాశములు. చిప్పకందము పచ్చిగళిగి పాకమందు గురువై శ్లేష్మాతిసారక్రిమిబహుమూత్రరోగముల హరించును- రుచికరము. అల్లము లేతది రుచ్యము- వాతకరము- కఫరక్తహరము- అది బెల్లముతో గలపిన బలకరము- వాతశ్లేష్మహరము- అగ్నిమాంద్యకరము- మలమోచకము- హృద్యము- అత్యుష్ణము- తృప్తిప్రదము- జ్వరభంగహరము. ఇంచుక కాల్చినయల్లము రుచిని, వీర్యవృద్ధిని, చల్లదనమును, లఘుత్వమును, మూత్రమోచనమును, వృద్ధిని, కంఠారోగ్యమును, దీపనమును, పాచనమును జేయును. గుల్మదాహాతిం దాశూలామూలశంకాశోషపీనసకాసశ్వాసజ్వరఛర్దిహృదయశ్వాసవాతములననచును.

అల్లపరసమును జెవిలో బోసిన గర్ణశూలనిర్మూలమగును. పెద్దల్లము పచ్చగనుండును- భ్రమను, శోభను, ప్రమేహమును, ప్లీహశూలోదరాసాధ్యసన్నిపాత రక్తపైత్యకఫవాతజ్వరారోచకములను మోచనముజేయును. నిమ్మకాయరసములో నుప్పుతో నానిన యల్లము శ్లేష్మారుచివాతనాసాముఖ కంఠరోగగుల్మోదరపాండువులను దండించును. పసపు కటువై చేదై వేడిజేసి కఫ

వాతమూత్రరక్తకుష్ఠులకు మేహాకంమూత్రణముల నణచి తనతోగలసినవాటిని బంగమువలె రంగును గలుగజేయు నీపసపు శాకాదులకు వర్ణమును దెచ్చునాత్రమెగాక. త్రైలింగ్య కర్నాట పాండ్య మాళవ చోళాది దేశములందా మ్లభక్షణము ప్రచురమైయున్నదందువలనగలుగు వికారము నీపసపు కసిమెసంగును గాన దీనినిబులుసుకూరలందవశ్యము వేసుటకు కారణమని జెప్పుదుము. విషప్రతీకారమున చింతపంటివికారమునకు పసపుపొడినైన పసకదుగైన మెసవవలెనని జెప్పబడినది. కమూరము కటువు తిక్తముష్ణము. కఫ కాస గళగండాది దోషహరము- ముఖవైశద్యకరము. శృంగాటకము రక్తపైత్యహరము- రేచకము- ప్రియకరము- త్రిదోషహరము- భ్రమతాపహరము- రుచిప్రదము- మేహనవార్ధక్యకారి- అమ్లపిత్తము నరుచిని వమనమును వాహ మేహ తృష్ణామదక్లమముల నణచును- బలవర్ధకము. కసేరుకము కంఠదోషహరము- గురుత్వకరము- వాతరక్తము క్షీణించినవానికి పథ్యము.

అథ పత్రశాకాః॥ చుక్రంస్యాదమ్లపత్రంతు లఘూష్ణంవాతగుల్మనుత్। రుచికృద్దీపనంపథ్యమీషత్పిత్తకరంపరం॥ రాజశాకనికారుచ్యా పిత్తఘ్నీ శీతలాచసా। సైవాతుశీతలారుచ్యా విజ్ఞేయా స్థలకాశినీ॥ మారిషో రేచకస్త్వతో గురుశ్లేష్మదస్త్రిదోషదత్॥ అన్యత్రతు॥ మారిషోమధురశ్శీతోవిష్టంభీపిత్తదృద్గురుః। వాతశ్లేష్మకరోరక్తపిత్తనుద్విషమాగ్నిజిత్॥

అన్యోన్యసంగంధవిరోధస్తు దేశభేదేన గుణభేదో దర్శితవ్యః। క్వచిద్దేశే యత్పథ్యం తత్క్వచిదపథ్యం భవతీత్యవిరోధః॥ రక్తమూర్ధాసురత్యాతిసారో మధురస్సరః। శ్లేష్మలఃకటుకఃపాకేచాల్పదోషఉదీరితః॥ వజ్రవల్లీ సరోష్ణా చ గుదజిచ్ఛ్లేష్మవాతజిత్। ఆమదోషవిబంధఘ్నీ సర్వరోగహరాగ్నికృత్। దోషకృద్వృద్ధపిణ్యాకం శ్లేష్మాన్యవికారజిత్। దీపనం చోష్ణసంవర్ధస్సర్షపం శాకముచ్యతే। బ్రాహ్మీహిమాకషాయాచ తిక్తావాతాస్రపిత్తజిత్। బుద్ధింప్రజ్ఞాంచమేధాంచ కుర్యాదాయుఃప్రవర్ధనీ। బ్రాహ్మీతు సూక్ష్మపత్రాస్యాస్స్నిగ్ధపత్రాజలోద్భవా। బ్రాహ్మీ తిక్తాచ సోష్ణావ బలవాతామదోషజిత్। ద్రోణపుష్పీదళం స్వాదు రూక్షం గురువ పిత్తజిత్। భేదనం కామిలాశోఫమేహజ్వరహరం కటు। సుగంధివాతపిత్తఘ్నీ లఘ్వీరుచ్యాజ్వరేహితా। వ్యంజనాలంకృతిశ్చైతా సాద్రాక్షు బరీస్మృతా। శుష్కకుస్తుంబరీపత్రం వాతార్శోగుల్మపిత్తజిత్। మేథికా కటు ఉష్ణాచ రక్తపిత్తప్రకోపినీ। అరోచనహరాదీప్తికారీవాతనిబర్హిణీ। రుచ్యంసుగంధి కైడర్యపత్రం గదకఫానిలాన్। జయేదార్శ

పరంశుష్కం పత్రం బల్యం త్రిదోషనుత్॥ ఇతిసంక్షేపతః పత్రశాకాని॥

ఇటుమీద పత్రశాకమును జెప్పుచున్నారము. చుక్కకూర స్వాద్వై త్రిల్లనిపత్రములుకలది. లఘువై వేడిజేసివాతగుల్మములనుగొట్టును. రుచిగలిగి దీపనమై యించుకపైత్యమును జేయును. రాజగిరితోటకూర రుచ్యము పైత్యహరము- శీతలము. అదియె మెరకనుపుట్టినది యతిశీతలము అత్యంతరుచ్యమని దెలియదగును. బతువాశాకము రేచకము- శీతలము- గురుత్వకారి- కొవ్వును బుట్టనీయక దోషత్రయమును హరించును. గ్రంథాంతరమందిది మధురము- శీతలము- మలబద్ధకారి- గురుత్వ త్రిదోషకారి- రక్తపైత్యహారి- దీపనమొనర్చును.

ఈశాకమొకగ్రంథమందు త్రిదోషకరమనియు నొకగ్రంథమందు త్రిదోషహరమనియు జెప్పుటచేనగు విరోధము దేశభేదముచే గుణభేదమని దెలసిన బరిహృతమగును. ఎఱ్ఱబతువా గురుత్వకారియై మిక్కిలి యుష్ణమై మధురమై రేచకమై శ్లేష్మకరమై కటువై పరిపాకమందల్పదోషమై జెప్పబడెను. నల్లేరెల్లప్పుడుష్ణమై పాయురోగశ్లేష్మపైత్యామదోష మలబంధాది సర్వరోగహరమై జఠరాగ్నిదీప్తకరమై యుండును. ఆవకూర దోషకారి- మలమూత్రబంధకారి- శ్లేష్మవికారహారి- వేడిని, దీపనమును జేయును. బ్రాహ్మీశాకము చలవై వగరై చేదై వాతరక్తములను గొట్టి బుద్ధిని ప్రజ్ఞను మేధ నాయుర్వృద్ధిని జేయునిది మెట్టునబుట్టిన దానిపత్రములు చిన్నవి- నీటిలోబుట్టిన దానిపత్రములు పెద్దవై నునుపుగలిగి యుండునివి చేదై వేడిగలిగి బలకరమై వాతామదోషములను హరించును. తుమ్మికూర స్వాద్వై గరుగై గురుత్వముగలిగి పైత్యహరమై భేదకమై కామిలాశోఫమేహజ్వరముల నణచి కటువై యుండును. కొతిమిరి సుగంధముగలిగి వాతపైత్యములను హరించి లఘువై రుచ్యమై జ్వరమందుహితమై కూరలకు పచ్చళ్లకు నలంకారమై శీతలమైయుండు నివి పచ్చిదాని గుణము. ఎండుకొతిమిరి వాత మూలశంకా గుల్మపైత్యములను హరించును. మెంతికూర కటువై వేడిజేసి రక్తపైత్యప్రకోపహరమై యరుచిని వాతమును హరించి జఠరాగ్నిని జేయును. కైడర్యపత్రము పచ్చిది రుచికరము. సుగంధి కఫవాతరోగహరము- ఎండినవి బలకరము- త్రిదోషహరము.

అథ కరీరాణి॥ కరీరమాధ్మానకరం కషాయం స్వాదుతిక్తకం॥ తథా॥ కరీరం కటుతిక్తామ్లం కషాయం కటుశీతలం। పిత్తాస్రదాహకృచ్ఛ్రఘ్నం రుచికృత్సర్వనిర్గుణం॥ దీపనాః కఫవాతఘ్నాశ్చిరబిల్వాంకురాస్సరాః। శతావర్యంకురాస్తిక్తావృష్యా దోషత్రయాపహాః॥ అగ్రాణి ప్రసిద్ధాని॥

సంక్షేపముగ పత్రశాకగుణములను జెప్పితిమి. ఇటుపైని అంకుర ములగుణమును జెప్పెదము. వెదురుకంజ కదుపుపొంగించును. వగరై రుచిగ లిగి యించుకచేదై యుండును. గ్రంథాంతరమందిదికటువై తిక్తమై పులుసుగ లిగి వగరై చల్లనై రక్తపైత్యదాహమూత్రకృఛ్రములను హరించి రుచినిబు ట్టించును. చిరబిల్వాంకురము దీపనము- కఫవాతహరము- రేచకము. పిల్లితేగ లు చేదై వీర్యవృద్ధిసజేసి దోషత్రయమును హరించును.

ఫలగుణాః.

అథఫలాని॥ మూత్రాఘాతహరం ప్రమేహశమనం కృఛ్రాశ్మరీభేదనం విణ్మూత్రగ్లపనం తృషార్తిశమనం జీర్ణాంగతుష్టిప్రదం। వృష్యం స్వాదుతరం త్వరోచకహరం బల్యంచపిత్తాపహం కూశ్మాండప్రవరం వదంతిభిషజా వల్లీఫ లానాం పునః॥ పిత్తఘ్నంత్వత్రకూశ్మాండం బాలమధ్యం కఫాపహం। పక్వం ల ఘూష్ణంసక్షారం దీపనం వస్తిశోధనం। సర్వదోషహరం హృద్యం పథ్యం రేతో వికారిణాం॥ పనసస్యఫలం బాలం కషాయం మధురంగురు। మేదశ్లేష్మకరంబ ల్యం తృడ్దాహానిలపిత్తజిత్। లవణాదియుతంరుచ్యం మధ్యపక్వం తథా గురు॥ మదనపాలనిఘంటౌ॥ పనసంశీతలంపక్వం స్నిగ్ధం పిత్తానిలాపహం। బలం శుక్ర ప్రదంహంతి రక్తపిత్తక్షతక్షయాన్॥ ఆమంతదేవవిష్టంభి వాతలంతు పరంగురు। పనసోద్భూతబీజాని వృష్యాణి మధురాణిచ। గురూణి బహువర్చాంసి సృష్ట మూత్రాణి తానిచ। మజ్జాతస్యాపి పిత్తఘ్నా వృష్యశ్లేష్మానిలాపహాః॥ ప క్వం పనసంమధురం సుపిచ్ఛిలం రక్తవీర్యకరం। శ్రమదాహవిశేషనాశనం రు చికృద్గ్రాహిచ దుర్జరంపరం॥ ఈషత్కషాయమధురం తద్బీజం వాతలంగురు। తత్ఫలస్యవికారఘ్నం రుచ్యం త్వగ్దోషనాశనం॥ తథా॥ మజ్జాపనసజోవృష్యో వాతపిత్తకఫాపహః। విశేషాత్పనసంవర్జ్యం గుల్మిభిర్మందవహ్నిభిః। పనసస్యా తిపక్వస్య మజ్జాకటువిభావితాః। ఘర్మశుష్కాఃమంపాత్రిహుః పనసావర్తమి త్యథః। తద్గుణాఃఫలవత్కించిల్లఘుతా ధర్మయోగతః॥ ఆగస్త్యం తరుణం రు చ్యం బాలంపిత్తకఫకృమిం। హంతిచక్షుర్వ్రణే శస్తం మధ్యమం కుసుమంలఘు॥ వృంతాకం పిత్తలంకించిదంగారపరిపాచితం। కఫమేదానిలామఘ్నమత్యర్థం లఘుదీపనం। తదేవహి గురుస్నిగ్ధం సతైలం లవణాన్వితం। వార్తాకం కోమ లంపథ్యం చక్షుష్యం సర్వదోషజిత్। మధ్యమం పిత్తజననం పక్వానాతప్రకోప నం। శుష్కవార్తాకఫలజా తైలభృష్టారుచిప్రదా॥ అపరం శ్వేతవృంతాకం కుక్కుటాండసమంభవేత్। తదర్శాసు విశేషేణ హితం హీనంచపూర్వతః॥

వ్యం శాకనిషేధస్తు శ్వేతవ్యం శాకవిషయ ఇత్యాహ మాధవః॥ అతసః సేవలః॥ కందూరం శ్వేతస్య శాకం కుంభాండం చ వివర్జయేదితి॥ కూశ్మాండం రక్తనాళంచ పరిశిష్టం శ్రాద్ధకర్మణి। ఉగ్రాదుః కృష్ణం శాకం పిప్పల్యో దత్తమక్షయమితి వైదికాభరణే॥ కాలశాకం ద్రోణశాకం వార్తాకం గ్రామజం తథా। బృహతీ వజ్రవల్లీచ పిత్రూణాం దత్తమక్షయమితి శ్రాద్ధదీపికాయాం॥ గ్రామజం వార్తాకం పర్వతోద్భవవ్యం శాకం॥ కృష్ణగ్రావభ్యం శాకే శ్రాద్ధయోగ్యఇత్యనేన దండాపూపికాన్యాయేన నిత్యభోజనయోగ్యం కిముత వక్తవ్యం॥ కుంభాండం మధురకూశ్మాండం క్వచిద్దేశేషు శ్రాద్ధేవర్జయంతి సిష్టభోజనేష్వశేషదేశశిష్టగ్రహణమస్త్యేవ॥ ఉర్వారుకం స్యాన్మధురంచ పథ్యం శ్లేష్మప్రదం పైత్యహరం బలాఢ్యం। కృచ్ఛ్రాపహం వస్తివిదాహనాశం తృష్ణాపహం చైవ గదాపహంచ॥ కర్కారుకం శ్లేష్మకరం కషాయం మధురం లఘు। అగ్నిమాంద్యప్రశమనం మూత్రలం వస్తిశోధనం॥ నిహంతి కర్కోటఫలం త్రిదోషాన్ రోచిష్ణుశక్తం బహుదీపనీయం। దుర్నామహిక్కాజ్వరమేహకాసశ్వాసాపహం కుష్ఠహరం క్రిమిఘ్నం॥ భద్రాఖ్యం కారవేల్లం ఫలమనిలహరం దుర్జరం పైత్యకోపం శ్లేష్మప్రాణప్రదాతా గుణతరమధికం బద్ధమూత్రాపహారి॥ స్యాత్కారవల్లీఫలమీషదుష్ణం సర్వామయఘ్నం రుచికృత్క్రిమిఘ్నం। చక్షుష్యమేతల్లఘుదీపనీయం దోషాపహం సింహసమానబల్యం॥ కారవేల్లం సకటుకం దీపనం కఫవాతజిత్॥ నిష్పావస్యఫలం వాతపిత్తకృత్స్తన్యమూత్రకృత్। వృష్యేచ్ఛ్లేష్మవిషశుక్రఘ్నం విదాహిగురుభేదిచ। పిత్తలశ్లేష్మవిషహా రుచ్యశ్చార్తగశశ్వసః। విష్టంభిదీపనధ్వంసీ నయనామయనాశనః॥ శింబీకటుత్వం పాకే స్యాన్మధురం వాతపైత్యకృత్। స్తన్యవృద్ధికరం వృష్యం విష్టంభం గురు బృంహణం॥ ఆరక్తం శ్వాసకాసఘ్నం కఫపైత్యవికారజిత్। హిక్కారుచిజ్వరఘ్నంచ సతిక్తం రేచనం లఘు॥ క్షారం కషాయం కటుకం లఘూష్ణం శ్లేష్మానిలఘ్నం క్షయకాసహారి। గుల్మాస్రహంత్యోదరశూలనాశం నిగ్ధికాయాఫలముగ్రపథ్యం॥ ధాత్రీఫలం భేదనిహంతి మేహం చక్షుష్యమాయుష్యమతీవరుచ్యం। అమ్లత్వమాధుర్యకషాయరుచ్యం దోషత్రయఘ్నం లఘుశీతవీర్యం॥ ఆమలకం కషాయామ్లం మధురం శీతలం లఘు। దాహపిత్తవమీమేహశోషఘ్నంచ రసాయనం॥ కాష్ఠధాత్రీఫలం స్వాదు కషాయం కటుకం తథా। శీతపిత్తాస్రదోషఘ్నం పూర్వోక్తైరధికం గుణైః॥ ప్రాచీనామలకం రుచ్యముష్ణం గురుమలాపహం। వాతఘ్నం కఫకృత్పక్వం తువరం పిచ్ఛలం మహత్॥ రోచిష్ణుపిత్తానిలఘాతిరుచ్యం హృద్యం

పటోలం మధురం విపాకే। జ్వరక్రిమిఘ్నం లఘుదీపనీయం ఫలం త్రిదోషఘ్నము
శంతి కేచిత్॥ దోషత్రయారోచక కుష్ఠమేహ జ్వరార్శిరోగ వ్రణపాండుశో
ఫాన్। మందానిలార్శఃక్రిమికామిలాశ్చ తిక్తంపటోలం వినిహంతిసద్యః॥ కఫపి
త్తహరీహృద్యా లఘ్వీకోశాతకీ హిమా। కుష్ఠమేహక్షయశ్వాసకాసారుచివి
నాశినీ॥ జాలకోశాతకీ తద్వన్మధురా రసపాకయోః॥ సుగంధి నారంగఫలం
సుహృద్యం పిత్తప్రశాంతిం వితనోతికించిత్। సమీరగుల్మం వినిహంతి సామ్లం
రుచిప్రదం స్వాదుసమీరణఘ్నం॥ తురంగనారంగఫలంహిరుచ్యం వాతఘ్నమ
ర్శోఘ్నస్థిరుజాపహంచ। రసాయనంస్యాదపి కించిదామ్లం మూర్ఛాపహంఛర్దితృ
షాపహంచ॥ జంబీరం కఫవాతఘ్నం క్రిమిఘ్నం భక్తరోచనం। తృష్ణాశూల
హరంసామ్లం ఛర్దిశ్వాసనిబర్హణం॥ పక్వంతన్మధురం కఫార్తిశమనం పిత్తా
స్రదోషాపనుద్వర్ణ్యం వీర్యవివర్ధనంచ రుచికృత్పుష్టిప్రదం తర్పణం॥ అంబష్ఠ
స్యఫలం స్నిగ్ధమగ్నిదీప్తికరం పరం। వాతపిత్తప్రశమనం శ్లైష్మలం రుచిశుక్ల
కృత్॥ అమ్లంకషాయం గురురూక్షయుక్తం స్యాదగ్నిసాదంచ కరోతిరుచ్యం।
ఆనాహశూలస్య కరోతి పథ్యం గరీఫలం శ్లేష్మకరం విశేషాత్॥ కరమర్దస్య
తుఫలం పిత్తశోణితకోపనం। రోచనం దీపనం తీక్ష్ణం సుగంధి ముఖశోధనం॥ ఆ
మ్లంతృష్ణాపహం హృద్యం పిత్తళం కరమర్దకం। నాతిపిత్తకరం పక్వం శుష్కం
గురుకఫప్రదం। వాతాపహం తింత్రిణీకమామ్లం పిత్తవిలాసకృత్। వీర్యోష్ణందీ
పనం హృద్యం సుపక్వం కఫవాతజిత్। కోలామ్లస్యఫలం బాలముష్ణవీర్యం కఫాప
హం। వాతనుదక్తపైత్త్యంచ కరోత్యరుచినాశనం॥ బాలంఫలం మధురమల్పత
యాకషాయం పిత్తాపహం శిశిరముచ్యమథాపివాతం। వృష్యం తదస్యగుణం
కృమిహారికందం పథ్యంచ శూలశమనం కదళీభవంస్యాత్॥ రంభాపక్వఫలంక
షాయమధురం బల్యంచ శీతంతథా పిత్తాస్రప్రవిమర్దనం గురుతరం పథ్యంన
మందానలే। సద్యశ్శుక్రవివృద్ధిదం కృమిహరం తృష్ణాపహం కాంతిదం దీప్తా
గ్నౌ సుఖదం కఫామయహరం సంతర్పణం జర్ఝరం। మహారంభాఫలం శీతం
తుష్టిపుష్టికరంగురు। రక్తపిత్తహరం వృష్యం తీవ్రాగ్నీనాం ప్రశస్యతే॥ స్యా
త్కాష్ఠకదళీరుచ్యా రక్తపిత్తహరా హిమా। గురుర్మందాగ్నిజననీ దుర్జరామ
ధురాపరా॥ సువర్ణమోచా మధురాహిమాచ బల్యాశనే దీపనకారిణీచ। తృ
షాపహా దాహవిమోచనాచ కఫాపహా వృష్యకరోగురుశ్చ॥ క్షుద్రరంభాఫ
లం శీతం స్వాదుపాకరసంగురు। పిత్తప్రహరదాహఘ్నం వృష్యంనాత్యర్థదీప
నం॥ గిరికదళీహిమమధురా బలవీర్యవివృద్ధిదాయినీ రుచిరా। తృట్పిత్తదాహ
శోషప్రశమనకారి దుర్జరాచగురుః॥ కృష్ణరంభాఫలంరుచ్యం కషాయంమధురం

తథా। మేహపిత్తతృషాం హంతి బృంహణం వాతలం లఘు॥ సుగంధా కృష్ణరం
భాచ స్థూలరంభా యథోత్తరం। నిందితాః ఫలమానాంతు కషాయం మధురం గు
రు। రంభాఫలత్వక్కటుకా తిక్తా పిత్తహరా లఘుః॥ నారికేళోగురుస్స్నిగ్ధః పి
త్తవినాశనః। అర్ధపక్వం తృషాశోషశమనో దుర్జరః పరం॥ మధురం మధు నారికే
ళముక్తం శిశిరం దాహతృషానిపిత్తహరం। బలపుష్టికరం చ కాంతిమగ్య్రం కురుతే
వీర్యవివర్ధనం చ రుచ్యం॥ పూర్ణీకం నారికేళం ఫలమతిమధురం దుర్జరం జంతు
హారీ స్నిగ్ధం వాతాతిసారశ్రమశమనమపథ్యం సనం వహ్నిదీప్తేః। అమ్లశ్లేష్మప్ర
కోపం జనయతి కురుతే చారుకాంతిం బలం చ ధైర్యం దేహస్య ధత్తే ఘనమద
నకలావర్ధనం పిత్తనాశి॥ కర్పూరం నారికేళస్య స్నిగ్ధం గురుచ దుర్జరం। దా
హవిష్టంభదం రుచ్యం బలవీర్యవివర్ధనం॥ దాహఘ్నో మధురోస్రపిత్తశమన
స్తృట్శ్రాంతిశోషాపహస్స్వస్యశ్వాసకఫశ్రమోదయహరస్సంతర్పణః పుష్టిదః।
వహ్నేర్మాంద్యకరో గురుర్వృషకరో హృద్యశ్చ ధత్తే బలం స్నిగ్ధో వీర్యవివర్ధ
నశ్చ కథితః పిండాఖ్యఖర్జూరకః॥ దాడిమం ద్వివిధమిరిత మాధుర్యా రామ్లమేక
మపరం మధురంచ। తత్రవాతకఫకారికిలామ్లం తాపహారి మధురం కిల పథ్యం॥
ద్రాక్షాతిమధురామ్లా చ శీతా పిత్తాదిదోషజిత్। మూత్రరోధహరాముద్వ్యాస్వ
స్యా సంతర్పణీ పరా॥ గోస్తనీ మధురా శీతా హృద్యా చ మదహర్షిణీ। దా
హమూర్ఛాజ్వరశ్వాసతృష్ణాహృల్లాసనాశనీ॥ అంజాసా మధురా ... వా ...
లా రుచికారిణీ। శిశిరా ... శ్వాసహృల్లాసనాశనీ జనవల్లభా॥ ద్రాక్షా బాల ... క
దుష్టవిషదం పిత్తాస్రకోపప్రదం ముఖ్యం చాల్పరసం దశాంతరగతం రుచ్యం చ
వహ్నిప్రదం। పక్వం చేన్మధురం తథామ్లసహితం తృష్టాస్రపిత్తాపహం పక్వం
శుష్కతమం శ్రమార్తిశమనం సంతర్పణం పుష్టిదం॥ అపిచ॥ శీతా పిత్తాస్రదో
షం శమయతి మధురా స్నిగ్ధయా కాంతిరుచ్యా చక్షుష్యా శ్వాసకాసశ్రమవి
షశమనీ శోషతృష్ణా జ్వరఘ్నీ। దాహం ధ్మానభ్రమాదీనపహరతి పరా తర్పణీ
పక్వశుష్కా ద్రాక్షా సంక్షీణవీర్యానపి మదనకళాకేళియుక్తాన్విధత్తే॥ ద్రా
క్షా భవ్యమితి నామాంతరం॥ ఆమం తు కైతకం రుచ్యం కఫపిత్తకరం గురు। అన్న
ప్రరోచకం హృద్యం శ్రమక్లమనిబర్హణం॥ పక్వం తు పిత్తహృత్స్వాదు రస
మాతపదోషజిత్। కర్మరకోమ్ల ఉష్ణశ్చ వాతహృత్పిత్తకారకః। పక్వస్తు మధు
రామ్లస్స్యాద్బలపుష్టిరుచిప్రదః॥ అమృతఫలం లఘు వృష్యం సుస్వాదు శ్లేష్మహృ కే
ష్టోషాన్। దేశేషు ముద్గలానాం బహులం తల్లభ్యతే లోకైః॥ బదరం మధురం
కషాయమమ్లం పరిపక్వం మధురామ్లముష్ణమేవ। కఫకృత్పవనాతిసారరక్తశ్ర
మశోషార్తివినాశనం చ రుచ్యం॥ ఇతి సాధారణేన॥ రాజబదరస్సుమధురస్స్నిగ్ధ

రో దాహార్తివాతపిత్తహరః। వృష్యశ్చ వీర్యవృద్ధిం కురుతే రోషశ్రమాప
హారకః॥ భూబదరీ మధురామ్లా కఫవాతవికారహారిణీ పథ్యా। దీపనపాచన
కర్త్రీ కించిత్పిత్తాస్రకారిణీ రుచ్యా॥ భూబదరం లఘుబదరం మధురామ్లం పక్వం
కఫవాతనాశనం రుచ్యం। స్నిగ్ధం జంతుకారకమపి పిత్తార్తిదోషఘ్నం॥ పత్రం
తు చాదరం లేపి జ్వరతాపవినాశనం। త్వచా విస్ఫోటశమనీ బీజం నేత్రామయా
పహం॥ బీజపూరఫలమామ్లకటుకం శ్వాసకాసశమనం పవనఘ్నం। కంఠశో
ధనకరం లఘువృష్యం దీపనంచ రుచికృత్పవనంచ॥ కపిత్థో మధురామ్లశ్చ క
షాయస్తిక్తశీతలః। వృష్యః పిత్తానిలంహంతి సంగ్రాహీ వ్రణనాశనః। కపిత్థ
మామమత్యుష్ణం కంఠఘ్నం గ్రాహివాతలం। దోషత్రయహరం పక్వం మధు
రామ్లరసం గురు॥ కాపిత్థం హరిగంధసితా సుమిళితం దధ్నాచ సంమిశ్రితం రు
చ్యం దీపనకారకం క్రిమిహరం శ్వాసాపహం కాసజిత్। నానాకుష్ఠనిబర్హణం
బలకరం పాండ్వామయధ్వంసనం సర్వవ్యాధిసమస్తమేహశమనం పైత్యప్ర
శాంతౌ హితం॥ చించాత్వామ్లా భవేదామ్లా పక్వంతు మధురామ్లికా। వాత
ఘ్నీ పిత్తదాహాస్రకఫదోషప్రకోపినీ॥ తథా॥ పక్వంతు మధురామ్లస్స్యాద్భేదీ
విష్టంభవాతజిత్। పక్వం చించాఫలరసో మధురామ్లో రుచిప్రదః। శోఫపాక
కరో శోషే వ్రణదోషవినాశనః। చించాపత్రంతు శోఫఘ్నం రక్తదోషవ్యథా
పహం। తస్యాస్తు పక్వత్వచః క్షారో గుల్మలమందాగ్నినాశనః॥ జంబూః కషాయమ
ధురా శ్రమపిత్తదాహకంఠార్తిశోషశమనీ క్రిమిదోషహంత్రీ। శ్వాసాతిసారక
ఫకాసవినాశనీచ విష్టంభనీ రోచనపాచనీచ॥ అక్షోటకం సరం స్నిగ్ధం
మధురం రసపాకయోః। గురూష్ణం బృంహణం వృష్యం బలం విష్టంభిరోచనం॥
హృద్యం క్షయాస్రపవనదాహఘ్నం కించిత్పిత్తలం॥ సుబం సమీరపిత్తఘ్నం బృం
హణం కఫకృద్గురు। ... మధురం ... రుచిశుక్రకృత్॥ శీతాఫలం
సుమధురం శీతలంపిత్తనాశనం। సుపిత్తంరుచికృద్వాతహితం నకఫకృత్పరం॥
ఆమ్రః కషాయామ్లరసస్సుగంధిః కంఠామయఘ్నో వ్రణకరశ్చ బాలః। పిత్తప్ర
కోపానిలరక్తదోషప్రదః ... త్వాదరుచిప్రదశ్చ॥ అపిచ॥ బాలం పిత్తానిలకఫ
కరం తచ్చబద్ధాస్థి తాదృక్స్యం దోషత్రితయశమనం సుస్తుపుష్టిప్రదంచ। ధత్తే
ధాతుప్రచయమధికం తర్పణం కాంతికారి ఖ్యాతం తృష్ణాప్రశమన మథో సా
హకారం ఫలంస్యాత్॥ తేచ త్రివిధా॥ రాజామ్ర మహారాజామ్ర రసాలభే
దాః॥ రాజామ్రాః కోమలాస్సర్వే కట్వమ్లాః పిత్తదాహకాః। సుపక్వాస్స్వా
దుమాధుర్యపుష్టివీర్యబలప్రదాః॥ తత్రామ్రేషు త్రిష్వపి ప్రోక్తం సామ్యతేవరసో
చ్ఛయాత్। గుణాధిక్యంచ విజ్ఞేయం పర్యాయాదుత్తరోత్తరం॥ కించ॥ బాలం

రాజఫలం కఫాస్రపవనశ్వాసాతిపిత్తప్రదం మధ్యం తాదృశమేవ దోషబహులం భూయః కషాయామ్లకం। పక్వంచేన్మధురం త్రిదోషశమనం తృష్ణావిదాహశ్రమశ్వాసారోచకపాచకం గురుహిమం వృష్యంచ చూతాహ్వయం॥ ఆమ్రత్వచా కషాయాశ్చ మూలంసౌగంధిశీతలం। రుచ్యంసంగ్రాహిశిశిరం పుష్పంతు రుచిదీపనం। అతిసారహరంపిత్తం ప్రమేహాస్రనుత్పరం। అసృగ్దృష్టిహరం శీతం రుచికృద్గ్రాహిశీతలం। ఆమ్రమామం త్వచాహీన మాతపేతీవ శోషితం॥ అమ్లం స్వాదుకషాయంస్యాద్భేదనం కఫవాతజిత్। పక్వంతుమధురం వృష్యం స్నిగ్ధం గురుబలప్రదం। గురువాతహరం హృద్యం వర్ణ్యంభవతి శీతలం। కషాయానురసంవహ్నేశ్శ్లేష్మశుక్రవివర్ధనం। తదేవవృక్షసంపక్వం గురువాతహరంపరం। మధురామ్లరసంకించిద్భవేత్పిత్తప్రకోపనం।ఆమ్రంకృత్రిమపక్వం యద్భవేత్పిత్తవినాశనం। రసస్యామ్లశ్చ హానేశ్చ మాధుర్యాచ్చ విశేషతః। చోషితం తత్పరం రుచ్యం బలవీర్యకరంలఘు॥ శీతలంశీఘ్రపాకీస్యాద్వాతపిత్తహరంపరం। తద్రసోగాలితోబల్యో గురుర్వాతహరస్సరః। అహృద్యస్తర్పణోతీవ బృంహణః కఫవర్ధనః। తస్యఖండం గురుపరం రోచనం చిరపాకిచ।మధురంబృంహణంబల్యం శీతలంవాతనాశనం॥ తథా॥ వాతపిత్తహరంరుచ్యం బృంహణం బలవర్ధనం। వృష్యంవర్ణకరంస్వాదు దుగ్ధయుగ్గురుశీతలం॥ మందానిలత్వం విషమజ్వరంచ రక్తామయం బద్ధగుదోదరంచ। ఆమ్రాతియోగో నయనామయంచ కరోతితస్మాదతితాని నాద్యాత్॥ పక్వస్య సహకారస్య కటువిస్తారితోరసః। ఘర్మశుష్కో మృదుర్దత్త ఆమ్రాతక ఇతిస్మృతః॥ ఆమ్రావర్తవిషఛర్దివాతపిత్తహరస్స్మృతః। రుచ్యస్సూర్యాంశుభిః పాకాల్లఘుశ్చసహకీర్తితః॥ ఆమ్రబీజంకషాయంస్యాల్లఘ్వతీసారనాశనం। ఈషదమ్లంచమధురం తథాహృదయదాహనుత్॥ ఆమ్రస్యపల్లవంరుచ్యం కఫపిత్తవినాశనం॥ అథ సాధారణ్యేన ఫలగుణాః॥ ఫలేషు పరిపక్వం యద్గుణవత్తదుదాహృతం। బిల్వాదన్యత్రవిజ్ఞేయమామం తద్ధిగుణాధికం॥ ఫల్యతుల్యగుణంసర్వం మజ్జాతమపి నిర్దిశేత్। ఫలంహిమాదిదుర్వాతవ్యాలకీటాదిదూషితం॥ అకాలజం కుభూజంచ పాకాతీతం నభక్షయేత్। ప్రోక్తం రంభాగర్భకాండశ్లేష్మలం వహ్నిసాధనం। తీక్ష్ణోష్ణం సార్షపం నాళం వాతశ్లేష్మవ్రణాపహం। కటుక్రిమిహరం కందు కుష్ఠఘ్నం రుచికారకం॥

ఫ ల గు ణ ము లు.

ఇటుపైని ఫలగుణములను జెప్పుచున్నారము. బూడిదెగుమ్మడికాయ ప్రమేహమును మూత్రకృఛ్రమును మేహరాళ్లను హరించి మలమూత్రముల

ను శోషింపజేసి పిపాసనణచి చిక్కినశరీరములకు తుష్టితెచ్చి వీర్యవర్ధనమై అరుచిని హరించి స్వాదై బల్యమై పైత్యహారమైయుండును. లతాఫలములలోని ది బహుయోగ్యమైనది.

లేతగుమ్మడికాయ పైత్యహరము- సగము ముదిరినది కఫహరము- పండినది లఘువై వెట్టజేసి యుప్పై దీపనమై పొత్తికడుపులో దోషము నుంచక సకలదోషములను హరించి రోగవికారము గలవారికి పథ్యమై హృద్యమై యుండును.

లేతపనసకాయ వగరై మధురమై గురువై క్రొవ్వును శ్లేష్మమును బుట్టించి బలకరమై పిపాసా దాహవాత పిత్తహారియై యుండును. ఉప్పుమొదలగువాటితో కూడినది మిక్కిలి రుచినిగలిగించును. సగము ముదిరినది గురుత్వమునుజేయును. మదనపాలఫ్షుంటు యందు పనసపండు శీతలమై దట్టమై పైత్యవాతహరమై బలశుక్లకరిమై రక్తపిత్త క్షయక్షతములను నశింపజేయును. పచ్చిది మలబద్ధమును వాతమును గురుత్వమును జేయును. పనసగింజలు మధురములై వీర్యవృద్ధిని గురుత్వమును తేజస్సును జేసి మలమూత్రమోచనమును జేయును. పనసపంటితొనలు పైత్యహరము వీర్యకరము శ్లేష్మవాతహరము. పరిపక్వముగు పనసపండు మధురమై చిక్కనై రక్తవీర్యకరమై శ్రమదాహహరమై రుచికరమై మలబద్ధకారియై వేగముగ జీర్ణించకుండును. గ్రంధాంతరమందు పనసగింజలించుకవగరు- మధురము- గురువు వాతకారి- రుచ్యము- త్వగ్దోషహరమై పనసపంటివికారమణచును. పనసపండుపొట్టు వీర్యకరము- త్రిదోషహరము. గుల్మరోగికిని మందాగ్నికిని విశేషించి పనసపండు వర్జింపవలయును. పరిపక్వముగు పనసపంటిపొట్టు యెండించినది పనసావర్తమందురు అది ఫలగుణమునేజేసి యించుకలఘువై యుండును.

అగసికాయ లేతది రుచ్యము- పైత్యకఫక్రిమిహరము- నేత్రక్రిమిరోగికి ప్రశస్తము- సగము ముదిరినకాయయు దీనిపువ్వును లఘువు.

వంకాయ నిప్పులమీదకాల్చినది యించుకపైత్యమునుజేసి కఫమేదోవాతములనుహరించి లఘువై దీపనమును జేయును. ఇదియె యుప్పుగలిపి నూనియనువేచినది గురుత్వమును మెరుగును, జేయును. వంకాయ లేతది పథ్యము- చక్షుష్యము- సర్వదోషహరము. ఇంచుకముదిరినది పైత్యకరము- మిగుల ముదిరినది వాతకరము. వంకపంటివరుగు నూనియతో వేచినది రుచికరము. తెల్లవంకాయ కోడిగుడ్డువలెనుండును- ఇది మూలశంకరోగములందు విశేషించి హి

తము. మిగిలినవంకాయకంటె నిడితక్కువది. వంకాయను భక్షించరాదనుని షేధము తెల్లవంకాయవిషయమని మాధవాచార్యులవారనిరి. అదిగనుకనే దేవలుడు తెల్లవంకాయనున్ను, తియ్యగుమ్మడికాయనున్ను వర్జింపవలయునననెను. గుమ్మడికాయయున్ను, నల్లవంకాయయున్ను పితృదేవతార్హమని వైదికాభరణమనుగ్రంధమందున్ను, కొండవంకాయ శ్రాద్ధయోగ్యమని శ్రాద్ధదీపికయందున్ను జెప్పుటచేత నప్పాలుండినదండమును యెలుకలుదినినవనునప్పుడప్పాలుదినినవని వేరె జెప్పనక్కరలేదనే న్యాయము చొప్పున నల్లవంకాయయు, కొండవంకాయయు నిత్యభోజనోపయోగములని జెప్పనక్కరలేదు. తియ్యగుమ్మడికాయను గొన్నిదేశములవారు శ్రాద్ధములందు వర్జింపుదురు. నిత్యభోజనమునందన్నిదేశములవారును గ్రసించుదురు.

దోసకాయ మధురము- పథ్యము- శ్లేష్మకరము- పైత్యహరము- మూత్రకృఛ్రహరమై పొత్తికడుపులో మంట, పిపాస మొదలగువాటిని హరించును. ముల్లుదోసకాయ శ్లేష్మకరము- ఇంచుకమధురము- గురుత్వకారి- అగ్నిమాంద్యము నణచును- మూత్రకారి- పొత్తికడుపును శుభ్రపరచును.

ఆగాకరచేదు- త్రిదోషహరము- రుచికరము- దీపనము- దద్రు హిక్కా- జ్వర మేహ కాస శ్వాస కుష్ఠక్రిమిహరము. కాకరకాయ భేదము వాతహరము- జీర్ణించక పైత్యశ్లేష్మమును గురుత్వమును బలమునుజేసి మూత్రబంధమును హరించును. పెద్దకాకరికాయ యించుకవేడి జేసి సకలరోగములను హరించి రుచ్యమై క్రిమిదోషహరమై చక్షుష్యము- లఘువు- దీపనము- సింహసమానబలమును జేయును. పొట్టికాకరించుకచేదు- దీపనము- కఫవాతహరము.

అనపచిక్కుడు వాతపైత్యస్తన్యమూత్రవృద్ధికరము- శ్లేష్మ విశుక్లహరము- విదాహ గురుత్వ విరేచనకారి- రుచ్యము- గళరోగకారి- జఠరమును నేత్రరోగమును నశింపజేయును. చిక్కుడుకాయలు వగరు- మధురము- వాతపైత్యస్తన్యవీర్యగురుత్వ మలబంధవృద్ధులను జేయును.

ఉస్తికాయ శ్వాసకాసకఫపైత్యవికారారుచిహిక్కా జ్వరహరమై చేదై లఘువై రేచకమై యుండును.

వాకుడుపండు వుష్ణమై వగరై చల్లగలిగి యించుకవేడిజేసి శ్లేష్మవాతక్షయకాస గుల్మోదరములను నశింపజేసి కఠినమగు పథ్యమై యుండును.

ఉశిరికాయ రేచకము- మేహహరము- చక్షుష్య మాయుష్యకరము- రు

చ్యము- శ్లల్లన- మాధుర్యము- వగరునుగలిగి దోషత్రయహారియై లఘువై శీతలము- వీర్యవృద్ధికరము. రసపుశిరికాయ స్వాదై వగరై కారముగలిగి శీతపై త్యమును రక్తదోషమును హరించి పయిన చెప్పినదానికంటె గురుత్వమును జేయును. ఎండబెట్టిన పుశిరికపప్పు రుచ్యము- ఉష్ణము- గురుతరము- మలదోష వాతకఫహరము. పరిపక్వమైన పుశిరికాయ వగరై చిక్కనై బహుగుణము ను జేయును.

పొట్లకాయ రుచ్యము- పైత్యవాతహరము- హృద్యము- పాకమందు మధురము- జ్వరక్రిమిదోషహరము- లఘువు- దీపనము- త్రిదోషహరమని గొందరందురు. చేదపొట్లకాయ త్రిదోషారోచకకుష్ఠమేహజ్వరాక్షిరోగ వ్రణశోఫ పాండుమందాగ్ని మూలశంకా కామిలాక్రిమిహరము.

బీరకాయ కఫపిత్తహరమై హృద్యమై లఘువై చలువజేసి కుష్ఠమేహ క్షయశ్వాసకాసారుచిహరము. గుత్తిబీరకాయ రసపాకమందు మధురమై పై గుణమునే జేసును.

నారంజికాయ సుగంధి- హృద్యము- పైత్యవాత గుల్మహరము- పులుసుగలిగి రుచ్యమై యుండును. తురంజీదబ్బకాయ రుచ్యము- వాతమూలశంకాహరము- రసాయన మించుక పులుసుగలి మూర్ఛా ఛర్ది పిపాసాహరమై యుండును. నిమ్మపండు వగరులేక కఫపైత్యరక్తదోషహరమై వీర్యమును శరీరకాంతిని రుచిని బుష్టిని దృష్టిని జేయును.

అంబాలపుకాయ జఠరదీప్తికరము- వాతపైత్యహరము- శ్లేష్మరుచిశుక్లకారి. గరుగుకాయ పులుసు వగరు గురుత్వము అగ్నిమాంద్యము రుచి శ్లేష్మమును గలిగించి అనాహసూలకు పథ్యమైయుండును. కరమర్దఫలము పైత్యరక్తప్రకోపమును రుచిని దీపనమును వేడిని ముఖశుద్ధిని జేసి సుగంధియై యుండునది పక్వమైన మిక్కిలి పైత్యమును జేయు నెండిన గురుత్వకఫము ను జేయును.

చింతకాయ వాతహరము- పులుసు- పైత్యకరము- వీర్యము వేడిని దీపనమును జేసి హృద్యమైయుండు ని: మిగులపక్వమైన కఫవాతములను హరించును. చింతపండుపులుసుతో మధురరసముగలిగియుండిన వాతహరమై దాహకఫరక్తదోషములనుజేసి రేచకమై యుండును. దీనిరసము లేపుజేసిన పొంగులను వ్రణములను బోగొట్టును. చింతాకుదంపి యుడికించి కట్టిన వాపురోగము

గు రక్తమును బోఁగొట్టును- దీనియందు బెరడు కాల్చినరోయి శూలమందాగ్నులను హరించును. కోలామ్లము లేతది వేడిని వీర్యమును కఫమును వాతమును హరించును- రక్తపైత్త్యమును జేసి రుచిని జేయుదు.

అనటికాయ లేతది మధురమైనప్పటికిని చిన్నదిగావున వగరై పైత్త్యమును హరించి చలువను రుచిని జేయును. గ్రుడ్దూట వుష్పమించుక తక్కువగా నీగుణమునే జేయును. దుంప క్రిములను, ఆకు శూలలను హరించును. పరిపక్వమగు ననటిపండు సువాసనగలిగి మధురమై బల్యమై శీతలమై పిత్తరక్తకఫక్రిమిహరము- గురుతరము- మందాగ్నిగలవానికపథ్యమగు నవుడే శుక్లవృద్ధిని పిపాసాశాంతిని దృప్తిని జేసి జఠరమధికముకలవానికి సుఖకరము. బొంతనటిపండు శీతలము తుష్టిపుష్టి గురుత్వవీర్యవృద్ధికరము- రక్తపిత్తహరము- తీవ్రాగ్నికి ప్రశస్తము. కొమ్మనటిపండు రుచ్యము- మధురము- రక్తపైత్త్యహరము- శీతలము- గురుత్వమందాగ్నిజనకము- దుర్జరము. పచ్చనటి మధురము- శీతలము- బల్యము- అన్నముతోఁదినిన దీపనకరము- పిపాసాదాహమోచనము- కఫవీర్యగురుత్వకరము. చిన్ననటి శీతలము- స్వాదు- పరిపాకమందు రసవత్తరము- గురుత్వపైత్త్యదాహాపహము- వీర్యావహమగ్నిమాంద్యకరము. కొండనటి శీతలము- మధురము- బల్యము- వీర్యవృద్ధి- రుచికారి- పిపాసాపిత్తదాహశోషశమనము- గురుత్వాజీర్ణకరము. నల్లనటి రుచ్యము- సుగంధి- మధురము- మేహపైత్త్యపిపాసాహరము- వృద్ధిని వాతమును లఘుత్వమును జేయును. సుగంధముగల నల్లనటి కొండనటియు ననటిఫలములలో నొకదానికంటె నొకటి నిందితములు. అనటిపండు త్వక్కు వగరై చేదై పైత్త్యహరమై లఘువై యుండును.

కొబ్బరికాయ గురుత్వము చమురును గలిగి శీతపైత్త్యమును హరించును. సగము ముదిరినది పిపాసాశోషశమనమై జీర్ణించకుండును. మధునారికేళము మధురము- శీతలము- దాహపిపాసాపైత్త్యహరము- బలపుష్టి కాంతి వీర్యవృద్ధికరము- రుచ్యము. మార్ద్వీకనారికేళఫలము అతిమధురము- వేగముగ జీర్ణించక క్రిమిజనకమై శరీరమునకు మెరుగు తెచ్చి వాతాతిసారశ్రమ జఠరాగ్ని శమనమై దేహస్థైర్యమదనవికారవర్ధనమై పైత్త్యమును హరించును. కర్పూరనారికేళము చమురుగలిగి గురువై జీర్ణించక దాహమలబంధరుచి మలవీర్యవృద్ధులను జేయును.

పిండఖర్జూరము మధురము- దాహపైత్త్యపిపాసాశోభస్వేదశ్వాసకఫ

శ్రమలను హరించి తృప్తి పుష్టి వహ్నిమాంద్యకుష్ఠ బలవీర్యవర్ధనమై తమురు గలిగి హృద్యమై విషహరమై యుండును.

దాడిమఫలము రెండువిధములు- తియ్యనిది పుల్లనిదియు నిందుపుల్లనది వాతకఫహరము- తియ్యనది వాతపిత్తహరము- పథ్యము.

ద్రాక్షాఫలము మధురమన్లము- శీతపైత్యదోష మూత్రబంధహరము- రుచి తృప్తి వీర్యవృద్ధికరము. గోస్తనియను కిసుమిసిపండు మధురము- శీతలము- హృద్యము- మదహర్షకరము- దాహ మూర్ఛా శ్వాస పిపాసాహృదయకంపహరము. అంజూరపండు మధురామ్లసంయుక్తము- రుచికారి- రసయుక్తము- శీతలము- శ్వాసహృద్రోగనాశము- జనప్రీతికరము. ద్రాక్షా లేతది యుంచుక వెట్ట జేసి పైత్యరక్తవిషోపద్రవకారి యగును. సగము ముదిరినదియుంచుకరసముగలిగియుండును. దోరగానుండు జఠరాగ్నిదీప్తికరము. పరిపక్వమైతే మధురామ్లరసయుక్తము- పిపాసారక్తపైత్యహరము- పక్వమైయుండినది శ్రమార్తిహరము- తుష్టిపుష్టికరము. మరియును చల్లనై పైత్యరక్తదోషహరమై శరీరకాంతి నైగనగ్యకరమై రుచ్యమై నేత్రహితమై శ్వాసకాసశ్రమవిషశోభ పిపాసాజ్వరదాహోద్ధ్మానభ్రమాదులహరించి తృప్తినిజేయును. ఈపండియుండిన ద్రాక్షాఫలము క్షీణవీర్యులను మన్మథకళాకేళీయుక్తులను జేయును. దీనికి ద్రాక్షాఫవ్యమని నామాంతరము గలదు.

అనాసపండు పచ్చిది రుచి- కఫపిత్త గురుత్వాన్నప్రరోచనాహ్లాదకము- శ్రమక్లేశహరము. పక్వమగునది పైత్యహారి- స్వాదురసము- ఎండనుండువారికి నిండుగ దండిజేయును. కమీరకమనుఫలము లేతది పులుసు వెట్టయును గలిగి వాంతినిహరించి పైత్యమునుజేయును. పక్వమైన కమీరకఫలము మధురామ్లరసయుక్తము- బలపుష్టిరుచిప్రదము. అమృతఫలము లఘుత్వము- వీర్యవృద్ధి స్వాదుగలిగి త్రిదోషహరమగును. ఈఫలము మద్గరదేశమందు బహుళముగా సంభవించును.

రేగుపండు మాధుర్యము- వగరు- పులుసుగలిగియుండును. పక్వమైనది మధురామ్లరసయుక్తమై వెట్ట కఫమునుజేసి వాతాతిసార రక్తశ్రమశోషార్తిశమనమై రుచ్యమైయుండును- ఇదిసాధారణగుణము- విశేషమును జెప్పుచున్నారము. గంగరేగుపండు మధురమై శీతమై దాహార్తి వాతపిత్తహరమై రక్తవీర్యవృద్ధికరమై శ్రమనణచును. భూబదరియను బొమ్మరేగు- దీనిఫలము మధు

రమామ్లము- కఫవాతహరము- పైత్యము- దీపనము- పాచనము- ఇంచుక పైత్యరక్తములను జేయును. రుచ్యమైయుండును. ఘూబదరీఅనగా చిరురేగు మధురమామము- ఇదిపక్వమైన కఫవాతహరమై రుచ్యమై స్నిగ్ధమై క్రిమికరమై యించుకపైత్యదోషమునుహరించును. రేగ్రాకు లేపునకుమంచిది- జ్వరదాహనాశకము- రేగుత్వక్కు- పొక్కులనుబోగొట్టును. దీనిగింజ నేత్రరోగమును బాగుజేయును. బీజపూరమనగా దబ్బపండు పులుసుగలిగి వేడిజేసి శ్వాసకాస వాతశమనమై కంఠమును బాగుజేసి లఘువు- హృద్యము- దీపనము- రుచికారి- పాచకమైయుండును.

వెలగపండు మధురము- ఆమ్లము- ఇంచుకవగరుగలిగి శీతలము- వీర్యవృద్ధికరము- వాతపైత్యహరము- మలబంధకారి- వ్రణహారి యగును. పచ్చివెలగకాయ యించుకవెట్టజేసి గళగ్రాహియై వాతమునుజేయును. పరిపక్వము గు వెలగపండు మాధుర్యముగలది దోషత్రయహారియగును. పుల్లనది గురుత్వమునుజేయును. వెలగపండుగుజూరు పంచదార పెరుగుతో గలపినది రుచ్యము దీపనము- క్రిమి శ్వాస కాస నానాతుష్ణ పాండు మేహ పైత్య శమనమై బలమును జేయును.

నేరేడుపండు వగరు- మధురము- శ్రమపైత్యదాహగళరోగక్రిమిశ్వాసాతిసారకఫవినాశకము. బంధకారియైనను రోచనము- పాచనముజేయును. అక్షోటకఫలము రేచకము- మధురము- గురుత్వమును, వేడిని, వృద్ధిని, వీర్యమును, బలమును, రుచిని జేయును. అకరోటుపిండి హృద్యమై క్షయరక్తవాతదాహమును గొట్టి రక్తపైత్యములను జేయును. సేబు అనేపండు వాతపైత్యహరము- వృద్ధికఫగురుత్వకరము. పరిపక్వమైనది మధురము- శీతలము-రుచి-శుక్లవృద్ధికరము. శీతాఫలము మధురము- శీతలము- పైత్యహరము- రుచికరము- వాతకఫకరము.

మామిడిపిందె వగరు- పులుసు- సువాసనగలిగి గళరోగహారియై వేడి పైత్యప్రకోపము వాతరక్తదోషమునుజేసి యరుచినిబుట్టించును. మామిడిపండు త్రిదోషహరము- పుష్టిని, ధాతువృద్ధిని, తృప్తిని, కాంతిని, పిపాసాశాంతిని జేయును. ఇది రాజామ్రమనియు, మహారాజామ్రమనియు, రసాలమనియు మూడుభేదములు. రాజామ్రము కోమలమై యుండును. కట్వామ్లము పైత్యదాహములను జేయును. పక్వముగునది రుచిని, మాధుర్యమును, పుష్టిని, వీర్యమును జేయును. ఈమూడువిధములగు భేదములలోనొకదానికంటెనొక

టి రసాధిక్యముగుటవలన నుత్తరోత్తరము గుణాధిక్యముగునని దెలియదగును. ఈరాజామ్రిఫలింది కఫరక్తవాత శ్వాసాతిపైత్యకరము. సగము ముదిరినది అస్త్రిగుణమునేజేసి వగరు పులుసు నెక్కువై యుండును. పక్వమైనది త్రిదోష శాంతిమొదలగు పూర్వోక్త గుణమును జేయును. మామిడిత్వక్కు వగరుగలి గియుండును. వేరు సువాసనగల్గి శీతలమై మలబంధకారియై యుండును. పు ష్పము రుచిని, దీపనమును బుట్టించును. అతిసార పైత్యమేహరక్త దోషములను హరించి శీతలమై రుచికరమై మలబంధమును జేయును. పచ్చిమామిడివరుగు పులుసుగలిగి స్వాదు వగరు కఫవాతహరము భేదీకరము. పండువరుగు మధు రము- వీర్యవృద్ధికరము- గురుత్వబలకరము- వాతహరము- హృద్యము- కాం తికరము. చెట్టునపండినపండు గురుత్వవాతములనుహరించును. ఇంచుకమధుర మై పులుసుగలిగి పైత్యప్రకోపమును జేయును. కావులోపండినపండు పైత్య హరము- పులుసుగుణముపోయి మాధుర్యము వచ్చును గావున గుణమును జే యును. మరగినరసము రుచి బలవీర్యలఘుత్వకరము. శీతలము- జీర్ణకారి- వా తపైత్యహరము. మామిడిపళ్లరసము వడపోసినది బలమును గురుత్వమును విరే చనమును జేసి వాతమునుహరించును. తృప్తిని వృద్ధిని కఫమును జేయును. శో తకాయముక్క గురుత్వమునజీర్ణము రుచిని వృద్ధిని బలమును చల్లదనమును వాతహరమును విరేచనమును జేయును. ఈరసము పాలతో పుచ్చుకొనిన వా తపైత్యహరము- రుచ్యము- వృద్ధి- బలవీర్యకాంతి-స్వాదుకరమగును- శీతలము ను జేయును. ఇంచుకవాతరోగము విషమజ్వరము రక్తరోగము ఉదరము బద్ధ గుదనామకోదరము నేత్రరోగము గలవారు దీన్ని వర్జించవలయును. అదిరో గములను వృద్ధిబొందించును. తియ్యమామిడిపళ్లరసము యండించినది యన గా తాండ్ర ఇది పిపాసావాంతిపిత్తహరము- రుచ్యము- సూర్యకిరణతప్తమైనది గావున లఘువై యుండును. మామిడిగింజ వగరు లఘువు యించుక పులుసుగల మధురము హృదయదాహాతిసారనాశనము. మామిడిచిగురు రుచ్యము కఫపై త్యహరము.

ఇటుమీద ఫలగుణములను సామాన్యముగ జెప్పుచున్నారము. ఫలము లయందు పరిపక్వమైనవానిగుణము యేదిజప్పబడినదో ఒకమారేడుగాయకు తప్ప తతిమ్మాపచ్చికాయలయందు ద్విగుణాధిక్యముండును. ఫలగుణముతో స మముగ గుజురును గుణమునుజేయును. మంచు, దుష్టవాతము, పాము, పురు గు మొదలగువాటిచే దూషితమును అకాలమందు పుట్టినదియును కుచ్చితపు భూమియందు పుట్టినది యండినను మిగులపండినదియును ఫలము దినదగదు.

అనటిదూట శ్లేష్మమును, మందాగ్నిని జేయును. ఆవకాడలు వేడిమిజేసి వాతశ్లేష్మవ్రణములను హరించును- క్రిమికండూకుష్ఠులను బోగొట్టును.

అథ కవకం॥ భూస్ఫోటకకవకంఛత్రం భూమిఛత్రం శిలీంధ్రకం । క్షితిగోమయకాష్ఠేషు వృక్షాదిషుచ తద్భవేత్॥ క్రోష్ఠాశ్చచిస్థలీకాష్ఠవంశగోవ్రజసంభవాః। నాతిదోషకరాస్తేష్యశ్శేషాస్తేభోగ్యవిగర్హితాః॥ భూకందస్త్వతిదోషలాఇతి వాగ్భటస్త్వవిశేషాత్సర్వాణి నింద్యానీత్యుక్తవాన్ ॥ భూకందః భూస్ఫోటః కవకఇతియావత్॥ మనురపి॥ కవక మభక్ష్యం ద్విజైరితీరితవాన్॥ లశునం గృంజనంచైవ పలాండుం కవకానిచ। అభక్ష్యాణి ద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవానిచేతి॥ కఫంపిపర్తి పూరయతీతిపలాండుః। పౄ పాలనపూరణయోః। అశ్యతే భుజ్యతఇతి లశునం। అశభోజనే। గృంజ్యతే శబ్ద్యతే గృంజనః । గృజిశబ్దే॥ లశునందీర్ఘపత్రంచ పిచ్ఛగంధో మహౌషధం । పరణ్యాశ్చ పలాండుశ్చ లతార్కశ్చ పరాకికా । గృంజనం యవనేష్టశ్చ పలాండోర్దశ జాతయఇతి సుశ్రుతేనోక్తత్వాత్ దశవిధలశునాశనేన ప్రత్యవాయీస్యాన్నరః॥ గృంజనంపత్రవిశేషః తదీయంచూర్ణం గాయకాః కంఠశుద్ధ్యర్థం భక్షయంతి। వేశ్యాశ్చ మదాద్యర్థం। మూలవిశేషోవా గృంజనాపరపర్యాయఇతి మాధవః॥ లశునాశనేనాతీవ స్త్రీవ్యసనాదిక ముపపద్యతఇతిచ కామవృత్తి సంకోచహేతోరభక్ష్యత్వం॥ అమేధ్యప్రభవాభక్ష్యకారణమస్మాభి శ్శౌచప్రకరణే ప్రకటీకృతత్వాత్పునరప్రపంచితం॥

ఇట్టిపైని కవకమును జెప్పుచున్నారము. కవకమనగా పుట్టకొక్కు ఇది భూమిబద్దలై గొడుగులవలె పుట్టును. గోమయమందు భూమియందు కట్టెలను వెదుళ్లయందు గోష్ఠమందును బుట్టును. ఇవి మిక్కిలిదోషమునుజేయును. మిగిలినస్థలములనుబుట్టినవి శ్రేష్ఠములుగావు. పైవాటికంటె నింద్యములు. ఈ పుట్టకొక్కు విశేషదోషకారియని యవిశేషముగ వాగ్భటుడు జెప్పెను. మనువుగారు పుట్టకొక్కు బ్రాహ్మణాది ద్విజులకభక్ష్యమని జెప్పిరి- ఎట్లనిన- లశునమనగానుల్లిపాయ. గృంజనమనగా గాజరి, లేక గంజాయి. పలాండువనన తెల్లనియుల్లి. కవకమన పుట్టకొక్కు. ద్విజాతులకివియు నపవిత్రస్థలమందుబుట్టినవియు నభక్ష్యములని జెప్పుచున్నవి. కఫమును పూరించునది పలాండువు- పౄధాతువునకు పాలనము పూరణమునర్థములు. అశధాతువునకు భోజనమర్థము గావున భుజింపబడునది లశునమనబడును. గృజధాతువునకు శబ్దమర్థము- శబ్దమునుబుట్టించు గావున గృంజనమనబడును. లశునము, దీర్ఘపత్రము, పి

చ్ఛగంధము, మహాశాకము, హరణ్యము, పలాండువు, లతార్కి, పరాకికా, గృంజనము, యవనేష్టము పదివిధములై పలాండుజాతియుండునని సుశ్రుతము నజెప్పుటచేత నివి భక్షించిననరుడు ప్రత్యవాయియగును. గృంజనమనగా గంజాయి ఆకు- దీనిచూర్ణమును కంఠశుద్ధికొరకు గాయకులున్ను, మదముజేయుటకు ముదముతో పణ్యముదితలున్ను భక్షించెదరు. లేక గాజరియనుదుంపైన నగునని మాధవాచార్యులవారనిరి. ఉల్లిపాయలు భక్షించిన స్త్రీవ్యసనమతిశయించునని కామవ్యాపారమును తగ్గించుటకు నభక్ష్యమని చెప్పుట. అమేధ్యస్థలమున బుట్టినదాని నభక్ష్యమనుటకు హేతువును శౌచప్రకరణమున బ్రకటం జేసితిమి.

ఉపదంశాః.

అథోపదంశాః॥ తత్ర॥ స్వాద్వమ్లం విశదంహృద్యం తీక్ష్ణోష్ణం భక్తరోచనం। స్నిగ్ధం సుగంధం నారంగం బల్యం శ్లేష్మానిలక్రిమీన్। జయేదరుచిసప్లీహక్రిమాన్సుర్వగ్నికృత్సరం॥ జంబీరంస్వాదమ్లతీక్ష్ణం సుగంధం దత్తహర్షణం। దీపనం రోచనం భక్తం పాచనం ముఖశోధనం। తృష్ణాశూలకఫక్లేశఛర్దిశ్వాసకృమిప్రణుత్। వాతశ్లేష్మవిబంధఘ్నం వర్ణ్యం బలకరంపరం॥ మధురోమధుజంబీరశ్శిశిరః కఫపిత్తజిత్। తుష్టికృత్తర్పణోవృష్య శ్ళ్రమతృడ్దాహదోషజిత్ ॥ అమ్లం కందూకంనింబూకం గుల్మశ్లేష్మామవాతజిత్। వర్ణ్యంరుచ్యగ్నికృత్పక్వం కంఠరుక్ఛర్దికాసజిత్॥ బాలం త్రిదోషాస్రకరం మధ్యం తాదృగ్విధం భవేత్॥ సహకారఫలంబల్యం కషాయామ్లం కఫప్రణుత్। వాతపిత్తహరంరూక్షం పీనసారుచికృద్గురు॥ ఉదామ్రమ్రం బాలమత్యుష్ణం కటుపాకే సమీరజిత్ । కఫపిత్తహారంరుచ్యం కదుష్ణం రక్తశోషణం॥ లవణామ్రఫలంరుచ్యం దీపనం వాతనాశనం। శ్రమక్లమహరం హృద్యం మదమూర్ఛాప్రలాపజిత్ ॥ మావికామ్లాకషాయోష్మా కంఠ్యావాతబలాస్రజిత్ । రుచ్యాగ్నిదీపనీజ్ఞాన్యా వ్రణే కంఠామయే హితా॥

ఊరగాయలగుణములు.

ఇటుపై నూరగాయలను జెప్పుచున్నారము. ఊరగాయ పుల్లనైనది స్వాదు- విషహరము- హృద్యము- వెట్టజేయును- అన్నమును రుచింపజేయును. నారింజ ఊరగాయ సుగంధము- స్నిగ్ధము- బలకరము- శ్లేష్మవాతక్రిమి ప్లీహరుచిశ్రమహరము- గురుత్వకారి- జఠరమును వృద్ధిబొందించి విరేచనమును జేయును. నిమ్మకాయ ఊరగాయ పుల్లన- వెట్ట- సుగంధము- దత్తహర్షము- దీ

పనము- రుచికరము- అన్నమును జీర్ణింపజేయును- ముఖమునుశుద్ధిపరచును. పిపాసాశూలకఫశ్రమఛర్దిశ్వాస క్రిమిహరము- వాతశ్లేష్మ మల బంధహరము- కాంతిబలకరము. తియ్యనిమ్మపండూరగాయ మధురమై- చల్లనై- కఫపైత్యహరమై- తుష్టి పుష్టి వీర్యవృద్ధియును జేసి శ్రమపిపాసాదాహదోషకరము. పెద్దనిమ్మపండూరగాయ పుల్లనై గుల్మశ్లేష్మాశ్మవాతకంఠరోగ ఛర్దికాసలనుగొట్టి కాంతి రుచి జఠరములను వృద్ధిబొందించును. నేతనిమ్మకాయఊరగాయ త్రిదోషకరము- మధ్యమమట్టిగుణమునే జేయును. తియ్యమామిడి ఊరగాయ బలకరము- వగరు- పులుసు- త్రిదోషహరము. పీనసగురుత్వరుచికరము. పుల్లమామిడి లేతఊరగాయ మిక్కిలివెట్టజేసి కటువై వాతకఫపైత్యములనుహరించి రక్తమును బోషింపజేయును. మాగాయ రుచ్యము- దీపనము- వాతహరము- శ్రమక్లేశమదమూర్ఛాప్రలాపహరము- హృద్యము. మావికయనునది పుల్లనై వగరుగలిగి వెట్టజేసి కంఠమునుబాగుజేసి వాతబలరక్తములను బోగొట్టి రుచ్యగ్నిదీపనమై వర్ణమునుజేయును- వ్రణరోగికి గళరోగికి హితము.

మాంసప్రకరణమ్.

అథ మాంసభక్షణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి సిద్ధాన్నసూపభక్ష్యదశవిధశాకవివేచనానంతరమితి॥ మన్యతే బలకరమితి మాంసం మనజ్ఞానే॥ తదుక్తం శ్రీమహాభారతే॥ నమాంసాత్పరమంకించిద్రసతో విద్యతేభువి। కృశక్షీణాభితప్తానాం గ్రామ్యధర్మరతాత్మనాం। అధ్వనాకర్శితానాంచ నమాంసాద్విద్యతేపరం। సద్యోవర్ధయతేప్రాణాన్ పుష్టిమగ్ర్యాందదాతిచ। నభక్ష్యోభ్యధికఃకశ్చిన్మాంసాదస్తి పరంతపేతి॥ యద్వా ఇహలోకే యస్య మాంసమశ్నామి పరలోకే సమాం భక్షయిష్యతీతి ఏతన్మాంసశబ్దస్య నిరుక్తిం పండితాః ప్రవదంతీతి మనురాహ॥ తద్యథా॥ మాంసభక్షయితాముత్రయస్యమాంసమిహాద్మ్యహం। ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణఇతి॥

నను ప్రాణిహింసాతోన్యత్ర మాంసం నోపపద్యతే। తస్మాతాపితృనిషిక్తశాతీవహేయ శోణిత శుక్లమేళన శరీరమేవ తస్మాన్మాంసభక్షణవిష్యాపక్రాంతి రత్యంతాపాయప్రతిపాదికేతి బ్రూమస్తథాచ శ్రుతిస్మృతయః। నమాగ్ సమశ్నీయాదితిశ్రుతిః॥ నాకృత్వా ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్పద్యతేక్వచిత్। నచప్రాణివధస్స్వర్గ్యస్తస్మాన్మాంసం వివర్జయేత్॥ సముత్పత్తించమాంసస్య వధబంధౌచదేహినాం। ప్రసమీక్ష్యనివర్తేత సర్వమాంసస్యభక్షణాత్॥ వర్షేవర్షేశ్వమేధేన యోయజేత శతంసమాః। మాంసానిచ నఖా

దేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమం॥ ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైర్మున్యన్నానాంచభోజ
నైః। నతత్ఫలమవాప్నోతి యన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ అనుమంతా విశసితా ని
హంతా క్రయవిక్రయీ। సంస్కర్తాచోపహర్తాచ ఖాదకశ్చేతి ఘాతకాఇతి
మనుః॥ సర్వాన్కామానవాప్నోతి హయమేధఫలంతథా। గృహేపి నివసన్వి
ప్రో మునిర్మాంసవివర్జనాదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥

తర్హి స్యాద్వైదికపశుహింసాయాగశ్రాద్ధాతిథిభోజనేష్వధర్మ్యః। కిం
చ భృత్యానాంచావశ్యభరణీయానాం వృద్ధమాతాపిత్రాదీనాం భరణాయ
కుంభసంభవేనాంభోధ్యంభస్తంభితకుక్షింభరేణ సాక్షాద్భర్గాంశభవేనమృగ
యాక్రియాకారీతి మన్వాద్యుక్తేరనర్థాభవేత్। ప్రవాహానాదితయా నిత్యం ప
శుయాగాదివిధిం సర్వత్ర సర్వంసహాయాం బ్రాహ్మణేష్వార్యావర్తాంతర్వ
ర్తిబ్రహ్మావర్తాదిదేశావస్థితగౌడేష్వతిథిశ్రాద్ధాదికామనయాద్యాప్యశ్నంతఃప
శ్యామః ప్రత్యక్షం। తస్మాదవిధానేన యో మాంసం ఖాదతి సమృతస్సన్ య
న్మాంసం తేనభక్షితం తైఃప్రాణిభిః పరలోకే స్వరక్షణాక్షమః ఖాద్యదఇతి
మాంసశబ్దనిర్వచనమనూక్తేః। దేవతాతిథిశ్రాద్ధాదిష్వభ్యర్చ్య శాస్త్రానుజ్ఞా
తమృగమత్స్యపక్షిణాం మాంసపురోడాశం భక్ష్యమేవ। కింతు దేవతాద్యుద్దే
శమంతరేణ స్వజఠరపిఠరపూరణార్థమేవ మాంసభక్షణాదత్రైవ ప్రత్యవాయో
హీనాయుగ్గదీభవతీత్యేవశ్రుతిస్మృతయో జ్ఞాపయంతి॥ యదగ్నీషోమీయంప
శుమాలభతే వార్త్రఘ్నఏవాస్య సతస్మాద్వాశ్యం॥ అస్యార్థః॥ అగ్నీషోమీ
యం అగ్నీషోమదైవత్యం పశుం ఆలభతే హంతీతియత్ తత్ అస్య యజమా
నస్య వార్త్రఘ్నః పాపహారీ తస్మాత్ తస్మాత్కారణాదేవావశ్యం భక్షణా
ర్హం అగ్నీషోమీయపశ్విడామాంసభక్షణీయమితి యాజుషశ్రుతిః॥

ప్రోక్షితం భక్షయేన్మాంసం బ్రాహ్మణానాంచకామ్యయా। యథావి
ధినియుక్తస్తు ప్రాణానామేవచాత్యయే॥ ప్రాణస్యాన్నమిదంసర్వం ప్రజాప
తిరకల్పయత్। స్థావరంజంగమంచైవ సర్వం ప్రాణస్యభోజనం॥ యజ్ఞాయజ
గ్ధిర్మాంసస్యేత్యేషదైవోవిధిస్మృతః। అతోన్యథాప్రవృత్తిస్తు రాక్షసోవిధిరు
చ్యతే॥ క్రీత్వా స్వయంవాప్యుత్పాద్య పరోపకృతమేవవా। దేవాన్పితౄంశ్చా
ర్చయిత్వా ఖాదన్మాంసంనదుష్యతి। నాద్యాదవిధినామాంసం విధిజ్ఞోనాపది
ద్విజః। జగ్ధ్వాహ్యవిధినా మాంసం విధిజ్ఞో నాపది ద్విజః। జగ్ధ్వా హ్యవిధినా
మాంసం ప్రేత్యతైర్నాద్యతేఽవశః। నతాదృశంభవత్యేనో మృగహంతుర్ధనా
ర్థినః। యాదృశంభవతి ప్రేత్య వృథామాంసానిఖాదతః। నియుక్తస్తు యథా
ధి

న్యాయ్యం యో మాంసం నాత్తి మానవః। స ప్రేత్య పశుతాం యాతి సంభవా నేకవింశతిం॥ అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నాద్యాద్విప్రః కదాచన। మంత్రైస్తు సంస్కృతాన్నద్యాచ్ఛాశ్వతం విధిమాస్థితః। యావంతి పశురోమాణి తావత్కృత్వోహ మారణం। వృథా పశుఘ్నః ప్రాప్నోతి ప్రేత్య జన్మని జన్మని। యజ్ఞార్థం పశవస్సృష్టాస్స్వయమేవ స్వయంభువా। యజ్ఞోస్య భూత్యై సర్వస్య తస్మాద్యజ్ఞే వధోఽవధః। ఓషధ్యః పశవో వృక్షాస్తిర్యంచః పక్షిణస్తథా। యజ్ఞార్థం నిధనం ప్రాప్తాః ప్రాప్నువంత్యుత్సృతీః పునః। మధుపర్కే చ యజ్ఞే చ పితృదైవతకర్మణి। అత్రైవ పశవో హింస్యా నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః। ఏష్వర్థేషు పశూన్హింసన్వేదతత్త్వార్థవిద్ద్విజః। ఆత్మానంచ పశూంశ్చైవ గమయత్యుత్తమాంగతిం। బభూవుర్హి పురోడాశా భక్ష్యాణాం మృగపక్షిణాం। పురాణేష్వపి యజ్ఞేషు బ్రహ్మక్షత్రసవేషు చ। గృహే గురావరణ్యే వా నివసన్నాత్మవాన్ద్విజః। నావేదవిహితాం హింసామాపద్యపి సమాచరేత్। యా వేదవిహితా హింసా నియతాస్మింశ్చరాచరే। అహింసామేవ తాం విద్యాద్వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ। యో హింసకాని భూతాని హినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా। స జీవంశ్చ మృతశ్చైవ న క్వచిత్సుఖమేధత ఇతి మనుః॥ ప్రాణాత్యయే తథా శ్రాద్ధే ప్రోక్షితం ద్విజకామ్యయా। దేవాన్పితౄన్సమభ్యర్చ్య ఖాదన్మాంసం న దోషభాగితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ సంయావం కృసరం మాంసం శష్కులీ పాయసం తథా। ఆత్మార్థం న ప్రకర్తవ్యం దేవార్థంతు ప్రకల్పయేత్। అభక్షయన్వృథా మాంసమమాంసాశీ భవత్యుత। ప్రజానాంహితకామేన త్వగస్త్యేన మహాత్మనా। ఆరణ్యాస్సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాస్తపసా మృగాః। విధినా వేదదృష్టేన తద్భుక్త్వేహ న దుష్యతి। యజ్ఞార్థే పశవస్సృష్టా ఇత్యపి శ్రూయతే శ్రుతిః। అతోన్యథా ప్రవృత్తానాం రాక్షసో విధిరుచ్యతే। క్షత్రియాణాంచ యో దృష్టో విధిస్తమపి మే శృణు। వీర్యేణోపార్జితం మాంసం యథా భుంజన్న దుష్యతి। ఆరణ్యాస్సర్వదైవత్యాః ప్రోక్షితాస్తపసా మృగాః। అగస్త్యేన పురా రాజన్మృగయా యేన పూజ్యతే। నాత్మానమపరిత్యజ్య మృగయా నామ విద్యతే। సమతాముపసంగమ్య భూతం హన్యతి హంతి వా। అతో రాజర్షయస్సర్వే మృగయాం యాంతి భారత। న హి లిప్యంతి పాపేన న చైతత్పాతకం విదురితి శ్రీమహాభారతే అనుశాసనికపర్వణ్యుక్తం॥

యత్తూక్తం పారాశరీస్మృతివ్యాఖ్యాతృభిర్మాధవాచార్యైర్మాంసభక్షణనిషేధస్తు నిషిద్ధప్రాణిహింసాపూర్వకమాంసభక్షణవిషయః। నతు క్రయా

విహాస్త్రమాంసభక్షణవిషయః। ప్రాణివధనిందాపూర్వకనిషేధస్మరణాదితి। తదవిహితరమణీయం। యస్మాత్క్రయకారిసత్వే ఘాతుకవిక్రేతారో భవంతి తస్మాత్స్నేహాత్స్వరసపరయాణా ప్రాణివధజనితదోషిణో భవంత్యేవ క్రేతారోయథా॥ అనుమంతా విశసితా నిహంతా క్రయవిక్రయీ। సంస్కర్తాచోపహర్తాచ ఖాదకశ్చేతిఘాతకాః॥ వాక్యాత్ ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్పద్యతే క్వచిత్ ఇత్యాది పూర్వోదాహృత మానవోక్తినిర్బోధన యిష్యామః॥

మాంసప్రకరణము.

సిద్ధాన్నమాంసభక్షణవిధినిషేధవివేచనముచేసినపిమ్మట మాంసభక్షణవిధిని జెప్పుచున్నారము. బలకరమని ప్రియపడుచున్నది గావున మాంసమంటబడును. మరణానుభవమునకు జ్ఞానమర్థము. శ్రీమహాభారతమునందిట్లు జెప్పబడెను. మాంసముకంటెను రుచిగలపదార్థములేదు. కృశించినవారికి క్షీణించినవారికి మార్గాయాసముపొందినవారలకును మాంసముకంటె విశేషబలకరములేదు. భక్షించుటమాత్రముచేతను బలపుష్టులను వృద్ధిపొందించును. మరియు నిహలోకమందేమృగమాంసము నేను భక్షించుచునో నానిమాంస మామృగము పరలోకమందు భక్షించునని మాంసశబ్దనిర్వచనము. మాం అనగా నన్ను సః నావేదినబడినమృగము పరలోకమునందు భక్షించునుగావున మాంసశబ్దార్థమిటులని మనువచనము.

ఓయీ ప్రాణిహింసజేయకుండ మాంసము సంభవించదు. ఈమాంసము తలిదండ్రుల శోణితశుక్లమేళనమువలన బుట్టి పెరిగిన శరీరముగావున మాంసమును భక్షించవిధించుట మిక్కిలియపాయమునుబొందించుటగ దాను నిన జెప్పుచున్నారము. ఇందుకు శ్రుతిస్మృతులు- మాంసము భక్షించకూడదని యజుర్వేదము- ప్రాణిహింసజేయకుండ మాంసముబ్బదు- ప్రాణివధవలన స్వర్గములేదు- గావున మాంసమును వర్జింపవలయును- మాంసము పుట్టుగను న్న ఆమృగమును కట్టిపట్టి కొట్టి హింసించుటను జూచి బుద్ధిమంతుడు మాంసభక్షణనుండి మళ్లవలయును. నూరుసంవత్సరములు నూరశ్వమేధములుజేసిన వానిపుణ్యమున్ను మాంసమునువర్జించినవానిపుణ్యమున్ను సమమనియును- మృగమును జంపుటకనుమతించినవాడును జంపినవాడును కోసినవాడును కొన్నవాడును అమ్మినవాడు నప్పగించినవాడును వండినవాడును దినినవాడును వీరందరును జంపినవారేయని మనువచనములు.

బ్రాహ్మణుడు గృహమందే యుండి మాంసమును వర్జించి మునివృత్తితోనుండిన నన్నూర్ల యశ్వమేధఫలమును నొందునని యాజ్ఞవల్క్యవచనము. అయితే యజ్ఞమందును శ్రాద్ధాదికమందును పశుహింస అధర్మజనకమగును. మరియును దనచే బోషింపదగిన భృత్యవృద్ధమాతాపితృ ప్రముఖుల బోషించుటకు చులికితజలధిసలిలుడు నలికవిలోచనాంశసంభవుడగు నాకుంభసంభవుడు వేటాడెనని విందుము. ఇట్లు శిష్టాచారమునకును మన్వాదిశాస్త్రములకును విరుద్ధముగనుండెను. ప్రవాహరూపముగ ననాదిగా పశుయాగమును జేయుచుండిరి. ఆర్యావర్తాంతర్వర్తి బ్రహ్మావర్తాది దేశమందుండు గౌడపండితులు అతిథిశ్రాద్ధాదిహేతువుగ నిప్పటికిని మాంసమును స్వీకరించుచుండిరి. వీటిని ప్రత్యక్షముగ జూచుచుంటిమి. ఇవి విరుద్ధముగాదు. అవిగావున మాంసభక్షణ జేయదగదను మన్వాదివచనములు శాస్త్రవిధిలేకుండా భక్షించదగదనుట-గాన దేవపిత్రాద్యర్చనకై శాస్త్రమున జెప్పబడిన మృగమత్స్యపక్షిమాంసములను సంపాదించి దేవతాదులకొసగి శేషమును భక్షించదగును. కేవలముదరపూరణార్థ మతిజిహ్వాచాంచల్యముచే విధినతిక్రమించి మాంసమును భక్షించిన నాయుష్యహానియును రోగోత్పత్తియును మిక్కిలి ప్రత్యవాయమగుననియును శ్రుతిస్మృతులు జెప్పుచున్నవి. ఎట్లనిన- అగ్నిషోమీయపశువును జంపుట యజమానుని పాపమును జంపుట గావున నగ్నిషోమీయ పశ్వాదామాంసమవశ్యము భక్షించదగునని యజుర్వేదము. దేవాదిపూజానిమిత్తము ప్రోక్షితమగుమాంసమును భక్షించదగును. ఈస్థావరజంగమప్రపంచమంతయును ప్రాణసంరక్షణమునకై భోజనముగ బ్రహ్మచే నిర్మింపబడెననియును యజ్ఞశేషము భక్షింపవలెననియును వైదికమగు విధి జెప్పబడినది. ఇంతకంటె నితరకారణములచే మాంసభక్షణమాసురవిధియని జెప్పబడుచున్నది. మాంసమును కొనియైనను తానుగొట్టి తెచ్చియైనను పరులచే నివ్వబడినదైనను దేవపిత్రాద్యర్చనము జేసి భక్షించిన దూష్యముగాదు. ఇట్టి విధినతిక్రమించి మాంసమును దినదగదు. విధిలేకుండగ నేమృగమాంసము నెవఁడు భక్షించునో వాఁడా మృగముచే నరకమునందు వశుఁడై భక్షింపబడును. ధనమునకై మృగముల వేటజూచు కిరాతునికైనను వృథామాంసమును భక్షించినవానిదోషమంత లేదనగా వృథామాంసాశికి కిరాతునికంటె నధికదోషమని తెలియదగును. విధిచే నియుక్తుడై యజ్ఞాదులయందు న్యాయమగు మాంసము నెవఁడు భక్షింపడో వాఁడిరువదియొక జన్మమందు పశువై పుట్టును. మంత్రములచే పవిత్రమగు మాంసమును భక్షింపదగు నట్లుగాని వాని నాపదలేకుండ దినదగదు. వృథాపశుహింసను జేసిన

వాడా పశురోమము లెన్నిగలవన్ని జన్మములందు పశువులై పుట్టి యటుల మరణమునొందుచుండును. బ్రహ్మచే యజ్ఞమునకై పశువులు సృజింపబడెను. యజ్ఞమీసర్వప్రపంచాభివృద్ధికగునుగావున యజ్ఞమందలివధ వధగాదు. ఓషధులు, పశువులు, పక్షులు, వృక్షములు, తిర్యగ్జంతువులును యజ్ఞమందు మరణమునొంది యూర్ధ్వగతినొందును. మధుపర్కమునందును యజ్ఞమునందును పితృదైవతకర్మములందును పశుహింస గూడునని- ఇతరమగు నశాస్త్రీయహింస గూడదనియును- పూర్వోక్తకర్మలందు పశుహింసను జెప్పు వేదముయొక్క యథార్థవేత్తయగు ద్విజుడు దనను నాపశువుల నుత్తమగతిని బొందించుననియును భక్షకార్హమగు నాపశువుల పురోడాశములు ప్రాచీన యజ్ఞములందును బ్రహ్మక్షత్రయజ్ఞములందును విసియుక్తములాయెను. బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవానప్రస్థాశ్రమములందుండు ద్విజుడు వేదవిహితముగానిహింసనాపదయందైనను జేయనగదనియును వేదవిహితమగు హింస యీచరాచరప్రపంచమందు నియతమైనదిగావున దాని నహింసయని దెలియదగును.

వేదమువలనగదా ధర్మముప్రకాశించుట. ఎవడఘాతుకములగు భూతములను దనసుఖమునకై హింసించునో వాడు జీవించియుండినను మృతప్రాయుడేను- వాడేలోకమందున్నను సుఖమునొందడని మనువు. ప్రాణాత్యయాపదయందును, శ్రాద్ధమందు బ్రాహ్మణేచ్ఛచేతను, దేవపితృతర్పనలందును ప్రోక్షితమాంసమును భక్షించినవాడు దోషమునొందడనియును యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.

పైనివ్రాసిన గోధూమపిండిచే జేయబడిన సంయావమనుభక్ష్యమున్ను, పులగము, మాంసము, చక్కిలము, పాయసము నాత్మార్థమై వండరాదు. దేవతాదులకొరకు వండదగును.

వృథామాంసమునుభక్షించినవాడువమాంసాశియగును- ప్రజలహితవునుగోరినయగస్త్యులవారిచేత నరణ్యమందగు సకలదైవత్యమృగములున్ను ప్రోక్షించబడెను. వేదదృష్టమగు విధిచేతను మాంసభక్షణమును జేసి దూషించబడడు. పశువులు యజ్ఞార్థమై సృజింపబడినవని వేదమువినబడుచున్నది. ఇతకంటె నన్యముగ నడచిన యది రాక్షసవిధియనబడును. క్షత్రియులకు జెప్పబడిన విధి నీవు వినుము. తనశక్తివలన సంపాదించిన మాంసమును భుజించిన దూషించబడడు. సర్వదైవత్యములగు నారణ్యమృగము లగస్త్యులవారిచే పూర్వమందుప్రోక్షించబడెను. వారిచేనవుడు వేట ప్రశస్తికెక్కెను. తననుపదచి వేటయన్నదిలేదు. గాన సమతనొంది యోగ్యుడు ఘాతహింసజేయును. వాటిచే హింసించబడునుగావున రాజర్షులెల్ల వేటలందు సిట్లు సమబుద్ధి జేతురు.

గావున చాపముచే లేపము పొందరిది పాపమనియును పెద్దలు సెప్పిరనుచును శ్రీమహాభారతము వానుశాసనికపర్వము.

మాంసభక్షణనిషేధము ప్రాణిహింసాపూర్వకమైన మాంసభక్షణవిషయముగాని క్రయాదిప్రాప్తమాంసభక్షణవిషయముకాదని పరాశరమాధవమునందును జెప్పబడినది. యిదివిమర్శించనివారికి రమ్యమై తోచును. ఎందువలననంటె- కొనువారుంటే అమ్మువారును చంపువారు మొదలగువారును గల్గెదరు- అదికారణమువలన సాక్షాత్తున్ను పరంపరచేతనున్ను ప్రాణివధవలనపుట్టినదోషమును కొనిమాంసమును దినువారును బొందగలరు. పైనివ్రాసిన మనువచనములందు విక్రేతాదులకును దోషమును జెప్పియున్నది.

అథభక్ష్యాభక్ష్యమృగపక్షిమత్స్యమాంసాన్ప్రవక్ష్యామః॥

పాఠీనరోహితరాజీవసింహతుండశకులవర్జం। సర్వమత్స్యమాంసాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్। సర్వజలజమాంసాశనేషు చ। ఖరోష్ట్రకాకమాంసాశనే చాంద్రాయణం కుర్యాత్। ప్రాశ్యాజ్ఞాతం సూనాస్థం శుష్కమాంసం చ। క్రవ్యాదమృగపక్షిమాంసాశనే తప్తకృచ్ఛ్రం। కలవింక ప్లవ చక్రవాక హంస రజ్జువాల సారస దాత్యూహ శుక శారికా బక బలాక కోకిల ఖంజరీటాశనే త్రిరాత్రముపవసేత్। ఏకశఫోభయదంతాశనే చ। తిత్తిరికాక పింజల లావక వర్తికా మయూరవర్జం। సర్వపక్షిమాంసాశనే చాహోరాత్రమితి విష్ణుస్మృతౌ॥ క్రవ్యాదాన్ శకునీన్సర్వాంస్తథా గ్రామనివాసినః। అనిర్దిష్టాంశ్చైకశఫాంష్టిట్టిభం చ వివర్జయేత్। కలవింకం ప్లవం హంసం చక్రాంగం గ్రామకుక్కుటం। సారసం రజ్జువాలం చ దాత్యూహం శుకశారికే। ప్రతుదాన్ జాలపాదాంశ్చ కోయష్టినఖవిష్కిరాన్। నిమజ్జతశ్చ మత్స్యాదాన్ సౌనం వల్లూరమేవ చ। బకం చైవ బలాకాం చ కాకోలం ఖంజరీటకం। మత్స్యాదాన్విడ్వరాహాంశ్చ మత్స్యానేవ చ సర్వశః। యో యస్య మాంసమశ్నాతి స తన్మాంసాద ఉచ్యతే। మత్స్యాదస్సర్వమాంసాదస్తస్మాన్మత్స్యాన్వివర్జయేత్॥ మాద్యతి మాంసజిహ్వక్షయా మత్స్యః। మదీహార్థగ్లసంయోః॥ పాఠీనరోహితావాద్యౌ నియుక్తౌ హవ్యకవ్యయోః। రాజీవాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చైవ సర్వశః॥ పాఠీనపృష్ఠమున్నమ ఇతితి పాఠీనః। భక్ష్యతయా శాస్త్రే పఠ్యత ఇతి వా పాఠీనః। పఠవ్యక్తాయాం వాచి। మత్స్యానాం కవచప్రాయాస్థూలాత్వక్శకలః తద్యోగాచ్ఛకల్కీ। రాజీః పంక్తిరస్యాస్తీతి రాజీవః। పద్మవర్ణో వా రాజీవః। రోహితత్వాద్రోహితః॥ నభక్షయేదేకచరానజ్ఞాతాంశ్చ మృగద్విజాన్। భక్ష్యేష్వపి సముద్దిష్టాన్సర్వాన్పంచనఖాంస్తథా। శ్వావిధం శల్యకం గోధాం ఖడ్గకూర్మశశాం

స్తథా। భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహు రనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతఇతి మనుః॥ యేషా
మ్యా॥ ఆమం మాంసం యేభక్షయంతి తేక్రవ్యాదాస్తాన్సర్వాన్గృధ్రాదీన్పక్షి
ణోవర్జయేత్। తథాగ్రామవాసినశ్చ పక్షిణః పారావతాదీన్॥ తథాచ శ్రు
తౌ॥ కేచిదేకశఫాభక్ష్యత్వేన నిర్దిష్టాః। తథాచోష్ట్రాదాడబమాలభేత తస్యచ
మాంసమశ్నీయాదితి॥ కేచిద్వ్యాపిద్దా రాసభాదయస్తేషాం మాంసంపరివర్జ
యేత్। యేపియజ్ఞాంగత్వేన విహితాస్తేషామపి యజ్ఞఏవ మాంసభక్షణం న
సర్వదా। టిట్టిభాఖ్యంచ పక్షిణం వర్జయేత్। కలవింకం చటకం తస్యగ్రామా
రణ్యోభయవాసినఏవ నిషేధః। అరణ్యస్యాప్యభక్ష్యత్వార్థం జాతిశబ్దేన ని
షేధః। ప్లవాఖ్యం పక్షిణం తథా। హంస చక్రవాక గ్రామకుక్కుట సార
స రజ్జువాల దాత్యూహ శుక శారికాఖ్యా న్పక్షిణో వర్జయేత్। వక్ష్యమా
ణ జాలపాద నిషేధేనైవ హంస చక్రవాకయోరపి నిషేధసిద్ధౌ పృథఙ్నిషే
ధోస్యైషా మాపది జాలపాదానాం వికల్పార్థః। సచ వ్యవస్థితో విజ్ఞేయః।
ఆపది భక్ష్యో నత్వనాపది ఇచ్ఛావికల్పస్య రాగతఏవ ప్రాప్తేః। గ్రామకు
క్కుటేతు గ్రామగ్రహణ మారణ్యకుక్కుటాద్యనుజ్ఞానార్థం। నత్వేతద్వ్యతి
రిక్త గ్రామవాసివికల్పార్థం। ఆపదర్థే గతప్రయోజనం భవతి। వాక్యాంత
రగతవిశేషావధారణపరత్వస్యాన్యాయత్వాత్।ప్రతుదానితు।ప్రతుదాంశ్చం
చ్వాక్షిప్యయేభక్షయంతి దార్వ్యాఘాటాదీన్ జాలపాదానీతి।జాలాకారపాదా
న్శరారిప్రభృతీన్। కోయష్ట్యాఖ్యం పక్షిణం నఖవిష్కిరాన్నఖైర్వికీర్య యేభ
క్షయంతి తానభ్యనుజ్ఞాతారణ్యకుక్కుటాదివ్యతిరిక్తాన్ శ్యేనాదీన్। తథానిమ
జ్య యేమత్స్యాన్ ఖాదంతి తాన్మద్గుప్రభృతీన్। సూనామారణస్థానం తత్ర
స్థితం యన్మాంసం భక్ష్యమపి వల్లూరం శుష్కమాంసం ఏతాని వర్జయేత్॥ బ
కంచైవేతి। బకబలాకా ద్రోణకాక ఖంజనాన్ తథా మత్స్యాదాన్పక్షివ్యతిరి
క్తాన్నక్రాదీన్విడ్వరాహాంశ్చ విడితివిశేషణ మారణ్యసూకరాద్యనుజ్ఞానార్థం।
మత్స్యాంశ్చ సర్వాన్వర్జయేత్॥ మత్స్యభక్షణనిందామాహ॥ యో యస్యేతి॥
యోయదీయంమాంసంఖాదతి సతన్మాంసాదః। ఏవం పరముపదిశ్యతే। యథా
మార్జారో మూషికాదః మత్స్యాదః పున స్సర్వమాంసభక్షకత్వేన వ్యపదే
ష్టుంయోగ్యః తస్మాన్మత్స్యాన్నఖాదేత్॥ ఇదానీంభక్ష్యమత్స్యానాహ॥ పాఠీ
నరోహితావితి। పాఠీనరోహితౌ మత్స్యభేదౌ భక్షణీయౌ హవ్యకవ్యయోర్ని
యుక్తావితి సమస్తవక్ష్యమాణభక్షణనిషిద్ధోపలక్షణార్థం। తేనప్రాణాత్యయా
దావదోషః। తథా రాజీవాఖ్యాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చ సర్వాన్వక్ష్య
మాణలక్షణోపేతానద్యాత్॥ మేధాతిథి గోవిందరాజౌతు। పాఠీనరోహితౌ

ద్దైవపిత్రాదికర్మణి నియుక్తా వేవాదనీయా। నహ్యన్యథా। రాజీవసింహతుండస శల్కామత్స్యాస్తు హార్యకవ్యాఖ్యా మన్యత్రాపి భక్షణీయా ఇత్యాచక్షతుః॥ న తన్మనోహరం। పాఠీనరోహితౌ శ్రాద్ధనియుక్తౌ శ్రాద్ధభోక్త్రైవ భక్షణీయౌ। నతు శ్రాద్ధకర్త్రాపి। రాజీవాదయో హవ్యకవ్యఖ్యా మన్యత్రాపి భక్ష్యా ఇత్యస్యాప్రమాణత్వాత్। మన్వంతరైశ్చ రోహిత పాఠీన రాజీవానాం తుల్యత్వేనాభిధానాత్॥ తథాచ శంఖః॥ రాజీవాస్సింహతుండాశ్చ సశల్కాశ్చ తథైవచ। పాఠీనరోహితౌ చాపి భక్ష్యామత్స్యేషు కీర్తితాః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ భక్ష్యాః పంచనఖా శ్వావిద్గోధాః కచ్ఛపశల్యకాః। శశశ్చ మత్స్యేష్వపితు సింహతుండకరోహితాః। తథా పాఠీన రాజీవ సశల్కాశ్చ ద్విజాతిభిః॥ హారీతః॥ సశల్కాస్మత్స్యాన్న్యాయోపపన్నాన్భక్షయేదితి॥ ఏవంచ। భోక్త్రైవాద్యౌ నకర్త్రాపి శ్రాద్ధే పాఠీనరోహితౌ। రాజీవాద్యాస్తథా నేతి వ్యాఖ్యానమునిసమ్మతా॥ రాజీవాద్యాః నిత్యభోజనే శ్రాద్ధభోజనేచ భక్ష్యా ఇతి మాధవః॥ నభక్షయేదితి। ఏకాకినః ప్రాయేణచరంతి సర్పాదయః తాననేకచరాంస్తథా ఉక్తభిన్నానపి నామజాతి భేదేనావధార్య విభాగతశ్చ మృగపక్షిణో న్యజ్ఞాయంతే తాన్ప్యత్యేష్వపి సముద్దిష్టానితి సామాన్యవిశేషనిషేధాభావేనభక్ష్యపక్షినిషిద్ధాన్పక్ష్యేష్వేవ సముద్దిష్టాంశ్చ తథా సర్వాన్పంచనఖాన్వానరాదీన్నభక్షయేత్॥ అత్ర ప్రతిప్రసవమాహ॥ శ్వావిదమితి శ్వావిధం సేధాఖ్యం పక్షిభేదకం శల్యకం తత్సదృశం। స్థూలలోమానం తథా గోధాగండక కచ్ఛపశశాన్పంచనఖేషు భక్ష్యాన్మన్వాదయః ప్రాహుః। తథా ఉష్ట్రవర్జితానేకతస్త్యోషితాన్। పంచనఖాశ్చ శల్యకశశశ్వావిద్గోధాఖడ్గకచ్ఛపా ఉభయతోదతకేశలోమైకశఫ కలవింక ప్లవ చక్రవాక హంసాః। కాకకంకగృధ్రశ్యేన జలజా రక్తపాద తుండా గ్రామ్యకుక్కుట సూకరా ధేన్వనడుహౌ చాపన్నదావసన్న వృథామాంసాని బక బలాక టిట్టిభమాంసాని తథా నక్తంచరా అభక్ష్యాః॥

ఇటుమీద భక్ష్యాభక్ష్యమృగపక్షిమాంసములను జెప్పుచున్నారము.

పాఠీనములు, రోహితములు, సింహమువంటిముఖముగలవి, పొలుసుగలవిగాక మిగిలినమత్స్యములలో దేనిదినినను త్రిరాత్రోపవాసమును జేయదగును. జలమందుబుట్టినయన్నిటిమాంసములున్ను గాడిదె, లొటిపిట, కాకము వీటిమాంసమును భక్షించిన చాంద్రాయణము జేయువలయును. జంతువేదో

తెలియుటకవకాశములేకుండ కటికవానివద్దనుండి తెచ్చినమాంసమున్న, మాంసమును తినుమృగపక్షిమాంసమున్ను భక్షించిన విప్రుడు కృచ్ఛ్రమును జేయవలయును. పిచ్చిక, నీటికోడి, చక్రవాకము, తెల్లనిచాలనేపక్షి, హంసము, సారసము, భరతపక్షి, నల్లనిమెడగలిగినకోళ్లను, చిలుక, కొంగ, బెగ్గోల్లి, కోకిల, కాటుకపక్షి వీటిమాంసభక్షణము చేసిన మూడుదినములుపవసింపవలయును. ఒకడెక్కయును క్రిందను మీదను దంతములుంగలుగువాటిని దినినను నిదియె ప్రాయశ్చిత్తము.

క్రౌంచ. కపింజలపక్షి, లావుకపిట్ట, పూరేడుపిట్ట, నెమలిపిట్టయును దప్ప మిగిలినపక్షులమాంసమును భక్షించిన యొకదినముపవాసమును జేయుమనిస్మృత్యర్థము. మాంసమునుభక్షించుపక్షులన్నిటిని, గ్రామమందుండువాటిని, భక్ష్యములలో జెప్పబడనివాటిని, యొకడెక్కగలవాటిని, తీతువపిట్టను తినరాదు. పూర్వోక్తకలవింకాదులను, ముక్కునబొడుచుకొనితినునవియును, వ్రేళ్ల మధ్యనంటు చర్మములుగల బాతులుమొదలగునవియును, గోళ్లచేదువ్వి మేయునవియును, నీటమునిగిమత్స్యములను భక్షించునవియును, కటికవానిదగ్గి మాంసమును, ఎండబెట్టినమాంసమును, కొంగను, బెగ్గురును, మాలకాకిని, ఎట్రింటెను, మత్స్యములనుభక్షించుపక్షులను, ఊరబందిని, ముందు జెప్పబడునవి గాక శేషించినమత్స్యములను వర్జింపవలయును. ఏజంతువుమాంసమునేజంతువు దినునో దానిని దినువాడాజంతువుదినెడు మాంసమునుగూడ దిను నట్లు గాన మత్స్యమెల్ల మాంసములను దిను నందువలన మత్స్యములను వర్జింపవలయును. మత్స్యములలో పాఠీనరోహితములు హవ్యకవ్యములందు నియుక్తులకు భక్షణయోగ్యములని ముందుగ జెప్పబడె నటువలెనే రాజీవములను, సింహతుండమువంటిముఖముగలవాటిని, పొలుసుగలవాటిని భక్షించదగును. నిత్యభోజనమునందును, శ్రాద్ధభోజనమందును రాజీవాదులను భక్షింపవచ్చునని మాధవాచార్యులనిరి.

పుష్టమైనపృష్ఠములుకలదిలేక శాస్త్రములందుభక్ష్యమనిఖరించబడునది పాఠీనము. పఠధాతువు వ్యక్తవచనమందు వర్తించును. శరీరమందు కవచమువలె బలిసిన చర్మము పొలుసడిగలది సశల్కము. రాజీయన బంక్తి యదిగలది రాజీవము. లేక పద్మవర్ణముకలదియును. ఎఱ్ఱనిరంగుగలది రోహితము. ఏకాకిగా సంచరించుదానిని సామాన్యవిశేషనిషేధములేకుండ భక్ష్యములలో జెప్పబడిన నజ్ఞాతమృగపక్షులను వానరాదిపంచనఖములను భక్షించరాదు.

పంచనఖములయం దాలుగు, ఏదుబంది, ఉడుము, తాబేలు, చెవులపిల్లి ఈ యైదును, గొందరిమతముచే ఖడ్గమృగమును భక్షించదగుగాని పంచనఖములన్నియు నుభక్షించతగదు. ఏకదంతపంక్తి గలవాటినుష్ట్రములను భక్షించతగదు. పచ్చిమాంసమును దిను గృధ్రములు మొదలగునవి క్రవ్యాదములు. గ్రామమందుండు పావురము మొదలగునవి నిషిద్ధములు. వేదమందొంటిడెక్కలుగు లొటిపిట, గుఱ్ఱము మొదలగునవి యజ్ఞీయములుగా జెప్పబడుటవలన భక్ష్యములని గొందరందురు. ఏయజ్ఞమం దేదిపశువో దానిమాంస మాయజ్ఞమందుగాని సర్వదా భక్ష్యముగాదు. పిచ్చిక గ్రామ్య మారణ్యము రెండువిధములివి నిషేధము. జాలపాదశబ్దముచే హంసచక్రవాకములకు నిషేధము సిద్ధముగుచుండ మరల హంసచక్రములని జెప్పుట వీటికంటె నితరములగు జాలపాదములనొకప్పుడాపదయందు భక్షించదగునని వైకల్ప్యముకొరకీ యవస్థాపదయందునేగాని యనాపదయందునగాదు. గ్రామకుక్కుటమును నిషేధించుటవలన యరణ్యకుక్కుటము భక్ష్యమని దెలియవలెను. గ్రామ్యములగు పక్షులు మొదలగునన్నిటికని నిషేధమేను. కాళ్లచే దువ్వుకొని పొడుచుకొని దినువాటిలో ననుజ్ఞాతారణ్యకుక్కుటము నెమలి మొదలగునవిదప్ప నన్నిటికిని నిషేధము. సౌనమనగా కటికవానింటనున్నది. భక్ష్యమైన నట్టిమాంసము వర్జించదగును. అభక్ష్యమాంసమందులో కలుపుచున్నాడని నిషేధము. వల్లూరమనగా యెండినమాంస మది తినదగదనుట దీనియందు క్రిములు పుట్టియుండునని బక, బలాక, ద్రోణకాక, ఖంజన, జాలపాదాదుల, నక్రాదులను, విడ్వరాహాదులను భక్షించదగదనుట హేయమాంస క్రిమిమలాదులనివి దినునుగాన వీటిని దినినవాడు క్రిమిమలాదికమును భక్షించినవాడగునని యును వచనమువలన నిషేధించబడెను. విడ్వరాహశబ్దములో విటు అనే శబ్దముచే నరణ్యవరాహమునుభక్షించదగుననుట.

అథ భక్షణయోగ్యమృగపక్షిమత్స్యమాంసగుణాన్వదామః॥

జాంగలంచ తథానూపం సాధారణమితి త్రిధా। మాంసమాహుర్భేదేన గురులాఘవభేదతః॥ సుస్వాదుపాకపలలం పలలం హారిణ్యా పిపాపహంస్యాన్మనసఃప్రియంచ। విబద్ధవిణ్మూత్రహరం సుగంధిపుష్టిప్రదం శీతలమామనంతి॥ ఐణేయం మధురంమాంసం కషాయం తిక్తతాన్వితం। విపాకే కటుకంచాపి వాతపైత్త్యకఫాపహం। కషాయమధురో రూక్షస్తృష్ణాపైత్త్యజ్వరాపహః। బద్ధకృద్రోచనంబల్యో శుక్లరక్తవివర్ధనః॥ రూక్షానిలోదరవికారజగు

ల్మ్రాగనాశం కరోతి చ పునః కటుకో విపాకే। గ్రాహీ కషాయమధురః కఫపై
త్త్యహర్తా శీతశ్చ నో బలకరో వితనోతి వహ్నిం॥ ఆజం స్యాత్పలలం సమీరణ
హరం దుర్నామనిర్నాశనం పైత్త్యఘ్నం కఫశోషణం వితనుతే కాయాగ్నిసం
దీపనం। హృద్యం గుల్మహరం కషాయమధురం శ్వాసంచ కాసం జయేచ్ఛూలా
ధ్మానబహూదరాదిషు హితం కార్తివ్యవస్థాజితం॥ బలదం బృంహణం వృష్యం
శ్రమఘ్నమనిలాపహం। వన్యవారాహపిశితముష్ణం గురురుచిప్రదం॥ మేదస్థౌ
ల్యం మూత్రలం స్వాదుయుక్తం పైత్త్యంహన్యాద్దివారాహమాంసం॥ వాతా
దిదోషత్రయనాశనం తౌ బలావహస్తిక్తకటుప్రదశ్చ। శోభాగ్నిమాంద్యజ్వ
రతీవ్రనాశస్సైవ్యస్సదా శ్వావిదతీవసౌఖ్యం॥ జాపకస్య తథామాంసం విపా
కే కటుకం తథా। క్రిమికుష్ఠహరం బల్యం వాతఘ్నం క్షయనాశనం॥ ఖడ్గమాం
సం కఫఘ్నంచ కషాయమనిలాపహం। పిత్ర్యం పవిత్రమాయుష్యం బద్ధమూ
త్రవిమోచనం॥ రుచిప్రదం పుష్టిసుఖావహంచ దీప్తాగ్నిశుక్లంచ కరోతి బల్యం।
గిరిప్రవర్త్యాఖికమాంసభక్షణం కరోతి పుంసాం గురుమేధబుద్ధిం॥ గోధా కషా
యమధురా విపాకే విషనాశనీ। వాతపైత్త్యప్రశమనీ శుక్లదా బలవర్ధనీ। సర్వ
రోగేషు పథ్యాచ నిశిదృష్ట్యావరోధహా॥ గోధా పూర్వవిరోధితాతిమధురా
లఘ్వీ విధత్తే శ్రమం వాయోః పైత్త్యవినాశనీ కఫహరా ధీపుష్టిసంవర్ధనీ। హృ
ద్యాసర్పవిషాదిసేవనతయా నిష్ఠా సదాసేవనే కైశ్చిత్సర్వవిరోధినీతి కథితా
సైషా విపాకేకటుః॥ అశ్వసీదేవతాప్రోక్తమితిప్రోక్తంమహర్షిభిః। మేధ్యంచ
మధురంస్నిగ్ధం కౌర్మ్యం పైత్త్యహరం గురు॥ దుష్టేన దుష్టస్య విషైస్తతస్య త
థాతిసారక్షయరోగిణాంచ। బాలస్యచైవాధికమేదురస్య మాంసంసదా తత్ప
రివర్జనీయం॥ పైత్త్యశ్లేష్మవికారేషు సరక్తేషు కపింజలః। మందవాతేషు పథ్యం
స్యాత్త్రైత్యేచ మధురంలఘుః। అక్షిరోగహరశ్చైవ యక్ష్మహా బలకృత్సదా।
నాతిపథ్యం కేకిమాంసం సపైత్త్యం కర్ణరోగకృత్। నభుంజీయాత్సదా ధీమా
న్వ్యాధికే కఫవాతనుత్॥ దూర్వాశ్యామలదీర్ఘకంధలసితశ్చూడాభిరామో మ
హాన్ నేత్రశ్రోత్రవయస్స్వరోదయకరో సామాన్యపథ్యం శిఖీ। హేమంతే శి
శిరే వసంతసమయే సేవ్యో విషాపహోర్యసౌ సోష్ణేసౌ ఘనకాలఘర్మశరదాం
ఘసేత్రిషు నేష్టః క్వచిత్॥ నాతిహృద్యో లఘుః పథ్యో బలోపచయవర్ధనః। స్ని
గ్ధోష్ణమధురో వృష్యో వాతహావర్తవస్మృతః॥ తిత్తిరస్తేష్వపివరో మేధాగ్ని
బలవర్ధనః। గ్రాహీపైత్త్యానిలహరస్సన్నిపాతహరః పరం॥ పరం సమస్తేషువ
దంతి తిత్తిరిం సరక్తతుండం శశివక్త్రభాసురం। మేధాగ్నిశుక్లాది బలాదికార
ణం త్రిదోషవైవర్ణ్యహరం విబంధనుత్॥ హృద్యో లఘుః కాననకుక్కుటస్యా

త్రైత్యాపహారీ మరుతాంనిహంతి। సరాగచిత్రో మధురో విపాకే గాత్రిమ్యా
త్తుకించిత్పరిభిన్నగాత్రః॥ లావుకః కషాయోమధురో లఘుశ్చాగ్నివివర్ధనః। విపా
కే కటుకః పథ్యో సన్నిపాతానిలేవరం॥ లావాశ్చతుర్ధా బలవర్ణవృత్తాః కో
ష్ఠాగ్నిదాస్స్వాదురసాః కషాయాః। ఛిందంతి దోషత్రితయప్రకోపం పథ్యా
మనోజ్ఞాః కటుకా విపాకే॥ నానావర్ణసమాయుక్తః కాంతః పారావత
స్స్మృతః। తన్మాంసం రక్తపిత్తఘ్నం కఫమేదోవివర్ధనం॥ కురవస్స్నిగ్ధమధురో
గురుశ్లేష్మవివర్ధనః। శ్వాసకాసహరశ్శీతః క్షయఘ్నోగిరివర్తకః। వాసపైత్య
జ్వరాన్హంతి రాజయోగ్యః ప్రకీర్తితః॥ శితాశిత ఇవాంగేషు గోనర్దో నీలతుం
డకః। వాతపిత్తహరో రుచ్యః కఫహా వహ్నిదీపనః॥ స్థూలస్సపిచ్ఛిలః కించిత్స
మీరణనిబర్హణః। గురుర్వృష్టికరో హృద్య స్స్వాదుక్ర స్నేహినీ శిఖీ॥ మత్స్యా
స్తు ద్వివిధాఃప్రోక్తా నాదేయాశ్చ సముద్రజాః। శంబూకాజలజామీనాఃపా
ఠీనాద్యాశ్చ సింధుజాః। రక్తపైత్యహరా స్స్నిగ్ధా మధురా వాతనాశనాః।
స్వాదుపాకాః కఫంకుర్యుర్యుష్ణవీర్యా భవంతిచ। లవణా మధురాః పాకే ర
సాస్స్వాదేవ మాత్రిశాః॥ కుష్ఠమేహక్రిమికరాః కించిద్వృష్యాస్సముద్రజాః।
మత్స్యాస్స్నిగ్ధాశ్చ వృష్యాశ్చ బహుదోషాఃప్రకీర్తితాః। లోహితప్రవరస్తే
షాం చిలిచీమత్స్యయోర్వరః॥ పాఠీనయుగ్మమపి దేహబలంప్రకుర్యాదామం
త్రిదోషమచిరేణ నిహంతి కృచ్ఛ్రం। యత్క్రింగిలో బలకరో వితనోతి వహ్నిం
మేహార్శసాంప్రశమనం జ్వరహారిరుచ్యః॥ శ్లేష్మలాస్సరసిసంభవా గురుస్స్వా
దువృష్యసరసామరుత్ప్రభాః। మాతలాశ్చ హసనప్రదాస్సదా స్నేహశు
క్రరుధిరప్రదాస్స్మృతాః॥ మహాహ్రదేషూద్భవిన స్స్వల్పహృద్యా మహాబ
లాః॥ నద్యోద్భవా స్తేసువృషా కఫఘ్నాః రూక్షా నిలఘ్నా గురుపైత్యకారిణః।
వృష్యాస్సదా నిర్ఝరగాస్తు మేధ్యా శ్చక్షుష్చిరాయుర్బలప్రదాశ్చ॥ వాపీ
జాతాస్సర్వరోగోద్భవాయ స్నిగ్ధావృష్యా మాత్రలా శ్లేష్మలాశ్చ। పాకే
చామ్లే పైత్యలాశ్చాగ్నిమాంద్యం కుష్ఠం కుర్యుర్గుల్మరోగప్రమాంద్యం॥

భక్షణయోగ్య మృగపక్షిమాంస గుణములు.

మాంసము జాంగలమనియనూపమని సాధారణమనిమూడువిధములు. అందడవిమృగపక్ష్యాదిమాంసములు జాంగలములు- అనూపమనగాజలసంబంధము గలిగి జలప్రాంతసంచారినుగలవాటి మాంసము- సాధారణమన నన్నిచోటులయందుగు వాటిమాంసము. మాంసమొకటియైన గౌరవలాఘవభేదముచే గుణభేదముగలదు. దప్పిమాంసము పచనముజేసినది స్వాదు- విషహారము- మ

వోత్సాదకరము- మలమూత్రబంధహారి- సుగంధి పుష్టి- శీతలమును జేయును.

లేడిమాంసము, మధురము- యించుకచేదుతోగూడినవగరు- పాకమందు కటువు గలిగి వాతపైత్యకఫములనుహరించును. చెవులపిల్లి మాంసము వేడిచేతను వాతముచేతనుబుట్టినయుదరవికారములు గుల్మలను నశింపజేసి పాకమందు వర్రిగలిగి మలబద్ధకారియై వగరుతోగూడినమాధుర్యముగలదియై కఫపైత్యములను హరించి చలవను, బలమును, జఠరాగ్నిని జేయును.

మేకమాంసము వాతమును, దుర్నామకుష్ఠులను, పైత్య కఫములను, గుల్మశ్వాసశూలాధ్మాన వివిధోదరములను నశింపజేయును. కాఠిన్యము కలది వలెనుండి హృద్యమై జఠరాభివృద్ధిని జేసును. ఇది బహుపూజితము.

అడవిపందిమాంసము బలమును, వృద్ధిని, వీర్యవృద్ధిని, వేడిని, గురుత్వమును, రుచినిజేసి శ్రమను, వాతమును హరించును. మరియును క్రొవ్వును స్థౌల్యమును, మూత్రమును, స్వాదును జేసి క్షయరోగమును, పైత్యమును, మలబంధమును బోగొట్టును. ఆలుగుమాంసము త్రిదోషహరము- బలప్రదము- చేదును, వర్రియును గలది- శోభను, అగ్నిమాంద్యమును, తీవ్రజ్వరమును శాంతింపజేయును. సదా సేవించదగినది- సౌఖ్యమునుజేయును. ఏదుబందిమాంసము పాకమందు కటువై క్రిమి కుష్ఠవాత క్షయరోగములను హరించి బలమును జేయును. ఖడ్గమృగమాంసము వగరు- కఫమును, వాతమునుజేసి పవిత్రము- ఆయుష్కరము- పితృప్రీతికరము- మూత్రబంధవిమోచనము.

కొండగొఱ్ఱెయమాంసము రుచిని, పుష్టిని, సుఖమును, దీప్తాగ్నిని, శుక్లమును, బలమును, గురుత్వమును, మేధాబుద్ధులను జేసును.

ఉడుముమాంసము వగరుతోగూడిన మధురము- పాకమందు విషనాశనము- వాతపైత్యహరము- శుక్లబలవర్ధనము- సర్వరోగములందును పథ్యము- రేసీకటినిగొట్టును. ఉడుము జూడగా నసహ్యమైయుండును. మిక్కిలి మధురము- చులకన- శ్రమను జేయును. త్రిదోషములనుహరించును. బుద్ధిని, పుష్టిని జేసును. సర్వవిషములనుహరించేదగుటవలన హృద్యమై నిత్యసేవకుపయోగి. ఇది కొందరిచేతను సర్వరోగములకును విరోధియనియు పాకమందు కటువనియు జెప్పబడెనని ఋషులనినమాట. తాబేటిమాంసము పవిత్రము- మధురము- స్నిగ్ధము. పైత్యహరము- గురువు. కుష్ఠురోగి, విషహతుడు, అతిసారక్షయరోగులు, బాలుడు, మిక్కిలి క్రొవ్వుగలవాడు వీరిచేనీమాంసమువర్జింపవ

లయును. కపింజలమాంసము పైత్యశ్లేష్మరక్తవికారములందును మందవాతమందును పథ్యము- మధురము- లఘువు. నెమలిమాంసము నేత్రరోగములు రాజయక్ష్మను గొట్టును. బలమును జేయును. మిక్కిలి పథ్యముకాదు. పైత్య[illegible]క్తము- కర్ణరోగకారి. బుద్ధిమంతుడీమాంసమ్ము నెల్లప్పుడును దినరాదు. వర్షకాలమందు కఫవాతములను హరించును. దూర్వములభంగిని శ్యామలమై పొడవుగల కంఠముచే శిఖచే నేత్రములకును, శ్రోత్రములకును ప్రియమగు రూపమును, స్వరమునుగలుగు నీనెమలిసామాన్యపథ్యము. హేమంతశిశిరవసంతములందు సేవించినవిషహరమగును. వేడిగలుగును. దీనిని గ్రీష్మవర్షశరదృతువులందు భక్షించతగదు. పూరేడుపిట్టమాంసము విశేషహృద్యముగాక లఘువై పథ్యమై బలమును, వీర్యమును వృద్ధినొందించి స్నిగ్ధమై మధురమై వాతహరమైయుండును. వీటియందు కౌంజుపిట్ట శ్రేష్ఠము. బుద్ధిని, జఠరాగ్నిని, బలమును వృద్ధినొందించును. మలబంధకారి- పైత్యవాతసన్నిపాతహారి. ఎఱ్ఱనిముక్కు తెల్లనిముఖము గలుగునిది సమస్తపక్షులందును బ్రశస్తమైనది. మేధను, శుక్లమును, జఠరాగ్నిని వృద్ధిబొందించును. త్రిదోషమును వైవర్ణ్యమును బోగొట్టును. అడవికోడి హృద్యమై, లఘువై, పైత్యవాతహారియై, పాకమందు మధురమై, గ్రామ్యకుక్కుటముకంటె కొంచము చిన్నశరీరముగలిగి మెరువు రంగుపై చిత్రవర్ణముగలిగియుండును.

లావుకపిట్ట వగరు- మధురము- లఘువు- జఠరవృద్ధికరము- పాకమందు కటువు- సన్నిపాతవాతరోగములందు పథ్యము. లావుకపిట్టలు నాలుగువిధములు. బలమును, వర్ణమును జేసును. నానావర్ణములుగల పారువాపిట్టమాంసము రక్తపైత్యహరము- కఫమును, కొవ్వును జేయును. కురువపక్షిమాంసము స్నిగ్ధము- మధురము- గురువు- శ్లేష్మవర్ధనము- శ్వాసకాసక్షయహరము- శీతలము- ఇదిపర్వతమందుండుపిట్ట. గువ్వపిట్టమాంసము వాతపైత్యజ్వరహరము- రాజయోగ్యమనిజెప్పబడినది. పక్షిశరీరమందు తెల్లని నల్లని రంగుగలిగియుండును. ముక్కునల్లనైయుండును. నేలనమలిపిట్టమాంసము వాతపైత్యకఫహరము- రుచ్యము- జఠరదీపనము- ఇంచుకవాతమును గొట్టి గురుత్వమును, బుష్టినిజేసి హృద్యమై స్వాదైయుండును. మరియు నీపక్షి చిక్కనై స్థూలమైయుండును.

మత్స్యములు సముద్రమందుండునవియును నదులందుండునవియును రెండువిధములు. శంబూకము నదియందుబుట్టిన మీనపాఠీనాదులు రక్తపైత్యక్షమును హరించి స్నిగ్ధములై మధురములై వాతహరములై పాకమందు స్వా

దుగలవై కఫమును, వేడిని, వీర్యవృద్ధిని జేయును. సముద్రమందుబుట్టినమత్స్యములు ఉప్పవై మధురసములై వాతహరములై పాకమందు రుచిగలిగి మూత్రవృద్ధిని కుష్ఠమేహక్రిముల నిందుకవీర్యవృద్ధిని జేయును.

సామాన్యముగ మత్స్యములు స్నిగ్ధములు వీర్యవర్ధనములు బహుదోషకరములని జెప్పబడెను. నీటిలోనుత్తమమత్స్యము పాఠీనయుక్తము దేహబలమును జేయును. అనుమును త్రిదోషమును మూత్రకృచ్ఛ్రమును వేగమును హరించును. కింగిలమనునది బలమును జఠరాగ్నిని మేహమూలశంకావ్యాధి శాంతిని ముచిని జేయును. సరస్సునందునబుట్టిన మత్స్యములు శ్లేష్మమును, గురుత్వమును, స్వాదును, వీర్యవృద్ధిని, వాతమును, కాంతిని, మూత్రవృద్ధిని, వికాసమును, చనుకుదేరికున్నమును జేయును. పెద్దమడుగులనుబుట్టినవి చిరుమక హృద్యములై యాధికబలకరములగును. గాతలందుబుట్టినవి వీర్యవృద్ధిని జేసి కఫమును వాతమునుహరించి గురుత్వమును, శైత్యమును, వేడిని జేయును. నలనేత్లను బుట్టినవి పవిత్రములు- వీర్యవృద్ధికరములు, నేత్రారోగ్య చిరాయుష్యబలప్రదములు. దిగుడుబావులందుబుట్టినవి సర్వరోగములను హరియును. చలువగలిగి వీర్యవృద్ధిని, శ్లేష్మమును, మూత్రవృద్ధిని జేసి పాకమందు భుల్లవై పైత్యమును, జఠరమాంద్యమును, కుష్ఠును, గుల్మరోగమును, మాంద్యమును జేయును.

మాంసపచనప్రకారః

అథ మాంసపచనప్రకారాన్ప్రవక్ష్యామః॥ పాకపాత్రే ఘృతం తైలం వా తదలాభతః। తత్ర హింగుహరిద్రాంచ భర్జయేత్తదనంతరం। ఛాగాదేరస్థిరహితం మాంసం తత్ఖండఖండితం। ధౌతం సర్షపితం తస్మిన్ స్నేహే తద్భర్జయేచ్చతైః। పాకయోగ్యం జలందత్వా లవణంచ పచేత్తతః। సంజాతేన సంపిష్య వేసవారంపరిక్షిపేత్॥ ద్రవ్యాణి వేసవారస్య నాగవల్లీదళానిచ। తండులాశ్చ లవంగాని మరిచాని సమాసతః। అనేనవిధినా సిద్ధం శుద్ధమాంసమితిస్మృతం॥ వేసవార ఉపస్కృత ఇతి వామనః॥ తద్రవ్యాణిచ నిఘంటౌ॥ జీరా జీమరీచశుంఠీచ గ్రంథిధాన్యానిశాహ్వయః। పిప్పలీ దాడిమంచేతి వేసవారగణో మత ఇతి॥ హృదయదీపేతు॥ స్విన్నపిష్టం పిశితంగుడాజ్యగుణ్యూషాన్వితం స్యాదిహ వేసవార ఇతి॥ శుద్ధమాంసం పరంవృష్యం బల్యంరుచ్యంచబృంహణం। త్రిదోషశమనం శ్రేష్ఠం దీపనంధాతువర్ధనం॥ పాకపాత్రేఘృతందత్వా హరిద్రాహింగుభర్జయేత్। సిద్ధేయోగ్యం జలందత్వా పచేన్మృదునరం యథా। రాజితాదియుతే తక్రే మాంసఖండాని ధారయేత్॥ తత్తక్రమాంసమిత్యు

క్తం॥ తక్రమాంసంతు రక్తఘ్నం రుచ్యం బలప్రదం। కఫఘ్నం పిత్తలం కించి త్సర్వాహారప్రసాదనం॥ పాకపాత్రేతు బృహతీ మాంసఖండాని నిక్షిపేత్। పానీయం ప్రచురం దద్యాత్ ప్రక్షిప్యాం హింగుజీరకం। హరిద్రామార్ద్రకం శుంఠీం లవణం మరిచాని చ। తింత్రిణీలాంఛనం గోధూమాన్ సర్జబీరాణాం విసామ్బహూన్ సుధాపాత్రే నిక్షిప్య విపచేన్మహి। తథా పచేత నిపుణో బహుమండస్థితస్తథా। ఏషా దోషాన్ బహూన్ వాతపిత్తాపహాగురుః। శీతోష్ణా శుక్రదా సిద్ధా సరసాన్ ధాన్యకాదిభిః। శుష్కమాంసం ధాన్యేన మాంసం సమ్యక్ప్రసాధితం। వస్త్రాద్రవ్యేణ సుగంధేన పోచ్యతే బుధైః। తలితం బలమే ధాగ్నిశుక్లశ్లేష్మవర్ధకృత్। తర్పణం లఘుసుస్నిగ్ధం రోచనం బృంహణం పరం। కాలఖండానికానాని గంధితాని శిలామయా। ఘృతేన లవణం దత్వా నిర్ధూమే దహనే పచేత్। తచ్చు సూక్ష్మము ప్రోక్తం పాకకర్మవిశారదైః। శూల్యం బల్యం సుధాతుల్యం రుచ్యం వహ్నికరం లఘు। ఘనాకారం పథ్యం కించిత్పిత్తహరం హి తత్॥ శుద్ధమాంసం తనూకృత్య కర్తితం స్వేదితం జలే। లవంగహింగులవణమరిచాద్రకసంయుతం। ఏలాజీరకధాన్యాక సంభారసమన్వితం। ఘృతే సుగంధే సద్భృష్టం పూరణం ప్రోచ్యతే బుధైః। శృంగాటకం సమితయా కృతం పూరణపూరితం। పునస్సర్పిషి సంభృష్టం మాంసం శృంగాటకం వదేత్। మాంసం శృంగాటకం రుచ్యం బృంహణం బలకృద్గురు। వాతపిత్తహరం వృష్యం కఫఘ్నం వీర్యవర్ధనం। స్నిగ్ధమాంసరసోరుచ్యః శ్రమశ్వాసక్షయాపహః। ప్రీణనోవాతపిత్తఘ్నః క్షీణానామల్పరేతసాం। విశిష్టమగ్నిసంధానశ్చుద్ధానాం శుద్ధికాంక్షిణాం। స్మృత్యోజోబలహీనానాం జ్వరక్షీణక్షతోరసాం। శస్యతే స్వరహీనానాం దృష్ట్యాయుశ్శ్రవణార్థినాం। ప్రక్షాళ్య ఖండితంమాంసం భాజనే శోషవారిణా। పలాండుఖండానాజ్యేథ ప్రతప్తే ప్రక్షిపేత్పురా। తతో మాంసం వినిక్షిప్య పచేన్మృద్వగ్నినా చిరం। సంభారసంయుతంపక్వం వృష్యం రుచ్యం బలప్రదం। తన్మాంసం యోజయేచ్ఛాకపాకాదౌ పాకవిత్తమః॥ మాంసపాచనే పలాండుమేళనం నిషేధాతిశాంతానామేవ నేతరేషాం॥

ప్రకారాః కథితాస్సంతి బహవో మాంససంభవాః। గ్రంథవిస్తరభీతేన మయా నాత్ర ప్రదర్శితాః॥

మాంసపచనప్రకారము.

ఇటుమీద మాంసపచనప్రకారమును జెప్పుచున్నారము. పచనపాత్రియందు నేయినైన లేకుండిన నూనెయునైన వేసి దానిలో నింగువ పసపును

వేచి మేకలు మొదలగువాటిమాంసమును యెముకలులేకుండ నేరి కడిగి ఖండఖండములగు వానిని నాలుగు మానువేసి సంకదమానముగ మంటబెట్టి వేచవలయును నటు పైని పచనముగుటకు తగినయుదకమును నుంచి వేసి యుడికించి వార్చి వేసవారమును వేసి యుద ... తేమలసాహ్వం, వెన్న, లవంగములు, మిర్యములును కలిపి నూరినది దీనిని మసాలాయనుచురు. యీముక్కగ్రంథమందు జాజికాయ, మిర్యము, శుంఠి, సరియాలు, మసులు, పిప్పలి, దాడిమపల్లవము నివి వేసవారగణమని జెప్పబడెను. దీనితో కలిపి సిద్ధము జేసిన సిద్ధమాంసమందురు. హృదయదీపమను గ్రంథమందు నుడికించి వార్చిన మాంసమును, బెల్లము, ఘృతమును, శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యాలు వీనియును కలిపినది మసాలాతో కలిపిన సిద్ధమాంసమనియుండెను. యీ శుద్ధమాంసము వీర్యవృద్ధిని, రుచిని, బలమును, వృద్ధిని, త్రిదోషశాంతిని, దీపనమును, ధాతువృద్ధిని జేసి శ్రేష్ఠమైయుండును. పూర్వమందు జెప్పిన ప్రకారము సిద్ధపరచిన మాంసమును మసాలాతో కలిపిన మజ్జిగందు వేసిన నది శుక్రమాంసమనబడును. శుక్రమాంసము రక్తహారము- లఘువు- రుచ్యము- బలప్రదము- కఫహారము- పైత్యకారి- అహారము పచనము చేయును.

గొప్పదగు పాకపాత్రయందు మాంసఖండములనుంచి అధికముగు నీళ్లను, ఘృతము, ఇంగువ, జీలకఱ్ఱ, పసుపు, అల్లము, శుంఠి, లవణము, మిర్యము, బియ్యము, గోధూమములు, అధికముగ నిమ్మపండ్లరసమును వేసి యీసకలవస్తువులను జక్కగా పచనమగుట జూచుచు నేర్పున బచనమొనర్చి విశేషముగ గొజ్జుగలిగేలాగు జేసిన హారీష యనబడును. ఇది బలమును, గురుత్వమును, వీర్యమును, నరములనెఱుకుపటయును జేసి వాతపైత్యములను హరించి సమశీతోష్ణమైయుండును. శుద్ధమాంసవిధానముచే జక్కగను వండిన మాంసమును దిరుగ నేయితో పచనము జేసిన యది తలితమనబడు నిది బలమును, మేధను, జఠరమును, శుక్లమును, తేజమును, వృద్ధినొందించి తృప్తిని, లాఘవమును, మెరుగును, రుచిని, వృద్ధిని జేయును.

గుండెకాయమాంసపుముక్కలను పక్షుల్లోని గుచ్చి నేయి యుప్పు రాసి పొగలేని నిప్పులపైని పచనము జేసిన యది శూల్యమనబడును. ఇది యుప్పుతో తుల్యమై బలమును, రుచిని, జఠరమును, లాఘవమును, పథ్యమును గలిగించును. కఫవాతముల నించుక పైత్యమును శాంతింపజేయును.

శుద్ధమాంసమును చిన్నముక్కలనుగా గోసి యుదకముతో కొంచము డికించి లవంగములు, ఇంగువ, యుప్పు, మిర్యము, అల్లము, ఏలకులు, ...

రి, ధనియాలు వీటిచూర్ణము నిమ్మకాయపులుసును గలిపి యామునక్కలను ప ట్టించి నేయిలో వేచిన సుగంధము గలుగును. అప్పుడు చక్కగ పచనమైనదని తెలియవలయు నిది పూర్ణమనబడును. దీనిని పూర్ణముగనుంచి గోధూమపిండి పైనిపొదిగి మరల నేయియందునవేచిన శ్వంగాటకమాంస మనబడు నిది రుచి వృద్ధి బలగురుత్వ వీర్యవృద్ధులను జేసి త్రిదోషములను హరించును.

సిద్ధమాంసపురిసము రుచ్యము- శ్రమ శ్వాస క్షయవాతపై త్యహరము- బలహీనులకు తృప్తిని, జఠరవృద్ధిని జేయును. స్మృతిని తేజమును జేయును. జ్వరముచే క్షీణించినవారికి వక్షస్థలమున నరుకునొందినవారికి స్వరహీనముగల వారికి నేత్రశ్రోత్రబలమునుగోరువారికిని నిది ప్రశస్తము.

మేక మొదలగువాటిమాంసమును ఖండములనుగాగోసి యింగువ వేచి యగుసిన్నుగడగి యుల్లి పాయముక్కలు ముందుగా నేయిలోవేచి యామీ ద నందులో నామాంసమును మృద్వగ్నిని వేచి మసాలాలనుగలపి పక్వముగుని టి పిమ్మమున, రుచిని, బలమును జేయు నీమాంసమును శాకపాకములను జెప్పువారనేకరచనలు జేయుదురు. మాంసపచనమందుల్లిగలయుట సాత్వి కాతికాంతవిషయమని తెలియదగును.

మాంసపచనప్రకారములు జెప్పబడె నింకబహుప్రకారములు గలవు- గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచట వ్రాయలేదు.

అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే। తస్య యస్థవిష్ఠో ధాతుస్తత్పురీషంభవతి। యోమధ్యమస్తన్మాంసం యోణిష్ఠస్తన్మనఇతి ఛాందోగ్యశ్రుతిః॥

పురుషుడు భుజించినయన్నమును జఠరమందలి కడుపులోనుండు దేహాగ్ని ముచే పచనమైనదియై మూడువిధములనుగా నేర్పరుపబడుచున్నది- ఆఅన్నము యొక్క స్థూలభాగముగలదో యది మలమగుచున్నది- ఆఅన్నముయొక్క మధ్యభాగమేదిగల దో యది రసము మొదలగునవి క్రమముగ నగుచు మాంసమగుచున్నది. సూక్ష్మముగు వి గిలినయన్నరసము నాడులయందు ప్రవేశించి వాగింద్రియము మొదలగు సర్వేంద్రియ బలము ను సంపాదించును. మనస్సుకు పుష్టినిజేసి మనస్సుద్వారా ఇంద్రియములు విషయములనొం ది ప్రారబ్ధకర్మానుభవమునొందునని శ్రుతి-

పానకగుణాః

అథ పానకాన్ప్రవక్ష్యామః॥ జలేనశీతలేనైవ ఘోలితా శ్వేతశర్క రా। ఏలాలవంగకర్పూరమరీచైశ్చ సమన్వితా। శర్కరోదకమాఖ్యాత శ్శుక్ర లం శిశిరం పరం। బలంరుచ్యం లఘుస్వాదు వాతపిత్తాస్రనాశనం। మూర్ఛా ఛర్దితృషాదాహజ్వరశాంతికరంపరం॥

ఆమ్రమామ్రం జలస్విన్నం మర్దితం దండపాణినా । శీతాశీతాంబుసంయుక్తం కర్పూరమరిచాన్వితం। ప్రపానకమిదం శ్రేష్ఠం భీమసేనేననిర్మితం। సద్యోరుచికరం బల్యం శీఘ్రమింద్రియతర్పణం॥

అమ్లికాయాఃఫలంపక్వం మర్దితం వారిణావృతం । శర్కరామరిచోన్మిశ్రం లవంగేందుసువాసితం। అమ్లికాఫలసంభూతపానకం వాతనాశనం।పిత్తశ్లేష్మకరం కించిత్సురుచ్యం వహ్నిబోధకం॥

భాగైకం నింబుజంతోయం షడ్భాగం శర్కరోదకం। లవంగమరిచోన్మిశ్రం పానకం పానకోత్తమం॥ నింబూఫలభవంపాన మత్యమ్లం వాతనాశనం । వహ్నిదీప్తికరం రుచ్యం సమస్తాహారపాచనం॥ శిలాయాం సాధుసంపిష్టం ధాన్యకం వస్త్రగాలితం । శర్కరోదకసంయుక్తం కర్పూరాది సుసంస్కృతం। నవీనే మృణ్మయే పాత్రే స్థితం పిత్తహరం పరం॥

పా న క గు ణ ము లు.

ఇటుమీద పానకములను జెప్పుచున్నాను. చల్లని నీరు వడపోసి యందు తెల్లని పంచదారయు నేలాలవంగకర్పూర మరీచిసహితముగ గలిపిన నిది శర్కరోదకము శుక్లకరము- బలకరము- శీతలము- విరేచనకారి- రుచ్యము- లఘువు- స్వాదు-వాతపిత్తహరము- మూర్ఛాతృష్ణాదాహజ్వర శాంతికరము.

పచ్చిమామిడికాయ నుదకములో నుడికించి కరిగిన సారి పంచదారతో చల్లనినీళ్లయందు గలిపి కర్పూరమరీచి యుక్తముగా చేసిన నిది ప్రపానక మనబడు భీమనిర్మితము శ్రేష్ఠమిది సద్యోరుచికరము- బల్యము- శీఘ్రముగ నింద్రియతృప్తిని జేయును.

చింతబొట్టలుడికించి నీళ్లలో గట్టిగా పిసికి వడపోసి పంచదార మిర్యమునుగలపి లవంగములు కర్పూరముచే వాసితముజేసిన నిది యమ్లికాఫలపానకము. వాతహరము- పైత్యశ్లేష్మకరము- ఇంచుకరుచ్యము- జఠరదీపకము.

ఒకవంతు నిమ్మపళ్లరసము ఆరువంతులు పంచదారపానకము లవంగమరీచిమిశ్రితమందు జేసిన నిది పానకోత్తమము- నింబూసంభవమగుటచే పులుసై వాతహరము- జఠరదీప్తికరము- రుచ్యము- సకలాహారపాచకము. రాతిమీద ధనియాలునూరి వడపోసి పంచదారపానకములో గర్పూరాదులచే సంస్కరించి కొత్తకుండలో బోసిన నది పైత్యహరము.

ఆపఃపీతాస్త్రేధావిధీయంతే తాసాం యస్థవిష్ఠోధాతుస్తన్మూత్రం భవతి యో మధ్యమస్తల్లోహితం యోఽణిష్ఠస్సప్రాణః ఇతి ఛాందోగ్యశ్రుతిః॥

పురుషునిచే పానముసర్చిన యుదకములు మూడు ప్రకారములగుచున్నవి. అందులో నేదిగొప్ప భాగము గలదో యది మూత్రమగుచున్నది. మధ్యభాగము రక్తమగుచున్నది. ఏది స్వల్పభాగమో యది ప్రాణములకు తృప్తిని జేయుచున్నది.

క్షీరగుణాః

అథక్షీరపరిశంసా॥ విదాహీన్యన్నపానాని యాని భుంక్తేహిమానవః। తద్విదాహప్రశాంత్యర్థం భోజనాంతే పయః పిబేత్ । సద్యశ్శుక్రకరం సాత్మ్యం సర్వకాలే శరీరిణాం । జీవనం బృంహణం బల్యం మేధ్యం వాజీకరంపరం।వయస్థాపకమాయుష్యం సంధికారిరసాయనం। విరేకవాంతివస్తీనాం తుల్యమోజోవివర్ధనం। జీర్ణజ్వరే మనోరోగే శోభమూర్ఛాభ్రమేషుచ । గ్రహణ్యాం పాండురోగేచ దాహేతృషిహృదామయే। శూలోదావర్తగుల్మేషువస్తిరోగేగుదాంకురే।రక్తపిత్తేతిసారేచయోనిరోగేశ్రమేక్లమే। గర్భస్రావేచసతతంహితంమునివరైస్స్మృతం॥ బాలవృద్ధక్షతక్షీణక్షుద్వ్యవాయకృశాశ్చయే। తేభ్యస్సదాతిశయితహితమేతదుదాహృతం॥ ఇతిపయస్సామాన్యగుణాః॥

అథ పయోవిశేషగుణాః॥ గవ్యంక్షీరం పథ్యమత్యంతరుచ్యం స్వాదుస్నిగ్ధం పిత్తవాతామయఘ్నం। కాంతిప్రజ్ఞాం బుద్ధిమేధాంగపుష్టిం ధత్తేస్పష్టం వీర్యవృద్ధిం విధత్తే॥ తథా॥ స్వాదుపాకరసం స్నిగ్ధమోజస్యం ధాతువర్ధనం। వాతపిత్తహరంవృష్యం శ్లేష్మలం గురుశీతలం। ప్రాయఃపయోత్రగవ్యంతు జీవనీయం రసాయనం। క్షతక్షీణహితంమేధ్యం బల్యంస్తన్యకరం సరం। శ్రమభ్రమమదాలక్ష్మీకాసశ్వాసాతితృట్క్షుధాం । జీర్ణజ్వరం మూత్రకృచ్ఛ్రం రక్తపిత్తంచ నాశయేత్॥ క్షీరంహితం శ్రేష్ఠరసాయనంచ క్షీరంవపుర్వర్ణబలాయుషంచ। క్షీరంహి చాక్షుష్యకరం నరాణాం క్షీరం కవోష్ణం జ్వరనాశనంచ॥ ఇతిసుషేణోక్తవర్ణసామాన్యేన గవ్యగుణాః॥

అథ వర్ణవిశేషగుణాః॥ గవాం సితానాం వాతఘ్నం కృష్ణానాం పిత్తనాశనం। కఫఘ్నం రక్తవర్ణానాం కపిలానాం త్రిదోషనుత్॥ గవాం వివిధవర్ణానాం వాతపిత్తహరం గురు । పయః కర్బూరవర్ణానాం ప్రాయః పీనసకారణం॥

అథావస్థావిశేషేణ గుణాన్వదామః॥ ఘృష్టిక్షీరంతువాతఘ్నం మధ్యమాయాస్తు పిత్తహృత్। ప్రవృద్ధాయాశ్చ కఫహృదవత్సాయా రసాయనం॥ ఏవమారోగ్యకరమపి దేవపిత్రాదికార్యేష్వయోగ్యమితి మనురాహ తద్వచనమగ్రే దర్శయిష్యామః ప్రసూతిదోషాద్యత్క్షీరం పాకే విగ్రంధితంభవేత్। తత్పీయూషమితిఖ్యాతం సర్వదోషకరం గురు। విభేదీమూత్రలం వృష్యం మధు

రం వహ్నిమాంద్యకృత్॥ అతఏవమనుః॥ అనిర్దశాయాగోః క్షీరమౌష్ట్రమైకశ
ఫంతథా। ఆవికం సంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ గోఃపయఇత్యేతద్వర్జయేది
త్యత్రరశ్లోకే క్రియా ద్రష్టవ్యా॥ సంధినీయా ఋతుమతీ। సంధినీ వృషస్యంతీ త
స్యాః పయోనపిబేత్ ఋతుమతీభవతీతి హారీతః॥ పయఃప్రసూతే సప్తాహా
మాధ్యమర్వాక్చమాసతః। తత్ప్రమోరటకంవిద్యాదుష్ణం గురుతరం స్మృతం।
నష్టదుగ్ధభవంనీరం మోరటంచోచ్యతే బుధైః। నష్టదుగ్ధస్యపక్వస్య పిండఃప్రో
క్తఃకిలాటకః। అపక్వమేవ యన్నష్టం క్షీరశాకంహి తత్స్మృతః। దధ్నాతక్రేణ
వానష్టం దుగ్ధం బద్ధం సువాససా॥ ద్రవభాగేన హీనంయత్తక్రపిండస్సఉచ్యతే॥
పీయూషంచ కిలాటంచ క్షీరశాకం తథైవచ। తక్రపిండఇమేవృష్యా బృంహ
ణాబలవర్ధనాః। గురవశ్శ్లేష్మలాహృద్యా వాతపిత్తవినాశనాః। దీప్తాగ్నీనాం
వినిద్రాణాం వ్యవాయేచాతిపూజితాః। పయోభిష్యందిగుర్వామం యుక్త్యాశృ
తమతోన్యథా। భవేద్గరీయోతిశృతం ధారోష్ణమమృతంపయః॥ చతుర్థభాగం
సలిలంనిధాయ పలాన్యదావర్తితముత్తమంతత్। సర్వామయఘ్నం బలపుష్టి
కారి వీర్యప్రదం క్షీరమతిప్రశస్తం॥ క్షీరేసమాంశంపానీయం విక్షిప్య విపచే
ద్బుధః। క్షీరావశేషఃకర్తవ్యః క్షీరపాకేత్వయంవిధిః॥ వృష్యం బృంహణమగ్ని
వర్ధనకరం పూర్వాహ్ణపీతం పయో మధ్యాహ్నేబలదాయకం రతికరంకృచ్ఛ్ర
స్యవిచ్ఛేదకం। బాల్యేవహ్నికరం తతోబలకరం వీర్యప్రదం వార్ధకే రాత్రౌ
క్షీరమనేకదోషశమనం సేవ్యం తతస్సర్వదా॥ తథా॥ గవ్యం పూర్వాహ్ణకా
లేస్యాదపరాహ్ణేతుమాహిషం। క్షీరంసశర్కరంపథ్యం యావత్స్యాత్తుస
ర్వదా॥ క్షీరంముహూర్తత్రితయోషితంయది ప్రశస్తమేతద్విశృతం ప్రియా
తి। వహ్నేర్వినాదోషకరుచ్యతే తదూర్ధ్వం విషోపమంస్యాదుషితంజనానాం॥ జీ
ర్ణజ్వరే. . . క్షీరే క్షీరంస్యాదమృతోపమం। తదేవతరుణేపీతం విషవద్ధంతిమా
నవం॥ పిత్తఘ్నం శృతశీతలం కఫకరం పక్వం తదుష్ణంభవేచ్ఛీతంతత్తునపాచి
తం సకలం విష్టంభదోషప్రదం। ధారోష్ణంత్వమృతం పయశ్శ్రమహరం ని
ద్రాకరం కాంతిదం వృష్యం బృంహణమగ్నివర్ధనమతిస్వాదుత్రిదోషాపహం॥
మతాంతరే॥ ధారోష్ణం పవనప్రకోపశమనం దుగ్ధంగవాంపుష్టికృత్పాండుం
కామిలకాం నిహంతి తరసా క్షీణోర్జకృచ్ఛ్రకరం। దాహం దేహగతం కరాం
ఘ్రినయనజ్వాలాంచ పిత్తోన్నతిం దుష్టాస్రం కృశతా కృశానుజనితాం కృ
ఛ్రాంశ్చరోగాన్జయేత్॥ క్షీరంనభుంజీత కదాప్యతప్తం భుంజీతచేన్నో్లవణే
నసార్ధం। పిష్టేనసార్ధేన కషాయముద్గకోశాతకం కందఫలాదికైశ్చ॥ క్షీరం
గవాజకాదేర్మధురం క్షీరం నవప్రసూతానాం। రూక్షంచపిత్తదాహం కరో

తి రక్తామయంకురుతే॥ మధురంత్రిదోషశమనం క్షీరం మధ్యప్రసూతానాం। లవణం మధురం క్షీరం విదాహజనకం చిరప్రసూతానాం॥ గుణహీనం నిస్సారం క్షీరం ప్రథమప్రసూతానాం। మధ్యేవయసాం రసాయన ముక్తమిదం దుర్బలంతు వృద్ధానాం॥ తాసాం మాసత్రయాదూర్ధ్వం గుర్విణీనాంచ యత్పయః। తదాహి లవణం క్షీరం మధురం పిత్తదోషకృత్॥ స్యాన్నిర్జలం శ్రుతం యద్ధి త్రిషడష్టావశేషితం। యథాశ్రుతం సమసారం గురుబల్యతమంపయః। అర్ధావశిష్టం పానంస్యాత్త్రిభాగం లేహకంభవేత్। షడ్భాగం పుష్టికామేతి శర్కరాస్యాదథాష్టమే। తదేవాతిశ్రుతంసర్వంగురుబృంహణముచ్యతే। దర్వ్యాంతరాపరోధత్వాత్సరత్వాచ్చానుపానతః। క్షీరం భుక్త్వోత్తరం పథ్యం దీపనం మలశోధనం। రక్తపిత్తానిలఛర్దిమూర్ఛాహిక్కాపహారిచ। ఖండేనసహితందుగ్ధం కఫకృత్పవనాపహం। శితాశితోపలాయుక్తం శుక్రలం త్రిమలాపహం। సగుడం మూత్రకృఛ్రఘ్నంపిత్తశ్లేష్మకరంపరం॥ తథా॥ క్షీరం సాత్మ్యాజ్జీవనంజన్మదంస్యాత్తద్ధారోష్ణంగవ్యమాయుష్యముష్ణం। ప్రాతస్సాయంగ్రామ్యధర్మావసానే భుక్తైఃపశ్చాదాత్మ్యసామ్యంకరోతి॥ వర్జయిత్వా స్త్రియస్స్తన్యమామమేవహి తద్ధితం। ధారోష్ణమమృతంక్షీరం విపరీతమతోచ్యతే। అనిష్టగంధమల్పంచ వివర్ణం విరసంచయత్। వర్జ్యంసలవణం క్షీరం యచ్చవిగ్రథితంభవేత్। రాత్రౌక్షీరం నభుంజీయాద్యదిభుంజీతనస్వపేత్। యదిస్వపేత్తదాయుస్తస్మాత్క్షీరం దివాశ్రుతం॥ రాత్రౌక్షీరంనభుంజీయాదితియత్ తత్ప్రాతఃప్రభృత్యుషితక్షీరస్యైవ నతుసాయంతనదుగ్ధస్య॥ ధారోష్ణమమృతంపథ్యం ధారాశీతం త్రిదోషకృత్। శృతశీతం త్రిదోషఘ్నం శృతోష్ణంకఫపిత్తజిత్॥ అజావికం పథ్యతమం శృతోష్ణ మాజంపయోవా శృతశీతమేవ। ధారాసుశీతం మహిషం పయశ్చ ధారోష్ణమేతద్రుచికృచ్చగవ్యం॥ పిత్తఘ్నం మాహిషం క్షీరం వాతఘ్నం చావికంపయః। వాతపిత్తహరంగవ్యం త్రిదోషఘ్నమజాపయః॥ యద్యప్యావికంక్షీరం నింద్యమేవ తథాప్యజాక్షీరమిశ్రంచేద్గ్రాహ్యమిత్యుక్తం॥ ప్రాయః ప్రాభాతికం క్షీరం గురువిష్టంభిశీతలం। రాత్రేస్సౌమ్యగుణత్వాచ్చ వ్యాయామవిరహాత్తథా। దివాకరాభితప్తానాం వ్యాయామానిలసేవినాం। వాతపిత్తహరంచైవ చక్షుష్యం చాపరాహ్ణికం। ముహూర్తపంచకాదూర్ధ్వం క్షీరంభజతివిక్రియాం। తదేవ ద్విగుణేకాలే విషవద్ధంతిమానవం। ఏషాం నసాత్మ్యం క్షీరేణ పీతంచాధ్మానకారకం। తేషామర్ధజలేదత్వా నాగరంపిప్పలీయుతం। ఆవర్తయేత్క్షీరశేషం తత్పీత్వాసుఖమేధతే॥ స్నిగ్ధత్వాద్గౌరవాజ్జాడ్యాత్త్రికాలం నపిబేత్పయః। సమాగ్నిరపి కించాన్యో మందాగ్నిర్విషమేపివా। త

ష్ణాగ్ని నాశువాతఘ్నం ద్వికాలమపిమాహిషం। తస్యధారోష్ణ చేదగ్నిర్యదా తే న నసించతి॥ అథౌరస్యవిశేషగుణాః॥ తత్ర మాహిషస్య॥ మాహిషం బలవ ర్ణౌజో నిద్రాశుక్రబలప్రదం। తీక్ష్ణాగ్ని శమనంస్వాదు రసపాకేచవృష్టిదం।వ్యా యామశ్రాంత దేహస్య శ్రమఘ్నమనిలాపహం। ఛాగమస్యాపివృద్ధస్య స్త్రీ షుకామప్రదాయకం। బలినస్తరుణస్యాపి విశేషాచ్ఛాగ నాయకం॥ అథాజ స్య॥ అజానామల్పకాయత్వాత్కటుతిక్తని షేవణాత్।నాత్యంబు పానాద్వ్యా యామాత్సర్వవ్యాధిహరం తథా॥ అజమగ్నిబలకృత్తు కాసశ్వాసహృత్కఫ హారం పరమంతత్। రక్తపిత్తహారమప్యతిసారే రక్తజేచ కథితంహితమేతత్॥ గోదుగ్ధత స్స్యాద్దధికం గుణేషు క్షీణేషు నీహోషుచపథ్యముక్తం। స్థూలాజదు గ్ధం కథితం పయోభ్యస్సూక్ష్మాజదుగ్ధం త్వహ కించిదుక్తం॥ వర్జ యేదమ్లలవణ యుతం కస్తూరాదిత్యవ్యతః॥ ఇదంతుదృష్టఫలం అతఏవ లవణయుతం క్షీరం గో మాంససమమితిధర్మశాస్త్రేషూక్తం॥

క్షీ ర గు ణ ము లు.

ఇటు మైని క్షీరప్రశంసను జేసెదను. అన్నపానాదులేవి గర్భకాపకర ములయ్యుండునో వాటికొరకు భోజనాంతమందు పాలును బుచ్చికొన వలయును. పాలు పుచ్చికొనినపుడె శుక్లవృద్ధిని సమధాతువును జేయును. మరి యును పాలు జీవనహేతువు- వృద్ధికారము- బల్యము- పవిత్రము- పుష్టికరము- వయస్థాపకము- ఆయుష్యకరము- సంధానకారి- విరేచన వమనోపవాసముల తో గర్భదోషశోధనము తేజోవర్ధకము- జీర్ణజ్వర మనోవ్యథా శోభమూర్ఛా భ్రమ గ్రహణీ పాండు దాహ పిపాసా హృద్రోగ శూల దావర్త గుల్మ వ స్తిరోగ మూలశంకా రక్తపైత్యాతిసారి యోనిరోగ శ్రమ క్లమ గర్భస్రావ ములయందును, బాల వృద్ధ క్షత క్షీణ క్షుద్వ్యథాతిక్షీణులగువారికిని మిక్కిలి హితవును జేయునని మునులచే జెప్పబడె నివి క్షీరసామాన్యగుణములు.

ఇటుమీద క్షీరవిశేషగుణములను జెప్పుచున్నారము. ఆవుపాలు ప థ్యము- మిక్కిలిరుచ్యము- స్వాదు మెరుగను దెచ్చును. వాతపైత్యహారము- కాం తిప్రజ్ఞా మేధాబుద్ధిపుష్టివీర్యవృద్ధులను జేయును. మరియును కాగినవి స్వాదు మిసిమిగలిగి తేజము ధాతువృద్ధి గురుత్వమును కఫమునుజేసి నరుకులుగలవారి కిని క్షీణదేహులకును హితవు. శ్రమను భ్రమను మదము నలక్ష్మిని కాసశ్వాస పిపాసాక్షుద్మూత్రకృఛ్రజీర్ణ రక్తపైత్యములను హరించును. ఇంచుక వేడిగలి

గ పాలుబుచ్చికొనిన నేత్రహితమై జీర్ణజ్వరమును హరించునని సుషేణునిచే జెప్పబడినది. శ్వేతపీతాదిసర్వవర్ణసాధారణముగ జెప్పబడెను.

ఇటుపైని వర్ణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము. నల్లనిగోవు పాలు వాతహరము. తెల్లనిగోవుపాలు పైత్యహరము. ఎఱ్ఱనిగోవుపాలు కఫహరము. కపిలగోవుపాలు త్రిదోషహరము. నానావర్ణములుగల గోవుపాలు తరుచుగ పీనసము జేయును.

ఈపైని వయోవిశేషముచేతను గుణవిశేషమును జెప్పుచున్నారము.

మొదటియీతపాలు వాతహరము- మధ్యవయస్సులోనున్న గోవుపాలు పైత్యహరము- ముసలావుపాలు కఫహరము- వత్సలేనిదానిపాలు రసాయనమైనను దేవపిత్రాదికార్యములయందు యోగ్యముని మనువచనముచే యుందగపరచెదను. ప్రసూతిదోషముచే పాలు గాచిన గట్టిపడునది పియ్యూషమనబడె సకలదోషములను, గురుత్వమును, విరేచనమును, మూత్రవృద్ధిని, జఠరమాంద్యమును జేసి మధురమయ్యుండును- గాని నిది పుచ్చికొనదగదిందరు మనువచనము- ఈనినపదినాళ్లలోని గోక్షీరమును లొట్టపిటపాలును గుఱ్ఱముమొదలగు ఒంటిడెక్కగలనాటిపాలును గొఱ్ఱెయపాలును పొర్లుచున్నగోవుపాలను వత్సలేనిగోవుపాలును నపేయములని- పొర్లుచున్నగోవు ఋతుమతియగుటచే దానిపాలు నింద్యమని హారీతుడు.

ఏడవదినముమొదలు మాసపర్యంతము నాపాలు నవి విరిగిననీళ్లును మోరటమందురవి వేడిని గురుత్వమును జేయును. పక్వమైనవిరుగుపాలముద్ద కిలాటకమనిపించుకొనును. పచ్చిపాలు విరిగినముద్ద క్షీరశాకమనబడును. పెరుగు చేనైనను పాలు తోడుబెట్టి యది గట్టిబడిన మీద మంచిబట్టను గట్టిన ద్రవము పోవునది తక్రపిండమనబడును. పైనివ్రాసిన పియ్యూష కిలాటక క్షీరశాక తక్రపిండములు వీర్యమును వృద్ధిని గురుత్వమును శ్లేష్మమును జేసి హృద్యములై వాతపైత్యములనుహరించును. మంచిజఠరము గలవారికిని నిద్రలేనివారికని వ్యాయామాసక్తులకు నివి మిక్కిలి పూజితములు. అనుకూలముగ గాచినపాలు ధాతువృద్ధిని గురుత్వము నామమును జేయును. మిగులగాచినవి విశేషగురుత్వము జేయును. పితికిన వేడి చల్లారనిపాలమృతము- పాలకు నాలవభాగము నీళ్లు గలపి యవిహరించునట్టుగ గాచిన పాలుత్తమము- సకలరోగహరము- బలపుష్టివీర్యప్రదము. పాలలో సగమువంతు నీళ్లుగలపి పాలుమిగులునట్లు గాచినం క్షీరపాకమునకిది ముఖ్యవిధి. ఈక్షీరము పూర్వాహ్ణమందు ధాతువృద్ధి నగ్ని

వృద్ధిని జేయును. మధ్యాహ్నమందు బలకరము- రతికరము- మూత్రకృచ్ఛ్రాది శమనము. బాల్యమందు జఠరవర్ధనము. యౌవనమందు బలకరము. వార్ధకమందు వీర్యకరము. రాత్రియందనేకదోషశమనము గాన సర్వదా క్షీరము సేవ్యము. పూర్వాహ్ణమందు గోక్షీరము నపరాహ్ణమందు గేదెపాలును బుచ్చుకొనవలయును. క్షీరము పంచదారతోగలపి జఠరాగ్నిగుణముగ బుచ్చుకొనదగును. క్షీరమారుగడియలలోపున గాచకుండిన వికృతినొందును నాలస్యముగ పాలుండిన జఠరవికారాదిదోషములను గలిగించును. రాత్రి నిలవయున్న పాలు విషతుల్యమగును. కఫములేని జీర్ణజ్వరము క్షీణత్వము గల [illegible]రికి క్షీరమమృతోపమము. తరుణజ్వరితునకిది విషమువలెదోషించును. కాచి చల్లార్చిన పాలు పైత్యహరము. వేడిపాలు కఫహరము. పచ్చిపాలు మలబద్ధాదిదోషములను జేయును. ధారోష్ణమమృతమని దీని విశేషమును పైని వ్రాసియుంటిమి. మతాంతరముచే ధారోష్ణగోక్షీరము పాండు కామిలా కరిపాద దాహ దుష్టరక్త కృశత్వాతికృచ్ఛ్రాదులను శమింపచేయునని- పచ్చిపాలెన్నడును బుచ్చుకొనరాదు- బుచ్చుకొనిన లవణ పిష్ట కషాయ ముద్గ కోశాతకి కందఫలాదులతో గలపి పుచ్చుకొనగూడదు. ఆవు మేక వీటి మునటియీతపాలు వేడి, పైత్యమును, దాహమును, రక్తరోగమును జేయును. మధ్యవయసుగలదాని పాలు మధురము త్రిదోషహరము. చిరకాలమునకీనిన దాని పాలు చప్పతోగలసి మాధుర్యము గలిగ [illegible]హము నును బుట్టించును. తొలిచూలి దాని పాలు నిస్సారము- గుణహీనము. మధ్యమవయస్సుగలదానిపాలు రసాయనము. వృద్ధగోవుపాలు దుర్బలము [illegible] మూడునెలలైన దాని పాలును, చూలుదాల్చిన దానిపాలు నుప్పనై మధురమై పైత్యదోషమును జేయును. నిర్జలముగ యుకుండ మూడు నాలు గవనిమిషభాగము శేషించునటుల గాచిన క్షీరము సారమై గురువై బల్యతమమై యుండును. అర్ధావశిష్టమును పానమనియు, త్రిభాగావశేషమును లేహ్యకమనియు, షడ్భాగావశిష్టము పుష్టికామమనియు, యష్టభాగావశిష్టము శర్కరాఖ్యమనియు చెప్పబడు నిటుల మిగులగాచిన క్షీరము గురుత్వమును వృద్ధిని జేయును. ద్రవ్యాంతరముతో విరోధములేకుండును. కావున భోజనానంతరమున క్షీరపానము జేయవలయును. పథ్యము-దీపనము-మలశోధనము-రక్తపిత్త వాతచ్ఛర్దనమూర్ఛాహిక్కాపహరము. చక్కెరపంచదారతోగలసిన పాలు వాతహరము- కఫకరము- నైనా పటికపంచదారలతోగూడినపాలు శుక్లవృద్ధిని జేసి దోషత్రయమును హరించును. బెల్లముతోగూడినది మూత్రకృచ్ఛ్రమును హరించి పైత్యశ్లేష్మమును జేయును. క్షీరము సాక్షాజ్జీవనము సంతానకారణము- ధారోష్ణగ

వ్య మూయుష్కరము ఉష్ణము- ప్రాతస్స్నాయంకాలములందును మైథునానంతర భోజనానంతరములందును పింగుల గుణమును జేయును. స్త్రీస్తన్యమువినా మిగిలినవాటిపాలన్నియును ధారోష్ణమైన నమృతప్రాయమగును- గాన నదితప్త పాలామమును జేయును. మరియు నుప్పుగలిసినదియు ననిష్టగంధము వైవర్ణ్యము రుచిలేకుండుట తోడుకుంపుటయును గలిగినపాలు వర్జించదగును.

రాత్రియందు క్షీరమును బుచ్చికొనదగదటులానర్చిన నిద్రించరాదు. నిద్రించిన నాయువు క్షయమగునను నిషేధము పగటిపాలు రాత్రి బుచ్చికొనినగాని రాత్రిపితికిన పాలకుకాదు. కావున నే ధారోష్ణమమృతమని ధారాశీతము త్రిదోషకరమనియును జెప్పబడెను. కాచిచల్లార్చినపాలు త్రిదోషహరము. ఇంచుక వేడియు శీతముగల పాలు కఫపైత్యహరము. మేక గొఱ్ఱెల పాలు వేడిచల్లారకుండిన పథ్యము. కేవలము మేకపాలు వేడిచల్లారినను పథ్యమే. పితికిన వేడిచల్లారిన మహిషీక్షీరము ధారోష్ణమగుగోక్షీరమును శ్రేష్ఠము. గేదెపాలు పైత్యహరము. గొఱ్ఱెపాలు వాతహరము. గోక్షీరము వాతపైత్యహరము. మేకపాలు త్రిదోషహరము. గొఱ్ఱెయపాలు త్రిదోషహరిమైనను మేకపాలతోగలసిన పేరమగునని యిచట జెప్పబడెను. తఱచుగా పగటిపాలు గురుత్వమును, మలబద్ధమును, శీతమును జేయును. రాత్రియందు వ్యాయామములేనందున గురుత్వమును జేయును. పగలుగోవులు వ్యాయామము వాయుసేవయును గలిగి సూర్యకిరణతప్తములగుగాన రాత్రిపాలు వాతపైత్యహరము- చక్షుష్యము- పథ్యము. అపరాహ్ణమందు పితికినపాలు నిటుల గుణమును జేయును. పదిగడియలకుపైని నిలవయున్న పాలు వికృతనొందు నిరువదిగడియలపర్యంతము నిలవయున్నవి విషమువలె చంపును.

ఎవరిదేహమునకు పాలుపడక కడుపుపొంగునో వారలు పాలలోసగము నీళ్లుకలిపి శొంఠి పిప్పళ్లును తగుమాత్రము వేసి క్షీరము మిగులునటులగాచి పుచ్చికొనిన సుఖమగును. పాలు మిసిమి గురుత్వము జడత్వమును గలవగుటవలన మూడువేళలందును పానము సేయగూడదు- ఇవి విశేషజఠరముకలవారికైనను గూడదు. మందాగ్ని విషమాగ్నియును గలవారికి కూడదని వేరె చెప్పనక్కరలేదు. తీక్ష్ణమగు జఠరముగలవారికి రెండుకాలములయందు గేదెపాలైన సేవించవచ్చునేమనుచేతననిన తీక్ష్ణజఠరముచే ధాతువులు హరించబడును. కావున వారికివ్వదగును. గేదెపాలు బలవర్ణతేజోనిద్రాశుక్లప్రదము- తీక్ష్ణజఠరశమము- స్వాదు- రసపాకమందు పుష్టిప్రదము- అలసినవారికి శ్రమహరి

ము, వాతహరము, నిషా్కమునకును వృద్ధునకును స్త్రీవాంఛాప్రదము. బల వంతునకును, తరుణునకును విశేషకామప్రదము. మేక చిన్నశరీరముకలదై క టుతిక్తాహారమొనర్చి యల్పజలపానముజేసి యధికవ్యాయామముగలది గావున దీనిపాలు దాహహరము. అగ్నిబలకరము. క్షయ, కాస, శ్వాస, కఫ, రక్త, పిత్తహరము. రక్తాతిసారమంటినను హితము. మిగులచిక్కిన మేకపాలు గో క్షీరముకంటె పథ్యము. స్థూలమగుమేకపాలకంటె శ్రేష్ఠము. పులుసునుప్పును గలసినక్షీరము కుష్ఠాదిరోగకారి- ఇదిదృష్టఫలము. ధర్మశాస్త్రములందున లవ ణయుక్తక్షీరము గోమాంససమమని జెప్పబడెను.

క్షీ ర మి తాృ ణి.

సహకారఫలంచైవ గోస్తనీమాక్షికం ఘృతం। నవనీతం శృంగబేరం పి ప్పలీమరిచానిచ॥ సితాపృథుకసింధూత్థపటోలా నాగరాభయా। క్షీరేణసహ శస్యంతె వర్గేషు మధురాదిషు॥ ఆమ్లేష్వామలకంపథ్యం శర్కరామధురేషుచ। పటోలశ్శాకవర్గేషు కటుకేష్వార్ద్రకంభవేత్। కషాయేషుయవాశ్చైవ లవణే షుచ సైంధవం॥ కౌరంగకైస్తిత్తిరిభిర్మయూరైః కపింజలైశ్ఛాగశశాది మాంసైః। సేవేత్పయఃకామమిదంచ పథ్యం శిరోక్షిరోగాన్ప్రబలాన్సదా హరేత్॥

క్షీ ర మి త్ర ము లు.

ఇటుపైని క్షీరమునకనుకూలించు వస్తువులను జెప్పుచున్నారము.

మామిడిపండు, ద్రాక్షాఫలము, తేనియ, ఘృతము, వెన్న, అర్ద్ర కము, పిప్పలి, మరీచి, పంచదార, అటుకులు, సైంధవలవణము, చేదిపొట్ల, శుంఠి, కరక్కాయ ఇవి పాలతోగలసిన శ్రేష్ఠము. పుల్లనివాటియందుశిరికా య, మధురములందు శర్కర, శాకవర్గమందు చేదిపొట్ల, వక్కలవాటియందర ల్లము, వగరుగలవాటియందు యవలు, ఉప్పులయందు సైంధవమును, క్షీర ముతోగలసిన దోషములేదు. మరియును లేడి, కౌంజు, నెమలి, కపింజలము, మేక, చెవులపిల్లి, వీటిమాంసములతో పాలుగలసిన పథ్యము, శిరోనేత్రరో గహరము.

క్షీ ర వి రో ధి ద్ర వ్యా ణి.

శాకామ్లఫలపిణ్యాకకులుద్ధలవణైస్సహ। సౌవీరదధిమిశ్రంచేత్ప్రాయః క్షీరం విరుధ్యతే॥ మత్స్యమాంసగుడముద్గమూలకైః కుష్ఠమావహతి సేవితం పయః॥ శాకజాంబవసురాదిసేవితం మారయత్యబుధమాశుసర్పవత్॥ నైకం

చ పయసాక్ష్యియాత్సర్వంచోష్ణం ద్రవార్ద్రకం। మూలకాద్యాహరితక్యా స్తైల పిణ్యాకసర్షపాః॥ కపిత్థం జంబు జంబీరపనసం మాతులుంగకం। వాసంకరీరం ఖదిరం కదళీచామ్ల దాడిమం। ఫలమిద్యగ్విధంచాన్యత్తద్వద్బిల్వఫలాన్యపి। క్షీరే విరుద్ధాన్యేవంచ సహాసై భుజ్యతేయది। బాధిర్యమాంద్యవైవర్ణ్య మూకత్వం వాధమారణం॥ ప్రకరణేస్మిన్సౌరాపిణ్యాకాదిగ్రహణం క్షీరవిరుద్ధద్రవ్య గణనార్థమేవ నతుభక్షణార్హద్రవ్య ప్రబోధనార్థం॥ ధర్మఖండే॥ అలాబుం శిగ్రుకంచైవ రక్తమూలకమేవచ। ఉపోతకీం బహుబీజాం దూరతః పరివర్జయేత్॥ తత్రైవ॥ అలాబుంవర్తులాంచైవ రక్తంశిగ్రుకమేవచ। మూలకం రక్తమూలం చ దూరతః పరివర్జయేదిత్యుక్తత్వాదుభయోర్మధ్యే శ్వేతమూలకమేవ క్వచిద్దేశేషు స్వీకారః॥

క్షీరవిరోధిద్రవ్యములు.

ఈపైని క్షీరమునకు విరోధించు పదార్థములను జెప్పుదుము.

శాకము, చింతపండు, తెలగపిండి, ఉలవలు, ఉప్పు, రేగుబండు, సౌవీరము, పెరుగు వీటితోగలసినపాలు తరుచుగా విరోధించును. మత్స్యమాంసములు, బెల్లము, పెసలు, ముల్లంగి, వీటితోగలసినపాలు కుష్ఠును బుట్టించును. శాకము, నేరేడుబండు, బెల్లముతోను ఇప్పపువ్వులతోను అన్నముతోను వండిన సారాయి, ఇవి పాలతోగలసిన పాముకాటువలె జంపును. పైని జెప్పినవాటిలో నొకదానినైన పాలతోగలపి పుచ్చుకొనదగదు. ముల్లంగిమొదలైనవియును, నూనియు, తెలగపిండే, యావ, వెలగపండు, నేరేడుపండు, నిమ్మపండు, పనసపండు, దబ్బపండు, వెదురకంజ, రేగుబండు, అనటిపండు, పుల్లదాడిమఫలము, మారేడుబండు, ఇటువంటి మరికొన్నిపదార్థములును చెముడు, గుడ్డి, వివర్ణత్వము, మూగి, లేదా మరణమైనను గలుగును. ఈప్రకరణమందు సారాయి తెలగపిండి మొదలగువాటిని జెప్పుట క్షీరమునకు విరుద్ధద్రవ్యములయొక్క సంఖ్యకొరకుగాని భక్షణద్రవ్యములని బోధించుటకు గాదు. ధర్మఖండమునందు ఆనపకాయ, ములగ, ఎఱ్ఱనిదుంపగలముల్లంగి, బహుబీజములుగల బచ్చలి, ఇవి భక్షణార్హములు గావనియు, మరియు నచటనే గుండ్రనియానపకాయ; ఎఱ్ఱని ములగ, ముల్లంగి, ఎఱ్ఱని ముల్లంగియు, దూరముగ విడువుమని జెప్పుటవలన తెల్లనిముల్లంగిని కొన్నిదేశములలో స్వీకరించుచున్నారు.

దధిగుణాః.

అథ దధిగుణాన్ప్రవక్ష్యామః॥ తచ్చావస్థాభేదేన పంచవిధం॥ ఆదౌమందం తతస్స్వాదు స్వాద్వమ్లంచ తతఃపరం। అమ్లం చతుర్థమత్యమ్లం పంచమం దధి పంచధా॥ క్రమేణ తల్లక్షణాన్యథా॥ మందందుగ్ధవదవ్యక్తరసం కించిద్ఘనంభవేత్। మందంస్యాత్సృష్టవిణ్మూత్రం దోషకృద్యవిదాహకృత్। యత్స్యాద్ఘనతాంయాతి వ్యక్తస్వాదురసంభవేత్। అవ్యక్తామ్లరసం తత్తు స్వాదు విజ్ఞేయం దాహ్యృతం। స్వాదుస్యాదత్యభిష్యంది వృష్యం మేదఃకఫాపహం। వాతఘ్నం మధురంపాకే రక్తపిత్తప్రసాదనం। స్వాద్వమ్లం స్వాదు మధురం కషాయానురసంభవేత్। స్వాద్వమ్లస్యగుణాజ్ఞేయాస్సామాన్యదధివజ్జనైః। యత్తిరోహితమాధుర్యం వ్యక్తామ్లత్వం తదమ్లకం। అమ్లంతుదీపనంపిత్తరక్తశ్లేష్మవివర్ధనం। అత్యమ్లం దీపనంరక్తపిత్తదృష్టికరంపరం। దధ్యవస్థమసంప్రాప్య దుగ్ధావస్థామతీత్యచ। అంతరావర్తియత్ప్రోక్తం మందంతచ్చ త్రిదోషలం। విదాహస్సృష్టవిణ్మూత్రమపథ్యం మేహకృష్ఠకృత్॥ ఇతిపంచవిధదధిసామాన్యగుణాః॥

అథ గవ్యదధిగుణాః॥ తత్రాపిచాపిశీతంచ దీపనం బలవర్ధనం। వాతఘ్నంమధురంరూక్షం దధిగవ్యం మనోహరం॥ అరోచకే పీనసమూత్రకృచ్ఛ్రే శీతజ్వరే తద్విషమజ్వరేచ। దుర్నామరోగగ్రహణీగదేచ గవ్యంప్రశస్తం దధి సర్వదేవ॥

అథ ఋతువిశేషే సామాన్యతో దధిగుణాః॥ శరద్గ్రీష్మే వసంతేషు నిందితందధిదోషకృత్। హేమంతే శిశిరే తచ్చ వర్షకాలేబలప్రదం॥

అథ మాహిషస్య॥ విపాకేమధురంరూక్షం రక్తపిత్తప్రసాదనం। బలసంవర్ధనంచైవ విశేషాన్మాహిషందధి। స్నిగ్ధంమధురంశీతంచ బలవర్ణకరంపరం। వృష్యంభేదకరంస్వాదు శ్రమఘ్నం వాతనాశనం॥ మాహిషందధిమహాబలస్కరం వహ్నిమాంద్యకరమాశుకుర్యాత్। తత్ప్రయుజ్యకటుకైరవచూర్ణం మాహిషంచ లఘుతాముపయాతి॥

అథాజస్య॥ దధ్యాజం కఫవాతఘ్నం లఘూష్ణం నేత్రదోషకృత్। దుర్నామశ్వాసకాసఘ్నం రుచ్యందీపనపాచనం॥ దధ్నోర్మండో గురుర్వృష్యో విజ్ఞేయో బలవర్ధనః। దధిత్వసారం రూక్షంచ గ్రాహివిధ్వంసివాతలం। దీపనీయంలఘుతరం సకషాయం రుచిప్రదం॥ లవణమరిచసర్పిశ్శర్కరాముద్గధాత్రీ కుసుమరసవిమిశ్రం చైవమద్యాత్తు నిత్యం। నచశరది వసంతే నోష్ణకాలేన

రాత్రౌ నదధికఫపకారే పిత్తరోగ తథాద్యాత్॥ ఏలాసైంధవశర్కరా మరిచక్రైగ్రాతిభిర్గుడైస్సర్పిషా పథ్యంస్యాద్జ్వరముద్గసూపసహితం సంసేవనీయం దధి। నైవోష్ణంబహుపిచ్ఛలంచ నశరద్గ్రీష్మవసంతే హితం పిత్తాసృగ్జ్వర కుష్ఠదం భ్రమకరం వీసర్పదంచాన్యధా॥ దధిరాత్రిషునిషిద్ధం రాజకాచూర్ణయుక్తం కఫహారమతిలఘుం వహ్నిసంధుక్షణంచ। తుహినశిశిరకాలే సేవనీయం చపథ్యం భవతిసదృశశర్కరా యూషవాసస్త్వవాంశ్చ॥ సగుడదధిసుశోష్ణం ఘాతవస్త్రైరసమ్యగ్వ్యవతీకరవిలాసైగ్రాలితం ధూపితంచ। శిశిరకిరణవిశ్వాజాజియూష్మణముశత్రిం త్వధికశరవిలాసైస్సేవనీయం హితంచ॥ మధురంభక్షయేచ్ఛ్రేత మత్యమ్లం వర్జయేత్సదా। మధురం దధిరోగఘ్నం మత్యమ్లం రోగకారణం॥

దధిగుణములు.

ఇటుపైని పెరుగు గుణములను జెప్పుచున్నారము.

పెరుగవస్థాభేదముచే నైదువిధములు గలదైయున్నది. మందము, స్వాదు, స్వాద్వామ్లము, ఆమ్లము, అత్యామ్లమిట్లైదువిధములు. క్రమముగ వీటిల గుణములను జెప్పుచున్నారము.

మందము క్షీరమువలె నవ్యక్తరసమై యించుక తోడుకొని యుండు నిది మలమూత్రవిమోచనకారి- దోషత్రయమును, విదాహమును జేయును. ఏది చక్కగా గట్టిపడి వ్యక్తమైన స్వాదురసమును గలిగి యుండునది స్వాదు నామకమిదివీర్యవృద్ధిని, మేదస్సును, రక్తవృద్ధిని, వాతమును, ఆమమును జేసి మధురమై కఫమును గొట్టును. పాకమందు రక్తపైత్య పరిసాదనును జేయును.

ఇంచుకపులుసుగలిగి మధురమై సువాసన ననుసరించిన రసము గలది స్వాద్వమ్లమనబడునిది సామాన్యదధిగుణమునే జేయును. ఏది మాధుర్యమణచి వ్యక్తమగు నామ్లరసముగలదైయుండునో యదియామ్లమనబడును. దీపనము, పైత్యరక్తశ్లేష్మములను వృద్ధినొందించును. మిక్కిలి పులిసినది యత్యామ్లమనబడునిది దీపనము రక్తపైత్యదృష్టికరము. గ్రంథాంతరమున క్షీరావస్థను విడిచి దధ్యవస్థనొందనిదనియు పూర్వోక్తగుణములకంటెనపథ్యము- మేహాకుష్ఠకారి.

ఆవుపెరు గతిశీతలము- దీపనము- బలకరము- వాతహారము- మధురము- మనోహరము. అరుచి పీనస మూత్రకృఛ్ర శీతజ్వర విషమజ్వర దుర్నామరోగగ్రహణులయందావుపెరుగు ప్రశస్తము- శరద్గ్రీష్మవసంతర్తువులందు

పెరుగు శోషకారి గావున నిందితము. హేమంతశిశిరవర్ష ఋతువులందు బలకరము

గేదెపెరుగు మధురము- వీర్యకరము- రక్తపైత్యములను నిర్మలముగ జేయును. విశేషించి బలమును వృద్ధి బొందించును. మరియును మిసిమి గలిగి శీతలమై, కాంతికరమై, మలబంధమును, వాతమును నశింపజేయును. శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యములు గలపిన గుణత్వమును జేయకుండును.

మేకపెరుగు చులకనై వేడిజేసి నేత్రదోషమును, దుర్నామ శ్వాసకాసలను హరించును. రుచ్యము దీపనము- పాచనము. పెరుగుమీఁదిమీగడ గురుత్వమును, వీర్యమును, బలమును జేయును. మీగడదీసినపెరుగు వేడిజేసి దీపనమై, రేచకమై, లఘుతరమై, రుచిగలిగియుండును.

ఉప్పు, మిర్యములు, ఘృతము, శర్కర, పెసరపప్పు, ఉశిరికపప్పు, పుష్పరసమును గల్పినపెరుగు నిత్యమును బుచ్చికొనదగును. శరద్వసంత గ్రీష్మకాలముల, రాత్రిని, కఫవికృతిని, పైత్యరోగమున పెరుగును బుచ్చికొనరాదు.

ఏలకులు, సైంధవలవణము, పంచదార, మిర్యములు, ఉశిరికపప్పు, బెల్లము, నేయి, మంచిపెసరపప్పును గల్పిన పెరుగును బుచ్చుకొనదగును. పథ్యమువల్లను. వేడిది విశేషచికిత్సవిధిన్ని శరద్గ్రీష్మవసంతముల హితకరముకాదు. పైత్యరక్తకఫభ్రమయు విసర్పియనురోగమును పైనజెప్పిన వస్తువులతో గలపి పుచ్చికొనకుండిన వచ్చును.

పెరుగు త్రికటుకచూర్ణము నల్లావాలచూర్ణమును గలపిన కఫనాశహరము- జఠరవృద్ధికరము. పంచదారయు, పెరుగును గలపి శుభ్రముగు వస్త్రమునందు ఘూర్ణితముజేసి పోసిచి కర్పూరము శుంఠి జాజికాయ వీటిచూర్ణముతో గలపినది సేవించదగును.

తియ్యనిపెరుగు చలవజేయును గావున భక్షించదగును. సకలరోగములను హరించును. పుల్లనది సర్వరోగములను జేయును గావున వర్జింపవలయును.

శిఖరిణీలక్షణం.

అర్ధోదకం సుచిరపర్యుషితంచ దధ్నః ఖండస్య షోడశపలాని శశిప్రభస్య। సర్పిఃపలం మధుపలం మరిచిసర్జపయోః పలేద్వే శుంఠ్యాపలార్ధమపిచార్ధపలం చతుర్ణాం॥ శ్లక్ష్ణేసరోజనయనావ్యృదపాణిఘృష్టా కర్పూరచూర్ణ సురభీకృతభాండసంస్థా। ఏషావృకోదరకృతా సరసాంరసాలా యాస్వాదితా భగవతా మధుసూదనేన॥ రసాన్ ఆలాతీతి రసాలాః॥

ఆదాయమాహిషమమ్లమంబురహితం దధ్యాఢకం శర్కరాం శుభ్రాం ప్రస్థయుగోన్మితాం శుచిపటే కించిచ్చ కించిత్క్షిపేత్। దుగ్ధం చార్ధ్యఘటేన మృన్మయనవస్థాల్యాం దృఢం స్రావయేదేలాబీజలవంగచంద్రమరిచైర్యోగ్యైశ్చ తద్యోజయేత్॥ ఏషా యేనవసంతవర్జితదినే సంసేవ్యతే నిత్యశస్తస్యాస్యాదతి వీర్యవృద్ధిరనిశం సర్వేంద్రియాణాంబలం॥ గ్రీష్మేతథా శరదియేరవిశోషితాంగా / యేచపరిమత్తవనితాసురతాతిఖిన్నాః। యేచాపి మార్గపరిసర్పణశీర్ణగాత్రాస్తేషామియం వపుషిపోషణమాశుకుర్యాత్॥

త్రింశత్పలాని దధ్నశ్చ త్వగేలార్ధపలం తథా। మధ్వాజ్యస్య పలార్ధం చ మరిచానాం పలార్ధకం। పలాన్యష్టౌ చఖండస్య పటే శుక్లేచ ధారయేత్। కర్పూరవాసితేభాండే ఛాయాయాం స్థాపయేదిదం। ఏషాశిఖరిణీయుక్తాపిబేత బలవర్ధనీ। సదాపథ్యానియోజ్యాచ క్షీణేదేహేచపుష్టిదా। ఆయుఃప్రవర్ధినీచైవ సర్వరోగప్రమర్దినీ॥

సుజాతం దధిసంయోజ్య వస్త్రేబధ్వా సుపీడితం। నానావృక్షఫలారంభం కుర్యాదతిమనోహరం। కపిత్థమాతులుంగైలా సారివార్ధ్రికబీజకైః। శర్కరాశుంఠిసాముద్రిమరీచైరేకసంయుతైః। యుతం దధిరసం శ్రేష్ఠం సుఘృతం శోధితం పటైః। లవణేనసమాయుక్తా శిఖరిణ్యమృతోపమా। రసాలా సర్వరోగఘ్నీ రక్తపిత్తనిబర్హిణీ। దీపనీ బృంహణీస్నిగ్ధా మధురా శిశిరా సరా। రక్తపిత్తతృషాదాహాన్ప్రతిశ్యాయే వినాశయేత్॥

నారంగం దాడిమంస్యాత్పలమధుకయుతం మాతులుంగస్య తోయం ద్రాక్షాతోయం సమాంశం గుడదధిసహితం శర్కరారాజిమిశ్రం। శుభ్రేపట్టేచఘృష్ట్వా మరిచకసహితం సైంధవంవాప్యతద్వన్నిష్పీడం సర్వమేతద్భవతి శిఖరిణీ రాజభోగ్యైకయోగ్యా॥

మాతులుంగసితాజాజీ మరీచార్ద్రికనాగరైః। కర్పూరసలిలైర్యుక్తా దధిపర్యుషితైస్సమా। రసయోగేషు సర్వేషు బదరస్య సమస్యచ। నాగరస్యరసోన్మిశ్రా రసాలామృతోపమా। అచ్ఛేపటేచ సంఘృష్టావాతరోగనిబర్హిణీ। చంద్రామృతస్రావిణీయం నామ్నాశిఖరిణీమతా॥

మాతులుంగకపిత్థామ్లతింత్రిణీకామ్లదాడిమైః। శర్కరారాజిసంయుక్తైశ్శుచిపట్టేనియోజితం। నాగరం మరిచం జాజీచతుర్జాతకభూస్తృణైః। సుయుక్తార్ద్రికసంయుక్తా రసాలాసామృతోపమా। సర్వరోగప్రశమనీ దాహ

పిత్తనిబర్హిణీ॥ రక్తోద్రేకకరీపథ్యా సర్వవాతానులోమనీ। ఏషాశిఖరిణీరమ్యా సుషేణేనవినిర్మితా॥

దధిసర్పిగుడైర్లాజీ నాగరార్ద్రకయోజితైః। సచతుర్జాతఘృష్టైశ్చ రసాలైః సామృతోపమా। సర్వక్షయప్రశమనీ సర్వార్తిసారవాశనీ। సుషేణదేవేనకృతా రసాలైః సామృతోపమా॥

ద్వాత్రింశత్పలసంమితం దధిపలాన్యష్టౌచ ఖండంపలస్యార్ధంచేన్మరిచస్య తేనతులితం యుక్తంత్వగేలాదయం। మధ్వాజ్యంచయుతం తదర్ధమిలితైస్సంశోధితైర్యోజితా భాండేస్యాద్ధిమవాసితా శిఖరిణీ శ్రీకంఠభోగ్యాగుణైః॥

చతుర్వ్రీహిగుంజమేకం చతుర్గుంజంచచిహ్నకం। దశచిహ్నం తథానిష్కంచ నిష్కంచ కర్షకం। చతుఃకర్షంపలంచైవ కుడుపంచ చతుఃపలం। చతుఃకుడుపంప్రస్థమేకం చతుఃప్రస్థం తదాఢకం। ద్వావాఢకశివం సంఖ్యా ద్రోణంచాపి శివద్వయం॥

అథసరస్య మస్తునశ్చ గుణాః॥ దధ్నస్తూపరియోభాగో దధిస్నేహసమన్వితః। సలోకేసరఇత్యుక్తో దధ్నోవారితుమస్త్వితి॥ సరస్స్వాదుర్గురుర్వృష్యో వాతవహ్నిప్రణాశనః। శ్లేష్మవస్తిప్రమథనః పిత్తశ్లేష్మవివర్ధనః॥ స్రోతశ్శుద్ధిం విధత్తే ప్రకటయతిరుచిం దీపయత్యాశువహ్నిం కృత్వా శుద్ధింమలానాం జరయతిచహఠాచ్ఛుక్రమన్నం విచిత్రం। ఉష్ణంచామ్లంకషాయం లఘుసరథిరసం శూలవిష్టంభహారీ శ్రేష్ఠం మస్తుప్రశస్తంకఫపవనరుజా దుష్టమూత్రగ్రహేషు॥

శిఖరిణీలక్షణము.

చాలాపులిసిన గట్టి తెల్లని పెరుగు పదియారుపలములలో సగము నీళ్లు కలపి యొకపలము ఘృతము, తేనెయొకపలము, మిర్యములావాలు రెండుపలములు, శుంఠియర్ధపలము, ఏలకులు ఆకుపత్రికము దాల్చిణీచెక్క నాగకేసరములు వీటిచూర్ణమర్ధపలమును గలపి సన్నపుబట్టలో సుందరీజనహస్తారవిందములచే మందమందముగ జిందునట్లు మర్దించి యధికర్పూరచూర్ణముచే వాసితమగు కుండలోనుండజేసిన యుత్తమమైన శిఖరిణీ- మధుసూదనునిచే వాస్వాదించబడినది. మిక్కిలి రుచికలిగినది.

గేదెపెరుగు గట్టిది పుల్లనిది యుదకము కలియకుండ కుంచెడులో శుభ్రమగు పంచదార రెండుమానికెలు గలపి నిర్మలవస్త్రమందు దించుకొంచుక చే

యించు పైనుంచికుండలో పాలుబోయుచు మృద్ఘటమును పరివించునటుల వస్త్రఘాలితముజేసి ఏలకులు, లవంగములు, కర్పూరము ఏవీచూర్ణమందులో గలపిన నిది వసంతర్తువుగాక మిగిలినదినములయందెల్లప్పుడును సేవింపదగును. వీర్యవృద్ధికరము- సకలేంద్రియములకు బలమును గలిగించును. గ్రీష్మ శరదృతువులందును యెండచేవాడినవారికిని మత్తకామినీ సురతాతిఖిన్నులకును మార్గాయాసశిథిలీకృతాంగులకును ఈశిఖరిణి శరీరపోషణమును జేయును.

పెరుగుముప్పదిపలములు, దాల్చినీచెక్కయు నేలకులు నొకపలము, నేయి తేనియ పలములోసగము, మిర్యములును పలములోసగము, చక్కెరపంచదార యెనిమిదిపలములు, తెల్లనిబట్టలోకట్టి కర్పూరముచేవాసితమగు క్రొత్తకుండలో నుంచవలసినది. ఈశిఖరిణి బలకరమును పథ్యము- క్షీణదేహులకు పుష్టిప్రదము- ఆయుఃప్రదము- సర్వరోగహరము.

మంచిపెరుగు బట్టను మూటగట్టి యందున నానావిధపుష్పరసములు, ఫలరసములు, వెలగపంటిగుజ్జును, దబ్బపంటిపులుసు. అల్లపుముక్కలు, పంచదార, శుంఠి, యుప్పు, ఏలకులు, మిర్యములు, వీటితో గూర్చిన యావెంటను వస్త్రమందు ఘాలితముజేసిన లవణయుక్తశిఖరిణి యందురు- ఇది యమృతోపమము- రసాలవాలము- సర్వరోగహరము- రక్తపైత్యహరము- దీపనము- వృద్ధికరము- మెరుగునుజేయును. మధురము- శీతలము- రేచకము- పిపాసాదాహములను రొంపను హరించును.

నారింజి, దాడిమపండ్లరసము, తేనియ, దబ్బపంటిరసము, ద్రాక్షారసము నివిసమభాగములుగూర్చి గుడము, శర్కర, పెరుగు ఇవి యంతయును శుభ్రమగువస్త్రమందుంచి మర్దించి సైంధవలవణము, మిర్యపుపొడియును గలిపిన నీశిఖరిణి రాజభోజ్యక యోగ్యము.

దబ్బపంటిరసము, పంచదార, జాజికాయ, మిర్యములు, అల్లము, శుంఠి, కర్పూరజలము వీటితోసమమగు తొలినాటిపెరుగు పైనివ్రాసిన శుంఠి రేగుబండంతనూరి గలిపి శుభ్రవస్త్రమందు ఘర్షించిన నిది సకలపౌష్టికములందు నుత్తమమై సర్వరసాలవాలమై యమృతోపమై వాతరోగహరమై చంద్రామృతస్రావిణియనిచే ప్రసిద్ధమైన శిఖరిణి.

దబ్బ, వెలగ, చింతపండువులును, దాడిమరసము, పంచదార గలిపి, శుభ్రవస్త్రమందు వడకట్టి శుంఠి, మిర్యము, జాజికాయ, దాల్చినీచెక్క, ఏ

లకలు, ఆకుపత్రికము, నాగకేసరములు, భూస్తృణము, అల్లము వీటితోగల
పిన నిది సర్వరసాలవాలమై యమృతోపమమై సర్వరోగహరమై దాహశైత్య
శమనమై రక్తోద్రేకకరమై పథ్యమై సర్వవాతానుకూలమైన యీశిఖరిణి రమ్య
మైనదిగా సుషేణునిచే నిర్మింపబడెను.

పెరుగు, తేనె, బెల్లము, జాజికాయ, శుంఠి, అల్లము, దాల్చిని చె
క్క, ఏలకులు, ఆకుపత్రికము, నాగకేసరములు నివి యన్నియుగలిపి మథించి
న యమృతోపమానమగు శిఖరిణి సర్వక్షయ సర్వాతిసారములను హరించు
ను. ఇదియును సుషేణనిర్మితము.

ముప్పదిరెండుపలములు పెరుగు ఎనిమిదిపలములు పంచదార మిర్యము
ర్ధపలము ఏలకులు దాల్చిని చెక్కయు నర్ధపలము మధు ఘృతములు పలములో
నాలవభాగము- ఇవియంతయుగలసినది కుండయందుంచి కర్పూరముచే పరి
మళయుక్తముగజేసిన నీశిఖరిణి గుణములద్దే నీశ్వరభోగ్యమైనది.

నాలుగుధాన్యపుగింజలు గురువిందగింజెత్తు- నాలుగు గురువిందగింజ
లెత్తు చిన్నము- పదిచిన్నములెత్తు నిష్కము- నాలుగునిష్కములు కర్షము-
తుం చిం. నాలుగుకర్షములు పలము- తు చిం. నాలుగుపలములు కుడు
పము- తు చిం. నాలుగుకుడుపములు ప్రస్థము- శే తు చిం. నా
లుగుప్రస్థములాఢకము- వీ తు చిం. రెండాఢకములు శివము-
శే చిం- రెండుశివములు ద్రోణము- మం వీశ శేం తుం చిం.

ఇటుమీదట పెరుగుమీదిమీగడయొక్క, నెల్లయొక్క గుణములను జెప్పుచున్నారు.

పెరుగుమీదిమీగడ మునిమీగడది సరమనియును, పెరుగుపై నెత్తు
స్తనియును జెప్పబడును. సరము- రుచి గురుత్వము వీర్యమును
మును జఠరమును శ్లేష్మమును వస్తిరోగమును హరించును. పైత్యకఫముల
ద్దినొందించును. పెరుగుమీదినెల్లు శుద్ధిని దీపనమును మలశుద్ధిని
ని శుక్లము నన్నరుచిని వేడినిచ్చు ఫలమును సువాసనను లఘుత్వము
పగరును గలిగించి శూలమలబంధహారియై కఫవాతమూత్రకృచ్ఛ్ర రోగులకు
ప్రశస్తమై యుండును.

తక్రలక్షణ తద్గుణాశ్చ॥

అథతక్రం॥ తస్యచాతుర్విధ్యమాహ సుషేణః॥ ఘోలంచమథితం ముదశ్విత్
తక్రంచైతచ్చతుర్విధం కథితమితి॥ తల్లక్షణం॥ ససరం నిర్జలం ఘోలం వమథితం

సరవద్ఘ్జితం। పాదోదకముదస్విత్తత్తక్రిమర్ధజలం భవేత్॥ సరవన్నిర్జలంమథితం
ఘోలం అసరవత్తన్నిర్జలం తన్మథితసంజ్ఞి మిత్యర్థః॥ అథతద్గుణాః॥ ఘోలం
మారుతపిత్తహారిమథితం శ్వాసాపహం శ్లేష్మహృత్పిత్తశ్లేష్మవి — త్స్యాదస్విదధి
కం తక్రం త్రిదోషాపహం। మందాగ్నావరుచౌ తృష్ణైవసీనరామన్యేషు రోగే
ష్వపి శ్రేష్ఠంతక్రమిదం వదంతి మునయస్తేనోక్తము పాణినాం॥ యథాసు
రాణామమృతంప్రధానం తథా నరాణాం భువితక్రమాహుః। అమ్లేనవాతం
మధురేణపిత్తం కఫంకషాయేన నిహంతిసద్యః॥ గవ్యంతుదీపనంతక్రం మేధ్యం
వృష్యం త్రిదోషజిత్। మాహిషం శ్లేష్మలం తక్రం లఘు దోషత్రయాపహం।
గుల్మార్శోగ్రహణీశోఫపాండ్వామయవినాశనం॥ తక్రంత్వజావిప్రభవం నసే
వ్య మనిష్టగంధం త్రిషుబాహ్యపథ్యం॥ స్వాదువృష్యంరుచికరం శ్లేష్మలం పిత్త
నాశనం। అమ్లతక్రంపవనజిత్పిత్తశ్లేష్మప్రకోపనం। తక్రం తల్లవణోపేతం దీ
పనంగ్రహణీగదే। తక్రంలవణహీనంయద్గ్రహణ్యర్శో వికారకృత్। వాతేమ్లం
సైంధవోపేతం స్వాదుపిత్తే సశర్కరం। కఫేపిత్తే తథాతక్రం వ్యోషక్షారస
మన్వితం॥ స్థౌల్యంకరోతి హరతేనిలమేతదేవ యున్నోష్ణతాముపగతంను కదా
చిదేవ॥ సహనవనీతంఘోలం మథితంకథయంతి సగుణం సుధియః। చిరమథితం
మథితం పునరుత్పత్తికరం నరస్య దోషాణాం॥ నైవతక్రంక్షతే దద్యాన్నోష్ణ
కాలేనదుర్బలే। నమూర్ఛాభ్రమదాహేషు నరోగేరక్తపిత్తకే॥ తక్రమామం
కఫంహంతి కోష్ఠేకంఠే కరోతిచ॥ భాండస్యమధ్యే దధి సంనిధాయ దండస్య
యంత్రేణ శనైర్ప్లుతంతత్। తోయేనసిక్తం మథితంక్రమేణ పాత్రేణ తక్రం
దశధావదంతి॥ దశవిధతక్రలక్షణాన్యుచ్యంతే॥ మథితమిశ్రితఘోషం బాడబం
కాలశేయం కరమథితముదశ్విత్తక్రదండాహతంచ। అతిమిశ్రితమిత్యస్యాత్ప్రి
యశః ప్రాహురార్యా దశవిధమరుచిఘ్నం తక్రభేదం ప్రశస్తం॥ క్రమేణత
ల్లక్షణాన్యుచ్యంతే॥ పానీయేనవినా కృతం మథితమిత్యర్థాంబునోదశ్విత్తం త
క్రంపాదయుతాంబునా ద్విగుణితం దండాహతంకథ్యతే। పాదంవారిచసార్ధ
పాదదధినా తత్కాలశేయాహ్వయం ఘోషాఖ్యం సమసార్ధపాదసలిలైఃపా
దైస్త్రిభిర్మిశ్రితం॥ పాదాంశేనచ బాడబోతిమిశ్రితం పాదద్వయేనాంశేన ద
ధ్యంభస్సమమేవ పాణిమథితం సర్వంచ దోషాపహం॥ ఉదశ్విదథఘోషఘ్నం
మథితంపైత్యనాశనం। తక్రం కఫహరం శ్లేష్మఘ్నం దీప్రం దండాహతం భవేత్।
కాలశేయం హరేన్మేహం ఘోషకం గ్రహణీమదం। వాతజిత్పాణిమథితం మి
శ్రితాఖ్యం త్రిదోషజిత్। బాడబం సర్వదోషఘ్నం మిశ్రితాతివినాహజిత్। క్ర
మేణలాఘవం తేషాం రూక్షౌత్తక్రం త్రిదోషజిత్। పీనసశ్వాసకాసానాంస్ని

గ్ధమేవ ప్రశస్యతే। పక్వంతక్రం సదా సేవ్యం లఘుపైత్యక్షయాపహం। శీతకాలేగ్నిమాంద్యేచ కఫోద్రేష్వామయేషుచ । దోషయుక్తజ్వరేచైవ ప్రాజ్ఞస్తక్రం ప్రయోజయేత్॥ జీర్ణజ్వరే యక్ష్మణి కామిలాయా మామాతిసారగ్రహణీగదేషు। ప్రమేహగుల్మోదరజాతశూలే తక్రంపిబేన్నిత్యమరోచకేషు॥ తన్నస్తు తక్రేణసముద్భవంతి ప్రతీపవిధ్వంసనమామనంతి॥ సాత్రోవిరోధే పిబతేలఘుస్త్వాద్యైస్తంభితోస్త్వాన్నిహంతి రోగాన్॥ హేమంతే శిశిరే పిబంతి మథితం తక్రంవసంతేబుధా నైదాఘేదధి తోయదస్వ్యుదదితం స్యాద్ఘోషకం ప్రావృషి। మాషంస్యాన్మిళితం ఘనాంతసమయే తత్కాలశే గుంయథా తోయం షడ్వృతుమ్రషితం ప్రమిళితం స్యాత్తక్రపానక్రమః॥ యథేష్టం భుంక్ష్వ మాషైషిస్త్రక్రం సలవణంపిబ। తస్యోపరిజలంకించిన్నతస్యోపరికించన॥

మజ్జిగయొక్క లక్షణములు, గుణములున్ను.

మజ్జిగ నాలుగువిధములని సుషేణుడు చెప్పెను. అవి ఘోలమనియు మథితమనియు నుదస్విదనియు తక్రమనియును. పైనీళ్లు బోయక సరముతో గూడ గిలకబట్టినది ఘోలము. సరము తీసివేసి మథించినది మథితము. పెరుగునకు నాలవపాలు నీళ్లు వేసి మథించినది యుదస్వి. పెరుగులో సగమునీళ్లుబోసినది తక్రము.

ఘోలము వాతపైత్యహరము. మథితము శ్వాసశ్లేష్మహరము. ఉదస్వి పైత్యశ్లేష్మహరము. తక్రము త్రిదోషహారి. మందాగ్ని యరుచియును గలవారికిని సకలరోగములందును శ్రేష్ఠమని మునులచే జెప్పబడెను గానప్రాణులకు హితమిది. దేవతలకమృతమెట్లుప్రధానమో మనుష్యులకీతక్రము భూమియం దట్లుప్రధానమైనది. మజ్జిగ పుల్లనిదైన వాతమును, మధురమైనదైన పైత్యమును, ఇంచుకవగరుగలిగిన కఫమును హరించును. ఆవుమజ్జిగ పవిత్రము- వీర్యకరము- త్రిదోషహరము. గేదెమజ్జిగ శ్లేష్మకర మించుక దోషత్రయమును హరించును. గుల్మమూలశంకా గ్రహణీరోగపాండురోగములను నశింపజేయును. మేకగొఱ్ఱెలమజ్జిగ యనిష్టగంధముగుటవలన సేవ్యముగాదు. త్రిదోషవర్ధనము. పుల్లనిమజ్జిగ స్వాదువీర్యరుచికరము- వాత పైత్య హరము- పైత్యశ్లేష్మములను బ్రకోపింపజేయును- ఈతక్రము లవణయుక్తముగ సేవించిన గ్రహణిరోగులకు హితమై దీపనమగును. లవణహీనమైన మజ్జిగ గ్రహణి మూలశంకావికారములను జేయును.

వాతరోగమందు సైంధవలవణముతో గూడిన పుల్లనిమజ్జిగ, పైత్యరోగమందు పంచదారతో గూడిన తియ్యనిమజ్జిగ, కఫపైత్యములందు శుంఠి, పిప్పలి, మిర్యములు, యవక్షారము వీటితో గలిసినది హితము. ఇది శరీరమును బెంచి వాతమును హరించును. మజ్జిగ యెప్పుడును వెచ్చజేయరాదు. వెన్నతీయక గిలకపట్టిన మజ్జిగ గుణముకలది. మజ్జిగజేసి తిరిగి కొంతసేపటికి మధించినది సకలదోషములను బుట్టించును. మజ్జిగ గాయము గలవానికి దుర్బలునకు ఉష్ణకాలమందును మూర్ఛాభ్రమదాహరక్తపైత్యములందు నివ్వరాదు. మజ్జిగామమును కఫమును హరించును. కంఠమందించుక కఫమును బుట్టించును.

కుండలో పెరుగుండజేసి కవ్వపుయంత్రముచే నీళ్లుబోసి మధించిన తక్రము పదివిధములందురు. ౧. మథిత, ౨. మిళిత, ౩. ఘోష, ౪. బాడబ, ౫. కాలసేయ, ౬. కరమథిత, ౭. ఉదస్వి, ౮. తక్ర, ౯. దండాహత, ౧౦. అతిమిళిత లని. ఇవిపదియు నరుచిని బోగొట్టును. వీటిలక్షణములను క్రమముగ జెప్పుచున్నారము. నీళ్లుబోయక మధించినది మథితము. సగము నీళ్లు బోసినది యుదస్వి. పాతికనీళ్లుబోసినది తక్రము. రెండురెట్లు నీళ్లుబోసినది దండాహతము. రెండువంతుల పాతికనీళ్లు బోసినది కాలసేయము. రెండువంతులనర నీళ్లు బోసినది ఘోషము. మూడువంతులముప్పాతికనీళ్లు బోసినది మిళితము. ఒక పాతికనీళ్లుబోసినది బాడబము. రెండుపాతికెలనీళ్లుబోసినది అతిమిళితము. పెరుగు నీళ్లు సమముగానుంచి హస్తముచే మధించినది కరమథితము. ఇది సర్వదోషాపహరము. ఉదస్వి అభిఘాతశమనము. మథితతక్రములు పైత్యహరములు. దండాహతము జఠరప్రదము. కాలసేయము మేహహరము. ఘోషము గ్రహణీవారకము. కరమథితము వాతహరము. మిళితము త్రిదోషహారి. బాడబము సర్వదోషశమనము. మిళితముకంటె విదాహనివారకము. క్రమముగ నొకటికంటె నొకటిలాఘవముగలిగియుండును. రూక్షమగుటవలన తక్రము త్రిదోషహరము.

పీనసశ్వాసరోగులకు మిసిమిగలది శ్రేష్ఠము. వెచ్చజేసినది చులకనగును గావున పైత్యక్షయరోగహరము. శీతకాలమందును, కఫరోగమందును, అగ్నిమాంద్యమందును, విషమజ్వరమందును మజ్జిగనివ్వతగదు.

జీర్ణజ్వర రాజయక్ష్మ కామిలామూతిసార గ్రహణీ ప్రమేహ గుల్మోదర శూలారోచకములందు మజ్జిగ సేవించవగును.

పెరుగుమీదినీళ్లు మజ్జిగతో సమముగా జెప్పుచున్నారు. నాడీవిషనుము సంభవించినపుడు యిది చులకనై మలబద్ధమేహాది రోగములను హరించును.

రేచకమగును. హేమంతర్తువునందు శిశిరర్తువందు మధితమును, వసంతర్తువందు తక్రమును, గ్రీష్మర్తువందుదశ్విని, వర్షర్తువందు ఘోషకము, శరదృతువందు మిళితమును, కాలసేయమును, ఆరు ఋతువులయందును పెరుగుమీది నీళ్లును, ప్రమిళితమును పానముజేసిన పుష్టికలుగును. ఓయిమనుష్యుడా యథేష్టముగా భుజింపుము. భయపడకుము. లవణయుక్తముగ తక్రమునుపానమును జేయుము. ఆపైని యించుకజలపానము జేయుము. అటుపై నేమియును పానముజేయరాదు.

నవనీతప్రకరణమ్.

అథ నవనీతగుణాన్వదామః॥ నవనీతం నవంవృష్యం శీతవర్ణం బలాగ్నికృత్। సంగ్రాహివాతపైత్యాసృక్షయార్శోజ్వరకాసజిత్। చక్షుష్యంబాలవృద్ధానాం ప్రశస్తం సౌకుమార్యకృత్। గుర్వభిష్యందిచక్షుష్యం నవనీతం చిరోద్ధృతం। సక్షారంకటుకామ్లంచ త్వచః కుష్ఠనివారణం। క్షీరోద్భవంతుసంగ్రాహి రక్తపైత్యాక్షిరోగజిత్। నవనీతం గవాం వృష్యం తేజోధాతువివర్ధనం। త్రిదోషశమనంగ్రాహి శిశూనాం పరమౌషధం। క్షయకాసార్తితాపఘ్నమగ్నిదీప్తికరంపరం॥ మాహిషం నవనీతంతు వాతశ్లేష్మకరంగురు। పైత్యదాహశ్రమహరం పాండుశూలవినాశనం॥ అజానాంనవనీతంతు క్షయ కాస ప్రమేహజిత్। గుల్మార్శశూలకండూఘ్నం జ్వరపాండువినాశనం॥ అజీర్ణే వాతరోగేచ కఫకుష్ఠాదరేషుచ। మూర్ఛాఛర్ది శిరోరోగే నవనీతం పరిత్యజేత్॥

నవనీతప్రకరణము.

అనంతరమందు వెన్నగుణమును జెప్పుచున్నారము. నవనీతమగు నవనీతము తెల్లనైయుండి వీర్యవృద్ధిని, బలమును, జఠరాగ్నిని, మలబంధమును జేసి వాతపైత్యరక్తక్షయ మూలశంకోదర కాసములను హరించును. వెన్న బాలులకు వృద్ధులకును ప్రశస్తము. నేత్రారోగ్యకరము, సౌకుమార్యమును జేయును. నిలవవెన్న గురుత్వమును, మూత్రవృద్ధిని, నేత్రారోగ్యమును జేయును. ఇదిక్షారముతో కటుత్రయముతో గూడిన చర్మగతకుష్ఠుల బోగొట్టును. పాలతో తీసినవెన్న మలబంధమునుజేసి రక్తపైత్య నేత్రరోగములను హరించును. ఆవువెన్న బలతేజోధాతువర్ధనము- త్రిదోషశమనము- మలబద్ధకారి- శిశువులకు విశేషమగు నౌషధము. క్షయకాసపీడలను తాపమునుగొట్టును. విశేషముగ జఠరదీపనము జేసును. గేదెవెన్న వాతశ్లేష్మములను గురుత్వమును జేసును. పైత్యదాహములను శ్రమను పాండుశూలలను గొట్టును. మేకవెన్న క్షయను

శ్వాసప్రమేహరోగమును, గుల్మార్శశూలకండూజ్వర పాండువ్రణలను గొట్టును. అజీర్ణమందు వాతరోగమందు కఫకుష్ఠోదర మూర్ఛా ఛర్ది శిరోరోగములందును వెన్నభక్షించరాదు.

శర్కరాది మధురద్రవ్య గుణాః॥

శర్కరాచ తథాఖ్యాతా దాహతృష్ణాస్రపైత్త్యనుత్। జ్వరం పైత్త్యకృతంహంతి విశేషాచ్ఛుక్రవర్ధనీ॥ ఖండాభిధానా సితశర్కరేయం పైత్త్యప్రధానాన్వినిహంతిరోగాన్। శుక్లప్రవృద్ధిం తనుతే విశేషాత్స్నిగ్ధానిలఘ్నీ బలవర్ణకారీ॥ సుధాఖ్యశర్కరాబల్యా రుచ్యగ్నిబలవర్ధనీ। త్రిదోషజాత రక్తామహతకుష్ఠజ్వరాపహా। సితార్త్రిహృద్బలకరీ ఉన్మాదే కామిలాగదే। మదాత్యయేచ మూర్ఛాయాం స్మృతిభ్రంశే శిరోభ్రమే। పాండ్వామయే పైత్త్యగుల్మే ప్రదరేచ ప్రశస్యతే॥

చక్షుష్యం ఛేదకృద్దాహవిషహాధ్మార్త్రిపైత్త్యజిత్। తృష్ణా హిక్కాక్రిమిఛర్ది శ్వాసకాసాతిసారజిత్। వ్రణశోధనసంధాన రోపణం వాతళం మధు॥ వల్మీకసంభవక్షౌద్రం స్వర్ణవర్ణంచ గ్రాహికం। అంజనేషుచ సర్వేషు శస్తం పైత్త్యహరం లఘు॥ ఇక్ష్వాకుకారసంభూతం మదపైత్త్యానిలాపహం। బల్యంశుక్లకరంహృద్యం శ్లేష్మఘ్నం వహ్నినాశనం॥ బృంహణం నూతనక్షౌద్రం క్రిమిపైత్త్యహరం పరం। మేధాస్థౌల్యాపహం గ్రాహి పురాణం మాక్షికం మతం॥ శిలోద్భవం క్షౌద్రమామ్లం పైత్త్యఘ్నంక్రిమినాశనం। ఛర్దహిక్కాజ్వరాన్హంతి వ్రణశోధనరోపణం॥

మధుపాకవిధిః॥

అథ మధుపాకలక్షణం వదామః॥ మధ్వష్టభాగంజలమేకభాగం నిష్కప్రమాణం రజనీచ పథ్యా। తోయావసానం విధివద్విపాచ్యం నిధాపయేత్పాకవిధిక్రమోయం॥

పంచదార మొదలగు మధురద్రవ్యగుణములు.

సాధారణశర్కర- దాహ తృష్ణ రక్తపైత్త్య పైత్త్యజ్వరములను గొట్టును. శుక్లవృద్ధిజేసును. పటికపంచదార- పైత్త్య ప్రధానరోగములనుగొట్టి విశేషముగ శుక్లవృద్ధినిజేసి మెరుగునుగలిగించి వాతమునుహరించి తనుకాంతిని, బలమును జేయును. చీనాపంచదార- బలవర్ధనము రుచికరము జఠరాగ్నిదీపనము- త్రిదోషములవల్ల బుట్టే రక్తామములను, కుష్ఠును, జ్వరమును గొ

ట్టును. చక్కెర- పంచదార ఆయాసమును హరించును. బలమును జేయును. ఉన్మాదకామిలా మదాత్యయమూర్ఛా స్మృతిభ్రంశ శిరోభ్రమ పాండు పైత్య గుల్మప్రదర రోగములందు ప్రశస్తము.

తేనియ- నేత్రారోగ్యకరము- విరేచకము- దాహమును, విషమును, కడుపుపొంగును, పైత్యమును, పిపాసా హిక్కా క్రిమి ఛర్ది శ్వాస కాసాద్యతిసారములను జయించును. వ్రణములను బాగుజేయును. వాతమును జేయును.

పుట్టతేనె- బంగారపుఛాయగలిగి సకలాంజనములందు ప్రశస్తమై పైత్యహరమై లఘువై యుండును.

చెరుకురసమువలన జేసిన తేనె మలపైత్యవాతములను హరించును. బలశుక్లకరము- హృద్యము- శ్లేష్మజఠరవహ్నినాశనము.

క్రొత్త తేనియ వృద్ధిని జేసి క్రిమిపైత్యహరమై యుండును. పాత తేనియ బుద్ధికి బాగుజేయును. రాళ్లవలనబుట్టిన తేనియ పులుసుగలిగి పైత్యక్రిమిహారిమై యుండును. ఛర్దిహిక్కాజ్వరహరమై వ్రణశోధనము జేసి మానుచును.

తే నె వం డు రీ తి.

ఇటుపైనిమ్మను పాకలక్షణమును జెప్పుదుము. తేనియ యెనిమిదివంతులు, జలమొకవంతు, పసపు కరక కాయపొడుము పదిచిన్నములును వేసి నీళ్లు హరించునట్టుకును మరిగించియుంచవలెను.

ఇక్షుభేదా స్తద్గుణాశ్చ॥

నేపాళశ్శతపర్వాచ కాంతారః పౌండ్రకస్తథా। ఇక్షుకః పావకశ్చైవ షడ్విధాః పరికీర్తితాః॥ నేపాళోఽతిశ్రీవర్ణశ్చ శతపర్వాచ కృష్ణకః। కాంతారః పీతవర్ణశ్చ పౌండ్రకోరక్తకస్తథా। ఇక్షుకశ్శ్వేతవర్ణశ్చ పావకోధూసరస్తథా॥

నేపాళం మధురంక్షారం రక్తపైత్యవిదాహనుత్। క్రిమిక్లమహరం హృద్యం భ్రమోద్రేకనివారణం॥ శతపర్వాక్రిమిఘ్నంచ వాతశ్లేష్మకరో గురుః। పైత్యోన్మాదహరో బల్యః కాంతిదో దేహవర్ధనః॥ కాంతారస్య రసః పథ్యో లఘుః కించిద్విదాహనుత్। పౌండ్రకో గురుపైత్యఘ్నో బృంహణో మధురోలఘుః। కఫమాత్రకరస్స్నిగ్ధో భుక్త్వ్యాంతే వాతరోగకృత్॥ ఇక్షుస్స్వాదుస్స్వాదుపాకోఽనిలఘ్నస్స్నిగ్ధశ్శ్వేతోనాశయేద్రక్తపైత్యాన్। భేదీ వృష్య

మూత్రలశ్లేష్మకారీ వాయుంకుర్యాత్సేవితో భోజనాంతే॥ పావకస్య రసశ్శీతో లఘుస్స్వాదురసోగురుః। శ్రమక్లమహరో హృద్యః పైత్యశోణితనాశకః॥ సర్వేషామిక్షుజాతీనాం రసః పర్యుషితోగురుః। ఉన్మాదమదపైత్యఘ్నో విషదోషహరః పరం॥ కుష్ఠప్రమేహమందాగ్నౌ జ్వరశోథభగంధరే। ఉదరోద్ధకఫోద్రేకే గుల్మేచేక్షుంవివర్జయేత్॥ అపూరితక్షురసోన్మాదే ధాతుక్షీణేచ దుర్బలే। మూత్రకృచ్ఛ్రే క్షయేచాక్ష్ణే రక్తపైత్యే హితంసదా॥

చెరుకులభేదమును వాటిగుణములును.

నేపాళము, శతపర్వము, కాంతారము, పౌండ్రకము, ఇక్షుకము, పావకము. చెరుకిట్లారువిధములుగా జెప్పబడినది. నేపాళము మిశ్రవర్ణము. శతపర్వము కృష్ణవర్ణము. కాంతారము పీతవర్ణము. పౌండ్రకము రక్తవర్ణము. ఇక్షుకము శ్వేతవర్ణకము. పావకము ధూసరవర్ణము.

నేపాళము మధురమై, కారమై, రక్తపిత్తవిదాహశ్రమక్లమభ్రమోద్రేకహరమై, హృద్యమైయుండును. శతపర్వముక్రిమిపైత్యోన్మాదహరము. వాతశ్లేష్మగురుత్వబలదేహకాంతివర్ధనము. కాంతారము పథ్యము- లఘువు- విదాహహరము. పౌండ్రకము గురుత్వకారి- పైత్యహరము- వృద్ధికరము- మధురము- లఘువు, కఫమూత్రమును జేసును. స్నిగ్ధము భుక్త్యంతమందు వాతకరము. ఇక్షుపాకమందు రుచిగలిగి వాతశ్వేతరక్తపైత్య హరమై స్నిగ్ధమై రేచకమై వీర్యమూత్రశ్లేష్మకారియగును. భోజనాంతమందిది వాతమును జేయును. పావకముచల్లనై లఘువై స్వాదురసముగలిగి గురువై శ్రమక్లమపైత్యరక్తనాశనమై యుండును. అన్నిచెరుకులరసములును మరునాటికి నిల్వగానున్నది గురుత్వకారియై యున్మాదమదపైత్యవిషదోషహరమై యుండును. చెరుకురసము కుష్ఠప్రమేహమందాగ్ని జ్వరశోథ భగంధరోదరకఫోద్రేకగుల్మలయందు వర్జింపవలయును. ఉన్మాదధాతుక్షయ దౌర్బల్య మూత్రకృచ్ఛ్ర క్షయ రక్తపైత్యాధ్మానములందు చెరుకురసము హితము పథ్యము.

తైలభేదాస్తద్గుణాశ్చ॥

అథ తైలభేదాంస్తద్గుణాంశ్చ వదామః॥ తైలంమహాతిలజమాశుసమీరజాతమభ్యంజనేహరతి పామవ్రణంకఫంచ। హృద్యంసుకాంతికర ముష్ణమతిప్రశస్తం షణ్మాసతోపి శిశుగాత్రవివర్ధనంచ॥ తైలంకృష్ణతిలోద్భూతం వాతక్రిమివిషాపహం। ఆనుప్రవాహికంహంతి శూలగుల్మోదరాపహం। కించిల్లో

హితవర్ణానాం తిలానాంతైలముత్తమం। మధురంశీతలంహృద్యం కాంతిదం వీర్యవర్ధనం॥ కటుతైలం సర్షపస్య తీక్ష్ణోష్ణం వాతానిలాపహం। గుల్మకుష్ఠ క్రిమీన్ హంతి హ్యమపైత్యకరంపరం। కర్ణశూలాదికంహంతి బలదంకఫశుక్లజిత్। సేవనాదవరంతైలం లేపనాద్వరముచ్యతే॥ అక్షిరోగే జ్వరేకుష్ఠే విషశోషే భగంధరే। ఉన్మాదేచ స్మృతిభ్రంశే తైలపానంవివర్జయేత్॥

తైలభేదములును వాటిగుణములును.

ఇటుపైని తైలభేదములను వాటిగుణములను జెప్పుచున్నాము. పెద్దనువ్వులనూనియ తలంటుకొనిన శీఘ్రముగ వాతమును హరించును. గజ్జిని, వ్రణములను, కఫమును హరించి హృద్యమై కాంతికరమై వేడిజేసి యారుమాసములపర్యంతము శిశుదేహవర్ధనమై యుండును. నల్లనువ్వుల నూనియ వాతక్రిమివిషామపరివాహశూలగుల్మోదరములను హరించును. కొంచెమెఱ్ఱనగుఱువ్వులు గలనూనియయుత్తమము. మధురము-శీతలము-హృద్యము-కాంతివీర్యవర్ధనము.

ఆవాలతైలము వేడిజేసి వాతగుల్మకుష్ఠక్రిమికర్ణశూల కఫశుక్లములను హరించును. పైత్యమునుబలమును జేయును. సేవించుటకు తగదు. లేపనమునకు శ్రేష్ఠము. నేత్రరోగజ్వరకుష్ఠవిషశోష భగంధరోన్మాద స్మృతిభ్రంశములందు తైలపానమును వర్జింపవలయును.

నారికేళోదక గుణాః.

నారికేళోదకంస్నిగ్ధం స్వాదువృష్యంహిమం లఘు। తృష్ణాపిత్తానిలహరం దీపనంవస్తిశోధనం। శ్రమఘ్నం బృంహణంబల్యం సూతికానాం పరంహితం॥ ఇతిసామాన్యనారికేళోదకగుణాః॥ నారికేళస్యయత్తోయం పురాణం పిత్తవర్ధనం। తన్నైవతరుణంతోయం పిత్తఘ్నం క్రిమినాశనం। బాలస్య నారికేళస్య కటునా కేహమంజలం। ఈషత్కషాయమధురం పక్వస్యోష్ణంసరంగురు। స్నిగ్ధాదయో గుణాస్త్వన్యే సమాస్యుర్బాలపక్వయోః॥ నారికేళసలిలంఖలుబాల్యే శీతలంగ మధురందరిపాకే। పిత్తపీనసతృషాస్రవిదాహ శాంతిశోష శమనం సుఖదాయి॥ పక్వమేతదపి కించిదపేబాక్తం పిత్తకారి రుచిరంమధురంచ। దీపనం బలకరం గురువృష్యం వీర్యవర్ధనమిదం ప్రవదంతి॥

అథాస్యసేవనకాలః॥ నారికేళాంబు భుక్తేఃప్రాగ్గల్మాని సదనాద్విహృత్।అతఃపరంనపేయంస్యాత్సేందుతచ్ఛీతలం హితం॥ ఋయోగ్రావాసాధ్వగమాతిభావ్యవ్యవాయవాతాతపపీడితానాం। వ్యాయామినాం వాతకఫోత్థగాణాం యన్నారికేళాదుదకం ప్రశస్తం॥

నారికేళోదకగుణములు.

కొబ్బరికాయనీళ్లు స్వాదు- వీర్యవృద్ధికరము- శీతలము- లఘువు- పిపాసా పైత్యవాతశ్రమహరము- దీపనము- గర్భశోధనము- వృద్ధి- బలకరము. మూత్రకారోగమందు హితము. ఇదిసామాన్యముగ్గ నారికేళజలగుణము. నిలవకొబ్బరికాయనీళ్లు పైత్యకరము. లేతకొబ్బరికాయనీళ్లు పైత్యశ్రమహరము- శీతలము- ఇంచుకవగరుగలమధురము. పండుకొబ్బరికాయనీళ్లు వెటజేసి రేవకమై గురుతరమై యితరగుణములను లేతకొబ్బరికాయనీళ్లవలెను జేయును. లేతకాయనీళ్లు శీతలము. సగముముదిరినకాయనీళ్లు పైత్యపీనసపిపాసారక్తదోషవిదాహశ్రమశోషశమనము- సుఖకరము. పండుకాయనీళ్లు పైత్యకరము- బలకరము- దీపనము- గురుతరము- వీర్యవృద్ధికరము.

ఇటుపైని నారికేళజలసేవనకాలములను జెప్పుచున్నారము. భోజనమునకు ముందుగ కొబ్బరికాయనీళ్లు గుల్మములనుబుట్టించును. కావునపానము సేయదగదు. ఆజలము కర్పూరయుక్తమైన శీతలము- వాతము. క్షయరోగి, పైత్యదేశవాసి, మార్గస్థుడు, వ్యవాయముచే నెండచే వాతరోగముచే పీడితులగువారును, వ్యాయామముచే నలసినవారును, వాతకఫరోగులునగువీరికి నారికేళోదకము ప్రశస్తము.

శతపత్రాంబుకరణమ్.

శతపత్రాంబుసహసా రక్తపిత్తగ్రహాపహం। మూర్ఛాతిత్రాసశమనం దాహతృష్ణాభినాశనం। కుట్మలంశతపత్రాణాం విష్ణుతం తత్రనిక్షిపేత్। జలంసప్తపలంపాత్రే రౌప్యకే వంశసత్కృతే। తామ్రజేవాధ తస్యోర్ధ్వదోలాయంత్రే నివేశ యేత్। రౌప్యపాత్రం తమూర్ధ్వంతు పశ్చాద్రౌప్యశరావయా। ఆచ్ఛాద్య తన్ముఖంరుధ్వా సమంతాత్పాచయేచ్ఛనైః। మృద్వగ్నినామహూర్తంతు పశ్చాదుద్ధృత్య తజ్జలం। రౌప్యపాత్రస్థితంవిద్యాన్నేవపుష్పరసోవరః। సుశీతలస్సుగంధశ్చ గ్రీష్మే వర్షాత్యయేతథా। రాజ్ఞాం దాహప్రశాంత్యర్థం షింకేదంగంభిషగ్వరః। రసకృద్దాహశాంత్యర్థం గులాబపరమాభిధః। పుష్పద్రవః పుష్పసారః పుష్పస్వేదశ్చ పుష్పదః। పుష్పనిర్యాసకశ్చైవ పుష్పాంబుజవదాహ్వయః॥ పుష్పద్రవస్సురభిశీతకషాయగొల్మదాహశ్రమార్తి వమిమోహముఖామయఘ్నః। తృష్ణార్తిపిత్తకఫదోషహరస్సరశ్చ సంతర్పణశ్చిరమబోచకహారకశ్చ॥ శతపత్రీతుసుమనీ సుశీతాతీవవల్లభా। సౌమ్యగంధా శతద

లా సువృత్తా శతపత్రికా। శతపత్రీహిమాతిక్తా కషాయా కుష్ఠనాశనా।ముఖస్ఫోటహరా రుచ్యా సురభిః పిత్తదాహనుత్॥

శతపత్రిజలమును జేసెడు ప్రకారము.

శతపత్రిజలము రక్తపైత్యమూర్ఛాకంపదాహపిపాసావారణము. ఏదుపలముల జలము రజితపాత్రమందైనను తామ్రపాత్రమందైన నునిచి యందులో వికసించిన తామరమొగ్గలు వేసి దానిపైనొకరజితపాత్రము వ్రేలగట్టి ఆపాత్రముఖమందు ఒకవెండితటుకు కప్పి క్రిందిపాత్రములోనుంచి మీదిపాత్రముదుకురంధ్రమునకొకవెదురుగొట్టమమర్చి యూర్ధ్వాధోభాగములయందావిపైకిబోకుండ నాచ్ఛాదించి మందాగ్నిచే పచనముజేసి రెండుగడియలైనబిమ్మట తీసి పైరజతపాత్రిలోచేరిన జలము పుష్పరసమనబడును. దీనిని గులాబనియందురు. ఇది శీతలము- సుగంధము- గ్రీష్మర్తువందును శరదృతువందును రాజులకు దాహోపశాంతికొరకు వైద్యుడు శరీరమందు జల్లవలయును. పుష్పద్రవము పుష్పసారము పుష్పస్వేదము పుష్పదము పుష్పనిర్యాసకము పుష్పాంబుజమునునివియారుపేర్లు దీనికిగలవు. ఈపుష్పద్రవము పరిమళము గలిగి శీతలమై ఇంచుకవగరై గుల్మదాహశ్రమార్తివమన మోహముఖామయపిపాసాపైత్యకఫహరమై రేచకమై తృప్తికరమై యరుచిని హరించును. ఇంచుకంతచేదుగలిగి కుష్ఠముఖస్ఫోటహారమై యుండును.

శరత్కాలోదక పానగుణాః.

శరదివర్షోదకంపరిగృహ్యవత్సరంపిబేత్। ప్రాయశశ్శరది గంగాజలం వర్షతియతస్తతోప్యపర్యుషితంభవతి తదుక్తం సుశ్రుతే। గాంగ మాశ్వయుజే మాసి ప్రాయశోవర్షతీతి ఇదమేవాదృష్టసలిలం॥ అదృష్టసలిలాభావే వాహ్యం యత్నాత్సుయుక్తితః। అగ్నౌ ప్రతపనం యద్వా సూర్యరశ్మిప్రతాపనం। ప్రశస్తతేతి తత్రేయం పిండనిర్వాపణం తథా। క్షుద్రజంత్వభిముష్టస్య ఘనవస్త్రేణశోధనం। పుష్పైరనిష్టగంధస్య పాటలాద్యైశ్చవాసనం। లవంగోశీరకర్పూరకోష్ఠకస్తూరిచందనైః। చూర్ణితైర్వాసితంవారి సుగంధంసర్వదోషజిత్॥ చంద్రకాంతోద్భవంవారి పిత్తఘ్నం విమలం లఘు॥ క్రిమికీటకపత్రపంక శంఖతృణలూతావిషదుర్గసంగమంచ। నపిబేన్మతిమాన్నజాతుతోయం యదిపీతం విదధాతిరోగమాశు॥ పార్శ్వశూలే ప్రతిశ్యామే వాతదోషే నవజ్వరే। హిధ్మాధ్మానాదిదోషేషు శీతాంబుపరివర్జయేత్॥ ధాతుక్షయే రక్తవికారదోషే వాంతిప్రమేహే విషవిద్రధిషు। జీర్ణజ్వరే శోధలసన్నిపాతే జలం ప్రశ

స్త్రంశుభ్రతశీతలంతత్॥ గుల్మార్శోగ్రహణీషుశేషు జఠరేమందానలేధ్మానకేశో ఫేపాండుగదేగళవ్రణగదేమేహచనేత్రామయే।వాతారుచ్యతిసారకే కఫగదే కాసేప్రతిశ్యాయకే ఉష్ణంవారిసుశీతలంశృతహిమంస్వల్పంప్రదేయంజలం॥

అథోష్ణోదకగుణాః॥ పథ్యందీపనపాచనం లఘుతరం సశ్వాసకాసాప హం హిధ్మాధ్మానవజ్వరప్రశమనం శ్లేష్మాపహారివాతజిత్। సంశుద్ధోదర వస్తిశుద్ధికరణం హ్యాత్పార్శ్వశూలాపహంగుల్మారోచకపీనసే నిగదితంకంత్యం శృతోష్ణంజలం॥ తప్తంపాదః పాదభాగేనహీనం పథ్యంప్రోక్తం వాతజాతా మయఘ్నం। అర్ధాంశోనం నాశమేద్వాతపిత్తం పాదప్రాయం తత్తుదోషత్రి యఘ్నం॥ హేమంతేపాదహీనం పాదార్ధోనంచ శారదే। ప్రావృట్వసంతశి శిరగ్రీష్మేష్వర్ధావశేషితం॥ తప్తందివాజాడ్యముపైతినక్తం నక్తంచతప్తం య దివాపివారి। దివాపినక్తంచ నృభిస్తదాలం యుక్తంజలం తప్తమతోగృహీతం॥ అపనయతిపవనదోషం దలయతికఫమాశు నాశయత్యరుచిం। పాచయతి చా న్నమనలం శృష్ణాతి నిశీథపీతముష్ణాంభః॥ పానీయం నతుపానీయం పానీయే న్యప్రదేశజే। అజీర్ణేక్వథితేచామే పక్వేజీర్ణేపి నేతరత్॥ అజీర్ణే ఇతి శేషః॥ అ త్యంబుపానాన్నవిపచ్యతేన్నమత్యంబుపానాచ్చ సఏవదోషః। తస్మాన్నరో వ హ్నివివర్ధనాయ శనఃశనర్వారి పిబేన్నభూరి॥ తప్తాయఃపిండసంయుక్తం లోష్ఠసిర్వాపితంజలం। సర్వదోషహరంపథ్యం సదా నైరుజ్యకారకం॥ పానీ యంప్రాణినాంప్రాణాన్నిశ్వసేత్తద్ధిజన్మయం। అతోత్యంతనిషేధేపి నక్వచి ద్వారివార్యతే॥ తృషితో మోహమాయాతి మోహాత్ప్రాణా న్విముంచతి। త స్మాత్సర్వబల్యందాతవ్యం నక్వచిద్వారివార్యతే॥ క్షుధాసంశుష్కహృత్కంఠ శుద్ధిరన్నంతుజీర్యతి। స్నిగ్ధంయుక్తంచ యద్భుక్తం తత సంతర్పణం భవేత్॥ వాసితంనూతనైఃపుష్పైః పాటలీచంపకాదిభిః। పథ్యంసుగంధహృద్యంచ శీత లాంబుసదాపిబేత్॥ గ్రీష్మేశరది పాతవ్యం స్వేచ్ఛయా సలిలం నరైః। అన్య థాకల్పమేవైతద్వాతశ్లేష్మభయాత్పిబేత్॥ అన్నేనాపి వినా జంతుః ప్రాణా న్సంధారయేచ్చిరం। తోయాభావే పిపాసార్తస్సద్యః ప్రాణైర్వియుజ్యతే॥

శరత్కాలోదక పానగుణములు.

శరత్కాలమందు రజితపాత్రలో నన్నము గట్టిగ పిడచజేసి యుంచి యుదివర్షముగురియుచుండ యెత్తుగలచోటనునచిన గురియువర్షమువలన య న్నము నల్లబడక చెదిరిపోకయుండిన నావర్షజలము గంగాజలమని తెలియవ లయును. అట్టిజలము వర్షించునపుడు మేడలపయిని శుభ్రమగు వస్త్రము నా

లుగుచెంగులు బిగియగట్టి యందులోవర్షించి క్రిందికి స్రవించు జల మొకరజిత పాత్రయందైనను సువర్ణపాత్రయందైనను బట్టి నిలవజేసి తిరిగి శరత్కాలప ర్యంతమది పానముజేసిన రోగోత్పత్తి కాదని వైద్యశాస్త్రమందు జెప్పబడెను. దీనినదృష్టసలిలమని జెప్పుదురు. నిలవజేసినజలము మరునాటికి పర్యుషితదో షమునొందు నాదోషమీజలమునకు లేదు. ఇదిగంగాజలమగుటవలన పర్యుషి తములేదని సుప్రసిద్ధము. శరదృతువందు గంగాజలము తరుచుగా వర్షించున ని సుశ్రుతమందు ధన్వంత్రివచనము.

ఈయదృష్టజలము సంభవించకుండిన బావినీళ్లగ్నిచే గాచినవైనను సూర్యరశ్మిచే తపింపజేసినవైన పానముజేయదగును. చిన్నపురుగులుగలిగి క లుషమైన జలము వడపోసిన శుద్ధమగును. పాటలపుష్పములుమొదలగువాటిచే దుర్గంధమును బోనడచి లవంగములు, వట్టివేళ్లు, కర్పూరము, చెంగల్వకో ష్ఠు, కస్తూరి, చందనము వీటిచూర్ణములచే సుగంధము గలుగజేసిన జలము స ర్వదోషములను జయించును.

చంద్రకాంతమణులు స్రవించిన నీరు పైత్యహరము- నిర్మలము- లఘు తరము. చిన్నపురుగులు, పెద్దపురుగులు, ఆకులు, బురద, నత్తగుల్లలు, సాలె పట్టు, పొత్తిచెట్టు మొదలగువిషవృక్షములుగల వనములనుంచి వచ్చుజలమును బుద్ధిమంతులొకప్పుడును పానముజేయదగదు. శీఘ్రముగ నీజలము రోగము నుబుట్టించును. పార్శ్వశూల, పీనస, వాతరోగము, తరుణజ్వరము, కడుపు పొంగు మొదలగు దోషములందు చల్లని నీళ్లను వర్జింపవలయును.

ధాతుక్షయము, రక్తవికారదోషము, వాంతిప్రమేహము, విషదోష ము, మలబంధము, జీర్ణజ్వరము, సన్నిపాతము, యీరోగములందు కాచిచ ల్లార్చినజలము హితము. మరియును గుల్మమూలశంకాగ్రహణీ క్షయమందా గ్ని శోఫాధ్మానపాండు గళవ్రణ మేహనేత్రరోగ వాతారుచి కఫకుష్ఠపీనస రోగములందును కాచిచల్లార్చినజలము స్వల్పముగ పానముజేయదగును.

ఉష్ణోదకగుణములు. వేడినీళ్లు పథ్యము- దీపనము- పాచనము- లఘు తరము- శ్వాసకాసహిధ్మాధ్మాన తరుణజ్వర శ్లేష్మవాత హృదయ పార్శ్వ శూల గుల్మారోచక పీనసకంఠరోగములయందు కాచిచల్లార్చక మోతాదు వేడినీళ్లు హితము. గర్భశోధనమగును. నాలగవవంతు హరించునట్లు గాచిన నీళ్లు వాతరోగములందును, సగముహరించునట్లు గాచినవి వాతపైత్యరోగ ములందును, మూడువంతులుహరించినట్లుగాచినవి త్రిదోషరోగములందును

హితమై ఆయాయురోగములను హరించును. హేమంతర్తువందు నాలగవపాలు హరించినదియును, శరదృతువందు మూడువంతులు హరించునట్లు గాచినదియును, వర్షావసంతశిశిరగ్రీష్మర్తువులందు సగము హరించునట్లు గాచినవియును శ్రేష్ఠము. పగలు గాచిననీళ్లు రాత్రియందు జాడ్యముసేయును. రాత్రి కాచినజలము పగటికి జాడ్యకరము. కావున పగటికి పగలును రాత్రికి రాత్రియును నీళ్లు గాచవలయును. రాత్రివేడినీళ్లు పానముజేసిన వాత కఫారుచిదోషములను హరించి యన్నమును పచనముజేసి జఠరమును వృద్ధినొందించును. అజీర్ణమునందు జలమును పానముసేయతగదు. ఆమదోషము శమించి యజీర్ణముపక్వమైనపైని పానముజేయదగును. అత్యంబుపానముచేతనునంబుపానముచేకుండినను నన్నము జీర్ణించదు. కావున జఠరవృద్ధికొరకు మాటిమాటి కించుకించుక జలమునుబుచ్చికొనవలయును. కాల్చినయినపగుండు నీళ్లలోవేసి యానీళ్లను బుచ్చికొనిన సకలదోషములను హరించును. పథ్యమగును. ఎల్లప్పుడును నిరోగమును జేయును. జలము ప్రాణులకు ప్రాణధారకముగావున ఎట్టివిషేషమందైన నొకప్పుడును జలమును పానమునుజేయకుండజేయరాదు. పిపాసచే మూర్ఛబుట్టును. మూర్ఛచే ప్రాణములను విడుచురు. కావున స్వబలానుగుణముగ జలమునివ్వవలెను గానివారింపదగదు. ఆకలిచే నొండిన హృదయకంఠస్థానములశుద్ధిని జేయును- సుఖముగనన్నమును పచనమును జేయును. ఘృతాదియుక్తముగ భుజించినయన్నమీజలముచేతనే తృప్తిని జేయును. నూతనములకు పాటలీచంపకాదిపుష్పములచే వాసితమగు జలము పథ్యము హృద్యము గావున నిట్టిశీతలజలమెల్లప్పుడును పానముసేయవలయును.

గ్రీష్మశరదృతువులందు స్వేచ్ఛగా జలపానము సేయదగును. మిగిలిన కాలమందు వాతశ్లేష్మభయమువలన స్వల్పముగ పానముసేయవలయును. అన్నములేకున్నను జంతువులుదకముచే ప్రాణధారణముసేయుచుండును. జలములేకున్న పిపాసాపీడచే నరుడె ప్రాణములు బోవును.

కాష్ఠవిశేషేణ తాపితవారిగుణాః.

గంధర్వహస్తకాష్ఠైస్తు తప్తం వారిప్రదూషితం। అలక్ష్మీనాశనంపిత్తదోషాణాంచ ప్రసాధనం। భల్లాతకస్య కాష్ఠైస్తు తప్తంయచ్చ శుభోదకం। వాతశ్లేష్మహరంపథ్యం వీర్యతేజోవివర్ధనం। పాలాశోదుంబరోద్భూతకాష్ఠైస్తప్తంచవారియత్। వ్రణకండూహరం చాసృగ్బలవీర్యవివర్ధనం। జంబూవటాస్రశైఃకాష్ఠైస్తప్తం వారి తటాకజం। మేధాబలప్రదంవీర్యకారిదోషవినా

శనం| బదరీసంభవైః కాష్ఠైస్తప్తం వాపీసముద్భవం| కఫవ్యాప్తచనిర్దిష్టం దోషా
ణాంచవినాశనం| కాష్ఠైః ఖదిరజైస్తప్తం రక్తపిత్తవినాశనం | ఆప్యాయనక
రం గ్రీష్మే శ్లేష్మ కృతత్పరం జలం| కదంబనింబజైస్తప్తం కాష్ఠైర్వారిసముద్భవం|
పథ్యం దోషహరం కండూరక్తపిత్తవినాశనం | ధాత్రీదారుసముద్భూతకాష్ఠై
స్తప్తం చయజ్జలం| వాతపిత్తహరం శ్లేష్మరసాయనకరం పరం| కర్కంధుదారు
సంభూతకాష్ఠైస్తప్తంచ యజ్జలం| జఠరాగ్నేః ప్రవర్ధనం సుశ్రుతేన ప్రభాషి
తం|| శలకీశాకనిర్యాసకాష్ఠైశ్చాపి పృథక్పృథక్| తప్తం విర్ఘ్నగజం వారి త
దోగ్రాజ్జనయేన్నహూన్| వహ్నైశ్చార్జునకాష్ఠైశ్చ సతతం తాపితంజలం| బ
లమేధాయుర్జనకం మైత్రేయేణ పరిభాషితం||

ఆయాజాతికర్రలచే కాచిన జలగుణములు.

ఆమదపు కఱ్ఱలచే గాచినజలము అంత్ర్యహరము- ఆమపైత్యదోషశమ
నము. నల్లజీడికఱ్ఱలచే కాచినజలము వాతశ్లేష్మహరము- పథ్యము- వీర్యతేజో
వర్ధనము- మోదుగమేడికర్రలచే గాచిన జలము వ్రణకండూహరము- రక్తవీ
ర్యవర్ధనము. నేరేడుమఱ్ఱికఱ్ఱలచే గాచిన తటాకజలము మేధాబలవీర్యప్రద
ము- దోషహరము. రేగుకర్రలచే గాచిన బావినీళ్లు కఫదోషహరము. చంద్ర
కర్రలచే గాచినజలము రక్తపైత్యశమనము- గ్రీష్మఋతువందు శ్లేష్మము- ఆప్యా
యనము. కదంబనింబకాష్ఠములచే గాచినజలము పథ్యము- దోషహరము- కం
డూరక్తపైత్యహరము. ఉశిరిక కఱ్ఱలచే గాచిన జలము రక్తపైత్యశమనము-
శ్లేష్మరసాయనము. తామరకాడలచే గాచినమూతినీళ్లు వాతపైత్యహరము- శ్లే
ష్మరసాయనము. కర్కంధువను బదరీభేదకాష్ఠములచే గాచినజలము జఠరాగ్ని
వృద్ధిబొందించునని సుశ్రుతునిచే జెప్పబడెను. పుప్పి గుంపులుకట్టినది జిగురు
గలకఱ్ఱలచే గాచిన శలవేటిజలము బహురోగములబుట్టించును. మర్రి మద్ది క
ర్రలచే గాచినజలము బలమేధాయుష్కరమని మైత్రేయులవారిచే జెప్పబడెను.

సవిషాన్నపరీక్షా.

ఓదనోవిషవాన్సాంద్రో యాత్యవిస్రావ్యతామిషః | చిరేణపచ్యతే ప
క్వో భవేత్పర్యుషితోపమః|| మయూరకంఠతుల్యోష్మా మోహ మూర్ఛాప్ర
సేకకృత్| హీయతే గంధవర్ణాద్యైః క్లిద్యతే చంద్రికాదిభిః|| వ్యంజనాన్యా
సుశుష్యంతి ధ్మాతక్వాధానితత్రచ| హీనాతిరిక్తాపికృతా శ్యామాదృశ్యేతనైవ
వా| ఫేనోర్ధ్వరాజిసీమంతం తంతుబుద్బుదసంభవః| విచ్ఛిన్నా శిరసా రాగాః
గాఢవాశ్శాకమాంసిషం| నీలా రాజీరసే తామ్రా క్షీరేనధిష్టదృశ్యతే| శ్యా

షూపీతాసితాతశ్రీ ఘృతేపానీయసంభవా । వసామజ్జాశ్చ తద్వచ్చ కపిలా ఛాదరాజీవర్ధీ। శాళీమద్యాంభయోః క్షౌద్రహారిత్త్రైలేరుణోపమా। పాకః ఫలానామామానాం పక్వానాంపరికోపనం। ద్రవ్యాణామార్ద్రశుష్కాణాంస్యాదామ్లాని వివర్ణ్యతే। మృదూనాంకఠినానాంచ భవేత్స్పర్శవిపర్యయః। మాల్యానాంస్ఫుటితాగ్రత్వం మ్లానింగంధాంతరోద్భవం। శ్యామమండలతా వస్త్రే శాంతనంతంతుపక్ష్మణాం। ధాతుమౌక్తికచగ్రామశ్మదశాదిము మలక్తతా। స్నేహస్పర్శప్రభాహానిసప్రమత్వంచ మృణ్మయె। విషద శ్శ్యావశుష్కస్యో విలక్షో పీత్యతేదిశః। స్వేదవేపధు మాశ్రిత్య భీతస్సన్ జృంభతే బహు। ప్రాప్యాన్నం సవిషంత్వగ్నిరేకావర్తస్స్ఫుటత్యపి। శిఖికంఠాభ ధూమార్చి రనర్చిర్వోగ్రగంధవాన్। మ్రియంతే మక్షికాః ప్రాశ్య కాకః క్షామస్వరో భవేత్। విక్రోశంతిహి దృష్ట్వైవ శుకదత్యూహశారికాః । హంసః ప్రస్వరతి మ్లానిర్జీవంజీవస్య జాయతె। చకోరస్యాక్షిరక్తత్వం క్రౌంచస్య స్యాన్మదోదయః। కపోతపరభృద్ధ్వాంక్షచక్రవాకాజహత్యసూన్। ఉద్వేగంయాతి మార్జారశ్శకృన్ముంచతివానరః। ఇత్యన్నంవిషవజ్జ్ఞాత్వా త్యజేదేవంప్రయత్నతః।యథాతేనవిపద్యేరన్నపిక్షుద్రజంతవః। మయూరపృషతోత్సర్గే నభవంతిభుజంగమాః। తస్మాన్మయూరపృషతో భవనే నిత్యముత్సృజేత్। శుకశారికాభ్యాం గరాజాదీన్ విషాన్నాదిపరీక్షార్థమపి గృహేగృహస్థాః పాలయంతి॥

విషయుక్తాన్న పరీక్ష.

విషముతోఁగూడినయన్నము గట్టిదిపలచబడును. వేగముగ జీర్ణముగాదు. పక్వమగునన్నము పర్యుషితాన్నమువలెనుండును. నెమలికుత్తుకతోఁసమమగునుబ్బకలిగియుండును. మోహము మూర్ఛ చమటయును బుట్టును. స్వభావమగు గంధమును వర్ణమును హీనమైయుండును. పదునుగలిగియుండును. అన్నముపైని నెమలికన్నులవలె గనపడుచుండును. కూరలు వేగముగ నెండిపోవును. చెదిరినరసముగలవైయుండును. స్వభావవికారముకంటె హీనమైన నతిరిక్తమైన వికారముగలిగియుండును. నలువుగ గనబడుచుండి మరల గనబడకుండును. పైకినురుగుగట్టి యదిమార్గమువలె గనబడుచుండును. తీగెలుసాగును. బుద్బుదములుబుట్టును. కోసినచోట నెఱ్ఱబడియుండును. మాంసమైనను శాకమైనను ఖండితమైనట్లుగనపడును. ఎఱ్ఱనిజీరలు పాలయందును పెరుగుయందును గనబడును. నల్లనిపచ్చనిజీరలు మజ్జిగయందుగనబడును. నేయియందు జలబిం

దువులు పడినట్లుండును. వసామజ్జాదిమాంసవిశేషము కపిలవర్ణమై యుండు ను. ఓషధులుద్రవించుచుండును. ఉదకమందును మద్యమందును నలువు గనబడు ను. తేనియయందు ఆకుపచ్చనిరంగగపడును. తైలమందెరుపురంగగపడును. పచ్చిఫలములు వండబడినట్లుండును. పండినవి ప్రకోపించియుండును. ఆర్ద్రశుష్కములగు ద్రవ్యములు ఫులిసి వివర్ణములైయుండును. మృదువులు కఠినములు, కఠినములు మృదువులైయుండును. పుష్పమాలికలకొనలు బద్ధలై వాడి పరిమళము విపరీతమైయుండును. వస్త్రమందు నల్లనిమండలాకృతులు గనబడుచుండును. కమ్మికొనసునందు తంతువులకొనలు వాడిగలిగియుండును. బంగరు మొదలగుధాతువులు మౌక్తికములు చర్మములు రాళ్లు పత్రములు వీటియందు మాలిన్యమంటినట్లగబడును. మృణ్మయ పాత్రలందు చమురు దగిలినట్లుండి కాంతిహీనమై గనబడును.

విషముబెట్టినవానిముఖము నల్లనై శుష్కమైగనబడును. చెమటబట్టి వణకుచు భీతుడై మాటిమాటికావలించుచుండును. విషయుక్తాన్నమగ్నిగుండుబడిన సుడివలెనొకమారుదిరిగి చిటిలిపోవును. నెమలిమత్తుకనో నుముకు బాగ గలిగిన జ్వాల వహ్నియందగపడును, లేదా ఉగ్రగంధముగలిగి జ్వాల లేకుండును. ఈగలీవిషయుక్తాన్నముదినిజచ్చును. కాకముదినిహీనస్వరముకలదగును. శుకదాత్యూహశారికాదిపక్షులు విషయుక్తాన్నమును జూచినమాత్రముననే విశేషముగనరచును. హంసవిశేషస్వరమును జేయును. చాతకముచాడియుండును. చకోరమునకు నేత్రమెరబడును. క్రౌంచమునకుమదముబుట్టును. పావురము, కోకిల, మాలకాక, చక్రవాకము ఇవి ప్రాణములనువిడచును. పిల్లి భయమునొందును. వానరము పురీషమునువిడుచును. ఇట్లు విషయుక్తాన్నమును బక్షిమృగములవలన దెలసి క్షుద్రజంతువులైన నాయన్నమును దినకుండుచోటను జూచి త్యజించవలెను. నెమలిని దుప్పినిజూచి సర్పములు భీతినొందును. కావున వీనియును గృహమందు రెంటిని విడచుచుండవలెను. శుకశారికాఖ్యంగరాజాది పక్షులను విషాన్నాదిపరీక్షార్థమై గృహస్థులు పెంచి గృహమందుంచవలెను.

విరుద్ధద్రవ్యాణి తత్ప్రశమనానిచ.

విశేషాస్సుయసామత్స్యమత్స్యేషుచ చిలిచిమః। చియతేలియతేచిలిచిమః। చిశ్చగునే। లిజ్ఞైవశే। మాత్రేయాసేవితంద్రవ్యం హంతిరోగాంస్తదుద్భవాన్। నిషేవ్యమాణంతలశో విషమప్యమృతాయతే। హీనాతిమాత్రతశమనమాస్నచయకోపనం। భజతేవిషరూపత్వం తుల్యాంశే మనుసర్పిషి। ...

మ్లరససంయోగే మధురీభవతితద్రసాత్ । ఉత్తుండక్యాస్తిందుకేన తిక్తతామధు
రాయతే॥ తిందుకస్యాన్యపక్వక॥ ఉత్తుండకీ కాకతిక్తా॥ ఆర్ద్రికాక్షాయతే శుంఠి
సంస్కారేణలఘుఃసీ। లఘుభ్యోప్యపిహి సక్తుభ్యో గురవస్సక్తుపిండకాః । శా
లిపిష్టేగరీయస్త్వం గోధూమాదపిగచ్ఛతి। లఘుఃపిత్తహరోలాజో వ్రీహితో
గురుపిత్తలాత్। సంగ్రాహిణో లఘూర్ముద్గాత్ కుల్మాసోభేదనోగురుః। ఆమం
గ్రాహితరంతక్రం తద్వికృత మన్యథా । గుడతోయాచ్చ సుతరాం మూత్రి
లంగురుపానకం। గరీయోగుడదధ్యుక్తం రసాలావాతశుక్రిలా । దండాదిమథ
నాద్దధ్నో గురుణశ్చాతిశోఫహాత్। అనుద్ధతస్నేహమపి తక్రంశోఫహరంలఘు।
సర్పిస్స్నిగ్ధతరంహంతి నార్ద్రితంనవనీతవత్। చక్షుష్యోప్యపిహి గోధూమ స్తైలప

క్వస్తుదృష్టిహా॥ మూలకంవోషజననం సిద్ధంతుసదవోషలం। ఉష్ణం విషీభవత్యే
వ విషఘ్నమపి మాక్షికం। దుగ్ధాజనస్థాదాత్రిశ్లాఘ్లా దోషలాచపిజాయతే।
శ్లక్ష్ణఃపిష్టోఘనోలేపశ్చందనస్యాప దాహకృత్। మేధ్యస్తిలస్స్వర్శశీతో మేధ్యం
తైలంస్వలోహిమః। తస్యైవ శ్లేష్మకారిత్వం నతైలస్య స్వలస్యవా । దధ్నశ్చవ
యథుకారిత్వం నతక్రనవనీతయోః। భూమిసాత్మ్యం దధిక్షీరం కరీరం క్షురు
వాదిషు। విషఘ్నునాపిపయసా దేహేహేర్వ్యర్థతేవిషం। స్థూలస్థవిరబాలాదా
వమనాద్యా నిషిధ్యతే। వాతహృత్యేపి మార్ద్వీకా ఖర్జూరీకోష్ఠవాతకృత్ । దృ
ష్టేస్సర్వేహిమంద్రవ్యం శోత్రాస్యోష్ణంతుపూజితం। పయస్స్వాదుసం శీతం
విపరీతం తతోదధి। కాలేనజాయతేఽస్మాత్క్షీరివచ్చ ఘృనర్ఘృతం। పయోదధిచ
వాతఘ్నం అజాతంవాతలంతుతత్। ఋతువ్యన్యో రసేష్వన్యో రౌక్ష్యస్నేహ
బలక్రమః। రసాయనంకాచపాత్ర్యాం సద్యఃపర్యుషితావిషం॥

అథాపథ్యశమనం॥ నారికేళఫలేథతండులమధ్యో క్షీరం రసాలే హితం
జంబీరోద్ధసోఘ్నుతేసముచితాసర్పిస్తు మోచాఫలే, గోధూమేషుచ కర్కటీ
హితతమా మాసాత్మ్యమే కాంజికం నారంగే గుడభక్షణంచ విహితం పిం
డాలకంకోద్రవే॥ పిష్టాన్నే సలిలం ప్రియాళుయుతజే పథ్యాహితా మాషజే
ఖండక్షీరభవేచ తక్రముచితం కోష్టాంబుకోలామ్లకే మాత్స్యేచూతఫలంత్వ
జీర్ణశమనం తోయంతు మద్యత్యయే తైలంపౌష్కరజే కటుప్రశమనం శేషం
తుబుధ్యాజనేత్॥ తథా॥ పనసేకదళం కదళేనఘృతం ఘృతపాకవిధావపి
జంబురసః। తదుపద్రవశాంతికరం లవణం లవణేపిచ తండులవారిపిబం॥ నారి
కేళఫలతాళబీజయోః పాచనంసపది తండులంవిదుః। తేవదతిమునయోధతం
డులాన్ క్షీరవారిపరిపాచయేదితి॥ దాడిమామలకతాళతిందుకీ బీజపూరలవ

రీఫలానిచ। క్వాథకేనన నపాచయేత్తదా పాకమేతి వకుళస్యబీజతః॥ మధూ
కమాలూరన్యపాదనానాం పరూషఖర్జూరకపిత్థకానాం। పాకాయపేయుంపి
చుమందబీజం సిద్ధార్థకోహంతిచ బీజపూరం॥ అమ్రాతకోదుంబరపిప్పలానాం
ఫలానిచప్లక్షవటాదికానాం। స్యశ్మర్మిణో పర్యుషితోదకేన సౌవర్చలేనామ్రఫ
లస్యపాకః॥ సౌవీరంఫలమపిచోష్ణవారి హన్యాత్ప్రాచీనామలకమపీహరాజి
కైకా॥ నాగరంహంతి బిల్వాజాంబవం శర్కరా పచతి తింత్రికీఫలం। జీరకంప
చతివాతులోద్భవం పాచయేన్మధురికాక్షపిత్థజం॥ పనసకామలకీఫలపక్తయే ఛ
జతసర్జతరోరపిబీజకం। సకలమప్యుదితానుదితంఫలం ప్రపచతి ప్రస్రుతం క
టుతిందుకం॥ ఆర్ద్రామ్రబీజం పనసస్యపక్త్యై రసాలపక్త్యై ఘనరావబీజం॥ ఘ
నరావస్తండులీయకః॥ అపూపపక్త్యై సజలాయవాని సాత్రైశ్చిసుక్తా పృథుక
ప్రపక్త్యై। పాలంకికా కేంబుకకారవల్లీ వార్తాకవంశాంకుర మూలకానాం॥
ఉపోదకాలాబుపటోలకానాం సిద్ధార్థకో మేఘరవస్యపక్త్యై। పటోలవంశాం
కురకారవల్లీ ఫలాన్యలామాతఫలానిజగ్ధ్వా॥ క్షారోదకం బ్రహ్మతరోర్నిపీయ
భోక్తుంపునర్వాంఛతి తావదేవ॥ వాస్తూకసిద్ధార్థకచుంచశాకం ప్రయాతి స
ద్యః ఖదిరేణపాకం। యథాగుడస్సూరణనాగరంగౌ తథాలుకం తండులవా
రిహంతి॥ పత్రాణిపుష్పాణి ఫలానియాని మూలాని పూర్వం నమయోదితాని।
శాకానిసర్వాణ్యుపయాంతి పాకం క్షారేణ తాన్యేవతిలోదరేణ॥ కాంజికం
హిలవణాన్వితం శృతం పిష్టపాచనికమాదిశంతిహి। సర్పిరేవ యవసూకసం
యుతం మాంసపాచనమథోష్ణవారిణా॥ శ్యామాకనీవారతిలాతసీనాం నిష్పాం
వకంగూయవషష్టికానాం। మంథేనవాకీనకులుద్ధబించా వాకాయపేయుంతి
లత్రైలమేకం॥ గోధూమమాషోహరిమంథముద్గా యవాన్ సతీనాంకితవోనిహన్యా
త్॥ సతీనోలంకః॥ కితవోదుత్తూరః॥ యన్మాతులుంగీఫలమేతిపాకం తుషేణసో
యం లవణానుభావః। కర్పూరపూగీఫలనాగవల్లీ కాశ్మీరజాతీఫలమేతినాశం॥
కస్తూరికాతిల్లకనాభిరేవ జలంపచత్యంబుసముద్రఫేనః। నింబూఫలేనాథయ
వోషణేన తక్రేణవా సర్పిరుపైతిపాకం॥ తైలానిసర్వాణి తిలాదిజాని ప్రయాం
తిపాకం కిలకాంజికేన॥ శృంగిబేరరసరావకేవలః క్షారతోపమథవా పలాశ
జం। ఇక్షువంరస ముదస్యతితీక్ష్ణమగ్నివేశమునినేదమీరితం॥ మాహిషే పయసి
సింధుజంయథా సైంధవకృసరపక్తయేతథా। కాంజికంచ విదురన్నపక్తయే
శీలయంతి జఠరాన్నపక్తయే॥ కిమత్రచిత్రంచ సమాంసమత్స్యభోజీసుఖీస్యా
త్పరిపీయసక్తూన్। ఇత్యద్భుతం కేవలవహ్నిపక్వమాంసేనమత్స్యైఃపరిపాకమే

తి॥ కపోతపారావతనీలకంఠకపింజలానాం పిశితాని జగ్ధ్వా । కాసస్య మూలం
పరిపీయ పిష్టం జనస్సుఖీ స్యాద్బహుశో హి దృష్టం॥ కోష్ణేన మండేన గతాం ప్రయా
స్తు వ్యోస్మైరసాలాపరిపాకమేతి। శుంఠీసతీనస్యాత నాగరంగజంబీరయోః కో
ద్రవకో నిహంతి ॥ జీరామిరాచందనగైరికాభ్యాం నశ్యంతి తజ్జా అపి యే వికా
రాః॥ వటో బేసవా శైర్లవంగేన ఫేనీ శమం పర్పటశ్శిగ్రుబీజేన యాతి । కసా
మూలతో లడ్డుకాపూపయోస్స్యాద్విపాకో భవేచ్ఛష్కులీమండయోశ్చ॥ శ్వావి
ద్గోధాగండకాశ్చ। తత్తైలాద్యావక్షార తోయలకూర్మాదయోపి। మార్గామత్స్యా
పాత్ప్రయుసంయాతి పాకం సాముద్రిగ్రివ్యారనాశం సుఖాయ॥ తప్తం త
ప్తం హేమవాతారమగ్నౌ వారంవారం క్షిప్తమంభస్తథైతత్ । పీత్వా తో
యం దీర్ఘకాలోపపన్నకుంభోజీర్ణం శీఘ్రమేవం జహాతి॥ కూశ్మాండకంచ త్రి
పుసీఫలంచ కర్కారుశీనాతకయోః ఫలంచ । నిహంతి సద్యో హి కరంజబీజం ర
సైర్యదావారిణి మూలమేకం॥ శుంఠీధాన్యం వారిదా హంతి సద్యస్తాంస్తానా
మప్రిద్భవానుద్వికారాన్। స్నేహాజీర్ణం రోగిణాం ముద్గచూర్ణం హన్త్యమ్ల
స్తాహంతి వైరోచకానాం॥ ముఖం దహ్యాతే చూర్ణకేన పత్రిమా దాద్యదానాగవ
ల్లిదళస్సేవపుంసః। సితా తైలపోపిగక్త స్తస్త్రివృత్తో పృథక్తస్య గండూషరూపోప
దిష్టః॥ ఉష్ణేన శీతం శిశిరేణకోష్ణమమ్లేన చ క్షారగణో గుణాఢ్యః। స్నేహేన తీక్ష్ణం
వమనాతియోగే సితాహితా స్యాదితి కాశిరాజః॥ శీతోదకం చాస్యజరోగహా
రి నారీపయశ్చాంజనరుగ్విదారి । ఏలోదకం ధూమగదేషుశస్తం ధాత్రీఫలం
చాతివిరేచనార్తౌ॥ కూశ్మాండకస్య స్వరసో గుడేన పీతో మదం కోద్రవజం ని
హంతి॥ యథానిపీతం సితయాసమేతమున్మత్తమత్త్వమపాకరోతి । శీతాం
బు పీత్వా వకులేన వాపి పిప్పల్యా పూగీమదముజ్జహాతి ॥ కపోతం సార్షపస్నేహ
భర్జితం పరివర్జయేత్ । ఉష్ణైర్నభోంబుభిః క్షౌద్రపాయసం కృసరాచితం॥
రంభాఫలం త్యజేత్తక్రం దధిబిల్వఫలాన్వితం। దశాహామషితం సర్పిః కాంస్యే
మధుఘృతేసమే॥ కృతాన్నంచ కషాయంచ పునరుష్ణీకృతం త్యజేత్ । ఏకత్రబ
హుమాంసాని విరుధ్యంతే పరస్పరం॥ పృథుకానాంతు లవణం చిత్రిమూలమ
థాపి వా। ముద్గస్య తక్రమేవ స్యాత్కూష్మాండం గుడదోషజిత్॥ అజీర్ణాన్న
వికారస్య తక్రం సర్షపమేవ వా। తైలహింగ్వో కేతకీ స్యాత్తాంబూలం సూరణ
స్య తు। పనసస్య తు శుంఠీ చ తైలం వా తిలసంభవం। ఇక్షోశ్శుంఠీకషాయస్స్యా
త్పన్నీరం లికుచస్య చ। ఖర్జూరాణాం భృంగరాజమణూనాం చందనం స్మృతం।
అజామాంసస్య తు ప్రోక్తం జాతీఫలరసం బుధైః । శలాటో రామ్రవృక్షస్య త
క్రింసలవణః స్మృతం। యవాగూం శశమాంసస్య సర్షపస్య ఘృతం స్మృతం।

తిం(త్రిణ్యాస్తు నిశాచూర్ణం తండులోదకమేవవా। దధ్యుపర్యంబువాదేయంత్రయాణాంచ పృథక్పృథక్। రంభాఫలస్యానురిచం మెంతీనాంతు వక్షీం పిబేత్। ఏవంద్రవ్యగుణాన్ జ్ఞాత్వా కాలేకుర్యాత్తు భోజనం । భోజనాగ్రే సదా పథ్యం లవణార్ద్రకభోజనం। అగ్నిసందీపనం రుచ్యం జిహ్వాకంఠవిశోధనం॥ లవణంసైంధవం॥ ఆహారింపద్విధం చోష్యం పేయం లేహ్యం తథైవచ। భోజ్యం భక్ష్యం తథాచర్వ్యం గురువింద్యాద్యథోత్తరం॥ చోష్యం ఇక్షు దాడిమాది। పేయం క్షీరాదిః। భోజ్యం పోలికాదిః। భక్ష్యం లడ్డుకాదిః। చర్వ్యం శష్కులాదిః॥ నాతిసుహితో అమృతాభిధానమసీత్యుపరిష్టా దపః పీత్వా ఆచాంతః పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినిశ్రావయేత్॥ అంగుష్ఠమాత్రఃపురుషో హ్యంగుష్ఠంచసమాశ్రితః। ఈశస్సర్వస్యజగతః ప్రభుః ప్రీణాతి విశ్వభుగితి బోధాయనః॥ సుహితః తృప్తః॥ దధిక్షీరఘృతైర్భుక్త్వా ప్రభూతైర్వ్యంజనైస్తథా। ఉష్ణోదకై ర్ధాన్యచూర్ణైః కరౌ శ్మశ్రూణి శోధయేదితివృద్ధశాతాతపః॥ మాంసమత్స్యతిలమధుసంస్పృష్టం ప్రాశ్యాపఉపస్పృశ్యాగ్నిమభిస్పృశేదితి బోధాయనః॥ ఏవంభుక్త్వా సమాచామన్గండూషగ్రహపూర్వకం। భోజనే దంతలగ్నాని నిహృత్యాచమనం చరేత్। కుర్యాదనిర్హృతంతద్ధి ముఖస్యానిష్టగంధితాం। దంతలగ్నమనిర్హార్య్య లేపమన్యే తదంగవత్। నతత్ర బహుశః కుర్యాద్యత్నం నిర్హరణంప్రతి॥ బహుదంతసంఘర్షణేన దంతానాం విరళత్వం స్యాదితి॥ విష్ణుదత్తంయథైవాన్నం పరిణామశ్చవై యథా। సత్యేన తేన మద్భుక్తం జీర్యత్వన్నమిదంతథా॥ అగస్త్యిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తంమయాన్నం జరయత్వశేషం।సుఖంచమేతత్పరిణామసంభవంయచ్ఛత్వరోగంమమచాపి దేహం॥

విరుద్ధద్రవ్యములును వాటిశాంతులును.

పాలతో మత్స్యములను బుచ్చుకొనరాదు- అందులో చిలీచీమమనునది విశేషముగగూడదు. విషము మాత్రకట్టుచేసి పుచ్చుకొనిన దానివలన బుట్టినదోషములనుగూడ హరించును. విషమైనను తిలప్రమాణము మొదలభ్యసించిన యమృతమువలె గుణముజేయును. కొంచమైన నధికమైన నది వాతప్రకోపమును జేయును. తేనియ, నేయి సమముగ గలిపిన విషమగును. క్షారము పులుసు నీరెండునుగలసి తత్క్షణము పుచ్చుకొనుటకు రుచిగలిగియుండును. తుమ్మికపళ్లు, గురిజపళ్లును గలిపి పుచ్చుకొనిన చేదు మధురమగును. అల్లమువలన శుంఠిపుట్టును. సంస్కారముచే చులకనైయుండును. సక్తు లఘువై యుండును. అదియుండలుజేసిన గురుత్వముజేయును. గోధూమముకంటె వరిపిండి గు

రుత్వము జేయును. వ్రీహులు పైత్యమును గురుత్వమును జేయును. అవి పేలాలా నర్చిన లఘుతరమై పైత్యము నణచును. మలబంధకారియై లఘుత్వము కలిగిన పెసలకంటె నడవిమినుములు గురుత్వమును జేసి విరేచనము జేయును. మజ్జిగామమును మలబద్ధమును జేయును. దీనిని సంస్కారవిశేషమొందించిన బలమును జేయును. వట్టిబెల్లపునీళ్లకంటె మరికొన్ని వస్తువులు గలిపిన పానకము గురుతరమై మూత్రకారియగును. బెల్లము పెరుగును గలిపిన గురుత్వమును జేయును. రసాలవాతకారియై శుక్లవృద్ధిని జేయును. గురుత్వమును శోఫను జేయును. కవ్వముచే మథించిన పెరుగుకంటె వెన్నదీయకుండినను తక్రము శోఫహారము-లఘుతరము. మిసిమిగలిగిన నేయి వెన్నవలెను పీడగలవాడిని బాధించదు.

గోధూమములు నేత్రారోగ్యకరములైనను వీటిచేనగు తైలపక్వములు దృష్టిహరములగుచున్నవి. ముల్లంగి దోషములను పుట్టించునదియైన నదిపచనమైన దోషమును జేయదు. తేనియ విషహరమైనను కాచిచల్లారినది విషమగును. దుష్టపాత్రయందుంచిన ద్రాక్షాపండు దోషమును జేయును. మెత్తనిమంచి గంధపుమైపూతయైనను సాంద్రముగ బూయబడిన దాహకారియగును. పవిత్రమైనతిలలు శీతలస్పర్శగలవైనను పవిత్రమగు తైలము స్వలము- శీతలము- ఆదిలలకే శ్లేష్మకారిత్వముగాని తైలమునకైనను స్వలమునకైనను లేదు. పెరుగు బ్బును బుట్టించెడిదైనను తక్రనవనీతములకు లేదు. భూమితో సమానమగు గుణము పెరుగుపాలు వెదురుమొలక మరువము మొదలగువాటియందగపడును. పాలు విషహరమైనవైనను వీటిచేతను పాముశరీరమందు విషము వృద్ధి నొందును. స్థూలశరీరులకు, వృద్ధులకు, వమనాదిరోగులకు తొమ్మిదవసంవత్సరము మొదలు పదారవవత్సరముల వయస్సుగలవానికిని పాలుగూడదు. తేనియ వాతహరమైనదైనను ఖర్జూరముతో గలసి గర్భపాతము జేయును. స్పృశింపబడినను జూడబడినను చల్లనగు ద్రవ్యము కర్ణమునకు ప్రాజీతమై యుష్ణమై యుండును. క్షీరము మధురసము శీతలము- దీనికి విపరీతమగు గుణమును పెరుగు జేయును. పెరుగువలన బుట్టిన నేయి మరల పాలవలెనే గుణమును జేయును. పాలును పెరుగును వాతహరము- నూతనప్రసూతయగు దాని పాలు వాతకరము.

ఒకద్రవ్యమే ఋతుభేదముచేతను కొన్ని ద్రవ్యములు రసభేదముచేతను వేడి, చమురు, బలమును క్రమముగ గలిగించును.

ఇటుపైని యుపథ్యకాంతిని జెప్పుచున్నారము. కొబ్బరికాయకు బియ్యాము- మామిడిపంటికి క్షీరము- నేయికి నిమ్మపంటిరసము- అనటిపండికి నేయి-

గోధూమములకు దోసకాయ- మాంసమునకు గంజి- నారింజకాయకు బెల్లము- అల్లకు పెండలము- ఉప్పుపిండికి నీళ్లు- పాలపండుకు కరక్కాయ- మినుములకు పటికి పంచదార- పాలకు మజ్జిగ- రేగుపంటిరులుమకు వేడినీళ్లు- చేపలకు మామిడిపండు- తేనియకు నీళ్లు- తామరతూళ్లకు సూదియ- పనసపంటి కనటిపండు- అనటిపంటికి నేయి- నేయికి నిమ్మకాయరసము-నిమ్మకాయకు ఉప్పు- ఉప్పుకు కడుగు- కొబ్బరికాయ తాటిముంజలకు బియ్యము- బియ్యమునకు పాలైన నీళ్లైన- దాడిమపండు, ఉసిరికాయ, తాటిపండు, తుమ్మికపండు, తురంజీదబ్బ, లవలీఫలము వీటికి పొగడగింజలు- ఇప్పపువ్వు, మారేడుపండు, పాలపండు, ఈతపండు, ఖర్జూరము, వెలగపండు వీటికి వేపగింజలు నూరి పుచ్చుకొనేది. తురంజీదబ్బకుమాత్రం తెల్లావాలు.

ఇప్పపువ్వు, బొడ్డకాయలు, రావికాయలు వీటికి జువ్విగాయలు. మామిడిపంటికి వేడినీళ్లతో సౌవర్చలవణము. రేగుపంటికి వేడినీళ్లు, పాతఉశిరికపప్పుకు గాజిక. మారేడు నేరేడు పండ్లకు శుంఠి. తుమ్మికపండ్లకు పంచదార. పగడపంటికి జీలకఱ్ఱ. వెలగపంటికి తేనియ. పనస ఉశిరికపండ్లకు సర్జతరుబీజములు. మరికొన్ని చెప్పబడని ఫలములకును త్రికటుకము పచ్చిమామిడిగింజ. పనసకాయకు చిల్లగింజలు. మామిడిపంటికి అప్పములకు ఖురాసానీ వామునీళ్లు. ఇవియె అటుకులకును. వంకాయ వెదురుకంజ ముల్లంగి వీటికి బచ్చలి. చేతపొట్లకు ఆనపకాయ. చిల్లికి తెల్లఆవాలు. పొట్లకాయ, వెదురు మొలక, కాకరకాయ, మామిడికాయ వీటికి బ్రహ్మదండిక్షారముదకముతో బుచ్చికొనిన జీర్ణమగును. చక్రవర్తికూర, ఆవకూర, చంచలికూర ఇవి కాచుపనిన జీర్ణించును. కందకు నాగరంగమునకును బెల్లము. ఆలుదుంపలకు కడుగు. పత్రపుష్పఫలమూలములు భేదించి చెప్పబడకుండినను శాకములని చెప్పుటచే కూరకుపనికివచ్చేవన్నియునని తెలియదగును. ఆయాజీర్ణకారి ద్రవ్యక్షారము నూనియతో బుచ్చికొనిన నన్నియు జీర్ణమగును. తరవాణి యుప్పుతో మరిగించి పుచ్చికొనినపిండి జీర్ణమగును. యవముళ్లు నేయిలోవేసి మరగించి యానేయి వేడినీళ్లలోవేసి బుచ్చికొనిన మాంసము జీర్ణించును. చామలు నివరధాన్యములు పువ్వులు అగసివిత్తనములు అనువులు గంటెలు యవలు షష్టికాలు వీటియన్నమును ఉలవలు చింతపండు యివి నూనియద్రావిన జీర్ణించును. గోధూమములు మినుములు బొబ్బర్లు పెసలు వీటికి పుష్మెత్రగింజలచే వమనము చేయించిన దోషించవు. తురంజీదబ్బకునుప్పు- కర్పూరము పోకచెక్క- తమలపాకు

కుంకుమపువ్వు జాజికాయ కస్తూరి వీటికి యిందుపుగాయ సముద్రఫేనమును నీళ్లతోబుచ్చుకొనవలయును. నిమ్మకాయ యవగంజి మజ్జిగ నిందులోనేదైన నేయినిజీర్ణింపజేయును. నువ్వులుమొదలగువాటిచమురు తరవాణిచే జీర్ణించు ను. అల్లపురసమైనను మోదుగక్షారము జలముతోనైన బుచ్చుకొనిన చెరుకు సంబంధమైనద్రవ్యములన్నియు జీర్ణించునని యగ్నివేశమునివచనము. గేదెపా లుప్పుచేజీర్ణించునట్లు సైంధవలవణముచే పులగము జీర్ణించును. అన్నమునకు తరువాణి- మత్స్యమాంసములకు సత్తుపిండి మరియు మత్స్యములకు ఖర్జూరిదగ ల్చినిప్పులపైనిగాల్చినకేవలమాంసము- గువ్వ పారువము నెమలి కపిం జలము వీటిమాంసమునకు గాజుచెట్టువేరును నీళ్లతోనూరి పుచ్చుకొనేది. మామిడి పంటికి శుంఠి పిప్పలి మిరియాలు- ఇందుక వేడిగల పెరుగుమీదనీళ్ల చేపాలు జీ ర్ణించును. నారదబ్బ జంబీరఫలములకు శుంఠి- చందనము జేగురు జీలకఱ్ఱయు ను అరికన్నమును జీర్ణించును. చేదిపొట్ల శేపవారము- లవంగముచే ఫేణీ- ము లగగింజలచే నప్పడము- పిప్పలిదుంపచే లాడూలు నప్పములు చక్కిలములు మడిగలు. ఆలుగు ఉడుము గండకీమృగములమాంసమునకు చిత్రమూలపువేళ్ల తైలము. అడవిపంది తాబేలు మొదలగువాటి మాంసమునకు యవాక్షారము. పాయసమునకు పెసరకట్టు. తరవాణికి ఉప్పు. ఉదకమువలనబుట్టిన యజీర్ణ ము చిరకాలమగునుదకా జీర్ణము వెండియైన బంగారమైన గాల్చి జలములో వే సి యవిచల్లార్చి పుచ్చుకొనిన శమించును.

గుమ్మడికాయ, గ్రంథితగరము, దోసకాయ, సీనాతకము ఇవి కాగు గింజరసమైన దానివేరురసమైనను బుచ్చుకొనిన జీర్ణించును. శుంఠి, ధనియాల కషాయము సకలామవికారములను శమింపజేయును. చమురువలనబుట్టిన య జీర్ణము పెసరపిండిచేబోవును. తుంగముస్తలరోచకమునుశమింపజేయును. త మలపాకునసున్నమెక్కువై నోరుమండిన పంచదార నూనియ రేగుశింజలచూ ర్ణమును గలపిన జలమును గండూషణజేసిన శమించును. చల్లనిదానికి వేడిది వేడిదానికి చల్లనిది, క్షారమునకు పులుసు- వట్టివేరు నూనియ- దోషులకు పంచ దారయును హితమని దివోదాసుడను కాశీరాజనిరి.

ముఖరోగములకు చల్లని నీళ్లు- నేత్రరోగమునకు చనుబాలు- ధూమా జీర్ణమునకు యేలకులరసము- అతివిరేచనార్తునకు పుశిరికాయ- పుల్లగుమ్మడి కాయరసమును బెల్లమును గలిపి పుచ్చుకొనినవారికన్నము జీర్ణించును. ఈగు మ్మడిరసమె పంచదారనుకలిపి పుచ్చుకొనిన నుమ్మెత్తకాయవికారమణచును.

పొగడగింజలు నూరి చల్లని నీళ్లను గలిపి త్రాగిన పోకచెక్కవికారమణగును. ఆవనూనియందు వేచిన కపోతమాంసమును, వెచ్చజేసినవర్షోదకమును, తేనియ పానసము, పులగముతో గలిపినదియును, మజ్జిగ యనటిపండును గలిసినది, మారేడుగాయతో కలిసిన పెరుగును, పదిదినములు కంచుపాత్రలో నిలవయున్న నేయి, సమముగాగలిపిన మధుఘృతములు, చల్లారినయన్నమును, కషాయములును, మరలవెచ్చజేసినవి వర్జింపవలయును. మృగపక్షిమాంసములొకటిగాగూర్చినవి భుజించిన విరోధించును. అటుకులకు ఉప్పైనను చిత్రమూలమైనను, పెసలకు మజ్జిగ, బెల్లమునకు గుమ్మడికాయ, అన్నాజీర్తికి మజ్జిగయు నావయు, తైలమునకు ఇంగువనకు మొగలియాకుల రసము, కందకు తాంబూలము, పనసకు శుంఠియైనను, నూనియైనను, చెరుకునకు శుంఠికషాయము, నిమ్మకాయకు పన్నీరు, ఖర్జూరమునకు భృంగరాజము, అనువులకు చందనము, మేకమాంసమునకు జాజికాయరసము, మామిడికాయకు నువ్వుతో మజ్జిగ, చెవలపిల్లిమాంసమునకు గంజి, ఆవకు నేయి, చింతపండుకి పసపైనను,కడుగైనను, పెరుగుమీదినీళ్లుఅయినను, అనటిపండుకి మిర్యము, మెంతులకు వాటిమషి, ఇట్లు ద్రవ్యగుణములనుదెలసి కాలమందు భుజింపవలయును. భోజనాదియందెల్లప్పుడు సైంధవలవణము నల్లమును గలిసిన భోజనము పథ్యము, అగ్నిసందీపనము, రుచ్యము, జిహ్వాకంఠవిశుద్ధికరము.

ఆహారమాఱువిధములు- అందు చోష్యము చెరుకుముక్కలు, దాడిమగింజలు మొదలగు చప్పరించి పీల్చునవి. పేయము క్షీరాదికము. భోజ్యము రొట్టెలు మొదలగునవి. భక్ష్యము లడ్డూలు మొదలగునవి. చర్వ్యము చక్కిలములు మొదలగునవి.

తృప్తుడై యుత్తరపరిషేచనమునిమిత్తముదకము పుచ్చుకొని వేడినీళ్లతో వరిపిండి వేసి హస్తమును మీసములను గడగి మత్స్య మాంస తిల సర్షపాదికము దంతములందు చిక్కుబడును గావున నవి శోధించి గండూషముచే ముఖశుద్ధిజేసి యటుపైని రెండుమారులాచమనమునుజేసి తనదక్షిణ పాదాంగుష్ఠమందు హస్తముతోనుదకమునువేసి యంగుష్ఠమాత్రుడగు పురుషుడంగుష్ఠము నాశ్రయించియుండును. జగదీశ్వరుడు విశ్వభోక్త జగత్తును తృప్తిని బొందించుచున్నాడు. ఇట్లు సమంత్రముగ భావనజేయవలయును. ముఖమందు దౌర్గంధ్యము లేకుండుటకు పళ్లుకుట్టిశోధించవలెను గాని విశేషముగ దంతపీడను జేసిన పళ్లు మొదలుముపకి జబ్బుజేయునని. ఈయన్నము భగవంతునిచే నివ్వబడినది. అది

రక్తాదిధాతురూపముగుటయు నతనిచేతనే గావున సత్యస్వరూపుడగు నావైశ్వానరరూపముగల భగవంతునిచేతను నేను దినినయన్నము జీర్ణించుగావుత. అగస్త్యులు అగ్ని బడబానలము నాచేతినబక్షిన యన్నము జీర్ణింపజేతురు గావుత యని బ్రార్థింపవలయును.

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారః.

పాదేనాపథ్యమభ్యస్తం పాదపాదేనవాత్యజేత్, నిషేవేత హితం తద్వదేకద్విత్ర్యంతరీకృతం, అపథ్యమపిహి త్యక్తం శీలితం పథ్యమేవవా, సాత్మ్యాసాత్మ్యం వికారాయ జాయతే సహసాన్యథేతి॥ అయమర్థః॥ అభ్యస్తం అభ్యాసాత్సాత్మ్యతాం యాతం। అపథ్యం పాదేన చతుర్థాంశేన పాదపాదేన షోడశాంశేనవా త్యజేత్॥ హితం పథ్యం తద్వత్ । అపథ్యత్యాగవత్ నిషేవేత్। యావతాఅంశేన పథ్యం త్యక్తం తావతాఅంశేన పథ్యంభజేదిత్యర్థః। నిత్యసేవ్యస్యాహారస్య యామాత్రా తస్యాః అపథ్యేన యోంశ్యానాంశః తం పథ్యేన పూరయేదితి। ఏతదుక్తంభవతి। యదా పాదోనత్యాగః క్రియతే తదా ప్రథమేహని అపథ్యస్య త్రయఃపాదాః పథ్యస్యైకః। ద్వితీయే చత్వారోప్యపథ్యస్య తృతీయే ప్రథమవత్ । ఇత్యేకాంతరీకరణం । చతుర్థే ద్వౌ పథ్యస్య ద్వావపథ్యస్య పంచమషష్ఠయోస్తృతీయవత్। సప్తమే చతుర్థవత్। ఇతి ద్వ్యంతరీకరణం। అష్టమేత్వపథ్యస్యైకః త్రయఃపథ్యస్య।నవమదశమైకాదశేషు సప్తమవత్। ద్వాదశేష్టమవత్। ఇతి త్ర్యంతరీకరణం। త్రయోదశే చత్వారోపి పథ్యస్య చతుర్దశేద్వాదశవత్। పంచదశే త్రయోదశవత్ । ఇతిపాదేనాపథ్యత్యాగపూర్వపాదేనాపథ్యాభ్యాసే క్రమః పాదపాదేన త్వభ్యాసే ఏకద్విత్ర్యంతరీకరణస్య పంచకత్వే ఆవృత్తిః। తతఏకోత్తరీకరణం। ఏవంత్రిషష్ఠిదివసైష్షోడశాః పూర్యంతే। ఇతిపాదపాదేన॥ మాత్రాయోగిక్రియాదేశే కాలావస్థాదిభేదతః। తతస్తతో యతోదృష్టా స్తేతే భావాస్తథాతథా॥ హితాహితత్వేప్యైక్యతస్మియమోస్మాదనిశ్చితః॥

పథ్యాపథ్యాభ్యాసత్యాగప్రకారము.

అనంతరమందు పథ్యాపథ్యములయొక్క అభ్యాసముచేసే క్రమమును విడచుక్రమమును జెప్పుచున్నారము.

అభ్యసింపబడిన సమానత్వముబొందిన యపథ్యవస్తువను నాల్గవవంతు చేతనైనను పదియారవవంతుచేతనైనను విడువవదగును. హితమునపథ్యమునవి

డచునటులనే సేవించవలయును. ఎంతయంశముచే నపథ్యము విడువబడినదో అంతయంశముచేత పథ్యమును పూర్తి సేయవలయును. ప్రతిదినమును బుచ్చికొనెడి పదార్థపరిమాణ మెంతో దానియొక్క అపథ్యముచేత నేతక్కువవంతు కలదో ఆవంతును పథ్యాంశముచేతను పూర్తి సేయవలయును. ఈయంశమునే వివరించెదను. ఎపుడు నాల్గవవంతు విడవబడుచున్నదో అపుడు మొదటిరోజున యపథ్యముయొక్క మూడువంతులున్ను పథ్యవస్తువయొక్క ఒకవంతును రెండవరోజున నాల్గవవంతులును అపథ్యవస్తువయే మూడవరోజున మొదటిదినమువలెనే- ఈలాగున నేకాంతరీకరణము. నాల్గవరోజున రెండువంతులు పథ్యమును రెండువంతులపథ్యము నైదారుదినములయందు మూడవదినమువలెనే యేడవదినమునందు నాల్గవరోజువలెనే- ఈలాగున ద్వ్యంతరీకరణక్రమము. ఎనిమిదవవాసరమున నపథ్యమొకటియును పథ్యముమూడును. తొమ్మిది, పది, పదునొకండవదివసములయందు యేడవనాటివలెనే- పన్నెండవరోజున ఎనిమిదవరోజువలెనే- ఈలాగున త్ర్యంతరీకరణక్రమము. పదమూడవరోజున నాలుగువంతులును పథ్యముయొక్కయె పదునాల్గవరోజున పన్నెండవరోజువలెనే- పదియేనవదినమున పదమూడవరోజువలెనే- ఈలాగున నాల్గవవంతపథ్యత్యాగపూర్వకపథ్యగ్రహణక్రమము. పదియారవవంతున నభ్యాసవిషయమైయేకత్వత్ర్యంతరీకరణమునకు అయిదొంటయందావృత్తి. అటుతరువాత నొక్కొక్కటి యావృత్తి సేయుట. ఈలాగున నరువదిమూడుదినములచేతను పదియారువంతులు పూర్తి కాబడును.

శరీరారోగ్యమునకౌషధస్వీకారముచేతనుపథ్యాభ్యాసాది క్రియలచేతను దేశకాలావస్థాదిభేదములవలన క్రమముగ నాయాయి శరీరదార్ఢ్యాదిభావములగుపడుచున్నవి. ఇటులనపథ్యాశనమున ఔషధసేవను జేయకుండుటవలన శరీరదార్ఢ్యము తప్పును.

తాంబూలవర్గః.

భూయోపాచ్యాచమ్య కర్తవ్యం తతస్తాంబూలభక్షణమితి మార్కండేయః॥ పూగీఫలంపైత్యహరం ప్రధానం విరేచనీయం లఘుదీపనంచ। ఈషచ్చమాధుర్యరసేన యుక్తం జాడ్యాపహం వస్తివిశోధనంచ॥ చందాపురాద్యుద్భవంపూగం కఫఘ్నం మలశోధనం। కటుస్వాదుకషాయంచ రుచ్యం దీపనపాచనం॥ ఆంధ్రదేశోద్భవంపూగం కషాయం మధురం పరం। వాతజిద్రక్తజాడ్యఘ్నమీషదామంకఫాపహం॥ పశ్చిమార్ణవదేశేతు క్రముకం పత్రమేవచ। కఫ

మారుతకోపంచ మందాగ్నిక్రిమివర్ధనం॥ ద్రావిడోద్భవపూగాని వృష్యాణి మధురాణిచ। కించిద్వాతప్రకోపాని పత్రం తద్గుణమాదిశేత్॥ ఘోంటా కటుకషాయోష్ణా కఠినారుచికారిణీ। మలవిష్టంభశమనీ పైత్యకృద్దీపనీచసా॥ హృద్యస్స్వాదుసుఖావహస్సతుపరం స్నిగ్ధోపిపైత్యాపహో వాతఘ్నః క్రముకః కఫప్రశమనస్సంతర్పణశ్చకరణః। వృష్యః పైత్యబలాపహస్సుకఠినో యోషా గురుస్థూలకస్సంభిన్నే శశమాంసకాంతిసుభగో భేదీలఘుస్సంమతః॥ ఆర్ద్రింపూగం కషాయం ముఖమలశమనం కంఠశుద్ధిం విధత్తే రక్తామశ్లేష్మపిత్తప్రశమన ముదరాధ్మానహానింకరస్యా। శుష్కాంకం చామయఘ్నం రుచికర ముదితం పాచనం రోచనంస్యాత్తత్ప్రాయస్తాపయుక్తం యదిజడ ముదితం పాండుపైత్యామయఘ్నం॥ వన్యంపూగఫలం మహోరతిహరం కుర్యాదతిశ్లేష్మకం సహ్యాంనైవభక్షేద్విరేచనకరం మోహంముహుఃకారయేత్॥ క్రముకంత్రితయాస్మాసాత్పత్రాత్పత్రం సమాగతం। చూర్ణంత్రిరాత్రం సంత్యక్త్వా తాంబూలంభక్షయేన్నరః॥ ఏవంచేత్పూగానాం తైక్ష్ణ్యం పర్ణానా మామదోషం చూర్ణస్యోగ్రత్వం శామ్యతీతి॥ ఖండీకృతం వ్యపోత్తాగ్రైః కషాయం యత్సఖండిభిః। కర్పూరాద్యైః ప్రసూనైశ్చ వాసితం తచ్చ భక్షయేత్। నోచేద్దంతస్య శైథిల్యం భవేద్దంతవిఘట్టనాత్। కర్ణరోగ శిరోరోగా హనుస్రంసస్తు జాయతే॥ అఖండిత పూగభక్షణేన కీటభక్షణమపి క్వచిద్భవేత్॥ పూగశ్చేన్మృగనాభిసంగభరిత స్తద్వాసితం భక్షయేత్కర్పూరేణ తథైవ దేవకుసుమైర్గంధైరసైః కైస్తథా। తస్మాత్కాలశరీరదేశవికృతింజ్ఞాత్వాచ తద్భక్షణం పానీయాదిసమస్తవస్తుకరణం చోపాధిభేదాద్భవేత్॥

తాంబూలవర్గము.

శుద్ధాచమనానంతరమందు తాంబూలభక్షణమును జేయవలయునని మార్కండేయులు. పోకచెక్క పైత్యహరము- విరేచనకారి- లఘువు- దీపనము- ఇంచుకమధురము- జాడ్యహరము- గర్భశోధనము. నందాపురిపోకలు- కఫహరము- మలశోధనము- ఇంచుకవట్టుగలిగిన మధురము- సుగంధము- రుచ్యము- దీపనము- పాచనము. ఆంధ్రదేశపుపోక- వగరుగల మధురము- వాతము- రక్తజాడ్యము- ఆమము- కఫము- వీటినిహరించును. పశ్చిమసముద్రతీరదేశమందగు పోకయును తమలపాకును వాతకఫప్రకోపమును మందాగ్నిని క్రిమిని బుట్టించును. ద్రవిడదేశమందగు పోకలు తమలపాకులును వీర్యవర్ధనము- మధురము- ఇంచుకవాతప్రకోపకరము. గొంటుచెక్క- వట్టి,వగరు,వేడి, కాఠిన్య

ము, రుచియును గలిగి విరేచకమై పైశ్యకారియై దీపనమై యుండును.

వట్టిగవాము- హృద్యము- స్వాదు- సుఖకరము- స్నిగ్ధము- త్రిదోషహరము- తృప్తికరము- వీర్యకరము- కఠినము- స్థూలము- బరువుగ లది చెవులపిల్లి రక్తమువలె కర్తరించిన నెత్తురంగుగలిగియుండును- విరేచనకారి- సర్వసమ్మతము. పచ్చిపోక వగరు- ముఖమాలిన్యహరము- కంఠశుద్ధికరము- రక్తామశ్లేష్మపైత్యోదరములను, కడుపుపొంగును హరించును. ఎండుపోక- కంఠరోగశమనము- పాచనము- రుచికరము- పాండుపైత్యహరము. అడవిపోక మనస్తుష్టిని జేయక శ్లేష్మకరమై రేచకమై మూర్ఛను బుట్టించును. మూడుమాసములు పాతబడినపోకయును పదేనురోజులు నిలవజేసిన తమలపాకులును మూడుదినములు నిలవయున్న సున్నమున్ను తాంబూలమునకు ప్రశస్తము. ఇటులజెప్పుట వలనతో కస- పసరు- పొగరు అణగునని. పోకచెక్కలు కర్తరించి యగ్రములు లేకుండ నలిపి కర్పూరము లవంగాదులచే వాసితమగు తాంబూలమును భక్షింపవలయును. ఇటులగాకున్న కఠినమగు పోకలు కొరకుటచే దంతములకు శైథిల్యమును కర్ణరోగ శిరోరోగాదులను అంగుటికి వరపును గలుగును. పోకచెక్కలు కర్తరించకుండిన యందుగల కీటములనుగూడ భక్షించును.

పోకచెక్కలు, కస్తూరి, కర్పూరము, లవంగములు, మరియును గంధపుద్రవ్యములతోగలిపి దేహదేశకాలానుగుణముగ తగిన వస్తుమేళనముతో భక్షింపవలయును. ఇటుల జలముమొదలగు వస్తువులను దేశకాలపాత్రములనను సరించి సేవించిన యారోగ్యమగును.

అథ తాంబూలవల్లీదళం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ తాంబూలీదళమాస్య పిచ్ఛిల మలప్రాగ్భూతదుర్గంధజిత్సర్వం తిక్తకషాయముష్ణవిషదం శ్లేష్మానిలఘ్నంపరం। సద్యశ్ఛేదితభక్షణం ముఖరుజాజాడ్యాపహం దోషకృద్దాహారోచకరక్తదాయి మలకృద్విష్టంభికాంతిప్రదం॥ కృష్ణంవర్ణం పర్ణముష్ణంకషాయం ధత్తేజాడ్యం వక్త్రదాహంమలంచ। శుభ్రం పర్ణం శ్లేష్మవాతామయఘ్నం పథ్యం రుచ్యం దీపనంపాచనంచ॥ కర్పూరవల్లిజమేతత్ప్రమోదం మధురాలఘు। సక్షారదీపనీచోష్ణా శ్లేష్మఘ్నీరోచనీపరా॥ సక్షారంకటుదీపనంరుచికరం సౌభాగ్యసంపత్కరం వర్ణ్యంప్రీతివివర్ధనం లఘుతరం వక్త్రామయధ్వంసనం। కామోద్దీపనకృత్సుగంధివిశదం కర్పూరవల్లీదళం పథ్యంవాతకఫాపహం సుకృతిభిర్భూపైస్సదా సేవ్యతాం॥ తాంబూలవల్లీదళనంచ సాంద్రం సుశ్వేత హేమాభవతి వహాఖ్యం। వారాహకర్ణప్రతిమం సురక్త దేశోద్భవాహ ద్వివిధామయఘ్నం॥

కర్పూరగంధోదకభావితం తత్తాంస్యే కరండైకనపూరితంచ। విజ్ఞానవత్యాః
కరపల్లవేన సుభక్షితం సౌమ్యదిశిప్రశస్తం॥ భక్షణంచూర్ణపర్ణస్య లక్ష్మీహానిర్ధ
నక్షయం। క్షీణపర్ణస్య శైథిల్యం గ్లానంచకురుతేగదాన్॥ పర్ణాగ్రం పర్ణమూ
లంచ చూర్ణపర్ణం ద్విపర్ణకం। శీర్ణపర్ణం జరత్పర్ణం వర్జయే ద్బుద్ధిమాన్నరః॥
పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రే పాపసంభవః। చూర్ణపర్ణం హరత్యాయు
శ్శిరాబుద్ధివినాశనీ॥ తాంబూలవల్లీచ్ఛదనాని సమ్యగ్విశోధితాని క్రముకీఫలాని।
చూర్ణంతుశుద్ధం మిళితం సమస్తం తాంబూలమిత్యేతదుదాహరంతి॥ ఏకపూ
గం పంచపర్ణం చూర్ణం నిష్పావమాత్రకం। కర్పూరేణ తదర్ధంస్యాత్తక్కోలం
త్రిచతుష్టయం। లవంగకుసుమంతద్వత్సార్ధంజాతీకాఫలం। క్రమేణ భక్షయే
ద్వ్యాప్యంస్తాంబూలం సర్వదోషజిత్॥ పూగాంతర్గతకీటస్తు గళగండగదాన్న
యేత్। పర్ణాంతర్గతకీటస్తు ముఖరోగానరోచిచ। చూర్ణస్యసూక్ష్మం పాషా
ణం సేవితంచాశ్మరీభవేత్। తస్మాత్పర్ణాదిశుద్ధించ కుర్యాత్తాంబూలభక్షణం॥
తాంబూలసేవాం విధినా విదధ్యాద్భుక్తేఃపురస్తాదిహసప్తపత్రం। భుక్త్వాథవా
సప్తశయీత మర్త్యో ద్విసప్తసేవాం నితరాం నిశాసు॥ పూగాధిక్యంతు పూ
ర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే చూర్ణముత్కటం। రాత్రౌచ పత్రబాహుళ్యం తాం
బూలంభక్షయేన్నరః॥ రాగోభవేత్పూగదళేసమానే విరాగతా పూగఫలాధి
కత్వే। చూర్ణాధికేచాస్యసుగంధహానిస్సౌరభ్యమాస్యే బహుళేపలాశే॥ తత్ఖ
ల్యంసేవితంరూక్షమరుచిర్వహ్నినాశనం। అపథ్యం పీనసశ్వాసపాండుకృత్ప్ర
ప్రమేహకృత్। పాండుత్వం దంతదౌర్బల్యం బాధిర్యంచాక్షిరోగతా। వాతపై
త్యప్రకోపస్స్యాత్తాంబూలస్యాతిసేవనాత్॥ ఆదౌవిషోపమంప్రోక్తంమధ్యే దీపన
పాచనం। అమృతప్రతిమంచాంతే త్రిధా తాంబూలలక్షణం॥ విష్టంభి శూలా
ర్తిహరం క్రిమిఘ్నం హృద్యం సుగంధం వదనే దదాతి। దంతోష్ఠ రాగం
కురుతే నరాణాం రోగాతురాణామపి దీపనంస్యాత్॥ కామంప్రదీపయతి రూ
పమభివ్యనక్తి సౌభాగ్యమావహతి వక్త్రసుగంధకారి। పూజ్యం కరోతి కఫ
జాంశ్చ నిహంతిరోగాంస్తాంబూలమేవ పరమంచగుణంకరోతి॥ ఉత్పత్తిర్నాగ
లోకే వహతి పరిమళం వాతపైత్యప్రభేదీ శృంగారే కామదూతీ రతిఫలసమ
యే సర్వకాలేషు భోగ్యం। దంతాన్స్నిగ్ధాంకరోతి స్ఫుటమణికిరణానుకారంకుమా
రక్తరేఖాంస్తాంబూలంశ్రీనివాసం తవవసతుముఖే యావదర్కేందుతారం॥ లా
లాస్రుతింపాండురవర్ణహాస్యే దంతాదిదౌర్బల్యముపైతిజంతుః। విజృంభణం వ
క్త్రగళామయానాంనిశాసు తాంబూలముఖస్యనిద్రా॥ స్వాపంకృత్వా జలంపీ
త్వారతింకృత్వాఫలాదికం। భుక్త్వాక్షణంసమాశ్వాస్య తాంబూలంభక్షయేత్సు

ధీ॥ ఫలపత్త్రైస్సురాధీశబ్రహ్మావిష్ణుమహేశ్వరాః। తాంబూలదానకృత్త్రైపా స్తస్మాత్తద్దానముత్తమం॥ సుపత్రైః సుపూగేన సుచూర్ణేన సమన్వితం। సుబ్రాహ్మణాయ తద్దత్వా తాంబూలంఖాదయేన్నృధఃఇతి వశిష్ఠః॥ సభాప్రవేశే శయనే వివాహే క్రతౌచయుద్ధే జననేప్రయాణే। గ్రామప్రతిష్ఠాదిషు దేవకార్యే తాంబూలదానం పరమం ప్రశస్తం॥ క్షీరంకపిత్థం పనసం ఫామ్రం ఫలంకదళ్యాశ్చ తిక్తేక్షుఖండం। మద్యంచయూషంచ రసంకషాయం ఘృతస్య పానం మధునారికేళం। పీత్వా విజహ్యాద్ఘటికాం నిషిద్ధకాం తాంబూలమాత్రేవిషమంవదంతి॥ ప్రకరణేస్మిన్మద్యగ్రహణం తాంబూలవిరుద్ధద్రవ్యగణనార్థమేవ నతు పేయార్హద్రవ్యమితిబోధనార్థం శూద్రస్యాప్యపేయత్రవణాత్ ॥ మద్యమాంసప్రియంనిత్యం నీచకర్మానువర్తినం। తంశూద్రం వర్జయేద్విప్రశ్శ్వపాకమివదూరత ఇతి పరాశరః॥ తాంబూలం పాండుమేహప్రకటిత నయనోన్మాద తృష్ణాతురాణాం సంశుద్ధక్షీరపీతశ్రమనుదవిషప్రైత్యాప్రశోభాస్వితానాం। మూర్ఛాశేసారక్తఘ్నపిప్రివరవనిముహః దేహదాహార్దితానాం త్వద్గోపాస్నృతీనాం కుయుగదవిషసర్పర్దితానాం నపూజ్యం॥

ఇటుపైని తాంబూలలక్షణములు జెప్పుచున్నారము. తమలపాకు వోటజ్వరమునగట్టుటను దౌర్గంధ్యము మొదలగువాటిని బోగొట్టి సంచుకతేదు వగరు వేడికలిగి నిర్మలమై శ్లేష్మవాతహరమై యుండును. అప్పుడుగోసిన పచ్చాకు ముఖరోగమును జాడ్యదోషమును దాహమును అరుచిని రక్తదోషమును మలబంధమును జేసి కాంతినణచును. నల్లనిరంగు కు వేడజేసి వగరై జాడ్యకరమై నోరునొంచించును. తెల్లటచిగురు శ్లేష్మవాతహరము పథ్యము - రుచ్యము - దీపనము. కర్పూరవల్లిదళము సంతోషమును జేయును. మధురమును లఘువు కారము కలిగి దీపనము - ఉష్ణము - శ్లేష్మఘ్నము - రుచికరము. ఉప్పునవల్లియును కలిగి దీపనము రుచికరము సౌభాగ్యసంపత్కరము వర్ణ్యము శ్రీవర్ధనము లఘుతరము ముఖరోగశమనము కామోద్దీపనము సుగంధము పథ్యము వాతకఫహరము విశదకరము ఇట్టికర్పూరవల్లిదళము రాజులచే సేవించబడునుగావు. ఎఱ్ఱభూమియందుబుట్టిన తమలపాకు దళసరి తెలుపు సువర్ణకాంతియైనసునుగులిగి వరాహకర్ణాకారమై సౌమ్యరసమై వివిధరోగములనుహరించును. కర్పూరగంధోదకముచే భావితము కంచుడబ్బిలో తాంబూలమట్టియుంచి యౌవనైశ్వర్యముగల స్త్రీహస్తపల్లవముచేనివ్వబడి యుత్తరదిగభిముఖుడై భక్షించుట ప్రశస్తము. సున్నముంచినయాకుసుభక్షించిన లక్ష్మీనాశనియు ధనక్షయమునగును. వాడి

పోయిన చిరిగిపోయిన పత్రిములను భక్షించిన రోగములను జేయును. పర్ణాగ్రమును మూలమును సున్నముంచిన యాకును రెండాకులొకమారు శీర్ణ జీర్ణ పర్ణములను బుద్ధిమంతుడు వర్జింపవలయును. పర్ణమూలము వ్యాధికరము. పర్ణాగ్రము పాపజనకము. చూర్ణపర్ణ మాయుష్యహారము. పర్ణమందగు నరములు బుద్ధినాశకరములు. స్వచ్ఛమగు తాంబూలిదళములను, చక్కగా శోధింపబడిన పూగీఫలములను పరిశుద్ధమగు సున్నమును గూర్చబడిన తాంబూలమగును. ఒకపోకయు నైదాకులు సనపగింజంతసున్నము నందులో సగము కర్పూరము మూడునాలుగులెక్కోలములన్నియులవంగములు సున్నములోనాల్గవపాలు జాజికాయయును గలిసిన తాంబూలము సకలదోషహారము గావున విద్వాంసుడిట్లుభక్షించును. పోకచెక్కలోనిపురుగు గళగండరోగమును బుట్టించును. పర్ణమందుండు కీటము ముఖరోగకరము. సున్నమందుండురాయి యశ్మరీరోగమునుబుట్టించును. కావున పర్ణాదిశుద్ధిని జేయవలయును. భోజనమునకు పూర్వమందైన నపరమందైనను నేడేనిపత్రములు భక్షించవలయును. రాత్రియందు పదునాలుగాకులు సేవించవలయును. చెక్కలధికముగ పూర్వాహ్ణమందును సున్నమధికముగ మధ్యాహ్నమందును ఆకులధికముగ రాత్రియందును తాంబూలమునుభక్షించవలయును చెక్కలాకులు సమముగనుండినరక్తిమకలుగును. చెక్కలధికమైన రక్తిమ లేకుండును. సున్నమధికమైన సుగంధము పోవును. పర్ణములధికమైన సుగంధమధికమగును. మూడును సమముగనుండిన రుచికలుగును. ఈతాంబూలము ప్రాతఃకాలమందు సేవించిన వేడిని రుచిని అగ్నిమాంద్యమును వీర్యహానిని పీనసశ్వాస పాండుమూత్రకృచ్ఛ్ర ప్రమేహ రోగములను జేయును. విస్తరించి తాంబూలమును సేవించిన శరీరము తెల్లబడును. దంతపటిమతగ్గును. చెముడు నేత్రరోగము వాతపైత్యప్రకోపమునగును. తాంబూలమునమలి మొదటిరసము విషసమముగావున నుమియవలెను. మధ్యమరసము దీపనము పాచనము. అంత్యరసమమృతసమము మలబంధమును శూలను క్రిములను హరించును. హృద్యము. ముఖసుగంధకరము. దంతములకు నోష్ఠములకును రక్తిమను బుట్టించును. రోగాతురులకును దీపనమగును. కామోద్దీపకము- రూపప్రకాశకము- సౌభాగ్యముఖసుగంధకారి. కఫాదిరోగహారి. కావున తాంబూలము మిక్కిలి గుణకరము.

నాగలోకమందుపుట్టి పరిమళమునువహించి పైత్యహరమై శృంగారరసమందు కామదూతియై రతికాలమందు ఫలరూపమై సర్వకాలములందును

భోగ్యమై దంతములకు కెంపులవలె నింపుజేసి కుంకుమవంటి రక్తరేఖలు పెద వులందొదవజేసి లక్ష్మీనివాసయోగ్యమగు తాంబూలము ముఖమందు పైని చె ప్పబడిన కాలములందుండుగావుత. తాంబూలము ముఖమందుండగ నిద్రించి న చొంగబడుటయును ముఖమందు పాండువర్ణమును దంతములకు దౌర్బల్య మును ముఖకంఠరోగోత్పత్తియును జేయును గావున నట్లు సేయరాదు.

ఇందుకనిద్రించి లేచి జలపానముసేసి క్రీడించి ఫలాదులను భక్షించి క్ష ణమాత్రము విశ్రమించి తాంబూలమును భక్షించవలెను. ఆకులును పోకలును గలిసినతాంబూలదానముచే బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు తృప్తులగుదురు గావున మంచిపర్ణములు చెక్కలు సున్నముతో యోగ్యమగు బ్రాహ్మణులకు ముందు గా తాంబూలమిచ్చి బుద్ధిమంతుడు తాంబూలమును భక్షింపవలయును.

సభయందు శయనమందు వివాహములందు క్రతువులందు యుద్ధమందు పుత్రాదిజన్మమందు ప్రయాణమందు గ్రామాదిప్రతిష్ఠాకాలమందు దేవకార్య మందును తాంబూలదానము ప్రశస్తము.

పాలు వెలగ పనస మామిడి యనటిపండ్లను చెరుకులను మద్యమును క ట్టు రసాయనము కషాయము ఘృతమును తేనియను నారికేళమును బుచ్చికొని నయనంతరము తాంబూలము విషమగును గావున నొకగడియ విలంబమును జే సి యామీదను భక్షింపవలయును. ఈతాంబూలప్రకరణమందున మద్యగ్రహ ణము తాంబూలవిరుద్ధద్రవ్యగణనముకొరకుమాత్రమెగాని పానముచేయదగు ననుటగాదు. శూద్రుడైనను మద్యపానమొనర్చిన చండాలునివలె వానివర్జింపు మని పరాశరస్మరణమువలన నత్యంతనిషేధముగలదు.

పాండుమేహనేత్రరోగోన్మాదపైత్యరక్తశోషామూర్ఛాతిసారమూత్ర కృఛ్ర ప్రదర వమన దేహదాహ తృష్ణాశోషాపస్మార క్షయవిషోపద్రవ విసర్పిపీ డితులగువారికిని పిపాసాతురులకును క్షీరపానముజేసినవారికిని శ్రమ మదావి ష్టులకును తాంబూలమర్హముగాదు.

అథ తాంబూలచూర్ణప్రశంసా న్ప్రవక్ష్యామి॥ చూర్ణం శంఖాశ్మశం బూకశుక్తిమౌక్తికజంస్మృతం। క్షారం సలవణం శంఖచూర్ణం కాయాగ్నివర్ధ నం। మేదోవిశోషణం రూక్షం క్రిమిఘ్నం శ్లేష్మవర్ధనం। అత్యుష్ణం తీక్ష్ణకటుకం చూర్ణంచాశ్మభవంలఘు। పిత్తప్రకోపనంరూక్షం విశేషాచ్ఛ్లేష్మనాశనం। చూ ర్ణంశంబూకజంభేదిరూక్షోష్ణం శ్లేష్మనాశనం। తీక్ష్ణోష్ణం శుక్తిజం చూర్ణంరో

చనంలఘుదీపనం। ముక్తాఫలోద్భవంచూర్ణం వాతజం పైత్యశూలజిత్॥

ఏలాచందన శేవ్యవాలుకలవంగాజాతికస్తూరికా చామంతీ శశిముక్తకుం కుమశశీతకోలమాంసీమధు। ఏతచ్చూర్ణసమాంశఖాదిరయుతం హైమాంబునాపేషితం ముద్గంమాత్రవటీకృతంవితనుతే తాంబూలగాగోదయం॥ స్త్రీసంభావణభూషణం గుణతరం స్త్రీణాంమనోహారిణాం లావణ్యాం కురుతే సధాతుజనితం రాజ్ఞాంసదా సేవితం॥ అశ్వారోహే తథామార్గే రతికాలే తథాతపే। తృష్ణిపాసాధికే దోషే తాపేచంద్రం ప్రశస్యతే॥ సర్వాంగవాతేశోభే చ మందాగ్నౌ దుర్దినే తథా। హనుగోగశిరోరోగే మృగనాభిఃప్రశస్యతే॥

ఇటుపైని తాంబూలచూర్ణ ప్రశంసను విశేషముగ జెప్పుచున్నారము- శంఖము రాయి గుల్ల ముత్యపుచిప్ప ముత్యపుచూరు. ఈవైయెదింటివలనబుట్టినది సున్నమని చెప్పబడినది.

శంఖచూర్ణము క్షారలవణములుగలిగి జఠరాగ్నివర్ధనమొనర్చును. మేదస్సును శోషించును. ఖారము. క్రిములనుబోగొట్టును. శ్లేష్మమునుజేసును. రాతిసున్నమతివేడిజేసును. తీక్ష్ణముగు కటువు- లఘువు- పైత్యవర్ధనము- ఖారము- విశేషముగ శ్లేష్మమును బోగొట్టును. గుల్లసున్నము విరేచనకారి- ఖారము- శ్లేష్మనాశనము- ముత్తియపుచిప్పసున్నము తీక్ష్ణోష్ణము- రోచనము- లఘువు- దీపనము. ముత్తియపు సూరు సున్నము వాతమువలన బుట్టిన పైత్యశూలలను గొట్టును.

ఏలకులు చందనము శేవ్యము వట్టివేళ్లు లవంగములు జాజికాయ కస్తూరి తెల్లచామంతి కర్పూరము తుంగముస్తలు కుంకుమపువ్వు పెద్దయాలకులు తక్కోలపుట్లు జటామాంసి యష్టిమధుకము యివిసమభాగములు వీటితోసమము కాచుబెట్టి పన్నీటితో మర్దనాజేసి పెసరగింజలంతేసిమాత్రలుజేసి తాంబూలముతో భక్షించిన లావణ్యముగలిగియుందురు. స్త్రీలకుమనోహరుడగును. ధాతువృద్ధికరము గావున రాజులెల్లప్పుడును సేవించదగియుండును.

పచ్చకప్పురము అశ్వారోహణమందును మార్గమందును రతికాలమందును తృష్ణిపాసాధిక్యమందును తాపమందును తాంబూలముతో సేవించదగును.

కస్తూరి సర్వాంగవాతమందును శోఫరోగమందును మందాగ్నియందును మేఘచ్ఛన్నదినమందును దవడలు పట్టుజేసినపుడును శిరోరోగమందును తాంబూలముతో బుచ్చికొనదగును.

భోజనానంతర కృత్యాని.

అథాహశ్శేషకృత్యం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథేతి ఇద్ధం నిరూపితభోజనా
నంతరమహశ్శేషేణ కర్తుం యోగ్యం కృత్యం కర్తవ్యజాతం మన్వాది స్మృత్యు
క్తం వ్యాఖ్యాస్యామః। విశేషేణాభిధాస్యామః॥ భుక్త్వాచసుఖమాస్థాయ తద
న్నం పరిణామయేత్। ఇతిహాసపురాణాద్యైష్షష్ఠసప్తమకౌ నయేత్॥ అష్టమే
లోకయాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తతః పునరితి దక్షః॥ బుద్ధివృద్ధికరాణ్యా
శు ధన్యానిచ హితానిచ। నిత్యం శాస్త్రాణ్యవేక్షేత నిగమాంశ్చైవ వైది
కాన్॥ యథాయథాహి పురుష శ్శాస్త్రం సమధిగచ్ఛతి। తథాతథా విజానా
తి విజ్ఞానంచాస్య రోచతఇతి మనుః॥ అస్యార్థః॥ శీఘ్రం బుద్ధివృద్ధిజనకాని త
థాధన్యాని ధనాయహితాః తథాహితాని దృష్టోపకారాణి తథా వేదార్థా
వబోధకాన్నిగమాఖ్యాంశ్చ గ్రంథాన్నిత్యమవేక్షేత పర్యాలోచయేత్। తదు
క్తాచరణేన పురుషార్థచతుష్టయప్రాప్తిర్భవతీత్యాజ్ఞాపితవాన్॥ యథాయథేతి॥
యస్మాద్యథాపురుషశ్శాస్త్రం సమ్యగభ్యస్యతి తథాతథాపి విశేషేణజానాతి శా
స్త్రాంతరవిషయమపిచాస్య విజ్ఞానం రోచతే తద్బలంభవతి ॥ పురుషార్థచతుష్ట
యావాప్తి హేతుభూతశాస్త్రాణ్యేకనసాధిని ప్రదర్శయామః॥ విద్యాహ్యనం
తాశ్చకలాస్సంఖ్యాతుంనైవశక్యతే। విద్యాముఖ్యాశ్చ ద్వాత్రింశ చ్చతుష్షష్టికలా
స్స్మృతాః।యద్యస్యాద్వాచికంసమ్యక్కర్మవిద్యాభిసంజ్ఞికం। శక్తో మూకోపి
యత్కర్తుం కలాసంజ్ఞంతు తత్స్మృతం। ఉక్తంసంక్షేపతో లక్ష్మవిశిష్టంపృథగు
చ్యతే। విద్యానాంచకలానాంచ నామానితుపృథక్పృథక్। ఋగ్యజుస్సామ చా
థర్వా వేదాఆయుర్ధనుఃక్రమాత్। గాంధర్వశ్చైవ తంత్రాణి ఉపవేదాః ప్రకీ
ర్తితాః। శిక్షావ్యాకరణంకల్పో నిరుక్తంజ్యోతిషంతథా। ఛందష్షడంగానీమాని
వేదానాంకీర్తితానిహి। మీమాంసాతర్కసాంఖ్యాని వేదాంతోయోగఏవచ। ఇ
తిహాసాఃపురాణాని స్మృతయోనాస్తికంమతం। అర్థశాస్త్రం కామశాస్త్రం త
థాశిల్పమలంకృతిః। కావ్యాని దేశభాషాచ స్వరోక్తిర్యావనం మతం। దేశాది
ధర్మాద్వాత్రింశ దేతావిద్యాభిసంజ్ఞితా॥ మంత్రబ్రాహ్మణయో ర్వేదనామప్రో
క్తం ఋగాదిషు। జపహోమార్చనంయస్య దేవతాప్రీతిదంభవేత్। ఉచ్చారా
న్మంత్రసంజ్ఞంసద్వినియోగిచబ్రాహ్మణం। ఋగ్రూపాయత్ర యేమంత్రా యా
దృశోర్ధర్చశోపివా। యేపాదమాత్రం సఋగ్భాగా సమాఖ్యానంచ యత్రవా।
ప్రశ్లిష్టపఠితామంత్రా వృత్తగీతివివర్జితాః। ఆధ్వర్యవం యత్రకర్మ త్రిగుణం య
త్రపాఠనం। మంత్రబ్రాహ్మణయోరేవ యజుర్వేదస్సఉచ్యతే। ఉద్గీథం యస్య

శస్త్రాదేర్యత్ర తత్సామసంజ్ఞకం। అథర్వాంగిరసో నామ హ్యుపాస్యోపాసనాత్మకః। ఇతి వేదచతుష్కంతు ఉద్దిష్టంతుసమాసతః॥ విందత్యాయుర్వేత్తి సమ్యగాకృత్యౌషధిహేతుతః। యస్మిన్నృచశ్చోపవేద స్సచాయుర్వేదసంజ్ఞికః। యుద్ధశస్త్రాస్త్రవ్యూహాదిరచనాకుశలో భవేత్। యజుర్వేదోపవేదోయం ధనుర్వేదస్తుయేనసః॥ స్వరైరుదాత్తాదిభిర్మైస్తంత్రీకంఠోద్ధితైస్సదా। సతాలైర్గానవిజ్ఞానం గాంధర్వోవేదఏవసః।వివిధోపాస్యమంత్రాణాంప్రయోగాస్సువిభేదతః।కథితాస్సోపసంహారాస్తద్ధర్మనియమైశ్చ షట్। అథర్వణాంచోపవేదస్తంత్రరూపస్సఏవహి। స్వరతఃకాలతస్థానాత్ప్రయత్నానుప్రదానతః। సవనాద్యైశ్చసాశిక్షావర్ణానాంపాఠశిక్షణాత్। ప్రయోగోయత్రయజ్ఞానాముక్తో బ్రాహ్మణశేషతః। శ్రౌతకల్పస్సవిజ్ఞేయస్స్మార్తకల్పస్తథేరః। వ్యాకృతాప్రత్యయాద్యైశ్చ ధాతుసంధిసమాసతః। శబ్దాయత్రవ్యాకరణమేకద్విబహులింగతః। శబ్దనిర్వచనంయత్రవాక్యార్థైకార్థసంగ్రహః। నిరుక్తం తత్సమాఖ్యానా ద్వేదాంగంశ్రోత్రసంజ్ఞకం। నక్షత్రగ్రహగమనైః కాలోయేనవిధీయతే। సంహితాభిశ్చ హోరాభిర్గణితైర్జ్యోతిషంహితత్। భ్యరస్తుజన్మగిర్లాత్తైర్యద్యాస్యత్రపరిమాణతః। కల్ప్యంతే ఛందశ్శాస్త్రంతద్వేదానాం పాదరూపధృక్। యత్రావ్యవస్థితాచార్థకల్పనాదివిభేదతః। మీమాంసావేదవాక్యానాం సంజ్ఞాయశ్చప్రకీర్తితః। భావాభావపదార్థానాంప్రత్యక్షాదిప్రమాణతః।సవివేకోయతస్తర్కః కాణాదాదిమతంచతత్। పురోషోడశప్రకృతయోవికారాష్షోడశేతిచ। తత్త్వాదిసంఖ్యావైశిష్ట్యాత్సాంఖ్యమిత్యభిధీయతే। బ్రహ్మైకమద్వితీయంస్యాన్నానానేహాస్తికించన। మాయికం సర్వమజ్ఞానాద్భాతి వేదాంతినాం మతం। చిత్తవృత్తినిరోధస్తు ప్రాణసంయమనాదిభిః॥ తద్యోగశాస్త్రం విజ్ఞేయం యస్మి న్ధ్యానసమాధితః। ప్రాగ్వృత్తకథనంచైకరాజకృత్యమిహోదితః। యస్మిన్న ఇతిహాసస్స్యాత్పురావృత్తస్సఏవహి। సర్గశ్చప్రతిసర్గశ్చ వంశోమన్వంతరాణిచ। వంశానుచరితంయస్మిన్పురాణం తద్ధికీర్తితం। వర్ణాదిధర్మస్మరణం యత్ర వేదావిరోధకం। కీర్తనం చార్థశాస్త్రాణాం స్మృతిస్సాచ ప్రకీర్తితా। యుక్తిర్బలీయసీయత్ర సర్వంస్వాభావికంమతం।కస్యాపినేశ్వరఃకర్తా నవేదానాస్తికంహితత్। శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేన రాజవృత్తాదిశాసనం। సుయుక్త్యార్థార్జనంయత్ర హ్యర్థశాస్త్రంతదుచ్యతే। శశాదిభేదతఃపుంసామనుకూలాదిభేదతః। పద్మిన్యాదిప్రభేదేన స్త్రీణాంస్వీయాదిభేదతః। తత్కామశాస్త్రంసత్త్వాదేర్లక్ష్మ యత్రాస్తి చోభయోః। ప్రాసాదవప్రమారామగృహవాప్యాదిసత్కృతిః। కథితాయత్రతచ్ఛిల్పశాస్త్రముక్తంమహర్షిభిః। సమస్యానా

దికత్వేనసారూప్యాదిప్రభేదతః । అన్యోన్యగుణభూషాతు వర్ణ్యతేలంకృతిశ్చ
సా। సరసాలంకృతాదుష్టశబ్దార్థంకావ్యమేవసత్। విలక్షణచమత్కారబీజం ప
ద్యాదిభేదతః। లోకసంకేతతోర్థానాం సంగ్రాహివాక్యసైకికీ । వినాకౌశలశా
స్త్రీయసంకేతైః కార్యసాధికా । యథాకాలోచితావాగ్వ్యవసర్గోక్తిశ్చ సా
స్మృతా। ఈశ్వరఃకారణంయత్రాదృశ్యోస్తిజగతస్సదా।శ్రుత్యాదిభిన్నధర్మాణా
స్తి యత్రతద్యావనంమతం। కల్పితశ్రుతిభూలోకమూలో లోకైర్ధృతం సదా।
దేశాదిధర్మస్సజ్ఞేయో దేశేదేశే కులేకులే॥

పృథక్పృథక్తు విద్యానాంలక్షణంసంప్రకాశితం।కలానామపృథగ్నామ
లక్షణానీహకేవలం। పృథక్పృథక్క్రియాభిర్హి కలాభేదస్తుజాయతే।యాంయాం
కళాంసమాశ్రిత్య తన్నామ్నాజాతిరుచ్యతే। హావభావాదిసంయుక్తంనర్తనంతు
కళాస్మృతా। అనేకవాద్యవికృతౌ జ్ఞానంతద్వాదనే కళా । వస్త్రాలంకారసం
ధానం స్త్రీపుంసోశ్చ కళాస్మృతా । అనేకరూపావిర్భావకృతిజ్ఞానం కళా
స్మృతా। శయ్యాస్తరణసంయోగ పుష్పాదిగ్రథనంకళా । ద్యూతాద్యనేక క్రీ
డాభిరంజనంతు కళాస్మృతా । అనేకాసన సంధానైః రతేర్జ్ఞానం కళా స్మృ
తా । కళాసప్తక మేతద్ధి గాంధర్వే సముదాహృతం । మకరందాసవాదీనాం
మద్యాదీనాం కృతిః కళా । శల్యమూలాహృతౌ జ్ఞానం సిరావ్రణ వ్యధే క
ళా । పానాదిరస సంయోగాన్నాది సంపాచనం కళా । వృక్షాదిప్రసవారో
ప పాలనాదికృతిః కళా। పాషాణధాత్వాది దృతి స్తద్భస్మకరణం కళా।
యావదిక్షువికారాణాం కృతిజ్ఞానం కళాస్మృతా । ధాతుసాంకర్య పార్థక్య
కరణంతు కళా స్మృతా । సంయోగా ద్యపూర్వవిజ్ఞానం ధాత్వాదీనాం కళా
స్మృతా । క్షారనిర్హాసనం జ్ఞానం కళాసంజ్ఞంతు తత్స్మృతం । జ్వరాది రోగ
శాంత్యర్థ మౌషధాదికృతిః కళా । కళాదశక మేతద్ధి హ్యాయుర్వేదాగమేషు
చ । శస్త్రసంధాన విక్షేపః పదాది న్యాసతః కళా । సంధ్యాఘాతాకృష్టిభే
దై ర్మల్లయుద్ధం కళా స్మృతా । బాహుయుద్ధంతు మల్లానా మశస్త్రం ము
ష్టిభి స్స్మృతం । మృతస్య తస్య న స్వర్గో యశో నేహాపివిద్యతే। బలదర్పంవినా
శాంతం నియుద్ధంయశసే రిపోః। నకస్యాపీత కుర్యాద్వా ప్రాణాంతం బాహు
యుద్ధకం। కృతప్రతికృతై శ్చిత్రైర్బాహుభిశ్చ సుసంకటైః। సన్నిపాతావధూతై
శ్చ ప్రమాదోన్మథనైస్తథా। కృతంనిపీడనంజ్ఞేయం తన్ముక్తిస్తు ప్రతిక్రియా। కలా
భిలక్ష్యే దేశేయంత్రాద్యస్త్రనిపాతనం।వాద్యసంకేతతో వ్యూహరచనాదికళా
స్మృతా। గజాశ్వరథగత్యాతు యుద్ధసంయోజనంకళా। కళాపంచక మేతద్ధి ధ

నుర్వేదాగమేష్ఠితం। వివిధాసనముద్రాభి ర్దేవతాతోషణంకళా। సారథ్యంచ గజాశ్వాదేర్గతిశిక్షాకళాస్మృతా। మృత్తికాకాష్ఠపాషాణధాతుభాండాదిసత్క్రియా। పృథక్కళా చతుష్కంతు చిత్రాద్యాలేఖనంకళా। తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమిక్రియాకళా। ఘటాద్యనేకయంత్రాణాం వాద్యానాంతు కృతిఃకళా। హీనమధ్యాదిసంయోగవర్ణాద్యై రంజనంకళా। జలవాయ్వగ్నిసంయోగ నిరోధైశ్చ క్రియాకళా। నౌకారథాదియానానాం కృతిజ్ఞానంకళాస్మృతా। సూత్రాదిరజ్జుకరణవిజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। అనేకతంతుసంయోగైః పటబంధః కళాస్మృతా। వేధాదిసదసజ్జ్ఞానం రత్నానాంచకళాస్మృతా। స్వర్ణాదీనాంతుయాథాత్మ్యవిజ్ఞానంచ కళాస్మృతా। కృత్రిమస్వర్ణరత్నాది క్రియాజ్ఞానం కళాస్మృతా। స్వర్ణాద్యలంకారకృతిః కళాలేపాదిసత్కృతిః। మార్దవాది క్రియాజ్ఞానంచర్మాణాంతుకళాస్మృతా। పశుచర్మాంగనిర్హారక్రియాజ్ఞానంకళాస్మృతా। దుగ్ధదోహాదివిజ్ఞానం ఘృతాంతంతుకళాస్మృతా। సీవనేకంచుకాదీనాం విజ్ఞానంతుకళాస్మృతా। బాహ్వాదిభిశ్చ తరణం కళాసంజ్ఞంజలేస్మృతం। మార్జనం గృహభాండాదేర్విజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। వస్త్రసంమార్జనంచైవ క్షురకర్మకళేహ్యుభే। తిలైరండాదిస్నేహానాం కళానిష్కాసనే కృతిః। సీరాద్యాకర్షణే జ్ఞానం వృక్షాద్యారోహణేకళా। మనోనుకూలసేవాయాః కృతిజ్ఞానంకళాస్మృతా। తృణవేణ్వాదిపాత్రాణాం కృతిజ్ఞానం కళాస్మృతా। కాచపాత్రాదికరణవిజ్ఞానంతుకళాస్మృతా। సంసేచనంసంహరణం జలానాంతు కళాస్మృతా। లోహాదిభిస్సారశస్త్రాస్త్రకృతిజ్ఞానంకళాస్మృతా। గజాశ్వవృషభోష్ట్రాణాం పల్యాణాదిక్రియాకళా। శిశోస్సంరక్షణేజ్ఞానం ధారణే క్రీడనేకళా। సుయుక్తతాడనజ్ఞానమపరాధిజనేకళా। నానాదేశీయధర్మాణాం సుసమ్యగ్లేఖనం కళా। తాంబూలరక్షాదికృతివిజ్ఞానంతు కళాస్మృతా। ఆదానమాశుకారిత్వం ప్రతిదానం చిరక్రియా। కళాస్వేతౌగుణౌ జ్ఞేయౌ ద్వేకళే పరికీర్తితే। చతుష్షష్టికళాహ్యేతాస్సంక్షేపేణ నిదర్శితాః॥ గ్రంథాంతరకళాభేదాంశ్చ వదామః॥

అథేతిహాసాగమౌచ కావ్యాలంకారనాటకం। గాయత్వంచ కవిత్వంచ కామశాస్త్రం దురోదరం। దేశభాషావిధిజ్ఞానం లిపికర్మచవాచికం। సర్వాణి చావధానాని సర్వశాస్త్రంతు శాకునం। సాముద్రికం రత్నశాస్త్రంరథాశ్వగజకౌశలం। మల్లశాస్త్రం సూదకర్మభూరుహాణాంచదోహదం। గంధవాదో ధాతువాదః ఖన్యావాదోరసస్యచ। జాలవాదోగ్నిసంస్తంభః ఖడ్గస్తంభోజలస్యచ। వాచస్తంభో వయస్తంభో వశ్యాకర్షణమోహనం। విద్వేషణోచ్చాటనంచమా

రణం కాలవంచనం। పయసిప్లవచాతుర్యం పాదుకాసిద్ధిరేవచ। వాక్సిద్ధిర్ఘుటికాసిద్ధిరైంద్రజాలికమాదిచ। అంజనం పరదృష్టేస్తు వంచనం స్వరవంచనం। మణిమంత్రౌషధానాంచ సిద్ధయశ్చోరకర్మచ। చిత్రలోహాశ్మమృద్దారువేణుచర్మాంబరక్రియాః। అదృశ్యకరణి ద్దూతికరణీ మృగయాగతిః। వాణిజ్యంపాశుపాల్యంచ కృషిరాసవకర్మచ। లావకుక్కుటమేషాదియుద్ధకారకకౌశలం। చతుష్షష్టికళాశ్చైతాః కళావిద్భిః ప్రకీర్తితాః। ననిశాకరవజ్జాతు కళావైకల్యమాత్రతః। ప్రకాశతేసగాంమధ్యే బుధవర్త్మనిసంస్థితః॥

వయోబుద్ధ్యర్థవాగ్వేషశ్రుతాభిజనకర్మణాం। ఆచరేత్సదృశీంవృత్తి మజిహ్మమశఠాంతథా॥ అస్యార్థః॥ వయఇతి॥ వయోబాల్యయౌవనాది। బుద్ధిర్నైసర్గికీ లౌకికవైదికవ్యవహారేషు। అర్థోవిత్తంగృహక్షేత్రాదిః। వాక్భాషణం। వేషోవస్త్రమాల్యాదివిన్యాసః। శ్రుతంపురుషార్థశాస్త్రశ్రవణం। అభిజనంకులం। కర్మవృత్త్యర్థప్రతిగ్రహాదిః। ఏతేషాంవయఃప్రభృతీనాం సదృశీ ముచితాం వృత్తిమాచరేత్ స్వీకుర్యాత్। యథావృద్ధస్యోచితాం నవయౌవనోచితాం। ఏవం బుద్ధ్యాదిష్వపియోజనీయం। అజిహ్మమవక్రాం। అశఠామనృతాం॥ అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః। దానందమోదయాక్షాంతిస్సర్వేషాం ధర్మసాధనమితియాజ్ఞవల్క్యః॥ ఇంద్రియార్థేషుసర్వేషు నప్రసజ్యేతకామతః।అతిప్రసక్తించైతేషాం మనసా సన్నివర్తయేత్। క్షత్రియంచైవసర్పంచ బ్రాహ్మణంచబహుశ్రుతం। నావమన్యేతవై భూష్ణుః కృశానపికదాచన। ఏతత్త్రయంహిపురుషం నిర్దహేదవమానితం। తస్మాదేతత్త్రయం నిత్యం నావమన్యేత బుద్ధిమాన్। నాత్మానమవమన్యేత పూర్వాభిరసమృద్ధిభిః। ఆమృత్యోశ్శ్రియమన్విచ్ఛేన్నైనాంమన్యేతదుర్లభాం। మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యంచ ప్రయతాత్మనాం। జపతాంజుహ్వతాంచైవ వినిపాతోనవిద్యతే। యద్యత్పరవశంకర్మ తత్తద్యత్నేనవర్జయేత్। యద్యదాత్మవశంతుస్యాత్తత్తత్సేవేతయత్నతః। సర్వంపరవశందుఃఖం సర్వమాత్మవశంసుఖం। ఏతద్విద్యాత్సమాసేన లక్షణంసుఖదుఃఖయోః। యత్కర్మకుర్వతోఽస్యస్యాత్పరితోషోఽంతరాత్మనః। తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతంతు వర్జయేత్। అధార్మికోనరోయోహి యస్యచాప్యనృతం ధనం। హింసారతశ్చయోనిత్యం నేహాసౌసుఖమేధతే॥ అస్యార్థః॥ అధర్మేణవ్యవహరతీత్యధార్మికః। శాస్త్రప్రతిషిద్ధాగమ్యాగమనాద్యనుష్ఠాతాయోమానుషః। యస్యచసాక్ష్యవ్యవహారనిర్ణయాదౌ మిథ్యాభిధానమేవధనోపాయః।అసత్యమభిధాయోత్కోచధనంయోగృహ్ణాతీత్యర్థః। యశ్చ పరహింసాభిరతః నాసావిహ

లోకే సుఖయుక్తోవర్తతే। తస్మాదేతన్నకర్తవ్యమితినిందానిషేధః॥ నసీదన్నపి ధర్మేణ మనోఽధర్మేనివేశయేత్। అధార్మికాణాంపాపానా మాశుపశ్యన్విప ర్యయం। నాధర్మశ్చరితోలోకే సద్యఃఫలతి గౌరివ। శనైరావర్తమానస్తు కర్తు ర్మూలానికృంతతి। యదినాత్మనిపుత్రేషు నచేత్పౌత్రేషు నప్తృషు।నత్వేవతుకృ తోధర్మఃకర్తుర్భవతినిష్ఫలః॥ అస్యార్థః॥ యది స్వయంకర్తుర్దేహధనాదినాశం ఫ లంనజనయతి త దా తత్పుత్రేషునోచేత్తత్పౌత్రేషుజనయతి నతునిష్ఫలఏవభవతి। నన్వన్యకృతస్యకర్మణః కథమన్యత్రఫలజనకత్వం॥ ఉచ్యతే॥ పుత్రాదినాశస్యాపి తుఃక్లేశహేతుత్వాచ్ఛాస్త్రీయత్వాచ్చాస్యార్థస్యనావిశ్వాసఃకార్యః॥ అధర్మే ణైధతే తావత్తతోభద్రాణిపశ్యతి। తతస్సపత్నాన్జయతి సమూలస్తు వినశ్యతి తిమనుః॥ శుచిరాస్తిక్యపూతాత్మా పూజయేద్దేవతాస్సదా। దేవతావద్గురుజ నమాత్మవచ్చ సుహృజ్జనం। ప్రణిపాతేనచగురూన్సతోనూచానచేష్టితైః। కుర్వీ తాభిముఖాన్భృత్యై దేవాన్సుకృతకర్మణా। సద్భావేనహరేన్మిత్రం సంభ్రమే ణచబాంధవాన్। స్త్రీభృత్యాన్ప్రేమదానాభ్యాం దాక్షిణ్యేనేతరాన్జనాన్। అ నిందాపరవృత్తేషు స్వధర్మపరిపాలనం। కృపణేషుదయాళుత్వం సర్వత్ర మధు రాగిరః। ప్రాణైరప్యుపకారిత్వం మిత్రాయాఽవ్యభిచారిణే। గృహాగతేపరిష్వం గశ్శక్త్యాదానం సహిష్ణుతా। స్వసమృద్ధిష్వనుత్సేకః పరవృద్ధిష్వమత్సరః। నా న్యోపతాపివచనం సర్వద్వంద్వసహిష్ణుతా। బంధుభిర్బంధుసంయోగస్స్వజనేచ తురస్రతా। తచ్చిత్తానువిధాయిత్వమితివృత్తంమహాత్మనాం॥ సనాతనేవత్మని సాధుశిష్టతామయంహిపంథా గృహమేధినాంమతః। అనేనగచ్ఛన్నియతం మ హాత్మనా మిమంచలోకం పరమంచవిందతి॥

భోజనానంతర కృత్యములు.

పూర్వోక్తమగు భోజనానంతరమందుమిగిలిన పగటిలో జేయదగినకృ త్యమును మన్వాదులుసెప్పినప్రకారము విశేషించిచెప్పుచున్నారము.

భోజనమొనర్చి సుఖముగగూర్చుండి యాయన్నమును జీర్ణింపజేయవల సినది. ఇతిహాసపురాణగోష్ఠితో ౨౧ గడియమొదలుకొని ౨౪ గడియల పర్యం తమును గాలమునువెళ్లించి పైని సంధ్యాకాలపర్యంతమును యథేచ్ఛగా లోక యాత్రను నడపి యనంతరమందు సాయంసంధ్యాకృత్యమును జేయదగునని ద క్షుడు. బుద్ధినివృద్ధినొందించునవియును ధనార్జనసాధనములును దృష్టఫలోపకా రములగు శాస్త్రములును వేదార్థగ్రంథములు నెంతమట్టుకీశాస్త్రములను జూ చుచునుండునో అంతమట్టుకు తెలివిగలిగిపురుషుడనుభవముకలవాడగునని మనువు.

పురుషార్థచతుష్టయమునొందుటకు హేతువులగు నాశనసాది శాస్త్రములను గనపరచుచున్నాము.

విద్యలనంతములు కళలసంఖ్యలు ఇందులో ముఖ్యములగు విద్యలు ముప్పదిరెండు కళలరువదినాల్గని జెప్పబడెను.

ఏదివాచకమగు కర్మో యదివిద్యాసంజ్ఞికము. మూగివాడైనను జేయుటకర్హమగునది కళాసంజ్ఞికము- సంక్షేపముగ వేరువేర నీవిద్యలకునుకళలకును నామములను చిహ్నములతోడ జెప్పుచున్నాము.

ఋగ్యజుస్సామాథర్వణవేదములు నాలుగు, ఆయుర్ధనుర్గాంధర్వతంత్రములు నాలుగును- వరుసగా నుపవేదములు. శిక్షా,వ్యాకరణ,కల్ప,నిరుక్త,జ్యోతిష,ఛందస్సులు ఈయారును వేదములకంగములు. మీమాంసా, తర్క, సాంఖ్య, వేదాంత, యోగశాస్త్రములును, ఇతిహాస పురాణ స్మృతి స్వాభావిక మత నాస్తికమతార్థశాస్త్ర కామశాస్త్ర శిల్పాలంకార కావ్యములును దేశభాషలన్నియును స్వరోక్తియును యావనమతము దేశాటధర్మము నీముప్పదిరెండును విద్యాసంజ్ఞికములు.

మంత్రబ్రాహ్మణములు రెంటికిని ఋగాది వేదనామము జెప్పబడెను.. జపహోమమము అర్చనమును దేవతాప్రీతికరమై దేనియుచ్చారణవలన నగుచుండునదిమంత్రసంజ్ఞికమును దానివినియోగమును దెలియజేయునది బ్రాహ్మణము.

ఏవేదమందు మంత్రములు పాదార్ధలతో ఋగ్రూపములై యుండునో వేటికిప్రయోజనము హౌత్రమగుచున్నదో యది ఋగ్వేదము. వృత్తగీతి వర్జితములై ఏవేదమందలి మంత్రములు కల్పి పఠించబడుచున్నవో అధ్వరకర్మ దేనికి ప్రయోజనమో మంత్రబ్రాహ్మణములు గలసిన యది యజుర్వేదము. యజ్ఞమందు శస్త్రాదికములౌద్గాత్రము దేనికిప్రయోజనమో యది సామవేదము. అథర్వాంగిరసమను వేదముపాస్యదైవము నుపాసించుమంత్రములుకలది. సంక్షేపముగ నిట్లు వేదచతుష్టయముద్దేశించబడెను. ఆకారౌషధాది హేతువులవలన నాయువుదేనియందున దెలియబడుచున్నదో యది ఋగ్వేదమునకు నుపవేదమగు నాయుర్వేదము. యుద్ధశాస్త్రవ్యూహాది రచనాకౌశలముదేనిచే దెలియబడునది యజుర్వేదోపవేదమగు ధనుర్వేదము. ఉదాత్తాదిస్వరధర్మములచే వీణయందును గాత్రమందును తాళయుక్తముగ గానజ్ఞానము దేనిచేనగు నదిగాంధర్వమనువేదము. నానావిధములగు నుపాస్యమంత్రముల ప్రయోగములు భేద

ముగానుపసంహారములతో నారుప్రకారములుగలిగి నియమాది ధర్మయుక్తము గునదియథర్వణవేదోపవేదము తంత్రమని చెప్పబడును. ఉదాత్తాదిస్వరములు ఏకమాత్రాదికాలము తాల్వాదిస్థానములు స్పృష్టాది చతుర్విధాభ్యంతరప్రయత్నములు వివారాద్యేకాదశవిధబాహ్యప్రయత్నములు వీటివలన ప్రాతిస్వవాదులతో వర్ణములపాఠమును శిక్షణము దేనియందుగలదో యది శిక్షయనబడును. బ్రాహ్మణము పరిశిష్టముగలిపి యజ్ఞములకు ప్రయోగము దేనియందు చెప్పబడుచున్నదో యది శ్రౌతమని స్మార్తమని ద్వివిధమగు కల్పమనబడును. ధాతువులు, సంధులు, సమాసములు, వీటివలన ప్రత్యయములతోగూడ ఏకద్విబహువచనలింగభేదముతో శబ్దములు దేనియందు నిరూపించబడుచున్నవో యదివ్యాకరణమనబడుచున్నది.

దేనియందుశబ్దములకర్థము నిర్ణయించి వాక్యార్థసంగ్రహము జేయబడుచున్నదో యదినిరుక్తమనబడును. నక్షత్ర గ్రహగమనాదులచే కాలము దేనివలన విధించబడుచున్నదో సంహితాహోరాగణితాదులతో నదిజ్యోతిషమనబడును. భగణ యగణ రగణ సగణ తగణ జగణ నగణ మగణ గురు లఘుభేదములచే ఋక్పాదాదిప్రమాణము దేనియందు కల్పించబడుచున్నదో యది ఛందస్సుయనబడును.

వేదవాక్యములకు యజ్ఞములందు విధిభేదమువలన దేనియందర్థకల్పనావ్యవస్థ సేయబడునో యది మీమాంసాశాస్త్రము. భావాభావపదార్థములకు ప్రత్యక్షానుమానోపమానశాబ్దప్రమాణములవలన దేనియందు వివేకయుక్తముగు తర్కము సేయబడుచున్నదో యది కాణాదిమతమైన తర్కశాస్త్రము. పురుషుడు అష్టప్రకృతులు షోడశవికారములు యిట్టి తత్వాదులసంఖ్యతోకూడుకొనుటవలన సాంఖ్యశాస్త్రమనబడును. అద్వితీయబ్రహ్మమొకటయెగాని యీప్రపంచమందించుకన్నైన నానావేదజ్ఞానమువలన మాయకమగు సర్వమును భాషించుచున్నదిది వేదాంతమతము.

ప్రాణాదివాయుధారణాదులవలనను ధ్యానసమాధులవలనను చిత్తవృత్తుల నిరోధించడము దేనివలన దెలియబడుచున్నదది యోగశాస్త్రము.

ఒకరాజు కృత్యమును దేనియందు మిషగాజేసి పూర్వవృత్తాంత కథనము జేయబడుచున్నదో యది ఇతిహాసము. సృష్టి,లయము, వంశము, మన్వంతరములు, వంశానుచరితములు దేనియందు జెప్పబడునది పురాణము. బ్రాహ్మ

గాదివర్ణధర్మముమొదలగు ధర్మములు దేనియందు వేదావిరోధముగ జెప్ప బడునదిస్మృతియనబడును దేనియందు యుక్తిబలవత్తరమై యుండునో సర్వ మున్స్వభావముచేనగుచున్నది దేనికీనీశ్వరుడు కర్త గాడు వేదములబద్ధములు ఇట్లు దేనియందుజెప్పబడు నది నాస్తికశాస్త్రము. శ్రుతిస్మృతులకు విరోధము లేకుండునట్టి లెస్సగు యుక్తిచే రాజవృత్తాదిశాసనమును ధనార్జనమును దేనియందుజెప్పబడు నది యర్థశాస్త్రము. శశాదిభేదముగల పురుషుల కనుకూలముగ పద్మిన్యాదిస్త్రీభేదములలో స్వీయాదిభేదములనుభయులకు సాత్వకాదిభావములును మొదలగునవి దేనియందువివరించబడునది కామశాస్త్రము. మేడలు కోటలు తోటలు వాప్యాదులు లెస్సగా రచియించుప్రకారము దేనియందుజెప్పబడు నది శిల్పశాస్త్రము.

సమన్వ్యానాధికత్వముచే సాయూప్యాదిభేదమువలన నన్యోన్యగుణభూషావర్ణనము దేనియందు చెప్పబడు నది యలంకారశాస్త్రము. సరసాలంకారయుక్తములగు శబ్దార్థముల విచిత్ర చమత్కారకారణముగ పద్యాది భేదమువలన నిర్దుష్టముగ దేనియందు రచించబడు నది కావ్యము. లోకసంకేతమువలన నర్థసంగ్రహముగల వాక్కు దేశభాష. కౌశలశాస్త్రీయ సంకేతములు లేకుండ కార్యసాధకమగు యథాకాలోచితమగు వాక్యమవసరోక్తి. దేనియందు ఈశ్వరుడు కారణమనియు జగత్తులోగనుపడనది లేదనియును వేదములకువ్యత్యాసముగలిగియుండునట్టి యవనమతము. కల్పించబడిన వేదలోకమూలమగు ధర్మము లోకులచే నెల్లప్పుడును ప్రతిదేశమందును ప్రతికులమందును జేయబడునది దేశాదిధర్మము.

వేరువేర ముప్పదిరెండువిద్యలకును లక్షణములు ప్రకాశింపజేయబడె నింక నరువదినాల్గుకళలకు నామలక్షణములు వేరువేర నీగ్రంథమందులేవు. పృథక్క్రియలచే కళాభేదమగుచున్నది. ఏయేకళ నాశ్రయించి యేజాతీయుడు నాజాతికాకళానామము జెప్పబడును. హావభావాదియుక్తమగు నర్తనముకళయనబడును. ౧. అనేకవాద్యవికృతిగల తద్వాదనమందలి జ్ఞానము కళ. ౨. స్త్రీపురుషులకు వస్త్రాలంకారసంధానము కళ. ౩. అనేకరూపావిర్భావకరణమందగుజ్ఞానము కళ. ౪. శయ్యాస్తరణాది సంయోగముగల పుష్పాదిగ్రసనమందగు జ్ఞానము కళ. ౫. జూదము మొదలగు నాటలచే మనోరంజనము కళ. ౬. అనేకాసనసంధానముతో రతిజ్ఞానము కళ. ౭. ఈయేడుకళలును గాంధర్వవేదమందు జెప్పబడెను

మకరందము, ఆసవము, మద్యము మొదలగువాటిని జేయు నేర్పుకళ- ౮. చిల్లబాణములంగములందు గాడిన సవి తీసి సరము లందగు వ్రణములను వ్యథ లేకుండబాగు సేయుట కళ. ౯. పానాదిరససంయోగము అన్నాదిపచనజ్ఞానము కళ, ౧౦. వృక్షములకు పుష్పములుగలుగజేయుట, మొక్కలువేయుట, వాటిని పోషించుటయుందలినేర్పుకళ. ౧౧. పాషాణములు గింజలు మొదలగునవి తెచ్చి వాటినిభస్మముచేయునేర్పు కళ. ౧౨. చెరుకుపానకము శే ననేకప్రకారములుగ పంచదారమొదలగువాటినొనర్చునేర్పు కళ. ౧౩. సువర్ణాది ధాతువులను సంక్రమింపజేయుటకును మరలవిభజించుటకును నేర్పు కళ. ౧౪. అన్యోన్య సంయోగముకంటె పూర్వమందగు ధాత్వాదిజ్ఞానము కళ. ౧౫. క్షారములుజేయునేర్పుకళ. ౧౬. జ్వరాదిరోగశాంతికొరకౌషధాదికల్పనము కళ. ౧౭. ఇవి పది యాయుర్వేదోదితములు.

శస్త్రసంధానను తత్ప్రయోగము ఆలీఢాది పదన్యాసము నెరుగుటకళ. ౧౮. శరీరసంధులయందు బొడచుట ఆకర్షణము మొదలగువాటిచేసగు మల్లయుద్ధజ్ఞానము కళ. ౧౯. మల్లులకు శస్త్రములేకుండ ముష్టికూర్పాదులచేనగు బాహుయుద్ధమునందు మృతులైన స్వర్గములేదు. ఈలోకమునందుకీర్తియునులేదు. బలదర్పములేకుండ తీక్ష్ణమగుబాహుయుద్ధము కీర్తికొరకు శత్రువునికై తలపగూడదు. తలపబడినబాహుయుద్ధము ప్రాణాంతమగును. కఠినములగు బాహువులచే జేసినదానికి బ్రతిజేయుచు డాయుచు బాయుచు చిత్రముగనొకరినొకరు దూలింపుచు మొత్తుచు నెత్తివేయుచు జేయబడిన పీడవలన విముక్తియే బ్రతిక్రియ.

చూడబడినప్రదేశములందగు లక్ష్యయంత్రములందు శస్త్రనిపాతనముకళ. ౨౦. వాద్యసంకేతనమున వ్యూహవిరచన కళ. ౨౧. గజాశ్వరథగతులతో యుద్ధమొనర్చుట కళ. ౨౨. ఈమైదుకళలును ధనుర్వేదమందు జెప్పబడెను.

నానావిధములగు నాసనముద్రాదులచే దేవతాతోషణము కళ. ౨౩. సారథ్యమును గజాశ్వాదిగమనశిక్షయునుకళ. ౨౪. మట్టి కఱ్ఱ రాయి సువర్ణాదిధాతువులు యీనాలుగింటిచేతను భాండాదిరచనాజ్ఞానము వేరువేరనాల్గుకళలు. ౨౮. చిత్రాద్యాలేఖనముకళ. ౨౯. తటాకవాపీప్రాసాదసమభూమిక్రియకళ. ౩౦. గడియారముమొదలగు యంత్రములను వీణామృదంగాది వస్తువులనురచించుజ్ఞానముకళ. ౩౧. నీలపీతాదివర్ణములయోగముచే లేతమధ్యమ గాఢములగు రంగులుజేయునేర్పు కళ. ౩౨. ఉదకము వాయువు నగ్ని వీటిసంయో

గనిరోధాదులచే జేయుపనికళ. ౩౩. వాడలు రథములు మొదలగు యానముల రచన కళ. ౩౪. సూత్రములు మొదలగు రజ్జువులను రచించుటకళ. ౩౫. అనేకతంతుసంధానముచే పటనిర్మాణము కళ. ౩౬. రత్నములకు రంధ్రములు వేయుట వాటి సదసద్జ్ఞానము కళ. ౩౭. సువర్ణాదుల యథావస్తుజ్ఞానము కళ. ౩౮. కృత్రిమస్వర్ణరత్నాదిక్రియాజ్ఞానము కళ. ౩౯. స్వర్ణాద్యలంకార రచనకళ. ౪౦. లేపాదిసత్కారము చర్మమార్దవక్రియాజ్ఞానము కళ. ౪౧. పశ్వాదులశరీరమువలన చర్మమునుదీయు నేర్పుకళ. ౪౨. పాలుపిదుకుట మొదలు నేయిగాచువరకును నేర్పు కళ. ౪౩. అంగరఖా మొదలయునసకలముగు కుట్టుట కళ. ౪౪. జలమందు బాహ్వాదులచే తేలుచుటకళ. ౪౫. గృహభాండాది మార్జనజ్ఞానము కళ. ౪౬. వస్త్రసంమార్జనము కళ. ౪౭. క్షురకర్మజ్ఞానముకళ. ౪౮. నువ్వులామదములు మొదలగువాటిచమురును దీయుటకళ. ౪౯. దున్నుటమొదలగువాటిజ్ఞానముకళ. ౫౦. వృక్షాద్యారోహణజ్ఞానముకళ. ౫౧. మనోనుకూలసేవాజ్ఞానము కళ. ౫౨. గడ్డి వెదుళ్లు మొదలగువాటిచే పాత్రలను రచించుజ్ఞానముకళ. ౫౩. లాంతరులు మొదలగు కాచవస్తురచనాజ్ఞానముకళ. ౫౪. నీరుకట్టుట తీయుటయందగు నేర్పుకళ. ౫౫. లోహాదులచే సారములగు శస్త్రాస్త్రములరచించుట కళ. ౫౬. గజాశ్వవృషభోష్ట్రముల పైని వేయు ఝూల్ చాజ్గామా మొదలగునవి కట్టు నేర్పుకళ. ౫౭. శిశువులను సంరక్షించుటకళ. ౫౮. ఎత్తుకొనుటాడించుట కళ. ౫౯. అపరాధినియుక్తముగ గొట్టు నేర్పు కళ. ౬౦. నానాదేశీయులధర్మములను జక్కగవ్రాయుటకళ. ౬౧. తాంబూలపు పట్టీలనుగట్టు నేర్పుకళ. ౬౨. పుచ్చికొనుటలో శీఘ్రకారిత్వముకళ. ౬౩. ఇవ్వడమందు చిరకారిత్వముకళ.౬౪. ఇవియరువదినాలుగుకళలు సంక్షేపముగ జెప్పబడెను.

గ్రంథాంతరమందలి కళాభేదములను జెప్పుచున్నారము. ఇతిహాసము, ఆగమము, కావ్యాలంకారనాటకము, గాయకత్వము, కవిత్వము, కామశాస్త్రము, ద్యూతము, దేశభాషావిధిజ్ఞానము, సకలలిపులనువ్రాయుట, చదువుట, అవధానములన్నియును, సర్వశాస్త్రములును, శకునశాస్త్రము, సాముద్రికము, రత్నశాస్త్రము, రథాశ్వగజారోహణాది కౌశలము, మల్లయుద్ధశాస్త్రము, పాకశాస్త్రము, వృక్షదోహదము, గ్రంథవాదము, ధాతువాదము, గనులను దెలియుశాస్త్రము, రసజ్ఞానము, జలసంబంధమగువాదము, అగ్నిస్తంభనము, ఖడ్గస్తంభనము, జలస్తంభనము, వాక్స్తంభనము, వయస్తంభనము, వశ్యము, ఆకర్షణము, మోహనము, మారణము, విద్వేషణము, ఉచ్చాటనము,

కాలవంచనము, నీటిలో జేలియుండుట, పాదుకాసిద్ధి, వాక్సిద్ధి, ఘటికాసిద్ధి, ఇంద్రజాలము, అంజనము, పరదృష్టివంచనము, స్వరవంచనము, మణిమంత్రౌషధసిద్ధులు, చోరకర్మ, చిత్రరుక్షు, లోహక్రియ, శిలాక్రియ, మృత్క్రియ, దారుక్రియ, వేణుక్రియ, చర్మకర్మ, వస్త్రరచన, అదృశ్యకరణి, దూతీకరణి, వేట, వాణిజ్యము, పశుపాలనము, కృషి, ఆసవకర్మ, లావ కుకుటమేషాది యుద్ధకరణకౌశలము ఇవి అరువదినాలుగు కళలు కళావిదులచే జెప్పబడెను. కళావైకల్యముచే సత్సభామధ్యమందు చంద్రునకీవలెను బుధునకు ప్రకాశత కలగదు.

శ్రేయస్సాధన కృత్యములు.

బాల్యయౌవనాదివయస్సు, లౌకికవ్యవహారములయందు నైసర్గికమైన బుద్ధి, గృహక్షేత్రాదిధనము, వక్తృత్వము, వేషము అనగా కులానుసారము ప్రతిగ్రహాదికర్మ, వీటికి ఉచితమైన వృత్తిని బుద్ధిమంతుడు స్వీకరించవలయును. ఎటులనిన ముసలివాడు యౌవనముగలవాని వృత్తి నాచరించిన నుచితముగాదు. ఇటుల బుద్ధ్యాదులయందు యోజించవలయును. అట్టివ్యాపారము వక్రములేక మాత్సర్యముగాకనుండవలయును. అహింస, సత్యము, చౌర్యము లేకుండుట, శుచిత్వము, ఇంద్రియ నిగ్రహము, దానము, దమము, దయ, సహనము, ఇవిసకలమైనవారికిని ధర్మసాధనము లని యాజ్ఞవల్క్యులు.

సర్వేంద్రియవిషయములందును కామమువలన నాసక్తుడు కాకూడదు. కానవిషయాసక్తిని మనస్సుచే మళ్లింపవలయును. క్షత్రియుని, సర్పమును, బహుశ్రుతబ్రాహ్మణుని యవమానించదగదు. వీరునీరసించియున్నను యవమానించినవారిని దహించుదురు. కావునబుద్ధిమంతుడు వీరినియవమానించగూడదు.

పూర్వమందగు తనలోపమునుజెప్పి తననుదానవమానించుకోదగదు. ఆమరణాంతము లక్ష్మీప్రాప్తిని గోరుచుండవలయును గాని లక్ష్మీదుర్లభమనియూహింపదగదు. మంగళాచారములనుజేయుచు నియతచిత్తుడై జపహోమాదులను జేయువారికి వినిపాతములేదు. ఏయేకర్మపరాధీనమైయుండునో దానిని విడువవలయును. ఆత్మవశమగుదానిని బ్రయత్నముచే జేయవలయును. సర్వమును బరవశము దుఃఖము. ఆత్మవశము సుఖము.

సంగ్రహముగా సుఖదుఃఖలక్షణము నిదిగాదెలియవలయును. ఏకర్మజేసిన నంతరాత్మసంతోషించునో దానిని జేయవలయును. అటులగానిదానిని వర్జింపవలయును. అనృతపరుడు, అధార్మికుడు, హింసారతుడగువాడును సుఖ

మునొందదు. తానుక్షీణించియుండినను ధర్మయుక్తమగు మనస్సు నధర్మమందు పెట్టతగదు. అధార్మికులగు పాపకర్ములదుఃఖమును జూచుచునుండునుగదా- అధర్మమాచరించబడి యప్పుడె గోవువలెనుఫలించదు. మెల్లన తిరిగితిరిగి వచ్చి యధర్మకర్తయొక్క మూలచ్ఛేదమును జేయును. అధర్మముజేయువానియందా ఫలముకనపడకుండిన బుత్రులయందైన పౌత్రులయందైన మునిమనమలయందైన సయధర్మఫలమగు కష్టము నగపడునుగాని వ్యర్థముగాదు. ఒకడుచేసిన పాపఫలమొకడనుభవించునాయనిన బుత్రాదులకువచ్చిన కష్టములు తండ్రికి దుఃఖహేతువులగుటవలనను శాస్త్రీయమగుటచేతను ధీనియందవిశ్వాసము జేయదగదు. అధర్మముచే వర్ధమానుడై శుభములనొంది శత్రువులనుజయించినను సమూలముగ నశించుననిమనువు. కావున నధర్మాచరణముగూడదు.

శుచిర్భూతుడై యాస్తిక్యముచే పూతాత్ముడై దేవతలనెల్లప్పుడు బూజింపవలయును. దేవతలబూజించునట్లు గురుజనులనారాధించవలయును. తనవలెను మిత్రజనమును బరామర్శింపవలయును. నమస్కారముచే గురువులను సదాచారకృత్యములచే సత్పురుషులను సత్కర్మచే దేవతలను సద్భావముచే మిత్రులను సంభ్రమముచేబాంధవులను ప్రేమదానములచే స్త్రీలను భృత్యులను, దాక్షిణ్యముచే నితరజనులను ఐశ్వర్యమునుగోరువాడు తనకభిముఖులనుగా జేయవలయును. పరులవ్యాపారమందు నిందగూడదు. స్వధర్మమునుబరిపాలించుట దీనులయందు దయ సందర్భయుడలను వాఙ్మాధుర్యము మంచిమిత్రునకు ప్రాణములచేనైన నుపకారముచేయుట ఇంటికివచ్చినవానిని మన్నించి యథాశక్తి గానిచ్చుట సహనశీలత్వము తననైశ్వర్యమున్నప్పుడు గర్వించకుండుట పరుల వృద్ధికినోర్చుట ఇతరులకుపీడాకరముగ మాటలాడకుండుట సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములనుసహించుట బంధువులతోబాంధవ్యమునెరపుట సుజనులయందు సమత సజ్జనచిత్తానుసరణముగ నడచుట నివియావత్తును మహాత్ములవ్యాపారముగావున సనాతనమగు నీమార్గమందు లెస్సగా గృహస్థులు నడువవలయును. ఈ మార్గముగా నడచిన యిహపరసౌఖ్యముల నొందుదురు.

దివాష్టభాగకృత్యమ్.

అష్టమేలోకయాత్రాచ బహిస్సంధ్యా తతఃపునరితి దక్షోక్తదినస్యాష్టమభాగకృత్యంచవదామః॥ లోక్యతే ఆలోక్యత ఇతి లోకః। లోకృదర్శనే। లోకశబ్దేన శిరఃపాణ్యాద్యంగసంస్థానవిశేషయుక్తం తిర్యగ్వ్యతిరిక్తం మనుష్యాది

ప్రాణిమాత్ర ముచ్యతే । లోకైర్యాత్రా లోకయాత్రా సుహృజ్జనై రుద్యానాదివనవిహరణమిత్యయావత్॥ తదుక్తం॥ గహనాని విసర్జయన్విశుద్ధం బహిరుద్యానవనం సమభ్యుపేయాత్ । విహరన్మధురం వయోనురూపైర్నచ మాద్యేద్విషయోపభోగరోగాత్॥ నవంవయోహరం వపుర్వరాంగనాస్సఖాః కలావిశేలవల్లకీస్వనః। ధనానిసర్వం విఫలంసుఖైషిణో వినావిహారోపవనాని దేహినాం॥

దినాష్టమభాగకృత్యములు.

దినముయొక్క యెనిమిదవభాగమందు లోకయాత్రనొనర్చి యటుపైని సాయంసంధ్యావందనమును వెలుపలనొనర్పవలెనని దక్షోక్తదినాష్టభాగకృత్యమును జెప్పుచున్నారము.

చూడబడేదికాగా లోకము లోకృ అనేధాతువుదర్శనార్థముకలది. లోకశబ్దముచేతను శిరస్సు హస్తము మొదలగు నవయవవిశేషములుగల తిర్యగ్వ్యతిరిక్తమగు మనుష్యాదిప్రాణిమాత్రమని బలుకబడుచున్నది. లోకులచేతను జేయబడుయాత్ర లోకయాత్ర యనగా స్నేహితులతో నుద్యానాదివనవిహరణమని నిశ్చయార్థము. అదిచెప్పబడేనది యెటులనిన- దుర్గమములగు వనములను విడచి పరిశుద్ధములగు బాహ్యోద్యానముల నొందవలెను. వయోనురూపులగు వారితో మనోహరముగ విహరించుచు విషయభోగములనుంచి మదించగూడదు. నూతనమగు మనోహరమైనవయస్సు చక్కనిరూపము శ్రేష్ఠమైనస్త్రీలు కళావేత్తలగుసఖులు మనోహరమగు వీణాధ్వని సకలధనములును సుఖేచ్ఛగల దేహులకు విహరించదగు నుపవనములు లేకుండిన విఫలములు.

వృక్షాయుర్వేదః.

శ్రీదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ విరచితం శాస్త్రం । వృక్షాయుర్వేదాఖ్యం వితనోతు ముదం సదా విదుషాం॥

నను మనుజానాం బాహ్యాంతరేంద్రియవతాం సుఖదుఃఖ మనుభవతాం పంచమహాభూతవికారసముదాయాత్మక శరీరిణామివ వృక్షాణా మాయుర్వేదోక్తిః కథమిత్యాశంక్య వదామః॥

హితాహితంసుఖందుఃఖ మాయుస్తస్యహితాహితం । మానంచ తచ్చ యత్రోక్త మాయుర్వేదస్సఉచ్యతఇతిచరకే॥ అస్యార్థః॥ హితంచ అహితంచ ద్వయోస్సమాహారఇతి హితాహితం। హితమహితం సుఖందుఃఖంచేతి చతుర్విధ మాయుః । వర్ధనరక్షణభేదాద్ద్వివిధమేవా శైథిల్యజనకాహారాచారభేషజాదికం

హితంహ్రాసాతిహ్రాసరూపశైథిల్యజనకమహితంచ। మానమాయుషఃపరిమాణం। చకారాదనుక్తమప్యాయుషోఽప్రమాణం। తచ్చ మానామానమప్యాయుషః। తద్యథా। ప్రమాణ మాయుషస్త్వర్థేంద్రియ మనోబుద్ధి చేష్టాదీనాం స్వేనాభిభూతస్య వికృతిలక్షణైరుపలభ్యతేఽనిమిత్తైః। ఇదమస్మాత్క్షణముహూర్తాత్ దివసాత్ త్రిపంచసప్తదశద్వాదశాహాత్। పక్షాన్మాసాత్సంవత్సరాద్వా స్వభావమాపత్స్యత ఇతి। తస్యస్వభావః ప్రవృత్తేరుపరమః మరణం అనిత్యతా। నిరోధ ఇత్యేకోఽర్థః। ఇత్యాయుషఃప్రమాణమతోవిపరీతమప్రమాణ మష్టాధికారే దేహప్రకృతిలక్షణమధికృత్యచోపదిష్టమాయుషఃప్రమాణమాయుర్వేద ఇతి। తచ్చేతి। తత్ స్వరూపలక్షణాత ఆయుశ్చ ఇత్యేతత్సర్వం యతోక్తం స ఆయుర్వేద ఉచ్యతే। విదవిచారణే విదలాభే విదజ్ఞానే ఇత్యేష్వర్థేషు వేదయతి విందతి వేత్తివానేనాస్మిన్వేతి వేద ఇతి॥

వృక్షాదేరపి బాహ్యేంద్రియ రహితస్యాయుష్మత్వ మాభ్యంతరేంద్రియవత్త్వాత్। శరీరేంద్రియాదివిభాగో మరణమితి పురుషో జీవతి మ్రియతేచ స్థూలశరీరేంద్రియాదిమత్త్వాత్ ఏవం వృక్షోఽపి। వృక్షాదీనాం సజీవానామస్తి చాదృష్టమస్తిసుఖదుఃఖాదికం చాయురితిబోధ్యం తదుక్తంశ్రీమహాభారతేశాంతిపర్వణి భృగుభరద్వాజసంవాదే॥ ఘనానామపివృక్షాణా మాకాశోఽస్తి నసంశయః। తేషాంపుష్పఫలవ్యక్తిర్నిత్యంసముపపద్యతే। ఉష్మతో మ్లాయతేపర్ణం త్వక్ఫలంపుష్పమేవచ। మ్లాయతేశీర్యతేచాపి స్పర్శస్తేనాత్రవిద్యతే। వాయ్వగ్న్యశనినిర్ఘోషైః ఫలంపుష్పం విశీర్యతే। శ్రోత్రేణ గృహ్యతే శబ్దస్తస్మాచ్ఛృణ్వంతి పాదపాః। పుణ్యాపుణ్యైస్తథాగంధైర్ధూపైశ్చవివిధైరపి। అరోగాః పుష్పితాస్సంతి తస్మాజ్జిఘ్రంతి పాదపాః। పాదైస్సలిలపానాచ్చ వ్యాధీనాంచాపి దర్శనాత్। వ్యాధిప్రతిక్రియత్వాచ్చ విద్యతేరసనంద్రుమే। వక్త్రేణోత్పలనాలేన యథోర్ధ్వం జలమాదదేత్। తథాపవనసంయుక్తః పాదైఃపిబతి పాదపః॥ సుఖదుఃఖయోశ్చ గ్రహణాచ్ఛిన్నస్యచ విరోహణాత్॥ జీవంపశ్యామివృక్షాణా మచైతన్యం నవిద్యతే। తేనతజ్జలమాదత్తం జరయత్యగ్నిమారుతా। ఆహారపరిణామాచ్చ స్నేహోవృద్ధిశ్చజాయత ఇతి॥

శాస్త్రాణితావదవలోక్య మయామునీనా మర్థస్సఏవ కథితః పరమార్థయుక్త్యా। ఏవం విలోక్య నిఖిలంచ విచారయంత స్సంతస్స్వభావసరలా ముదమాప్నువంతు॥

వృక్షాయుర్వేదము.

శ్రీదంతులూరినారాయణగజపతిరాజవిరచితమగు వృక్షాయుర్వేదమనే పేరుగలిగిన యీశాస్త్రము విద్వాంసులకెల్లప్పుడును సంతోషమొనర్చుగాక.

ఓయీ బాహ్యాంతరేంద్రియములు గలిగి సుఖదుఃఖము లనుభవించుచుండిన నైదుమహాభూతమయములగు శరీరములుగలిగిన మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు నాయుర్వేదమును జెప్పుటెట్లని శంకించుకొని జెప్పెము.

హితము నహితమును సుఖము దుఃఖమును నాలుగువిధములైయాయువుండును. వర్ధన రక్షణభేదమై రెండుప్రకారములియ్యేవే. శరీరదార్ఢ్యమునొందించు నాహారాచారౌషధములు హితము. శరీరాపాటమునొందించి శిథిలమొందించుట స్వరూపముగాగలది యహితము ఆయుఃపరిమాణము మానమవియచట జెప్పబడినవో ఆగ్రంథమాయుర్వేదమనబడును. వృక్షములు అభ్యంతరేంద్రియములు గలవాటవలన బాహ్యేంద్రియములులేనివైన నాయుర్దాయము గలిగియుండు శరీరమింద్రియములుగలిగియుండుటే జీవించడము. అవి విడచుటమరణము. స్థూలశరీరేంద్రియములు గలిగియుండుటవలన మనుష్యుడు జీవించుచున్నాడను వ్యవహారము- ఈలాగుననే వృక్షమునకును.

జీవించియుండిన వృక్షాదులకదృష్టము సుఖదుఃఖాదిక మాయువును గలదని తెలియదగును. అటుల శ్రీమహాభారతమందు జెప్పబడెను.

కఠినమగు వృక్షములకు నాకాశగుణముకలదు. వాటికిపుష్పఫలములయొక్క ప్రాదుర్భావమెల్లప్పుడున్ను గలుగుచున్నది. వెట్టనుంచియాకు, చర్మము, ఫలము, పుష్పము, వాడుట- పర్ణములు రాలుట చర్మశిథిల మగుటచేతతనున్ను వృక్షములందు స్పర్శ కలదు. వాయువుయొక్క అగ్నియొక్క పిడుగుచేతను ఫలపుష్పములు శిథిలమగుచున్నవిగానశబ్దముగ్రహించబడివృక్షములువినుచున్నవి.

వృక్షమును తీగచుట్టుకొని యంతటను ప్రాకుచుండుటచేతను వృక్షములు చూచుచున్నవి. సుగంధదుర్గంధములచేత ననేక ప్రకారములగు ధూపములచేతనున్ను రోగరహితములై పుష్పించుచున్నవి. గాన వృక్షములాఘ్రాణించుచున్నవి. వేళ్లచేతనుదకమును గ్రహించడమువలన రోగములుగలవై చూడబడుటవలన నారోగములు ఔషధాదికముచేత మళ్లించుటవలన వృక్షమందు రసనేంద్రియముకలదు. వంకరగు కలువకాడచేతను జలమునుమీదికిపీల్చునటుల వాయుసంయుక్తమై వృక్షము వేళ్లచేతను జలమును బీల్చును.

సుఖదుఃఖములను గ్రహించుటవలన ఛిన్నమైనవి తిరుగనంకురించుటవలనను వృక్షములకు చైతన్యముకలదు. ఆవృక్షముచేతను స్వీకరించబడిన యాజలమును నగ్నిమారుతములు జీర్ణింపజేసుటనుంచి యాహార పరిణామమున్ను గలదు. స్నేహము వృద్ధిని గలుగుచున్నవి.

నాచేతను మునీశ్వరులచే జెప్పబడిన శాస్త్రములనుజూచి యాశాస్త్రార్థమునిమ్యే వేవాస్తవోక్తిచేతను జెప్పబడినది. ఇటులసకలమును జూచి విమర్శించినటువంటి యోగ్యస్వభావముగల సత్పురుషులానందించుదురుగాక.

వృక్షారోపణమహిమా.

బహుభిర్గ్బతకింజాతైః పుత్రైర్ధర్మార్థవర్జితైః। వరమేకఃపథితరుర్యత్ర విశ్రమతే జనః। దశకూపసమావాపీ దశవాపీసమో హ్రదః । దశహ్రదసమః పుత్రో దశపుత్రసమోద్రుమః। క్రీడారామంతుయఃకుర్యాదుద్దామఫలసంయుతః। సగచ్ఛేచ్ఛంకరపురం వసేత్తత్ర యుగే యుగే॥ అశ్వద్ధమేకం పిచుమందమేకం న్యగ్రోధమేకం దశచించిణీకం। కపిద్ధబిల్వామలకత్రయంచ పంచామ్రవాపీ నరకంనపశ్యేత్॥ యావద్దినాని తులసీరోపితా యద్గృహేవసేత్। తావద్వర్షసహస్రాణి వైకుంఠే సమహీయతే॥ యస్తు సంరోపయేద్బిల్వం శంకరప్రీతికారకం।తత్కులేహి సదా లక్ష్మీ స్సంతిష్ఠేత్పుత్రపౌత్రకీ॥ ఏవమేవహి యోశ్వద్ధంరోపయేద్విధినానరః। యత్రకుత్రాపి చాపన్న స్సగచ్ఛేద్భువనం హరేః। తేనేష్టా బహవోయజ్ఞాః తేనదత్తా వసుంధరా। ససదాబ్రహ్మచారీస్యాద్యేన ధాత్రీప్రరోపితా॥ క్షీరికాకదళీద్రాక్షా ప్రియాళూః పనసాన్వితాన్। తరూన్సంరోప్యనోదుఃఖీ జాయతేసప్తజన్మసు॥ అన్యానపి తరూనోప్య ఫలపుష్పోపయోగినః। రత్నధేనుసహస్రస్య ఫలంప్రాప్నోతిమానవః॥ ఏతత్సర్వం పరిజ్ఞాయ వృక్షారామంసమాచరేత్। ధర్మార్థకామమోక్షాణాంద్రుమేభ్యస్సాధనం యతః॥

వృక్షారోపణమహిమ.

ధర్మార్థరహితులగు ననేకపుత్రులుపుట్టుటచేతను ప్రయోజనము లేదు. జనవిశ్రాంతికరమగు మార్గమధ్యమందలి ఛాయావృక్షము శ్రేష్ఠము. పదికూపములతో సమమొకదిగుడుబావి. పదిదిగుడుబావులతో సమమొకహ్రదము. పదిహ్రదములతో సమమొకపుత్రుడు. పదిపుత్రులతోసమమొకవృక్షము. అధికఫలయుక్తమగు క్రీడావనము నెవరారోపణ జేయుదురో వారనేకయుగములు కైలాసమందుండెదరు.

రావియొకటి, జువ్వియొకటి, మఱ్ఱియొకటి, పదిచింతలు, వెలగలు, ఉశిరికలు, మూరేడులును మూడేసి, మామిళ్లు అయిదును వేసినవాడు నరకమును జూడడు. ఎన్నిదినములు వేయబడినతులసి యెవనిగృహమందుండునో అన్నివేల సంవత్సరములు వైకుంఠమందు వాడుండును. శివప్రీతికరమగు బిల్వమెవడు పెంచునో వాడికులమందు పుత్రపౌత్రక్రమముగ లక్ష్మియెడబాయకుండును. ఇటువలెనే రావిచెట్టును వేసినవాడేలోకమునకు వెళ్లినను విష్ణులోకమునొందును. ఎవనిచే యుశిరిక వేయబడినదో వానికనేకయజ్ఞములాచరించినఫలము భూదానఫలమును బ్రహ్మచర్యవ్రతసిద్ధియు నగును.

పాలచెట్టు అనటిచెట్టు దాత్రిషా మొరళిచెట్టు పనసను బెంచినవాడేడుజన్మములందు దుఃఖిగాడు. ఫలపుష్పోపయోగములగు నితరవృక్షములనున్ను బెంచినవాడు రత్నాలంకరణయుక్తములగు వేయి ధేనువుల నిచ్చిన ఫలము నొందును.

ఈసకలమును దెలసి ధర్మార్థకామమోక్షములకు వృక్షములవలన సాధనమగుటచేతను వృక్షారామము నొనర్చవలెను.

గృహాశ్రమతరుశుభాశుభలక్షణాని.

గృహస్యపూర్వదిగ్భాగే న్యగ్రోధ స్సర్వకామదః । ఔదుంబర స్తథా యామ్యే వారుణ్యాం పిప్పలశ్శుభః॥ ప్లక్షశ్చోత్తరతో ధన్యః విపరీతస్తు వర్జయేత్। వర్జయేత్పూర్వతోశ్వత్థం ప్లక్షందక్షిణతో గృహాత్। న్యగ్రోధః పశ్చిమేవర్జ్య స్తథోదుంబరముత్తరే॥ దేవదానవగంధర్వాః కింనరోరగరక్షసాః । పశుపక్షి మనుష్యాశ్చ సంశ్రయంతి సదాతరూన్। సర్వేషాం వృక్షజాతీనాం ఛాయా వర్జ్యా గృహేసదా। అపిశ్వావర్జితంవృక్షం గృహద్వారే నరోపయేత్॥ గృహేవృక్షాశ్రయపిశాచపిశితాశన పన్నగాదీనా మాశ్రయణప్రతిషేధనార్థం ప్రవాతపతనాపాయనివారణాయచ గృహస్యతరుచ్ఛాయావర్జనమావశ్యకమితిబోధ్యం॥

బదరీకదళీచైవ దాడిమాబీజపూరకం। యస్యగేహేప్రరోహంతి తద్గృహీనప్రరోహతి॥ పలాశాఃకాంచనారాశ్చ తథాశ్లేష్మాతకార్జునాః । కరంజాః పంచమావృక్షాః నారోప్యాస్సుఖినోగృహే ॥ అసన్నాః కంటకినో రిపుభయదాః క్షీరిణోర్థనాశాయ। ఫలినఃప్రజాక్షయకరా దారూణ్యపి వర్జనంచైషాం॥ నీలీంహరిద్రాంచ నరస్సదోప్తా పుత్రైర్ధనైస్సంక్షయమభ్యుపేయాత్ । ఏతాంస్తుసర్వాన్స్వయమేవజాతాంశ్ఛింద్యాదృషీణాం వచనాద్విధిజ్ఞః॥ నమర్త్యాద్యా

మ్యాన్నైఋత్యాగ్నేయేష్వపిహి వాటికా। అన్యథాకలహోద్వేగౌ కష్టంవా లభతేకృతే। తస్మాద్రాజ్ఞాంహి శుభదం పుత్రపౌత్రాదివర్ధనం। పశ్చిమోత్తరపూర్వేషు భవేదుపవనంకృతం॥ ఇతితరూణాం శుభాశుభలక్షణాని॥

గృహాత్రమతరుశుభాశుభఫలములు.

ఇటుపైని గృహావరణలలో వేయబడిన వృక్షములవలన గలిగెడి శుభాశుభఫలములను జెప్పుచున్నారము.

గృహములయొక్క పూర్వభాగమందు మఱ్ఱివేసిన సకలఫలముల నిచ్చును. మేడిచెట్టు దక్షిణమందు శుభము. పశ్చిమమందు రావి మంగళము. జువ్వి యుత్తరమందు శ్రేష్ఠము. దీనికి వ్యత్యయముగ నుంచరాదు. అనగా పూర్వదిశను రావి దక్షిణమందున జువ్వి పశ్చిమమందున మఱ్ఱి ఉత్తరమందున మేడియును గృహమునకునుంచరాదు.

దేవదానవగంధర్వ యక్షోరగ రాక్షసులు పశుపక్షిమనుష్యులును వృక్షమునాశ్రయించి యుందురు. గాన సకలవృక్షజాతులయొక్క నీడ గృహమందెల్లప్పుడును వర్జించదగును. సువర్ణవృక్షమైనను గృహద్వారమందుంచరాదు. విశేషముగ వాయువు వీచుటచేతను గృహముపైని వృక్షము బడునుగావున యట్టియపాయమునుగూడ దప్పింపజేయుటకీనిబంధన. రేగు అనటి దాడిమ దబ్బయు నెవనిగృహమందున వృద్ధినొందునో ఆగృహస్థు వృద్ధినొందదు. సుతేచ్ఛగలవారలు మోదుగ సంపెంగ నెరజిచెట్టు మద్ది కాగు నీమైందుచెట్లును గృహమందుంచరాదు. నీలియును పసపును సర్వదా వేసిన పుత్రధననాశనమొనర్చును. ఇవివాటంతటనవి మొలచిన దీసివేయుమని మునులాజ్ఞ.

గృహమునకు దక్షిణ నైఋతి యాగ్నేయదిశలను తోటవేయరాదు. వేసీన కలహము భయము విపత్తియు నగును. రాజులచేతను పశ్చిమోత్తరపూర్వదిగ్భాగములందు వేయబడినతోటపుత్రపౌత్రాదివర్ధనమునుమంగళమును జేసును.

వృక్షారోపణభూనిరూపణం.

జాంగలానూపసామాన్యా స్వభావాత్పీచమేదినీ। శ్వేతైస్సా త్రిధ్యాతేషశ్చవర్ణతో రసతస్తథా॥ అశితవిపాండుశ్యామలలోహితపీత శ్వేతరోచిషః క్రమశః। మధురలవణామ్లతిక్తకటుకషాయా భువోరసతః॥ విషపాషాణవల్మీక ఖిలదుష్టా తథోషరా। దురోదకా శార్కరిలా తరుభ్యో నహితా మహీ॥ ఇంద్రనీలశుకపక్షికోమలా శంఖకుంద కుముదేందుసన్నిభా। తప్తకాంచనవికాశి చంప

కస్సర్థినీ వసుమతీ ప్రశస్యతే॥ శ్యామా సమాసన్నజలా హరితా తరుణాంకురా। తస్యాంసర్వే యథాస్థానం ప్రరోహంతి మహీరుహాః॥ నజాంగలా నచానూపా భూమిస్సాధారణా శుభా। తస్యాం సర్వేపితరవః ప్రరోహంతి నసంశయః॥ పనసలికుచతాడీ వంశ జంబీర జంబూ తిలకఘటకదంబామ్రాతఖర్జూరపూగాః। కదళి తినిశ మృద్వీ కేతకీ నారికేళప్రభృతయఇతిచాన్యే ప్రాయశోనూపజాస్యుః॥ శోభాంజనశ్రీఫల సప్తపర్ణి శోకాలికాశోక శమీ కరీరాః। కర్కంధురాకేచరనింబశోకా వృద్ధింలభంతే భువిజాంగలాయాం॥ బీజపూరక పున్నాగ చంపకామ్రాతముక్తకాః। ప్రియంగుదాడిమావ్యాశ్చ సాధారణ సముద్భవాః। నిధిజేవమహీపానాం ప్రభావాచ్చాపి యత్నతః। అసామ్యభూమిసంపన్నా అపిసిధ్యంతి పాదపాః॥ ఇతిభూమినిరూపణం॥

వృక్షారోపణ భూనిరూపణము.

జలప్రాయము జలరహితము సామాన్యమును స్వభావముగాగల భూమి యారురసములారువర్ణములచేతనున్న భేదముగలిగియుండును. నలుపు పసుపురంగునుగలిగియుండిన యది పాండువర్ణము. ఎరుపు నలుపును గల యది శ్యామలవర్ణము. కేవలము నెరుపు పసుపు తెలుపు వర్ణములు గల భూములు వరుసగా మధురామ్లలవణతిక్తకటుకషాయరుచులుకలవై యుండును. విషమముగనున్నస్థలము రాతినేల చవిటినేల పుట్టలుతరుచుగానుండునది గోతులుకలది దుష్టోదకముకలది గువ్వరాతి నేలయును వృక్షారోపణమునకు శ్రేష్ఠముకాదు.

ఇంద్రనీలముభంగినున్నదియు చిలుకరెక్కలరీతినున్నదియు శంఖమువలె మల్లెపువ్వు లేక తెల్లకలువవలె చంద్రసదృశమై తెల్లనిభూమి పుటమువేసిన బంగారముభంగి రంగుగలిగి వికసితచంపకతుల్యమైన భూమియును వృక్షారోపణమునకు ప్రశస్తము. శ్యామలవర్ణమై సమీపమందు నీళ్లు పడేదియున్న పచ్చని రంగు గడ్డి బాగామొలచేభూమియందు వృక్షములు వృద్ధినొందుచున్నవి. జలప్రాయముగానిదియు జలహీనముగానిదియునైన సాధారణభూమి శ్రేష్ఠమైనది. దానియందు సకలవృక్షములును బుట్టును. పనస, నిమ్మ, తాళి, గజనిమ్మ, నేరేడు, తిలక, ఘట, కదంబ, అంబాల, ఖర్జూర, పోక, అనటి, నెమ్మి, ద్రాక్ష, మొగలి, కొబ్బరి మొదలగుచెట్లు తరుచుగా నీరుగలస్థలమందు పుట్టుచున్నవి. మునగచెట్టు, మారేడు, ఏడాకులనటి, శోకాలిక, అశోక, జమ్మి, గన్నేరు, రేగు, రాకేచరము, వేప, శోక, వృక్షము లుదకములేని స్థలమందు

వృద్ధినొందును. దబ్బ, పొన్న, సంపెంగ, యిప్ప, ముక్తకము, ప్రియంగు, దాడిమ మొదలగునవి సాధారణభూమిని బుట్టును.

క్షేత్రములందున దేవతలయొక్క రాజులయొక్క ప్రభావముచేతను మహాత్మునుంచిన్ని శ్రేష్ఠమైనభూమి గాకుండినను వృక్షములు వృద్ధినొందును.

పాదప వివక్షా.

వనస్పతిద్రుమలతాగుల్మాః పాదపజాతయః। బీజాత్కాండాత్తథాకందాత్తజ్జన్మత్రివిధంవిదుః॥ తేవనస్పతయఃప్రోక్తా వినాపుష్పైః ఫలంతి యే। వృక్షాశ్చాన్యేనిగదితాః పుష్పైస్సహఫలంతియే॥ ప్రసరంతిప్రతానైర్యాస్తాలతాః పరికీర్తితాః। బహుస్తంబావిటపిన ఏతే గుల్మాః ప్రకీర్తితాః। జంబూచంపకపున్నాగ నాగకేసరచించిణీ। కపిత్థబదరీబిల్వ కుంభకారీప్రియంగవః। పనసామ్రమధూకాద్యాః కరమర్దాశ్చబీజజాః। తాంబూలీసింధువారశ్చ తగరాద్యాశ్చకాండజాః॥ పాటలాదాడిమీప్లక్షకరవీరకటాదయః। మల్లికోదుంబరకుందో బీజకాండోద్భవామతాః। కుంకుమార్ద్రరసోనాలుః కందాఃకందసముద్భవాః। ఏలాపద్మోత్పలాదీని బీజకందోద్భవానితు॥ ఇతిపాదపవివక్షా॥

పాదప వివక్ష.

వనస్పతిద్రుమ లతాగుల్మములని పాదములు నాల్గువిధములు. విత్తనమువలన కొమ్మలవలన దుంపలవలన మూడువిధములను బుట్టునని దెలియదగును. పుష్పించకఫలించునవి వనస్పతములందురు. పుష్పించిఫలించునవిద్రుమములని జెప్పబడును. తీవలచేతను పారునవి లతలని జెప్పబడుచున్నవి. విశేషముగ కొమ్మలుగలిగి ఆకులుతరుచుగాగలపొద గుల్మమనబడును.

నేరేడు సంపెంగ పొన్న నాగకేసరము చింత వెలగ రేగు మారేడు కుంభకారి (పేంకణపుచెట్టు పనస మామిడి యిప్ప కరమర్దనము అనగా కరివేపాకుచెట్టు యివిమొదలగునవి విత్తనముచేబుట్టును.

తాంబూలీ వావిలి తగరము మొదలగునవి తీవలవలనబుట్టును.

పాటలము దాడిమ జువ్వి గన్నేరు కటము మల్లె మేడి కుందము ఇవి మొదలగుగాగలవి కొమ్మలవలన బీజములవలన వృద్ధినొందును.

కుంకుమ ఉల్లి అల్లము మొల్లంగి మొదలగునవి దుంపలచేననగును- ఏలకులు పద్మోత్పలములుమొదలగునవి విత్తనముచేతను దుంపలచేతనుగూడ నగును.

బీజావాపనవిధిః.

సమ్యక్కృష్టే సమేక్షేత్రే మాషానుప్త్వా తిలాంస్తథా । సునిష్పన్నాన్సముద్ధృత్య తత్రబీజోప్తిరిష్యతే॥ అథర్తుపక్వాన్ఫలతో విశోషితా న్వికృష్య బీజం పయసా నిషిచ్యచ। విశోషితాన్పంచదినాని సర్పిషా విడంగమిశ్రేణచ ధూపయేత్తతః॥ క్షీరనిషిక్తం బీజం బృహతీతిలసర్పిషావితుప్తం। గోమయ మృదితమథోప్తం సద్యోజాయేత ధూపితంవసయా। పయసానిషిక్తబీజం గోమయపరిమర్దితం విశోష్యతతః। మాక్షిక విడంగచూర్ణై ర్బహుశో మృదితం ప్రజాయేత॥ జంబూపనసచూతానాం సరలం లికుచస్యచ। క్షీరసిక్తం వపేద్బీజం ఘృతగోవిడ్విడంగవత్॥

శుచిస్నాతో బిభ్రద్వసనమమలం పూజితసురో గురుంనత్వాదత్వా వసు వసుమతీంవా గుణవతే। స్వయంబీజాన్యాదా వపతి కతిచి ద్వాస్తుపురుషం నమస్యంతః కృత్వా తదనుపరితోన్యః పరిజనః॥ ఓం విశ్వే మహితే నమో భగవతీతి మంత్రం జపేత్॥ గార్గిః॥ ప్రాతస్స్నాతస్సోపవాసస్సువాసః కృత్వా బీజం కాంచనాంభోనిషిక్తం। పూతంపుష్పైర్విప్రపుణ్యాహఘోషై ర్ధ్యాయో భూమాతా రోపయేన్మంత్రపూర్వం॥ వసుదేవి భవేతేతి పుణ్యేదేవి వసేతిచ । నమస్తే సుభగేనిత్యంద్రుమోయం పరివర్ధ్యతాం॥ బార్హస్పత్యే॥ శశాంకరాయేతిమంత్రేణ ఇంద్రఈహేతిమంత్రతః। త్రియంబకేతిమంత్రేణ బీజం భవతి శోభనం।ఏకేనాపిచ మంత్రేణ ప్రాఙ్ముఖో రోపయేత్క్రతం।ఆరోపణిస్తతస్సమ్యక్ జలం దేయం మహీరుహం॥ బీజధానీం తృణాస్తీర్ణాం కృత్వా సించే త్పయోంబునా। జాతాంకురాచ సలిలైర్నిస్తృణాంశోషమానయేత్॥ ఇతిబీజావాపనవిధిః॥

బీజావాపనవిధి.

చక్కగదున్ని సమపరచిన భూమియందు మినుములు నువ్వులును చల్లి యవిపండినతరువాత నవితీసి యాభూమియందు బీజావాపనమొనర్చదగును. అటుపైని కాలమందు పండి యెండిన బీజములను దీసి పాలచేతడపి యైదుదినములు యెండించి విడంగముతో గలిపిన నేయిచేతను ధూపము వేయవలయును. పాలచేత తడపిన విత్తనము నేలనులగవిత్తనములు తిలలు నేయిచేతను ధూపమును వేసి మొలవేసిన శీఘ్రముగ నాబీజము మొలచును. పాలచేతడిపి గోమయముచేత నలిపి వసచేతను ధూపమును వేసి మొలవవేసిన శీఘ్రముగ నాబీజము మొలచును. పాలచేతడపి గోమయముచేమర్దించి యటుపైనియెండించి తేనె వి

డంగచూర్ణము నీటిచేతను బాగుగా తడపి యారోపణమొనర్చిన మొలచీని. నే రేడు, పనస, మామిడి, దేవదారు, నిమ్మ ఇవిమొదలగు వృక్షములచేతఁదవ నేయి గోమయ ము విడంగములను రాసి విత్తనము వేయవలెను. స్నానమొనర్చి శుచియై నిర్మ లవస్త్రమును ధరించి దేవతలనుబూజించి గురువులకు నమస్కారమొనర్చి పా తుడిగువానికి సువర్ణదానమైన భూదానమైనజేసి వాస్తుపురుషునకు నమస్క రించి స్వయము యజమానిచే నారామునిమిత్తమై గిజమును వేసినదైన పరిజన ము బీజములన్నిటిని వేయవలెను.

పర్జన్యవాచ్యమైనదియు సర్వరూపధరాలును షడ్గుణైశ్వర్యయుక్తురాలు నునగు ఓభూమీ నీకొరకు నమస్కారమని మంత్రము.

గార్గి చెప్పిన దేమనిన ప్రాతఃకాలమందున స్నానమునుజేసి యుపవాస మొనర్చి యోగ్యవస్త్రములను ధరించి సువర్ణమువేసినయుదకముచేతను బీజము ను తడపి బ్రాహ్మణ పుణ్యాహవాచనములచేతను పవిత్రములగు బీజములను మంత్రపూర్వకముగా భూమియందున వేయవలయును. ఓవసుదేవి ఓపుణ్యాదే వీ ఓసుభగే ఓభవాయని ఓవసేయని నీకొరకు నిత్యము నమస్కారము. వృక్ష మును వృద్ధినిబొందించుదువుగాక.

బృహస్పతి చెప్పిన దేమనిన శశాంకరాయయనుమంత్రమువలననైన ఇంద్ర యీహేతియనుమంత్రమునుంచినైన త్ర్యంబకయనుమంత్రముచేతనైన బీజ ము మంగళప్రదమగునని- వీటిలోనొకమంత్రమైనను బఠించి ప్రాఙ్ముఖుడై బీజ మునువేసి యుదకమును బోయుమని.

బీజములువేసినస్థలమును తృణములచేతను గప్పి పాలునీళ్లనుగలిపి సేచ నముజేసి యంకురించినదరువాత గడ్డి దీసి యెండవగలవ్వవలెను.

రోపణవిధానమ్.

అయథావిహితానాం యద్వన్నరోజ్ఞతా సంపదోనస్తః। కథయామ్య తస్తరూణాం రోపణవిధానం యథోద్దిష్టం॥ ధ్రువమృదుమూలవిశాఖాగురుభం శ్రవణస్తథాశ్వినీహస్తః। ఉక్తాని దివ్యదృగ్భిః పాదపస్యారోపణేభాని॥ హస్తప్ర మాణాన్వయసానుసిక్తాన్సంకాస్యేయమ్నూలవతస్సమృత్కాన్। ససర్పిషా క్షీర విడంగలిప్తాన్ప్లిలే నిదద్యాచ్చ కరీషయుక్తే॥ అపాలుకానల్లత్వసదా పూరితే గర్త శోధనం। కోదండార్థమితే ఖాతే జలసిక్తే వసేత్తరూన్॥ కోదండార్థమితేహస్త ద్వయపరిమితే॥ కదళీక్షీరిణా రోప్యా మూలేదత్త్వాతు గోమయం॥ రంభాయా

స్నుహరిణశైశిఫలైర్ద్విరిప్తాంసంకుపార్శ్వంభుభినిహితాంపలాలరజ్జుం । శుద్ధాయాముపగతేయాచ గూఢగుప్తా మాసింసేదబహుజలైర్బహూన్యహాని । సారజ్జుస్తదనుతమాలసిలభాసా బిభాగ్రిణా సమణరుచాంకురాన్ప్రసూతే । భూయస్తానుపచితకాండపత్రమూలా నార్దోప్య ప్రథితవిధానతో నిషించేత్॥ ఆషాఢే శ్రావణేమాసి బీజావాపనరోపణే। గ్రీష్మాదన్యత్ర బాలానాం కేచిదిచ్ఛంతి రోపణం॥ మంపిపనుప్యాపస్తై స్నప్త కచనిటక్రైనర్వతో భద్రైః । పిధీనకుంజభ్రంజకపుంశ్యనైః పాంపపానోప్యా॥ దరమింగళ షోడశభిః కర్తైరరఘనోత్తమ హధ్యక్షగాంతరేకాత్ । ద్విదశ్ద్విత్రి గంతరితా స్స్యూపాదప గుల్మలతాశ్చ వపేత్॥ సాంద్రతరోపణమప్యద్విరారణం వాతభిభిన్నపలి దూరాంతరోపణాత్। భిన్నవన్నరచనాదపీడితానాసేపయుక్తనరుమేవ శస్యతే॥ కుసుమంఫలమప్యస్యభోగసహం ఫలినోపి నగుస్య దలంతిశ్శఖా। కుసుమిని వినైవ ఫలంతిచ యేనభవంతి శుభాస్త్విహ వనపాః॥ మాంపులుంగ రజనీ సకంటకీ కింశుకశ్చ గగకర్ణకాసితా। తింత్రిణీకవిఫలాతుమ్యికాణి నోపి వారణవృషరుఖంబరోగా॥ ఫలమ్యకోకపున్నాగ శిరీషో నింబచంపకాః॥ మాంగళ్యాశ్రఫమంనోప్యా భల్లాతస్తు గదావహః॥ పూర్వస్యాం కరమర్దపంకనిటపాః పానావలాపప్రిలో కౌబేర్యాం బదరీకపిత్థపనసాః ధాత్రీచ పశ్చిమే। అన్యేభ్యోత్తమ మధ్యమాధమకఫాగోప్యా స్వవర్ణైస్సహ కృత్వాబాంతరేషుయుధాకోపనమిపత్రైర్యుపర్యస్పృశః॥ ఇతివృక్షారోపణవిధిః॥

నారు నాటుట.

విధ్యుక్తప్రకారముగ వేయనితోటకు మనోహరమును ఫలసంపత్తియు లేకుండును. అదిహేతువుచేతను యథావిధిగావృక్షారోపణమును జెప్పుదుము.

మృదుసంజ్ఞగల చిత్రా, రేవతీ, మృగశిరా, అనూరాధా నక్షత్రములును, ధ్రువసంజ్ఞగల రోహిణీ, ఉత్తరా, ఉత్తరాషాఢా, ఉత్తరాభాద్రలును, మూల, విశాఖ, పుష్యమి, శ్రవణాశ్వినులును, హస్తయును, వృక్షారోపణకు ప్రశస్తములని దివ్యదృష్టిగల మునులచే జెప్పబడెను.

ఇరువది నాలుగంగుళములు లోతు గర్తమును త్రవ్వి గోమయము గర్తమును మట్టినీళ్లు గానీకలిపి పాలును విడంగములును గలిపి సేచనమొనర్చి వేళ్లతోనున్న మొక్కగడ్డ ఛిద్రముగాకుండ పాతవలెను.

నలుబదెనిమిదంగుళములలోతు గొయ్యి త్రవ్వి యందున యిసుక లేకుం

డా మృదుమృత్తికచే నింపించి దానియందు వృక్షములను పాతవలసినది. అనటి పాలచెట్లును మూలమునందు గోమయమును రాసి పాతవలెను. బాగుగ చెట్లు నపండిన యనటిపళ్లు పాల్లుతోనున్న గడ్డివెంటనెబూసి నెండించి భూమిలో పాతి కొంచముదకమును బాగాదినములు చల్లుచుండిన యాగడ్డివెంటనే తమాల వృక్షమువలె నల్లనైనవియును ఎఱ్ఱనైనవియును మొక్కలను బుట్టించును. తిరుగ నవి యాకులన్ను మానున్ను వృద్ధినొందినవగువానికి నుదకీయకుండ పాతి చెప్పబడినవిధిబాట్ల తడపవలసినది. ఆషాఢ శ్రావణమాసములయందున విత్తినము వేయుటకును నారునాటుటకును కాలము. గ్రీష్మవ్యతిరిక్తదినములయందు లేనను ము ను వేయవచ్చునని కొందరియభిమతము.

తీగలను వృక్షములను వీధులయిరుప్రక్కల వేసి గృహమధ్యమునందునకు ప్రాగ్గతి గోస్త్రరద్వారములనుంచి రాజుగా నుద్యానాకపొదయు దానికిచుట్టూ ప్రదక్షిణముగ నొకపొద శోభాలవలెనున్ను ప్రాగ్దిశనొక ద్వారమునుంచి యట్టి శోభా శోభాయుక్తముగ రచించిన్ని నాలుగు ద్వారములుంచిన్ని నాలుగువరాలలను పెట్టిన్ని మరియునసేకరచనాభేదములచేతను పొదరిల్లసముదాయమును మనోహరముగ నొనర్చవలెను.

పది యిరువది పదియారు అథమోత్తమ మధ్యములైన మానములని క్రమముగ దెలిసి వృక్షములను వేయావలెనట్టివలెనే స్వజాతినొందు నుగలవి చిన్న చెట్లు లతలు ఇవి రెండు నాలుగు మూడు మూర్ల దూరమునందు వేయవలెను. దగ్గరచెట్లు వేసిన విస్తరించవు. విశేషదూరముగ వేసిన గాలిచేతను పడిపోవును. వేరువేరుగా నైనను దీర్చివేసుటవలన పిడతేనివైయుండు నీసంభాసమె ప్రశస్తము యయ్యుండును.

పుష్పఫలములు భోగమునకనుకూలము. ఏవృక్షముయొక్క కొనలు ఫలించినవైవనములలోనుండవో యే చెట్లు పుష్పించక ఫలించునో యసనచెట్లు వినాగా ఆవృక్షములు శుభకరములుగావు. మామిడిపుచెట్లు, పనస, ముష్టి, మోదుగ, తెల్లనికొండగోగు, ఓంతె, విఫలమనువృక్షము, సిలి, కాంచనాలపు చెట్లు నీవృక్షారోపణము భయజనకము. శ్రీకాంతఫలచెట్టు, అశోక, పొన్న, కేసరపు చెట్టు, వేప, సంపెంగ, ఇవి మంగళప్రదములు. ముందట వేయదగినవి. నల్లజీడి చెట్టు రోగకరము. కరివేప, వెదురును పూర్వదిశను, పారిజాతమును చెట్లు దక్షిణదిశను, ఉత్తరమందున రేగు, వెలగ, పశ్చిమదిశను ఉసిరికచెట్లును వేయుట మంగళప్రదములు. ఇతరములగు నుత్తమాధమ మధ్యవృక్షములను స్వకీయ వృక్ష

ములతో నొకదానితో నొక వృక్షశాఖాపత్రములు తగలకుండ వేయవలెను.

వృక్షనిషేచనవిధిః.

సర్వస్యాపినవోప్తస్య సాయంప్రాతర్నిషేచనం। శీతాతపసమీరేభ్యో రక్షేచ్చ సువిధానతః। హేమంతే శిశిరేదేయం జలంచైకాంతరేదినే। వసంతే ప్రత్యహంగ్రీష్మే సాయంప్రాతర్నిషేచనం। వర్షాసుచ శరత్కాలే యదావృష్టిర్నదృశ్యతే। తదాదేయం జలంతత్ర ఆలవాలే మహీరుహే। వారిణా యావతాయస్య మూలే సాహిత్యమిష్యతే। తావత్తస్య తరోర్దేయం కింఘటార్థవివక్షయా। ఆలవాలస్థితంతోయం శోషంనభజతేయదా। అజీర్ణం తద్విజానీయాన్నదేయం తాదృశం జలం। సమీపజాతం యత్నేన తృణగుల్మలతాదికం॥ స్ఫోటనీయం విధిజ్ఞఇతి విశేషణేనయథైకపర్యాప్తాశనమనేకాస్సంభూయాశ్నంతశ్చేచ్ఛుష్కీభవంతి తథాలవాలతృణగుల్మలతాద్యస్ఫోటనేన ద్రుమమబలంభవతీత్యవగమ్యం॥

వృక్షములను తడపు మార్గము.

నూతనముగ వేయబడిన యన్నివృక్షములకును సాయంప్రాతఃకాలముల యందున నీళ్లుపోయవలెను- వాయువు, ఎండ, శీతము, వీటివలన ప్రమాదము రాకుండ యథావిధిగా రక్షించవలెను. మార్గశీర్ష పుష్య మాఘ ఫాల్గుణమాసములందు దినమువిడచిదినము తడపవలెను. చైత్ర వైశాఖమాసములందు ప్రతిదినమందును, జ్యేష్ఠాషాఢమాసములందు ప్రత్యహము సాయంప్రాతఃకాలములను, శ్రావణ భాద్రపదములందున ఆశ్వయుజ కార్తికములందున వర్ష మెపుడు లేదో అపుడు వృక్షముయొక్క మొదటను పాదుగట్టి నీళ్లుపోయవలెను.

ఎంత ఉదకముచేత నేచెట్టు మొదటియందనుకూలముగ తడచునో అంత మట్టుకు నీరాచెట్టుకు పోయవలెను. ఇన్నికుండలను నియమముచే బనిలేదు. పాదులోబోసిననీళ్లు ఎండకుండినపుడజీర్ణరోగము వృక్షమునకు గలిగినదని తెలియవలెను. అపుడుదకమును బోయరాదు. చెట్లయొక్క వృద్ధిని దెలిసినవారు సమీపమందునబుట్టిన తృణాదికమును దీసివేయవలెను. ఒకనికి తగనయన్నము నేకులు కలిసి తినుటచే శుష్కీభావమెట్లు గలుగునో అట్లనే తృణగుల్మాదికము వృక్షముమొదటను బుట్టినవి తీయకుండిన వృక్షము క్షీణించును.

వృక్షరక్షావిధిః.

నీహారాచ్చండవాతాచ్చ ధూమాద్వైశ్వానరాదపి। జాలపాదాత్ప్రయత్నేన రక్షణీయా కుమారుహాః॥ పంక్తిమధ్యే సుపుష్పేషు ఫలబాహ్యేతతో

పరే। వృక్షాః కార్యాయుతా వృత్యా సాచాపి పరిఘావృతా। విద్యుదాహత వృక్షస్య భూతిమాహాయ సర్వతః। రక్షార్థం వికిరేదేషాం తయా న హిమబాధనం। దీప్తోప్యగ్నిశ్శమం యాతి వజ్రవద్ధృభస్మనా। సితశాల్యోదనం దధ్నా సైంధవేన యుతం వనే। క్షేపణేనంచ పక్షీణాం గరాణాం వృష్టివారణం। శలభాఖుపతంగానాంపిప్పల్యాదేశ్చ మేసతః। అష్టోత్తరశతసంజప్త్వా మంత్రంపత్రేతరోర్లిఖేత్। మంత్రః॥ ఓం స్వస్తికిష్కింధాస్థిత ప్రకట పరాక్రమాంతర్గి తార్కమండలోపజీవితస్యచ శ్రీహనుమానాజ్ఞాపయతి మూషక పతంగపిపీలికాదీన్ వినాశయతి॥ ఇతిమంత్రః॥ పత్రేమనుం సమాలిఖ్య జప్త్వా తస్మిన్నివేశ్యవి। క్షేత్రేకీటపతంగాఖుపిపీలాదిర్వినశ్యతి॥ ఇతి వృక్షరక్షా॥

వృక్షరక్షణ జేయు విధి.

మంచువలన విశేషవాతముచే ధూమమునుండి అగ్నివలన దుష్టపక్షులవలన ప్రయత్నపూర్వకముగ రక్షించవలెను. తోటకు చుట్టూ కట్టవ వేసి యాకట్టవకు వెలుపల గర్తమును త్రవ్వవలెను. పిడుగుబడిన చెట్టుయొక్క భస్మమునుదెచ్చి తోటయొక్క రక్షణకొరకు చల్లవలెను. అందువలన మంచుయొక్క దీప్తాగ్నియొక్క బాధ శమించును. తెల్లనైన యన్నములో పెరుగు ఉప్పును గలిపి తోటంతటను చల్లిన పక్షుల దృష్టిదోషము బోవును.

మిడతలు, ఎలుకలు, పిపీలికలు, పక్షులు మొదలగువాటివలనభయముగలిగినపుడీయముగున జెప్పిన మంత్రమును నూటయెనిమిదిపర్యాయములు జపచేసి యాచెట్లాకులయందు మంత్రమును వ్రాయవలెను. ప్రకటనజేయబడిన పరాక్రమముచేతనుగప్పబడిన సూర్యమండలముచేత నుపజీవితుడైనవాడునునగు శ్రీహనుమంతులాజ్ఞాపించుచున్నారు. ఎలుకలను మిడతలను చీమలు మొదలగువాటిని శమింపజేయుచున్నారని మంత్రము. పత్రమందు మంత్రమును వ్రాసి జపించి యాపత్రమును భూమిలో పాతివేయవలెను. అందువలన క్షేత్రమందు ఎలుకలు మిడతలు మొదలగునవ్నియును నశించుచున్నవి.

ఉపవన కూపాదివిధిః.

ఘనప్రవాళస్తగితానిపాని వికీర్ణపుష్పాణి సమీరితేన। గృహాణిదుర్యాద్గతిముక్తకానాం లతాభిరాలోలమధువ్రతాభిః। స్థానేష్వపరేషుతథా పాదపయుగళేషు మిథున సంవాహ్యా। శాఖావలంబిసిభిర్డోలాః కార్యా లతాభిశ్చ॥ తరువిటపలతానికుంజరమ్యా విరచితకందరసానుగండశైలా। వివిధమణిగృహా విచిత్ర

ధాతుః క్వచిదపి పర్వతికావిహారహేతుః॥ కేకానినాదసుభగాః స్వదా సంత్రాసితాః హాయః। తాండవేన తమస్త్రేశాన్మండయంతి శిఖండినః॥ విలంబినో యత్రలతట ద్రుమాస్సర్వత్ర విలోకయంతి ప్రసవేక్షణైరివ। సుఖం విశంతః కలహంస ఘోషణా క్వచిద్ద్రవేష్వప్సరసాం నివేశనా॥ నిర్వ్యాదస్సలిలాం సుఖావతరణాం తీరేషు పుష్పద్రుమాం కూజద్ధంసవిహంగమాం సతరణీం కుర్యాద్ యతాం దీర్ఘికాం। కుర్యాత్తత్ర సముల్లసత్కమలినీ పత్రాంకురశ్యామలాం శ్యామాలోచనమల్లికాం విదధతీనీలోత్పలాని క్వచిత్॥ ఉపవనమివవారిః ధ్యమగ్నం విమలతయాప్రతిబింబితం దధానా। శశికరనికరేణ భూషితేవ క్వచిదమలతయా సుఖాయవాపీ॥ మధ్యేత స్మిన్నిశిరశిఖరిస్పర్ధి వేశ్మప్రవాసం గూఢోపాంతం సురభికుసుమైశ్శాఖిభిర్నమ్రశాఖైః। స్థానేస్థానే స్ఫటికధవళా మండపానర్ధమండానుకుర్యాత్తస్మిన్నీచ కదళీ మందిరం మందవాయుః॥ క్వచిదపి కూపంకుర్యాదుపవనదేశే సుపుష్కలసలిలభరం। సంసిక్తసకలవిటపం బద్ధంపాషాణశకలైః పరితః॥ అంజనముస్తోశీరైస్స నాగకోశాంతకామలకచూర్ణైః। కతకఫలసమాయుక్తైః కూపేయోగః ప్రదాతవ్యః॥ కటుకం కలుషం విరలం సలిలం యదివా శుభగంధిభవేత్। తదనేనభవత్యమలం సురసం సుగంధిగణైరపరైశ్చయుతం॥ ఇత్యుపవనకూపాదివిధిః॥

ఉపవనకూపాదివిధానము.

సాంద్రమైనపల్లవములచేత కప్పబడిన ఎండకలవియు వాయువుచేత రాల్చబడిన పుష్పములు గలవియునునగు చంచలమైన తుమ్మెదలుగల బంతిగుచ్ఛవిండ తీగలచేతను గృహములను శోభింపవలెను.

స్థానాంతరమునందున జోడువృక్షముల కొమ్మలను జోడించి యాశాఖలందు వ్రేలెడి లతలచేత నుయ్యాలలు రచించదగును. వృక్షములయొక్క కొమ్మలయందైన పొదరిల్లచేతను సుందరమైనదియు రచించబడిన గుహలయొక్క చరియలయందగు గండశిలలు కలదియును నానావిధములగు మణిగుహలయందగు విచిత్రమైన గైరికాదిధాతువులుకలదియునగు నొకానొకపర్వతస్థలము విహారహేతువయ్యెండును. కేకాధ్వనులచేతను సుందరమైనవియు నెల్లప్పుడును భయపెట్టబడిన సర్పములు గలవియునై తాండవము నుద్దేశించడముచేతను నాట్యముచేయుచు నెమళ్లలంకరించుచున్నవి-

ఏయుపవనమునందు వద్దులనుండిన వృక్షములనువ్యాపించుచున్న శరీరము కలదియై పద్మోత్పలాదులనెడి నేత్రములచే చూచుచున్నదియై అంతటావ్యాపిం

చియున్న కలహంసలచేత నలంకరించబడినదియునగు మనోహరమైనపుష్కరిణి యొకానొకచోటునయ్యెను.

జలజంతువులత్యంతిమునుగల జలము కలదియు చక్కగా దిగుటకు సోపానాదులుకలదియు వట్టునను పుష్పవృక్షములుండినదియు పలుకుచున్న హంసాది పక్షులుకలదియు నావలోనున్నదియు మిక్కిలి పళాలమై ప్రకాశించుచున్న పద్మపత్రాంకురములచేతను శ్యామలమైనదియు యౌవన స్త్రీల నేత్రములకు మల్లెకలవలె నీలోత్పలములవలె నొకానొకచోటను జేయుచుండిన దీర్ఘికను రచించవలెను. నిర్మలోదకముండుటవలన తనలో ప్రతిబింబితమైనదియై యుపవనమునకు మధ్యమందున్న దీపవలె నుండినదియు నొకానొకచోటను శుభ్రమైనదైనందున చంద్రకిరణములచేనలంకరించబడినదియై నుండిన బావి సుఖకరమయ్యెను.

ఆయుపవనమధ్యమందు హిమవత్పర్వతముతో స్పర్ధనుజేయుచున్న గృహసముదాయము గలిగినటువంటిన్ని చక్కగా పరిమళించుచున్న పుష్పములచేత వంగినకొమ్మలుగల వృక్షములతో కప్పబడిన ప్రాంతములు గలిగినటువంటిన్ని మధ్యమధ్య స్ఫటికములవలె ధవళములైన మంటపములనుగట్టి యొక స్థలమందు మందమైనవాయువుగల కదళీమంటపమును జేయవలెను. ఉపవనప్రదేశమందొకానొకస్థలమున విశేషముగ నుదకము కలదియును సకలవృక్షములను తడపునదియును అంతటా పాషాణములచే కట్టబడినదిగానున్న కూపరచన యొనర్పందగును.

అంజనమును, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, శుంఠి, పిగగింజలు, ఉశీరిక పప్పు, యుసిరికాయలయొక్క చూర్ణమును నూతిలోవేయవలెను. చేదు, కలుషము, స్వల్పము దుర్గంధమును గలిగినటువైన యీయుదక మీయోగముచేతను నిర్మలమును యోగ్యమగు రుచికలదియు నితరగుణములతో గూడినదియునగుచున్నది.

కూపార్థభూమిపరీక్షా.

పాతాళాదూర్ధ్వగమాశ్శిరాః ప్రసర్పంతి సర్వతో దిశః। నీరస్యభూమి
మస్యైక్షాత్వాతాః కల్పయేత్కూపం। యదివేతసోంబురహితేదేశే హస్తైస్త్రి
భిస్త్రిభిః పశ్చాత్। సార్ధేపురుషేతోయం వహంతి శిరాః పశ్చిమాస్తత్ర। చిహ్నమ
పిచాగ్ధపురుషే మండూకః పాండురోపి మృత్పీతా। పుటభేదకశ్చ తస్మిన్పా
షాణే భవతి బహుతోయం। జంబూవృక్షస్య ప్రాగ్వల్మీకో యది భవేత్సమీప

ష్ఠః। తస్మాద్దక్షిణపార్శ్వే సలిలం పురుషద్వయేపిసాధు। అర్ధపురుషేచమత్స్యః పారావతసన్నిభశ్చ పాషాణః। మృద్భవతి తత్రనీలా దీర్ఘకాలంచ బహుతోయం। వల్మీకోపచితాయాం నిర్గుండ్యా దక్షిణే కరత్రయోన్మానే। పురుషద్వయేన పాదే భవతిజలం స్వాదుచాశోష్యం। రోహితమత్స్యోర్ధ్వనరే మృత్కపిలా పాండురా తతఃపరతః। సికతాశ్చ శర్కరాశ్చ క్రమేణ పరతో భవత్యంభః। పూర్వేణయదిబదర్యా వల్మీకోదృశ్యతే జలం పశ్చాత్। పురుషైస్త్రిభిరాదేశ్యం శ్వేతాగృహగోధికార్ధనరే। సఫలా బదరీచే ద్దిశ్యపరస్యాం జలం తతో భవతి। పురుషత్రయమే సపాదే భవతిపరం దుందుభశ్చేహ్నం। కాకోదుంబరికాయాంవల్మీకోదృశ్యతే జలం పశ్చాత్। పురుషత్రయేసపాదే పశ్చిమదిక్స్థాచ సావహతి। ఆపాండురివముక్తాంగో రసవర్ణశ్చ భవతిపాషాణః। పురుషార్ధే కుముదనిభో దృష్టిపదం మూషకోయాతి। ఆసన్నోవల్మీకో దక్షిణపార్శ్వే విభీతకస్య యది। అధ్యర్ధేతస్యశిరా పురుషే జ్ఞేయాదిశఃప్రాచ్యాం। తస్యైవ పశ్చిమాయాం దిశి వల్మీకోయధాభవేద్ధస్తే। తతోదగ్భవతిశిరా చతుర్భిరర్ధాధికైఃపురుషైః। శ్వేతోవిశ్వంభరకః ప్రథమే పురుషేతు కుంకుమాభోశ్మా। అపరస్యాందిశిచ శిరా నశ్యతి వర్షత్రయేతీతే। సకుశస్సితయుతస్సవల్మీకో యత్రకోవిదారస్య। మధ్యేతయోనరైరర్ధపంచమైస్తోయమక్షోభ్యం। ప్రథమపురుషే భుజంగః కమలోదరసన్నిభా మహీరక్తా। కురువిందకపాషాణా శ్చిహ్నాన్యేతాని వాచ్యాని। సర్వేషాంవృక్షాణా మధస్థితం దర్దురంయదాపశ్యేత్। తస్మాద్ధస్తేతోయం చతుర్భిరర్ధాధికైఃపురుషైః। ఉత్తరతశ్చ మధూకా దహినిలయః పశ్చిమోత్తరే తోయం। పరిహృత్య పంచహస్తా నర్ధాష్టమపౌరుషంవాచ్యం। అహిరాజా పురుషేస్మిన్ధూమ్రా ధాత్రీకుళుద్ధవర్ణోశ్మా। మాహేంద్రీవహతి శిరా భవతి సఫేనం సదాతోయం। సర్పావాసఃపశ్చాద్యదాకదంబస్య దక్షిణేర్హాలం। పురతోహస్తత్రితయాత్షడ్భిః పురుషైస్తురీయోనైః। వల్మీకసంవృతోయది తాలోవా భవతి నారికేళోవా। పశ్చాత్షడ్భిర్హస్తైర్నరైశ్చ మునిభిశ్శిరా యామ్యాం। అశ్మాంతకస్సదామే బదరీవాదృశ్యతేహినిలయోవా। షడ్భిరుదగాశకరైస్సార్ధపురుషత్రయేతోయం। కూర్మఃప్రథమే పురుషేపాషాణోధూసరస్ససికతామ్మృత్। ఆదౌశిరాచ యామ్యా పూర్వోత్తరతో ద్వితీయాచ। జలరహితేయదిదేశే చిహ్నాన్యనూపజాని దృశ్యంతే। హరిణే దూర్వారహితా యత్రహి తస్మిజ్జలం పురుషే। తిలకామ్రాతక వరుణక భల్లాతక తిల్వతిందుకా కోల్లాః। పిండీర శిరీషాంజన పరూష కాకవంజులాతిబలాః। ఏతైర్యది సుస్నిగ్ధైర్వల్మీకైః పరివృతా

తతస్తోయం। హస్తైస్త్రిభిరుత్తరతశ్చతుర్భిరర్ధేనచనరస్య। అశ్మతేసతృణా య
స్మిన్సతృణే తృణవర్జితామహీయత్ర। తస్మిన్శిరాప్రదిష్టా వక్తవ్యంజీవనంతత్ర।
కంటక్యకంటకానాం ప్రత్యాసన్నస్త్రిభిఃకరైఃపశ్చాత్। ఖాత్వాపురుషత్రితయం
త్రిభాగయుక్తంధనంవాస్యాత్। వృక్షస్యైకాశాఖా యదివినతాభవతి పాండు
రావాస్యాత్॥ విజ్ఞాతవ్యంశాఖాగ్రతలే నీరంత్రిపురుషంతత్। ఫలకుసుమమహీ
రుహేయత్రతస్యతుపూర్వే శిరాత్రిభిర్హస్తైః। భవతిపురుషైశ్చతుర్భిః పాషా
ణోధః క్షితిఃపీతా। యదికంటకహీనాస్యాన్స్నిగ్ధికా శుభ్రపుష్పసంయుక్తా। త
స్యాస్తలేంబువాచ్యం త్రిభిర్నరైరర్ధపురుషోవా। ఖర్జూరీద్వయసంయుక్తా యత్రభవే
జ్జలవివర్జితేదేశే। తస్యాః పశ్చిమభాగే నిర్దేశ్యం త్రిపురుషైర్వారి। యదిభవ
తికర్ణికారస్సితకుసుమస్స్యాత్పలాశవృక్షోవా। సవ్యేనతత్ర హస్తద్వయపురుష
త్రయేవా భవతిజలం। ఉష్మాయస్యాంధాత్ర్యాం ధూమోవాతత్రవారి నరయు
గళే। నిర్దేష్టవ్యాచ శిరా మహతా వారిప్రవాహేణ। యస్మిన్క్షేత్రే దేశేజా
తం సస్యంవినాశముపయాతి। స్నిగ్ధమపిపాండురంవా మహాశిరా నరయుగేత
త్ర। మరుదేశేభవతిశిరా యథాతథా తత్ర వక్ష్యామి। గ్రీవా కరభానామివ
భూతలసంస్థాశిరాయాంతి। పూర్వోత్తరేణపీతం యదివల్మీకా జ్జలం భవతి। ప
శ్చాదుత్తరగమనాచ శిరావిజ్ఞేయాపంచభిఃపురుషైః। చిహ్నం దర్దురఆదౌ మృ
త్కపిలా తత్పరం భవేద్ధరిత్రీ। భవతిచపురుషేచోష్మాతస్యతలేవారినిర్దేశ్యం।
బదరీరోహితవృక్షౌ సంపృక్తౌచేద్వినాపి వల్మీకాత్। హస్తత్రయేంబుపశ్చాన్న
రైర్భవత్యేకవింశత్యా। సురసంజలనూనం దక్షిణశిరావహాతి చోత్తరేణసాపి
ష్టనిభః పాషాణోస్యచ్ఛ్వేతా వృశ్చికోర్ధనరే। సకరీరాచేద్బదరీ త్రిభిఃకరైః ప
శ్చిమేన తత్రాంభః। అష్టాదశభిఃపురుషైరైశానీ బహుజలాచ శిరా। కకుభ కరీ
రావేకత్ర సంయుతౌ కకుభబిల్వౌవా। హస్తత్రయేంబు పశ్చాన్నరైర్భవత్యేక
వింశత్యా। వల్మీకమూర్ధనియదా దూర్వాదర్భాశ్చ పాండురాస్సంతి। కూపో
మధ్యేదేయః జలమత్ర నరైరేకవింశత్యా। గ్రంధిప్రచురాయస్మిన్నమీభవేదుత్తరే
ణవల్మీకః। పశ్చాత్పంచకరాంతే శతార్ధసంఖ్యైర్నరైస్సలిలం। జంబూ త్రివృ
తాశ్యామా శిశుమారీవా శివాదూర్వా। వీరుధయోవారాహీ జ్యోతిష్మతీ గండ
వేగావా। సూకరికామాషపర్ణీ వ్యాఘ్రపదావేతి యద్యహినిలయే। వల్మీకాదు
త్తరతస్త్రిభిఃకరైస్త్రిపురుషగతంతోయం। ఏతదనూపేవాచ్యం జాంగలభూమౌ
చ పంచభిఃపురుషైః। ఏతైరేవనిమిత్తైర్మరుభూమావష్టభిః కథయేత్। ఏకనిభా

యత్రమహీ తృణతరువల్మీకగుల్మపరిహీనా। తస్యాంయత్రవికారో భవతి ధరిత్ర్యాం జలంతత్ర। హస్తోమఘానురాధా పుష్య ధనిష్ఠోత్తరాచ రోహిణ్యః। శతభిషగిచ చారంభే కూపానాంశస్యతేభగణః॥ ఆగ్నేయేయదికోణేగ్రామస్యపురస్యవాకూపః।నిత్యంసకరోతిభయందాహంచసమానుషప్రాయః।నిబుఋకోణే బలక్షయంచ వనితాక్షయంచవాయవ్యే। దిక్త్రయేతాన్యాంభితి స్నేహస్తు శుభావహః కూపాః॥ యావైదీసీకాశకుశైశ్చయుక్తా నీలాచ మృద్యత్ర సశర్కరాచ। తస్యాంప్రతీతం సురసంచతోయం కృష్ణాధవాయత్రచ కృష్ణమృత్స్నా॥ సశర్కరాభానుమహీ కషాయం క్షారంధరిత్రీ కపిలాకరోతి। అపాండురాయాం లవణం ప్రదిష్ట మిష్టం పయో నీలవసుంధరాయాః॥ ఇతి భూమిపరీక్షా కూపవాపీవిషయాః॥

కూపానుకూల భూపరీక్ష.

పాతాళమునుంచి సకలదిక్కులయందు మీదుగా ప్రవహించు నుదకనాడులను దెలసి యట్టిభూమిమధ్యమందు కూపమునుద్రవ్వవలెను. నీరులేని ప్రదేశమందు ప్రబ్బచెట్టు మొలచియుండిన దానికి పశ్చిమభాగమందు మూడుహస్తములచేతను పశ్చిమభాగమునుదకనాడులు ప్రవహించు నచటనిలువున్నరయందుదకము కలుగును.

ఇంతియెకాదు అరనిలువుయందు తెల్లటికప్ప, పచ్చటిమట్టియును గనుపడినను పొరపొరలుగల పాషాణముండినను విశేషోదకమవ్వును. నేరేడుచెట్టుకు ప్రాగ్దిశను సమీపముగ పుట్టయుండినా దానికంటె దక్షిణభాగమందు రెండునిలువులలో మంచియుదకమగుచున్నది. అరనిలువులో చేపగనుపించినా, పావురపురంగు రాయి కనుపడినా, నల్లటిమృత్తిక యుండినా చాలాకాలము విస్తారమగు నుదకముండగలదు- పుట్టపైని వావిలిచెట్టుపుట్టిన భూమికి మూడుహస్తములు ప్రమాణముగాగల దక్షిణభాగమందు రెండునిలువులపాతికలో స్వాదైనదియు నెండిపోనదియునగు జలముండును.

ఎట్టిని చేపగపడిన నిలువుపైని మృత్తిక గోరోచనవర్ణమైనను తెలుపూ, ఎరుపూ, కలదియైనను అటుపైని యిసుకయును గువ్వరాళ్లును క్రమముగ గనుపించినయుదకము కలుగును. రేగుచెట్టుకు ప్రాగ్దిశను పుట్టయుండిన దానికి పడమరను మూడునిలువులకుదకము చెప్పవలెను.

తెల్లనిబల్లియగపడిన యరనిలువునందుదకము చెప్పతగినది. పండినరేగు

చెట్టుకు పశ్చిమదిక్కునయందు మూడునిలువులపాతికయందు దుందుభివంటి ధ్వని గల ఉదకమగపడును.

బ్రహ్మమేడిచెట్టుయందు పుట్టయుండిన జలనాడి పశ్చిమదిక్కున మూడునిలువులపాతికయందగపడును. అంతటా తెలుపును మౌక్తికగోక్షీరతుల్యాను నగు పాషాణమగపడినప్పుడు గనుపించిన తెల్లకలువవంటి మెలుక కనపడినను దానికి పశ్చిమమందు మూడునిలువులపాతికలో జలనాడియుండును. తాడిచెట్టుకు దక్షిణదిశను సన్నిహితముగ పుట్టయుండిన దానికి పాశ్చిమదిశ నరనిలువులో జలనాడియుండును. ఆ తాడిచెట్టుకు పశ్చిమదిశను పుట్ట హస్తప్రమాణములో నుండిన దానికి యుత్తరమందు నాలుగునిలువులనరలో జలనాడియుండును.

తెల్లచిత్రాజేలు మొదటినిలువునందు కుంకుమవర్ణమగు రాయియును గనుపడిన దానికి పశ్చిమదిక్కున జలనాడియుండి మూడుసంవత్సరములకునశించును. దేవకాంచనచెట్టుకు తెల్లగరికయు దర్భలునుగలిగిన పుట్ట యుండినటులా మెనా ఆ రెండింటికిని మధ్య నైనునిలువులనరనైని విశేషోదకముగలుగును. మొదటినిలువున పాము పద్మగర్భమువంటి ఎఱ్ఱనిభూమి కురువిందమువంటి రంగుగల పాషాణము గలిగిన యీచిహ్నాలు చెప్పదగినవి. సకలవృక్షములయొక్క మొదటను కప్ప యెపుడు కనుపించునో దానికి హస్తమూనమున నాలుగున్నరలో ఉదకమగపడును.

ఇప్పచెట్టుకుత్తరముగా పుట్టయుండిన దానికి వాయువ్యదిశను అయిదుహస్తములు విడచి త్రవ్విన మొనిమిదినిలువులనరలో నుదకము దొరుకుచున్నది. నిలువులో శ్రేష్ఠమగు సర్పమగపడినా ధూమ్రవర్ణమైన భూమి కనపడినా ఉలవగింజవంటి పాషాణమగపడినా దానికి తూర్పుదిశను జలనాడియుండును నెల్లప్పుడును నురగతోనుదకముండును.

కదంబచెట్టుకు పశ్చిమమందు పుట్టయుండిన దానికి దక్షిణమందు మూడుహస్తములకు వెలపలను పాతికతక్కువ ఆరునిలువల నుదకనాడియుండును. కొబ్బరిచెట్టైన లేక తాటిచెట్టైన పుట్టచే చుట్టుకోబడియుండిన దానికి పడమర నారుహస్తములనైని దక్షిణదిశను జలనాడియుండునని మనుష్యులచేతను మునులచేతను జెప్పబడెను.

అశ్మాతకమునకైనను రేగుకైనను పుట్టకైన నారుహస్తముల స్థలమందు మూడునిలువులనరయందుదకముండును. ప్రథమనిలువున తాజేలు కొంచెము తె

లుపుగలపాషాణము యిసుకతోనుండిన మట్టి యగపడిన దక్షిణదిశనొకటి ఈశాన్యదిశనొకటియును జలనాడులుండును.

నిర్జలప్రదేశమందు జలప్రాయదేశచిహ్నాలగపడినట్లైన దూర్వములు లేనిచోట నాడలేడిసంచరించినను నిలువులోతున నీరుండును. తిలవృక్షము, అంబాలచెట్టు, వులిమిరి, నల్లజీడి, ఓల్య, తుమ్మిక, పిండీతకము, శిరీశపుచెట్టు, అంజన, పరూష, బ్రహ్మమేడి, ప్రిబ్బ, అతిబల, యీవృక్షములచేతనయిన నునుపైన పుట్టలచేతనయిన నావరించబడియుండిన వాటికి యుత్తరమందు మూడుహస్తములదూరమున నాలుగునిలువులసరలోతున నీరులుండును.

తృణము మొలవనిచోటతృణము తృణములగలచోటగడ్డిపుట్టకుండినదానియందు జలనాడియుండును. ఫలకుసుమయుక్తమగు వృక్షమేనిర్జలభూమియందుండునో ఆభూమియందున ఆవృక్షమునకు మూడుహస్తముల దూరమందున నాలుగునిలువులలోతున జలనాడియుండును. మరియును పాషాణమును పచ్చని మృత్తికయు నుండినను ఇదియేప్రకారము జలముండును. వాకుడుచెట్టు ముళ్లులేక తెల్లనిపువ్వులు కలిగియుండిన మూడునిలువులయందైన లేక అరనిలువయందైన జలనాడియుండును. రెండుతలలుగల ఖర్జూరపుచెట్టు నిర్జలభూమియందుండిన దానికి పశ్చిమభాగమందు మూడునిలువులకు నీరుండునని నిర్దేశించవలెను.

కొండగోగుచెట్టు ఉన్నా తెల్లనిపువ్వులుగల మోదుగచెట్టు ఉండినా వాటికియెడమభాగమందు రెండుహస్తములదూరమున మూడునిలువులలో జలనాడియుండును- ఏభూమియందు ఉబ్బైనా లేక పొగైనా కలుగునో అచట రెండునిలువుల లోతున విశేషముగ నుదకప్రవాహముగల జలనాడి యున్నదని దెలియదగును.

నిర్జలభూమియందుండు జలనాడిని జెప్పుచున్నాను.

గాడిదెయొక్కకంఠమువలెను భూతలమందున్న జలనాడి వెళ్లుచున్నది పుట్టవలన నీశాన్యదిక్కుయందున పచ్చనగు జలము స్రవించినట్లైన పశ్చిమముగాను ఉత్తరముగాను నడచు జలనాడి మైదునిలువులలోతున ఉన్నదని దెలియదగును. ముందుగాకప్ప ఆపైని కపిలవర్ణమైన మృత్తు అటుపైని నిలువుయందు ఉబ్బయును గలిగిన స్థలమందుదకమున్నదని దెలియదగును. రేగు, ముల్లు, మోదుగను పుట్టలేకపోయినను జలబిందుసహితమైనట్లులాయనా ఆవృక్షములకుపడనుటదికుగాన మూడుహస్తములదూరమందిరువదొక నిలువున జలముండును.

మొదట మధురరసయుక్తమగు నుదకముగపడినను దక్షిణదిశవలన నాడియుత్త రముగ ప్రవహించినను పిండవంటిరాయి కనుపడినను తెల్లనిమృత్తు దృష్టమైన ను అరనిలువుయందున జలముండును. రేగుచెట్టు వెదురుబోదుతోనుండినను వా టికి మూడుహస్తములదూరమందు పదియేనిమిది నిలువులలోతున జలముండు ను. ఈశాన్యదిశనుంచి విశేషోదకము ప్రవహించి జలనాడి నడచును.

చిట్టియంకుడుచెట్టును వెదురుబోదు నొకస్థలమందున గలిసియుండిన ను, లేక చిట్టియంకుడు మారేడుచెట్లొకస్థలమందున గూడియుండినను వాటికి మూడుమూళ్లదూరమందిరువదొకనిలువునందుదకముండును. పుట్టపైని తెల్లటి దూర్వములున్ను దర్భలునుండిన దానిమధ్యను నయ్యిత్రవ్విన యిరువదొకనిలు వున జలమగపడును. దట్టముగా కణుపులుండిన జమ్మిచెట్టుకు ఉత్తరమందునపు ట్ట, దానికి పడమరగా నయిదుహస్తములపైని యేబదినిలువులకు జలమగపడు ను. నేరేడు, ఆలతేగడ, పేంఖణపుచెట్టు, శిశుమారి, కరకచెట్టు, దూర్వము లు, లతలు, వారాహి, జ్యోతిష్మతీ, గండవేగి, సూకరికా, మాషలతా, వ్యా ఘ్రిపదా, ఇవి పర్వతమందు పుట్టకు ఉత్తరభాగమందు మూడుహస్తములపైని మూడునిలువులందుదకముండును. ఇవిజలప్రాయప్రదేశమందున జెప్పవలెన ఇవియే సాధారణప్రదేశమందుండిన నైదునిలువులలోతున జలమును జెప్పవ ను. ఇవియె నిర్జలప్రదేశమునందుండిన యేనిమిదినిలువులందు జలముండునని జెప్ప వలెను ఒకతరహాగల భూమినైన్ను తృణవృక్షలతావల్మీకగుల్మములు లేనిదైయా భూమికి వికారముకలిగిన యచట నుదకముకలదు.

హస్త, మఘ, అనూరాధ, పుష్య, ధనిష్ఠా, ఉత్తర, ఉత్తరాషాఢ, ఉ త్తరాభాద్రలు, రోహిణి, శతభిషమును కూపారంభమునకు ప్రశస్తమగు న క్షత్రములు.

గ్రామమునకైన పట్టణమునకైన నాగ్నేయమూలను కూపమునుద్రవ్విన నిత్యమును భయము దాహమును జేయుచున్నది. నైరుతిమూలనైతే బలక్షయ మొనర్చును. వాయవ్యమందు వనితాక్షయావహము ఈశాన్యదిశను భయము తదితరదిక్కులను కూపములొనర్చిన బ్రశస్తము.

ఏభూమి రెల్లుతోను, కుశలతోను కూడియుండునో తెల్లరాళ్లతో నల్ల నిమృత్తిక గలిగి యెచటనుండునో ఆభూమియందు మధురోదకము కలుగుచు న్నదని ప్రసిద్ధము. పంచదారవంటికాంతిగల భూమియందు కషాయోదకమగు

ను. కపిలవర్ణముగల భూమియందుప్పగా నీరుండునని జెప్పబడినది. నల్లనిభూమియందిష్టముగునుదకమగును.

తరుగుల్మలతాది పోషణవిధిః.

తరుగుల్మలతాదీనామకాలే కుశక్తికృతం। పుష్పాద్యుత్పాదకం ద్రవ్యం దోహదంస్యాత్తు తత్క్రియా॥ ఫలకుసుమసంపదుచితా పోషణతో భవతి కేవలానయనాః। పోషణవిధి మధసంయుతమనోకహానాం మతో వక్ష్యే॥ ఖర్జూర బిల్వాలికుచాస్సితసర్షపేణ పిణ్యాకకేశ్చ తుషవారివశేన కామాః। ఏలాలతా నిచులపత్రజలోక్షితేన సవ్రీహిణాచ సలిలేనచ యాంతి వృద్ధిం॥ పాచీనామలకతరోః ప్రియామిమాషాః క్షీరాంభోహితమిహ బాలతిందుకానాం। క్షీయంతే యవరజసాచ నారికేళాస్సర్వేషాం భవతి రుచిర్హి నిమ్నభూమా॥ కుణపకటిసారంగ సృగాలాశ్వాదిమేదసా। క్వధితేన సుదుగ్ధేన పంచపల్లవవారిణా। కృతసేకోభవేదాశు సహకారోతిసౌరభః॥ ఘృతకుణపవచావరాహవిష్ఠా సలిలమతీవ సుఖాయ దాడిమానాం। క్వధితమపకుశుద్ధమార్ణకంవా నిజమపవృద్ధికరంసదాఫలాఢ్యం॥ యస్త్రిఫలాశఫరీ వశనిష్ఠో ధూపతి ఆజ్యఫలత్రయధూపైః। ఆమ్లజఫలైరిహ దాడిమశాఖీ తాళఫలాని విడంబయతీవ॥ దధిమస్తుకాంజిక సురాబదరీస్థలమేధికాకుణపసీధుపయః। ఫలినీకదంబకరికేసరికాస్సురతే సుగంధ బహుపుష్పయుతాన్॥ సిక్తాంభోభిః పలలరుషయోః కుక్కుటానాం పురీషం మూలే దత్వా సకుసుమఫలాగోస్తనీమృద్ధిమేతి। సగంధంన్యస్తైః పనసతరవోప్యాశు పాలాలభార్తైర్మూలాదగ్రం దధతిచవశా వారిసిక్తాః ఫలాని॥ సర్పిర్గుడక్షీర మధూపచారం దత్వా నిషిక్తాచ కపిత్థబిల్వౌ। పియ్యూషకల్పాన్యపి మాంసలాని ఫలాన్యనంతాని సదావధాతే॥ కోశాతకీదలశిఫా క్వధితామిషాంభస్సంసేకనాచ్చ సుకణా రజసాచయుక్తః। లబ్ధోపచారమధధూపజలాభిషిక్తశ్శోభాంబిభర్తి నితరాంహి మధూకవృక్షః॥ తిలయష్టిమధుమిశ్రితజలసేకతర్పితాబదరీ। కుణపైరుపచితమూలఃఫలతిఫలంశర్కరామధురం॥అజైడకాసూకర విడ్వహంగ విస్తోపచారేణచ బీజపూరః। భూయోశ్వమూత్రా విజితారిసిక్తః ఫలాని ధత్తే సుబహూనిశశ్వత్॥ వృశ్చికకంటకవిద్ధా సురభిఘృతధూపితా నిఖిలలతాః। మూషకకోలవసాభిస్సంసిక్తాస్స్యుఃఫలైర్నమ్రాః॥ సురభిజలనిదాఘే కుణపజలేనచ కేతకీనిషిక్తా। జలధరసమయే సుగంధసూచీచయనిబిడాని బిభర్తి పల్లవాని॥ యస్యకస్యాపి పుష్పస్య సౌరభేణాధివాసితాన్। నృత్తికాశకలాన్మూలే వృక్షాణాం బహులాన్ క్షిపేత్॥ కుష్ఠపత్రసిరాముస్తతగరోశీరచూర్ణకైః। మిశ్రితే

నాంభసాసేకాత్ మాసం సౌరభసంభవః॥ కల్మాష దంతిదంతానాం చూర్ణ
యుక్పుష్పసంభవా। ప్రత్యహం పుష్పితాంభోజమండితాపద్మినీ భవేత్॥ సిద్ధా
ర్థకవళీదళాని శఫరీపిటోలమార్జాలయో రేతేషాం సమభాగమాజ్యసహితం
చూర్ణం తరుభ్యోహితం। దత్తం ధూపవిలేపనోచతైరాప్యాయనం రోగ
హృచ్ఛాఖాః పల్లవయుక్ఫలం మధుకరవ్యాలోలపుష్పచ్ఛదః॥ ధూపో ఘృతస్య స
మృదో యవవారిసిక్తో నిత్యంచ దుగ్ధసలిలైః కుణపాంబుభిర్వా। లేపో విడంగతిల
కల్కకృతస్తనూనాం వృద్ధింకరోతి పరమాంఘ్రిప భూరుహాణాం॥ అంకోలకల్క
ఫలతోయేన మిశ్రితం ఘృతమాక్షికం। వసాకిటికురంగాణా మేతైస్సిక్తామహీరు
హాః॥ సిద్ధార్థకఫలోపేతాస్సర్వదా ఫలశోభితాః॥ జాయంతే పత్రపుష్పాఢ్యా
స్సచ్ఛాయా రోగవర్జితాః॥ యష్టీమధుకపుష్పాణి సితాపుష్పంసమాక్షికం॥ నిష్పి
ష్య ఘుటికాంకృత్వా మూలేసర్వత్రనిక్షిపేత్॥ దుగ్ధసేకంచవృక్షస్య యస్యకు
ర్యాద్విచక్షణః। ఫలంసునిశ్చితంతస్య మధురంజాయతేధ్రువం॥

కుణపలక్షణమ్.

కురంగకీటమత్స్యానాం వేషచ్ఛాగలఖడ్గినాం। మాంసంగ్రాహ్యం య
థాలాభం మేదోమజ్జావసాతథా। తాన్సర్వాన్సేకతఃకృత్వా మహిష్యానీరేణపా
చయేత్। సమ్యక్పక్వాన్ క్షిపేద్భాండే తత్రదుగ్ధంచ నిక్షిపేత్। చూర్ణీకృత్య ఖలి
ర్దేయా తిలానాంమాషకంతథా। స్విన్నాశ్చ సర్షపాస్తత్ర దద్యాద్ఘృ
తంతథా। ఉష్ణంజలంక్షిపేత్తత్ర మాత్రాన్నాస్తీహకస్యచిత్। పక్షైకంస్థాపితే
భాండే కోష్ణస్థానే మనీషిణా। కుణపస్సుభవేదేవం తరూణాం పుష్పకారక ఇతి
పూర్వోక్తకుణపాంబులక్షణం॥

స్త్రీకృతదోహదాని.

అశోకశ్చరణాహత్యా వకుళో ముఖసీధునా। ఆలింగనాత్కురవకస్తిల
కోవీక్షణేనచ। కరస్పర్శేనమాకందో ముఖరాగేణచంపకః। సల్లాపతః కర్ణికార
స్సింధువారో ముఖానిలాత్। గీత్యాప్రియాళుర్నితరాం నమేరుర్హాసితేనచ ఇతి
స్త్రీకృత దోహదాన్యుక్తాని.

హారమేఖలోక్త దోహదాని.

ఖర్జూరనారికేళానాం వంశస్య కలమస్యచ। లవణేన సతోయేన సి
క్తోవృద్ధికరస్స్మృతః। మాషముద్గమురాసిద్ధైః క్వథితైర్వారిశీతలైః। చూర్ణితైర్మ
ధిరామిశ్రైర్లవణేనసమన్వితైః। కృతసేకోఫలత్యాశు నారికేళతరుస్సదా॥ క్ర

ముకస్యపలాశేన కృతసంవేష్టనక్రియః । హర్షకంటకతానీవ ఫలాని పనసో భవేత్ । మత్స్యాజకటిమాంసాంశ్చ తిలమాక్షైర్గలోక్షితాః । మాతులుంగే భవేత్స్థూలఫలసంపత్తిబంధురా। పిణ్యాకమదిరోసీరమత్స్యాఖుపలలేనచ। స్నిగ్ధేన వారిణాసిక్తా బీజపూరీ మహత్ఫలా। విడంగతిలసిద్ధార్థమాషగోదుగ్ధసేవితాః। నారంగీశశమాంసేన లేపితాధూపితాభవేత్। యస్యకస్యాపి మాంసేన గోక్షీరగుడసంగినా। తేనసిక్తేననారంగీ సుస్వాదాఢ్యా ఫలశ్రితా। మేషమాంసపలాకీర్ణా తతేఁ-శాఖుషధూపితా। దాడిమీఫలసంపత్తిం మహతీలభతేతరాం। శ్వాఫంశశకమాంసస్య శకృత్త్వేకం ప్రదాపయేత్ । ద్రాక్షా భవతి సుస్వాదు ఫలపూరరసాన్వితా। జంబూఫల రసాక్షీర క్వథితోదకసేవితః। బాలచూతో భవేత్స్వాదు రసోమేదఫలాన్వితః। కేకిహృన్మాంససాంకోశజలదుగ్ధాజ్యమాక్షికైః। సేచయేత్సర్వకాలికం చూతస్స్యాత్ఫలదాయకః॥ మాసేకార్తికశుక్లపూర్ణసుతిథా సత్కృత్తికాసంయుతే పూర్వంభూసదినే నిమంత్ర్యవిధితస్స్వాతంనిశాంతేతతః। స్నాత్వామౌనయుతో ద్విజఃపరశునాఘూతాన్దశచ్ఛేదయేద్వృద్ధియ్యాద్వృధలంబమానదృషదస్స్యాత్సర్వకాలంఫలం॥ ఓం హ్రీం వనస్పతయేనమః॥ తిలపిష్టకణాగుంజాశ్యామాసిద్ధార్థలాంగలి। వచాచూర్ణపయస్సిక్తాశ్చంపాస్యుః కుసుమాన్వితాః। సృగాలమత్స్యమాంసాద్యాశ్చంపకేషు ప్రదాపయేత్ । ప్రత్యాషేదుగ్ధమయమదిరాస్వితపంచపల్లవప్రాక్షైః। సేకాత్పున్నాగకుటజౌ వకులోపిచ పుష్పఫలదాయి॥ మధుయష్ట్యుదకంచైవ బదరీణాంప్రశస్యతే। తిలాశ్చ మధుయష్టిశ్చ చూర్ణేన సమభాగతః। మిశ్రాభ్యాం క్షౌద్రతోయాభ్యాం కుర్యాత్కుసుమజన్మని॥ మూలేషు కృతసంసేకో బదరీఫలతేషణాత్। మధురాణిసుగంధీని సుసుహంతి ఫలానిచ॥ ఆషాఢమాసే నిఖనేచ్చ మూలం తిందూకవృక్షస్యచపూరణీ రం। పిణ్యాకమత్స్యైః పలలంచ నిత్యం॥

అథ పుష్పదోహదం॥ జాతీనాంమల్లికానాంచ గంధతోయంపరం హితం। సదాపుష్పితజాతీనాం కూర్మమాంసంప్రశస్యతే। ఏనాంతే సురయాసిక్తా కరవీరకురంటకైః। మాధవీకుసుమంసూతే సర్వకాలే మనోహరం। అశీకంటకసంవిద్ధాః భృశందధ్యాజ్యమాధితాః॥ జటాజమేదసాసిక్తాః ఫలంతి సతతం లతాః। అజావిగోశకృద్భిర్వా జలైరాసేచ్యపోషయేదితి సర్వవృక్షలతాదీనాం దోహదముక్తం భార్గవేణ॥

తరుగుల్మలతాదుల పోషణవిధి.

అకాలమందు తరుగుల్మలతలకు ఫలపుష్పాద్యుత్పాదకమగుసట్టి యేమ

కాళతుచేతను నేర్పరులైనవారొనర్చుదురో యదిదోహదమనబడును. చెట్టువేయడమిమాత్రముచేతను ఫలపుష్పలబ్ధికాదకనేవసిన వృక్షములయొక్క పోషణవిధినిదెలిసి యాచరించుటనుకూలముగావున జెళ్ళుచున్నారము. ఖర్జూర బిల్వజంబీరవృక్షములు తెల్లావాలపంక్తివల్లనున్ను ఉముకయీ నీళ్లనుబోయుటచేతను, మామిడిచెట్లు యేలకులతొగలు ప్రబ్బాకులు ధాన్యముగలిపిననీళ్లచేతను వృద్ధినొందగలవు. పెద్దఉశిరికకు మినుములు, నువ్వుకగేళ యొక్క పాలును నీళ్లును హితము. తవుడు పింకి కదుగు మొదలగు ధాన్యపుసంపర్క మొదితగిలినను కొబ్బరిచెట్టు జచ్చును.

సకలవృక్షములకును విశేషమెరకగాక సాధారణమగు పల్లపుభూమి యిష్టమగును. లేడి, పంది, గవాశ్వ సృగాలములయొక్క మూలుగులయందుండుమాంసమును, నేయియును గలిపి వండినది మొదటవేసి పంచపల్లవములున్ను వేసినయుదకమునుబోసిన మామిడిచెట్టు మిక్కిలివృద్ధినొంది పరిమళయుక్తములైనఫలములుగలిగియుండును. నేయి, ఈఅడుగునజెప్పిన కుణపజలము, వస, పందిమలమున్ను ఉదకముతోకలిపి దాడిమచెట్టుకువేసినను, లేక ఉలవపిండి దానికసాయమైనను దాడిమబీజములుచూర్ణమైన తరుఫలవృద్ధిని జేసును. కరకతాడి ఉశిరికలున్ను చేపలపొలుసున్ను లేపనముజేసి నేయి, కరకతాడిఉశిరికలను ధూపమువేసిన మామిడిపళ్లవలె దాడిమచెట్టు తాడిపళ్లతో సమముగపండును. పెరుగు, వెన్న, గంజి, సాగాయి, రేగుబళ్లు, నువ్వులు, మెంతులు, కల్లు యీఅడుగునజెప్పిన కుణపజలము పొన్నఖుణపుచెట్టును, కదంబచెట్టును, నాగకేసరపుచెట్టును, సుగంధమైన విశేషపుష్పములుగలవాటినిగా జేసును.

మాంసముయొక్క-చేపలయొక్క-నీళ్లను, కోడిరెట్టలను, ద్రాక్షాచెట్టుయొక్క మూలమందువేసిన ఫలకుసుమములుకలదియై వృద్ధినొందుచున్నది. పనసచెట్టుయొక్క మానుకు వెంటినిచుట్టి వసకలిపిననీళ్లుపోసిన శీఘ్రముగ వేరుమొదలు చివరపర్యంతము ఫలములనుధరించును. వెలగ మారేడు చెట్లకు నేయి, బెల్లము, పాలు, తేనె వీటియొక్క-ఉపచారమిచ్చి నీళ్లుకట్టినమొదల అన్యోన్యములు గుంజాకలపియునగు ఫలము-నెల్లప్పుడును ధరించగలవు. గిరాకులయొక్క, వాటితీగలయొక్క కసాయమును మాంసపునీళ్లనుబోసి శుంఠిపొడుము ధూపమువేసిన యిప్పచెట్టు విశేషశోభనొందును.

తిలలును యష్టిమధుకమిశ్రితమగుజలమునుబోసి యీఅడుగునజెప్పిన కుణపమును మూలమందువేసిన రేగుచెట్టు పంచదారతోతుల్యమైన తీపుగల ఫల

ములుకలదగును. మేకవృషణములును, పందిరెట్టలును, పక్షులవిష్టలును, అశ్వమూత్రమును వేయుటచేతను దబ్బనిట్లు విశేషముగ ఫలించును. తెలుమల్లు చేగుచ్చి పరిమళయుక్తమగు నేయిని ధూపమువేసి మొలకలయొక్క పందులయొక్క కొవ్వుచేసినసువాసనమైనదగు సకలములను ఫలములచే వంగియుండును. పరిమళయుక్తమగు నీళ్ళప్పములతోనైనను పుచ్చకలమూలసధివాసమునిచ్చి యవవిశేషముగ వృక్షమూలములను వేయవలెను.

చెంగలకోష్ఠు, ఆకుపత్రికోసు, నాగాయి, తుంగముస్తలు, తగరము, వట్టివేళ్లు వీటిచూర్ణములతో కలిపిన నీళ్లను పోయుటచేతను పుష్పవృక్షములపుష్పములొక నెలపర్యంతము పరిమళించును. ఉసిరికలయొక్క, గజదంతములయొక్క చూర్ణముదకములతోగలిపి పద్మలతలకు వేసిన నస్యము పుష్పించును. తెల్లావాలు, అసటియాకులు, మస్యముములు, పటు, పిల్లి, పిటియొక్క రెట్టలను సమభాగములు వేసి నేయితోకలిపి ధూపము వేయుటము మానకుండాయడము మొదటవేయడముచేత సస్యవృక్షములను పుష్పిస్పు రోగసవారకమగను. మరియును కొమ్మలు చిగుళ్లతోను మరిందయుక్తమైన పుష్పములతోను నుండును.

ఆవునేయిధూపమువేసి యుసలముక్క నీళ్లను వేసి పాలనీళ్లనైన లేకనియుదుగునవ్రాసిననువజముసుబోసినైన పడుంగముల యొక్క తెలగపిండియొక్క పిష్టమును వ్రాసిన సకలమునుగు యొక్క సన్న వృద్ధినొందును. ఊడుగా దుకసాయములో నేయి, తేనెయు యునుబోసి పందియొక్క రేళ్లయొక్క కొవ్వనుబోసి తడిపిన సమస్తవృక్షములను సర్వదా నిండసస్యఫలనొందునిప్పును. రోగమాలుతేక పర్ణపుష్పములతో నిండగలిగియుండును. యష్టిమధుకము, కుంకుమపుష్పము, పంచదార, చెంగలకోష్ఠు, సీసనమూత్రములచేసివృక్షములనుందంవటును పూతవలెను. నేర్పుగా పాలను వృక్షములయొక్క మొదట సమాపనమును బోసునో నిశ్చయముగ ద్రాక్షలను మనుగడగు ఫలములగలదగును.

కుణపలక్షణము.

లేడి, చేపలు, గొఱ్ఱె, మేక, ఖడ్గమృగముయొక్క దొరికినంతమాంసమును దెచ్చి వాటినెముకల మూలుగలలోని మాంసను కొవ్వునుగూర్చి యిపి యున్నియునుయొక కుండలో వేసి నీళ్లుబోసి వండవలెను. ఉడికినను చక్కగా కాచి దానిలో పాలుబోసి నువ్వులపిండి తేనెయును కొంత మినుములు నేయియున్నుగూడవేసి వేడినీళ్లను వేయవలెను. ఇదియింతయని నిర్ణయములేదు. యథాసంభవముగా వేసి పదిహేనుదినములు కొంచము వెట్టగా నుంచెడి స్థలము

దుంచిన యెడ కుశాలవనబడును. వృక్షములకిది పోషకము బలకారియగు సకల మూలికాతతము.

స్త్రీకృతదోహదము.

అశోకము పదతాడనముచేతను, పొగడ గండూషమద్యముచేతను, గోరంట ఆలింగనముచేతను, తిలకము వీక్షణముచేతను, మామిడిచెట్టు కరస్పర్శచేతను, సంపెంగ ముఖహాసముచేతను, కొండగోగు మధురాలాపముచేతను, మావిడిచెట్టు ముఖమారుతముచేతను, పొన్నచెట్టు గానముచేతను, సురపొన్న నృత్యచేతను, స్త్రీలవలన నివియెల్లయు వృద్ధినొందును.

హరిమఖలోక్తదోహదము.

ఖర్జూరపుచెట్లు, కొబ్బరిచెట్లు, వెలగచెట్లు, దానిమ్మయును మీఁదికిమాంసోదకసేవనము ముఖ్యముగ వృద్ధినిచ్చును. కొబ్బరిచెట్లకు మును మొదలు వేసిన మునుం పిడముగను కషాయమునుబట్టి యుదకములను ఉప్పును వేసి పోసిన యెల్లప్పుడును విశేషముగ ఫలించును. పొన్నచెట్టుయొక్క ఆకులను దంచి చెట్టుమొదలుపోసిన విశేషముగ ఫలించును. పండ్లు, తేనె, నువ్వులమాంసము, నువ్వులపిండియును కలిపి తోకలిపి దబ్బజాతికిపోసిన కొమ్మలు పండ్లనుఫలించును. మాయును తెలగపిండి కల్లు వట్టివేళ్లు నేతి తెలకమాంసము పిండిచేసి సాంద్రముగ పోసిన దబ్బజాతి విశేషముగ ఫలించును. వాయువిడంగములు, పాలు, బెల్లాపాలు మినుములు ఆవనెయ్యియును కలిపి మొదట వేయుదురు. గేదెలపెన్ట మాంసము చేతను తేనెను ధూపము నారింజజాతికి వృద్ధిజేయును. నేయియు నేమాంసమైనను పాలు బెల్లమునుగలిపి సేవనమిచ్చిన స్వాదగు ఫలములు నారింజజాతికి కలుగును. గొఱ్ఱెమాంసము నట్టి వెంటయును మొదట వేసి గొఱ్ఱెలోమములు ధూపము వేసిన దాడిమ విశేషఫలములుగలదగును. గేదెలపెన్ట మాంసపు కషాయము మేకపాలు వాటగెత్తముక పాలను పొత్తిచెట్టు మొదట వేసిన మధురసంపత్తి కలదై విశేషఫలములనిచ్చును. నేరేడుపండ్ల రసము, గుంజును, వట్టివేళ్లును కషాయము బెట్టి మామిడియుక్కకు వేసిన విశేషకేశము రసమునుగల ఫలములనిచ్చును.

నెమలిహృదయమాంసము ఉలవగానుతోకషాయము బెల్లి పాలను, నేయి, తేనెయును కలిపి మొదటబోసిన సర్వదా మామిడిచెట్టు ఫలించును. కార్తికపున్నమ కృత్తికనక్షత్రముతో గలిసియుండిన దానికిపూర్వదినమగు చతుర్దశియందు విధ్యుక్తముగ చూతవృక్షమును నిమంత్రణంజేసి గొట్టుపైని నిశాంతమందు స్నానమునర్చి మౌనముగనుండి ద్విజుండు గొడ్డలిచేతను పదినాటులునా

టి దృఢమైనశిలను వ్రేలాడునట్లు గట్టవలెను. సర్వదా మామిడిచెట్టు కాచును. ప్రణవోచ్చారణముసన్న యెటుమీద హ్రీంకారముసుంబలికి వనస్పతికొరకు నమస్కారమను మంత్రమునుజపించవలెను. తెలగపిండి, పిప్పళ్లు, గురివిందగింజలు, శ్రీంఖుణపుగింజలు, తెల్లావాలు, పేటపిప్పలి, వస, ఇవి చూర్ణమొనర్చి పాలలో గలపి మొదట పోసిన సంపెంగ సంపన్నకుసుమమై శోభాసంపత్తిని సంపాదించును. నక్ర-మాంసము చేపలు మొదలైనవి సంపెంగచెట్టుకు వేయవలెను. ఉదయవేళను పాలు కల్లునుగలిపి ప్రసిద్ధములగు పంచపల్లవములచే సేచన మొనర్చిన పొన్న, నాగడ, అంగుడు ఇవి పుష్పసంపత్తికలవై యుండును.

యష్టిమధుకముయొక్క ఉదకము రేగుచెట్టుకు శ్రేష్ఠము. తిలలు యష్టిమధుకము సమభాగములుగ చూర్ణమొనర్చి యుదకమును తేనియయును గలిపి వసంతర్తువుయందు రేగుచెట్టుయొక్క మూలమందున తడపితే శీఘ్రముగ సుగంధమధురపుష్పఫలాభివృద్ధ్యావహకలవగును. ఆషాఢమాసమందు తిందూకవృక్షముయొక్క మొదట తెలగపిండి చేపలు మాంసమున్ను వేయవలెను.

లతలదోహదమీమైన జెప్పుదును. మల్లెలకును జాతీలతలకును గంధోదకము శ్రేష్ఠము. పుష్పజాతులకన్నిటికిని తాళేలు మాంసము పుష్టికరము. సాయంకాలమందు సురచేతను తడిపిన గన్నేరు, బండిగురివింద, పచ్చగోరింట ఇవి సర్వకాలమును బుష్పించును. తేలుముల్లు తేనెనెత్యంతము పొడచి పెరుగు నేయిచేతను బాగా కలిపి జటామాంసి మేకనెదదునుగూడ మొదట వేసిన సకలలతలును పుష్పఫలయుక్తమగును.

మేక, గొఱ్ఱె, గోవు వీటిరక్తమును నీళ్లను బోసి సకలవృక్షలతాపోషణమొనర్చునని సామాన్యముగ భార్గవులవారిచే జెప్పబడెను.

వృక్షవైచిత్రమ్.

బాలకూశ్మాండకస్యాంతే మధుసర్పియుతం క్షిపేత్। వార్తాకబీజయుక్తేన పాకాంతే తత్సముద్ధరేత్। తదుప్తం జనయేద్వల్లీ కూశ్మాండదళసంయుతం। ఫలానితత్రజాయంతే వార్తాకాని తదద్భుతం॥ రంగతోటితబీజంతు రంగతోయావసేచితం। తద్రంగపుష్పంభవతి యావనేనాత్రసంశయః॥ క్షీరేణ సేచితామూలే జపాకుసుమలోహితా। ధవళం కుసుమం సూతే శశాంకకిరణోజ్జ్వలం॥ మధ్వాజ్యలేపితేవృక్షే తైలవేష్టితే। ఏకీభూయ ప్రసూయేత సితలోహితమంజరీ॥ యత్కించిద్ధాతమూలాతు పత్రంపుష్పంఫలాదికం। అంకోలతైలలిప్తంతు గక్తరూపం భవేద్ధ్రువం॥ పద్మినీబీజచూర్ణంతు భావ్యమంకోలతై

ఐతః। న్యస్తం జలేమహాశ్చర్యం సద్యప్రోత్పన్నసంభవః॥ బీజంపీలోఫ్వలోద్భూతం సిక్తమంకోలతైలతః। జలేన్యస్తం మహాశ్చర్యం జాయతేపుష్పసంచయః॥ యాని కానిచబీజాని జలస్థలజానిచ। అంకోలతైలే ప్తాని తాని తాన్యుద్భవంతివై॥

అథాంకోలతైలాహరణవిధిం [illegible] సుపాంకోలబీజాని చూర్ణయిత్వాసభావయేత్। సప్తధాతుతైలేన [illegible] మష్టవారకాః। తత్తైలం గాఢమేధ్యత్వాతైలకాంస్యయంత్రకే। అథ [illegible] తేన [illegible] లేపయేత్। తద్ద్రావస్థాపయేత్ర సంముఖం [illegible]। తేయాంసకాంస్యపాత్రే పతితం తైలమాహరేత్॥

ఏవ [illegible] ఫలాశ్చ [illegible] ముగాలా [illegible] బుసిక్తాచ। జ్వలదనలోపరి మసక్తా [illegible] తూలకం సూతే। [illegible] నిలా ప్రఫలా కుశనింఘుభిః। సక్తాప్లోషో [illegible] సంభవేత్। సంజీవ్వా తిలయవపిత [illegible] గ్రీవం [illegible] సహితైర్మనః [illegible]। గోజావిప్రచుర పయస్త్రైర్లిప్తా [illegible] సాధ్వ [illegible] కంథపిలం। సంపక్వా [illegible] విదారితకందవిలిప్తమూలభోగస్య। సిక్తస్స్వేచ్ఛురసేనచ [illegible] వేఘుసుమం। ఘలఖలిపిడంగగోమయపలోత్రతేక్షురసనే [illegible] ఫలకుసుమ ముకాలభవం మనోహరం ఫలతిలోకస్య॥ [illegible]ధుయష్టితిలాకుష్ఠమధుప్రష్పవిసిక్తం। మందశ్చైదతేమూలే నిరస్థిస్స్యాత్ఫలంతరోః॥ మధుకకుసుమకుంజాశర్కరాగోమంబరాజ్యం సమధునిహితమంతః కాండముత్కీర్యబధ్వా। ఉపగచ పరిలిప్తం మత్స్యవిష్ఫస్తరూణాం జనయతిఫలమేతత్స్వాదు సేకాదనస్థి॥ తత్కాలనిహితస్యాపి చ్ఛేత్ఫగస్యస్కంధచర్మణా। బద్ధాయాంవృక్షశాఖాయాం ఫలపాకోనజాయతే॥ కరిమదమృదితవల్లి మూలనలికైర్జాతేమకీలితస్యతరోః। సంవత్సరంనయావత్ఫలితస్యఫలానిపచ్యంతే। బద్ధశ్చర్మతృణాభ్యాం విడంగమధుదుగ్ధ వేల్లితోల్లిఖ్యా। శాఖీ పయోంబుసేకాచ్చిరమపి పక్వంఫలంధత్తే॥ మీనకోలవసామాంసదగ్ధకక్షారభావితం। యస్యకస్యాపివాబీజం ధృతంపుష్పం ఫలంభవేత్॥ గుళుద్ధక్వాథతోయేన ధృతంపుష్పంఫలంత్యజేత్। కింశుకార్జునశాఖాగలవణాంబూక్షణేనవా॥ నానావర్ణఘటితం కందంకుముదస్య సూత్రసంఘటితం। ఘృతమధుపలిప్తముప్తం సూతేకుసుమం తథావర్ణం॥ మాహిషకగోషమూత్రై ర్విస్ఫురితవిభుషకందినానియత్సప్త। కుముదఫలబీజముప్తం జనయతికరవీరవిటపంతత్॥ కూష్మాండవృంతాకపటోలకాదిబీజంవసాభావితముప్తసిక్తం। విశోధితాయాంభువి సర్వకాలం ఫలా

న్యనస్థేసి మహాంతథత్తే॥ వృంతాకబీజం ఘృతమాక్షికాభ్యాం విశోధితం గోమయ
లిప్తగంధ్రే। జాలస్య కూశ్మాండఫలస్య తప్తం పక్వం గృహీతం ఫలితం మహ
త్స్యాత్॥ మందారద్రుమరంధ్రే యాకోశ్మాండీసిరితాలతా। మృద్గోమయయు
తేతస్మిన్సిక్తే ఫలవాసినా॥ సూకరస్యవృక్షసాసిక్తమంకోలం తైలభావితం। ఏ
కండబీజంకాశ్లీ ఫలంసూతే తత్క్షణాత్॥ కపిత్థగకవిచ్ఛిన్నవేణుతాపితయాశాక
యామూతే। తిర్యగ్వృద్ధాక్షఫలం ఫలతిఫలం కరాకారం॥ కోలశోణితమేదోభ్యాం
మంకోలకస్వధితేనవా। సించతాకదళీసూతే దాడిమీఫలముత్తమం॥ నరమాంసవ
సారక్తదంతిదంతవిచూర్ణితైః। ఘృతేనాంభసాసిక్తారంభాసూతేఫలంభవేత్॥
అంకోలకాద్యధిసంస్విన్నం స్వమాంసం భాగదుగ్ధయుక్। పంకోద్యాకసహితం మూ
తే సహకారస్య సిక్తే పేతి। ద్రాక్షావల్లీసమాకారస్సహకారస్సదాఫలః॥ జా
యతే సిక్తతంఘత్తై సర్వేషామప్యభూతయాద॥ శశకూర్మాస్యపృక్తస్య బహుభావి
తమాంమ్రదంబీజం। గోధూమంసిక్తం దుగ్ధైః ఫలతిఫలం సర్వకాలేషు॥ కృమిదిప్రుము
ష్టిమధుగుహ దుగ్ధపితేపతో పిథనేతుమ। భవతిహ్యూష్ణజలసిక్త స్వభావతిక్తో
పి మధురిఫలః॥

వృక్షవైచిత్ర్యము.

తేనెగుమ్మడు కాయ చెట్టునుండగా దొలసి యందులో వంకాయగింజలువేసి రంధ్రముగప్పి గుమ్మడిపండునుపండించి యటుపైని యాగింజలను మొలపించిన గుమ్మడియాకులును లతయును బయలుదేరి వంకాయలు కాయును. ఇది యద్భుతము. ఏదైన రంగులో విజములనేకపర్యాయములు తడపి యటుపైని మొలపించి రంగునీళ్లే వేసిన యారంగుపుష్పములే కోమలదశయందు పుష్పించును. మంకెనచెట్టు పాలుపోసి పెంచిన చంద్రకిరణములవంటి తెల్లనిపువ్వులను బూయును ఎఱ్ఱపువ్వులు తెల్లపువ్వులునుగలమొక్కలు సమముగాకోసి అంటు కట్టినట్లుగానే ఆకాండములు కలిపి మైనపువస్త్రముపైనివేసి తేనియ నేయియునుపైనిపూసి సూత్రముగట్టిగాచుట్టితే కాండములు కలిసి తెల్లని ఎఱ్ఱని పువ్వులను బూయును.

మొదలుకొంచము తెల్లనైన పత్రపుష్పములుగల వృక్షలతాదికము దూదుగనైలముచే లేపితమైనదై ఎఱ్ఱటిరూపముగల ఫలపుష్పములను ఫలించును. పద్మబీజచూర్ణము దూదుగనైలములోనానబెట్టి జలమందుంచిన తత్క్షణమె పద్మలతబుట్టును. నీలోత్పలబీజము దూదుగనైలమునతడపి జలమందుంచిన తత్క్షణమెలత బయలుదేరి పుష్పించును. జలమందు స్థలమందును బుట్టు నన్నివిత్తనములు

న్ను ఊడుగతైలమందు నానబెట్టినవై ఆయావృక్షఫలములను తత్కాలమందే ఫలించును.

ఇటుమీదను ఊడుగతైలమును దీయువిధి చెప్పుచున్నారము.

పొరలేని ఊడుగగింజలను చూర్ణముచేసి దానిపైని నూఱుమారులు నువ్వులనూనియతో వేడినీళ్లుబోసి మర్దించి గాని గాని వేసి యెన్నిమారులు నూనియనుదీయవలెను. లేదాకంచుపాత్రయందు ఊడుగచూర్ణమును బట్టించి దుండలో రెండుపాత్రలుంచవలెను. క్రిందిపాత్రయందు సూర్యరశ్మిచే పడిన తైలమును దీయవలెను.

యవలు తిలలు పసుపాకులచేతను వేయబడిన సూలము కలదిగాను వాటినీళ్లచేతను తడపబడి ప్రజ్వరిల్లుచున్న యగ్నివంటి మూటిని పుట్టించుచున్నవి. బూరుగచెక్క, పిసప్పు, సిరి, కరకతాడి ఉసిరిక, చంగల్వకోష్టు, ద్రవ్యము నుగలిపి లేపనముచేసిన చిలుకరెక్క వంటిమూటి యగును.

మంజిష్ఠ, తిలలు, యవలు, చింత తీవంటి వీటిగూడ, మనశ్శిల, ఆవు గోట్టియ మేక వీటిపాలనుగలిపి పోయబడినవై మూటిని కలమూటి బుట్టును. పాకముచేయ్యబడిన చెరుకురసము పెట్టుమునకు లేపనముజేసి పాకముచేయ్యని చెరుకురసమునుబోసిన యకాలమందుఫలించును. నువ్వులకషాయ విడంగములను గోమయమునుగలిపిన చెరుకురసముబోసిన వృక్షము కాలమునందు ఫలకుసుమసంపత్తి కలదగును. యష్టిమధుకము, పంచపాలు, చంగల్వకోష్టు యి వ్వవ్వులను ఉండ్రాళ్లు చేసి చెట్టుమొదటకప్పిన పిందె రాలిపోవును.

ఇప్పవువ్వులు గురివిందగింజలు పంచదార మెట్టతామరలు నేయి తేనియ తోకలిపి మానువాలిచి యుండుంచి పైనిగాని బాగాకట్టి చేపకొట్టలచే తనుబూసి మధుపోదకసేచనముజేసిన టెంకపోయిన. అప్పుడే చంపిన మేక యొక్క జబ్బవద్దిచర్మముచేతను చెట్టుకట్టబడినయెడల యాచెట్టు కాయలుపండకుండ నిలచియుండును.

ఏనుగుపాదముచేతను తడపబడినలేకయుండ అగ కాండముచేతను వేరుమొదటకట్టిన చెట్టుయొక్క కాయలు గండస్నాయువంతమును పండవు. చర్మచేతనైన కర్రవెంటచేతనైన చెట్టునుపుట్టి పాలనుమీళ్లను బోసిన పండినపండైనను చాలాకాలము రాలకుండను. తేనె, పంటకొప్పులను, నెనరులయము నను గలిపి యేవృక్షముయొక్క బీజమైనను నానబెట్టి ముల్లవనేసిన శీఘ్రముగ కాచిపూచును.

తులవకషాయము, మోదుగ, మద్ది, తక్కిలి చెట్లచెక్క కషాయము ఉప్పునీళ్లను బోసిన వెంటనే పుష్పఫలములు రాలిపోవును. నానావిధమైన రంగుల చేకూర్చబడిన దుంపగల కలువయొక్క కాడ తంతువచేతను ఘటనజేసి నేయి, తేనియయును పూసి విత్తనము పాతిన ఆయారంగులుగల పుష్పములను పుష్పించును. గేదెపేడయును మూత్రమును గలిపి కలువగింజలు తడిపి యేడుదినములు యెండించి పాతిన గన్నేరుచెట్టు అగును. గుమ్మడు వంకాయ పొట్లవిత్తనములు వసలో నానబెట్టి పాతి వసోదకముచే తడిపిన సర్వకాలమును గింజలు లేని గొప్పకాయలను గాచును.

వృంతాకబీజము నేయి తేనియచేతను దడిపియుంచి గోమయముచే బూయబడిన గుమ్మడికాయను దొలిచి యందున వేసి యాగుమ్మడిపండు పండిన తరువాత నాబీజములను దీసి పాతినను విశేషముగ ఫలించును. మందారచెట్టు దొలిచి గుమ్మడిలతను దానినుండి దీసి మృత్తికను గోమయమును అచ్ఛాదించి యుదకమును చెట్టుకు బోయుచుండిన యెల్లప్పుడును కాచును. పందిరక్తము కొవ్వుచేతను తడిపి ఉలుదుగింజల తైలముచే భావనజేసిన యాముదపు గింజ పాతిన కాకరకాయ కాయును. గాడిద గుఱ్ఱముల దైలయందుంచి కాల్చబడిన ఆర్ద్రిచేతను మొదటియుందడ్డముగా గుచ్చబడిన యనటి యేనుగతుండమువంటి గొప్పఫలములనుఫలించును- పందిరక్తముచేతను లేక నెదడుచేతను ఉలుదుతైలముచేతనైన తడిపిన యనటి యుత్తమమగు దాడిమపండ్లనుబండును.

మనుష్యమాంసము నెదడు రక్తము యేనుగుదంతముల పొడుముతో కలిపినయుదకముతో తడిపిన యనటి మామిడిపండ్లను బండును. ఉలుదుగకషాయముతో తత్కాలమందైన మనుష్యమాంసముకవంతు పాలతో కలిపి తెలగపిండి తోమిశ్రితముచేసి తియ్యమామిడిమొదట వేసిన ద్రాక్షలతవలె సర్వదా ఫలించును. ఇదినిశ్చయము. సమస్తమైనవారికి నాశ్చర్యమును జేసును. నెవులపిల్లి తాబేలు రక్తములలో ననేకపర్యాయములు తడపబడిన మామిడిటెంక పాతి పాలు బోసిన సర్వకాలము కాచును.

విడంగము, యష్టిమధుకము, పాలు, బెల్లము వీటిచేతను ప్రయ్యాబడిన తాటిచెట్టు స్వభావముచే చేదైన మధురఫలములను ఫలించును.

తరుచికిత్సా.

నరాణామివవృక్షాణాం వాతపిత్తకఫాగదాః। సంభవంతినిరూప్యాధ తుర్యాత్తద్దోషనాశనం॥ కీటజగ్ధాగ్నిసంప్లుష్టే వాతభగ్నేఽశనిక్షతే। వృశ్చేదో

చారాదిపీడితేచ పృథక్క్రియా। కృశో దీర్ఘో లఘూయాయో నిద్రాహీనోల్పవేదనః। సవ్రత్తేఫలపుష్పాణి వాతప్రకృతికస్తరుః॥ అతపాసహనః పాండుశ్శాఖాహీనోఽనుహుర్యది। అకాలఫలపాకీస్యాచ్ఛీఘ్రపిత్తాత్మకస్మృతః। స్నిగ్ధశాఖాదలశ్శాఖీ సస్యక్పుష్పఫలోజ్జ్వలః॥ లతాపలితగాత్రస్తు కఫవాన్ పరిమండలః॥ కటుతిక్తకషాయరసైః పవనః పిత్తం కట్వోష్ణలవణామ్లైః। స్నిగ్ధమధురామ్లలవణైశ్శ్లేష్మా కాయాతితరోః॥ స్నిగ్ధైః శిశిరరసైః ప్రయాతి వాతస్సంస్నిగ్ధైర్మధురహిమైర్జలైశ్చపిత్తం। కట్వమ్లైరహిమజలైః కషాయరూక్షైశ్శ్లేష్మాపి క్రిమవిహితైః ప్రియాతినాశం। రాజ్యం గ్రంథిఘుటికావాతాద్వృక్షస్యజాయతే నిత్యం। గోవిట్శ్వస్లోధ్రవచాకుణపజలైస్సజయోఽపిభవేదేవం॥ దోషైర్యస్యపి... ప్రవాళకుసుమమ్లానిర్వ్రీరూపంవపుర్మ్లానేతస్యతరోర్భవంతి కృమయో యత్నాచ్చతానుద్ధరేత్। గోమూత్రాజ్యవిడంగసర్షపజలైర్లిప్యాత్ప్రనష్టైస్తతస్సిక్తాః క్షీరజలైరుదేతిసహసా ధూపైశ్చధూపాయితః॥ కరంజారగ్వధాగ్నిసప్తపర్ణత్వచాకృతః। ఉపచారః కృమిహరః మూత్రేణుస్తవిడంగవాన్॥ కుణపజలపయోనిషిక్తమూలస్సరసిజకందవిలిప్తసర్వగాత్రః। తరురనలహతోపి బిభర్తి భూయో మరకతకాంతినిభానిపల్లవాని॥ ప్లక్షోదుంబరత్వగ్ఘృత మధు మధునోచ్ఛిష్ట దుగ్ధైర్విలిప్తస్తంభేయుత్తంభ్యరుజ్వా పరికలితవపుః పూరితస్లక్ష్ణమృద్భిః। సిక్తః క్షీరేణభూయో జలభరితతలశ్చండవాతాదిభగ్నస్స్వస్థోభూత్వాంఘ్రిపాయీ కుసుమఫలభరంవ్యాతనోతిప్రకామం॥ వృక్షస్యాశనిదగ్ధస్య జీవనంశృణుభేషజం। ఘనోశీరమధూకైశ్చ ముద్గామాషాయవాస్తిలాః॥ పిష్ట్వాక్షీరాంబుసంసిక్తైస్సేచయేత్తమభీక్ష్ణశః। సంసేకాప్యాయతశ్శీఘ్రం ప్రకృతిస్థోభవేత్తరుః॥ జనయిత్వాఫలకుసుమేయః పునరుపయాతి వృద్ధతాం శాఖీ। సక్షీరః కుణపజలైర్యాభ్యాయస్సిక్తః ఫలత్యేవ॥ అసేకతోత్యంతనిషేకతశ్చశాఖావిశోష్యంఫలినోసిరూప్య। సప్తాహమాత్రం ఘృతమేవసర్పి విడంగదుగ్ధేన నిషేచనీయః॥ ఉన్నిద్రతా మత్స్యసుగంధితా చ ప్రవాళహానిస్సపిపీలికత్వం। త్వగ్భ్రంశతావారికృతాదజీర్ణాత్తరోర్భవేత్తత్ర చికిత్సనీయం॥ తన్మూలదేశే పరశుప్రహారైర్విసావితం దోషరసంనిహత్య॥ క్షౌద్రాజ్యజంతుఘ్నతిలైః ప్రసిక్తం మృత్పూరితం దుగ్ధజలైర్నిషించేత్॥ శరరురాతిలగోక్షీరవారిసేకాత్తథాతరోః। శోషశ్శామ్యతివృక్షస్య లేపాద్ధూపోపచారతః॥ ప్రియంగువత్సతరారూరీ వేతసార్జునవల్కలైః। క్షీరసిద్ధైర్విలిప్తానాం

సా్రవశ్యామ్యతిశాఖినాం॥ సురభిసుమనోలబ్ధామోదాం నిధాయచమృత్తికాం ధవఖదిరయోఃక్వాథాంభోభిస్సుగంధనిరీక్షణాత్। మలయజరజోలేపాద్ధూపాద్ఘృతస్యచభూరుహాం వ్రజతికుసుమసిర్గంధానామతీవసుగంధతాం॥

తరుచికిత్స.

మనుష్యులకువలెను వృక్షములకు వాతకఫపైత్యరోగములుపుట్టుచున్నవి. అవి నిదానమునుజేసి నివారణనుజేయవలయును. పురుగుచేతతినబడినను అగ్నిచేకాల్చబడినను వాతముచేవిరిగినను పిడుగుచేతకొట్టబడినను గొడ్డలిచేతను ఛేదించబడినవాటికిన్ని వేరువేరుగ చికిత్సను జేయవలయును.

ఈమీద రోగనిదానమును జెప్పెదము. కృశించియుండుట, పొడవుగ నెదిగిపోవుట, స్థూలముగమూనుబలచుట, కఠినముగనుండుట, నిద్రలేకుండుట, స్వల్పాయాసమునగా ఎండకొంచమునకుసోకినవాడును. జలముతగిలితే ఊటగలుగుటయునుగలవృక్షము వాతప్రకృతికలదై ఫలపుష్పములను కలిగియుండును. పైత్యప్రకృతిగలవృక్షము ఎండకు సహించకుండును. తెల్లబడును. మాటిమాటికి కొమ్మలు పుల్లవిరిగిపోవును. అకాలమందు ఫలములుండును. శ్లేష్మప్రకృతిగల వృక్షము దట్టమైన కొమ్మలాకులుగలదియై యుండును. ఫలపుష్పసమృద్ధిగలదై యుండును. అకాలరోగములచెందకుండును. చెట్టునుసాంద్రముగలిగియుండును.

ఈపైని చికిత్సలనుబల్కెదను. వట్టివేరు కషాయరసములను బోసిన చెట్టుకువాతమునుబుట్టదు. వట్టియు, నెయ్యియు, పులుసును, వెచ్చనయును బోసిన పైత్యమునశించును. సాంద్రముగా మధురమును పులుసును ఉప్పును యూరసములనుబోసిన శ్లేష్మమణగును.

సాంద్రమైనమాంసరసములచేతను వాతము మధురశీతజలములచేతను పైత్యము వట్టియును పులుసును వెచ్చనయునుబోసిన శ్లేష్మము నశించగలదు. కఠినముగు కణుపులు వాతముచే వృక్షమునకు బుట్టును. ఆరోగము ఆవుపేడయు, లొద్దుగచెక్క, వస, కుణపజలములచేతనుబోవును. ఏవృక్షమునకు వాతపైత్యశ్లేష్మదోషములు లేకపోయినను పుష్పపల్లవములు వాడుటయు రూపహీనతయును గలుగునో దానిమూలమందు పురుగులుండును. వాటిని ప్రయత్నముచేతను దీసివేసి గోమూత్రము, నేయి, విడంగములు, ఆవాలు, నువ్వుపిండియునుగలిపి పూయవలెను- పురుగులుపోయినతరువాతను పాలు నీళ్లచేతను తడిపి ధూపద్రవ్యములచేధూపమునువేయబడిన వైశీఘ్రముగచెట్టువృద్ధిగనుండును.

కాగు, రేల, తెల్లఉల్లి, ఏడాకనటిదిప్పలు, గోమూత్రము, తుంగదుంపలు, వాయువిడంగములున్ను మొదట వేసినక్రిమిహరించును. కుణపజలము, పాలు వీటిని మొదటబోసి తామరదుంపలేపనమును మొదలుమొదలుకొని వృక్షమునకు లేపనముజేసిన యగ్నిహానినాగు వృక్షము తిరుగ పచ్చలవంటి పల్లవములు కలదగును.

జువ్వి, జిల్లేడు, మేక విటిచెక్క, నేయి, తేనియ, మద్యము, పాలు, వీటిచేతను చెట్టుకు లేపనముచేసి స్తంభములచేతను మొత్తి [illegible] నిలుపబడిన మొదలుకలదిగజేసి జువ్విచెట్లుయొక్క మట్టిచేతను మునటకూర పాలుబోసి తిరిగి నీటిచేతడిపిన ప్రచండవానములచే పడినచెట్టు స్వస్థమైనదై కాపుఫలించును.

పిడుగుచే కాలినచెట్టును [illegible] యుపాయము జెప్పుచున్నాను. ముతుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] వీని పిండిచేసి పాలతోనూ నీళ్లతోనూ కలిపి చెట్టును [illegible] తడుపవలసినది. అందువలన [illegible] తిరుగ [illegible]. ఫలములను కాయలను కొన్నిరోజులు [illegible] కాచి [illegible] కుణపజలము పాలను గలిపి తడిపిన తిరుగ [illegible] ఫలించును. నీళ్లు విశేషముగపోయడమువల్లనైన తడపకుండుటవల్లనైన వృక్షముయొక్క [illegible] యుండడము పళ్లు రాలిపోవడమును జూచి [illegible] నేయి, పాలు, [illegible] గలిపి తడపవగును. విశేషముగ [illegible] [illegible] వంటివాసన [illegible] వృక్షమునకు ఉపకారము [illegible] చికిత్సను జేయదగును. ఉదకాజీర్ణముగలిగినవృక్షముయొక్క మూలమందు గొడ్డలిచేతను నాట్లుగొట్టి దోషరసమును స్రవింపజేసి తేనియ, నేయి, విడంగము, తిలలును గలిపి తడపి మృత్తికచేపూరణజేసి పాలును నీళ్లనుబోయవలెను. పంచదార తిలలు ఆవుపాలు నీళ్లను పోయడముచేతను లేపనమువలన ధూపమునుంచిన్ని శోషము శమించుచున్నది. పేంఖనపుచెట్టు, తక్కిలిచెట్టు, వస, ప్రబ్బచెట్టు, మద్దిచెట్టు వీటిచెక్క పాలతో గలిపి లేపనమునచ్చిన వృక్షములస్రావముశమించుచున్నది. పుష్పములకు పరిమళము పోయినపుడు పరిమళయుక్తమైన పుష్పములతో మృత్తికనుకలిపియుంచి ధవము, కాచును కషాయమునుబెట్టి దానితో సుగంధద్రవ్యమునుగూడవేసి యదిచెట్టుమొదటబోసి చందనలేపనమునుజేసి నేయి ధూపమువేసినపుష్పములకు సుగంధత్వముగలుగును.

సస్యనిష్పత్తిజ్ఞానమ్.

ఫలకుసుమపత్రవృద్ధిం వనస్పతీనాం విలోక్య విజ్ఞేయం । సులభత్వం ద్రవ్యాణాం నిష్పత్తిశ్చాపి సస్యానాం॥ న్యగ్రోధేనతు యవకా స్తిందుకవృద్ధ్యాచ షష్టికాభవతి। గోధూమాశ్చ మధూకైర్యవవృద్ధి స్సప్తపర్ణేన॥ కరీరాశ్చ హస్తికర్ణైర్మిద్రే శ్యావాజినోశ్వకర్ణేన। అశ్వత్థేన జ్ఞేయా నిష్పత్తి స్సర్వసస్యానాం । జంబూభిస్తిలమాషాశ్శిరీషవృద్ధ్యాచ ముద్గనిష్పత్తిః॥ గావశ్చపాటలాభిఃకదళీభిరజావికంభవతి। ఆమ్రైః క్షేమం భల్లాతకైర్భయం పీలుభిస్తథారోగ్యం। ఖదిరశమీభ్యాందుర్భిక్షమర్జునేన శోభనావృష్టిః। పిచుమందనాగకుసుమైస్సుభిక్షమప్యమారుతఃకపిత్థేన। నిచులేనావృష్టిర్వ్యాధిభయం భవతికుటజేన॥ రంభారామే ప్రథమఫలితే ప్రాగ్భద్రంచ వహ్నౌ పుష్పంచేచ్ఛస్త్రవృద్ధిః ప్రత్యఖదిశిచేత్స్యాత్సుహృద్బంధునాశః। నైఋత్యాంపుత్రలాభో వరుణదిశి విపన్మారుతే నేత్రరోగః కౌబేర్యాం సర్వసంపద్భవతి హరదిశి శ్రీస్తదారామవృద్ధిః॥

ఫలకుసుమనిష్పత్తిచేతను సస్యవృద్ధిని జెప్పుట.

మఱ్ఱిఫలించడముచేతను యవలు, తుమ్మికచెట్టు ఫలించుటచే షష్టికనులు, ఇప్పచెట్టు ఫలించుటచే గోధూమములు, ఏడాకులనటచే యవలు, కరీరములు హస్తికర్ణములచే, వాజులనేవిఖద్దిఫలించుటచేతను, రావి కాచుటచే సకల సస్యవృద్ధి. నేరేడుచేతను మెరకమినుములు, శిరీషపుచెట్టుచేతను పెసలు, పాటలముచే గోవృద్ధి, అనటచే మేకలయొక్క గొఱ్ఱెలయొక్కవృద్ధి, మామిడిచెట్లకాపువలన ప్రజాక్షేమము, నల్లజీడికాపుచేభయము, పీలు అనేవృక్షము ఫలించిన యారోగ్యము, చండ్రి, జమ్మి వీటిచే దుర్భిక్షము, తెల్లమద్దిచే శోభనమగు వృష్టి, బావి నాగవృక్షములచే సుభిక్షము, వెలగవల్ల గాలిలేకుండును, ప్రబ్బచే అనావృష్టి, అంకుడునుంచిరోగభయము.

అనటితోటలో మొదట ప్రాగ్దిశని గలవేసిన మంగళము. ఆగ్నేయదిశను శస్త్రవృద్ధి. దక్షిణదిక్కున బంధుసుహృన్నాశనము. నైఋతిదిశను పుత్రలాభము. పశ్చిమదిశను విపత్తి, వాయువదిక్కున నేత్రరోగము. ఉత్తరమున సంపత్తి, ఈశాన్యదిశను సంపదయు, నాతోటయొక్కవృద్ధిన్ని జెప్పవలెను.

శయనాదివిధిః.

సర్వర్తుషుదివాస్వాపో ప్రతిషిద్ధోన్యత్రగ్రీష్మాత్। మేదస్వేదకఫరసరక్తక్షీణానామజీర్ణినాంచ ముహూర్తం దివాస్వపన మప్రతిషిద్ధం రాత్రావపి

జాగరితవతాం జాగరితకాలాదర్ధమిష్యతే దివాస్వప్నః। వికృతిర్హి దివాస్వాపో నామ। తత్రస్వపతామధర్మః సర్వధర్మప్రకోపశ్చ। తత్ప్రకోపాచ్చ కాసశ్వాసప్రతిశ్యాయశిరో గౌరవాంగమర్దారోచకజ్వరాగ్నిదౌర్బల్యాని భవంతి। రాత్రావపి జాగరితవతాం వాతపిత్తనిమిత్తాస్తమేవోపద్రవా భవంతిచాత్ర॥ తస్మాన్నజాగృయాద్రాత్రౌ దివాస్వప్నంచవర్జయేత్। జ్ఞాత్వా దోషకరావేతౌ బుధస్స్వప్నంమితంచరేదితిసుశ్రుతే॥ ఉపాస్య పశ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాగ్నీంస్తానుపాస్యచ। భృత్యైఃపరివృతో భుక్త్వా నాతితృప్త్యాథసంవిశేదితి యాజ్ఞవల్క్యః॥ పునఃపాకముపాదాయ సాయమప్యవనీపతే। వైశ్వదేవనిమిత్తంవైపత్న్యాసార్థంబలింహరేత్। తత్రాపవశ్వపచాదిభ్యస్తథైవాన్నంబలింహరేత్॥ అతిథించాగతంతత్ర స్వశక్త్యాపూజయేద్బుధః। కృతపాదాదిశౌచస్తు భుక్త్వాసాయంతతోగృహీ। గచ్ఛేదస్ఫుటితాం శయ్యామపి దారుమయీం నృప। నావిశాలాంనవై భగ్నాం నాసమాంమలినాంనచ। నచజంతుమయీం శయ్యాం త్వధితిష్ఠేదనావృతామితి విష్ణుపురాణే॥ నావిశాలామితి। అవిశాలాంసంకుచితాంపరిలుంఠితుమనుపయోగినీత్వాత్। భగ్నాంశిథిలాంబాధోహేతుత్వాత్। అసమాంవిషమాంమధ్యనిమ్నాంనిర్గతాదివత్। మలినాంమలినవస్త్రాభిర్యుక్తామితి। జంతుమయీం మత్కుణాదినా వ్యాప్తామితి అనాస్తృతాం కశిపుశయ్యాస్తరణశీలాంగస్పర్శసుఖభంగికాభవతీత్యేతాదృశశయ్యాంనాధితిష్ఠేదిత్యుక్తం॥ ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌ వేదాభ్యాసేనతౌనయేత్। యామద్వయంశయానశ్చ బ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥ రాత్రిసూక్తంజపన్స్మృత్వా సర్వాంశ్చ సుఖశాయినః। నమస్కృత్వావ్యయంవిష్ణుంసమాధిస్థస్స్వపేన్నిశి॥ అగస్త్యోమాధవశ్చైవ ముచికుందో మహాముని। కపిలో మునిరాస్తీకః పంచైతే సుఖశాయినఇతిగోభిలః॥

శయనావిధి.

సర్వఋతువులయందును పగలు నిద్రించతగదు. గ్రీష్మఋతువునమాత్రము రెండుగడియలు నిద్రింపవచ్చును. మేద స్వేద కఫ రస రక్త క్షీణులకున్ను అజీర్ణరోగులకున్ను ముహూర్తమాత్రము పగలు నిద్రింపవచ్చును. రాత్రియందు నిద్రలేకుండిన నాకాలములో సగము పగలునిద్రింపవచ్చును. దివాస్వాపము వలన వికృతియగు ననగా అధర్మము. సర్వధర్మములకుహాని. కాసశ్వాసశిరోరోగాంగమర్దారోచకజ్వరాగ్నిదౌర్బల్యములుబుట్టును. రాత్రియందు మిక్కిలి మేలుకొనినవారికిని వాతపిత్తరోగములు బుట్టును- గావున రాత్రియందు జాగరణము

దివాస్వాపమును వర్జింపవలయును- ఇట్లు దెలసి బుద్ధిమంతులుఉచితముగ నిద్రింపవలయునని సుశ్రుతము.

సాయంసంధ్యావందనము నగ్నిహోత్రమును జేసి భృత్యులతో గూడ మితముగ భుజించి శయనించవలయునని యాజ్ఞవల్క్య వచనము. రాత్రిపచించినయన్నముచే సాయంవైశ్వదేవబలిహరణ శ్వపచాది బలిహరణప్రముఖములను పత్నితోగూడ జేసి యతిథిపూజగావించి శేషముభుజించి పాదప్రక్షాళనము జేసి గృహస్థుడు గట్టిది దారుమయము విశాలమగునది భగ్నముగాకుండునది విశేషముగమలినముగా కుండునది నల్లులుమొదలగుజంతువులులేనిది ఆస్తృతమగునదియగు శయ్యయందు బరుండవలయునని విష్ణుపురాణము.

శయ్యవిశాలముగా కుండిన వర్తిగిలుటకు నుపయోగించదు- భగ్నమైన నారోహణముచేపరాను. విషమమైనశ్రమకలుగును. మలినమైనరోగముగును. నల్లులుమొదలగుజంతువులుండిన నిద్రలేకుండును- ఆస్తరణలేకుండిన శరీరమువత్తును- గానమంచిశయ్యయందు శయనించవలయును. రాత్రిమొదటిజామును కొనజామును వేదాభ్యాసముచే వెళ్లించి మధ్యయామములు రెండింటిని నిద్రించిన ముక్తికహుడగునని దక్షుడు-

రాత్రిసూక్తమునుజపించి సుఖశాయులగు అగస్త్య, మాధవ, ముచికుంద, కపిల, ఆస్తికులను స్మరించి యవ్యయుడగు విష్ణువును నమస్కరించి బుద్ధినంతర్యామితోగలిపి నిద్రింపవలయునని గోభిలుడు-

ప్రో ప గ మః.

తత్రాపస్తంబః॥ సదానిశాయాం దారాన్ప్రత్యలంకుర్వీత॥ విష్ణుపురాణే॥ స్నాతస్స్రగ్గంధధృక్ప్రీతో నాధ్మాతః క్షుధితోపివా। సకామాంసానురాగశ్చ వ్యవాయంపురుషోవ్రజేత్। లఘ్వాహారాం స్త్రియం కుర్యాదేవం సంజనయేత్సుతం। చతుర్దశ్యష్టమీచైవ అమావాస్యాథపూర్ణిమా। పర్వాణ్యేతానిరాజేంద్ర రవిసంక్రాంతిరేవచ॥ బృహస్పతిః॥ ఋతుకాలాభిగమనం కుర్యాత్పర్వాణివర్జయేత్। స్త్రియాశ్శుక్రోధికేస్త్రీస్స్యాత్పుమాన్పుంసోధికే భవేత్। తస్మాచ్ఛుక్లవివృద్ధ్యర్థం వృష్యంస్నిగ్ధంచభక్షయేత్। తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నిందితైకాదశీచయా। త్రయోదశీచశేషాస్తు ప్రశస్తాదశరాత్రయః।చతుర్భిరితరైస్సార్ధమహోభిస్సద్భిర్గర్హితైరితిచమనుః। నకేవలంరజోదర్శనాదారభ్యచతసృషురాత్రిషు స్త్రీగమనే సద్విగర్హితమాత్రం। కింతు। రజస్వలాంప్రాప్తవతో న

రస్యానియతాత్మనః। దృష్ట్యాయుస్తేజసాంహానిరధర్మశ్చ తతోభవేదితి సుశ్రు
తోక్త్యా దృష్ట్యాదిహానిరూపదృష్టఫలమపిదృశ్యతే॥

హంతవిజ్ఞానమునినా స్వదారగసురతంబుతౌ। నబ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోష
శ్శ్రాద్ధేపివిద్యతే। ఇతీరితంమితాక్షర్యాం పశ్యేచ్చాశౌతిసంజ్ఞికే। దృష్ట్వానిబంధన
మిదం విజ్ఞానమునినాకృతం। పాయసంపూరికాలడ్డూన్పిష్టశేషంయథేచ్ఛయా।
భుంజానాభార్యయాసార్థం కృత్వా రతిమహోత్సవం। కారయిష్యంత్యవిద్వాం
సో కామభూతాభవంచితాః। తేవేశ్యైవాత్ర గేహో యశ్లోకస్తం వచ్మి సాద
రాత్। ధ్వనితంబ్రహ్మచారీస్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధిమస్తైస్సహ। యాజ్ఞవల్క్య ఇ
తిప్రాహ శ్రాద్ధేనిందితయాంరతిం। మూలానుసారిణీవ్యాఖ్యాభవేన్మానువిరోధినీ।
మన్వాదిస్మృతికర్తౄణాం సంమతాసావిద్యతే। పృథ్వీచంద్రోదయకృతా మా
ధవేనాపిధీవచ। దేవానందేనకుల్లూకభట్టాద్యైశ్చ వినిందితం। నిబంధనంతునగ్రా
హ్యం విజ్ఞానమునినాకృతం। శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభోక్తారస్తాంనిశాం స్వస్త్రియాస
హ। రమేయుర్నైతియత్ప్రోక్తం మునిభిస్సర్వవేదిభిః। అనేనాయామ్యతాక్షేయమి
త్యాహకమలాకరః। సోయం వ్యవస్థాంకృతవాన్నృతౌ స్యాసంభవే సతి। ఏకాద
శ్యాంచశ్రాద్ధేవా కార్యం స్వస్త్రీగమనంక్వచిత్। పదమేతద్విరుధ్యుక్తం కాశీనాథేన
సూరిణా। కమలాకరభట్టస్య వ్యవస్థానోచితాకృతా। వ్యవస్థోజ్జీవకంమూలంవ్యా
ఖ్యమేతద్విచక్షణైః। సమయస్త్వేవసాధూనామస్మిన్నర్థేనవిద్యతే। సోపి వేదవది
త్యాహమునయస్తత్వదర్శినః। నిమంత్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే మైథునంసేవతేద్విజః।
శ్రాద్ధందత్వాచభుక్త్వాచయుక్తస్స్యాన్మహతైనసా। ఋతుకాలే నియుక్తోవా
నైవగచ్ఛేత్ స్త్రియంక్వచిత్। తత్రగచ్ఛన్నవాప్నోతి హ్యనిష్టాని ఫలానితు। శ్రా
ద్ధంకరిష్యన్కృత్వావా భుక్త్వావాపినిమంత్రితః। ఉపోష్యచతథాభుక్త్వా నోప
గచ్ఛ ఋతావపి। భోక్ష్యన్కరిష్యన్ శ్వశ్శ్రాద్ధం పూర్వరాత్రౌ ప్రయత్న
తః। వ్యవాయంభోజనంచాపి ఋతావపివివర్జయేత్। శంఖేనవృద్ధమనునాచాశ్వ
లాయనమహాసినా। ప్రోక్తాన్యేతాని దృష్ట్వాత్ర సంశయస్త్యజ్యతాం బుధైః। ని
యతంబ్రహ్మచర్యంస్యాచ్ఛ్రాద్ధేనైరతిజల్పితం। ఋతుస్నాతాంతయోభార్యాం
సన్నిధానోపగచ్ఛతి। ఘోరాయాంభ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్రసంశ
యః ఏషదోషస్తు ద్వేషేణ యదికామీ నసంక్రమేత్। వైరాగ్యాద్వ్రతార్థేన ఋ
తుత్యాగీనదోషభాక్। శ్రీధరాచార్యాదిశిష్టానా మిష్టమేతన్మతంకృతం॥ శ్రీదంతు
లూరినారాయణగజపతిరాజవర్యరచితమిదం। సంతోనుగృహ్యామోదంతాం క
రుణావరుణాలయాస్స్వాంతే॥

ఋతుకాలాభిగామీత్యత్ర కేచిదేవ మాచక్షతే। అజాతపుత్రస్యైషని
యమః। నతుజాతపుత్రస్యేతి। ఉపపాదయంతిచకూర్మపురాణే॥ ఋతుకాలాభి
గామీస్యాద్యావత్పుత్రో నజాయతఇతి॥ ఋణాపకరణార్థంహి పుత్రోత్పాద
నం తదర్థమేవ దారోపగమః। అపత్యార్థం స్త్రియస్సృష్టాః స్త్రీక్షేత్రంబీజినో
నరాః। క్షేత్రం బీజవతేదేయం నాబీజీ క్షేత్రమర్హతీతిమనుః॥ జాయమానో
వైబ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవాఞ్జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః
ప్రజయాపితృభ్య ఏషవా అనృణో యఃపుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారీవాసీతి శ్రుతేః॥
ఋణమస్మిన్సన్నయత్యమృతత్వంచగచ్ఛతి। పితాపుత్రస్యజాతస్య ప్రపశ్యేజ్జీవ
తోముఖమితి॥ మంత్రవర్ణోపి: పితౄణామనృణశ్చైవ సతస్మాత్సర్వమర్హతి।
తస్మిన్నృణంసన్నయతి తేనచానంత్యమశ్నుతే॥ సఏవధర్మజఃపుత్రః కామజా ని
తరాన్విదురితి మనుః॥

బహుపుత్రత్వమపిశ్రూయతే॥ ఇమాంత్వమింద్రమీఢ్వస్సుపుత్రాగ్ంసుభ
గాంకృణుదశాస్యాంపుత్రానాధేహిపతిమేకాదశంకృధీతి॥ నను జ్యేష్ఠేనైవానృ
ణ్యసిద్ధేః నిరర్థకం పుత్రాంతరోత్పాదనం తన్న సర్వేషాంపుత్రాణామానృణ్య
హేతుత్వాత్। నహిపుత్రజననమాత్రేణపితురానృణ్యం। కింతర్హి సమ్యగనుశి
ష్టేన పుత్రేణ శాస్త్రీయేషు ధర్మేష్వనుష్ఠితేషు పశ్చాదానృణ్యం సంపద్యతే॥
వాజసనేయబ్రాహ్మణే పుత్రానుశాసనవిధిరామ్నాతః। తస్మాత్పుత్రమనుశి
ష్టం లోకహితమాహుస్తస్మాదేనమనుశాసతి సయద్యనేనకించిదక్ష్ణయాకృతం
భవతి తస్మాదేనగ్ంసర్వస్మాత్పుత్రోముంచతి తస్మాత్పుత్రోనామసపుత్రేణైవా
స్మిన్లోకేప్రతితిష్ఠతీతి॥ అస్యాయమర్థః॥ అస్తికించిత్సంప్రతినామకం కర్మ య
దా పితృఋణాదిలోభనంభవతి తదా పుత్రమాహూయ వేదాధ్యయనే యజ్ఞే
లౌకికవ్యాపారేచ యద్యత్కర్తవ్యతయా జ్ఞాతం తస్యతస్య సర్వస్య సంప్రదా
నంకర్తవ్యం। తస్యాంచసంపత్తౌ యస్మాదనుశిష్టఏవ పుత్రోధికారీ తస్మాదనుశి
ష్టపుత్రంహి లోకహితమాహుశ్శాస్త్రజ్ఞాః। అతఏవపుత్రానుశాసనం కుర్యుః।
పితరంసచానుశిష్టఃపుత్రః యత్కించిత్స్వపిత్రా శాస్త్రీయంకర్మ అక్ష్ణయావ్యా
పకత్వేన శాస్త్రవైపరీత్యేనచ కృతంభవతి తస్మాత్పాపాదేనం పితరం స్వదే
యం శాస్త్రీయం సమ్యగనుతిష్ఠన్ మోచయతి।తస్మాత్పున్నామ్నో నరకాత్త్రా
యతఇతి వ్యుత్పత్త్యా పుత్రోనామ నచ పితా స్వయంమృతః పుత్రశరీరేణాస్మి
న్మర్త్యలోకే యథాశాస్త్రం కర్మ కుర్వన్ననుతిష్ఠతీతి। ఏవంచసతి బహూనాం
మధ్యే యథావదనుశాసనం। ప్రజ్ఞామాంద్యాదిప్రతిబంధకబాహుళ్యాత్కస్య

చికీర్షాసంపత్త్యై। అనుశిష్టేవ్యతిరిక్తేషు యథాభావదనుష్ఠానం కస్యచిదేవ। అతో జ్యేష్ఠపుత్రనిష్ఠేవా యథాస్త్రాద్యర్శస్సవివాహ్యహేతుః అత ఏవ ఏకవ్యాపకకాలే ఋతౌ యద్యేకో పికయాంగ్రవజేదితి స్మృతిః। దశాస్యాంపుత్రాన్నాధేహీతి మంత్రిశ్చ ఏవంగతి బహుపుత్రవిధిముపోద్బలయతి యత్తుకామజానితరాన్విదురిత్యుదాహృతం। తదనుశిష్టవిషయం। జ్యేష్ఠంగుణవయఃకృతమితి స్మరణాత్। తస్మాజ్జాతపుత్రో ఋతౌ ఉపేయాదేవ॥

పాత్రాన్యంశే శిరశ్ఛన్నం యామ్యాయాం మధవాస్పృష। సత్రైవస్వపతః పుంసో విపరీతంతురోగదమితి(శ్రీవిష్ణుప్రణీతసంహితత్వాదుత్తరదిశి శిరస్థితస్స్వపనం రోగహేతుత్వాద్దృష్టఫలమేవ। దిక్సాధనయంత్రేపర్ద్ధ. వనత్రిశేగా శిరోగతబుద్ధ్యాకర్షణాదున్మత్తో భవతి। ప్రాయి దేశోన్మత్తాః స్వపంత్యుదీచీస్థిత మస్తకా ఏవ॥

దారోపగమనము.

ప్రతిరాత్రియందును భార్యలలంకరించుకోవలెను. స్నానముసల్పి చందనాది సుగంధద్రవ్యములను ధరించి ప్రీతితో మిక్కిలి క్షుధితుడును అత్యాహారముచేత పుష్టాంగముగలవాడును గాక కామవిశిష్టుడు ననురాగయుక్తుడునై పురుషుడు వ్యవాయమునొందవలయును. కొంచెమాహారముగల స్త్రీనొందిన పుత్రోత్పత్తిగాగును. చతుర్దశి నష్టమిన మావాస్యను పూర్ణిమను రవిసంక్రాంతిని పర్వములగువీటిని వర్జించి ఋతుకాలమందు స్త్రీసాంగత్యమును జేయవలయును. స్త్రీయొక్క శోణితమధికమైన స్త్రీ జనించును. పురుషుని శుక్లమధికమైన పురుషుడుపుట్టును గావున శుక్లవృద్ధికొరకు వృష్యములను స్నిగ్ధములను పురుషుడు భుజింపవలయును.

ఋతుదినములలో మొదటి నాలుగుదినములు ౧౧వ దివసము ౧౩వ దివసమును వర్జించి మిగిలిన పదిదినములును ప్రశస్తములుగావున స్త్రీనొందుటకు ప్రశస్తములనిమనువు. రజస్వలయగు స్త్రీనొందుట శిష్టగర్హితమే కాదు- నియమములేక రజస్వలాస్త్రీనొందిననరునకు దృష్టియు నాయువు తేజమును ధర్మమును నశించుననిసుశ్రుతము. మనువునిటులే సిద్ధ్యముగా జెప్పెను. దృష్ట్యాదిహానిరూపమగు దృష్టఫలమందువలన గనబడుచున్నది. ఆశ్చర్యమగుచున్నది విజ్ఞానేశ్వరులవారిచేతను ఋతుకాలమందున స్వస్త్రీరతమొనర్చిన బ్రహ్మచర్యస్ఖలన దోషము శ్రాద్ధమందున్ను లేదని మితాక్షరి యను నామసంజ్ఞగల శ్లోకవ్యాఖ్యయందున జెప్పియున్నది.

ఈనిబంధనను బట్టి పరమాన్నము పూరీలు లాడూలు మొదలగు పిత్రు శేషమును స్వేచ్ఛగా భుజించి ఋతుకాలమున రత్యుత్సవమును స్వరమణితో కామపిశాచావిష్టులగువారలాచరింపుదురు. ఈయర్థమందు బృహస్పతివచనమును జెప్పుచున్నాను. శ్రాద్ధమునర్చువాడు భోక్తలతోకూడా రెండుదినములు బ్రహ్మచారిగానుండవలెను. లేకుండిన నరకగామియగునని యాజ్ఞవల్క్య భోక్తలతోకూడా శ్రాద్ధమునర్చువాడు ఆరోజున బ్రహ్మచారియై యుండవలసినదని శ్రాద్ధదినమందు రతినిషేధమును జెప్పెను

మూలమునకనుగుణముగా వ్యాఖ్యానమునర్చవలెనుగాని విరోధముగా జేయగూడదు. మన్వాదిస్మృతికర్తలయొక్క మతముచేతనున్ను పృథ్వీచంద్రోదయకారులు, మాధవాచార్యులు శివానందకల్లాకభట్టాదులవల్లనున్ను యీ విజ్ఞానేశ్వరమతము నిందించబడినది. గాన యీవిజ్ఞానేశ్వరనిబంధన గ్రహింపదగదు. కమలాకరభట్టు శ్రాద్ధమునర్చినవాడును భోక్తలును ఆరాత్రి తనస్త్రీతోకూడా రమించకూడదనే మునివాక్యములు ఋతువ్యతిరిక్త దినములయందాచరణకుగాని ఋతుదివసములయందు ఏకాదశినైనను శ్రాద్ధదినమైనను స్వస్త్రీగమనము అవశ్యకమనెను. కాశీనాథపండితులచే ఈకమలాకరభట్టుయొక్క వ్యవస్థ సంగీకరించబడలేదు ఈవ్యవస్థనుజ్జీవింపజేయదగినవచనములు వెతకదగియున్నవి. సకలఋషిమతముచేతనున్ను వేదతుల్యమని యొప్పుకొనేడి శిష్టాచారమున్ను యీయర్థమందు లేదు.

శ్రాద్ధమందు భోక్తలనుగా నియమించబడిన బ్రాహ్మణులును కర్తయున్ను స్వదారగమనమును జేయరాదనియును, జేసిరేని పాతకియగుననియును జెప్పిన శంఖ వృద్ధ మను ఆశ్వలాయన వచనములను జూచి యీయర్థమందు పెద్దలచేత సంశయము త్యజించబడవలయును.

అయితే ఋతుస్నాతయగు భార్యను సన్నిధియిందుండి పొందకుండిన ఘోరమగుభ్రూణహత్య నిస్సంశయముగ బొందుననెడివచనము ద్వేషముచేతను కాముకుండై యుండియు స్వస్త్రీగమనమునర్చనివాని విషయముగాని వైరాగ్యముచేతనైనను వ్రతముకొరకైనను ఋతుత్యాగి దోషమునొందడని శ్రీధరాచార్యులు మొదలగు శిష్టులకిష్టమగు మతమును జేయబడెను.

శ్రీదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ రచితమగు నీవ్యవస్థనుగూర్చి కరుణాసముద్రులగు సత్పురుషులనుగ్రహించి సంతుష్టులగుదురుగాక.

ఋతుకాలాభిగమననియమము పుత్రోత్పత్తిపర్యంతమని కూర్మపురా

ణమందుఁ జెప్పబడెను. పితృఋణనివృత్తి కొరకు పుత్రోత్పత్తిని గోరుట- తదర్థమే వివాహోపగమము. స్త్రీలు సంతానముకొరకు సృజింపబడిరి. స్త్రీ క్షేత్రభూతురాలు. పురుషుఁడు బీజవంతుఁడు- గాన బీజముగల పురుషునకే క్షేత్రముగల స్త్రీ నివ్వవలయునుగాని నిర్వీర్యుఁడగువానికివ్వదగదని మనువు. బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టుకతో మూఁడుఋణములు గలవాఁడగుచున్నాఁడు- గాన బ్రహ్మచర్యముచే ఋషిఋణమును యజ్ఞముచే దేవఋణమును సంతానముచే పితృఋణమును దీర్చినవాఁడగును. బ్రహ్మచారియు యజ్వయు ప్రజావంతుఁడునగువాఁడు ఋణములేనివాఁడగునని శ్రుతి.

కుమారుఁడు పుట్టినమాత్రమున తండ్రి యున్నవాని వంశమును గాచిన ఋణవిముక్తుఁడై మోక్షమునొందును. మునిమనుమఁడు పుట్టుటచే ఋణభారమంతయు వాసి స్వర్గమునొందును గావున పుత్రపౌత్త్రసంతానవంశఫలమునొందును గాన ప్రథమపుత్రుఁడే ధర్మార్థమైన పుత్రుఁడు. ఇతరులు కామజులని మనువచనమ్మైనను శ్రుతియందు బహుపుత్రోత్పాదనము ప్రశంసితమని చెప్పబడియున్నది.

ఓ యింద్రుఁడా యీకన్యకను మంచిపుత్రులు గలదానిఁగాను సౌభాగ్యముగలదానిఁగాను జేయుము. ఈ స్త్రీయందు పదిమందిపుత్రులనుగలిగించి దీనిభర్తను పదకొండవవానిఁగా జేసి రక్షించుమని వివాహకాలమందింద్రుని బ్రార్థించు మంత్రము. ఓ యీ జ్యేష్ఠపుత్రునిచే ఋణవిముక్తి నొందుచుండ పుత్రాంతరోత్పత్త్యపేక్ష నిరర్థకమనియంటిరేని అట్లుగాదు. అందరిపుత్రులవల్ల నారోగ్యముగలుగుటవలన పుత్రజననమాత్రముచే పితృఋణవిముక్తి కాదు. మరియేమనిన పుత్రులను సకలసంస్కారయుతులను విద్యావంతులను గాఁగ జేసినవారలు శాస్త్రవిరోధకర్మములఁ జేయకుండిన నిమ్మట తండ్రి ఋణవిముక్తుఁడగును. ఈ విషయమై వాజసనేయబ్రాహ్మణమందు పుత్రానుశాసనవిధి చెప్పబడియున్నది.

ఎప్పుడు పితృఋణవిముక్తినిఁ బురుషుఁడు గోరునో యప్పుడు పుత్రులకు వేదాధ్యయనమందును, యజ్ఞమందును, లౌకికవ్యాపారమందును దెలియదగినది జేయఁదగినదియేదో దానినంతను జెప్పిశిక్షితులనుగా జేసిన నిట్టిశిక్షితులగువారిలో నెవఁడు యోగ్యుఁడైయుండునట్టి పుత్రుఁడే లోకహితకారియైయుండునని శాస్త్రజ్ఞులు జెప్పుచున్నారు. గాన తండ్రికి పుత్రానుశాసనమావశ్యకము. అట్టియోగ్యుఁడగుపుత్రుఁడు తండ్రి ప్రమాదముచే నశాస్త్రీయకర్మాచరణమును జేసిన నా పాపమువలన దండ్రిని పుత్రుఁడు తాను జేయు సత్కర్మచే విముక్తినిఁ జేయునని యును పున్నామనరకమువలన రక్షించును గావున బుత్రుఁడగునని పుత్రశబ్ద వ్యు

త్పత్తివలనను దానులోకాంతరగతుడైనను పుత్రరూపముచే [illegible]లోకమం దు యథాశాస్త్రానుగుకర్మ జేయుచుండుననియును జెప్పబడియున్నది.

ఇట్లుగావున బహుసంతతిపుత్రులలో బుద్ధిమాంద్యాది ప్రతిబంధకమగు శాస్త్రీయ్యయనాదిశిక్షనొందిన యొకడు సత్కర్మానుష్ఠాతయగుచుండును. ఆ పుత్రుడు జ్యేష్ఠుడైన కనిష్ఠుడైన నట్టివానిచేతనే తండ్రి యానృణ్యము నొందును. బహుసంతతికుమారులను గనిన నందొకడు గయావ్రజనమైనను జేయునని ధర్మశాస్త్రము. దీనికి పదిమందికుమారులను గలుగజేయుమను వివాహకాలమందలి శ్రుతికిని తాత్పర్యమిదిగావున దీనిని శ్రుతి బలపరుచుచున్నది. జ్యేష్ఠపుత్రుడు కంటెనితరులు కామజులనువచన తాత్పర్యము శిక్షితులుగాకుండిన యవిద్వాంసులవిషయము. జ్యేష్ఠత్వగుణముచేతను వయస్సుచేతనుగూడ నాలోచింపవలయునను స్మృతివచనమువలన కేవలము జన్మజ్యేష్ఠుడు జ్యేష్ఠుడుగాడు. గుణజ్యేష్ఠుడే జ్యేష్ఠుడు. గానబుత్రోత్పత్తియైనబిమ్మటనుగూడ దానానుగమమావశ్యకము.

ప్రాగ్దిశగా, లేక దక్షిణదిశగా శిరస్సునుంచి పరుండుట ప్రశస్తము. ఎల్లప్పుడు నితరములగు నుత్తరపశ్చిమదిశలను బరుండిన రోగమిచ్చునని శ్రీవిష్ణుపురాణవచనము. ఎల్లప్పుడనుటచే ప్రయాణేపశ్చిమంశిరః అనేవచనానుజ్ఞచే ప్రయాణములో పశ్చిమదిక్కున శిరస్సునుంచి పరుండవచ్చును. ఉత్తరదిక్కుగా శిరస్సునెప్పుడుంచి నిద్రించరాదు రోగహేతువగుటచే దృష్టఫలమియ్యవే. దిక్సాధనయంత్రమువలె ధ్రువనక్షత్రాకర్షణ శిరస్సునందుండు బుద్ధికిని గలుగుచున్నందున వెఱ్ఱివాడగుచున్నాడు. తరుచుగా వెఱ్ఱివాళ్లు శిరస్సునుత్తరముగానుంచి నిద్రించుచున్నారు.

నన్వఖండనిరతిశయానందావాప్తిలక్షణత్వేనాభ్యర్హితత్వాన్మోక్షపురుషార్థ ఏవ ముఖ్య ఇతి సకలమతసిద్ధాంతః కిం చార్వాకగణ ఉపక్రాంతే ఇత్యత్రోచ్యతేఽస్మాభిః। ప్రసూతిభాజో విశ్వస్య స్త్రీపురుషాభ్యామేవ నిష్పన్నత్వాత్కామస్య పితృఋణవిమోచన హేతుభూతతయా సమ్మతం మహాపురుషపరిగ్రహాత్పురుషార్థ ఇతి నందికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్స్యాయనాది పూర్వసిద్ధాంతః॥

ఏవం సతి పూర్వాలాభే పరః పర ఇతి న్యాయాత్ ముఖ్యకల్పాలాభేనుకల్పవ్యాః విహితత్వాన్మోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్త్యలాభే కామపురుషార్థసాధనేషు వా అవశ్యం ప్రవృత్తిః కర్తవ్యేత్యనుసంధాయైవ స్వ[illegible]పగమనముపన్యస్తం। కించ పశుపక్ష్యాదిజంతూనామపి గా[illegible]ర్థాః। మను

[illegible]నాతివానందినో భవంత్యేవ తస్మాత్ స్త్రియః పతివ్ర
[illegible]ః పతయస్త్వే[illegible]వ్రతపరా భవేయుః అన్యథాప్యాగాదివ్య[illegible]చ్ఛేవ్యం యు
ఛేరన్॥ తదుక్త[illegible]పదీపే॥ స్వస్వామిన్యేవరక్తాస్యాత్కామశాస్త్రవిశారదే।
భవేన్నాతివ్రతానాం తుష్టింతల్పే పమాప్నుయాత్। ఏతచ్ఛాస్త్రానుసారేణ యో
రతింప్రాప్తుమిచ్ఛతి। కాలాదిసాత్త్వవజ్ఞానాన్నన్నోవేగంయుగ్మధియాత్। తతస్వా
ధీనచిత్తస్యాత్త్వసస్వాన్యప్యసౌనరః॥ ఇతిహేతోరిదంశాస్త్రంజ్ఞేయంముననీధీజ
నైః॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాంప్రాప్తిర్భవతిన్చితేఘిం॥

ఉక్తమానందస్వరూపం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ రసోవై సః రసగ్గ్ హ్యేవా
యంలబ్ధ్వానందీభవతీతిశ్రుతిః। అస్యార్థః। రసోఽజనిత్యశ్చేతిద్వివిధః।తత్రా
ద్యోవాత్స్యాయనరోలాదినవరసనాత్కందర్పయిఃపంచక విషయానందాబ్ధి లహరీ
మగ్నానామఖండసరతిశయానందావాప్తి హేతుర్యానోర్థంపత్యోర్దర్శనాలిం
గనచుంబన మధురవచనాకర్ణన ముఖగంధాస్వాదన బాహ్యాభ్యంతరసంభోగ
శ్శృంగారాఖ్యోరసః। [illegible]యానందరస్యత్తో ప బాహ్యం కించన వేదనాంతర
మేవవాయంపురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనాపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేదనాంతరం॥ కేవలం [illegible]తమంగాలింగపరిష్వంగే వి
గళిత వేద్యాంతరత్వేనబ్రహ్మానందసన్నిహితసుఖావిశేషసంభవశంసనం॥
తత్సాఖ్యాంపరతత్త్వవేదనసుఖానందోపమయాఽర్థః॥ [illegible]వాలింగనసూక్ష్మమన్మ
థకళావైచిత్ర్యమూర్ఛోజనః। [illegible]లింగనచుంబనాదితసుఖం ప్రాప్నోతి వే
ద్యాంతరం॥ బాహ్యమాభ్యంతరం చేతిసురతంద్వివిధంస్మృతం। తత్రాద్యంచుం
బనాశ్లేషనఖదంతక్షతాదికం। ద్వితీయంసురతంసాక్షాన్నానాకరణకల్పితం॥ అ
నుకూలేనిషేవేతేయతోన్యోన్యం[illegible] దర్శనస్పర్శనాదీని ససంభోగ ఉ
దాహృతః॥ అటశ్రోత్రసమనసాసహితాని [illegible]ణాం స్వేషుస్వేషు విషయేష్వానుకూ
ల్యతః ప్రవృత్తిరేవ కామాపరనామసంభోగ ఇత్యుచ్యతే న కేవలం దర్శనస్పర్శ
నాదినా॥ తదుక్తం॥శ్లో॥ శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామాత్మసంయుక్తేన మన
సాధిష్ఠితానాం స్వేషు స్వేషు విషయేష్వానుకూల్యతః ప్రవృత్తిః కామఇతి॥ ప్రే
మాదిదృష్టార్థేష్వేషు తచ్చింతాత్వభిలాషకః। రాగస్తత్సంగబుద్ధిస్స్యాత్స్నేహ
స్తత్ప్రవణక్రియా। తద్వియోగాసహం ప్రేమరతిస్తత్సహవర్తనం। శృంగారస్త
త్సమం[illegible]సంభోగస్సప్తధాక్రమఇతివాత్స్యాయనః॥

[illegible]జాతీయపరిణ[illegible]ధరపల్లవ రసాస్వాదనమప్యచ్ఛిన్నత్వాచ్ఛ
[illegible]తయా[illegible]ధరపానాత్స్యాయనాదిభి రాచరితుముక్తమితిచేదుచ్యతే
స్మాభిః॥ నిత్య[illegible]ణాంశకుసుమఫలపాతనే।ప్రసవేచశుచిర్వత్సః శ్వా[illegible]

ష్యగ్రహాదేశు చిరిత్యనుస్మరణాత్తద్వాహాహి రరమణీరతాలనుమతమేవ। రస్య తేఆస్వాద్యతఇతివ్యుత్పత్త్యారసఇత్యుచ్యతే॥ తదుక్తం॥ రసతే స్వాదనార్థత్వా ద్రస్యంతఇతి తేరసాః। వ్యంజనావధిసంయోగోయధాస్న్వంస్వాదుతాంనయేత్। ఏవంనయంతిరసతామితరేస్థాయిసంశ్రితాః। ద్రాక్షాపాకస్సకధితో బహిరంతస్ఫురద్రసఇతి॥

నను॥ నిదాఘశరదోర్బాలాపథ్యావిషయిణో భవేత్। హేమంతే తరుణీయోగ్యా ప్రౌఢావర్షావసంతయోః। సతతం సేవ్యమానాపి బాలాప్రదయతేబలం॥ బాలాస్యాత్షోడశాబ్దాతదుపరితరుణీవింశతేర్వావదూర్ధ్వం ప్రౌఢాస్యాత్పంచపంచాశదవధిపరతోవృద్ధతామేతినారీత్యుక్తత్వాత్ప్రౌఢాయాం వర్షావసంతసమయా సుమశరసమరయోగ్యావితిశాస్త్రోక్తమనాదృత్యైవ లంబయానోర్ధంపత్యోర్బాహ్యాభ్యంతరసంభోగసంభ్రమఏవ సముదాహృత ఇత్యాశంకాయాముచ్యతే॥ ఆలింగనంలంబపయోధరాణాంస్త్రీణాంచదుఃఖం త్రయమేవభూమా॥ కవిమార్గేఘాష్యాహ॥ అయమతిజవరాః ప్రకామగుర్వీ రలఘువిలంబిపయోధరోపరుద్ధాః। సతతమసుమతామగమ్యరూపాః పరిణతదిక్కరికాస్తటీర్బిభర్తీతి॥

అత్ర స్త్రీణాంపురుషాణాంచ యావ్వనకృతసురతమేవ రమణీయమితి తాత్పర్యం॥ లంబకుచాలింగనతో లికుచకుచాపాదతాడనం శ్రేయః। స్త్రీణాం తావత్స్తనపతనావధికమేవరతంవరమితి-లంబస్తననితంబినీసంభోగస్త్వబలారమణీపాదతాడనాదపవేచనామేణ సుఖాహఇత్యభిప్రాయః॥

చుంబనాలింగనాదిబాహ్యాభ్యంతర సురతగుణాశ్చ బాలాద్యవస్థా స్త్రీసంభోగజగుణదోషాశ్చ చరకేభిహితాః। తదభిమత మభిజ్ఞానా మిత్యతాభిధాస్యామః॥

నారీదోషహారంసుదీపనకరంభూపైస్సదాసేవ్యతే॥ అధరామృతేన పైత్యంనశ్యతివాతఃపయోధరాలింగైః। అధసురతేనకఫం త్రిదోషహారం వపుస్త్రీణాం॥ కించిదుష్ణమనోహర్షణదీపనందేహలాఘవం।నాడీనాంనిర్మలత్వంచబాలస్త్రీభోగలక్షణం॥ పంచేంద్రియప్రీతికరంచసౌఖ్యందోషత్రయఘ్నం బలపుష్టిదంచ। కేకాగతిర్నాడిషయావనస్త్రీసంభోగచిహ్నాంసముదాహారంతి॥ జ్ఞానంచ దీపనత్వంచమన్మథోద్రేకితాలఘు। రాజహంసగతిర్నాడీ ప్రౌఢస్త్రీభోగలక్షణం॥ మాంద్యంజడత్వంమందాగ్నిరరుచిస్సారుతోద్భవః। మహిషస్య గతిర్నాడీ వృద్ధస్త్రీభోగలక్షణమితి॥ ఉత॥ యస్యాం మనశ్శ[illegible]బంధస్తస్యామృద్ధి

రిత్యాపస్తంబోక్తేశ్చ॥ ద్రవీభూతం పనోయత్ర తదర్శనే శ్రీమదాయిణీతి లతాసా ద్యానోస్త్రీపురుషయోరనోన్యం ప్రీయాస్పదం భవిష్యతీతి తస్మాద్యావ్వనకృత సురతమేవోక్తం ఉదితయద్యావనా ముగ్ధా లజ్జావిజితమన్మథా। లజ్జామన్మథమధ్య స్థామధ్యమోదితయావనా। స్మరమందీకృతవ్రీడా ప్రౌఢా సంపూర్ణయావనేతి వాత్స్యాయనీయే॥ ముగ్ధామధ్యాప్రగల్భా చ త్రివిధాభిస్త్రియోమతాః॥ ఏకాం తే ప్రియసంగృహీతవదనా కామంతనుం కంపతే మూకీభావముపాగతా నవవతి ప్రాయోరుషారోహిణీ। సంభోగాయనయాతితల్పమధవా సంప్రాప్తతల్పాప రా వస్త్రం నక్షిపతి స్థితా సువదనా యా సైవ ముగ్ధా భవేత్॥ లజ్జానమ్రముఖీప్రి యేణవిదితా కించిద్వదత్యాదరాద్గాఢాలింగితవత్యపి ప్రియతమే నాత్యంతహ ర్షోన్నతా। సంభోగాయమనో నియచ్ఛతి నఖస్థానేకృతే తాడితే జాతస్మేరము ఖీప్రియప్రణయినే మధ్యాస్మృతా సావధూః॥ బహుప్రియా తీవ్రరతోత్సవప్రి యాస్వనాయకంశాసతి తోషయత్యహో। గతత్రపా గానరతా స్వచేష్టితైర్వశం నయత్యాశుజనాన్విలోకయన్॥ ప్రగల్భాస్యాద్గతవ్రీడా ఇతి వాత్స్యాయనీయేభి హితత్వాత్ప్రౌఢాయాః వ్రీడారాహిత్యముక్తం। తస్యాః నిర్లజ్జాయాః విలాసో పి వికారాయతే వివేకదృశాం। బాలాతరుణాతు సవ్రీడాలోకనేనైవ స్వాభిమతమ భినయంత్యా సత్యా వితి సంచారీభావః। కుచకుంభదోర్మూలాచ్ఛాదనవదనవిని మన దరనిమీలిత నయనత్వానుభావక మనస్సంకోచనరూపా వ్రీడా॥ చేతస్సం కోచనం వ్రీడానంగరాగస్తనాదిభిరితి లక్షణాత్॥ అభిరూప మకార్పణ్య మంగా నాంచాతిమార్దవం। ఏవమాదిగుణావస్థా ప్రథమేయావనే భవేత్॥

ఏతాదృశీం యావ్వనావిర్భావవిభావభావభవావిర్భావసభ్రూవిభ్రమక టాక్షసస్మిత స్నేహావలోకనవిలాసశృంగారరససర్వస్వస్వర్ణపుత్తళికాముత్తమ నాయికామత్యుత్కటకామశాస్త్రజ్ఞః ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్యయావ్వనో నాయకోత్యం తసుకుమారార్థసందర్భాం కైశికీమివ రసజ్ఞోవలంబయేదితి బ్రూమః॥ తదు క్తం రతిరహస్యే॥ దత్వాయథేష్టం ఘనభూషణాని విచిత్రవస్త్రాణి మృదూక్తిజా తైః। తాం సాంత్వయన్మన్మథశాస్త్రవేదీ ముగ్ధాం రమేతాధిక ధైర్యయుక్తః॥ మ ధ్యాప్రగల్భే స్త్రియౌ వశీకర్తుం విశదీకృతవాన్రతిసర్వస్వే॥ విచిత్రసురతైః పూ ర్వాంకశాభిర్మన్మథోద్భవైః। వశం నయేత సుకృతీ మధ్యాం కాంతాం మనోహ రాం॥ హాసైర్వచోభిర్ఘనముష్టిఘాతైర్నఖక్షతైర్గంతనిపీడనైశ్చ। విశ్వాసవాచా మణితైః ప్రసిద్ధైర్వశం నయేత ప్రమదాం ప్రగల్భామితి॥

ఓయీ యెడతగా దానికదియె సమమగు నానందస్వరూపము గాగల

యుత్తమమగు మోక్షపురుషార్థము ముఖ్యమని సకలమతసిద్ధాంతము. ఇట్లుండ దారోపగమమేమనియుపక్రమించిరనిన జెప్పుచున్నారము. సంతానోపయోగమగుకామముప్రపంచాభివృద్ధికైయగును. అట్టిప్రపంచము స్త్రీపురుషులచేనిష్పన్నమగుచున్నది. మరియునట్టికామముపితృఋణవిమోచనహేతువగుటచేసంతతమునుమహాపురుషులచేనాచరించబడుచున్న పురుషార్థమని నందికేశ్వర శ్వేతకేతు పాంచాల వాత్స్యాయనాదిపూర్వులసిద్ధాంతము.

ఇట్లగుచుండపూర్వములభించకున్న పైపైటగ్రహించతగినదను న్యాయమువలనముఖ్యకల్పాలాభమునందనుకల్పము విహితమగుటవలన మోక్షపురుషార్థసాధనప్రవృత్తిలేకున్న కామపురుషార్థసాధనమందైన ప్రవృత్తి యవశ్యకర్తవ్యమని స్వదారోపగమమున్యసించబడెను.

మరియును పశుపక్ష్యాదిజంతువులకును మైథునము సాధారణము. మనుష్యులైతే కామకళాజ్ఞానముచే నానందాతిశయమొందుదురు. అందువలన నన్యోన్యానురాగముచే స్త్రీలు పతివ్రతలును పతులేకపత్నీవ్రతులునగుదురు. అట్టినైపుణ్యములేకుండిన స్త్రీపురుషులవల యధేచ్ఛవ్యాపారముగలవారౌదురు. ఇది రసప్రదీపమందుచెప్పబడినది. కామశాస్త్రప్రవీణుడైన భర్తయందే స్త్రీలనురక్తలగుదురు దానపతివ్రతలగుదురు. భర్తవలననే భోగపరితుష్టయగుచుండును. ఈకారణముచేనీశాస్త్రమవశ్యము జ్ఞేయము ఈశాస్త్రమనుసరించిన న్యానందమొందుటకవకాశముండును నాలబంధాదిసాధ్యవిజ్ఞానముచే వాడు మనోవేగమునరికట్టును. అందువలన స్వాధీనచిత్తుడై క్రమముగజితేంద్రియుడగును. కావుననీహేతువుచేతనీశాస్త్రము తెలియవలసినదని మనంబునందెంచిగ్రంథంబుగాపురుషార్థచతుష్టయాధికారి యగుచున్నాము.

చెప్పబడినయానందమును విశేషించుచున్నాము. రసమే బ్రహ్మస్వరూపము. రసానుభవముగలవాడే యానందియగుచున్నాడనిశ్రుతి. రసమనగా ననిత్యమని నిత్యమనియును ద్వివిధము. అందుమొదటిది, ద్రాక్షేక్షు రసాలాది రసగ్రహణముచే నానందించు రసనేంద్రియమువలె సకలేంద్రియములకును నానందముగలిగించు తత్తద్విషయానందాబ్ధిలహరీమగ్నులకు నఖండనిరతిశయానందావాప్తికిహేతువు. యౌవ్వనవంతులగు దంపతులకు దర్శనాలింగనచుంబనమధురవచనాకర్ణన ముఖగంధాస్వాదనాది రూప బాహ్యాభ్యంతర సంభోగ శృంగారాఖ్యమగురసము.

ప్రియురాలిచే కౌంగలించబడినప్రియుడితరమగు బాహ్యము నించుకైన

తెలియదు. అట్టి యవకాశమె బ్రహ్మస్వరూపమని శ్రుతి. ప్రియురాలియత్యంత గాఢాలింగనసందితర మేమియు దెలియకుండుటచే బ్రహ్మానందముగల బ్రహ్మజ్ఞాని సుఖమువంటిసుఖమనిప్రశంసించుట మెగాదు. పరతత్వజ్ఞానముచేనగు మహానంద ముతోసమమని స్త్రీసంభోగసౌఖ్యమును సూక్ష్మమగు మన్మథకళావైచిత్ర్య మందు మూఢుడగు జనుడెవడో తెలుసుకొనును గాని ప్రౌఢాంగనాగాఢా లింగనచుంబనాదిజనితామితసుఖమితరజ్ఞానమేమియు లేకుండ జేయుచు నుండ నాసుఖమిట్టిదట్టిదని జెప్పుటకు శక్యమగునా?

బాహ్యమని యాభ్యంతరమని సురతము రెండువిధములు. అందు మొద టిది చుంబనాశ్లేషనఖదంతక్షతాదికము. రెండవది అనేకబంధాది సాధనముల చేనగు సాక్షాత్సురతము. అనుకూలురగు విలాసవంతులైన దంపతులన్యోన్యద ర్శనస్పర్శనాదులచే దేనియందు సంతుష్టులగుదు రది సంభోగశృంగారము. ర మ్యవస్తువులందగు ప్రేమ దిదృక్ష. దానియందగు చింత యభిలాష. తత్సంగమ మగుబుద్ధి రాగము. తదధీనమగుక్రియ స్నేహము. దానివియోగము నుసహించ కుండుట ప్రేమ. ఆవస్తువుతో గూడ బ్రవర్తించుట రతి. అన్యోన్యసమక్రీడ శృం గారము. సంభోగశృంగారమిటులేడు భేదములని వాత్స్యాయనులు.

ఓ,యీ సజాతీయవివాహితవనితాధరపల్లవరసాస్వాదనమైన నుచ్ఛిష్ట మగుటవలన శిష్టులచేననుభవింపదగదు. వాత్స్యాయనాదిఋషులచే నిట్టిదెట్లు చెప్పబడినదనిన సమాధానమును జెప్పుచున్నాము.

స్త్రీముఖము నిత్యశుచిత్వముకలది. ఫలపాతనమందు పక్షిముఖము ను, పాలుపిదుకునప్పుడు గోవత్సముఖమును, వేటలో మృగగ్రహణమందు శునక ముఖమును శుచితమములని మనువచనమువలనపరిణీతసజాతీయరసజ్ఞీరసప్రియం దనుమతి జేయబడెను.

ఆస్వాదించబడును గాన రసమనబడును. రసధాతువు కాస్వాదనమర్థ ము గాన యాస్వాదించబడునవిరసములివి యిష్టవస్తువుయందిచ్ఛ పూర్ణము గా కుండినదిరతియనుస్థాయీభావసంశ్రితములై అన్నముకూరలుమొదలగువ్యంజన ములతోకూడిననైస్వాదుత్వమునేలాగుబొందించబడునట్లురసములుసార్థకముల గును.బాహ్యాంతరములందుస్ఫురించుచుండురసముద్రాక్షాపాకమనిజెప్పబడెను.

ఓయీ గ్రీష్మశరదృతువులందు బాలయును, హేమంతర్తువందు తరుణి యును, వర్షావసంతర్తువులందు ప్రౌఢయును, భోగుల కుపభోగయోగ్యయ నియును, సర్వకాలమందును బాల బలమును జేయుననియును జెప్పబడియున్న

ది. బాలయనగా పదియాఱవవత్సరములపర్యంతము, ఆపైని యిరువైసంవత్సర ములమట్టుకు తరుణి, ఆమీద యేఁబదేనవవత్సరముమట్టుకును ప్రౌఢ, ఆపిమ్మట వృద్ధయనబడును. ఇట్లుజెప్పబడుటవలన వర్షావసంతసమయములయందు ప్రౌఢాంగనలగతి పథ్యమనుశాస్త్రము నాదరించక కేవలము యౌవ్వనవంతులగు దంపతులకుమాత్రము బాహ్యాభ్యంతరసంభోగశృంగారరససంభ్రమము జెప్ప బడెనేమియనిన సమాధానము జెప్పుచున్నారము.

లంబపయోధరపల్లవాధరాలింగనము దుఃఖకరమనియును, మాఘకావ్యమందును లంబపయోధరులగు జరఠాంగనలు దిగ్దంతులచే పొడవబడినయొల్ల వలెను ప్రాణులకగమ్యరూపలనిజెప్పబడియున్నదిగావున స్త్రీపురుషులకు యౌవ్వనమందగు సురతము రమణీయమని తాత్పర్యము. లంబకుచాలింగనముకంటె లికుచకుచా పాదతాడనమైనను శ్రేయస్కరమనియును జెప్పబడియున్నది. స్త్రీలకుస్తనపతనముమట్టుకే రతము వరమని లంబస్తననితంబినీపరిరంభము బాలాహేలాపాదతాడనముకంటె దుఃఖకరముగాని సుఖకరముగాదని తాత్పర్యము.

చుంబనాలింగనాదిబాహ్యాభ్యంతర సురత గుణదోషములను బాలాద్యవస్థా స్త్రీసంభోగసంభూత గుణదోషములను చరకగ్రంథానుసారముగా వ్రాయుచున్నారము.

స్త్రీ, దోషహరము- దీపనకరము- అనిరాజులచే నెల్లప్పుడును సేవించబడుచుండును. అధరామృతము పైత్యహరము. ఆలింగనము వాతహరము. సురతము కఫహరము గావున స్త్రీశరీరము త్రిదోషహరము. బాలస్త్రీసంభోగము ఇంచుకవెట్టను, మనోహర్షమును, దీపనమును, లఘుత్వమును, నాడీనైర్మల్యమును జేయును. యౌవ్వనస్త్రీసంభోగము బలమును, పుష్టిని, పంచేంద్రియములకును బ్రీతిని, సౌఖ్యమును, దోషత్రయనాశమును నెమలివంటి నాడీప్రచారమును జేయును. ప్రౌఢస్త్రీసంభోగము జ్ఞానమును, దీపనమును, మన్మథోద్రేకత్వమును, లఘుత్వమును, రాజహంసవంటి నాడీప్రచారమును జేయును. వృద్ధస్త్రీసంభోగము మాంద్యమును, జడత్వమును, మందాగ్నిని, అరుచిని, వాతరోగమును, మహిషగతివంటినాడీప్రచారమును జేయును.

మరియు నేస్త్రీనిజూచిన మనస్సు నేత్రము కట్టబడు నాస్త్రీయందు సుఖసమృద్ధియనియాపస్తంబులు. ఏస్త్రీనిజూచిన ప్రేమపుట్టి మనస్సు ద్రవీభూతమగు నాస్త్రీసంభోగయోగ్యయని జెప్పుటవలన యౌవ్వనవంతులగు స్త్రీపురుషుల కన్యోన్యప్రేమబుట్టును గాననట్లు జెప్పబడెను.

ఉదయించుచున్నయౌవ్వనముగలదై లజ్జచేజయించబడిన మన్మథావస్థ గలదిముగ్ధ. పూర్ణయౌవ్వనముగలదై లజ్జామన్మథమధ్యస్థ మధ్యను. మన్మథునిచేమందమై జేయబడిన లజ్జగలదై మిగులయౌవ్వనముగలది ప్రౌఢ.

ముగ్ధాదిలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. ఏకాంతమందు ప్రియునిచేగ్రహించబడినముఖముకలదై కంపించును. మూగివలెమాటలాడకుండును. తరుచుగకోపముకలదైయుండును. సంభోగముకొరకు తల్పమును జేరకుండును. ప్రియుడొకవేళజేర్చినవస్త్రమువదలకుండును. ఇట్టిగుణములుగలది ముగ్ధ. లజ్జచే నమ్రముఖియై ప్రియుడడిగినమాటకించుకయుత్తరమును జెప్పుచు ప్రియునిచే గాఢాలింగితురాలై మిక్కిలి సహించును. సంభోగముకొరకుమనసిచ్చును. నఖక్షతాదులుజేయబడినసుందరహాసముఖారవిందయగునిట్టిగుణములుకలది మధ్య. అధికమైనప్రీతిగలిగి తీవ్రరతోత్సవప్రియురాలై తననాయకుని రోషముబుట్టించి శాసించును. లజ్జవిడుచును. గాఢాసక్తయగును. తనచేష్టలచేప్రియుని వశుని జేయును. ఇట్టిగుణముకలదిప్రౌఢ. అతిలజ్జారహితయైయుండునని వాత్స్యాయన తంత్రమందు జెప్పబడెను. లజ్జారహితయగుదానివిలాసమున్ను వివేకులకు వికారమగుచున్నది. బాలాతరుణులైతే లజ్జాయుక్తమగు దృష్టిమాత్రముచేతను యూనుకూల్యప్రకాశమును జేతురని కామతంత్రమందు జెప్పబడెను. లజ్జాదృష్టిచేతను తమ అభిప్రాయమును గూఢముగా నభినయించుట సంచారీభావము.

కుచకుంభములుదోర్మూలములనాచ్ఛాదించుట, మొగమునువంచుకొనుటయు, నించుకనిమీలితములగుచంచలనయనములుగలుగుట- ఇవిమొదలగువనుభావములచే గనబడు మనస్సంకోచనము వ్రీడ యనబడును. స్తనాదిగోపనముచేననంగరాగచేతస్సంకోచనము వ్రీడయగునని లక్షణగ్రంథము.

సౌందర్యము దైన్యము అవయవములయందతిమార్దవము ఇవి మొదలగు గుణావస్థలు ప్రథమయౌవ్వనమందగును. ఇట్టినూతనయౌవ్వనముచేసగులావణ్యముతోబొడమిన మన్మథావిర్భావముచేనగు భ్రూవిక్షేపకటాక్ష మందస్మితయుక్తములగు స్నేహావలోకనవిలాసములుగల శృంగారరససర్వస్వమగుబంగరుబొమ్మ తెరంగున రంగగు నుత్తమనాయికను ఉత్కృష్ట కామశాస్త్రజ్ఞానముచే ప్రాజ్ఞుడై పూర్ణయౌవ్వనముగల నాయకుడు సుకుమారార్థసందర్భముగల కైశికీవృత్తినవలంబించిన రసజ్ఞునివలె శృంగారరసనిర్మగ్నుడై తదానందమనుభవింపవలయునని జెప్పుచున్నాము.

యథేష్టముగా భూషణములును విచిత్రవస్త్రములు నొసంగి మృదువచనరచనలచే సచ్చికజేయుచు ననంగశాస్త్రకుశలుడగు ధీరుడు ముగ్ధాంగనాసంగసుఖమును ననుభవింపవలయునని రతిరహస్యమందున జెప్పబడెను. మధ్యాప్రగల్భాస్త్రీలనువశముగా జేయుటకు రతిసర్వస్వమందు విశదపరచెదను. విచిత్రములగు సురతములచే మందుగనున్మథకళాభిజ్ఞుడై సుఖమునుబుట్టించుచు మధ్యనాయికను వశముగాజేయవలెను. హాసోక్తులచేతను ముష్టిఘాత దంతక్షత నఖక్షతాది పీడనముచేతను విశ్వాసవాక్యములవల్లను రతికూజితములచేతనుప్రౌఢను వశముగా జేయవలెను.

అథ తస్యాఃకటాక్షస్నేహస్మితవిలాస శృంగారలక్షణాని లక్షయిష్యామః॥ యద్దర్శనేవిరక్తోపి తుభ్యతేతత్సానన్మథః। కుతూహలం రమ్యదృష్టౌచాపలం పరికీర్తితం। శిరశ్శ్రియతె తాపోమేనతన్మధురం స్మృతం। యద్గతాగతవిశ్రాంతవైచిత్ర్యేణవివర్తనం। తారకాయాఃకళాభిజ్ఞాస్తంకటాక్షం ప్రచక్షతే॥ స్యాద్భ్రూవాగ్లలితా క్షేపకేస్యాపక రేచితం। ద్వయోర్మూలసమక్షేప కౌటిల్యాద్భ్రుకుటింవిదుః॥ ఆకస్మికంతుహసితంయౌవనాదివికారజం॥ బాల్యయౌవనసంధావుత్పన్నశృంగారవిషయః ప్రథమాంతఃకరణభావః॥ ఈషద్దృష్టవికారిస్యాద్భావోహావః ప్రకీర్తితః ఇత్యుక్తత్వాత్। విస్రంభోపగమాంకాష్ఠామారూఢేదర్శనాదిభిః। మనోంతరంగంద్రవతిసస్నేహఇతికధ్యతే॥ లీలాప్రియానుకరణంవాగ్భిరగత్యాభిచేష్టయా॥ స్తంభరోమాంచస్వేదాదిసాత్వికభావైః హర్షోత్సుక్యావహిత్థాదిసంచారీభావైస్సహైవ శృంగారచేష్టావిశేషైరితిద్రష్టవ్యం॥ తదుక్తం॥ భావోహావశ్చహేలాచమాధుర్యంధైర్యమిత్యపి॥ లీలావిలాస విచ్ఛిత్తిర్విభ్రమః కిలికించితః। మోట్టాయితంకుట్టమితంబిబ్బోకోలలితంతథా।కుతూహలంచచకితంవిహృతం హాసఇత్యపి। ఏవం శృంగారచేష్టాస్స్యు రష్టాదశవిధామతాఇతి॥ కుట్టమితిలక్షణముక్తం॥ కేశాధరాదిగ్రహణే మోదమానాపి మానసే। దుఃఖితేవబహిఃకుప్యేదితకుట్టమితంహితదతి॥ రాగస్త్వలబ్ధవిషయేవేదనామహతీతయా। సంశోషణీతుగాత్రాణాం తాముత్కంఠాం విదుర్బుధాః॥ చత్వారోపిరహీణాంవినోదాః। నేపథ్యాఅపితావంతఏవ॥ తదుక్తం॥ వియోగేచాయోగేప్రియజనసదృక్షానుభవనం తతశ్చిత్రంకర్మస్వపనసమయేదర్శనమపి। తదంగస్పృష్టానాముపగతవతాంస్పర్శనమపి ప్రతీకారః కామవ్యథితమనసాంకోపికథితః॥ కచధార్యం దేహధార్యం పరిధేయంవిలేపనం। చతుర్థాభూషణంప్రాహుస్త్రీణామన్యత్తుదైశికమితిరసాకరే॥

ఇటుపైనట్టియువతులకటాక్షస్నేహస్మితవిలాసశృంగార లక్షణములను తెల్పుచున్నారము.

ఎవరిదర్శనముచే విరక్తులైననురక్తులగుదురో నట్టిది మన్మథావిర్భావము. రమ్యమగుదృష్టియందలిచాపల్యముకుతూహలమనబడును. దేనిచే మన్మథతాపముశీతలమగునదిమధురమనబడును. గతాగతవిశ్రాంతివైచిత్ర్యముచే నేత్రతారకావివర్తనము కటాక్షమనబడును. కనుబొమలలోనొకదాని యాక్షేపము రేచకము. రెండింటియొక్కమూలమును క్షేపయుక్తమగుకౌటిల్యము భృకుటియనబడును. యౌవనాదివికారములవలనబుట్టినయాకస్మికమగునగవు హసితమనబడును. బాల్యయౌవనసంధియందుత్పన్నమగుశృంగారవిషయాంతఃకరణవికారము భావమనబడును. ఇంచుకప్రకటనమగుకామవికారముగల భావము హావమనబడును. విశ్వాసమందు పరాకాష్ఠనొంది దర్శనాదులచే నంతరంగము దేనివలనద్రవించునది స్నేహము. వాక్కులచే,నడువడిచే, చేష్టలచే క్రియానుసరణము లీలయనబడును. స్తంభనమనగా నిశ్చేష్టత, రోమాంచము, స్వేదము మొదలగునవి సాత్త్వికభావములు. హర్షమౌత్సుక్యము మొదలగునవి సంచారిభావములిట్లుశృంగారచేష్టావిశేషములని తెలియదగును. వాటిని జెప్పుచున్నారము.

హావము, హేల, మాధుర్యము, ధైర్యము, లీల, విలాసము, విచ్ఛిత్తి, విభ్రమము, కిలికించితము, మోట్టాయితము, కుట్టమితము, బిబ్బోకము, లలితము, కుతూహలము, చకితము, విహృతము, హాసము ఇవిపదునెనిమిది శృంగారచేష్టలు. కేశాధరాదిగ్రహణముచే నంతరంగమందు మోదించుచు పైకి దుఃఖముగలిగినట్లభినయించునది కుట్టమితమనబడును. పొందబడినదానియందలి యభిలాషచే గాత్రసంశోషణియగు మహావేదన యుత్కంఠయనబడును. విరహులకుకాలయాపనోపాయములు నాలుగు. కొన్నిదినములు కలిసియుండి దేశాంతరగమనాదికముచే స్త్రీపురుషులు విడిగా నుండుట వియోగము. వినికిడివలన స్త్రీపురుషులన్యోన్యము ననురాగమొంది కలయగోరుటయె అయోగము. ఈ రెండింటియందును ప్రియజనసదృశవస్తువునుజూచుట, వారి చిత్తరువును వ్రాసి జూచుట, స్వప్నదర్శనము, వారిచేస్పృశించబడినవస్తువును స్పృశించుటయును. ఈనాలుగును కాలవ్యథితమనస్కులకు కాలక్షేపసాధనములు. కొప్పుయందు ధరించునది, దేహమందు ధరించునది, పరిధానముసేయునది, శరీరమందు బూయునది, స్త్రీలకలంకారమిట్లు నాలుగువిధములు. తదితరము దైశికమని రతిరసాకరము.

అథానంగావస్థాః బ్రూమః॥ నయనప్రీతిః ప్రథమా చిత్తాసంగస్తతోథ సంకల్పః। నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతా విషయనివృత్తిస్త్రపానాశః। ఉన్మాదో మూర్ఛా మృతిరిత్యేవంస్మరదశా దశైవస్యురితి రతిప్రదీపే॥ ఏకాదశ భావస్థా ఇతి రతిరహస్యే॥ తదుక్తం॥ శ్రవణం చక్షుఃప్రీతి ర్మనస్సంగోథ సంకల్పః। నిద్రాచ్ఛేదస్తనుతా విషయనివృత్తిస్త్రపానాశః। మోహో మూర్ఛా మృతిరిత్యేకాదశధా స్మృతావస్థాః। స్త్రీణామపి పురుషాణామేతాస్సందర్శనేన సంజాతాః॥

శ్రవణంయథా॥ స్మరస్వరూపవానేషస్సంభోగకుశలశ్శుచిః। ఇత్యేకాంతే ప్రియతమా సఖ్యా సంబోధితా యథా॥ గాత్రేమేస్మిన్మదనాధికోజ్జ్వలతనుర్యావ్గ్మీవలయ్యాషణోదారో మన్మథశాస్త్రతంత్రవిభవజ్ఞానేరతః కః పుమాన్। ఇత్యేవంస్వసఖీజనేన పఠిత స్సంబోధితా కామినీ తం పశ్యామికదేతి సత్వరవతీ మార్గేసదావర్తతే॥ అథ చక్షుఃప్రీతిః॥ పూర్వం మయాహిగదితస్సోయమిత్యాప్తకాంతయా। యా స్త్రీ సందర్శితా తస్యాశ్చక్షుఃప్రీతి ర్భవేత్తదా॥ సందర్శితాచాప్తసఖీజనేన యం యాతి యావన్నిజదృష్టిమార్గం। తావద్వ్యధూస్తం శ్రుతపూర్వరూపమపక్ష్మపాతం సహి దదర్శసాక్షాత్॥ అథమనస్సంగః॥ మనస్యాదాయ తం కాంతా విసృజాన్యప్రయోజనం। ఆత్మాగామాభవేద్యత్ర చిత్తసంగోయమీరితః॥ అథసంకల్పః॥ సగ్వోపాన్మైస్తమేవాహంయాస్యామీతిస్పృహాయుతా। సత్వరం వర్తతేచిత్తే సంకల్పస్సంభవేత్తథా॥ అథజాగరః॥ ఏవం తదీయార్పితమానసాయా మనోజబాణవ్యథితాంగయష్టిః। దివానిశంతత్రవిచారయంతీ నయాతినిద్రాం నలినాయతాక్షీ॥ అథకార్శ్యం॥ కృష్ణచంద్రఇవసంతతనిద్రాచ్ఛేదతః ప్రతిదినం నిజదేహం। దర్శనీయమతిసౌష్ఠవయుక్తం యాతి కార్శ్యమబలా కమలాక్షీ॥ అథారతిః॥ స్రక్చందనేషు మణిమౌక్తికభూషణేషు భోజ్యేషు వస్తుషుచ నిస్పృహతాంప్రవిష్టా। హానాథ హారమణ ఇత్యభితోలపంతీ సామాననేతువిషయద్విషతామవాప॥ అథహ్రీత్యాగః॥ పశ్యత్సుబంధుషు సమస్తజనేషుమార్గేచాహూయ వాంఛతి కథాః కథితుంతమేషా। పశ్చాత్తదీయగృహమంటపమధ్యమాప్తమిచ్ఛావతీపరిహృతత్రపతామవాప॥ అథ మోహః॥ మజ్జీవితేశ్వరమనుప్రియనాథకింత్వమాదాయ మాం నరమసే నిజమందిరాంతే। ఇత్థంసఖీపురతఏవ సదాలపంతీ మోహంగతా మదనపంచశరానువిద్ధా॥ అథమూర్ఛా॥ తదాలపంతీ నిజనాయకస్యగుణాననేకాన్పరితాపయుక్తా। సఖీపురస్సంతతబాష్పవర్షా పునఃపునర్మోహమవాప మూర్ఛా॥ అథచరమః॥ అత్యంతమోహాయుక్తాపి తదభావాత్తనుంత్యజేత్। ఏవంభవతిపుంనార్యో రవస్థా మోహసంభవాః॥

ఈపైని మన్మధావస్థలను జెప్పుచున్నారము. చక్షుః ప్రీతి, మనస్సంగమము, సంకల్పము, జాగరము, కృశించుట, విషయనివృత్తి, లజ్జాత్యాగము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మృతి, ఈ మొదలగునవి మన్మధావస్థలని రతిప్రదీపము- రతిరహస్యమందు శ్రవణమొకటికలిపి పదకొండవస్థలని జెప్పబడెను.

వాటి లక్షణములను జెప్పుచున్నారము.— సౌందర్యౌదార్యాది గుణయుక్తుడని సఖిచే నాయిక బోధింపబడుట శ్రవణము. స్వానురూపుడని దెలసి నాయకుని జూడగోరుట చక్షుఃప్రీతి, చూడబడినవాని మనస్సుయందు విడజాలకుండుట చిత్తస్సంగము, సకలోపాయములచేతను నాసినొంద నుద్యోగించుట సంకల్పము, ప్రియునియందర్పితమగు మనస్సుగలదగుటను నిద్రలేకుండుట జాగరము, నిద్రానాశముచేతను చింతాపరంపరచేతను జీర్ణించుట కృశత, స్రక్చందనభోజనాదులయందు స్పృహలేకుండుట యరతి, తనప్రియుని గుణములను జెప్పి తత్సంయోగాభిలాష సఖీజనమెదుట ప్రకటించుట లజ్జాత్యాగము. ప్రియునుద్దేశించి తత్సమాగమవిషయములగు మాటలనుబలవించి శరీరము దెలియకుండుట మూర్ఛ, అత్యంతమోహయుక్తయై యెప్పటికిని ప్రియసమాగమము లేకుండిన మృతినొందనది చరమావస్థ. ఇవి మోహముచేతను స్త్రీపురుషులకు బుట్టెడి యవస్థలు.

నను స్వీయా పరకీయా సాధారణా ఇతి త్రివిధానా యికాః తాసాం బాహ్యాభ్యంతరసురతసుఖం తుల్యమేవ కిమిత్యంస్వీయాస్సంభోగసంభ్రమాదం బరమాత్రమత్రోక్తమితిచేత్తదవిచారితరమణీయమిత్యుచ్య తేస్మాభి శ్లోకచతుష్టయేన॥ అకీర్తికరమస్వర్గ్యమనాయుష్యమితిస్ఫుటం। పరదారాభిగమనం శ్రుతిస్మృతివినిందితం। యథాస్వదారారక్ష్యాంతే తథైవాన్యాంగనాఅపి। ఇతిసత్యాత్యజేద్బుద్ధింపరదారాభిమర్శనే। పరద్రవ్యం యథాచోరా యత్నాదత్యంతభీతితః। నూనంతథాచాన్యాం విటావిషయచేతసః। తస్మిన్నవసరే బాహ్యామాభ్యంతరరతేస్సుఖం। కథం భవేచ్ఛ వేద్భావిదుఃఖ మత్యంతభీషణం॥ తదుక్తంవసంతతిలకే॥ దిశిదిశివిలోలనయనం సహసా సహసేతి సరససల్లాపం। అవిగళితనీవిబంధం తస్కరసురతంనమామితన్వంగ్యా ఇతి॥ పరదారాభిగమన నిషేధం ప్రబూమన్మృతిస్మృతిపురాణేతిహాసైః॥ నపరదారాన్గచ్ఛేదితిశ్రుతిః। నహీదృశమనాయుష్యం లోకే కించనవిద్యతే। యాదృశం పురుషస్యేహ పరదారోపసేవనం॥ పరదారాభిమర్శేషు ప్రవృత్తాన్నౄన్మహీపతిః। ఉద్వేజనకరైర్దండైశ్చిహ్నయిత్వా ప్రవాసయేత్॥ భర్తారం లంఘయేద్యాతు స్త్రీజాతిగుణదర్పితా।

తాంశ్వభిః ఖాదయేద్రాజా సంస్థానే బహుసంస్థితే॥ పుమాంసం దాహయేత్పా
పం శయనే తప్త ఆయసే। అభ్యాదధ్యుశ్చ కాష్ఠాని తత్ర దహ్యేత పాపకృదితిమ
నుః॥ మానసమపి పరదారగమనం నిషిద్ధతయా వివక్షితం విష్ణుపురాణే॥ పర
దారాన్నగచ్ఛేత మనసాపి కదాచన। పరదారగతిః పుంసాముభయత్రాపిభీతిదా।
ఇతిమత్వా స్వదారేషు ఋతుమత్సు బుధో వ్రజేదితి॥ స్కాందపురాణేప్యుక్తం॥ కో
ధర్మః కః పరో లోకః కామాంధానాం దురాత్మనాం। నైహికో న పరో ధర్మో న
బంధుర్న పరం ధనం। న్యక్కుర్వంతి విషీదంతి బాలవృద్ధాస్తథా స్త్రియః। జారం
దృష్ట్వా జనాస్సర్వే యథా చోరప్రవాదినమితి॥ రతిర..స్యాపి పరకామినీరతి ర
నీతిరితి చౌర్యవద్దర్శయతి. సంకేతితస్థలం ప్రాప్తాం నిర్భీకః పరకామినీం। యథైవ
సకృతీధీమాన్తమసావృతరాత్రిషు॥ ధర్మార్థేషు కామేషు భార్యాం నాతిచరా
మ్యహం। ఇతి వైవాహికే కాలే గుర్వగ్నిద్విజసన్నిధౌ। శపథః కారితః పుంసా తం
త్యక్త్వాన్యాం స్త్రియం వ్రజేత్। పాతకీ భవతీత్యేషా భాషా వేదేషు దృశ్యతే। శ్రీమ
హాభారతాదౌ తు పుంసః కామోధికః స్త్రియాః। ఇతీరితం మునీంద్రైశ్చ లోకేస్మి
న్దృశ్యతే తథా। అతృప్తస్స్వయథాదారే పుమాన్ప్రయుతే పరాం। తథా భర్త్రు
రిచాతృప్తా పరమిచ్ఛతి కామినీ। ఇత్యాత్మనోపమాం కృత్వా స్వదారనిరతో భ
వేత్॥ ప్రబ్రూత సత్యం కతరోంగనానాం దోషోస్తి యో నాచరితో మనుష్యైః।
ధాష్ట్ర్యేన పుంభిః ప్రమదా నిరస్తా గుణాధికాస్తా మనునాత్రచోక్తం॥ బ్రాహ్మ
ణాః పాదతో మేధ్యా గావో మేధ్యాస్తు పృష్ఠతః। అజాశ్వా ముఖతో మేధ్యాః స్త్రి
యో మేధ్యాస్తు సర్వతః॥ స్త్రియః పవిత్రమతులం నైతా దుష్యంతి కర్హిచిత్। మా
సిమాసి రజో హ్యాసాం దుష్కృతాన్యపకర్షతి। జామయో యాని గేహాని శపంత్య
ప్రతిపూజితాః। తాని కృత్యాహతానీవ వినశ్యంతి సమంతతః॥ దంపత్యోర్వ్యు
త్క్రమే దోషస్సమశ్శాస్త్రే ప్రతిష్ఠితః॥ నరా న..మవేక్షంతే తేనాత్ర వరమంగ
నాః॥ బహిర్లోమ్నా తు షణ్మాసాన్వేష్టితః ఖరచర్మణా। దారాతిక్రమణే భిక్షాం
దేహీత్యుక్త్వా విశుధ్యతి॥ పరాశరేణ గీతో యశ్శ్లోకస్తం వచ్మి శృణ్వతాం। యథా
భూమిస్తథా నారీ తస్మాత్తాం న తు దూషయేత్। అహో ధాష్ట్ర్యమసాధూనాం
నిందతామనఘాస్స్త్రియః। ముష్ణతామివ చోరాణాం తిష్ఠ చోరేతి జల్పతాం॥

ఓయీ స్వీయా, పరకీయా, సాధారణలను నాయికలందు బాహ్యా
భ్యంతరసురతసుఖము సమమగుచుండ స్వీయా సంభోగసంభ్రమాడంబరము
మాత్రమిచట నింతవిస్తరించితి రేయనిన నాయికాత్రితయ సంభోగసౌఖ్యసమా
నోక్తి యవిచారితరమణీయమని శ్లోకచతుష్టయముచే వివరించుచున్నాను.

పరస్త్రీగమనము కీర్తిని, స్వర్గమును, ఆయుష్యమును నశింపజేయునని స్ఫుటముగ శ్రుతిస్మృతులందు నిందింపబడియున్నది. తనభార్యలెట్లు రక్షింపబడు దురట్లన్యాంగనలుగూడ రక్షింపబడవలయునని తెలిసి పరదారగమనబుద్ధినివిడువవలయును. చోరులెట్లుశంకితులగుచు ప్రవేశింతురట్లువిటులన్యగృహమునందు ప్రవేశించి ముందనక్కిడి దెలసిన దనకు దారుణదుఃఖమగునను భీతితో బాహ్యాభ్యంతరరతసుఖము నేమియనుభవింపగలడు? మరియును వసంతతిలకమను టీకవిషయమందునజెప్పబడెను. పదిదిశలందున జలించు నేత్రములు గలిగి వేగము వేగముగ నిమ్మమనుసరససల్లాపములతో నీవీబంధమైనను విగళితముగ ని కామినీతస్కరసురతమునకు దండమని- పరదారాభిగమనమునిందితమను శ్రుతిస్మృత్యర్థములనువివరించుచున్నారము.

పరదారనొందగూడదనిశ్రుతి- పురుషునకు పరదారగమనమువంటి యనాయుష్యకరమగునది లోకమందేదియు లేదని- పరదారగమనప్రవృత్తిగల బురుషులను రాజు భయంకరముగదండించి మదనసదనసదృశచిహ్నమును వదనమందునగాల్పించి దేశమును దాటింపవలయునని- దర్పితురాలై యేస్త్రీ భర్తనుల్లంఘించి వ్యభిచరించు నాస్త్రీని బహుజనులుగల సభాస్థలమందు శునకములచే గరిపింపవలయునని- పరదారాభిగమనము జేయు పురుషుని కాలిన యినపశయ్యయందు వేయించి కట్టెలు వేసి యాపాపాత్ముని గాల్చవలెననువు. మానసమగు పరదారగమనమైనను నిషిద్ధమనివిష్ణుపురాణమందుజెప్పబడెను. పరదారగమనము పురుషులకిహపరభీతిప్రదము గావున మనస్సుచేతనైనను పరస్త్రీగమనము తలచరాదిట్లు దెలసి ఋతుకాలములందు స్వదారలతో భోగింపవలయునని- పరదారలందుకామాంధులగు దురాత్ములకు ధర్మము పరలోకము ఐహికము బంధువులు ధనము ఇవియేవియునుండవు. అట్టివానిజూచిన బాలవృద్ధస్త్రీజనులందరునుద్విగ్నులైదరు- దుఃఖించెదరు- సర్వజనమును చోరునిజూచి నిందించినట్లు జారునిజూచి నిందించుదురని స్కాందపురాణము.

రతిరహస్యమందును బరకీయారతి నీతికాదనియును చౌర్యమువంటిదనియును జెప్పబడెను. సంకేతస్థలమునొందించినబరస్త్రీనితుశలురైనను బుద్ధివంతులైన నంధకారబంధురరాత్రియందైననుభయములేనివాడై యెవడుభోగించును?

ధర్మార్థకామములందు భార్యనునేనతిక్రమించనని వైవాహికకాలమందు ద్విజగుర్వగ్నిసన్నిధిని పురుషునిచే శపథముచెయ్యబడెను. దానినిపిడచి పరస్త్రీసంగమమొనర్చిన పాతకియగునదేమాట వేదములయందుజూపబడుచుండె

ను. శ్రీమహాభారతాదిగ్రంథముల యందు పురుషులకంటె స్త్రీలకధికకామమని శ్రేష్ఠులగు మునులచే జెప్పబడెను. లోకమందునగూడ జూడబడుచుండెను.

పురుషుడు దానెట్లు స్వదారయందున దృష్టినొందక నితరస్త్రీ నిచ్ఛయించునో అటులనే స్త్రీగూడ స్వపురుషునివలన దృప్తిలేకుండిన పరపురుషుని బరిగ్రహించునని తనసామ్యమునేదలంచి పురుషుడు స్వదారపరుడై యుండవలెను. పురుషులకంటెనధికదోషము స్త్రీలయందేమియున్నదో సెప్పవలెను. స్త్రీ పురుషులకంటె గుణాధికయని మనువుగారు సెప్పినారు. పురుషులు ధార్ష్ట్యముచేత స్త్రీని త్యజింపుదురు. బ్రాహ్మణులపాదములు గోవులపృష్ఠములు గుఱ్ఱముల యొక్క మేకలయొక్క ముఖములు స్త్రీలశరీరమంతయును బవిత్రమనియును సాటిలేని పవిత్రత స్త్రీలకుకలదు. ప్రతిమాసమును రజస్రావము వారల దుష్కృతమును బోగొట్టుచున్నది. స్త్రీలెవరిగృహమందు సత్కరించబడక శపింపుదురో వారిగృహములు కృత్యాహతములూవలెను నశించును. దంపతులన్యోన్యమన్యథానటించుటచే దోషము సమముగనే శాస్త్రమందు నిరూపించబడినది. పురుషులు స్త్రీలను తమకంటె తక్కువగా జూతురుగాని స్త్రీ పురుషునికంటె శ్రేష్ఠము. లోమములు పైకికనపడెడి గాడెదచర్మముగట్టి కప్పబడి యారునెలలు భైక్షమాచరించి గాని దారాతిక్రమణమును జేసినవాడు శుద్ధినొందడు.

పారాశరీశ్లోకమొకటి జెప్పెదనువినవలెను. భూమివలె స్త్రీ పవిత్రత కలది గావున దూషించరాదనిరి. దోషరహితలగు స్త్రీలను దూషించెడి యి సాధువుల ధార్ష్ట్యమునుగూర్చి యాశ్చర్యపడెదము. దొంగిలించుండెడివాండ్లు తామితరులను నిలువుదొంగయని గర్జించుచు భర్జించినటులుండెను.

సాధారణా చాతుర్వర్ణ్యసాధారణా। పణ్యస్త్రీ యథాపణే సర్వైర్వస్తు క్రమేణ వశీక్రియతే తద్వన్మూల్యప్రజీవిన్యపి కాచార్థం నీచాయ కుష్ఠాద్యనిష్టారిష్టరోగిష్ఠాయ చాంధకుబ్జపంగ్వాదిభ్యస్స్వశరీరమర్పయతి తస్యా అధరం జాతినీతికులాచారధర్మజ్ఞః కోపినచుంబతీతి భర్తృహరిణాభిహితం॥ తద్యథా॥ జాత్యంధాయచ దుర్ముఖాయచ జరాజీర్ణాఖిలాంగాయచ గ్రామీణాయచ దుష్కులాయచ గళత్కుష్ఠాభిభూతాయచ। యచ్ఛంతీషు మనోహరం నిజవపుర్లక్ష్మీలవశ్రద్ధయా పణ్యస్త్రీషు వివేకకల్పలతికాశస్త్రీషు రజ్యేతకః॥ కశ్చుంబతి కులపురుషో వేశ్యాధరపల్లవం మనోజ్ఞమపి। చారభటచోరచేటకవిటనటనిష్ఠీవనశరావమితి॥ వృషలీఫేనపీతస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ। తస్యాంచైవ ప్రసూతస్య నిష్కృతిర్నవిధీయత ఇతి॥ వృషల్యధరరసపాననిశ్వాససేవనాపత్యోత్పాదనేనై

కదాపి ద్విజస్య శుద్ధిర్నోపదిశ్యత ఇత్యాహ మనుః॥ వృషలీలక్షణముక్తం స్కాందే నాగరఖండే॥ చండాలీ బంధకీ వేశ్యా రజస్థా యా చ కన్యకా। ఊఢా యా చ సగోత్రా స్యాద్వృషల్యః పరికీర్తితాః। యః కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవనం ద్విజః। తద్భైక్షభుగ్జపన్నిత్యం త్రిభిర్వర్షైర్విశుధ్యతీతి॥ ఏకరాత్రేణేతి సకృత్సేవనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తమసకృద్యది నిష్కృతిర్నాస్తీతి మనువచనమిత్యవిరోధః॥

అత్రాహ మితాక్షరాకారః। వేశ్యాఖ్యా కాచిజ్జాతిరనాదిర్వేశ్యాయా ముత్కృష్టజాతేస్సమానజాతేర్వా పురుషాదుత్పన్నా పురుషసంభోగవృత్తిర్వేశ్యేతి బ్రాహ్మణ్యాదివల్లోకప్రసిద్ధిబలాదభ్యుపగన్తవ్యేయం నచ నిర్మూలేయం సిద్ధిః॥ స్మర్యతే హి స్కాందపురాణే॥ పంచచూడా నామ కాచనాప్సరాస్తత్సంతతిర్వేశ్యాఖ్యా పంచమీ జాతిరితి। అతస్తాసాం నియతపురుషపరిణయనవిధివిధురతయా సమానోత్కృష్టజాతీయపురుషాభిగమనే నాదృష్టదోషో నాపి దండః తాసు చానవరుద్ధాసు గచ్ఛతాం పురుషాణాం యద్యపి న దండస్తథాప్యదృష్టదోషోఽస్త్యేవ। స్వదారనిరతస్సదేతి నియమాత్॥ పశువేశ్యాభిగమనే ప్రాజాపత్యం విధీయత ఇతి ప్రాయశ్చిత్తశ్రవణాచ్చేతి నిరవద్యమితి। తదవిచారితదృష్టదోషాభావోక్తిరితి వదామో వయమిదం సదృష్టాంతం పరంపరయా దృష్టదోషం దర్శయంతః॥

శౌచాదిహీనమస్పృశ్యమమేధ్యం రోగదూషితం। స్వేదోపలిప్తలాక్షాదిపుత్రికామివశోభనం। వివేకినః ప్రపశ్యంతి హేయం వేశ్యాకళేబరం। తదేవ రమతే మూఢో విట్కీట ఇవ రంజయన్॥ అర్థనాశస్తు ప్రథమో దేహదూషణరుక్తతః। ద్యూతం తతస్తతో మత్తద్రవ్యసేవనమిష్యతే। ద్రవ్యహీనే తు చోరత్వం వేశ్యాసంగమజం ఫలం॥ చౌర్యేణ రాజదండస్స్యాదృష్టదోషమతో విదుః॥ ధర్మాఖ్యఖండే స్కాందే తు యద్వేశ్యాగమనే స్మృతం। తద్దృష్టదోషం ప్రబ్రూమో శృణ్వంతు శ్లక్ష్ణబుద్ధయః। అంగ నిర్దృష్ట్వా వేశ్యాయాః కథం మోహవశం గతః। అస్పృశ్యం ప్రథమం విదిశౌచాచారవివర్జితం। దుర్గంధస్రావిసచ్ఛిద్రం జారస్త్రీణాం కళేబరం। జరారోగాదిభిర్వ్యాప్తం పిత్తశ్లేష్మవిదూషితం। దేహదూషణరోగస్థమాపదశ్శ్రేయసాం గృహం। వ్యాధిభిర్దేహనాశస్స్యాద్ద్రవ్యసహైరర్థనాశనం। పరనాశో ధర్మహాన్యా కులనాశశ్చతుష్టయాత్। సర్వం తృణమివాభాతి దుర్జనే స్త్రీవిమోహితే॥ తద్ధితం కర్తుకామేన స్వర్గార్థీ చోరతాం వ్రజేదితి॥

రతిరహస్యేపి వేశ్యాగమనమతీవానర్థమితి సమర్థయతి॥ కలక్వణితకంకణారణితమేఖలాకింకిణీవిశాలజఘనస్తనారణితరత్నభూషోజ్జ్వలా। దిగంతనిహితేక్షణా ప్రసవక్లుప్తవేణీభరా గతాధికతరత్రపా గతభయైవ వారాంగనా॥

సా వేశ్యాద్రవిణప్రియా ప్రియంన ఉయత్ప్రియా। తేవత్వాద్రవిణం తాసాం తాసుమహా ధారమంత్య హా॥ వాగ్మిక ప్రేక్కర్తలోకనశ త్రైస్సంతర్గ సైన్సస్మి తైః కైశిరాషఫసంత్రతంత్రమణిభిః కృత్వావశం నాయకం। హృత్వా తస్య సమస్త వస్తువిదయం త్యక్త్వా తసన్యంనరం సేవంతే నిధనం వ్రజైవసతతం వారాంగనానాం రతిరితి॥

సాధారణయైన నాలుగువర్ణములవారికిని సామాన్యస్త్రీ. ఈప ణ్యాంగన బజారులోని వస్తువుల క్రయధనమిచ్చి యెట్టివాడైన తనవశ మైకొని జేసుకొనునో అదేరీతిని కాచముకైనను నీచునకు కుష్ఠాద్యనిష్టరిష్టరోగిష్ఠులకు నంధకుబ్జపంగ్వదులకును దనశరీరము నమ్ముకొని వారివశమును జేసును. కులాచారధర్మజ్ఞుడగు నెవడు వారాంగనాధరచుంబనమును జేయుననని భర్తృహరి. జాత్యంధుడు దుష్టమగుముఖముగలవాడు ముసిమిచేజీర్ణమగు సర్వావయములు గలవాడును నాగరికుడుగానివాడును కులహీనుడు కుష్ఠాదిరోగములచే నవయవములుజెగిపడుచుండపీడితుడగువాడును ఇట్టిహేయస్వరూపులగు నెట్టినీచజనులకును మనోహరమగు తనశరీరమును డబ్బుయందగునాసచే నమ్ముకొనుచు వివేకకల్పలతాచ్ఛేదనమునకు శస్త్రధారలవలెనుండు పణ్యస్త్రీలయం దెవడనురక్తుడగును. వేశ్యాధరపల్లవ మెంతమనోహరమై గనుపడినను చారులు చోరులు భటులు విటులు నటులు మొదలగువారుమియనమర్చిన ఫీకుదానువలెనుండునని దెలిసి సత్కులీనుడగు నెవడు చుంబనము జేయగోరును. వృషలీవనితాధరపానము చేసి దానినిట్టూర్పుచే నుపహతుడై దానియందు సంతానముగనిన వ్రాబునకు శుద్ధి లేదనిమనువు. చండాలి, జార, వేశ్య, రజస్వల, కన్యక, తనగోత్రమందు బుట్టినస్త్రీ, వీరలు వృషలీశబ్దవాచ్యలని స్కాందపురాణము. ఒకరాత్రియందేద్విజుడు వృషలీసంసర్గనొందునట్టివాడు నిత్యము భిక్షాన్నభోజియై జపించుచునుండిన మూడుసంవత్సరములకు శుద్ధుడగును. ఏకరాత్రిశబ్దముచే నొకమారు సంసర్గనొందినయని తాత్పర్యము. అనేకమారులట్టిపాపముజేసిన ప్రాయశ్చిత్తములేదనిన మనువచనార్థమునకు విరుద్ధములేకుండును.

ఈవిషయమై మితాక్షరకారులు సెప్పిరి. వేశ్యానామకమగు నొకజాతి యనాదిగానున్నది- అదివేశ్యయందు తనకంటెనుత్కృష్టజాతియైన సమానజాతియైనగలిగినబురుషునివలనబుట్టించబడి సంభోగమువృత్తిగాగలవేశ్యయనిబ్రాహ్మణి మొదలగువాటివలె లోకమందు ప్రసిద్ధిబలమువలన బోల్చదగియున్నదిగాని యిదిమూలములేనిదిగాదు- స్కాందపురాణమందు పంచచూడయను నప్సర

స్సంతతి వేశ్యయను నైదవజాతియగుచున్నదని చెప్పబడెను గావున వేశ్యలకు నియతమగు నొకపురుషుని వివాహముజేసికొనుటలేనందున స్వసమానోత్కృష్ట జాతీయులగు పురుషులసాంగత్యముచే నదృష్టదోషమును దండమును లేదు. ఆవేశ్యలు వకరియావరణలోనివారుకారు గావున వారలను బొందినపురుషులకును ఆలోచించగా దండము లేదు. అయినను అదృష్టదోషము కలిగియున్నది. సర్వదా స్వదారనిరతుడై పురుషుండుండవలయునని నియమమువలన పశువేశ్యాభిగమన దోషనివృత్తికి ప్రాజాపత్యవ్రతము ప్రాయశ్చిత్తము విధించబడియున్నదిగాన పైని జెప్పినది నిష్కళంకమయ్యున్నది. అదివిమర్శించనివారికి రమ్యమయ్యున్నది. దృష్టదోషాభావోక్తి యని- సదృష్టాంతరముగా పరంపరచే దృష్టదోషము వివరించుచున్నాము.

శౌచాదరహితము, అస్పృశ్యము, అపవిత్రము, రోగదూషితముగావున హేయమగు వేశ్యాకళేబరమును రంపపుపొట్టు, గజాశ్వాదివిష్ఠలు మొదలగు వాటిబురదచేజేసి పైనిలక్కబూసిన చక్కనిబొమ్మవలె వివేకముగలవారలు జూచి విడుతురు. మూఢుడుదీనియందు విట్కీటమువలె రంజనమునొంది రమించును. ముందుగా ధననాశము- అటుపైని దేహదూషణకరమగు రోగము- అటుపైద్యూతము- పిమ్మట మాదకద్రవ్యసేవనము- తమద్రవ్యము నశించినమీదట చోరత్వము- దానిచే రాజదండనము- వేశ్యాసంగఫలమిట్టిది గావున నిది దృష్టదోషమని దెలియదగును. స్కాందమందలి ధర్మఖండమందు వేశ్యాగమనవిషయమై యేదిచెప్పబడెనదిదృష్టదోషమని చెప్పుచున్నాము బుద్ధిమంతులువిందురుగాక.

వేశ్యాంగములనుజూచి యెట్టుగా మోహవశుడగునో మొదట నా వేశ్యాశరీరము శౌచాచారవర్జితము గావున నస్పృశ్యము- దుర్గంధముగా స్రవించు తుద్రిములతో గూడినదిగదా? జారస్త్రీకళేబరము ముదిమి, రోగము మొదలయినవాటిచే వ్యాప్తమై పైత్యశ్లేష్మాదిదూషితమై దేహదూషణ రోగము గలిగి యాపదలకును అశ్రేయమునకు నాలయమైయుండును. రోగములచే దేహనాశము, వ్యసనములచే ధననాశము, ధర్మహానిచే పరనాశము, సాంకర్యముచే కులనాశనము, ఈనాలుగును వేశ్యాశ్రయముచే సంభవించును. వేశ్యాస్త్రీలోలుడగు దుర్జనునకు తనసత్కులాదికము గడ్డిపరకవలె దోచుచుండును. దానిహితవుకొరకు ధనార్థియై కొసకుచోరుడగును. రతిరహస్యమందున వేశ్యాగమనము మిక్కిలి యనర్థకరమని జెప్పెను.

అవ్యక్తమధురముగరోయు కంకణములును గంటల యొడ్డాణమును ర

ద్మాలంకారములను గజవిధ వికాలగు జఘునస్థలమును గబ్బిగుబ్బలను దిగంతి ముఖప్రసరించుకొలిక ములను పుష్పసంధరితమగు వేణీభారమును లజ్జాభావ ముగలిగిన వారాంగన నిర్భయురాలై యుండును. అట్టి వేశ్య ధనప్రీతిచే ప్రియుని నటింపజేయును. ఆప్రియుడు ధనమిచ్చి యావేశ్యలతో మూఢుడైరమించును. చిత్రము! మంచిమాటలచే, చికిలిచూపులచే, దరహాసముచే, తర్జనాదులచే, క్రీడాదులచే, నౌషధమంత్రతంత్రాదులచే నాయకుని వశునిగ జేసి వానిసకలవస్తువులను రావించి నిర్ధనుడైనబిమ్మట విడచి మరియొకరిని సేవింపుదురు. వారాంగనారతి వృధామరణమని చెప్పబడియున్నది.

యఃపుణ్యవాన్సదాచారః కులీనో విజితేంద్రియః । ధర్మాధర్మవివేకజ్ఞస్స్వభార్యాయాం రమేతసఃఇతి రతిరహస్యే॥ హేమంతేసౌధమధ్యే పరిమళసహితే నైశిరేసద్వనాంతే వాసంతేగ్రీష్మకాలే జలసహితగృహే ధూపయుక్తేష్మగేహే। వర్షాకాలేశరత్సు ప్రకటవిధుకళాపూర్ణజాలాంతరాళే కళ్యాణీభిర్వధూభిస్సుమతివిలసలో నాయకస్సంవసేత॥ అతిస్త్రీసంప్రయోగాచ్చరక్షేదాత్మానమాత్మవాన్। శూలకాస జ్వరశ్వాసకార్శ్య పాండ్వామయ క్షయాః। అతివ్యవాయాజ్జాయంతే రోగాశ్చాక్షేపకాదయః। ఆయుష్మంతోమందజరావపుర్వర్ణబలాన్వితాః। స్థిరోపచితమాంసాశ్చ భవంతిస్త్రీషు సంయుతాః॥ త్రిభిస్త్రిభిరహోభిర్హి సమీయాత్ప్రమదాంనరః। సర్వేష్వృతుషుఘర్మేషు పక్షాత్పక్షాద్వ్రజేద్బుధః॥ రజస్వలామకామాంచ మలినామప్రియాంతథా । వర్ణవృద్ధాంవయోవృద్ధాంతథావ్యాధిప్రపీడితాం। హీనాంగీంగర్భిణీంద్వేష్యాం యోనిదోషసమన్వితాం। సగోత్రాంగురుపత్నీంచ తథాప్రవ్రజితామపి । సంధ్యాపర్వస్వగమ్యాంచతథామధ్యందినేషుచ। లజ్జాసమావహేదేశేవివృతేశుద్ధఏవచ। క్షుధితోవ్యాధితశ్చైవక్షుబ్ధచిత్తశ్చమానవః। వాతవిణ్మూత్రవేగీచపిపాసురతిదుర్బలః। తిర్యగ్యోనావయోనౌచ ప్రాప్తశుక్రవిధారణం । దుష్టయోనౌ విసర్గంతుబలవానపివర్జయేత్। శీతసస్నాతమాత్రంతు మూర్ధావరణమేవవా। స్థితాడత్తానశయనేవిశేషేణైవగర్హితం।క్రీడాయామపిమేధావీహితార్థీ పరివర్జయేత్॥

లింగినీంగురుపత్నీంచ సగోత్రామథపర్వసు । వృద్ధాంచసంధ్యయోశ్చాపి గచ్ఛతోజీవితక్షయః। గర్భిణ్యాంగర్భపీడాస్యా ద్వ్యాధితాయాం బలక్షయః। హీనాంగీంమలినాంద్వేష్యాం కామంవంధ్యామసంవృతే। దేశేనుద్దేచ శుక్రస్య చనసశ్చక్షుయోనవేత్। క్షుధితఃక్షుబ్ధచిత్తశ్చ మధ్యాహ్నే తృషితోఽబలః। స్థితస్యహానింశుక్రస్య వాయోఃకోపంచవిందతి। అతిప్రసంగాద్భవతి శోషశ్శుక్ర

తు యావహః। వ్యాధితస్య రుజా క్లిష్టస్య తృష్ణార్తస్య చ జాయతే। ప్రాయ్యవస్యార్ధ రాత్రేచ వాతపిత్తే ప్రకుప్యతః। తిర్యగ్యోనావయోనౌ చ దుష్టయోనౌ తథైవచ। ఉపదంశస్తథావాయోః కోపః శుక్రస్యచ క్షయః। ఉచ్చారితే మూత్రితేచ రేతసశ్చ విధారణే। ఉత్తానేన భవేచ్ఛీఘ్రం శుక్రాశ్మర్యాస్తు సంభవః। సర్వం పరిహరేత్తస్మాదేతల్లోకద్వయే హితం। శుక్రం చోపస్థితం మోహాన్న సంధార్యం కథంచన। వయోరూపగుణోపేతాం తుల్యశీలాం గుణాన్వితాం। అధికామాభికామాం తు హృష్టో హృష్టామలంకృతాం। సేవేత ప్రమదాం యుక్త్యా వాజీకరణబృంహితః। భక్ష్యాస్సశర్కరాః క్షీరం ససితం రస ఏవచ। స్నానం సవ్యజనం స్వాపో వ్యవాయాంతే హితాని త్వతిసుప్తే॥ ఉపదంశరోగాణాం స్వరూపం వదామః॥ హ్రాదో గదుష్ప్రియమలాఖిలలోనరాణాం దోషాఖిలత్వమితభవాదుపదంశరోగాః॥ పాండుశ్వాసారోచకభగ్నహిక్కా ... డకాసాహృదృజాస్స్యోపదంశాః॥ త్యక్త్వా స్త్రీసంగమస్యావృతమతిభజనస్త్రీప్రసంగమన్యాం ప్రసూతాం దుష్టాం వా యోనిమన్యాం ... మలినతరాముఝ్ఝితక్షాళనస్య। దుష్టాంభస్త్రీక్ష్ణకేశోత్కరనఖదశనాఘూతతస్త్రీక్ష్ణలేపాదోధాన్మాత్రస్యకోపాః విదదతికుపితాదేహినోలింగరోగాన్॥ వాతోపదంశే వివిధా రుజాస్స్యాద్దాహబరాభశ్చ వ్యయథుశ్చ పిత్తాత్। స్నిగ్ధోతికండూః కఠినః కఫేన రక్తేన రక్తస్సుతిక్ష్ణకోపః॥

పురుషార్థేష్వర్థకామౌ రోగే బహుశోభనా ధర్మమోక్షౌ నిరాలంబబ్రహ్మానందరసాశ్రయా। విషయాన్ ధ్యాయతే చిత్తం వశం నో యాతి కస్యచిత్। అభ్యాసపాటవే నైవ వశం కుర్యాన్న దేహవత్। కామార్థే తన్మయో భూత్వా పశ్చాద్జ్ఞానమవాప్నువేత్॥ ఆత్మా సహైతి మనసా మన ఇంద్రియేణ స్వార్థేన చేంద్రియమతిక్రమ ఏష శీఘ్రః। యోగోఽయమేవ మనసః కిమగమ్యమస్తి యస్మిన్మనో వ్రజతి తత్ర గతోఽయమాత్మా॥ ఆత్మాయమాత్మసి గతో హృదయేఽతిసూక్ష్మో గాహ్యేచ లేన మనసా సతతాభియోగాత్। యోఽయం విచింతయతి యాతి స తన్మయత్వం యస్మాదతో మునివరైః కథితోఽతికామః॥ కామయజ్ఞ ఇతి ప్రాహుర్గృహిణామేవ సర్వదా। అనేన లభతే పుత్రం సంసారార్ణవతారకం॥ అథోచ్యతే ద్వితీయోయం రసో బ్రహ్మైక్యబోధకః। తద్దశోత్పన్నరాగాచ్చ గ్రహణం రససేవనం।

యథోపలీషు గాంగేయస్సార్వం జ్ఞాతుం ప్రకర్షతి। ధర్మావిరుద్ధకామేన తథా బ్రహ్మరసస్య చ। తస్మానందస్వరూపస్య సాక్షాత్కారేణ ... ః। ధనో ... వమానందసుఖమాప్నోతి శాశ్వతం।

ధర్మాధర్మజ్ఞానము కలవాడు, సదాచారసంపన్నుడు, జితేంద్రియుడు, పుణ్యాత్ముడనగువాడు స్వభార్యాగమనమును జేయునని రతిరహస్యము. హిమంతర్తువునందు పరిమళసహితమగు సౌధమందున్ను, శిశిరర్తువునందు ధ్యానవసమర్థమందు వాసంత గ్రీష్మర్తువులందు ధారాజలగృహములందును వార్షిక దివసములందు ధూపయుక్తములగు వెచ్చనిగృహములందు శరదృతువులందు నిర్మలమగు చంద్రకళలచే నంతటావ్యాపింపజేయుగవాక్షములుగల గృహములందును మంగళయుక్తులగు స్వస్త్రీలతో నిర్మలుడును సమమతికలవాడునగు నాయకుడు గూడియుండవలెను.

నియమించబడిన ఇంద్రియములుగల జనుడు విశేషముగా స్త్రీలయొక్క సంబంధమువలన దనను సంరక్షించుకొనవలెను. స్త్రీలను సర్వదా గూడియుండుటవలన శూల- దగ్గు, తృష్ణము, వగర్పు, కృశించుట, పాండురోగము, క్షయరోగము సంభవించును. స్త్రీలతో నియమముగా కలుసుకొనువారు ఆయుర్దాయముకలిగి ముదిమి వేగము రాకుందురు. తేజము, బలము, దృఢమైన వృద్ధి బొందించబడిన మాంసముగలవారునగుదురు. తెలిసినవాడు గ్రీష్మవ్యతిరిక్త సకలఋతువులందును మూడేసిరోజులకు స్త్రీనిబొందవలెను. వేసవియందు పక్షమునకొకసారిపొందవలెను. రజస్వలాస్త్రీని, కామములేనిదానిని, మలినముగానున్నదానిని, ఇష్టములేనిదానిని, అధికవర్ణస్త్రీని, వయోవృద్ధను, రోగములచే పీడించబడినదానిని, అవయవలోపముగలదానిని, గర్భిణీస్త్రీని, ద్వేషముగలదానిని, యోనిదోషముగలదానిని, సమానగోత్రస్త్రీని, గురుభార్యను, యోగినీస్త్రీని, సంధ్యాకాలములయందు, పర్వములందు, మధ్యాహ్నవేళలను, లజ్జకలిగేస్థలములందు, శుభ్రిమైయుండనిస్థలములను, ఆకలి రోగము చలచిత్తమునుగలదానిని, వాతవిణ్మూత్రవేగముగలవాడై తృషితుడై దుర్బలుడై పశ్వాదియోనులను రజస్వలగానికన్నియలయోనులను రోగయుక్తమగుయోనులను బలముగలవాడైనను రేతోత్సర్జనమొనర్చదగదు. విశేషముగా రేతస్సునువదలడము రేతఃపతనకాలము నరికట్టడము వెల్లగింతలపరుండియును హితవునుగోరువాడు క్రీడలందైనను రేతస్సును విడుచుటయునిందితము.

ఆయాయి వేషములనుధరించే దాత్యాదిస్త్రీలను గురుపత్నిని సగోత్రిస్త్రీని పర్వకాలములందున తనకంటెవయోధికను సంధ్యలందున బురుషుడురతియొనర్చినయాయువు క్షీణించును. గర్భిణీగమనమువలన గర్భపీడయగును. వ్యాధితోనున్నదానిగమనము బలక్షయకారి. హీనావయవి మాలిన్యముకలది ప్రతి

కూలిని కేవలవంధ్యను ఆవరణలేకుండినచోటను అపవిత్రస్థలమునగూడిన శుక్లముయొక్క మనస్సుయొక్క క్షయమగును. ఆకలితోనున్ను చలచిత్తముతోనున్ను మధ్యాహ్నవేళలందును రతియొనర్చినవాడు దాహముగలవాడును బలములేనివాడునయ్యెను. మరియు నుండినశుక్లమునకు హాని వాతప్రకోపమునున్ను పొందును. అతిప్రసంగముచేతను శుక్లక్షయకరమైన శోషపుట్టును. వ్యాధితుండగువానికి క్లీహాయనురోగము మూర్ఛ మృతియునగును. ప్రాతఃకాలమందర్ధరాత్రియందు వాతపైత్యప్రకోపమగును. పశ్వాదియోనులను రజస్వలకానియోనియందు రోగయుక్తమగుయోనియందు ఉపదంశమనేరోగమున్ను వాతప్రకోపమున్ను శుక్లక్షయమున్ను గలుగును. విశేషముగ రేతోత్సర్జనమును జేయుటయు మూత్రమును విడచుట రేతస్సునుబంధించుట వెళ్లగింతలపరుండి రేతస్సునువిడుచుటవల్లనున్ను శుక్లము రాళ్లవలె ఘనీభవించును. అదిహేతువుచేతను ఐహికాముష్మికములకహితమగు పైనిజెప్పినవన్నియును విడవవలెను.

మోహముచేత నుత్పన్నమైన శుక్లమును ధరించరాదు. తనతోతుల్యమగు రూపవయోగుణశీలములున్ను వాంఛయునుగలిగి హృద్యముగా నలంకరించుకొనబడి హృష్టురాలైయున్న స్వస్త్రీయందు శుక్లవృద్ధికరమగు సాధనములను సేవించినవాడు రతియొనర్చవలెను.

పంచదారతోగలిపినపాలును, లేకపంచదారతోరసద్రవ్యమైనను బుచ్చికొనవలెను. స్నానము, విశనకఱ్ఱగాలి, నిద్రయును వ్యవాయానంతరమువుదుహితములని సుశ్రుతమందు జెప్పబడెను.

చతుర్విధపురుషార్థములలో నర్థకామములు రెండున్ను విశేషైహికసౌఖ్యకరములుగా నున్న బహుజనులకు ఇష్టములవుచున్నవి. ధర్మమోక్షములు రెండున్ను నిరాలంబమైన బ్రహ్మానందరసమునకు ఆశ్రయములవుచున్నవి. స్రక్చందనాదిభోగములను ధ్యానింపుచుండెడి చిత్తమెవరికినివశ్యముకాదు. అట్టిమనస్సునుఅభ్యాసకౌశలముచేతనె మదగజమునువలె కాలక్రమముచేతను వశ్యముగాజేయవలెను.

మొదటకామభోగార్థమై తన్మయుడై పిమ్మట వైరాగ్యముగలిగి జ్ఞానమయుడుగావలయును- ఆత్మ మనస్సుతోనున్ను మనస్సుఇంద్రియములతోనున్ను చక్షుఃప్రభృతీంద్రియములు స్వార్థములైన రూపాదులతోనున్ను శీఘ్రముగాను క్రమముచేతను సంబంధించును. తత్తదింద్రియద్వారా సకలపదార్థములలోనూ సంబంధముగలిగియుండును. గనమనస్సునకు అప్రాప్యములేదు. మనస్సు

నొకచోటికి నడచునో తద్ద్వారా ఆత్మయున్ను అచటికిచేరును. శరీరమందలి హృదయప్రదేశగతమైన యతిసూక్ష్మమగు ఆత్మ నిశ్చలమైన మనస్సుచేతను సంతతయోగాభ్యాసమువల్లను గ్రహింపతగినది. ఏపరేపదార్థమును చింతించుదురో వారు తన్మయత్వమును బొందుదురు. గానగృహస్థునకు కామము మోక్షమని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు. ఇట్టికామయజ్ఞముచేతను గృహస్థులు సంసారసముద్రమును తరింపజేసే పుత్రులను బొందుచున్నారు.

ఈపైనిబ్రహ్మైక్యబోధకమైన బ్రహ్మానందానుభవరూపమైనద్వితీయ రసము చెప్పబడుచున్నది. శృంగారావస్థయందు ఉత్పన్నమైనరాగముచేతను బాహ్యాభ్యంతరసంభోగాదిస్త్రీసేవనము స్వర్ణముయొక్క వర్ణాతిశయమును తెలియుకొరకు ముందుగా గీటురాయిపైని గీటుబెట్టి పరీక్షించుటవంటిదిగాన ధర్మావిరుద్ధమైన కామముచేతను ముందుగాఅనిత్యరసానుభూతికలవారై పిమ్మట నిత్యమైనబ్రహ్మరసానుభవమునందుప్రవర్తించుచున్నారు. అటుపైని యానందస్వరూపమైనబ్రహ్మయొక్క సాక్షాత్కారముచేతనుధన్యుడనైతిననుభావనాపూర్వకముగాశాశ్వతమైన బ్రహ్మానందాస్వాదనసౌఖ్యమును బొందుచున్నారు.

భగవానాపస్తంబోమునిర్గృహ్యసూత్రే యఃప్రవాసేత్ప్సస్వజాయాయాం జారరేతోత్సర్గేణసంకరంభవేత్స్వకులమితిభీతస్సన్వసతి తస్మైపరమకారుణ్యేనోక్తమిదం॥

అసంభవేప్సుఃపరేషాగ్ స్థూలాధారికా జీవచూర్ణాని కారయితోపేత్తరయాసుప్తాయాస్సంబాధఉపవపేత్॥ అస్యార్థః॥ అసంభవేప్సుః పరపురుషాసంభవేప్సుస్స్థూలాయాధారికాయాజీవంత్యాశ్చూర్ణాన్యస్యైవకారయితి। ఆధారికాగాళికాసరీసృపవిశేషః యాశతచరణానామ। సాచద్వివిధా గ్రామ్యారణ్యాచ తయోరారణ్యాస్థూలా గ్రామ్యాతస్యా జీవచూర్ణాని చర్మాదినాఆజ్యామివనన్వసతిత్యైతయా। సుప్తాయాభార్యాయాస్సంబాధేయోనావుపవపేత్। ఏవంకృతే సంబాధఉపభోగయోగ్యోనభవతి॥

గృహ్యసూత్రమందు సర్వజ్ఞులైన యాపస్తంబమునీంద్రులెవడు ప్రవాసమును జేయదలంచితనభార్యయందన్యరేతోత్సర్జనమొనర్పబడెనేని స్వకులమునకు సంకరముకలుగునని భీతికలవాడై యుండునో వానికొరకు కారుణ్యముచేత యీ క్రిందివిధముగను వివరించినట్లు చెప్పెను.

...రపురుషసంసర్గదోషభావము ... యీ ... స్థూలమైన యుదకపాత్రలలోనుండను చర్మమునకుం ... పంచియున్న ఉత్తరయో ఆజ్యామివధన్వయను మంత్రముచేసెను నిద్రించిన భార్యయొక్క గర్భస్థలద్వారమందు లేపన మొనర్చినయెడల యావివరము పురుషునకుపభోగయోగ్యము గాకుండును.

అథయ దాపరపురుషశంకా వ్యాప్తేతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యర్థం శైషజముచ్యతే॥

సిద్ధ్యర్థేబభ్రుమూత్రేణ ప్రక్షాళయీత॥ అస్యార్థః॥ కపిలాగోమూత్రేణసంబాధం ప్రక్షాళయీత॥

పరపురుషసంసర్గసంశయనివృత్తిమైనపైని దన రేతోత్సర్జనముకొరకు తిరుగనౌషధము జెప్పబడుచున్నది.

కపిలాగోమూత్రముచేత నాద్వారమును గడిగివేయవలెను.

అవ్యభిచారిణీభర్త్రోర్వల్లభ్యం భార్యాయాశ్చభవితుం తేనైవ స్వగృహ్యసూత్రేసూచితమిదం॥

యంకామయేతనాయంమచ్యేతే జీవవిషాణే స్వం మూత్ర మానీయ సుప్తముత్తరాభ్యాం త్రిఃప్రసవ్యం పరిషించేత్॥ అస్యార్థః॥ యంభర్తారం సపత్న్యాశ్యమస్యాస్యాం వేంద్రియదౌర్బల్యాదనురక్తం యా స్త్రీ కామయేతాయం భర్తా మత్ మత్తో నచ్ఛిద్యేత అస్యాం మయ్యేవిచ్ఛేదేన స్నేహవాన్స్యాదితి సా స్త్రీ జీవవిషాణే జీవంత్యాగోర్విషాణే బలాత్పాటితే స్వంమూత్రమానీయ తేన భర్తారంసుప్తం ఉత్తరాభ్యాం పరిత్వాగిరేరమిహామితేతాభ్యాం త్రిః ప్రసవ్యం పరిషించేత్। అత్రచానీమేతి వచనాత్పూర్వమన్యస్మిన్పాత్రేమూత్రయిత్వా శౌచంకృత్వా తతోవిషాణేనోపనయనం॥

పతివ్రతయగు స్త్రీ భర్తయొక్క ప్రీతిని విశేషముగనొందుటకు యాపస్తంబులవారిచేతన యీయుదాహరించిన కృత్యము తమగృహ్యసూత్రము నందు సూచన జేయబడెను.

ఇంద్రియవశుడగునే పురుషుడు తన సపత్నియందనురక్తుడై యుండెనని తనయందువిశేషవాత్సల్యముగలిగెడి కొరకు జీవించియున్న గోవిషాణమును బలాత్కారముగదీసి భార్య వేరొకపాత్రయందదివరకుమూత్రించి శౌచనమొనర్చికొని యామూత్రమును గోవిషాణమందునిచి నిద్రించియున్న భర్తకు చుట్టూ మూడుపర్యాయములు ఉత్తరాభ్యాం పరిత్వాగిరేరమిహామితేతాభ్యామనేమంత్రమునుచ్చరించి పరిషేచన జేయవలసినది.

స్వప్న ఫలాని.

అథస్వప్నఫలాని తచ్ఛాంతివిధీంశ్చ వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథ దారోపగమనానంతరం స్వప్నఫలాని స్వప్నప్రపంచదృష్టమనుస్మృత్య భావిశుభసూచకస్వప్నభేదాంశ్చ శుభనివృత్తిహేతుభూతశ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసాద్యనుగ్రహకశాంతిప్రకారాంశ్చ ప్రబ్రూమ ఇతి సూత్రార్థః॥

నను శశవిషాణవత్ స్వప్నస్య మిథ్యాత్వేన కథం తత్ఫలానిచ దుష్టఫలనివర్తనోపాయశ్చోచ్యతే। సత్యం మాయాకార్యత్వం స్వప్నస్య నిద్రాజాగరయోస్త్వనుభూతత్వాత్తాసూన్యతావితివదామః। తదవిచారితరమణీయం॥ చక్షురాదీంద్రియైర్జనితో బాహ్యవిషయానుభవో జాగ్రత్। స్వప్నోంతఃకరణజన్యానుభవః। జాగ్రత్స్వప్నయోః వాసనాజ్ఞానవిరోధిరూపబీజం సుప్తం। అతస్త్రితయమపిమిథ్యైవ। అస్యత్రయఅవసథాస్త్రయస్స్వప్నా ఇతిశ్రుతేః। స్వప్నావస్థాయాంతజ్జనితసుఖదుఃఖాద్యనుభూతింమన్యతే సత్యమితి। నతుప్రబోధే। యజ్జాగ్రదవస్థాయామనుభూతం తజ్జ్ఞానావస్థాయామైంద్రజాలికవన్మన్యతే జ్ఞానీ। తథాచశ్రుతిః॥ ఆనందమంతర్నిజమాత్రయంత మాశాపిశాచీ మవమానయంతం। ఆలోకయంతంజగదింద్రజాలమాపత్కథంమాంప్రవిశేదసంగం॥ మాయోపాదానకరణరూపసుషుప్తిరపి తథావిధ ఇతి తథ్యం। జాగరాదివ్యవస్థాత్రయమాత్మా తేభ్యోవ్యతిరిక్తవస్తుత ఏవ సత్యం। సత్యంజ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః॥ మనః కేవలంస్వప్నజాగ్రదవస్థోపాదానకారణమితి॥ స్మృతిః ప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానశ్చతుష్టయం। విశిష్టశిష్టసంమతం। మనసా హ్యేవపశ్యతి మనసా శృణోతీత్యాదిశ్రుతయః॥

వ్యావహారికీ పారమార్థికీ ప్రాతిభాసికీతి త్రివిధాసత్తా॥ కటకమకుటాద్యర్థక్రియాకారిత్వం వ్యావహారికత్వం। యావజ్జ్ఞానం తావత్కాలస్థాయిత్వం ప్రాతిభాసికత్వం। కాలత్రయాబాధ్యత్వం పారమార్థికసత్యత్వం। ఉక్తాస్సాక్షిః పారమార్థికీ। జ్ఞానకాలస్థాయ్యపిస్వప్నదృష్టంవ్యావహారికశుభాశుభసూచకత్వేనానుభవసిద్ధం అతః అనుమానప్రమాణగమ్యం। దుస్స్వప్నజారిష్టనివారకశాంతిజపతపోహోమాద్యుపదేశక శ్రుతిస్మృతిరూప శబ్దప్రమాణకం॥ మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తస్వరూపత్వాదితిబ్రహ్మసూత్రం॥ అస్యార్థః॥ అనాదిమనోగతాన్సంస్కారాన్స్వేచ్ఛామాత్రేణేశ్వరః ప్రదర్శయతి కార్త్స్న్యేనసాధనేన సమ్యగనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్। బ్రహ్మాండపురాణేచ॥ మనోగతాంస్తు సంస్కారాన్స్వేచ్ఛయాపరమేశ్వరః। ప్రదర్శయతి జీవాయ సస్వప్న ఇతి గీయతే

ఇతి। సాధనానంతరాభావేపి భావాభావసూచకత్వేనచేశ్వరో దర్శయతి। యదాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియంస్వప్నేషుపశ్యతి। సమృద్ధింతత్రజానీయాత్తస్మిన్స్వప్ననిదర్శనఇత్యాదిశ్రుతేః॥

స్వప్నఫలములు.

ఇటుపైనిస్వప్నఫలములను దుష్టస్వప్నశాంతివిధులను జెప్పుచున్నాము.

దారోపగమానంతరమందు స్వప్నప్రపంచదృష్టములగువాటిననుసరించి శుభాశుభములను అశుభనివృత్తికై శ్రుతిస్మృతిపురాణేతిహాసములయందు జెప్పబడిన శాంతివిధులను జెప్పుచున్నామని సూత్రార్థము.

ఓయి సౌమ్యలక్ష్మీకొమ్మువలె అబద్ధమగు స్వప్నము శుభాశుభసూచకమనియును దానియశుభనివృత్తికై శాంత్యుపాయము ను జెప్పుచున్నామనుటయెట్లనిన వివరించెదము.

స్వప్నము మాయాకారిమనుట సత్యము. నిద్రాజాగ్రదవస్థలనుభూతములగుటవలన సత్యములని జెప్పుచున్నారమదియును విచారించక రమ్యము. చక్షురాదీంద్రియములచే విషయానుభవము జాగ్రదవస్థ. అంతఃకరణజన్యానుభవము స్వప్నావస్థ. ఆరెంటికిని వాసనాబీజమై జ్ఞానవిరోధిరూపము సుషుప్తి గావున నీమూడవస్థలు నసత్యములె. ఈసంసారియగు జీవునికట్టియవస్థలమూడును స్వప్నములవంటివై మూడునివాసస్థానములగుచున్నవని శ్రుతి. స్వప్నావస్థయందగు సుఖదుఃఖానుభవమప్పుడు సత్యముగానే తెలియును- గాని మేలుకొనినయపుడింద్రజాలమువలె దెలిసికొనుచున్నాడు. ఇందుకుశ్రుతి. స్వానందమును లోపలనాశ్రయించి యాశయనుపిశాచి నవమానించి లోకమునింద్రజాలమువలె నాలోచించునసంగుడనగు సన్న్యాసి యెటులోందునని- మాయ ముఖ్యకారణముగాగలసుషుప్తియు నిట్టిదే- సత్యము. జాగ్రదాద్యవస్థలతోగూడినయాత్మ యీయవస్థాత్రితయముకంటె వ్యతిరిక్తమగువస్తువిదియె సత్యము. బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానందస్వరూపమని శ్రుతి. స్వప్నజాగ్రదవస్థలకు మనస్సె ముఖ్యకారణమని- వేదము ప్రత్యక్షము ఇతిహాసము అనుమానము నీనాలుగును యోగ్యులగుశిష్టజనులకు సంమతమగు ప్రమాణము.

మనస్సుచేతను విను నీయర్థముగలవి మొదలగు శ్రుతులు వ్యావహారికీ, పారమార్థికీ, ప్రాతిభాసికీ యని ప్రకారత్రయమయ్యున్నది. కటకమకుటాదిప్రయోజనక్రియను జేయునది వ్యావహారికసత్తా- ఎంతపర్యంతము రజ్జువందుసర్పజ్ఞానముండు నంతమట్టుకనుభూతమగు నాస్వప్నస్థితి ప్రాతిభాసికసత్తా. కా

లత్రయమందును బాధింపబడక నెప్పటివలె నేకరీతినుండునది పారమార్థికస త్తా. పూర్వమందే పారమార్థికసత్తాస్వరూపము మాచే జెప్పబడెను. స్వప్న మందున జూడబడిన వస్తువు స్వప్నమున్నంతకాలము మాత్ర ముండినదైనను వ్యావహారిక శుభాశుభములను సూచించేదగుట యనుభవ సిద్ధమయ్యున్నది. ఇందువలన ననుమాన ప్రమాణ గమ్యమగుచున్నది. దుస్స్వప్నమువలన బుట్టిన యరిష్ట శాంతికై జప హోమాదులను జెప్పెడు శ్రుతి స్మృతి రూపశబ్దప్రమాణము గలదై యున్నది. అనాదిగా మనోగతములగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛామాత్రముచే యీశ్వరుడు జూపించుచున్నాడు గాని మరివకసాధనముచే గాదు. లెస్సగా స్ఫుటముగాని స్వరూపముగలదాటవలెయని బ్రహ్మసూత్రార్థము. బ్రహ్మాండపురాణమందును మనోగతమగు సంస్కారములను స్వేచ్ఛచే పరమేశ్వరుడు జీవునకు జూపించుచున్నాడు. ఇదిస్వప్నమని జెప్పబడుచున్నది. సాధనాంతరములేకున్నప్పటికిని కలిమిలేములనుసూచించేదిగా స్వప్నము ఈశ్వరునిచే జూపింపబడుచున్నది. ఎట్లుకామ్యకర్మలయందు స్త్రీలనుస్వప్నమందుజూచిన సమృద్ధియగునని యాస్వప్ననిదర్శనవిషయమై తెలియదగునని శ్రుతి.

స్వప్నోద్వివిధః ఇష్టఫలోనిష్టఫలశ్చేతి॥ అథసుస్వప్నసూచితఫలప్రమాణాన్యుచ్యంతే॥ వాతకంపైత్తికంస్వప్నం కఫజంచింతితంత్యజేత్ । స్వప్నేతిపైత్తికపశ్యేత్తుంగాద్రవ్యోమలంఘనం। స్వర్ణరత్నాగ్నిమాల్యాని స్వప్నే పశ్యతి వాతకే। సరిత్తోయావగాహాదిశుక్లంపుష్పంకఫోద్భవే। అభీప్సితంవా దృష్టంవా చింతితంతముదాహృతం। దృష్టంనశక్యతేవక్తుం యన్నిబంధంతుతంత్యజేత్। త్రిద్వ్యేకవర్షాణ్మాసాత్ఫలంయామక్రమాద్భవేత్। పశ్చాదుషసిసప్తాహాత్ఫలంస్వప్నోరుణోదయఇత్యాత్రేయః॥

యస్సూర్యాచంద్రమసోర్బింపి గ్రసతేసమగ్రమపిపురుషః। కలయతి దీనోపిమహీం ససువర్ణాంసార్ణవాంనియతం॥ యోమానుషీయ మామిష మాత్రీయంవామానవస్సార్ధం। స్వేచ్ఛంఖాదతిస్వప్నే సామ్రాజ్యంరాజ్యమాప్నోతి॥ ప్రాసాదస్యశృంగే భుక్త్వాపస్తరతి తోయధేర్గాధం। దాసాభిజనేజాతో మనుజపతిర్గాయతేమనుజః॥ లింగచ్ఛేదే లభతే సౌభాగ్యంచ సుయోషితః పురుషః। ఘూనిచ్ఛేదేలభతే యోసావరపూరుషానులంభఫలం॥ ఛిద్యేత యస్య జిహ్వా శస్త్రైఃకేనాథవాస్వప్నే। క్షత్రియపురుషోరాజా శేషస్తువిశేషోధిపతిః॥ యోమానుషస్యమస్తకచరణభుజస్యాపి భక్షణంకురుతే। రాజ్యం కనకసహస్రం తదర్ధమాప్నోత్యసందిగ్ధః॥ మద్యంసద్యోమాంసం రుధిరంవసాం స్వాదయతే లభతే।

తాభ్యామంగాభ్యంగో యస్య భవేత్తస్య ధనవృద్ధిస్స్యాత్॥ నళినీదళేషు భక్తో మ
ధ్యేసలిలాశయే పరమాన్నం। ఘృతఖండయుతం భుంక్తే భూజ్యస్సచ రాజ్యమా
ప్నోతి॥ మూత్రంచ శుక్రశోణితం పిబతి నగర్హ్యా తే తద్ధి తేషాం। యస్యావలోకనమ
నులేపనంచ తస్యాపి వృద్ధిస్స్యాత్॥ భక్షయతి చ వీక్షతే శుభఫలకుసుమాన్యథాన్య
వాప్నోతి। స్వప్నే తస్య ముహుర్గృహాగణా లుంపంతి ఖలు లక్ష్మీః॥ ఆరోప్య ధను
ర్జ్యాటంకారవనిర్భరసకలదిగ్వలయం। యోహంతి శత్రుసైన్యం ప్రాప్నోతి ససంప
దం సపది॥ భక్షయతి క్షైరేయం ప్రాసాదక్షీరవృక్షస్థః। యః కనకరజతపాత్రే ప్ర
కథ్యతే పార్థివపదం తస్య॥ నగనగరగ్రామవనైస్సహితాం భూమిం సముద్రసహి
తాం। ఉత్తరతి యో జానుభ్యాం నీచోర్ధ్వాచిరేణ సనృపస్స్యాత్॥ యో వేలామధి
రోహతి తస్యానుత్తరతి భృశమభిన్నా। యానాత్ప్రత్యా ప్రవాసం మాసాత్ప్ర
తకృత్యస్స పునరాయాతి॥ ప్రియతే విరేణపురీషం యః పిబతి పిషం నిర్భయః పురుషః।
ఉపచీయతే స భోగైర్భోగైస్సంత్యజ్యతే సద్యః॥ యో రక్తాభ్యక్తాంగస్స్వప్నే వివా
హమీక్షతే దక్షః। జగతి ధనధాన్యలక్ష్మ్యా నృపలక్ష్మ్యస్తముపలక్షయతి॥ రుధిరధు
నీషు నిమజ్జనమథవా పానం యస్య రుధిరేణ। రుధిరస్య స్రావోంగాత్తస్య భృశం భ
వతి ధనధాన్యం॥ యస్స్వయమభిధావతి స్వప్నే యద్వా భిద్యతే చ శిరః। లభతే క
నకసహస్రం సభూమిభోగాంశ్చ భూమిపతేః॥ యానాధిగతభావం స గోపి యో
షిత్తనుం చ యో లభతే। తౌ వర్ధేతే సార్ధం కుటుంబవృద్ధ్యా సహ బుద్ధ్యా॥ ఆరు
హ్య మత్తకరిణం దేహి సమన్యం చ యుధ్యతే యుధియః। యః జాయతే నభీతో ధృ
వం తస్య లాభస్స్యాత్॥ మూత్రపురీషైః పురుషస్స్వప్నే యస్స్వపతి లిప్తసర్వాం
గః। మధ్యే శ్మశానముభయం ప్రాప్నోతి కళత్రపుత్రరాజ్యాని॥ పార్థివ ఇతి యః
ప్రథితః ప్రథమం చోపస్తతో ధనం యాతః। ధ్రువమనుసరతి స్వప్నే స బుధ్యతే ప్రా
జ్య రాజ్యాయ॥ యో యాతి దిశముదీచీం ప్రాచీం వా గౌరగోయుతం యానం। అ
ధిరూఢో జాగర్తి చ బాఢం తస్యార్థలాభస్స్యాత్॥ అంగప్రత్యంగయుతా నఖరో
మవివర్జితా తనుర్యస్య। వృద్ధిం సమేతి తం నరమనుసరతి కళత్రమివ లక్ష్మీః॥ యః
ప్రాతః పయసి ముదా ఖేలన్ ద్వారం చ తస్య వివృణోతి। వ్యసనాత్ప్రముచ్యతే
సా త్వరితం ప్రాప్నోతి ధనధాన్యం॥ అజ్ఞాతనిబిడనిగళైర్గోభుజబంధేన బద్ధ్యే
త। భవతి సుతస్తస్య పునః పదం ప్రతిష్ఠాం చ కష్టేన॥ నిమ్నాతూర్ధ్వపాత్రో యాద్గ
ర్తాదుదధిర్వా తస్థలేంభీతః। ధిష్ట్యా స మేధయా వా సమేధతే వివిధధాన్యేన॥ ఖా
దంతి వేష్టయంతి చ యం స్వప్నే మశకమక్షికాదంశాః। ఆప్నోతి పేషితమపి స యో
షిత్ వైత్తమచిరేణ॥ సరితస్సరాంసి కమలాన్యుద్యానాన్పర్వతాంస్తథా సా

ధాన్। యః పశ్యతి శోకార్తో శోకేన సముచ్యతే త్వరితం॥ నవధాన్యైః పత్రఫలప్ర
సూనైః పూర్యతే వక్షైత్రైః। యస్య స్వప్నే సయాతం సంప్రాప్నోతి శ్రియం మహా
తీం॥ సితం ఫలం ప్రభూతం రక్తం ఫలందియుత హేమ్యాషాం। కనకస్య భవతి లాభ స్స
పద్మరాగస్యవా తేషాం॥ పశ్యతి సకలకమలాం శుచిచేలాముత్తమాం సగో నా
రీం। లక్ష్మీస్సరస్వతీ వా తస్య ప్రకటీభవతి నియతం॥ శుభ్రాంగరాగమండన వస
నందధతీ సయావనా యువతీ। యం పరిరంభతి స్వప్నే భవతి శ్రీస్తస్య సర్వతోభి
ముఖీ॥ కర్ణే కుండలయుగళం ముక్తాహారో గళే శిరసి ముకుటం। యస్యాంగదం
భుజయోః గేమహీం మహీయ్యసీం సపాలయతి॥ శుభ్రాంబరతా శోచన రోదన పరి
దేవనాని మరణంవా। యస్య స్వప్నే ససుఖం లభతే ఖలు సర్వతోభిముఖం॥ ఇందు
సమైస్సితకుసుమైరుపహారం యోగృహాంగణే ధత్తే। నరపతిలక్ష్మీః కురుతే కింకర
తాం స్వయం తస్య॥ శ్వేతే మణిపర్యంకే యోమణిసింహాసనే సముపవిశతి। పురు
షైస్సహాప్తవేషైస్సకలశుభం జాయతే తస్య॥ ఛేహ్యావాసో వసనం యస్య ప్రా
సాదమాసనం శయనం। జ్వలనజ్వాలాకులితం తస్య శ్రీస్సర్వతోభిముఖీ॥ యోవా
సోభరదక్షైర్విష్ఖైః పరివేష్టితస్స్వప్నే। దహనేన దహ్యతే ఖలు సశ్రేయోభా
జనం భవతి॥ యః కోశభవం పుష్పం ఫలంచ భక్షయతి వీక్షతే లభతే। కాంతాని
పేశలానిచ సవిందతే సంపదం సపది॥ వృష్టినిపాతం బహుళం ఛాయాకుసుమై
ర్యుతం నగశ్శైలం। జ్వలదనలం యః పశ్యతి భవేద్ధ్రువం తస్య వశ్యా శ్రీః॥ శకునించ
శుష్కం వా యస్స్వప్నే ససుధిగన్యబుధ్యేత। రూపవతీం సతులం భతే కాంతాం స
పరిచ్ఛదాం నియతం॥ గోవృషమానుషకుంజరతురగప్రాసాదశైలశృంగాణి। ఆ
రుహ్యాపిబతి సలిలం బుధ్యేత తద్దైవస్య పతిస్స్యాత్॥ శిరసి జ్వలినీ కేతుర్గ్రామపరీయ
స్థితో జాగరితః। సద్యోసౌ సప్తదినైర్మనుజస్సామ్రాజ్యమాప్నోతి॥ యః ఫణివృ
శ్చికకీటశ్వాపదవిహగైర్వితుద్యతే వశ్యం। నఖలు హృది భవతి భీత స్సవిత్తమాసా
దయేత్సద్యః॥ శాంతే పయసి స్నానం ఖేలనమవగాహనం కురుతే। పూర్ణాబంధుజ
నైస్సహ తస్య భవేద్రాజ్యధనవృద్ధిః॥ మాతాపితరౌ దేవాన్స్వాధూన్నృపతీంశ్చ
వీక్షతే మర్త్యః। ముక్తో రోగాద్ద్రోగీ విజయో భవతి ధ్రువం హి విపరీతే॥ సితవిహగ
స్సితతురగస్సితమాతంగస్సితభవనాని యః। పశ్యత్యారోహతి గిరిశృంగం యో వ
నస్పతిం ఫలితం। సఫలం చింతితమచిరాత్తస్య భవేత్తాన్యస్య సందేహః॥ క్షీరద్రు
మమధిరోహతి బహుళఫలంచ ఘనచ్ఛాయం। జాగర్తిచ పదత్రస్తస్స్వప్నే ప్రా
ప్నోతి శయనాని॥ స్వప్నేధ్వజశత్ర్వాన్గజరథదేవాయతనమంచకాదీనాం। వీక్షణ
మధిరోహణం వా నౄణాంధనవృద్ధయే భవతి॥ ప్రాకారబంధయానకకాంచనతోరణ

సితాతపత్రాణాం । దర్శనమప్యర్థిరోహిణాం ధాన్యకరో భవేన్నృణాం॥ ఉ
ల్కాగ్రహతారాణాంతటిత్వమార్చిషామమితభాసాం । గర్జితసజలఘనా
నాం ప్రదర్శనంతుభకరంభవతి॥ పానంజలధినదీనాం తరణంచ విలుంపనం ప్ర
సూనానాం। భక్షణమప్యాపాదీనాం యఃకురుతేభవతి తస్యశివం॥ మృణ్మయ
భాండావాప్తేర్ధనధాన్యతాపశుప్రాప్తిః।భూమితలంస్యాద్భూమేస్సాధాన్యం
తస్యమంత్రత్వం॥ పశుగోదోహంస్వముఖేవేణుపరివాదనంచయఃకురుతే। హా
సనంనిజపక్షాణాం ససంపదాయుజ్యతేసపది॥ మిత్రాణాంబంధూనాంస్వజనా
నాంచ గురువేషాణాం। వీక్షణమథమాలానాంధారణమిష్టంనృణాంస్వప్నే॥యో
వృషమత్తుంగసురభిమాతంగఖగపతీస్స్వప్నే। పశ్యత్యారోహతిలభతేధనంతు
భంభవతి॥ సింహాసనరత్నమయప్రాసాదనృపసురవిమానానాం।వీక్షణమధ్యా
రోహణం భవతివావృద్ధయేపుంసాం॥ ఓదనదధిదుగ్ధానాందర్శనమశనంధనాప్త
యేభవతి। భక్ష్యాణామపరేషామపి పరమాన్నస్యచస్వప్నే॥ కలహంస చాష
సారసచాతకనీలకంఠచక్రవాకానాం। ఆలోకనంనిశాదౌపుంసాంధనధాన్యదో
భవతి॥ శుకశారికాచకోరక పారావతబోధకక్రౌంచానాం । ఘనసంపత్తినిమి
త్తంప్రదర్శనంభవతిశబ్దోపి॥ యస్స్వప్నేతస్యహస్త్యగారామిషపుష్పనికరేషు । తస్య
ధనధాన్యవృద్ధిస్సిద్ధిర్వాభవతికసకస్య॥ క్షేత్రాణ్యాసవనాని ద్విజరాజమప్యస్య
గురూన్దేవాన్। యస్స్వప్నేపశ్యతిఘనసస్యైస్వసతేసభ్యశం॥ స్వప్నే సంపూర్ణని
శాకరదివకరయోర్బింబోదయంగతయోః। యస్యాద్దర్శనంస్యాద్రాజ్యశ్రీరాజతే
తస్య॥ వృక్షంసమీక్షతేయఃఫలితంవాపుష్పితంవాసభోభృతే। ఫలితేచింతితమపి
రాత్పుష్పితేత్వర్థసంవిత్తం॥ యఃపశ్యతిసర్వజ్ఞాంవిగతపూజాంస్వదేవతాం
వాపి। తస్యభవేద్ధనలాభోవిపులతరాబుద్ధిసిద్ధిరపిచ॥ స్వప్నే బడబాం క్రౌంచీం
లబ్ధ్వాయస్సవిజాగర్తి। విందతేసధనాంకన్యాం ప్రియంవదాం సదనం వా సః॥
పిబతిస్నిగ్ధందుగ్ధం భాండస్థితం సఫేనంయః। స్యాత్తస్య సోమపానం నియతం
మాంగళ్యమన్యదపిచ॥ లాభేప్రదర్శనేవాగోధూమానాం ధనాగమః పుంసాం।
యజ్ఞాగమోయవానాంవిద్యాధిగమస్సర్షపాణాంస్యాత్॥ నృపావిప్రాగావో
దేవాఃపితరశ్చలింగినస్స్వప్నే। యద్యద్వదంతిపురుషంతత్తత్తథ్యంతథైవస్యాత్॥
ధ్వజభుజసంఘారోహోజపాతరువల్లీగుల్మరోపణంభూమౌ। స్యాద్యస్యసోపి స
త్యంసతతంసంపూజ్యతేచలక్ష్మ్యా॥ సితవిహగైస్సితతురగైర్భవతిహియస్యదిగ్గ
మనం। త్రిదశవిమానైశ్చతథాసమహీమురరీకరోతికృత్స్నాం॥ యఃపశ్యతిచా
త్మానంస్వప్నేఘనసంవియత్యతిగాఢం। ధూమాయుతంవా నరస్తస్య విఘాతిర్మ

హతిభవతి॥ తే తే్రవారివిమోక్షే దర్శనలాభేచజాతధాన్యానాం। ఏషాంభవ
తిస్వప్నేహవనశుభమావహతితేషాం॥ గ్రహసంఖ్యానంచతథా పుంసాంసంప
త్తిసుఖహేతూ। గమనమగమ్యస్త్రీణాంయద్భక్షణమగమ్యవస్తూనాం॥ స్వప్నే
మృగవిహగానాంవారిస్థా మీనశంఖశుక్తీనాం। క్రమణంచేద్భవతిధ్రువంకల్యా
ణకరంసదాపుంసాం॥ గ్రసనంవసుధారాయా జలసేతోర్బంధనం విధత్తే యః।
వ్యాళస్యమౌళిగ్రహణంభవతిశుభంతస్యమనుజస్య॥ విద్రుమవల్లీ శంఖా న్శుక్తి
ముక్తాకపర్దకాన్యతః। యఃపశ్యతివిందతివా సవిత్తమాప్నోత్యచిరేణ॥ కేయూ
రహారమకుటగ్రైవేయకకంకణాంగుళీయాని। యఃకర్ణాభరణంవాలభతేపశ్య
తిశివంతస్య॥ నందావర్తస్వస్తికదీపపతాకాకుసుమవృత్తికాదూర్వాః। మాంగ
ళ్యాన్యపరాణ్యపియఃపశ్యతితస్యభవతిశుభం॥ వ్యంజనశృణికలశభాజన ముకుట
ధ్వజచామరాతపత్రాణాం। లాభస్స్వప్నేశరీరస్పర్శోవావృద్ధయేపుంసాం॥ కే
ళిగ్విలాసినీభిర్వస్త్రాలంకారమండనయుతాభిః। యస్యచ కన్యాలాభ శ్శుభసంప
త్తిర్భవేత్తస్య॥ కాముకచక్రిణీని స్వప్నేశస్త్రాఘాతధారాణి। పశ్యత్యథ లభ
తేయఃస్సక్రీడతి మేదినీచక్రే॥ కలధౌతకనకరూప్యమరకతవైడూర్యవజ్రశోణమ
ణీన్। నార్యఃపశ్యతిలభతేవా శుభలాభోభవతి తస్య భృశం॥ మానతులాభాం
డానాంశయనాసనధాన్యవస్త్రాణాం। స్వప్నేశుభాయలాభో దర్శనమపి శస్త
మే తేషాం॥ షష్టికశాలితండులముద్గకణాన్యోయుగంధసూనాన్నం। పశ్యతి లభ
తేభుంక్తేప్రిజాయతే తస్యధనధాన్యం॥ స్వప్నేదర్శనలాభోవీణాయా వాదనం
యదిస్యాత్॥ యోవ్యవహితవత్తూర్యరవంశృణోతిసంపద్భవేత్తస్య॥ వాపీకూప
తటాకగ్రామారామేషుయఃపరిభ్రమతి। దేవగృహేషుస్థానం రచయత్యచిరేణ
తస్యశుభం॥ సర్వజ్ఞప్రతిమాయాంయాత్రాస్నపనోపహారపూజాదీన్। యోవి
దధాతిస్వప్నేతస్యభవేత్సర్వతోవృద్ధిః॥ లక్ష్మీం సరస్వతీంవా దినోపాంతేవిబు
ధ్యతేప్రీతః। యోమంత్రిదేవతావాధ్రువంభవేత్తస్య ధనధాన్యం॥ స్వప్నేపీ
యూషరసంపురుషోయఃపిబతిదేవతాదత్తం।ఆరోహతిగరుడంవా వహతిమహీం
సువర్ణార్ణవయుతాం॥సురభిప్రసూనమాలామమ్లానాంవీక్ష్యతేయోలభతే।నిక్షి
పతికంఠపీఠే నృపలక్ష్మీస్స్వయంవృణుతే॥ ఆజ్యంప్రాజ్యంస్వప్నేయోవిందతి వీ
క్షతేవశస్తస్య। తస్యాభ్యవహరణంవాక్షీరాత్తేనైవసహశస్తం॥ గీతధ్వనిహసి
తసింహనాదహయహేషాః। యోభృశమాకారయతి ప్రజాయతేతస్యశుభలా
భః॥ మేరుగిరౌకల్పతరౌ భవనస్థానంకరోతివిలసతివా। శాడ్వలభూమిం పశ్యతి
సుఖధనసంపద్భవేత్తస్య॥ పునాగనాగకేసరచంపకశిరీషనికరాణాం। కుసుమ

ఫలసంకులానాం ప్రదర్శనంశోభనంస్వప్నే॥ కదళీఫలబదరీఫలదాక్షిమ నారంగ మాతులుంగానాం। స్పర్శనదర్శనవిటపారోహణకుసుమఫలావాప్తిరపిశోభనం స్వప్నే॥ ఏలాలవంగవల్లీకర్పూరఫలాని సురభిగంధీని। జాతీఫలంచ పశ్యేత యస్స్వాదయతి తస్యభవతిశివం॥ ప్లక్షశ్రీఫలబిల్వన్యగ్రోధకపిద్ధపాదపాస్స్వప్నే। అపరస్తుక్షీరతరుస్తత్ఫలలాభాశనంచశివం॥ ముచిళింద జాతివిచకల నవమల్లికా ప్రసూనాని। యోలభతేపశ్యతివాతస్యశివంసజాయతేసతతం॥ ఇక్షూలతాతాం బూలీదళానిభక్షయతివీక్షతేలభతే। యస్యమనుజస్యస్వప్నే హస్తగతం తస్య ధనధాన్యం॥

స్వప్నము రెండుప్రకారములు ఇష్టఫలదమని యనిష్టప్రదమని ఇటుపైని సుస్వప్నసూచితఫలములను జెప్పుచున్నారము.

వాతపైత్యశ్లేష్మవికారములవలనను చింతాసాంతత్యమువలననుబుట్టిన స్వప్నములకు ఫలములేదు- గావున వాటిని విడువవలయును. పైత్యోద్రేకము వలనబుట్టినస్వప్నము ఉన్నతమగుగిరులను గగనమును దాటినట్లగును. బంగారు రత్నములను వహ్నిని జూచినట్లును వాతాధిక్యమువలన గనబడును. నదీజలమున మునిగినట్లును తెల్లనిపుష్పములను జూచినట్లునగు స్వప్నముకఫోద్భవము- కోరబడినవస్తువు జూడబడినదియు కనబడుస్వప్నము చింతితోద్భవము. స్వప్నమందగుచరితము జెప్పుటకుశక్యముగాకుండునట్టి దానికి ఫలము లేదు- స్వప్నము మొదటి జామునందైన మూడుసంవత్సరములకు రెండవజామునందైన వత్సరమునకును ఉషఃకాలమందైన నొకపక్షమునకు నరుణోదయమందైన నేడుదివసములకును ఫలమగునని యాత్రేయులు.

సూర్యచంద్రుల తేజస్సునంతను మింగినట్లయిననాపురుషుడు దీనుడైనను సువర్ణార్ణవాదియుక్తమగు భూమికధిపతియగును- మనుష్యమాంసమును తన మాంసము నైనను బచ్చిది స్వేచ్ఛగ బుచ్చికొనిన సాంమ్రాజ్యపదవినొందును. సౌధాగ్రభాగమందు భుజించి సముద్రోదకమును తరించినట్లు స్వప్నమైన బురుషుడు దాసకులమునబుట్టినను నరపతియగును- లింగచ్ఛేదమగునట్లు స్వప్నమైన బురుషుడుతన భార్య యొక్కసౌఖ్యము నొందును- యోనిచ్ఛేదనమైనట్లు స్వప్నమైన స్త్రీతనభర్తతోమిగులసౌఖ్యమునొందును.

శస్త్రముచే జిహ్వాచ్ఛేదమగునటులైన క్షత్రియుడు రాజగును. ఇతరుడుమిగుల నాధిపత్యమునొందును. నరశిరోమాంసము దినినట్లయిన రాజ్యమును, పాదముల మాంసముదినినట్లయిన సువర్ణసహస్రమును, భుజముల మాంస

ముడిసినట్లయిన నేనూరు సువర్ణములలాభము నొందును. మద్యమును పచ్చిమాంసమును రక్తమును మెదడును దినినట్లయినను వీటిని బూసికొనటులయినను ధనవృద్ధియగును. చెరువులో తామరాకుపైని పరమాన్నము ఘృతఖండయుక్తముగ భుజించినటులయిన బూజ్యుడై రాజ్యము నొందును. మూత్రమును శుక్లశోణితములను దాగి యసహ్యపడకుండినటులైనను వంటికి బూసికొనునటులైనను జూచినటులైనను వృద్ధియగును. ఫలములనుభక్షించినట్లు పుష్పములను బూచినటులైనను వాడిగృహమునుపట్టకుండ లక్ష్మీసమృద్ధి యగును. ధనస్సు నెక్కుపెట్టి గుణధ్వనిచే దిక్కులుపిక్కటిలజేయుచు శత్రుసైన్యము సంహరించునటులైన శీఘ్రముగ సంపదనొందును. మేడమీదనైన పాలచెట్టుపైననుండి కనకరజతపాత్రలందు క్షీరసంబంధమగుదాని భక్షించిన రాజసంపద నొందును. నగ నగర గ్రామ వనసముద్రములతోగూడ భూమిని జానువులతో దాటినటులైన నీచుడైనను రాజగును. నావపైనెక్కి యీయొడ్డునుంచి యావలయొడ్డుకు సముద్రమునుదాటి జేరినటులైన ప్రవాసముజేసి యొకమాసమునకు కృతార్థుడై వచ్చును. ఒకవీరునిచే దాను జంపబడినటులైనను బురీషమును విషమును భక్షించినటులైనను నిర్భయుడై దాగినటులైనను భోగసమృద్ధిగలిగి రోగములనపుడే విడవబడును. రక్తముచే దడసిన శరీరముగలవాడైనను పెళ్లిపెద్దయినటులైనను ధనధాన్యసమృద్ధమగు రాజ్యలక్ష్మినొందును. రక్తనదియందు మునుగుచు రక్తపానముజేసినటులైనను శరీరమందు రక్తము స్రవించినటులైననుధనధాన్యసమృద్ధియగును. తన పేరును దానె జెప్పినటులైనను దనశిరస్సు పగిలినట్లయినను ధనధాన్యసమృద్ధిగలిగి సువర్ణసహస్రమొందును. రాజైన భూమిని భోగముల నొందును. స్త్రీ పురుషుడైనట్లును బురుషుడు స్త్రీయగునట్లును స్వప్నమైన కుటుంబవృద్ధిగలవాడగును. మదకరినెక్కి యొకనితో యుద్ధమొనర్చినటులై భయముబుట్టకుండిన శాశ్వతమగు లాభమునొందును. మూత్రపురీషలిప్తాంగుడై శ్మశానమధ్యమందు వాటియందున బవళించినటులై భయమునొందకుండిన కళత్రపుత్రరాజ్యసౌఖ్యమునొందును. తాను రాజైనట్లు పిదప చోరుడైనట్లు ధనము నొందినట్లును స్వప్నమై మేలుకొనిన ప్రాజ్యమగు రాజ్యమొందును.

తెల్లనిగోయానమునెక్కి తూర్పుదిశకైనను, యుత్తరదిశకైనజనుచు మేలుకొనిన యధికధనలాభమగును. కేశనఖరహితమైన సర్వావయవ సంపన్నమగు నెవనిశరీరముస్వప్నమందగపడు వాడు వృద్ధినొంది కళత్రమువలె లక్ష్మిచే ననుసరించును. ప్రాతఃకాలమందు జలకందాడుచున్నటులైనను యచటినుంచి

యొద్దుకువచ్చినట్లైన వ్యసనములనుంచి నివృత్తుడై ధనధాన్య సమృద్ధినొందును. శృంఖలాబద్ధుడై బాహుబంధన యుక్తుడగు నట్లైన వానికి పుత్రప్రాప్తియు రాజ్యలాభమును గలుగును. కష్టముచే ప్రతిష్ఠనొందును. లోతుగలనూతి వలన నుదకము వలన గర్తము సముద్రము తటాకము మొదలగునవి- వీటివలన భయము గలవాడయి బుద్ధిపూర్వకముగానయిన నవశుడైనను లేచి స్థలము నొందినటుల స్వప్నమయిన ధాన్యాభి వృద్ధియగును. దోమలు యీగలు యిదలగు నవి శరీరము నాచ్ఛాదించి భక్షించుచున్నట్లైన వాడు భృత్యుడయినను భార్యాసుఖము ధనసమృద్ధియు నొందును. నదులు సరస్సులు పద్మాను లుద్యానములు పర్వతములు మేడలు వీటిని శోకార్తుడెవడుస్వప్నమందున జూచునో వాడాశోకము వలన విముక్తుడగును.

నవ ధాన్యముల చేతను పత్ర ఫల పుష్పముల చేతను వజ్రముల చేతను పూర్ణములగు పాత్రలను జూచినటులయిన గొప్ప సంపద నొందును. పచ్చని దెబ్బని ఫలము తనకొకరిచ్చినట్లు స్వప్నమైన పద్మరాగయుక్తమగు సువర్ణలాభమగును. విలాసకులము, శుభ్రవస్త్రము గల యుత్తమస్త్రీని జూచినటులయిన లక్ష్మీలాభమైనను సరస్వతీ లాభమైనను గలుగును. తెల్లని గంధమాలంకారములు వస్త్రము వీటిని ధరించి యావ్వనము గలస్త్రీ స్వప్నమందెవని కౌగలించునో వానికి లక్ష్మీప్రాప్తియగును. కర్ణములందు కుండలములు కంఠమందు ముక్తాహారము తలను కిరీటము భుజములందంగదములు యెవనికి ధరించినటులగునో వాడు విస్తారమగు భూమిని పాలించును. తెల్లని వస్త్రము గట్టినట్లును దుఃఖించినట్లును రోదనము జేసినట్లును విలపించినట్లును తాను మృతి నొందినట్లును స్వప్నమైనవాడు సుఖము నొందును. చంద్రుని భంగిని తెల్లనగు పుష్పోపహారము తమ గృహాంగణమందు ధరించినట్లు స్వప్నమైన రాజ్యలక్ష్మీకింకరినై ప్రాప్తించును. రత్నశయ్యయందు పరుండినట్లును- సింహాసనమందు తగిన వేషముగలపురుషుడు కొలువు కూర్చుండినటులైనను సకల శుభములనొందును-దేహముననధరించిన వస్త్రమున తనమేడను ఆసనమున శయ్యను అగ్నిజ్వాలలగపడిన లక్ష్మీ ప్రాప్తియగును. ఎవడు శుభ్రమగు శ్రేష్ఠవస్త్రములచేతను జుట్టబడి వహ్నిచే గాల్చబడినట్లు స్వప్నమైనవాడు శ్రేయమునొందును. పట్టుబట్టపుష్పము ఫలము మనోహరములగు వీటినిధరించినట్లును భక్షించినట్లు నివి దొరికినటులైనను స్వప్నమైనవానికి సంపదగలుగును. అధికమగు వర్ణము, ఛాయ, పుష్పములును గల వృక్షములతో గూడిన బర్వతము ప్రజ్వలించుచుండిన వహ్ని వీటిని స్వప్నమం

దు జూచినవానికి లక్ష్మీవశ్యయగును- పక్షినైన పుష్పకము నైన నెక్కినట్లు స్వప్నమై మేలుకొనిన రూపవతి సాలంకారయయు నగునువతినొందును. గోవృషభము నరుడు గజమశ్వముమేడ శైలశృంగము వీటినధిష్ఠించి జలపానము జేసినట్లైన మేలుకొనిన వేగమె నరపతి యగును. తలపైని మండుచున్న ధ్వజముండగా గ్రామమందు దిరుగుచున్నట్లు స్వప్నమై మేలుకొనిన నేడుదినములకు సామ్రాజ్యమొందును. పాము తేలు కీటకము చిట్టపులి పక్షులు వీటిచే కరవబడి చిత్తభీతి లేకుండిన వాడధికమగు ధనలాభమును వేగముగా నొందును. నిర్మలోదకమందు స్నానము క్రీడయవగాహనము జేసినట్లైన బంధుజనులతో వానికి రాజ్యధనసమృద్ధి గలుగును- తలిదండ్రులను దేవతలను సాధులను రాజులను స్వప్నమందునజూచిన రోగిరోగములబాయును. నిరోగి విజయము నొందును. పక్షి గుఱ్ఱము గజము గృహము వీటిని తెల్లగ నున్నవిగా జూచిన బర్వతాగ్రమును ఫలములు గల వృక్షమునెక్కినట్లైన జింతితఫలము శీఘ్రముగనొందు నిందుకు సందియము లేదు. అధికమగు ఫలములు నీడగలిగిన పాలచెట్టునెక్కి పదములు వణకినట్లై మేలుకొనిన మంచిశయ్యల నొందును. ధ్వజము, శత్రువులు, గజములు, రథములు, దేవాలయములు, మంచకాదులు వీటిని స్వప్నమున జూచిన ధనవృద్ధిగలుగును. ప్రాకారము, యానము, స్వర్ణము, తూణీరము, శ్వేతఛత్రము, వీటిని జూచినట్లైన ధాన్యప్రాప్తిగలుగును. ఉల్కాగ్రహములు, తారలు, మెరుపులు, అధిక తేజస్సులు, గర్జితము, వర్షమును గలిగిన మేఘము వీటినిజూచిన శుభప్రాప్తియగును. సముద్రనదీజలములను ద్రావినట్లు తరించినట్లును స్వప్నమైన మంగళమగును. మట్టికుండ దొరికినట్లైన ధనప్రాప్తియగును. భూమిదొరికినట్లైన భూప్రాప్తియగును. మంత్రము దొరికినట్లైన మంత్రప్రాప్తియగును. గోవులు మొదలగు పశువుల పాలుపితికినట్లును వేణుగానము జేసినట్లును తనపక్షమగువారి సంహారమైనట్లును స్వప్నమైన సంపదగలుగును. మిత్రులు, బంధువులు, స్వజనము, సుందరమగు వేషములను ధరించినవారినిగా జూచినట్లును మాలికలను ధరించినట్లును స్వప్నమైన నిష్టసిద్ధియగును. ఉన్నతములగు వృషభము గోవు, గజము, గరుత్మంతుడు, వీటినిజూచినట్లైన యెక్కినట్లైన ధనమును శుభమును బొందును. సింహాసనమును రత్నమయసౌధమును రాజయానమును దేవవిమానమును వీటిని జూచినట్లైన యెక్కినటులయిన వృద్ధియగును. అన్నము, పెరుగు, పాలు, వీటినిజూచిన దినిన ధనప్రాప్తియగును. భక్ష్యములను పరమాన్నమును దినినటులయిన ధనప్రాప్తియగును- కల

హంస, చమరకాకి, సారసపక్షి, చాతకము, నెమలి, చక్రవాకము వీటినిజూచి న వీటిపలుకులను విన్న ధనధాన్యప్రాప్తి యగును. చిలుక, గోరు, చకోరము, పారవము, కోడి, క్రౌంచము, వీటినిజూచిన వీటినాదమువిన్న ధనసంపత్తి గలుగును. పగటియందైన రాత్రియందైన గృహమందు మాంసమందు పురీషమందు పరుండినట్లు స్వప్నమైన ధనధాన్య కనకవృద్ధియగును. క్షేత్రము ద్యానవనము బ్రాహ్మణులు రాజులు గురువులు దేవతలు వీరినిజూచినటులైన నధికముగు ధనము గలుగును. పూర్ణచంద్రుని, సూర్యుని, యుదయించినకాలమందు జూచి నటులైన రాజ్యలక్ష్మినొందును.

వృక్షమును ఫలయుక్తమగు దానిజూచిన నుత్తమవిత్తమగును. సర్వాఙ్గ సుందరగువానిని సిద్ధమగుపూజను శ్రేష్ఠదేవతను జూచినటులయిన ధనలాభము బుద్ధిసిద్ధియగును. ఆడగుఱ్ఱమును ఆడకోంగను గైకొని మేల్కొనిన ధనయుక్తయు ప్రియవక్తయునగు కన్యకను మంచిగృహము నొందును. సురగతో గూడి యెక్కినగు చక్కని పాలుకుండయందుండగ ద్రావినటులయిన వానికి సోమపానమైనను మిగుల మాంగళ్యమైనను సంభవించును. దొరకడము గాని జూడడముగాని గో ధూమమునకు ధనాగమము యవలకు యజ్ఞసిద్ధి ఆవాలకు విద్యాసిద్ధి యగును. రాజులు బ్రాహ్మణులు గోవులు దేవతలుపితరులు లింగధారులు వీరు స్వప్నమందగపడి యేమిజెప్పిదరది సత్యమగును. ధ్వజస్థాపనము జేసినట్లు భుజములధికములు గలిగినట్లు మందారవృక్షము లతలు గుల్మములు వీటిని భూమియందు పాతినట్లు స్వప్నమైన నది సత్యమగును. భుజోత్పత్తికి ఫలము లక్ష్మీప్రాప్తి. గుఱ్ఱములను పక్షులను తెల్లనగువాటిని దేవవిమానముల నెక్కి యొకదిక్కునకు నడచినట్లైన వానికి సకలభూమండలాధిపత్యము గలుగును.

ఎవడు స్వప్నమునం దంతరిక్షమందు మేఘములతో గలసినటులైనను ధూమముతో గూడినటులైనను జూచునతనికధికైశ్వర్యము గలుగును. క్షేత్రమందుదకము ప్రవహించినట్లు జూచిన నాజలము తనకు లాభించినటులైనను వానికి యజ్ఞశుభప్రాప్తియగును. గ్రహములను లెక్కపెట్టినటులైన సంపత్తియు నగమ్యాగమనము నభక్ష్య భక్షణమును జరిగినటులైన సుఖ ప్రాప్తియగును. గరుత్మంతునెక్కినటులైనభూలాభమునొందును. పరిమళపుష్పమాలవాడిపోనిది స్వప్నమందు నగపడిన దొరకిన కంఠమందు ధరించిన వాని రాజ్యలక్ష్మి వరించును. పాజ్యమగు నాజ్యముజూచిననది లాభించిన భోజనసుఖము స్త్రీ రాదియుక్తముగ నగును. గీతము, హసితము, సింహనాదము, హయహేష, వీటి

సేవచు వినునో వానికి శుభమగును. మేరుగిరియందు కల్పతరువందును నివసించి నట్లైనను పచ్చికబట్టను జూచినట్లైనను సుఖము ధనము సంపదయును గ లుగును. కుసుమఫలాదులచే వ్యాప్తములగు పొన్న, సంపెంగ, నాగకేసరము, శిరిష నీచెట్లను జూచినట్లైనను శోభనమగును. అనటి, రేగు, దాడిమ, నా రంజి, దబ్బ, వీటిఫలములను జూచినట్లైన ముట్టినట్లైన వీటి కొమ్మలపై నె క్కినట్లైన పుష్పఫలములను గైకొని నట్లైన శోభనమగును.

ఏలకులు లవంగములు కర్పూరము జాజికాయ సువాసనగల వీటిని జూ చిన వినిన మంగళమగును. జువ్వి మారేడు మఱ్ఱి వెలగ యీవృక్షములను మరి యును పాలుగలిగిన వృక్షములను స్వప్నమందు జూచిన వాటిఫలములు దొరికి నట్లైన దినినట్లులయిన శుభమగును. బొండుమల్లియలు జాతీపుష్పములు మదన బాణములు నవమల్లికాపుష్పములు వీటిని జూచినను దొరికినట్లులయినను శుభమ గును. చెరుకు తమలపాకులు వీటినిజూచిన భక్షించిన హస్తగతమైన ధనధా న్యసిద్ధియగును.

అథా నిష్టఫలసూచక స్వప్నాన్యుచ్యంతే॥ నాభేరన్యత్రగాత్రే తృణత రుకనుమపోద్భవ స్నేహపాశం క్రీడాయానోపభోగః ఖర మహిష సృగాల వ్యాళగృధ్రైశ్చ సత్త్వైః। స్నానంస్యాల్లేపనంవా కలుష జలమయైర్గోమయైర్వా స్నేహపంకైర్ద్రుగ్భేదోదంత బాహుప్రపతన మథవానర్థశోకప్రదాతే॥ గీత క్రీడిత భూషిత ప్రహసిత ప్రేంఖోళితాచ్ఛేదితాదర్కేందు ధ్వజతారకానిపత నం స్రోతోవహాధోగమః॥ రజ్జుచ్ఛేద వితాప్రపాత జననీ గాత్రప్రవేశస్తథా స్వప్నేకాక విఘూర్ణ నంచశిరసి క్లేశాయయానర్థదం॥ శ్మశ్రు కేశ నఖైర్ఘ్యై క ల్పనా వానరీ విక్రృత నార్యుపాసనం। రక్తవస్త్రమనుజాంగ మర్దనం రోగమృ త్యుభయశోక తాపదం॥ స్థలపశుమృగ కోష్ఠే స్వంకుయశ్చాండజానాం ప్లవన ముదక రాశౌ వాదివా హోత్సవోవా। సరసిజజతుభాండ క్రీడనం నర్తనంవా మలినవివసనత్వం చారుశోకప్రదాని॥ పుంద్రస్యనాశే సుహృదాంవియోగ శ్ఛేద శ్చ పాణ్యోశ్చ రుజావహాశ్చ। ప్రాసాదవేశ్మాద్రి గుహావతార స్వప్నేషు నే ష్టాఇతి సంప్రదిష్టా॥ మిత్రావాప్తిస్స్యాద్వికోశాసిలాభే వైశ్యోరాజా యోవదే త్తస్యనామ్నా। సర్వేకర్ణంనాసికాంవాప్రవిష్టైతచ్ఛేదస్యాద్వోపునశ్చానుబంధః॥ ఖరోష్ట్రి మహిషంవాపి వరాహంచాధిరోహతి। తత్రస్థస్సువిబుద్ధ్యేత శీఘ్రంమృ త్యుమవాప్నుయాత్॥ చోరకృద్ధష్టభ వ్యాఘ్రికేశబంధశ్చ కర్షణం। మాహిషం వ్యాధికృత్స్వప్నే రాజపీడాథవాభవేత్॥ శుష్కంకంటకినం వృక్షమేకాకీయో

ధిరోహతి। తత్రస్థస్తువిబుధ్యేత మృత్యుం శీఘ్రమవాప్నుయాత్॥ కేశాయస్యవిశీర్యంతె దంతాశ్చైవపతంతివై। ధనానాశో భవేత్తస్య పీడావాపి శరీరజాః॥ ఖరాదిభిర్యుక్తరథై ర్యాయాద్వాదక్షిణాముఖం। రక్తవస్త్రధరస్స్వప్నేరక్తమాల్యానులేపనం। కూపె పంకితతన్వాపి వ్యాధితోవాపి మృత్యుభాక్। అభిద్రవంతి యంస్వప్నే శృంగిణో దంష్ట్రిణో మృగాః। వానరోవావరాహోవా భవేద్రాజకులాద్భయం॥ అభ్యంజితస్సతైలేన పయసాపిఘృతేనవా। స్నేహేనవా తథాన్యేన వ్యాధిస్తస్యవినిర్దిశేత్॥ పీతాంబరధరానారీ పీతగంధానులేపనా। ఉపగూహతియంస్వప్నే నిందాతస్య వినిర్దిశేత్॥ ఏరండకింశుకజపాకరవీరమనర్థకృత్॥ దీర్ఘమేఘం మహావర్ష మన్నతౌ కలహప్రదం॥ తుంబికూశ్మాండ తక్కోలల పటోల్యాది లతాఫలం। బృహత్యాదిఫలంస్వప్నే భింద్యాద్వంశశిశోర్మృతిః॥ దేవతాశ్చద్విజాగావోలింగినఃపితరస్తథా।యత్రనృత్యంతి గాయంతి రటంతిచ చరంతి చ। ఆస్ఫోటయంతి ధావంతి దేశస్తస్య వినశ్యతి॥ రవేర్ధ్వజస్యచంద్రస్య ప్రాసాదానాం వనస్పతేః। చైత్యప్రతిమయోః పాతస్స్వప్నే రాజవినాశనం॥ భింద్యాద్వనస్పతేశ్శాఖాం రాజవల్లభనాశనం॥ పాశబద్ధంగృహందృష్ట్వా స్వప్నే గ్రామభయంభవేత్॥ గ్రామంస్వప్నే పాశబద్ధం తద్దేశాధిపతేర్భయం॥ అన్యాన్యప్యనుభుక్తాని కార్యోన్నేయానిపండితైః॥

ఇటుమీద ననిష్టఫలసూచక స్వప్నములను జెప్పుచున్నారను. నాభికంటె నితరశరీరమందు తృణము,వృక్షము, పుష్పము వీటివలనబుట్టినచమురు రాసికొనినట్లును వీటితాళ్లకట్టబడినట్లును గర్దభమహిషజంబుకసర్పములనెక్కిక్రీడించినట్లును గోమయము చమురుబురదవీటిచేకలుషమగుజలములో మునిగినట్లు ఇవివంటికిరాసినట్లైన దృష్టిభేదమైనట్లును దంతములు బాహువులుపడినట్లైన ననర్థమైన మరణమైన శోకమైనను గలుగును. గీతము క్రీడ యాలంకారము నగవు దాటడము గలిగినట్లైన సూర్యచంద్రధ్వజతారకలు పడినట్లును ప్రవాహములో మునిగిపోయినట్లును పట్టినదారిడుదెగి క్షితియందుబడినట్లును తల్లిశరీరమందు ప్రవేశించినట్లును కాకధ్వని వినినట్లును అదితలనెక్కినట్లును స్వప్నమైన కష్టము రోగము ననర్థమును సంభవించును. ముఖరోమములు,కొప్పు,గోళ్లుమిగులబొడవైనట్లు, కోతిభంగివికృతిగలస్త్రీని సేవించినట్లు,ఎఱ్ఱనిబట్టగట్టిన నరుడుశరీరమందు కొట్టినట్లు,స్వప్నమైన రోగమృత్యుభయశోకములగును. భూమియందు పశుమృగపక్షిరోమములచే తనకు నాశమైనట్లును పక్షులనెక్కి యుదకముపైనితేలి యాడినట్లును వర్షమున దడిచినట్లును పద్మములు, లక్కపాత్రలను బ

ట్టిక్రీడించినట్లును నటించినట్లును మలినవస్త్రము గట్టినట్లును దిగంబరుడైనట్లు నుస్వప్నమైన శోకమగును. బొట్టు తుడిచినటులైన మిత్రవియోగమగును. హస్తములు ఛేదించినటులైన రోగమగును. మేడలు, యిళ్లు, పర్వతములు, గుహలు, వీటివల్లనుండి దిగువకుజారినట్లు స్వప్నమైన యనిష్టఫలమగును. వరలేనికత్తి దొరికినటులైన మిత్రవియోగమగును. సర్పము కర్ణమందైన నాసికయందైన ప్రవేశించినట్లు స్వప్నమైనవాటికి ఛేదమగును. గాడిద లొట్టెట పోతుపంది వీటినెక్కి దిగకుండ మేల్కొనినవానికి శీఘ్రముగ మృత్యువగును. చోరులు కోరలుగల వృషభములు వ్యాఘ్రములు మహిషములు వీటిచే బాధితులై కేశాకర్షణమైనటులైన వ్యాధియైన రాజపీడయైన యగును. ముళ్లుగలిగిశుష్కమగువృక్షమునెక్కి గానెక్కి దిగకుండ మేల్కొనిన శీఘ్రముగ వానికి మృత్యువగును. కేశములూడినట్లును దంతములూడిపడినట్లును స్వప్నమైన ధనహానియుశరీరపీడయునగును. గాడ్దెల బూన్చినట్టి యరిద మెక్కి దక్షిణాభిముఖముగ జనినటులైననురక్తవస్త్రమాల్యాను లేపనుడై కూపమందుబడి పంకిలాంగుడైనటులైనను వ్యాధితుడైన మృతుడైనయగును. కొమ్ములు కోరలుగల మృగములైన వానరులైన పందులైన యెదిరించి పీడించినటులైన రాజభీతిగలుగును. తైలము, ఉదకము, నేయి మరియునేదియయిన చమురుచే నన్నముచే తలయంటికొనినట్లు స్వప్నమైన వ్యాధి కలుగును. పీతాంబరగంధానులేపనయగు నారి కౌగలించినటులైన నిందయగును. ఆమదము, నొాదుగ, మందారము, గన్నేరు, వీటినిజూచినటులైన యనర్థమగును. పెద్దమేఘమునకాలమందగు నధికవర్షమును, ఆనప,గుమ్మడి, పుచ్చ,పొట్ల మొదలగు తీవలకాయలను వాకుడుములగ మొదలగువాటికాయలను స్వప్నమందుజూచినవంశకరుడగుశిశువుప్పుతుడగును. దేవతలు బ్రాహ్మణులు గోవులు లింగధాగులు పితృదేవతలెచట నటించుచు పాడుచు ధ్వనిజేయుచు మల్లజరచుచు పరుగెత్తుచు సంచరింతురా దేశమునశించును.

బ్రాహ్మణుడు చంద్రుడు మేడ వనస్పతి రచ్చచెట్లు దేవతాప్రతిమలు బడినట్లు స్వప్నమైన రాజనాశనమగును. వనస్పతిశాఖను ఛేదించినటులైన రాజవల్లభుడునశించును. తాడిముచేగట్టబడిన గృహముమునుబూచిన గ్రామమునకుభయమగును. గ్రామము పాశబద్ధమగునటుల జూచిన దేశాధిపతికి భయమగును. మిగిలినకొన్నియనుభూతములగువాటిని గ్రంథముచేపండితులు పోల్చదగియుందును.

అథశాంతివిధిర్వ్యాఖ్యాయతే॥ స్నాత్వాతిలాన్నవాసోగాదద్యాత్తిప్తేతవాగ్యతః। సుస్వప్నంబహునోబ్రాయా ద్దుస్వప్నంగోపయేన్నరః॥ దుస్వప్నం

శ్రీవమేద్వాచాపశ్యేద్యద్వాపునస్స్వపేత్॥ ఉపోష్య పాయసం కృత్వా రాత్రిసూక్తేన ప్రత్యృచం। హుత్వా శేషం తతో లక్ష్మీయాదన్యాన్నైన ద్విజాశనం। జపేద్వాజాతవేదస్య శతమైంద్రద్వయం తు వా॥ నోర్ధ్వం స్వప్యాచ్ఛోభనే స్వప్నదృష్టే పశ్చాద్దృష్టే యస్సుపాకం విధత్తే। శంసన్నిష్టం తచ్చ సాధుద్విజేభ్యస్తైరాశీర్భిః పూజయేయుర్నరేంద్రాః॥ భూపః స్వపనం న చాన్యకథనం గంగాభిషేకో జపహోమం తిస్వచ్ఛజలాభిషేచనమతిపాత్రేభ్యస్తు రాంస్వస్థధీః। విప్రేభ్యశ్చ తిలాన్న హేమవసనస్నైః పూజా యథాశక్తితః పుణ్యం భారతకీర్తనం చ కథితం దుస్స్వప్నవిచ్ఛిత్తయే॥ గంగాభిషేకో గంగాజలధారిణాం। అథవా శుద్ధజలేన స్నాత్వా దానాని కుర్యాత్॥ వినాయకః కర్మవిఘ్నసిద్ధ్యర్థం వినియోజితః। గణానామాధిపత్యేన రుద్రేణ బ్రహ్మణా తథేతి యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవం వినాయకస్యాధికారముక్త్వా జ్ఞాపకహేతుప్రదర్శనార్థమాహ స ఏవ॥ తేనోపదిష్టో యస్తస్య లక్షణాని నిబోధత। స్వప్నేఽవగాహతేఽత్యర్థం జలం ముండాంశ్చ పశ్యతి। కాషాయవాససశ్చైవ క్రవ్యాదాంశ్చాధిరోహతి। అంత్యజైర్గర్దభైరుష్ట్రైస్సహైకత్రావతిష్ఠతి। వ్రజన్నపి తథాత్మానం మన్యతేఽనుగతం పరైః। విమనా విఫలారంభస్సంసీదత్యనిమిత్తతః। తేనోపసృష్టో లభతే న రాజ్యం రాజనందనః। కుమారీ న చ భర్తారమపత్యం గర్భమంగనా। ఆచార్యత్వం శ్రోత్రియశ్చ న శిష్యోఽధ్యయనం తథా, వణిగ్లాభం న చాప్నోతి కృషిం చాపి కృషీవలః॥ స్నపనం తస్య కర్తవ్యం పుణ్యేఽహ్ని విధిపూర్వకం। గౌరసర్షపకల్కేన సాజ్యేనోత్సాదితస్య చ। సర్వౌషధైస్సర్వగంధైః ప్రలిప్తశిరసస్తథా। భద్రాసనోపవిష్టస్య స్వస్తి వాచ్యా ద్విజాశ్శుభాః। అశ్వస్థానాద్గజస్థానాద్వల్మీకాత్సంగమాద్ధ్రదాత్। మృత్తికాం రోచనాం గంధాన్గుగ్గులుం చాప్సు నిక్షిపేత్। యా ఆహృతా హ్యేకవర్ణైశ్చతుర్భిః కలశైర్హ్రదాత్। చర్మణ్యానడుహే రక్తే స్థాప్యం భద్రాసనం తతః। సహస్రాక్షం శతధారమృషిభిః పావనం కృతం। తేన త్వామభిషించామి పావమాన్యః పునంతు తే। భగం తే వరుణో రాజా భగం సూర్యో బృహస్పతిః। భగమింద్రశ్చ వాయుశ్చ భగం సప్తర్షయో దదుః। యత్తే కేశేషు దౌర్భాగ్యం సీమంతే యశ్చ మూర్ధని। లలాటే కర్ణయోరక్ష్ణోరాపస్తద్ఘ్నంతు సర్వదా। స్నాతస్య సార్షపం తైలం స్రువేణౌదుంబరేణ తు॥ జుహుయాన్మూర్ధని కుశాన్సవ్యేన పరిగృహ్య తు। మితశ్చ సంమితశ్చైవ తథా శాలకటంకటౌ। కూష్మాండో రాజపుత్రశ్చేత్యంతే స్వాహాసమన్వితైః। నామభిర్బలిమంత్రైశ్చ నమస్కారసమన్వితైః। దద్యాచ్చతుష్పథే శూర్పే కుశానాస్తీర్య సర్వతః। కృతాకృతాంస్తండులాంశ్చ పలలౌదనమే

వచాసుతాన్సర్వాన్ప్రకల్ప్యాంస్తథైవామాస్తాంస మే తాశ దేవతు॥ పుష్పంచిత్రంసుగంధం చాసురాంచత్రివిధామపి। మూలకంపూరికాపూపాం స్తథైవాండ్రేరకాస్రజః। దధ్యన్నంపాయసంచైవ గుడపిష్టంసమోదకం। ఏతాంత్సర్వాంత్సమాహృత్యభూమౌకృత్వా తతశ్శిరః। వినాయకస్యజననీ ముపతిష్ఠేత్తతోంబికాం। దూర్వాసర్షపపుష్పాణాం దత్వార్ఘ్యంపూర్ణమంజలిం। రూపం దేహియశో దేహిభగంభవతి దేహిమే। పుత్రాన్దేహిధనం దేహిసర్వాన్కామాంశ్చ దేహిమే। తతశ్శుక్లాంబరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః। బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దద్యాద్వస్త్రయుగ్మం గురోరపి। ఏవంవినాయకంపూజ్యగ్రహాంశ్చైవవిధానతః। కర్మణాంఫలమాప్నోతి శ్రియమాప్నోత్యనుత్తమామితి॥

యోమేరాజన్యుజ్యోవా సఖావాస్వప్నే భయంభీరవేమహ్యమాహ। స్తేనోవాయోదిప్సతినోవృకోవాత్వం తస్మాద్వరుణ పాహ్యస్మానితిబుచా సూర్యోపస్థానే దుస్స్వప్ననాశః॥ అథ స్వప్నస్యనిర్వేదేభుంజతశ్చ రేవతః। ఉభాతా బస్రీరస్యతణతి బుగ్జపాద్వా। యద్వా శ్రీమహాభారతభగవద్గీతాస్తవరాజానుస్మృతి గజేంద్రమోక్షశ్రీమద్రామాయణాదిపాఠోవా దుస్స్వప్న నాశకః॥ తదుక్తం శ్రీమహాభారతే॥ భజంతం గజరాజాన మవదన్మధుసూదనః। యేమాం త్వాంచ సరశ్చైవ గ్రహస్యచవిదారణం। గుల్మకీచక వేణూనాం రూపంచైవసమాశ్రితం। అశ్వత్థం భాస్కరంగంగాం నైమిశారణ్యపుష్కరం। ప్రయాగంబ్రహ్మతీర్థంచ దండకారణ్యమేవచ। పురాణం రామచరితం భారతాఖ్యానముత్తమం। విభూతించ కురుక్షేత్రం గరుడం మేరుపర్వతం। రూపంకాంచనగుల్మానాం రూపంమేరోస్సుతస్యచ। యేస్మరిష్యంతిమనుజాః ప్రయతాస్థిరబుద్ధయః। దుస్స్వప్నో నశ్యతే తేషాం సుస్వప్నశ్చభవిష్యతీతి॥

శ్రీదంతులూరి నారాయణ గజపతి రాజవిరచితాధ్వస్య। మునిభావబోధినీయం వితనోతు పరాంముదంసదావిదుషాం॥

అసూయా మతివాచాలా హరిష్యంతీతిశంకయా। సదుక్తిరత్నహారస్య మంజూషైసా సుయాకృతా॥

ఇతిశ్రీమద శేషస్తుతిపాత్రవిశ్వామిత్రగోత్ర ధనంజయసగోత్ర సుంత్రక్షత్రకులపవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణరాజపుత్రేణారుంధతీసమాన పాతివ్రత్యాన్యగణిత సుగుణమణినికురుంబ శ్రీబుచ్చివేంకయాంబా గర్భశుక్తి ముక్తిరత్నేన శ్రీనారాయణ గజపతిరాజన్యేన విరచితాయాం మునిభావబోధిన్యాఖ్యాయామాచారకాండే స్మిన్నాహ్నికో నామ ప్రథమోధ్యాయః॥

ఇటుపైని శాంతివిధిని జెప్పుచున్నారము- స్నానముజేసి తిలలు అన్నము గోవులు వస్త్రములు వీటినిదానమొసఁగి వాక్శుచియుతుఁడై యుండవలెను. సుస్వప్నమును బహూగాఁ జెప్పవచ్చును. దుస్వప్నముదాచవలయును. దుస్వప్నము వినిపించినటులయిన మరల నిద్రించిన నగుస్వప్నముచే నగుఫలమును దెలియదగును. ఉపవాసము చేసి పాయసాన్నమును రాత్రిసూక్తమంత్రములచే హోమమునుజేసి యాశేషమును దానుభుజించి పృథక్పాకముచే బ్రాహ్మణభోజనమును జేయించవలయును. జాతవేదమంత్రమైన నైంద్రమంత్రద్వయమైన నూరుమార్లుజపించియటుపైని పరుండవలయును. మరల సుస్వప్నమై మంచిఫలమగును. ఇష్టమగుదాని జెప్పిసాధులగు బ్రాహ్మణులచే రాజులాశీర్వచనమొందవలయును.

రాజుస్వప్నమైన నితరులకు జెప్పక గంగాభిషేకమైన స్వచ్ఛజలస్నానమైన జేసి ప్రాతఃకాలమున శాంతిపఠనమొనర్చి స్వస్థబుద్ధియై బ్రాహ్మణులకు నిలలన్నము సువర్ణమునిచ్చి పుష్పములచే యథాశక్తిగ బూజించి భారతశ్రవణమును జేసిన దుస్వప్ననివర్తియగును. గంగాభిషేకమనగా గంగ జలమునుజల్లుకొనుట. అది సంభవించకుండిన శుద్ధజలమందు స్నానమొనర్చవలెను.

కర్మవిఘ్నసిద్ధులకు వినాయకునకు గణములకాధిపత్యమిచ్చి బ్రహ్మరుద్రులచే నియోగించబడెనని యాజ్ఞవల్క్య. ఇట్లువిఘ్నాయకుని యధికారమును జెప్పువారిచే జెప్పబడిన జ్ఞాపకలక్షణములను జెప్పుచున్నారము. స్వప్నమందుజలములో మునిగిపోయినట్లును బోడివాళ్లనుజూచినట్లును యెఱ్ఱనిబట్టగట్టి మాంసమునుభక్షించు మృగములనెక్కి నట్లంత్యజులతో ఖరోష్ట్రాదులతో గూడియుండినట్లును దాను నడచుచు పరులచే ననుగతుడగునట్లును వికలమనస్కుడు విఫలారంభుడునై నిర్నిమిత్తముగ నీరసించినట్లును ఇట్టియుపద్రవలక్షణములు గనుబడినరాజకుమారుడు రాజ్యమునొందకపోవును. కన్యకభర్తనొందకపోవును. స్త్రీగర్భధారిణియును జీవపుత్రవతియునుగాకుండును. శ్రోత్రియుడాచార్యుడుగాకపోవును. శిష్యుడధ్యయనము లేకుండును. కోమటిలాభము నొందకపోవును. హాలికుడు కృషిహీనుడగును.

ఇట్టిస్వప్నమయిన పుణ్యదివసమందు విధిపూర్వకముగ తెల్లావాలపిండి నేయితో తలయంటిసర్వౌషధిసర్వగంధవిలిప్తశిరస్కుడై స్నానముజేసి భద్రాసనమునగూర్చుని బ్రాహ్మణులు శుభకరమగు స్వస్తివాచనముజేయనశ్వగజవల్మీక నదీసంగమాశోష్య హ్రదస్థానములయందలి మృత్తికను, గోరోచనము, గంధము, గుగ్గులము, వీటినుదకమందువేసి సమానవర్ణములగు నాలుగుకలశములచే

హ్రదమువలన దెచ్చిన యుదకములను వృషభచర్మచే నాచ్ఛాదించబడినభద్రాసనమందు గూర్చుండి సహస్రాక్షం శతధారమను మంత్రముమొదలు ఆపస్తద్ఘ ఇంతుసర్వదాయనుపర్యంతము నీమంత్రములచే స్నానముజేయించబడి తెల్లావాలనూనియు యౌదుంబరస్రువముచే దర్భలు యెడమచేతిచే బట్టి శిరస్సుపైని హోమము మితశ్చయును మంత్రములచే స్వాహాంతముగా హోమముజేయవలయును. నామములచే బలిమంత్రములచే నమస్కారయుక్తముగ చతుష్పథమందు చాటలో దర్భాస్తరణముచేసి చేబియ్యము, దంచినబియ్యమును మాంసముతో కలిపివండి, పచ్చిచేపలను, వండినచేపలను, మాంసమును, చిత్రపుష్పములను, సుగంధమును, త్రివిధమగుసురను, ముల్లంగిదుంపయు, పూరీలు, అప్పములు, ఉండ్రాళ్లను, పుష్పమాలికలు, దధ్యన్నము, పాయసము, చలిమిడి, మోదకము వీటినన్నిటిని చాటలోనుంచి ఆచాటభూమియందుంచి పిదప శిరస్సునధరించి పూర్వోక్తముగ చతుష్పథమందు బలిని సమర్పించవలెను. వినాయకజననియగు నంబికనుపాసించవలయును.

దూర్వాలు, తెల్లావాలు, పుష్పములుగలిపి పూర్ణముగు నంజలిచేనర్ఘ్యమొసగి రూపంచేహి యనుమంత్రముచే బ్రార్థించియటుపైని శుక్లాంబరమాల్యానులేపనుడై బ్రాహ్మణభోజనము జేయించి వస్త్రద్వయమును గురువునకు సమర్పించి యిట్లువినాయకునిబూజించి యథావిధిగ గ్రహారాధనజేసినబురుషుడుకర్మఫలములనొందును. సర్వోత్తమముగ లక్ష్మీప్రాప్తినొందును.

యోమేరాజన్నుమంత్రము మొదలు వరుణపాహ్యాస్మాసను పర్యంతమగుబుక్కుచేసూర్యోపస్థానము జేసినను అధస్వప్నస్యయనుబుక్కుజపించుటవలననైనను శ్రీమహాభారత భగవద్గీతాస్తవరాజానుస్మృతిగజేంద్రమోక్ష శ్రీమద్రామాయణాదిపాఠమువలనను దుస్స్వప్ననాశనమగును. ఇందుకుభారతము. తననుభజించుగజరాజునుగూర్చి భగవంతుడుపలికినదేమనిన. నన్ను, నిన్ను, నీమకరముయొక్కవధచరిత్రను, గుల్మకీచకవేణురూపమును, నాయాశ్రమమును, అశ్వత్థమును, సూర్యుని, గంగను, నైమిశమును, ఋషభరమును, ప్రయాగను, బ్రహ్మతీర్థమును, దండకారణ్యమును, పురాణమగు రామచరిత్రమును, ఉత్తమమగు, భారతాఖ్యానమును, నావిభూతిని, కురుక్షేత్రమును, గరుడుని, మేరుపర్వతమును, సువర్ణగుల్మరూపమును, మేరుపుత్రిని రూపమును యెవరుస్మరించుదురో నియమవంతులగువారికి దుస్స్వప్ననాశనమై యదిసుస్వప్నమగును.

ఘనదంతులూరి నారాయణగజపతిరాజ విరచితాంధ్రవచన్మునిభావ బోధినియన్, జనునిదవిబుధులకు ముదముసంపాదించున్॥

సీ॥ ఇది శ్రీమదఖిలమునీంద్ర సంస్తుతి పాత్ర పుణ్యావిశ్వామిత్ర పౌత్ర వసి ష్ఠ సంజయ సగోత్ర సన్మంత్రకృత్సూత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారా యణాహ్వయభూరమణాత్మజులో యరుంధతికి తుల్యమగునట్టి విమలపాతివ్ర త్య వివిధసౌశీల్యాది గుణవత్సతీశిరోమణియగు ఘన బుచ్చివేంకయాంబాగర్భ భూరిశుక్తి ముక్తారత్న నారాయణ గజపతిన్నృప ఘనుల కృతిమునిభావబోధిని ప్ర థమ మాహ్నికమను నాద్యధ్యాయమలరు సీసను॥

ప్రథమాధ్యాయము. సమాప్తము.

మునిభావబోధిని

ద్వితీయాధ్యాయము.

యోభాతీదం జగదివ విభుస్సృష్టితోగ్రేయ ఏకో నాశేష్యైకస్సకల జగతాం యోవశిష్యేదనంతః। సత్యాసత్యేస్వయమవిదుషాంభాసయే ద్వ్యత్యయేన స్యాద్యస్మాయా పరమకృపయాసోవ్యయో స్మచ్ఛరణ్యః॥ ఉదీరితం ద్విజాతీనామాహ్నికం ప్రథమేమయా। అధ్యాయేనద్వితీయేన శూద్రస్యాహ్నికముచ్యతే॥

సర్వవ్యాపకుడగు నేదేవుడు జగద్రూపునివలెనుభాసించునో సృష్టికంటె పూర్వమందును ప్రళయానంతరమందు నొక్కడై యనంతుడగు నేదేవుడు మిగిలియుండునో యేదేవునిమాయ సత్యము నసత్యమువలె నసత్యము సత్యమువలె నవిద్వాంసులగువారలకు దోపింపజేయునట్టి యవ్యయుడగు భగవంతుడు మిగులదయచే మాకురక్షకుడవుగావుత. పూర్వాధ్యాయమందు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులయొక్క ఆహ్నికము మాచే జెప్పబడెను. ఈ రెండవయధ్యాయమందు శూద్రుల యాహ్నికప్రకారము జెప్పబడుచున్నది.

అథాతో శూద్రస్యాహ్నికధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అథద్విజాతేరాహ్నిక ధర్మాభిధానానంతరంశూద్రస్య శోచంత ఇతిశూద్రాఃశుచశోకే ద్విజపరిచర్యారూప దుఃఖితా శూద్రాః॥ తదుక్తంభారతే అనుశాసనికే పర్వణి॥ దృష్ట్వాపితామహః శూద్ర మభిభూతంతు తామసైః। ద్విజశుశ్రూషణం ధర్మంశూద్రాణాంతుప్రయుక్తవాన్। నశ్యంతితామసాభావాః శూద్రస్యద్విజభక్తితః। ద్విజశుశ్రూషయా శూద్రఃపరంశ్రేయోఽధిగచ్ఛతి॥ అహింసకశ్శుభాచారో దేవతాద్విజపూజకః। శూద్రోధర్మఫలైరిష్టైః స్వధర్మేణైవయుజ్యతే।స్వాహాకారనమస్కారౌ మంత్రౌ శూద్రే విధీయతాం। తాభ్యాంశూద్రః పాకయజ్ఞైర్యజేత బ్రహ్మవాన్స్వయం॥ బ్రహ్మమంత్రైః॥ సంచయాంశ్చనకుర్వీత జాతుశూద్రః కథంచన। పాపీయాన్హిధనంలబ్ధ్వా బాధేతాపిగరీయసః। రాజ్ఞావా సమనుజ్ఞాతః కామంకుర్వీతధర్మతః॥ ఆపస్తంబోపి॥ శుశ్రూషాశూద్రస్యేతరేషాం వర్ణానాం పూర్వస్మిన్పూర్వస్మిన్శ్రేయసంభూయః॥ తేషాంశూద్రాణాంజాతేరాహ్నికధర్మంవిశేషేణవివృణ్మహేతిసూత్రార్థః॥ యద్యపిశూద్రస్యకర్మణాంనిషేధోవచనాన్న్యాయాచ్చావగమ్యతే।తథాచశతపథశ్రుతిః।పద్యుర్వాఏతచ్ఛ్మఛ

శాసనం యచ్ఛూద్ర ఇతి పద్భ్యాం యుజ్యత ఇతి పద్యజంగమిత్యుక్తేః। తస్మాచ్ఛూ
ద్రో యజ్ఞేఽనవక్లుప్తో నహి దేవతా అన్వసృజ్యతేతి తైత్తిరీయశ్రుతేః। అథహాస్య
వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రపూరణమిత్యుత్తరమీమాంసాయాం॥
కపిలాక్షీరపానేన బ్రాహ్మణీగమనేనచ। వేదాక్షరవిచారేణ శూద్రశ్చండాల
తాం వ్రజేదితి పారాశరస్మృతౌచ॥ శూద్రస్య వేదశ్రవణాధ్యయనప్రతిషేధో
దర్శితః॥ తథా వేదార్థజ్ఞానమపి॥ నశూద్రాయ మతిందద్యాన్నోచ్ఛిష్టం నహవిః
ష్కృతం। నచాస్యోపదిశేద్ధర్మం నచాస్య వ్రతమాదిశేదితి వాసిష్ఠోక్తేః॥ మతిర్వేదా
ర్థోపదేశః॥ నశూద్రాయ పరిజ్ఞానం దద్యాద్వేదముఖేనత్వితి పరాశరపురాణా
త్। వేదార్థజ్ఞాననిషేధాన్మీమాంసాధ్యయనమపి నిషిద్ధం। తథా వేదమూలత్వా
త్స్మృతి పురాణాద్యధ్యయనం నిషిద్ధం॥ పురాణం పంచమో వేదః పురాణం వే
దసమ్మితమితిస్మృతేః॥ తస్మాదిదం వేదవిద్భిరధ్యేతవ్యం ప్రయత్నతః। శిష్యేభ్య
శ్చ ప్రవక్తవ్యం సద్వృత్తేష్వేవ సర్వత ఇత్యత్రిస్మృతేః॥ మనురపి॥ నిషేకాదిశ్మ
శానాంతో మంత్రైర్యస్యోదితో విధిః॥ తస్య శాస్త్రేఽధికారోఽస్మిన్ జ్ఞేయో నాన్య
స్య కస్యచిత్॥ ఏవం స్మృత్యాదిశ్రవణమపి॥ నాధ్యేతవ్యమిదం శాస్త్రం వృషల
స్యతు సన్నిధౌ। యోఽధీతేచైవ మోహాత్మా సయాతి నరకాన్బహూనితి కౌర్మో
క్తేః॥ వాయుసంహితాయామపి॥ నావేదవిద్భ్యః కథనీయమేతత్పురాణరత్నం
పురశాసనస్య। నాభక్తశిష్యాయచ నాస్తికేభ్యో దత్తం హి మోహాత్ నరకం ద
దాతి॥ భవిష్యత్పురాణే॥ యాన్యేతాని వియోక్తాని ధర్మశాస్త్రాణి సువ్రత। నే
చ్ఛామి శ్రోతుం విప్రేంద్ర గుహ్యాన్యేతాని హి ద్విజ॥ త్రయాణామేవ వర్ణానాం
ప్రోక్తాన్యేతాని పండితైః॥ శ్రేయసేనతు శూద్రాణామగ్రే మే వదనం శృణు॥ బ్రా
హ్మణాదిషు వర్ణేషు త్రిషు వేదాః ప్రతిష్ఠితాః॥ మన్వాదీనిచ శాస్త్రాణి తచ్చాంగా
నిచ సర్వశః॥

తథాపి॥ పద్భ్యాగ్ం శూద్రో అజాయత। శూద్రో మనుష్యాణామశ్వః పశూ
నామితి బహ్వృచ తైత్తిరీయాదిశ్రుతిభిః, ముఖబాహూరుపజ్జాతాస్తస్య వర్ణా
యథాక్రమం। లోకానాంతు వివృద్ధ్యర్థం ముఖబాహూరుపాదతః॥ బ్రాహ్మ
ణం క్షత్రియం వైశ్యం శూద్రంచ నిరవర్తయదితి మన్వాదిస్మృతిభిః ప్రతిపాదిత
తత్వా చ్ఛూద్రస్య వర్ణత్వాద్విప్రప్రాధాన్యేన తద్ద్వారా పురాణశ్రవణస్యా
ధికారః। శ్రవణస్యావాచనస్యచ శూద్రప్రాధాన్యేన సాక్షాన్నిషేధః। వేదస్తద
ర్థస్మృతిపఠన శ్రవణాధికారో దూరతోఽపాస్తమేవ శ్రుతిస్మృతిపురాణవచ
నైః॥ తథాచోక్తం శ్రీమహాభారతే॥ శ్రావయేచ్చతురో వర్ణాన్కృత్వా బ్రా

...స్మిన్సంగ్రహఇతి॥ నారదీయేపి॥ యేచధర్మపరారాజన్దేవద్విజపరాయణాః। తే
షాంమధ్యే హరేరగ్రే పఠనీయం ద్విజాతిభిః॥ భాగవతేపి॥ స్త్రీశూద్రద్విజబం
ధూనాంత్రయీ నశ్రుతిగోచరా। కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయఏవంభవేది
హ। ఇతిభారతమాఖ్యానంకృపయామునినాకృతమితి॥ ద్విజాచ్ఛూద్రాయాంజా
తోద్విజబంధుః వ్రాత్యోవా॥ భవిష్యే॥ చతుర్ణామపి వర్ణానాం యానిప్రోక్తాని
శ్రేయసే। ధర్మశాస్త్రాణి రాజేంద్ర శృణుతానినృపోత్తమ। విశేషతస్తుశూద్రా
ణాం పావనానిమనీషిభిః। అష్టాదశపురాణాని చరితం రాఘవస్యచ॥ వాయవీ
యే॥ ఏతానినృపశార్దూల ధర్మశాస్త్రాణి పండితైః। సాధారణానిప్రోక్తాని వ
ర్ణానాం శ్రేయసే సదా। చతుర్ణామిహ రాజేంద్ర శ్రోతుమర్హాణి సువ్రత॥
స్కాందే సూతసంహితాయాం॥ అన్యేచబ్రాహ్మణావిష్ణో రాజానశ్చతథైవ
చ। వైశ్యాశ్చ తారతమ్యేన జ్ఞానాభ్యాసేధికారిణః। ద్విజస్త్రీణామపిశ్రౌతజ్ఞా
నాభ్యాసేధికారితా। అస్తిశూద్రస్యశుశ్రూషాపురాణేనైవవేదనం॥ వదంతికే
చిద్విద్వాంసస్త్రీణాం శూద్రసమానతాం॥ యథా॥ సిద్ధాంతశ్రవణంప్రాహు
ర్ద్విజానాం మునిసత్తమాః। శూద్రాణాంచ విరక్తానాం తథాస్త్రీణాం మహా
మునే। సిద్ధాంతశ్రవణం ప్రోక్తం పురాణశ్రవణంబుధైః॥ సిద్ధాంత స్సర్వవేదార్థః॥
రామాయణేపి॥ పఠన్ద్విజోవాగృషభత్వమీయాత్స్యాత్క్షత్రియో భూమిప
తిత్వమీయాత్। వణిగ్జనఃపణ్యఫలత్వమీయాచ్ఛృణ్వంశ్చ శూద్రోపి మహత్వమీ
యాత్॥ ఇదమపివిప్రాదిద్వారైవ॥ తదుక్తంభవిష్యే॥ దేవార్చాంపురతఃకృత్వా
బ్రాహ్మణాంశ్చనృపోత్తమ। శ్రోతవ్యమేవశూద్రేణతథాన్యైశ్చద్విజాతిభిః॥ పు
రాణశ్రవణవిధానాదేవ తదంతర్గతవైదికమంత్రశ్రవణేపి నదోషః॥ తదుక్తం
వార్తికే॥ తానేవవైదికాన్మంత్రాన్భారతాది నివేశితాన్। విహాయమంత్రనియ
మం లోకబుద్ధ్యాప్రయుంజతఇతి తత్ర అవిద్యత్వాద్వేదమంత్రే నాధికారః॥ త
దుక్తం వ్యాసేన॥ శూద్రోవర్ణశ్చతుర్థోపి వర్ణత్వాద్ధర్మమర్హతి। వేదమంత్ర
స్వధాస్వాహా వషట్కారాదిభిర్వినేతి॥ నృసింహతాపనీయే॥ సావిత్రీం ప్రణవం
యజుర్లక్ష్మీం స్త్రీశూద్రాయనేచ్ఛంతి॥ పరాశరభాష్యేప్యేవం॥ రామతాపనీ
యే॥ సావిత్రీం లక్ష్మీం యజుఃప్రణవం పరిజానీయాత్స్త్రీశూద్రస్సమృతోధోగచ్ఛ
తి। లక్ష్మీంశ్రీబీజం వ్యాహరణ జిహ్వాచ్ఛేదఇతి శ్రుతేశ్చ॥ స్వాహాప్రణవసంయు
క్తం శూద్రేమంత్రం దదద్ద్విజః। శూద్రోనిరయమాప్నోతిబ్రాహ్మణశ్శూద్రతా
మియాదితిస్కాందే॥ ఏవంపురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండీస్తోత్రాదిపాఠేప్యన
ధికారః॥ శ్రవణమాత్రేఽధికారేణ పాఠాప్రసక్తేః॥ తదుక్తం హరివంశే॥ సు

గతిమనుమితశూద్రశ్చవచనాచ్ఛూద్రజాతిరితి॥ అతఏవభారతే విష్ణుసహస్రనామసు। వేదాంతగో బ్రాహ్మణస్స్యాత్క్షత్రియోవిజయీభవేత్। వైశ్యో ధనసమృద్ధస్స్యాచ్ఛూద్రస్సుఖమవాప్నుయాదిత్యత్రశూద్రశ్శ్రవణేనైవేతి శంకరాచార్యైర్వ్యాఖ్యాతం॥ కింబహునా। శూద్రకర్తృకస్నానదానశ్రాద్ధాదౌ విప్రస్యైవ పౌరాణమంత్రపాఠః శూద్రస్యతుశ్రవణమాత్రం॥ శ్రావయేచ్చతురోవర్ణానిత్యస్య నిషాదస్థపతిం యాజయేదితివచ్ఛ్రుతిబలయుక్తత్వాదేవ శూద్రం ప్రతిశ్రవణజన్యజ్ఞానస్యైవ కర్మణి గ్రహణాత్ పురాణపాఠేన స్వస్య ప్రత్యషపాతాప్రసంగాచ్చ॥ వారాహే॥ అయమేవవిధిఃప్రోక్తః శూద్రాణాం మంత్రవర్జితః। అమంత్రస్యతుశూద్రస్యవిప్రోమంత్రేణగృహ్యతే। మనుస్తు॥ విప్రాణాం వేదవిదుషాం గృహస్థానాం యశస్వినాం। శుశ్రూషైవతుశూద్రస్య ధర్మోనైశ్రేయసఃపరః॥ శుచిరుత్కృష్టశుశ్రూషుర్మృదువాగనహంకృతః। బ్రాహ్మణాద్యాశ్రయోనిత్యముత్కృష్టాంజాతిమశ్నుతే ఇత్యుక్తవాన్॥ శూద్రాశ్చవరవర్ణాశ్చ వృషలాశ్చ జఘన్యజా ఇత్యమరకోశాద్వృషం ధర్మంలునంతీతివృషలాః॥ వృశ్ఛేదనే॥ అత్రవృషలస్యకర్మణ్యనధికారే హేతుర్జఘన్యావయవే బ్రహ్మణః బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయాణాం సేవానైపుణ్యస్వభావం వృషలమధ్యయనాధ్యాపనయజ్ఞ తపోదానానా మార్గ్యాపతాంతర్వ్యాప్తి తద్ద్విజానాం లౌకికకర్మకరణాద్గంతుం నియమ్యద్విజన్మానైవ తే సామిహితమంత్రఫలమనుగ్రాహ్యాప్రవర్తితవాన్ వృషభుర్వర్ణ ధర్మమితి ప్రతిభాతి। ఆర్యావర్త దేశేష్వేవ వర్ణాశ్రమ ధర్మనియమాదిర్నేతరేషు। ఆర్యాః ధార్మికాః వర్తంతేస్మిన్నిత్యార్యావర్తః॥ ఆసముద్రాత్తువై పూర్వాదాసముద్రాచ్చ పశ్చిమాత్। హిమవద్వింధ్యయోర్మధ్య మార్యావర్తం విదుర్బుధాః॥ సక్షేత్రయజ్ఞియోదేశో మ్లేచ్ఛదేశస్తతః పరఇతిమానూక్తేః॥

శూద్రకర్మాధికార విచారణ.

శుచ ధాతువకుశోకమర్థము. ఆయాసముచే ఖేదమునొందువారలు శూద్రులనబడుదురు. ద్విజులకుపరిచర్యచేయుటచేశ్రమనొందువారలనుట. శూద్రునిబ్రహ్మయాని తామసగుణములచే అభిభూతునిగానున శూద్రులకు ద్విజసేవ నియోగించెను. ద్విజులయందగు భక్తివలన శూద్రుల తామసభావములు నశించును. ద్విజసేవచే శూద్రుడధికమగు శ్రేయస్సునొందును. హింసలేనివాడు మంగళకరమగు ఆచారముగలవాడు దేవతాద్విజపూజకుడగు శూద్రుడు యిష్టములగు ధర్మఫలములను స్వధర్మముచేతనేపొందును. స్వాహాకార నమస్కార

మంత్రములు శూద్రునకు విధ్యుక్తములు. ఆరెంటిచేతను మంత్రవంతుడగు శూద్రుడు పాకయజ్ఞములను జేయవలయును. శూద్రుడు ధనసంచయమును జేయతగదు. ధనమునొంది పైవర్ణములవారిని బాధించును. గావున మిగుల పాపాత్ముడగును. రాజుచే ననుజ్ఞాతుడై సేవసించవలయును. ధర్మము తప్పకుండ కామమును సేవించవలయునని భారతమందనుశాసనిక పర్వము. ఆపస్తంబులువారును శూద్రునకు మొదటిమొదటి వర్ణసేవానుసారముగా శ్రేయస్సునొందునని జెప్పిరి. అట్టిశూద్రజాతికి ఆహ్నికధర్మమును విశేషించి జెప్పుచున్నానని సూత్రార్థము. విచారించగా శూద్రునకు కర్మనిషేధము వచనమువలనను యుక్తివలనను కనబడుచున్నది. ఇందుకు శతపథ బ్రాహ్మణము శతపథశ్రుతియందు॥ ఏహేతువువలన శూద్రుడు పాదముతో నడచే శ్మశానమో అనగా జంగమమగు శ్మశానమువలె నింద్యుడని తాత్పర్యమని చెప్పియున్నది. శూద్రుడు యజ్ఞానర్హుడై దేవతారాధనము లేనివాడై సృజించబడెనని తైత్తిరీయశ్రుతి. వేదము వినిన శూద్రునికర్ణములయందు సీసము, లక్క, కరిగించి పోయవలయునని ఉత్తరమీమాంస. కపిలగోవుపాలు త్రావినను బ్రాహ్మణస్త్రీని పొందినను వేదాక్షరవిచారము జేసినను శూద్రుడు చండాలుడగునని పారాశరస్మృతి. ఇట్లు శూద్రునకు వేదాధ్యయన శ్రవణతదర్థజ్ఞాన నిషేధము చెప్పబడియున్నది. మరియును శూద్రునకు వేదార్థము జెప్పతగదు. ఉచ్ఛిష్టమైనను హవిస్సైనను పెట్టతగదు. ధర్మమైనను, వ్రతమైన నుపదేశించతగదని పద్మపురాణము॥ వేదమంత్రముఖమున శూద్రునకు జ్ఞానోపదేశము చేయదగదని పారాశరపురాణము॥

వేదార్థజ్ఞాన నిషేధమువలన మీమాంసాధ్యయనమును- వేదమూలములగు స్మృతిపురాణాధ్యయనమును నిషేధించబడెను. పురాణమయిదవ వేదమనియు వేదసమ్మితమనియు స్మృతి- గావున నీపురాణము వేదవేత్తలచే చదవతగినది శిష్యులకు జెప్పతగినదియనియు అత్రిస్మృతి. నిషేకము మొదలు శ్మశానాంతమెవనికి మంత్రములచే సంస్కారము విధించబడెనో వానికీశాస్త్రమందధికారముకలదుగాని యితరునకీ యధికారము లేదని మనువు. ఈశాస్త్రము శూద్రసన్నిధియందు జదువదగదజ్ఞానముచే నెవడైన జదివిన నరకము లొందునని కూర్మపురాణము. వేదవేత్తలుగాక భక్తిలేక నాస్తికులగు వారలకీపురాణరత్నమును జెప్పదగదు. మోహముచే జెప్పిన నరకము నొందునని వాయుసంహిత.

ఈనీచే జెప్పబడిన ధర్మశాస్త్రముల నీరహస్యములను శూద్రుడనగు నేనువినుటకుత్సాహము నొందను. బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయమునకే యివి జెప్పబడి

ను. శూద్రునకివి శ్రేయస్కరములుగావు. వేదములును మన్వాదిస్మృతులు శాస్త్రములు వీటియంగములు జదువుటకు బ్రాహ్మణాది వర్ణత్రయమునకే యోగ్యత కలదని భవిష్యోత్తరపురాణము- ఇట్లునిషేధించబడియుండినను పాదములవలన శూద్రుడు పుట్టెననె తైత్తిరీయశ్రుతి. మనుష్యులలో శూద్రుడు, మృగములలో నశ్వము, పాదములవలనబుట్టెనని ఋగ్వేదము. ముఖబాహూరుపాదములవలన క్రమముగా బ్రాహ్మణాదివర్ణములు లోకవృద్ధికొరకు బుట్టినవని మన్వాదిస్మృతులలో జెప్పబడుటవలన శూద్రుడు నొకవర్ణముగలవాడౌటచేతను బ్రాహ్మణముఖముచే పురాణశ్రవణాధికారము కలదుగాని శూద్రప్రాధాన్యముచే జెప్పుటకైనను, వినుటకైనను ప్రత్యక్షముగా నిషేధము. వేదమును దీనియర్థమును అనుసరించిన స్మృతులను పఠించుటకు వినుటకు నధికారము శ్రుతిస్మృతిపురాణములచే దూరముగా నిషేధించబడెను. ఇందుకు భారతము- ఈగ్రంథమును బ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణములవారికిని బ్రాహ్మణుని యెదుటనుంచుకొని వినిపించవలయునని. ఎవరు భస్మధరులో దేవబ్రాహ్మణభక్తులో వారిమధ్యను భగవత్సన్నిధిని బ్రాహ్మణులచే నీగ్రంథము పఠించదగినదని నారదీయము. స్త్రీలు, శూద్రులు, ద్విజబంధులు వీరికి వేదమునువినిపించరాదు. మూఢులకు శ్రేయసాపషయమగుకర్మము శ్రేయస్కరమని భాగవతము. ఇటుల నీభారతము వ్యాసులవారిచే దయచేత జేయబడెను. బ్రాహ్మణులవలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినవాడు ద్విజబంధుడనివ్రాత్యుడనియైన జెప్పబడెను. భవిష్యమందు నాలుగువర్ణములవారికిని ధర్మశాస్త్రములేవి శ్రేయస్సుకొరకు జెప్పబడెనో వాటిని వినుము. విశేషించి శూద్రులకు అష్టాదశపురాణములను రామచరిత్రమును పవిత్రకరములని వ్రాయబడియున్నది. ఈధర్మశాస్త్రములు సర్వవర్ణసాధారణములని పండితులచే శ్రేయస్కరమనియు జెప్పబడెను. ఇవి నాలుగువర్ణములవారికిని వినదగినవి. స్కాందమందు సూతసంహితలో బ్రాహ్మణులును క్షత్రియులును, వైశ్యులును తారతమ్యముగా జ్ఞానాభ్యాసమందుఅధికారులని. బ్రాహ్మణస్త్రీలకును శ్రౌతజ్ఞానాభ్యాసమందు అధికారముకలదు. శూద్రునకును స్త్రావయునపురాణముచే జ్ఞానసంపాదనముగలదు. కొందరు విద్వాంసులు స్త్రీలకుశూద్రసమానతయని జెప్పుచున్నారు. ఎట్లనిన, సిద్ధాంతశ్రవణము ద్విజాతులకె జెప్పబడెను. విరక్తులకు, శూద్రులకును, స్త్రీలకును సిద్ధాంతశ్రవణము పురాణశ్రవణమని పెద్దలచేజెప్పబడెను. సిద్ధాంతమునగా స్మృత్యర్థనిరూపణము. రామాయణమంచును బ్రాహ్మణుడు దీనిపఠించిన వక్తలలో శ్రేష్ఠుడగును. క్షత్రియుడు

భూపతియగును. వణిజ్జనుడు వర్తకలాభమునొందును. శూద్రుడువినిన మహత్వము నొందును. ఇదిన్ని బ్రాహ్మణునివలననే వినవలయునని తాత్పర్యము. ఇందుకు భవిష్యత్పురాణమందు ముందుగా శివపూజయును, బ్రాహ్మణపూజయును జేసిశూద్రునిచేతను ద్విజులచేతను వినదగినదని పురాణశ్రవణవిధివలననే తదంర్గతవైదికమంత్ర శ్రవణమందునుదోషములేదు. ఇందుకు వార్తికము. భారతాది గ్రంథములందు ఘటించబడియున్న వైదికమంత్రములను మంత్రసియమమువిడిచి లౌకికబుద్ధిచే వినవచ్చును. అసంస్కారులగుటవలన వేదమంత్రాధికారములేదు. శూద్రుడు నాలవవాడైనను వర్ణత్వముగలుగుటవలన వేదమంత్రి స్వధాస్వాహా వషట్కారాదులు వినాగా ధర్మమునుగూర్చి యర్హుడని వ్యాస వచనము. సావిత్రిని ప్రణవమును యజుస్సును శ్రీకారమును స్త్రీ శూద్రులు వర్జింపవలెనని నృసింహ తాపనీయము. సావిత్రిని శ్రీబీజమును యజుస్సును ప్రణవమును స్త్రీశూద్రులు తెలుసుకొనియధోగతినొందుదురని రామతాపనీయము. వీటినుచ్చరించిన నాలుకగోయవలయునని వేదము. స్వాహాకార ప్రణవయుక్తముగా బ్రాహ్మణుడు శూద్రునకు మంత్రముచెప్పిన నాశూద్రుడున్నరకమునొందును. ఆబ్రాహ్మణుడు శూద్రత్వము నొందునని స్కాందము. ఇటుల పురాణ విష్ణుసహస్రనామ చండీస్తోత్రాది పఠనమందు నధికారములేదు. శ్రవణమాత్రమందగు నధికారముచే పాఠాధికారప్రసక్తిగలుగదు. శ్రవణమువలన శూద్రుడు సుగతినొందునని హరివంశము. అటుగావుననే విష్ణు సహస్ర నామముల యందు బ్రాహ్మణుడు వేదాంతియగునని క్షత్రియుడు విజయము నొందుననివైశ్యుడు ధనవంతుడగునని శూద్రుడుసుఖియగునన్నచోట శూద్రుడుశ్రవణముచేతనేయని శంకరాచార్యులువారిచే వ్యాఖ్యానము చేయబడెను. ఇంతయధికమెందుకు- శూద్రకర్తృకమగు స్నానదానశ్రాద్ధాదికమందు బ్రాహ్మణుడే పౌరాణిక మంత్రపఠనమును సేయవలయును. శూద్రునికి శ్రవణమాత్రమే. వారాహమందు యిదేవిధిశూద్రులకు మంత్రవర్జితమై చెప్పబడెను. మంత్రములేనిశూద్రునకు బ్రాహ్మణుడు మంత్రముచేగ్రహించబడెను. మనువైతే వేదవేత్తలును కీర్తివంతులును గ్రహస్థులినగు బ్రాహ్మణులకు శుశ్రూషజేయుటయే శూద్రునకు శ్రేయస్కరమగు పరమధర్మము. శుచియు ఋగులశుశ్రూషజేయువాడును మృదువక్తయు అనహంకారుడునై శూద్రుడు బ్రాహ్మణాశ్రయుడగు వాడు త్కృష్టమగుజాతి నొందునని చెప్పెను. శూద్రులుఅవరవర్ణులు వృషలులుజఘన్యజులు యిట్లని యమరకోశమువలన- వృషమనగా ధర్మము దీనిని ఛేదించువారు

వృషలులు. లుధాతువృకు ఛేదనమర్థము. ఇచ్చటవృషలులనఁ కర్మమందనధికారహేతువు. బ్రహ్మయొక్క జఘన్యమగు నవయవమందు బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయమువారల సేవకొరకే సృజించి తమస్స్వభావుడగు వృషలుని అధ్యయనము, అధ్యాపనము, యజ్ఞము, తపము వీటియందు మిగుల నాసక్తిగల యార్యావర్తాంతర్వర్తులగుద్విజులకు లౌకికకర్మసాధనార్థము వానినియమించి ద్విజులచేత సేయాశూద్రులకైహికాముష్మిక ఫలమునను గ్రహించి సమర్థుడగు బ్రహ్మవర్ణధర్మమును బ్రవర్తింపజేసెననితోచుచున్నది. ఆర్యావర్త దేశములంగె వర్ణాశ్రమధర్మాది నియమము నితరదేశములందు లేదు. ఆర్యులనధార్మికులు-వారీదేశములందు వర్తింతురు గావుననిది ఆర్యావర్తమనఁబడెను. ప్రాక్పశ్చిమ సముద్రములమధ్యను హిమవద్వింధ్య పర్వతములనడుమ దేశమార్యావర్తమని బుధులందురు. ఇదియ యజ్ఞములుజేయుట కర్హమగుదేశము. దీనికిపైని మ్లేచ్ఛదేశమని మనువచనము

కుండగోళక షండాదయః.

అథశూద్రసమానానామను పనీతద్విజకుండగోళక సంకరజాత్యాదీనామపిశూద్రవిహిత నిషిద్ధధర్మాపివేతి దర్శయిష్యామః॥ ద్వితీయేనతుయః పిత్రాసవర్ణాయాం ప్రజాయతే। సవర్ణోథ ఇతిజ్ఞేయః శూద్రధర్మాశ్చజాతితః॥ వ్రతహీనాస్త్వసంస్కార్యాః స్వవర్ణాస్వపి యేసుతాః। ఉత్పాదితాస్సవర్ణేన వ్రాత్యా ఇతిబహిష్కృతా ఇతిదేవలః॥ పరదారేషుజాయేతేద్వౌసుతౌకుండగోళకౌ। అమృతేజారజఃకుండో మృతేభర్తరి గోళకఇతిమనుః॥ జారజాతస్సవర్ణాయాంకుండో జీవతిభర్తరి। మృతేగోళకనామాతుజాతిహీనౌచ తౌస్మృతౌ॥ అసవర్ణాసు నారీషు ద్విజైరుత్పాదితాశ్చయే। పరపత్నీషుసర్వాసు కుండాస్తేగోళకాస్మృతాః॥ మాతృవర్ణానతేప్రోక్తాః పితృవర్ణానదస్మృతాః। అవివాహ్యాస్సుతాస్తేషాం బంధుభిఃపితృమాతృత ఇతియమః॥ సవర్ణాసు సవర్ణైస్తు యేజాయంతేపరైరపి। అవరోధకసంజ్ఞాస్తే వ్రతసంస్కారవర్జితా ఇత్యాదిత్యపురాణే॥ కృచ్ఛ్రసాంతపనం కుర్యాద్ధత్వా సంకీర్ణయోనిజం। సూతంహత్వాతు కృచ్ఛ్రంతుకుండగోళక మేవచేతియమః॥ ఇతికుండగోళకా॥ తథాద్విజోత్పన్నషండోపి శూద్రసమ ఇతి స వసంతే బ్రాహ్మణ ముపనయీతేత్యుపనయన విధావమాసాధ్వత్యావదుపాదేయత్వేన వివక్షితపుంస్త్వాత్ స్త్రీణామివతస్యాప్యుపనయనాభావాత్। అష్టవర్ష వాక్యే ఉద్దేశ్యత్వేపిప్రాప్తానువాదేన పుంస్త్వపివాను వేదాత్ మితాక్షరాయాందేవలోపి॥ షండకోలింగహీనస్స్యాత్సంస్కారార్హ

శ్చనైవసఇతి॥ అతఏవ తత్రైవవృద్ధమనుః॥ షండంతుబ్రాహ్మణంహత్వాశూద్ర హత్యావ్రతంచరేదితి॥షండస్తునారదమతేచతుర్దశవిధః॥ దేవలమతేతుసప్తవిధః॥ నారదః॥చతుర్దశవిధశ్శాస్త్రేషండోదృష్టోమనీషిభిః।చికిత్స్యశ్చాచికిత్స్యశ్చ తేషాముక్తోవిధిఃక్రమాత్॥ నిసర్గషండోవంధ్యశ్చపక్షషండ స్తథైవచ। అభిశాపాద్గురో రోగాద్దైవక్రోధాత్తథైవచ। ఈర్ష్యాషండశ్చ సేవ్యశ్చవాతరేతాముఖేభగః॥ఆ క్షిప్తోమోఘబీజశ్చశాలినోన్యాపతిస్తథా॥నిసర్గపదంస్వభావతోలింగవ్యంజనహీ నః॥వంధ్యశ్ఛిన్నముష్కః॥పక్షదినానిస్త్రియమసేవ్యసకృద్భోగక్షమఃపక్షషండః॥ గుర్వభిశాపాదయఃప్రసిద్ధాః॥ఈర్ష్యయాపుంస్త్వముత్పద్యతేసఈర్ష్యాషండః॥ఉప చారవిశేషేణపుంస్త్వముత్పద్యతేయస్యసేవ్యషండః। ప్రాగోపహతరేతస్కోవా తరేతాః॥యస్యముఖఏవపుంస్త్వశక్తిఃనయోనౌసముఖేభగః॥ రేతోనిరోధాత్షం డీభూతఆక్షిప్తషండః॥ గర్భాధానాసమర్థసబీజో మోఘబీజః॥ అప్రగల్భత యాక్షోభాద్వానష్టపుంస్త్వశ్శాలీనః॥ యస్యస్వభార్యావ్యతిరేకేణాన్యాసు పు రుషభావస్సోన్యాపతిరితి॥ షండకోవాతజష్షండష్షండఃక్లీబోనపుంసకః।కీలకశ్చేతిస ప్తైవ క్లీబభేదోవ్యవస్థితః॥ తేషాంస్త్రీతుల్యవాక్చేష్టా స్త్రీతుల్యష్షండకోభవేత్॥ ఉన్నతకుచకచత్వహీనత్వాదిధర్మక ఇత్యర్థః॥పుమాన్ప్రకృత్యాసలింగానిపశ్చా త్తద్యాత్తథైవచ। స్త్రీచపుంభావమాస్థాయపురుషాచారవద్గుణా। వాతకోనా మషండస్స్యాత్ స్త్రీ షండోవాపినామతః॥ లింగానిస్త్రీపుంనపుంసకాని భింద్యాత్ త్యజేత్ కదాచిత్ స్త్రీకదాచిత్పుమాన్కదాచిత్షండఇత్యర్థః॥ స్త్రీచపురుషవత్ స్త్ర్యంతరంభుక్త్వా శుక్రోత్సర్గంవినైవ చర్మకృత శ్లక్ష్ణమేహనం వా తేనాప్రా ప్యధరిష్యమాణా యథేచ్ఛమిత్యర్థః॥ అసల్లింగోథషండస్స్యాత్షండస్తుమ్లానమే హనః। అమేధ్యాశీప్రమాన్క్లీబోనష్టరేతానపుంసకః॥ అమేధ్యాశీముఖమైథునా ద్వారరేతాః అయంసుశ్రుతే ఆసేక్యఇత్యుక్తం॥ ఆసేక్యోనామభవతి దంశక్యో ల్పవీర్యయోః। సశుక్రం ప్రాప్యలభతే లింగోత్థానమసంశయం। సకీలకఇతి ప్రోక్తోయఃక్లైబ్యాదాత్మనస్త్రియం। అన్యేనసహసంయోజ్య పశ్చాత్తామేవసే వతే॥ అన్యేషు॥ యఃపూతియోనౌజాయేతససౌగంధికసంజ్ఞికః। సయోనిశేఫసౌ గంధమాఘ్రాయలభతేబలం। స్వేగుదేమైథునాద్యస్తు స్త్రీషుపుంవత్ప్రవర్తతే। కుంభీకస్సతువిజ్ఞేయః ఈర్ష్యకం శృణుచాపరం। దృష్ట్వా వ్యవాయమన్యేషాం వ్యవాయేయఃప్రవర్తతే। ఈర్ష్యకస్సతువిజ్ఞేయః ఈర్ష్యకం శృణు పంచమం। యోభార్యాయామృతౌ మోహాదంగనేవ ప్రవర్తతే। తతస్త్రీచేష్టాచారస్తు జా

యుతేషండసంజ్ఞకః॥ తేషాంచోపనయనవ్రతచతుష్టయ సమావర్తన వివాహవర్జం సర్వే సంస్కారా స్తూష్ణీంభవంతి॥

కుమారంజనయిత్వాదౌ సంస్కార్యరూపోద్దేశ్యగతత్వేన పుంస్త్వస్యా వివక్షయా స్త్రీణామివ షండస్యాపిప్రాప్తేః॥ తూష్ణీమేతాఃక్రియా స్త్రీణాం వివాహస్తు సమంత్రక ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః॥ తేచస్త్రీతుల్యావాక్చేష్టా స్త్రీధర్మాణఃప్రకీర్తితాః ఇతి వృద్ధమనూక్తేశ్చ॥ పితుశ్శ్రాద్ధాదావనధికారః। యశ్చార్థహార స్సపిండదాయీత్యాపస్తంబేనార్థహారస్యైవ పిండదానస్యోక్తేః। షండస్యచ। అనంశౌక్లీబపతితౌ పంగురున్మత్తకోజడ ఇతి మన్వాదిభి రర్థహరత్వనిషేధాత్। యాజ్ఞవల్క్యోపి॥ క్లీబాద్యానోదకం కుర్యు స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణ ఇతి॥ ఇతి షండాః॥ అన్యేపి శూద్రసమాః కల్పతరా యమేనోక్తాః॥ ప్రవ్రజ్యోపనివృత్తాశ్చ వృథాప్రవ్రజితాశ్చయే। యశ్చప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్రజ్యావసితాశ్చయే। ఏతేశూద్రసధర్మాణో మనునాపరికీర్తితాః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రవ్రజ్యావసితో రాజ్ఞో దాస ఆమరణాంతికః॥ అన్యేపిశూద్రసమాయాజ్ఞవల్క్యేనోక్తాః॥ సద్యః పతతిమాంసేన లాక్షయాలవణేనచ। మాంసేనశూద్రో భవతిబ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్॥ అత్రకర్మనిందామాత్రమితివార్తికే భట్టాచార్యాః। ద్విజాతికర్మాపహాణీతి విజ్ఞానేశ్వరః। అతస్తేశూద్రసమాః। తథావ్రాత్యాఅపి। తథాచమనుః॥ బ్రాహ్మణాః క్షత్రియావైశ్యాస్స్వవధే రూర్ధ్వముద్ధతః। అకృతోపనయాస్సర్వే వృషలాఏవతేస్మృతాః॥ వ్రాత్యస్తోమంవినా॥ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఆషోడశాద్ద్వావింశా చ్చతుర్వింశతివత్సరాత్। బ్రహ్మక్షత్ర విశాంకాలఔపనాయినికః పరః। అతఊర్ధ్వంపతత్యేతే సర్వధర్మబహిష్కృతాః। సావిత్రీపతితావ్రాత్యా వ్రాత్యస్తోమాదృతేక్రతోః॥

కుండగోళక షండాదులు.

ఇటుపైని శూద్రసములగు ననుపనీత ద్విజకుండగోళక సంకరజాతిమొదలగువారికిని శూద్రునకు జెప్పబడినధర్మమేయని జూపించుచున్నాము:— సమానవర్ణముగల స్త్రీయందు రెండవతండ్రిచే నెవడుపుట్టించబడునో వాడుసవర్ణోఢుడని దెలియదగును. వీడుజాతివలన శూద్రధర్మముగలవాడు. సవర్ణునిచే సవర్ణస్త్రీయందు బుట్టినట్టిపుత్రులు వ్రతములేక నసంస్కార్యులై వ్రాత్యులై బహిష్కృతులగుదురని దేవలుడు. పరదారలందుకుండుడనియు గోళకుడనియు నిద్దరుపుత్రులుపుట్టుదురు. అందుభర్త యుండగా జారునివలనబుట్టినవాడుకుండుడు. భర్తపోయిన వెనుక జారునివలనబుట్టినవాడు గోళకుడనిమనువు. సవర్ణస్త్రీయం

నైన యిట్లుబుట్టినకుండగోళకులు జాతిహీనులగుదురు. అసవర్ణాంగనలైనను ద్విజులచే పరస్త్రీలయందుత్పన్నమైన సుతులు కుండగోళకులగుదురు. ఈకుండగోళకులు మాతృజాతినైనను పితృజాతినైనను లేనివారగుటచే పితృమాతృబంధువులందును వీరికివివాహము లేదనియముడు. సవర్ణులగుపరులచే సవర్ణస్త్రీలయందుబుట్టినవారు అవరోధక సంజ్ఞలగుదురనియును వ్రతసంస్కారవర్జితులగుదురనియును నాదిత్యపురాణము. సంకరజాతుని జంపినవాడు సాంతపనకృఛ్రమును జేయవలయును. సూతుని కుండగోళకునిజంపిన కృఛ్రమును జేయవలయునని యముడు. వీరుకుండగోళకులు. ఇటులద్విజులవలన బుట్టినషండుడునుశూద్రసముడు. ఎందువల్లనంటె వసంతమందు బ్రాహ్మణుని యుపనయన సంస్కారయుక్తునిజేయవలయుననెడియుపనయనవిధియందునుబ్రాహ్మణ శబ్దపుంలింగద్వితీయైకవచనముచేపుంస్త్వము వివక్షసేయుటవలనస్త్రీలవలె షండునకుపనయనములేకపోవుటవలననుగర్భాష్టమమందు బ్రాహ్మణునకుపనయనముసేయవలయుననువాక్యమందును ఉద్దేశ్యముగ పుంస్త్వమేవివక్షసేయబడుటవలనను మితాక్షరియందుకేవలుడును షండుడులింగహీనుడు గావునసంస్కారార్హుడు గాడనిజెప్పెను. ఇదిగనుకనే వృద్ధమనువు- షండుడగుబ్రాహ్మణునిజంపి శూద్రహత్యావ్రతమాచరింపవలయుననిజెప్పెను.

నారదమతమందు షండులుపదునాలుగు విధములిందులో చికిత్సచే పుంస్త్వమునొందువారు కొందరుచికిత్సకసాధ్యముగాని షండత్వముగలవారు కొందరు వారినివివరించుచున్నారము.

౧ స్వభావముచే షండుడు.	౮ సేవ్యషండుడు.
౨ వంధ్యషండుడు.	౯ పాతరేతస్కుడు.
౩ పక్షషండుడు.	౧౦ ముఖేభగుడు.
౪ గురుశాపమువలననైనషండుడు.	౧౧ ఆక్షిప్తుడు.
౫ రోగమువలన నైనషండుడు.	౧౨ మోఘబీజుడు.
౬ ఈర్ష్యవలననగు షండుడు.	౧౩ శాలీనుడు.
౭ దైవక్రోధమువలననగుషండుడు.	౧౪ అన్యాపతి.

స్వభావముచే లింగవృషణహీనుడు నిసర్గషండుడు. ఛేదించబడినవృషణములుగలవాడు వంధ్యషండుడు. ౧౫ దినములుస్త్రీనిముట్టనసమర్థుడయి యొకదినమందు రతిజేయసమర్థుడగువాడు పక్షషండుడు. గురుశాపాదులుప్రసిద్ధులు. ఈర్ష్యచే

పుంస్త్వమునొందువాడు ఈర్ష్యాషండుడు. ఉపచారవిశేషముచే పుంస్త్వముగ
లవాడు సేవ్యషండుడు. స్త్రీసంబంధమునకు పూర్వమె రేతఃపాతము గలవాడు
పాతరేతస్కుడు. యోనిస్పర్శమాత్రముచే రేతస్స్ఖలనముగలవాడుముఖభగుడు-
రేతోనిరోధమువలన శక్తిహీనుడగువాడాక్షిప్తషండుడు. గర్భాధానమందసమ
ర్థమగువాడు మోఘబీజుడు. ప్రాగల్భ్యములేకపోవుటచేత క్షోభమువలన నష్ట
మగు పుంస్త్వముగలవాడు శాలీనుడు. స్వభార్యావ్యతిరిక్త స్త్రీలయందు మాత్ర
ము పురుషభావముగలవాడన్యాపతి. కేవలమతమందైతే షండకుడు, షండకు
డు, వాతజుడు, షండుడు, మ్లానషండుడు, క్లీబుడు, నపుంసకుడు, క్లీబభేదములు
యేడుప్రకారములుగా వ్యవస్థచేయబడెను. వీరలలో స్త్రీసమానమగు వాక్చే
ష్టలుగలిగి స్త్రీసుఖ్యుడగువాడు వాతికుడనబడును. ఉన్నతకుచాదిరహితుడగువా
డనియర్థము. వీడే పురుషాకారముగలిగిపుంస్త్వములేనివాడు- ఒకానొకస్త్రీపురు
షభావమునొంది పురుషాచారమువంటి గుణములు కలదైనదియును- వీరువాతిక
షండులనియు స్త్రీషండులనియు చెప్పబడుదురు. స్త్రీపుంనపుంసకచిహ్నములనువి
డవియనగా నొకప్పుడు స్త్రీయొకప్పుడు పురుషుడు ఒకప్పుడు నపుంసకుడగునని
యర్థము. స్త్రీపురుషునివలె మరియొకస్త్రీని చర్మకృతలింగమును వాయువుచేత
పూరించి దానినిధరించి యథేచ్ఛముగా మరియొకస్త్రీని శుక్లోత్సర్గమాత్రమువి
నాగా రమించినది యనియర్థము. ఉపయోగించనిలింగముగలవాడు షండుడు. వా
డినలింగముగలవాడు మ్లానషండుడు. ముఖమైథునమువలన పరరేతోభక్షణము
గలవాడు క్లీబుడు. నష్టమగు రేతస్సుగలవాడు నపుంసకుడు. క్లీబుడు సుశ్రుత
మందా సేక్యుడన బడును. అల్పవీర్యులగు దంపతులలో పురుషుడన్యవీ
ర్యపానముచేసి లింగోత్థానము బొందువాడని.ఎవడు తనక్లైబ్యమువలనతనస్త్రీ
నియన్యునితోగూర్చి యనంతరమందురమించునతడు కీలకుడనబడును. వీర లేడ్గురు
నుగాక మరికొందరుగలరు. ఎవడు యోనిలింగగంధాఘ్రాణముచే బలమునొం
దువాడు సౌగంధకసంజ్ఞికుడు. తనగుదమందు మైథునమువలన నెవడుస్త్రీలయం
దు పురుషునివలె ప్రవర్తించునతడు కుంభీనకుడనబడును. ఈర్ష్యకుడనువాడు
మరియొకవిధమువాడుగలడు. ఇతరులరతిజూచి యెవడురతిజేయ బ్రవర్తించున
తడీర్ష్యకుడు. షండులలో నైదవవాడు- ఎవడైనభార్యయందు ఋతుకాలమందు
మోహమువలన స్త్రీవలెను బ్రవర్తించినందువలన స్త్రీచేష్టాచారముగలవారు
షండసంజ్ఞికులు జన్మింతురు. వీరలకందరికి నుపనయనవ్రత చతుష్టయ సమావర్త
నవివాహములుమాని మిగిలినసంస్కారములు మంత్రహీనముగ జేయవలయును.

కుమారుడుపుట్టగానే సంస్కరించతగినవాడని యుద్దేశ్యత్వమునొందుటచేతను స్త్రీత్వము వికటీతమగుటవలన స్త్రీలకువలె షండులకును సంస్కారము ప్రాప్తించుటవలననమంత్రకముగ జాతకర్మాదిక్రియలు చేయవలయును. స్త్రీలకు వివాహమైతే సమంత్రకమని యాజ్ఞవల్క్య. అషండులు స్త్రీతుల్యమగు వాక్చేష్టలుగలవారుగాన స్త్రీలతో సమానధర్ములని వృద్ధమనువు- వీరికిపితృశ్రాద్ధాదికమందధికారముతేదు. ఎవడు ధనమును స్వీకరించునో వాడు పిండదాతయగునని యెడి యాపస్తంబవచనమువలన క్లీబపతితపంగోన్మత్తజడులంశభాక్కులు కారనిమన్వాదులచే నర్థహరత్వ విశేషమువలన పిండదాయికాక పోవుచున్నాడు.యాజ్ఞవల్క్యులు, క్లీబాదులుదక దానమును చేయనుదగరు. అషండులువ్రాత్యులువిగతధర్ములని చెప్పిరి. ఇదిషండనిర్ణయము.

మరికొందరు శూద్రసములు కల్పతరుగ్రంథమందు యమునిచే జెప్పబడెను. సన్యసించి భ్రష్టయినవారును,విరాగులుగాక సన్యసించినవారును,సన్న్యాసివలన బుట్టినవాడును శూద్రసములనిమనువు. సన్యసించి భ్రష్టయినవాడు రాజునకు యావజ్జీవమును దాసుడుగావలయునని యాజ్ఞవల్క్య. వీరిచేతనే మరికొందరు శూద్రసములుజెప్పబడిరి. మాంసలాక్షాలవణములమ్మిన బ్రాహ్మణుడాకాలమందునే పతితుడగును. క్షీరమును విక్రయించిన బ్రాహ్మణుడొకమాసమునకు శూద్రుడగును. ఈస్థలమందు కర్మనిందామాత్రమని వార్తికమందు భట్టాచార్యులు. ద్విజాతికర్మహానిపరములనివిజ్ఞానేశ్వరులు. గావున వీరలు శూద్రసములగుదురు. ఆలాగునేవ్రాత్యులున్ను. ఇందుకుమనువు- బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులు తమతమఉపనయననియతకాలమునకుపైనియొకసంవత్సరముపనయనములేకుండినవృషలులగుదురని. వ్రాత్యస్తోమయాగము జేసిన నట్లుగారు. ఇందుకు యాజ్ఞవల్క్యులు. పదియారు, నిరువదిరెండు, నిరువదినాలుగువత్సరములు క్రమముగబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యులకు ఉపనయనకాలములు. వీటికిపైని యుపనయనములేకుండినపతితులై సర్వధర్మ బహిష్కృతులగుదురు. వ్రాత్యస్తోమ యాగములేకుండిన సావిత్రీపతితులని వ్రాత్యులని జెప్పబడుదురు.

అనులోమ విలోమ జాత్యుత్పత్తి స్తద్వృత్తయశ్చ.

యాజ్ఞవల్క్యః॥ విప్రాన్మూర్ధావసిక్తోహి క్షత్రియాయాం విశస్త్రియాం। అంబష్ఠశ్శూద్ర్యాం నిషాదో జాతః పారసవోపివా। వైశ్యాశూద్ర్యోస్తు రాజన్యా న్మాహిష్యోగ్రాసుతౌస్మృతౌ। వైశ్యాత్తుకరణశ్శూద్ర్యాం విన్నాస్వేషవిధిస్మృతః॥ ఏవం మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠపారసవ మాహిష్యోగ్రకరణాః షడనులో

మాః మాతృజాత్యుక్తకర్మభాజశ్చ। ఏతేహీనవర్ణాసుజాతాః। ఏతాసుచోత్కృ-
ష్టజా అనులోమనీచజాః। ప్రతిలోమాః। మనుః॥ బ్రాహ్మణాదుగ్రకన్యాయా మా-
వృతో నామజాయతే। శూద్రాయాం క్షత్రజాదుగ్రః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ మాహి-
ష్యేణ కరిణ్యాంతు రథకారః ప్రజాయతే। క్షత్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యః।
వైశ్యాచ్ఛూద్రాయాం కరిణీ। తస్యాంరథకారకః। ఏషాంవృత్తిరాహ వశిష్ఠః॥
మూర్ధావసిక్తానాం హస్త్యశ్వరథశస్త్రశిక్షాస్త్రధారణం। మణిమంత్రౌష-
ధైః ప్రాణిరక్షణమంబష్ఠానాం। మాహిష్యాణాంగీతనృత్యనక్షత్రైర్జీవనంసస్య-
రక్షాచ। పారసవోగ్రకరణానాం ద్విజశుశ్రూషా ధనాధ్యక్షతా రాజసేవా
దుర్గాంతఃపురరక్షాచ। రథకారస్య నిధిజ్ఞానం హస్త్యశ్వసారథ్య వర్ధనపోషణ
దమనాది॥ శంఖః। క్షత్రియవైశ్యానులోమానంతరోత్పన్నో రథకారస్తస్యా-
ధ్యయనేజ్యాదానోపనయనసంస్కారాశ్చప్రతిషిద్ధాః। రథసూత్రవాస్తువి-
ద్యాధ్యయనవర్తితా చేతి॥ జాతివివేకే। శూద్రాంశయనమారోప్య బ్రాహ్మణశ్చే-
త్కథంచన। జనయేద్గ్రామ్యధర్మేణ తస్యాంపారసవంసుతం। మహాశూద్రస్సవి-
జ్ఞాతశూద్రేభ్యః కించిదుత్తమః। స్వర్ణకారస్యతస్యైవస్నానంధ్మాత్రంపవిత్ర-
కం। సర్వశూద్రస్యధర్మేణవర్తనంతస్యజీవికేతి॥ క్షత్రియావిప్రసంయోగాజ్జాతో
మూర్ధావసిక్తకః। రాజన్యక్షత్రధర్మేభ్యోభ్యధికస్సంప్రకీర్తితః। ఆథర్వణక్రియాః
కుర్యాన్నిత్యనైమిత్తికింక్రియాం। అశ్వంరథంహస్తినంవా వాహయేద్వానృపాజ్ఞ-
యా। సేనాపత్యంచభైషజ్యం కుర్యాజ్జీవేచ్చవృత్తిషు। ఆయుర్వేదమథాష్టాంగం
తత్రోక్తం ధర్మతశ్చరేత్। జ్యోతిషంగణితంవాపి కాయికీంవృత్తిమాచరేత్॥ వై-
శ్యాయాం విధినా విప్రాజ్జాతో హ్యంబష్ఠ ఉచ్యతే। కృష్యాజీవో భవేత్తస్య తథై-
వాగ్నేయనర్తకః। వరవాజిగజాదీనాంచికిత్సాతస్యజీవికా॥ వైశ్యాయాంక్షత్రియా-
జ్జాతో మాహిష్యస్త్వనులోమజః। అష్టాధికారనిరతశ్చతుష్షష్ట్యంగకోవిదః। వ్ర-
తబంధాదికాస్తస్య క్రియాస్స్యుస్సకలావిదః। జ్యోతిషంశాకునం శాస్త్రం స్వరశా-
స్త్రంచజీవికా॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ శూద్ర్యాం క్షత్రాదుగ్రజాతిర్యుద్ధశస్త్రాదిజీ-
వికా। శస్త్రాస్త్రన్యాసకుశలస్సంగ్రామకుశలో భవేత్। తయావృత్త్యాహ్యజీవ-
న్వైశూద్రధర్మాంశ్చపాలయేత్। అయంరజపూతఇత్యుత్తరహిందూస్థానే ప్రసి-
ద్ధశూద్రధర్మాచ॥ శూద్ర్యాం జాతస్తు వైశ్యాద్వై కరణో లిపిలేఖకృత్, ఆంధ్రో-
త్కళాదిషు కరణఇతి ప్రసిద్ధః॥ స్వైరిణీశ్చపునర్యాశ్చ చేటోధాకానుచారిణీ। స-
ర్వభక్షాచవిజ్ఞేయా పంచైతా శూద్రయోనయః॥ ఏతాసాం యాన్యపత్యాని ఉ-
త్పద్యంతే కదాచన। నతాన్పంక్తిషుయుంజీతనతేయజ్ఞార్హకాస్స్మృతా ఇతిహారీ-

తః। రేతోధాః కుండమూతా। కామచారిణీ చతుర్భ్యోధిక పురుషగా। సప్వ్యై షా సురాపీ॥

అనులోమ విలోమ జాత్యుత్పత్తియు, వారివృత్తులును.

యాజ్ఞవల్క్యులు:— బ్రాహ్మణునివలన క్షత్రియస్త్రీయందు పుట్టిన వాడు మూర్ధావసిక్తుడు. వైశ్యస్త్రీయందంబష్ఠుడు. శూద్రస్త్రీయందు నిషాదుడు నీనుపారసవుడు. రాజువలన వైశ్యాశూద్రస్త్రీలయందు క్రమముగ మాహిష్యుడని ఉగ్రుడనిజెప్పబడుదురు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాడు కరణుడనబడును. పైపైవర్ణములవారికి క్రిందిక్రింది వర్ణములస్త్రీలు వివాహితలైన వీరియందుపుట్టినవారు. ఇట్లు మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠ పారసవమాహిష్యోగ్రకరణులీయార్గురునులోములు. మాతృజాతికిజెప్పబడిన కర్మములనుజేయువారు. వీరుహీనవర్ణ స్త్రీయందుత్కృష్ట వర్ణ పురుషులవలనపుట్టినవారు. అనులోమమూగని చబులగువారు ప్రతిలోములు. బ్రాహ్మణునివలన ఉగ్రకన్యకయందు బుట్టినవాడావృతుడు. ఉగ్రజాతియనగాక్షత్రియునివలనశూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది. యాజ్ఞవల్క్యులు. మాహిష్యనిచే కరణస్త్రీయందుపుట్టినవాడు రథకారుడు. మాహిష్యుడనగా క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందుపుట్టినవాడు. వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినది కరణస్త్రీ. వీరికివృత్తివశిష్ఠులుజెప్పిరి. మూర్ధావసిక్తులకు ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, శస్త్రములు, వీటిరక్ష, అస్త్రధారణము. అంబష్ఠులకు మణిమంత్రౌషధములచేత ప్రాణరక్షణము. మాహిష్యులకు గీత నృత్యనక్షత్రసస్యరక్షలచే జీవనము. పారసవోగ్రకరణులకు ద్విజశుశ్రూషయు ధనాధ్యక్షత రాజసేవ దుర్గాంతఃపురరక్షణమును. రథకారునకు నిధిజ్ఞానము,హస్త్యశ్వసారథ్య వర్ధనపోషణ దమనాదికము.

శంఖఋషి- క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందు పుట్టినవానికిని వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందుపుట్టినదానికినుత్పన్నమయిన రథకారునికధ్యయనము యాగము దానము ఉపనయన సంస్కారము ఇవినిషిద్ధములుకావు. రథసూత్ర వాస్తువిద్యాధ్యయనములు వీనికివృత్తి. జాతివివేకమందు శూద్రస్త్రీనిశయనమునబొందించి బ్రాహ్మణుడు గనినకుమారుడు పారసవుడు. శూద్రులకంటెనించుకంత నుత్తముడు, మహాశూద్రుడనియును జెప్పబడును. స్వర్ణకారునకు స్నానము గొట్టానుకలవు. సర్వమును శూద్రునిధర్మముచేప్రవర్తనము వీడికిజీవికయని. క్షత్రియస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునకు బుట్టిన మూర్ధావసిక్తుడు రాజన్యక్షత్రధర్ములకంటెన

ధిక ఉసిజెప్పబడెను. అథర్వణాగ్రయను చేయుచు నిత్యనైమిత్తిక క్రియాపరుఁడై అ
శ్వ రథగజములను నడిపించుచుండవలయును. వినికసేనా నాయకత్వము, వైద్య
ము, జీవనము. అష్టాంగమగు నాయుర్వేదము, జ్యోతిషము, గణితము, శరీగో
యోగమగువృత్తిని యాచరించవలయును. విప్రునివలన వైశ్యస్త్రీయందు విధిచేత
బుట్టిన యంబష్ఠుడు, కృషిచేతను, నాట్యముచేతను, నరవాజిగజాది చికిత్సచేతను
జీవిక జేయవలయును.

క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందుబుట్టిన మాహిష్యుడు అనులోమజుడు.
అష్టాంగవైద్యమందును చతుష్షష్టికళలయందును నేర్పుగలిగి వ్రతబంధాదిక్రియ
లుగలవాడై జ్యోతిషము శకునశాస్త్రమును స్వరశాస్త్రమును జీవనముగలవాడ
గును. విశ్వంభరశాస్త్రమందు శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనబుట్టినయుగ్ర
జాతికి యుద్ధశస్త్రాదికము శస్త్రాస్త్ర న్యాసకుశలతయు జీవిక. శూద్రధర్మ
ములను పాలించుకొనవలయును. ఉత్తర హిందూస్థానమందు రజపుత్రనా
మకుఁడై శూద్రధర్మమును కలవాడై యుండెను.

వైశ్యునివలన శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినకరణుడు లిపిలేఖకుఁడై ఆంధ్రో
త్కళాది దేశములందు శిష్టకరణుడని ప్రసిద్ధుడు. స్వైరిణి, పునర్భూవు, రేతోధ,
కామచారిణి, సర్వభక్ష వీరైదుగురును శూద్రులు. వీరియందుబుట్టినసంతానము
సజ్జాతిశర్మముకాదని హారీతుడు. కుండునితల్లి రేతోధ. కామచారిణి నలుగురి
కంటె నధికముగు జారులతో భోగించినది. సర్వభక్షయనగ కల్లుద్రావినది.

ప్రతిలోమ జాతయః.

యాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాత్సూతో వైశ్యాద్వైదేహకస్త
థా। శూద్రాజ్జాతస్తుచండాలస్సర్వకర్మబహిష్కృతః॥ క్షత్రియ్యాంమాగధంవై
శ్యా చ్ఛూద్రాత్క్షత్తారమేవచ। శూద్రాదాయోగవం వైశ్యాజనయామాసవై
సుతం॥ మాగధోవందీక్షత్తా నిషాదోభిల్ల ఇతిప్రసిద్ధః। ఆయోగవః పుల్కసః॥ తదా
హహారీతః॥ క్షత్రియాయాం వైశ్యశూద్రౌ వందినిషాదౌ జనయతో వైశ్యాయాం
శూద్రః పుల్కసానితి। సోపి। శూద్రాన్నిషాదోమత్స్యఘ్నః క్షత్రియాయాంవ్యతిక్ర
మాత్॥ తేనద్వౌనిషాదౌ। ఏకః ప్రాగుక్తోనులోమః, అయంత్వేకః। జాతివివేకే॥ క్ష
త్రియాశూద్రసంయోగాత్క్షత్తారం జనయేత్సుతం। నిషాద ఇతి విఖ్యాతస్సర్వధ
ర్మ బహిష్కృతః। వాగురాపాశపాణిస్తు మృగబంధనకోవిదః। అరణ్యపశుజాతీ
నా మంతకశ్చవనేచరః। క్రోధాన్వితో మాంసవృత్త్యా తథాజీవేత్సదైవహి। ఘుం
టాం పాపార్ధికాం కుర్యాద్రాత్రావిస్మయకారిణీం। ద్విధాచ మృగయాప్రోక్తా

వ్యోమభూచారికామిహ। విక్రీయం మధునకుర్యాద్ధనమిచ్ఛన్నసమృద్ధయే॥ యమస్తు॥ మాగధనిషాదయోస్సంజ్ఞాంతరమాహ॥ క్షత్రియాయాంతు వైశ్యేన మాగధోనామజాయతే। శూద్రేణజాయతేమద్గుః క్షత్రియా యత్రిముహ్యతి॥ మోహాన్మైధునం శూద్రికమలాకరే॥ క్షత్రియాయాం మాగధం వైశ్యాజ్జనయామాస వైసుతం। సవందీజనఇత్యుక్తో వ్రతబంధ వివర్జితః। శూద్రేభ్యోభ్యధికః కించిత్తస్య జీవనముచ్యతే। కావ్యాలంకారగద్యాది షడ్భాషాసు కలాత్మకః। గద్యపద్యాని చిత్రాణి విశుద్ధాని మహీభృతాం॥ క్షత్రియాయాం వైశ్యజాతః క్షత్తా వేత్రధరో భవేత్॥ లఘుజాతివివేకే॥ సూతాస్తే యేపురాణస్థానుచ్చరంతిన్నృపాన్సదా। యేల్పకాలగతాన్స్మారాన్వర్తయంతిచమాగధాః। వర్తమానాన్నృపాన్సమ్యక్ప్రూతసంగ్రామకర్మణః। వర్ణయంతిప్రబంధైర్యేవందినస్తేప్రకీర్తితాః॥ మనుః॥ కారావరం నిషాదాత్తుచర్మకారంప్రసూయతే। వైదేహీతి శేషః॥ వైదేహకాదంధ్రమేదా బహిర్గ్రామప్రతిశ్రయా॥ విప్రాయాం వైశ్యతో వైదేహః। తస్మాత్కారవర్యాం ధ్రః। నిషాద్యాం మేదఇతి మేధాతిథిః॥ అంగిరసాత్వన్యేపిచండాలాఉక్తాః॥ యస్తు ప్రవ్రజితాజ్జాతో బ్రాహ్మణ్యాం యశ్చశూద్రజః। తావుభావిద్ధిచండాలౌ సగోత్రాద్యశ్చ జాయతే॥ యమోపి॥ ఆరూఢపతితాపత్యం బ్రాహ్మణ్యాం యశ్చశూద్రజః। సగోత్రోఢాసుతశ్చైవ చండాలాస్త్రయఈరితాః॥ మనుః పుల్కసమాహ॥ జాతోనిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యాభవతిపుల్కసః। శూద్రాజ్జాతోనిషాద్యాంతు సవై కుక్కుటకస్మృతః॥ క్షత్తుర్జాతస్తథోగ్ర్యాంతు శ్వపాకఇతిచోచ్యతే॥ వైదేహకేన త్వంబష్ఠ్యాముత్పన్నో వేనఉచ్యతే॥ శూద్రాత్క్షత్రియజః క్షత్తా॥ క్షత్రాశూద్రాయాముగ్రాతాభ్యాంశ్వపాకః। వైశ్యాద్విప్రాయాం వైదేహః। విప్రాద్వైశ్యాయామంబష్ఠః। తస్యాం వేనః। ఏషాంవృత్తిరాహవశిష్ఠః। సూతానాం మంత్రిత్వ కాయస్థ స్త్రీజీవన వస్త్ర పూరణాని। కాయస్థో లేఖకత్వం। వైదేహకానాం నటవృత్తి రంగావతరణే। వేనానాం దారుచ్ఛేదనంభ్రమరోపణం మణిముక్తాప్రవాళవేధనంచ। భ్రమణశ్చాణః। ఆయోగభవాంతామ్రాయస్త్రప్రసీసాయుధకరణం యోజనం నగరకరణంచ। సైరంధ్రీణాం సురాసంద్యసీధుకరణం తద్విక్రయః పుష్పఫల శాక విక్రయశ్చ॥ విశ్వంభర శాస్త్రే॥ విప్రాయాం యస్సుతః క్షత్రాత్సూతాఖ్యో గజబంధకృత్। దమనం తురగాణాం చ కుర్యాత్తజ్జీవనంపరం॥ నృపాద్బ్రాహ్మణకన్యాయాం వివాహేషు సమన్వయాత్। జాతస్సూతస్తునిర్దిష్టః ప్రతిలోమవిధిర్ద్విజః॥ వివాహసంబంధే ఊఢాయాం బ్రాహ్మణకన్యాయామిత్యర్థః॥ వేదానాక్ష్మాస్తథాచైషాం ధర్మాణా మనుబోధ

కః। బ్రాహ్మణ్యాంతు సుతోజాతో వైశ్యాద్వైదేహకస్స్మృతః। పాషాణ కాష్ఠయోశ్శిల్పం తస్యజీవనముత్తమం॥ మనుః॥ సూతానా మశ్వసారథ్యమంబష్ఠానాం చికిత్సితం। వైదేహకానాం స్త్రీకార్యం మాగధానాం వణిక్పథః॥ స్త్రీకార్యమంతఃపురరక్షా। వణిక్పథో రాజమార్గ స్తద్రక్షా॥ మత్స్యఘాతో నిషాదానాం తష్టిరాయోగవస్యచ। తష్టిర్దారుతక్షణం వర్ధకీత్యర్థః॥ ఉశనసాతు॥ నృపాయాం వైశ్యసంసర్గాదాయోగవ ఇతిస్మృతః। తంతువాయా భవంత్యేతే వస్త్రకార్యోపజీవినః। శాలికాః కేచిదత్రైవ జీవనంవస్త్రనిర్మితం॥ క్షత్తృఉగ్రపుల్కసానాంతు బిలౌకోవధబంధనే॥ బిలౌకసస్సర్పాదయః। ఉగ్రో క్షత్రప్రతిలోమజః। తన్మధ్యపానాదితిస్మృతిమంజర్యాం॥ ధిగ్వణానాం చర్మకార్యం వేణానాం భాండవాదనం॥ భాండమురజపటహాది॥ చైత్యద్రుమశ్మశానేషు శైలేషూపవనేషుచ। వసేయురేతే విజ్ఞాతా వర్తయంతస్స్వకర్మభిః॥ విజ్ఞాతా జ్ఞాతచిహ్నాంకితాః॥ చండాలశ్వపచానాంతు నిర్గ్రామస్స్యాత్ప్రతిశ్రయః। అపపాత్రాశ్చకర్తవ్యా ధనమేషాం శ్వగర్దభం॥ నిర్గ్రామో బహిర్గ్రామః॥ అపపాత్రం భిన్నపాత్రం। యద్వా పాకపాత్రాదిహీనాః। యద్వాత్యేతి అన్నమేషాం పరాధీనమితి। యద్వా తద్ధస్తస్థపాత్రేణాన్నాది నదేయం కింతుభూమిస్థే॥ వాసాంసి మృతచేలాని భిన్నభాండే చ భోజనం। కార్ష్ణాయసమలంకారః పరివ్రజ్యాచ నిత్యదా॥ పరివ్రజ్యా ఏకత్రానవస్థానం॥ నతైస్సమయ మన్విచ్ఛేత్పురుషో ధర్మమాచరన్। వ్యవహారోమిథస్తేషాం వివాహ స్సదృశైస్సహ। అన్నమేషాం పరాధీనం దేయంస్యా ద్భిన్నభాజనే। రాత్రౌ నవిచరేయుస్తే గ్రామేషు నగరేషుచ। కార్యార్థం విచరేయుర్వా చిహ్నితా రాజశాసనైః। అబాంధవం శవంచైవ నిర్హరేయురితి స్థితిః। వధ్యాంశ్చ హన్యు స్సతతం యథాశాస్త్రం నృపాజ్ఞయా। వధ్యవాసాంసి గృహ్ణీయు శ్శయ్యాశ్చాభరణానిచ। బ్రాహ్మణార్థే గవార్థేవా దేహత్యాగోనుపస్కృతః॥ ధనాద్యలోభోనుపస్కారఇతి మేధాతిథిః॥ స్త్రీబాల్యాభ్యవపత్తౌచ బలీనాం సిద్ధికారణం॥ స్త్రీబాల్యాది విపత్తౌచ దేహత్యాగ ఇత్యనుషంగః। సిద్ధిశ్శ్రేయః॥ ఉశనాః॥ సీసమాభరణం తేషాం కాలాయసమథాపివా। వధ్రీంకంరే సమాబధ్య ఝల్లరీకచ్ఛతోపివా। మలాపకర్షణంకుర్యుః పూర్వాహ్ణాపరిశుద్ధికం। పిండీభూతావసేయుస్తే నోచేద్వధ్యా విశేషతః॥

తథావ్రాత్యోత్పన్నాశ్శూద్రసమాః తానాహమనుః॥ వ్రాత్యాత్తుజాయతేవిప్రాత్పాపాత్మా భూర్జకంటకః। ఆవంత్యవాటధానౌచపుష్పశేఖర ఏవచ। విప్రాణ్యాంజాయతేవ్రాత్యో విప్రజో భూర్జకంటకః। ఆవంత్యా ద్వ్యాస్తస్యైవసం

జ్ఞా ఇతి మేధాతిథిః। అన్యేతు భూర్జకంటకాద్విప్రాయామావంత్యః। తస్మాత్తస్యాం వాటధానః। తస్మాచ్చపుష్పశేఖర ఇత్యాహుః। ఏవమగ్రేపి విశ్వంభరే ఏతానుక్త్వా। ఏతైస్తుజీవనార్థాయ కార్యం విష్ణ్వాదిపూజనం। నృత్యగీతాది వాదిత్రశంఖవీణాది వాదనం॥ ఝల్లోమల్లశ్చరాజన్యా ద్వ్రాత్యాద్విచ్ఛివిరేవచ। నటశ్చకరణశ్చైవ ఖసో ద్రమిడఏవచ॥ క్షత్రియాయాం వ్రాత్యక్షత్రజా ఏతే॥ అయమన్యః కరణోనులోమాత్॥ వైశ్యాత్తుజాయతే వ్రాత్యాత్సుధన్వాచార్యఏవచ। కారూషశ్చవిజన్మాచ మైత్రస్సాత్వతఏవచ। వైశ్యాయామేవ॥ ఆదిత్యపురాణే। బ్రాహ్మణ్యాం బ్రాహ్మణాద్వ్రాత్యాజ్జాయతే భూర్జకంటకః। అవంత్యవాటధానౌచ పుష్పశేఖరజాతయః॥ అభిచారక కర్మాణి భూర్జకంటకినోనిశం। మంత్రౌషధీ శాస్త్రవాణాం సంముఖీకరణాన్వితే। కుర్వంతి రాజ్ఞాంహి తతస్తైనైవావిశ్కృతాః పరే॥ అవిశ్కృతా అదండ్యాః। సంముఖీకరణం వశీకరణం॥ రాజ్ఞీషు క్షత్రియా ద్వ్రాత్యా ఝల్లమల్లనటా ఝషాః। ఆవిష్టిబికాకరణా ద్రమిడాస్సంతి భూరిశః। విజ్ఞేయాం పరరాష్ట్రాణాం తైశ్చరాజాజ్ఞయా క్రియాః। ఖసోమల్లస్తయావృత్తం మిత్రామిత్రత్వమేవచ॥ మాతృమండన మితిచ పాఠాంతరం॥ వైశ్యస్త్రీషు తథా వ్రాత్యాద్వైశ్యాత్కారూషకోభవేత్। చతుష్పథేశ్మశానేచ సభవేన్మిత్రమండలం॥ తత్రలోక వృత్తాంతజ్ఞో రాజాజ్ఞయాస్యాదిత్యర్థః। మాతృమండనమితి పాఠే దేవీపూజకః॥ సుధన్వాచార్యస్త్వపరోభవేద్రుద్రస్యపూజకః। తృతీయశ్చవిజన్మాఖ్యస్సాతికావేశ్మపూజకః। తస్యస్త్రీసాంఖికాస్యాదిత్యర్థః। భూతప్రేతపిశాచాంశ్చపూజయేద్రాజశాసనాత్॥ సాధ్యానాంపూజకో యేచ చైత్యాదీనాం చతుర్థకః॥ పంచమస్సాత్వతోనామ విష్ణోరాయతనార్చకః॥ ఏభ్యోన్యోన్యసంకరేణీచాజాయంతే॥ తదాహమనుః॥ ప్రతికూలం వర్తమానా బాహ్యాబాహ్యతరాత్పునః। హీనహీనాన్ప్రసూయంతే వర్ణాన్పంచదశైవతు॥ బాహ్యశ్చండాలాద్యాః। ప్రతికూలంచాతుర్వర్ణ్యస్త్రీయోగచ్ఛంతః। స్వతోబాహ్యంతరాన్నీచాన్జనయంతి తేపునరుచ్చనీచస్త్రీయోగచ్ఛంతో హీనానహీనాంశ్చసువతే। వర్ణాజాతయః। అయంభావః। విప్రాదనులోమాఏవ శూద్రాత్ప్రతిలోమాఏవ మధ్యమయో రుభయో రుభయమే। క్షత్రస్యద్వావనులోమౌ। ఏకః ప్రతిలోమః। వైశ్యస్యైకోనులోమో ద్వౌప్రతిలోమౌ। తత్ర శూద్రాద్విప్రక్షత్రియవైశ్యాంగనాసు క్రమాచ్చండాలక్షత్తాయోగవాస్త్రయః। చండాలాద్విప్రాదిస్త్రీషుచత్వారః। ఏవం క్షత్తురాయోగవాచ్చేతి ద్వాదశ। తేచ స్వయంత్రయఇతిపంచదశ। తథా వైశ్యాత్క్షత్రియాయాం మాగధో। విప్రాయాం వైదేహకః। శూద్రాత్తాసాంకరణోనులోమః। త్రైశ్చతుర్వర్ణస్త్రీ

షాత్పాదితాః ప్రత్యేకం చత్వారఇతి ద్వాదశ స్వయంచ త్రయఇతి పంచదశ।
తథా క్షత్రియాద్వైశ్యాయాంమాహిష్యః। శూద్రాయాముగ్రః। విప్రాయాం
సూతః ప్రతిలోమః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణస్త్రీషు ప్రత్యేకం చతురోజనయంతీతిద్వా
దశ తేచత్రయఇతి పంచదశేతి॥ తథా విప్రాత్ క్షత్రియాది స్త్రీ ష్వనులోమా
మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠపారసవాః। తేభ్యశ్చతుర్వర్ణ స్త్రీషు ప్రత్యేకముత్పాదితా
శ్చత్వారఇతిద్వాదశ। తేచ మూర్ధావసిక్తాదయ స్త్రయఇతి పంచదశ॥ సర్వేష
ష్టిసంఖ్యాఃదుష్టాః। చత్వారోవర్ణాశ్చేతి చతుష్షష్టిః॥

జాతివివేకేత్వన్యథోక్తం॥ అనులోమ్యేన వర్ణానాం షణ్ణరాస్సంప్రకీ
ర్తితాః। ప్రాతిలోమ్యేనతే షట్స్యు రితిద్వాదశభేదతః। ఏతేద్వాదశమిశ్రాస్తుచ
తుర్వర్ణైర్విమిశ్రితాః। అష్టాచమేస్యుర్భేదాస్తే షష్టిద్వాదశ సంయుతాః। హ
తాస్తేషష్టిసంఖ్యాతైష ట్త్రింశచ్ఛతసంఖ్యయా। భేదాస్సంకరజాతీనాం బహవ
స్స్యుస్తతఃపరఇతి॥ ఏతేశూద్రసమాః॥ శూద్రాణాంతుసధర్మాణస్సర్వేపధ్వంస
జాస్స్మృతాఇతిమనూక్తేః॥ అపధ్వంసజా వ్యభిచారజాతాః॥

ఏతత్స్వరూపం వృత్తయశ్చోక్తా ఆదిత్యపురాణేపి॥ మూర్ధావసిక్తో వి
ప్రాద్యః క్షత్రియాయాం ప్రసూయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాం రోగి
ణామపి॥ అపిశబ్దాత్క్షాత్రంకర్మచ॥ బ్రాహ్మణాచ్ఛూద్రకన్యాయాం భవేత్పార
సవస్తుసః। నిషాదోమత్స్యఘాతిత్వం చక్రే రాజాజ్ఞయా సదా॥ బ్రాహ్మణే
నోగ్రకన్యాయా మంబష్ఠోనామజాయతే। సకరోతిమనుష్యాణాం చికిత్సాంరో
గిణామపి॥ విప్రాద్వైశ్యాజః క్షత్రాచ్ఛూద్రాజశ్చేతి ద్వావంబష్ఠౌ॥ బ్రాహ్మ
ణేన తథాంబష్ఠ్యా మాభీరోజాయతేసదా। గోజీవరక్షాంకురుతే సచ రాజగృ
హేష్వపి॥ అయోగవ్యాం బ్రాహ్మణాత్తు జాయతే ధిగ్వణోనరః॥ వైశ్యాయాం
శూద్రజా అయోగవీ॥ సచర్మకారో విజ్ఞేయో గర్హితశ్చర్మజీవనః। ఏతేమాతృ
సధర్మాణో నపితుః పుత్రకాశ్చ షట్॥ మూర్ధావసిక్త పారసవాంబష్ఠాభీర చ
ర్మకారాః ప్రాగుక్తావరోటశ్చేతి షట్॥ మూర్ధావసిక్తోంబష్ఠశ్చ నిషాదశ్చ త
థాత్రయః। విప్రక్షత్రియవిట్ఛూద్రనారీణాం గమనాదిహ। ఏకైకశస్తు చతురో
జనయంతిసుతానపి। ఏతేద్వాదశవిఖ్యాంతే మూలప్రకృతిభిస్సుతాః। భవంతి పం
చదశవై విప్రష్షోడశకోభవేత్॥ మూర్ధావసిక్తాద్విప్రాయాం ప్రతిలోమాః। క్ష
త్రాదిష్వనులోమాఇతి చత్వారః। ఏవమంబష్ఠానిషాదాచ్చేతి ద్వాదశ। స్వయం
చైతేత్రయఇతి పంచదశ, వ్రాత్యోవిప్రః అవరోటోవా షోడశః॥ దస్యుసంజ్ఞా
భవంత్యేతే మాతృవత్కర్మకారిణః॥ రాజ్ఞోబ్రాహ్మణకన్యాయాం సూతోవర్ణ

స్తుజాయతే। సరాజ్ఞామశ్వసారథ్యంచ కేరిదక్షశ్చనిత్యశః। సూతః ప్రజాపతిస్త్వన్యోమాయారూపీజనార్దనః। వక్తా వేదాదిశాస్త్రాణాంపురాణానాంచసస్మృతః॥ అస్యఇతి। నాహ్మైవసూతో నతుజాత్యేత్యర్థః।ఉగ్రాదిసంజ్ఞావత్। సూతపుత్రఉగ్రశ్రవాః।సౌతిఃపౌరాణికోపి॥ తథా॥ క్షత్రియాద్వైశ్యకన్యాయాంమాహిష్యోనామజాయతే। నక్షత్రగానన్యత్యజ్ఞో ధనానాం పరిరక్షితా॥ రాజ్ఞస్తుశూద్రకన్యాయా ముగ్రాఖ్యోనామజాయతే। దుర్గాంతఃపురకోశానాం రక్షాం విషేషువాచనం॥ ఉగ్రోదుష్టశ్చదస్యూనాం కశ్చిదన్యోపివిద్యతే॥ సూత మాహిష్యకోగ్రాస్తు త్రయోవర్ణచతుష్టయాత్। ఏకైకశస్తుచతురో జనయంతి సుతానపి। ఆత్మనాసహరాజ్ఞాతు తత్రషోడశసంతితే॥ బ్రాహ్మణ్యామథవైశ్యేన వైదేహోనామజాయతే। రక్షితా రాజదుర్గాణాం తద్వృత్తి పరసంయుతః॥ క్షత్రియాయాంతు వైశ్యేన ముచుకో నామతో భవేత్। జలే స్థలేచ యో మార్గ స్తత్రరక్షాంకరోతిసః। రాజదూతోవాద్యజీవో భవేత్కీర్తిప్రకాశకః॥ అయమేవ వందీ॥ వైశ్యేనశూద్ర్యాం కరణో వర్ణస్వాస్యత్ప్రకరోతిసః। దుర్గాంతఃపుర గంజానాం రక్షాం బ్రాహ్మణసంగ్రహం॥ గంజాచమదిరాగృహమిత్యమరః॥ సంగ్రహోరక్షణం॥ వైదేహామాగధావేతౌ కరణశ్చేతి తేత్రయః। వర్ణేభ్యఃపూర్వవత్పుత్రాన్జనయంతి విమోహితాః। తేచ షోడశ జాయంతే మూలప్రకృతిభిస్సహ। దుష్టాని వైశ్యకర్మాణి తేపికుర్వంతిదస్యవః॥ బ్రాహ్మణ్యా మథ శూద్రేణ చండాలస్స్యాజ్జుగుప్సితః। సచకేరిరాజమార్గాదిశోధనంచ కుకర్మచ॥ రాజస్త్రియాంచ శూద్రేణ క్షత్తామైందస్యజాయతే। శ్వావిధ్యమథగోధానాం సచకేరి వధబంధనం॥ అయోగవస్తువైశ్యాయాం శూద్రస్యతుభవేచ్చసః। తక్షాస్థపతిరిత్యుక్తో రాజ్ఞాంవేశ్మకరస్సదా। దారుతక్షకస్తథాపాషాణభేదకస్థపతిరితిద్వావప్యేశ్ఛదా॥ అయోగవస్తథాతక్షా చండాలశ్చాపి తేత్రయః। చతుర్వర్ణాసు తనయాన్జనయంత్యథపూర్వవత్। శూద్రేణసహితాస్తేతు సంతి షోడశసంఖ్యయా। దుష్టానియానికర్మాణి తేపికుర్వంతి దస్యవః। ఏతేవిప్రాదయోజ్ఞేయాశ్చతుష్షష్టిషుయోనిషు। ఉత్పాదయంతి సదృశాన్సంకీర్ణానన్యయోనిషు॥ అత్ర స్వభిన్నాసు త్రిషష్టిభిర్జనితాస్తాసువా తైర్జనితా ఏకైకస్య షడ్వింశత్యధికంశతం భేదాః। తేచ చతుష్షష్టిభిర్గుణితాః। చతుష్షష్ట్యుత్తరాష్టసంఖ్యాతాభవంతి। తేషాం వర్ణసంకీర్ణసంకరేణాన్యోన్యసంకరాచ్చానంత్యం విస్తరాపత్తేర్నోచ్యతే॥ మనుః॥ శనకైస్తుక్రియాలోపా దిమాః క్షత్రియజాతయః। వృషలత్వం గతా లోకే బ్రాహ్మణాతిక్రమేణచ। వ్యభిచారేణవర్ణానామవేద్యావేదనేనచ। సంగేన ధర్మ

త్యాగేన జాయతేవర్ణసంకరః॥ సంగో మ్లేచ్ఛాదిభిస్సంగతిః। ఏతేషు కాంశ్చిదా
హమనుః॥ ప్రసాధనోపచారజ్ఞమదాసందాసజీవినం। సైరంధ్రిం వాగురావృ
త్తిం సూతేదస్యురయోగవీ॥ వైశ్యాయాంశూద్రజాయోగవీ దస్యోర్వర్ణసంక
రజాన్సూతే। తేచదస్యవో మనూక్తాః॥ పౌండ్రకాశ్చౌండ్రద్రమిడాః కాంభోజా
యవనాశ్శకాః। పారదాః ప్రహ్లవాశ్చీనాః కిరాతాదరదాస్తథా। ముఖబా
హూరుజాతానాం యాలోకేజాతయో బహిః। మ్లేచ్ఛవాచశ్చార్యవాచోవా స
ర్వేతేదస్యవస్స్మృతాః॥ ఏతే మ్లేచ్ఛభేదాః॥ ప్రసాధనం మండనం। ఉపచా
రోంగమర్దనాదిః॥ వశ్యాస్తు వృత్త్యంతరమాహ॥ సైరంధ్రీణాం సురా మద్యసీ
ధుకరణం తద్విక్రయః। పుష్పఫలశాకవిక్రయశ్చేతి॥ మనుః॥ మైత్రేయకంతు వై
దేహో మాధూకం సంప్రసూయతే। నౄన్ప్రశంసత్యజస్రం యో ఘంటాతా
డోరుణోదయే। భవంత్యయోగవీష్వేతే ఇతిమనూక్తే వైశ్యాయాం శూద్ర
జాయోగవ్యాం। విప్రాయాం వైశ్యజాద్వైదేహాన్మైత్రేయంసూతే। సఏవ మా
ధూకః॥ నిషాదోమార్గవంసూతే దాసంనౌకర్మజీవనం। కైవర్తమితి యంప్రా
హురార్యావర్తనివాసినః॥ క్షత్త్రాయాం శూద్రజాన్నిషాదాత్ప్రాగుక్తాయోగ
వ్యా దాసఇత్యర్థః॥ బ్రాహ్మణాదిత్యనువృత్తౌ మనుః॥ ఆభీరోంబష్ఠకన్యాయా
మాయోగవ్యాంతుధిగ్వణః॥ వైశ్యాయాంవిప్రజాంబష్ఠో తస్యాం విప్రాదాభీరః
అయంగోపాలానులోమః ప్రసంగాదుక్తః॥ జాతివివేకే॥ వర్తనంగోమహిష్యాది
పోషయేత్తృణవారిభిః। పయోదధిఘృతం తక్రం విక్రేతవ్యం ధనార్థిభిః॥ అస్య
భోజ్యాన్నత్వమాహయాజ్ఞవల్క్యః॥ శూద్రేషు దాసగోపాల కులమిత్రార్ధసీ
రిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేత్॥ వైశ్యాయాం
శూద్రజాయోగవీ। తస్యాం విప్రజోధిగ్వణః॥ శూద్రాన్నభక్షణేమనుః॥ రాజా
న్నం తేజఆధత్తే శూద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసం। ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశ
శ్చర్మావకర్తినః। భుక్త్వాతోన్యతమస్యాన్నమమత్యాక్షపణంత్ర్యహం। మత్యా
తుభక్షణేకృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవచ॥ యత్తుశంఖః॥ శూద్రాన్నం బ్రాహ్మ
ణో భుక్త్వా తథారంగావతారిణః। చికిత్సకస్య క్రూరస్య తథా స్త్రీమృగజీవి
నః। చండాలాన్నం భూమిపాత్రమజజీవిశ్వజీవినాం। శౌండికాన్నం సూతికా
న్నం భుక్త్వా మాసంవ్రతంచరేత్॥ వ్రతంగోమూత్రయావకం। ఇదమభ్యాసే॥
ఆమాన్నేతు తృతీయాంశశ్చండాలాన్నం భుక్త్వా త్రిరాత్రముపవసేత్సిద్ధాన్నం
భుక్త్వా వరాకమితి మాధవీయే। చండాలాన్నే విష్ణునా తథోక్తేః। చండాలా
న్నమామం। ఆపదితు పరాశరః॥ ఆపత్కాలేతు విప్రేణ భుక్తం శూద్రగృహే

యది। మనస్తాపేనశుధ్యేత ద్రుపదానాంశతంజపేత్॥ ఇదమామాన్నపరం॥ నా
ద్యాచ్ఛూద్రస్యపక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధినో ద్విజః। ఆదదీతామమేవాస్మా దవృ
త్తావైకరాత్రికమితి మనూక్తేః॥ యత్తుయాజ్ఞవల్క్యః॥ శూద్రేషు దాసగోపా
లకులమిత్రార్ధసీరిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం నివేదయేది
తి॥ యచ్చదేవలః॥ స్వదాసో నాపితో గోపః కుంభకారః కృషీవలః। బ్రాహ్మణై
రపిభోజ్యాన్నాః పంచైతే శూద్రయోనయః ఇతి॥ అత్రాన్నశబ్దోదనీయమాత్ర
పరో నత్వోదనపరః॥ యత్తుభవిష్యే॥ ఉపక్షేపణధర్మేణ శూద్రాన్నం యః ప
చేద్ద్విజః। అభోజ్యంతద్భవేదన్నం సచవిప్రః పురోహితః॥ ఉపక్షేపణం శూద్రే
ణ స్వాన్నస్యపాకార్థం విప్రగృహే సమర్పణమితి కల్పతరుః। ఇదం శుశ్రూషక
భిన్నపరం॥ త్రిషువర్ణేషుకర్తవ్యం పక్వభోజనమేవచ। శుశ్రూషా మభిపన్నా
నాం శూద్రాణాంచ వరాననే ఇతివరాహోక్తేః। తేనదేవేభ్యో నైవేద్యమితి
గంగావాక్యావళీ। సర్వంకలీతరపరమితిశుద్ధితత్వే ఉక్తం। సంసృష్టదుష్టభోజ్యే
న్నేతివిశేషమాహాపరార్కే శూలపాణౌచ సుమంతుః॥ గోరసంచైవ సక్తూం
శ్చ తైలంపిణ్యాకమేవచ। అపూపాన్భక్షయేచ్ఛూద్రా ద్యచ్చాన్యత్పయసా కృ
తం॥ పయసాన్యాసంసృష్టదుగ్ధేనకృతంపాకం వినా తేన పాయసే దోషఏవ।
పయసేతితృతీయయానైరపేక్ష్యావగతేః। శూద్రజలే దోషోక్తేశ్చ। యచ్చేతి చ
కారాదపూపేషు పయఃకృతేష్వేవ భక్ష్యత్వం। తేనజలకృతే పోలికాదౌదోష
ఏవేత్యర్థః। అత్రేదంతత్వం। ద్వివిధోద్విజ శూద్రాన్నరతస్తన్నివృత్తశ్చ। ఆద్య
స్యపూర్వోక్తం శూద్రాన్నభోజ్యం। అతఏవాపరార్కే శూలపాణౌచ హారీ
తః॥ కందుపక్వం స్నేహపక్వం పాయసం దధిసక్తవః। ఏతాని శూద్రాన్నభు
జో భోజ్యాని మనురబ్రవీత్। ద్విజైరేతాని భోజ్యాని శూద్రగేహకృతాన్యపీతి॥
శుద్ధితత్వే కారోత్తరార్ధం। పాయసంపాకేనవినా క్షీరేణకృతం। ఆమం శూ
ద్రస్యపక్వాన్నం పక్వముచ్ఛిష్టముచ్యతఇతిశాతాతపోక్తేః। యచ్చాన్యత్పయసా
కృతమితిపూర్వముక్తేః। ఇదం శూద్రగేహేపి భోజ్యం। తదుక్తం శూలపాణౌ
బ్రాహ్మే॥ రాజ్ఞాంపర్వణివైశ్యానామశ్నీయాన్నంగలేగవాం। వాసోభూరత్న
హేమాన్నం సచ్ఛూద్రస్యగృహేతథేతి॥ ఇదమపి కలౌవర్జ్యం॥ శూద్రేషు దాస
గోపాలకులమిత్రార్ధసీరిణాం। భోజ్యాన్నతాగృహస్థస్య తీర్థసేవాతిదూరతః।
బ్రాహ్మణాదిషుశూద్రస్య పక్వతాదిక్రియాపివేతిచ మాధవీయే పృథివీచంద్రో
దయేచాదిత్యపురాణాత్॥ శూద్రాన్ననివృత్తస్యత్వాంగిరాః॥ పాత్రాంతరగ
తంగ్రాహ్యం శూద్రాత్స్వగృహమాగతం। శూద్రవేశ్మనివిప్రేణ క్షీరంవాయ

దివాదభిః। నివృత్తేన నభోక్తవ్యం శూద్రాన్నం తదపిస్మృతం॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే॥
సంప్రోక్షయిత్వా గృహ్ణీయాచ్ఛూద్రాన్నం గృహమాగతం॥ యత్తు యాజ్ఞవ
ల్క్యః॥ వికర్మస్థాన్ద్విజాన్శూద్రాన్నవాసా జలమావిశేదితి శూద్రస్పర్శే స్నాన
మాహ। తద్దాసాదిభిన్నశూద్రపరం। నివృత్తపరంవా। అన్యథా॥ మూల్యకర్మ
కరాశ్శూద్రాదాసీదాసాస్తథైవచ। స్నానే శరీరసంస్కారే గృహకర్మణ్య
దూషితాః। సద్యస్స్పృశ్యో గర్భదాసో భక్తదాసస్త్ర్యహాచ్ఛుచిరిత్యాది విరో
ధాత్॥ మనుః॥ అభోజ్యానాంతు భుక్త్వాన్నం. స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవచ। భు
క్త్వా మాంసమభక్ష్యంచ సప్తరాత్రంయవాన్పిబేత్॥ జ్ఞానేద్విగుణం॥ విశ్వంభ
రశాస్త్రే॥ మాహిష్యాయాం ద్విజాజ్జాత ఆభీరః క్షీరవిక్రయీ॥ ఉదావహస్సు
తోవిప్రాద్వైదేహ్యాం వ్యభిచారతః। సచ్ఛత్రంధారయేత్కుర్యాన్నరాణాం వి
క్రయంతథా॥ క్షత్త్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యా వైశ్యాద్విప్రాయాం వైదే
హీ॥ విప్రాన్నిషాద్యాం యోజాతః పౌష్టికస్స్కంధవాహకః॥ శూద్ర్యాం వి
ప్రాన్నిషాదీ॥ అంబష్ఠాయాంద్విజాజ్జాతః పుత్రః కాంశస్యకర్మకృత్। కాంస్య
పాత్రాణిచిత్రాణి రచయేజ్జీవనాయసః। శూద్రధర్మేణసర్వత్ర స్థితిరస్య విధీ
యతే॥ ఉగ్రాయాంయోద్విజాజ్జాతః కుంభకారస్సఉచ్యతే।సశూద్రాద్ధీయతే
ధర్మే ఘటమేన్మృన్మయాన్ఘటాన్॥ జాతివివేకే॥ వ్రాత్యఃక్షత్రియత శ్శూద్ర్యాం
జాతశ్శూద్రవిధానకృత్। సకుర్యాద్రాజపుత్రాంశ్చ శస్త్రాస్త్రకుశలాన్ధనం। తే
భ్యోలబ్ధ్వాత్మవృత్త్యర్థం స్వధర్మమనుపాలయేత్। తస్మాన్మల్లస్సుతో జాతః క్షత్రి
ణ్యాం వ్యభిచారతః। రాజ్ఞాం కౌతుకమాపాద్య నియుద్ధేనార్జయేద్ధనం॥ వై
శ్యాచ్ఛూద్ర్యామథాంబష్ఠ్యాం జాతో వైతాలికాభిధః। జీవనంకామశాస్త్రేణస్తు
త్యావావందికర్మణా॥ క్షత్త్రాత్పారసవీపుత్రః కిన్నాటస్తావకందుకః॥ వణిగ్జనా
త్తువిప్రాయాం జాతోంతఃపురపాలకః॥ బ్రాహ్మణ్యాంజాయతేవైశ్యాద్యోసౌ
వైదేహకాభిధః। శుద్ధాంతరక్షణంరాజ్ఞాం కుర్యాదనుపమంహిసః॥ సామాన్య
వనితాపుత్రస్తస్యవాద్యంచజీవికా। పణ్యాంగనానాం రాజ్ఞాంచకుర్యాత్సంగం
తదిచ్ఛకా॥ రూపాజీవాసు తాస్వేనవిశిష్యాసంగతో విటః। సఏవ తాసాం ప్రా
ణేశో నాన్యఃకాంతో పితత్పతిః। చతుష్షష్టికలాఃకామశాస్త్రంతదుపజీవనం॥ చతు
ష్షష్టికలాః కామశాస్త్రవివరణమస్మాభిః పూర్వాధ్యాయేకృతం॥ శూద్రాద్వై
శ్యాయాంయోజాతో వణిగ్జనఇతిస్మృతః। పారసవ్యాంచ మాహిష్యా స్మాలా
కారస్సఉచ్యతే। కుసుమానిసశాకాని వర్ధయేద్ధనవృద్ధయే। సహీనశ్శూద్రధర్మే
భ్యస్సమూహే పద్మకేప్రభుః॥ సూతాజ్జాతస్తు వైదేహ్యాం సూపకారస్సజా

యతే॥ అయోగవ్యాంతు వైదేహాజ్జాతో మైత్రేయకో భవేత్। ఘంటావాదనకృత్ప్రాతస్తథా మంగలజ్ఞానకృత్॥ అయోగవ్యాంతు కరణాత్సైరంధ్రో గంధకర్మకృత్। పుష్పచందనపణ్యాదిశృంగారైస్తస్యజీవనం। పాదయోః క్షాళనంచైవ ధమ్మిల్లానాంప్రసాధనం। ప్రత్యంగమర్దనంచైవ చందనేనానులేపనం। మృగనాభేశ్చంద్రయోగం శృంగారరచనాంనవాం। సుగంధవనితావస్త్రం గీతం తాంబూలభోజనం। శయ్యావిభూషాసురతం భోగాష్టకముదాహృతం। ఆజీవనంతు తస్యోక్తం తత్ స్త్రీ సైరంధ్రికాస్మృతా॥ విశ్వంభరశాస్త్రే॥ ప్రసాధనోపచతురా సైరంధ్రీతి ప్రకీర్తితా॥ శనైః పాశుపతకశ్చిదారూఢః పతితో యది॥ జంగమ ఇతి ప్రసిద్ధః॥ తస్మాజ్జాతశ్శూద్రపత్న్యాం కుతో భస్మాంకురస్స్మృతః। శివార్చనంతు తత్కార్యం శివదాయేన జీవనం। సజటా భస్మధారీచ శివలింగం ప్రపూజయేత్। తాంబూలమక్షతా ద్రవ్యం గావః క్షేత్రాణి కాకిణీ। శివాయ ప్రాణిభిర్దత్తమన్యత్కిమపి భక్తితః। చండీశం యత్ క్షితౌ ఖ్యాతం తేన తస్యైవ జీవికా॥ కుశీలవస్సుతోంబష్ఠాద్వైదేహ్యాం నర్తనాదికృత్॥ జాతివివేకే॥ మాహిష్యాం మాగధాచ్చైవ శుద్ధమార్గకసంజ్ఞకం। జనయేత్తనయం సోపి శూద్రధర్మవినాకృతః। గీతం చతుర్విధం వాద్యమభ్యసేజ్జీవనాయ సః॥ సంగీతశాస్త్రే॥ తతాద్యా త్రివిధం గీతం వాద్యంచాపి చతుర్విధం। చతుర్దశవిధం నృత్యం గీతపూర్వం విచక్షణైః॥ చతుర్విధంవాద్యమాహామరసింహః॥ తతం వీణాదికంవాద్యమానకంమురజాదికం। వంశాదికంతు సుషిరం కాంస్యతాలాదికంఘనం॥ నిర్మండలక ఆభీరాజ్జాతోసౌ బాణపిచ్ఛకృత్। శరణం శరపత్రైశ్చ రచనాత్తస్యజీవికా॥ ఉగ్రాయాంమాగధాజ్జాతః కుంతలశ్శ్మశ్రుకర్మకృత్। స నాపిత ఇతి ప్రోక్తః క్షౌరకర్మవిధానకృత్॥ క్షత్రాచ్ఛూద్రాజోగ్రో వైశ్యాక్షత్రిజో మాగధః॥ శ్మశ్రుకర్తనకశ్చైవ నఖకృంతనకోవిదః। వృత్త్యానయా గ్రామమధ్యే తిష్ఠేద్వర్ణేషు సేవకః। నరాణాంనాపితో ధూర్తశ్శూద్రేభ్యోభ్యధికస్స్మృతః॥ వృద్ధమనుః॥ శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతు సంస్కృతః। అపరో నాపితః ప్రోక్తశ్శూద్రకర్మాధికోపి సః॥ యాజ్ఞవల్క్యేనతు॥ శూద్ర ఏవ నాపిత ఉక్తః॥ శూద్రేషు దాసగోపాలకులమిత్రార్ధసీరిణః। భోజ్యాన్నా నాపితాశ్చైవేతి॥ శంఖేనతు ప్రతిలోమజో యముక్తః॥ యత్తు సూతసంహితాయాం మూర్ధ్వనాపితో ధోనాపితశ్చేతి ద్వైవిధ్యముక్తం తత ఏవోశనాః॥ నాభేరూర్ధ్వంతువపనం తస్మాన్నాపిత ఉచ్యత ఇతి॥ జాతివివేకే॥ మార్గనాపితయోర్జాతో యోసౌ సాంఖిల్యసంజ్ఞకః। హీనస్సగుహ్యకేశానాం కుర్యాద్వపనమంజసేతి॥

ప్రతిలోమజాతులు.

బ్రాహ్మణస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనబుట్టినవాడు సూతుడు. వైశ్యునివలన వైదేహకుడు. శూద్రునివలన చండాలుడు. వీరలు మువ్వురును సకలకర్మలకును బహిష్కృతులు. క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన బుట్టినవాడు వంది. వీడే మాగధుడు. శూద్రునివలన క్షత్త- వీడే నిషాదుడనగా మృగవధజీవి, చండువాడును, మత్స్యఘ్నుడును, నిషాదుడనబడునని జాతివివేకము. వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలన నాయోగవుడు. వీడే పుల్కసుడని యాజ్ఞవల్క్య, వ్యాస, హారీతులు చెప్పిరి. మరియు శూద్రకమలాకరమందు వంది- ప్రశంసబంధాది వర్జితులై శూద్రులకంటె నించుక యధికులై కావ్యాలంకార గద్యాది షడ్భాషలయందును, కళలయందును సమర్థులై జీవించవలెను. షడ్భాషలనగా శౌరసేని, మాగధి, పైశాచి, చూలిక, అపభ్రంశము, ఆంధ్రము. కళలు పైని వివరించబడెను. క్షత్త వేత్రధరుడై గద్యపద్యాదులచే మహారాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. లఘుజాతివివేకమందు- సూతుడు పురాణములందు చెప్పబడిన రాజుల విశుద్ధచరిత్రలను వర్ణించును. మాగధుడు స్వల్పకాలములో గతించినశూరులను వర్ణించును. వంది వర్తమానకాలీన యుద్ధవిశారదులగు రాజులను ప్రబంధములచే వర్ణించును. మనువు వైదేహస్త్రీయందు నిషాదునివలన కారావరుడు బుట్టుననెను- వీడేచర్మకారుడు- వైదేహకునివలన కారావరస్త్రీయందు ఆంధ్రుడు- నిషాదస్త్రీయందు మేదుడుబుట్టునని- ఇట్లుమనుస్మృతి వ్యాఖ్యానమేధాతిథి యమాంగిరసులచే చండాలులు మరికొందరుచెప్పబడిరి- సన్యాసివలన నుత్పన్నుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయందు శూద్రునివలన బుట్టినవాడును, సగోత్ర విధవజాతుడును చండాలుడని. శూద్రస్త్రీయందు నిషాదునివలన పుల్కసుడు- శూద్రునివలన నిషాదస్త్రీయందు కుక్కుటకుడు- ఉగ్రస్త్రీయందు క్షత్తవలన శ్వపాకుడు- అంబష్ఠస్త్రీయందు వైదేహకునివలన వేనుడును బుట్టునని మనువు.

సూతునకు మంత్రికృత్యము, లేఖకత్వము, అంతఃపురరక్ష, వస్త్రసంగ్రహము. వైదేహకులకు నటవృత్తి- వేనులకు దారుఛేదనమును మణిముక్తాప్రవాళాదులను సానబట్టుట రంధ్రములువేయుట. ఆయోగవులకు రాగి సత్తు ఇనుము సీసము వీటిని సేయుట, ఆయుధమార్గపట్టణాది నిర్మాణము. సైరంధ్రులకు సురామద్యాదులను జేసి విక్రయించుటయును పుష్పఫలశాక విక్రయమును జేయుమని వశిష్ఠు. సూతునకు యేనుగులను గట్టుట గుఱ్ఱములను శిక్షించుటయును జీవనము- వైదేహకునకు పాషాణ కాష్ఠ శిల్పజీవనమని విశ్వంభరశా

స్త్రము- సూతులకశ్వసారథ్యము- అంబష్ఠులకు చికిత్సితము- వైదేహకులకు స్త్రీకార్య మనగా సంతఃపురరక్ష- మాగధులకు వణిక్పథనమనగా రాజమార్గ రక్ష- నిషాదులకు మత్స్యఘాతము- అయోగవునకు తష్టి- అనగా వడ్రపుపని- శూద్రునిచేతనయితే క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన అయోగవుడు- వీడే బట్ట లునేసేవాడు- ఈవిషయమై కొందరు సాలికులనగా సాలివాళ్లు వస్త్రనిర్మాణముచే జీవించుదురు- క్షత్త ఉగ్రుడు పుల్కసుడు వీళ్లకు బిలములందుండుసర్పాదులను వధించడము బంధించడమును కార్యము- ఇచటియుగ్రుడు ప్రతిలోమజాతులలో పఠించుటవలన నుగ్రుడును ప్రతిలోమజుడని స్మృతిసంజరి- ధిగ్వణులకు చర్మకార్యము. వేణులకు భాండవాదమనగా డప్పు డోలు మొదలయినవి వాయించుట, చైత్యవృక్షములందు శ్మశానముల పర్వతముల నుపవనముల సమకర్మచే జీవించుచు తమజాతి నెరిగించు చిహ్నముగలిగి యుండవలెను- చండాలులకు శ్వపచులకు గ్రామముకంటె వయిని నివాసము- భిన్నపాత్రములను వస్త్రములుధరించి భిక్షమెత్తుకొనుదురు- వాడిపాత్రను దిగువ నుంపించి భిక్షాన్నము నుంచవలయును. వీరికన్నము పరాధీనము- శవచేలములు వీరలకుభాగ్యములు- లోహమయాలంకారములు- ఒకచోనివాసములేక తిరుగుచుండుట- వీరలతో కలసి యొకపనినైన ద్విజులు జేయరాదు- వ్యవహారము, వివాహము నాత్మసదృశులతో జేయదగును- వీరలు రాత్రిని పురగ్రామములలో సంచరించరాదు- కార్యస్థులై సంచరింతు రేని రాజశాసనముచే చిహ్నితులై సంచరించవలెను. బంధువులులేని శవమును వీరలు తీసుకొనిపోవలయును. యథాశాస్త్రముగా వధ్యులగువారిని రాజాజ్ఞచే చంపవలయును. వధ్యుల వస్త్ర శయ్యాభరణములను వీళ్లు పుచ్చుకొనవలయును. గోబ్రాహ్మణార్థమై ధనాదిలోభరహితులై శరీరత్యాగము జేయవలయును. స్త్రీబాలరక్షణమందు బలవంతులకు సిద్ధికారణము- స్త్రీబాలాదివిపత్తియందు దేహత్యాగముగావచ్చునని యర్థాసిద్ధము. సిద్ధియనగా శ్రేయస్సు- శూద్రులైతే- సీసమైన లోహమైన నలంకారముగధరించి చర్మరజ్జువును కంఠమందు గట్టుకొని డోలు తుముంవాయించవలెనని, పూర్వాహ్ణమందు గ్రామపరిశుద్ధికై మాలిన్యమును తుడవవలయునని, నమ్రులై యుండకుండిన విశేషించివధ్యులని చెప్పెను.

వ్రాత్యులవలన బుట్టినవారు శూద్రసములని మనువు. వ్రాత్యుడగు విప్రునివలన బుట్టినవాడు భూర్జకంటకుడు- వీడు పాపాత్ముడు. బ్రాహ్మణస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవ్రాత్యుడే భూర్జకంటకుడు. ఆవంత్యుడు, వా

టదానుడు, పుష్పశేఖరుడు, యీపేళ్లు సమానార్థకములని మేధాతిథి. ఇతరులై తేబ్రాహ్మణస్త్రీయందు భూర్జకంటకునివలననావంత్యుడు- వీనివలన వాటదానుడు- వీనివలన పుష్పశేఖరుడని చెప్పిరి. ఈలాగుననే ముందును విశ్వంభరశాస్త్రమునందు చెప్పి వీళ్లకు జీవనము విష్ణ్వాదిపూజలు- నృత్తగీతాదికము, వాదిత్రశంఖ వీణాదివాదన మనెను. వ్రాత్యుడగు రాజువలన క్షత్రియస్త్రీయందు ఝల్లుడు, మల్లుడు, నిచ్ఛివి, నటుడు, కరణుడు, ఖసుడు, ద్రవిడుడు, వీళ్లు బుట్టుదురు. ఇచట కరణుడనులేఖకుడు- వ్రాత్యుడగు వైశ్యునివలన వైశ్యస్త్రీయందు బుట్టినవాడు సుధన్వాచార్యుడు, కారూషుడు, విజన్ముడు, మైత్రుడు, సాత్వతుడనబడుదురు. భూర్జకంటకాదులు అభిచారికకర్మను శత్రువులను వశముగజేయుటకగు మంత్రౌషధులను రాజాజ్ఞవలన జేయుచుందురు. ఇందుచే వీరు దండ్యులుగారు. వ్రాత్యక్షత్రియునివలన బుట్టిన ఝల్ల మల్లాదులు రాజాజ్ఞచే పరరాష్ట్రములయొక్క మిత్రామిత్రత్వమును దెలియుచుందురు. దేవీపూజకులౌదురని పాఠాంతరము.

వ్రాత్యుడగు వైశ్యునివలన బుట్టినవారివృత్తులను జెప్పెదను. సుధన్వాచార్యుడు రుద్రపూజకుడు- కారూషుడు చతుష్పథమందు శ్మశానమందు మిత్రులైయుందురనగా రాజాజ్ఞచే లోకవృత్తాంతమును దెలియుచుందురు. విజన్ముడు సూతికాగృహ ద్వారమందు పూజజేయుచుండును. వీని భార్య సాంబికయని పిలుచుకొనును. భూతప్రేత పిశాచములను రాజశాసనమువలన పూజించుచుండును. సాధ్యులను చైత్యులను మైత్రుడు బూజించును. సాత్వతుడు విష్ణ్వాలయార్చకుడు. వీరలవలన అన్యోన్యసంకరమగుచుండ నీచులు పుట్టుచున్నారు. ఇందుకుమనువు- శూద్రుడు బ్రాహ్మణస్త్రీయందు చండాలునిబుట్టించినట్లు చండాలునివలన నాలుగువర్ణముల స్త్రీలయందున చండాలులను బుట్టించుచున్నారు. వర్ణములయందుబుట్టినవారి కన్యోన్యసంకరము గలుగుచుండ వీరిభేదము మనువు చెప్పుచున్నాడు. ప్రతికూలముగా వర్తించుచండాలాదిస్త్రీలయందు చండాలాదిపురుషులవలన బుట్టినవర్ణములు పదియేను- ఈవర్ణములు క్రమముగాహీనహీనజాతులైయుండును. ప్రతికూలముగా నాలుగువర్ణముల స్త్రీలు స్వస్వజాతిపురుషులవలనను యితర బాహ్యాంతరునివలనను నీచులనుకనుచున్నారు. వారయినే ఉచ్చనీచస్త్రీలవలన హీనులను అహీనులను కనుచున్నారు. ఈజాతులవిషయమై మనువు యొక్క అభిప్రాయము వ్యాఖ్యానమందు వివరించబడెను. బ్రాహ్మణునివలన ననులోమజాతులే శూద్రునివలన ప్రతిలోమజాతులే క్షత్రియ వైశ్యులవ

లన అనులోములున్ను ప్రతిలోములున్ను పుట్టుచున్నారు. క్షత్రియునకు అనులోములిద్దరు- ప్రతిలోముడొకడు. వైశ్యునకనులోముడొకడు- ప్రతిలోములిద్దరు. శూద్రునివలన విప్రక్షత్రియవైశ్యాంగనలయందు క్రమముగ చండాలుడు, క్షత్త, అయోగవుడు, ముగ్గురు- చండాలునివలన బ్రాహ్మణాదిస్త్రీలయందు నలుగురు ఇట్లు క్షత్తవలనను అయోగవునివలనను కాగా పదిరెండువిధములు- చండాలుడు, క్షత్త, అయోగవుడు ముగ్గురుగలసి పదియేనుగురు. ఆప్రకారముగానె వైశ్యునివలన క్షత్రియస్త్రీయందు మాగధుడు, బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైదేహకుడు, శూద్రస్త్రీయందనులోముడైన కరణుడు వీరిముగ్గురిచేతను చతుర్వర్ణస్త్రీలయందు పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- స్వయము మాగధాదులు ముగ్గురుగలసి పదేనుగురు- అటులె క్షత్రియునివలన వైశ్యస్త్రీయందు మాహిష్యుడు- శూద్రస్త్రీయందుగ్రుడు- విప్రస్త్రీయందు ప్రతిలోముడైన సూతుడు- వీరిముగ్గురివలన నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందుపుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండువిధములు- స్వయము మాహిష్యుడు మొదలగువారుగలసి పదేనుగురు- ఇటులె బ్రాహ్మణునివలన క్షత్రియాదిస్త్రీలయందు అనులోములు- మూర్ధావసిక్తాంబష్ఠ పారసవులు ముగ్గిరివలనను నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును పుట్టించబడినవారు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- మూర్ధావసిక్తాదులు స్వయము ముగ్గురు గలసి పదేనుగురు- వీరందరును గలసి యిరువదివిధములు దోషయుక్త జాతులై మొదటివర్ణము నాలుగునుగలసి యిరువదినాలుగుజాతులు-

జాతివివేక గ్రంధమందు మరియొకలాగున జెప్పబడెను. బ్రాహ్మణాదివర్ణపురుషులవలన ననులోమజాతులార్గురు- ప్రతిలోమజాతు లార్గురు గలసి పదిరెండువిధములు- వీరలకుప్రత్యేకము నాలుగువర్ణముల స్త్రీలయందును పుట్టినవారు నలుగురిచొప్పున నలుబది యెనిమిది విధములు- స్వయము పదిరెండువిధములు గలసి యరువదిజాతులు- ఈజాతులు ప్రత్యేకము సాంకర్యమువలన పుట్టినవారలు యరువదేసి విధములచొప్పున యనగా యరువదిచేత యరువది గుణించిన మూడువేల యారునూరుజాతులు భేదముగా జెప్పబడును- ఈసంకరజాతులన్యోన్యము మరల సంక్రమించుటవలన పైని బహుజాతులాయెనని జాతివివేక గ్రంధమందు జెప్పబడెను. వీరందరు శూద్రసములు. శూద్రులతో సమానధర్మముగలవారు. అపధ్వంసజులని మనువచనము. అపధ్వంసజులనగా వ్యభిచారజాతులు-

వీరల స్వరూపమును వృత్తులును ఆదిత్యపురాణమందు జెప్పబడెను- విప్రునకు క్షత్రియ స్త్రీయందు మూర్ధావసిక్తుడు- వీనివృత్తి రోగులకు చికిత్స జేయుటయు క్షాత్రకర్మము- విప్రునకు శూద్రియందు పారసవుడు- వీడేనిషాదుడు- రాజాజ్ఞచే మత్స్యఘాతిత్వము వీడికి వృత్తి- బ్రాహ్మణున కుగ్రకన్యయందబష్ఠుడు- వీడికివృత్తి చికిత్సయె. విప్రునకు వైశ్యయందు బుట్టినవాడును, క్షత్రియునకు శూద్రకన్యయందు పుట్టినవాడును అంబష్ఠులిద్దరు- బ్రాహ్మణున కంబష్ఠియందాభీరుడు- అనగా గోపాలకుడు- రాజగృహమందు రక్షను జేయుచుండును- బ్రాహ్మణున కాయోగవియందు ధిగ్వణుడు- ఆయోగవియనగా శూద్రునకు వైశ్యకన్యయందు పుట్టినది- ఈధిగ్వణుడు చర్మకారుడై జీవించును- వీడునిందితుడు- వీరు మాతృసమానధర్ములుగాని పితృసధర్ములుకారు- వీరార్గురు మూర్ధావసిక్త పారసవాంబష్ఠాభీరచర్మకారులును వరాటుడును గలసి యార్గురు- మూర్ధావసిక్తుడు నంబష్ఠుడు నిషాదుడు వీరుముగ్గురును విప్రక్షత్రియవైశ్యస్త్రీలను బొందుటవలన బుట్టినవారలు ప్రత్యేకము నలుగురు చొప్పున పదిరెండు విధములు స్వయముముగ్గురుగలసిన పదేనుగురు బ్రాహ్మణునితో పదారుగురు.

మూర్ధావసిక్తునివలన విప్రాంగనయందు ప్రతిలోములు క్షత్రియాదిస్త్రీలయందుపుట్టినవారనులోములు గలసి నలుగురు. ఇటులనే అంబష్ఠునివలన నిషాదునివలన నలుగురేసిచొప్పున గలసి పదిరెండువిధములు- స్వయముముగ్గురుగలసి పదేనుగురు- వ్రాత్యుడగు విప్రుడైన వరాటుడైన గలసిన పదారుగురు- వీరు దస్యుసంజ్ఞకులు- తల్లిజేయు కర్మములను జేయువారు. రాజుకు బ్రాహ్మణకన్యయందు సూతుడు- వీడు రాజులకు సారథ్యమును జేయును- సూతుడనుప్రజాపతియొకడు మాయారూపియగు జనార్దనుడు- వేదశాస్త్రపురాణకథనము జేయును- నామచేతనే వీడు సూతుడుగాని జాతిచేగాడు- ఉగ్రాదిసంజ్ఞవలెనె సూతపుత్రుడుగ్రశ్రవుడు సౌతి పౌరాణికుడని జెప్పబడెను.

క్షత్రియునకు వైశ్యకన్యయందు మాహిష్యుడు- వీనికి నక్షత్ర గానసత్యధనరక్షణములు వృత్తి- రాజుకుశూద్రకన్యయందుగ్రుడు- వీడికి కోట అంతఃపురము బంగారము వీటినిసంరక్షించుట వృత్తి. ఉగ్రుడని దుష్టుడు దొంగలలో నొకడుగలడు- వీడన్యుడు- సూతమాహిష్యకోగ్రులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందు ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు- తమరు ముగ్గురును రాజునుగలసి పదియారుగురు- ఈవైదేహులనకు రాజదుర్గములను పరులతోకలసి రక్షించుటవృత్తి- క్షత్రియస్త్రీయందు వైశ్యునివలన ముచికుడు- వీ

ము జలమందు స్థలమందును నేమార్గము కలదో దానియందు రక్షణము జే యును- రాజదూత- వాద్యజీవి- కీర్తిప్రకాశకుడు- వీడే వంది- వైశ్యునిచే శూద్రస్త్రీయందు కరణుడు- కోట, అంతఃపురము, మద్యగృహము వీటిని రక్షించును- బ్రాహ్మణులను రక్షించును- వైదేహ మాగధ కరణులు ముగ్గురికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందును ప్రత్యేకము నలుగురిచొప్పున పదిరెండువిధములు వైదేహాదులు ముగ్గురును వైశ్యుడునుగలసి పదియారుగురు- వీరలు దస్యుసంజ్ఞితులు- దుష్టములగు వైశ్యకర్మలను జేయుదురు- శూద్రునకు బ్రాహ్మణియందు చండాలుడు నిందితుడు- వీడు రాజమార్గములను తుడుచును- కుత్సిత కర్మల జేయును- రాజస్త్రీయందు శూద్రునకు క్షత్త. వీడేమైందుడు- వీడు అలుగు, ఉడుము, వీటిని వధబంధములను జేయును- శూద్రునకు వైశ్యయందు అయోగవుడు- వీడే తక్ష, స్థపతి యనబడును- వీడు రాజగృహములనుగట్టును- తక్షుడుకఱ్ఱలను చెక్కును- స్థపతి రాళ్లను చెక్కును- శూద్రునివలనపైమూడువర్ణములస్త్రీలయందుపుట్టినచండాలాదులుముగ్గిరికిని నాలుగువర్ణములస్త్రీలయందునుప్రత్యేకమునలుగురిచొప్పునపదిరెండువిధములు స్వాయముచండాలాదులు ముగ్గురు శూద్రుడుగలసిపదియార్గురు-వీరలనుదస్యుసంజ్ఞికులై దుష్టకర్మలనుజేయుదురు-వీరు బ్రాహ్మణులుమొదలుగనరువదినలుగురు- వీరుసదృశస్త్రీలయందు సదృశుల నన్యస్త్రీలయందు సంకరులను పుట్టించుదురు- ఈవిషయమైస్వజాతిభిన్నస్త్రీలయందరువదిముగ్గురు. ఆయాయిస్త్రీలయందు దాయాయిపురుషులవలన నొక్కొక్కనికి పుట్టిన జాతులు నూటయిరువదారు- వారును మొదటిజాతులరువది నాల్గింట గుణించిన యెనిమిదివేల యరువది నాలుగు జాతులగును- ఈజాతులు వర్ణసాంకర్యముచేపరంపరా సాంకర్యముగలుగుటవలన ననంత మగుచున్నవి గావునవిస్తరాపత్తి గలుగునని పైనిజెప్పబడలేదు-

మందమందముగ నందము జెడి స్వకర్మలోపమువలన బ్రాహ్మణాతిక్రమముచేత నీక్షత్రియజాతులు శూద్రాచారము గలవారైరి- వర్ణములలో వ్యభిచారముచేతను తెలియదగినదానిని దెలియకుండుటవలనను మ్లేచ్ఛాది నీచసాంగత్యముచేతను వర్ణసంకరమగుచున్నది- వీరలయందు కొన్నిటిని మనువుగారు చెప్పిరి- అలంకార రచనాంగమర్దనాభిజ్ఞుడగు సైరంధ్రుని దాసిజాతిగాకుండినసుదాసత్వముచేజీవించినవానిజాలరుని అయోగవిదస్యునివలనగనును- వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలన బుట్టినదాయోగవి- ఇదిదస్యునివలన వర్ణసంకరజాతులను గనును- దస్యులనగా పౌండ్రకములోండ్రకులు- ద్రవిడులు, కాంభోజులు,యవనులు,

శకులు, పారదులు, పహ్లవాదులు, చీనులు, కిరాతులు, దరదులు, బ్రాహ్మణక్షత్రి వైశ్యజాతులలో యేజాతులుబహిష్కృతములైనవో వారును మ్లేఛ్ఛాదినీచభాషావాదులును వీరందరును దస్యులనియును మ్లేఛభేదులనియును జెప్పబడిరి- సైరంధ్రులకు సురామద్యసీధు కరణము వీటి విక్రయము పుష్పఫలశాక విక్రయము యివికూడా వృత్తులు గలవని వశిష్ఠులనిరి-

వైదేహునివలన ఆయోగవియందు మైత్రేయుడను మాధూకిననగా యరుణోదయమందు ఘంటానాదము జేయుచు మనుష్యుల నెల్లప్పుడును పొగడుచునుండు మొండె జంగమువాడు బుట్టును- ఆయోగవియందు నిషాదునివలన మార్గవుడనువాడాపనిచే బ్రతుకుదాసుడు బుట్టును- వీని ఆర్యావర్త దేశస్థులు కైవర్తుడని వ్యవహరింతురు-

అంబష్ఠకన్యయందు బ్రాహ్మణునివలన యాభీరుడు- ఆయోగవియందు ధిగ్వణుడు- ఈయాభీరుడు అనులోమగోపాలుడు ప్రసంగముచే జెప్పబడెను- గోమహిష్యాదులను తృణజాతులచే పోషించి ధనార్థులై పయోదధిఘృతతక్రవిక్రయముజేయుచు జీవించువారాభీరులని జాతివివేకమందు- శూద్రులయందు దాసుడు గోపాలుడు కులమిత్రుడనగా పితృపితామహ క్రమాయాతుడును అమవ్యవసాయమును జేయువాడు మంగలివాడు తనను స్వామ్యధీనముగా జేయువాడు వీళ్లందరును భోజ్యాన్నులని యాజ్ఞవల్క్యులు- మరియు శూద్రాన్నభక్షణవిషయమై మనువు- రాజాన్నమును భక్షించిన తేజము, శూద్రాన్నము బ్రహ్మవర్చస్సును, స్వర్ణకారాన్నమాయుష్యమును, చర్మకారుని యన్నము యశస్సును హరించును- అబుద్ధిపూర్వకముగ నీయన్నములలో నొకటైన రేతోవిణ్మూత్రములనైనభక్షించినత్రిరాత్రోపవాసము జేయవలయును- బుద్ధిపూర్వకభక్షణజేసిన కృఛ్ఛ్రము జేయవలయును-

శంఖుడైతే బ్రాహ్మణుడు శూద్రాన్నమును, నటకాన్నమును, చికిత్సకాన్నమును, కూరునియన్నమును, స్త్రీమృగజీవియన్నమును, చండాలాన్నమును, పాత్రలేకుండా భూమియందుంచుకొని దినినయన్నమును మేకలనువిక్రయించిజీవించువాని యన్నమును, శునకజీవులయన్నమును, గవంళ్లవానియన్నమునుదిని యొకమాసముగోమూత్రయావకవ్రతమాచరించవలెను- ఇదిఅభ్యాసమందు- పైని జెప్పినవారి తండని పచ్చివస్తువులను బుచ్చికొనిన బదిదినములు వ్రతము జేయవలయును- చండాలాన్నమును నితరుల సిద్ధాన్నమును దినినమూడురోజులుపవసించి యాపైనియావకవ్రతము జెయ్యవలెను- సిద్ధాన్నమునకు వరాకవ్రతమని

మాధవీయమందు జెప్పబడినది- ఆపదయందగతిలేని బ్రాహ్మణుడు శూద్రగృహమందామాన్నమును గ్రహించిభక్షించిన మనస్తాపముచేతను ద్రుపదమంత్రశత జపముచేతను శుద్ధుడగునని పరాశరులు.

శ్రాద్ధకర్మదూరుడగు శూద్రుని పక్వాన్నమును దెలసిన ద్విజుడు తినదగదు- అవృత్తియందొకనాటికి శూద్రునివలననామపదార్థమునుబుచ్చికొనవచ్చునని మనువు- శూద్రులయందు యాజ్ఞవల్క్యులచే జెప్పబడిన దాసగోపాలాదులును దేవలునిచే జెప్పబడిన స్వదాస నాపితాదులును భోజ్యాన్నులని చోనన్నశబ్దమునకు ఆమపరముగాని పక్వాన్నపరముకాదు- శూద్రునితసభోజనార్థము పదార్థమునుపచనము జేసేనిమిత్తమిచ్చుట యుపక్షేపణమని కల్పతరువందర్థము జెప్పబడెను- అనగాస్వయంపాకమువంటను జేయువానింట నప్పగింత జేయుట. ఇట్టియుపక్షేప ధర్మముచేత శూద్రునికొరకన్నమును పచనమును జేసినద్విజుడు గ్రామపాచకుడనబడును- ఈయన్నమును శూద్రాన్నమేగావునయభోజ్యము. ఇదిశుశ్రూషక శూద్రేతరపరము. బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్య శుశ్రూషకవర్ణములపక్వాన్నభోజనముకర్తవ్యమని వరాహపురాణము- దీనిచేతను దేవతలకు నైవేద్యమని గంగావాక్యావళి. ఈసర్వమును కలియుగముకంటెనితరయుగములందని శుద్ధితత్వమునందు జెప్పబడెను. పక్వమగు దోషయుక్తమగుభోజ్యాన్నవిషయమైఅపరార్కమందునుశూలపాణియందును సుమంతువువిశేషమును జెప్పెను- గోరసము సత్తుపిండి తైలము తెలగపిండి అపూపములుమరియునుపాలచేపక్వమగునది ఇవి శూద్రకృతమైనను భక్షించతగునని. కాచినపాలచేతనుపాకము వినాగా జేయబడినది గాకపాయసము భక్షించదగదు- ఈగ్రంథతాత్పర్యము- శూద్రజలమగ్రాహ్యముగావున జలస్పర్శము వినాకాచిన పాలతోమాత్రముజేసిన పదార్థములు భక్ష్యములు- ఇందుచే జలస్పర్శముగలయపూపములు రొట్టెలు మొదలగునవి నిషేధములు- ఇచట దీనితత్వమువివరించబడుచున్నది- ద్విజుడు శూద్రాన్నరతుడనియును తన్నివృత్తుడనియును రెండువిధములు- ఇందుమొదటివానికి పూర్వోక్తశూద్రాన్నము భోజ్యము-

ఇదిగావుననేయపరార్క శూలపాణిగ్రంథములయందును హారీతునిచేతను జెప్పంబడినది- కేవలవహ్నిపక్వము స్నేహపక్వము పాయసము పెరుగు సత్తుపిండి ఇవి శూద్రాన్నరతుడగుద్విజునకుభోజ్యములని మనుస్మృతి- శుద్ధితత్వము కూర్మోత్తర భాగములందును జెప్పంబడెను- పాయసమనగా పాకమువినా గాక్షీరకృతమని- పక్వాన్నముచ్ఛిష్టముగావున శూద్రాన్నమామమే భోజ్యము

నిశాతాతపులు. ఇదిశూద్రగృహమందైనభుజించదగును- క్షత్రియ వైశ్యసచ్ఛూద్రగృహముల పర్వములయందు మంగళకార్యములయందును వస్త్రములు భూమి రత్నములు సువర్ణము అన్నము గ్రాహ్యములు శూలపాణి- బ్రహ్మపురాణమున్ను- ఇదియును కలివర్జము- శూద్రులందు దాసకులము, గోపాలకులము, మిత్రులు, తనకృషిని జేయువారు వీరియన్నమును భుజించుట, దూరతీర్థసేవాదిగమనము బ్రాహ్మణాదులకు శూద్రులు పచనాదిక్రియలానర్చుటయును కలియుగమునందు గూడదని మాధవీయము, పృథివీచంద్రోదయము, ఆదిత్యపురాణము.

శూద్రుడు తమయింటికి తెచ్చి రెండవపాత్రయందునుంచిన గ్రహించవదగును గాని శూద్రగృహమందు పాలుపెరుగులైనను శూద్రాన్ననివృత్తుడగు బ్రాహ్మణుడు భుజించవగదనియు నదియును శూద్రాన్నమేయనియు అంగిరస్స్మృతి జెప్పబడెను. విష్ణుపురాణమందైతే శూద్రాన్నము తనయింటికి వచ్చినదానిని ప్రోక్షించి గ్రహించవగునని-

యాజ్ఞవల్క్యుడు- వికర్మస్థులగు ద్విజులను, శూద్రులను, స్పృశించినను సచేలస్నానమును జేయవలయునని చెప్పెను- ఇది దాసాదులుగానివారివిషయమని గాని లేదా శూద్రాన్ననివృత్త బ్రాహ్మణవిషయమని గాని దలంచవలెను- అటులగాకుండిన దాసీదాసాది శూద్రులు స్నానమందును శరీరసంస్కారమందును గృహకర్మములయందును నాపితులుగారని, గర్భదాసుడు [illegible] యందు శూద్రమే స్పృశించదగినవాడని, భక్తదాసుడు మూడుదినములు పన్నుట శుచియగునని మొదలగునవి నిబంధనలుగుచున్నవి గావున పైనిచెప్పినవి శూద్రాన్ననివృత్తాది పరముగా నిర్ణయించబడెను-

భుజించరానివాని యన్నమును స్త్రీ శూద్రోచ్ఛిష్టమును అభక్ష్యమాంసమును భుజించిన నేడు దినములు పయఃపానమును జేసి వలెననియు తెలిసి భుజించిన ద్విగుణమనియు మనువు చెప్పెను. విశ్వంభరశాస్త్రమందు మాహిష్యస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలన బుట్టినవాడాభీరుడు- వీడుపాలమ్ముకొనును- వైదేహస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునకు వ్యభిచారమువలన బుట్టినవాడు ఉదవాహుడు- వాడు గోదుకబట్టును- మనుష్యులనమ్మును- వైశ్యాస్త్రీయందు క్షత్రకుబుట్టినది మాహిష్యస్త్రీ- బ్రాహ్మణియందు వైశ్యునివలనవైదేహుడు- నిషాదియందుబ్రాహ్మణునకుబుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- వీడుసరంధవాహకుడు- శూద్రియందువిప్రునికినిషాది- అంబష్ఠయందు ద్విజునకుపుట్టినవాడుకంచరి- వీడుకంచుపనిజేసును- వీరలకుశూద్రులవలెనే కర్మవిధించబడెను-

ఉగ్రస్త్రీయందు బ్రాహ్మణునివలనఁ గుంభకారుఁడు- వీఁడు శూద్రునికంటె హీనధర్ముఁడు- మృణ్మయ ఘటములను జేయును- క్షత్రియునివలన శూద్రియందు వ్రాత్యుఁడు- వీఁడు శూద్రసమధర్ముఁడు- రాజపుత్రులకు శస్త్రాస్త్రవిద్యను జెప్పువారివలనఁ జీవించునని జాతివివేకము- క్షత్రియస్త్రీయందు వ్రాత్యునివలన వ్యభిచారముచే బుట్టినవాఁడు మల్లుఁడు- వీఁడు బాహుయుద్ధముచే రాజులకు కౌతుకముగఁ బరచి జీవించును- వైశ్యునివలన శూద్రియందు అంబష్ఠి- దాసియందు వైతాళికుఁడు- కామశాస్త్రమువలన స్తుతిచేయును వందికర్మ యొనర్చి జీవించును.

క్షత్రియునివలన పారసవియందు కిన్నాటుఁడని- స్తావకందుకుఁడని జెప్పఁబడును- విప్రస్త్రీయందు వణిగ్జునివలన బుట్టినవాఁడంతఃపుర పాలకుఁడు- బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశ్యునివలన వైదేహకుఁడు- అంతఃపురరక్షణను జేయును-

సానులకొఱకు వాద్యముచే జీవించును- సానులకును రాజులకును వారలయిచ్ఛచే సంఘటన జేయును- రూపము జీవనముగాఁగల యీస్త్రీయందు విశేషించి సాంగత్యమును జేయువాఁడు విటుఁడు- ఆస్త్రీకు వాఁడే భర్త గాని యితరసుందరుఁడైన నన్యుఁడు భర్త గాఁడు- ఈసానులకు చతుష్షష్టికళలును కామశాస్త్రము జీవనము- ఈకళలను పూర్వాధ్యాయమందు వివరించియుంటిమి- శూద్రునివలన వైశ్యస్త్రీయందు వణిగ్జుఁడు- పారసవియందు వణిగ్జునివలన మాలాకారుఁడు- వీఁడు పుష్పశాకాదులవలన జీవించును- శూద్రునికంటె హీనధర్ముఁడు- పక్వాదికుసుమములను గూర్చుటయందు సమర్థుఁడు- సూతునివలన వైదేహస్త్రీయందు సూపకారుఁడు- వైదేహునివలన నాయోగవియందు మైత్రేయకుఁడు- వీఁడు ఘంటానాదము జేయుచు ప్రాతఃకాలమందు మంగళకరమగు జ్ఞానమును జెప్పును- కాణునివలన నాయోగవియందు సైరంధ్రుఁడు- వీఁడు గంధకర్మను జేయును- పుష్పచందనాదిశృంగార రచనలచే జీవించును.

పాదములను గడుగుట తలదువ్వుట యలంకరించుట యొడలు బట్టుట చందనానులేపనము కస్తూరియు కర్పూరమును గలిపి నూతనమగు శృంగారరచనలను జేయుటయును వీనిపని- సుగంధము, వనిత, వస్త్రము, గీతము, తాంబూలము, భోజనము, శయ్యాలంకారములు, సురతమివియష్టభోగములనబడును- వీటిచే జీవించును- వీనిభార్యా సైరంధ్రి- అలంకరించడమందు చాతుర్యముకలది సైరంధ్రియనబడునని విశ్వంభరశాస్త్రము.

పాశుపత వ్రతియగు నారూఢశైవుఁడు పతితుఁడు జంగము డనఁబడును- వీనివలన శూద్రపత్నియందు బుట్టినవాఁడు భస్మాంకురుఁడు- శివార్చనముచే జీవిం

చును- తాంబూలము పుష్పాది ద్రవ్యము గోవులు భూములు గవ్వలుమొదలగు నే మేమిభక్తులచేశివునికర్పించునవి, చండీశునిగూర్చి భూమియందునబడవేసిన నిర్మాల్యమంతయును వీని జీవనము

వైదేహస్త్రీయందబష్ఠునివలననట్టువుడు- నర్తనాదికమును జేయుననిజాతివివేకము- మాహిష్యస్త్రీయందు మాగధునివలన శుద్ధమార్గకసంజ్ఞితుడు- వీడు శూద్రధర్మముతో వినోదము జేయుచుండెను- గానము చతుర్విధ వాద్యముల నభ్యసించిజీవించవలయును- గానము మూడువిధములు- వాద్యము నాలుగువిధములు నృత్యము పదునాలుగువిధములని సంగీతశాస్త్రము- వీణాదివాద్యము తతమని మురజాదికమానకమని వంశాదికము సుషిరమని కాంస్యతాలాదికము ఘనమని వాద్యము నాలుగువిధములని యనుకొనుచున్నారు.

మాహిష్యస్త్రీయందాభీరునివలన నట్టువకుడు వీడు బాణములకు గరులను గట్టును- ఉగ్రస్త్రీయందు మాగధునివలన నాపితుడు- వీడుక్షౌరకర్మము జేయును- క్షత్రియునివలన శూద్రస్త్రీయందు బుట్టినది ఉగ్రస్త్రీ. వైశ్యునివలన క్షత్రియస్త్రీయందు మాగధుడు- వీనికిబుట్టిన నాపితుడు బ్రాహ్మణులయొక్క పన్గములను సేవించి జీవించును.

మనుష్యులలో నాపితుడు ధూర్తుడు- శూద్రులకంటెనధికుడు- శూద్రకన్యకయందు బ్రాహ్మణునివలనబుట్టి సంస్కృతుడగువాడు నాపితుడని నాపితుడని జెప్పబడెను- వీడు శూద్రులకంటె కర్మాధికుడని వృద్ధమనువు చెప్పెను.

యాజ్ఞవల్క్యులె శూద్రుడే నాపితుడని జెప్పెను- శూద్రులయందు దాస గోపాలకుల మిత్రులు తనకృషి జేయువాడు నాపితుడును భోజ్యాన్నులని జెప్పె8. శంఖుడయితే ఈనాపితుడు ప్రతిలోముజుడని జెప్పెను.

సూతసంహితయందు ఊర్ధ్వనాపితుడని అధోనాపితుడని ద్వైవిధ్యముగనున్నది. అదిగావుననే నాభికంటె నూర్ధ్వమందు వపనము జేయువాడు నాపితుడనిశుక్రుడు చెప్పెను. మార్గనాపితులకు బుట్టినవాడు సాంఖ్యుడు వీడు హీనుడు గుహ్యకేశవపనమును జేయునని జాతివివేకము.

స్కాందే రేణుకామాహాత్మ్యే॥ ఏవం హత్వార్జునం రామస్సంధానశితాన్నరాన్। అన్వధావత్సతాన్ హంతుం సర్వానేవాతతాయినృపాన్। కేచిద్గహన మాశ్రిత్య కేచిత్పాతాళ మావిశన్। సగర్భా చంద్రసేనస్య భార్యాదాల్భ్యాశ్రమం యయౌ। తతో రామస్సమాయాతో దాల్భ్యాశ్రమమనుత్తమం। పూజితో మునినా రామో హ్యర్ఘ్య పాద్యాసనాదిభిః। దదామధ్యాహ్నసమ

యే తస్మై భోజన మాదరాత్। రామస్తుయాచయామాస హృదిస్థం స్వమనోర థం। యాచయామాస రామాచ్చ కామం దాల్భ్యో మహామునిః। తతో ద్వౌ పరమ ప్రీతౌ భోజనం చక్రతుర్ముదా। భోజనానంతరం దాల్భ్యః పప్రచ్ఛ భార్గవం ప్రతి। యత్త్వయా ప్రార్థితం దేవ తస్మై దాతుం త్వమర్హసి। తతః స్త్రియం స మాహూయ చంద్రసేనస్య వైమునిః। రామాయ ప్రదదౌ భీతాం రామః ప్రీతమనా అభూత్॥ రామ ఉవాచ॥ యత్త్వయా ప్రార్థితం విప్ర భోజనావసరే పురా। తస్మై తస్య మహాభాగ దదామి తవ వాంఛితం॥ దాల్భ్య ఉవాచ॥ స్త్రియం గర్భస్థముం బాలం తస్మై త్వం దాతుమర్హసి। తతో రామోబ్రవీద్దాల్భ్యం యదర్థం మహామునే। క్షత్రియాంతకరశ్చాయం తం త్వం యాచితవానసి। ప్రార్థితశ్చ త్వయా విప్ర కాయస్థో గర్భ ఉత్తమః। తస్మాత్కాయస్థ ఇత్యాఖ్యా భవిష్యతి శిశోశ్శుభా। ఏవం రామో మహాబాహుర్హిత్వా తం గర్భముత్తమం। నిర్జగామాశ్రమాత్తస్మాత్ క్షత్రియాంతకరః ప్రభుః। కాయస్థ ఏష ఉత్పన్నః క్షత్రిణ్యాం క్షత్రియాత్తతః। రామాజ్ఞయా స దాల్భ్యేన క్షత్రధర్మాద్బహిష్కృతః। దత్తః కాయస్థధర్మోస్మై చిత్రగుప్తస్య యస్స్మృతః। తద్గోత్రజాశ్చ కాయస్థాః దాల్భ్యగోత్రాస్తతోభవన్। దాల్భ్యోపదేశతస్తేవై ధర్మిష్ఠాస్సత్యవాదినః। సదాచారపరా నిత్యం రతా హరిహరార్చనే। దేవ విప్ర పితౄణాం వై అతిథీనాంచ పూజకాః॥

స్కాందపురాణ రేణుకామాహాత్మ్యమందు పరశురాములు కార్తవీర్యుని గడతేర్చి ధనస్సున బాణములను సంధించి, యాతురు యిసరుగిసుచుకొం దరువనములగుండు కొండరు పాతాళమునందు దాగియున్న క్షత్రియులను వెదికిచంపుచు గర్భిణియగు చంద్రసేనుని భార్య దాల్భ్యాశ్రమమందు దాగియున్నయచటికి పరశురాములు వళ్లి దాల్భ్యునిచే పూజితులై భోజనార్థము నియమించబడిన మనోరథము నా దాల్భ్యుని యాచించెను- ఆదాల్భ్యుడును -- మునివరా నాకొకవరమును గోరెను- ఉభయులటుల యిభుజించియన్యోన్య ప్రీతిగలవారై భోజనానంతరమందు దాల్భ్యుడు పరశురాములకు చంద్రసేనుని భార్యను పిలిచి భయకంపితురాలగు నామె నారామునకిచ్చెను- రాములు సంతుష్టులయి మీరు కోరిన వరమిచ్చెదనని బలికిన నా దాల్భ్యుడు చంద్రసేనుని గర్భిణియగు భార్యనున్ను యాగర్భస్థుడగు శిశువునున్ను తనకిమ్మనిగోరెను- క్షత్రియాంతకుడనగు నేనెందుకయి వచ్చితినో మీరు దానినే యాచించితిరి- కాయమందుండిన నీయుత్తమ గర్భము నీచేతం బ్రార్థించం బడినందున శుభమగు కాయస్థుడను పేరు కాగలదని బలికి యాగర్భ

మును గ్రామములు విడచి వెళ్లిరి. యటుమీద క్షత్రియస్త్రీకిని క్షత్రియునకుంబుట్టిన యతడు రామాజ్ఞచే కాయస్థుడనబడి దాల్భ్యునిచే క్షత్ర కర్మమునకు బహిష్కృతుడయి చేయబడెను. వీనికి కాయస్థధర్మము చిత్రగుప్తుని కార్యమే నియమించబడెను. వీనిగోత్రజులు కాయస్థులయి దాల్భ్యగోత్రము కలవారలయి యామునియుపదేశమువలన వారలు ధర్మిష్ఠులు సత్యవాదులు సదాచారపరులు హరిహరార్చనరతులు దేవవిప్రపితృతిథి పూజకులు నైరి.

మాహిష్యవనితాసూనుం వైదేహాద్యం ప్రసూయతే। స కాయస్థ ఇతి ప్రోక్తస్తస్య కర్మ విధీయతే॥ క్షత్రాద్వైశ్యాయాం మాహిష్యా॥ విప్రాయాం వైశ్యజో వైదేహః॥ లిపీనాం దేశజాతీనాం లేఖనం స సమాచరేత్। గణకత్వం విచిత్రంచ బీజపాటీ ప్రభేదతః। అధమ శ్శూద్రజాతిభ్యః పంచసంస్కారవానసౌ। చాతుర్వర్ణ్యస్య సేవాం హి లిపిలేఖన సాధనం। వ్యవసాయ శ్శిల్పకర్మ తజ్జీవన ముదాహృతం। శిఖాం యజ్ఞోపవీతంచ వస్త్రమారక్తమంభసా। స్పర్శనం దేవతానాంచ కాయస్థాద్యా వివర్జయేత్॥

వైదేహునివలన మాహిష్యస్త్రీయందు పుట్టినవాడు కాయస్థుడని చెప్పంబడి పూర్వోక్త కాయస్థకర్మము నే జేయుచుండును. దేశజాతిభాషలను వ్రాయుట బీజపాటీప్రముఖవిచిత్రగణితజ్ఞానమును గలిగి శూద్రజాతులకంటె నధికుడయి నాలుగు వర్ణములవారిని లేఖనకర్మచే సేవించుచు వ్యవసాయము శిల్ప కర్మము నుజీవనముగా గలిగి శిఖాయజ్ఞోపవీత రక్తవస్త్రములను దేవతాస్పర్శనమును వర్జించి యుండవలయును.

మాలాకారాచ్చ లాపద్యాః కరణ్యాం మణిరంధ్రకృత్॥ మణిహారక మంజరితి చోచ్యతే॥ కులాల్యాం శాల్మలో నంజ్ఞో ర్నాగవల్యాశ్చ విక్రయీ। తాంబూలక్రీత సంబంధం ద్రవ్యాం తస్యేహ జీవనం॥ మాలాకారాత్క్షత్రియాయాం శిలీంధ్రో మర్దనక్రియః। హీనస్సశూద్రధర్మేభ్యో జీవికాస్యాంగమర్దనం॥ శిలీంధ్రాత్క్షత్రియాయాంచ కోల్హాటీనామ జాయతే॥ బహురూపీతి ప్రసిద్ధః॥ వైశ్యాత్కరణ్యాం గోజాతో గోచరీ వత్సపాలకః। నామ్నాచాభగలకం పుత్రం కటధానా దజీజనత్। మంజుభార్యాస సైలోకే అజాపాల ఇతిస్మృతః॥ తథా॥ కర్మచండాలభార్యాయాం గోజాతః పుష్పశేఖరాత్। స వై మండలికో నామ శునాం మండలపోషకః। యుగలం శునకానాం సంధర్తుం యోజ్యో మహీభృతా॥ విధవాయాం యతేర్జాతః కర్మం చండాల ఉచ్యతే। వాటీకూపాదిమృతకకర్మకర్తా చాస్పృశ్య ఏవ సః॥ జాతివివేకే॥ అంబష్ఠాచ్చైవ వైదేహ్యాం జాతః పుత్రః కుశీలవః। సంగీతకర్తా

విజ్ఞేయః దేశాద్దేశాంతరం వ్రజేత్॥ ఆయోగవాన్మాగధ్యాం భృకుంస ఇతి జాయతే। సవర్ణబాహ్యాన శ్లేషు సవ్యక్సంగీతకోవిదః। కాంతానాం నృత్యశాలాయాం నృత్యం లాస్యంచ శిక్షయేత్। రంగావతారః కర్తవ్యో నాట్యేచ నృపసంసది। చతుర్విధై రంగభావై ర్దేశభాషాంగసంభవైః॥ అంగభావాశ్చ భరతేనోక్తాః॥ కాయికో వాచకశ్చైవ ఆహార్యస్సాత్త్వికస్తథా। చత్వారోభినయాః ప్రోక్తా నాట్యశాస్త్రవిశారదైః॥ సంగీతశాస్త్రే॥ గీతం వాద్యంచ నృత్తంచ త్రయం సంగీతముచ్యతే। సంగీతశబ్దో నృత్తేషు కేవలే నైవ గీయతే। సుకుమారంభ వేల్లాస్యం నాట్యం రససమన్వితం। దృష్టిహస్తకభాషాద్యై ర్భ్రమరీచారికాదిభిః। కుచబాహూరుదృక్పాతై స్తరుణీనాం తదద్భుతం॥

మాలాకారునివలన కరణస్త్రీయందు లావద్యుడు- వీడు మణులకు రంధ్రములను వేయును- మణిహారకుడు సుంజుడనబడును- ఈ సుంజునకు కులాలస్త్రీయందు శాల్మలుడు- వీడు తాంబూలక్రయవిక్రయములచే జీవించును- మాలాకారునకు క్షత్రియస్త్రీయందు శిలీంధ్రుడు- వీనికి అంగమర్దనము పని వీడు శూద్రులకంటె హీనసధర్ముడు- శిలీంధ్రునకు క్షత్రియస్త్రీయందు కోల్హాటి యనువాడు బుట్టును- వీడే బహురూపి యని ప్రసిద్ధుడు- వైశ్యునకు కరణస్త్రీయందు గోచరి యనువాడు బుట్టును- గోవత్సములను గాచును- మంజుని భార్యయందు కటధానునికి ఛాగలకుడు బుట్టును- వీడు మేకలను గాచును- కర్మచండాలుని భార్యయందు పుష్పశేఖరుని వలన మండలకుడు- వీడు శునకములను బోషించును- శునకమిథునములను రాజాజ్ఞచే గూర్చి బుట్టించుచుండును- విధవయందు యతికి బుట్టినవాడు కర్మచండాలుడు- వీడు వాపీకూపాదినిర్మాణకర్మను జేయువాడు- వీడస్పృశ్యుడు- అంబష్ఠునివలన వైదేహస్త్రీయందు కుశీలవుడు- వీడు సంగీతమును బాడుచు దేశాంతరములయందు వర్తించును- ఆయోగవునకు మాగధయందు భృకుంసుడు- వాడు కర్మబాహ్యధర్మములందుండి సంగీతము బాడును- స్త్రీలకు నృత్యమును జెప్పును- రంగావతారము రాజసభయందు నాట్యముతో చేయఁదగినది- నాట్యమందభినయము దేశభాషాంగసంభవము లగుభావములచే నాల్గువిధములు- ఇవి కాయికము, వాచకము, నాహార్యము, సాత్త్వికమని నాట్యశాస్త్రప్రవీణులచే జెప్పబడెనని భరతుడు.

గీతము, వాద్యము, నృత్యము- ఇవిమూడును సంగీతమనబడును- సంగీతశబ్దము నృత్యమాత్రమున జెల్లదు- సుకుమారమగు నాట్యము లాస్యము- యుద్ధతమగు నాట్యము తాండవము పాదఘాతాదులచే నైనగు లాస్యము రససమన్వితమగును- దృష్టి హస్త భాషాదులచే భ్రమరీ చారికాదులచే కుచబాహూరుదృ

కృత్రిసారముల చేతను స్త్రీల నాట్యమమ్మృతమైయుండును.

కాయస్థవనితాయాంతు మాలాకారేణ సంగతా। తస్యాంయస్తేనపుత్రస్స్యాత్సశాకల్య ఇతిస్మృతః। కాంతాకరేషు రచయేద్గజదంతకలాపికాః। సహీనశ్శూద్రజాతిభ్యో మణీస్వరచయేత్సదా। స్ఫటికాన్బదరాకీంశ్చకుర్యాత్తద్విస్యజీవికాం॥ వైదేహాచ్ఛూద్రకన్యాయాంజాతస్స్యాంధసికాభిధః। సర్వాదన్నానిభక్ష్యాణి విక్రీయార్థం ససంచితం। అన్నవిక్రయతోలబ్ధంతద్ధనంతస్యజీవనం॥ కాందూ ఇతిప్రసిద్ధః॥ కరణీ వైశ్య సంయోగాజ్జాతోవత్సకసంజ్ఞకః। సహీన శ్శూద్రధర్మేభ్య శ్శిల్పవృత్తే గచ్ఛచారయేత్। వైశ్యస్త్రీ శూద్రసంయోగా దాయోగవక సంజ్ఞకః। సశూద్రాద్ధీయతే ధర్మైః పాషాణేష్టకకర్మకృత్। సకుర్యాత్సూక్ష్మమార్గేణాస్యచజీవనం॥ నిషాదస్యకాశూద్రసంగాద్వ్యంజనయేత్సుతం। సక్రోధకకుక్కుటకశ్రోత్రస్యసంజ్ఞికః। టంకశాలాసుసర్వత్రనాణకానాంవిధాయకః॥ మాగధీక్షత్రియాజ్జాతఉల్లుకసంజ్ఞకః। సలోహకర్మణాజీవేదుత్తమస్స్యాచ్ఛూద్రజాతికః। లోహకారోత్థఖ్యాతో లోహకర్మాస్యజీవనం। తేషాంతుగుణసంయోగం జ్ఞాత్వాశస్త్రవిధాయకః॥ కమ్మరకాండే॥ శస్త్రాదికులం షట్సుమేతంసప్తహ్యచ్ఛేదకాభిధః। శస్త్రస్వామినయోజైర్విమనుష్యాణాంస్వధాశుభం॥ ఇతిలోహకారస్యతి॥ తైలధర్మయుతానాం యావచ్ఛబ్దఃప్రవర్తతే। తావత్కర్మసకుర్వీతశూద్రాంత్యాజసముంతవకుక్కుటస్త్రీహాఘనతి కుంభకారేణసంగతా। తస్యాస్సూనుస్తువ్యాఖ్యాతః కురువిందఇతిస్ఫుటం। కౌశేయాని సవస్త్రాణి రచయే దాత్మవృత్తయే। తుల్యోసావంత్య జాతానాం స్వధర్మంసతు పాలయేత్॥

మాలాకారునకు కాయస్థస్త్రీయందు శాకల్యుడు- వీడు గజదంతములచే స్త్రీలహస్తమందుధరించుటకు కొన్నివస్తువులు రచించును- వీడు శూద్రజాతుల కంటెహీనుడు- రత్నరచనలను బదరీఫలాకారస్ఫటికలనుఁ జేసి జీవించును- వైదేహునకు శూద్రకన్యకయందాంధసికుడు- వీడన్న భక్ష్యాదికము నమ్మి జీవించును- కాందూఅని ప్రసిద్ధి వీనికిగలదు- కరణస్త్రీయందు వైశ్యునివలన వత్సకుడు- వీడుశూద్రునికంటె హీనధర్ముడు- రాయి- యిటుక పనినిజేయును- గచ్చులుమొదలగువాటిని సున్నముచే రచించును.

శూద్రునకు నిషాదకన్యయందు క్రోధకుడు- కుక్కుటకుడని రెండు పేరులు- వీడుటంకశాలలయందు నాణెములనుముద్రించును- క్షత్రియునకుమాగధియందుల్లుకుడు- వీడు లోహకర్మచే జీవించు నంత్యజాతికంటెనుత్తముడీజాతిలో లో

హాగుణ గ్రహణము గలవాడు శస్త్రవిధాయకుడగును- శస్త్రమారంగుళములు యేడంగుళముల శస్త్రము హృచ్ఛేదకము. ఈశస్త్రిధారికిని వాని ప్రభువునకు ను శత్రుజయమిచ్చును- శస్త్రి మిట్టుఖండకుండిన నశుభమిచ్చునని లోహకార స్మృతిలో ఁతుణకాండను-

తెలుకలవాని గానుగశబ్ద మెంతమేర వినబడు నంతస్థలములో నుండియును శూద్రాంత్యజ సమీపమునందును సత్కర్మలను జేయరాదు- కుక్కుటస్త్రీ యందు కుమ్మరివానికి కురువిందుడు- వీడు పట్టుబట్టలను నేసి జీవించును- వీడంత్య జాతి సముఁడు.

సంగతా వేనవనితా వర్తకేనయదా రహః। తస్యాశ్శాబరికాభిఖ్యః పుత్రో ప్యాలోకసమ్మతః। సహీనస్త్వంత్యజాతిభ్యశ్శుచివాసోవిధాయకః॥ కువిందః॥ ఆభీరీ కుక్కుటాభ్యాం యోజాత స్సోక్షిర సంజ్ఞికః। సకుర్యాత్సరిణాంహి వాసాంసి స్వాత్మవృత్తయే। తద్విపరీత్యాజ్జాతో యో నీలీకర్తా సకథ్యతే। జలూకా తుంబిశృంగాణి రక్తస్రావే ప్రయోజయేత్॥ జాతో మైత్రేయ శుక్లేన జాంధికాయాంస్త్వయం సుతః। అసౌ బంధులసంజ్ఞోత్ర అధమ స్సర్వజాతిషు॥ సువర్ణకారవిపణే ర్ధూల్యాం హేమాదిపశ్యతి॥ నిషాద నార్యాం సంయోగాత్పౌష్టికం జాయతే సుతం। సచ పాంసుల సంజ్ఞోహి శణసూత్రవిధాయకః। కర్తాచ గోణీపట్టానాం జీవికా తస్య తద్ధనం॥ పుల్కసస్త్రీ పాంసులకాత్సూతే యావాసికాభిధం।కుర్యాత్సోంకురగాదీనాంశష్పైశ్చైవ చవర్తనం॥ మేదస్యవనితా కార్యాత్సంగతాంధ్రేణ చేద్రహః। సాసూతేయవనంపుత్రంతురష్కస్సంప్రకీర్తితః। ప్రసిద్ధో మ్లేచ్ఛదేశేయో గోవధేనాస్యవర్తనం॥ వందిశూద్రసంయోగాజ్జాత స్పందాలికాభిధః। చాతుర్వర్ణ్యవిహీనోసౌ మంజిష్ఠారంగకారకః। తేనరంగేణవాసాంసి చిత్రాణిరచయేత్సదా। హస్తలేఖ్యం విచిత్రంచద్విధాతచ్చిత్రసాధనం। సఏవ శుచికఃఖ్యాతఃకర్తరీసూచకార్జకః॥ ఉగ్రాత్పారసవీపుత్రో మాకలిస్తైలికోభువి।రజకోవర్ణతోహీనఃప్రథమశ్చాంత్యజేషుసః।వస్త్రనిర్ణేజనంకుర్యాదాత్మవృత్త్యర్థమేవచ॥ ఉగ్రజాతంతు వైదేహ్యాంముచూష రజకంవిదుః॥ శూద్రాయాంతు తాద్రుగ్రః విప్రాయాంవైశ్యాద్వైదేహీ॥ వహేందసౌ తైలయంత్ర ముత్తమ శ్చాంత్యజాతితః। తైలహీంసాయంత్రరవాకర్ణనాత్పాపసంభవః। అతో మాకలికో నిత్యం నిర్వాస్యోనగరాద్బహిః॥ రథకారస్యదుహితా సాయోగవసమాగతా। సూతేయంతనయంసోపి సూత్రధారిఇతీరితః। జాయాజీవశ్చశైలూషో నాట్యశాస్త్రవిశారదః॥ వేన్యామావర్తకాజ్జాతస్సచాయసూత్రవాయకః॥ భాగలీ

ఘూర్జకంధాత్తు ఔంభ్రం మేవపాలకం। కుర్యా న్మూర్ధపటాం క్షత్రా న్మేషానాంపరిపాలనం॥ ఆవర్తమంజుభార్యాయాం తీమకాదుష్టపాకం। రామికం దేశికాఘల్లామ్యక్త్వంవణకర్మణి॥ అయోగవ్యాంద్విజాజ్జాతో ధిగ్వణః కవనాదికృత్। స చర్మకాశ్వ పల్యాణం యధాశోభం ప్రకల్పయేత్॥ అయోగవీచ నైవర్తం జజ్ఞే పారసవాత్సుతం। సహీనస్సర్వజాతిభ్యో జాలం స్వీకృత్య సర్వదా। మత్స్యాన్జలచరాన్యాన్యాంఘాతయే దాత్మవృత్తయే। నావ్యాంకర్మ ప్రహరణం నద్యాంవ ర్థాసువాహయేత్। నదీముత్తాం యేల్లోకాం స్తేభ్యశ్చ ఛేద్ధనం తధా॥ ధిగ్వణ్యాంతు నిషాదాద్యశ్చర్మకారస్సఉస్మృతః। గోచర్మణాం మహిషాణ్యాశ్చ చర్మణాం తస్యజీవనం॥ ఆభీరస్త్రీలభేద్దే వాత్పుత్రం శౌండికసంజ్ఞికం। సురాం సకృత్వావిక్రీయ కుర్యాత్తేనచవర్తనం॥ కర్మచండాలకాత్పుత్రం వైదేహీపాం దుశోఫకం। లేభే బురడజాతిత్వం సదావంశవిదారణం। జాతో నిషాదాద్వైదేహ్యాం గారుడీడింకి మోత్తమః॥ ఇత్యాదిమనుః॥ వైదేహ్యామేవ క్షత్తాయాం శూద్రజనిషాదాదాహిండకః॥అయం వేణుజీవీశ్వపాకః॥ చండాలేనశ్వపాకస్స్యాత్ మూలవ్యసనవృత్తిమాన్। పుల్కస్యాంజాయతే పాపస్సదాసజ్జనగర్హితః॥ మూలంముఖ్యంవ్యసన మనువియోగోవధ్యమారణం సైవవృత్తిః॥ క్షత్తాయాం శూద్రజోనిషాదః। తస్మాచ్ఛూద్రాయాం పుల్కసీ। కసాకఇతిప్రసిద్ధః॥ నిషాదస్త్రీతు చండాలాత్పుత్రం త్వావసాయినం। శ్మశానగోచరం సూతే బాహ్యానామపి గర్హితమితి మనుః॥

వర్తకునకు వేనస్త్రీయందువ్యభిచారమునచే శాబరికుడు వీడన్యజాతికంటె నధముడు-వీడేకువిందుడు- కుక్కుటునకాభీరస్త్రీయందు ఖరుడు పొత్తిపంచలనేసి జీవించును- వైపరీత్యముగా నాభీరునకు కుక్కుటస్త్రీయందుమనీకారుడు జలూకాతుంబీశృంగములచే రక్తమునుదీయును- మైత్రేయునకుజాంధికయందు బంధులుడు. వీడన్నిజాతులకునధముడు- వీడుస్వర్ణకారుని కుంపటిబుగ్గినుండిస్వర్ణాదికమునుదీయు వృత్తిగలవాడు- వీడేజలగడుగులవాడు- నిషాదస్త్రీయందుజలగడుగుల పురుషునకుఁ బుట్టినవాడు పౌష్టికుడు- పాంసులుడనియునుం జేరు- వీడు జనపనారతంతువులను నేసికొను ననగా గోనెపట్టెలు నేసి జీవించును- పుల్కసస్త్రీయందీపౌష్టికునకు యూవాసికుడు- వీడు గుఱ్ఱములు మొదలగువాటికి గడ్డినిదెచ్చి యిచ్చిజీవించును- మేదరిదానియందాంధ్రునకు వ్యభిచారముచే బుట్టినవాడుయవనుడు- వీడేతురష్కుడు- మ్లేచ్ఛదేశీయుడైగోవధచేజీవించును. శూద్రునకువందిస్త్రీయందుపందాళికుడు- నాలుగువర్ణములకంటెతక్కువవాడు- వీ

డు రంగులు వేసి జీవించును- వస్త్రములు మొదలగువాటిపైని చిత్రరచనలు జేయును- హస్తలేఖ్యమని- విచిత్రమని- చిత్రసాధనము రెండు ప్రకారములు- వీడు శుచికుడని ప్రసిద్ధుడు- సూదిపని కత్తెరయును వీనికి జీవిక- ఉగ్రునకు పారశవియందు మాకలి- వీడే తైలకుడు- వైదేహస్త్రీయందుగ్రునకు మంజూషుడు- వీడే రజకుడు. వర్ణములలో తక్కువవాడన్త్యజాతులలో మొదటివాడు బట్టలనుతికి జీవించును. శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునివలనం బుట్టినవాడు ఉగ్రుడు- బ్రాహ్మణస్త్రీయందు వైశ్యునకుం బుట్టినది వైదేహి- పైని జెప్పిన మాగధుడనే తైలికుడు గానుగాడెడి నంత్యజాతికంటెనుత్తముడు- గానుగచప్పుడు వినిన పాపము సంభవించును- గావున తైలికుని గ్రామబహిఃప్రదేశమందుంచవలెను.

రథకార పుత్రికయందాయోగవునకు సూత్రధారుడు- వీడు జాయాజీవి, శైలూషుడు, నాట్యశాస్త్రజ్ఞుడు- ఆవర్తకునకు వనస్త్రీయందు సచాయుడు- వీడే సూత్రవాదకుడు- భూర్జకంటకునకు ధాగలియందు ఔర్భుడు- గొఱ్ఱెలను గాచును- వీటి వెంట్రుకలచే చిత్రములగు బట్టలను నేయును- ఆవర్తనంజల భార్యయందు శ్వేతకునకుప్పాలకుడు- మల్లునకు దేశికయందు శామికుడు- వీడు వణకర్మను జేయును- బ్రాహ్మణునకాయోగవియందు ధిగ్వణుడు- వీడు కవచాదులను రచించును- చర్మములచే నశ్వములపయిని గద్దెలు మొదలగునవి సుందరముగ రచించును- పారశవునకాయోగవియందున కైవర్తుడు- వీడన్నిజాతులకు హీనుడు- వలచేత నుమత్స్యాదిజంతువులను జంపి జీవించును- నావమొదలగువాటిని నడపును- నిషాదునకు ధిగ్వణస్త్రీయందు చర్మకారుడు- గోమహిష్యాదిచర్మలచే పనిజేసి జీవించును- వేనునకాభీరస్త్రీయందు శౌండికుడు- వాడు సారాయినియమ్ముట వంట యను వృత్తిగలవాడయి యుండును.

కర్మచండాలునివలన వైదేహస్త్రీయందు పాండుసోపకుడు- వీడే బురుడుడు- వెదుళ్లబద్దలు జేయును- నిషాదునివలన వైదేహస్త్రీయందు డిండిమోత్తముడు- వీడు గారుడవృత్తిచే జీవించునని మనువు- చండాలునకు పుల్కసియందు శ్వపాకుడు- వీడు ప్రాణివధచేసి మాంసమును విక్రయించును- ఖసాయి- నిషాదియందు చండాలునకు అంత్యావసాయి- వీడు శ్మశానమందుండును- అంత్యజులకంటె నధముడని మనువు-

కేచిదాదిత్యపురాణేప్యుక్తాః॥ నిషాద్యామథశూద్రేణ కుక్కుటస్యాగరోతిసః। చక్రతోమరశూలాసి లగుడప్రాసతోమరాన్। చక్రాణిశస్త్రజాలాని భిండివాలాంశ్చభూభుజాం। కుక్కుటానాం ప్రహర్తాచ రాజకుక్కుటఖేలనః॥

అంబష్ఠ్యాంజాయతే వేనో వైదేహేనకరోతిసః॥ పటహం వాదయన్నిత్యం రాజాదేశం ప్రజాస్వపి। పుల్కసః కుక్కుటో వేనస్త్రియ అరణ్యవాసినః॥ అయోగవ్యాం దస్యునాంచ సైరంధ్రోనామజాయతే॥ దస్యుఃపౌండ్రకాదిః ప్రాగుక్తః॥ మృగాదివధజీవీచ పాశబంధేన నిత్యశః। రాజస్త్రీణాంసూతికానాం ద్వారరక్షాం కరోతిసః॥ అయోగవ్యాం నిషాదాత్తు ధీవరోనామజాయతే। నావోనదీనాం కర్తాసతాంచ సంవాహయేత్సదా॥ నిషాదాదధవైదేహ్యాం కారావానః కరోతిసః చర్మణాం ఛేదనం నిత్యం నీనక్రియవిక్రయం॥ నిషాద్యామధవైదేహ్యాజ్జాయతే చంద్రమేచకః। ఆరణ్యానాం పశూనాంచ కరోతిసవధంసదా। తస్యస్త్రీగమనాత్క్షత్తా శ్వపాకం జనయేత్సుతం। శ్వమాంసాద మరణ్యస్థం పాపంసూర్పోపజీవనం॥ చండాలాదపి వైదేహ్యాం పాండుశోఫాకసంజ్ఞికః। ఉపానచర్మవేణూనాం విక్రయంచహి కరోతిసః॥ ఆహిండకో నిషాద్యాంచ వైదేహాదపి జాయతే। యోదస్యూనాంతు వధ్యానాం నిరిరక్షాం కరోతిచ॥ అంత్యావసాయీ చండాలాన్నిషాద్యాం జాయతే నరః। శ్మశానవాసీ చండాలాత్ప్రత్యంతోచండాలేష్వపి గర్హితః। అనాధశవనగరాద్బహిరుద్ధరతేచ నిత్యశః। శయ్యాభరణవస్త్రాణి వధ్యానాం రాజశాసనాత్। నిర్దిష్టంతద్దదంత్యేతు కిరాతాన్న గృహ్ణంతిని త్యశః॥ వివాహాదిప్రకుర్వంతి సమానేవర్ణసంకరే। నృణాంగో బ్రాహ్మణార్థంతు కదాచిన్నంత్యజంతితే॥

కొందరాదిత్యపురాణమందును జెప్పబడిరి. నిషాదగౌండి సూతునకు కుక్కుటుడు- వీడు చక్రితోమాంసూలాసి గుడ్డపాత్రినేర్పు మొదలగునవి చాలాపాలను జేయును. రాజాజ్ఞచే కుక్కుటములను బెంచి వాటిని పోట్లాడించుట మొదలగు విలాసములను జేయించును. అంబష్ఠియందు వేణుడు- వీడు రాజాజ్ఞచే టముకము వాయించి చాటును. పుల్కస, కుక్కుటవేణులరణ్యవాసులు- అయోగవియందు దస్యునకు సైరంధ్రుడు- పౌండ్రకాదులను మందు జెప్పియుంటిమి. వీడు మృగవధను పాశములచే జేయును. రాజస్త్రీ సూతికాద్వార రక్షణమును జేయును. నిషాదునకాయోగవియందు ధీవరుడు. వీడు నావనడుపును. నిషాదస్త్రీయందు వైదేహునకు చంద్రమేచకుడు. వీడారణ్యపశువధను జేయును. చంద్రమేచక స్త్రీయందు క్షత్తకు శ్వపాకుడు. వీడు శ్వమాంసభోజనుడై యరణ్యమందుండి చాటలనల్లి యమ్ముకొనును. చండాలునకు వైదేహస్త్రీయందు పాండుశోఫుడు- వీడు చెప్పులను చర్మములను వెదుళ్ల నమ్మికొనును. నిషాదియందు అంత్యావసాయి- వీడు శ్మశానవాసి, చండాలునికంటె నధముడు, నింద్యుడనాధశవమును గ్రామము

నుంచి మూరతుంగ మోయును. వధ్యులగువారి శయ్యాభరణ వస్త్రాదులను తీ
చ్చుకొని రాజాజ్ఞచే వధ్యులను వధించును. సమాన వర్ణమందే వివాహమును
జేసికొనును- గోబ్రాహ్మణార్థము యొకానొకప్పుడు విదుపచరించును.

వశిష్ఠః॥ నాజీవికాచనిషాదానాం కైవర్తానాంమృగపశుపక్షిఘాతో మాంసవి
క్రయశ్చ। అవృత్తానాంహస్త్యశ్వాధికారః। అభీరాణాంగోజావిరక్షణం। ధిగ్వణా
నాంచర్మకరణంతద్విక్రయజీవనంచ। కారావరాణాంచర్మ భేదనందీపాసనరక్ష
ణం ఛత్రధారణం నరాణాం వాహనంచ। తంతువాయత్వవృక్షచ్ఛేదః రోపణా
ని కుక్కుటానాం। ఆంధ్రమేదానాం గృహద్వారాశుచిస్థానావస్కరశోధనం।
గుహ్యాంగస్పర్శనోచ్ఛిష్టవిణ్మూత్రోహనంచకర్మవృత్తితాచ। గుహ్యాంగస్పర్శః శౌచ
మధోనాపి తత్త్వంవా। చక్రవృత్తితా తైలకత్వమితిస్మృతిమంజరీ॥

మధూకానాంప్రాతర్నృపతిసంస్తవాఖ్యానవర్ణనంనిద్రాబోధనం। ప్ర
వ్రజ్యావస్థితానాంయావజ్జీవం దాసవృత్తిత్వంశూర్పకరణంచ। పుల్కసానాం
మూలం వృక్షారధ్యాదేః। చండాలాం త్వ్యావసాయినాం వనశ్మశానరక్షణం గ
రాగ్నివిషప్రయోగశ్చ॥

వసిష్ఠులు జెప్పినదేమనిన— నిషాదునకు నావచేజీవించుట. కైవర్తునకు
మృగపక్షిమాంసవిక్రయము. అవృత్తునికశ్వగజాధికారము- అభీరునకు గోజావి
రక్షణము. ధిగ్వణునకుచర్మకరణవిక్రయములు. కారావరునకుచర్మచ్ఛేదనము, దీ
పాసనరక్షణము, ఛత్రధారణము, సవారీలను మోయుట. కుక్కుటునకుబట్టలనే
త, వృక్షములను వేయుట, నరుకుట. ఆంధ్రమేదునకు గృహద్వారములనుతుడచు
ట, మలోత్సర్జనము, గుహ్యకేశవపనము, తిలఘాతకత్వమనియునుస్మృతిమంజరి.
మధూకునకు ప్రభాతమందు రాజస్తుతినిద్రాబోధనము. ప్రవ్రజ్యావసితునకుయా
వజ్జీవము దాసవృత్తి, చెట్లక్రిందనుండుట. పుల్కసులకు చాటలనురచించుట. చం
డాలాంత్వ్యావసాయులకు వనశ్మశాన రక్షణము, గరళాగ్ని విషప్రయోగము.

శంఖస్మృతౌ॥ సూతానామన్నసంస్కార క్రియా కేశ శ్మశ్రురో
మ నఖ వాపన స్నాన విలేపనాలంకరణాశ్వ దమన యోగ్యాశన పోషణాని
కర్మాణి। యోగ్యాశనం ఘాసచణకాది। క్షత్తుః ప్రతిహార రక్షా దాత్యే। మా
గధానాం మృదంగ వీణా వేణు వాదన నృత్య గీత సిద్ధికోపస్థాన గాథా లో
క ప్రత్యూషప్రబోధనాని కర్మాణి సిద్ధిరితి। కోపసమయే తచ్ఛావక గాథాం ప
ఠేత్। జయ జీవేతిశబ్దః సిద్ధిశబ్దార్థః। అంబష్ఠానాం కాయ శల్య శలాక విమోచ
నోన్మాద క్లీబ జ్వరాప స్మార కుమార చికిత్సా పోషణాని కర్మాణి। కాయా

ఛ్ఛల్యస్య శలాకాః శిరాః। తాసాం మోచనం ఛేదః। వైదేహకానాం వస్త్ర ఛేదన సీవన రంజనావనిక్త్నేజ వాపీ తటాకోదక పానారామావకర శోధనాని కర్మాణి। ఉగ్రాణాం కుంజరగ్రహణ రాజఛత్రధారణ పురప్రధావన బంధనాగార సంయమనాని। వేనానాం లంఘనప్లవనక్రీడా నియుద్ధమాయాశంబరేంద్రజాలాని కర్మాణి। నియుద్ధం బాహుయుద్ధం। మాయాశంబరంలాఘవాద్ద్రవ్యపరివర్తనం। ఇంద్రజాల మసద్వస్తు దర్శనాది। కుక్కుటానాం ప్రహరణకరణ చక్రతోమర భిండివాలప్రాసాసిపట్టిశగుడ లోహజాలికాసంధానాని। ప్రహరణమాయుధం। లోహజాలికాకవచం। ఆయోగవానామయస్కారణతీక్ష్ణ కుంభకరణాని సువర్ణరజత లోహాసి చర్మవృత్తితా చేతి। పుల్కసానాం నగరవీధీసంరక్షణజాగరణానాథమృతనిర్హరణాలేఖ్యపత్రఛేదనాని। మధుపాలసంమాక్షికోద్ధరణం। బిలకర్తనం కూపాదిఖననంచ। చండాలానాంశ్మశాన సంరక్షణ శూలపరివాపనవధ్యఘాతాని కర్మాణి। శ్వపచానాంచైతత్ అత్రైకస్యానా కర్మణాంవికల్ప స్సముచ్చయోవా। అహింసాదిశ్చ ధర్మస్సర్వతుల్యః। అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః। దానం దమో దయా శాంతి స్సర్వేషాం ధర్మసాధనమితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః॥

శంఖస్మృతియందు సంజెప్పంబడిన దేమనిన. సూతులకన్న సంసారము, కేశశ్మశ్రునఖరోమవపనము, స్నానలేపనాలంకరణమశ్వశిక్షణ చణకఘాసాద్యశనదానపోషణములు కర్మములు- క్షత్తకు ద్వారరక్షణము, దాస్యము. మాగధునకు మృదంగవీణావేణువాదన నృత్యగీతసిద్ధికోపస్థాపనగాథాలోకనప్రత్యాఖ్యాప్రబోధనములు. కోపసనయమందు జయాదివాక్యములచే శాంతినొందించు గాథలనుజెప్పుట సిద్ధికోపస్థాపనగాథాలోకనమనంబడును. అంబష్ఠునకు కాయశల్యశలాకమోచన మన్నాదక్లీబజ్వరాపస్మారక కుమారచికిత్సాకర్మములు. వైదేహులకు వస్త్రములనుచించికుట్టుట, రంగులు వేయుట, వాపీకూపతటాకారామశోధనమును. ఉగ్రులకేనుగులబట్టుట, గొడుగుబట్టుట, ముందుపరుగెత్తుట, కారాగృహరక్షణము. వేనలకులంఘనప్లవనక్రీడానియుద్ధమాయాశంబరేంద్రజాలము. నియుద్ధమనగా బాహుయుద్ధము. మాయాశంబరముగారిడీ. లేనివస్తువులనుజూపించుటింద్రజాలము. కుక్కుటులకాయుధములనుకవచములనుజేయుట. ఆయోగవులకినుముసేయుట, చెక్కుట, కుండలనుజేయుట, సువర్ణరజతలోహాసిచర్మవృత్తిత్వము. పుల్కసులకు నగరవీధిసంరక్షణ జాగరణానాథమృతనిర్హరణాలేఖ్యపత్రఛేదనములు, తేనెపట్టులనుతీయుట, బిలములనునూతులనుత్రవ్వుట. చండా

లనకు శ్మశానరక్షణము, కొరతదీయుట, వధ్యులనుగొట్టుట. శ్వపచులకు నిది యొకర్మ. ఈవిషయమై యొకనికి నానాకర్మములనుఁ జెప్పుట. కొన్నికొన్నికర్మములను గొన్నిజాతులు జేయును. కొన్నిస్థలములనన్నికర్మలను జేయుదురు. అహింసా, సత్యము, చౌర్యములేకుండుట, శౌచము, ఇంద్రియనిగ్రహము, దానము, దమము, దయ, శాంతి, యివి యన్నిజాతులవారికిని సాధారణధర్మములని యాజ్ఞవల్క్య.

శూద్రక్లీబ వ్రాత్యాదీనా మహన్యహని కర్తవ్యవిధిః.

అధ శూద్రస్య తత్తుల్య క్లీబ వ్రాత్యాదికస్యచ। అహన్యహని కర్తవ్యావిధిం వక్ష్యామ్యశేషతః॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే ఉత్థాయేతివిష్ణుః॥ శయనాదుత్థితో యస్తు కీర్తయేన్మధుసూదనం। కీర్తనాత్తస్యపాపాని నాశ మాయాంత్యశేషత ఇతివిష్ణుధర్మే॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే ప్రబోధనేనాతీవ దృష్టఫలమపి భవతీతి ప్రథమాధ్యాయే సదృష్టాంతందర్శితం। తత్రాచమ్య పితరౌ ఇష్టదేవంచనత్వా॥ ప్రాతస్స్మరామి భవభీతిమహార్తిశాంత్యై నారాయణం గరుడవాహన మబ్జనాభం। గ్రాహాభిఘాత వరవారణముక్తిహేతుం చక్రాయుధం తరుణ వారిజపత్రనేత్రం॥ ప్రాతర్నమామి మనసావచసాచమూర్ధ్నా పాదారవిందయుగళం పరమస్యపుంసః। నారాయణస్య నరకార్ణవతారణస్య పారాయణప్రవణ విప్రపరాయణస్య॥ ప్రాతర్భజామి భజతామభయంకరంతం ప్రాక్సర్వజన్మకృతపాపభయాపహంత్యై। యోగ్రాహవక్త్రపతితాంఘ్రి గజేంద్ర ఘోరశోకప్రణాశమకరోద్ధృత శంఖచక్రః॥ శ్లోకత్రయమిదం పుణ్యం ప్రాతఃప్రాతస్తుయఃపఠేత్। లోకత్రయ గురుస్తస్మై దద్యాదాత్మపదంహరిః॥ ప్రాతస్స్మరామి శివమిత్యాది పూర్వజన్మవాసనానుసారేణ మహాదేవస్మరణంవా కర్తవ్యం॥ పుణ్యశ్లోకో నలోరాజా పుణ్యశ్లోకో యుధిష్ఠిరః। పుణ్యశ్లోకాచ వైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దన ఇత్యుక్త్వా భూమింనమస్కృత్య। అంతర్ధాయతృణైర్భూమింశిరః ప్రావృత్యవాససా। వాచంనియమ్య యత్నేన నిష్ఠీవోచ్ఛ్వాస వర్జితః। కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు శుచౌదేశే సమాహిత ఇత్యంగిరసోక్తవిధినా। దివాసంధ్యాసుచోదఙ్ముఖః। కుర్యాన్మూత్రపురీషేతు రాత్రౌచేద్దక్షిణాముఖః। గ్రామాద్ధనుశ్శతం గచ్ఛేన్నగరాచ్చ చతుర్గుణమితి యోగయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాద్యుక్తేదేశే మూత్రపురీషేకృత్వా। అపకృష్యవ విణ్మూత్రం కాష్ఠలోష్ఠతృణాదినేతి భరద్వాజోక్తశ్లోష్ఠాదినా శౌ

మేనగుదం ప్రమృజ్య। గృహీతశిశ్నశ్చోత్థాయ మృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః। గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతంద్రితః ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేశ్శౌచంకుర్యాత్। మూత్రేశౌచంసమాఖ్యాతం శుక్రేతద్ద్విగుణం భవేదితిశాతాతపః। బాలస్యానుపనీతస్య గంధలేపక్షయావహమితి వృద్ధపరాశరః॥ నయావదుపనీయేన విప్రశ్శూద్రస్తథాంగనా। గంధలేపక్షయకరం శౌచం తేషాంవిధీయతే। ప్రమాణంశౌచసంఖ్యావా నశిష్టైరుపపాదతేతి బ్రాహ్మే॥ శూద్రేవివాహాత్ప్రాగేవం। వివాహాభావేతు ద్వాదశవర్షోర్ధ్వం షోడశవర్షోర్ధ్వంవా సర్వేధర్మానియతాఃప్రాక్। ఏతచ్ఛవత్స్యామః। భూమ్యాచ్ఛాదన శిరోవేష్టన మౌనస్థితోచ్ఛ్వాసవర్జన దిఙ్ముఖనియమ గ్రామాద్దూరవిసర్జన తృణలోష్టైర్మలాప కర్షణాది హేతుః పూర్వాధ్యాయేభిహితత్వాన్నోక్తమస్మాభిరిదానీం॥

శూద్రులకును తత్తుల్యులకును ప్రతిదినము చేయదగిన విధులు.

ఇటుపైని శూద్రులకును శూద్రసల్యక్లీబవ్రాత్యాదులకును ప్రతిదినమును జేయందగు విధిని స్పష్టముగ జెప్పుచున్నారము.— నాలుగుగడియల రాత్రియుండగ లేవవలయునని విష్ణుస్మృతియందున జెప్పంబడెను. ఆసమయమందున శయనమునుండిలేచి యేపురుషుడు మధుసూదనుని కీర్తించు నట్టివానిపాపములన్నియు నశించునని విష్ణుధర్మోత్తరము. వేకువనులేచుటవలననుండిన దృష్టఫలమును పూర్వాధ్యాయమందు సదృష్టాంతముగజూపించబడెను. అట్టివేళ నాచమనముజేసి తలిదండ్రులకు, నిష్టదేవతలకునమస్కరించి ప్రాతఃకాలమందు సంసారభీతిచేనగు నార్తిశమనముకొరకు గరుడవాహనుడబ్జనాభుడు నవాంబుజదళాక్షుడు చక్రాయుధుడు మొసలిచేపట్టుబడిన గజరాజునకుముక్తి నొసగిన సర్వాంతర్యామియగు భగవంతుని స్మరించుచున్నాను. మనోవాక్కాయకర్మములచేతను నరకసముద్రతారకుడును తన చరిత్రనుపఠించు విప్రులయందు నాసక్తుడును పరమపురుషుడనగు నారాయణుని పాదారవిందయుగళమునకు నమస్కరించుచున్నాను. తననుభజించువారికభయదాతయు పూర్వమందుగజేంద్రుడు మొదలగు నార్తులరక్షించిన శంఖచక్రధరుడగు భగవంతుని బహుజన్మార్జితపాపభయాపహృతికై భజించుచున్నాను. పుణ్యశ్రవణుడగు నీశ్లోకత్రయమెవడు పఠించునతనికొరకు లోకత్రయగురుడగు హరిస్వస్థానమునిచ్చును. మరియునుబూర్వజన్మవాసనానుసారముగ శివభక్తిగలిగిన ప్రాతస్స్మరామి శివమిత్యాదిశ్లోకములచేనైన మహాదేవునిస్మరించవలయును.

పుణ్యశ్లోకుడగు నలమహారాజు, ధర్మరాజు, సీతాదేవి, జనార్దనుడు, వీరు, పుణ్యశ్లోకులుగావున వీరిని స్మరించి భూమికినమస్కరించి యాభూమిపై తృణముపరచి శిరమునబట్టచుట్టి మాటలాడక నుమియుటయు నిట్టూర్పునివ్వక మూత్రపురీషోత్సర్జనమును వివిక్తదేశమందు సావధానముగ జేయవలయునని యాంగిరసస్మృతి. పగలును, సంధ్యలందు నుత్తరాభిముఖుడై రాత్రియందు దక్షిణాభిముఖుడై కూర్చుండవలెను. గ్రామమునకు నూరుబారలును నగరమునకు నన్నూరుబారలను దూరముగబోవలయునని యాజ్ఞవల్క్యపరాశరాదులు.

మంటిచేనైన, తృణముచేతనైన, పాయుస్థానమలము నెడమచేతనుదుడచి యాచేతనేలింగమునుబట్టిలేచి పాత్రతో తెచ్చిన జలముచేతనుగంధలేపక్షయమగునట్లుగాత్రప్రక్షాళనమును జేయవలయునని యాజ్ఞవల్క్య. మూత్రించినజేయు శౌచము శుక్లవిసర్జనమందు ద్విగుణముగా వలయునని శాతాతపులు. అనుపనీతుడగు బాలునకు గంధలేపక్షయకరమాత్రమే శౌచమని వృద్ధపారాశరులు. ఉపనయనమునకు ముందు బ్రాహ్మణునకు, శూద్రునకు, స్త్రీలకు గంధలేపక్షయమగు శౌచమె చాలును. ప్రమాణము శౌచసంఖ్యయును వీరికి జెప్పలేదని బ్రాహ్మము. శూద్రునకు వివాహమునకంటె పూర్వమందిటువలెనే శౌచము. వివాహముగాకుండిన పదిరెండైన, పదియారైన సంవత్సరములపైని యతమగుధర్మము గలవాడై యుండవలెను. ఈ చెప్పినకర్మమునకు హేతువులు పూర్వాధ్యాయమందు వివరించుటవలన నిచట మాచే విస్తరించుటలేదు.

ఆచమనవిధిః.

శుచౌ దేశే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వోపవిశ్యాంతర్జానుకరం గోకర్ణాకృతిం కృత్వా తాలుగాభి శ్శుద్ధాభి రద్భి స్సకృదాచమేత్। త్రిర్వేతిస్మృతికౌముద్యాం॥ అంగుష్ఠమాత్రంస్పృశేదితిభట్టాః। తతోంగుష్ఠమూలేనోష్ఠౌ ద్విరున్మృజ్యాంగుష్ఠతర్జనీభ్యాంనాసికాంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాంచక్షుషీ। అంగుష్ఠానామికాభ్యాంశ్రోత్రేంగుష్ఠకనిష్ఠికాభ్యాం నాభిం। పాణితలేన హృదయం। సర్వైశ్శిరోంసౌచస్పృశేత్। శుద్ధ్యేరన్ స్త్రీచశూద్రాశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంతతఇతి యాజ్ఞవల్క్యాః। స్త్రీచశూద్రాశ్చ అంతతః అంతేనతాలునాస్పృష్టాభిస్సకృత్। చశబ్దాదనుపనీతోపి॥

ఆచమనవిధానము.

శుచియగు స్థలమున తూరుపుముఖముగనైన నుత్తరాభిముఖముగనైన

కూర్చుండి హస్తములు మోకాళులకు లోపలిగానున్నది గోకర్ణాకృతిగా జలమును హస్తమునబట్టి కాలావులుమాత్రమంటుకుండ నొకమారాచమనమును జేయువలయును. ముమ్మారనిస్మృతికౌముది. అంగుష్ఠమాత్రమును స్పృశించవలయునని భట్టులు. అటుపైనంగుష్ఠముగాలముచే పెదవులు రెండమార్లుతుడచి యంగుష్ఠతర్జనులగూర్చినాసిక, నంగుష్ఠమధ్యమముచేనేత్రముల, నంగుష్ఠానామికలచే శ్రోత్రములను, అంగుష్ఠకనిష్ఠకలచేనాభిని, హస్తతలముచేహృదయమును, సర్వాంగుళులను గూర్చి శిరస్సును, భుజములను, స్పృశించవలయును.

స్త్రీలును శూద్రులునను పనీతులు నొకమారిటులాచమనముజేసిన శుద్ధులగుదురనియాజ్ఞవల్క్యాలు.

దంతధావన కృత్యం.

బదరోదుంబరాపామార్గపనసకదంబామ్రజాతీ బిల్వప్రియంగుమయం కంటకిక్షీరవృక్షోద్ధం। ద్వాదశాంగుళకంవిప్రే కాష్ఠమాహుర్మనీషిణః। క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతీనాం నవషట్చతురంగులమితివిష్ణుః। కనిష్ఠాగ్రస్థూలం పర్వార్ధకృతకూర్చందంతధావనంప్రశస్త్యం।ఆయుర్బలంయశోవర్చఃప్రజాఃపశువసూనిచ।బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచమేధాంచత్వన్నో దేహివనస్పతే ఇతిమంత్రేణ పాణిప్రముఖోభక్షయిత్వాదంతాన్సంశోధ్యతద్దైవజిహ్వముల్లేఖ్యపాద్వ్యాముదీచ్యాంవాత్యక్త్వా షోడశవా ద్వాదశవా గండూషాన్కుర్యాత్। ఏతత్ప్రతిపన్నవమీషష్ట్యమాపౌర్ణమాసీ చతుర్దశ్యష్టమీసంక్రమణశ్రాద్ధవ్రతరవిదినేషు నకార్యం తత్ర ద్వాదశగండూషాః। అస్మాభి ర్దంతధావనేన యద్దృష్టాదృష్టఫలం భవతి తత్సహేతుకముక్తం పూర్వాధ్యాయే తస్మాదత్రనవిస్తృతం॥

దంతధావనకృత్యము.

రేగు, మేడి, యుత్తరేణి, పనస, కదంబ, మామిడి, జాతి, మారేడు, ప్రేంకణము ముల్లు పాలుగలిగిన యీవృక్షములపుడక, పన్నెండుతొమ్మిది యారు నాలుగంగుళములుపొడవును చిటికెనవేలు వలముగలవి, క్రమముగ బ్రాహ్మణాది నాలుగువర్ణ ములవారికిని విధించబడెను- ఇట్టిపుడకకంగుళము కుంచచేదంతములనుతోమి ప్రక్షాళనముజేయవలయును- ఆయువు- బలము- కీర్తి - తేజము- పశువులు- ధనము- విద్య- ప్రజ్ఞ- మేధ- వీటిని యోవనస్పతీ నాకిమ్మని ప్రార్థించి పూర్వముఖముగదంతధావనము నాలుకగీయుటయైనబిమ్మట తూరుపుగానైన నుత్తరముగానైన యాకాష్ఠమునుబరిహరించి పదియారైనపన్నెండైన గండూషములనుజేయవలయును- ఇదిపాడ్యమి నవమి షష్ఠి యమావాస్య పూర్ణిమా

చతుర్దశీ యష్టమీ సంక్రమణ శ్రాద్ధవ్రతదినములు నాదివారము వీటియందునదే యదగడు- పన్నెండుమారులుపుక్కిలించుటచే శుద్ధుడగును- దంతధావనముచే నగు దృష్టాదృష్టఫలములను పూర్వాధ్యాయమున జెప్పబడెను.

స్నానవిధిః.

తతః కేశప్రసాధనంకృత్వా స్నాయీత॥ యథాహని తథా ప్రాతర్నిత్యం స్నాయాదనాతురః। దంతాన్ప్రక్షాళ్యనద్యాదౌగృహేచేత్తదమంత్రవదితి ఛందోగపరిశిష్టే। మృత్తికాగోమయం దర్భాన్పుష్పాణిసురభీణిచ। ఆహరేత్స్నానకాలేతు స్నానార్థంప్రయతశ్శుచిః। గంగోదకాంతం గత్వాతు సంస్థాప్యైతత్పృథక్ క్షితౌ। త్రిధాకృత్వామృదంతాంతుగోమయంతువిచక్షణః। అధమోత్తమమధ్యానామంగానాంక్షాళనంతువై।భాగైఃపృథక్పృథక్కుర్యాత్క్షాళనేమృదసంకరః।పునరద్భిశ్చగాత్రాణిక్రమశస్త్వవనేజయేత్।శిరఃప్రక్షాళ్యచైకేనద్వాభ్యాం నాభేస్తథోపరి। కటవస్త్యూరుజం ఘేచ చరణౌచత్రిభిస్త్రిభిః। ప్రక్షాళ్యహస్తావాచమ్య నమస్కృత్యజలంతుతత్। యత్కించేదంతుమంత్రేణనమస్కుర్యాత్ప్రయతాంజలిః॥ బహిస్నాతుస్త్రివిశాంత్వేవంమంత్రవత్స్నానమిష్యతే। తూష్ణీమేవశూద్రస్యసనమస్కారకంమతమితి యోగయాజ్ఞవల్క్యః। అనుద్ధృతైరుద్ధృతైర్వా జలైస్స్నానంసమాచరేత్। తీర్థంప్రకల్పయేద్విద్వాన్మూలమంత్రేణ మంత్రవిత్।నమోనారాయణాయేతిమూలమంత్రముదాహృతః।దర్భపాణిస్తువిధినాహ్యాచాంతః ప్రయతశ్శుచిః। చతుర్హస్తసమాయుక్తం చతురశ్రం సమంతతః। ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగామేభిర్మంత్రైర్విచక్షణః। విష్ణోః పాదప్రసూతాసివైష్ణవీవిష్ణుపూజితా। పాహినస్త్వేనసస్తస్మాదాజన్మమరణాంతికాత్।తిస్రఃకోట్యర్ధకోటీచ తీర్థానాం వాయురబ్రవీత్। దివిభువ్యంతరిక్షేచ తానితేసంతిజాహ్నవి। నందినీత్యేవతేనామ దేవేషునలినీతిచ। బృందాపృథ్వీచ సుభగా విశకాయాశివాసితా। విద్యాధరీసుప్రసన్నా తథాలోకప్రసాదినీ। వేణ్యాచ జాహ్నవీచైవ శాంతాశాంతిప్రదాయినీ। ఏతాని పుణ్యనామాని స్నానకాలేప్రకీర్తయేత్। భవేత్సన్నిహితాతత్ర గంగాత్రిపథగామినీ। విప్రేణవాయం పఠనీయః। సప్తవారాభిజప్తేనకరసంపుటయోజితం।ప్రాగుక్తమూలమంత్రేణేత్యర్థః।మూర్ధ్నికుర్యాజ్జలంభూయ స్త్రిశ్చతుః పంచసప్తవా। స్నానంకుర్యాన్మృదాపశ్చాదామంత్ర్యచవిధానతః। అశ్వక్రాంతే రథక్రాంతే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరే। శిరసాధారయిష్యామిరక్షస్వమాంపదేపదే। ఉద్ధృతాసివరాహేణ కృష్ణేనశతబా

హాసా। మృత్తికేహరమేపాపం యన్మయాదుష్కృతంకృతం॥ నమస్తే సర్వలోకానాం ప్రభవారణి సువ్రత ఇతిపాఠ్యే॥

ఏతత్పూర్వోక్తవచనే శూద్రస్య విశేషోక్త్యత్ర తదభావాత్ పురాణమంత్రపాఠే శూద్రస్యానధికారాచ్చచింత్యం। సత్వేపిసర్వేషాం పూర్వోక్తేనాస్య సముచ్చయ ఇతితత్వం। నృసింహపురాణే। నద్యాంప్రసవత్సుచస్నాయాత్ప్రతిస్రోతస్థితోద్విజః। తటాకాదిషుతోయేషు ప్రత్యర్కం స్నానమాచరేదితి।ద్విజఇత్యుపలక్షణం సర్వవర్ణానాం॥

స్నాన విధానము-

ఇటుపైని శౌచప్రసాధనను జేసి ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమందనాతురుడైతే స్నానమును జేయవలయును. దంతధావనానంతరమందు నద్యాదులకు వెళ్లవలయును. గృహమందైతే నమంత్రకముగానని ఛాందోగపరిశిష్టము. మృత్తు, తిలలు, గోమయము, దర్భలు, పరిమళము గలపుష్పములు వీటిని స్నానకాలమందు సంగ్రహించవలయును. వీటితో నమంత్రకముగ శూద్రుడు నమస్కారపూర్వకముగ నపరాహ్నస్థిత నుద్ధృతజలములచేనైన స్నానము జేయవలయును. నమోనారాయణాయ యను మూలమంత్రముచే తీర్థమును కల్పించుకోవలయును. దర్భలు హస్తమందుంచుకొని పూర్వోక్తవిధిగా నాచమనమును జేసి శుచియై నాలుగుమూరల విస్తీర్ణముగల చతురశ్రముకల్పించుకొని దానియందీజెప్పెడిమంత్రములచే గంగావాహన జేయవలయును.

విష్ణుమూర్తి పాదములవలనబుట్టినదానవు. విష్ణుపూజితురాలవగువైష్ణవి- మరణపర్యంతము నే జేయుపాపమువలన నన్ను రక్షించుము. భూనభోంతరములందుండెడి మూడుకోట్లయెబదిలక్షల తీర్థములును నీయందున్నవి. ఓజాహ్నవి దేవతలందును నందినియని నలినియనిప్రసిద్ధికలదానవు. బృందాపృథ్వీసుభగా విశకా యాశివా సితా విద్యాధరీ సుప్రసన్నా లోకప్రసాదినీ వేణ్యా జాహ్నవీ శాంతిప్రదాయినీయను నీపుణ్యనామములనుస్నానకాలమందు పఠించినత్రిపథగామినియగు గంగసన్నిధినిజేయు నిట్లుశూద్రుడు బ్రాహ్మణునిచేపఠింపజేయవలయును.

పూర్వోక్తమగు మూలమంత్రముచే నభిమంత్రించి యేడుమార్లుస్నానముజేసేది. మరియునుమూడునాలుగయిదుమారులుమంత్రయుక్తముగా మృత్తికాలేపనమునుజేసి స్నానము జేయవలయును. అశ్వములచే, రథములచే, విష్ణుచే నాక్రమించబడిన యోవసుంధరా నీమృత్తికను శిరస్సుచే ధరించుచున్నాను.

ప్రతిపదమందు నన్నురక్షించుచుము. వరాహారూపుడగునూహుడావాహులుగల కృష్ణునిచే నుద్ధరించబడితివి. ఓమృత్తికా నాచేతచేయబడిన దుష్కృతమునునా పాపమును హరించుము. సకలలోకములయుత్పత్తికియగ్నికరణిభంగినికారణమగు మందిప్రతములుగలనీకొరకునమస్కారమని పద్మపురాణము.

ఇది పూర్వోక్తవచనమందు శూద్రులకు విశేషముజెప్పుటవలన నిచటనట్లు జెప్పకుండుటచే పురాణమంత్రపాఠమందు శూద్రునకధికారాభావము ననునది యాలోచించతగినది.

శూద్రునకధికారముగలిగినటులైతే నందరికినిపూర్వోక్తవచనముచేనీశూద్రునకునుగలిపిజెప్పవచ్చుననిసిద్ధాంతము.అనగాసర్వదామంత్రోచ్చారణముశూద్రునికి బ్రాహ్మణుడేచేయువలయునని- నది సెలయేటిధార వీటికి నెదురుగానుండియును తటాకాదులయందు సూర్యునకు నెదురుగానుండియును ద్విజుడు స్నానముజేయవలయునని నృసింహపురాణము- ద్విజశబ్దమన్నివర్ణముల కుపలక్షణమని దెలియదగును.

తర్పణవిధిః.

ఏకైకమంజలిందేవాద్ద్వాద్వౌతుసనకాదయః। అర్హంతిపితరస్త్రీంస్త్రీంస్త్రియస్త్వేకైకమంజలిమితివ్యాసః।మాతృవర్గేంజలిత్రయమేకైకస్య॥విష్ణుపురాణేతు॥త్రిరధఃప్రీణనార్థాయదేవానామపినిర్వపేదితిదైవేత్రయఉక్తాః॥ పాద్మే॥దేవాన్బ్రహ్మఋషీన్సర్వాంస్తర్పయేతాక్షతోదకైః। తర్పయేత పితౄన్భక్త్యాసతిలోదకచందనైః॥ శంఖః॥సౌవర్ణేనరాజతేనౌదుంబరేణశృంగపాత్రేణకుశేనవాప్యుదకంపితృతీర్థం స్పృశన్దద్యాత్॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥తిలానామప్యలాభేతుసువర్ణరజతాన్వితం।తదభావేనిషించేత్తుదర్భైర్మంత్రేణవాపృథక్।తృప్యంత్వితిసముచ్చార్యతృప్యతామిత్యథాపివా। విధిజ్ఞోనిక్షిపేత్తోయందేవాదీనామశేషతః। సవ్యంజానుతతో ర్న్యాచ్యసతిలందక్షిణాముఖ ఇతితేనైవోక్తం। దేవర్షీణ్యర్ధక్షిణజానుపాతస్సిద్ధః॥ యమః॥ ద్వావస్తౌయుగ్మతః కృత్వా పూరయే దుదకాంజలిం।గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యేజలంక్షిపేత్॥ దక్షః॥ అగ్రైస్తుతర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్కుశమధ్యతః। పితౄంస్తుకుశమూలాగ్రైర్విధిః కౌశోయథాక్రమం॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ బ్రహ్మాణంతర్పయేత్పూర్వంవిష్ణుంరుద్రంప్రజాపతిం। దేవాంశ్ఛందాంసి వేదాంశ్చఋషీంశ్చైవసనాతనాన్।ఆచార్యంచైవ గంధర్వానాచార్యతనయాంస్తథా। సంవత్సరంసావయవందేవీశ్చాప్సరసస్తథా।తథా దేవానుగా న్నాగాన్సాగరాన్పర్వతానపి। సరితోథమనుష్యాంశ్చయక్షాం

రక్షాంసిచైవహి। పిశాచాంశ్చసుపర్ణాంశ్చభూతాన్యథపశూంస్తథా। వనస్పతీ
నోషధీంశ్చ భూతగ్రామంచతుర్విధం॥ విష్ణుః॥ తతః కృత్వానివీతంతు యజ్ఞసూ
త్రమతంద్రితః। ప్రాజాపత్యేనతీర్థేనమనుష్యాంస్తర్పయేత్పృథక్। కాత్యాయనిః॥
సనకశ్చసనందశ్చ తృతీయశ్చ సనాతనః। కాపిలశ్చాసురిశ్చైవ వోఢః పంచశిఖ
స్తథా। ప్రాక్షేప్యానతేంరం।మరీచిమత్ర్యంగిరసౌపులస్త్యంపులహంక్రతుం।ప్రా
చేతసంవశిష్ఠంచభృగుంనారదమేవచ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥అపసవ్యంతతఃకృ
త్వాభూత్వాచ పితృదిఙ్ముఖః। పిత్ర్యాన్దివ్యానదివ్యాంశ్చపితృతీర్థేన తర్పయేత్।ది
వ్యాంబరధరోధ్రువఇత్యాదయోవసవః। అజైకపాదయోరుద్రా ఇంద్రధాత్రా
దయఆదిత్యాశ్చప్రత్యేకంసముదితావా। సఏవ।కవ్యవాలంసలంసోమం యమమ
ర్యమణంతథా।అగ్నిష్వాత్తాసోమపాశ్చతథాబర్హిషదోపిచ।యదిస్యాజ్జీవపితృ
కఏతాన్విద్యాత్తథాపితౄన్।తర్పణేయద్యప్యనేకప్రకారాస్సంతికౌముద్యాం
ప్రాద్భాదావుక్తాస్తథాపి।కాత్యాయనసూత్రసంవాదాచ్ఛాద్రా వాజసనేయి
న ఇతి గౌడోక్తదత్తసంవాదాత్స్నానాదౌదర్శనాచ్చయోగయాజ్ఞవల్క్యోక్త
ఏవాయంప్రకారః శూద్రాణామితితత్వం। ఏవంవైశ్వదేవాద్యపి కాసీయమేవ।

అథప్రయోగః॥యథావృద్ధోపయకుశతిలపుష్పాక్షతానాదాయసద్యాదా
గత్వాపాణింపాదౌప్రక్షాళ్యాంఽమికాభ్యామేకదశపత్రైకపవిత్రే ధృత్వా
కుశోపగ్రహః॥ఊర్ధ్వకేశీవిరూపాక్షీమాంసశోణితభోజనే।తిష్ఠదేవిశిఖాబద్ధేచా
ముండేహ్యపరాజితఇతిశిఖాంబద్ధ్వాచమ్యదేశకాలౌ స్మృత్వాసవ స
గ్వపాపక్షయద్వారాశ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థంప్రాతస్స్నానమహంకరిష్యే॥తీర్థ
తు॥ సాగరస్వననిర్ఘోషదండహస్తసురాంతక।జగత్స్రష్టాజగన్మర్దనమామిత్వాం
సురేశ్వర। తీక్ష్ణదంష్ట్రమహాకాయ కల్పాంత దహనోపమ। భైరవాయ నమస్తు
భ్య మనుజ్ఞాందాతుమర్హసీతి సంప్రార్థ్య॥ వరుణాయనమఇతి జలమాలభ్యతే
నైవావర్త్యతతోదోర్భ్యామపాపంయాత్విత్యంజలింబహిఃక్షిప్త్వాఽముకతీర్థా
యనమ ఇత్యంజలిందత్వామృదమాదాయకటింవస్త్యూరుజంఘాపాదకరాంస్త్రి
ర్విలిప్యప్రక్షాళ్యైకంజలే పరంస్థలె పాదంకృత్వా విష్ణవేనమఇతిసర్వాంగంమృ
దాలిప్త్వాసూర్యాభిముఖోద్విస్త్రిర్వా దశవానిమజ్జ్యాద్భ్యోనమఇత్యున్మజ్జ్యని
మజ్జ్యోన్మజ్జ్యాచమ్య తథైవరుద్రాయనమఇతిగోమయేనాలిప్యస్నాత్వాచమ్య
కుశైర్మార్జయేత్।వరుణాయనమఇత్యష్టవారంపరమాత్మనేనమః।అగ్నయేనమః।
వాయవేనమః।సూర్యాయనమః।సవిత్రేనమః। యజ్ఞాయనమఇతినిమజ్జ్యాద్భ్యోన
మఇతి ద్వావింశతివారం। యద్వాగ్నయేనమఇతిత్రిర్జాతవేదసే। సవిత్రే చిత్వా

దిభ్యోనమఇతి।సవిత్రీ ఇత్యేతైఃనాభిత ఆనాభిర్దర్భైఃపావయిత్వాపరమాత్మనేనమఇతిసవిత్రేనమఇత్యంతైః పునఃపావయిత్వానమఇతిత్రిః పరమాత్మనేనమఇతివా।అఘమర్షణంకృత్వాస్నాత్వావిష్ణవేనమఇతిస్మృత్వా బ్రహ్మాదిదేవాస్తృప్యంతాంనమఇతివా। దేవతీర్థేనత్రిస్సవ్యేనదేవా స్నివీతీకృష్ణద్వైపాయనాదిఋషయస్తృప్యంతామితిద్వాభ్యావిత్యృషీ నపసవ్యేనసోమపితృమదాదిపితరస్తృప్యంతామిత్యంజలిత్రయం త్రిర్దత్వా॥ ఏవంస్నానంప్రాతర్మధ్యాహ్నేచకార్యం। అశక్తౌమధ్యాహ్నఏవ। గృహేఉష్ణోదకేనస్నానేప్యేవం॥ ఆగ్నేయవాయవ్యమంత్రస్నానకాపిల మానస దివ్యస్నానప్రకారాశ్చ గంగాది నదీతటాకప్రస్రవణవాపీకూపజలావగాహేన దృష్టాదృష్టఫలావాప్తిహేతవశ్చపూర్వాధ్యాయేఽష్టాభిర్వివృతాః॥

తర్పణ విధానము.

దేవతర్పణమొక్కొక్కయంజలి, ఋషితర్పణము రెండేసియంజలులు, పితృతర్పణము మూడేసియంజలులు, స్త్రీలనుద్దేశించి యొక్కొక్కయంజలి, ఇట్లు దర్పణము జేయవలయునని, మాతృవర్గత్రయమునకు మూడేసియంజలులులనియును- దేవతర్పణమును మూడేసియంజలులు జేయవచ్చునని విష్ణుపురాణము. దేవతలకు, బ్రహ్మర్షులకు నక్షతోదకముల చేతను, పితృదేవతలకుసచందనతిలోదకముల చేతను తర్పణము జేయవలయునని పాద్మము.

బంగారముతోను వెండితోను మేడికఱ్ఱతోనుఖడ్గమృగశృంగముతోను జేసిన పాత్రలను దర్భల చేతను పితృతీర్థము వెంట పితరులకుదకముచే తర్పణము జేయవలయునని శంఖుడు. తిలలు దొరకకున్న సువర్ణ రజతయుక్తముగా నవిలేకుండిన దర్భలతో తృప్యంతుఅను మంత్రయుక్తముగాను తృప్యంతామనినైనను విధిని దెలిసి దేవాదులకు ఉదకదానము సేయవలయును.

ఎడమకాలిమును నించుకవంచి దక్షిణాభిముఖుడై తర్పణము సేయవలయుననియాజ్ఞవల్క్య. దేవఋషులతర్పణమైతే దక్షిణజానువునువంచియని యథార్థసిద్ధము. రెండుచేతులు జోడించి యుదకమును పూరించి గోశృంగమాత్రమెత్తి జలమధ్యమందు జలమును విడువవలయుననియముడు.

దర్భాగ్రములచే దేవతలకు కుశమధ్యముచే మనుష్యులకు కుశమూలాగ్రములచే పితరులకు తర్పణము జేయవలయునని కౌశవిధి. దక్షుడు- ముందుగా బ్రహ్మకు విష్ణువునకు రుద్రునకు ప్రజాపతికి దేవతలు వేదములు సనాతనులగు ఋషులకు ఆచార్యులకు ఆచార్యపుత్రులకు గంధర్వులకు సావయవము

గు సంవత్సరము దేవతాస్త్రీలు అప్సరసలు దేవానుచరులు నాగులు సాగ
రములు పర్వతములు సరిత్తులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పిశాచములు సు
పర్ణులు భూతములు పశువులు వనస్పతులు ఓషధులు చతుర్విధమగుభూతగ్రా
మము క్రమముగా వీరినిగూర్చి తర్పణము చేయవలయునని యోగయాజ్ఞవల్క్య.
తరువాత జన్నిదము పేరుగా వేసుకొని సావధానుడై ప్రాజాపత్యతీర్థముచే మ
నుష్యులనుగూర్చి వేరువేరుతర్పణముచేయవలయును. విష్ణువు, సనకుడు, సనంద
నుడు, సనాతనుడు, కాపిలుడు, అసురి, వోఢుడు, పంచశిఖుడు, వీరికి తర్పణ
మొనర్చుమని కాత్యాయనిజెప్పెను.

ఈపైని మరీచుడు, అత్రి, అంగిరస్సు, పులస్త్యి, పులహుడు, క్రతుడు,
ప్రాచేతసుడు, వశిష్ఠముని, భృగువు, నారదుడు, వీరికిని తర్పణముజేయవల
యునని పాద్మము. తరువాత జన్నిదమపసవ్యముగా దొడగి దక్షిణాభిముఖుడై
దివ్యులు నదివ్యులునగు పితృదేవతలనుగూర్చి పితృతీర్థముచే తర్పణము జేయవల
యును. దివ్యాంబరధరుడగు ధ్రువుడు మొదలగువసువులు అజైకపాదాది రుద్రు
లు, ఇంద్రధాత్రాద్యాదిత్యులు, వీరిని ప్రత్యేకముగా నైనా, సముదాయముగా
నైనా ఉద్దేశించి తర్పణము జేయవలయుననియోగయాజ్ఞవల్క్య.

తర్పణవిషయమై యనేకప్రకారములు స్మృతికౌముది పాద్మాదులంది
జెప్పబడెను. అయినను కాత్యాయన సూతసంవాదమువలన శూద్రులు వా
జసనేయులని గౌడోక్త దక్షసంవాదము వలనను స్నానాదికమందు నిటులకన
బడుటవలన యోగయాజ్ఞవల్క్యోక్త ప్రకారమే శూద్రులకనసిద్ధాంతము.

ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పుచున్నారము. మృద్గోమయ కుశ
ల పుష్పాక్షతలనుం బట్టుకొని నద్యాదికమునుగూర్చి వెళ్లి పాణిపాదములను గ
డిగి అనామిక గందు నొక కుశచే గట్టిన పవిత్రములను ధరించి ఊర్ధ్వకేశి, వి
రూపాక్షి, మాంస శోణిత భోజని, ఓ అపరాజిత, ఓచాముండాదేవి నాశి
ఖాబంధమందుండుము మిట్లను విని శిఖను ముడచి ఆచమించి సంకల్పము జెప్పి
నాకు సర్వపాపక్షయ మగుటవలన శ్రీపరమేశ్వరునకు ప్రీతి యగుగాక యని
యు ప్రాతస్స్నానమును నేను జేసెదననియును స్నాన మొనర్చవలయును. తీర్థ
మందైతే సముద్రధ్వనితో సమమగు నాదము గలవాడా, దండపాణీ, రాక్ష
సాంతకుడా, జగన్నిర్మాణకుడా, దేవతులకీశ్వరుడా నిన్నునమస్కరించెద. తీక్ష్ణ
మగు కోరలధిక శరీరమును గలిగిన కల్పావసానాగ్నితుల్యుడగు భైరవునకు నము
స్కరించి యనుజ్ఞ నివ్వుమని ప్రార్థించవలెను. వరుణునికొరకు నమస్కరమని

జలస్పర్శనమొనర్చి యాజలమును ద్రిప్పి యుదకములకొఱకు నాపాపముపోవుగాకయని యంజలి ప్రక్షేపమును జేసి యీతీర్థముకొఱకు నమస్కారమని దోసిలిబట్టి మృత్తును స్వీకరించి కటిప్రదేశమును, పొత్తికడుపును, తొడలను పిక్కలను పాదములను మూడుపర్యాయములు వ్రాసికొని కడిగి యొకపాదమునుదకమందు నొకపాదమును తీరమునందుంచి విష్ణువుకొఱకు నమస్కారమని సమస్తదేహమును మృత్తికచే లేపనమును జేసి సూర్యాభిముఖుడై రెండుమూడు పన్నెండుపర్యాయములైనను మునిగి యుదకములకొఱకు నమస్కారమని లేచి తిరుగ మునిగి లేచి యాచమించి యాలాగుననే రుద్రునికొఱకు నమస్కారమని గోమయమును బూసికొని స్నానమొనర్చి యాచమనమును జేసి దర్భలచే మార్జనమును జేయవలయును.

వరుణునికొఱకు నమస్కారమని ౮ పర్యాయములు పరమాత్మకొఱకు నమస్కారమనియును నగ్నికొఱకును వాయుసూర్యసవితృయజ్ఞములకొఱకు నమస్కారమని మునింగి యుదకములకొఱకు నమస్కారమని ౨౨ మారులు అగ్నికొఱకు నమస్కారమని ముమ్మారు జాతవేదునకు సవితృనకు చిత్యాదులకొఱకు నమస్కారమని నాభిపర్యంతము దర్భలచే నుదకమును చల్లుకొని పరమాత్మకొఱకు నమస్కారమను నదిమొదలు సవితృనకు నమస్కారమనువరకు తిరిగీ మార్జనమును జేసికొని మైన ముమ్మారు పరమాత్మకొఱకు నమస్కారమని మైనయఘమర్షణమును జేసికొని స్నానమొనర్చి విష్ణువుకొఱకు నమస్కారమని స్మరించి బ్రహ్మాదిదేవతలు తృప్తులగుదురని నమస్కరించి మైన దేవతీర్థముచేత సవ్యముచేత దేవతలను నివీతిగనుండి కృష్ణద్వైపాయనాదిఋషులు తృప్తులగుదురుగాకయని మూడేసియంజలులనిచ్చి నిటుల ప్రాతర్మధ్యాహ్నములయందు స్నానమొనర్చికొనందగును. అశక్తుడగువాడు మధ్యాహ్నమందున మాత్రము జేయదగును. గృహమందుష్ణోదకస్నానమొనర్చునపుడిదియేరీతి. కాపిలాగ్నేయవాయవ్యమంత్ర మానసదివ్యస్నానప్రకారములను గంగాదినదులను తటాకముల నిర్ఝరాదుల దిగుడుబావుల నూతుల జలకమాడుటచేనగు దృష్టాదృష్టఫలములనొందుటకు హేతువులను పూర్వాధ్యాయమున మాచేవివరించబడినవి.

విద్వత్సరస్వతీప్రాప్తం స్నానంసారస్వతం విదురితి జాబాలిః। విప్రవాక్యనేత్యర్థః। సఏవ మానసస్నానమవివేచయత్॥ ధ్యాయేదాదిత్యసంకాశంవాసుదేవంచతుర్భుజం। శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితం । తత్పాదోదకజాంధారాంనిపతంతీంస్వమూర్ధని। చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రావిశంతీం స్వ

కాంతసుం। తయాసంస్థాశయేత్సర్వమంతర్దేహగతంమలం। అపవిత్రః పవిత్రోవాసర్వావస్థాంగతోపివా। యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షం సబాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిరితి॥ తతఉదితంసూర్యంరక్తచందనాక్షతపుష్పైరష్టదళమండలేభ్యర్చ్య। తద్యుక్తమర్ఘ్యం। నమోవివస్వతేతుభ్యంభాస్వతేవిష్ణుతేజసే। నమస్సవిత్రే శుచయే సవిత్రేకర్మదాయినే। ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్। ఉదితం సూర్యం రక్తచందనాక్షత పుష్పైరభ్యర్చ్య తద్యుక్తమంజలిత్రయం దద్యాదితికల్పతరౌ। తతస్సూర్యస్థం తుభ్యం పరమాత్మనేనమఇతిపునరర్ఘ్యందత్వా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేభ్యోనమఇతి వా విష్ణుశివనామాదివా యథాశక్త్యావర్త్య। నమస్సవిత్రే జగదేకచక్షుషే జగత్ప్రసూతిస్థితినాశ హేతవే। త్రయీమయాయత్రిగుణాత్మధారిణే విరించినారాయణశంకరాత్మనే ఇతినమస్కుర్యాత్॥

పండిత విప్రవాక్యముచే జేయునది సారస్వతస్నాన మదియె మానస స్నానము చతుర్భుజుడును సూర్యసమాన తేజస్కుడును వాసుదేవ శబ్దవాచ్యుడు శంఖచక్రగదాపద్మవనమాలావిరాజితుడగు భగవంతుని పాదోదకధారను తన శిరస్సుయందు పడుచున్నదని బ్రహ్మరంధ్రముచేత తనదేహమును ప్రవేశించుచున్నదనియును భావించి యాధారచేత నంతర్దేహ గతములను కడగివెయ్యవలయునని జాబాలి చెప్పెను. అపరిశుద్ధుడైనను బరిశుద్ధుడయినను సకలవ్యవస్థలను బొందినను యెవడు తెల్లతామరరేకులవంటినే త్రములుగల భగవంతుని స్మరించునో వాడు బాహ్యాభ్యంతరపరిశుద్ధుడగును.

అటుపయినియుదయించుసూర్యుని రక్తచందనాక్షత పుష్పములచేతను అష్టదళమండలమందున బూజించి వివస్వతుడవైననీకొరకునమస్కారము, ప్రకాశమానుడవైన విష్ణుతేజముగలనీకొరకు నమస్కారము, శుచియు జగదుత్పత్తికారణుడు కర్మదాయియగు నీకొఱకు నమస్కారమనియు నర్ఘ్యమియ్యవలయును. కల్పతరువనుగ్రంథమందటుల జెప్పబడెను- ఆపైనిసూర్యమండలమందుండినపరమాత్మకొరకు నమస్కారమని దిరుగనర్ఘ్యమునిచ్చి బ్రహ్మవిష్ణురుద్రులకొఱకు నమస్కారమనిగాని యెన విష్ణుశివనామాదులచేతనైన యథాశక్తిగా వచించి జగత్తుకుముఖ్యమగు నేత్రము- ప్రపంచోత్పత్తికి పరిపాలనకు నాశమునకును హేతువు- వేదమయుడు బ్రహ్మవిష్ణుశివస్వరూపుడు సత్వరజస్తమోగుణాత్మధారి యగు సూర్యునకు నమస్కారమని నమస్కారమొనర్చవలయును.

కాంశ్యపాత్రాజ్యావలోకనదానాని.

తతః కాంశ్యపాత్రేఆజ్యేప్రతిబింబమవలోక్య।ఆజ్యం తేజస్సముద్దిష్టమా

జ్యంపాపహరంస్మృతం। ఆజ్యంసురాణా మాహారమాజ్యేలోకాః ప్రతిష్ఠితాః। కామధేనుషుసంభూతంసర్వక్రతుషు సంస్థితం। దేవానామాజ్యమాహార మతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమె ఇతిపఠ్య దత్వా దక్షిణాందద్యాత్॥

అటుపైనికంచుగిన్నెయందాజ్యమునుబోసి నీడనుజూచి ఆజ్యము తేజస్సని పాపహరమనిదేవతలకాహారమని యాజ్యమందు లోకములునిలచియున్నవని కామధేనువులవలనఁ బుట్టినదని సకలయాగములకాధారమని చింతించినాకుపాపశాంతినిజేయుమని ప్రార్థించి బ్రాహ్మణునకొరకిచ్చి దక్షిణనివ్వవలయును.

బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః.

తతో మధ్యాహ్నే పూర్వవత్స్నాత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాత్। తత్ర యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పురాణాని కల్పానితి శ్రుతేః। వేదాథర్వపురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః। జపయజ్ఞప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాంచాధ్యాత్మికీం జపేదితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేశ్చ। పురాణ భారతాది పాఠవిధానేపి శూద్రస్య పాఠాప్రసక్తేః శ్రవణస్యైవ కర్మాంగత్వాత్పురాణ శ్రవణమేవ బ్రహ్మయజ్ఞమితి కేచిత్। తన్న। నమస్కారేణమంత్రేణపంచయజ్ఞాన్నహాపయేదితి యాజ్ఞవల్క్యోక్తేః నమస్కారేణ తస్యబాధాత్। తత్రయోనమసాస్వధ్వర ఇతి శ్రుతేర్యజ్ఞోవైనమఇతిహి బ్రాహ్మణం భవతీతివచనాచ్చనమోనమ ఇతి త్రిర్జపేదితిస్మృతికౌముద్యాముక్తం। తత్వంతు వదాదీనామర్థబాధే స్వరూపస్యైవగ్రహణాత్। నమశ్శ్రుతేశ్చతదంతత్వేనాప్యుపపత్తేర్నమోంతశ్శబ్దైః కార్యమితి। తద్యథా। దర్భాసనేఉపవిశ్యాచమ్యపరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం బ్రహ్మయజ్ఞంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్యోపస్థితింకృత్వా దర్భాగర్భంబ్రహ్మాంజలింకృత్వానమోనమఇతిజపేత్। యద్వాతత్రఋగ్వేదాయనమః। ఏవంయజుర్వేదాయనమః। సామవేదాయనమః। అథర్వణవేదాయనమః। శిక్షాయైనమః। కల్పాయనమః। వ్యాకరణాయనమః। నిరుక్తాయనమః। జ్యోతిషాయనమః। ఛందోవిచిత్యైనమః। అధ్యాత్మవిద్యాయైనమః। ఇతిహాసపురాణేభ్యోనమః। తర్కవిద్యాయైనమః। పూర్వమీమాంసాయైనమః। ఉత్తరమీమాంసాయైనమఇతి జపిత్వా। దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చమహాయోగిభ్యఏవచ। నమస్స్వధాయైస్వాహాయై నిత్యమేవనమోనమఇతి త్రిర్జపిత్వా। విద్యాధ్వరతపోయోనిరయోనిర్విష్ణురీడితః। వాగ్యజ్ఞేనార్చితోదేవః ప్రీయతాంమే జనార్దనఇత్యుక్త్వా ఉదకంస్పృశేత్॥

బ్రహ్మయజ్ఞవిధానము.

అటుపైని మధ్యాహ్నమందునబూర్వమువలెనేస్నానమొనర్చిబ్రహ్మయ

జ్ఞమును జేయవలయును. వేదేతిహాసపురాణకల్పములపఠనము బ్రహ్మయజ్ఞ మని శ్రుతులు. ఇవియునాధ్యాత్మికవిద్యయును జపయజ్ఞసిద్ధికొరకు పఠించుమని యాజ్ఞవల్క్యయును జెప్పుటవలనను పురాణభారతాదిపాఠమునకును శూద్రునకధికారములేనందున వాటిశ్రవణమియ్యేవే కర్మాంగమగుటవలననది బ్రహ్మయజ్ఞమని కొందరందురదిగాదు. నమస్కారరూపమగు మంత్రముచేత పంచయజ్ఞములను జేయుమను యాజ్ఞవల్క్యోక్తివలనను నమస్కారము యజ్ఞమని శ్రుతిలుండుటచేత నమోనమయని ముమ్మారుజపించుమని స్మృతికౌముదియందున జెప్పంబడెను. వేదాదులకర్థబాధకలుగుచుండగా స్వరూపమునకియ్యేవే గ్రహించుటవలన సమస్మృతియును గూడ తదంతర్వర్తియగుటచేతను సంబంధము గలుగుటవలన నమోంతశ్శబ్దములచేతను బ్రహ్మయజ్ఞము జేయదగును. అది యటులంటిరేని జెప్పుచున్నారము.

దర్భాసనమందునగూర్చుండియాచమించి పరమేశ్వరప్రీతికొరకుసంకల్పమును జేయుచున్నానని సంకల్పించి దర్భలుగర్భమందుంచిన బ్రహ్మాంజలినిజేసి నమోనమయనుచు జపించందగును.

సామవేదముకొఱకు నమస్కారము, అథర్వణవేదముకొఱకు నమస్కారము, శిక్షకొఱకు కల్పముకొఱకు వ్యాకరణముకొఱకు నిరుక్తముకొఱకు జ్యోతిషముకొఱకు ఛందోవిచిత్తికొఱకు అధ్యాత్మవిద్యకొఱకు ఇతిహాసపురాణములకొఱకు తర్కవిద్యకొరకు పూర్వమీమాంసకొఱకు ఉత్తరమీమాంసకొరకునునమస్కారమని జపించి దేవతలకొరకు పితృదేవతలకొఱకును మహాయోగులకొఱకును స్వాహాకారముకొఱకు స్వధాకారముకొఱకు ప్రతిదినమును నమస్కారమని ముమ్మారుజపించి విద్యాయజ్ఞతపస్సులకు కారణుడని విష్ణువుజెప్పంబడుచున్నాడు స్వప్రకాశకుడును జనార్దనుడగు నతడునాయొక్కవాగ్యజ్ఞముచేతనుపూజితుడైసంతుష్టుడగుగాక యనియుదకమునుస్పృశించవలెను.

దేవతర్పణవిధిః.

తచ్చ బ్రహ్మణేనమ ఇతి నమోంతైర్మంత్రైః కార్యం తస్య నమశ్శబ్దోక్తేరితి కేచిత్। అన్యేతు తృప్యతామిత్యోంకారపూర్వమితి కాతీయ సూత్రస్య తృప్యతాం శబ్దస్యత్యాగే మానాభావాత్తదంతామిత్యాహుః। ఆసనే దక్షిణం జాన్వాచ్య సదర్భాక్షతైర్హస్తద్వయేన దేవతీర్థేనతర్పయేత్। తచ్చకాతీయసూత్రానుసారేణోచ్యతే। యోగయాజ్ఞవల్క్యేనా। యథా బ్రహ్మాతృప్యతాం। విష్ణుస్తృప్యతాం। రుద్రస్తృప్యతాం।ప్రజాపతిస్తృప్యతాం। దేవాస్తృప్యంతాం।

ఛందాంసితృప్యంతాం। వేదాస్తృప్యంతాం।ఋషయస్తృప్యంతాం। పురాణాచార్యాస్తృప్యంతాం।గంధర్వాస్తృప్యంతాం।ఇతరాచార్యాస్తృప్యంతాం।సంవత్సరాస్తృప్యంతాం।సావయవాస్తృప్యంతాం।దేవ్యస్తృప్యంతాం।అప్సరస్తృప్యంతాం। దేవానుగాస్తృప్యంతాం।నాగాస్తృప్యంతాం। సాగరా స్తృప్యంతాం।పర్వతాస్తృప్యంతాం।సరితస్తృప్యంతాం। మనుష్యా స్తృప్యంతాం। యక్షాస్తృప్యంతాం।రక్షాంసితృప్యంతాం।పిశాచాస్తృప్యంతాం।సుపర్ణాస్తృప్యంతాం। భూతాని తృప్యంతాం। పశవస్తృప్యంతాం।వనస్పతయస్తృప్యంతాం। ఓషధయస్తృప్యంతాం। భూతగ్రామ శ్చతుర్విధ స్తృప్యంతాం। ఆచార్యచూడామణౌతు ప్రాజాపత్యంతే। దేవాయక్షాస్తథానాగా గంధర్వాప్సరసాసురాః। క్రూరాస్సర్పాస్సుపర్ణాశ్చతరవో జంబుకాఃఖగాః। విద్యాధరా జలాధారాస్తథైవాకాశగామినః। నిరాహారాశ్చయేజీవాః పాపేధర్మేరతాశ్చయే। తేషామాప్యాయనాయైతద్దీయతే సలిలంమయేతిమాతోస్యోక్తిః తర్పణముక్తం॥

బుషితర్పణవిధిః.

నివీతంకృత్వోదగగ్రైదర్భైర్మధ్యేన ప్రజాపతితీర్థేన తిలాక్షతమిశ్రైర్ద్వౌద్వావంజలీన్మంత్రాన్ప్రుత్వా తర్పయామీతిదద్యాత్। సనకస్సనందనస్సనాతనఃకపిలః। అసురఃవోఢః। పంచశిఖః॥

పితృతర్పణవిధిః.

దక్షిణాభిముఖస్సవ్యంజాన్వాచ్యప్రాచీనావీతి పితృతీర్థేన ద్విగుణదర్భైస్తిలమిశ్రాం స్త్రీం స్త్రీనంజలీన్ దద్యాత్। వసవస్తృప్యంతాం। రుద్రాస్తృప్యంతాం। ఆదిత్యా స్తృప్యంతాం। మరుత స్తృప్యంతాం। అశ్వినౌ తృప్యేతాం। కవ్యవాలనలా స్తృప్యంతాం। సోమ స్తృప్యతాం। యమ స్తృప్యతాం।అర్యమాస్తృప్యంతాం। అగ్నిష్వాత్తాస్తృప్యంతాం। సోమపాస్తృప్యంతాం। బర్హిషదస్తృప్యంతాం। యమస్తృప్యతాం।ధర్మరాజస్తృప్యతాం। మృత్యుస్తృప్యతాం। అంతకస్తృప్యతాం। వైవస్వతస్తృప్యతాం। కాలస్తృప్యతాం।సర్వభూతక్షయస్తృప్యతాం।ఔదుంబరస్తృప్యతాం।దధ్నస్తృప్యతాం। నీలస్తృప్యతాం।పరమేష్ఠీతృప్యతాం।వృకోదరస్తృప్యతాం। చిత్రస్తృప్యతాం। చిత్రగుప్తస్తృప్యతాం।జీవత్పితృకో ప్యేతదంతాన్సర్వాంస్తర్పయేత్॥

స్వపితృతర్పణవిధిః.

తతస్స్వపితృభ్యోనమఇత్యావాహ్య కాశ్యపగోత్రః అస్మత్పితాఽముకదాసస్తృప్యతాం। సర్వాః ప్రజాః కాశ్యపాఇతిశ్రుతేః। గోత్రినాశేతు కా

శ్యపఇతి వ్యాసప్రోక్తేః। కాశ్యపగోత్రమేవ శూద్రాణాం విధీయతే। ఏ
వం త్రిః। ఏవం పితామహః। ప్రపితామహః। పితృభ్యో నమ ఇతి షట్త్రింశద్ధుశబ్దేన
వా అంజలిం ప్రసించేత్। అస్మన్మాతా కాశ్యపగోత్రాముకదేవిదా తృప్యతాం।
ఏవం పితామహీ। ప్రపితామహీ। సాపత్నిమాతా। ఏవం పితృభ్యో నమః। ఆవా
హ్య మాతామహః। ప్రమాతామహః। వృద్ధప్రమాతామహః। ఏవం మాతామ
హీ। ప్రమాతామహీ। వృద్ధప్రమాతామహీ। ఏవం స్వభార్యాః। పుత్రః। పు
త్రీ। పితృవ్యః। మాతులః। స్వభ్రాతా। తత్పత్న్యః। పితృష్వసా। స్వభగినీ। సా
పత్న్యాదిసభర్తృకేత్యేతేషు। శ్వశురః। గురుః। స్నుషా। మిత్రభ్రాతః। యద్వా॥
ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం దేవర్షిపితృమానవాః। తృప్యంతు పితరస్సర్వే మాతృ
మాతామహాదయః। అతీతకులకోటీనాం సప్తద్వీపనివాసినాం। ఆబ్రహ్మభువ
నాల్లోకా దిదమస్తు తిలోదకమితి। యత్తు హారీతః॥ వసిత్వా వసనం శుష్కం స్థలే ని
ష్పీడ్య బర్హిషి। విధిజ్ఞస్తర్పణం కుర్యాన్న తు పాత్రే కదాచనేతి। తదనుద్ధృతోద
కస్థలత్పరం। ఉద్ధృతే తు స ఏవ। పాత్రాద్వా జలమాదాయ స్వయం పా
త్రాంతరే క్షిపేత్। జలేపూర్ణేఽథవా గర్తే నస్థలే న తు బర్హిషి॥ యోగయాజ్ఞవ
ల్క్యః॥ యద్యుద్ధృతేన సించేత తిలాస్సంమిశ్రయేజ్జలే। అతోఽన్యథా తు సవ్యేన తి
లా గ్రాహ్యా విచక్షణైః॥ ఏవం చ గృహే ప్రత్యవతాకార్యః॥ సప్తమ్యాం రవివారే చ
గృహే జన్మదినే తథా। భృత్యపుత్రకళత్రార్థీ న కుర్యాత్తిలతర్పణమితి వచిస్మృ
తే॥ ఏకే వాస్మత్కులే జాతా అపుత్రాగోత్రిణో మృతాః। తే గృహ్ణంతు మయా
దత్తం వస్త్రనిష్పీడనోదకమితి। తీరస్థలే వస్త్రం పీడయేత్॥ ఆచార్యచూడామణౌ
తు॥ యేబాంధవా బాంధవావా యే చ జన్మని బాంధవాః। తే తృప్తిమఖిలాయాంతు
యేవాస్మత్తోయకాంక్షిణః। న మోచనమితి శారీపేడన మంత్రః॥

తతస్సవ్యేన విష్ణుపురాణోక్తవిధినా తర్పయేత్। దేవాసురాస్తథా నా
గా యక్షగంధర్వరాక్షసాః। పిశాచా గుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాస్తరవః ఖగాః।
జలేచరా భూనిలయా వాయ్వాధారాశ్చ జంతవః। తృప్తిమేతేనయాంత్వాశు మ
ద్దత్తేనాంబునాఖిలాః। నరకేషు సమస్తేషు యాతనాసు చ యే స్థితాః। తేషామప్యా
యనాయైతద్దీయతే సలిలం మయా। యేబాంధవా బాంధవాశ్చ యేఽన్యజన్మని
బాంధవాః। తే సర్వే తృప్తిమాయాంతు యే చాస్మత్తోయకాంక్షిణః॥ సంక్షేపస్తు॥

ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం జగత్తృప్యత్విత్యేకాంజలిః॥

దేవతర్పణ విధానము.

బ్రహ్మకొఱకు నమస్కారమని నమస్కారసంతమునందుగలుగునటుల జేయుట

గినది. శూద్రుసకున నమస్కారోక్తి వలనయని గొందఱందురు. తత్పురుషై తేత్త్వప్తిర్నాం దురు గాకయను శబ్దమును నోంకారపూర్వముగనొనర్పనని కాత్యాయన సూత్రోక్తమందు ప్రణవమువినాగా తత్ప్తులకదరనిపఠించకూడదనుటకుప్ర మాణములేనందున బ్రహ్మాదులుత్పృప్యంతుదురుగా కయనిబఠించదగునని జెప్పచు న్నారు.

కూర్చుండుటలో దక్షిణజానువును వంచి దర్భాకృతతతో హస్తద్వయ ముచేతను దేవతీర్థమున తర్పణమొనర్పవలెను. అది కాత్యాయన సూత్రానుసార ముగ జెప్పఁబడుచున్నది. యోగయాజ్ఞవల్క్యచేతను జెప్పఁబడినదెటువలెననిన. బ్రహ్మాతృప్యతునొందుగాక విష్ణురుద్రప్రజాపతులు దేవతలు ఛందస్సులు వేదము లు ఋషులు ప్రాచీనాచార్యులు గంధర్వలితరాచార్యులు సంవత్సరసావయ వములతోగూడ దేవులప్సరసలు దేవానుగులు నాగులు సాగరములు పర్వతము లు సరిత్తులు మనుష్యులు యక్షులు రక్షస్సులు పిశాచములు సుపర్ణులు భూతము లు పశువులు వనస్పతులౌషధులు చతుర్విధమగు భూతగ్రామములు తృప్తినొం దుదురు గాకయని తర్పణమొనర్పవలెను.

ఆచార్య చూడామణియందైతేప్రజాపతితర్పణానంతరమందు దేవతలు యక్షులు నాగులు గంధర్వులప్సరసలసురులు క్రూరులైన సర్పములు సుపర్ణులు వృక్షములు జంబుకములు పక్షులు విద్యాధరులు జలమందుండువారు అంతరిక్ష చరులు ఉదకమాహారముగాగలవారు పాపధర్మాసక్తులున్ను యెవరోవారికి తృ ప్తికొరకీయుదకము నాచేత నివ్వబడినదని మత్స్యపురాణోక్తతర్పణము.

ఋషితర్పణ విధానము.

నివీతమును జేసికొని యుత్తరాగ్రముగనుంచబడిన దర్భలమధ్యను ప్రజా పతితీర్థముచేతను తిలాక్షత మిశ్రితములగు రెండేసి యంజలులను మంత్రోక్తిచే చేతను తర్పణమొనర్చెదనని యివ్వవలెనది. సనకుడు సనందనుడు, సనాతనుడు, కపిలుడు, ఆసురుడు, వోఢుడు, పంచశిఖుడును తర్పణమొనర్చఁదగినవారలు.

పితృతర్పణ విధానము.

దక్షిణాభిముఖుడై వామజానువునువంచి ప్రాచీనావీతిగనుండి పితృతీర్థ ముచేతను తిలమిశ్రితములగు ద్విగుణదర్భలచేతను మూడేసి దోసిలు లివ్వవల సినది. వసవులు రుద్రులాదిత్యులు మరుతులశ్వినులు కవ్యవాలనలులు సోమయ మార్యమాగ్నిష్వాత్త సోమపాబర్హిషదయమ ధర్మరాజ మృత్యోంతక వైవస్వత కాలసర్వభూతక్షయోదుంబరదధ్నసీలపరమేష్ఠివృకోదరచిత్రచిత్రగుప్త

తృప్తిం బొందుదుముగాకయని- జీవపితరులున్నంతవఱ కవ్యాంతముల తర్పణ మొనర్చవలెను.

స్వపితృతర్పణ విధానము.

పితృదేవతలకు నమస్కారమని యావాహనజేసి కాశ్యపగోత్రులగు మా తండ్రి ఫలానాదాసుడు తృప్తుడగునని యూదేసి పర్యాయములు తర్పణము నర్చవలెను. నకారజులను కశ్యపసంబంధులని శ్రుతి- గోత్రినానయందు కాశ్యప గోత్రమును జెప్పదగినవని వ్యాఘ్రపాదులను జెప్పుటచేతను కాశ్యపగోత్రమే శూద్రులకు విధించబడుచున్నది.

ఈప్రకారముగానే పితామహప్రపితామహులకుని తృప్తులకు నమస్కారమని ౨, ౩ పసుశబ్దములచేతనైన యంజలిక్షేపణ మొనర్చవలెను. మాతల్లి కాశ్యపగోత్రఫలానాదేవి తృప్తినొందుగాక- ఇటువలెనే పితామహీ ప్రపితామహీ సాపత్నమాతలకు, నిటువలెనే పితృదేవతలకు నమస్కారమని యావాహన జేసి మాతామహప్రమాతామహ వృద్ధప్రమాతామహులకు, నిటువలెనే మాతామహీ ప్రమాతామహీ వృద్ధప్రమాతామహీలకు, నిటువలెనే తనభార్యలకు, పుత్రులకు, పుత్రికలకు, పితృవ్యమాతుల సోదరతత్పత్నీ పితృష్వసా మాతృష్వసా సోదరీ సాపత్న్యభగినీలకు సభర్తృకలతోను, మామను, గురువును, కోడలకు, మిత్రులకును తర్పణమొనర్చవలెను. లేదా యీఅనుగున వ్రాసినప్రకారము సంక్షేపతర్పణమును జేయవలెను. బ్రహ్మమొదలు తృణపర్యంతమును దేవర్షి పితృ మనుష్యాదియైయుండిన మాతృమాతామహాదులగు సప్తద్వీపములయందుండు గతించిన కులకోటులగు సకలపితరులను బ్రహ్మలోకము మొదలిలోకములవరకుండు వారికి తిలోదకమగుగాక యనితర్పణ మొనర్పదగును. హారీతుడైనచో శుభ్రవస్త్రమును గట్టుకొని స్థండిలమందు దర్భలనుపరచి తర్పణమును విధిగ నాచరిగినవాడు చేయదగును. పాత్రయందొకానొకప్పుడు జేయరాదననది యుదకమందు తర్పణమును జేయుపరము. ఉద్ధృతోదకమందైతే పూర్వోక్తముగానే జేయవలయును. పాత్రనుంచి జలమును స్వీకరించి మరియొక పాత్రయందున తర్పణమును జేయవలయును. లేక పూర్ణజలమందైన గర్తమందైన జేయవలయును. దర్భలయందున జేయరాదని యాహారీతుడే జెప్పెను. ఉద్ధృతజలముచే తర్పణమొనర్చినప్పుడాజలమందు తిలలనుగలుపవలెను- తిలలు యెడమచేతిచే తీసి తర్పణమొనర్చరాదు- గృహమందుపుత్రవంతుడు తిలలచే తర్పణమొనర్చరాదు- సప్తమిని భానువారమున స్వగృహమందుజన్మదివసమున భృత్యపుత్ర[illegible] ర్ధియగువాడు తిలతర్పణమును జేయరాదని మరీచి[illegible]

ఎవరు మాకులమున సంతతిలేనివారై సగోత్రులు మృతులై యుండిరో వారు నాచేనివ్వబడిన వస్త్రమును పిడిచిన యుదకమును గ్రహింతురుగాకయని తీరమందైన స్థలమందైన వస్త్రముపిడవవలెను. ఆచార్య చూడామణియందైతే- ఎవరీజన్మమందున పూర్వజన్మమందున బంధువులయ్యుండిరో లేక బంధువులుగాకుండినను నావల్ల తోయదానమును గోరువారందరు తృప్తులుగ వలసినదని స్నానవస్త్రనిష్పీడనము చెప్పబడెను.

ఇటుమీద సవ్యముగా విష్ణుపురాణోక్త తర్పణమును జేయవలయును. దేవతలు, అసురులు, నాగులు, యక్షులు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, పిశాచులు, గుహ్యకులు, సిద్ధులు, కూష్మాండులు, వృక్షములు, పక్షులు, జలచరులు, భూమియందుండువారు వాయుభక్షణను జేయు జంతువులును నాచే నివ్వబడిన యీయుదకముచేత నందరును తృప్తులగుదురుగాక- మరియు నన్ని నరకములందు యాతనలందు నెవ్వరుండిరో వారియొక్క తృప్తికొరకు నాచేతనివ్వబడినది.

ఈజన్మబంధువులితర జన్మములయందు వారలు బంధువులుగాని వారు నాచేనివ్వబడినతిలోదకముచేతృప్తులగుదురుగాక. సంక్షేపతర్పణమైతే- బ్రహ్మ మొదలు తృణమువరకు జగత్తు తృప్తినొందుగాకయనియొకయంజలినివ్వవలెను.

స్నాతఏవసోష్ణీషే ధౌతవాససీబిభృయాదితివిష్ణుః॥ శిరోజలముష్ణీషేణ నివార్య శుభ్రవస్త్రధారణంకృత్వా కేశాన్ధూపయేత్। తదుక్తంచరకే॥ దశాంగధూపేన శిరోరుహాణాం గాత్రస్యచాధూపనిషేవణేన। భంగంజయేన్మూర్ధ్ని ముఖాక్షిరోగాన్పీనసార్ధితకర్ణరోగాని॥ అత్రవిశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయే ప్రకటితత్వాత్పునర్నోచ్యతే॥

స్నానముచేసి సోష్ణీషధౌత వస్త్రములను ధరించవలయునని విష్ణువు. ఉష్ణీషమనగా శిరముపైనున్న జలమునారించుటకు గుట్టెడివస్త్రము మరిఇట్టిశుభ్ర వస్త్రములనుగట్టి కేశములకు ధూపము వేసి బొట్టు పెట్టవలయును. దశాంగ ధూపముచే కేశములను గాత్రములను పట్టించిన శిరోముఖాక్షికర్ణరోగ పీనసలను జయించునని చరకము. ఇదిపూర్వాధ్యాయమందు జెప్పుటవలన నిచ్చటవిస్తరించలేదు.

తిలకవిధిః.

ఊర్ధ్వపుండ్రం ద్విజః కుర్యాత్క్షత్రియస్తు త్రిపుండ్రకం। అర్ధచంద్రంతు వైశ్యస్య వర్తులం శూద్రజాతిషు॥ లలాటశిరఃకంఠబాహుహృదయనాభిపృష్ఠపార్శ్వద్వయేషు తిలకంకృత్వా కుశాసనోపవిష్టః నమోనమ

ఇతిత్రిష్టుపేత్। క్షత్రియవైశ్యశూద్రా అపి యథేష్టం స్వమతానుసారేణోర్ధ్వపుండ్ర త్రిపుండ్రార్ధచంద్రాదిధార్య ఏవవచనాచ్ఛిష్టాచారాత్। తదుక్తం బ్రహ్మాండపురాణే। బ్రహ్మరాత్రేచ॥ సర్వవర్ణేషు మద్భక్తాః కుర్యురేవోర్ధ్వపుండ్రకమితి॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంతుసర్వేషాం ననిషిద్ధం కదాచన। ధారయేత్క్షత్రియాద్యోపివిష్ణుభక్తో భవేద్యదీతి, జాబాలోపనిషది। త్రైవర్ణికానామగ్నిహోత్రజంశూద్రాణాం శ్రోత్రియాగారపచనాగ్నిమితి। తర్యక్పుండ్రస్యచక్షత్రియాదీనాం త్రయాణాం వర్ణానామపి ధారయితు మాజ్ఞాపితం॥ శాఖాం పుండ్రంచసూత్రంచ సమయాచారమేవచ। పూర్వైరాచరితం కుర్యాదన్యథాపతితో భవేదితివిష్ణుః। యోవైస్వాందేవతా మతియజతే ప్రస్వాయై దేవతాయై చ్యవతేనపరాం ప్రాప్నోతి పాపీయాన్భవతీతి శ్రుతిర్యాజుషీచ। తిలకధారణేన దృష్టాదృష్టఫల ప్రాప్త్యాది విశేషస్తు ప్రథమాధ్యాయేదర్శితః॥

తిలకవిధానము.

ద్విజుడూర్ధ్వపుండ్రమును, క్షత్రియుడు త్రిపుండ్రమును, వైశ్యుడర్ధచంద్రాకృతిని, శూద్రుడు వర్తులముగాను, తిలకమునుంచవలెను. లలాట, శిరః, కంఠ, బాహు, హృదయ, నాభి, పృష్ఠ, పార్శ్వద్వయములయందు తిలకముంచి తు శాసనమందు కూర్చుండి నమోనమయని మూడుమార్లు జపించవలయును.

క్షత్రియవైశ్యశూద్రులు యథేష్టముగా స్వమతానుసారముచే నూర్ధ్వపుండ్రత్రిపుండ్రార్ధచంద్రాదిరూపతిలకములను ధరించవచ్చును. ఇదివాచనికము శిష్టాచారము నయ్యున్నది- సర్వవర్ణములయందు నాభక్తులూర్ధ్వపుండ్రమును ధరించవలయును- ఊర్ధ్వపుండ్రము వారికెన్నడు నిషేధించబడదు విష్ణుభక్తులగు క్షత్రియాదులకునని బ్రహ్మాండపురాణము- బ్రహ్మరాత్రము- త్రైవర్ణికులకు అగ్నిహోత్రమునుంచి తీసినవిభూతి- శూద్రులకు శ్రోత్రియగృహమందు పచనాగ్నీయమగు విభూతి గావలయునని జాబాలోపనిషత్తు. శాఖ, పుండ్రము, సూత్రము, సమయాచారములు, ఇవిపూర్వులచే నాచరించఁబడినవే చేయతగినవి. దాని నతిక్రమించిన పతితుడగునని విష్ణువు.

ఎవడు తనకులాగతమగు దేవతనతిక్రమించి యితరదేవతల బూజించునో వాడు ఆదేవతవలన చ్యుతినొంది యుత్కృష్టగతినొందడనియు నుత్కటపాపాత్ముడగునని యజుర్వేదము.

తిలకధారణముచేనగు దృష్టాదృష్టఫల ప్రాప్త్యాది విశేషము పూర్వాధ్యాయమందగపరచబడెను.

దేవ పూజావిధిః.

యద్యపి దేవపూజనేన శూద్రఃపతతి॥ జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యామంత్రసాధనం। దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనాని షడితిమనూక్తేఃతద్విహిత వైదికతాంత్రికమంత్రైర్ద్విజ ప్రతిష్ఠితస్థావరవిగ్రహ సాలగ్రామార్చనా విషయం। తథాచపాద్మే। నారదీయే। స్కాందేచ॥ వైదికోమిశ్రితోవాపివిప్రాదీనాం విధీయతే। తాంత్రికోవిప్రభక్తస్యశూద్రస్యాపి ప్రకీర్తితఇతి॥ యదాప్రతిష్ఠితంలింగం మంత్రవిద్భిర్యథావిధి। తదాప్రభృతి శూద్రశ్చయోషిద్వాపి నసంస్పృశేత్। విష్ణోస్తుపూజనం కార్యంపతి బుధ్యానచాన్యథా॥ స్వస్థాపిత పార్థివస్వర్ణ రజతతామ్ర కాంస్యశిలాదారు ప్రతిమాదౌ స్పర్శసహితా పూజాకార్యాఏవ॥ సపర్యావివిధాప్రోక్తా తాసామేకాం సమాశ్రయేత్। గంధాదికానివేద్యాంతా పూజా పంచోపచారికా। అర్ఘ్యపాద్య మాచమన మధుపర్కాసనానిచ।గంధాదిపంచకంచేతిఉపచారాదశోదితాః॥ అథషోడశోపచారాః॥ ఆసనంస్వాగతంచార్ఘ్యం పాద్యమాచమనంతథా।మధుపర్కాచమస్నానవసనాభరణానిచ। గంధపుష్పేధూపదీపౌనైవేద్యంచందనంతథా॥ అథాష్టాదశోపచారాః॥ ఆసనావాహనం చార్ఘ్యం పాద్యమాచమనంతథా। స్నానం వస్త్రోపవీతంచ భూషణానిచసర్వశః। గంధపుష్పే తథాధూపం దీపం నైవేద్యమేవచ। మాల్యానులేపనంచైవనమస్కారవిసర్జనే॥ అథషట్త్రింశోపచారాః॥ ఆసనాభ్యంజనే తద్వదుద్వర్తన విరూక్షణే। సమ్మార్జనం సర్పిరాదిస్నపనావాహనేతతః। పాద్యార్ఘ్యాచమనీపంచ స్నానీయమధుపర్కకౌ। పునరాచమనీయంచ వస్త్రయజ్ఞోపవీతకే। అలంకారో గంధపుష్పే దీపధూపౌతథైవచ। తాంబూలానిచనైవేద్యంపుష్పమాలాస్తథైవచ।అనులేపంచశయ్యాచ చామరంవ్యజనంతథా।ఆదర్శదర్శనంఛత్రంనమస్కారోథవర్తనం। గీతవాద్యేచదానానిస్తుతిహోమప్రదక్షిణం। దంతకాష్ఠప్రదానంచ తతోదేవవిసర్జనం। ఉపచారాఇమేజ్ఞేయా షట్త్రింశత్సురపూజనే। ఇత్యాచారచింతామణౌ॥ తేచకామ్యపూజాయాం ఏతేవికల్పాయథావిభవం॥ ఏకంవినాయకే కుర్యాత్ ద్వేసూర్యేత్రీణిశంకరే। చత్వారికేశవేదద్యాత్సప్తాశ్వత్థే ప్రదక్షిణాః। ఇతిబహ్వృచపరిశిష్టే॥ ఏకాచండ్యాం రవేస్సప్తతిస్రోదద్యాద్వినాయకే। చతస్రోవిష్ణవేదేయా శివస్యార్ధ ప్రదక్షిణం। వృషంచండం వృషంచైవ సోమసూత్రం పునర్వృషం। చండంచ సోమసూత్రంచ పునశ్చండం పునర్వృషం। అపసవ్యం యతీనాంతు సవ్యంతు బ్రహ్మ చారిణాం। సవ్యాపసవ్యం గృహిణామేవంశంభోఃప్రదక్షిణం॥ తథాగ్నేయం। ప్రదక్షిణత్ర

యఃకుర్యాచ్ఛివస్యాయతనేబుధః॥ లైంగే। సవ్యాంవ్రజేత్తోయంసవ్యం ప్రణాలం నైవలంఘయేత్। తథా। ఉరసాశిరసాచైవ మనసావచసా తథా। పద్భ్యాంకరాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోష్టాంగ ఉచ్యతే. మార్జనార్చన బలికర్మ భోజనాది దేవతీర్థేనేతిహారీతః॥ ధాత్రీఫలేనయత్పుణ్యం జయంత్యాస్సముపోషణే। ఖగేంద్రసలభేన్మర్త్యస్తులసీపూజనేనతత్ ఇతిగారుడే॥ శతపుష్పం బిల్వపత్రం చంపకంతగరంతథా। కరవీరం తథా శ్వేతం పాలాశంకుశ పుష్పకం। వనమాలాహ్యశోకంచ సేవంతీకుబ్జమాలతీ। త్రిసంధ్యంచ తథా శ్వేతం కుందంచశతపత్రకం।మల్లికాచైవజాతీచ సర్వపుష్పాణ్యశిష్యతే. అపామార్గం భృంగరాజంశమీపత్రంచఖాదిరం। దూర్వాచ కుశపత్రంచ దమనం మరువంతథా। తతశ్శ్రేష్ఠం బిల్వపత్రం తతశ్చతులసీవరా। పల్లవాన్యపిచైషాంస్యుశ్శస్తాన్యర్చావిధౌహరేః। అగస్త్యవృక్షసంభూతైః కుసుమై రసితైస్సితైః। యేర్చయిష్యంతి దేవేశం తైః ప్రాప్తంవైష్ణవంపదం। తులసీమాలయావిష్ణుః కేతక్యావాపిపూజితః। సమాంసహస్రం సుప్రీతోభవతే మధుసూదనఇతి నృసింహపురాణే॥ శివేవర్జ్యానితత్రైవ। జపాబంధూకసింధూరం తథాత్రిసంధికేశుభే। నందంతీ కేతకీయూథీమాలతీకుటజానివా। ఘుసృణంచకుమారంచప్రమాదేనాపినార్పయేత్।బర్బరీసర్జపత్రాణితథాచకుముదద్వయమితి॥ జలంపర్యుషితంత్యాజ్యంపత్రాణి కుసుమానిచ। తులస్యగస్త్యబిల్వాని గాంగంవారినదూష్యతీతివిష్ణురహస్యే॥ ప్రతిమాయాంవిష్ణ్వాద్యర్చనప్రయోజనాదీని ప్రథమాధ్యాయే ప్రకటితత్వాత్పునర్నోచ్యతేస్మాభిః॥

దేవపూజాప్రకారము.

ఆలోచించగా దేవపూజవలన శూద్రుడు పతితుడగును. జపతపస్తీర్థగాచరణసన్యాస మంత్రానుష్ఠాన దేవతారాధనము లీయారును స్త్రీశూద్రపతన హేతువులని మనువు. అదివిహితంబగు వైదిక తాంత్రిక మంత్రములవలన బ్రాహ్మణప్రతిష్ఠితస్థావర విగ్రహ సాంగార్చనవిషయము. ఆప్రకారము నారదీయమందును స్కాందమందును జెప్పంబడెను.

వైదికము తాంత్రికము విప్రాదులకు విధించంబడెను. తాంత్రికము బ్రాహ్మణభక్తిగల శూద్రునకు జెప్పంబడెను. మంత్రవేత్తలచేతను విధ్యుక్తముగ ప్రతిష్ఠించంబడిన లింగమును స్త్రీశూద్రులు స్పృశించరాదు. విష్ణుపూజనము భర్తృభావనచేతను స్త్రీలుజేయదగును. తనచేతను స్థాపించబడిన పార్థివ, స్వర్ణ, రజిత, శిలా, దారు ప్రతిమలయందు స్పృశించి పూజించదగును. పూజాప్రకారము లనేకములున్నవి వాటిలోనే దైనను జేయదగును.

గంధాదిని వేదాంతము పంచోపచారపూజ, అర్ఘ్యపాద్యాచమన మధుపర్కాసనము లైదును పూర్వోక్త పంచోపచారము లైదును పదియుపచారములు.

ఇటుపైని షోడశోపచారనులను జెప్పుదుము. ఆసనము స్వాగతమర్ఘ్యము పాద్యము ఆచమనము మధుపర్కమాచమనము స్నానము వస్త్రము ఆభరణము గంధపుష్ప ధూపదీపములు నైవేద్యము వందనము.

ఇటుమీద పదునెనిమిదియుపచారములు-ఆసనమావాహనమర్ఘ్యము పాద్యమాచమనము స్నానము వస్త్రముపవీతము భూషణములు గంధము పుష్పము ధూపము దీపము నైవేద్యము మాల్యమనులేపనము నమస్కారము విసర్జనము.

ఇరువదారుపచారముల నీపైని వ్రాసెదము. ఆసనమభ్యంజనము మర్దనానలుగుపుడిచి వేయుట నేయితో స్నానము ధూపముపాద్యమర్ఘ్యమాచమనము పంచామృతస్నానము మధుపర్కము తిరుగనాచమించుట వస్త్రము యజ్ఞోపవీతము అలంకారము గంధము పుష్పము ధూపము దీపము తాంబూలము నైవేద్యము పుష్పమాల్యానులేపనశయ్యాచామరవ్యజనములుఅద్దమునుజూపుట ఛత్రనమస్కార ప్రదక్షిణ నమస్కారగీతవాద్య దానస్తుతిహోమ దక్షిణ దంతకాష్ఠప్రదానోద్వాసనములు- ఈప్రకారమాచార చింతామణియందున జెప్పబడెను. అవిన్ని కామ్యపూజయందువికల్పములువిభవానుసారముగ జేయవలయును. వినాయకునకొకటి సూర్యునకు రెండు శంకరునకుమూడు కేశవునకునాలుగు అశ్వత్థమునకారునొకటియును ప్రదక్షిణము లొనర్చవలెనని బహ్వృచపరిశిష్టము. చండికి యొకటి, సూర్యునికానొకటి, వినాయకునకుమూడు, విష్ణువునకు నాలుగు, శివునికర్థప్రదక్షిణమును జేయవలయుననగా వృషభముమొదలుచండికేశునివరకు చండికేశుడుమొదలు సోమసూత్రమువరకు తిరుగతిరుగ నీప్రకారమె ప్రదక్షిణమొనర్చవలెను. యతులకపసవ్యము- బ్రహ్మచారులకుసవ్యము- సవ్యాపసవ్యము గృహస్థులకు నిటుల శివప్రదక్షిణవిధి. ప్రదక్షిణత్రయమును శివాలయమునకు జేయుమనియాగ్నేయపురాణము. సవ్యముగవెళ్లి తిరుగ సవ్యముగ ప్రదక్షిణమొనర్చవలెను. సోమసూత్రమును దాటరాదని లింగపురాణము- వక్షము చేతను శిరస్సుచేతను మనోవాక్యముల చేతను పాదపాణి జానువుల చేతను భూమిని స్పృశించి జేయునది యష్టాంగప్రణామము.

మార్జన మర్చనము బలికర్మ భోజనములు దేవతీర్థముచే జేయవలెనని హారీతులు. ఉశికపంచుచే నెట్టిపుణ్యమోజయంతియందుపవసించుటచే నెట్టిసుకృ

తమో తులసీపూజనముచే నట్టిఫలమగునని గరుడపురాణము. శతపుష్పము బిల్వపత్రము సంపెంగ గన్నేరు తెల్లమోదుగ తగరపుష్పము కల్లుపుష్పవనమాల అశోకపుష్పము సేవంతిపుష్పము కుబ్జ మాలతి త్రిసంధ్యము శ్వేతపుష్పము మల్లె జాతీకుసుమ మన్నిపుష్పములకంటె నతిశయమైనదగుచున్నది. ఉత్తరేణి, భృంగరాజము, జమ్మి, చంద్రపత్రి, బిల్వము, కుశపత్రము, దవనము, మరువము, వీటికంటె బిల్వపత్రము శ్రేష్ఠము. దానికంటె తులసి శ్రేష్ఠము. వీటిచిగుళ్లి విష్ణ్వారాధనకు ప్రశస్తములు. తెల్లవిసి నల్లవిసివృక్షములయొక్క పుష్పములనెవరు బూజింతురో వారికి విష్ణువు ప్రసన్నుడగునని- నారికేళపుష్ప సిందూరిము త్రైసంధికకుసుమము రెండు విధములయినవిన్ని నందంతి కేతకి బండిగురివింద మాలతీపుష్పము అంకుశపుష్ప ఘుస్తృణము కుమారీ పిట్లను పరిమాదముచేతనున్న శివపూజను జేయరాదు. మరునాటినీళ్లు, పరిషమది నాండు దెచ్చినపుష్పపత్రాదులను బూజింపరాదని నృసింహపురాణము. తులసి, అవిశ, బిల్వపత్రములను గంగోదకమును పర్యుషితమైనను బరిగ్రహించదగునని విష్ణురహస్యము.

ప్రతిమలయందున విష్ణ్వాద్యర్చనముచేతనగు ఫలాదికము ప్రథమాధ్యాయమందున ప్రకటించుటచేతను దిరుగ మాచేతను జెప్పబలేదు.

శూద్రవైశ్వదేవప్రకారః॥

పంచయజ్ఞవిధానంతుగృహీనిత్యంసమాపయేత్। యథాః॥ బ్రహ్మయజ్ఞోదేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తథైవచ। భూతయజ్ఞోనృయజ్ఞశ్చపంచయజ్ఞాః ప్రకీర్తితాః॥ స చలౌకికాగ్నౌకార్యః। వైవాహికాగ్నౌ విత్యాచార్య ఇతిపక్షాంతేశ్వరాః। అత ఏవతంత్రరత్నే స్థపతీష్టిర్లౌకికే7 ప్యుక్తా। శూద్రాణాం పురాణశ్రవణాధికారాత్తన్మత్రోవైశ్వదేవస్తైః కార్యః। తథామార్కండేయపురాణే॥ తతస్సంపూజ యేద్వహ్నిందద్యాచ్చైవాహుతీః క్రమాత్॥ ప్రథమాంబ్రహ్మణే దద్యాత్ప్రజానాం పతయేతతః। తృతీయాంచైవ గృహ్యాభ్యః కశ్యపాయతథాపరాం। తతోనుమతయేదద్యా ద్దద్యాద్గృహబలింతతః। పర్జన్యాయాద్భ్యోధరిత్రీణాంచదద్యాత్తు మణికత్రియం। వాయవే ప్రతిదిగ్భ్యశ్చ దిగ్భ్యః ప్రాచ్యాదితః క్రమాత్। బ్రహ్మణేచాంతరిక్షాయ సూర్యాయచ యథాక్రమం। విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో విశ్వభూతేభ్యఏవచ। ఉషసేభూతపతయే దద్యాచ్చోత్తరతస్తతః। స్వధానమఇత్యుక్త్వాపితృభ్యశ్చాపి దక్షిణే। కృత్వాపసవ్యంవాయవ్యాంయక్ష్మైతత్త్రైవనేజనం। తతస్తోయముపాదాయ తేషాంనామ్నాక్షిపేద్బుధః॥ విష్ణుపురాణేప్యేవంహోమము

క్త్వాబలావిశేషఉక్తః॥ తద్భేషంమణికేపృథ్వీ పర్జన్యేభ్యఃక్షిపేత్త్రతః। ద్వారేధాతుర్విధాతుశ్చమధ్యేచ బ్రహ్మణిక్షిపేత్। మణికేతథాపాసనసన్నిధౌ॥ యద్వాఉదధానేపృథ్వీపర్జన్యాదిబలిః॥ ఇంద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ తథేందవే। ప్రాచ్యాదిషుబుధోదద్యాద్ధుతశేషాత్మకంబలిం। ప్రాగుత్తరేచవిగ్భగేధన్వంతరిబలింవిదుః। వాయవ్యైవాయవేదిక్షుసహస్తాసుతతోదిశాం। బ్రహ్మణేచాంతరిక్షాయ భానవేచక్షిపేద్బలిం। విశ్వేదేవాన్విశ్వనూతాం స్తథావిశ్వపతీన్పితౄన్। యక్ష్మాణంచ సముద్దిశ్య బలిందద్యాన్నరేశ్వరః॥ కాత్యాయనసూత్రేఽపి॥ ఇదమేవ బలిహరణం కించిన్న్యూనం। తేనసూత్రేపీదమేవ॥ తత్ర॥ స్వాహాకారేణనమస్కారో మంత్రశ్శూద్రోవిధీయత ఇతిభాష్యతోక్తే హోమే స్వాహాశబ్దో బలౌనమశ్శబ్ద ఇతి స్మృతికౌముదీ తస్న నమస్కారమంత్రేణేత్యేతద్విరోధాత్। తచ్చబలిదానంగృహ్యదేశేషుకార్యం। అగ్నేః పశ్చాద్వా॥ అథప్రయోగః॥ దర్భహస్తః ఆచమ్యతూష్ణీం ప్రాణానాయమ్యవా దేశకాలౌస్మృత్వా పంచసూనాపనుత్తయె పరమేశ్వరప్రీత్యర్థంవైశ్వదేవంకరిష్యఇతిసంకల్ప్యస్థండిలంసమృజ్యోపలిప్యోల్లిఖ్యాంగుష్ఠానామికాభ్యాంమృదముద్ధృత్యాభ్యుక్ష్య లౌకికాగ్నింసంస్థాప్యాగ్నయేనమః। ముఖంయస్సర్వదేవానాం హవ్యభుకవ్యభుక్తథా। పితౄణాంచ నమస్తస్మై విష్ణవేపావకాత్మన ఇతిసంపూజ్య పర్యుక్ష్యాగ్నౌచరుపాకంకృత్వా గృహాన్నేనతండులైరాజ్యప్లుతైః ఫలైర్వాకుర్యాత్। తద్రివ్యమగ్నౌ నిధాయోద్ధాస్యాభ్యుక్ష్యహస్తేన ఘృతప్లుతం జుహుయాత్। ఆహుతిర్గ్రావదశ పర్వపూరికా ఆమలికమాత్రావా। స్వధా అగ్నయేనమః ఇదమగ్నయేనమమేతిత్యాగః। ఏవమగ్రేపి। వాయవె। సూర్యాయ। ప్రజాపతయె। అగ్నయె। బ్రహ్మణె ఇతిషట్। ఇతిశాకలహోమాః॥ అథపారాణాః॥ బ్రహ్మణే। ప్రజాపతయె। గృహ్యేభ్యః। కశ్యపాయ। అనుమతయె। విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః। అగ్నయెస్విష్టకృత ఇతి। తతఃపర్యుక్ష్యవిభూతింధృత్వానమస్కుర్యాత్॥ విజ్ఞానేశ్వరమతె। దేవతాభ్యఃపితృభ్యశ్చమహాయోగిభ్య ఏవచ। నమస్స్వధాయైస్వాహాయైనిత్యమేవనమోనమః ఇత్యేతేసకృద్ధోమః। నమ ఇత్యేవమంత్రేణహోమఇత్యేకే॥ మదనపారిజాతే పరిశిష్టే॥ శాకంవాయదివాపత్రం మూలంవాయదివాఫలం, సంకల్పయేద్యదాహారె తేనాగ్నౌ జుహుయాదపి॥ వ్యాసః॥ జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తంతైలక్షారవివర్జితం। దధ్యక్తంపయసాభ్యక్తం తదభావేంభసాపివా॥ చతుర్వింశతిమతే॥ అలాభేయేనకేనాపి ఫలశాకోదకాదిభిః। పయోదధిఘృతైఃకుర్యాద్వైశ్వదేవం స్రువేణతు। హస్తేనాగ్న్యాదిభిః కుర్యాదద్భిరంజలినాజలె। ఇతి దేవయజ్ఞః॥

శూద్రుల వైశ్వదేవము.

గృహస్థుపంచయజ్ఞములను నిత్యమును జేయకనుండరాదు. బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞ మనుష్య యజ్ఞములైదును పంచయజ్ఞ సంజ్ఞ కలవని యందురు. ఇవి లౌకికాగ్ని చేతను జేయవలసినది. స్మార్తాగ్నియందున జేయుమని యాచార్యుల మతమని విజ్ఞానయోగి. అదిగనుకనే తంత్రరత్నమందు స్థపతేష్టి లౌకికాగ్నియందు జెప్పబడినది. శూద్రులకు పురాణ శ్రవణాధికారము న్నందున పురాణోక్తమైన వైశ్వదేవము వారలచే జేయదగినదని మార్కండేయపురాణోక్తమగపడుచెనము.

వహ్నిని బూజించి యాహుతులను గ్రమముగ నివ్వవలసినది. మునుపట బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి తరువాతను గృహ్యాలకు కశ్యపునకు అనుమతికొరకు నాహుతులనిచ్చి గృహబలినివ్వవలసినది. పర్జన్యోదకధరిత్రులకు ఔపాసనసన్నిధినివ్వవలసినది. వాయుదేవునకు ప్రతిదిక్కునకును ప్రాగ్యాదిగాను బ్రహ్మకంతరిక్షమునకు సూర్యునకు విశ్వేదేవతలకు విశ్వభూతములకు ఉషస్సునకు భూతపతికొఱకును బలిదానము నుత్తరమునందున జేయవలయును. పితృదేవతలకు స్వధానమః యని యనుచు దక్షిణాభిముఖుడై యపసవ్యమున్నకొని వాయవ్యదిశను, యక్ష్మకొఱకటనే మిగిలి యుదకమును చల్లి నిటుమ్మైని యుదకమును స్వీకరించి వారి నామములచేతనన గాయైని బలిహరణమును చేసినవారి నవరిపేరులను జెప్పియుదకమును నూఖమ్మైని చల్లవలెను. విష్ణుపురాణమందీలాగుననే పకారమును జెప్ప బలిహరణమందు విశేషము జెప్పబడెను

బలిహరణశేషమౌపాసనాగ్ని సన్నిధినాయునందున పక్షుల్లకొఱకు క్షేపణము చేయవలెను. స్వాదనమును ధాతకును విధాతకును మధ్యమునందు బ్రహ్మకును బలిహరణము జేయవలయును. దేవారకమునందు పృథ్వీ పర్జన్యాది బలిని జేయవలెను. శేషమును బలిని ఇంద్రునకు, యమునకు, వరుణునకు, చంద్రునకును, ప్రాగ్దక్షిణ పశ్చిమోత్తరముల యందున బలి నివ్వవలెను. ఈశానదిశను ధన్వంతరికిని వాయవ్యదిక్కున వాయుదేవునకును సమస్తదిక్కుల నుందు నంతరిక్షరూపుడగు బ్రహ్మకు సూర్యునకు బలినివ్వవలెను. విశ్వేదేవతలకు సకలమగు భూతములకు తపస్సులకు విశ్వపతులకు ఋషులకు యక్ష్మకును బలిని జేయవలెను. కాత్యాయనసూత్రమందించుకతక్కువగానిటువలెనే జెప్పబడెను. గానశూద్రునకిటువలెనే జేయదగును. స్వాహాకారనమస్కారమంత్రములు శూద్రునకునువిధించబడెననిన, మహాభారతోక్తివలన- హోమమందుస్వాహాశబ్దము

బలిహరణమునందు నమస్శబ్దమును మంత్రముగనుగా గ్రహించుమని స్మృతికౌముది- అదిగాను- నమస్కారమంత్రము చేతననిన వచనమునకు విరోధమగుటవలన- బలిదానము గృహప్రదేశమందున లేక నగ్నికి పశ్చాద్భాగమందనైన జేయదగును. ఇటుపైని ప్రయోగమును జెప్పెము. హస్తమందున దర్భలుంచుకొని యాచమించి యమంత్రకముగ ప్రాణాయామ మొనర్చి దేశకాలములను స్మరించి పంచసూనపరిహారార్థమై పరమేశ్వరప్రీతికొరకు వైశ్వదేవమును జేయుచున్నానని సంకల్పమును జేసి స్థండిలమున మార్జనమొనర్చి యలికి ఉల్లేఖనమొనర్చి అంగుష్ఠానామికలచే మృత్తికనువెత్తి యభ్యుక్షణమొనర్చి లౌకికాగ్నిని స్థాపించి యగ్నికినమస్కారముజేసి- ఎవడు సర్వదేవతలకును ముఖము హవ్యభోక్తయు కవ్యభోక్తయు నగ్నిస్వరూపుడు నగుచున్నాడో నట్టివిష్ణువుకొరకు నమస్కారము. ఈలాగునబూజించి పర్యుక్షణమొనర్చియగ్నియందున చరుపాకమును జేసి గృహాన్నము చేతనైనను యాజ్యప్లుతములైన తండులములచేతనైన ఫలములచేతనైనజేయదగును. ఆద్రవ్యమగ్నియందుంచి దీసి యభ్యుక్షణమొనర్చిహస్తమునుచేతను ఘృతప్లుతమగుద్రవ్యమును హోమమునుజేయవలయును. ఆహుతులుపన్నెండు పర్వములచే పూరించబడినది యుశీరికకాయ యంత అగ్నికొరకునమస్కారమని యిది యగ్నికొరకు నాదిగాదనిత్యాగము- ఈప్రకారముగానే ముందున్న వాయుదేవుని కొరకు సూర్యునికి ప్రజాపతి కగ్నికి బ్రహ్మకు నీప్రకారముగా నారు శాకల హోమమిట్లొనర్చవలెను.

పౌరాణ హోమవిధి-

బ్రహ్మకు ప్రజాపతికి గృహ్యులకు కశ్యపునకు అనుమతికి విశ్వేదేవతలకు స్విష్టకృతుకు నగ్నికినాహుతులిచ్చి పర్యుక్షణమొనర్చి విభూతినిధరించినమస్కరించవలెను- విజ్ఞానేశ్వరమతమందైతే దేవతలకొరకు,మహాయోగులకొరకు, స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమును నమస్కారమని ఈమంత్రమును జెప్పుచునసకృద్ధోమమొనర్చునని- నమయను మంత్రముచేతను హోమమని గొందరందురు- కూర, ఆకు, దుంప, పండు నివియేవి యాహారమునకిచ్చుచునో యదియగ్నియందున హోమమొనర్చుమని మదనపారిజాతమందున పరిశిష్టమందున జెప్పబడెను- నేయిచేతను లేక పెరుగు,పాలు లేకనుదకముచేతనైననుతడిపి తైలక్షారములులేనిద్రవ్యమును హోమమొనర్చుమని వ్యాసులు. ఫలశాకోదకపయోదధిఘృతములతో స్రువమున హస్తముచేనగ్నియందున వైశ్వదేవమును జేయవలయును. జలమందు జలాంజలిచేత నొనర్చవలెనని చతుర్వింశతిమతమందున జెప్పబడెను-

భూతయజ్ఞః॥

మధ్యేపర్జన్యాయఅద్భ్యః పృథివ్యైద్వారశాఖయోః। ధాత్రేనమః। ఇదంధాత్రే। ఏవమగ్రేపి। విధాత్రేనమః। ప్రతిదిశం వాయవే। ప్రతిదిశందిగ్భ్యః। ఇంద్రాయ ధర్మరాజాయ వరుణాయ ఇందవే ఈశాన్యాం। ధన్వంతరయే। వాయవ్యాం వాయవే. బ్రహ్మణే। అంతరిక్షాయ। సూర్యాయ। ఉత్తరే విశ్వేభ్యో దేవేభ్యోనమః। విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో భూతానాంపతయేనమః। తతఃదక్షిణేప్రాచీనావీతి పితృభ్యస్స్వధానమః। ఇదంపితృభ్యః। జలస్పర్శః। అయం కాతీయఃపక్షః। పౌరాణశ్చ॥ స్వధాశబ్దోనేత్యేకే పాత్రం ప్రక్షాళ్య వాయవ్యేయక్ష్మైతత్తే

ఇతినినయేత్. ఇదంయక్ష్మణే అథనాదేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చేత్యనేనైవ భూమౌబలిః। తేనైవపితృయజ్ఞఇత్యేకే। ఆచారచూడామణౌతు। ఓంభూస్స్వాహేతి విప్రేణోక్తేనమోనమఇతి స్వయంజుహుయాత్। ఏవంవ్యస్తాస్సమస్తాశ్చ। తతోదేవకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహేతి విప్రేణోక్తేనమఇతిస్వయంహోమః। తన్న। నమస్కారేణ వైదికబాధాత్। అగ్నయఇదం ఏవంషట్। తతోయమాయస్విష్టకృతేచ భూమౌవిశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సర్వేభ్యో భూతేభ్యోనమః॥ నమఃపితృభ్యో నమఇతిదక్షిణే। ఐశానేయక్ష్మైతత్తే। పౌరాణైరేకః। చండాలాదిభ్యోవాయసేభ్యశ్చ దక్షిణే ధర్మరాజచిత్రగుప్తాభ్యాం దద్యాదిత్యుక్తం। తతశ్శేషమాదాయ గృహంగత్వాప్రోక్ష్య ౧౮ ధన్వంతరయే ౧౦ ప్రాచ్యైదిశే ౫ విధాత్రే ౬ వాయవే ౧౩ ఉదీచ్యై ౨౨ సూర్యాయ ౧౪ ఇంద్రాయ ౧ వాయవే ౨౭ విశ్వపతయే ౨౧ అంతరిక్షాయ ౪ ధాత్రే ౧౭ ఇందవే ౬ భూపతయే ౨౦ బ్రహ్మణే ౧౧ దక్షిణే ౧౮ వాయవే ౨౫ విశ్వేభ్యోభూతేభ్యో ౩ పృథివ్యై ౮ వాయవే ౨౪ యక్ష్మణే ౨౩ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో ౨ అద్భ్యః ౧౫ ధర్మరాజాయ ౧౨ ప్రతీచ్యై ౧ పర్జన్యాయ ౨ స్వధాపితృభ్యో ౮ వాయవే పితృభ్యః ౧౫ వరుణాయ॥ ద్వౌశ్వానౌ శ్యామశబలౌ వైవస్వతకులోద్భవౌ। తాభ్యాంపిండంప్రదాస్యామి స్యాతామేతావహింసకౌ। శ్వభ్యాంనమఇతి దత్వా పునరాదాయ। ఐంద్రవారుణ వాయవ్యాం సౌమ్యావై నైఋతాస్తథా। వాయసాఃప్రతిగృహ్ణంతు భూమౌపిండంమయార్పితమితి కాకబలిందత్వా ఇదంవాయసేభ్యః ఇత్యుక్త్వా పునరాదాయ విష్ణుపురాణోక్తైర్మంత్రైర్బలిందద్యాత్॥యథా। దేవా

మనుష్యాః పశవోవయాంసి సిద్ధాస్సయక్షోరగదైత్యసంఘాః। ప్రేతాః పిశాచాస్తరవస్సమస్తాయేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాప్రదత్తం। ఇదందేవాదిభ్యః॥ పిపీలి

కాః కీటపతంగకాద్యాః బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః। ప్రయాంతు తే తృప్తిమి
దంమయాన్నం తేభ్యోవిసృష్టంసుఖినోభవంతు॥ ఇదంపిపీలికాదిభ్యః॥ ఏషాం న
మాతానపితానబంధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్నమస్తి। తత్తృప్తయేన్నంభువిద
త్త మేతత్తేషాంతుతృప్తింముదితాభవంతు॥ ఇదమనాథబంధుభ్యః॥ భూతాని
సర్వాణితథాన్నమేతదహంచ విష్ణుర్నయతోన్యదస్తి। తస్మాదహం భూతనికాయ
భూతమన్నంప్రయచ్ఛామిభవాయతేషాం।ఇదంభూతేభ్యః॥ చతుర్దశోభూతగ
ణోయఏషతత్రస్థితాయేఖిలభూతసంఘాః।తృప్త్యర్థమన్నంహిమయావిసృష్టం
తేషామిదంతేముదితాభవంతు।ఇదంభూతగణాదిభ్యః॥ఇత్యుచ్చార్యనరోదద్యా
దన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః।భువిభూతోపకారాయ గృహీ సర్వాశ్రయోయతః। శ్వ
చండాలవిహంగానాం భువిదద్యాత్తతోనరః। యేచాన్యేపతితాః కేచిదపుత్రా
భువిమానవాః। తతోగోదోహమాత్రంవై కాలంతిష్ఠేద్గృహాంగణ ఇతి। తతఃకు
ష్ఠాదిపతిత పాపరోగిశ్వపచాదిభ్యో దద్యాదితినాగదేవాహ్నికే హరిహరభా
ష్యేచ। ఏతచ్చవైశ్వదేవం ద్విజానాం సాయంప్రాతరుక్తంతత్రైవ। శూద్రా
ణాందివసైవ నతుసాయం। పంచయజ్ఞమాత్రోక్తేః వైశ్వదేవవిధ్యభావాత్। త
దాహజమదగ్నిః। వైశ్వదేవం తథారాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతంతథా। మహతః
పంచయజ్ఞాంస్తుదివైవేత్యాహ ధర్మవిత్॥ తేనరాత్రౌవైశ్వదేవఃపంచయజ్ఞభిన్న
త్వాన్నశూద్రస్యేతి సంక్షేపః॥

భూతయజ్ఞము.

మధ్యను పర్జన్యునికొఱకు ఉదకములకొఱకు పృథివికొఱకు ద్వారశాఖల
కొఱకు ధాతకొఱకునమస్కారమిది ధాతకొఱకొరకిటువలెనే ముందును జె
ప్పదగును-విధాతకొఱకు ప్రతిదిక్కునందునవాయువుకొఱకు ప్రతిదిక్కునన్ను
ఇంద్రునకుధర్మరాజుకొఱకు వరుణునకు చంద్రునకు ఈశాన్యదిక్కునందు ధ
న్వంతరికి వాయవ్యదిక్కునందు వాయువునకు అంతరిక్షుడగు బ్రహ్మకు సూ
ర్యునికొఱకు ఉత్తరమందు విశ్వేదేవతలకునమస్కారము సమస్తభూతములకొ
రకు భూతములకధిపతికొరకు నమస్కారమనవలెను- ఆపయిని దక్షిణమందు
ప్రాచీనావీతిగానుండి పితృభ్యస్స్వధానమః యని యిదిపితృదేవతలకొఱకని జ
లస్పర్శమని- ఇదికాతీయపక్షము- పౌరాణికమతముచేతను స్వధాశబ్దము లేదని
కొందరిమతము- పాత్రమును గడిగి వాయవ్యమందు యక్ష్మకొరకిదియని పాత్రి
పూరణమునుజేయవలయును- ఇది యక్ష్మకొరకు లేదా దేవతలకొరకు పితృదే
వతలకొరకు మహాయోగులకొరకు స్వాహాస్వధలకొరకు నిత్యమునమస్కారమ

నే మంత్రముచేత భూమియందు బలినిచ్చుటచేతనే పితృయజ్ఞమని గొందరందు
రు- ఆచారచూడామణియందయితే- ఓంభూస్స్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచ్చరించ
గా సమోనమః యని శూద్రుడనుచు హోమమును జేయువలెను- ఈప్రకార
ముగా వేరువేరుగా అగ్నియు వ్యాహృతిహోమముచెయ్యవలెను- అటుపయిని
దేవకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహాయని బ్రాహ్మణుడుచెప్పగా నమఃఅని స్వ
యముహోమము- అదిగాదు- నమస్కారమునకు వైదికబాధవల్లనుంచి- ఇది
యగ్నికని పూర్వోక్తప్రకారముగా నారుమారుచ్చరించి యాహుతిహోమ
మొనర్చవలెను- అటుపయిని యమునకు స్విష్టకృతనిహోమము భూమియందు
విశ్వేదేవతలకు సకలభూతములకును పితృదేవతలకును నమస్కారమని- దక్షి
ణమందు ఈశాన్యభాగమున యక్ష్మకిదియని పురాణమంత్రముచేత నొకటి చం
డాలాదులకొరకు కాకులకొరకును. దక్షిణదిశను ధర్మరాజచిత్రగుప్తులకొరకు
నివ్వవలసినదని చెప్పబడినది-

అటుపయిని శేషమును బుచ్చుకొని గృహాంగణమందుసప్రోక్షించి ౧౮ ధ
న్వంతరికి ౧౦ ప్రాగ్దిశికొరకు ౫ విధాతకు ౬ వాయువునకు ౧౩ ఉత్తరదిక్కునకు
౨౨ సూర్యునకు ౧౪ ఇంద్రునకు ౧ వాయువునకు ౨౭ విశ్వపతికి ౨౧ అంత
రిక్షమునకు ౪ ధాతకు ౧౭ చంద్రునకు ౨౬ భూపతికి ౨ బ్రహ్మకు ౧౧ దక్షిణ
మునకు ౧౮ వాయువునకు ౨౫ సకలభూతములకొరకును ౩ భూమికి ౮ వా
యువునకు ౨౪ యక్ష్మకు ౨౩ సకలదేవతలకొరకు ౨ ఉదకములకొరకు ౧౫ ధ
ర్మరాజునకు ౧౨ ప్రతీచికి ౧ పర్జన్యునకు ౨ స్వధానమస్కారముతో పితృదేవత
లకొరకు ౮ వాయువునకు పితృదేవతలకొరకు ౧౫ వరుణునకు.

శ్యామశబలులను యముని గృహమందున బుట్టిన శునకములకొరకు పిం
డమునిచ్చెదయవినన్నుహింసించేవి గాకుండుగాక శునకములకొరకు నమస్కా
రమని బలినిచ్చె దియుగగ్రహించి ఇంద్రవరుణవాయునైఋతిసంబంధులయిన సౌ
మ్యులగు వాయసములు భూమియందున నేనర్పించిన బలిని గ్రహింపుదురు గాక
యని కాకబలినిచ్చి యిదివాయసములకొరకని బలిగా తిరుగస్వీకరించి విష్ణుపు
రాణమందునజెప్పిన మంత్రములచేత బలినివ్వవలసినది.

అవియేవనిన.

దేవతలు మనుష్యులు పశువులు పక్షులు సిద్ధులు యక్షులురగులు దైత్యు
లు ప్రేతపిశాచములు వృక్షములు మరియు నెవరు నాచేనివ్వబడిన యన్నమిచ్ఛ
యించుదురో, దేవతాదులకొరకును చీమలుపురుగులు రెక్కలుగలపురుగులుమొ

దలగునవి కర్మబద్ధులై యాకలిగొంది యుండన్ని ప్రాణులు నీయన్నముచేతృప్తినొందవలెనట్టిప్రాణుల కివ్వఁబడెం. సుఖులయ్యెందురుగాక- ఇదిపిపీలి కాదులకు.

ఎవరలకు తల్లితండ్రిబంధువులును లేకనన్నముదొరకకుందురో వారల తృప్తికొరకు భూమియందీయన్నముంచబడినది- వారలుతృప్తులయి సుఖింతురుగాక- ఇదియనాధలగు బంధువులకొరకు.

సకలభూతము లీయన్నము నేను విష్ణువుకంటె వేరుగాము. అదికారణముచేత ప్రాణిసముదాయమై చేయుబడిన యన్నమును వాటియుత్పత్తికొరకిచ్చెదను- ఇవి భూతములకొరకు.

పదునాలుగు విధములగు భూతసముదాయమునకు నాయా మిగిలినవాటియందుండిన సకలభూతములకును తృప్తికొరకీయన్నమునాచే విడువబడెను. వారలకీయన్నము- వారుసంతుష్టులగుదురుగాక- ఇది భూతగణాదులకొరకు- ఇటులుచ్చరించి శ్రద్ధాళువై భూమియందున భూతోపకారముకొరకు సర్వమునకాశ్రయుడగు గృహస్థు భూతయజ్ఞమును జేయవలెను.

ఇటుమీద శునకచండాల పక్షులకును పతితులకు నపుత్రులకును భూమియందన్నమివ్వవలెను- తదనంతరమందున గోవును బితుకుకాలమునపరకును గృహాంగణమునందతిధికొరకుప్రతీక్షించియుండవలెను. అటుపైని పతితులకు కుష్ఠాది పాపరోగులకు చండాలాదులకివ్వవలెనని గదేవాహ్ని- యందును హరిహర భాష్యమందును జెప్పఁబడెను- ఈవైశ్వదేవమాత్రగంధములయందు ద్విజులకుసాయంప్రాతఃకాలములను జెప్పబడెను- శూద్రులకు పగటియందునమాత్రమెగాని సాయంకాలమున లేదనియును జెప్పిరి- పంచయజ్ఞమాత్రమెనియమించి వైశ్వదేవవిధిని జెప్పకుండుటవలన నటుల జనుదగ్గ వైశ్వదేవమును బలిహరణమును రాత్రియందునమాత్రమే జేయవలెను- మహత్తరమైన పంచయజ్ఞములనుపగటియందునమాత్రమె జేయవలెననెను- అందువలన పంచయజ్ఞములకంటె వేరైన వైశ్వదేవము రాత్రియందున శూద్రులకు లేదని సంక్షేపము-

నిత్యశ్రాద్ధవిధిః॥

తత్పృథక్కార్యం నవా। శ్రాద్ధంవా పితృయజ్ఞస్స్యాత్పిత్ర్యోర్బలిరథాపి వేతి ఛందోగపరిశిష్టాత్। మనుః॥ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పాణ్ణామప్యన్వహంగృహీ॥ ప్రచేతాః॥ నామంత్రణంనహోమశ్చ నావాహనవిసర్జనే। సపిండదానంననురాన్నిత్యే కుర్యాద్ద్విజోత్తమః॥ వ్యాసః॥ నావాహనం స్వధాకారః పిండా

గ్నౌకరణాదికం। బ్రహ్మచర్యాదినియమో విశ్వేదేవాస్తథైవచ। తత్తుషట్పురుషం జ్ఞేయం దక్షిణాపిండవర్జితం। దక్షిణాయాం వికల్పః। కించిద్దత్వా విసర్జయేదితి ప్రచేతసోక్తేః॥ అథప్రయోగః॥ ఆచమ్య దేశకాలౌస్మృత్వా నిత్యశ్రాద్ధం కరిష్యఇత్యుక్త్వాఽస్మత్పితృపితామహప్రపితామహానాం కాశ్యపగోత్రాణామముకదాసానాం। ఏవంమాతామహప్రమాతామహవృద్ధప్రమాతామహానాం సపత్నీకానాంస్థానేక్షణఃకర్తవ్యః। ఇతిక్షణందత్వాపిత్రాదయోమాతామహాదయశ్చ ఇదంవః పాద్యమితిపాద్యందత్వాచమ్యోదఙ్ముఖం కుశాసనే ఉపవిశ్యపిత్రూణాం మాతామహానాంచేదమాసనం పిత్రీక్షణఃక్రియతాం। ప్రాప్నోతు భవాన్ప్రాప్నువానిత్యుక్తేపితరోమాతామహాశ్చ ఏషవోగంధః। ఇమానిపుష్పాణి ధూపోదీపఆచ్ఛాదనంచేతిదత్వా ఘ్రార్హితాం వాచయిత్వా ద్విగుణమామాన్న ముపకల్ప్యపాత్రేమాలభ్యతిలాన్వికీర్య। అన్నంగృహ్యందత్వా పితరః ఇదంవః ఆమాన్నం ద్విగుణం సమంవాసోపస్కరం గవ్యేయంభూమిః గంధరో విప్రః బ్రహ్మరూపమిదం పితృభ్యః కాశ్యపగోత్రేభ్యోముకదాసేభ్యో వసురాదిత్యస్వరూపేభ్యస్తథా మాతామహాదిభ్యశ్చేదమామం స్వధాసంపద్యతాంనమః। దత్తమక్షయ్యమస్తు। బ్రహ్మార్పణమస్తు। మధువాతేత్యుక్త్వా సుప్రోక్షితమస్తు। శివా ఆపస్సంతు। సౌమనస్యమస్తు। అక్షతంచాస్తు। దీర్ఘమాయురస్తు। శ్రేయశ్చాస్తు। పితరస్స్వస్తిబ్రూత। పిత్రాదీనాం యద్దత్తం తదక్షయ్యమస్తు। దక్షిణాందద్యాన్నవాపితావత్యశక్తౌ। పితృబలినైవనిత్యశ్రాద్ధసిద్ధిః॥ ఇతినిత్యశ్రాద్ధం॥

వైశ్వదేవభాగేయజ్ఞపిత్ర్యాజ్ఞకేనేన యద్ద్రష్టాదృష్టఫలంలభతేనరస్తత్సద్యస్తాంగం సయుక్తికం ప్రథమాధ్యాయేఽస్మాభిరుక్తం॥

నిత్యశ్రాద్ధ విధానము.

ఇటుమీద నిత్యశ్రాద్ధవిధానమును జెప్పుచున్నారము. అదివేరేచెయ్యవగినదాకాదా. శ్రాద్ధముచేసినను పితృబలియైనను పిత్ర్యజ్ఞసంబంధమైనను ఛందోగపరిశిష్టమువలన నొకబ్రాహ్మణునికైనను షణ్ణవస్తులయినను నిత్యశ్రాద్ధమందునను నిత్యమును భుజింపజేయదగునని మనువు.

ఆమంత్రణము హోమము ఆవాహనోద్వాసనలు పిండప్రదానము విశ్వేదేవారాధనయును నిత్యశ్రాద్ధమందుచేయరాదని ప్రచేతసులు. ఆవాహనస్వధాకారాగ్నౌకరణపిండదానబ్రహ్మచర్యాదినియమములు విశ్వేదేవారాధనయును దక్షిణాదానమును నిత్యశ్రాద్ధమందున బనిలేదని వ్యాసులు. దక్షిణాదానము నించుక చేయవచ్చునని ప్రచేతసులు జెప్పుటచేతను విభవముగలిగిన నివ్వదగును.

ఇటుపైని నిత్యశ్రాద్ధప్రయోగమును జెప్పుదుము-

ఆచమనమొనర్చి దేశకాలస్మరణచేసి నిత్యశ్రాద్ధమును జేసెదనని బలికి మాపితృపితామహులగు కాశ్యపగోత్రులైన సపత్నీసహితులగుఫలానాదాసులకు, నిటులనె మాతామహప్రపితామహవృద్ధప్రపితామహులు పత్నీసహితుల స్థానమందు క్షణమివ్వవలెను- పిత్రాదులకును మాతామహాదులకును పాద్యమని పాద్యమిచ్చి యాచమించి యుత్తరముఖముగ కుశాసనమునగూర్చుని పితరులకు మాతామహులకిది యాసనమని ప్రతేక్షణము జేయబడుగాక పొందుదురుగాకనిన బొందితిమని బలికినవాడగుచుండగ పితరులకునుమాతామహులకు నిదిగంధమిదిపుష్పమిదిధూపమిదియాచ్ఛాదనమని యిచ్చి పూర్ణులమయితిమనిబలికించి యామముగుభక్షణద్రవ్యము ద్విగుణముగ సంగ్రహించి ప్రోక్షణచేసి పాత్రనుస్వీకరించి తిలలనుజల్లి యాపదార్థములపయిని యంగుష్ఠముంచి ఓపితృదేవతలారా ఆమాన్నము ద్విగుణమయినా భోజన పర్యాప్తమయిన దయినా వ్యంజనములతోగూడ ఇదిమీకొరకనియు నీభూమిగయ బ్రాహ్మణుడుగ దాధరుడగువిష్ణువు బ్రహ్మరూపమయిన దీయామద్రవ్యము ఇది పితృదేవతలకొరకు కాశ్యపగోత్రులగుఫలానాదాసులగు వసురుద్రాదిత్యస్వరూపులగువారికి,నటువలెనే మాతామహులకునీయామము స్వధయౌ గాక కిది యక్షయమౌగాక బ్రహ్మార్పణమౌగాక మధుమనియున్మారని బాగుగాచూడబడినదౌగాక నుదకములుమంగళప్రదములౌగాక యోగ్యమయిన మనస్సౌగాక కొట్టబడనిదౌగాక దీర్ఘమగునాయువౌగాక శ్రేయస్సౌగాక- ఓపితృదేవతలారా మంగళమని బలుకవలెను- పితృదేవతలకేదివ్వబడినదదియక్షయ్యమౌగాక- దక్షిణనివ్వవచ్చును లేక నశక్తుడు మానవచ్చును- పితృబలిచేతనె నిత్యశ్రాద్ధసిద్ధియగును-

వైశ్వదేవ భూతయజ్ఞ పితృయజ్ఞములొనర్చుటచేత నెట్టిదృష్టాదృష్టఫలమును పురుషుడొందునోయది సదృష్టాంతముతో యుక్తిసహితముగ ప్రథమాధ్యాయమున మాచే జెప్పంబడినది-

మ ను ష్య య జ్ఞః॥

సర్వాఅస్యదేవతా గృహానాగచ్ఛంతియస్యైవంబ్రాహ్మణోవిద్వాన్గృహేవసేత్ తమభ్యుపతిష్ఠతః ప్రాణదేవతాంశ్చసశమంతీతి హారీతః॥ బృహస్పతిః॥ ప్రియతేస్వాగతేనాగ్నిరాసనేనశతక్రతుః। పితరఃపాదశౌచేన భోజనేనప్రజాపతిః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ అశ్వనీనో౽తిథిర్జ్ఞేయః శ్రోత్రియోవేదపారగః। మాన్యావేతౌ గృహస్థస్య బ్రహ్మలోకమభీప్సతః॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్త మాసీమాంతము

నువ్రజేత్॥ యమః॥ నపృచ్ఛేత్ గోత్రచరణం దేశంనామకులంశ్రుతం। అధ్వనో
భ్యాగతంవిప్రం భోజనార్థముపస్థితం॥ విష్ణుపురాణే॥ దినేతిథౌతువిముఖేగతేయ
త్పాతకం నృణాం। తదేవాష్టగుణం పుంసాంసూర్యోఢేవిముఖేగతే విముఖేసూ
ర్యాస్తైఇత్యర్థః। రాత్రౌస్థలాంతర గమనాసంభవా ద్దివాప్రతిషేధనాదతీవపా
తకమిత్యుక్తం। తతోతిథింప్రతీక్ష్య పాదౌప్రక్షాళ్యసంపూజ్యాయాన్నం నివేద్య
కస్మైచిద్విప్రాయవా సనకాదిమనుష్యేభ్య ఇదంనమమేత్యుక్త్వా దద్యాత్ ।ఇదం
నిత్యశ్రాద్ధాత్ప్రాగితి హరిహరః॥ విష్ణుపురాణే॥ ఇష్టోవాయదివాద్వేష్యో మూ
ర్ఖఃపండితఏవవా। సంప్రాప్తోవైశ్వదేవాంతే సోతిథిస్స్వర్గసంక్రమః॥

మనుష్యయజ్ఞము-

విద్వాంసుడగుబ్రాహ్మణుడెవరిగృహమునకు వచ్చునో సకలదేవతలును
వాడింటికివచ్చెదరు ప్రాణదేవతలును సంతుష్టినొందుచున్నవనిహారీతుడు అతిథి
యొక్క-స్వాగతముచేతనగ్ని- యాసనదానముచేనింద్రుడు- పాదప్రక్షాళనచేత
పితృదేవతలు- భోజనముచేబ్రహ్మయునుప్రీతులగుదురనిబృహస్పతి- రేపటిదినుండ
నివాడనగా నొకతిథికంటె నధికముండనివాడతిథి- వేదాధ్యాయుడగు శ్రోత్రి
యుడనతిథి- వీరలుబ్రహ్మలోకము నొందనిచ్ఛగల గృహస్థుకు పూజనీయులు-
శ్రోత్రియుడగు తృప్తుడయినయతిథితో పొలిమేరమట్టుకును కూడా వెళ్లవలెనని
యాజ్ఞవల్క-

భోజనార్థము వచ్చిన బ్రాహ్మణునియొక్క- గోత్రమును దేశమును నా
మమును కులమును శ్రుతమునునడుగగూడదని యముడు. పగటియందున విగ
స్పృహుడై యతిథి వెళ్లుటచే నెట్టిపాతకము గృహస్థునకగునో దానికెనిమిది రె
ట్లుదోషము రాత్రివిముఖుడై యతిథి వెళ్లిన బొందగలడని విష్ణుపురాణము. రా
త్రియందున స్థలాంతర గమనమునకవకాశము లేనందున బగటియందతిథి ప్రతి
షేధముకంటె రాత్రియందధిక పాతకమొందునని జెప్పిరి.

అటుపైని యతిథిని ప్రతీక్షించి పాదములనుగడిగి యర్చించి యన్నద్రవ్య
మునిచ్చియైన లేకనొకరియొక విప్రునకైనను సనకాది మనుష్యులకొరకిది నాదిగా
దని తనస్వత్వపరిత్యాగమునుజేసి యివ్వవలెనిది నిత్యశ్రాద్ధమునకు ముందుగాజే
యుమనిహరిహరులు. ఇష్టుడైన విరోధియైన మూర్ఖుడైన పండితుడైన వైశ్వదే
వాంతమందువచ్చినవాడతిథి- వానిబూజించిన స్వర్గమిచ్చునని విష్ణుపురాణము.

గోగ్రాసః॥

గవాంగ్రాసంచ కుర్వీతనిత్యమేవ సమాహితః। గవాంకండూయనంస్ప

ర్థం గ్రాసమాహ్నికమేవ చేతి ఋష్యశృంగః॥ మంత్రస్తు॥ సౌరభేయాస్సర్వహితాః పవిత్రాః పాపనాశనాః। ప్రతిగృహ్ణంత్విమంగ్రాసం గావస్త్రైలోక్యమాతరః। సురభేత్వం జగన్మాత దేవి విష్ణుపదేస్థితా। గ్రాసం గృహాణ మద్దత్తం గోమాతస్త్రాతుమర్హసి॥ తృణోదకేనసంయుక్తం ప్రదద్యాద్యోగవాహ్నికం। కపిలాశత దానస్యఫలంవిందేన్నసంశయ ఇతిభవిష్యోత్తరపురాణే॥ గవాహ్నికమహోరాత్రపర్యాప్తంగోభక్ష్యం॥ మంత్రస్తు॥ పంచభూతేశివేపుణ్యేపవిత్రే సూర్యసంభవే। ప్రతీచ్ఛేమం మయాదత్తం సౌరభేయినమోస్తుతే॥

గోగ్రాస విధానము.

నిత్యమును గోవులకు గ్రాసమును సమాహితుడైయివ్వవలెను. గోవులను గోకుట స్పృశించుట గ్రాసమిచ్చుట ఇవియాహ్నికమనిఋష్యశృంగులు. సౌరభేయులు సర్వమునకు హితులు పవిత్రులు పాపమును బోగొట్టువారలు గోవులు మూడులోకములకును తల్లులు యీగ్రాసమును గ్రహించవలెను. ఓసురభీదేవి నీవుజగన్మాతవు విష్ణుపదమందుండినదానవు- నాచేనివ్వబడినగ్రాసమును గ్రహించుము. ఓగోమాతనన్నురక్షించుటకుతగుదువనిమంత్రము. తృణోదకముతోగూడినగవాహ్నికమివ్వవలెను. కపిలాగోశతదానతుల్యఫలమునునిస్సందేహముగ నందువలననగునని భవిష్యోత్తరపురాణమందు- గవాహ్నికమనగా గోవుకొక పగలును రాత్రికి సరిపడుభక్ష్యము.

ఓమంగళప్రదురాలా పంచభూతస్వరూపురాలా, పవిత్రమైనదానా, పుణ్యమైనదానా, సూర్యునివలనబుట్టినదానా, ఓసౌరభేయి నాచేనివ్వబడిన దీని ప్రతిగ్రహించుమని మంత్రము.

భోజనవిధిః॥

బాలవృద్ధగర్భిణ్యాతురసఖీబాంధవాదీన్సంభోజ్య పాణిపాదం ప్రక్షాళ్య శుచౌదేశేరహసి। చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులంచార్ధచంద్రకం। కర్తవ్యమానుపూర్వ్యేణబ్రాహ్మణాదిషు మండలమితివ్యాసోక్తమర్ధచంద్రం శూద్రస్యాభ్యుక్షణం మతమితిశంఖోక్తేరభ్యుక్షణంవాకృత్వా। పంచాశత్పలికం కాంస్యంద్వ్యధికం భోజనాయవై। గృహస్థైస్తు సదాకార్యమభావే హేమరౌప్యయోరిత్యత్రిప్రోక్తం కాంస్యాదిపాత్రే పరివిష్టమన్నం ప్రాఙ్ముఖోపవిష్టో మౌనీ ఘృతాక్తంప్రోక్ష్య ధర్మరాజాయనమః। చిత్రాయనమః। చిత్రగుప్తాయనమః। ప్రేతేభ్యోనమఇతి దక్షిణతో బలిందత్త్వా జలంప్రాశ్య దేవతీర్థేన సాంగుష్ఠేన తూ

ష్టే౽నమశ్నీత్యేవవా పంచగ్రాసాన్ప్రాశ్య యథాసుఖంభుంజీయాత్। నోచ్ఛిష్టం గ్రాహయేదాజ్యంజగ్ధ్వాశిష్టంనసంత్యజేదిత్యాదిత్యపురాణే॥ భోజనంతునని శ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞః కథంచన। అన్యత్రదధ్నఃక్షీరాజ్యక్షౌద్రసక్తుభ్యఏవచ॥ ఇతి పులస్త్యః॥ నైకహస్తేనచజలం శూద్రేణావర్జితంపిబేదితివృద్ధమనుః॥ ఇత్యాదిద్వి జవచ్ఛూద్రేజ్ఞేయం॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్టంసమాదాయ స్వస్మాత్కించిదాచమన్। ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యస్సోదకేనిర్వపేద్భువిశేషజలం॥ భోజనాంతే పునర్జలంప్రాశ్య శేషంసించేత్। మంత్రస్తు॥ రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినాం। అర్థినాముదకందత్తమక్షయ్యముపతిష్ఠతు॥ తతోముఖపాణిపాదంప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య జానునీస్పృష్ట్వా పునరాచమ్య। అగస్తిర్గ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తంమయాన్నం జరయత్వశేషం। సుఖం మమైతత్పరిణామసంభవం యచ్ఛత్వరోగం మమచాస్తుదేహే॥ అగస్తిం కుంభకర్ణంచ శమీంచబడబానలం। ఆహారపరిణామార్థంస్మరామి చవృకోదర మిత్యుదరం సంస్పృశ్య। తాంబూలంప్రాశ్య ద్విజవద్వా పురాణ శ్రవణస్వజాతివృత్త్యాధర్మార్థ కామసేవనేనావశ్యవహశ్శేషంనయేత్॥ భక్ష్యా భక్ష్యపేయాపేయ పచనరచనాదీని ప్రథమాధ్యాయేస్మాభిర్విస్తృతాని తస్మాద ద్యన విస్తృతాని॥

భోజనవిధానము.

బాలులను, వృద్ధులను, గర్భిణీస్త్రీలను, రోగులను, సఖులను, సంబంధులను ముందుగ భుజింపజేసి పాణి పాదములను గడిగి శుభస్థలమందు రహస్యమందు వ్యాసోక్తప్రకారముగా నర్ధచంద్రాకారమండలమునర్చికొని లేక శంఖునిచేత చెప్పబడిన ప్రోక్షణమైననుజేసి యేబదిరెండు పలములయెత్తనగా 3౨౦ గుంజములొకపలమట్టి ౫౨ పలములెత్తుకంచు కంచమైననులేక వెండిబంగారు కంచములయందైనను గృహస్థు భుజించవలెనను యత్రివాక్యప్రకారము కాంస్యాదిపాత్రలయందుంచబడిన యన్నమును ప్రాఙ్ముఖముగగూర్చుండి మౌనియై నేయిచేతను తడపబడినది ప్రోక్షించి ధర్మరాజుకొరకు చిత్రగుప్తులకొరకు ప్రేతలకొరకు నమస్కారమని దక్షిణదిశను బలినిచ్చి జలప్రాశనమునుజేసి యంగుష్ఠముతోగూడిన దేవతీర్థముచేతను మౌనముగా నన్నమును నైదుగ్రాసములను ప్రాశనజేసి సుఖము నతిక్రమించకుండగ భుజించవలెను.

ఉచ్ఛిష్టమగు నాజ్యమును గ్రహించరాదు భక్షణశేషమును విడువరాదని యాదిత్యపురాణమందు- దధిక్షీరాజ్యమధుసక్తువ్యతిరేకములగుభక్ష్యములను నిశ్శేషముగ ప్రాజ్ఞుడుభుజించరాదని పులస్త్యులు- శూద్రులచేతను తేబడినదయు నే

కహస్తముచేతనున్ను జలపానమొనర్చరాదని వృద్ధమనువు-ఇవిమొదలగుధర్మ ములను శూద్రుడుద్విజులవలెనే నాచరించవలెనని తెలియదగును.

భుజించి యన్నియుచ్ఛిష్టపదార్థములనుంచిన్ని యించుకంతదీసి యా చమించియుచ్ఛిష్టభాగమునుభుజించువారలకునుదకముతో భూమియందివ్వవల యునని దేవలుడు- భోజనానంతరమందు దిరుగజలప్రాశనజేసి శేషమును సేచ నజేయవలయును- అపుణ్యస్థానమయినరౌరవమందు పద్మార్బుదసంఖ్యగలవార లై యుదకార్థులగువారలకీయుదకమివ్వబడెను- అక్షయ్యముగాకయని మం త్రోచ్చారణజేయవలెను. అటుపయిని ముఖమును పాణిపాదములను ప్రక్షాళనజే సి రెండుపర్యాయములాచమించి జానువులను స్పృశించి దిరుగనాచమించియ గస్త్యులగ్నిబడబానలము నాచేభుజింపబడినయన్నమును నిశ్శేషముగజీర్ణమును జేతురుగాక- జీర్ణసంబంధమయినసుఖమౌగాక- దేవుడురోగములేకుండజేయు గాక- అగస్త్యులనుకుంభకర్ణునిశమీవృక్షమునుబడబానలమును భీముని యాహా రపరిణామార్థముకొరకు స్మరించుచు వ్యాననియుదరమునుస్పృశించవలెను.

తాంబూలమును వేసికొని బ్రాహ్మణద్వారాపురాణశ్రవణమును స్వ జాతిధర్మాచరణచే ధర్మార్థకామముల నార్జించుటయందు దినశేషమును వెళ్లించదగును- భక్షించదగినవి తగనవి- పానమొనర్చదగినవియుం గూడనవి యుపచనరచనాదికమును ప్రధమాధ్యాయమందునమాచేవిస్తరించబడెను- అ దికారణమువలన నిచటం దిరుగ జెప్పుటలేదు.

తతో రాత్రౌ రవి- పర్వ- సంక్రమ- వ్యతీపాత- వైధృతి- శ్రాద్ధతత్పూ ర్వదినరాత్రిషు ద్వితీయవారం నభుంజీయాత్। తద్భిన్నరాత్రిషు ద్వితీయవారం యామాంతరం భుక్త్వా। అగస్త్యాయనమః। మాధవాయనమః। ముచుకుందాయన మః। కపిలాయనమః। ఆస్తీకాయనమఇతి నత్వా ప్రాచ్యాం దక్షిణతోవా శిరః కృత్వా స్వపేత్॥

అటుపయిని యాదివారమున- పర్వములయందు- సంక్రమణములయందు- వ్యతీపాతయోగమున- వైధృతిని- శ్రాద్ధదినతత్పూర్వదినములయొక్క రాత్రుల యందున భుజించరాదు. తదితరరాత్రులయందు యామాంతరమందునభుజించి యగస్త్యులవారికి మాధవులకు ముచికుందులకు కపిలునకాస్తీకునకును నమస్క రించి ప్రాగ్దిశనైన, దక్షిణదిశనైన శిరస్సునుంచి నిద్రించవలెను.

దారోపగమః॥

తత్రస్త్రీయాఋతావాద్యదినచతుష్టైకాదశత్రయోదశ వర్జషోడశ

దినముక్తే చతుర్థీషష్ఠ్యష్టమీ చతుర్దశీపర్వద్వయశ్రాద్ధతత్పూర్వ దినభిన్నాయాం రాత్రౌశనిరవిభౌమవర్జం; భరణీకృత్తికార్ద్రామఘాపూర్వా విశాఖా జ్యేష్ఠా మూల పూర్వాభాద్ర జన్మసంక్రమ వ్యతీపాతవైధృతివర్జం। సమరాత్రౌ సంగం కృత్వామూత్రాత్త్రిగుణంశౌచం స్నానంచకుర్యాత్। అన్యతాతు స్నానవర్జంకృత్వాస్వపేత్॥

పూర్వాధ్యాయే ఽస్మాభిశ్శ్వేతకేతు పాంచాలనందికేశ్వరవాత్స్యాయనాదిమతానుసారేణ రతిరహస్యాదీని సాధారణాపరకీయా పరిగ్రహ పరిహరణాదీని స్వప్నదృష్టారిష్టేష్టఫలానిచ తచ్ఛాంతిప్రకారానివప్రకటితాని తానిదృష్ట్వాచరేదాహ్నికం వర్ణసాధారణ ధర్మత్వాత్॥

దారోపగమము.

ఆశయనమందు ఋతుమతియగు తనభార్యయొక్క ౧౬ రాత్రులలో మొదటినాలుగు రాత్రులను ౧౧, ౧౩ రాత్రులను వర్జించి మిగిలిన ౧౦ రాత్రులయందు చతుర్థీ షష్టి అష్టమీ చతుర్దశ్యమావాస్య పౌర్ణమాసులయందు శ్రాద్ధ తత్పూర్వదినముల రాత్రులందును శనిరవిభౌమ రాత్రులందును, భరణీకృత్తికార్ద్రామఘాపూర్వావిశాఖాజ్యేష్ఠామూలపూర్వాభాద్ర నక్షత్రముల యందు స్వజన్మదినమందు సంక్రమవ్యతీపాతవైధృతులయందును వర్జించి సమరాత్రిని సంగమమునుజేసి మూత్రముకంటె త్రిగుణశౌచమునుస్నానమునుజేయవలయును. ఋతుకాలవ్యతిరేకదినములయందు స్నానమును జేయకనే నిద్రించదగును.

పూర్వాధ్యాయమందున మాచేతను శ్వేతకేతు పాంచాలనందికేశ్వర వాత్స్యాయనాదిమతానుసారముచేతనురతిరహస్యాదులునుసాధారణాపరకీయా పరిత్యాగమావశ్యకమనియును, స్వప్నమందున గనపడిన యిష్టానిష్టఫలములు, నరిష్టశాంతులును, పూర్వాధ్యాయమందున విశేషముగ ప్రకటించుటవలన దిరుగ జెప్పుటలేదదిజూచి వర్ణసాధారణ ధర్మముతోటవలననాచరించదగును.

శూద్రాహ్నికమిదంధర్మ్యం ద్వితీయాధ్యాయమీరితం।పఠన్నహరహశ్శూద్రస్స్వర్గం ప్రాప్నోత్యసంశయః॥

ధర్మ్యమగు ఈ శూద్రాహ్నికము రెండవ యధ్యాయముగా నాచే జెప్పబడెను. శూద్రుడు ప్రతిదిన మిటులాచరించినేని నిస్సంశయముగ స్వర్గ తుడగు ను.

ఇతి శ్రీమదశేషర్షి స్తుతిపాత్ర విశ్వామిత్ర పౌత్రధనంజయసగోత్ర మంత్రకృత్క్షత్ర కుల పవిత్ర శ్రీదంతులూరి నారాయణరాజపుత్రేణా రుంధతీసమా

నపాతివ్రత్యాది ధర్మయుత యువతీ శిరోమణీ శ్రీబుచ్చివేంకయాంబికా గర్భ శుక్తిమౌక్తికరత్నేన శ్రీనారాయణగజపతిరాజన్యేన రచితాయాం మునిభావ బోధిన్యామాచారకాండే స్మిన్మాధ్యాహ్నికోనామద్వితీయోధ్యాయః॥

ఇదిశ్రీమదఖిల మునీంద్ర సంస్తుతిపాత్రపుణ్య విశ్వామిత్రి పౌత్రివరధ। నంజయగోత్ర సన్మంత్రకృష్ణక్షత్ర సద్వంశపవిత్ర శ్రీదంతులూరి। నారాయణా హ్వయ భూరమాణాత్మజులా యరుంధతికి తుల్యమగునట్టి। విమలపాతివ్రత్యవి విధసౌశీల్యాది గుణవత్సతీశిరోమణియగుఘన॥ బుచ్చివేంకయాంబాగర్భభూరి శుక్తి। క్రమరత్ననారాయణ గజపతినృప। ఘనులకృతి మునిభావబోధినిని యు గ్మమాహ్నికాధ్యాయమున శాద్రమవని వెలయు॥

సంపూర్ణము.

10210